

E-ISSN 2458-908X

SEFAD 44

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Selcuk University Journal of Faculty of Letters

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer Reviewed Journal
Yıl/Sayı: 2020 Kış/44
Year/ Issue: 2020 Winter/44

<http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/index>

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
(SEFAD)

SELÇUK UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Sayı / Issue: **44**
Kış / Winter • Aralık / December **2020**
e-ISSN **2458-908X**
KONYA

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (SEFAD)
SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

Yılda iki defa yayımlanan **uluslararası hakemli, yaygın süreli** bir dergidir.

International peer-reviewed, widespread periodical published twice a year.

Sayı / Issue: **44**

Kış / Winter • Aralık / December **2020**

e-ISSN 2458-908X

SEFAD'ın tarandığı dizinler / SEFAD is indexed by: **Acar Index** (Akademik Araştırmalar İndeksi), **Arastirmax**, **Cosmos Impact Factor**, **DOAJ** (Directory of Open Access Journals), **EBSCO** (Elton B Stephens Company), **ERIH PLUS** (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences), **ESCI** (Emerging Sources Citation Index), **ESJI** (Eurasian Scientific Journal Index), **İSAM** (TDV İslam Araştırmaları Merkezi), **MLA** (Modern Language Association), **ResearchBib** (Academic Resource Index), **Root Indexing**, **SIS** (Scientific Indexing Services), **SOBIAD** (Sosyal Bilimler Atf Dizini), **TEİ** (Türk Eğitim İndeksi), **TÜBİTAK ULAKBİM TR DİZİN**.

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına **Sahibi /**
Owner on behalf of Selçuk University Faculty of Letters
Prof. Dr. M. Ali Hacıgökmen (Dekan)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Editör) / Editor in Chief
Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı (Selçuk Ü)

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Alan Editörleri / Field Editors	Yardımcı Editörler / Assistant Editors
Doç. Dr. Murat Karademir (Selçuk Ü) [Sanat Tarihi, Arkeoloji]	Dr. Habibe Salğar (Selçuk Ü) Format ve Ön İnceleme Sorumlusu/Manuscript Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Gizem Avcıoğlu [Doğu Dilleri ve Edebiyatları]	Arş. Gör. Hüseyin Özil (Selçuk Ü) [Dizin Sorumlusu/Index Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Altındış (Selçuk Ü) [Batı Dilleri ve Edebiyatları]	Arş. Gör. İlhami Aydın (Selçuk Ü) [Dizgi / Composition]
Dr. Nilgün Aydın [Türk Dili ve Edebiyatı]	Arş. Gör. Nuh Akçakaya (Selçuk Ü) [Dizgi / Composition]
Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı (Selçuk Ü) [Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji]	Dr. Öğr. Üyesi S. Defne Erdem Mete (Selçuk Ü) [İngilizce Sorumlusu / English Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Döndü Çavdar [Tarih]	Arş. Gör. Seçil Yücedağ (Selçuk Ü) [Tanıtım Sorumlusu / Publicity Editor]

Kapak: ©Canva

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (SEFAD)
SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Alaeddin Keykubat Kampüsü
42130 Selçuklu / KONYA/TÜRKİYE

İletişim / Contact

Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı 0 332 223 14 85
Dr. Habibe Salğar 0 332 223 14 07
Dr. Öğr. Üyesi S. Defne Erdem Mete 0 332 223 14 52
Arş. Gör. Hüseyin Özil 0 332 223 14 98
Arş. Gör. İlhami Aydın 0 332 223 15 07
Arş. Gör. Nuh Akçakaya 0 332 223 14 36
Arş. Gör. Seçil Yücedağ 0 332 223 14 58

Faks: 0 332 241 01 06
E-posta: selcukedebyat@gmail.com
Web: <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad>

Yasal Sorumluluk / Legal Responsibility

Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumlulukları yazarlara aittir.
Scientific and legal responsibilities pertaining to the papers belong to the authors.

YAYIM KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ayça Ülker Erkan	İzmir Demokrasi Ü
Prof. Dr. Ayşe Canatan	Ankara Hacı Bayram Veli Ü
Prof. Dr. Bedia Koçakoğlu	Akdeniz Ü
Prof. Dr. Cem Şafak Çukur	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü
Prof. Dr. Doğan Göçmen	Dokuz Eylül Ü
Prof. Dr. Ertekin Mustafa Doksanaltı	Selçuk Ü
Prof. Dr. Ferudun Ata	Selçuk Ü
Prof. Dr. Halil Rahman Açar	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü
Prof. Dr. Hasan Haluk Erdem	Ankara Ü
Prof. Dr. Köksal Alver	İstanbul Ü
Prof. Dr. Ömer Turan	Orta Doğu Teknik Ü
Prof. Dr. Veli Urhan	Hacı Bayram Veli Ü
Doç. Dr. Ahmet Gögercin	Selçuk Ü
Doç. Dr. İbrahim Kunt	Selçuk Ü
Associate Prof. Martyn Bone	University of Copenhagen
Assistant Prof. Abdelnaser Aljahani	Sultan Qaboos U

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdurrahman Özkan	Necmettin Erbakan Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Cuma	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Kâzım Ürün	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ali Temizel	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Bayram Ürekli	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Bernt Brendemoen	University of Oslo – Oslo/Norveç
Prof. Dr. Beylü Dikeçligil	Erciyes Ü – Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Birsal Oruç Aslan	Balıkesir Ü – Balıkesir/Türkiye
Prof. Dr. Burçin Erol	Hacettepe Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ertan Özensel	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Fadıl Hoca	Kiril ve Metody Ü – Üsküp/Makedonya
Prof. Dr. Fehmi Efe	Atatürk Ü – Erzurum/Türkiye
Prof. Dr. Feridun Emecen	İstanbul 29 Mayıs Ü – İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Galip Baldran	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin Muşmal	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Kayako Hayashi	Tokyo U of Foreign Studies – Tokyo/Japonya
Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal	Amasya Ü – Amasya/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Kırbıyık	Necmettin Erbakan Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Öz	Hacettepe Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat	Gazi Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Nuriye Bilik	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Osman Kunduracı	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ömer Bozkurt	Mardin Artuklu Ü – Mardin/Türkiye
Prof. Dr. Özden Yalçınkaya Alkar	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu	Hacettepe Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Sait Okumuş	Yıldırım Beyazıt Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Semra Tunç	Selçuk Ü – Konya/Türkiye

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Simon J. Bronner	The Pennsylvania State U – Pennsylvania/ABD
Prof. Dr. Timur Kocaoğlu	Michigan State U – Michigan/ABD
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanli	Azerbaycan Devlet İktisat Ü/UNEC – Bakü/Azerbaycan
Prof. Dr. Yunus Koç	Hacettepe Ü – Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Bedia Koçakoğlu	Akdeniz Ü – Antalya/Türkiye
Doç. Dr. Edith Marianne G. Ambros	Universtät Viena – Viyana/Avusturya
Doç. Dr. Michael R. Hess	Freie Universität Berlin – Berlin/Almanya
Doç. Dr. Nazan Tutaş	Ankara Ü – Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Recep Durgun	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrazek Ahmed	Ezher Ü – Kahire/Mısır
Dr. Öğr. Üyesi Ali Baykan	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Cahit Tosun	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Beyazıt Akman	Ankara Sosyal Bilimler Ü – Ankara/Türkiye

44. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 44

Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız	Dicle Ü.
Prof. Dr. Ahmet Zeki Ünal	Bursa Teknik Ü.
Prof. Dr. Ali Güleryüz	İstanbul Ü.
Prof. Dr. Ali Merthan Dünder	Ankara Ü.
Prof. Dr. Ali Osman Öztürk	Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Gisela Prochazka-Eisl	Viyana Ü.
Prof. Dr. Habibe Yazıcı Ersoy	Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Halil Altay Göde	Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Halil Aydınalp	Marmara Ü.
Prof. Dr. Halil Aytekin	Ondokuz Mayıs Ü.
Prof. Dr. Hasan Bahar	Selçuk Ü.
Prof. Dr. Hicabi Kırılgaç	Ankara Ü.
Prof. Dr. İbrahim Tüzer	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. İsa Kızıgut	Akdeniz Ü.
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya	Karadeniz Teknik Ü.
Prof. Dr. Mehmet Ali Çelikel	Pamukkale Ü.
Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal	Amasya Ü.
Prof. Dr. Mine Gözübüyük Tamer	Karadeniz Teknik Ü.
Prof. Dr. Nazan Tutaş	Ankara Ü.
Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat	Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Nermin Yazıcı	Hacettepe Ü.
Prof. Dr. Ramazan Korkmaz	Maltepe Ü.
Prof. Dr. Sadık Yazar	İstanbul Medeniyet Ü.
Prof. Dr. Selami Bakırcı	Atatürk Ü.
Prof. Dr. Yakup Civelek	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Yunus Balcı	Pamukkale Ü.
Doç. Dr. Abdussamed Yeşildağ	Kırıkkale Ü.
Doç. Dr. Ahmet Koyuncu	Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Ali Tenik	Harran Ü.

44. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 44

Doç. Dr. Aysun Çolak	Anadolu Ü.
Doç. Dr. Celal Turgut Koç	Gazi Ü.
Doç. Dr. Çağrı Eryılmaz	İzmir Bakırçay Ü.
Doç. Dr. Derya Adalar Subaşı	Ankara Ü.
Doç. Dr. Ebubekir Ceylan	İstanbul Teknik Ü.
Doç. Dr. Erdoğan Aslan	Selçuk Ü.
Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel	Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Doç. Dr. Filiz Göktuna Yaylacı	Anadolu Ü.
Doç. Dr. Hakkı Kardeş	İzmir Kâtip Çelebi Ü.
Doç. Dr. Hasan Bakır	Erciyes Ü.
Doç. Dr. Hülya Yıldız Bağçe	Orta Doğu Teknik Ü.
Doç. Dr. Hüseyin Yıldırım	Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Doç. Dr. İbrahim Kunt	Selçuk Ü.
Doç. Dr. Muhammed Köse	Erzincan Binali Yıldırım Ü.
Doç. Dr. Murat Ateş	Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Mümtaz Levent Akkol	Yozgat Bozok Ü.
Doç. Dr. Müşerref Yardım	Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Özlem Genç	Ondokuz Mayıs Ü.
Doç. Dr. Recep Tek	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Doç. Dr. Sema Çetin Baycanlar	Çukurova Ü.
Doç. Dr. Süleyman Uygun	Ordu Ü.
Doç. Dr. Tolga Özşen	Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Doç. Dr. Vedit Aşkaroğlu	Giresun Ü.
Doç. Dr. Yunus Kaplan	Osmaniye Korkut Ata Ü.
Doç. Dr. Zennure Köseman	İnönü Ü.
Doç. Dr. Zeynep Zeren Atayurt Fenge	Ankara Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip İpek	Aksaray Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Arif Çerçi	Gaziantep Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Asiye Çelenlioğlu	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Barış Aydın	Hacettepe Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Bülent Çağlakpınar	İstanbul Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Erdem Erinç	Erciyes Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Erkan Göktaş	Selçuk Ü.

44. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 44

Dr. Öğr. Üyesi Filiz Barın Akman	Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Filiz İlknur Cuma	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen Coşkun Albayrak	Marmara Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hanife Çaylak	Karadeniz Teknik Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Harmancı	Muş Alparslan Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gül Küçükbezi	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Çavuşoğlu	Zonguldak Bülent Ecevit Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Çil	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Meral Salman Yıkılmış	İzmir Demokrasi Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Murat Kılıç	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Murat Serdar	Tokat Gaziosmanpaşa Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Murat Tekin	Tokat Gaziosmanpaşa Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Nagihan Gür	Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül Sucu	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Nükhet Eltut Kalender	Van Yüzüncü Yıl Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Rukiye Konuk Er	Necmettin Erbakan Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Selin Atalay	Bakırçay Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Serdar Derman	Necmettin Erbakan Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Tankut Gülhan	Gaziantep Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Şule Okuroğlu Özün	Süleyman Demirel Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Aydın Öztürk	Üsküdar Ü.
Arş. Gör. Dr. Aliye Nur Ercan Güven	Eskişehir Osmangazi Ü.
Öğr. Gör. Dr. Lada Aksüt	Çankaya Ü.
Öğr. Gör. Dr. Selman Karadağ	Selçuk Ü.
Dr. Serkan Emir Erkmen	Uzman

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

DİL & EDEBİYAT / LANGUAGE & LITERATURE

<i>Abdulfettah İmamoglu</i>	Çağdaş Türk Gezgin Yazarlarına Göre Mesafenin Mekânı Dönüştürmesi Transformation of Space after Distance According to Contemporary Turkish Writer Travelers	1-14
<i>Asiye Çelenlioğlu</i>	Mısır Baharı Sonrası Ülkenin Siyasî ve Politik Hareketliliğinin Kurgusal İzdüşümü: Bâbu'l-Hurûc ve İzzeddîn Şükrî Feşîr Fictional Projection of the Political and the Political Movement of the Egypt After the Egyptian Spring: Bab el-Huruc and İzzedin Shukri Feshir	15-36
<i>Gamze Gizem Avcıoğlu</i>	مقایسه زیبایی شناسی در غزل های سعدی و حافظ با تکیه بر گل و بلبل Gül ve Bülbüle Dayanarak Sa'dî ve Hâfız'ın Gazellerindeki Estetiğın Karşılaştırılması	37-54
<i>Hediye Özkan</i>	George Chapman's Caesar and Pompey and Cato as the Mediator George Chapman'ın Ceasar and Pompey Trajedisi ve Arabulucu Cato	55-70
<i>İkbal Öksüzoğlu</i> <i>Ghadir Golkarian</i>	19. Yüzyıl Divan Şairi Hilmî Kıbrısî Efendi'nin Şiirlerinde Tasavvuf İzleri Reflections of Mysticism in 19th Century Divan Poet Hilmî Kıbrısî Efendi's Poems	71-84
<i>Keşer Tetik</i> <i>Gönül Yüksel</i>	Türk ve Rus Edebiyatında Süslü Nesir Ornate Prose in Turkish and Russian Literature	85-102
<i>Mehdi Rezaei</i>	Azerbaycan Türkçesinin Bir Diyalektiyle Yazılmış Luka İncili Üzerine An Investigation of the Gospel of Luke Written in One of the Dialects of Azerbaijani Turkic	103-118
<i>Mehmet Ali Çelikel</i>	Borders Unbound: Cultural and Political Borders in Lawrence Osborne's Beautiful Animals Sınırlar Açık: Lawrence Osborne'un <i>Güzel Hayvanlar</i> Romanında Güvenin Kültürel ve Politik Sınırları	119-130
<i>Mesut Köksöy</i>	Mustafa Eyyûbizâde (Ejubović) el-Mostarî'nin Eserlerinin İncelenmesi ve Arap Dili ve Belagatına Dair Üç Risalesinin Tahkiki Examination of Mustafa Ayyubi-zade (Ejubovic) al-Mostari's Works and Critical Edition of His Three Epistles on Arabic Language and Rhetoric	131-160
<i>Oğuzhan Şahin</i>	Latîfi Tezkiresini Derkenardan Okumak: Tezkirenin Râşid Efendi Nüshasındaki Notlar Üzerine Bir İnceleme Reading the Tezkere of Latifi from Its Apostil: An Evaluation on the Notes in the Tezkere's Copy of Rashid Efendi	161-180
<i>Rifat Işık</i> <i>Mehmet Beşir Bulut</i>	Abdurrahman Munîf'in "Sibâku'l-Mesâfâtî't-Tavîle" Adlı Romanında Doğu Kültüründen İzler Traces from The Eastern Culture in Abdurrahman Munîf's Sibâku'l- Mesâfâtî't-Tavîle	181-212
<i>Sevgi Limon</i>	Mecmûa-i İlahiyât'ın MESTAP'a Göre Muhteva Tablosu Contents Table of Mecmûa-i İlahiyât According to MESTAP	213-250
<i>Sezgi Saraç Durgun</i>	Söylemsel Psikoloji ve Zihinsel Üslup: Öykü Çözümlemesi Discourse Psychology and Mind-Style: Short Story Analysis	251-262

<i>Yalçın Erden</i>	Challenging Class Barriers in Jane Austen's Mansfield Park Jane Austen'in Mansfield Park'nda Sınıf Engellerine Meydan Okuma	263-274
<i>Zeynep Gençler Baloğlu</i>	II. Abdülhamit Dönemine Ait İki Farklı Japon Alfabeti ve Türkçe Transliterasyonlarındaki Sorunlar Üzerine On the Transliteration Problems of Two Different Japanese Alphabets Written in Sultan Abdülhamid II Era	275-294
EĞİTİM/EDUCATION		
<i>Derya Yıldız</i> <i>Dilek Ceran</i>	5. ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları Intangible Cultural Heritage Elements in Turkish Language Course Books of Grade 5 and Grade 7	295-308
<i>Doğu Ataş</i>	Yabancı Dil Öğretiminde İthal ve Yerel Ders Kitaplarının Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri Teachers' Opinions on the Use of Global and Local Coursebooks in Foreign Language Teaching	309-328
<i>Funda Erdoğan</i> <i>Ayşe Derya Eskimen</i>	Dünya Klasiklerini Blog Tasarımı Yoluyla Okuma Deneyimi -Bir Uygulama Çalışması- Reading Experience Through Blog Design of World Classics -An Application Study-	329-354
<i>Halil Taş</i>	İlkokul Öğrencilerinin Müzik Türü Tercihleri Üzerine Bir İnceleme An Investigation on the Music Genre Preferences of Primary School Students	355-378
<i>Mehmet Fatih Karaca</i> <i>Şafak Bayır</i>	Türk ve Dünya Edebiyatından Eserlerin Doğal Dil İşlemeyle İncelenmesi Analysis of Literary Works from Turkish and World Literature with Natural Language Processing	379-404
SANAT TARİHİ & ARKEOLOJİ/ART HISTORY & ARCHAEOLOGY		
<i>Mehmet Kurt</i> <i>Esra Bulut</i>	Yazıtlar Işığında Isauria Yerleşimi Astra'nın (Temaşalık) Politik ve Sosyo-Kültürel Durumu Political and Socio-Cultural Situation of Astra (Temaşalık) in the Light of Inscriptions	405-422
SOSYOLOJİ/SOCIOLOGY		
<i>Ahmet Koyuncu</i> <i>Rukiye Şimşek</i>	Uluslararası Göç ve Toplumsal Uyumda Din Eğitiminin Rolü: Erzincan Üzümlü'deki Ahıska Türkleri Örneği Transnational Migration and The Role of Religious Education in Social Adaptation: Example of Ahıska Turks in Erzincan Üzümlü	423-444
<i>Müşerref Yardım</i>	Covid-19, Religion et droits fondamentaux Covid-19, Din ve Temel Hak ve Özgürlükler	445-460
<i>Türkan Erdoğan</i> <i>Bilge Vakıf</i>	Çocukluk Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramsal Temelleri Historical Development and Theoretical Foundations of Childhood Sociology	461-486
TARİH/HISTORY		
<i>Meltem Beğüm Saatçı Ata</i>	Keşifler Çağında Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi Müdürü Zoolog Franz Steindachner ve Osmanlı Topraklarındaki Araştırmaları The Zoologist Franz Steindachner, the Director of the Austrian Royal Museum of Natural History, in the Age of Discoveries and His Researches in the Ottoman Lands	487-508

Tolgahan Karaimamoğlu Tarık Tolga Gümüüş	Veba ile Başlayan Değişim: Kara Ölüm'den Sonra Büyük Britanya'da Değişen Gündelik Yaşam The Change That Started with the Plague: The Changing Everyday Life in Great Britain After the Black Death	509-526
Ünran Ozan Karahan	Hellen ve Roma Dünyasında Patronus-Cliens İlişkisi Patronus-Cliens Relationship in Hellen and Roman World	527-546

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM

Erdem Sevimli	Arap Şiirinin Gölgesinde Serinleyen Bir Fars Şairi: Minûçihri-yi Damgânî A Persian Poet Freshen Down in the Shadow of Arabic Poetry: Minûçihri-yi Damgânî	547-554
Mustafa Karadeniz	Yitirilmiş Bütünlüğün İkamesi İçin Bir Öneri: Roman ve Halk A Proposal for the Replacement of Lost Integrity: <i>The Novel and the People</i>	555-560
Serdar Özbilen	Asur: İmparatorluk Misyonu Assyria: The Imperial Mission	561-564

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAYIM POLİTİKASI

- 1- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*nde sosyal bilimlerle ilgili bilimsel nitelikte makale, derleme, çeviri, inceleme, tanıtma yazıları ve bildiri metinleri gibi özgün çalışmalara yer verilir.
- 2- Yayınlanacak yazılarda araştırmaya dayalı olma, alana katkı sağlama, özgünlük, yeni ve farklı gelişmeleri irdeleme şartları aranır.
- 3- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*ne gönderilen yazılar, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş/kabul edilmemiş olmalıdır.
- 4- Kongre ve sempozyum bildirimleri Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde değerlendirme sürecine alınır. Bu tür yazılarda toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.
- 5- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*nin yayım dili Türkçedir. Ancak, yabancı diller bölümüne mensup araştırmacılar kendi alan dillerini kullanabilirler. Bir sayıda yayımlanacak yabancı dildeki makale sayısı, o sayıdaki toplam sayının üçte birinden fazla olamaz.
- 6- Bir araştırma kurumu/kuruluşu tarafından desteklenen çalışmalarda, söz konusu kurumun/kuruluşun ve projenin adı, varsa, tarihi ve sayısı dipnotla belirtilmelidir.
- 7- Yüksek lisans ve doktora tezlerinden üretilen makalelerde **tez danışmanı, tez başlığı ve tez tipi** dipnotla belirtilmelidir. Tezin künyesi Kaynakça'ya da eklenmelidir.
- 8- Yazıların gönderilmesinden yayımlanmasına kadar bütün süreçler elektronik ortamda yürütülür. Bütün işlemler <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad> genel ağ adresi üzerinden gerçekleştirilir.
- 9- Gönderilen bütün yazılarda dil bilgisi ve yazım kurallarına uygunluk, açıklık ve anlaşılabilirlik vb. hususlara riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur. Makale ve yazılarda TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.
- 10- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yayımlanmak üzere gönderilen ve yayıma kabul edilen yazılarda editöryal düzeltmeler yapmak hakkına sahiptir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1- BAŞLIK

- Yazımın içeriğini kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtacak nitelikte olmalı, büyük harflerle ve koyu yazılmalı, on beş kelimeyi geçmemelidir.

2- YAZAR BİLGİLERİ

- Makalelerin dergiye ilk gönderiminde yazar(lar)a ait hiçbir kişisel bilgi yer almamalıdır.
- Gönderilen makale sempozyum ve kongre bildirimleri ile tezlerden üretilmişse bu durum, dergi sistemine yükleme esnasında "Yazar Yorumları" kısmında belirtilmeli; makale dosyası üzerinde bu bilgilere yer verilmemelidir.
- Makaleler hakem değerlendirmesinden geçtikten sonra editör tarafından son düzeltmelerin yapılması istendiğinde yazar(lar), makale şablonunda ilgili yere unvan, adsoyad, üniversite/fakülte/bölüm ve e-posta bilgilerini yazmalıdırlar.
- Yüksek lisans ve doktora öğrencileri lisansüstü eğitim gördükleri üniversite, enstitü ve ana bilim dallarını mutlaka belirtmelidirler.
- Makaledeki tüm yazarların ORCID numarası bulunmalı ve bu numara <http://orcid.org/> formatında yazılmış olmalıdır.

3- ÖZ VE ANAHTAR KELİMELEER

- Türkçe öz çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalı; okuyucunun makalenin içeriğini kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine imkân vermelidir.
- Öz, 100-250 kelime arası uzunlukta ve tek paragraf olmalıdır.
- Özün, makale başlığının ve anahtar kelimelerin İngilizceleri de bulunmalıdır.
- Türkçe ve İngilizce dışındaki dillerde yazılan makalelerde –Türkçe ve İngilizceye ek olarak– makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler yer almalıdır.
- Yabancı dildeki öz (abstract)lerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir.
- Anahtar kelimeler makalenin konusunu ve içeriğini en iyi şekilde ifade edebilecek nitelikte olmalı; en az 3, en fazla 5 kelimedenden oluşmalıdır.
- Öz ve anahtar kelimeler uluslararası standartlara uygun olmalıdır. Örneğin TR Dizin Anahtar Terimler Listesi, Medical Subject Headings, CAB Theasarus, JISCT, ERIC vb. gibi kaynaklar kullanılabilir.

4- ANA METİN

- Makaleler, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak 30 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
- Makaleler dergi ana sayfasında bulunan şablon indirilerek bu şablon üzerine yazılmalıdır. Şablon kullanılmadan hazırlanan makaleler ön değerlendirmede düzeltilmesi için geri gönderilecektir.
- Virgül ve noktalı virgül kendilerinden önceki kelimelere bitişik yazılmalıdır. Nokta, soru işareti, ünlem işareti ve iki noktadan sonra bir harflik boşluk bırakılmalıdır.
- Makale, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Yazıda en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.
- Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sıra ile öz, ana metnin bölümleri, İngilizce genişletilmiş özet (Summary), kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri mutlaka bulunmalıdır. “Sonuç”, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı; ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara “Sonuç”ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- **Ana başlıklar:** Tamamı büyük harflerle ve koyu yazılmalıdır.
- **Ara başlıklar:** Tamamı koyu olmak üzere her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı ve başlık sonunda satırbaşı yapılmalıdır.
- **Alt başlıklar:** Tamamı koyu olmak üzere başlığın ilk kelimesindeki birinci harf büyük, sonraki kelime/kelimelerin ilk harfi küçük yazılmalı ve başlık sonuna iki nokta (üst üste) konularak yazıya aynı satırdan devam edilmelidir.
- **Şekil, tablo ve fotoğraflar:** Şekil, tablo ve fotoğraflar yazım alanı dışına taşmamalı, gerekiyorsa her biri ayrı bir sayfada yer almalıdır. Şekil ve tablolar numaralandırılmalı ve içeriğine göre adlandırılmalıdır. Numara ve başlıklar, şekillerin altına, tabloların üstüne gelecek biçimde kelimelerin yalnızca ilk harfleri büyük olarak yazılmalıdır. Tablolar, “WORD” programındaki tablo komutuyla yapılmalıdır. Zorunlu durumlarda ise “EXCEL” tabloları kullanılabilir. Gerektiğinde açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar, şekil ve tabloların hemen altında verilmelidir. Şekil, tablo ve resimler **on sayfayı** aşmamalıdır.
- **Dipnotlar:** Dipnotlar, sadece yapılması zorunlu açıklamalar için kullanılır ve “DİPNOT” komutuyla otomatik olarak verilir. Buradaki atıflar da parantez içinde yazarın soyadı,

eserin yayım yılı ve sayfa numarası gelecek şekilde düzenlenmelidir. **Örnek:** (Kaya, 2000, s. 15)

- **Alıntılar:** Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve alıntının sonunda kaynağı parantez içinde belirtilmelidir. **Beş** satırdan/**kırk** kelimedenden az alıntılar cümle arasında italik olarak, **beş** satırdan/**kırk** kelimedenden uzun alıntılar ise sayfanın sağından 2 ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde italik olarak verilmelidir. Birebir olmayan alıntılarının sonunda sadece parantez içerisinde kaynak gösterilmelidir.
- **Kitap tanıtımı ve çeviriler:** Bu tür yazılarda da “başlık, anahtar kelimeler ve öz”ün İngilizcesi mutlaka bulunmalıdır. Kitap tanıtımlarında yazının başında, tanıtılacak kitabın kapak resmi ve künyesine (basım tarihi, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri bilgileri) yer verilmelidir. Çevirilerde çeviri yapılan kitabın/yayımın künyesi dipnotla belirtilmelidir.
- Çeşitli kaynaklardan veri elde etmeye dayalı tematik çalışmalarda, söz konusu verinin ilgili kaynaklarda taranıp bulunamadığını göstermek bakımından bu kaynaklara “Sonuç” bölümünde işaret edilebilir. Bu kaynaklar sayıca çok fazla ise “Ekler” kısmında da yer verilebilir.

5- İNGİLİZCE GENİŞLETİLMİŞ ÖZET (SUMMARY)

- Makalede çalışmanın sonuç bölümünden sonra makale metninin kelime sayısı olarak yaklaşık %5-15'i kadar İngilizce genişletilmiş özet (summary) bulunmalıdır.
- Genişletilmiş özet, “öz”de olduğu gibi araştırma ile ilgili amaç, problem, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerini içermelidir. Verilen bilgiler “öz”e oranla biraz daha geniş ifade edilmelidir. Araştırma metninde yer almayan herhangi bir bulgu veya sonuç bulundurmamalıdır.
- Genişletilmiş özetle metin içindeki bilgilere göndermede (Örn. Sayfa 3'te belirtildiği gibi) bulunulmamalıdır.
- İngilizce yazılan makalelerde Summary bulunmasına gerek yoktur.
- Genişletilmiş özet, makale için “yayımlanabilir” kararı verildikten sonra gönderilmelidir. İlk gönderimde bulunmasına gerek yoktur.

6- KAYNAK GÖSTERME

Metin içi göndermelerde (atıflarda) ve kaynakça yazımında **APA 6** sürümü esas alınmıştır.

A. Metin İçi Göndermeler (Atıflar)

- Atıflar ilgili kısımdan hemen sonra, parantez içinde yazarın soyadı, eserin/çalışmanın yayım yılı ve sayfa numarası sırasıyla, aralarda virgül “,” kullanılarak verilmelidir. Cümlelerin tamamlandığını gösteren nokta işareti parantezden sonra konulmalıdır.
- Dipnotlar metin içi göndermede (atıfta) bulunmak amacıyla değil, metinde verilen önemli bir bilgiye ek bir bilgi vermek veya bu bilgiyi genişletmek için kullanılmalıdır.
- Metin içi göndermelerde yazar-tarih stili kullanılır; bir başka deyişle, metin içinde uygun noktada yazarın soyadı ve arkasından eserin yayım tarihi verilir.

1. Tek Yazar, Tek Çalışma

- Metin içinde göndermede bulunulacak ilgili kısımdan hemen sonra yazarın soyadı, çalışmanın yayım yılı ve sayfa numarası verilir. Sayfa numarası Türkçe makalelerde “s.”, İngilizce makalelerde “p.” kısaltması ile belirtilir.
Örnek: Emek süreci, çalışanın zihninde oluşan bu tasarı ve tasarımın somut bir çabaya dönüşmesinden ibarettir (Marx, 1999, s. 27).
- Yazarın adı ilgili cümle içinde geçiyorsa parantez içinde tarih ve sayfanın belirtilmesi yeterlidir.

Örnek: Altbach (2001, s. 11), dünyada birçok yükseköğretim sisteminin...

Örnek: Altbach, dünyada birçok yükseköğretim sisteminin...ifade etmektedir (2001, s. 11).

- Cümle içinde yazar ve yayım yılı belirtiliyor ise ayrıca parantez içinde yazar ve tarih verilmez.

Örnek: Konuyla ilgili olarak Üçok'un 2004 yılında gerçekleştirmiş olduğu çalışma örnek gösterilebilir.

- Çalışmanın tamamına göndermede bulunulacaksa parantez içinde yazar soyadı ve yayım yılı yazılır.

Örnek: Aile bireyleri, komşular veya etnik gruplar gibi benzer durumlardaki insanlar arasındaki güçlü bağların oluşturduğu sosyal sermayedir (Harper, 2002).

- Bir paragrafta aynı çalışmaya ikinci defa göndermede bulunulacaksa ikincisinde yazar soyadını vermek yeterlidir, yayım yılını eklemeye gerek yoktur.

Örnek: Frederick W. Taylor (1997), bilimsel yönetimin temelinde, işçi ve yönetimin çıkarlarının bütünleştirilmesi olduğunu savunmaktadır... Taylor, işçilerin ellerinde tuttukları işe ilişkin bilgiyi işveren ile paylaşmayarak bu bilgiyi işten 'kaytarmanın' bir aracı olarak kullanabildiklerini savunmaktadır.

- Atıfta bulunulan kaynak ciltlerden oluşuyorsa cilt numarası, sayfa numarasından önce yazılır ve "C." kısaltması ile belirtilir. İngilizce makalelerde cilt için "Vol." Kısaltması kullanılır.

Örnek: (Okay, 1990, C. 2, s. 30)

2. İki veya Daha Fazla Yazarlı Çalışmalar

- İki yazarlı bir çalışma için her göndermede iki yazarın soyadına da yer verilmelidir. Cümle içinde yazarların soyadları "ve" bağlacı ile bağlanırken parantez içinde ise "&" işareti kullanılır.

Örnek: Şafak ve Öz (2003, s. 15) bu konuda...

Örnek: (Şafak & Öz, 2003, s. 15)

Not: İngilizce makalelerde "ve" bağlacı yerine cümle içinde "and", parantez içinde ise "&" işareti kullanılmalıdır.

- Üç, dört veya beş yazarlı çalışmalara göndermede bulunulurken sadece ilk göndermede tüm yazarların soyadları yazılır. Takip eden göndermeler için ilk yazarın soyadından sonra "vd." kısaltması kullanılır.

Örnek: Paragraf içinde ilk gönderme: Ercan, Bakırlı, Selçuk ve diğerleri (2013, s. 25) bu yaklaşımı sergileyen çalışmaların...

Paragraf içinde ikinci ve sonraki göndermeler: Ercan ve diğerleri (2013, s. 25) bu yaklaşımı sergileyen çalışmaların...

Örnek: Parantez içinde ilk gönderme: (Üçok, Vardar & Aksan, 2004, s. 20)

Parantez içinde ikinci ve sonraki göndermeler: (Üçok vd., 2004, s. 20)

- Altı veya daha fazla yazarı olan çalışmalara göndermede bulunulurken sadece ilk yazarın soyadı belirtilir.

Örnek: Cümle içinde: Şener ve diğerleri (2000, s. 50)

Parantez içinde: (Şencan vd., 2000, s. 50)

Not: İngilizce makalelerde üç, dört, beş, altı veya daha fazla yazarlı çalışmalara göndermede bulunulurken "vd." yerine "et al." kısaltması kullanılır.

- Soyadları ve adlarının ilk harfleri aynı olan farklı iki yazara göndermede bulunurken yazarların ad ve soyadları kısaltılmadan yazılır.

Örnek: (Gözde Doğan, 1996)

(Güleda Doğan, 2010)

3. Tüzel Kişi Yazarlı Çalışmalar

- Eğer bir çalışma tüzel kişiye (devlet kurumları, kuruluşlar, dernekler, çalışma grupları vs.) aitse ad bilgisi göndermede açık ve anlaşılır biçimde yazılmalıdır. Tüzel kişi adı bazı durumlarda kısaltılabilir. Tüzel kişi adı uzunsa ve herkesçe bilinen bir kısaltması varsa ilk göndermede hem tam isim hem de kısaltma kullanılır, sonraki göndermelerde sadece kısaltma kullanılır. Tüzel kişi adı kısaysa ve kısaltıldığında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir nitelikte değilse geçtiği her yerde kısaltılmadan yazılır.

Örnek: Paragraf içinde ilk gönderme: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK, 2015)...

Paragraf içinde sonraki göndermelerde: TÜBİTAK (2015)...

Örnek: Parantez içinde ilk göndermede: (Türk Dil Kurumu [TDK], 2012, s. 38)

Parantez içinde sonraki göndermelerde: (TDK, 2012, s. 38).

4. Yazarı Belli Olmayan Çalışmalar

- Bir çalışmada yazar veya tüzel kişi adı bulunmuyorsa göndermede bulunurken yazar alanında geçen ilk birkaç kelime (genellikle başlıktan) ve yıl kullanılır. Göndermelerde makale başlığı, bölüm başlığı veya web sayfasının adı tırnak içinde; kitap, dergi, broşür veya rapor başlığı ise italik olarak yazılır.

Örnek: ("Osmanlı Döneminde Kahve", 2000, s. 18)

(*Yenilenebilir Enerji İmkânları*, 2000)

5. Soyadları Aynı Olan Yazarların Çalışmaları

- Kaynakçada aynı soyada sahip birden fazla yazar varsa çalışma ister aynı yılda isterse de farklı yılda yapılmış olsun yazar soyadlarından önce adlarının ilk harfi kısaltılarak tüm göndermelerde kullanılır.

Örnek: (A. Demir, 2003, s. 46)... (H. Demir, 2003, s. 27)

6. Birden Fazla Çalışmaya Göndermede Bulunma

- Aynı parantez içinde birden fazla çalışmaya göndermede bulunulacaksa bunlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırada olmalı ve noktalı virgül ile ayrılmalıdır.

Örnek: (Gökyay, 1982, s. 120; Okay, 1990, s. 28; Tuna, 2000, s. 40)

- Bir yazara ait farklı çalışmalara göndermede bulunulacaksa, yayım yılı en eski tarihten itibaren yeni olana doğru bir sıra takip edilir ve yazarın soyadı göndermenin en başına bir defa yazılır.

Örnek: (Kılıç, 2000, 2002, 2004)

- Bir yazarın aynı yıl yaptığı çalışmalar, yıldan sonra a, b, c... harfleri eklenmek suretiyle ayırt edilir.

Örnek: (İlhan, 2003a, s. 25)... (İlhan, 2003b, s. 58)

7. Alıntılan veya Aktaran Kaynaklar (İkincil Kaynaklar)

- Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama bazı güçlükler nedeniyle ulaşılamamışsa, göndermede alıntılanan veya aktarılan kaynak belirtilir.

8. Bir Kaynağın Belli Bir Kısımına Göndermede Bulunma

- Bir kaynağın belli bir kısmına göndermede bulunulurken söz konusu ögenin bölüm, sayfa, tablo ve şekil numarası belirtilir. Bu şekilde kaynak bildirirken *sayfa* ve *sayfalar* için "s.", *bölüm* için "Böl.", paragraf için "para." kısaltmaları kullanılır.

Örnek: (Öztürk, 2011, s. 45), (Öztürk, 2012, Böl. 3), (Öztürk, 2012, Tablo 2), (Öztürk, 2019, para. 2),

- Bir çalışmada birbirini izleyen sayfalara göndermede bulunulacaksa sayfa numaraları arasına kısa çizgi (-), farklı sayfalara atıf söz konusu ise virgül (,) konur. İngilizce makalelerde sayfa aralığını belirtmek için "pp." kısaltması kullanılır.

Örnek: Bu sayede hem bireylerin hem de grupların verimliliği artmaktadır (Putnam, 2000, s. 16-19)

Örnek: Buna karşılık, salep ise çoğunlukla bir fakir içeceği idi ve ayrıca askerlerin beslenmesi için kullanıldı (Işın, 2014, s. 23, 24, 30).

9. Kişisel İletişimler

- E-postayla, telefonla, yüzyüze veya başka biçimlerde yapılan kişisel görüşmelere dayalı bilgiler, metin içinde gösterilir, ancak kaynakçaya yazılmazlar.

Örnek: (M. Doğan, kişisel iletişim, 1 Aralık 2001)

10. Ayet ve Hadisler

- Ayetler kaynak gösterilirken sırayla sure numarası ve ayet numaraları verilir.

Örnek: (Kur'an-ı Kerim 5: 3-4)

- Hadisler Concordance usulüne göre kaynak gösterilmelidir.

Örnek: (Buhari, *Es-Sahih*, İman 1)

11. Yasa ve Yönetmelikler

- Yasa veya yönetmeliğin adı ve kabul edildiği yıl parantez içinde verilir.

Örnek: (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961)

- Yasa veya yönetmeliğin ismi çok uzunsa kısaltma yapılabilir.

Örnek: Kanunun adı: İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun
Cümle içinde gönderme: (İnternet Ortamında Yapılan, 2007)

12. Yazma Eserler

- El yazması bir eser kaynak gösterilirken, müellif adından sonra yz. kısaltması konulmalı, katalog numarası ile varak/sayfa numarası belirtilmelidir. Tam künye ise kaynakçada gösterilmelidir.

Örnek: (Ahmedî, yz. 1410, 7b)

- Yazma eserin müellifi bilinmiyorsa eserin adı ve bulunduğu kütüphanedeki katalog numarası yazılmalıdır.

Örnek: (*Mecmua-i Eş'ar*, yz. 13400, 5a)

13. Arşiv Belgeleri

- Arşiv belgeleri kaynak gösterilirken, metin içindeki kısaltma örnekteki gibi olmalı, açılımı kaynakçada verilmelidir.

Örnek: (BCA, Mühimme 15: 25)

14. Yayın Yılı Bulunmayan Basılı Kaynaklar

- Bir basılı kaynakta yayım tarihi bulunmuyorsa bunu belirtmek için “t.y.” kısaltması kullanılır. İngilizce makalelerde ise “n.d.” kısaltması kullanılır.

Örnek: (Akdoğan, t.y., s. 25)

15. Parantez İçindeki Açıklamalarda Gönderme Yapma

- Parantez içinde yapılacak bir açıklama esnasında gönderme yapılması gerekirse tarih için köşeli parantez değil, virgül kullanılmalıdır.

Örnek: (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Doğan, 2010)

B. Kaynakça

- Makalede kullanılan bütün kaynaklar “Kaynakça”ya alınmalı, makalenin konusu ile ilgili olsa dahi, yazıda değinilmeyen belge ve eserler kaynakçaya dâhil edilmemelidir.
- Kaynaklar ana metnin sonunda yazar soyadlarına göre alfabetik olarak verilmelidir. Soyadı Kanunundan öncekiler için yazar adı esas alınmalı, kısaltma yapılmamalıdır.
- Kaynaklar, mutlaka Latin alfabesi ile yazılmış olmalıdır.

1. Kitaplar, Danışma Kaynakları ve Kitap Bölümleri

- Kitap adlarının yazımında başlık ve alt başlıkların sadece ilk kelimeleri ve var ise özel isimler büyük harfle yazılmalıdır. Kitap adları italik yazılır. Yayınevi adlarındaki “Yayınları” kelimesi “Yay.” olarak kısaltılabilir.

a) Tek Yazarlı Kitaplar

- Yazarın Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitabın adı* (İtalik). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Pala, İ. (2006). *Kırk güzeller çeşmesi*. İstanbul: Kapı Yay.

b) İki Yazarlı Kitaplar

- İki yazarlı kitaplarda yazar soyad ve adları arasında & işareti kullanılır.

Örnek: Şentürk, A. A. & Kartal, A. (2011). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.

c) Üç veya Daha Fazla Yazarlı Kitaplar

- Yazar sayısı yedi veya daha az ise tüm yazar adları künyede verilir.

Örnek: Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S. & Cunbur, M. (2000). *Fuzulî divânı*. Ankara: Akçağ Yay.

- Yazar sayısı sekiz veya daha fazla ise ilk altı yazarın bilgisi verilerek üç nokta (...) konur, ardından son yazarın bilgisi verilerek bu kısım kapatılır.

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E., Yazar, F., ... Yazar, H. (Yayın Yılı). *Kitabın adı* (İtalik). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

d) Bir Yazarın Aynı Yıl Yayımlanmış Kitapları

- Bir yazarın aynı yıl yayımlanan eserlerini ayırt etmek için “a, b, c...” harfleri kullanılır.

Örnek: Süreyya, C. (1991a). *Şapkam dolu çiçekle*. İstanbul: Yön Yay.

Süreyya, C. (1991b). *Üstü kalsın*. İstanbul: Broy Yay.

e) Tüzel Kişi Yazarlı Kitaplar

- Yazar kısmına tüzel kişi adı kısaltılmadan yazılır. Eğer yayıncı (yayınevi) ve yazar aynı ise yayıncı yerine Türkçe için “Yazar”, İngilizce için “Author” yazılmalıdır.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım kılavuzu*. Ankara: Yazar.

f) Editörlü Kitaplar

- Editörü olan bir kitabın künyesi kaynakçaya yazılırken editör adlarına yazar kısmında yer verilir ve son editörün adından sonra parantez içinde "Ed." kısaltması kullanılır. Editör bilgisi yerine yayıma hazırlayan kişi belirtilecekse yine parantez içinde "Haz." kısaltması kullanılabilir.

Örnek: Kaynar, M. K. (Ed.). (2015). *Türkiye'nin 1950'li yılları*. İstanbul: İletişim Yay.

- Editörlü bir kitaptaki bir bölüme atıf yapılmışsa bunu kaynakçada gösterirken editör adına yazar kısmında değil, ilgili bölümün başlığından sonra yer verilir. Bölüm başlığı italik yazılmaz.

Yazarın Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bölümün başlığı. Editör A. Soyadı & Editör A. Soyadı (Ed.), *Kitabın başlığı* içinde (sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Yücel, C. & Gülveren, H. (2006). Sınıfta öğrencilerin motivasyonu. M. Şişman & S. Turan (Ed.), *Sınıf yönetimi* içinde (s. 74-88). Ankara: Pegem Yay.

g) Çeviri Kitaplar

- Bir kitabın herhangi bir yabancı dilden Türkçeye çevirisi kaynak gösterilecekse kitap adından sonra çevirmenin adı belirtilir ve sonrasında "Çev." kısaltması kullanılır. İngilizce makalelerde "Trans." kısaltması kullanılır.

Örnek: Payot, J. (2019). *İrade terbiyesi* (H. Alp, Çev.). İstanbul: Ediz Yayınevi.

h) Ansiklopedi Maddeleri

- Yazarın Soyadı, A. (Yayın yılı). Maddenin başlığı. *Ansiklopedinin adı* (Cilt no, sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: İpekten, H. (1991). Azmî-zâde Mustafa Hâletî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 4, s. 348-349). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

i) Yazar Adı Belirtilmeyen Kitaplar

- Kitabın adı italik olarak yazar kısmına yazılır.

Örnek: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1977). İstanbul: Dergâh Yay.

j) Kitapların Cilt ve Baskı Numaralarının Belirtilmesi

- Kitap ciltlerden oluşuyorsa cilt numarası kitap adından sonra parantez içinde "C." kısaltması ile belirtilir. Kaçınıcı baskı olduğu belirtilecekse yayınevinden sonra "bs." kısaltması kullanılır.

Örnek: Kabaklı, A. (1992). *Türk edebiyatı* (C. 1-5). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (19. bs.). Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Not: Eğer yayıncı bir üniversite ise ve üniversite adında şehir adı geçiyorsa basım yerinin yazılmasına gerek yoktur.

Örnek: Aybar, S. (2014). *Hareket ve rejî sanatı: Bir yöntem - bir oyun*. Ankara Üniversitesi Yay.

Not: Kaynakçada soyadları ve adlarının ilk harfleri aynı olan farklı iki yazar bulunuyorsa yazar adları künyede köşeli parantez içerisinde verilmelidir.

Örnek: Doğan, G. [Gözde]. (1996)... Doğan, G. [Güleda]. (2010)...

2. Süreli Yayınlar

- Düzenli olarak yayımlanan bilimsel dergi, popüler dergi ve gazeteleri içerir. Yazar sayısı ile ilgili hususlarda kitap kaynakçasının yazımındaki kurallar geçerlidir. Süreli yayımlara ilişkin genel kaynakça düzeni şu şekildedir:

Yazarın Soyadı, A., Yazarın Soyadı, B. & Yazarın Soyadı, C. (Yayım yılı). Yazının başlığı.

Süreli Yayımın Adı, (Varsa) Cilt no(Sayı numarası), sayfa aralığı. (Varsa) DOI numarası.

a) Dergi Makaleleri

- Dergi ciltler hâlinde yayımlanıyorsa;
Örnek: Yıldız, H. (2019). Eski Türkçe ile Yakutçanın karşılaştırmalı söz varlığı: Ünlüyle başlayan sözcükler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 59(1), 233-254. doi: 10.26650/TUDED2019-0010.
- Cilt numarası yoksa;
Örnek: Çaksu, A. (2019). Bir siyasi içecek olarak Türk kahvesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 369-386. doi: 10.21497/sefad.586654.
- DOI numarası bulunmayan bir makaleye internet üzerinden erişim sağlandıysa bu çalışmanın bulunduğu web sayfasının URL adresi verilmelidir.
Örnek: Çelik, B. (2019). 16. Yüzyıl şairlerinden Fakîr ve şiirleri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 787-844. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/estad/issue/48330/593485>.
- Çevrimiçi sunulan içeriğin değişebileceği düşünülüyorsa ilgili makalenin alındığı URL adresinden sonra web sitesine erişim tarihi de belirtilmelidir.
Örnek: Tunca, A. & Durmuş, E. (2019). Büyükannelerin torun büyütme yaşantılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 209-226. <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/article/view/969>. Erişim tarihi: 18.12.2019.
- Popüler dergi makaleleri kaynak gösterilirken yayım yılından sonra ay bilgisine de yer verilir. Bu makalelere internet üzerinden erişim sağlandıysa erişim adresi de yazılmalıdır.
Örnek: Çelik Sezer, İ. (2020, Şubat). Avustralya'daki orman yangınlarında son durum. *Bilim ve Teknik*, 627, 16-17.

b) Gazete Yazıları

- Kaynakçada gazete yazılarının sayfa numaraları verilirken "s." kısaltması kullanılır. Gazete adları italik yazılır.
Örnek: Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). Unutma notları. *Cumhuriyet*, s. 13.
- Gazete yazısına internet üzerinden erişim sağlandıysa ilgili web sayfasının URL adresi verilmelidir.
Örnek: Karaca, S. (2020, 12 Şubat). Kararıyım ve yapacağım. *Yeni Meram*. Erişim adresi: <http://www.yenimeram.com.tr/12-subat-2020-yeni-meram-gazetesi-393458.htm/3>.

3. Tezler

a) Kurumsal Bir Veri Tabanında Yer Alan Tezler

- YÖK tez veritabanından erişim sağlanan tezler örnekteki gibi kaynak gösterilmelidir.
Örnek: Gökçe, U. (2019). *Orhan Veli şiirinde özne ve varoluş sorunsalı* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.

b) Yayımlanmamış Tezler

- Yazarın Soyadı, A. (Yıl). *Tezin başlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi). Kurum adı, Yer bilgisi.

Örnek: Onat, E. (1987). *Çift serili korelasyon üzerinde bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

c) Kişisel Web Sayfalarından Erişilen Tezler

Örnek: Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doktora tezi, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley). Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/publicat.html>.

4. Sempozyum ve Kongre Bildirileri

a) Yayımlanmış Bildiriler

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım Yılı). Bildiri adı. Editör/Hazırlayan A. Soyadı (Ed./Haz.), *Kitabın başlığı* içinde (sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Bilkan, A. F. (2007). Amasya'nın Osmanlı dönemi kültür hayatındaki yeri ve önemi. Y. Bayram (Haz.), *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 611-620). Amasya: Hilal Yay.

b) Yayımlanmamış Bildiriler

- Yazarın Soyadı, A. (Tarih). Bildiri adı. *Etkinliğin Adı*, Etkinliğin Yapıldığı Şehir.

Örnek: Köklü, N. (1996). Üniversite öğrencilerinin istatistik kaygı puanlarına etki eden faktörler. *Devlet İstatistik Enstitüsü Araştırma Sempozyumu*, Ankara.

5. Elektronik Kaynaklar

a) E-kitaplar

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım yılı): *Eserin başlığı*. Erişim adresi.

Örnek: Ayçiçeği, B. (2018). *Behiştî Ahmed'in İskender-nâmesi (İnceleme-Metin)*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206269/behisti-ahmed-iskender-name.html>.

- Kitabın yayım yılı bilinmiyorsa "t.y." kısaltması kullanılır ve siteye erişim tarihi yazılır.

Örnek: Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî Divânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedidivani.html>. Erişim tarihi: 22.12.2015.

b) Web Sitelerinden Yapılan Alıntılar

- Web sitelerinden yapılan alıntılar kaynakçada belirtilirken yazar ve yayım tarihi biliniyorsa siteye erişim adresi yazılır, erişim tarihinin yazılmasına gerek yoktur.

Örnek: Aydınoğlu, İ. (2020, 10 Şubat). Evinizde sevgi ve içtenlik dolu bir yaşam oluşturunuz. Erişim adresi: <https://hthayat.haberturk.com/evinizde-sevgi-ve-ictenlik-dolubir-yasam-olusturunuz-1073174>.

- Yazar biliniyor, ancak tarih belli değilse "t.y." kısaltması kullanılır ve siteye erişim tarihi yazılır.

Örnek: Razon, N. (t.y.). Gencin meslek seçimini etkileyen faktörler. <https://www.ekipnormarazon.com/makalelerimiz/meslek-secimi/gencin-mesleksecimini-etkileyen-faktorler/>. Erişim tarihi: 13.03.2020.

- Yazar bilgisi yoksa yazının başlığı yazar kısmına yazılır ve yine siteye erişim tarihine yer verilir.

Örnek: Çocuk ve gençlerde madde bağımlılığı. (t.y.).
<https://npistanbul.com/amatem/cocukvegenclerde-madde-bagimliliği>. Erişim tarihi:
13.02.2020.

5. Yasa ve Yönetmelikler

- Mevzuatın Adı. (Yıl, Gün ve Ay). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: ...). Erişim adresi.

Örnek: Nükleer İhracat Kontrolü Yönetmeliği. (2020, 13 Şubat). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 31038). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200213-3.htm>.

6. Yazma ve Basma (Matbû) Eserler

- Müellifin adı. *Eserin adı*. Bulunduğu Kütüphane. Koleksiyon, Katalog numarası, Varak/sayfa aralığı.

Örnek: Âsım. *Zeyl-i zübdetü'l-eş'âr*. Millet Kütüphanesi. Ali Emirî Efendi Koleksiyonu, 132, 1b-45a.

- Basma (matbû) eserlerde yayınevi yerine eserin basıldığı matbaanın adı yazılır. Hicrî tarihler miladî tarihe çevrilmeden yazılır.

Örnek: Ebüzziya Tevfik (1306). *Lûgat-ı Ebüzziya*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası

7. Arşiv Belgeleri

- Arşivin Adı. *Belgenin Adı* (Sayısı).

Örnek: BAO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Name-i Hümayun Defteri* (10).

Atıfta bulunma ve kaynakça yazımına dair bu rehberin hazırlanmasında *Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları* (Şencan & Doğan, 2017) adlı kitaptan ve *Çukurova Üniversitesi SBE Tez Yazım Kılavuzu*'ndan (2015) yararlanılmıştır. Bu rehberde bulunmayan veya belirtilmeyen hususlar için bu iki kaynağa müracaat edilmelidir.

YAYIN ETİĞİ

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD) (E-ISSN 2458-908X), ilgili disiplinde kriterleri karşılayan özgün bilimsel makalelerin yayımlandığı hakemli, akademik bir dergidir. *SEFAD*'ın etik beyanı COPE *Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors* ve COPE *Best Practice Guidelines for Journal Editors* esaslarına dayanılarak hazırlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için <https://publicationethics.org/> adresinden adı geçen kaynaklara müracaat edilebilir.

Bu belgede *SEFAD*'ın yayımcısı, editör ve alan editörlerinin, hakemlerin ve yazarların uyması gereken etik sorumluluklar belirtilmiştir. Tüm paydaşların bu etik ilkeleri takip etmesi beklenmektedir.

1. YAYIMCININ ETİK SORUMLULUKLARI

SEFAD, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi** tarafından yayımlanan bilimsel ve akademik bir dergidir. Adı geçen kurum adına derginin resmî imtiyaz sahibi, aşağıdaki etik sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür:

Editöryal Bağımsızlık

- Yayımcı, *SEFAD* editörünün ve alan editörlerinin makale kabulünden yayıma kadar olan bütün süreçlerde editöryal kararlarında bağımsız hareket etmesini garanti eder.
- Yayımcı veya dışardan herhangi bir fail editöryal bağımsızlığa aykırı bir talepte bulunamaz, yayım sürecine müdahale edemez.

Fikrî Mülkiyet ve Telif Hakkı

- Yayımcı, *SEFAD*'da yayımlanan her makalenin fikrî mülkiyet ve telif hakkını korur. Bununla birlikte yayımlanmış her makalenin kaydını sağlamla yükümlüdür.
- Yayımcı, her bir makale için spesifik olarak Makale Bilgi alanında telif hakları gözetilmesi gereken material ile ilgili bilgi vermekle yükümlüdür. Makalede telif konusuna bir material var ise yazarından dilekçe alınarak sisteme kayıt edilmelidir.

Dergi İçeriğine Erişim

- Yayımcı, Açık Erişim ilkesi doğrultusunda *SEFAD*'da yayımlanan tüm makalelere kalıcı ve ücretsiz olarak erişim sağlamayı taahhüt eder.
- Makale başvurusu ve yayımı sürecinde yazarlardan maddî ve manevî herhangi bir karşılık talep etmez.

Yayımların Arşivlenmesi

- Yayımcı, çevrimiçi içeriğin arşivlenmesi ve korunması için gerekli tedbirleri alır.

Etik İhlalin Önlenmesi

- Yayımcı, editörler ile birlikte her türlü bilimsel suistimal ve intihal durumunda gerekli tedbiri almakla yükümlüdür.
- Etik ihlal yapıldığının tespiti hâlinde mümkünse bu ihlalin giderilmesi, mümkün değilse düzeltme yayımlanması veya ilgili makalenin yayımdan çekilmesi gibi çözüm yollarına başvurabilir.

2. EDITÖRLERİN ETİK SORUMLULUKLARI

SEFAD'ın editörü ve alan editörleri aşağıda belirtilen etik sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür:

Yayım Kararı

- *SEFAD*'a gönderilen makalelerin hangilerinin yayımlanacağına karar vermek editörlerin sorumluluğundadır.
- Gönderilen makaleler *araştırmaya dayalı olma, özgünlük, alana katkı sağlama, yeni ve farklı gelişmeleri irdeleme* gibi akademik nitelikler dikkate alınarak intihal, dergi kapsamına

ve yayım ilkelerine uygunluk açısından yardımcı editor ve baş editor tarafından ön değerlendirmeye tâbi tutulur.

- Ön değerlendirmesi tamamlanan makalelerin hakem süreci, alan editörleri tarafından başlatılır. Hakemlerin kararı neticesinde, makalelerin akademik yeterliliğine bakılarak, yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.

Tarafsızlık

- SEFAD'a gönderilen makalelerin değerlendirilme sürecinde hakem ve yazar(lar)ın *cinsiyet, etnik köken, dinî inanç, siyasî düşünce, görev yaptığı kurum* gibi özellikleri değerlendirmeye alınmaz.

Gizlilik

- SEFAD'a gönderilen makalelere ait herhangi özel bir bilgi yazar(lar), hakemler, editör yardımcıları, yayım kurulu ve yayımcı dışında hiçbir kimse ile paylaşılmaz.
- Yazar(lar)a ait araştırma verileri korunmalıdır.
- Makalenin yayımlanmasından veya reddedilmesinden sonra da SEFAD gizlik ilkesine uygun hareket eder.

Çıkar Çatışması

- Editörler, SEFAD'a gönderilen bir çalışmada yer alan bilgileri, yazar(lar)ının açık yazılı izni olmaksızın, kendi araştırmalarında kullanamazlar. Aynı şekilde, hakem değerlendirmesinden elde edilen bilgi veya fikirleri de kendi çıkarları için kullanamazlar.
- Editör, yazar ile arasında çıkar çatışması ortaya çıktığı takdirde ön değerlendirmenin yapılmasını ve hakemlik sürecinin yönetilmesini kendi yerine diğer editörlerden veya yayım kurulundan birinin yapmasını istemelidir. Böyle bir durumda Makale Bilgisi alanında bilgi verilmelidir.
- Makaleler konu ile ilgili çıkar ilişkisi bulunabilecek hakemlere gönderilmemelidir.

İvedilik

- Ön değerlendirmesi tamamlanan makaleler bekletilmeden hakem değerlendirmesine gönderilir.
- Hakemlerin kararları bekletilmeden yazarlara bildirilerek yazarların istenen düzeltmeleri yapması sağlanır.
- Editöryal süreçlerde SEFAD'ın belirlemiş olduğu sürelerle uygun hareket edilir.

Değerlendirme Sürecini Yürütme

- Hakemler makale konusuna uygun bir şekilde en yetkin isimler arasından seçilir.
- Hakem belirleme sürecinde yazar ile hakemler arasında çıkar çatışması olup olmadığı gözetilmelidir. Yazar ile hakemlerin aynı kurum veya bölümden olmamasına özen gösterilmelidir.
- Kör hakemlik ilkesine riayet edilmeli, hakemlerin bilgileri gizli tutulmalıdır. Ayrıca, makalelerin hakemlere gönderilmesi esnasında makale dosyasında yazar(lar)la ilgili herhangi bir kişisel bilgi bulunmamasına dikkat edilmelidir.
- Hakemlerin nezaketsiz ve bilimsel olmayan bir şekilde değerlendirmede bulunmalarına müsaade edilmemelidir
- Hakem havuzunun sürekli güncellenerek genişletilmesi için çaba sarf edilmelidir.
- Ret gerekçeleri yazar(lar)a bildirilirken kırıcı olmayan ve küçümsemeyen bir dil kullanılmalıdır.

Yayım Bütünlüğünü Sağlama

- Yayımlanan bir makale ile ilgili etik şikâyetler sunulduğu takdirde yayım tarihinin üzerinden uzun bir süre geçmiş olsa dahi gerekli inceleme yapılır. Makale yazarı ile iletişime geçilerek şikâyet ve iddialara ilişkin bilgi verilir. Soruşturma neticesinde etik

kurallara aykırı hareket edildiği saptanmışsa yayımla ilgili bir hata, tutarsızlık veya yanlış yönlendirme olduğuna dair bir düzeltme notu yayımlanır.

3. HAKEMLERİN ETİK SORUMLULUKLARI

Yayın Kararlarına Katkı

- Hakem değerlendirmesi, akademik yayım sürecinin merkezinde yer alır. Hakem kararları, editöryal kararları vermede editörlere yardımcı olur.
- Hakemler editöryal iletişim yoluyla makalenin geliştirilmesinde yazar(lar)a yardımcı olurlar.
- Çift kör hakemli değerlendirme sistemi gereği yazarlar ile doğrudan iletişime geçemezler. Değerlendirme formları ve raporlar editörler aracılığı ile dergi sistemi üzerinden yazarlara iletilir.

İvedilik

- Makale değerlendirmesi için kendisine talep gönderilen bir hakem, ilgili çalışma için hakemlik yapıp yapmayacağını en kısa sürede editöre bildirmelidir.
- Hakem konu hakkında yeterince bilgi sahibi değilse, makale konusu uzmanlık alanının dışındaysa veya zaman darlığından dolayı süresi içinde değerlendirmeyi bitiremeyecekse gerekçe bildirerek editörü haberdar etmeli ve hakemlikten çekilmeyi talep etmelidir.
- Hakemler, dergi tarafından öngörülen süre içerisinde değerlendirmelerini tamamlamalı, süreci geciktirmemelidir.

Gizlilik

- Değerlendirme için hakemlere gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgiler hakemler tarafından gizli tutulmalıdır.
- Editör yetkilendirmesi olmadığı takdirde makale içeriği başkalarına gösterilmemeli ve başkalarıyla tartışılmamalıdır.
- Hakemler, inceledikleri çalışmaların ilk versiyonlarını değerlendirme sürecinden sonra imha etmelidirler. Makalelerin yalnızca nihai, yani yayımlanmış versiyonlarını kullanabilirler.
- Gizlilik ilkesi, başlık ve özet bilgilerini edinmeleri sebebiyle değerlendirme yapmayı reddeden hakemleri de kapsar.

Nesnellik

- Hakemler değerlendirmelerini objektif olarak yaparlar. Makaleye yönelik eleştiriler nesnel ve dengeli biçimde yapılmalıdır.
- Eleştiriler makaleye yönelik olmalıdır, yazara yönelik kişisel eleştiri yapılmamalıdır.
- Hakemler görüşlerini destekleyici kanıtlarla açık bir şekilde ifade etmelidir.
- Hakemler makaleyi reddederken ilkeli ve gerçeğe uygun davranmalı, gerekçelerini açıkça rapor etmelidir. Gerekçeleri yazmak etik sorumluluktur. Makalenin reddine dair raporda uygun bir dil kullanılmalıdır.
- Hakemler değerlendirmelerini yapıcı ve nazik bir dille yapmalıdır.

Kaynakların Belirtilmesi

- Hakemler makalede atıf olarak belirtilmeyen alıntıları tespit etmişlerse bunları yazara bildirmekle yükümlüdür.
- Hakemler değerlendirdikleri makale ile daha önce yayımlanmış bir çalışma arasında benzerlik veya çakışma olduğunu fark etmişlerse editörü bilgilendirmelidirler.

Çıkar Çatışması

- Hakemler, makalesini değerlendirmekle görevlendirildikleri yazar(lar)la işbirliğine dayalı herhangi bir bağlantılarının olması durumunda değerlendirme yapmayı kabul etmemeli ve durum hakkında editörü bilgilendirmelidir.
- Hakemler değerlendirme için kendilerine gönderilen makalelerin tamamını veya bir kısmını, yazarının açık yazılı izni olmadan, kendi araştırmalarında kullanamazlar. Değerlendirme sürecinde elde edilen her türlü bilgi, veri ve fikirler gizli tutulmalı ve kişisel çıkarlar için kullanılmamalıdır. Bu kural, kendilerine gönderilen makaleyi değerlendirmeyi reddeden hakemleri de kapsar.
- Hakemler, kendi çalışmalarına atıfta bulunmayan çalışmaları kötüleyemez ve makale konusuyla ilgili kendi çalışmaları varsa yazar(lar)ı bu çalışmalara atıfta bulunmaya zorlayamaz.

4. YAZARLARIN ETİK SORUMLULUKLARI

Raporlama

- Özgün makale yazar(lar)ı çalışmasının nasıl yapıldığını ve önemini doğru ve açık bir şekilde belirtmeli, çalışmasının sonuçlarını nesnel bir şekilde sunmalıdır.
- Makale, başka araştırmacıların da benzer çalışmalar yapabilmesine imkân tanıyacak şekilde detaylı olmalı ve yararlanılabilecek kaynaklar belirtilmelidir.
- Gerçeğe aykırı, kasıtlı olarak hata içeren ifadeler SEFAD'ın etik ilkeleriyle bağdaşmaz ve kabul edilemez.

Özgünlük

- Yazar(lar) makalelerinin tamamıyla özgün olduğundan ve makalesinde başka çalışmalardan yararlanmışsa eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunduğu ve alıntı yaptığından emin olmalıdır.
- Her ne şekilde olursa olsun intihal yapmak yayımcılık etiğine aykırı bir davranıştır ve kabul edilemez.

Veri Erişimi ve Saklama

- Yazar(lar), editöryal inceleme veya hakem değerlendirmesi için istenmesi durumunda, araştırmasının ham verilerini herkesin erişimine açabilmelidir. Çalışmasının yayımlanmasından sonra da bu verileri makul bir süre saklayabilmelidir.

Birden Fazla Yerde Yayımlama

- Yazar(lar), makalesini birden fazla dergiye yayımlanmak üzere eşzamanlı olarak gönderemez.
- Daha önce bir dergide yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilerek değerlendirme sürecine alınmış bir makale başka bir dergiye yayımlanmak üzere gönderilemez.
- Daha önce başka bir dergide yayımlanmış makalelerin, belli koşulları sağlaması durumunda, tekrar yayımlanması mümkün olabilir. Bu durumda editor, çalışmanın başka bir dergide daha önce yayımlandığını açıklamalı ve ilk yayının olduğu dergiye atıfta bulunmalıdır.

Kaynakların Belirtilmesi

- Yazar(lar) çalışmalarının belirlenmesinde etkili olmuş kaynakları belirtmelidir.
- Kişisel görüşme sonucu elde edilen bilgiler kaynak kişinin izni olmadan kullanılmamalıdır.
- Çalışma sürecinde kullanılan kaynakların tümü belirtilmelidir.
- Makale konusunu destekleyen ve desteklemeyen sonuçları içeren önceki yayınlar belirtilmelidir.

- Araştırmaya destek verenleri belirterek onlara destekleri için teşekkür etmek etik bir sorumluluktur.

Yazarlık Tanımı

- Makale yazarı olarak listelenen kişiler, makalenin hazırlanmasındaki tüm süreçlerde bizzat rol alarak önemli katkıda bulunanlarla sınırlanmalıdır. Çalışmanın sadece belli aşamalarında katkı sağlayan kişiler varsa bunlar “katkıda bulunanlar” olarak belirtilmeli ve kendilerine teşekkür edilmelidir.
- Makalenin birden fazla yazarı varsa bunlardan biri “sorumlu yazar” olarak belirtilmeli ve bu yazar editör ile iletişim hâlinde olmalı ve yazışmaları yürütmelidir. Sorumlu yazar, diğer tüm yazarların makalenin değerlendirme sürecine alınmasından yayımlanmasına kadar her aşamasına dâhil olmalarını sağlamalıdır.

Çıkar Çatışması

- Yazar(lar) çalışma sonuç ve yorumlarını etkileyebilecek maddî ve manevî herhangi bir çıkar çatışması varsa bunları makale gönderimi sırasında belirtmelidir.

Etik Kurul İzni

- Yazar(lar) kullandıkları verilerin kullanım haklarına, araştırma ve analizlerle ilgili gerekli izinlere sahip olduklarını belgelendirmelidirler.
- Klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalıdır. Bu onay tarih ve kodu ile makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Yayımlanmış Makaledeki Hataların Düzeltilmesi

- Yazar(lar) yayımlanmış oldukları makalede önemli bir hata fark ettiğinde derhâl editörü haberdar etmekle ve düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapmakla yükümlüdür.
- Editör bir makalenin ciddi bir hata içerdiğini kendisi tespit eder veya yazarın dışında başka bir kaynaktan öğrenirse yazar(lar) dergi editörüne çalışmasındaki ilgili kısmın doğruluğunu kanıtlamakla, düzeltme yapmakla veya makalesini geri çekmekle yükümlüdür.

PUBLICATION CODE OF ETHICS

Selcuk University Journal of Faculty of Letters I (SEFAD) (E-ISSN 2458-908X) is a refereed academic journal that publishes only original scientific articles that meet the standards for a given discipline. SEFAD's ethical statement has followed the principles of COPE *Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors* and COPE *Best Practice Guidelines for Journal Editors*. For more detailed information, please refer to the resources mentioned in the following link: <https://publicationethics.org/>

In this document, the ethical responsibilities that SEFAD's publisher, editor-in chief, field editors, reviewers and authors should adhere to are specified. All the stakeholders are expected to comply with these ethical principles.

1. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE PUBLISHER

SEFAD is a scientific and academic journal published by Selcuk University Faculty of Letters. The publisher/official owner of the journal on behalf of the faculty is obliged to fulfill the following ethical responsibilities:

Editorial Independence

- The Publisher ensures that SEFAD's editor and the field editors act independently in their editorial decisions throughout the processes from submission to publication.
- The publisher or any external agent cannot make any request against the editorial independence or interfere in the publishing process.

Intellectual Property and Copyright

- The publisher guarantees for protection of the intellectual property and copyright of each article published in SEFAD. Besides, the publisher is obliged to provide a record of every published article.
- The publisher is obliged to provide information on the material for which copyright should be provided in the Article Information field specifically for each article. If there is any material subject to copyright in the article, it should be registered in the system by obtaining a petition from the author.

Access to Journal Content

- The Publisher is committed to providing a permanent and free access to all articles published in SEFAD in accordance with the Open Access principle.
- The publisher cannot request any pecuniary and non-pecuniary provisions from the authors throughout the publication process.

Archiving of Publications

- The publisher takes necessary measures to archive and protect the online content.

Avoiding Ethical Pitfalls

- The publisher, together with the editors, is obliged to take the necessary measures in case of any scientific abuse and plagiarism.
- If an ethical pitfall is noticed, it should be overcome immediately; if not possible, solutions like publishing a correction or withdrawing the related article can be provided.

2. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF EDITORS

- The editors of SEFAD are obliged to fulfill the following ethical responsibilities:

Decision for Publication

- It is the editors' responsibility to decide which articles will be published in the Journal.
- The submitted articles are subjected to pre-evaluation by the assistant editor and editor-in-chief in terms of plagiarism, compliance with the scope and publication principles of the

journal, taking into account academic qualities such as being research-based, originality, contributing to the field, examining new and different developments.

- The referee process of the articles which meet the criteria of preliminary evaluation is initiated by the field editors. According to the reviews of referees and academic qualification of articles, the field editors give a decision on whether the manuscript is accepted or not.

Impartiality

- During the evaluation process of the articles sent to SEFAD, the characteristics of the referee and author (s) such as gender, ethnic origin, religious belief, political opinion, and the institution they work in are not taken into consideration.

Confidentiality

- No specific information as to the articles sent to SEFAD is shared with anyone else other than the author (s), referees, editors, editorial board and publisher.
- Research data should be protected.
- Even after the article is published or rejected, SEFAD acts in accordance with the principle of confidentiality.

Conflict of Interest

- Editors cannot use the information enclosed in a study sent to SEFAD in their own research without the written permission of the author(s). Likewise, they cannot use the information or views collected from the referee evaluation for their own benefit.
- If a conflict of interest arises between the editor and the author, the editor may ask one of the other editors or editorial board to carry out the pre-evaluation and the management of the refereeing process. In such a case, information should be provided in the Article Information field.
- Articles should not be sent to referees who may have a self-interest in the subject of the study.

Urgency

- Having completed preliminary evaluation, the articles are sent to the referees without delay.
- The decisions of the referees are forwarded to the authors without delay so that the authors make the required corrections.
- In the editorial process, action is taken in accordance with the time regulations previously determined by the SEFAD.

Controlling the Evaluation Process

- The referees are chosen among the most competent names in the related field.
- For the process of referee assignment, it should be considered if there is a conflict of interest between the author and the referees. The authors and referees cannot be at the same institution or the department.
- The principle of blind-review must be followed. The information of the referees must be kept confidential. In addition, it should not be ignored that any personal information regarding the author (s) cannot be sent to the referees.
- Referees should not be allowed to make offensive and non-academic comments.
- The referee list should be constantly updated and efforts should be made to expand it.
- When sending a rejection notification to the author (s), the language should not be offensive and disdainful.

Ensuring Publication Integrity

- When ethical considerations regarding a published article arise, even if it has been a long time since the date of publication, the required examination must be carried out. The authors are contacted and informed about the complaints and allegations.
- If possible, the author of the article is contacted to show the necessary attention to complaints and claims. If a violation has been determined as a result of the investigation, a correction notice is issued stating that there is an error, inconsistency or misleading information in the publication.

3. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE REFEREE

Contribution to Publishing Decisions

- The referee evaluation is at the center of the academic publishing process. Referee decisions assist editors in making editorial decisions.
- Referees assist the author (s) in improving the article through editorial communication.
- By reason of the double-blind peer-reviewed evaluation system, the referees cannot directly contact the authors. Evaluation forms and reports are sent to the authors through editors by using the online system of the journal.

Urgency

- A referee to whom a request has been sent for an article evaluation must inform the editor as soon as possible as to whether he/she will evaluate the article.
- If the referee is not sufficiently expert on the subject, or if the article is out of his/her area of expertise or if he/she cannot finish the evaluation due to the shortage of time, he/she should inform the editor by giving a reason and may request to withdraw from being referee.
- Referees should complete their evaluations within the period determined by the Journal, and should not delay the process.

Confidentiality

- All information regarding the articles sent to the referees for evaluation should be kept confidential by the referees.
- As long as there is no editorial authorization, the article content should not be shown and discussed with others.
- After finishing the evaluation process, the referees must destroy the first versions of the manuscript. They can only use the final, i.e. published versions of the articles.
- The principle of confidentiality includes referees who refuse to evaluate since they have already acquired some information about the manuscript such as title and summary.

Objectivity

- Referees must make their evaluations objectively. Article criticisms should be made in an unbiased and fair way.
- Criticism should be directed towards the article; personal criticism of the author is not allowed.
- Referees should express their views clearly by using supporting evidence.
- When refusing the article, the referees should be principled and truthful; they also should report their reasons clearly. Justified explanation is an ethical responsibility. The appropriate language should be used in the report for the rejection of the article.
- Referees should make their evaluations by using a constructive and kind language.

Citing Sources

- If the referees find out that the required citation rules are not followed in the article, they are obliged to inform the author

- If the referees notice that there is a similarity or overlap between the article they evaluated and a previously published work, they should inform the editor.

Conflict of Interest

- Referees should not agree to evaluate if they have any conflict of interest with the author (s) and they should inform the editor about the case.
- Referees cannot use all or some part of the manuscript sent to them for their own research without written permission of the author. Any information, data and ideas obtained during the evaluation process should be kept confidential and should not be used for personal interests. This rule also applies to referees who refuse to evaluate the article sent to them.
- The referees cannot discredit the work that does not refer to their own work and cannot force the author (s) to refer to them if they have their own work in the related area of the manuscript.

4. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE AUTHORS

Reporting

- Author (s) should accurately and clearly state how their work is carried out, and objectively present its importance and results.
- The article should be detailed in order to allow other researchers to carry out similar studies, and the sources that can be used should be specified.
- Unrealistic and intentionally false statements are not compatible with the ethical code of SEFAD and cannot be allowed.

Originality

- The author (s) must ensure that their articles are completely original and that if they used works of others, they must ensure citing and referencing them completely and accurately.
- Plagiarism is an act against publication ethics and is unacceptable.

Data Access and Retention

- The author (s) should be able to make the raw data of their research accessible to everyone in the case of a request for editorial review or peer review. Authors should be able to retain the data for a reasonable period of time even after the publication.

Multiple Publishing

- The author (s) cannot submit their article for publication to more than one journal at the same time
- An article that was previously published in a journal or sent to the evaluation process for publication cannot be resent to another journal for evaluation.
- It may be possible to republish articles previously published in another journal if they meet certain conditions. In this case, the editor should explain that the work was previously published in another journal and refer to it clearly.

Citing Sources

- Author (s) should cite the sources that contribute to an understanding of the research findings.
- The information obtained as a result of personal interviews should not be used without the permission of the source person.
- All sources used in the study should be cited and referred.
- Previous publications that reveal similar or different results should be indicated.
- It is an ethical responsibility to indicate the supporters of the research and thank them for their contribution.

Authorship Definition

- The persons listed as article authors should be limited to those who make significant contributions by personally taking part in all processes of the preparation of the article. If there are people who contributed only in certain stages of the work, they should be specified as “contributors” and thanked.
- If the article has more than one author, one of them should be specified as the “responsible author” and this author should be in contact with the editor and carry out the correspondence. Corresponding author should ensure that all the other authors are involved in every step of the article from the evaluation process to its publication.

Conflict of Interest

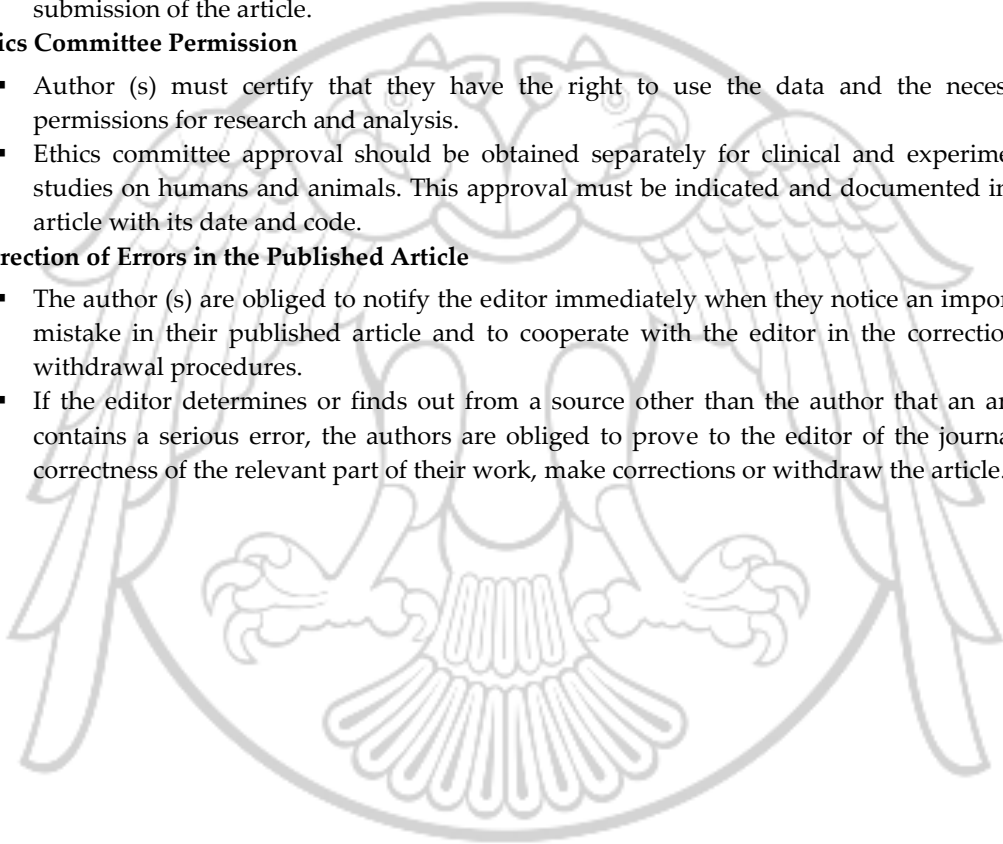
- If there are any pecuniary and non-pecuniary conflicts of interest that may affect the results and interpretations of the study, the author(s) should indicate them during the submission of the article.

Ethics Committee Permission

- Author (s) must certify that they have the right to use the data and the necessary permissions for research and analysis.
- Ethics committee approval should be obtained separately for clinical and experimental studies on humans and animals. This approval must be indicated and documented in the article with its date and code.

Correction of Errors in the Published Article

- The author (s) are obliged to notify the editor immediately when they notice an important mistake in their published article and to cooperate with the editor in the correction or withdrawal procedures.
- If the editor determines or finds out from a source other than the author that an article contains a serious error, the authors are obliged to prove to the editor of the journal the correctness of the relevant part of their work, make corrections or withdraw the article.

Çağdaş Türk Gezgin Yazarlarına Göre Mesafenin Mekânı Dönüştürmesi

Dr. Abdulfettah İmamoğlu

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü

aimamoglu@ogu.edu.tr

Öz

Gezi edebiyatı ile ilişkilendirilen kavramlardan biri olan mesafe kavramı, gezi deneyiminin yapısal olgularından birini meydana getirmektedir. Gezgin yazarın bir mekân ile arasına koyduğu mesafe, onun bir yandan alışageldiği mekânın gerçekliğini dışarıdan görebilmesine, diğer yandan alışık olmadığı bir mekânda, kendine ait ve daha önce yaşamadığı bir var olma ve hissediş deneyimi yaşamasına olanak veren bir durum olmaktadır. Mekân ile bağlantılı olarak ele alınabilecek bu şekilde bir mesafe olgusu, dünya ve benlik algısına dair olağan ötesi bir perspektifi mümkün kılmaktadır. Bu noktada, gezi edebiyatı eserleri, içerdikleri tanımsal önermeler ve bireysel değerlendirmeler aracılığıyla, oldukça soyut bir nitelik taşıyan mesafe olgusunu böyle bir perspektiften irdelemeye olanak vermektedirler. Bu makalede, gezgin yazarın mekânlar arası mesafeye bakışını karşılaştırmalı edebiyat yöntemi ile yirmi birinci yüzyıl Türk gezi edebiyatı çerçevesinde ele alarak, bir gezi deneyimi bileşeni olarak kat edilen mesafenin mekânı nasıl dönüştürdüğü ve böylelikle gezgin yazara ne şekilde farklı bir var olma ortamı yarattığı, poetik bir yaklaşımla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gezi edebiyatı, Türk edebiyatı, mekânın poetikası, gezgin yazar, karşılaştırmalı edebiyat.

Transformation of Space after Distance According to Contemporary Turkish Writer Travelers

Abstract

Distance, among the notions associated with travel literature, constitutes one of the key facts of travel experience. The distance that the writer traveler realizes between herself/himself and a place, represents a situation which, from one hand, creates the possibility to perceive the reality of a familiar space from an external position, on the other hand, to live, inside an unfamiliar space, an experience of being and feeling that s/he did not have before. Such consideration toward the notion of distance as it is related to place, makes possible a perspective that goes beyond the ordinary facts regarding the conception of the world and selfness. At this point, travel writings, with the interpretative suggestions and individual deliberations within, provide the necessary content to take into consideration from that very perspective the fact of distance which has strongly an abstract substance and connotation. In this paper, after the words of writer travelers and in the context of twenty-first century Turkish travel literature, the perception of distance between places will be discussed through a comparative literature perspective and from a poetic approach. And by the realization of that projection, it will be shown how distance, as a constituent of the act of travelling, transforms the space and produces for the writer traveler a different environment of being present in space.

Keywords: Travel literature, Turkish literature, poetics of space, writer traveler, comparative literature.

GİRİŞ

Türkçeye “Mekânın Poetikası” olarak çevrilebilecek *La poétique de l'espace* adını taşıyan eserinde, Gaston Bachelard, *maison* (ev) ve *non-maison* (ev-dışı) şeklinde bir diyalektik ileri sürerek, bu iki mekân arasında sayısız karşıtlıklar söz konusu olduğunu dile getirmiştir. Fransız düşünce insanı, ev kavramını merkeze koyarak, bu mekâna göre tanımladığı ev-dışı mekânda benliğin mahremiyetine dair her türlü hâlin daha yoğun bir şekilde yaşandığını dile getirir (2013, s. 53). Bachelard’ın mekânsal diyalektiğinin gerçekleşmesi için gerekli olan şey, anlaşılacağı üzere, mekânı algılayan özne olarak insanın bir hareket eylemi içerisine girerek mesafe kat etmesi ve böylelikle “ev” olarak nitelenen mekânın sınırlarının dışarısına çıkmasıdır. Kat edilen mesafe ile evden ev-dışı mekâna geçiş yapılabilir ve bunun sonucunda, bahsedilen karşıtlıklar, mesafeyi kat eden özne tarafından algılanabilir hâle gelir. Evin yerleşik düzeni ve bağlayıcılığı yerine, ev-dışı mekânda belirsizlik ve geçicilik hâkimdir.

Bachelard’ın ileri sürdüğü mekânsal diyalektik ile paralel olarak, “Gezi Kuramı: Coğrafyanın Poetikası” adı ile Türkçeye aktarılabilir *Théorie du voyage: Poétique de la géographie* adını taşıyan eserinde, Michel Onfray, mekân kavramına poetik bir yaklaşım getirmektedir. Mekân ve gezi kavramlarını bir arada ele alan Onfray, evin dışında, ev-sizliği deneyimleyen yolcunun, yolculuğunun her aşamasında, benliğinin mahrem köşeleriyle karşılaştığını, dolayısıyla da bilinmeyen bir mekânda, tanıdık işaretlerin olmadığı bir ortamda, farklılığı deneyimlediğini ifade etmektedir (2016, s. 87). Onfray’e göre yolculuk hâli ile beraber gelen bu farklılık deneyimi, bir yandan benliğinin mahrem köşelerine yolcuyla yakınlaştıran ya da yakınlaştığı hissini veren, diğer yandan mekânları birbirinden ayırıştıran bir unsur olarak kendini göstermektedir (2016, s. 87). Bu bağlamda, gezi hâli ile ilişkili olarak farklılık kavramını irdeleyen bir başka düşünce insanı, Victor Segalen, “dış dünya” olarak tanımladığı mekânın, etrafımızdaki şeylerin, kendimize nazaran farklılaşmaya başladığı yerde başladığını ifade ederek (2018, s. 44), Bachelard’ın ev ve ev-dışı diyalektiğine öznel mekân algısı perspektifinden bir açılım getirmiştir. Buna göre, mekânın farklılaşması, dışlanması, ayrışması, onu deneyimleyen kişinin algısına sıkı sıkıya bağlı bir durumdur. Bir diğer deyişle, sabit sınırlardan öte, ev diye bir yer tabir edilecekse, bu yer, sınırları yer değiştirilebilen, kişinin yolda olma hâliyle genişleyebilen bir yerdir. Dolayısıyla burada, mesafe, ev ve ev-dışı mekân arasındaki ilişkiyi doğrudan etkileyen bir görüngüyü işaret eder.

Bachelard’ın sunduğu terminolojiden hareketle, mekân deneyimini iki farklı açıdan incelemek mümkün. Nitekim Segalen’in, mekânın değişimini bireysel algı noktasından hareketle tarif etmesi, yine Onfray’ın, aşına olduğu mekândan öteye geçen kişinin, ortaya çıkan farklılık ile beraber, bir yandan da benliğini yoğun bir şekilde hissetme durumu ile karşı karşıya kaldığını dile getirmesi, Bachelard’ın ev ile başlattığı mekân deneyiminin tamamlayıcı unsurları olarak görülebilir. En basit şekliyle, mesafe kavramı etrafında şekillendirilebilecek ve mekân ile ilişkili giden bu değişim durumunun daha iyi kavranabilmesi ve gözlemlenebilmesi adına, gezi edebiyatı eserleri ilk başvurulabilecek kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ev-dışılık durumu, bu türde kaleme alınmış eserlerde, doğrudan bireysel tanıklıklar üzerinden ve poetik bir katman da içerecek şekilde aktarılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle, insan algısı faktörü olmaksızın anlamını

yitirecek olan ev ve ev-dışılık diyalektiği, öznel bakış açısını edebî dile aktaran ve bu yolla mekânı dönüştüren gezgin yazarlar aracılığıyla, mekân ve poetika ilişkisini görünür kılacak şekilde gerçekleşmektedir.

Gezgin yazarın, içerisinde bulunduğu ortamı tarif ederken dile getirdiği, kat etmiş olduğu mesafe neticesinde mekân ile ilişkisinde meydana gelen hissedilir farklılıklar, gezi deneyiminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu makalede, yalnızlığı ve benliği daha önce deneyimlemediği bir şekilde yaşayan gezgin yazarın, evden uzakta olma hâli neticesinde bulunduğu mekânın nasıl farklılaştığını birinci ağızdan aktardığı gezi yazılarında sunulan tanıklıklar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, karşılaştırma yoluyla ortaya konulacaktır. Ele alınacak edebî eserler, Bachelard, Onfray ve Segalen'in öne sürdüğü mekân önermelerinin yirmi birinci yüzyıl Türk gezi edebiyatı özelinde analiz edilmesini sağlayacaktır. Adı geçen yüzyılı temsil eden ve gezi yazılarında, mekânı bireysel algılama koşulu altında, farklılık, mahremiyet, yabancılık gibi noktalara dair düşüncelere yer veren Türk gezi edebiyatı yazarları Şavkar Altınel, Enis Batur, Münir Göle, Gündüz Vassaf ve Özcan Yurdalan'ın seçilmiş eserlerinden hareketle, mesafenin mekânı ne şekilde dönüştürdüğü, gezi deneyimi çerçevesinde yorumlanacaktır. Bu bağlamda, "Çifte Bir Kaçış Eylemi" adını taşıyan birinci bölümde, gezgin yazarlar tarafından kimi zaman bir kaçış eylemi olarak anlatılan yolculuk hâlinin, uzaklaşılan ev ve yakınlaşılan ev-dışı mekân ilişkisinde nereye oturtulduğu inceleneyecektir. Yolcunun evden uzakta bulunma durumunun bir mekâna aidiyet noktasında ele alınacağı "Yabancı Kalmanın Yolu" adlı ikinci bölümde ise mesafe ile birlikte, yolcunun, içerisinde bulunduğu, farklılık ile tanımlanan, değişken ve nüfuz edilemez mekân deneyimi neticesinde kendisini özdeşleştirdiği yabancılık hâli irdelenecektir. Böylece, mesafenin mekânı dönüştürmesinin gezi yazısında nasıl yer bulduğu, dolayısıyla yolculuk hâlinin mekân deneyimini şekillendirmesi durumunun edebî ifadeye nasıl gerçekleştiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Çifte Bir Kaçış Eylemi

Bachelard'ın ev-dışı olarak nitelediği mekânın erişilemezliği, buna karşın onu deneyimleyene sunduğu yoğun mahremiyet hâli, Münir Göle'nin *Kaçmamamak* adını taşıyan gezi yazısı eserinde, hem bir "keşfetme yanılması", hem de "çifte bir kaçış eylemi" olarak tanımlanmıştır. Göle, "içeri girme" ve "dışarı kaçma" hâllerinin, iki ucu temsil ettiğini ifade ettikten sonra, bu ikilinin bir çelişki durumundan öte, tamamlayıcı olduğunu vurgulamaktadır (2005, s. 19). Bir mekân keşfetme yanılması içerisinde iken, aslında bir kaçışı yerine getirdiğini dile getiren Türk gezgin yazar, söz konusu kaçış eyleminin, aslında, Bachelard'ın ev olarak nitelediği mekânın tamamlayıcısı niteliği taşıdığını düşündürmektedir. Aynı zamanda, dışarı kaçma eylemi ile içeri girildiğini, yani içeriyi temsil eden evden uzaklaşıırken, evin dışında bulunduğu için, dışarı çıkma yanılması yaşatan mekân deneyimlendiğinde, gerçekte, içeri girme eyleminden uzaklaşılmadığını dile getirmektedir. Böyle bir durumda, Henri Poincaré'nin önerdiği şekli ile "mesafe içgüdü", bir yanılama durumu meydana getirmektedir (Denis, 2016, s. 12). Göle için, mesafe ile dönüşen mekân, dışarı çıkma eyleminde olan gezgin için, mekânı tamamlayan ve farklılığı ile onu içine çeken bir durumu işaret eder. Burada, Bachelard'ın öne sürdüğü gibi, dönüşen mekânın, ev olarak adlandırılabilir mekânın şartlarına göre oluştuğu, dolayısıyla tamamlayıcılığını da evden ayrılan başka şartlar ile edindiği çıkarımı yapılabilir.

Mesafenin mekâna kattığı bir diğer nitelik, Onfray'ın belirttiği "farklılık" durumu ile beraber, onu "çekici" hâle getirmesidir. Gerçekleştirilen mesafe ile bağlantılı olarak, farklılık

olarak tanımlanabilecek şartların daha belirgin bir hâl alması, öte yandan tanıdık olan her şeyi simgeleyen mekân olan evin gittikçe daha uzakta kalması, ev-dışı mekânın daha fazla içerisine girilmesi, gezgin için sıra dışı bir ruh hâlini işaret eden etkenler olmaktadır. Öyle ki Göle için, mesafeyi daha kıymetli yapan, yolculuk deneyimini yalnız olarak yerine getirmektir. Nitekim tanıdık olan her şey ile arasına olabildiğince mesafe koyarak, yolculuklara, “yalnız, yapayalnız çıkma”, gezgin yazarın “sevdiği” bir eylem olabilmektedir. Hâl böyle iken, gezgin yazar için, mesafenin “ürkütücü” yanı, aynı zamanda ona çekicilik katan bir durumdur da: “Kimi zaman en yakın tanıdığın birkaç bin kilometre ya da bir okyanus ötede olduğu bilgisi ürkütücü gelir bana, yine de yolda yalnız olmak çeker beni. Yalnızlık daha çekicidir” (2005, s. 18). Göle, yalnız deneyimlenen yolculuğun, Bachelard’ın sözünü ettiği mahremiyet hâlini yaşamaya daha fazla yakınlaştıran bir niteliği olduğunu, bu sözcükler aracılığı ile dile getirmektedir. Nitekim evi meydana getiren unsurlar ile arasına kilometrelerce mesafe koyan gezgin yazarın yaşadığı yalnızlık duygusunun yoğunluğu, yolda olma hâlinin yarattığı uzaklaşma duygusu ile bir paralellik içerisinde olma durumu göstermektedir. Buna göre, evin terkedilmesi sonucu uzaklaşılacak şeyler, kişiyi “yalnız” kalmaktan alıkoyan durumları işaret ettiğinden, onu alışılmalı şartlar altında çevreleyen her türlü “yakın” unsurdan yoksunlaştığında, artık, yolcu durumunda olan kişi, kendi ile baş başa kalmanın en hissedilir hâlini deneyimlenebilmektedir. Bu da “mahremiyet” olarak adlandırılabilir yoğun bir yalnızlık hâline karşılık gelir.

Göle’nin ele aldığı boyutuyla evden uzakta olmak ve yalnızlık hâli, anlaşılacağı üzere, uzaklaşılacak şeylere, eve nazaran tarif edilmiştir. Yazar, ev-dışı mekânda bulunurken, eve göre ne denli uzak bir durumda olduğunu ve bu uzaklık hissini ona ne denli çekici geldiğini, gezi deneyiminin önemli bir parçası olarak, sözcüklere dökmüştür. Göle’nin bu yaklaşımının tamamlayıcısı olarak düşünülebilecek bir başka Türk yazar, Gündüz Vassaf ise ev-dışı mekânda olma deneyiminin öteki boyutunu, yani ev ile arasına koyduğu mesafeyi ev-dışı perspektifinden hareketle, okura aktarmıştır. Vassaf, evden uzakta, yalnız olarak deneyimlediği mekân deneyiminin daha önce yaşamadığı bir “yoğunlukta” olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Ömrümde bu kadar ifade, duruş, farklı dil, farklı ilişkiyle böylesine yoğunlukta karşılaşmadım. Böylesine yoğunlukta yaşamadım” (2013, s. 66). İfadelerin, duruşların, dillerin farklılığının ona yoğun bir mekân deneyimi yaşattığını dile getiren gezgin yazar, bu farklılıkların ortasında, mekânın farklılaşması ile gelen sıra dışı bir yalnızlık duygusu ile baş başa kaldığını söylemektedir. Onu çevreleyen farklılıkların fazlalığı, Göle’nin tarif ettiği kişiyi çevreleyen alışılmış unsurların yoksunluğu durumu ile birbirini tamamlamaktadır. Bir yandan tanıdık olana nazaran uzaklaşma hâli ile yalnızlaştığını hisseden gezgin yazar, aynı zamanda farklı olana yakınlaşma hâli ile de yoğun bir mahremiyet hâli içerisinde kendini bulmaktadır. Bir başka deyişle, alışılmış dil, ifade ve ilişkileri tanımlayan ve onların sınırını çizen bir mekânı temsil eden eve nazaran mesafenin açılması ve bunun tersi olan şartları, yani olağandışı dil, ifade ve ilişkileri temsil eden ev-dışı mekân ile aradaki mesafenin kapanması, gezgin yazarı, mekânı iki farklı şekilde, iki farklı açıdan algılama durumuna sokmaktadır. Bu durumda, bir yanda, belirli, tahmin edilebilen bir düzeni meydana getiren unsurları ile olağan bir gerçeklik izlenimi veren ev dururken, öte tarafta alışılmış ötesi şartlarından dolayı gezgin yazarı heyecanlandıran ama aynı zamanda da ürkün bir mekân gerçekliği söz konusu olmaktadır.

Mekânın öteki gerçekliği fikri, gezi yazınında okura aktarılmaya ve anlatılmaya çalışılan, dikkat çekici bir olgu olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, kat ettiği mesafeden dolayı

onu çevreleyen unsurların farklılaşması ile beraber kendi algısında da birtakım değişimler meydana geldiğini hisseden gezgin yazar, bu değişmeye şahit olma durumunu sıra dışı bir olay olarak sunup, bunu okura tarif etmek adına, şahsen deneyimlediği mahrem duruma uygun sözcükler bulma yoluna girmektedir. Gezi deneyimini poetik bir boyuta taşıyan söz konusu sözcüklere aktarma girişimi, yazarın içerisinde bulunduğu yeni mekân şartları referans olmak üzere, dilin sınırları içerisinde gerçekleşen bir keşif anlamına da gelmektedir. Bununla ilgili olarak, mesafeyi, dünyanın öteki çehresini görebilmek için bir vasıta olarak gören Türk gezgin yazar Şavkar Altınel, mesafenin mekânı değiştirmesinin çarpıcı ama aynı zamanda ürkütücü bir yanı olduğunu söyler. Yazar, bu türden bir mekân deneyimini, “zehirli bir armağan” olarak nitelendirerek, okura şu sözcüklerle aktarmaktadır: “Dünyanın çarpıcılığını böylesine yoğun bir şekilde görebilmek ona dışarıdan bakanlara verilen bir armağandı. Ne var ki, kötü niyetli bir büyücü tarafından sunulmuş gibi, armağan aynı zamanda zehirliydi, çünkü öteki yüzü de dünyanın ne kadar haşın, kıraç ve ürkütücü olduğunu görebilmektir” (2009, s. 26-27). Mekânın dönüşümüne şahit olmanın sıra dışı bir durum olduğunu vurgulayan Altınel, evin sınırları dışına çıkmamanın, aynı zamanda mekânın öteki yüzünü görmeye cesaret göstermek anlamı taşıdığını da ileri sürmektedir. Bir diğer deyişle, ev ile arasına mesafe koymaya cesaret eden kişi, mekânın, içerideyken görünmeyen diğer yüzünün, geri dönüşü olmayacak biçimde, farkına varmayı göze almaktadır. Yazara göre, “dışarı” çıkabilen kişi için, mekân bir daha asla eskisi gibi görünmeyecektir. Nitekim “içeriye” dışarıdan gördükten sonra, mekân, farklılıkları ile beraber heyecan verici bir armağan gibi gezginin gözleri önüne serilecek, ancak bu keşifle daha kıraç ve haşın bir gerçekliğe de dönüşecektir. Altınel’in bakış açısı, ev-dışı mekânın, evi yeniden tanımlayan bir özellik da barındırdığının altını çizmektedir. Öyle ki evin ev-dışı mekânı tanımlaması önermesinin tek taraflı bir ilişkiyi yansıtmadığı fikri ortaya çıkmaktadır. Dışarıdan içeriye görmek, ev-dışı mekânın çarpıcı gerçekliğine şahit olduktan sonra, evi de alışılmış tanımından uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla gezgin yazarın kat ettiği mesafe neticesinde edindiği mekân deneyimi, ev ve ev-dışı mekân ilişkisini, iki taraflı bir değişime sokmaktadır.

İçeriden uzaklaşarak, dışarıdan içeriye bakmak ve böylece mekânın öteki gerçekliğini deneyimlemek, mekânın dönüşmesinin, olağanın dışında bir uzaklaşma hâli ile gerçekleştiğine işaret etmektedir. Münir Göle, çifte kaçış eylemi olarak tanımladığı bu durumdan hareketle, gezgin yazarın, çevresindeki ile arasına bir mesafe koyarak, mekâna daha geniş bir açıdan bakabildiğini söyler. Söz konusu durumu, İngilizce *landscape* sözcüğü üzerinden izah etmeye çalışan yazar, kat edilen mesafe ile doğru orantılı gelişen mekân deneyimi ile beraber, kişi ve algılanan çevre arasında farklı bir ilişkinin meydana geldiğini, bu tür bir mekân deneyiminin, aslında, kişinin etrafındaki mekâna “nüfuz etme yoksunluğunu” işaret ettiğini öne sürmektedir: “Benim uydurduğum haliyle, *landscape* sözcüğünün toprakla, yerleşimle, yurtla kaçmak arasındaki ilişki, bağ, bir anlamda görülenle kişi arasına bir mesafe koymaya açılıyor” (2005, s. 90). *Landscape* kavramı ile yerleşik olandan kaçma hâlini bağdaştıran yazar, evden kaçış olarak yolda olma durumunun aynı zamanda mekâna teğet geçme anlamına da geldiğini dile getirmektedir: “Mesafe konulan toprağın –yurt ya da içinden geçilip gidilen görünüm- bir dokunma, bir nüfuz etme yoksunluğuna işaret ettiğini çoğu kez açıkça algılıyorum, seziyorum; buna karşın, gerçek boyutuyla hissetmekte zorlanıyorum” (2005, s. 90). Evi ya da ev-dışı mekânı tanımlayan unsurların, mesafe ile nüfuz edilemez hâle geldiğini dile getiren Göle, bu noktada, mesafeyi, kişiyi çevreleyen her türlü mekânsal unsura uzaklaştırıcı bir etken gibi görmektedir. Buna göre, içeriden kaçan yolcu için dışarıya erişilemez bir yer hâlini almaktadır. Bu yüzden,

dışarıda iken, içerisi de tıpkı dışarı gibi gezgin yazarın gözüne erişilmez görünmeye başlar. Farklılığın sebep olduğu sıra dışılıktan ayrılmış olarak duran evin uzak bir gerçekliği dönüştüğü yolda, gezgin yazar için tek ve en geçerli mekân gerçekliği *landscape* yani onu çevreleyen ama aynı zamanda kaçıp giden görünümler, izlenimler, manzaralar olmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Altınel'in "haşin" ve "kırac" olarak nitelediği mekân, Göle'nin erişilemez ve gerçek boyutuyla tahayyül edilemez olarak tarif ettiği mekân ile paralellik göstermektedir. Her iki yazar da mesafenin hem evi hem de ev-dışı mekânı dönüştürdüğünü, bu nedenle de mekânı algılayan kişi için, kendini özdeşleştireceği sabit ve kalıcı bir mekânsal unsurun söz konusu olmadığını, bunun aksine, her şeyin kaçış içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Böyle bir mekân gerçekliğinde, kalıcı bir bağ kurulacak unsurların ya da şartların olmayışı, gezginin algılamakta olduğu çevreyi, dünyayı kırac bir manzaradan farksız hâle getirmektedir. Vassaf'ın yoğunluk olarak tanımladığı ve ev-dışı gerçeklik ile ortaya çıkan farklılıklar, Altınel'in öne sürdüğü kırac olma durumuyla karşıt görünse de Göle'nin kullanmış olduğu "erişilemez" ifadesi, her iki yaklaşım arasında bağ kurmaya olanak vermektedir. Nitekim Vassaf'ın daha önce deneyimlemediği yoğun mekân gerçekliğinin bileşeni olan farklılıklar, gezgin yazarın yalnızlığını pekiştiren bir unsurlar ve izlenimler bütünüdür aynı zamanda. Buna benzer biçimde, Altınel'in ileri sürdüğü kırac mekân gerçekliği de aynı şekilde, farklılıklar ile oluşan ve yalnızlığı işaret eden bir durumdur. Bu yaklaşımlar birlikte düşünüldüğünde, ev-dışına kaçma ile gelen uzaklaşma hâli, bir yandan gezgin yazarı bağlarından yoksun bırakırken, öte taraftan ona bu tür bir yoksunlaşmanın "haşin" yüzünü de göstermektedir. Bu aşamada gözlemlenebileceği üzere, ev-dışı mekân, siyasi ya da coğrafi sınırların ötesinde, Segalen'in duygu ve izlenimleri temel alarak ileri sürdüğü ve farklılıkların başladığı yerde evin bittiği şekilde ifade edilebilecek önermesinde olduğu gibi, kırac, erişilmez ya da yoğun olma hissi vermesi gibi özelliklerinden hareketle, gezgin yazarın algısında uyandırdığı izlenimler merkeze konularak, okura aktarılmaktadır. Yani yazarın evden uzakta olduğunu en yoğun şekilde hissettiği mekân hâli, onun, mekânı en yalnızlaştırıcı yönüyle deneyimlediği ve ona aynı zamanda dünyanın ne denli "farklı" olduğunu gösteren an da olmaktadır.

Dışarının "yoksunlaştırıcı" gerçekliğinde yol kat ederken, uzaklaştığı alışılmış gerçekliğe dair hissettiği farklı duyguları okura aktaran gezgin yazar, yolculuğunun, "gerçek" olana yaklaşma olarak kabul edilip edilmeyeceği üzerine çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, mekânsal mesafenin, bir kaçış ya da bir yaklaşma mı olduğunu sorgulayan Göle, şu tespitite bulunmaktadır: "Kişiyi kuşatan, çoğu kez var olmasının temeline iyice demir atmış olan toprağa, yurda –hatta eve- uzak durmanın, gerçek iç imgeye yaklaşabilmek uğruna bir özveri mi olduğu sorusu, can sıkıcı, bir o kadar da can alıcı bir soru sanki" (2005, s. 91). Evi terk etmenin, onunla kendi arasına mesafe koymanın, gerçekten de benliğin mahrem yörelerini keşif için mi yapıldığı sorusunu yönelten yazar, bu türden bir sorgulamanın cevabının, Altınel'in öne sürdüğü yolculuk tanımlamasında olduğu gibi, hem ürkütücü bir o kadar da can alıcı olduğunu söylerken, alışılmış olanın özüne gidebilmenin yolunun, bir mesafe koyma süreci ile bağlantılı olduğunu da dile getirmektedir: "İçinde doğduğumuz, büyüdüğümüz, şekillendiğimiz toprağın, evin, dilin özüne gitmek, onu içeriden kavramak, bir uzaklaşma, bir mesafe koyma sürecini zorunlu kılıyor. İçinde olduğumuzu içeriden kavrayış, çoğun görmezden gelmeyi yeğlediğimiz, cefasını çekmeye hazır olmadığımız bir paradoks" (2005, s. 91).

Gezgin yazarın, bilindik olan ile kendi arasına mesafe koyması sonucunda mekânın yeni bir karaktere bürünmesi, mesafenin mekânı dönüştürmesi fikri ile bağdaştırılabilecek bir durumdur. Tanıdık olan mekândan bir nevi kaçış eylemi içerisine giren gezgin yazarın, dışarı çıkma isteği, çifte kaçış olarak tanımlanabilecek bir eyleme işaret eder. Göle'nin, keşfedilecek olanın cefasına katlanmayı göze almayı gerektirdiği için cesaret isteyen bir durum olarak tarif ettiği bu olağan dışı eylemi, Vassaf, kendini ve hayatı tekrarlama döngüsünü kırmak adına, bilmediği bir dilin konuşulduğu, tanımadığı bir ülkeye kaçış olarak ifade etmektedir (2017, s. 172). Evin sunduğu mekânsal gerçekliği kırmak adına kaçılan ev-dışı mekân, gezgin yazarın deneyimlemek istediği öte bir gerçeklik vaat etmektedir. Kaçılan bu yeri, "tanımadığı bir ülke", "bilmediği bir dil" ile özdeşleştiren Vassaf, bu şekilde, aynı olandan uzaklaşma ve böylece hayatı tekrarlama döngüsü olarak adlandırdığı mekânsal gerçekliğin ötesine geçmek niyeti ile yola koyulduğunu dile getirmektedir. Nitekim varılacak yerin, evin döngüsünü kırma hissi vaat etmesi, gezgin yazar için yeterli bir niteliktir. Burada, evin sunduğu mekân gerçekliği ve bu mekânın dışında farklı bir gerçeklik olduğu düşüncesi, gezgin yazarın kaçış motivasyonunu şekillendiren başat faktör olmaktadır. Bir diğer deyişle, gerçekleştirdiği mesafe ile bir yandan, alışageldiği mekân hâlinde kendini sıyırma niyeti ortaya koyan gezgin yazar için, evin alternatifi olabilecek başka bir gerçekliğin varlığı, yola koyulmasının ve yola devam etmesinin başlıca sebebi olmaktadır.

Yukarıda değinilen kaçış hâlini, Onfray'ın dile getirdiği, farklılıklara yönelmek suretiyle mahrem bir köşe arayışı tanımlaması ile beraber düşünmek mümkün iken, bunu bir başka açıdan ele alan Altınel, mesafe kat edildikçe ve böylece farklılıklar keşfedildikçe, yolcunun kaçmak durumunda olduğu şeylerin de iyiden iyiye arttığını dile getirmektedir. Altınel'e göre, evden kaçarak, öte mekân gerçekliğini keşfe koyulan gezgin için, ev-dışı mekân daralmaya başlamaktadır ve dolayısıyla, kaçış hâli asla sona erememektedir: "Gövdelerinin yarısına kadar sürülmüş kireçle birörnek duran ağaçların araba ilerleyip perspektif uzadıkça çoğalması kaçmanın boşuna bir çaba olduğunun, bu uğurda kurduğumuz ilişkiler, taşındığımız ülkeler, yaşadığımız hayatlar arttıkça kaçmamız gerekenlerin de yalnızca arttığının göstergesiydi" (2019, s. 93). Mekânda mesafe kat ettikçe farklılıkları deneyimleyen gezgin yazar, kaçış söz konusu olduğunda, ev-dışı mekânın aslında varılamayan bir yer olduğunu, ancak, bunun aynı zamanda yolda olma hâlini de meşrulaştırdığını düşündürmektedir. Nitekim evden uzaklaşmanın yol açtığı ve sonu gelmeyen böyle bir durumda, mesafe kavramı yolculuğun esas gayesi olma izlenimi vermektedir. Nitekim Göle'nin *landscape* önermesinde işaret ettiği nüfuz edilemezlik hususu hatırlanacak olursa, buna paralel olarak, Altınel de gördüğü sıralı ağaçların bir örnek gibi duran manzarası ile benzerlik kurduğu mekân gerçekliğinde, söz konusu ağaçların, hem gözleri önünde belirip kaybolan ve parçası olunamayan bir devamlı gerçeklik hâlini, hem de mekânın aslında tek bir gerçeklikten ibaret olduğunu hatırlattığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, mekân, varılan bir olgudan öte kendisinden "boşuna" da olsa kaçılan bir gerçekliğe denk gelmektedir.

Evi meydana getiren, aşına olduğu her türlü unsur ile arasına bir mesafe koyarak, yakın olandan uzaklaşan gezgin yazar, bunun sonucunda şahit olduğu, hissettiği farklılıklar ile bir mekân dönüşümü deneyimlemektedir. Tanıdık olanın çemberinden dışarıya çıkma amacı ile yola koyulan gezgin yazar için yolculuk, böylelikle, bir içeriden kaçma eylemine dönüşür. Yolda olduğu süre boyunca, etrafında beliren, algısına takılan dış unsurlara nüfuz edememe durumunda bulunduğu izlenimini edinen gezgin yazar için, ev-dışı mekânda

varılacak nihai bir yerin varlığı aslında bir imkânsızlığa karşılık gelmektedir. Öyle ki dışarıda olmayı cazip kılan, yalnızca gezgin yazarın mekândan kaçışı değil aynı zamanda mekânın gezgin yazardan kaçışıdır. Yirmi birinci yüzyıl Türk gezi edebiyatı eserleri göstermektedir ki gezi deneyimi süresince bir tür sıra dışı yalnızlık içerisinde kendini bulan gezgin yazarın, mekân ile olan ilişkisinde ortaya çıkan farklı türde bağ, onun, bir bakıma, mekâna aidiyet fikrinden de sıyrılmasına ve hâl böyleyken, mekânı “uzaktan” deneyimlemesine yol açmaktadır. Yolda olmak hâli, bu anlamda, gezgin yazarın mekân ile ilişkisinin sıra dışı bir karaktere büründüğü bir zaman aralığını işaret eder. Öyle ki mekân ile en kuvvetli bağı temsil eden evin sunduğu gerçeklikten uzakta ve aynı zamanda, nihai bir varış yeri olmaksızın mesafe kat eden gezgin yazarın, bu olağan dışı durumun sonucu olarak, yabancılık duygusu ile etrafını algılaması söz konusu olmaktadır. Bir diğer deyişle, mekân ile olan bağının, yolda olduğu süre boyunca bir kaçışı tanımladığı gezgin yazarın, mesafe ile gelen ve mesafe devam ettikçe de devam eden bir yere ait olamama duygusu, mesafe olgusunu bir mekânda var olma meselesi hâline dönüşmektedir.

Yabancı Kalmanın Yolu

Gezi deneyiminin, kat edilen mesafe ile ilişkili olarak, mekânı ait olunan bir gerçeklik olmaktan çıkararak bir hâl alması, gezgin yazarın algısında meydana gelen kayda değer bir değişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, etrafında var olan şeyleri dışarıdan görebilmek, dolayısıyla mekâna yabancı gözüyle bakabilmek, gezgin yazar için mesafe ile mümkün olabilen bir durumdur. Türk gezi edebiyatı yazarlarının vurguladığı ortak noktalardan biri olan ve yolda olma hâli ile gelen yabancılık duygusu, bu noktada mekânın dönüşmesi ile ilişkilendirilebilecek bir koşula işaret eder.

Mekânın dönüşümü sonucunda, tanıdık olan gerçeklikten uzakta bulunan gezgin yazar için, mekân, kendisi ile aidiyet bağı içerisinde olduğu bir olgu olmaktan çıkabilmektedir. Yolculuk hâli ile beraber gelen yalnızlıkla, mekânı, onu meydana getiren dış unsurlara nüfuz etmeksizin, onun içerisine girmeksizin algılayan gezgin yazarın benlik algısı da tıpkı mekân gibi dönüşüme uğramaktadır. Tanıdık olduğu mekândan uzakta olmasının sonucunda, “yerli” ya da “sakin” gibi vasıflarını da uzakta bırakan gezgin yazar, ev-dışı mekânda, artık, bir “yabancı” konumunda bulunmaktadır. Mekânsal mesafe ile gelen bu yabancılık, gezgin yazarın yolculuk deneyiminin kayda değer bir parçasıdır. Nitekim yola koyulan yazar için, yalnızca mekânın değişmesi değil, kendi benliğinin mekân ile ilişkisinin de farklı bir boyuta taşınması, yolculuk deneyimine daha karmaşık bir nitelik kazandırır. “Yabancılık” sözcüğü altında genellenebilecek bu sıra dışı durum, gezgin yazarın mekân ile olan ilişkisinde, olağan olarak tanımlanabilecek bir mekânda var olma koşulu yerine geçen bir başka koşula işaret eder ki bu alternatif durum, mesafe kavramından bağımsız değildir. Öte yandan, “yabancı kalmanın yolu”, içerisinde yabancı hissedilecek bir mekân gerçekliğine ihtiyaç duyar, dolayısıyla, devamlı surette yabancı olmayana nazaran bir mesafe kat etmek ve böylelikle tanıdık olanın sınırları dışına çıkmak gereği kendini gösterir.

Yolculuğu, sınırlı bir alanda başlayıp daha sonra sapaklarda yitip gitme ile bağdaştıran Göle için, sınırlı mekânın getirdiği yanlısamadan kurtulmak ancak şu şekilde mümkündür: “Sınırlamanın doğruluğunu sınırlamam gerekiyor. Sınırları daraltmak kısıtlı bir mekâna, bu mekânın verdiği sarılma duygusu derin bir yanlısamaya açılabilir. Kendimi uyarmalıyım. Her yolculuk böyle başlamalı en azından, ardından da sapaklarda yitip gitmek en doğrusu” (2005, s. 10). Sınır ile gelen “sarılma” duygusu, yazarın devamlı olarak

içerisinde bulunmak istemediği bir koşul anlamına gelmektedir. Bu yüzden, içerisinde kaybolunacak sapakların olduğu bir başka mekân gerçekliği, onu bir an olsun bu yanılmadan çeker alır. Göle, aynı zamanda, sınırlamanın da gezgin yazar için bir gereksinim olduğunu burada gösterir. Bu durumda, evden tamamen bir kopuş söz konusu değildir. Yazar, bir yandan, içerisinde mesafe kat etmekte olduğu mekâna bir sınırlandırma getirmeye çalışırken, diğer taraftan, bu sınırların içerisinde iken, bilindik olanın ötesine çıkıp mekânsal sınırlılığı kırmak isteği taşımaktadır. Bu da makalenin başından beri değinilen ev ve ev-dışı diyalektiğini, bilindik ya da mahrem olma noktasında, devamlı surette geçerli kılan bir eylem biçimini alır. Nitekim bu diyalektiği geçersiz kılma adına mekân ile olan bağını tamamen koparmak, yani ona nüfuz etmemek, devamlı surette yolda olmayı gerektirir ki bu ilk bölümde bahsedilen kaçış eylemini kendi içinde bir kısır döngüye dönüştürür. Bir başka deyişle kaçış, kaçılan şeyin gerçekliğini bütünüyle yitirmesiyle tek taraflı bir eylem hâline gelir. Ancak, tek taraflı olmasa dahi, kaçışın sürekliliği gezgin yazar için bir soru işaretidir.

Mekânın sınırları meselesi ve kaçış hâli ile ilgili olarak, Türk gezgin yazar Enis Batur, bir gün yolunun bitmesinden korktuğunu, yapayalnızlığının değerinin yolun sürmesi ile eşdeğer olduğunu söyler (2013, s. 23). Bu korkusu, yıldız ilmi ile meşgul olan ilk insan olduğu rivayet edilen İdris'i kılavuzu belleyerek pekişmektedir (Harman, 2000, s. 479). Kimliği hakkında kesin bilgi bulunmayan ve bu yönüyle "yabancı" olan İdris'i kılavuz olarak anan Batur, bir yandan, yolda olmanın devamlılığı ile seyreden ve nüfuz edilemeyen mekâna nazaran var olan bir yabancı kalma hâlini, öte yandan, yapayalnızlıktan dolayı kendine var olma alanı yaratan mahrem bir yabancılık hâlinde bulunma koşulunu işaret eder. Yine Batur, bilindik olanın sınırları ötesine geçmeyi, "sahici bir yabancı olarak hiç değilse bir süre yaşamak" ve böylece yerliliğin üzerine çöküşünden "hiç değilse bir ölçüde sıyrılmak" olarak bize sunar (2011, s. 125). Altınel'in kaçışın boşuna olduğu, insanın uzaklaştıkça kaçmak zorunda kaldığı şeylerin çoğaldığı, dolayısıyla da yabancı kalabilmenin mesafe kat ettikçe zorlaştığı fikrine, Batur, yolunun bir gün biteceğine dair korkusunu dile getirerek bir başka boyut katar. Nitekim Batur'a benzer bir şekilde, Altınel, kendi mekân görüşünü şu sözlerle aktarmaktadır: "[...] bana doğal gelen, bir yere varmak değil, bir yerden gitmek ya da en azından iki yer arasında, yolda olmak" (2013, s. 19). Bir açıdan bakıldığında, mesafeye övgü olarak yorumlanabilecek bu alıntıda Altınel, yolculuk hâlinin iki ucu olarak adlandırılacak mekânlardan ziyade bu mekânlar arasında deneyimlenen yolda olma hâlinin, bir diğer deyişle, yabancı kalma durumunun kendisine daha doğal görüldüğünü dile getirmektedir. İkamet edilen yerde bulunmanın ya da bir yere varmanın getirdiği ya da getireceği mekân deneyiminden öte, ev ile ev-dışı olan arasında, sürekli bir değişim hâli ile tanımlanabilecek, mekânı devamlı olarak değiştiren, ona dinamik bir nitelik edindiren mesafe deneyimini yolculuğun merkezine yerleştirmek, gezgin yazarın gezi deneyimine yüklediği anlamı göstermektedir. Bunun içindir ki farklılıkları dinamik tutan ve böylece, mekânı birbirinin alternatifi gerçeklikler olgusuna dönüştüren mesafe deneyiminin bir gün sona erebileceği korkusu, gezgin yazarın zihnini meşgul eden bir sorudur.

Yabancı kalabilmeyi, yolda olmak hâli ile ilişkilendiren Türk gezgin yazar Özcan Yurdalan, Batur ve Altınel ile benzer şekilde, mesafe deneyiminin devamlılığı ile yabancı kalma arasında sıkı bir bağ olduğunu şu sözlerle aktarmaktadır: "Yabancı kalmanın tek bir yolu vardır, o da hep yollarda olmaktır" (2012, s. 110). Yol devam ettiği sürece yabancı kalmanın da devam edebileceğini öngören bu kısa alıntı aracılığı ile yabancılık ve yolda olmak arasındaki ilişkiyi, olabilecek en yalın biçimiyle tanımlamaya çalışan Yurdalan,

mekân ile arasına mesafe koymayı sürdürebilen kişi için, yabancı kalmanın da mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Yolda olduğu süre boyunca, mekân ile farklı türden bir ilişki içerisinde kendini bulan gezgin yazar, farklılıklar arası edindiği bakış açısının ve bundan kaynaklı, sıra dışı nitelikteki mekânda var olma hâlinin, yol bittiğinde mümkün olmayacağını, dolayısıyla, böyle bir durumda, hem mekân algısında hem de birey olarak gezgin yazara farklılık deneyimi yaşatan yabancılık duygusundan bahsedilemeyeceğini göstermektedir.

Bu bölümde yer verilen yirmi birinci yüzyıl Türk gezgin yazarları referans olmak kaydıyla, bir gezi fenomeni olarak yabancı kalmanın yolu üzerine öne sürülen fikirler, yerli ya da sakin olma hâline alternatif olarak görülen ve evin alışılmış sınırlarının ötesinde yaşanabilen, zamansal olarak geçici niteliği olan ve yerleşik bağlardan görece uzak bir mekânda var olma hâline işaret etmektedir. Bu tür bir var olma hâlinin devamlılığı her ne kadar zor bir eylem gibi görünse de gezgin yazar, yolun biteceğine dair korkusu ile beraber yoluna devam etme motivasyonu göstermektedir. Bu aşamada gözlemlenebileceği üzere, gezgin yazarların ortak noktası, yabancı kalmanın kırılabilir bir özü olsa dahi bunu deneyimlemeye olabildiğince devam etmek şeklindedir. Hâl böyleyken, yolda olmak, mekân ile yerleşik bağın en zayıf olduğu alternatif bir durumu nitelerken, bu durum, gezgin yazar için farklı bir benlik hâli anlamına da gelir. Bu farklılığı önce mekân algısında, sonra kendi benliğinde hisseden gezgin yazar, içerisinde bulunduğu mekânın farklılaşması ile beraber kendisini bir yabancı olarak hissetmeye başlar. Bu yabancılık, en nihayetinde, yalnızlık, yoksunluk ve bağımsızlık gibi koşulların beslediği ve tüm bu etkenlerden ötürü, aslında, mekânın dönüşümü olarak tarif edilebilecek algısal bir farklılık ile gelen mahrem bir bireyselliğe denk gelmektedir.

SONUÇ

Yirmi birinci yüzyıl Türk gezgin yazarları, gezi deneyimlerini bireysel bakış açıları üzerinden, gezi yazıları aracılığı ile okura aktarırken, mesafe etkeni ile dönüşen mekân ve bu dönüşümün uzantısı olarak ortaya çıkan yabancılık kavramları, söz konusu deneyimlerin ön plana çıkan iki dinamiği olmaktadır. Ev olarak tanımlanabilecek ve gezgin yazarın aşına olduğu unsurlardan meydana gelen mekâna nazaran gerçekleştirilen mesafe ile aşına olunan unsurlar, yerini birtakım farklılıklara bırakmaktadır. Bulduğu mekânı dolduran bu farklılıklar nedeniyle gezgin yazar, farklı bir mekân gerçekliği içerisinde bulunduğunu hissetmektedir. Bu his, gezi yazıları aracılığıyla sözcüklere dökülmekte ve mesafe olgusuna poetik bir boyut kazandırmaktadır. Bu noktada, Türk edebiyatını temsil eden ve bu makalede yer verilen gezgin yazarların, kat edilen mesafenin sonucu olarak mekânın dönüştüğü noktasında birbiri ile örtüşen ya da birbirini tamamlayan ifadeler kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Mekânı iki alternatif gerçeklik şeklinde ele alan bu bakış açısı, iki gerçeklik arası geçişi sağlayan faktör olarak da mesafe olgusunu okura sunmuştur. Böylece, mesafe gibi muğlak bir kavramın, gezi edebiyatı yazarlarının sözcükleri ile poetik bir düzleme oturtulması, bu kavramı mekân algısı bağlamında belirgin bir karaktere bürümüştür. Nitekim yolda olma hâlini ya da dinamik bir gerçeklik olarak ev-dışı mekânı tanımlamak amacı ile gezi yazılarında, yazarları tarafından dile getirilen ifadeler, mesafe kavramına, sözcüklerin alışık olunmayan, yeni bir olguyu aktarma durumuna karşılık gelen yaratımsal nitelikleri göz önünde bulundurulurken, edebî bir yaklaşımı mümkün kılmaktadır.

Öte yandan, bilindik olanın meydana getirdiği olağan döngüden çıkmak motivasyonu taşıması sebebiyle bir kaçış eylemi olarak da tarif edilen evden uzaklaşma eylemi, gezgin

yazarın yalnızlaşması ile daha yoğun bir mekân deneyimi anlamına gelmektedir. Mesafe ile dönüşen mekân, gezgin yazara çarpıcı ve aynı zamanda ürkütücü yüzünü göstermektedir. Kendisini, yakın bağlarından uzaklaşmış olarak, tanıdık olmayan bir mekân gerçekliğinin içerisinde bulan gezgin yazarın, bu deneyimi tarif ederken, farklılık kavramını ön plana çıkarması ve farklılıkların artması ile beraber uzakta olma hissini de o denli güçlü hissedilir olduğuna şahit olması, mekânı dönüştüren şeyin, evin uzağında herhangi bir yerde, gezgin yazarın yalnızlık hissini hiç olmadığı kadar belirginleştiren ve bilindik olmayan unsurlarla çevrili bir mekân gerçekliği olduğu fikrini vermektedir. Bununla birlikte, Türk gezi edebiyatı yazarları, bir yandan gezi deneyimini bir kaçış olarak anlatırken, bir yandan da bu kaçışın bir varış noktasının olmadığını dile getirmişlerdir. Aynı yazarlar, söz konusu kaçışın kesin bir varış noktası olmadığını bilerek, her şeyden önce, yolda olma hâlini önemsemişlerdir ki bu da mesafe deneyiminin gezi sürecindeki yerini açığa vurmaktadır. Öyle ki bilindik olanın sınırlarından dışarı çıkabilmek adına mesafe kat ederek, bir an için bile olsa mekânda “yabancı” hissedebilmek, gezgin yazarın bu süreçte yaşamayı amaçladığı olağan ötesi, bireysel bir deneyime karşılık gelmektedir. Bu makalede alıntılanan görüşler aracılığı ile değinildiği üzere, yabancı kalabilmenin yolda olma ile mümkün olabileceğini ifade eden gezgin yazarlar için, bu yabancılık, aynı zamanda, sınırların getirdiği yanılsamadan bir süre olsun kendini sıyırmak anlamı taşır.

Bachelard’ın öne sürdüğü ve Onfray ve Segalen’in yorumları ile daha geniş bir çerçevede ele alınabilecek ev ve ev-dışı mekân diyalektiğinde olduğu gibi, mekânın birbirinden ayrılan gerçekliklerinin gezi edebiyatına yansması, mekân olgusuna daha kapsamlı bir perspektiften bakmayı mümkün kılmaktadır. Farklı coğrafyalarda gezi deneyimleri gerçekleştirmiş yirmi birinci yüzyıl Türk gezgin yazarlarının sözcüklerinden hareketle, mesafe olgusu üzerinden değişen mekân gerçekliğinin ele alındığı bu makale ile mekân algısında farklılık kavramının oynadığı belirleyici rol, gezi edebiyatı eserleri aracılığıyla irdelenmiştir. Yolda olma hâli sürdükçe bilindik olanın sınırlarının dışına çıkabilmenin devam edeceği fikri ile ev-dışı gerçekliği deneyimlemeye devam eden gezgin yazar, öte yandan, gerçekleştirdiği mesafe sonucunda uzaklaştığı bir başka mekân gerçekliğine dair, bizzat ve yoğun bir şekilde yaşadıklarını tarif etmek amacı ile dile getirdiği izlenim ve düşünceler aracılığı ile yukarıda bahsedilen diyalektiğin iki farklı boyutunu net bir biçimde bize göstermektedir. Öyle ki, mekânı dışarıdan görebilme hâlinde iken ve mesafe sayesinde bir süreliğine de olsa yerleşik bağlarından sıyrılmış iken ve bu yüzden yalnızlığın en yalın hâlini yaşamakta olan gezgin yazar, bir yanılsama bile olsa, mekânın dönüşebilen bir gerçeklik olarak kalmasını umut ederek yolda olmayı, dolayısıyla, geçici süreliğine de olsa yabancı kalmayı sürdürmektedir. Bir diğer deyişle, mekânın dönüşmesini sağlayan başat faktör olan mesafe olgusu, onu deneyimleyen özneye sunduğu farklılıklar ile mekânı çoğul kılan bir etken hâlini alarak, birinden diğerine kaçılacak mekânlar arasında geçişleri mümkün kılmakta ve böylece mekâna, onu algılayan öznenin sözcükleri üzerinden, poetik bir nitelik kazandırmaktadır.

SUMMARY

Gaston Bachelard’s dialectic of maison and non-maison indicates a binary reality concerning place. That same dialectic suggests a relation of differentiation between those two entities after the circumstances that constitute the situation of home. Thus, the home is taken as separated and separating space, creating a kind of state which gives subsequently an alternating signification to the space situated outside home, also called non-maison.

Despite the simple appearance of such a formulation regarding place, the complexity resides however on the question of limits, in other terms, on the question of where the home ends and where the non-maison starts to become. With regard to that conception of space described in general terms, Victor Segalen suggests the word "difference" as a separator fact which determinates the limits of home and "non-home". While putting at the center of his concept the perceiver subject who invents a dialectic about the living space and by using the word "difference", Segalen evokes the changing limits of the two spaces. To this point, another philosopher Michel Onfray provides a remark by explaining that difference designates also intimacy because of which the non-home reveals a particular loneliness and individuality. Given all those approaches regarding the changing character of space, emerges an interest to reconsider the space according to the dialectic mentioned above. And to do so, travel literature represents an appropriate field to achieve this goal and for this, the key notion becomes "distance" as the latter is not only connected to home and non-home, but it is also evaluated by individual perception and difference.

The definition of space as two alternating realities becomes perceptible after distance. The fact of realizing distance against home makes occur a condition in which the writer traveler, as a perceiver subject, finds herself/himself in a changed world where the environment is transformed on a faraway, strange reality. Thus, to observe that transformation in the context of contemporary literature, travel writings offer the possibility to understand that dialectic which indicates a poetic aspect. For the realization of this paper, in this respect, the works of writer travelers representing twenty-first century Turkish travel literature, namely Şavkar Altınel, Enis Batur, Münir Göle, Gündüz Vassaf and Özcan Yurdalan have been chosen. As a common point, all these contemporary writers' works reflect an individuality that has been particularly revealed under the condition of changing place.

The present paper has been composed in two chapters to focus both on relations concerning space and selfness. In the first chapter, the notion of distance will be taken as a consequence regarding the changed relationship between the space and the writer traveler who looks for a reality that overtakes the ordinary circumstances. Thus, outside the limits that define the space in which takes place an ordinary reality, writer traveler experiments a different state of being in space. That difference is explained through unfamiliar elements that become perceptible at significant stages of travel. This is a new spatiality to which the writer traveler feels not belonging and that very state of contrast produces the difference. As far as the distance has been realized in an extraordinary way, the question of limits seems then to be more relevant in the mind of the writer traveler who escapes the limits of the known with the intention to live another spatiality and, as an extension of that particular situation, the way of "staying foreigner".

Altogether, this paper aims to render understandable the poetic approach that takes the space as a binary reality with alternating conditions. For this purpose, selected Turkish writer travelers will be examined on the matter of how such a binary reality is present in their writings. That work will show that the experience of travel makes manifest that dialect, and in this process, distance appears to take a principal role by transforming the space in the perception of the writer traveler who seeks to leave for a while the familiar and the known. Nevertheless, some writings will demonstrate that, as it makes discover the unknown, distance has also a diminishing function regarding the difference which is the key separator

between two spatial realities which produce for the perceiver subject an alternating state of being in space. That being so, as that work will demonstrate it, despite the fear of reaching the end of that binary reality created by difference, the writer traveler will continue to be on the road by considering the distance itself as a main motivation to keep experimenting the space also as a strange and illusionary reality.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Altinel, Ő. (2009). *Tepedeki yabancı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altinel, Ő. (2013). *Kvangvamun kavşığı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altinel, Ő. (2019). *Hotel Glasgow*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bachelard, G. (2013). *La poétique de l'espace*. Lonrai: Presses Universitaires de France.
- Batur, E. (2011). *Yolcu*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Batur, E. (2013). *Başka yollar*. İstanbul: Kırmızıkeci Yayınları.
- Denis, M. (2016). *Petit traité de l'espace: un parcours pluridisciplinaire*. Brüksel: Editions Mardaga.
- Göle, M. (2005). *Kaçmamamak*. İstanbul: Can Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2000). İdris. *İslam ansiklopedisi* (C. 21, s. 478-480), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Onfray, M. (2016). *Théorie du voyage*. Sant Andreu de la Barca: Le Livre de Poche.
- Segalen, V. (2018). *Essai sur l'exotisme*. Paris: Fata Morgana.
- Vassaf, G. (2013). *Mostari*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vassaf, G. (2017). *Yol arkadaşım*. İstanbul: Karakarga Yayınları.
- Yurdalan, Ö. (2012). *Bir seyyahın kaybolma kılavuzu*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Mısır Baharı Sonrası Ülkenin Siyasî ve Politik Hareketliliğinin Kurgusal İzdüşümü: Bâbu'l-Hurûc ve İzzeddîn Şükrî Feşîr

Doç. Dr. Asiye Çelenlioğlu
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
acelenlioglu@fsm.edu.tr

Öz

1974 yılında Huntigton'un "Üçüncü Dalga" olarak adlandırdığı demokratikleşme süreci başladığından buyana Doğu Avrupa, Doğu Asya ve Afrika'da demokrasiye geçen ülke sayısındaki artışa rağmen, otoriter rejimle yönetilen Orta Doğu ülkelerinin bu dalgadan etkilenmemesi dikkat çekicidir. 2010 yılında Tunus'ta başlayan halk ayaklanması diğer Ortadoğu ülkelerine sıçradığında demokratikleşmeye dair beklentiler, bölge ülkelerinin kendi iç ve dış dinamiklerinden kaynaklanan nedenler sonucu boşa çıkmış, bu hareketlilik yerini devam eden kaos ortamına bırakmıştır. Sosyal zeminden beslenen yazarların bu heyecanı dile getiren eserleri Mısır başta olmak üzere diğer ülke edebiyatlarında yer alırken okuyucu, devrimin tarih sayfalarına yansıyan nesnel ifadeleri yerine bu eylemlerde yer alan tarafların duygusal arka planında yolculuk yapma fırsatı elde etmiştir. Bu çalışma Mısır'da 2011 yılında meydana gelen devrimden bir yıl sonra kaleme alınan ancak; tarihi, siyasi ve politik perspektifin o güne kadar yaşanmışlığından hareketle ülkenin sekiz yıllık geleceğini kurgulayan Bâbu'l-Hurûc adlı romanı sosyolojik ve politik zeminde değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Devrim, Bahar, Edebiyat, İzzeddîn Şükrî Feşîr.

Fictional Projection of the Political and the Political Movement of the Egypt After the Egyptian Spring: Bab el-Huruc and İzzedin Shukri Feshir

Abstract

It is noteworthy that since the democratization process, which Huntigton called the "Third Wave" in 1974, began to increase, the number of countries that went to democracy in Eastern Europe, East Asia and Africa was not affected by this wave. When the popular uprising, which started in Tunisia in 2010, spread to other Middle Eastern countries, expectations regarding democratization have been in vain as a result of the local and foreign dynamics of the countries in the region, and this mobility has been replaced by an ongoing chaos environment. While the works of the authors who are fed from the social ground expressing this excitement take place in the literature of other countries, especially in Egypt, the reader had the opportunity to travel in the emotional background of the parties involved in these actions instead of the objective statements reflected in the history pages of the revolution. This study aims to criticize the novel Bab el-Huruc which was written a year after the revolution in Egypt in 2011 based on the historical and political perspective to date.

Keywords: Egypt, Revolution, Spring, Literature, İzzedin Shukri Feshir.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 15/06/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 07/09/2020

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin XX. yüzyılda sınırları birbirinden keskin çizgilerle ayrılan tarih, edebiyat, sosyoloji, uluslararası ilişkiler gibi alt disiplinleri XXI. Yüzyılda interdisipliner çalışma adı altında veri paylaşımına yönelmiş, söz konusu birliktelik edebiyat sosyolojisi gibi bazı alanlarda meşru zemine oturmuştur. Platon, taklitten ibaret olduğu düşüncesiyle sanatı değersizleştirirken bile maddi dünyadan beslendiği gerçeğini kabul etmiş, Aristo, ise bunun saf taklit olmayıp, sanatçının iç görüşüyle harmanlanmış bir yorum olduğu tezini savunmuştur. Sanatın sanat için mi toplum için mi olduğu sorusu farklı dönemlerde farklı şekilde cevaplanırsa sanatçının içine doğduğu maddi alemi yorumlayarak yansıttığı gerçeği değişmemiştir.

Edebiyat topluma bağlı, hem yazarın içinde doğduğu hem de yazarın yansıttığı yapı olarak kuvvetlendirirken genelde edebi eserleri özelden romanı, ait olduğu toplumun siyasi ve sosyal şartlarından bağımsız olarak anlamak mümkün olmayacaktır. Bazen bir eseri dış dünyaya dönük olarak, sosyolojik, Marksist ve tarihsel zeminde anlamaya çalışmak da yetmeyip yazarın hayatından esere yansıyan yanları bulup çıkarmak, onu bütün yönleriyle değerlendirmek gerekir.

Bu anlamda, İzzeddin Şükrî Feşîr'in¹ Mısır Baharı'nın gerçekleştiği 2011 yılından bir yıl sonra, ülkenin tarihi geçmişi ve mevcut şartlarından hareketle, 2020 yılına kadar sosyal ve siyasî arenada yaşanabilecek politik ve ekonomik olayları kurguladığı romanı Bâbu'ul Hurûc'u, edebiyatı besleyen diğer disiplinlerden yardım alarak yorumlamak mümkün olacaktır. Yazar; romanda ihtisas alanı olan politikayı ülkenin siyasî geçmişinden gelen aktörler, halkın beklentileri, uluslararası siyasetin iç politikaya yansımaları gibi çoklu denklemlerin olasılığında nakış gibi işlemiş daha da ilginç ülkenin gerçek siyasetiyle büyük ölçüde örtüşen bir senaryo kurgulamıştır.

Mısır edebiyatında devrim sonrası yazılan pek çok roman tarih sayfalarına yansıyan rakamsal ifadeler yerine, devrimin taraflarını oluşturun iktidar, asker, devrime katılan ya da uzak duran, Müslüman ya da Kıpti bütün halkı simgeleyen karakterlerle duygusal arka planı okuyucuya yansıtmada oldukça başarılı olmuştur. Söz konusu romanın, diğerlerinden farklı devrimin hemen akabinde yazılmasına rağmen sonraki sekiz yılı gerçeğe yakın kurgulaması, politik aktörleri belirleyip denklemler oluştururken ihtisas alanı olan politikayı çok iyi kullanmasıdır.

¹ İzzeddin Feşîr babasının görevi nedeniyle 1966 yılında Kuveyt'te doğmuştur. 1987 yılında Kahire Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünden mezun olmuş, yüksek lisansını Ottawa Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (1995), doktorasını Montreal Üniversitesi Siyaset Bilimi (1998) alanında tamamlamıştır. 2007 yılına kadar aralıklarla diplomat olarak çalışmış daha sonra Kahire'de Amerikan Üniversitesi Siyaset Bilimi'nde ders vermeye başlamıştır. 2011 yılında Tahrir Meydanı'ndaki devrimci harekâta katılmış bu tarihten sonra Mısır Demokratik Siyasî gruplarına ve Cumhurbaşkanı adaylarına danışmanlık yapmıştır. Dinî otoriter kurallar oluşturmak için demokratik yöntemleri kullandıkları iddiasıyla Müslüman Kardeşler iktidarına son verilmesini desteklemiş, geçiş döneminde demokratik dönüşümün gerçekleşmesini ummuştur. Kısa ömürlü bir hükümet komitesinin bağımsız üyesi olmayı kabul etmiş (2013) ancak söz konusu hükümet ifade özgürlüğünü kısıtlayan bir yasa çıkardığında açıkça kınamıştır. Yazılarında otoriterliği kınamaya devam eden Feşîr 2014 yılında General Abdu'l-Fettah el-Sisî'nin başkan seçilmesinden sonra kamusal alandan çekilmiştir. *Washington Post* ve Mısır'ın tanınmış gazeteleri *eş-Şurûk* ve *et-Tahrîr*'de siyasi yazıları yayınlanmaktadır. Yazarın diğer romanları aşağıdaki gibidir: *Maktelu Faredîn (Fahreddin'in Öldürülmesi)*, 1995), *Esfâru'l- Ferâin (Fıravun Yolculukları)*, 1999), *Gurfetu'l-İnâyeti'l- Mürekeze (Yoğun Bakım Ünitesi)*, 2008), *Ebû Amr el-Mısırî (Mısırlı Ebû Amr)*, 2010), *İnâgu İnde Cisri Brûklîn (Brooklyn Köprüsünde Kucaklaşma)*, 2011), *Bâbu'l-Hurûc (Çıkış Kapısı)*, 2012), *Kullu Haza'l-Hera' (Bütün Bu Saçmalıklar)*, 2017)

Ortadoğu ülkelerinde demokrasi açmazının nedenleri siyasi arenada konuşula dursun yazar, demokrasinin paydaşlarını oluşturan karakterlerle kurguladığı romanda bu konuya yönelik öz eleştiride bulunur. Asker ve polis teşkilatı, halk ve bürokratların nasibini aldığı bu eleştiriler demokrasi önündeki engellerin ülke içinde nasıl yorumlandığıyla ilgili bilgi vermektedir.

1. Mısır'da demokrasi sorunu

1974 yılında Huntigton'un "Üçüncü Dalga" olarak adlandırdığı demokratikleşme sürecine rağmen Ortadoğu ülkelerinde totaliter rejimlerin direncine yönelik yorumlar kültürel, yapısal ve kuramsal içerik taşımaktadır. İslam dinine mensup Arap toplumunda demokrasinin dinin öğretileriyle uyuşmadığı iddiası üzerine inşa edilen kültürel analizlerin kökeni batıda yapılan müsteşrik çalışmalara dayanmaktadır. 1990 yılından itibaren bu iddiayı çürüten antitezler alan araştırmacıları tarafından yapıla gelmektedir (Esposito ve Voll, 2012). Yapısal yaklaşım Arap rejimlerinin sürekliliğini ekonomik boyutta değerlendirirken yeraltı zenginliklerinden elde edilen gelirlerle şekillenen "rantiye devlet" ekonomisini buna neden olarak göstermektedir (Demirtaş, 2017, s. 56). Kuramsal yaklaşım ise Arap rejimlerinin sürekliliğini iktidarı paylaşan güçlerin etkileşimine bağlamaktadır (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 7-19).

Ortadoğu ülkelerinde demokrasi açmazıyla ilgili tek bir senaryo oluşturmak mümkün olmayacaktır. Bölgenin yapısal ve kuramsal kimi zamanda kültürel şartlarından kaynaklanan formasyonun denklemi her ülkede farkı olduğu için ülkelerin demokrasi mücadeleleri de farklı seyretmektedir.

Bu ülkeler içinde Mısır söz konusu olduğunda rejimin koalisyon döneminde paydaşlarla, tek başına iktidar olduğu dönemlerde muhalefet partileriyle kurduğu ilişki ve askerin devlet içindeki yapılanmadan aldığı pay bu denklemin taraflarını oluşturmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin muhalif tavırlarının yönetilmesi de buna dâhildir. İktidar dışında kalan muhalif partilerin etkin siyaseti baskı ve tutuklamalarla sekteye uğrarken İslami örgütlere atfedilen "Radikal İslam" söylemi önlerinin kesilmesi için meşru bir zemin oluşturmuştur. Bu kombinasyona dış güçlerin rejim desteğini de ilave etmeyi unutmamak gerekir. Mısır'da ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde başlattığı demokratikleşme söyleminin (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 19) etkisi altında yargının kolektif çabası ile sıkı gözetim altın-da yapılan 2005 seçimlerinde meclise rekor sayıda muhalif millet-vekili girebilmiştir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 19).

Koalisyon hükümetlerinde uzlaşmanın mümkün olmadığı dönemlerde taraflardan birinin istifası hükümetin düşmesine neden olurken 1981 yılında Mübarek'in devraldığı iktidarda seçimlerin demokratik şartlarda yapılmaması iktidarın mecliste en fazla sandalye sayısına sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Muhalefetin adil olmayan seçim atmosferine gösterdiği tavır boykottan tam katılıma kadar farklılık gösterirken 1987 seçimlerine tam ittifakla giren muhalif partiler mecliste elde ettikleri 60 sandalye sayısı ile halkın isteklerini görünür kılmışlardır. Ancak Mısır siyasetinde 1952 Hür Subaylar Darbesi ile başlayan askerin etkin rolü Mübarek'in otoritesini paylaşmadan yoluna devam etmesine fırsat vermiştir.

Mısır'da demokratik rejime geçmenin önündeki engel Orta doğu devletlerinde otoriter rejimlerin devamını açıklayan yapısal yaklaşımdan ziyade halkın tepesinde iktidarın ise arkasında konuşlanmış askeri gücün varlığıdır. Demokratik hareketin Tunus'ta Mısır'a

nazaran daha başarılı olmasının altında yatan neden de ordunun rejim içindeki gücünün Mısır'a nazaran daha az oluşudur.

Askerin rejim içindeki etkin rolü darbeye iktidara geldiği 1952 yılına dayanmakla birlikte, Nasır'dan sonra İftitah programıyla liberal ekonomiye geçiş yapan Sedat döneminde ticari imtiyazlar elde eden askerin Mübarek döneminde de artmaya devam eden ekonomik gücü, Arap rejimlerine prim kazandıran Filistin sorununun daima aktif oluşu, iktidarın paydaşlarından biri olsa da siyasi mekanizmalar karşısında kurumsal bir özerkliğe sahip olmasını sağlamıştır (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 24).

Kahire'de Siyasal Bilimler okuduktan sonra Kanada'da aynı alanda doktora eğitimi alan İzzeddîn Şükrî'nin söz konusu romanda ülke siyasetinde etkin aktörlerden oluşan karakter kadrosuyla devrim sonrası kurguladığı politik denklemi anlamlandırmak için genelde Ortadoğu özelde Mısır rejimiyle ilgili verilen yukarıdaki malumata son olarak siyasi fırsat alanları yaklaşımını da eklemek gerekecektir.

Mısır'da geniş yelpazede birbirinden farklı görüşe sahip siyasi birimlerin koalisyon hükümetlerinde bir araya gelişini açıklayacak fırsat alanları yaklaşımı romanda oluşturulan siyasi kombinasyonlara farkındalık kazandıracaktır. Bu analizin temel iddiası rejimin muhalefete açtığı alanları değerlendirmesidir. Bu etkileşim zaman içerisinde ideolojilere açılım kazandıracığı gibi söz konusu fırsatları kullanmaktan ibaret de kalabilir. İhvan'ın koalisyon hükümetlerinde ya da muhalefette rejimle kurduğu pragmatik ilişkileri bu çerçevede yorumlamak gerekir (Bekaroğlu, 2017, s. 111-163).

2. Bâbu'l-Huruc romanı

İzzeddîn Şükrî Feşîr'in 2012 yılında okuyucuyla buluşan Babu'l-Hurûc (Çıkış Kapısı) adlı romanı Hüsnü Mübarek döneminde başkanlık sarayında tercüman olarak görev yapan Ali Şükrî adlı gencin Oğlu Yahya'ya yazdığı 15 bölümden oluşan 473 sayfalık bir mektuptur. Yazarın Fasih Arapça ile edebi üslupta kaleme aldığı roman Ali Şükrî'nin otobiyografisi mahiyetindedir. 1991 yılında başkanlık sarayında mütercim olarak göreve başlayan Ali Şükrî daha sonra başkanın özel tercümanı olarak devlet başkanlarıyla yaptığı toplantılara iştirak etmiş 2011 direniş hareketiyle başlayan siyasi akışı 2020 yılına kadar kendi hayat hikâyesiyle harmanlayarak oğluna anlatmıştır. 2012 yılında kaleme alınan romanın başarısı yazarın ülke siyasetiyle ilgili ön gördüğü tahminlerin büyük oranda gerçekleşmesiyle örtüşmesidir (Feşîr, 2013, s. 15).

Pekin'de askeri ateşe olarak görev yapan babası sebebiyle Kahire'de başladığı Felsefe eğitimine sadece sınavlara girmek suretiyle devam eden Ali Şükrî, bulunduğu ülkede misafir öğrenci olarak felsefe derslerini takip etmektedir. Eğitimi sırasında bu ülkede tanıştığı kız arkadaşıyla ilişkisi babası görevini tamamlayıp ülkeye dönmek zorunda kaldığında biter. Her ne kadar Ali Şükrî, Pekin'de kalarak eğitime devam etmek istese de babası sarayda mütercim olarak çalışmasına karar vermiştir. Erkek kardeşi Ömer eğitimine İtalya'da devam etmek istediğinde pasif direnişine karşı koyamayan babası izin verirken Ali Şükrî'nin munis tabiatı iş ve özel hayatını da şekillendiren bir unsur olur.

Romanda siyasi bir karakter olarak karşımıza çıkacak olan İzzeddîn Fehmî ile anlatıcı yazarın arkadaşlığı çocukluk yıllarına dayanır. Yazar romanda Fehmi karakterini oluştururken ilk satırlardan itibaren onu ülke siyasetinde oynayacağı role hazırlar.

Gündüzleri okulda, akşamları evde otururken ya da Nil kenarında vakit geçirirken, hayata hep birlikte atıldık. Birbirimize kalbimizi açmış, ikiz kardeş gibi olmuştuk. Ali Şükrî ve İzzeddîn Fikrî. Fikrî benim gibi sakin ve hayalperestti. Biz yaşadığı ergenlerin ilgi duyduğu şeylerden daha fazla, ideolojiler, kitaplar ve dünyanın durumuyla ilgilenirdi. Fakat o benden daha atılgan, büyüklere, özellikle öğretmenlere karşı çıkıp cevap vermede ve kendini savunmada benden daha becerikliydi. Bu yüzden rolleri bölüştük. Ben yemek, annemin özenli ilgisi, ortadan kaybolan babamın kitapları gibi imkanları akşamları evde sağlıyor İzzeddîn öğretmenlerle ya da geç kaldığımız ve ortadan kaybolduğumuz zamanlarda annemle tartışıp bizi savunma görevini üstleniyordu. (Feşîr, 2013, s. 24).

İzzeddîn Kahire üniversitesinde iktisat ve siyasi bilimler okur. Daha sonra Kanada'ya giderek lisans ve doktora eğitimini tamamlar. Askerî İstihbarat Şubesinde göreve başlayan anlatıcı yazar ise askerlik görevini tamamladıktan sonra Bakanlıkta mütercim olarak çalışmaya başlamıştır. İki arkadaşın yolları darbeden sonra siyasi arenada kesişecektir.

Anlatıcı-yazar körfez savaşı boyunca vaktini yabancı gazetelerde yayınlanan makaleleri tercüme etmekle geçirir. Göreve başladıktan bir yıl sonra Devlet Başkanı'nun yabancı unsurlarla yapacağı birkaç toplantıya çevirmen olarak katılmıştır. Başlangıçta yaptığı işin önemini sorgularken başkana yakın olmanın verdiği ayrıcalık, zamanla bunu unutturur.

Bu durum yıl boyunca beş- altı kez tekrar etti. Bu süre zarfında başkan ne benimle konuştu, ne de varlığını fark etti fakat, birkaç kez onunla aynı yerde bulunmak karşı koyamadığın bir kuvvet ve önem duygusu veriyor. Çünkü sıradan biriyken, sürekli başkanı görebilen çok az sayıdaki insanın arasında buluyorsun kendini. Aralarında olmak istesen de istemesen de sana ayrıcalık kazandırıyor. Yavaş yavaş bu ayrıcalığa alışıyor, kendini, kuvvetini keşfediyor ve bu insanlarla ve tabii başkanla birlikte olmaya devam etmek istiyorsun. (Feşîr, 2013, s. 51).

Yazar, anlatıcı-yazarın başbakanlık tercüme ofisinde çalışırken tanıştığı Sâlı Kasapçı ve Mahmûd Beşîr arasındaki ilişkiyi hikâyeye ederek onları okuyucuya tanıtırken ileride kurgulayacağı politik manevralara zemin hazırlamaktadır.

Gazetelerden birinin başbakanlık temsilcisi olan Salî zeki ve son derece çekici bir kadındı fakat onu farklı kılan içeride ve dışarıda hükümet birimleriyle olan geniş ilişkisiydi. Bu ilişki onu seyyar hizmet merkezi haline getirmişti. Bir akrabanın işe girmesinden bina ruhsatına kadar yapılacak işi olan herkes ona müracaat ederdi. Salî sihirli gücünü kimseden esirgemez tanısın tanumasın ona sığınan herkese yardım elini uzatırdı. (Feşîr, 2013, s. 54).

Mahmûd Beşîr birlikte olduğu Salî'nin başbakanlıkta yüksek rütbeli bir çalışanla daha ilişkisi olduğu öğrenince öfkelenerek söz konusu şahsı döver. Beşîr ve Salî görevden alınır. Anlatıcı-yazar kendisine zarar vereceğinden endişelenerek arkadaşıyla irtibata geçmek istemez. Mahmûd'un iyi olduğuna dair haber ulaştırdığı telefon memuru İfâf, kardeşleri Mirfet ve Hasan romanın kurgusunda yerini alır.

Anlatıcı-yazar babasının Askerî muhafız birliğinde görev yapan arkadaşı Albay Kattân aracılığıyla Başbakanın simultane tercümanı olarak terfi etmiştir. Babasının ölümünden sonra 1999 yılında annesinin isteği üzerine Kattân'ın kızı Nidâ ile evlenir (Feşîr, 2013, s. 78). Daima kırılğan bir camın aralarında perde olduğu bu evlilik (Feşîr, 2013, s. 80) kısa süre sonra sadece kâğıt üzerinde kalacaktır.

Romanda devletin işleyişi ve uluslararası toplantıların basına yansıyan yüzünün ardında nelerin yaşandığıyla ilgili anlatıcı yazarın sözleri, belli bir iktidardan ziyade genel olarak sisteme yöneliktir. Onun başlangıçtaki eleştirel tutumu zamanla öğrenilmiş çaresizliğe dönüşecektir:

Başlangıçta, içeriği boş bir toplantıyı başkana vakit kaybettiren üzücü bir olay olarak görüyordum. Birbirine benzeyen birkaç toplantıdan sonra, bizi önemsiz olanlara götürdüklerini zannettim. Yine öyle bir toplantı sonrası samimiyetimi ilerlettiğim Başbakanın basın sözcüsüne “ziyaretçiler başkanın vaktini boşa harcadılar” deyiverdim. Beni kınayarak “Toplantı çok iyi ve verimli geçti.” cevabını verdi. O zaman çok şaşırılmışım fakat üzerinden aylar sonra yıllar geçince bu toplantıların büyük bir kısmının saçmalık olduğunu anladım. Fotoğraf çekip kanallarda yayınlamak, tartışmaları halka duyurmak ve onlara tartışılan konuların çok önemli olduğu hissini vermekten başka bir amacı yoktu. Sonra ne yapılan bu toplantıda ne de yapılması planlanan toplantıda bir neticeye varılmaksızın yeni bir ziyaret ve toplantı kararı... Çaba sarf edildiği, plan ve projelerin uygulandığı hissi vermek dışında kayda değer bir şey olmadan şansa göre iyi ya da kötü şeylerin yaşandığı bir toplantıdan diğerine bir konferanstan ötekine... (Feşîr, 2013, s. 61-62).

Fıtratı gereği bütün bunları kabullenerek eviyle işi arasında günlük rutine alışan anlatıcı-yazarın doktora eğitimini tamamlayarak Kanada’dan dönen arkadaşı İzzeddînle, Mısır’daki sosyal ve siyâsi hayat üzerine konuşmaları da öğrenilmiş çaresizliğini değiştirmez.

İzzeddîn yıllarca ne fakültelerde ne de başka bir yerde iş bulamadı. Katıldığı seminerlerde Mısır üniversitelerinin köklü bir iyileştirmeye ihtiyacı olup bu haliyle bir enkazdan ibaret olduklarını söylemeye başladı. Bu sözleri, kendilerine ve bütün Mısır halkına ihanet olarak kabul eden bazı Mısır üniversitesi öğretim üyeleri ona karşı çıktı. İzzeddîn üniversiteler arasında yayılan bu sözleriyle tanındı ancak bu tanınmışlık da eleştirdiği enkazlardan birinde görev almasına yardımcı olmadı. Gerçekte işe alınmamasının tek sebebi bu da değildi. Üniversitelerin atama tüzüğü istisnai durumlar dışında dışarıdan birine izin vermiyordu. Aynı zamanda iyimser arkadaşım sonunda yüksek başarı ve referansla elde ettiği diplomasının Mısır’da geçerli olmadığını keşfetmişti. (Feşîr, 2013, s. 74).

Başbakanın her toplantısına çevirmen olarak katılan, üstelik arşivi düzenlemek için her belgeyi gözden geçirmek zorunda kalan anlatıcı yazar, öğrendikçe suskunlaşır. Amerikan üniversitesinde öğretim üyesi olarak göreve başlayan İzzeddîn’le yaptıkları siyâsi sohbetlerdeki suskunluğunu “Olayların arkasında yatan nedenleri öğrendikçe onları yorumlama gücümü yitirdim” (Feşîr, 2013, s. 82-83) diye açıklar. Mısır’ın geleceği için endişelenen İzzeddîn Başbakanın kulağının dibinde oturup da onu uyarma cesareti göstermediği için arkadaşını eleştirmektedir.

Ben iyimserliğime tebessüm ediyorum. Alışılmışın dışında bir şey söylesem, başkan ya da başkasi, beni hiç kimsenin duymayacağını bilmiyor. Ne akademisyen İzzeddîn ne de anarşist Mahmûd, başkanlık sarayında daha önceden kararlaştırılıp söylenegelen, sınırlı sayıda kelimeyle sınırlı sayıda düşünce ve kalıp barındıran özel bir dil kullanıldığını bilmiyor. Başka bir kelime, fikir ya da kalıp kullanacak olsan seni duymayacak ve anlamayacaklar. Tuşları çalışmayan bir bilgisayar gibi sana boş boş bakacak, bir süre sonra ya bir şey söylememişsin ya da söylediğin şaka yahut tuhaf bir fikirmiş gibi

davranarak işlerine devam edecekler. Bu dili kullanmaya devam edersen seni ya gerçeklerimizi ve şartlarımızı anlamayan diğerleri sınıfına, ya da yabancı dil konuşan zengin sınıfına sokacaklar. (Feşîr, 2013, s. 89-90).

3. Romanda siyasi ve politik manevralar

3.1. Mısır Arap Baharı

Hüsnü Mübarek'in iktidarda olduğu bu yıllar Ortadoğu'da otoriter rejimlere karşı direniş hareketinin başladığı yıllardır. 2010 yılında Tunus'ta başlayan hareket 25 Ocak 2011 yılında Tahrir meydanına sığırdığında devrimcilerin hem fikir olduğu tek konu, daha fazla demokrasidir. Bundan sonraki süreçte farklı siyasi görüşteki direnişçilerin iktidarı ele geçirme konusundaki ihtilafı ülkeyi bir maceraya sürükleyecektir (Feşîr, 2013, s. 112). Yazar'ın 2012 yılında kaleme aldığı roman eylemlerin başladığı tarihten 2020 yılına kadar geçen süreçte tarafların bazen samimi bazen menfaat için yaptığı manevralar üzerine kurgulanmıştır.

Mısır devriminden sonra yazılan romanlarda tarihi akış yazarın siyasi temayülüne göre farklı şekillerde yorumlanmıştır. Tahrir meydanında toplanan halkla ilgili söz konusu romanın yorumu İhvân'ın organize ettiği harekete geniş halk cephesinden katılımın olduğudur. Devrime katılan siyasi oluşumların ihvandandır çekinerek demokratik talepleri üzerine rejimle anlaşmaktan çekindiği de yazarın yorumları arasındadır (Feşîr, 2013, s. 109). Roman Alâ el-Asvânî'nin devrimin anatomisini anlattığı Cumhûriyye Keenne (Sahte Cumhuriyet) romanıyla kıyaslandığında İhvan'a karşı tutumu farklılık göstermektedir. Söz konusu roman ihvanın bireysel katılım dışında bir flama altında gösterilere katılmadığı ve askerle anlaşarak seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu aldığı tezini savunmaktadır. Gerçek şu ki bu konuda yapılan çalışmalar İhvan'ın devrime bir flama altında toplanmadan bireysel katıldığını göstermiştir (Güvenilir, 2016, s. 140).

Göstericilere güç kullanmak istemeyen asker içinde muhalif bir grup, 'Baltacı' denilen eşkıyaların deve ve atlarla meydana saldırmalarını planlar ancak İhvan ve Ultralar onlara birlikte karşı koyar (Feşîr, 2013, s. 110-111). Romanda devrim günlüğünde yer alan Muhammed Mahmûd² ve olaylarıyla Maspero³ olaylarına da değinilmiştir (Feşîr, 2013, s. 120).

3.2. İlk seçimler ve İhvan'ın iktidarı

Mübarek'in istifasından sonra geçiş hükümeti olarak idarî sorumluluğu üstlenen asker, yapılacak seçimlerde -daha sonra görüleceği gibi- İhvan'ın yüksek oy alacağı beklentisinde değildir, tam tersi, seçimlerin ülkenin mozaiğini yansıtacak şekilde sonuçlanacağını düşünmüştür (Feşîr, 2013, s. 117).

²Mısır'da, 19 Kasım 2011'de devrik lider Hüsnü Mübarek'ten sonra yönetimi elinde bulunduran askeri konseyin yetkilerini sivil yönetime bırakması için başlatılan gösteriler sırasında Muhammed Mahmud Caddesi'nde yaşanan olaylar.

² Mısır'da, 19 Kasım 2011'de devrik lider Hüsnü Mübarek'ten sonra yönetimi elinde bulunduran askeri konseyin yetkilerini sivil yönetime bırakması için başlatılan gösteriler sırasında Muhammed Mahmud Caddesi'nde yaşanan olaylar.

³ 9 Ekim 2011'de, ülkenin güneyindeki Marinab Kilisesi'nin yıkılmasını protesto eden göstericilerle güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda çoğunluğu Hristiyan, 27 kişinin hayatını kaybettiği gösteriler, "Maspero Olayları" olarak bilinmektedir.

Seçim sonuçları açıklandığında askerin müdahalesini meşrulaştıracak İhvan karşıtı tutumun sadece askeri cephede değil halk arasında da yaşandığı tezini savunan anlatıcı-yazar bunu aşağıdaki cümlelerle ifade eder:

Daha önce siyasetle ilgilenmeyen Safiye devrimle birlikte siyasi hayatın sıkı bir takipçisi olmuştu. Tahrir Meydanı'ndaki gösterilere kendisi katıldığı gibi üç oğlunu da katılması için teşvik ederken, bu konuda gevşek davranan büyük oğlunu ayıplamakla kalmıyor, kendi seçim bölgesiyle arkadaşlarının seçim bölgesindeki adayların ismini araştırarak onlar hakkında bilgi topluyor, arkadaş ve akrabalarına belirlediği en uygun ismi açıklıyordu. Evine yakın mescitte Kur'an dersleri tertip eden Safiye, İhvan ve Selefililer'den korkuyor, bazılarının farklı bir din görüşü benimsediğini diğerlerinin ise dini dünyevî amaçlarına alet ettiğini düşünüyordu. Seçim sonuçları açıklandığında coşkusu azaldı, siyasî gelişmeleri takip etmeyi ve tahrir Meydanı'na gitmeyi bıraktı.

Bir yandan annen Nida'da seyahatten ve Mısır dışına yerleşmekten söz etmeye başlamıştı. Başlangıçta şaka yaptığını sandım fakat şaka, tekrarlanıp detaylanmaya başladı. Tedirgindi. Ona göre Mısır bir avuç aşırılık yanlısı ve ucubeye teslim ediliyordu ve o, bu çılgınlığın ortasında bir yaşam istemiyordu. Ne yapıp yapmaması gerektiğini söyleyen hocalar, yolunu kesen, ona ayıplayarak bakan adamlar istiyordu. Bana havada oksijenin azaldığını hissettiğini söylüyordu. Ne bu boşucu ortamda yaşamak, ne de akşamları medyada saçma ve rahatsız edici sözler duymak istemiyordu. (Feşîr, 2013, s. 121-122).

Romanda, askerin seçim sonuçları nedeniyle yaşadığı tedirginlikle (Feşîr, 2013, s. 122), siyasi oluşumların seçim sonuçlarını askerle İhvan arasında yapılan anlaşma (Feşîr, 2013, s. 124), olarak değerlendirmesi tezat gibi görünse de yazar, durumu bu konuda herkesin bir yorumu olduğu ve belki de herkesin biraz haklı olduğu teziyle açıklar. Sonuç olarak asker yönetime el koymuştur:

Her şey başından beri bir komplo mu, yoksa askeri cuntayla siyasî güçlerin yanlış davranışlarının sonucu muydu? Bu sorunun cevabını asla bilemeyeceksin... Bütün bu söylentiler olayın farklı boyutlarını anlatıyor. Mesele aynı konuda görüş ayrılıklarından ziyade aynı konunun farklı yönlerinin olması ve belki de en azından bir dereceye kadar doğru olması. Allah Süphânehu Teâlâ'dan başka kimsenin bunu bildiğini de düşünmüyorum. Ben bütün yaşananların bazısının ihmal ve aptallıktan, bazısının intikam ve hurs için bazısının da gafletten kaynaklandığını ama hepsinin söndürmek düşüncesiyle daha çok tutuşturan bir yangın olarak görüyorum. Tam olarak gerçeğin ne olduğunu anlamak için kendini yorma evladım. Adı, hileli ya da iptal edilmiş seçim de olsa, darbe, kurtarma operasyonu ya da anlaşma da dense aralarında bir fark yok. Ateşi tutuşturdular ve asker söndürmek için yönetimi ele geçirdi. (Feşîr, 2013, s. 127).

3.3. Askeri darbe

Bir ay geçmeden askeri konsey herkesin beklediğinden daha kurnazca yönetimi ele geçirir. Parlamentoyu fesheden asker yeniden başlayan gösteriler üzerine ülkeyi kaostan kurtarmak ve sadece siyasî ve anayasal boşluğu doldurmak için yönetimi üstlendiğini söylese de buna inanamayan halk Tahrir Meydanı'nda toplanmaya devam eder. Bunun üzerine Askeri meclis kamu görevini bıraktığını, anayasa hazırlayarak seçimleri koordine edecek asker-sivil ortak katılımlı yeni bir başkanlık meclisinin oluşturulması için siyasi güçlerle istişareye başladığını duyurur. İhvan dışında bütün siyasi görüşlerin muvafakatini

alan bu açıklama halk arasında huzur ortamı oluşturmuştur. İhvân'ın gittikçe tırmanışa geçen askeri darbeyi protesto eden gösterileri kimsenin ilgisini çekmez (Feşîr, 2013, s. 129).

3.4. Geçiş hükümeti

İki asker, iki sivil ve bir askerî hâkimden oluşan beş üyeli meclisin teşekkül etmesi için çalışmalar başlamıştır. Resmi görüşmelere devrimci hareketi temsilen katılan İzzeddîn'le sol görüşü temsilen katılan Mahmûd başlangıçtaki iyimserliklerini kısa sürede yitirerek bunun, sivil vitrin oluşturmak için bir aldatmacadan ibaret olduğunu söylemeye başlarlar. VEFD ve Tecemmu partisi dışında görüşmelerden çekilen siyasî partilere rağmen söz konusu oluşumlarla meclis teşekkül eder. Söz verildiği gibi askeri meclis üyeleri emekliye ayrılarak onların yerine genç subaylar göreve başlamış ve asker, önceliğinin vatani korumak olduğunu ilan etmiştir. Savunma Bakanlığı görevini anlatıcı-yazarın kayınpederi Albay Kattân üstlenmeye devam eder (Feşîr, 2013, s. 131-132).

Devrimci hareket, askerle İhvan arasına girmek yerine zaman kazanarak gücünü toplamak niyetindedir. Selefler askerle ittifak yaparken İhvân parmaklıklar arkasında yerini almıştır. İki yıldır kaos ortamından bıkan halk, bildikleri sükûnette işlerini yoluna koyma derdine düşer. Başkanlık Konseyi demokrasiyi politikaları olarak benimseyen yabancı hükümetlere bir vitrin oluşturmuştur. Bu ortamda Asker Menîsî kabine başkanı olarak göreve başlar. Bunun gerçekten bir geçiş hükümeti olacağı inancını taşıyan anlatıcı yazar başkanın basın sekreteri olarak işini sürdürmeye devam eder.

Asker, hakkında soruşturma açılmış bütün siviller hakkındaki kovuşturmayı kaldırıp sokaktan çekilmekle halkın güvenini kazanır. Sahadan çekilmesine rağmen kuvvetlenen otoritesiyle temin ettiği istikrar ortamında halk mutludur. 2013 Mart ayında Kahire'nin kenar mahallerinden birinde ruhsatsız inşa edildiği için yıkım kararı verilen beş bina sakiniyle güvenlik güçleri arasındaki çatışma büyür (Feşîr, 2013, s. 135-136). Birkaç gün sonra bunu şehrin başka yerlerinde maaşları ya da pahalılığı protesto eden gösteriler izler. Rezervleri tükenen hükümet finans kurumlarının dayattığı ağır şartları fiyatları iki katına çıkaracağı gerekçesiyle reddetmiştir. Bu durumda daha fazla banknot basarak açığı kapatmak ister. Bekleyen yatırım ve hizmetlerle gemi her gün biraz daha su almaya başlamıştır. Muhalefetin dikkatini başka yöne çekmek için anayasa teklifini gündeme getiren hükümet, daha önce belli şer'î hükümlerin hazırlanacak anayasada yer alması karşılığı desteğini aldığı Selefler başta olmak üzere metin üzerinde anlaşamadığı bütün siyasi oluşumların protestosuna maruz kalır. Selefler "Kâfir Hükümet" sloganıyla silahlanıp sokağa döküldüğünde huzur karşılığı hürriyetinden vaz geçen halkta sokağa dökülmüştür (Feşîr, 2013, s. 140). Güvenliği artırmaktan başka çare bulamayan Dekûrî hükümetine misilleme olarak Ultraların 2012 yılında gerçekleşen Bur Saîd olaylarında beraat eden 12 subay ve sekiz sivil katlederek resimlerini internette yaymaları üzerine işler çığırından çıkar (Feşîr, 2013, s. 134).

Tam da bu sırada İsrail, İran atom tesislerine saldırınca İran buna misilleme olarak Lübnan'daki Hizbullah aracılığıyla Hayfa ve Telabib gibi şehirleri bombalar. Gazze'deki Hamas'ın da olaylara karışması İsrail'in Mısır sınırına kadar olan bölgeyi bombalamasıyla sonuçlanır. Selef ve İhvan, hükümeti zor durumda bırakmak amacıyla kamuoyuna Mısır sınırları içindeki Hamas unsurlarının da bombalandığı söylentisini yayar. Mısır hükümeti Hamas'tan bombardımanı kesmesini istemek halinde 'İsrail'in yanında yer almak İsrail'den bunu talep etmekle de savaşta taraf olmakla' suçlanmaktan korkar. İran'ın İsrail'e bizzat karşılık vermesiyle ABD de savaşa dahil olur. Amerikan gemileri herkesin gözü önünde

Süveyş kanalından geçtiği gibi Amerika İran'a karşı Mısır hava sahasını kullanır. Mısır hükümeti bunu yalanlarken ABD hükümeti senatoda tatbikatın iki ülke ittifakıyla yapıldığını açıklar.

3.5. II. Halk ayaklanması

Hükümetin istifası için yapılan gösteriler sonuç vermiştir (Feşîr, 2013, s. 148). Halk ve güvenlik güçleri arasındaki çatışmalarda yüzlerce kişi ölür. Bu karışıklıkta en iyi çözümü bütün ailesini yanına alarak ülkeden kaçmak olarak gören- anlatıcı yazarın kayınpederi - Savunma Bakanı Kattân hava alanından arayarak Atina'ya gitmek üzere olduklarını söyler ve kendilerine katılmasını ister. Karısının ihanetine hem şaşırıp hem öfkelenen yazar Mısır'ı terk etmeyi reddeder. Ertesi günü başkanlık binasını yağmalayıp ateşe veren göstericiler onun da ağır şekilde yaralanmasına neden olacaktır (Feşîr, 2013, s. 148-149).

Mahmûd Beşîr, Aynu'ş-Şems hastanesinde bulduğu arkadaşını gizlice gözlerden uzak bir daireye taşır: *"Ona göre bu dairede kalmak hastanede kalmaktan daha güvenliydi. Haklıydı da. En azından öfkeli göstericilerin aşına oldukları yüzlere yaptıkları gibi kimse beni aramak, tutuklamak ya da öldürmek için gelmeyecekti."* (Feşîr, 2013, s. 153)

Anlatıcı yazar, İfâf, Mahmûd Beşîr, İzzedîn Fehmî ve daire sahibi Abduh'un yardımlarıyla günden güne sağlığına kavuşur. Devrimci hareketle irtibatlı arkadaşları yardımıyla arananlar listesinden adının silinmesinden sonra hayata katılmaya başlamıştır. Grevlerin devam ettiği ülkede hizmetler durmuş, hırsızlık ve yağmalama büyük şirketlerden küçük işletmelere kadar uzanmıştır. Sokaklarda, çevre yolu ve oto yollarda barikat kuran çeteler yolculardan para, saat, yüzük, üzerinde ne varsa almaya başlamıştır. Hiçbir siyasi görüşün hükümet kurmaya yanaşmadığı bu ortamda İzzedîn demokratik sivil güçlerin örgütlenmesi için çalışmaktadır.

Her hâlükârda İzzedîn bıkip usanmadan suya tohum atmaktan farksız demokratik sivil güçleri örgütlemek için çalışıyor, bir gurup dağılmadan diğerini topluyordu. Olmayacak bir işle uğraştığını söyleyen temel atmak zaman alır karşılığını verirdi. Ona göre yaptığı şey birlikte çalışma egzersiziydi ve hiç kimsenin ne böyle bir tecrübesi ne de birlikte çalışma alışkanlığı vardı. Bunlar zamanla kazanılacak şeylerdi ve o da bunu yapıyordu. Hoşuna gitmeyen katılmazdı.

Siyasi oluşumlar hükümet kurup anayasa üzerine anlaşmak için çalışmaya devam etti. Selefilere İhvân'a karşı askerle anlaşmasından kaynaklanan düşmanlık, devrimcilerin fanatikliği ve sivil demokratlar arasında parçalanma sonucu Ocak ayı yani başkanlık sarayının yakılmasından beş ay sonraya kadar hükümet kurulamadı. (Feşîr, 2013, s. 171).

3.6. İkinci Devrim hükümetleri

Abbas Fahrî adında çok tanınmayan bir ara bulucu başkanlığında kurulan hükümet, sokaktaki kargaşaya ve ülkenin iktisadi durumuyla baş edecek organlara sahip olmadığı gibi anayasa oluşturacak bir komisyon kurup seçim organize etme gücünden de yoksundur. Arkadaşları siyasi gündemle meşgul olan yazar, Mısır'ın kenar mahallelerinde Ardu'l-Liva semtinde oturan İfâf ve ailesiyle vakit geçirirken daha önce hiç tanımadığı alt tabakanın yaşamına aşına olur. Hastanede böbreği çalınan diğeri de hasar görünce yaptığı ufak tefek işleri de bırakmak zorunda kalan Hasan, beceriksizliğiyle evlerde çalışma fırsatını da kaybeden Mirfet'e göre bunlar hayatın olumsuz yönünde yer almak için yeterli gerekçedir.

Anlatıcı- yazar İzzeddîn'n öğrencilerinden İngiliz ordusunda görev yapan Sara aracılığıyla eşi ve çocuğundan haber alır. Mail üzerinden yaptığı görüşmeler birbirlerini suçlamaktan öteye gitmese de hayata tutunmak için bir sebebi vardır. Bulduğu bir tercüme işinden sonra eskiden olduğu gibi evinde yaşamak istese de ganimet olarak devrimci hareketin eline geçtiğini ve bir aileye tahsis edildiğini görür.

Yazarın hayatıyla birlikte akan siyasi gündem ikinci devrim hükümetinin de düşmesinden sonra yeni hükümet kurma çalışmalarıyla meşguldür. Devrimci hareketle demokratik sivil güçlerin terk ettiği görüşmeler VEFD İhvan ve Selefilere'in ittifakıyla sonuçlanır. Anlatıcı yazarın görüşmelerden neden çekildiği sorusuna İzzeddîn'in cevabı aşağıdaki gibidir:

İslami akım çoğunluk elindeymiş gibi programını ve görüşlerini dayatmak istiyor. Abbâs Fahrî hükümetinin başarısızlığına da onlar neden oldular. Bu yüzden başka bir koalisyon hükümeti kurmanın bir anlamı yok." Yönetimi ele geçirip güçlerini kullanarak oyunun kurallarını değiştirmelerinden ve ülkeyi istedikleri gibi yönetmelerinden korkmuyor musun diye sordum. Sırtıp alaycı bir üslupla "Son dokuz aydır meşgul olduğun çok açık" dedi ve ciddiyetini takınarak devam etti: "Hiç kimse her konuda desteklenecek bir çoğunluğa sahip değil, tam tersi şu anda temel sorun parçalanmışlık. Her elli kişinin başlattığı gösteri bir devrime dönüşebilir. Siyasi oluşumlarda da istikrar yok. Her karara karşı çıkan, her fikrin zıddını savunan biri var. Çok az kişi desteklemese de bir kararı kabul ediyor. Toplumdaki herkes tek başına siyasi bir güç olmuş. (Feşîr, 2013, s. 189-190).

İkinci devrim hükümeti de kısa bir süre sonra düşer. İslamcıların çağrısı liberal devrimci ve sivil demokratların koalisyonu ile yeni hükümet kurulur. Koalisyonda yer almayan sol görüşlü devrimci hareket gösterilere başlar. Hükümet başkanı Hazım Şaravî tutuklu bulunan devrim düşmanlarının yargılanması için görüşmelerin başladığını ve iktisadî hedefleri duyurur. Üç hafta sonra Bur Saîd özerkliğini ilan edince yeni hükümet de dağılır.

3.7. Millî Birlik hükümeti (Eski yönetim simgelerinin muhakemesi, emniyet teşkilatının yapılandırılması ve ekonomi)

İslamcılar sol eğilimli devrimci hareket ve sivil demokratların ittifakıyla kurulan millî birlik hükümeti ekonominin canlanması için sendikalardan grevlerin altı ay süreyle durdurulması sözünün alınması, güvenliğin yeniden tesisi, yeniden yapılanma ve üç yıldır tutuklu bulunan eski nizam sembollerinin yargılanması konularında anlaşır. Meclisin açılması yeni anayasa ve seçim şartlarının oluşturulması da alınan kararlar arasındadır. Halk yeniden bir nefes alırken anlatıcı yazar da başbakan basın danışmanı olarak göreve başlar (Feşîr, 2013, s. 201).

Göreve sıfırdan başlamam gerektiğini anladım. Eski dosyalarla birlikte bilgi arşivi yangında yok olmuş, ikinci devrimden sonra eski memurlar ya isteyerek ayrılmış ya da görevlerine son verilmişti. Devrim hükümetleri boyunca onlarca akraba ve tanıdık, devrim gazisi ve şehit yakını başkanlık birimi de dahil bütün devlet müesseselerine tayin edilmişti. O zaman bu sorun yaratmayacak makul bir çözüm gibi gözükmüştü. Nasıl olsa bu kadrolar boştu ve yeni bir kaynak aramaya gerek kalmadan maaşlar hazineye karşılanabilirdi. Sonuçta karşımda neredeyse görevini yerine getirebilecek kabiliyetten tamamen yoksun hatta görevinin ne olduğunu bilmeyen bir kadro vardı. Özetle elimizde başkanlık binasından başka bir şey kalmamıştı. (Feşîr, 2013, s. 201).

Daha önceki Hükümetler de olduğu gibi bu hükümetin önündeki temel sorunlar da aynıdır. Eski yönetim simgelerinin muhakeme edilmeden tutukluluklarının devam etmesi halinde içeride ve dışarıda yaşanan huzursuzluk artmaya devam edecektir. Bir diğer sorun da emniyet teşkilatının yeniden yapılandırılmasıdır. Hükümetlerin aldığı kararlar ayrıntılarda boğulup, idarî, malî ve hukuki engellere takılmaktadır. Devletin güvenlik güçlerine ihtiyacı olduğu bir ortamda köklü değişikliklere cesaret etmek de mümkün değildir. Ekonominin de bütün bunlardan aşağı kalır bir hali yoktur (Feşîr, 2013, s. 210).

Nec' Hamadî bölgesinde yaşanan problem ülke sorunlarını daha görünür kılar. Çocuklarının işe alınmasını isteyen bir gurup, alüminyum fabrikasını kuşatarak, çalışmasına engel olmuştur. Hükümetin birkaç işçinin göstermelik olarak işe alınması teklifine fabrika idaresi, olay bir yıl içinde üçüncü kez tekrarlandığı gerekçesiyle karşı çıkınca halk fabrikayı yağmalayarak ateşe verir. İrtibatlı olduğu sendika federasyonlarının desteğine güvenerek gelecek üç yılın da aynı zorlukta geçeceğini açıklayan Mahmûd Beşîr sol hareket içindeki rekabet sonucu yalnız kalır. Koalisyon ortakları da siyasi gelecekleri için halkın yanında yer almıştır. Göstericiler yeniden hükümet binasını kuşatır ve Hâzım Şarâvî istifasını açıklar. Herkes yeni kurulacak hükümetin eskisinden daha iyi olmayacağını ve Şarâvî'nin öfkeli kalabalıkları sakinleştirmek için kurban edildiğinin farkındadır.

Uzun süren arayışlardan sonra İhvân muhâlif konfederasyonlardan bir temsilciye bakanlık verilmesini teklif eder. Sol görüşten Mahmûd Beşîr'in başbakan olması da işçi ve fakirlere son gösterilerde dile getirdikleri taleplere devletin öncelik vereceği güveni telkin edecektir. Siyasi güçlerin hükümet başkanlığından bu kadar kolay feragat etmesi başa çıkılmayacak sorunlarla dolu bir yönetimi devralmaktansa muhalefette kalıp güç toplamak olarak kuşkuyla karşılanır. Ancak güvenliğin tamamen çözüldüğü ve sokak eşkıyalarının ülkeyi teslim aldığı bir dönemde devam eden kaosu üstesinden gelmek daha fazla mümkün olmayacaktır. Amerika'nın Körfezdeki ilerleyişi ve Suriye'deki iç savaş da dışarıda çözümlenmesi gereken sorunlar arasındadır (Feşîr, 2013, s. 226-227).

Aklıyla çelişğinde kim duygularına engel olabilir? Çok az kişi ve Mahmûd Beşîr bunlardan biri değildi. Atılganlığı, problem çözme ve tecrübe edinme arzusu çoğunlukla hesaplamaları altüst ederdi. Bu yüzden görevi kabul etti ve bu onun sonunu getirdi. (Feşîr, 2013, s. 229).

Mahmûd Beşîr başkanlığındaki koalisyon hükümeti çalışmalara başlar:

Hükümet programı üzerine yapılan müzakereler çok parlak değildi. Herkes kendi tabanını razı etme çabası içindeydi. En önemlisi de programa mali kaynak bulma sorunu vardı. Bütün bu projeleri kim finans edecekti. Mahmûd Beşîr ve ortaklarının bu soruya verecek bir cevabı yoktu. Bazıları uzun zamandır kötüye giden gelişmelerden endişelenen Arap ülkeleri yardımcı olur derken bazıları ülkenin iflasından korkan ve bölgeye zararı dokunacağını düşünen uluslararası kuruluşlar yardım eder diyordu. Kendi kendime güldüm. İç savaşla uğraşan ya da işgal edilmiş olmasa bile yabancı kontrolünde olan hangi Arap ülkesi yardım eder? Uluslararası kuruluşlar hangi istikrarın bozulmasından korkar? (Feşîr, 2013, s. 236-237).

Tartışma güvenlik teşkilatındaki yapılandırmaya gelince; askeri ve sivil istihbarat sorunu kendi içlerinde çözebilecekleri gerekçesiyle iç işlerini hedef gösterirler. İç işlerinde yapılacak tasfiye için kendilerinden yardım istendiğinde ise aralarındaki hassas ilişki nedeniyle buna yanaşmayıp başkasını kurtarmak için kendilerini kurban etmeyeceklerini

açıkça ifade ederler (Feşîr, 2013, s. 338). Abdulazîz yeni bir sistem oturtmak için içeriden destek alınamayacağına göre ultralar, selefi ve İhvan polisinden destek almayı teklif eder. Ancak bir araya geldiklerinde birbirlerini yiyecekleri açıktır.

Mahmûd Beşîr iç işlerinde de manevra alanı kalmadığını görünce krizi krizle yönetmeye karar verir. Polis teşkilatının yetkilerini azaltıp maaşlarını yarıya indirecektir.

Bu bana sonuçları güvenli olmayan bir macera geldi. Emniyet çökünce ne olacak diye sordum, haydutların, üçüncü şahısların, ortalığı ateşe verenlerin olduğu günlere mi döneceğiz? Omuz silkti ve "Bana olan onlara da olacak." dedi. "İsterlerse ateşe versinler ortalığı görelim önce kim yanacak" Savaş ruhu onu teslim almıştı, beni en çok endişelendiren de buydu. (Feşîr, 2013, s. 248).

İç işlerinde yaşanan bu kriz sırasında Mahmûd Beşîr'in eski kız arkadaşı ve hali hazırda medya patronu Salî Kasapçı'ya fuhuş ağı yönetme suçlaması ülke gündemine oturur. Başlangıçta iç işleri bakanlığının üzerindeki baskıyı azaltmak için hedef yanılma taktiği olarak değerlendirilen konunun gerçek olduğu anlaşılmıştır. Pek çok siyasinin bulaştığı bu olayla ilgili, konuşma kasetleri, belgeler, banka hesap numaraları ve fuhuş yapan genç kızların itirafları kamuoyuna sunulur. Haydutların başlattığı sokak terörüne devletin müdahale edecek gücü kalmadığı için devrim bekçileri, İhvân ve Selefî polisi karşı koyar. İç işleri ile devlet arasında yaşanan krize daha fazla sessiz kalamayan halk sokağa dökülmüştür, 2015 yılında devlet tamamen çöker (Feşîr, 2013, s. 262).

3.8. Sivil demokratik gençlik hareketi

Abdulazîz'in birkaç yıldır üzerinde çalıştığı köy ve mahallelerde sivil demokratik gençlik hareketini teşkilatlandırma girişimi meyve vermeye başlamıştır. Sıra gösteri ve boykot gibi siyasi tavırlardan uzak halkın sorunlarını çözme odaklı bu teşkilatın siyasi arenaya taşınmasına gelmiştir.

Bu yangın ortamında söz konusu hareket sokağı kontrol altına almayı başarır. Mısır Gençlik Birliği adıyla yayınladığı bildiriye hükümeti göreve çağırıp, olayların başlamasına kaynaklık eden iç işleri başkanlığına sivil bir siyasinin atanarak sorunun çözülmesini ister ve İzzeddîn'i aday gösterir. Hareketin bir diğer isteği halk komiteleri, İhvan ve Selefî polisi ve devrim bekçilerinin eğitilip silahlandırılarak halk polisine dönüştürülmesi böylelikle yeni polis teşkilatı oluşturulana kadar sokaktaki asayişini sağlamasıdır (Feşîr, 2013, s. 265-266). Uzun uğraşlardan sonra İzzeddîn iç işleri bakanlığının polis teşkilatına tabi hızlı müdahale timleri oluşturması şartıyla görevi kabul eder.

İzzeddîn devletin öncelikli sorunu olan güvenlik teşkilatının oturtulması için mahalli polis adını verdiği bir güvenlik sistemi kuracağını duyurarak halk komiteleri, devrim bekçileri, İhvân ve Selefî polisi bu teşkilata katılmaya çağırır. Halkın kolaylıkla ulaşabileceği bu teşkilat silahsız olup, ihtiyaç halinde Ulusal Muhafız adını alacak hızlı müdahale timinden yardım alacaktır. Sokakta güvenlik sağlandıktan sonra iç işleri bakanlığına bağlı polis teşkilatının iyileştirilmesini hedeflemektedir. Hapishanelerin Adalet Bakanlığı'na bağlanması gibi bir dizi radikal kararı halkın önünde açıklaması onlara uzun zamandan beri ihtiyaç duydukları güveni vermiştir (Feşîr, 2013, s. 284-286). Planının bir parçası olarak hazırladığı polis yasa tasarısını, koalisyon ortakları kabul etmesine rağmen İç işleri bakanlığı üyeleri kabul etmez. Bunun üzerine İzzeddîn bir basın toplantısı düzenleyerek halkın desteğini talep eder.

Sokaklardan barikatların kaldırılması ve bir düzen getirilmesi sırasında seyyar satıcılarla yaşanan birkaç çatışma dışında her şey yolunda gidiyormuş gibi gözükürken devletin kurumları arasındaki anlaşmazlık bir kez daha sokağa yansır.

3.9. Provakatif eylemler

Otobanda yük taşıyan hafif ve ağır vasıta araçlar kendilerine ayrılan sağ şeridi kullanmak yerine hızlı araçlara ayrılan sol şeritten seyrederek sürücülere rahatsızlık vermeye başlamıştır. İç işlerine bağlı trafik polisleri uyarılara rağmen bu davranışa devam eden kamyon sürücülerinin ruhsatlarını ellerinden alır. Sürücülerle polis arasında yaşanan gerginlik sağ şeridi kullanan bir domates kamyonunun trafik polisi tarafından çevrilmesiyle tırmanır. Şoförün aynı davranış nedeniyle ruhsatını kaptırdığını öğrenen polis kamyonu el koymaya kalkınca şoför polisi öldürerek ortadan kaybolur. Bir kaç gün sonra kamyoncular yolda provakatif bir tuzağa ateş etmiş, askeri güvenlik güçleriyle yaşanan çatışmada çok fazla can kaybı yaşanmıştır. Kamyoncuların barikatıyla yol tamamen kapatılır. İzzeddîn her ne kadar bunu iç işlerinin kendisine hazırladığı bir tuzak olarak görse de anlatıcı-yazar yıllar sonra dönüp baktığında, yaşananları subayları bertaraf etmek için İzzeddîn'in bir tuzağı olarak görmektedir.

Yolun açılması için güç kullanımını yasaklayan İzzeddîn subayların emniyetini artırmakla birlikte trafik kanununun aynı şekilde uygulanmasını emretmiştir. Onu desteklemek için meydana toplanan büyük kalabalığın gücünden korkan koalisyon ortakları hükümetten çekilmek ister. İzzeddîn son hamlesini yapmış iç işleri bakanlığındaki komutan ve çalışanlara tutuklama emri çıkartmıştır.

Subayların ihraç edilmesine en büyük desteği ikinci devrim sonrası hapishanede işkenceye maruz kalan İhvân verir. İktidar askeri teşkilatta başlayan kıyımın suçsuz insanlara zulmedildiğinin farkındadır ama devrim karşıtlarını izole etmekten başka çere yoktur. Kadroların boşaltılmasıyla meydana gelen açık, 3. ve 4. sınıf polis öğrencilerinin sahada uygulama eğitimiyle giderilir (Feşîr, 2013, s. 301). İç işleri bakanı İzzeddîn her hükümetin yeterli gücü bulamadığı için ertelediği, tutukluluğu devam eden devrim unsurlarının muhakemesi konusunda da ısrarlıdır. Uzlaşmaya varamadıkları için Hükümet Başkanı Mahmûd Beşîr'in istifası üzerine göreve talip olan İzzeddîn'i başlayan reformların devam etmesi için koalisyon ortakları desteklemek zorunda kalmıştır.

3.10. Devrim mahkemeleri

İzzeddîn, 2011 Devrimi kutlamalarında muazzam bir kalabalığın önünde devrim mahkemelerinin kurulacağını ve eğitimden sağlığa, ulaşımdan gösteri düzenleme kanununa kadar yapılacak bir dizi reformu ilan eder (Feşîr, 2013, s. 309).

Emin adımlarla yürüyerek halkın desteğini almaya devam eden İzzeddîn döneminde kurulan devrim mahkemelerinde 7884 kişi idam edilmiştir. Bununla aynı zamanda gerçekleşen mahalli seçimlerde demokratlar sandalye sayısının %40'ını Selef ve İhvân bir arada %50'sini, bağımsız adaylar %10'unu alır. Mahmûd Beşîr'in temsil ettiği sol parti seçimlerde sandalye elde edemez. Kısa bir süre sonra gerçekleşen genel seçim sonuçları da buna yakındır. Seçimlerden sonra başlayan anayasa görüşmelerinde İhvân ve Selefiler'in yeni devlet düzeniyle tamamen ters görüşleri zorluk çıkarmaya başlamıştır:

2016 yazı onunda bir akşam gündemi konuşmak için oturduk. Onu tereddütlü gördüm.

Devrim hedeflerini gerçekleştirmek için yüklendiği bedelin gittikçe arttığını söyledi.

Yaşarken de öldükten sonra da vicdanı bu yükü taşımayı kabul etmişti fakat dar

görüştürlük, Selefiler'in, asker ve memurların menfaatlerini düşünmeleri yüzünden bütün bunların boşa gitmesinden korkuyordu. Ona çoğunlukta olduklarını söyledim. Uzun uzadıya baktıktan sonra tam bir ciddiyetle "sorun da bu" diye cevap verdi. Dördüne birlikte karşı gelmek zordu. (Feşîr, 2013, s. 326).

3.11. Parçala yut politikası

İzzeddîn hedeflerinin karşısında gördüğü dörtlü düşmanı parçalayarak yok etmekte kararlıdır. İkinci devrim sonrası yurt dışına kaçan subayların basına verdiği demeçler, göreve devam eden üst düzey askeri birimleri zora sokacak mahiyettedir. Halkın, adı geçen subayların yargılanması talebine karşı İzzeddîn askerinin yanında durarak Savunma Bakanı ve Askeri İstihbarat bakanının değişmesi konusunda onlarla anlaşır. Anlaşma maddelerinden biri de İkinci darbe sonrası yurt dışına kaçan anlatıcı yazarın kayınpederi Albay Kattân'ın yurda dönmesine izin verilmesidir. İzzeddîn'in askerle yaptığı bu anlaşma Selefiler'in üzerine gitmek için elini kuvvetlendirmiştir.

Selefiler'in çoğunlukta bulunduğu Sina yarımadasında yabancı yatırımcıların ilgisini çekecek bir şehir inşa etme niyetiyle başlayan alt yapı çalışmalarına mücahitlerin karşı koymasıyla çıkan çatışmalar gerginliğin başlangıcı olur. İzzeddîn eş zamanlı olarak her hangi bir siyasi gurubun silah taşımamasını suç kabul eden yasa tasarısını meclise sunar. Buna karşı çıkan Selefiler sokağa dökülür. Böylece İzzeddîn hem Sina'daki çatışmalar hem silah taşıyan herkesin devrim mahkemelerine sevk edilmesi yoluyla Selefilere tasfiye eder (Feşîr, 2013, s. 340).

Büronun önüne oturmuş spiral bir tünele girdiğimizi düşünüyordum. Tünelde birbirimizi ezerek kayarken içine düşmeye devam ediyorduk. Bizi boğacak kadar dar olan tünelde kimse çıkış kapısını bilmiyordu. (Feşîr, 2013, s. 343).

2017 Haziran ayında olağanüstü hal kalkar. Eylül ayında anayasa referandumu Ocak ayında yeni seçimler yapılacaktır.

Anayasanın kabulünün ardından İzzeddîn'in açıkladığı kamu görevi kanun projesi yedi yüz cüneyh işsizlik maaşıyla birlikte kamu kuruluşlarında görev yapan memur sayısının ilk yıl yarı yarıya ikinci yıl dörtte bir oranında azaltılmasını hedeflemektedir. İşçi sendikalarıyla sol parti lideri ve devlet başkanı Mahmûd Beşîr buna karşı çıkar. Anlatıcı yazar İzzeddîn ile yaptığı konuşmada sol partinin iktidardan çekilmesi halinde İhvan ve asker karşısında yalnız kalacağını hatırlatması üzerine İzzeddîn, İhvan'a karşı askerle anlaşabileceği cevabını verir.

Sendika ve solcu partilerin gösterileri altında kanun meclisten geçer, Mahmûd Beşîr görevinden istifa etmiştir. İzzeddîn'in daha önce kanunlaştırdığı yasa gereği göstericiler tutuklanarak hapsedilir.

Sendikalar eylem yaptıkça polis tutuklamaya devam etti. Oturma eylemi yapanlar polise direnirse "yayılmacı birlikler" olaya müdahale ediyordu. Kasım ayı sonunda devlet dairelerinde sendikalar tarafından düzenlenen grev ve oturma eylemleri azaldı ancak sol partiler tarafından desteklenen ve düzenlenen hareketlilik devam ediyordu. Tam da bu sırada İzzeddîn eski dostu ve müttefikine ve liderliğini yaptığı guruba son darbeyi indirdi. (Feşîr, 2013, s. 358).

Polis aralık ayı başında eski ortağı Sâli Kasapçı'yla birlikte ortağı olduğu şirket aracılığıyla kamu malını gasp ettiği suçlamasıyla Mahmûd Beşîr'i tutuklar. Olayı proteste

eden tüm solcu guruplar devlete karşı gelme suçundan hapse atılmaya başlamıştır. Bu. tıpkı Selefler'in tasfiyesine benzeyen ancak savaşmaksızın yapılan tam bir tasfiye hareketidir.

İzzeddîn ve yandaşları bunu zafer olarak görüyordu fakat yanılıyorlardı. Sadece devrim öncesinde olduğu gibi demir yumruk yönetim ve baskı nedeniyle değil, özellikle devlet sektöründe sözleşmeli olarak çalışanlar arasında olmak üzere hayat şartlarındaki kötüleşme nedeniyle memnuniyetsizlik yayılmaya başlamıştı. Bu öfke dalgasına sıranın birkaç ay içinde kendilerine geleceğini bilen geniş bir memur kitlesi de katılmıştı. (Feşîr, 2013, s. 360).

İhvan koalisyonundan çekilir ve İzzeddîn olağan üstü hal ilan eder. Mahmûd Beşîr başta olmak üzere devrim düşmanı suçlamasıyla yedi kişinin idamına karar verilir.

Sana itiraf ederim ki arkadaşımın darağacına gideceği şu âna kadar idam edilen diğerleri birer rakamdan ibaretti fakat o bir rakam değildi. O anda, İzzeddîn'in kurduğu güzel vatan hayalini gerçekleştirmek için kötülerle savaşan yumuşak huylu bir arkadaş değil bir katil olduğunu hissettim. (Feşîr, 2013, s. 368).

İdamın ardından Bütün Mısır'a hâkim olan sessizlik bir hafta sonra bozulur. Bu kez polis göstericilere müdahale etmekten vaz geçmiştir. Başkanlık meclisi, devletin birliğini tehdit ettiği gerekçesiyle İzzeddîn Fikrî'yi devrim mahkemesine sevk eder ve İzzeddîn idam edilir.

Bürosunda çalışanlar ve sınırlı sayıda bürokratlar dışında, yandaşlarından şu anda siyasi arenada boy gösteren kimse buna itiraz etmedi. İzzeddîn'den ve demir yumruk yönetiminden yorulup onu düşmanlarına teslim mi etmişlerdi? Yoksa daha sonra ondan kurtulup geçmişin günahını yüklenmeden yönetimi ele geçirmek üzere bu zor görevi yerine getirmesi için onu kullanmışlar mıydı? Ya da İhvan ve askerlerin birlikte yaptığı baskıdan buna mecbur kalmışlar ve siyasi tavırlarına mâl olabilecek bir çatışmadan kurtulmaya mı karar vermişlerdi? (Feşîr, 2013, s. 370).

Beki de İhvan haklı. Bütün kararları insana bırakmak doğru değil. Kim demiş insanlar arasında eşitlik mümkün diye? Kim Demiş adaletin mümkün olduğunu? Toplumsal ıslahın mümkün olduğunu kim söylemiş? Eğer insan anarşiye, zulme, ayrımcılığa ya da rezilliğe razıysa neden birisi çıkıp da kendilerine rağmen onları değiştirmeye çalışıyor? (Feşîr, 2013, s. 384).

3.12. İhvan hükümeti

Geçiş hükümetinin yaptığı seçimlerde İhvan sandalyelerin yarısından fazlasını alır ve Saîd Beyûmî 2011 yılından beri ilk kez seçilmiş bir başkan olarak göreve başlar. Hükümetin ilk altı ayda aldığı en önemli karar IMF ve uluslararası bankalardan kredi almayı durdurmak olur. Hükümet bunun yerine Haliç ülkelerinden destek almayı hedeflemiştir. Toplumsal yardımlaşmayı yaygınlaştırır, gönüllü sağlık vb. hizmetlerin fakir ailelere ulaşmasını sağlar.

Beyûmî'nin aldığı bir diğer önemli karar da Filistin'le Mısır arasındaki Gazze koridorunun açılması olur. 1962 yılından beri kapalı olan bu koridorun açılması hükümetin Orta doğudaki itibarını artırmıştır. Toplumsal hizmet çemberinin genişlemesi ve İzzeddîn döneminde atılan işçilerin geri alınması devletin yükünü artırsa da hükümet zaten çökmüş olan ekonominin desteğe ihtiyacı varken daha fazla yüklenmenin ne zararı olur düşüncesindedir. Beyûmî'nin İranla yaptığı anlaşmalar ve koridorun açılması Amerika'nın

yakından takip ettiği konular arsında yer almaktadır (Feşîr, 2013, s. 388-389). Hükümet Çin'le yakınlaşmak suretiyle Amerika'ya karşı güçlü bir devleti kendine kalkan yapma politikası güder.

Ancak İran'ın bir yere kadar olan cömertliği gibi Amerika'nın da sabrı taşmak üzeredir. Sina yolundan Gazze'ye giden yük kamyonları içine gizlenmiş, İsrail'de belirlenen hedefleri bombalamada kullanılacak küçük yer füzeleri İsrail tarafından fark edilince Mısır hükümeti önce yalanlayıp sonra bilgimiz dışında gerçekleşmiştir açıklamasıyla olayı geçiştirmeye çalışır.

Şubat ayından beri devam eden süreç sonucu Eylül ayında Tel Aviv'deki Ben Gurion hava limanının bombalanması şaşırtıcı olmaz. Bazıları silah kaçakçılığı ile başlayan bu sürecin İsrail hükümetinin Mısır savaşa çekmek için yaptığı bir düzen olduğu düşüncesindedir. Zira İsrail Filistin'in bunu yapacak güce sahip olmadığını ve Mısır'dan ülkeye giren İranlı dostlarının yardımıyla bu eylemi gerçekleştirdiğini açıklayarak Filistin topraklarındaki İran ve Mısırlıların İsrail'e teslim edilmesini ister. Öte yandan Mısır halkı ve genel olarak Arap kamuoyu olayı büyük bir sevinçle karşılamış halk Beyûmî ve hükümetini kutlayan gösteriler yapmaya başlamıştır.

İsrail yeni açılan koridorun kapatılarak gözetim altında tutabildiği eski koridorun kullanılmasını ve böyle bir eylemin bir kez daha gerçekleşmemesi için ortak devriyelerin oluşturulmasını ister. Amerikan filosu Sina yarımadasında, Kızıldeniz ve Akdeniz'de konuşularak şüpheli gördüğü gemileri arayacaktır. Bu durum karşısında Mısır Hükümet Meclisi Güney kanal girişinde demir atan Amerikan gemisini bombalayıp saklanarak sorumluluğunu bir cihat örgütünün üslenmesini planlamıştır. Gemiden yapılan karşı atış neticesinde anlatıcı yazarın kız kardeşi eşi ve çocuklarının da aralarında bulunduğu pek çok mısırlı hayatını kaybeder (Feşîr, 2013, s. 400-407). Kısa bir süre sonra İsrail Sina'ya doğru ilerleyerek Şerm Şeyh ve Sina'nın doğusunu alır. Hükümet başkanı Beyûmî taarruz kararı vermiştir, ancak uygulayacak fırsat bulamadan Asker Mısır'ı kaosa sürüklediği gerekçesiyle yönetime bir kez daha el koyar (Feşîr, 2013, s. 414).

3.13. Askeri darbe

Askeri darbeye karşı çıkan halkın ve siyasi partilerin direnişine asker; kurtuluş meclisi adı altında bir geçiş hükümeti olarak görev yapacağı siyasi partilerle istişare ederek ve sivil yapılanmaya dokunmamak suretiyle çalışacağı açıklamasını yapar (Feşîr, 2013, s. 416).

Sorularla yüzleşmekten kaçamam. Bütün bunlar olurken ben neredeydim? Koltukların arasında olan bitene şahit olan bir çevirmen miydim sadece? Nur'un yıllardır iddia ettiği gibi yapabileceğim bir şey yoktu ve ruhumu korumak için istifa mı etmeliydim? Yoksa o yanılıyor mu, çekilmek yerine yapmam gereken şeyler var mıydı? İlk devrimden önce İzzeddîn'in benden istediği gibi başkanın kulağına gerçekleri fısıldamalı mıydım? Başkan İzzeddîn insanları darağacına gönderirken sessizce ya da haykırarak ona karşı mı çıkmalıydım? Sivillerin ortasındaki bir savaş gemisine saldıran aptallara karşı çıkmalı mıydım? Bunlardan hiç değilse birini yapabilir miydim? Yoksa ben sadece bir şahit, çevirmen ve oturma kâtibinden mi ibarettim?

Fakat ne fark eder ki? Müdahale etmemle etmemem arasında ne fark var? Bütün plan ve projesine, bütün ihtiyatına, araştırmasına, zekâ ve savunmasına rağmen bir kan dökücüye dönüşmedi mi? Bütün deliliği atılğanlığı duyguları ve samimiyetiyle çabalamasına rağmen Mahmûd'un sonu darağacının sahibi gibi idam ipi olmadı mı? Benim gibi duygu

ve düşüncelerini ikna edici bir kalıba dökemeyen sessiz sakin bir çevirmen ne yapabilir ki?
(Feşîr, 2013, s. 419).

Gelip geçen bunca hükümetler dökülen bunca kan Mısır'ın özgürlüğü için değil bazen siyasi liderlerin milliyetçi arzularla başlayıp bilenen hırsları, bazen tamamen koltuk sevdaları, kendi ideolojilerini gerçekleştirmek için halkı kurban etmelerinden ibarettir. Albay Kattân yönetimdeki önceliklerini aşağıdaki cümlelerle ifade eder.

Basın sekreteri olarak görevine devam eden anlatıcı yazara Kattân öncelikli sorunun ne olduğunu sormuş, verdiği İsrail işgali cevabı aşağıdaki gibi karşılık bulmuştur:

Gözlerinden yaş gelene kadar güldü. Gözyaşlarını silerken bana İsrail Sina'yı yirmi yıldan daha fazla işgal etse ya da yirmi yıllığına Sina'yı özgürlüğüne kavuşturursak ne fark eder? diye sordu. İrkilmiş suskunluğum ortasında bana ilk ve en önemli önceliğimiz istikrar, devletin prestiji ve hükümetin otoritesi, diğerleri bekleyebilir, dedi. İsrail düşmanlığımıza engel olmadan bir şey yapamayız deyince, önemli olan yapıyormuş gibi görünmek karşılığını verdi.

Kattân ve arkadaşları siyasi partilerle uzlaşa halinde gösteri ve mitingleri yasaklamayıp onları teneffüs kabul eden bir felsefeyle hareket ederler. Sina Ulusal Kurtuluş Komitesi 'ni kuran hükümet her toplantıda çözüm getirmeyeceğini bildiği kararlar alır. Ancak Kattân'ın devlet idare sanatı umduğu gibi gitmez. Sina'dan çıkmak istemeyen İsrail ve İhvan'la demokrat gençlerin "Birliktelik" adı altında yaptığı çalışmalar ülke genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır.

Kattân işin ciddiyetinin farkına vardığında Çin'den satın alacağı atom bombasını İsrail'e atmayı son çare olarak görür. Gizli bir görev olarak kendisine ve Menîsî'ye teklif edilen görevi çılgınlık olarak gören anlatıcı yazar, reddetmesi halinde başkasına verileceği endişesiyle yolda sabote etmek için Amerikan istihbaratıyla yazışır. Dönüş yolculuğunda yazdığı bütün yaşam hikâyesini anlatan bu mektupta ilk defa cesaret edip Mısır için bir şey yapmak istediğini söyleyerek adeta özgürlük uğruna verilen bütün kurbanlardan özür dilemektedir.

SONUÇ

Hem yazarın içinde doğduğu hem de yansıttığı alan olarak toplum edebiyat ilişkisi bir edebi eseri anlamak için ait olduğu toplumun tarihi ve coğrafi şartlarını dikkate almanın yanında yazarın hayat hikâyesiyle de ilişkilendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu perspektiften hareketle, İzzeddîn Feşîr'in ihtisas alanı olan siyaset bilgisini kullanarak, Mısır Arap Baharının paydaşlarını oluşturan siyasi partiler iktidar ve halk arasındaki dengelerle kurguladığı Bâbu'l-Hurûc adlı romanı, tarihi gündem çerçevesinde değerlendirmek doğru olacaktır.

Ortadoğu ülkelerinin demokrasi açmazı olarak klişeleşen kalıbı Batı merkezli şarkiyat araştırmalarına hapsederek her ülkeyi yapısal ve kuramsal şartları etrafında değerlendiren yeni çalışmaların söz konusu ülkelerde iç görü geliştirmesi ve kendi şartlarına odaklanarak çözüm üretmesi ümit edilir. Söz konusu romanda yazar, 2011 yılında Tahrir Meydanı'nda daha fazla demokrasi talebiyle başlayan eylemlerin otoriter rejimlerin sürekliliğinde kırılma noktası oluşturamamasına odaklanmış, siyasi liderlerin politik tavırlarında gözlemlediği hataları kurguladığı olaylarla sergilemiştir. Bu tavırları aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür:

- Seçimle gelen İhvân iktidarına el koyan askere sol oluşum güç kazanmak, Selefler de askerle ittifak yaparak sandalye kazanmak için ses çıkarmamış, böylece İhvân parmaklıklar ardına gönderilmiştir.
- Ülkenin temel sorunu olan ekonomi her iktidar döneminde göz ardı edilmiş, muhalefetin ve halkın dikkatini başka yöne çekmek için yapılan düzenlemeler gizli ittifaklar arasındaki anlaşmazlıklara kurban gitmiştir.
- Müslüman halkın zayıf noktası olan Filistin sorunu iktidar tarafından güven tazelemek için kullanılmış, Amerika'yla yapılan iş birliği halktan gizlenmiştir.
- Mısır başta olmak üzere demokrasi sorunu yaşayan ülkelerde askerî darbeler keskin bir kılıç olarak daima iktidarın tepesinde durmaya devam etmiştir.
- Demokratik Sivil Örgütlenme adıyla başlayan iyi niyetli oluşumlar bile demokratik yoldan ilerlemek yerine provokatif eylemlerle hareket ederek binlerce insanın ölümüne neden olmuştur.
- İktidarı paylaşan sivil ve askeri idareciler kendi menfaatini ülke menfaatinden üstün tutarak gerekli reformların yapılmasına direnç göstermiş çözülemeyen sorunlar yüzünden ilerleme kaydetmek mümkün olmamıştır.
- Özellikle darbe döneminde yetişmiş eleman yokluğunda şehit ve gazi yakınlarının kamuda görevlendirilmesi daha sonra liyakatle ilgili sorun oluşturmuştur.
- Koalisyon hükümetlerinde herkesin kendi tabanını razı etme ve bir sonraki seçime yatırım arzusu ileriye yönelik köklü temellerin atılmasına engel teşkil etmiştir.

Yazar politik manevraları bir nakış gibi işlediği romanda kurgusal aktör ve hikayelerle değişmeyen gerçeklere işaret ederken, demokrasi sorununun kaynağını halktan ziyade iktidarların tutumunda aramak gerektiğine ve demokrasinin kişisel menfaatlerden feragat etmekle mümkün olacağına işaret etmektedir.

SUMMARY

İzzeddîn Şükrî Feşîr's novel Babu'l-Hurûc (the Gate of Exit), which was released in 2012, is a collection of letters consisting of 473 pages 15 chapters that were written by young Ali Şükrî to his son Yahya during his duty as a translator at the presidential palace throughout Hüsnü Mübarek's period. The author's book written in Fasih Arabic is an autobiography of Ali Şükrî. Starting to work as a translator in the presidential palace in 1991, Ali Şükrî later joins meetings with heads of states as the private translator of the president, and narrates the political stream beginning with resistance movement in 2001 and continues until 2020 blending it with his own life story. . The success of the novel written in 2012 lies in the fact that the author's foresight on the country's politics came true to a great extent.

While the literature makes its bond to society stronger with both the society the author was born into and reflected on, generally literary works especially novel will be hard to understand without the political and social conditions of the society it belongs to. . Sometimes you need to evaluate a work thoroughly by not only trying to understand it on a sociological, Marxist or historical level externally but also by extracting the parts finding their way from the author's life to the novel.

It will be wise to comment on İzzeddîn Şükrî Feşîr's novel Bâbu'ul Hurûc -a fiction of possible political and economical events that might take place in the social and political

domain until 2020 with reference to the country's history and existing conditions,-that was written one year after Arab Spring occurred in 2011, in an interdisciplinary way. The author built a scenario using his area of expertise –politics- by designing a perfect scheme including the actors coming from the political history of the country, the society's expectations, the reflections of international politics on national politics.

It will not be possible to write just one single scenario on the democratic deficit in the Middle East countries. Since the equation stemming from structural, theoretical and sometimes cultural conditions is different in every country, the struggle for democracy in these countries unfolds differently too. When it comes to Egypt among all these countries, the regime's relation with the partners during the coalition period, its relation with the opposition parties when it came to power alone and the share the army got from instate structures form the sides of this equation. Managing the opposing manners of non-governmental organizations (NGOS) must be included too. When the opposition parties' active politics are interrupted by oppression and arrests, the expression of "Radical İslam" appointed to Islamic organisations makes grounds for halting their activities. One should not forget to add the external Powers' support for the regime to this combination.

The obstacle in front of Egypt's transition to democracy is the existence of military forces on top of the society and behind the government, rather than structural approach explaining the continuity of authoritarian regimes in the Middle East countries. The reason why democratic movement was more successful in Tunisia rather than Egypt is that the army has less power in the government compared to Egypt. The military's active role in the government is based on the coup in 1952. Switching to liberal economy with İftitah programme after Nasır, the military gained commercial privileges during Sedat's period. Its increasing commercial power during Mübarek's time, and simultaneously active Palestine problem which legitimised Arab regimes have enabled it to possess corporate autonomy against political mechanisms despite being one of them.

After studying Political Sciences in Cairo, and doing doctorate on the same field in Canada, İzeddîn Şükrî creates effective characters in the country's politics for his novel. In order to give meaning to the political equation, which he designed after the revolution, with those characters you need to add political opportunist approach generally for Middle East, and specifically for the Egyptian government.

In Egypt, the opportunist approach to explain a wide range of political subdivisions with different views getting together in coalition governments will raise awareness to these political combinations in the novel. The main argument of this analysis is that the government makes use of the space it has created for the opposition. In time, this interaction may either give a new meaning to ideologies or may be limited to using the afore mentioned opportunities. We need to interpret İhvan's pragmatic relations with the coalition governments or the opposing party within that context. It will be useful to follow the ruling strategies and the stream maintained with the political maneuvers of the cabinets established after Arab Spring in the author's novel in the light of that information.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Bekaroğlu, E. (2017). Otoriter bir rejimde muhalif olmak: Müslüman Kardeşler, siyasal fırsat alanları ve siyasal kuşaklar. N. Doğan (Ed.), Ortadoğu'da Çatışma ve İdeolojiler içinde (s. 111-163). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bekaroğlu, E. ve Kurt, V. (2015). Mısır'da otoriter rejimin sürekliliği ve ordu: "Arap Baharı" ve sonrası sürecin analizi. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 2(2), 1-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/159447> Erişim tarihi: 03.07.2020.
- Demirtaş, E. (2014). Ortadoğu'da Devlet ve İktidar. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Esposito, L. ve Voll, J. (2012). İslamiyet ve Demokrasi. İstanbul: Köprü Kitap.
- Feşîr, İ. (2013). Bâbu'l-Hurûc. Kahire: Dâru's-Şurûk.

مقایسه زیبایی شناسی در غزل های سعدی و حافظ با تکیه بر گل و بلبل

Dr. Öğr. Üyesi Gamze Gizem Avcioğlu
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
gmzavcioglu@selcuk.edu.tr

چکیده

سعدی شیرازی نه تنها با «بوستان» و «گلستان» بلکه با غزلیات یکی از بزرگترین شاعران است که در قرن سیزدهم زندگی کرده است. حافظ شیرازی هم با اشعار غنایی در ادبیات فارسی جایگاه مهمی دارد که در قرن چهاردهم زندگی کرده و نامش تاکنون جاودانه مانده است. هر دو شاعر بر ادبیات ترکی، فارسی و غربی تأثیر زرفی گذاشته اند. اگر چه سعدی و حافظ از لحاظ موضوعی که در اشعارشان بحث کردند شبیه یکدیگر هستند ولی سعدی به مفهوم سفت، حافظ به مفهوم انتزاعی توجه بیشتری کرده است. شعریت حافظ بیشتر در معنی است و شعریت سعدی بیشتر در لفظ. موضوعات در غزلیات سعدی با سبک ساده ولی در غزلیات حافظ با آرایه های بیشتر پرداخت شده است. بنابراین غزلیات این دو شاعر را از لحاظ زیبایی شناسی بررسی کردیم بنابراین ممکن است که تفاوت ها و شباهت ها را با هم ببینیم. در این مقاله، اول در مورد "زیبایی شناسی" و "زیبایی شناسی در شعر" اطلاع داده شده است و بعد درباره سبک سعدی و حافظ، تفاوت ها و شباهت های مضمون های گل و بلبل در غزلیات ایشان بحث شده است. این تفاوت ها در غزلیات شاعر ها در نحوه کار آنها دیده می شود. گل و بلبل از لحاظ زیبایی شناسی در زیر چندین عنوان کار شده است بدین ترتیب نشان دادن کاربردی های مختلف گل و بلبل در غزلیات سعدی و حافظ تلاش شده است.

واژه های کلیدی: سعدی، حافظ، زیبایی شناسی، گل و بلبل

Gül ve Bülbüle Dayanarak Sa'dî ve Hâfız'ın Gazellerindeki Estetiğin Karşılaştırılması

Öz

XIII. yüzyılında yaşayan Sa'dî-yi Şîrâzî, "Bûstân" ve "Gülistân" eserlerinin yanı sıra yazdığı gazelleri ile de dönemin büyük şairlerindedir. XIV. yüzyılda yaşamış olan Hâfız-ı Şîrâzî de lirik şiirleri ile Fars edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bu iki şair Türk, Fars ve Batı edebiyatında önemli izler bırakmışlardır. Sa'dî ve Hâfız şiirlerinde ele aldıkları konular açısından birbirlerine benzemelerine rağmen Sa'dî somut, Hâfız ise soyut kavramlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Hâfız'ın şiirselliği manada Sa'dî'ninki ise lâfızdadır. Sa'dî anlatmak istediklerini sade Hâfız ise süsleyerek dile getirmiştir. Bu bakımdan bu iki şairin gazelleri estetik açıdan incelendiğinde farklılıklar kadar benzerlikler görmek de mümkündür. Çalışmamızda önce "Estetik" terimi ve "Şiirdeki Estetik" hakkında genel bir bilgi verilmiştir sonrasında Sa'dî ve Hâfız'ın üslûbu ve gazellerindeki "Gül" ve "Bülbül" mazmunlarının benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulmuştur. Estetik açıdan "Gül" ve "Bülbül" farklı anlamlarda dile getirilmiştir ve bu çalışmada Sa'dî ve Hâfız'ın gazellerindeki bu iki unsurun değişik kullanımları gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Sa'dî, Hâfız, gül, bülbül.

A Comparison of Aesthetics in the Ghazels of Sa'dî and Hâfız on the Basis of Rose and Nightingale

Abstract

Sa'dî-yi Şîrâzî, who lived in the 13th century, was one of the prominent poets of his time by virtue of the odes he wrote in addition to his works entitled "Bûstân" and "Gülistân". Hâfız-ı Şîrâzî, on the other hand, who lived in the 14th century, also occupies a significant place in the Persian literature thanks to his lyrical poems. These two poets have left indelible marks in Turkish, Persian and Western literatures. Although Sa'dî and Hâfız resemble each other in terms of the themes they treated in their poems, it can be said that Sa'dî concentrated on concrete concepts whereas Hâfız focused on abstract concepts. Hâfız's lyricism is in the sense Sa'dî's is in the words. Sa'dî expressed in plain verse what he wanted to say, but Hâfız did it using ornamental language. In this respect, when the ghazels of these two poets are analyzed aesthetically, it is possible to see similarities as well as differences. In our study, first general information was given about the term "aesthetics" and "Aesthetics in Poetry". Then, an analysis was made of the styles of Sa'dî and Hâfız and the similarities and differences of the poetic themes of "Rose" and "Nightingale" in their ghazels. In terms of aesthetics, "Rose" and "Nightingale" are expressed in different senses, and in this study, different uses of these two elements in the ghazels of Sa'dî and Hâfız were attempted to be shown.

Keywords: Aesthetics, Sa'dî, Hâfız, rose, nightingale.

مقدمه

به معنی ادراک حسی که گرفته شده از کلمه "Aisthanesthai" است "عناصر زیبایی‌شناسی" از ریشه یونانی است (Bowie, 2013, s.2). زیبایی‌شناسی اولین بار توسط الکساندر گاتلب باوم‌گارتن در کتابی که به زبان لاتین به نام "Aesthetica" است، به کار رفت (Baumgarten, 1954, s.78; Īsfendiyârî 1392, s.69).

زیبایی و زیبا‌شناسی با عنوان مختلف از زمان سقراط و حتی قبل از آن نزد فیلسوفان هندی و چینی مورد بحث بوده است. در میان فلاسفه یونان، مفهوم زیبایی از نظر افلاطون مترادف است (Sehbâ, 1384, s.91). به معنی دیگری آنها هم حقیقت زیبایی را تحقیق کرده اند به این خاطر افلاطون یکی از کسانی است که به عنوان الگو در مورد زیبایی‌شناسی معرفی شده است. به گفته افلاطون، "فکر"، "خوب"، "اطلاع"، "فشنگ" و "درستت" یکی است ولی در دنیای مواد غیر واقعی موجودات درک شده، نسخه ای از ایده است. کسی که زیبایی و خوبی را در تملک خود دارد، به معنای افلاطونی کلمه فیلسوف است (Īsfendiyârî, 1392, s.72). می توان گفت که به نظر افلاطون زیبایی از ایده می آید ولی آن می تواند وجود داشته باشد تا با ایده باشد.

نگاه افلاطون به آثار هنری مثبت نیست، به نظر او آثار هنری، درستی را بازتاب نمی دهد و ما را به حقیقت نمی برد بر عکس از حقیقت دور می کند، شاعران یک تقلید را ترسیم می کنند که حقیقت واقعی ندارند. ضمناً افلاطون ادعا می کند که شاعران حتی نمی دانند چه نوشتند (Moran, 2014, s.23-24).

بعد از افلاطون به گفته آریستوتلس که فلسفه عقل‌گرای دارد، هنر تجربه سرگرم کننده است. هنر شعر هم به انسان کمک می کند که موجود عقلی باشد. به نظر او شعر واقعیت از تاریخ است (Bozkurt, 1995, s.104-105).

هنرمند فقط مقلد نیست. موادی را که میبیند، تفسیری بازتاب می دهد بنابراین بر عکس افلاطون آریستوتلس به جای ایده ها با دنیای واقعی علاقمند می شود (Kavuran & Dede, 2013, s.58-59) و از این جهت مشخص است که افکار افلاطون رو قبول نمی کند.

به گفته پلوتینوس، بنیانگذار فلسفه نو افلاطونی، زیبایی هنر و طبیعت نشان دهنده یگانگی وجود است. محصولات هنرمندان را نمایردازی می کند. به نظر او، زیبایی‌شناسی و الهیات در هنر یکسان هستند و منبع انیشه های زیبایی‌شناسی معنای معنوی است (Bozkurt, 1995, s.115-117). پلوتینوس، موضوع زیبایی‌شناسی و نمادها را مورد بحث قرار داده است و در مورد زندگی معنوی فکر کرده است. بعد از او موضوع زیبا‌شناسی توسط بسیاری از فیلسوفان مثل کانت پرداخت شده است.

زیبایی‌شناسی که در زمینه های مختلف می بینیم، در شعر هم منعکس شده است. در بین انواع هنر شعری که هنری کلامی است، خیلی بیشتر از هنرهای دیگر با مخاطب پیوند بر قرار می کند (Sehbâ, 1384, s.92).

وقتی غزلیات سعدی و حافظ را بررسی کردیم، به نظر می رسد که زیبایی‌شناسی در فرهنگ و شعر ایران جایگاه مهمی دارد.

زیبایی شعر حاصل از زیبایی واحدهای ساختاری در شعر است و زیبایی دو قسم دارد یکی زیبایی معنوی، دیگری زیبایی ظاهری است. در زیبایی معنوی عالم مظهر حضرت حق است در زیبایی ظاهری معشوق زمینی مظهر و تجلی جمال الهی می شود (Temîmdârî, Şukûhîniyâ & Bâkrî, 1394, s.1-6).

در ادبیات فارسی از مضمون های مختلف استفاده شده است که از لحاظ زیبایی‌شناسی از عشق عاشق به معشوق بحث بشود. گل و بلبل یکی این مضمونها است. برای شاعران فارس گل نماد زیبایی، عشق و صافی است همچنین پیشگام بهار و منبع شادی هم است (Kurnaz, 1996, s.220).

وقتی ما غزلیات سعدی را بررسی کردیم، می‌توانیم بگوییم که شاعر در اشعار خود به همه چیز به ویژه خدا دیدگاه زیبایی‌شناسی نگاه می‌کند. سعدی هم مثل افلاطون به ملازمه ی نیکی و زیبایی باور دارد و زیبایی را اسباب اصلاح نفوس آدمیان می‌داند و به همین دلیل در نگاه او زیبایی انسانی بر زیبایی طبیعی برتری دارد (Zahîrînâv, 1394, s.139).

به نظر سعدی کسانی که ظاهر زیبایی را می‌بینند، از آن لذت می‌برند به این ترتیب با بیان زیبایی‌ها مخاطبین خود را به خوبی و زندگی بهتر هدایت می‌کند (Seyyadkûh, 1386, s.23-24).

حافظ در غزلیاتی که با دیدگاه عرفانی نوشت، همه چیز را در دنیا بازتاب خداوند می‌بیند. حافظ در اشعارش خود طبیعت و عناصر آن را آیه‌هایی معرفی کرده است و منظره‌های زیبا و دامن طبیعت در نظر او مکان معشوق است (Mansûrî, 1383, s.72-83).

با این همه اطلاعات، می‌بینیم که دیدگاه این دو شاعر بزرگ ادبیات فارسی به زیبایی‌شناسی یکسان است. در این مطالعه، درباره سبک سعدی و حافظ بحث شده است بعد مقایسه شده است که گل و بلبل را که بعضی اوقات به معنی واقعی اما بعضی اوقات به معنی عاشق و معشوق است، این دو شاعر در غزلیات خودشان چه جوری توضیح دادند.

سبک سعدی و حافظ

سعدی و حافظ دو شاعر بزرگ ادبیات فارسی هستند که حوادث تاریخی در دوره آنها روی ادبیات فارسی تاثیر گذاشته است. با نگاهی به اشعار این دو شاعر می‌توان تاثیرات سبک عراقی را دید. این سبک در قرن یازدهم و دوازدهم پس از سبک خراسان به وجود آمده است.

با انتقال مرکز اداری از خراسان به بغداد برخی تغییرات در سبک وجود داشته و آثار سبک عراقی دیده شده است. کلمات فارسی با کلمات عربی جایگزین شده است (Kanar, 1999, s.194). در آن دوره غزل عارفانه رواج پیدا کرد. کاربرد واژه‌ها در معانی مجازی و استعاره‌ای و نیز استفاده از ردیفهای فراوان رایج شد (Reb'iyân & 'Abbâspûr, 1376, s.794-795).

در طول این دوره حاکمان مغول در شعر علاقه مند نبودند به این خاطر جای قصیده را غزل گرفته است (Kanar, 1999, s.195) و شعر با عرفان درونگرا شد (Şemîsâ, 1393, s.89). با تکامل یافتن سبک عراقی معیارهای زیبایی‌شناسی نزد شعرا نیز تغییر یافت. توجه به درون و معنویات معشوق شعر فارسی را آسمانی کرد و توجه شاعران را به مسائل عرفانی جلب کرد (Temîmdârî vd., 1394, s.5).

سعدی یکی از شاعران است که با تسلط مغول در آثارش تاثیرات سبک عراقی را می‌بینیم. تمام لذت سبک سعدی از پیوند اندیشه‌ها با هم سرچشمه می‌گیرد و این لذت به اندازه عالی است که حتی ترجمه نیز آن را از بین نمی‌برد. در اشعار سعدی قسمتهای بسیاری دیده می‌شود که در آنها تصویر با اندیشه در می‌آمیزد (Massé, 1364, s.305).

سعدی در کنار بوستان و گلستان با هفتصد غزل هم عظمت خود را در ادبیات فارسی اثبات کرده است. غزلهای سعدی به اعتبار محتوا سه گروه اند: عاشقانه، عارفانه و پندآموز. مضمون غالب در این عاشقانه‌ها، تسلیم محض عاشق به معشوق است (Muvahhid, 1388, s.660).

بسیاری از غزلیات سعدی که شعر غنایی را در شعر عاشقانه به کمال رسانده است، هیچ حرفی جز عشق ندارد (Hamîdiyân, 1393, s.192). عشقی که سعدی در غزلیاتش به نمایش می‌گذارد، فقط عشق انسان به انسان یا عشق انسان به خداوند نیست. مفهوم عشق نزد سعدی فراتر از اینها و شامل هر شور و حال و وجد و سروری است (Khaleghi & Aghdaii, 1386, s.13).

آنچه در غزل مطلوب و ضروری و زیباست سعدی در زبان غنایی خود جمع دارد: رقت، عذوبت، طبیعی و دور از تکلف بودن. سخن او بدون عایق مفاهیم را بذهن میرساند اما جزالت ترکیب، پختگی بیان، وقار و قوت تعبیر، آن را ممتاز میکند (Deşfî, 1381, s. 297).

با توجه غزل حافظ، به دلیل اینکه زبان سعدی ساده بود، به نظر می‌رسد که لازم نیست غزلیات سعدی شرح بشود. اشعار حافظ که در دیوانش حدود پانصد غزل دارد پدیده زیبایی هنری است و منشوری چند ضلعی می‌ماند که از هر سوی آن نگاه می‌کنی، نوری دیگر و فروغی دیگر باز می‌تابد. شعری است که تن به معناهای گوناگون می‌دهد (Hasanlî, 1391, s. 19-20).

حافظ در غزلیاتی که شامل علمی، اخلاقی، فلسفی است، از وزن‌های مختلف استفاده کرده است اگرچه او در بسیاری از هنرهای ادبی در شعر خود گنجانده شده است ولی او بیان را با این هنر ها خاموش نکرده است (Yazıcı, 1997, s. 105).

حافظ که در حوزه‌ی اندیشه ژرفتر است، بیشتر به مفاهیم انتزاعی، آرمانی و کلی می‌پردازد. تمرکز او مدام بر چیستی و چگونگی بود. او گاه به عنوان یک منتقد اجتماعی مشاوره داده است (Hasanlî, 2017, s. 142-147).

روح معنویت حاکم بر شعر حافظ و زبان عرفانی آن به دیوانش ویژگی‌های یک متن عرفانی را داده است اما شعر او از دانش‌های و موضوعات بسیار و گوناگونی نیز بهره گرفته است بنابراین ژرف اندیشی‌های حکیمانه او به شعرش ابعاد دیگری بخشیده است که مستلزم دقت و برداشتی درست است (Berâtî, 1394, s. 101).

از این جهت حافظ در ادبیات فارسی جای خاصی دارد. آنچه را خواست توضیح بدهد با بازی‌های واژگان تزئین کرده است و مضمون‌های جدید را ایجاد کرده است بنابراین موفق شده است که در دنیای فکر خواننده یک درب جدید باز بکند.

احمد سمعی در مقاله‌اش بیان کرده است که از کدام جهت حافظ از سعدی متفاوت است:

شعریات حافظ بیشتر در معنی است و شعریات سعدی بیشتر در لفظ. در حافظ راز و رمز و غریب پسندی قویتر است و در سعدی فصاحت و سلامت و اعتدال. شعر حافظ بیشتر آسمانی است و شعر سعدی بیشتر انسانی... (1364:13)

بر اساس این خصوصیات اگر چه حافظ و سعدی که در شیراز به دنیا آمده و در دوران دشواری زندگی کرده است، اشعار آنها تحت تاثیر سبک عراقی نوشته اند ولی تفاوت‌ها و شباهت‌ها در بیان شعر قابل توجه است.

گل و بلبل در شعر سعدی و حافظ

گل و بلبل دو عنصر پرتکرار در شعر عاشقانه فارسی هستند. در این سروده‌ها هر جا «گل» به تنهایی به کار رفته است، منظور گل سرخ است. بلبل از گذشته بخاطر چهچه زیبا و آواز دل‌انگیزش در ادبیات شرقی به ویژه ادبیات فارسی حضور داشته و از قهرمانان غزل سعدی و حافظ است. این پرنده در غزل‌ها به نام‌های دیگر نیز به کار رفته است: هزار (هزارستان)، مرغ چمن، مرغ سحر، مرغ خوش‌خوان، عندلیب و... . وقتی که غزلیات سعدی و حافظ را بررسی کردیم، دیدیم که در غزلیات سعدی گل 203 بار، بلبل 86 بار در غزلیات حافظ گل 196 بار بلبل 49 بار تکرار شده است

(Sadîgiyân, 1366, s. 1007-1011, 157-158 ; Sadîgiyân, 1378, s. 1557-1563, 230-232).

گل با رنگ و بویش نشان دهنده معشوق است. طراوت، ظرافت و ناز هم ویژگی گل هم شاخه و برگ و ونهالش است. اینها قد معشوق، چهره اش و گونه اش را بیان می‌کند:

سعدی

ای باغ حسن چون نهالی نیافته
رخساره زمین چو تو خالی نیافته

(Şîrâzî, 1392, s. 464)

- حافظ
آن که رخسار تو را رنگ گل و نسرين داد
(Şîrâzî, 1393, s.129)
سعدی
صیر و آرام تواند به من مسکین داد
- حافظ
بیه یاد روی گل‌بوی گل اندام
(Şîrâzî, 1392, s.460)
حافظ
همه شب خار دارم زیر پهلو
- حافظ
در مذهب ما باده حلال است ولیکن
(Şîrâzî, 1393, s.62)
سعدی
بی روی تو ای سرو گل اندام حرام است
- حافظ
در خواب گزیده لب شیرین گل اندام
(Şîrâzî, 1392, s.465)
حافظ
از خواب نباشد مگر انگشت گزیده
- حافظ
بایار شکر لب گل اندام
(Şîrâzî, 1393, s.182)
حافظ
بی بوس و کنار خوش نباشد
- حافظ
صبحدم مرغ چمن با گل نوحاسته گفت
(Şîrâzî, 1393, s.98)
حافظ
ناز کم کن که در این باغ بسی چون تو شکفت
- حافظ
طلبه عطر گل و زلف عبیر افشانش
(Şîrâzî, 1393, s.68)
مضمون گل و بلبل به شیوه عاشق و معشوق در غزلیات سعدی و حافظ موجود است:
سعدی
فیض یک شمه ز بوی خوش عطار من است
- حافظ
سعدیا چندان که خواهی گفت وصف روی یار
(Şîrâzî, 1392, s.317)
حافظ
حسن گل بیش از قیاس بلبل بسیار گوشت
- حافظ
ای گل خوش نسیم من بلبل خویش را مسوز
(Şîrâzî, 1393, s.435)
حافظ
کز سر صدق می کند شب همه شب دعای تو
- حافظ
ای پیک راستان خبر یار ما بگو
(Şîrâzî, 1393, s.439)
سعدی
احوال گل به بلبل دستان سرا بگو
- حافظ
هر کو به همه عمرش سودای گلی بود ست
(Şîrâzî, 1392, s.357)
حافظ
داند که چرا بلبل دیوانه همی باشد
- حافظ
بلبل عاشق تو عمر خواه که آخر
(Şîrâzî, 1393, s.252)
سعدی
باغ شود سبز و شاخ گل به بر آید

- هرگلسی بلبلای غزلخوان داشت
که نه تنها منم ربوده عشق
(Şîrâzî, 1392, s.330)
حافظ
- مکن که آن گل خندان برای خوشتن است
چو رای عشق زدی با تو گفتم ای بلبل
(Şîrâzî, 1393, s.67)
سعدی
- که از بانگ بلبل به سودا روند
کهه بپسندد از باغبانان گل
(Şîrâzî, 1392, s.374)
سعدی
- خاطر بلبل که نوبهار نماند
ای گل خندان نوشگفته نگه دار
(Şîrâzî, 1392, s.363)
حافظ
- با باد صبا وقت سحر جلوه گری بود
خود را بکش ای بلبل از این رشک که گل را
(Şîrâzî, 1393, s.236)
سعدی
- کان جا که رنگ و بوی بود گفت و گو بود
ای گل تو نیز شوخی بلبل مفاف دار
(Şîrâzî, 1392, s.376)
سعدی
- پای بلبل نتوان بست که بر گل نسراید
چشم عاشق نتوان دوخت که معشوق نبیند
(Şîrâzî, 1392, s.383)
سعدی
- آری نکو گفتن ولی ما نیز هم بد نیستیم
گفتی به رنگ من گلی هرگز نبیند بلبلی
(Şîrâzî, 1392, s.444)
- بلبل به گل عاشق است و غیر از گل به هیچ چیزی نگاه نمی‌کند اما یک مانع دارد که از نزدیک شدن بلبل به گل پیشگیری می‌کند. این مانع، خار گل است. با وجود همه چیز، بلبل به خاطر عشق گل خارش را نمی‌بیند. با آنکه بلبل صدمه می‌بیند، صبر می‌کند (Kurnaz, 1992, s.485). سعدی و حافظ این صبر را در غزلیات خود بیان کرده اند:
- سعدی
- شاخ گل از اضطراب بلبل
با آن همه خار سر در آورد
(Şîrâzî, 1392, s.348)
حافظ
- باغبان گر پنج روزی صحبت گل بایدهش
بر جفای خار هجران صبر بلبل بایدهش
(Şîrâzî, 1393, s.296)
حافظ
- بلبلی خون خورد و گلی حاصل کرد
باد غیرت به صدش خار پریشان دل کرد
(Şîrâzî, 1393, s.151)
سعدی
- گلم ز دست به در برد روزگار مخالف
امید هست که خارم ز پای هم به در آید
(Şîrâzî, 1392, s.385)

- حافظ
در این چمن گل بی خار کسی نچید آری
(Şîrâzî, 1393, s.81)
سعدی
چراغ مصطفوی با شرار بولهیبست
- گر دلم در عشق تو دیوانه شد عیش نکن
(Şîrâzî, 1392, s.326)
حافظ
بدر بی نقصان و زر بی عیب و گل بی خار نیست
- حافظ از باد خزان در چمن دهر مرنج
(Şîrâzî, 1393, s.35)
سعدی
فکر معقول بفرما گل بی خار کجاست
- جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست
(Şîrâzî, 1392, s.371)
حافظ
گنج و مار و گل و خار و غم و شادی به همنند
- من اگر خارم و گر گل چمن آری هست
(Şîrâzî, 1393, s.404)
سعدی
که از آن دست که او می کشدم می رویم
- آن را مسلم است تماشای نوبهار
(Şîrâzî, 1392, s.381)
سعدی
کز عشق بوستان گل و خارش یکی شود
شکل گل شبیه کتاب، دفتر و ورق است. این دو شاعر بزرگ از این ویژگی گل استفاده کرده اند:
- مرا رسد که بر آم هزار ناله چو بلبل
(Şîrâzî, 1392, s.409)
حافظ
که احتمال ندارم ز دوستان ورقی گل
- قدر مجموعه گل مرغ سحر داند و بس
(Şîrâzî, 1393, s.64)
سعدی
گل سرخ به دلیل رنگش به شراب نسبت داده شده است. در غزلیات سعدی و حافظ شراب به شکل "باده و می" بیان شده است. شراب را به رنگ سرخ گل بیان کرده اند و بر سرخی گل تاکید کرده اند:
- بیار زان می گلرنگ مشک بو جامی
(Şîrâzî, 1393, s.283)
سعدی
شرار رشک و حسد در دل گلاب انداز
- ساقی بده آن شراب گلرنگ
(Şîrâzî, 1392, s.409)
حافظ
مطرب بزن آن نوای بر چنگ
- باده گلرنگ تلخ تیز خوشخوار سبک
(Şîrâzî, 1393, s.329)
حافظ
نقلش از لعل نگار و نقلش از یاقوت خام
- کنون که بر کف گل جام باده صاف است
(Şîrâzî, 1393, s.60)
سعدی
به صد هزار زبان بلبش در اوصاف است

عشق در بین گل و بلبل با باد صبا بیان شده است. در همان زمان باد کمک می‌کند که غنچه باز بشود. بلبل از باز شدن گل خیلی شاد است و بلبل عشق خودش را اعلان می‌کند:

سعدی

بوی گل آورد نسیم صبا
بلبل بی‌دل نشیند خموش
(Şîrâzî, 1392, s.406)

حافظ

سحر بلبل حکایت با صبا کرد
که عشق روی گل با ما چه ها کرد
(Şîrâzî, 1393, s.147)

سعدی

هر صبحدم نسیم گل از بوستان توست
الحان بلبل از نفس دوستان توست
(Şîrâzî, 1392, s.303)

حافظ

گه چون نسیم با گل راز نهفته گفتن
گه سر عشقیازی از بلبلان شنیدن
(Şîrâzî, 1393, s.416)

سعدی

دهان غنچه بدرد نسیم باد صبا
لبان لعل تو وقتی که ابتسام کنند
(Şîrâzî, 1392, s.373)

حافظ

ز کار ما و دل غنچه صد گره بگشود
نسیم گل چو دل اندر پی هوای تو بست
(Şîrâzî, 1393, s.48)

سعدی

درخت غنچه بر آورد و بلبلان مستند
جهان جوان شد و یاران به عیش بنشستند
(Şîrâzî, 1392, s.364)

حافظ

دلت به وصل گل ای بلبل صبا خوش باد
که در چمن همه گلبنانگ عاشقانه توست
(Şîrâzî, 1393, s.50)

گل قبل از باز شدن غنچه است و با این عنصر در غزلیات این دو شاعر خیلی رو به رو هستیم. غنچه نماد خلوت است رازدار است اما گل باز می‌شود و این راز را آشکار می‌کند:

حافظ

نگشاید دلم چو غنچه اگر
سماغری از لبش نبوید باز
(Şîrâzî, 1393, s.282)

سعدی

هزارم درد می‌باشد که می‌گویم نهان دارم
لیم با هم نمی‌آید چو غنچه روز بشکفتن
(Şîrâzî, 1392, s.453)

حافظ

گل از خلوت به باغ آورد مسند
بساطزهد همچون غنچه کن طی
(Şîrâzî, 1393, s.455)

شکفتن گل هم یکی از موضوعاتی است که در اشعار وجود دارد. در بعضی ابیات درباره شکفتن گل، باز شدن گل و شادی بلبل بحث شده است:

سعدی

بایاد تو افتادم، از یاد برفت آنها
 گه نعره زد بلبل، گه جامه دریدی گل
 (Şîrâzî, 1392, s.290)

حافظ

صلای سرخوشی ای صوفیان باده پرست
 شکفته شد گل حمرا و گشت بلبل مست
 (Şîrâzî, 1393, s.41)

سعدی

حدیث آنگه کند بلبل که گل با بوستان آید
 چه پروای سخن گفتن بود مشتاق خدمت را؟
 (Şîrâzî, 1392, s.290)

حافظ

همه را نعره زنان جامه دران می داری
 نه گل از دست غمت رست و نه بلبل در باغ
 (Şîrâzî, 1393, s.475)

حافظ

می رسد مزده گل بلبل خوش الحان را
 رونق عهد شباب است دگر بوستان را
 (Şîrâzî, 1393, s.24)

در غزلیات این دو شاعر "گلستان"، "گلزار" و "گلشن" بعضی وقتها جای عاشق و معشوق است و بعضی وقتها هم خود معشوق است:

سعدی

تــــا بــــنــــالیم در گلســــتانتانت
 بلبلانیم بیک نفیس بگزار
 (Şîrâzî, 1392, s.335)

حافظ

هم مشام دلم از زلف سمن سای تو خوش
 هم گلستان خیالم ز تو پر نقش و نگار
 (Şîrâzî, 1393, s.307)

سعدی

بلبل ار روی تو بیند طالب گل نکند
 به گلستان نروم تا تو در آغوش منی
 (Şîrâzî, 1392, s.369)

حافظ

کز گلشنش تحمل خاری نمی کنی
 ترسم کز این چمن نبری آستین گل
 (Şîrâzî, 1393, s.510)

سعدی

کز گلستان صفا بوی و فایبی ندمید
 هفته ای می رود از عمر و به ده روز کشید
 (Şîrâzî, 1392, s.381)

حافظ

تا سراپرده گل نعره زنان خواهد شد
 این تطاول که کشید از غم هجران بلبل
 (Şîrâzî, 1393, s.183)

گلایی که در غزلیات سعدی و حافظ است گاه شبیه به عرق معشوق است گاه هم اشک معشوق است:

- سعدی
خوی به دامن از بناگوشش بگیر
تا بگیرد جامه ات بوی گلاب
(Şîrâzî, 1392, s.291)
حافظ
بفشان عرق ز چهره و اطراف باغ را
چون شیشه های دیده ما پر گلاب کن
(Şîrâzî, 1393, s.419)
- سعدی
آن عرق است از بدنت یسا گلاب؟
آن نفس است از دهننت یسا عیبر؟
(Şîrâzî, 1392, s.394)
حافظ
گل بر رخ رنگین تو تا لطف عرق دید
در آتش شوق از غم دل غرق گلاب است
(Şîrâzî, 1393, s.45)
در غزلیات این دو شاعر از کلمه گل با کلمه بهار استفاده شده است. گل هم از آمدن بهار مزده می دهد هم نماد شادی است. اما بعضی وقتها بهار کوتاهی عمر را بیان می کند:
- سعدی
بهاری خرم است ای گل کجایی
که بینی بلبلان را ناله و سوز
(Şîrâzî, 1392, s.397)
حافظ
ایام گل چو عمر به رفتن شتاب کرد
ساقی به دور باد گلگون شتاب کن
(Şîrâzî, 1393, s.419)
حافظ
بهار عمر خواه ای دل وگر نه این چمن هر سال
چو نسرین صد گل آرد بار و چون بلبل هزار آرد
(Şîrâzî, 1393, s.132)
حافظ
بهار و گل طرب انگیز گشت و توبه شکن
به شادی رخ گل بیخ غم ز دل برکن
(Şîrâzî, 1393, s.412)
فصل پاییز برای طبیعت برگ ریزان است. در این فصل گل زیبایی خودش را از دست می دهد. در غزلیات سعدی و حافظ این موضوع موجود است:
- سعدی
ناگهی باد خزان آید و این رونق و آب
که تو می بینی ازین گلبن خوشبو برود
(Şîrâzî, 1392, s.648)
حافظ
می بیاور که ننازد به گل باغ جهان
هر که غارتگری باد خزانگی دانست
(Şîrâzî, 1393, s.64)
حافظ
باغباناز خران بی خبرت می بینم
آه از آن روز که بادت گل رعنا ببرد
(Şîrâzî, 1393, s.145)

در غزلیات سعدی گل و حضرت یوسف با هم است چون زیبایی یوسف شبیه گل است. همان سان که یوسف پس از به سر بردن مدت زمانی مدید در زندان و پس از آزادی، بر عزیزی مصر فرمانروا می شود گل نیز پس از زمانی طولانی از زندان خاک سر بر می آورد و پس از آزادی از اسارت خار، شکفته و فرمانروای چمن می شود (Selâmî, 1388, s.209):

سعدی:

عزیز مصر چمن شد جمال یوسف گل
صبا به شهر در آورد بوی پیرهنش
(Şîrâzî, 1392, s.403)

سعدی:

پاره گردانند زلیخای صبا
صبحدم بر یوسف گل پیرهن
(Şîrâzî, 1392, s.447)

اما در غزلیات حافظ از حضرت داوود، حضرت سلیمان و بلبل با هم استفاده شده است:

حافظ

چو گل سوار شود بر هوا سلیمان وار
سحر که مرغ در آید به نغمه داوود
(Şîrâzî, 1393, s.239)

حافظ

برکش ای مرغ سحر نغمه داوودی باز
که سلیمان گل از باد هوا باز آمد
(Şîrâzî, 1393, s.193)

سعدی و حافظ، عاشقان و دوستداران (بلبل) معشوق (گل) را فراوان و بی‌شمار میدانند:

حافظ

روی تو کس ندید و هزارت رقیب هست
در غنچه ای هنوز و صدمت عندلیب هست
(Şîrâzî, 1393, s.80)

نه من بر آن گل عارض غزل سرایم وبس
که عندلیب تو از هر طرف هزارانند
(Şîrâzî, 1393, s.214)

سعدی

تو را که این همه بلبل نوای عشق زنند
چه التفات بود بر ادای منکر زاغ
(Şîrâzî, 1392, s.409)

مقایسه ویژگی‌های گل و بلبل و مضمون‌هایی که سعدی و حافظ با این دو عنصر پرداخته‌اند

در بخش پیشین نشان داده شد که گل و بلبل در شعر سعدی و حافظ کاربردهای همانند دارند اما هریک از این دو شاعر با استفاده از این دو عنصر مضمون‌هایی آفریده‌اند که در شعر دیگری یا نیست یا کمتر یا متفاوت است. برای نمونه، ناله بلبل در شعر سعدی بیشتر در معنی آواز و سماع است:

ای بلبل اگر نالی من با تو هم آوازم
تو عشق گلی داری من عشق گل‌اندامی
(Şîrâzî, 1392, s.504)

آنان که ندانند پریشانی مشتاق
گویند که نالیدن بلبل به چه ماند
(Şîrâzî, 1392, s.361)

بگوی مطرب یاران بیار زمزمه‌ای
بنال بلبل مستان که بس خوش‌آوازی
(Şîrâzî, 1392, s.496)

آن بوی گل و سنبل و نالیدن بلبل
خوش بود دریغا که نکردند دوامی
(Şîrâzî, 1392, s.505)

اما بلبلی که در شعر حافظ ناله و افغان می‌کند عاشقی است که از هجران می‌نالند. حافظ گاهی خود را شبیه بلبلی دانسته که از دوری معشوق نالان است. این مضمون را حافظ بیش از سعدی سروده و گله و شکایت حافظ از بی وفایی و هجران معشوق بیشتر از سعدی است:

نشان عهد و فانیست در تبسم گل
بنال بلبل بیدل که جای فریاد است
(Şîrâzî, 1393, s.53)

این تطاول که کشید از غم هجران بلبل
تاسر ابرده گل نعره زنان خواهد شد
(Şîrâzî, 1393, s.183)

بنال بلبل اگر با منت سر یاری است
که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاری است
(Şîrâzî, 1393, s.83)

نشان عهد و وفا نیست در تبسم گل
بنال بلبل عاشق که جای فریاد است
(Şîrâzî, 1393, s.53)

ناگشوده گل نقاب آهنگ رحلت ساز کرد
نال کن بلبل که گلبنگ دل افکاران خوش است
(Şîrâzî, 1393, s.59)

به هر سو بلبل عاشق در افغان
تنعم از میان باد صبا کرد
(Şîrâzî, 1393, s.147)

سعدی بیشتر به خوش‌آوازی و طرب و مستی بلبل توجه دارد:

بر گل روی تو چون بلبل مستم واله
به رخ لاله و نسیرین چه تمنا دارم
(Şîrâzî, 1392, s.426)

محبت با کسی دارم کزو با خود نمی‌آیم
چو بلبل کز نشاط کل فراق از آشیان دارم
(Şîrâzî, 1392, s.344)

گلبنان پیرایه بر خود کرده‌اند
بلبلان را در سماع آورده‌اند
(Şîrâzî, 1392, s.363)

درخت غنچه بر آورد و بلبلان مستند
جهان جوان شد و یاران به عیش بنشستند
(Şîrâzî, 1392, s.364)

چون سراییدن بلبل که خوش آید بر شاخ
لیکن آن سوز ندارد که بود در قفسی
(Şîrâzî, 1392, s.498)

اما حافظ بیشتر ناله و افغان بلبل را که عاشقی مشتاق و منتظر وصل گل است توصیف کرده:

بلبلی برگ گلی خوش‌رنگ در منقار داشت
وندران برگ و نوا خوش ناله‌های زار داشت
(Şîrâzî, 1393, s.94)

گوش بگشای که بلبل به فغان می‌گوید
خواجه تقصیر مفر ما گل توفیق بیوی
(Şîrâzî, 1393, s.513)

خبر بلبل این باغ بپرسید که من
نالهای می‌شنوم کز قفسی می‌آید
(Şîrâzî, 1393, s.26)

هر دو شاعر خود را به بلبل یا بلبل را به خود مانند دانسته‌اند، اما سعدی از این تشبیه بیشتر استفاده کرده است. شاعری و شیرین‌سخنی خود را مانند خوش‌آوازی و نغمه‌خوانی بلبل دانسته و بر معشوق که عاشقی مانند سعدی دارد منت نهاده است:

چون تو گلی کس ندید در چمن روزگار
خاصه که مرغی چو من بلبل بستان اوست
(Şîrâzî, 1392, s.318)

ای گل خوشبوی اگر صدقن باز آید بهار
مثل من دیگر نبینی بلبل خوش‌گوی را

- (Şîrâzî, 1392, s.290)
کاش باری باغ و بستان را که تحسین می‌کنند
بلبلی بودی چو سعدی یا گلی چون روی دوست
- (Şîrâzî, 1392, s.322)
بلبل بوسستان حسن توام
چون نیفتد سخن در افرواهم
- (Şîrâzî, 1392, s.442)
که نه تنها منم ربوده عشق
هر گلی بلبلی غزلخوان داشت
- (Şîrâzî, 1392, s.330)
عشق من بر گل رخسار تو امروزی نیست
دیرسالیست که من بلبل این بستانم
- (Şîrâzî, 1392, s.435)
درحالی که حافظ معتقد است بلبل (عاشق) هر چه دارد از گل (معشوق) است و فروتنانه سخن‌سرایی خود را مدیون معشوق می‌داند:
ای گلبن جوان بر دولت بخور که من
در سایه تو بلبل باغ جهان شدم
- (Şîrâzî, 1393, s.341)
بلبل از فیض گل آموخت سخن ورنه نبود
این همه قول و غزل تعبیه درنقارش
- (Şîrâzî, 1393, s.297)
یکی از ویژگی‌های گل (معشوق) در شعر حافظ این است که به‌خاطر زیبایی، مغرور شده‌است و برای بلبل که عاشق اوست ناز و عشوه می‌کند. حافظ با خود یا از زبان بلبل، گل مغرور را سرزنش کرده است:
غرور حسنت اجازت مگر نداد ای گل
که پرسشی نکنی عن‌دلیب شیدا را
- (Şîrâzî, 1393, s.18)
صبحدم مرغ چمن با گل نوحاسته گفت
ناز کم کن که درین باغ بسی چون تو شکفت
- (Şîrâzî, 1393, s.98)
فکر بلبل همه آن است که گل شد یارش
گل در اندیشه که چون عشوه کند در کارش
- (Şîrâzî, 1393, s.297)
ای گل به شکر آنکه تویی پادشاه حسن
با بلبلان بیدل شیدا مکن غرور
- (Şîrâzî, 1393, s.274)
به جلوه گل سوری نگاه می‌کردم
که بود در شب تیره به روشنی چو چراغ
- (Şîrâzî, 1393, s.315)
چنان به حسن و جوانی خویشتن مغرور
که داشت از دل بلبل هزارگونه فراغ»
- (Şîrâzî, 1393, s.315)
و یکی از ویژگی‌های بلبل در شعر سعدی این است که ناگزیر به خواندن است و با دیدن روی زیبای گل و از شوق او نمی‌تواند که نخواند:
چشم عاشق نتوان بست که معشوق نبیند
نای بلبل نتوان بست که بر گل نسراید
- (Şîrâzî, 1392, s.383)
خاموشی بلبلان مش‌تاق
در موسم گل ندارد امکان
- (Şîrâzî, 1392, s.449)
گل را همه کس دست گرفتند و نخواندند
بلبل نتوانست که فریاد نخواند
- (Şîrâzî, 1392, s.361)
صبر بلبل شش‌نیده‌ای هرگز
چون بخندد شکوفه سحری
- (Şîrâzî, 1392, s.484)

حافظ و سعدی هر دو معشوق را در زیبایی به گل تشبیه کرده‌اند اما او را برتر از گل دانسته‌اند. سعدی بیش از حافظ به این مضمون پرداخته است:

حافظ

زمانه از ورق گل مثال روی تو بست
ولی ز شرم تو در غنچه کرد پنهانش
(Şîrâzî, 1393, s.300)

روشنی طلعت تو ماه ندارد
پیش تو گل رونق گناه ندارد
(Şîrâzî, 1393, s.144)

سعدی

من دگر میل به صحرا و تماشا نکنم
که گلی همچو رخ تو به همه بوستان نیست
(Şîrâzî, 1392, s.327)

گل نسبتی ندارد با روی دلفریبت
تو در میان گل‌ها چون گل میان خاری
(Şîrâzî, 1392, s.490)

تو اگر چنین لطیف از دز بوستان در آیی
گل سرخ شرم دارد که چرا همی شکفتم
(Şîrâzî, 1392, s.418)

قیمت گل برود چون تو به گلزار آیی
و آب شیرین چو تو در خنده و گفتار آیی
(Şîrâzî, 1392, s.467)

تا گل روی تو دیدم همه گل‌ها خارند
تا تو را یار گرفتم همه خلق اغیارند
(Şîrâzî, 1392, s.365)

هر دو معتقدند آواز بلبل همه از عشق و فیض گل است اما حافظ ابیات بیشتری با این مضمون سروده است:

سعدی

عیش در عالم نبودی گر نبودی روی زیبا
گر نه گل بودی نخواندی بلبلی بر شاخساری
(Şîrâzî, 1392, s.490)

چه پروای سخن گفتن بود مشتاق خدمت را
حدیث آنگه کند بلبل که گل با بوستان آید
(Şîrâzî, 1392, s.387)

حافظ

بلبل از فیض گل آموخت سخن و نه نبود
این همه قول و غزل تعبیه در منقارش
(Şîrâzî, 1393, s.297)

ای گل خوش نسیم من بلبل خویش را مسوز
کز سر صدق می کند شب همه شب دعای تو
(Şîrâzî, 1393, s.435)

ای گل‌بین جوان بر دولت بخور که من
در سایه تو بلبل باغ جهان شدم
(Şîrâzî, 1393, s.341)

بیا که بلبل مطبوع خاطر حافظ
به بوی گل‌بین وصل تو می‌سراید باز
(Şîrâzî, 1393, s. 281)

دلت به وصل گل ای بلبل صبا خوش باد
که در چمن همه گل‌بانگ عاشقانه توست
(Şîrâzî, 1393, s.50)

کنون که بر کف گل جام باده صاف است
به صد هزار زبان بلبلش در اوصاف است
(Şîrâzî, 1393, s.300)

نتیجه

پس از بررسی غزلیات سعدی و حافظ، دو تن از بزرگترین شاعران در ادبیات فارسی؛ دیده می شود که عناصر گل و بلبل چندین بار تکرار شده اند. در غزلیات سعدی 203 بار گل، 86 بار بلبل و در غزلیات حافظ 196 بار گل و 49 بار بلبل تکرار شده است. در این مقاله در باره شباهت ها و تفاوت ها بین مضامین گل و بلبل که در زیر چندین عنوان دسته بندی شده اند بحث شد. گل به معنی پیشگام بهاری، دفتر، کتاب، ورق، شراب و رازدار است. زیبایی گل به حضرت یوسف تشبیه شده است، به علاوه، گل با رنگ و بوییش استعاره از معشوق، طراوت، ظرافت و ناز هم در شاخه، برگ و ونهالش که از ویژگی های گل است، همه بیانگر قد معشوق، چهره اش و گونه اش است. گاهی عرق معشوق و گاهی نیز اشک معشوق به گلاب تشبیه شده است.

عنصر گل پیش از شکفته شدن با واژه های غنچه و شکوفه از آن نام برده شده است و بارها در اشعار مورد بررسی؛ به باز شدن گل به کمک باد صبا و شادمانی بلبل هم اشاره شده است. بلبلی که در مقابل زیبایی گل همواره فریاد عشق سر می دهد.

در انتهای این بررسی و پژوهش به این دست یافته شده است که گل و بلبل در اشعار سعدی و حافظ کاربرد هایی مشابه داشته اما هر یک از این دو شاعر با استفاده از این دو عنصر، مضامین نو آفریده اند که منجر شده است شعر هر یک از دیگری متمایز گردد.

SUMMARY

Sa'dî-yi Şîrâzî and Hâfız-ı Şîrâzî, who lived in the 13th and 14th centuries, have an important place in Persian literature. Although the subjects that these two poets dealt with and the poems they wrote under the influence of the Iraqi style are similar to each other, the differences in the way they processed and expressed their poems are worthy of attention. In this respect, it is possible to see the different uses of "The Rose" and "The Nightingale" in the odes of these two poets.

For Persian poets, the rose is a symbol of beauty, purity, love, herald of spring, and at the same time a source of joy and happiness. The nightingale, on the other hand, is in love and expresses his love for the rose at every opportunity.

When the odes of Sa'dî are examined in terms of aesthetics, it is understood that Sa'dî, too, believes in beauty like Plato and sees it as a tool in educating the human soul. On the other hand, in the odes written by Hafiz with wisdom and sagacity, nature, which is one of the most aesthetic elements, is expressed as the abode of the beloved.

It is seen that in the odes of Sa'dî and Hafiz, the poetic themes of "Rose" and "Nightingale" are used in various ways. Rose represents, so to speak, a lover with its color and scent. Freshness, delicacy, fragility and coyness are the characteristics of both the rose and its branch, leaf and sapling. These express the height, cheek and countenance of the lover.

The red rose was compared to wine because of its color. In the odes of Sa'dî and Hafiz, wine is referred to as "bâde, mey and sherab", and at the same time its redness was emphasized by using the phrase rose colored wine.

Due to its shape, the rose was also referred to as notebook, book and sheet of paper. These two great poets used this feature of the rose in their odes.

The rose bud, which is the unbroken form of the rose, is one of the aesthetic elements encountered in poems. The rose bud symbolizes the privacy (halvet) of the rose. At the same time, the bud is the one who keeps secrets. The rose, on the other hand, is the one who opens and reveals the secret.

In both poets, the love between "Rose" and "Nightingale" was treated with Bad-I Saba (The Wind of Saba). The wind of Saba moves the rose and spreads its fragrance. The wind also helps the rose in the form of a bud to open. The nightingale, on the other hand, is pleased with this situation because the state of the wind and the rose enables the nightingale to express his love.

The nightingale has been the subject of poems with his love for roses. His eyes see nothing but a rose, but there is an obstacle for the nightingale to approach the rose. It is the thorn of the rose. Despite everything, the nightingale ignores the thorn for the sake of the rose.

Sa'dî and Hâfiz use the poetic themes of "The Rose" and "The Nightingale" in similar as well as different ways. Sa'dî treats the nightingale's pleading as singing whereas Hafiz uses it to express the unfaithfulness of the beloved.

Both poets likened themselves to the nightingale or the nightingale to themselves. However, while Sa'dî compares his sweet tongue to the pleasant voice of the nightingale, Hafiz states that he owes his humility to the nightingale.

Sa'dî likened the beloved to a rose, and in some of his poems, he even regards the beloved as being superior to the rose; he also employed this theme more than Hafiz did. In the odes of Sa'dî, Prophet Joseph and "Rose" were used together. Prophet Joseph was likened to the "Rose" because of his beauty. In Hafiz's poetry, on the other hand, David and Solomon and the bulbul were used together.

In the light of all this information, it is observed that "Rose" was repeated 203 times in Sa'dî's odes, whereas "Nightingale" was mentioned 86 times. On the other hand, "Rose" was repeated 49 times in Hafiz's odes, and "Nightingale" was repeated 49 times. It is seen that there are similarities as well as differences in the way these two themes were handled in the poems. This shows the talent of the poets in creating new poetic themes.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Yazar, makalesini SEFAD'da alan editörlüğü görevini üstlenmeden önce sisteme yüklemiştir. Hakemlik süreci baş editör tarafından takip edilmiştir.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	The author uploaded her article to the system before she became the field editor in SEFAD. The refereeing process was followed by the editor-in-chief.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA (منابع)

- Baumgarten, Alexander G. (1954). *Reflections on poetry*. Berkeley: University of California Press.
- Berâti, M. (1394). Vakt-i Hâfez. *Pejûhişhâ-yi Edeb-i 'İrfânî*, 1, 99-128.
- Bowie, A. (2013). *Aesthetics and subjectivity: from Kant to Nietzsche*. Uk: Manchester University Press.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve estetik kuramları*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Deştî, 'A. (1381). *Der kalemrov-i Sa'dî*. Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr.
- Hamîdiyân, S. (1393). *Sa'dî der gazel*. Tahran: İntişârât-i Nilûfer.
- Hasanlı, K. (1391). *Çeşme-yi horşîd*. Şîrâz: İntişârât-i Novîd Şîrâz.
- Hasanlı, K. (2017). *Şîrazlı Sa'dî hayatını ve sözünü yeniden anlamak*. (E. Çakar&E. Namoğlu, Çev.). İstanbul: Demavend Yayınları.
- İsfendiyârî, S. (1392). Tatbîk-i zîbâyî şînâsî der felsefe-yi Eflâtûn ve Dekârt. *Mecelle-yi Felsefe*, 41(1), 67-84.
- Kanar, M. (1999). *Çağdaş İran edebiyatının doğuşu ve gelişmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kavuran, T. & Dede B. (2013). Platon ve Aristoteles'in sanat etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları. *Sanat Dergisi*, 23, 47-64.
- Khaleghi, Muhammed Rezâ B. & Aghdai T. (1386). *Şerh-i gazelhâ-yi Sa'dî*. Tahran: İntişarat-i Zuvvar.
- Kurnaz, C. (1992). Bülbül. *İslâm ansiklopedisi* (C.6, s. 485-486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kurnaz, C. (1996). Gül. *İslâm ansiklopedisi* (C. 14, s. 219-222). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Mansûrî, Seyyîd E. (1383). Temâşâ-yi sehrâ -te'emmülî der zîbâyî şînâsî menzere der şî'r-i Hâfez. *Mecelle-yi Bag-i Nezer*, 1, 71-84.
- Massé, H. (1364). *Tahkîk der bâre-yi Sa'dî*. (Muhammed Hasan M. Erdebîlî & Gulâm H. Yûsufî, Çev.). Tahran: İntişârât-i Tûs.
- Moran, B. (2014). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muvahhid, Z. (1388). Sa'dî. *Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî* (C.3 s. 659-662). Tahran.
- Rebî'iyân, Muhammed R. & 'Abbâspûr H. (1376). Sebki şînâsî-i şî'r. *Ferhengnâme-yi edebî-i fârsî* (C. 2, s. 791-800). Tahran: Sâzmân-i Çâp ve İntişârât.
- Sadîgiyân, Mehin D. (1366). *Ferheng-i vâjenemâ-yi Hâfız*. C. 1-2, Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr.
- Sadîgiyân, Mehin D. (1378). *Ferheng-i vâjenemâ-yi gazeliyyât-i Sa'dî*. C.1-3, Tahran: Pejûhişgâh-i 'Ulûm-i İnsânî ve Mutâlaat-i Ferhengî.
- Sehbâ, F. (1384). Mebânî-i zîbâyî şînâsî-i şî'r. 'Ulûm-i İctimâî ve İnsânî Dânişgâh-i Şîrâz, 22(3), 90-109.
- Selâmî, M. (1388). Gol-i sorh der nigâh-i Sa'dî. *Mecelle-yi Edebiyyât-i Fârsî*, 24, 200-219.
- Semî'î, A. (1364). Sa'dî der gazel. *Mecelle-yi Neşr-i Dâniş*, 53, 2-13.
- Seyyadkûh, E. (1386). *Mukaddemeî ber nakd-i zîbâyî şînâsî-i Sa'dî*. Tahran: Neşr-i Rûzigâr.
- Şemîsâ, S. (1393). *Kulliyât-i sebki şînâsî*. Tahran: Neşr-i Mitrâ.
- Şîrâzî, H. (1393). *Dîvân-i Hâfez*. Tahran: İntişârât-i Bedîhe.
- Şîrâzî, S. (1392). *Kulliyât-i Sa'dî*. (Muhammed 'A. Furûgî, Der.). Tahran: İntişârât-i Semîr.
- Temîmdârî A., Şukûhîniyâ M. & Bâkrî Ş. (1394). Berresî-i zîbâyî şînâsî-i gazelî ez Sa'dî. *Mecelle-yi Mutâla'ât-i İntikâdî-i Edebiyyât*, 6, 1-24.
- Yazıcı, T. (1997). Hâfız-ı Şîrâzî. *İslâm ansiklopedisi* (C.15, s.103-106). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Zahîrînev, B. (1394). Mebânî'-i cemâl şînâsî ez dîdgâh-i Sa'dî. *Mecelle-i Şî'r Pejûhî Dânişgâh-i Şîrâz*, 135-156.

George Chapman's *Caesar and Pompey* and Cato as the Mediator

Dr. Hediye Özkan

Aksaray University, Faculty of Science and Letters

Department of English Language and Literature

hediyeozkan@aksaray.edu.tr

Abstract

The classical Roman past has been a rich source for the playwrights who desire to make literary connections between the ancient political characters and real life figures. George Chapman, a neglected playwright of the seventeenth century, uses the Roman Empire allegory in *Caesar and Pompey: A Roman Tragedy* (1631) to respond to the political disagreements which lead England into the Civil War. Through *Caesar and Pompey*, Chapman conveys possible scenarios that correspond to specific political events in the history of early modern England. Using new historicism as a theoretical framework, this paper analyzes Chapman's play as a political allegory of the dispute between Charles I and Parliamentarians, leading the three kingdoms into war in 1642. Drawing a parallel between the Roman republic depicted in the play and the specific moments of early modern world, this paper discusses how Cato acts as Chapman's mouthpiece and the ardent supporter of political negotiation rather than conflict. Thus, the paper contributes to the scholarship about Chapman who uses the history of Roman republic as a warning for the future of English politics during the Elizabethan period.

Keywords: Caesar and Pompey, George Chapman, English Renaissance Drama, Roman Republic, new historicism.

George Chapman'ın *Caesar and Pompey* Trajedisi ve Arabulucu Cato

Öz

Klasik Roma geçmişi, antik siyasi karakterler ve yaşayan gerçek şahsiyetler arasında edebi ilişkiler kurmak isteyen oyun yazarlarına zengin bir kaynak sağlamıştır. İhmal edilmiş on yedinci yüzyıl yazarlarından George Chapman, *Caesar ve Pompey: Bir Trajedi* adlı oyununda, Roma Cumhuriyeti alegorisini İngiltere'yi iç savaşa sürükleyen siyasi anlaşmazlıklara cevaben kullanmıştır. Bu oyun aracılığıyla, Chapman İngiltere tarihinin belirli siyasi olaylarına tekabül eden olası senaryoları aktarmaktadır. Bu makale, Chapman'nın oyununu, üç krallığı 1642'de iç savaşa sürükleyen Birinci Charles ve Parlamenterler arasındaki anlaşmazlığı anlatan siyasi bir alegori olduğunu yeni tarihselcilik açısından incelemektedir. Bu çalışma, oyunda resmedilen Roma Cumhuriyetini Erken Modern Dünya ile ilişkisi açısından okuyarak, Cato karakterinin nasıl Chapman'nın sesi ve ayrımcıdan ziyade sıkı bir uzlaşma taraftarı olduğunu tartışır. Bu bağlamda, Roma cumhuriyetinin kanlı tarihini Kraliçe Elizabeth döneminde İngiltere siyasetinin geleceği için bir uyarı olarak kullanan Chapman hakkındaki bilgiye katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 17/03/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 15/09/2020

Anahtar Kelimeler: Caesar and Pompey, George Chapman, İngiliz Rönesans Draması, Roma Cumhuriyeti, yeni tarihselcilik.

INTRODUCTION

The interest in classical Roma and Roman world permeated in early modern England due to “English self-fashioning in the age of expansion and exploration” (Jensen, 2012, p. 1). Inspired by the spiritual developments and philosophical and political structures in the Roman Empire, English humanists, intellectuals, and writers constructed their language of politics and art by using the rich examples and ideas of the Roman history. The classical Roman past includes opulent sources for the playwrights who desired to make literary connection between the ancient political characters and real life figures, as Cadman & Duxfield (2016) states, “Rome endured considerable turbulence and generated numerous figures who were represented in histories as moral exemplars, both good and bad” (p. 5). Moreover, classical Rome enabled early modern writers to highlight “the republican virtues of Roman senators” (Higgins, 1945, p. 184). Republicanism has a literary influence which provides a political framework for early modern authors such as Shakespeare, Marlowe, Jonson, Spenser, Fletcher, and Chapman to explore the question of civic liberty and political authority. Many plays of these writers reflect “a republican literary tradition that developed in the Elizabethan and Jacobean commercial theatre” (Hadfield, 2005, p. 86). Roman political history resonates in relation to early modern imperial propaganda and English national identity as Cantor (1976) puts it, “both growing imperial ambitions and nascent republican sentiments became bound up with the way the Elizabethans viewed Roman history” (p. 17). The resonance between ancient Rome and early modern England encouraged the dramatists to generate topical analogies and applications in their writings.

Besides the historical figures and republicanism ideals, the history of Roman republic allows early modern authors to express their critique of politics in a subtle way. The writers used past but meant “the present state” or the future. “The fictional veiling” for the political statement of the writers “was adequate, so that serious offence might not be offered to members of the court or friendly foreign dignitaries” (Dutton, 2000, p. 7). Drawing their subject matter from real history sets a layer of protection for the authors. The adaptation of Roman historical setting creates a safe space where the author articulates his political stance implicitly, often in disguise of a philosophical character who is critical about the leaders and their political decisions. The authors use tragedies as one of the best mediums to illustrate prophecies or warnings to the leaders and force the reader to envisage who Julius Caesar could stand for in the modern monarchical tradition of England.

George Chapman, a neglected playwright of the seventeenth century, uses the Roman Empire allegory in *Caesar and Pompey: A Roman Tragedy* (1631) to respond to the political conflict which leads England into the Civil War. As Goldstein (1963) states, Chapman’s “reponses were ethically, philosophically, and politically explicit” to the conflicts of his time (24). Through *Caesar and Pompey*, which was not performed in theatres, (Brown p. 469) Chapman conveys possible scenarios that correspond to specific political events in the history of early modern England. I argue that Chapman’s play is a political allegory of the disagreements between Charles I and Parliamentarians which leads the three kingdoms into war in 1642. Reading the Roman republic in the play in terms of its relation to the specific moments of early modern world, I will discuss how Cato acts as the voice of Chapman and the ardent supporter of political negotiation rather than conflict. Conceptualizing my

analysis of *Caesar and Pompey* within the theoretical framework of new historicism, I will examine the mutual constitutive relationship between the text and historical context along with the cultural milieu, interplay of discourses, and power relations in England.

The term "the New Historicism" is coined by Stephen Greenblatt in 1982 and centered in Renaissance Studies. In new historicism, which emerged in the late 1970s and early 80s, the text is considered as a cultural production of particular historical conditions. Summarizing the principles of the theory, Howard (1986) writes,

A new historical literary criticism assumes two things: (1) the notion that man is a construct, not an essence; (2) that the historical investigator is likewise a product of his history and never able to recognize otherness in its pure form, but always in part through the framework of the present. (p. 23)

Howard suggests that literature participates in the construction of a larger cultural, historical, and political reality. Howard (1986) continues arguing that "Rather than passively reflecting an external reality, literature is an agent in constructing a culture's sense of reality" (p.25). In parallel with Howard's argument, Berghahn (1992) suggests that literary texts are embedded in history and the result of social production claiming, "Literary texts do not originate above history, transcending it; they are part of the political, religious and social institutions that form, control, and limit them; they do not exist outside of but within the discourses of power" (pp. 144-145). Giving emphasis to the mutual interaction between text and context, Scheick (1993) mentions, "Event (as art) and art (as event) reinforce each other in their mutual reflection of hegemonic cultural properties" (p. 572). Literature should be studied within a social and historical context, and according to Greenblatt (1980), we should consider "both the social presence to the world of the literary text and the social presence of the world in the literary text" (p. 6).

For new historicism, the object of the study is "literature in history" (Brannigan, 1998, p. 3). Literature, in fact, becomes an agent to convey a specific part of history, and is used to underline "the significance of past for the present" (Brannigan, 1998, p.3). According to Brannigan (1998), new historicism uses "the past as an impetus of political struggle in the present" (p. 6). Stressing the importance of critical thought and conceptualization, Foucault (1982) mentions, "We need a historical awareness of our present circumstance" (p. 778). It is important to place a literary work in relation to other works and discourses so that the network of power relations can be observed and examined with all its varying aspects.

Drawing on the writings of Foucault (1982), particularly the concepts of "power and resistance," new historicists can do political criticism. Explaining power, Foucault writes:

Power exists only when it is put into action, even if, of course, it is integrated into a disparate field of possibilities brought to bear upon permanent structures. This also means that power is not a function of consent. In itself it is not a renunciation of freedom, a transference of rights, the power of each and all delegated to a few (which does not prevent the possibility that consent may be a condition for the existence or the maintenance of power); the relationship of power can be the result of a prior or permanent consent, but it is not by nature the manifestation of a consensus. (p. 788)

Although consent and consensus are significant apparatuses in power relations, for Foucault (1972), "power is essentially that which represses. Power represses nature, the

instincts, a class, individuals" (pp. 89-90). Power in and of itself, "brings into play relations between individuals (or between groups)" (Foucault, 1982, p. 786). In terms of structures and mechanisms of power, Foucault states, "certain persons exercise power over others" (1982, p. 786), and "[t]he manifestation of power takes on the pure form of 'Thou shalt not'" (1972 p. 140). New historicism which allows humanists to "intrude on questions of politics and power" (Veeser, 1989, p. ix) along with Foucault's argument about power is relevant to my discussion about how Chapman investigates the literary representation of power relations in early modern England through *Caesar and Pompey*. MacLure (1966) states, "Chapman, like other pious and unsocial contemplatives, was fascinated by power, whether in the grandiose tragic hero or in the masters of ceremonies at a comic feast of fools. Is power, he wondered, the gift of Fortune or Virtue?" (p. 84). Chapman ardently traces the answer of this question in his plays, particularly in *Caesar and Pompey* by juxtaposing a philosophical virtuous character with a tyrannical leader. Situating my argument within new historicism and employing Foucault's concept of "power" allow me to analyze the play in relation to its reciprocated interaction with the historical, political, and cultural forces and power relations that constantly shape art which, in return, shapes these forces playing a vital role in its creation.

The early criticism about Chapman focuses on his style, quality of his verse, and dramatic skills. For example, the center of Swinburne's discussion is Chapman's obscure style and inconsistent characterization. Swinburne (1875) is critical about Chapman's "crabbed and bombastic verbiage, the tortuous and pedantic obscurity, the rigidity and laxity of a style which moves as if it were a stiff shuffle, at once formal and shambling" (p. 36). Commenting specifically on *Caesar and Pompey*, Swinburne (1875) writes, "those only who read the whole work will know all its merit as well as all its demerit; they will find fresh treasures of fine thought and high expression embedded among dense layers of crabbed and confused rhetoric, wedged in between rocky strata of thick and turgid verse" (p. 119). In his criticism, Parrott (1910), on the other hand, provides notes and introductions to each play and critical and textual commentary. Accusing Chapman of violating historical truth and disregarding his contemporaries like Shakespeare and Jonson, who also composed Roman tragedies such as *Julius Caesar*, *Antony and Cleopatra*, *Coriolanus*, *Sejanus*, and *Catiline*, Parrott complains that Chapman "cared as little as Jonson for the creation of character, as little as Shakespeare for the reproduction of atmosphere; and he ventured upon liberties with the facts of history such as neither Shakespeare nor Jonson had allowed himself" (p. 658). For Parrott, Chapman's decision negatively impacts the "artistic unity" in *Caesar and Pompey*.

By criticizing early scholarship about Chapman and the play, Schwartz (1961) proposes that the unjust criticism is due to a misunderstanding of the play's structure and considers Cato as the protagonist of the play instead of Pompey, whose gradual development is ignored by many critics (p. 140). On the other hand, Ide (1985) argues that Chapman is not interested in character progression, psychological consistency, or continuity; rather, *Caesar and Pompey* is a classical history play, which gives it multiplicity rather than unity (p. 267). O'Callaghan (1976) traces the answer of what is Caesarism? (p. 320), while Crawley (1967) argues to examine the decisions of tragic hero to define the artistic consistency of the play (p. 277). Investigating Chapman's purpose of writing the play, Soellner (1985) suggests that the play is crafted as a warning to Caesarian aspirations of Prince Henry, Chapman's patron. Pointing out that "the Prince was from various sides being

urged to study Caesar's military accomplishments and even encouraged to think of himself as a future Caesar" (p. 137), Soellner (1985) creates a parallel between Prince Henry and Caesar within the context of military ambitions.

Although Chapman's other plays such *The Revenge of Bussy D'Ambois* and *The Conspiracy and Tragedy of Byron* have been extensively studied, *Caesar and Pompey* and *The Tragedy of the Chabot* are among the neglected plays of Chapman who is still very much less discussed than his contemporaries. Despite valuable critical discussions, the newest criticism about the play was published two decades ago by Nina Taunton (2001) who examines the Elizabethan military conduct manuals and codes of masculinity through the theories of surveillance and containment. Compared to the scarcity of scholarship, the arguments about the play vary. However, none of critical discussion addresses the play as a political allegory and prophecies about the future of England. Therefore, my argument provides a literary and historical analysis to demonstrate how Chapman crafts his play as a social commentary to address the political turmoil in England's history in disguise of classical Roman history and characters.

Caesar and Pompey was published in 1631, yet "probably crafted in 1604" when England was going through dramatic political, military, religious and social conflicts (Jensen, 2012, p. 135). Like every monarchy, England faced complex religious and political disagreements and rebellions because of "poverty, faction, and religious divisions" (Somerville, 2014, p. 9). Charles I came to throne when English protestants were fearful about Catholicism and pressuring over the invasion to Spain and Catholic authorities. Disappointing military experiences against Spain and France of Duke of Buckingham under the order of Charles I accelerated the tension between Parliamentarians who tried to impeach Birmingham. As a result, Charles I dissolved his two parliaments but called the third due to lack of money necessary for his war policies. This call was seen as an opportunity by the opponents who presented The Petition of Rights to Charles I in 1628 to restrict the arbitrary ruling policies of the King. Although Charles I pretended to accept it in order to get funding, he ignored its requirements later by dismissing his third parliament in 1629 and declaring his personal rule described as an "Eleven Year-Tyranny."

Besides the military and political conflicts, the religious strife escalated the existing contestation between Charles I and his opponents. Appointing William Laud Archbishop of Canterbury in 1633 and marrying the French Catholic princess Henrietta Maria, Charles I caused fear and anxiety among English Protestants who were concerned about the future of the religious practices. Laud's extreme religious doctrines ended up Scottish uprising against interventions in religious practices and the war between Scotland and England. This forced Charles I to recall the Parliament in 1640 that ended the eleven-year rule. Because of "the complete breakdown of dialogue between King and Parliament, an armed resolution to the conflict became inevitable" and in 1642, the Civil War broke out (Plant pr. 3).

Foreseeing this turmoil in advance, in the last years of his life, Chapman published *Caesar and Pompey* in order to articulate his prophecy about approaching civil war. Chapman's opinion on war was not enthusiastic due to the destructive properties of war rather than its benefits. He was clearly aware of the danger of an internal division in the nation because of the dispute between powerful political elite. As the voice of Chapman in the play, in the first scene, Cato summarizes the existing situation,

Now will the two suns of our Roman heaven,
 Pompey and Caesar, in their tropic burning,
 With their contention all the clouds assemble
 That threaten tempests to our peace and empire,
 Which we shall shortly see pour down in blood,
 Civil and natural wild and barbarous turning. (p. 343)

Cato's depicts Roma like "heaven" which corresponds to the prosperous years of England before the war. The initial years of Charles's ruling of the country alone were successful as a "golden age" since peace, prosperity, and stability permeated the country. The contention between Pompey and Caesar mentioned in the second line stands for the tension between Charles I and Parliamentarians, specifically Cromwell. People were taking sides and the supporters of the two parties were assembling like "clouds" which is a sign of storm or flood that will probably cost many lives. Chapman anticipates that the ongoing conflict will create a threat for the peace of the Empire and pour the blood of brothers of England like "the two suns of Rome," implying the Civil War, where the two brothers fought against each other. In the opening passage voiced by Cato, Chapman suggests that nothing will remain the same when war breaks out which will mark a "barbarous" turning point in the history of England. Cato's concerns are valid because power relations between political authorities produce either consensus or "a relationship of violence" which "acts upon a body or upon things; it forces, it bends, it breaks on the wheel, it destroys, or it closes the door on all possibilities. Its opposite pole can only be passivity, and if it comes up against any resistance, it has no other option but to try to minimize it" (Foucault, 1982, p. 789). As a response to Cato's prophecy, the philosopher Anthenodorus asks, "From whence presage you this?", which gives the opportunity to Cato to advance his argument. Cato replies,

Pompey's brought so near
 By Rome's consent for fear of tyrannous Caesar;
 Which Caesar, fearing to be done in favour
 Of Pompey and his passage to the empire,
 Hath brought on his for intervention
 And such a flock of puttocks follow Caesar. (p. 344).

Chapman juxtaposes two kinds of fear, one of which the English people feel about Charles I and his cruelty, while the other is Charles I's concern of being defeated by Cromwell and losing the crown. Cato not only articulates the leader's concerns but also the emotional state of the followers in the imminent crisis. As a critique about the Royalists, Cato continues,

Look how, against great rains, a standing pool
 Of paddocks, toads, and water-snakes put up
 Their speckled throats above the venomous lake,
 Croaking and gasping for some fresh-fall'n drops,
 To quench their poison'd thirst, being near to stifle
 With clotted purgings of their own foul bane:

So still where Caesar goes there thrust up head
 Impostors, flatterers, favourites, and bawds,
 Buffoons, intelligencers, select wits,
 Close murtherers, mountebanks, and decay'd thieves,
 To gain their baneful lives' reliefs from him,
 From Britain, Belgia, France, and Germany,
 The scum of either country (choos'd by him,
 To be his black guard and red agents here)
 Swarming about him. (p. 344)

The supporters of the King are described as either "paddocks, toads and water-snakes" who are waiting for the right moment to take advantage of the situation, while "imposters, flatterers, favorites and bawds/Buffoons, intelligencer, select wits" are following him like a shadow, and "Close murtherers, mountebanks, and decay'd thieves" are after their lives rather than support. Chapman also predicts how Charles I was hoping to gain military help from Ireland and France. Through Cato, Chapman reflects his discontent about royalists; however, does not it mean that Chapman is on the side of Parliamentarians? According to Cato's student Statilius, Cato's "spirit will use this day against both the rivals", implying that Chapman is neither supporting Charles I nor Cromwell (p. 344). On the other hand, it might be a reference to Cato as well as Chapman's Stoic doctrines against any kind of injustice and corruption as he states at the end of the first scene, where Cato invites Minutius, who is a tribune—the person who defends the rights of people in Roman history. Cato says, "Come stand by me in what is fit/For our poor city's s safety, nor respect/her proudest foe's corruption, or our danger/Of what seen face soever" (pp. 345-46). Minutius accepts Cato's invitation, responding,

I am yours.
 But what, alas, sir, can the weakness do,
 Against our whole state, of us only two?
 You know our statists' spirits are so corrupt
 And servile to the greatest, that what crosseth
 Them or their own particular wealth or honour
 They will not enterprise to save the Empire. (p. 346)

Although Minutius is one of the official representatives of common people, he is critical about the statesmen, which is a reference to the corruption in House of Lords and Commons and Parliament of England. Emphasizing the impact of institutions, Foucault (1982) explains how the state exercises power: "power relations have been progressively governmentalized, that is to say, elaborated, rationalized, and centralized in the form of, or under the auspices of, state institutions" (p. 793). Minutius reflects his distrust towards the institutions and political leaders who choose their wealth and honor over the protection of the Empire, just like Metellus, who becomes the henchman of Caesar later in the first scene. The different political view between Minutius and Metellus corresponds to the separation of the Parliament as "the 'Presbyterians' who wanted to end the war through a negotiated settlement with the King and the 'Independents' who wanted an outright military victory"

(Plant pr. 4). Minutius represents the “peace party” while Metellus belongs to the “war party.” The coalition between Cato and Minutius suggests the constructive efforts of officials in the Parliament as opposed to the separatists.

Cato is determined in the coalition efforts in the Senate where he sits “*betwixt Creaser and Metellus*” —another tribune (p. 347). Cato plays the mediator role between the two sides, emphasizing that his desire is reconciliation rather than conflict. Meanwhile, citizens shout, “Away, unworthy grooms,” “No more!,” “fear no greatest of them!/You seek’st the people’s good, and these their own”, suggesting that common people do not want war but agreement like Cato. Another citizen approves Cato’s position, saying, “Brave Cato! What a countenance he puts on! Let’s give his noble will our utmost power” (p. 347). Common people’s support indicates that Cato is also the voice of the public. His attitude reflects Chapman’s perception about both authorities represented by Charles I and Parliament. Cato rejects being the voice of the King or the Parliament; rather, he chooses to represent the citizens and their demands for negotiation. Cato epitomizes collective struggle against forms of dominations and institutionalized power, and these type of struggles, according to Foucault, “attack everything which separates the individual, breaks his links with others, splits up community life, forces the individual back on himself, and ties him to his own identity in a constraining way” (1982, p. 781). Standing with common people, Cato rejects a form of state power that subjugates its citizens and makes them subjects.

As a citizen, Cato also shows his opposition towards the policies of the Metellus, urged by Caesar when Metellus claims, “We will have the army/ Of Pompey entr’d” Italy (p. 348). It becomes clear that Caesar “concerned much more with his own welfare than the welfare of the state” (Crawley, 1974, p. 152). Cato reacts aggressively to Metellus’s statement, saying,

We? Which ‘we’ intend you?
 Have you already bought the peopl’s voices?
 Or bear our Consuls or our Senate here
 So small love to their country, that their wills
 Beyond their country’s right are so perverse
 To give a tyrant here entire command? (p. 348)

Cato fearlessly challenges military decisions taken by not the approval of people nor the sincere members of the Consuls or Senate. Cato points out the selfishness of the politicians who care about their interests rather than their countries. The objectives of such politicians are to seek “the maintenance of privileges, the accumulation of profits, the bringing into operation of statutory authority, the exercise of a function or of a trade” (Foucault, 1982, p. 792). Reflecting the same concern about Pompey, Cato notes that “consequently he/Is in all means enthron’d in th’emperey” (p. 348). Although Chapman could not see Cromwell’s rule of the Empire since he died in 1634, these lines shows that his prophecy was going to become true when Cromwell took over the government after the execution of Charles I.

As Cato continues to argue that their love of country comes after their pride and ambition, he equates Caesar and Pompey in terms of tyranny and the harm they cause. He says “My hopes / Of [Pompey’s] sincere love to his country build / On sandier grounds than

Caesar's; since he can / As good cards show for it as Caesar did" (p. 350). Their love is identified with "sandier grounds" which are shaky, weak, and vanish easily. It means that their arguments about love of the country do not rely on strong basis. Chapman accuses Charles I and Cromwell of being hypocrites whose words and actions contradict. They articulate their love, yet do the opposite by drawing the country into hatred, war, and violence.

Cato maintains his mediator position even after the defeat of Caesar's army against Pompey's. Despite Cato's advice for reconciliation, the armies of Caesar and Pompey encounter which is result in Caesar's defeat. In order to save time and collect reinforcement, Caesar charges Vibius—a Roman noble to,

... haste to Pompey,
 Entreating him from me that we may meet,
 And for that reason, which I know this day
 Was given by Cato for his pursuit's stay,
 (Which was prevention of our Roman blood)
 Propose my offer of our hearty peace;
 That being reconcil'd, and mutual faith
 Given on our either part. (p. 361)

It is worth to note that Caesar's peace offer seems disingenuous since he does not hesitate to go to war as seen in Senate scene, yet considers the "prevention of Roman blood" after the defeat. The exercise of power is "elaborated, transformed, organized; it endows itself with processes which are more or less adjusted to the situation" (Foucault, 1982, p. 792). Transforming the operation of power, Caesar maneuvers in the hope of changing the course of action, while Cato is still consistent about peace as he articulates in Pompey's camp,

I so advis'd, and yet repent it not,
 But much rejoice in so much saved blood
 As had been pour'd out in the stroke of battle,
 Whose fury thus prevented, comprehends
 Your country's good and Empire's. (p. 364)

Cato interprets Caesar's defeat as an opportunity for peace. Expecting a constructive and positive move from Caesar, Cato predicts oncoming peace offer by repeating his reconciliation advice to Pompey,

That will his conquest sell at infinite rate,
 If that must end your difference; but I doubt
 There will come humble offer on his part
 Of honour'd peace to you, for whose sweet name
 So cried out to you in our late-met Senate,
 Los[e] no fit offer of that wished treaty.
 Take pity on your country's blood as much
 As possible may stand without the danger
 Of hindering her justice on her foes. (p. 364)

Chapman refers to the negotiations between the King and the Parliament before the Civil War broke out. Caesar's approach for peace can be interpreted as the two attempts of negotiations between Charles I and the Parliament. First, like Caesar, who needs military reinforcement and extra time to amend his situation, Charles called for the third Parliament in 1640 in order to finance war against Scots. Second, the negotiations between the King and the Parliament in 1642 "appealed for the support of the nation and maneuvered to gain control of the armed forces" after which, the Civil War broke out (Plant, 2013, pr. 2). The Senate scene in the first act where Caesar and Pompey take the decision of war corresponds to the meeting between Charles I and the Parliament. When Vibius takes Caesar's offer to Pompey, he claims, "Cato prophesied then", pointing out Chapman's prophecy about negotiation efforts in the politics of England articulated by Cato (p. 371).

On the other hand, Pompey's approach to the peace offer brought by Vibius reveals his hidden jealousy for Caesar and a strong desire for his position. This indicates that Pompey is more concerned about his reputation than the good of the nation. If Pompey were sincere about his love for the country, why would he not consider the offer before rejecting it? He articulates with rage, "Devices of a new forge to entrap me! / I rest in Caesar's shades, walk his strow'd paths, / Sleep in his quiet waves?" (p. 371). Pompey is sure that "This offer'd peace of his is sure a snare / To make our war the bloodier" (p. 371). If he "rather wish[ed] to err with Cato / Than with the truth go of the world besides," why would not he accept Cato's advice about the peace offer? (p. 371).

The inconsistency in Pompey's character and decisions costs him "six thousand" lives and a defeat in the battle of Pharsalia against Caesar who "gives his army wings" to Utica, "not for the town's sake, but to save [Cato]" (p. 382). Expressing his discontent about Caesar's victory, Cato says,

Where Caesar now is conquer'd in his conquest,
In the ambition he till now denied,
Taking upon him to give life, when death
Is tenfold due to his most tyrannous self;
No right, no power given him to raise an army
Which in despite of Rome he leads about,
Slaughtering her loyal subjects like an outlaw;
Nor is he better. (p. 383)

Cato asserts that Caesar chooses war because of his ambition rather than a good intention. The manifestation of power through a military action and political hegemony indicates that Caesar exercises power in many and different ways. Explaining how power is exercised, Foucault (1982) states,

[P]ower is exercised by the threat of arms, by the effects of the word, by means of economic disparities, by more or less complex means of control, by systems of surveillance, with or without archives, according to rules which are or are not explicit, fixed or modifiable, with or without the technological means to put all these things into action. (p. 792)

Without obtaining the consent of the citizens, Caesar takes the decision on his own like Charles I, who dissolved the Parliament and declared his own rule. Foucault (1972)

claims, "Power makes men mad, and those who govern are blind" (p. 51). Power makes Caesar blind, and Cato refuses to live under the rule of Caesar uttering, "All just men / Not only may enlarge their lives, but must, / From all rule tyrannous, or live unjust" (p. 384). Rees (1954) claims, "In Chapman's tragedies the man of policy is the mortal enemy of the just or virtuous man" (23). As he divorces himself from Caesar's politics in his reason and emotions, Cato now desires physical separation, which will transcend justice beyond time and space.

Cato contemplates suicide, uses it to protest against conditions, and reaches absolute peace with it. He finds consolation for the ills of life in death. However, disengagement from public life is not giving the control to the enemy. Cato's death "has asserted a justice [Caesar] cannot pervert, a freedom he cannot tyrannize" (Bement, 1974, p. 256). Through Cato's suicide, Chapman suggests tyranny and justice cannot coexist and justice should immediately be restored. Otherwise, as long as we live under tyrants, as Cato indicates,

Our whole contents and freedoms, to dispose
All in the joys and ways of arrant rogues
Stay but their wild errors to sustain us!
No forges but their throats to vent our breaths,
To form our lives in, and repose our deaths. (p. 394)

Cato is referring to the hardships of living under the conditions imposed by tyrants. According to Chapman, "In order to maintain his honesty, a man must withdraw from a corrupt society" (Goldstein, 1963, p. 41). Instead of being a part of corruption, Cato, a Stoic wise man, utters, "I'll pursue my reason, / And hold that as my light and fiery pillar" because "Th' eternal law of heaven and earth no firmer" for him (p. 395). His suicide "represents both a victory for his principles and a denial of victory to the tyrant" (Bement, 1974, p. 236). He feels the need to "Perform the fitting justice of a man / In kingdoms' common good" because, as stated at the beginning of the play, "Only a just man is a free man" (p. 384, p. 343). Cato's life is subordinate to him, and since the soul has the rule over body, the soul can "dispose It, / and the life in it, at her just pleasure?" (p. 384). He justifies suicide to perform justice. Kistler (1979) writes, "In the long run, Cato's very purity, the source of his strength, makes it impossible for him to assess the world around him accurately, or function in it effectively. His only solution to human evil is to run away from it: to 'fly the World' in self-inflicted death" (pp. 345-346). Cato associates virtue with being away from political corruption. What we conclude from Chapman's strategy of creating Cato is that "a great man is isolated from his society" (Presson, 1969, p. 46). As a strategy to maintain virtue, Cato advises his son to avoid public life, "be counsell'd / By your experienc'd father not to touch / At any action of the public weal, / Nor any rule bear near her politic stern" (p. 397). Withdrawal from the world opens a space for Cato to resist political cynicism and Caesar's thirst for personal authority.

The death and dramatic manifestation of virtuous men like Clermont, Byron, and Cato could be interpreted as Chapman's retirement from public life, stage, court, and politics to concentrate on his personal life. Chapman himself experiences the paradox between maintaining his aesthetic integrity and desire for recognition and submitting to authority. He moved from London to Hitchin in 1619 and put a distance between himself and theatrical writing. Later in his career, Chapman's "allegiance to system, to social dogma, and to

transcendentally sanctioned ethical codes begins to abate" (Braunmuller, 1992, p. 27). Chapman pessimistic view about society reflects his distrust and opposition to the court of Henry III, monarchical power, court culture, kings, powerful courtiers, and patrons. Portraying virtue in conflict with society and the death of virtuous men destroyed by political cynicism reflects Chapman's anti-court ideas versus republicanism ideals. Describing republicanism of the the 1650s, Peltonen (1995) states,

It conceived of men as citizens rather than subjects; they were characterised not so much by obedience to the king as by active participation in the political life of their community through counselling and the law-making process. The citizens' participatory role was chiefly based on their virtuous characters, which enabled them to promote the public good. The term 'classical republicanism' thus embraces a cluster of themes concerning citizenship, public virtue and true nobility. (p. 2)

The themes Peltonen's mentions can be seen in many of Chapman's plays. The virtue Chapman portrays through various characters in his plays is in conflict with court world. Chapman's political philosophy and moral position is clear: standing against corrupted political power. His opposition is to the political authority whose system of reward is based on favouritism rather than meritocracy. The virtuous hero is discontent and bitter that the virtue is undervalued. He poses a social criticism to aristocratic heroism and values and world of rank and power. For Chapman, the concept of virtue "stands for those individual qualities and accomplishments by which men and women make themselves, achieve competency, merit their place, and it is defined not by its opposition to vice but to all the unearned privileges of wealth and blood. It is the key to a world of merit rather than inheritance" (Huntington, 2001, p. 2). Like Chapman, Cato does not want to lose his integrity with an alliance to a corrupted authority. The virtue of the character cannot function within the society, thus the character seeks refuge under the solitariness of death.

Cato's suicide is not a withdrawal; rather, it is a discourse of standing as the embodiment of resistance. For Foucault (1972), power is hierarchical and inegalitarian, and it provokes resistance which is called "counter-power" (p. 219). It is important to point out that "resistance is not simply an "antimatter" or a negation of power. It can also be productive, affirmative, and even use the techniques of power" (Pickett, 1996, p. 459). Engaging in a revolutionary action, Cato expresses his resistance at the level of his body. Discussing resistance in Foucault's writings, Pickett (1996) states, "The practice of resistance is directly linked to the practice of self-creation" (p. 464). Cato uses his autonomy and releases his subjectivity from being simply a slave of the dominant power. The idea that Cato is admired and showed as a virtuous role model even after his death articulated by Anthenodorus, "Your life and death made precedents for men." (p. 396). Approving Anthenodorus, Cato advises, "Ye hear, my masters, what a life this is, / And use much reason to respect it so. / But mine shall serve ye." (p. 396). Suggesting that his life will be an example for the rest, Cato symbolizes the ideal, virtuous, and selfless role model against tyranny and ambition.

CONCLUSION

Through *Caesar and Pompey*, Chapman portrays potential political and military scenarios for England, as a warning for officials, the leaders, and public about the approaching Civil War. Crafted as a Roman allegory of the conflict between Charles I and Parliamentarians leading the three kingdoms into war in 1642, the play reflects Chapman's republican ideals and his distrust to monarchy, a political regime which allows one person to exercise ultimate power over the citizens and institutions. New historicism, particularly Foucault's concept of "power" provides the theoretical framework to examine the play in terms of its relations to other cultural productions and history along with the power relations in England. In the play, Chapman reflects the repressive nature of power through Caesar an attribution to English monarchs while Cato, a philosophical virtuous character, becomes the voice of Chapman and the epitome of negotiation.

Although Cato—the voice of reason, Chapman and the public becomes the victim of Caesar and unjust policies, his suicide does not symbolize a defeat; rather, it represents a triumph against tyranny. In order to emphasize that the victor is himself, Cato states how the souls are immortal. He indicates that villainy and evil is mortal and will be defeated by reason and will of public, which can be interpreted as Charles I's execution and death of Cromwell. Chapman summarizes the core moral message of the play in Cato's words that point out the dichotomy of freedom/enslavement. Caesar and Pompey becomes the slave of their ambition and own welfare like Charles I and Oliver Cromwell, while Cato fees himself from depraved politics. Due to the impossibility of retaining integrity under the unjust government and egotism of military thirts of the leaders, Chapman's moral characters such as Clermont in *The Revenge of Bussy D'Ambois*, Chabot in *The Tragedy of Chabot*, and Cato in *Caesar and Pompey* choose a noble death rather than compromising with the corrupt political setting. Their death can be interpreted as a resistance and "counter-power" in Foucauldian terminology, which contributes to self-creation within a new discourse. By portraying the problematic mechanisms and structures of power relations in early modern world and English politics embedded in *Caesar and Pompey*, Chapman conveys his multidimensional political and moral messages that transcend time and space.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or Project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Bement, P. (1974). *George Chapman: Action and contemplation in his tragedies*. Salzburg: University of Salzburg Press.
- Berghahn, K. L. (1992). New historicism: Editorial introduction. *Monatshefte*, 84(2), 141-147
- Brannigan, J. (1998). *New historicism and cultural materialism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Braunmuller, A. R. (1992). *Natural fictions: George Chapman's major tragedies*. Toronto: University of Delaware Press.
- Brown, J. R. (1954). Chapman's Caesar and Pompey: An unperformed play? *The Modern Language Review*, 49(4), 466-469.
- Cadman, D. & Duxfield A. (2016). Rome and home: The cultural uses of Rome in early modern English literature. *Early Modern Literary Studies*, 1-15.
- Cantor, P. A. (1976). *Shakespeare's Rome: Republic and empire*. Ithaca: Cornell University Press.
- Chapman, G. (1910). *Caesar and Pompey: A Roman tragedy*. In T. M. Parrott (Ed.), *The plays of George Chapman: The tragedies*. (pp. 339-400). London: Routledge. (Original work published 1631)
- Crawley, D. (1967). Decision and character in Chapman's the tragedy of Caesar and Pompey. *Studies in English Literature, 1500-1900*, 7(2), 277-297.
- Crawley, D. (1974). *Character in relation to action in the tragedies of George Chapman*. Salzburg: University of Salzburg Press.
- Dutton, R. (2000). *Licensing, censorship and authorship in early modern England: Buggeswords*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (1972). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. (Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham, and Kate Soper, Trans.) New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
- Goldstein, L. (1963). George Chapman and the decadence in early seventeenth-century drama. *Science & Society*, 27(1), 23-48.
- Greenblatt, S. (1980). *Renaissance self-fashioning: From more to Shakespeare*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hadfield, A. (2005). *Shakespeare and republicanism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Higgins, M. (1945). Chapman's senecal man: A study in Jacobean psychology. *RES*, 21, 183-191.
- Howard, J. E. (1986). The new historicism in renaissance studies. *English Literary Renaissance*, 16(1), 13-43.
- Huntington, J. (2002). *Ambition, rank, and poetry in 1590s England*. Urbana: University of Illinois Press.
- Ide, R. S. (1985). Chapman's Caesar and Pompey and the uses of history. *Modern Philology*, 82(3), 255-268.
- Jensen, F. C. (2012). *Reading the Roman Republic in early modern England*. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Kistler, S. F. (1979). The significance of the missing hero in Chapman's Caesar and Pompey. *Modern Language Quarterly*, 40, 339-57.

- MacLure, M. (1966). *George Chapman: A critical study*. Toronto: University of Toronto Press.
- O'Callaghan, J. F. (1976). Chapman's *Caesar*. *Studies in English Literature, 1500-1900*, 16(2), 319-331.
- Peltonen, M. (1995). *Classical humanism and republicanism in English political thought, 1570-1640*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pickett, B. L. (1996). Foucault and the politics of resistance. *Polity*, 28(4), 445-466.
- Plant, D. (2012). The first civil war: Political overview. Retrieved from <http://bcwproject.org/church-and-state/first-civil-war/index>
- Presson, R. K. (1969). Wrestling with this world: A view of George Chapman. *PMLA*, 84(1), 44-50.
- Rees, E. (1954). *The tragedies of George Chapman: Renaissance ethics in action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Scheick, W. J. (1993). The ethos of new historicism. *An Interdisciplinary Journal*, 76(4), 571-589.
- Schwartz, E. (1961). A neglected play by Chapman. *Studies in Philology*, 58(2), 140-159.
- Soellner, R. (1985). Chapman's *Caesar and Pompey* and the fortunes of prince Henry. *Medieval & Renaissance Drama in England*, 2, 135-151.
- Swinburne, C. A. (1875). *George Chapman: A critical essay*. London: Chatto and Windus.
- Taunton, N. (2001). *1590s drama and militarism: Portrayals of war in Marlowe, Chapman and Shakespeare's Henry V*. New York: Routledge.
- Veeser, A. H. (1989). *The new historicism*. New York: Routledge.

19. Yüzyıl Divan Şairi Hilmî Kıbrısî Efendi'nin Şiirlerinde Tasavvuf İzleri*

Öğretim Görevlisi İkbâl Öksüzoğlu
YDÜ, Fen- Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ikbal.oksuzoglu@neu.edu.tr

Prof. Dr. Ghadir Golkarian
YDÜ, Fen- Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ghadir.golkarian@neu.edu.tr

Öz

19. yüzyıl Divan edebiyatının tanınmış şairlerinden Hilmî Kıbrısî Efendi, 1783'te Kıbrıs'ta doğmuştur. İyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsça dillerine hakim, alim bir kişi olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Hilmî Kıbrısî Efendi, uzun yıllar Kıbrıs'ta müftülük, Büyük Medrese'de müderrislik, II. Mahmut Kütüphanesi'nde kütüphane nazırlığı ve şeyh seb'alık görevlerini ifa etmiştir. Tasavvuf, Türklerin İslamiyeti kabulüyle Orta Asya'da yayılmış ve Orta Asya'dan göç eden dervişlerle birlikte Anadolu'ya ulaşmıştır. Kıbrıs'ın Türkler tarafından 1571'de fethiyle Anadolu'dan Kıbrıs'a iskan edilenler arasında bulunan Mevlevî şeyhleri ile de tasavvuf adaya gelmiştir. Kıbrıs'ta 1593 yılında inşa edilen Lefkoşa Mevlevihanesi, tasavvufun adada gelişip yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Divan şairleri din, tasavvuf, aşk ve tarikat unsurlarını şiirlerinde işlerken, Hilmî Kıbrısî Efendi de geleneğe uyarak *Divançe'*sinde bu unsurları kullanmıştır. Lefkoşa Mevlevihanesi'nde sıklıkla düzenlenen ayinlerde şeyhler tarafından Mevlana şiirlerinin okunması Hilmî Kıbrısî Efendi'yi etkilemiş ve onun tasavvuf özellikleri taşıyan şiirler kaleme almasına yol açmıştır. Bu çalışmada Hilmî Kıbrısî Efendi'nin şiirlerine yansıyan tasavvuf özellikleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Hilmî Kıbrısî Efendi, Tasavvuf, Tarikat, Şiir.

Reflections of Mysticism in 19th Century Divan Poet Hilmî Kıbrısî Efendi's Poems

Abstract

Hilmî Kıbrısî Efendi is a prominent 19th Century Divan poet of Cyprus. Born in 1783, he received an excellent education. Hilmî Kıbrısî Efendi, who was an honorable scholar proficient in both Arabic and Persian languages, served his people as a mufti, müderris, sheik Seba and a minister of the library. Upon joining Turks to the Muslim faith, mysticism was spread in Central Asia and then in Anatolia. After the conquest of Cyprus's island by the Turks in 1571, the Mevlevî Sheiks carried the idea of Sufism from Anatolia to the island. The Mevlevihane of Lefkoşa, which was built in 1593, is an important center that effectively contributed to mysticism in Cyprus. Sheiks had often read Mevlana's poems from Mathnawi in the Mevlevihane of Lefkoşa at special ceremonies of which Hilmî Kıbrısî Efendi was a regular attendant. Being deeply inspired by Mevlana's lyrics, he composed poems reflecting religion, mysticism, divine love, and sects' order, which are the main features of Divan poetry. In this article, we have studied the reflections of magic in Hilmî Kıbrısî Efendi's poems.

Keywords: 19th Century, Hilmî Kıbrısî Efendi, Mysticism, Sect, Poem.

* Bu makale Prof. Dr. Ghadir Golkarian danışmanlığında tamamlanan *Hilmî Kıbrısî Efendi Divançesi Analizi* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Tasavvuf, Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle birlikte başlayan tarikat ve tekkelerle İslam dünyasında yaygınlaşan dini bir görüştür. 8. yüzyılda Irak'ta doğan tasavvuf, İslamiyeti kabul eden milletlerle geniş coğrafi bölgelere nüfuz etmiştir. Şeriatın katı yasaklarını, kurallarını, Allah ve insan sevgisiyle yumuşatarak dini insanlara sevdiren tasavvuf felsefesi edebiyatımıza yüzyıllarca tesir etmiştir (Mengi, 2002, s. 29,30). Orta Asya'da ve Anadolu'da yaşanan siyasi buhranlar karşısında halk, kendilerine huzur verecek bir sığınağa ihtiyaç duymuştur. Tekkelerde, Allah ve insan sevgisi aşılırken, iyi insan olmak için öğüt veren manzumeler okunmuştur. Tekkeler, ibadet, ayin ve sema gösterilerinin yanı sıra, edebi sohbetlerin de yapıldığı mekanlara dönüşmüştür. Zamanla bu mekanlarda yapılan etkinlikler, edebi ve kültürel birikimle tasavvuf edebiyatı zemininin oluşmasını sağlamıştır. Tasavvufi şiir adeta tasavvuf ve tarikat mensuplarının bir propaganda aracı olmuş, meclislerde ve ayinlerde büyük ilgi görmüştür (Köprülü, 2003, s. 220). Kıbrıs'ın fethinden sonra Anadolu'dan, özellikle Konya-Karaman bölgelerinden, Kıbrıs'a yerleştirilen Türklerle birlikte adaya Mevlevilik de gelmiştir. Çok kısa bir zaman zarfında Arap Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilen Lefkoşa Mevlevihanesi'ne (Özönder, 1993, s. 101) Konya'dan görevlendirilen Mevlevi dervişleri, Kıbrıs'ta dini, sosyal ve kültürel hayatın yanı sıra, Divan edebiyatının gelişimine de önemli katkılar sağlamışlardır. Bu şeyhler, Lefkoşa Mevlevihane'sinde düzenlenen sema gösterilerinden sonra okudukları Mevlana şiirleriyle, Kıbrıs'ta Divan edebiyatının tohumlarını atmışlardır (Genç, 1998, s. 28). Mevlevihane'de yapılan zikir ve okunan şiirlerin tesirinde kalarak şiirler kaleme alan Hilmî Kıbrısî Efendi, müftülük, müderrislik ve şeyh seba'lık gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Müftü ve müderris olması dolayısıyla Hilmî Kıbrısî Efendi'nin din ve tasavvufu iyi bilmesi *Divançe*'deki şiirlere tasavvufi özelliklerin yansımalarına etken olmuştur. Şiirinde tasavvufi kültüre ait terimler, kavramlar ve adetler terennüm etmiştir. Araştırmamıza konu olan tasavvufi özelliklerin belirlenmesinde, *Divançe*'de yer alan şiirler incelenerek konularına göre sınıflandırılmıştır. Şiirlerde yer verilen tasavvuf, tasavvufi özellikleri ve tarikata dair bilgiler verilerek bunlara dair örnekler şiirlerinden seçilerek konunun aydınlatılması sağlanmıştır. Örnek beyitlerin yanında parantez içerisinde şiirlerin *Divançe*'deki sırası ve kaçınıcı beyitte yer aldığı bilgileri de verilmiştir.

Son yıllarda Hilmî Kıbrısî Efendi'ye dair pek çok araştırmanın yapılmakta olduğu görülmektedir.¹ Onun şiirlerindeki tasavvuf izlerini konu alan bir çalışmanın yapılmamış olması, bu alandaki eksikliği giderme çabamızın nedenidir.

Lefkoşa Mevlevihane'sine sık sık gitmesine rağmen Hilmî Kıbrısî Efendi mutasavvıf bir şair olarak nitelendirilemez. Divan edebiyatında şairler, mutasavvıf olmasalar da tasavvuf kültürüne ait çeşitli terimleri ve mecazları şiirlerinde kullanmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Hilmî Kıbrısî Efendi, tasavvuf özelliklerinin yaşatıldığı bir ortamda yetişmiş ve tasavvufu yakından tanıyan biri olarak şiirlerine tasavvuf unsurları yansıtmaktan kendini alamamıştır. Onun, şiirlerinde tasavvufun temel taşlarını oluşturan kavramlar, mecazlar, terimler, haller, tipler, tarikatlar, tarikat adetleri ve tarikat mekanları yer almıştır. Niyazî-i Mısırî'nin tasavvuf görüşlerinden etkilendiği anlaşılan Hilmî Kıbrısî Efendi'nin, "Güfte-yi

¹ Harid Fedai. *Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi- Şiirleri* (1987, ilaveli 2. Bas. 2000), İsmail Güleç, *Bir Demet Reyhan*, "Kendi Şiirleri Işığında Hilmi Efendi'nin Şairliği" (Güleç, 2018), "Son Dönem Kıbrıslı Divan Şairi Hasan Hilmî Efendi ve Bilinmeyen Şiirleri" (Kaplan, 2018), "Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi'nin Şiirleri" (Batislam, 2017).

Hilmî Berây-i Şive-yi Tevfîk ez-lisân-i Niyâzı" başlığı altındaki şiirinde tasavvuf ile ilgili kelimeleri yoğun olarak kullandığını görmekteyiz.

A) TASAVVUFTA DÖRT KAPI

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde iyi insan olmanın yolları gösterilmiştir. Tasavvufta hakikate erebilmek için insanların çeşitli merhaleleri sırasıyla geçmesi gerekmektedir. Bu merhaleler: şariat, tarikat, hakikat ve marifet kapıları olarak anılmaktadır. Hilmî Kıbrısî Efendi, şiirlerinde bu dört kapıdan sadece marifet kapısına değinmiştir.

Marifet

Marifet, Allah'a yönelip her şeye sırt dönüldüğünde erişilen bilgidir. Sufiler Allah'ı tanımak için çaba harcamalarına rağmen bunun mümkün olamayacağını anladıkları an, marifete ermiş olurlar (Eraydın, 2001, s. 316). Hilmî Kıbrısî Efendi, yaratılan en küçük zerrede bile Allah'ın varlığının kanıtını görmenin mümkün olduğunu ve bu anlaşıldığı zaman marifete ulaşılacağını vurgulamıştır.

Alup nezzâreye teşhîş ile bak devr-i devrâne
Neler zâhir olur her bir musanna' biñ edille zât-i yezdâne
Neler zâhir olur 'anber-nümâ-yi 'ayn-i insâna
Nazar kıl dîde-yi tedkîk ile icrâ-yi ekvâne
Delîl-i ma'rifetdür Hağğa her zerre Hudâ birdür (64/3).

B) TASAVVUF HALLERİ

Tasavvufta, sufilerin Allah'a kavuşmak için yaşadıkları manevi ve ruhi hallere süluk denilmiştir. Doğru yola girip marifete ermek için sufiler, seyr u süluk yolculuğuna çıkmak zorundadır. Nefsin, seyr u sülukle terbiyesi sayesinde salikin insan-ı kamil mertebesine ulaşmasıdır. Seyr ü sülukün çeşitli mertebeleri bulunmaktadır. Bir aşama geçilmeden diğer aşamaya ulaşmak mümkün olamaz. Kazandığı bilgilere göre salik önce ilme'l-yakîn, daha sonra ayne'l yakîn ve en son hakka'l-yakîn mertebesine ulaşır (Uludağ, 2010, s. 127,128).

1) Yakîn

Kur'an-ı Kerim'de "Andolsun ki onu ayne'l-yakîn ile göreceksiniz" (Et-Tekasür 102/7) ayetinde geçmekte olan ayne'l-yakîn, gözlemlerle yakını görerek bilgiyi elde etme manasına gelmektedir (Cebecioğlu, 2004, s. 708). Ayne'l-yakîn ile kazanılan bilgiler müspet ilimle elde edilen bilgilerden daha muteberdir. Bu gerçeği gördükten sonra Hilmî Kıbrısî Efendi, ayne'l-yakîne ulaşmadan önce yazdığı şiirleri unutmak istediğini ifade etmiştir.

Veli 'ayne'l-yakîn gördükde hayret itdi isti'âb
Ferâmüş iyledüm yek-pâre resm-i nazm-i eş'ârı (37/103)

2) Menzil

Tasavvufta menzil, sülukun son mertebesi ve devir nazariyesinde son durak anlamına gelmektedir. Tasavvuf yolunda salikin ulaşmak istediği menzil, gerçek aşktır (Kemikli, 2000, s. 195). Hilmî Kıbrısî Efendi, sadece yola çıkmanın bile tasavvuf yolunda menzile kavuşma isteğinin göstergesi olduğuna vurgu yapmıştır.

Bir kâdemde bulunur menzil-i maşsûde vuşûl
Dest-i sâlikde eger olsa 'aşâ-yi tevfiğ (11/4).

3) Vird

Şeyh tarafından Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden alınarak hazırlanmış duaların, her gün bir ders gibi düzenli okunarak yapılan zikirlerle verilen isimdir. Müridin, vird okumadan tasavvuf yolunda ilerlemesi beklenemez (Pala, 1995, s. 410). Vird müritlerin, her gece veya seher vaktinde 100 kez "Estağfirullah" demesidir. Bu zikirle kalbin ve dilin her an Allah'ı anarak manevi hastalıkların tedavisiyle kalbin huzura ermesi amaçlanmıştır. Hilmî Kıbrısî Efendi aşağıdaki beyitinde bülbüle benzettiği müridin, her sabah vird okuyup duasının kabulü için Allah'a yalvardığını anlatmıştır.

Her seher vird okuyup virde üfürsün bülbül
Sihri idüp göneceleri kıldu musaḥḥar sünbül (3/22)

Vird kelimesinin çoğulu olan evrad tarikata girme, bir şeyhe bağlanma anlamı da taşımaktadır (Üstüner, 2007, s. 343). Vird, müridler tarafından belli zamanlarda, belli sayıda bireysel veya toplu olarak gerçekleştirilir (Cebecioğlu, 2004, s. 200). Hilmî Kıbrısî Efendi, gönlün bir bilgeye köle gibi bağlanıp, onun rızasını kazanmak amacıyla her seher vaktinde dua ederek, vakit geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Göñüller mürtebiḍür bendelikde bir dil-âgâha
Anuñçün iştiğâlüm oldı evrâdı seher-gâha
Uyup bir rehber'e aşında düşdüm ḥubbul-fi'llâha
Ser-â-ser bestedür 'uşşâk-i zârûñ kalbi ol mâha
Cemâ'atle ne deñlü keşret olsa muḳtedâ birdür (64/5)

4) Keramet

Sufilere, velilere ihsan edilen tabiatüstü olaylara keramet denir (Kara, 1999, s. 156). Şair, II. Mahmut'un Kıbrıs'a hediye olarak gönderdiği peygamberimizin keramet örtüsüne sarılmış sakal-ı şerifini ziyaret edip öptüğünü anlatmıştır.

İdüp püşide-i derc-i kerâmet-püşını telşim
Naşib oldı anı itmek ziyâret yâ Resûlu'llâh (75/22)

C) TASAVVUFLA İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR

Tasavvufun derinliğini ifade etmek için konu hakkındaki terimler yanında inanç, ahlak ve yaşamla ilgili kavramlar da vurgulanıp, kamil insan olabilmenin yollarını ortaya konmaktadır. Bu mertebelerde: tecelli, himmet, sır, irşat, vera, ilm-i ledün ve hidayet kavramları karşımıza çıkmaktadır.

1) Tecelli

Tecelli, gayipten kalbe inen nur ve görünmek anlamında kullanılırken, tasavvufta Allah'ın gücündeki sırların eşyada tezahür etmesi anlamı taşımaktadır (Uludağ, 2001, s. 341). Hadislerde "Ey Kabe, sen Allah'ın evisin, sen mübareksin. Bir Müslümanı haksız yere incitmek, Kabe'yi yetmiş kere yıkmaktan daha büyük günahdır." diye buyrulmuştur. Tasavvufta kalp, Allah'ın tecelli ettiği ev, nazargah olarak kabul görmektedir (Ceylan, 2007, s. 232). Hz. Musa, Allah'ı görmek istediğinde, Allah: "Beni asla göremezsin, "Len terâni" ama şu dağa bak; eğer o yerinde karar kılabilirse, sen de beni göreceksin." yanıtını vermiştir. Hilmî Kıbrısî Efendi, bu olayı A'raf suresi 143. ayetinden iktibas etmiştir. Ayette Allah, dağa tecelli ederken, Hilmî Kıbrısî Efendi'nin şiirinde ise Hz. Musa'nın ilahi aşkının yansıdığı gönle tecelli etmiştir.

Dil **tecellî**-gâh-i tavr-i 'aşka olmuşdur kelîm
Len terâniden elezz şîrrîn kelâm olmaz baña (36/2).

2) Himmet

Himmet, kendini veya başkasını kemale erdirmek için kalbin tüm manevi güçleriyle Hakk'a yönelip olağanüstü işleri başarma dileği ile dua etmesidir (Demirci, 1998, s. 56). Genellikle gönül gözü açık velilerden dua etmesi istenmektedir. İnanışa göre, bu kişilerin ettikleri dualar Allah katında makbul olurmuş. Şair, sultana benzettiği dervişten dua isteyerek şifa bulmayı amaçlamıştır.

Himmetüñ hâzır ola bizlere de sulţānum
Sāyeñüzde görelüm biz de şifā-yi tevfiķ (11/16)

3) Sır

Tasavvufta kalbe işlenen ilahi bir şaka anlamına gelen sır, Allah'ın veya çok az kişinin bildiği özel bilgiyi ruhun idrak etmesi anlamındadır. (Tosun, 2009, s. 115). Esrar kelimesi sırrın çoğuludur. Hilmî Kıbrısî Efendi pek çok sırrın, padişahın temiz kalbine ilham ettirildiğini söylemiştir.

Mübārek ƣalbine ilhām idüp tedbîr-i ekvānı
Aña keşf itdi açmazdan nice püşide **esrārı** (37/45)

4) İrşat

Doğru yolu bularak kararlılıkla bu yolda yürümek anlamı taşımaktadır. İrşat genelde tevfiķ kelimesi ile birlikte kullanılır. Bu iki kelime arasındaki sıkı bağ "Allah'ın kulunun fiilini kendi rızasına uygun yaratması" şeklinde izah edilmektedir (Topaloğlu, 2000, s. 454). Şairin, "Güfte-yi Hilmî Berāy-i Şive-yi Tefiķ ez-lisān-i Niyāzı" başlıklı şiirinde "tevfiķ" redifini özellikle kullanması bu bilgiye vakıf olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Gerçi bunda bulunur şeyh-i veliyyü 'l-irşād
Be`is yoğdur bize de olsa verā-yi tevfiķ (10/11).

4) Vera

Sakınmak, çekinmek anlamına gelen vera kelimesi, tasavvufta bir makam olarak kabul görmüştür (Uludağ, 2013, s. 49). Allah'tan başka her şeyden, günahlardan ve şüpheli görülenlerden uzaklaşıp helal kabul edilenlere bile imtina ile yaklaşmak anlamındadır (Serrac, 1996, s. 42). Hilmî Kıbrısî Efendi, veraya ulaşmak için tıpkı şeyhler gibi günahlardan kaçınmak gerektiğine inanmıştır.

Gerçi bunda bulunur şeyh-i veliyyü 'l-irşād
Be`is yoğdur bize de olsa verā-yi Tefiķ (10/11)

5) İlm-i Ledün

Allah'ın kullarına gizli gerçekleri ilham ederek onları kurtuluşa kavuşturduğu sanılan ilimdir (Erginli, 2006, s. 445). Kehf suresinin 18/65. ayetinde: "...ona katımızdan bir ilim öğrettik..." buyrulurken, ilmin Allah katından geldiği ifade edilmektedir. Bir müderris olan Hilmî Kıbrısî Efendi, ders verdiği medresede ilm-i ledün ile şöhretli bir hoca olmanın gururunu taşıdığını ifade etmektedir.

Maƣām-i h`āce- 'ilm-i ledünni şöhret-yāb
Mübārek ma`bed-i pākîze-yi bî-mişli u hem-tādur (61/2)

6) Hidayet

İnsanlara her iki dünyada mutlu olmanın yolunu gösterme, doğru yola girme manasındadır (Yavuz, 1998, s. 473, 474). Enbiya suresinin 21/107. ayetinde “Biz, seni bütün insanlığa rahmet olarak gönderdik” denilmiştir. Hilmî Kıbrısî Efendi, yukarıdaki ayetten iktibasla, Hazreti Muhammet’in alemlere rahmet için gönderildiğini ifade etmektedir. Şair, Hz. Muhammet’in dergah yolunun toprağının sürme gibi göze çekilmesi halinde insanlara doğru yolu gösterdiğini söylemektedir.

Ğubâr-i dergehün kuhl-i hidâyet yâ Resûlu ‘llâh
Vücûduñ ‘âlemeyne ‘ayn-i rahmet yâ Resûlu ‘llâh (75/1).

D) TASAVVUFTA MECAZLAR

Tasavvuf şiirlerinde, gerçeklere süslü mecaz elbiseleri giydirilerek kelimelere sembolik anlamlar yüklenmektedir. Divan şiirlerinde meyhane, pir-i mugan, kadeh ve şarap gibi içkiye ait kelimeler tasavvuf düşüncelerini pekiştirmek için kullanılmıştır. İçeni sarhoş eden şarabın yarattığı mest olma duygusunu tasavvufta ilahi aşk vermektedir. İnsanın kendini kaybetmesi ve şuurunun kapanması, şarap içilerek ilahi aşka benzetilmektedir.

1) İçki ile ilgili Mecazlar

a) **Meyhane:** İçki satılan ve içilen yer olan meyhane, tasavvuf şiirlerinde mecazi anlamda tekkeyi simgelemektedir (İpekten, 2000, s. 139). İlahi aşkla dolu mürit ve mürşitlerin Allah’a yöneldikleri yerdir (Levend, 1984, s. 46). Hilmî Kıbrısî Efendi, meyhane olarak nitelendirdiği tekkenin bir köşesinde otururken dinine bağlı gibi görünen zahidin, yakınından geçmemesi uyarısında bulunmuştur. Bu mekanın kalben ve ruhen doğru yolda olanların bulunabileceği bir yer olduğuna vurgu yapmıştır.

Ben mekân-i küşe-yi mey-ğaneyüm
Geçme ey zâhid mekânımdan şaşkın (65/2)

b) **Pir-i Mugan:** Tasavvufta ilahi aşkı öğreten mürşit-i kamil, aşk şarabını sunan meyhaneci, kutb-ı alem ve yol gösterici kılavuz manasında kullanılmıştır (Gölpınarlı, 1997, s. 273). Şair, ilahi aşka ulaşmaya yardımcı olan şeyhleri bir sakiye benzetmiş ve onların eteği öpüldüğünde ilahi aşka ulaşabileceğini söylemiştir.

Öp dâmenini pîr-i muğānuñ niyâzle
Ol gonce ile maşlahatı yapar yaşıdurur (66/6)

c) **Kadeh:** Tasavvufta mecaz olarak aşık, arif ve mürşidin kalbine bakıldığında ilahi nurların görüldüğü, içine şarap konulan bir kaptır. Tasavvufta bir kadehten şarap içmeyi, Allah’a yaklaşılacak vaktin mest ediciliğine benzetilmiştir (Uludağ, 2001, s. 110). Hilmî Kıbrısî Efendi aşağıdaki beyitinde Allah’a yaklaşılacak o vakitte, bir kaç saki ile üç dört kadeh şarap içerek mest olup beyitler kaleme alacağını söylemiştir.

Bir iki sâkî ile üç dört kadeh nüş iylesem
Ben beş altı beyti bir demde yazardum yâ iki (8/12)

E) TASAVVUFTAKİ TİPLER

Tasavvuf yoluna girip ilerleyen kişilerin isimleri, Divan şiirlerinde zikredilmiştir. Tasavvuftaki tipler arasında şeyh, mürşit, mürit, dede, arif, sufi, salik ve zahit sayılmıştır.

1) Şeyh

Tarikatlarda kendisine uyulan, irşat icazetine sahip olan kamil kişiye şeyh denilmektedir. Tasavvufun dört kapısını sırasıyla aşmış ilerleyen, kalplerdeki dertlere deva olan, Allah'ı kullarına; kullarını Allah'a yaklaştıran kişidir (Pakalın 1993, III/ s.346,347; İz, 1997, s. 162,163). Şair, Mevlevilerde şeyh olarak nitelendirilen dededen feyz alıp sevgiliye kavuşma arzusunu dile getirmiştir.

Cümlenün sitemiyle isteriz feyz -i vuşul
Mevlevî şeyhi dede dil-berlerün babasıdır.

2) Dede

Mevlevilikte muhiplikten sonra, çilesini tamamlayıp bir hücre sahibi olanlara verilen unvandır. Dede, "Mesnevi" okutarak, ayın meşk ederek, ney üflemeyi, usul tutmayı belletmek suretiyle, kudüm-zen yetiştirip terbiye etme görevini icra eder (Cebecioğlu, 2004, s. 152). Hilmî Kıbrısî Efendi'nin hayatına dair edindiğimiz bilgilerde, babasının da Mevleviliğe yakın olduğu, kendi vakıf gelirlerinden Lefkoşa Mevlevihanesi'ne maddi yardımlarda bulunduğu ve şeyhiyle samimi dostluk geliştirdiği görülmektedir.

Mevlevî şeyhi dede eski baba dostı çıkup
Olur oğlum diyerek buse-rübâ-yı tevfiğ (11/9).

3) Mürşit

Doğru yolu işaret eden, hak yolunda rehber olan kişi olarak tanımlanan mürşit tasavvufta tarikat lideri anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2004, s. 455). Şair, mürşidine verdiği değeri, şiirine tarih düşürmek konusunda ona danışmakla ortaya koymuştur.

Nihâyet mürşid-i endîşeden şordum cevâb itdi
İşitdüm ben anuñ tārîhini bir merd-i mahirden (53/5).

4) Mürit

Allah'a kavuşmak dileğiyle bir şeyhe bağlanıp tarikata giren kişidir. (Gölpınarlı, 1977, s. 241). Hilmî Kıbrısî Efendi aşağıdaki şiirinde, tekkede müridin lütuflarının bol olması ve ihsanlarının devam etmesi dilediğinde bulunmuştur.

Tekye-gâhcüd-i ihsânına hâtim bir mürîd
Bâr-gâh feyz-i elâfında 'alem ber-murâd (70/4)

5) Arif

Bilen, tanıyan irfan sahibi anlamındaki arif kelimesi, tasavvufta Allah'a ait bilgiyi ilhamla kazanan kişi olarak tanımlanmaktadır (Uludağ, 1991, s. 361). Hilmî Kıbrısî Efendi, usta Hüsam'ın çömleğindeki şarabın son damlasını içince arifin hakikat yolunu bulacağına işaret etmiştir.

Pey-rev-i rāh-i hāqīkat eser-i 'uşşākī
'Arif-i cür'a-keş-i hum-gede-i pîr-i Hüsam (73/26).

6) Sufi

Yünlü giyen anlamına gelen, kendi nefsinin yok edip Allah yolunda hakikate kavuşmuş kişidir (Şentürk, 1996, s. 29,30). II. Mahmut'un kıyafet reformunu övmek için

yazdığı şiirinde Hilmî Kıbrısî Efendi, bir sofunun kıyafetini bozarak onu pantolona dönüştürdüğünü söyleyerek, sufinin de bu yenilikleri onayladığını ortaya koymuştur.

Bozup ferrâcesin şüfi o şüha bantolon yapmış
Muqaddemler iderken lebsine ifrâṭ-i inkârı (37/61).

7) Salik

Tasavvuf yolunu seçen ve hakikatin anlamını bulmak isteyen kişiler salik olarak adlandırılmıştır (Cebecioğlu, 2004, s. 541). Salik, kendi iradesini bir mürşidin rehberliğine terkedip menzile ulaşmayı şiar edinmiştir. Hilmî Kıbrısî Efendi'ye göre, salikin asayı eline alarak tasavvuf yolunda bir adım atmaya niyet etmesi menzile ulaşmada önemlidir.

Bir kademde bulnur menzil-i maḫsûde vuşûl
Dest-i sâlikde eger olsa 'aşâ-yi tevfiḫ (11/4)

8) Zahit

Yukarıda tanıtılan tasavvuf tipleri genellikle olumlu özellikleriyle değerlendirilirken, zahide karşı bu tiplerin olumsuz tavır sergiledikleri bilinmektedir. Divan şiirinde genelde dünyaya dair isteklerden, günahlardan sakınıyor gibi görünen zahide karşı bu nedenle olumsuz yaklaşımlar sergilenmiştir.

Ben mekîn-i küşe-yi mey-hāneyüm
Geçme ey zâhid mekânımdan şaḫın (65/2)

F) TARİKATLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli tarikatların varlığı bilinmektedir. Mevlevilik, Alevîlik, Bektaşîlik, Kadirîlik, Gülşenîlik, Nakşibendîlik vb. tarikatlar Osmanlı'nın sosyal ve kültürel hayatına önemli katkılar sağlamıştır (Öngören, 2000, s. 18-21). Hilmî Kıbrısî Efendi'nin *Divançe*'sinde, Mevlevilik ve Alevîlik tarikatlarıyla ilgili ifadeler bulunmaktadır.

1) Mevlevilik

Hilmî Kıbrısî Efendi'nin *Divançe*'sinde en çok bahsettiği tarikat Mevleviliktir. Şairin, Lefkoşa Mevlevihanesi'ne devam ettiği, babasının dostları arasında bir Mevlevi dedesinin de bulunduğu ve zaman zaman Mevlevi ayinlerine katıldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Hilmî Kıbrısî Efendi'nin Mevleviliğe ait terimleri şiirlerinde kullanması onun Mevleviliğe yakın olduğunun kanıtıdır.

Mevlevîler gibi bülbüller ider devr-i semâ'
Açılırsa dehen-i gönçe-nümâ-yi tevfiḫ (11/2).

2) Alevilik

Hız. Ali'ye bağlı tarikatlara verilen isimdir (Ocak, 1989, s. 368). Aşağıdaki şiirde kullanılan Hüseyinîlik de Alevîliğin bir koludur. Hız. Ali'nin soyundan gelenlere verilen Şeyh Seb'alık unvanıyla Hilmî Kıbrısî Efendi Kıbrıs'ta 20 yıl görev yapmıştır (Demiryürek, 2013, s.36). Şair, şeyhin zaman zaman Hüseyinîliğe yönelse de, Tefvik'ten esen rüzgarla ferahladığından söz etmiştir.

Şeyhimüz gerçi Hüseyniye çıkar gâhice
Pek müferriḫ geliyor baña şabâ-yi tevfiḫ (11/14)

G) TARİKAT ADETLERİ

Tarikatlarda kişinin değişik aşamaları geçerek çeşitli geleneksel törenler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Her tarikatın kendine özgü kültürel özellikleri bulunmaktadır. Hilmî Kıbrısî Efendi'nin *Divançe'sinde* yaptığımız incelemelerde karşılaştığımız sema, ney, post, hu çekmek, gülbang ve külah gibi tasavvuf kavramlarının çoğunun Mevleviliğe özgü olduğu saptanmıştır.

1) Sema

Dinleme, işitme anlamına gelen sema, tasavvufta kainatın oluşumunu, insanların ilahi alemde dünyaya gelişini ve insan-ı kamil olmayı sembolize eden, dini öğeler içeren tören anlamındadır. Mevlevilikte sema, müzik eşliğinde kendinden geçen semazenlerin sağdan sola dönerek yaptıkları ibadettir (Gölpınarlı, 1977, s. 290; Top, 2001, s. 77). Sufilere göre sema, kainattaki her zerrenin devrettiği gerçeğinden hareketle, Allah'tan gelen insanların tekrar Allah'a döneceğini ortaya koymaktadır (Uludağ, 2001, s. 54; Pala, 1995, s. 399). Hilmî Kıbrısî Efendi, ilahi sevgili kendini gösterince semazenler gibi bülbüllerin de gökyüzünde sema ayinine başlayacaklarını söylemiştir.

Mevleviler gibi bülbüller ider devr-i semâ´

Açılırsa dehen-i gönce-nümâ-yı tevfiķ (11/2)

2) Ney

Mevlana, *Mesnevi'sine* "Dinle neyden" diye başlayarak kamıştan yapılmış neyin Mevleviliğe özgü bir müzik aleti olmasını sağlamıştır. Ney kamışlıktan, insanlar da ruhlar aleminden gelmiştir. Her ikisi de vatanlarını anarak inlemektedir (Gölpınarlı, 1990, s. 17; Top, 2001, s. 277). Neyin ses çıkarmak için geçirdiği merhalelerle, insanın olgunlaşma yolunda çektiği sıkıntılar arasında benzerlikler bulunmaktadır. Mevlevilikte ney, bu yönüyle insanların olgunlaşmasını sembolize etmektedir. Ney, taşıdığı bu özelliğiyle şairler tarafından sıkça kullanılmıştır. Hilmî Kıbrısî Efendi, neyle insan arasındaki ilişkiyi çıkardıkları duygusal sesler nedeniyle aynı olarak tanımlamıştır.

Harîr-i âh-i nây-i 'aşka mâhûr-i şadâ birdür
Nühüftî perdeden iñlerse de her cevre şâbirdür
Dem-i 'uşşâka ancak naime-yi şîrîn-edâ birdür
Şadâ-yi neyle feryâd-i hezâr-i hoş-nevâ birdür
Egerçi muhtelifdür maħrec ammâ kim hevâ birdür (64/1).

3) Post

Hayvan derisinin kurutulmasıyla yapılan seccade, Mevlevilikte şeyhlik makamını simgelemektedir (Arpaguş, 2007, s. 332). Hilmî Kıbrısî Efendi, Allah'ın izniyle delalet tekkesinden postu kaldırarak, tövbe edip mescitleri süsleyen seccadeye yöneldiğini belirtmiştir.

Đalâlet tekkesinden postı kaldırduk biħamdi llâh
Olup seccâde-yi pîrâ-yi mesâcid itdük istîğfâr (12/2)

4) Hu Çekmek

Tarikatlarda Allah'ın ismi olan "hu" ile yapılan ve "hu çekmek" olarak adlandırılan zikirlerdir. Sema ayinlerinde Mevlevi dervişi, "destur" diyerek izin ister, müritler "hu" diyerek karşılık verir ve "hu diyelim" dedikten sonra uzunca bir "hu" çekerler (Larousse Büyük

Sözlük ve Ansiklopedisi, 1986, s. 5405). Hilmî Kıbrısî Efendi, ilahi aşka ulaşmak için aşk derdiyle halka oluşturup “hu çekilmesi” düşüncesini pekiştirmiştir.

Biz halka olup hū çekelüm derd-i ‘aşk ile
Şâyed o mâhı bezme erenler ulaştırur (66/3)

5) Gülbang

Mevlevilik ile Bektaşilik tarikatları mensuplarının ve Yeniçerilerin, dinî ve resmî törenlerde belli bir makamla okudukları duadır. Osmanlı Devleti’nde dinî törenlerde özellikle tarikat ayinlerinde okunan, birbirinden farklı gülbang metinleri daima: “Allah Allah illallah, Allah Allah eyvallah, bism-i şah Allah Allah” sözleriyle başlamaktadır (Uzun, 1996, s. 232). Yeniçeriler, çeşitli törenlerde şu gülbangi okurlardı: “Allah Allah illallah, baş üryan, sine püryan, kılıç alkan. Bu meydanda nice başlar kesilir hiç olmaz soran, Eyvallah! Eyvallah! Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan; kulluğumuz. Padişaha ayan, üçler, yediler, kırklar gülbang-ı Muhammedî, Nur-i Nebî, Kerem-i Alî pirimiz, sultanımız Hacı Bektaş-ı Veli. Demine devranına hû diyelim, huuuuu!” (Kazıcı, 2005, s. 436, 437). Aşağıdaki şiirinde Hilmî Kıbrısî Efendi, padişahın muzaffer olması için okudukları gülbanga gökteki meleklerin de katıldığını zikretmiştir.

Çıqup dâl fes cihâda oldı çün kim tîgler ‘uryân
Olur şemşir-i âteş-ţâb ile cism-i ‘adū püryân
Hülûş üzre idünce Allah Allah na‘rasın her ân
Felekler de melekler de bizimle şubha dek nâlân
Çıkar gülbängümüz her şeb semâya yekdür Allah yek (60/6).

6) Külâh

Beyaz keçeden yapılmış ucu sivri derviş başlığına verilen isimdir. Mevlevilerin giydikleri sikkeye, Mevlevî külâhı da denilmektedir (Pakalın, 1993, s. 338; Gölpinarlı, 1977, s. 210). Mevlevilikte bir salık, Mevlevî olarak kabul edildiğinde Şeyh Efendi’nin eşliğinde düzenlenen “Sikke-i şerif” töreniyle kendisine külâh giydirilirdi. (Bozkurt, 2009, s. 185) Hilmî Kıbrısî Efendi, sevgilisine duyduğu aşk nedeniyle bir tekkeye girip külâh giymek gerekirse buna hazır olduğunu belirtmiştir.

‘Aşkîma isterseñ efendüm güvâh
İşte âmân işte figân işte âh
Tekye-yi ‘aşkuñda giyüp bir külâh
Bezm-i belâyı ideyüm cilve-gâh (33/3)

H) TARİKAT MEKANLARI

Tasavvufa ait mekanlar, bazen gerçek bazen de mecazi anlamlarıyla kullanılmaktadır. Bu mekanlar: dergah, tekke, bargah ve asitandır. Divan şairlerinin şiirlerinde bu mekanlar çoğunlukla sevgilinin bulunduğu yer olarak değerlendirilmiştir (Gölpinarlı, 1999, s. 94).

1) Dergah

Kapı, eşik, sığınacak yer ve makam anlamındadır. Tasavvufta dergah en çok adı geçen mekandır. Şeyh ve dervişlerin ikametgahı ve tarikat mensuplarının ibadetlerini ve törenlerini yaptıkları büyük tekkelere verilen isimdir (Cebecioğlu, 2004, s. 158; Pala, 1995, s.111). Tasavvufta dergah, Hak kapısıdır. O kapı, ancak bir mürşide bağlanan kullara

açılabilir. Salık, o kapıdan içeri girmek için dergaha yüz sürmek zorundadır. Yüz sürmek, bir dilekte bulunmak için bir kişiye yalvarmak anlamının yanında, tasavvufta mürşide bağlanmayı ifade etmektedir. Hilmî Kıbrısî Efendi de, o ulu dergaha yüz sürüp kurtuluşa ermeyi dilemektedir.

Ulu der-gâhına yüzler sürüp nuşret recâ itdük
Açup dest-i niyâzı bâb-i Mevlâya du'â itdük
Teni cânı bu dîn ü devlet uğruna fedâ itdük
Cenâb-i Hağ bize imdâd ider kim ilticâ itdük
Livâü'n-naşr-i fahrü'l-enbiyâya yekdür Allâh yek (60/2)

2) Asitan

Kapı eşiği anlamına gelen kelime, bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi olan tam teşekküllü tekkelere verilen isimdir (Tanman, 1991, s. 485). Hilmî Kıbrısî Efendi, II. Mahmut'un yaptırdığı sarayı, "üçler ve yedi uyurlar"ın koruduğu kutsal bir tekkeye benzetmiştir. Şair, bu benzetmeyi bir gerçeği vurgulamak maksadıyla yapmıştır. II. Mahmut'un Mevleviliğe verdiği destek ve ilgisi dolayısıyla yaptırdığı bu sarayı, Mevleviliğin en yüce mekanı olarak tanımlamıştır.

Olup üçler mağâmı üç kapısı feyz ile meftûh
Yediler hıfzına me`mür olur bir âsitândur bu (59/8)

3) Bargah

İzin alınarak girilen yüce makam, tasavvufta Allah'ın yüce huzuru anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2004, s. 84). Hilmî Kıbrısî Efendi, şiirinde II. Mahmut'un kurduğu çadırı bargah olarak nitelendirip uğur getiren yüce bir mekana benzetmiştir.

Müşterî ragbetle târîhin felekde söyledi
Sa'd ola Mağmûd Hâna böyle bâlâ bâr-gâh (49/1).

4) Tekke

Tasavvufta tarikat ehlinin toplandığı, dervişlerin yaşadığı yerdir (Gölpınarlı, 1977, s. 27). Şair, o sadığın tekkesinde birer mürit olursak belki o zaman bağışlanabiliriz, demektedir.

Tekyesinde olalım biz de mürîd-i şâdık
Belki bir gün bize de ola 'atâ-yı tevfiğ(11/11).

SONUÇ

İslamiyetle başlayan tasavvuf, toplumun yapısıyla birlikte, kültürel değerlerin ve edebi eserlerin oluşmasıyla yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Divan edebiyatı şairleri, tasavvufa ve tasavvufa ait unsurlara şiirlerinde sıklıkla yer vermişlerdir. Yaşadıkları dönemin toplumsal yapısıyla birlikte, kendi dünya görüşlerine de şiirlerinde yer vermişlerdir. 19. yüzyılda Lefkoşa Mevlevihane'sinde olgunlaşan Divan şairi Hilmî Kıbrısî Efendi, Divan edebiyatı geleneğine de bağlı kalarak, tasavvuf unsurlarını şiirlerinde yansıtmıştır. Hilmî Kıbrısî Efendi'nin bu konudaki şiirleri, divanı olan bir şair kadar olmasa bile, küçük *Divançe'*indeki şiirlerinde bizlere döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu özelliğiyle Kıbrıs Türk edebiyatında büyük önem arz etmektedir. Şiirlerinde tasavvufta kullanılan kavramların ve ifadelerin yanı sıra, tarikata dair izlere de rastlanmıştır. Hilmî

Kıbrısî Efendî'nin, tarikatler arasında en çok Mevleviliğe yakın olduğu şiiirlerinde görülmektedir. Mevleviliğe düşkünlüğüyle bilenen II. Mahmut, çevresinde Divan edebiyatı geleneğine bağlı İstanbullu pek çok şair varken, Hilmî Kıbrısî Efendî'yi Kıbrıs'tan İstanbul'a davet ederek bir süre yanında bulundurmıştır. Bunun bir tesadüf olmadığı ve Hilmî Kıbrısî Efendî'nin padişahın takdirini kazanan başarılı bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Hilmî Kıbrısî Efendî'nin usta şairliği yanında Mevleviliğe ilgisinin ve yakınlığının da II. Mahmut'un takdirini kazanmasında etken olduğu anlaşılmaktadır. Hilmî Kıbrısî Efendi, şiiirlerinde tasavvufu Mevleviliğe ilgisini ve yakınlığını yansıtarak Kıbrıs'ta tasavvufun varlığını göstermektedir. Döneminin en ünlü Divan şairlerinden olan Hilmî Kıbrısî Efendî'nin şiiirleri, Mevleviliğin adet ve geleneklerinin Kıbrıs'ta da devam ettirildiğini kanıtlayan önemli belge özelliği taşımaktadır.

SUMMARY

Sufism or mysticism is an İslamic mysticism that enables believers to self-surrender aiming at uniting themselves with God. Sufism has played an important role in spiritual communion. Upon joining the Turks to the Muslim faith in the VIIIth century, mysticism spread in Central Asia and then in Anatolia. After the conquest of Cyprus island by the Turks in 1571, the Mevlevi sheiks sent from Anatolia to settle Cyprus island had carried mysticism with them.

The Mevlevihane of Lefkoşa is known to be an essential center that effectively contributed to the development of Mysticism in Cyprus. Hilmî Kıbrısî Efendi was born in Cyprus and attracted the attention of many prominent Cypriot Turkish poets in Nicosia Mevlevi lodge (Mevlevihane). Hilmî Kıbrısî Efendi, together with other Sheikhs, had read the poems of Mevlana Jalāl ad-Dīn Muhammad Rūmi, the world's leading Sufi poets, in many special ceremonies in Nicosia Mevlevi Lodge. For the first time in the history of Turkish Cypriot Literature, he had the honor of being declared the sultan of poets by the Ottoman 2nd Mahmud.

Hilmî Kıbrısî, deeply inspired by Mevlana's poems, read at the Nicosia Mevlevi Lodge and served as a professor (Müderris) during this period. Besides, as the active-duty Mufti of Cyprus, he wrote poems reflecting the religion of Islam, Sufism, and divine love. Hence, mysticism, divine love, and religious issues are regarded as essential features of his Divan poetry. In this article, we have studied the reflections of Mysticism in Hilmî Kıbrısî Efendi's poems contained in his book of poem(Divance).

It was a principle for the Divan poets to use terms reflecting mysticism, metaphors, and similes. Hilmî Kıbrısî Efendi, who had close relations with Mevlevi and Sufis without any difficulty, used these reflections in his poems. The elements of mysticism, terms, metaphors, similes, figures, and sects and their traditions have all been reflected in his lyrics. In this article, we have given examples from Hilmî Kıbrısî Efendi's poetry reflecting these realities. Our study proved the existence and development of mysticism and its traditions in Cyprus, and also showed the fact that Hilmî Kıbrısî Efendi's Divan poems were documentary reflections of this reality.

Makale Bilgileri

<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Arpaguş, S. (2007). Post. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 34, s. 332-333). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2009). Sikke. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 37, s. 185-186). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Büyük Larousse. (1986). *Sözlük ve Ansiklopedisi* (C. 11, s. 5405). İstanbul: Milliyet Gazetecilik Yayınları.
- Cankurt, H. (2014). Şeyhî'nin Gazellerine Tasavvufi Bakış. *Journal of Turkish Studies* (9)3, s. 321-349.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufi Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Demirci, M. (1998). Himmet. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 18, s. 56-57). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demiryürek, M. (2016). 19. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tesbitler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28, S.45: s.13-42.
- Eraydın, S. (2001). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erginli, Z. (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Trabzon: Kalem Yayınları.
- Genç, İ. (Kasım 1998). Lefkoşa Mevlevihanesi'nde Yetişmiş Mevlevi Divan Şairleri. II. *Uluslararası Kıbrıs Araştırmalar Kongresi Bildirileri* (C.3, s. 59-66). Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevleri Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1990). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi* (C. I-II). İstanbul: İnkilap Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1999). *Tasavvuf ve Divan Şiiri. Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güleç, İ. (2018). Kendi Şiirleri Işığında Hilmî Kıbrısî Efendi'nin Şairliği. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1(2), s. 17-24.
- İpekten H. (2000). *Fuzuli, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İz, M. (1997). *Tasavvuf*. İstanbul: Rahle Yayınları.
- Kara, M. (1999). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2005). *İslam Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kemikli, B. (2000). *Sun'ullah-ı Gaybi Divanı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü. F. (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Akçay Yayınları.

Türk ve Rus Edebiyatında Süslü Nesir*

Dr. Öğr. Üyesi Kevser Tetik

Anadolu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

kevser_tetik@anadolu.edu.tr

Öğr. Gör. Gönül Yüksel

Anadolu Üniversitesi

Rektörlük, Türk Dili Bölümü

gyuksel@anadolu.edu.tr

Öz

Süslü nesir, klasik Türk edebiyatının başlıca nesir türlerinden biridir. Dönemin önde gelen edebî türü olan nazmın etkileyici gücü, nesri de etkiler. Bunun sonucunda ise nazımdaki gösterişli mecazlara, çeşitli edebî sanatlara bolca yer verilen, ağıdalı bir dil ile yazılan secilerin ağırlıkta olduğu âhenkli ve ritmik bir tınısı olan süslü nesir ortaya çıkar. Klasik Türk edebiyatında süslü nesir türünün ilk örneği *XV. yüzyılda Tazarru'nâme* adlı eseriyle *Sinan Paşa* tarafından verilmiştir. Bu nesrin diğer temsilcileri arasında *Fuzuli*, *Veysi*, *Nergisi* gibi yazarlar bulunmaktadır. Rus edebiyatında da süslü nesrin (орнаментальная проза) temelleri ilk olarak *XV. yüzyılda* Epifaniy Premudriy tarafından ağıdalı bir dille kaleme alınan *Stefan Permskiy'nin Yaşamı* (*Житие Стефана Пермского*) ve *Sergiy Radonejskiy'nin Yaşamı* (*Житие Сергия Радонежского*) eserlerinde görülür. Rus edebiyatında süslü nesrin kökenleri, XV. yüzyıla dayansa da süslü nesir, neorealizm ile başlayan yeni üslup arayışlarının bir sonucu olarak 1920'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmada karşılaştırmalı olarak genelden özele bir anlatımla Türk ve Rus edebiyatındaki süslü nesrin ortaya çıkışına, gelişim evrelerine, üslup özelliklerine, ortak yanlarına ve farklılıklarına açıklık getirilmiştir. Bu bağlamda süslü nesre ait çeşitli eserlere ait parçalardaki söz ve anlam sanatları ve uyaklar analiz edildiğinde, her iki edebiyatın süslü nesir örneklerinde de yoğun benzerlikler görülmüş, ağırlıklı olarak kullanılan sanatsal anlatımın, temelde sanatçıların estetik kaygısına dayalı olarak gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süslü nesir, Türk edebiyatı, Rus edebiyatı.

Ornate Prose in Turkish and Russian Literature*

Abstract

Ornate prose is one of the main types of prose in the classical Turkish literature. The impressive power of poetry, the leading literary genre of the period, also influenced prose. Ornate prose, characterized by flashy metaphors, various literary arts, elaborated language, predominant internal rhyme (seci), harmonious and rhythmic resonance, emerged as the result of this influence. The first example of ornate prose in the classical Turkish literature is

* Söz konusu makale, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi tarafından 26 Eylül 2019 tarihinde Balıkesir'de düzenlenen Uluslararası Filoloji Konferansı'nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

* This article is the expanded version of the paper presented at the International Philology Conference organized by Bandırma Onyediy Eylül University on September 26, 2019 in Balıkesir.

the 15th-century 'Tazarrunâme' by Sinan Pasha. Other representatives of this prose are Fuzuli, Veysi, Nergisi, to name just a few. In the Russian literature, the origins of ornate prose were first seen in the 15th century in such hagiographies as *Life of Stefan of Perm* and *Life of Sergius of Radonezh* by Epiphanius the Wise. Although its origins in the Russian literature date back to the 15th century, the ornate prose reappeared as a result of the search for new styles starting with neorealism in the 1920s. This study sets out to clarify the emergence of ornate prose in the Turkish and Russian literatures, its developmental stages, stylistic features, common aspects, and differences comparatively from the general to the specific. In this context, when the rhetoric and semantic arts and rhymes in the pieces belonging to various works belonging to the ornate prose were analyzed, deep similarities were observed in the ornate samples of both literature and it was determined that the artistic expression that is used was carried out mainly based on the aesthetic concerns of the artists.

Keywords: Ornate prose, Turkish literature, Russian literature.

GİRİŞ

Edebiyatta anlatım, nazım ve nesir olarak iki tür üzerinden yapılagelmektedir. Nazımın genel olarak hayal gücüne, gönle, ruha hitap eden, duygu coşkunluğu yaratan bir gücü vardır. Nazım, duyguları konuşuran bir sanattır. Nesir ise çoğunlukla vezinsiz ve kafiyesiz düz cümleler hâlinde yazılan, bazı edebiyat dönemlerinde ise nazımla iç içe olan edebî bir tür olarak bilinmektedir.

Nesirde en önemli ve en temel koşul, içinde bulunduğu dilin kuralları dâhilinde oluşturulmuş olmasıdır. Nazım dili ise, gündelik dilden farklı olarak kendi hedefi doğrultusunda hareket eden âhenkli bir dinamiğe sahiptir. Bu dinamiği, dilin bütün olanaklarını rahatça kullanabilme özgürlüğünden kaynaklanmaktadır. Çağrışımlar, çok anlamlılık, yan anlamlar, eğretileme, mecaz vb. türden metotların yarattığı olanaklar, nazımın anlam dünyasının sınırlarını genişletir. Bazen anlam, bu sanatlarla, imgelerle kapatılarak okuyucunun hissiyatına, kişisel anlayışına ve sezgisine bırakılabilir. Ancak nesir dili, toplumu ya da bireyi eğitici, bilgilendirici, yerine göre yönlendirici bir görev üstlenir.

Nazımın ve nesrin ne zaman ortaya çıktığı, hangisinin önce doğduğu bilim insanları arasında daima tartışılan bir husus olmuştur. Nazımın önce ortaya çıktığı nesrin ise şartların gelişmesiyle daha sonra kendini gösterdiği yaygın bir görüş olarak savunulmaktadır. Bu tartışmaya değinen Süleyman Çaldak, dilbilgisi uzmanlarıyla diğer sosyal bilimcilerin bu konudaki görüşlerini ele alarak dilbilgisi uzmanlarının, nesrin nazımdan önce geldiğini; diğer sosyal bilimcilerin ise destan, trajedi, halk şiiri gibi manzum eserlerin, dinî ayinlerden doğduğunu savunduklarına işaret eder. Bu düşüncelere dayanarak Çaldak, nazımın dinî bir ritüel olarak ortaya çıktığını; ancak uzun bir süre sonra din dışı ve bağımsız bir sanat hâlinde varlık gösterdiğini; nesrin ise düşüncenin gelişimiyle sonradan vücut bulduğunu vurgular (2006, s. 75).

Türk edebiyatında nesrin ortaya çıkışı tarihsel olarak incelendiğinde Türk nesrinin, farklı dönemlerde farklı özelliklere sahip olduğu görülür. Her ne kadar Türk nesir geleneğinin geçmişi, İslamiyet öncesinde Orhun Abideleri'ne ve Uygur metinlerine dayansa da genelde olduğu gibi Türk edebiyatında da nesir türünün gelişiminin nazımdan daha sonra gerçekleştiği düşüncesi oldukça yaygındır. Türk nesrinin ilk ve en önemli örnekleri olan bu eserler genellikle açık ve sade bir dile sahip didaktik, yer yer lirik, destanî ya da dinî içerikli eserler olarak karşımıza çıkar. Eski Türk edebiyatı araştırmacısı Mine Mengi bu konuda şöyle bir açıklama yapmaktadır:

Başlangıçta Türklerin yer değiştirmeleri sonucu siyasî birlik ve düzene kavuşmalarının zaman alması, yerleşik düzen ve huzur isteyen edebiyatın özellikle de düşünce temeline dayanan nesrin hemen gelişip güçlenmesini engellemiştir. Bu tarihî gelişmeyle birlikte; duygusallığı, akıcılığı, kısalığı dolayısıyla akılda daha kolay kalması vb. özellikleri geçmişin hemen her döneminde şiiri öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, derecesi ne olursa olsun, ağırlıklı olarak lirik içerikli olan Divan şiirinde de şiir nesre göre daha etkili bir iletişim aracı olarak öne geçmiş ve estetik beklentinin şiir aracılığıyla karşılanması yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla edebiyatta hüner ve marifet, şiirle var sayılmış; şiir, edebi gücü gösterme aracı olarak kabul görmüştür (2007, s. 43-44).

Edebiyat sahasında hangisinin önce doğduğu tartışılarsa da nazım ve nesrin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu mutlak bir gerçektir. Çünkü nazım ve nesir, biçimsel özellikleri ve konuları bakımından birbirlerinden ayrılırlar da dönem dönem kendi kurallarının dışına çıkarak birbirlerinin sınırlarını zorlamış, birbirlerinin özelliklerinden

beslenmiştir. Bu iki türün, yüzyıllar boyunca kimi zaman birbirinin içinde yer aldığı ve kimi zamansa birbirine benzemeye çalıştığı güzel örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Hemen hemen her kültürün edebiyatında, özellikle sanatlı nesrin, nazmın sahasına daldığı, onun özelliklerini kullanarak ritmine, âhengine ulaşmaya çalıştığı dönemler olmuştur.

Rus edebiyatının gelişimi de Türk edebiyatında olduğu gibi nesir ve nazmın aktif etkileşimi ve iç içe geçmesiyle gerçekleşmiştir. Aleksandr Puşkin, bu düşünceyi şiir romanı *Yevgeniy Onegin*'de şu sözleriyle destekler: “Onlar birleştiler // Dalga ve taş, // Nazım ve nesir, buz ve alev // Birbirinden çok da farklı değiller” (1937, s. 42). Sovyet edebiyat bilimci, şiir kuramcısı ve metin bilimci Boris Viktoroviç Tomaşevskiy'e göre “Nazmı ve nesri net sınırları olan iki alan olarak değil; tarihsel olarak gerçek olgularla çevrilen iki kutup, iki çekim merkezi olarak ele almak daha doğru ve tabii olacaktır” (1959, s. 7-8).

Rus edebiyatının panoramasını genel hatlarıyla ele aldığımızda her edebiyat döneminde farklı edebî eğilimlere ve türlere rastlandığı görülür:

Rus edebiyatında XI. yüzyıla kadar halk edebiyatı hâkimdir. Bu dönemde bılına (былина), tarihî şarkı (историческая песня), efsane (легенда), epik halk hikâyesi (сказ) türlerinde anonim eserler görülür. Söz konusu eserlerin birçoğu nazım formunda söylenmiştir. Nesir formunda söylenen eserlerde ise ritim ve kafiye sağlanarak, esere şiirsellik verilmiştir. Böylece halk edebiyatı eserlerinin kolaylıkla akılda kalması ve ağızdan ağıza aktarılması sağlanmıştır ki, bu özelliğin Türk edebiyatında da benzer şekilde geliştiği görülür.

988 yılında Hristiyanlığın kabulü ile birlikte Rus edebiyatının oluşum süreci başlar. Eski Rus Edebiyatı döneminde (XI-XVII. yüzyıllar) nesir, baskın türdür. Vakayinâme (летопись), azizlerin yaşam öyküsü (жизние), seyahatnâme (хождение, хождение), vaaz (проповедь) türlerinde yazılan eserlerde dinî ve tarihî kişilikler ele alınmıştır. XV. yüzyılda azizlerin yaşam öyküleri ağıdalı bir dille yazılmış ve süslü nesrin temelleri atılmıştır. XVII. yüzyılda ise sıradan insanın yaşamı ve iç dünyası edebiyatta kendisine yer bulabilmiş, drama ve nazım türlerinde eserler verilmeye başlanmıştır.

XVIII. yüzyıl Rus Edebiyatı'nın ilk yarısında baskın edebî tür olarak nazım karşımıza çıkar. Bu durum, dönemin edebiyat akımının klasisizm olması ile açıklanabilir. Eserlerinde bu akıma başvuran yazarlar yoğunluklu olarak od (ода), sone (сонет), destan (эпическая поэма), eleji (элегия), fabl (басня) gibi nazım türlerine yönelirler. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise klasisizmin tiyatro türleri olan trajedi, komedi ve drama yönelim başlar. XVIII. yüzyılın sonlarında santimentalizmin ortaya çıkışıyla nesir türü, yazılan hikâyeler aracılığıyla ilk kez nazma oranla daha çok kullanılmaya başlanır.

XIX. yüzyılın başlarında Rus edebiyatında etkili olan akım romantizmdir. Bunun doğal bir sonucu olarak balad (баллада) ve poema (поэма) gibi türlere yönelim yaşandığı için nazım, nesre oranla daha fazla öne çıkar. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Rus edebiyatında realizm etkili olmaya başlar ve yazarlar romanla hikâye türlerine yönelirler. *Rus Edebiyatının Altın Çağı* olarak adlandırılan bu dönem gücünü nesirden alır.

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başını kapsayan dönem ise *Gümüş Çağ* olarak adlandırılır. Sembolizm, akmeizm, fütürizm, yeni köy şiiri, imgecilik gibi akımların görüldüğü söz konusu dönemde etkin olan tür nazımdır.

1920'li yıllarda ise Sovyet Edebiyatı'nda neorealizm ile birlikte yeni üslup arayışları görülür. Güçlü nesir dönemi olan Altın Çağ'dan sonra gelen, nazımın baskın olduğu Gümüş Çağ döneminden itibaren nesir ve nazım arasındaki sınırlar kaldırılır. Nazım ve nesrin iç içe geçmesiyle süslü nesir ortaya çıkar. Süslü nesir türünün ilk örnekleri, ağıdalı nesir, "sözcüklerin örgüsü" şeklinde XV. yüzyılda görülse de süslü nesrin başlangıcı ve en yoğun görüldüğü dönem olarak 1920'li yıllar kabul edilir.

1. TÜRK EDEBİYATINDA SÜSLÜ NESİR

Süslü nesir türü, Türk edebiyatında Rus edebiyatında olduğu gibi ilk kez XV. yüzyılda görülür. *Klasik Türk Edebiyatı* döneminde dil ve üslup bakımından gösterdiği özelliklerle varlığını hissettiren süslü nesir (inşâ), Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların ağırlıkta olduğu, halk dilinden tamamen uzaklaşıp sanatçının sanatını ortaya koyma endişesinin ön planda bulunduğu, bol secili, süslü, sanatlı, zaman zaman yapmacıklı ve ağıdalı bir dil sergileyen nesir türüdür.

Sanatlı nesrin (süslü nesrin) XV. yüzyıldaki *en büyük temsilcisi Sinan Paşa'dır*. En önemli eseri *Tazarru'nâme*, sanatlı Türk nesrinin ilk büyük eseridir. Sinan Paşa (ö.1486) doğal bir söyleyiş içinde, Arapça ve Farsça sözcüklerle zengin bir söz varlığı oluşturarak edebiyat diline katkı sağlamış, Türkçenin ifade imkânlarının tümünden yararlanarak kısa ve simetrik, düz ve devrik, secili ve âhenkli sağlam cümlelerle mükemmel bir nesir dili meydana getirmiştir (Çaldak, 2006, s. 76).

Sinan Paşa dışında, Tezkirecilik sahasında Âşık Çelebi, Sâlim, Safâyî gibi sanatçılar, bazı resmî ve özel yazışmaları içine alan mecmua (münşeât) yazarları süslü nesir üslubunu kullanmışlardır. Fuzûlî'nin *Şikâyetnâme'si*, Nergisî'nin *Hamse'si*, Veysî'nin *Münşeât'ı* ve *Dürretü't Tâc* adlı siyer kitabı, bu nesrin en uç örnekleri olarak gösterilebilir.

Türk edebiyatında süslü nesrin (inşâ) genel özellikleri ele alındığında şu özellikler görülür:

Süslü nesre ait metinlerde Arapça ve Farsça sözcükler, tamlamalar ve anlam grupları kullanılır. Örneğin, süslü nesrin örneklerinden *Latîfi Tezkiresi'*nde bol miktarda Farsça ve Arapça tamlamaların ve sözcüklerin kullanıldığı; cümlelerin ü bağlacıyla ve *-İp* zarf-fiiliyle birbirine bağlanarak uzadığı dikkati çekmektedir.

Zebân-ı Türkîde şî'r ü inşâya müte'allik ne kadar divân ü risâle vü dâstân ü makâle var ise tetebbu' u tefahhus kıldım ve müddet-i mütemâdi sâl-hürde vü rüzgâr-dîde, sühân-şinâs ü efsâh-nâs azîzlerden istifsâr ü isti'lâm édüp fuzalâ sohbetlerinde ve bülegâ cem'iyetlerinde mahall ü münâsebetle okunan şî'r-i rengîni ve sahâyif-i havâtır-ı yârânda ve defâtir-i zamâyir-i ehl-i irfânda bulunan nazm-ı güzîni, şü'arâ-yı Rûmun mü'ellefât ü musannefâtı ile cem' édüp... (Gülsevin, Turan, Kartalhoğlu, Develi & Duman, 2012, s. 30).

(Türk dilinde (Türkçe) nazım ve inşâ ile ilgili ne kadar divan, risale, destan makale varsa araştırıp inceledim ve sürekli olarak eski yıllardan görmüş geçirmiş sözün kıymetini bilen düzgün anlatımlı güzel sözlü değerli insanlardan (selam edip) ve bilgi isteyip ve bilgilerin sohbetlerinde belâgat sahiplerinin toplantılarında bulunup ilgilenerek okunan süslü, hoş nazımı ve dostların hatıralarının sayfalarında ilim sahibi kişilerin defterlerinde bulunan eşsiz nazımlarını, Anadolu şairlerinin yazılmış eserlerini ve tasnif edilmiş kitaplarını toplayıp bir araya getirerek....)

XVII. yüzyılda yazılmış olan ve ilk Türkçe telif siyer kitabı olarak kabul edilen, Veysî'nin *Dürretü't-Tâc*'ından alınan aşağıdaki örnekte Farsça ve Arapça tamlamaların bolca kullanıldığı böylece anlatımın ağır ve ağıdalı bir hâl aldığı, anlamın neredeyse geri planda kaldığı görülür.

...Ol eyyâmda âyîn-i sanâdîd-i Kureyş bu idi ki evlâdın kerâyim-i murzî'ât-ı kabâyile virüp kendileri ezvâc-ı tâhirât ve zenân-ı tayyibât ile fârig-ül-bâl gunûde-yi firâş-ı kurbet olurlar idi ve te'affün-i hevâ-yı şî'âb ve harâret-i rik-i bathâdan gül-i neobahar-ı 'ömr-i nâzenin olan etfâl-i nâz-peroer ve hurd-sâlî hevâ-zede-yi sümûm-i helâk olmakdan sakınurlardı. Binâenaleyh fasl-ı bahâr u hazânda havâle-nişîn-i Ka'betullâh olan zenân-ı kabâyil Mekkeye etfâl-i Kureyşiyânı alup her birin zull-ı refref-i hargâhda bedeviyâne terbiyet idüp hengâm-ı rızâ' hitâm-ı fitâma yitdükde yine getürüp teslim-i âbâ vü ümmühât iderleridi (İz, 1996, s. 7).

Süslü nesre ait diğer özellik ise metinlerde anlam ve sözle ilgili benzetme, istiare, mecaz gibi sanatlara ve tasvirlerle sıkça yer verilmesidir.

Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'sinde benzetme ve mecaz gibi sanatlara ve tasvirlerle sıklıkla başvurulmuştur. Örneğin: *Terennüm-i bülbülân-ı bustân menâbir-i escârda senâ-yı kudretüñ-i için; tebessüm-i gülbünân-ı gülüstân fasl-ı bahârda ta'accüb-i hikmetüñ-i için* (Çev: Ağaçların kürsülerinde (dallarında) gül kokulu bahçenin bülbüllerinin şarkıları senin kudretini övmek içindir) (Tulum, 2001, s. 21). Cümlede bahar mevsiminin güzelliğinin Allah'ın hikmeti ve kudreti sayesinde olduğundan bahsedilir ve Allah'a övgüler yağdırılır.

Metinde bahar mevsimi tasvir edilirken secili anlatımın yanı sıra teşbih (benzetme), teşhis (kişileştirme) ve intak (konuşturma) sanatlarına da yer verilmiştir: "*Tebessüm-i gülbünân-ı gülüstân*" tamlamasında "gül ağacının tebessüm etmesi" teşhis sanatı olarak karşımıza çıkar, "*menâbir-i escârda*" tamlamasında ise ağaçların hutbe okunan minberlere, kürsüye benzetildiği görülür. Sanatçı, hüsn-i talil sanatına başvurarak görsel ve somut bir tablo çizmek suretiyle bu tablonun oluşumunu soyut olan manevi ve ilahî sebebe dayandırarak Tanrı'ya övgüler sunmuştur.

Süslü nesre ait bir diğer özellik ise simetrik olarak kullanılan benzer seslerle oluşturulan seciler, redifler, aliterasyonlar ve tekrarlar sayesinde bir ritim ve âhenk elde edilmesidir. Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'si secili, birbirine paralel kısa cümlelerle bezenmiş bir edebî metindir, aynı zamanda âdeta nesrin mensur bir nazıma dönüşmüş hâlidir: *Îlâhî! Sen ol pâdişâhsın ki, lutfun hazînesi bî-pâyân; keremün deryâsı bî-kerân. Cûdun sehâb-i kâyim; feyzun bârân-ı dâyim. Rahmetün in'âm-ı şâm il; kudretin âsâr-ı kâmil. Cûdun denizinden dü âlem bir katre; mihrün havâsında iki cihân bir zerre* (Tulum, 2001, s. 81). Bu satırlardaki *bî-pâyân, bî-kerân; kâyim, dâyim; şâm il, kâmil; katre, zerre* sözcükleri arasındaki simetrik seciler oldukça dikkat çekicidir.

Söz konusu eserin "*Kadim'dur ki, ukul-i mutekaddimîn ve mute'ahhirin dayire-i kademine kadem basamaz; Hakim'dur ki, hukema-yı evvelin u ahirin hikmeti ma'rifetinden dem uramaz*" (Tulum, 2001, s. 32) cümlelerinde ise "*Kadim'dur ki*" "*Hakim'dur ki*," sözcükleri ile cümle başında; "*kadem basamaz*," "*dem uramaz*" sözcükleri ile de cümle sonunda vezin ve ses birliği sağlanarak seci oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu örnekte "m" sesine dayalı kuvvetli aliterasyon görülür:

Tazarru'nâme eserinde aliterasyonlara başvurulduğu gibi asonanslara da başvurulmuştur: Örneğin, "*Onların yanında kabâ vü tâc gerek ise, senin yanında yalınca ve aç*

gerek" (Tulum, 2001, s. 191) cümlesinde "a", ... "hevâcir-i beydâ-yı mahşerde ser-gerdân gezerler" ... cümlesinde ise "e" sesine dayalı asonans görülür (Tulum, 2001, s. 195).

Sanatlı nesrin en önemli örneklerinden biri olan Fuzûlî'nin ünlü *Şikâyetnâme*'sinde de simetrik olarak kullanılan benzer seslerle oluşturulan seciler, redifler, aliterasyonlar ve tekrarlar sayesinde bir ritim ve âhenk elde edilmiştir.

Huzurlarına girdüm, bir cem' gördüm, hikâyetleri perîsânne safâdan anda eser ü ne sıldkan anda nişân var. Selam verdüm, rüşvet degüldür deyü almadılar, hüküm gösterdüm, faidesüzdür deyü mültefit olmadılar. Egerçi zâhirden suret-i itaat gösterdiler, ammâ zebân-ı hâl ile cemî suâlüme cevap verdiler. Gördüm ki su'alime cevabdan gayri nesne vermezler ve bu berat ile hâcetüm reva görmezler, nâcâr terk-i mücâdele kıldum ve me'yûs ü mahrum gûşe-i uzletime çekildüm (Banarlı, 1998, s. 549).

Kanûnî'nin kendisine bağlamış olduğu maaşı almak üzere gittiğinde, memurların onunla ilgilenmeyip maaşını ödememeleri üzerine Fuzûlî, iğneleyici ve nükteli bir dille bu mektubu yazarak durumu ilgili devlet idaresine şikâyet etmiştir.

Süslü nesir türünde anaforlar (ön yinelemeler) ve art yinelemeler de önemli rol oynar. Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı eserinde anaforlardan oldukça yararlanılmıştır: "*Ey pâdişâh-ı âlem, ey mücid-i cinn ü âdem! Ey sâni-i dânâ ve ey fâil-i tüvânâ! Ey muzhir-i bedâyi-i hikem ve ey mübdi-i levh ü kalem! Ey Hâliq-ı nâr u nûr, ey râzık-ı mâr umûr!*" (Tulum, 2001, s. 89). Eserde aynı şekilde art yinelemelerden de yararlanılmıştır: "*İlm ü hikmet geoharlerini bildiren sensin ve ikbâl ü saâdet yolarına yeldiren sensin*" (Tulum, 2001, s. 93) ... "*Her kime ne evde nasîb ettin ise, takdîr senindir ve her kimi ne bölükten kıldın ise, tedbîr senindir*" (Tulum, 2001, s. 161).

2. RUS EDEBİYATINDA SÜSLÜ NESİR

Eski Türk Edebiyatı döneminde büyük yer tutan süslü nesir, Rus edebiyatında da kendisine yer bulmuştur. Süslü nesir, Rus edebiyatında *ornamental'naya proza* (орнаментальная проза), olarak karşımıza çıkar. Rus dil bilimci Dmitriy Uşakov, "*ornamental'naya proza*" sözünün "*çok süslü, tumturaklı, kasıtlı olarak oldukça karmaşıklaştırılmış*" gibi anlamlara geldiğini ifade eder (2005, s. 2143).

Ağırlıklı olarak 1920'li yıllarda yazılan eserlerin büyük bir kısmında görülen süslü nesir, nesrin nazım ilkeleri üzerine inşa edildiği edebî bir eğilimdir. Süslü nesirde konu ikinci planda kalır; imge tekrarları, leitmotifler (лейтмотивы), deyim aktarmaları [eğretileme, istiare, metafor (метафор)], çağrışımlar önem kazanır. Sözcüğün kendisi ön planda olup birçok metaforik anlam kazanır. Süslü nesirde konu değil; ses ve ritim (âhenk) ön plandadır. Süslü nesir yazarları âhenği yakalamak ve metinde çok anlamlılığı sağlamak için eserlerinde, imgelerden (образы), sembollerden (символы), ön yinelemelerden (анафоры), art yinelemelerden (эпифоры), değişmecelerden (тропы), deyim aktarmalarından, benzetmelerden, karşılaştırmalardan (сравнения), ad aktarmalarından [mecazî mürsel, metonimi (метонимия)] yararlanır.

1917-1931 yıllarında Rus edebiyatındaki yaratıcı yöntemlerin çeşitliliği, modernizmden neorealizme ve neoromantizme geçiş göze çarpar. Dönem, sosyalist realizm (Maksim Gorkiy, Aleksandr Fadeyev, Mihail Şolohov), neorealizm (Yevgeniy Zamyatin, Aleksey Tolstoy), naturalizm (Boris Pilnyak, Panteleymon Romanov), felsefi nesrin grotesk realizmi (Mihail Bulgakov, Andrey Platonov), neoromantizm (Vsevolod İvanov, Aleksandr Grin) ve nazımda romantik ile gerçekçi eğilimin sentezi (Sergey Yesenin), ekspresyonizm ve

sembolizm (Konstantin Bal'mont, Andrey Bely) gibi birçok akıma aynı anda ev sahipliği yapmıştır. Yaratıcı şahsiyetlerin ve edebî türlerin çeşitliliği yeni arayışlarla, bunun sonucunda da süslü nesrin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.

XX. yüzyılın başında Rus edebiyatında, hem nazımda hem de nesirde, pratikte kullanılan dile karşı, özel bir nazım dili oluşturma fikri hâkimdir (Kojevnikova, 1976, s. 55). Şubat ve Ekim Devrimlerinden sonra 1920'li yıllarda Rus edebiyatında yeni üslup arayışları ortaya çıkar. Bu üslup arayışları ekseninde 20'li yılların edebiyatının neoklasik nesrinde üç önemli üslup eğiliminden bahsetmek mümkündür. Bunlar: realizm akımına özgü olan geleneksel edebiyat üslubu "nötr üslup" (нейтральный стиль), nötr üslubun evrimleşmesiyle ortaya çıkan "itibarlı üslup" (авторитетный стиль) ve "otoriter üslup" (авторитарный стиль)¹tur. Edebiyat araştırmacıları bu üslup eğilimlerini yeni terimlerle, otoriter üslubu "skaz" (epik halk hikâyesi), itibarlı üslubu ise "süslü nesir" olarak, adlandırmaktadırlar (Golubkov, 2016, s. 189). Skaz, tarihsel konuların işlendiği, kahramanların köylü, işçi, küçük burjuvazi vb. sınıflarından oluştuğu ve onların ait olduğu sosyal tabakaya göre konuşturulduğu; bu yüzden sıklıkla halk dilinin, lehçenin aynı zamanda meslekî söz kalıplarının görüldüğü bir anlatı türüdür². Süslü nesir ise skazdan farklı olarak yüksek üslubun görüldüğü bir ifade türüdür.

Eski Rus edebiyatı üzerine çok sayıda çalışması olan Sovyet dilbilimci, akademisyen Dmitriy Sergeyeviç Lihaçov; "ağdalı dil" ("плетение словес") olarak tanımladığı süslü nesrin ilk kez eski Rus edebiyatında XV. yüzyılda *Stefan Permskiy'nin Yaşamı* (Житие Стефана Пермского) ve *Sergiy Radonejskiy'nin Yaşamı* (Житие Сергия Радонежского) eserlerinde görüldüğünü (1979, s. 286) belirtse de söz konusu nesrin ortaya çıkışı genellikle Gümüş Çağ ve modernizm ile bağdaştırılır. Rus modernizmi döneminde nazım ön plandadır. 20'li yılların başında kendisini nesirde de denemek isteyen birçok şair, geçmiş tecrübelerini reddetmeden sıra dışı bir üslup oluşturur. Nazımın nesre nüfuz etmesi; söz konusu edebiyat döneminin koşullarına uygun, uyumlu, özgün bir olaydır ve nesirde klasik olmayan bir anlatı türü olan süslü nesrin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır (Lugovaya, 2016, s. 56). Söz konusu dönemde edebiyat ve sanat ilişkisi göze çarpar. Özellikle de edebiyat ve müzik sentezi ön plandadır. Sembolistler tarafından ilan edilen "her şeyden önce müzik" ilkesinin doğal bir sonucu olarak Sembolist nazımda yer alan birçok söz sanatı süslü nesirde de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanır. Böylece süslü nesirde, karmaşık ve sıra dışı sözdizimsel bir yapı, aynı zamanda fonetik sanatın tüm âhengi ve metnin ritmik yapısı görülür. Süslü nesirde daha çok leitmotiflere dayanan süslü bir nazım dili karşımıza çıkar. Nazım dilinin kullanımı, edebiyat türleri arasındaki alışılmış sınırların silinmesine ve çok anlamlı sözcüklerin kullanımındaki artışa sebep olur. Sonuç olarak, özellikle Sembolist nazımda yer alan birçok sanatın yanı sıra metafor, mecaz-ı mürsel ve oksimoron³ (zıtlasma,

¹Nötr (нейтральный стиль) ve otoriter üslup (авторитарный стиль) kavramları, ünlü Rus edebiyat kuramcısı Mihail Bahtin tarafından işlenmiştir (Bahtin, 1975). 1920-1930'lu yılların edebiyatında nötr üsluptan otoriter üsluba geçiş konusunu ise edebiyat eleştirmeni ve bilimcisi Galina Belaya "Nötr Üslubun Üstesinden Gelme Süreci Olarak Yeni Üslupların Doğuşu" adlı çalışmasında ele almıştır (Belaya, 1978, s. 460). Belaya, yine aynı kitabın bir başka bölümünde "Üslup ve Zaman "İtibarlı Üslup" ve Onun Sorunsalı" konusuna da yer vermiştir (Belaya, 1978, s. 431).

²Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tetik, K. (2020). Bir skaz örneği: İsaak Babel'in *Tuz* adlı öyküsü. O. Köse (Ed.), *Siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle Türkiye ve Rusya* içinde (C. 4, s. 205-219). Ankara: Berikan Yay.

³Oksimoron, birbiriyle çelişen ya da tamamen zıt iki kavramın bir arada kullanılmasıdır. Birçok nazım ve nesir türünde, karşıtlık üzerine kurulu oksimoron sanatıyla karşılaşmak mümkündür. Örneğin, İvan Turgenev'in *Canlı Cenazeler* (Живые моцци) hikâyesinde, Lev Tolstoy'un *Canlı Ceset* (Живой труп) ve Vladimir Vişnevskiy'nin *İyimsen Trajedi* (Оптимистическая трагедия) piyeslerinde olduğu gibi, bazı edebî eserlerin adlarında dahi oksimoron söz sanatının kullanıldığı görülür (Kvyatkovskiy, 2013, s. 258).

küçük karşıtlam) gibi mecaza dayalı söz sanatlarının nesirde de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığı görülür.

Dönem yazarlarının özel bir dil bulma arayışları, farklı estetik ve kısmen de felsefik ön koşullardan hareket ederek sembolizm, fütürizm, imgecilik gibi çeşitli akımlarda gerçekleşir. Sembolistlerin nazımlarında, fütüristlerin “kendi kendini oluşturan sözcük”⁴ünde (“самовитое слово”), imgecilerin “imgesel” sözcüğünde özgün timsalini bulur. Bu sanatsal pratiği, söz konusu dönem için yeni olan sanatsal dilin “zorlaştırılmış”, “hızı kesilmiş”, “çarpıtılmış” teorik anlayışı takip eder (Kojevnikova, 1976, s. 55). Tüm bu yönleriyle süslü nesir, Rus modernizmi ve avangardının doğal bir ürünüdür.

Süslü nesrin kurucusu Andrey Bely’dir (Şulova, 2016, s. 268). Andrey Bely’in *Senfoniler* [*Dramatik Senfoni* (*Драматическая симфония*, 1902); *Kuzey Senfonisi* (*Северная симфония*, 1904); *Dönüş* (*Возврат*, 1905), *Tipiler Kadehi* (*Кубок метелей*, 1908)], *Petersburg* (*Петербург*, 1913) ve *Kotik Letayev* (*Котик Летаев*, 1917)] adlı eserleri süslü nesrin XX. yüzyıldaki ilk örneklerindedir. Aleksey Remizov, *Rus Halkına Öğütler* (*Заповедное слово русскому народу* 1918) adlı eseriyle Andrey Bely gibi süslü nesrin kurucularından biri olarak kabul edilmektedir. Süslü nesir yoğunluklu olarak 1920’lerin ilk yarısında görülür. Boris Pilnyak [*Çıplak Yıl* (*Голый год*, 1922)], Vsevolod İvanov [*Renkli Rüzgârlar* (*Цветные ветра*, 1922)], Aleksandr Malışkin [*Dair’in Düşüşü* (*Падение Даира*, 1923)], Yevgeniy Zamyatin [*Biz* (*Мы*, 1924)], Aleksandr Serafimoviç [*Demir Tufanı* (*Железный поток*, 1924)] gibi yazarların eserlerinde görülen süslü nesir, 20’li yılların ikinci yarısında Mihail Bulgakov [*Beyaz Muhafız* (*Белая гвардия*, 1925)], Maksim Gorkiy [*Artamonovların İşisi*⁵ (*Дело Артамоновых*, 1925)], İsaak Babel [*Kızıl Süvariler* (*Конармия*, 1926)], Fyodor Gladkov [*Çimento* (*Цемент*, 1925)], Konstantin Fedin [*Kentler ve Yıllar* (*Города и годы*, 1927)], Yuriy Oleşa [*Kıskançlık* (*Зависть*, 1927)], Mihail Prişvin [*Cadının Zinciri* (*Кощеева цепь*, 1927)], Aleksandr Malışkin [*Sivastopol* (*Севастополь*, 1927)], Osip Mandel’ştam [*Mısır Pulu* (*Египетская марка*, 1928)], Yuriy Tınyanov [*Vezir Muhtar’ın Ölümü* (*Смерть Вазир-Мухтара*, 1928)] gibi yazarların eserlerinde de görülür. Süslü nesir 30’lu yıllarda da etkisini sürdürür. Vladimir Nabokov [*Umutsuzluk* (*Отчаяние*, 1934)], Vsevolod İvanov [*Zırhlı Tren* (*Бронепоезд 14-69*, 1933); *Partizan Öyküleri* (*Партизанские повести*, 1937)], Boris Poplavskiy [*Gökyüzünden Eve* (*Домой с небес*, 1936-1938)]. 1920-1950’lerin başlarındaki sanatsal dönem; dile duyulan özel bir ilgi, dilin sözdizimsel, anlamsal, duygusal ve ritmik yoğunluğunu içinde barındıran, konuya daha fazla yaklaşmayı ve devrim döneminin bütün konuşma zenginliğini sanata taşımayı amaç edinen süslü nesrin etkisi altında varlığını sürdürür (Dragomiretskaya, 1965, s. 132). Bu edebî eğilim, XX. yüzyılın ikinci yarısında da Rus edebiyatında kendisine yer bulur. Örneğin, Varlam Şalamov’un *Kolima Öyküleri* (*Колымские рассказы*, 1966-1967), Vladimir Gusev’in *Güneyin Ateşli Rüzgârı* (*Огненный ветер юга*, 1988) ve Boris Pilnyak’ın *Tüm Yaşam* (*Целая жизнь*, 1988) adlı eserleri, XX. yüzyılın ikinci yarısında da süslü nesrin geleneklerinin önemini koruduğunun bir göstergesidir.

4“Kahrolsun araç olan sözcük, yaşasın Kendi Kendini Oluşturan, kendi başına değerli sözcük!” sloganıyla bir araya gelen (İvanov, Papernuy & Parnis, 2000, s. 135), aralarında Velimir Hlebnikov, Vladimir Mayakovskiy ve Aleksey Krucyonih gibi temsilcileri bulunan Rus fütüristleri, sözcüğü araç olmaktan çıkarmış ve kendi başına değerli, kendi kendine anlamlı ifade unsurları olarak görmüşlerdir. Sözcüğün özgürleşmesi gerektiğini savunarak eserlerinde, imlâ ve gramer kurallarının kaldırılmasından yana olmuşlardır.

5Eser, Türkçeye farklı çevirmenler tarafından *Artamonov Ailesi* ya da *Artamonovlar* olarak çevrilmiştir. Ancak söz konusu çeviriler, eserin orijinal adının (Дело Артамоновых) Türkçedeki tam karşılığı değildir.

Araştırmacılar tarafından süslü nesir üslubunun farklı oluşumlarının olduğu tespit edilmiştir. Örneğin D. S. Lihaçov (1906-1999), süslü nesre XI. ve XVII. yüzyılları kapsayan Eski Rus Edebiyatı'nda da rastlanıldığından bahseder ve süslü nesri "ağdalı dil" ("племение словес") olarak tanımlar (1979, s. 286). Alman dil ve edebiyat bilimci, filolojide narratoloji (anlatıbilim) kuramının temsilcilerinden Wolf Schmid ise XIX. yüzyılda da süslü nesrin Aleksandr Puşkin, Anton Çehov ve Fyodor Dostoyevski gibi temsilcileri olduğunu belirtir (Schmid, 1998). Ancak süslü nesrin en parlak oluşumu Gümüş Çağ Rus nesrinde görülür. Edebî, sanatsal eğilimlerden biri olan süslü nesir, Yevgeniy Zamyatin'in, Boris Pilnyak'ın, Sergey Kılıçkov'un, Mihail Bulgakov'un ve Sovyetlerin ilk yıllarında yaşamış diğer yazarların yazın sanatında gelişmiştir (Ahmedov& Alihanova, 2013, s. 94).

Süslü nesir üzerine çeşitli eserler yazılmıştır. Bunlar arasında Rus Biçimci yazarlardan (русские формалисты) ve süslü nesrin kuramcısı ve uygulayıcısı olan Yuriy Tınyanov'un *Nazım Metninin Problemleri* (Проблемы стихотворного языка, 1924); bir diğer biçimci yazar Viktor Şklovskiy'nin *Nesrin Teorisi Üzerine* (О теории прозы, 1925); Natalya Alekseyevna Kojevnikova'nın *Klasik Olmayan (süslü) Nesir Üzerine Gözlemlerden* (Из наблюдений над неклассической (орнаментальной) прозой, 1976); Lev Alekseyeviç Novikov'un *Andrey Bely'ın Süslü Nesrinin Üslupbilimi* (Стилистика орнаментальной прозы Андрея Белого, 1990); Wolf Schmid'in *Narratoloji* (Нарратология, 2003); Yekaterina Borisovna Skorospelova'nın *20-30'lu Yıllar Sovyet Nesri: Romanın Kaderi* (Русская советская проза 20–30-х годов: судьбы романа, 1985) ve *XX. Yüzyıl Rus Nesri: A. Bely'den B. Pasternak'a* (Русская проза XX века: от А. Белого до Б. Пастернака) adlı eserleri ve Sergey İvanoviç Kormilov'un *Gümüş Çağ'ın Vezinleştirilmiş Rus Nesri* (Русская метризованная проза Серебряного века, 2009) gibi çok sayıda çalışma bulunur.

Araştırmacılar, yazarların süslü nesre yönelmesi konusuna çeşitli sebepler bulurlar: Dmitriy Lihaçov'a göre bu eğilim, bir çeşit "üst anlam" yakalama arzusunun (1979, s. 286); Yekaterina Borisovna Skorospelova'ya göre XX. yüzyıldaki klasik gerçekçi tiplendirme ilkesinin yerine evrenselleşmeyi ilke edinme isteğinin (2003, s. 59); Volf Şmid'e göre mitolojik düşünce yapısını tasvir etme emelinin (1998, s. 298); Mihail Golubkov'a göre ise modernist süslü üslup yöntemlerinin, özellikle de empresyonist ve ekspresyonist estetik ile ifade etme arzusunun bir sonucudur (2002, s. 230).

Edebiyat eleştirmenleri ve dil bilimciler (M. L. Gasparov, N. Ye. Yegninova, O. G. Yegorova, N. A. Kojevnikova, O.A. Korniyenko, L. A. Novikov, Ye. B. Skorospelova vd.) süslü nesrin temel sanatsal özelliklerine şu unsurları da eklemiştirler: Dilsel kanunları reddetme ve yeni, zenginleştirilmiş bir edebiyat dili yaratma isteği; nesir ve nazım arasındaki sınırları kaldırma; montaj kompozisyonu; çağrışım yaratma ve sembolizm; nesrin ritmi, metin yapısının âhengini oluşturan biçimsel ve konusal yinelemeler; dilin tüm seviyelerinin "sözcüksel" (sözcük çokluğunun bağlamsal olarak geliştirilmesi), "sesbilimsel" (metin yapısında fonetik düzenlemeler); "sözdizimsel" (cümleleri karmaşıktırmak) araçlarını kullanarak okuyucuyu etkileme (Provotorova, 2011, s. 74).

Klasik olmayan anlatı türünün temelini yinelemeler oluşturur ve metne eşsizlik kazandırır (Lugovaya, 2016, s. 56). Ancak süslü nesrin özgünlüğü, sadece detayların basit yinelemelerden ibaret olması değil; mecazi söylemlere dayalı olmasıdır. Sovyet ve Rus dilbilimci L. A. Novikov'a göre "Süslü nesrin sözdiziminin ifade gücünün artırılması, klasik olmayan özel bir anlatım tarzı olan empresyonist anlatım ile açıklanabilir" (1990, s. 156). Edebî metnin düzenlenmesinde en önemli rol, anlamsal ifade güçleri nedeniyle sözlü yinelemelere

aittir. Yuriy Lotman, çeşitli tiplerdeki yinelemeleri “özel bir düşünce yoğunluğu vererek genel dil dokusunu oluşturan büyük karmaşıklık anlamsal dokusu” olarak adlandırır (1970, s. 122). Yineleme, süsün dokusunu vurgulayan süslü nesirdeki metinleri ilişkilendirme aracıdır. Ritim ve kafiye kavramları ile ilişkilidir.

Süslü nesirde sıklıkla başvurulan yinelemelerin çeşitli türleri şunlardır:

❖ *Aliterasyon (аллитерация)*: Ritmik vurgulama ve ses sembolizmi işlevini yerine getiren aliterasyon yinelemesi. Ünsüz fonogram yinelemesi: “*štobi ogon', vzriv, geyenna*” [“чтобы огонь, взрыв, геенна” (Zamyatin, 2014, s. 163)]; [*sneg, bezdorojye, son*] [“снег, бездорожье, сон” (Fedin, 1974, s. 263)]; *Na dne ovraga шумел черный и поспешный теперь ключ*” [“На дне оврага шумел черный и поспешный теперь ключ” (Pilnyak, 2003, s. 299)]. Yevgeniy Zamyatin’in *Biz* eserinden alınan örnekte -g- ve -n-sessizlerinin tekrarıyla; Konstantin Fedin’in *Kentler ve Yıllar (Города и годы)* eserinden verilen örnekte -s-ve-n-ünsüzlerinin tekrarıyla; Boris Pilnyak’ın *Tüm Yaşam (Целая жизнь)* eserinden alınan örnekte ise Rus dilindeki hışırtılı sessizlerden (шипящие согласные) olan -ş-ve -ç- sessizlerinin tekrarıyla söz konusu eserlerde bir ritim yakalandığı görülür.

❖ *Asonans (асонанс)*: Süslü nesirde genellikle, nazımda aynı seslilerin tekrar edilmesi ile meydana gelen, vurguyu taşıyan aynı sesin tekrarı ile elde edilen ses oyunu olan asonansa başvurulur: “*zolotaya igla, oblaka, luç bagrovıy zakata*” [“золотая игла, облака, луч багровый заката” (Bely, 2004, s. 20)]; “*On jil zımlı ştoblı jıt*” [“Он жил зымыл, чтобы жить” (Pilnyak, 2003, s. 302)]. Andrey Bely’nin *Petersburg* eserinde aynı ünlü ses (-a- ünlüsü) vurgulu heceye rastlatılarak özel bir âhenk sağlanmıştır. Boris Pilnyak’ın *Tüm Yaşam* eserinden alınan örnekte ise -i-ve -ı- ünlüleri tekrarlanarak aynı âhenk elde edilmiştir.

❖ *Ön yineleme / anafor (анафора) (A....., A.....)*: Süslü nesirde birbirini izleyen cümlelerin başında aynı sözcüğü ya da aynı sözcük öbeklerini kullanma sanatı olan ön yineleme söz sanatından bolca yararlanır: Örneğin, “*Utaniyorum, kardeşim, der Yegor güçlükle – Çok utaniyorum, seninle bu şekilde karşılaştığımız için. Kardeşim, beni öpmek hoşuna gitmeyecekse örte!*” [“<...>Мне стыдно, брат, – говорит Егор трудно. – Мне очень стыдно, что так мы с тобою встретились. Брат, тебе неприятно меня целовать, не целуй!<...>” (Pilnyak, 2003, s. 59)].

❖ *Art yineleme (эпифора) (.....A,A)*: Süslü nesirde ön yinelemenin yanı sıra birbirini takip eden cümlelerin sonunda aynı sözcüğü ya da aynı sözcük öbeklerini kullanma sanatı olan art yinelemelerden de oldukça yararlanır: “*Etrafa bakın! Âdeta masal. Pelin otu kokuyor, çünkü bu bir masal...*” [“<...>Посмотрите кругом – сказка. Пахнет полынью – потому что сказка<...>” (Pilnyak, 2003, s. 99)].

Süslü nesirde yinelemelerin haricinde ifade gücünü artırmak ve metne ritim ve âhenk vermek amacıyla en çok devriklemelerden, değişmecelerden ve sözdizimsel simetriden faydalanılır.

❖ *Devrikleme (инверсия)*: Süslü nesirde, ritmi sağlamak için cümle içindeki sözcüklerin doğal düzeni kasıtlı olarak bozularak ve söz öbeklerinin yerleri değiştirilerek yapılan sözdizimsel yapılarla ilişkin söz sanatıdır: “*Adam, sonsuzluktaki karla kaplı yönünü kendi belirliyor: kayayı, yüksek ağacı. Adam, karda vücudunu nehirde dümenin tekneyi burundan buruna götürdüğü gibi yönlendiriyor.*” [“<...> Человек сам намечает себе ориентиры в бескрайности снежной: скалу, высокое дерево, – человек ведёт своё тело по снегу так, как рулевой ведёт лодку по реке с мыса на мыс <...>” (Şalamov, 2016, s. 5)]. Hikâyede yazar “karla kaplı

sonsuzluktaki” sözü yerine devrikleme yaparak “sonsuzluktaki karla kaplı” (в бескрайности снежной) ifadesini kullanır⁶.

❖ *Sözdizimsel Simetri (синтаксическая симметрия)*: Sözdizimsel simetri ve ses yinelemeleri, nominatif dizinin destekleyici üyelerinin semantik birliğini pekiştirerek, nesir söyleminin nazım diliyle bütünleşmesine katkıda bulunan resimsel, görsel, süssel bir işlev gerçekleştirir (Halilova, 2009, s. 86): “*Üzüm* *Kırım’dan, elmalar ise kendi çiftliğimden*” [*Виноград из Крыма, яблоки из собственного имения*] (Tınyanov, 1928, s. 7); “*Sobalı yük vagonu karanlık. Sobalı yük vagonu sessiz.*” [*В теплушке мрак. В теплушке безмолвие*] (Pilnyak, 2003, s. 153); “*Yine kulisler ve yine aktrisler*” [*Опять кулисы и опять актрисы*] (Tınyanov, 1928, s. 11); “*Yakutlar orada, zümrütler ise burada*” [*Там рубины, изумруды же здесь*] (Bely, 2004, s. 49)].

Süslü nesrin genel eğilimi, konuşma konusunu görsel bir imge ile sunma arzusu, hem maddi hem manevi olana yayılarak tasvir edilenin somutlaştırılması şeklindedir. Değişmece, soyut olana somutluk vermek ve somut olanın maddiliğini daha da vurgulamak için kullanılır (Kojevnikova, 1976, s. 60).

Süslü nesrin özgünlüğü, sadece değişmecelerin temelinde ortaya çıkan detayların yinelemelerinden ibaret değildir. Süslü nesirde değişmeceler arasında en çok kullanılanlar semboller, deyim aktarmaları (eğretileme, istiare, metafor) ve ad aktarmalarıdır (mecazı mürsel, düzdeğişmece, metonimi). Söz konusu dilbilimsel paradigmanın diğer öğeleri benzetme, karşılaştırma ve metamorfozdur [başkalaşım (метаморфоза)] (Brevnova, 2002, s. 71).

Süslü nesrin birçok yönteminin açıklamasını yinelemelerle, paralellikle (параллелизм) dolu ve ritmik olarak düzenlenmiş bir sözdizimine sahip olan dinî metinlerin taklitlerinde aramak gerekir. Edebî metne büyüme, telkin (hipnoz) edici bir olgu olarak bakma, süslü nesir yazarlarının gerçeği sinestetik (eşduyumlu) olarak (kokuyu çiçek gibi, sesi çiçek gibi, sesi koku gibi) algılamalarına ve metinlerde bu şekilde aktarmalarına yol açmaktadır (Zimina & Rus-Bryuşinina, 2015, s. 11). Bu anlamda, çağdaş Rus süslü nesri, sadece gözler tarafından okunmak için değil aynı zamanda yüksek sesle okunmak için inşa edilmiştir. İşte o zaman, okuyucuda dilin tüm seviyelerinin (sözcüksel, sesbilimsel, sözdizimsel) semantik bir genellemesine dayanan görsel ve işitsel duyguların birleşimi ortaya çıkar. Böylece yazar tarafından okuyucuda oluşması istenen sinestetik algı etkisi gerçekleşir (Brevnova, 2002, s. 85).

SONUÇ

Türk ve Rus edebiyatındaki süslü nesir, taşıdıkları özellikleri ve tarihsel süreçleri bakımından karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Türk ve Rus edebiyatlarında süslü nesrin ilk örnekleri genellikle dinî içerikli eserlerde görülür. Örneğin, Türk edebiyatında süslü nesre ilk kez Sinan Paşa’nın *Tazarru’nâme* adlı eserinde rastlanmaktadır. *Tazarru’nâme*, dinî-tasavvufî içerikli bir eserdir. Rus edebiyatında da süslü nesrin ilk örnekleri XV. yüzyılda *Stefan Permskiy’nin Yaşamı* ve *Sergiy Radonejskiy’nin Yaşamı* eserlerinde görülür. Söz konusu eserler azizlerin yaşam öykülerini ele almaktadır.

⁶ Varlam Şalamov’un Kolıma Öyküleri’nden Kar Boyunca öyküsünün süslü nesir bağlamında daha ayrıntılı analizi için bkz.: Tetik, K. (2019). Şiirsel düzyazı ve Varlam Tihonoviç Şalamov’un “Kolıma Hikâyeleri”nden “Kar Boyunca” hikâyesi örneğinde şiirsel düzyazının üslup özellikleri. E. İnanır, O. Köse ve Y. Ulutürk (Ed.), *Siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle Türkiye ve Rusya* içinde (C. 1, s. 227-239). Ankara: Berikan Yay.

Türk ve Rus edebiyatında süslü nesir, nazmın nesre oranla daha fazla ön planda olduğu dönemlerde görülür. Türk edebiyatında süslü nesir, *Divan Edebiyatı döneminde*; yine aynı şekilde Rus edebiyatında süslü nesir, nazmın ön planda olduğu Rus şiirinin parlak dönemi olan *Gümüş Çağ döneminde* ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatındaki süslü nesirde, birbiriyle uyumlu, âhenkli ve simetrik yapıların baştan sona yer aldığı, bu yapıları oluşturan en önemli unsurun da seci olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu nesirde âheng; sözcük tekrarları, aliterasyonlar, asonanslar, redif, cinas gibi sese dayalı sanatlarla benzetme, tasvir, mecaz gibi anlam sanatlarının bolca kullanılarak sağlandığı görülmüştür. Bu özelliklerin Rus edebiyatındaki süslü nesir örneklerinde de yer aldığı tespit edilmiş olup edebiyatta estetik kaygının, hangi dilde ve kültürde olursa olsun benzer tavrı sergilediği kanısına varılmıştır.

Her iki edebiyatta da nesir türünün doğuşunda şiirsel ifadenin daha kalıcı ve etkileyici etkisinin bulunduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra süslü nesirde, her iki edebiyat sanatçılarının da öncelikli tavrının sanatsal kaygı olduğu; hünerlerini sergilemek amacıyla zaman zaman sözü anlamın önüne geçecek kadar ağırlaştırarak külfetli bir nesir üslubu yarattıkları benzer bir yön olarak gözlemlenmiştir.

Her iki edebiyatta süslü nesrin ortaya çıkış tarihleri incelendiğinde Türk edebiyatında XV. yüzyıl ortaları olarak görülmüştür. Fakat, "süslü nesir" tarzı XV-XVIII. yüzyıllar arasındaki klasik edebiyat nesirlerinde ortaya çıkmış olmasına rağmen XIX. yüzyıl Tanzimat Edebiyatında (her ne kadar dilde sadeliği savunsalar da) Namık Kemal'in bir kısım romanlarında romantik bakış açısına dayalı sanatlı söyleyişe rastlamak mümkündür. Ayrıca XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başlarına rastlayan Servet-i Fünun Dönemi nesrinde de Halit Ziya Uşaklıgil, Cenap Şahabettin, Süleyman Naif, Abdülhak Şinasi Hisar başta olmak üzere söz konusu yazarların, "sanat sanat içindir" anlayışı ve estetik kaygıyla Arapça, Farsça ve hatta Fransızca sözcüklerle yüklü, bol tamlamalı, sanatlı, süslü bir üslup geliştirdikleri; Parnasyenlerin de etkisiyle o güne kadar hiç kullanılmamış olan benzetmeli, mecazlı yeni kavramlar, yeni söz kalıpları ve yeni hayal unsurları ile eserlerinde âhenk yaratma çabası içine girdikleri görülür. Neticede XX. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında dilde sadeleşme akımlarının etkisiyle sanatlı anlatımdan uzaklaşmaya başlanmıştır.

Rus edebiyatında da aynı şekilde süslü nesrin kökleri Eski Rus Edebiyatı (XI-XVII. yüzyıllar) olarak adlandırılan döneme, XV. yüzyıla rastlar. Ancak başlangıç tarihi olarak 1920'li yıllar kabul edilir. Süslü nesir türünde en fazla eser 1920'li yıllarda verilmiştir. En parlak dönemini 20'li yıllarda yaşayan süslü nesir, XX. yüzyılın ikinci yarısında da görülür, hatta XI. yüzyılda Çağdaş Rus Edebiyatı döneminde de (örneğin, Viktor Pelevin'in *Omon Ra* (1992), "*P*" *Kuşağı* (*Generation "П"*, 1999) eserlerinde) varlığını sürdürür. Ancak bu varoluş, etkisini kaybederek, başkalaşarak edebiyatta kendisini gösterir.

SUMMARY

Ornate prose is one of the main prose types of classical Turkish literature (plain, medium and ornate). The fascinating power of poetry, the leading literary genre of the Divan Literature Period in Turkish literature, also influenced prose. Therefore, the words of Arabic and Persian origin are commonly found in the period of classical Turkish literature, and the concern of making art develops in prose as well as in poetry. The result is ornate prose with a harmonious and rhythmic tone, in which flashy metaphors in poetry, various literary arts and flowery rhymes abound.

In this study, the emergence of the ornate prose in Turkish and Russian literature, its developmental stages, stylistic features, common features and differences have been clarified from general to specific comparatively.

When the ornate prose in Turkish and Russian literature is compared in terms of its characteristics and historical processes, the following conclusions have been reached:

The first examples of ornate prose in Turkish and Russian literatures are generally seen in works of religious content. For example, the ornate prose in Turkish literature is found for the first time in Sinan Pasha's *Tazarru'nâme*, which is a religious-mystical work. In Russian literature, the first examples of ornate prose are seen in the works of *Life of Saint Stephen, Bishop of Perm* and *Life of Saint Sergius of Radonezh* in the 15th century, which deal with the life stories of saints.

In the ornate prose in Turkish literature, it has been determined that the harmonious and symmetrical structures are located entirely, and that the most important element forming these structures is rhyme. Besides, it has been observed in this prose that harmony is ensured by abundantly using; a) sound-based arts, such as word repetitions, alliterations, assonances, radif (repetition of common words) and pun, b) semantic arts, such as analogy, depiction and metaphor, c) repetition-based arts, such as pre-iteration and post-iteration. These features have been determined to be included in ornate prose examples in Russian literature as well, and it is concluded that aesthetic anxiety in literature shows a similar attitude regardless of language and culture.

In both literatures, it has been seen that poetic expression has a more permanent and impressive influence on the emergence of prose. In addition, in ornate prose, it has been observed as a similar aspect that the primary attitude of both literary artists is artistic concern, and that in order to showcase their skills, they sometimes create a burdensome prose style by making the word heavier than the meaning.

When the emergence dates of ornate prose in both literatures are examined, it is seen in Turkish literature as the mid-15th century. Sinan Pasha was the leading representative of the ornate prose in the 15th century. *Tazarru'nâme*, his most important work, was the first major work of the Turkish artistic prose. Apart from Sinan Pasha, artists such as Âşık Çelebi, Sâlim, Safâyî, and writers of journal (münşeât), including some official and private correspondence, used ornate prose style. Fuzûlî's *Şikâyetnâme*, Nergisî's *Hamse* and Veysî's *Münşeât* and *Dürretü't Tâc* can be shown as the most extreme examples of this prose. Although the ornate prose appeared in classical literary prose between the 15th and 18th centuries, it is possible to come across artistic discourse based on a romantic perspective in some of the novels of Namık Kemal in 19th century Tanzimat (Reform) Literature period (although it advocates simplicity in the language). In addition, it is seen in the prose of Servet-i Fünun (The New Literature Movement), which dates from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century, that authors, especially Halit Ziya Uşaklıgil, Cenap Şahabettin, Süleyman Naif and Abdülhak Şinasi Hisar, developed an artistic ornate style full of Arabic, Persian and even French words and phrases with the understanding of "art is for art" and aesthetic anxiety and attempted to create harmony in their works in a novel way with simile, metaphorical new concepts, new phrases and new imagination elements with the influence of the Parnassians. As a result, from the 20th century onwards,

artistic expression has started to be avoided due to the simplification currents in the language in Turkish literature.

Similarly, in Russian literature, the roots of the ornate prose dates back to the period called the Old Russian Literature (11-17th centuries), the 15th century. However, the emergence of the ornate prose is generally associated with the Silver Age. The boundaries between prose and poetry were removed from the Silver Age onwards, the strong poetry period, following the Golden Age, the strong prose period. With the combination of verse and prose, ornate prose emerges. Many poets who want to try themselves in prose in the early 1920s create an extraordinary style without rejecting their past experiences. The fact that poetry penetrated into prose is a harmonious and original event that conforms to the conditions of the afore-mentioned literary period and results in the emergence of ornate prose, a non-classical narrative type in prose. Most works of ornate prose were created in the 1920s. The founder of the ornate prose is the symbolist poet and writer Andrey Bely. *The Symphonies* [(*Dramatic Symphony*, 1902); *Northern Symphony* (1904); *Return* (1905), *Goblet of Blizzards* (1908), *Petersburg* (1913) and *Kotik Letaev* (1917) of Andrey Bely are among the first examples of the ornate prose in the 20th century. Similar to Andrey Bely, Aleksei Remizov is considered one of the founders of the ornate prose with his work, *The Reserved Word to the Russian People* (1918). Ornate prose is seen intensely in the first half of the 1920s. Ornate prose, seen in the works of writers, such as Boris Pilnyak (*The Naked Year*, 1922), Yevgeny Zamyatin (*We* 1924), Alexander Serafimovich (*The Iron Flood*, 1924), are also seen in the second half of the 20s in the works of writers, such as Mikhail Bulgakov (*The White Guard*, 1925), Maxim Gorky (*The Artamonov Business*, 1925), Konstantin Fedin (*Cities and Years*, 1927), Osip Mandelstam (*The Egyptian Stamp*, 1928), Yury Tynyanov (*Death of the Vazir-Mukhtar*, 1928). Ornate prose maintains its influence in the 30s, e.g. Vladimir Nabokov (*Despair*, 1934) and Boris Poplavsky (*Home from Heaven*, 1936-1938). This literary tendency takes place in Russian literature in the second half of the 20th century as well. For instance, Varlam Shalamov's *Kolyma Stories* (1966-1967) and Boris Pilnyak's *A Whole Life* (1988) are indications that the traditions of ornate prose remained important in the second half of the 20th century. The ornate prose, which experienced its brightest period in the 20s, is also seen in the second half of the 20th century and continues to exist even in the 21st century, in the period of contemporary Russian literature (for instance, in the works of Viktor Pelevin's *Omon Ra* (1992), *Generation P* (*Generation "П"*, 1999)). However, this existence manifests itself in literature by losing its influence and transforming itself.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Ahmedov, S. H. & Alihanova, İ. Ya. (2013). Ponyatiye ornamentalizma v literaturovedenii i proza Ahmedhana Abu-Bakara. *Vestnik instituta yazıka, literature i iskusstva imeni G. Tsadası*, 3, 93-98. Erişim adresi: https://elibrary.ru/download/elibrary_20499120_51941354.pdf
- Bahtin, M. M. (1975). *Voprosı literature i estetiki*. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Banarlı, N. S. (1998). *Resimli Türk edebiyatı tarihi I*. İstanbul: MEB Yay.
- Belaya, G. A. (1978). Rojdeniye novih stilevih form kak protsess preodoleniya "neytralnogo" stilya. N. K. Gey (Ed.), *Teoriya literaturnih stiley. Mnogoobraziye stiley sovetskoy literature: Voprosı tipologii*. içinde (s. 460-485). Moskva: Nauka.
- Belaya, G. A. (1978). Stili vremena ("avtoritetnystil" i ego problemetika). N. K. Gey (Ed.), *Teoriya literaturnih stiley. Mnogoobraziye stiley sovetskoy literature: Voprosı tipologii*. içinde (s. 231-256). Moskva: Nauka.
- Belyı, A. (2004). *Peterburg* (2.bs.). Sankt-Peterburg: Nauka.
- Brevnova, S. V. (2002). *Sistemno-funksionalnoye opisaniye ornamentalnoy prozi hudojestvennogo teksta (na materiale proizvedeniy Ye. Zamyatina i B. Pilnyaka)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kuban Devlet Üniversitesi, Krasnodar.
- Çaldak, S. (2006). Eski Türk edebiyatında nesir (düz yazı). *Bilimin ve aklın aydınlığında eğitim*, 7(77-78), 74-90. Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/suleyman_caldak_eski_turk_edebiyatında_nesir.pdf.
- Dragomiretskaya, N. (1965). *Teoriya literaturi. osnovniye problemi v istoričeskom osveščenii. Stil'. Proizvedeniye*. Moskva: Literaturnoye razvitiye.
- Fedin, K. (1974). *Goroda i godı. Brat'ya*. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Golubkov, M. M. (2002). *Russkaya literatura xx veka: Posle raskola*. Moskva: Aspekt.
- Golubkov, M. M. (2016). *İstoriya russkoy literaturnoy kritiki xx veka*. Moskva: Yurayt.
- Gülsevin, G., Turan, F., Kartallıoğlu, Y., Develi, H. & Duman, M. (2012). *XVI-XIX. yüzyıllar Türk dili*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Halilova, D. M. (2009). Ritmiçeskaya organizatsiya nominativnih ryadov v russkoy ornamental'noy proze. *Vestnik tsentra mejdunarodnogo obrazovaniya Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4, 83-86. Erişim adresi: https://elibrary.ru/download/elibrary_13019952_95471932.pdf
- İvanov, V. V., Paperniy, Z. S. & Parnis, A. Ye. (2000). *Mir Velimira Hlebnikova. Stat'i. İssledovaniya (1911-1998)*. Moskva: Yazıki russkoy kul'turi.
- İz, F. (1996). *Eski Türk edebiyatında nesir*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kojevnikova, N. A. (1976). İz nablyudeniy nad neklassičeskoy ("ornamental'noy") prozoy. *İzvestiya*, 35(1), 55-66. Erişim adresi: <https://www.twirpx.com/file/2182439/>.
- Kvyatkovskiy, A. P. (2013). *Poetiçeskiy slovar'*. Moskva: İzdatel'skiy tsentr Rossiyskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta.
- Lihaçov, D. S. (1979). *Poetika drevnerusskoy literaturi*. Moskva: Nauka.
- Lotman, Yu. M. (1970). *Struktura hudojestvennogo teksta*. Moskva: İskusstvo.

- Lugovaya, N. V. (2016). Figürü pribavleniya kak smisloobrazuyuşçeye i ritmoobrazuşçeye sredstvo ornamental'noy prozı B. Poplavskogo (na primere romana "Domoy s nebes). *Trudi Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta putey soobşçeniya*, 1, 56-60. Erişim adresi: https://elibrary.ru/download/elibrary_27386521_91897256.pdf.
- Mengi, M. (2007). Eski Türk edebiyatında nesir: Gelişimi ve kaynakçası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(10), 43-76. Erişim adresi: https://www.academia.edu/5697549/Eski_T%C3%BCrk_Edebiyat%C4%B1nda_Nesir_Geli%C5%9Fimi_ve_Kaynak%C3%A7as%C4%B1_The_Prose_in_Old_Turkish_Literature_Its_Development_and_Bibliography_M%C4%B0NE_MENG%C4%B0.
- Novikov, L. A. (1990). *Stilistika ornamental'noy prozı Andreyı Belogo*. Moskva: Nauka.
- Pilnyak, B. (2003). *Sobraniye soçineniy v 6 tomah (C. 1): Golıy god: Roman; povesti; rasskazı*. Moskva: TERRA.
- Puşkin, A. (1937). *Yevgeniy Onegin*. Parij: Étoile.
- Skorospelova, Y. B. (2003). *Russkaya proza xx veka: Ot A. Belogo ("Peterburg") do B. Pasternaka ("Doktor Jivago")*. Moskva: TEİS.
- Şalamov, V. (2016). *Kolımskiye rasskazı*. Sankt-Peterburg: Azbuka.
- Schmid, W. (1998). *Proza kak poeziya: Puşkin. Dostoyevski. Çehov. Avangard*. Sankt-Peterburg: INAPRESS.
- Şulova, Y. A. (2016). Traditsii ornamental'noy prozı A. Belogo v romane V. İ. Guseva "Ognenniy veter yuga." L. F. Alekseyeva (Haz.), *II Mejdunarodnaya nauçnaya konferentsiya "Slovesnoye iskusstvo Serebryanogo veka i russkogo zarubejya v kontekste epohi ("Smirnovskiy çteniya")"*. *Sbornik statey içinde* (s. 268-272). Moskva: Moskva Devlet Üniversitesi Yay.
- Tetik, K. (2019). Şiirsel düzyazı ve Varlam Tihonoviç Şalamov'un "Kolıma Hikâyeleri"nden "Kar Boyunca" hikâyesi örneğinde şiirsel düzyazının üslup özellikleri. E. İnandır, O. Köse ve Y. Ulutürk (Ed.), *Siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle Türkiye ve Rusya içinde* (C. 1, s. 227-239). Ankara: Berikan Yay.
- Tetik, K. (2020). Bir skaz örneği: İsaak Babel'in *Tuz* adlı öyküsü. O. Köse (Ed.), *Siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle Türkiye ve Rusya içinde* (C. 4, s. 205-219). Ankara: Berikan Yay.
- Tınyanov, Yu. (1928). *Smert Vizir-Muhtara*. "Public Domain".
- Tomaşevskiy, B. V. (1959). *Stih i yazık*. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Tulum, M. (Haz.). (2001). *Tazarru'nâme*. Ankara: MEB Yay.
- Uşakov, D. N. (2012). *Tolkoviy Slovar' russkogo yazıka*. Moskva: Al'ta Print.
- Zamyatin, Ye. (2014). *Mı*. Sankt-Peterburg: Azbuka-klassika.
- Zimina, N. & Rus-Bryuşinina, İ. V. (2015). Hudojestvenniy kontsept kak yedinita individual'nogo soznaniya i ornamental'no stidiostilya (na primere tvorçestva V. Pelevina). *Nauçniye trudi KUBGTU*, 5, 9-16. Erişim adresi: https://elibrary.ru/download/elibrary_23498452_46704995.pdf.

Azerbaycan Türkçesinin Bir Diyalektiyle Yazılmış Luka İncili Üzerine

Dr. Öğr. Üyesi Mehdi Rezaei

Allameh Tabataba'i Üniversitesi, Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı
rizai_m613@yahoo.com

Öz

İran kütüphaneleri Farsça ve Arapça eserlerin yanı sıra Türkçe kaynaklar açısından da oldukça zengindir. Bu kütüphanelerin arşivlerinde bulunan yüzlerce Türkçe yazma ve basma eser, geçmiş yüzyıllarda Türk dilinin İran coğrafyasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. İran kütüphanelerinde din, dil, edebiyat, tarih vb. alanlardaki Türkçe eserler son zamanlarda birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bu çalışmada, Azerbaycan Türkçesinin bir diyalektine dayanarak tercüme edilmiş Yeni Ahit'in Luka İncili ele alınmıştır. Eserin dil özellikleri üzerinde durulmuş, çevirinin yapıldığı dönemin ağız özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Eser Lukanın İncili başlığı altında İran Milli Kütüphanesinde 269 numarayla kayıtlıdır. Eseri incelediğimizde, son yüzyılda İran'da Türkçenin hangi ölçüde değişime uğradığı ortaya çıkmaktadır. Lukanın İncili gösterdiği dil özellikleri itibariyle gerek Azerbaycan Türkçesi gerekse İran Türk ağızları için önemli bir kaynak sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Luka İncili, Azerbaycan Türkçesi, Ağız Özellikleri.

An Investigation of the Gospel of Luke Written in One of the Dialects of Azerbaijani Turkic

Abstract

Besides Persian and Arabic works, the libraries of Iran are also enriched by Turkic resources. The presence of hundreds of old printed and handwritten manuscripts in the archives of these libraries recounts the specific status of the Turkish language in Iran's geography in the past centuries. In recent years, with their religious, linguistic, literary, historical, etc. topics, the available works in the libraries of Iran have been considered by many researchers. This paper explores the New Testament Gospel of Luke, which is translated into one of the Azerbaijani dialects. It endeavors to evaluate the linguistic features of the mentioned work and illuminate the properties of the dialect to which the work is translated. This work, namely the Gospel of Luke, has been registered by the 269 number in the national library of Iran. The investigation of the present work will reveal to what extent the Turkish language has undergone changes in the last recent year. Concerning the linguistic features of the Gospel of Luke, the present work can be reckoned as a significant resource for both Azerbaijani Turkic and the other Turkish dialects of Iran.

Keywords: Gospel of Luke, Azerbaijani Turkic, Dialectical Properties.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 05/06/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 19/10/2020

GİRİŞ

Türk dili tarihinde dinî metinlerin tercümesi önemli bir yer tutmaktadır. Eski Uygurlar döneminden itibaren çeşitli ayin ve dinlerle ilgili yazılan eserlerin Türkçeye çevrildiği bilinmektedir. Türklerin Müslüman olmasıyla birlikte İslam dinine ait temel kaynaklar Türkçeye çevrilmeye başlamıştır. Bu dinî eserler genellikle bizzat Türkler tarafından tercüme edilmiştir; ancak diğer dinlerle ilgili eserler kimi devirlerde doğrudan o dinlere mensup olan misyonerler tarafından veya onların önyak olmasıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Siyasi ve dinî amaçları bir tarafa bırakırsak bu eserler Türkoloji açısından da oldukça önemlidir. Diğer bir açıdan bakıldığında dinle ilgili metinler, tarih boyunca dillerin korunmasında da etkili bir rol oynamıştır. Ayrıca bu eserler yazıldığı dönemin dil özelliklerini tespit etmemizde de yardımcı olmaktadır.

Kimi kayıtlara göre Hristiyanların kutsal kitabı İncil veya onun bazı bölümleri Eski Uygurlar döneminde Türkçeye çevrilmiştir. Turfan çevresinde İncil'den Uygurcaya çevrilmiş bazı parçalar bulunmuştur (Ercilasun, 2008, s. 260). Oğuz Türkçesi sahasında ise İncil'in ilk tercümesi Ali Ufkî Bey tarafından 1666'da yapılmıştır (Harman, 2002, C. 26, s. 76). Bu dönemden sonra özellikle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde İncil'in pek çok Türkçe tercümesi yapılmıştır¹. Son yüzyıllarda, İncil'in Türkçe çevirisi sadece Osmanlı sahasıyla sınırlı kalmayıp Türklerin yoğun olarak yaşadığı diğer ülkelerde de yapılmıştır. Bu çevirilerden biri de İran'da basıldığı tahmin edilen *Lukanın İncili* olmuştur.

Bilindiği gibi İran'da Türkçenin varlığı ve bugünkü durumu Türkoloji'de hep ilgi odağı olmuş son zamanlarda birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bu ülkede Türkçenin birçok diyalekti konuşulmakta, çeşitli kütüphanelerinde pek çok Türkçe yazma eser bulunmaktadır. Bu makalede Yeni Ahit'in Luka İncili'nin eski bir Türkçe basma nüshası üzerinde durulmuştur. Eserin İslami bir metin değil de Hristiyan inancına ait olması dikkat çekicidir. Söz konusu eserin basılış tarihi net olarak belli olmasa da eserdeki dil verilerine göre XIX. yüzyılda basıldığı tahmin edilmektedir. Bu eseri özel kılan husus onun dilidir. *Lukanın İncili*, Azerbaycan bölgesinin yaygın bir diyalektine dayanarak tercüme edilmiş, özellikle İran Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Azerbaycan ağızlarının özelliklerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu gibi eserleri incelediğimizde son zamanlarda İran'da Türkçenin hangi durumda olduğunu ve son yüzyıl içinde nasıl bir değişime² uğradığını tespit etmemiz mümkün olacaktır. Ayrıca eser Oğuz Türkçesi başta olmak üzere Azerbaycan ve İran Türk ağızlarını art zamanlı incelememizde de yardımcı olabilir. Bu hususların yanı sıra bu tarz eserleri dikkate aldığımızda Türkçenin yakın zamana kadar İran'da resmî bir konumda olduğunu ve bir diyalektin nasıl resmî yazı diline dönüştüğünü tespit etmek de mümkün olacaktır. Yirmi dört baptan oluşan bu eser, 112 sayfadan ibarettir ve her sayfada 18 satır bulunmaktadır.

Eserin Dil Özellikleri

Eserin dil özellikleri oldukça dikkat çekicidir. Bilhassa kullanılan dil ile İran Türk ağızları arasında görülen benzerlikler ve farklılıklar ilgi çekicidir. Aşağıda eserin tipik dil özellikleri tespit edilmeye, gerekli durumlarda da ölçünlü Azerbaycan Türkçesi ve İran Türk

¹ Geniş bilgi için bk.: Bruce G. Privratsky (2015). Kitabı Mukaddes'in Türkçe Tercümelerinin Tarihçesi, 16 –21 yy. (Çev.: Can Şakırgil). Erişim adresi: https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi_version-s.pdf

² Günümüzde İran Türk ağızları Farsçanın ağır etkisi altında kalarak hızlı bir şekilde yozlaşmaya doğru gitmektedir. Bu etki Türkçenin ses özelliklerinden cümle yapısına kadar görülmektedir.

ağızlarıyla karşılaştırmaya çalışılmıştır. İncelemede daha çok karakteristik hususlar üzerinde durulmuştur.

Ses Bilgisi

İmla Özellikleri

Eserde düzenli bir imla sisteminin uygulandığını söylemek mümkündür. Eserin geneline baktığımızda aşağıdaki imla özellikleri ön plana çıkmaktadır.

a. Kimi durumlarda sözcüklerin doğru biçimde okunması için hareketler kullanılmıştır. Örneğin *oldı* "oldu" ve *öldi* "öldü" fiillerinin birbirinden ayırt edilmesi için (اولدی) ve (اۆلدى) biçiminde gösterilmiştir. *içen* (ايچن) ve *için* (ايچن) "içiniz" gibi sözcükleri birbirinden ayırmak için üstün harekesi kullanılmıştır. İkizleşmeler şedde işaretiyle gösterilmiştir: *yéddi* "7" (يىدى).

b. Kapalı e'ler ilk hecede /ɛ/ ve /ɛ/ biçiminde gösterilmektedir: *évine* "evine" (ايوينه), *éşitmek* "işitmek" (ايشتمك), *géce* "gece" (گيجه), *vérib* "verip" (ويروب), *gétidi* "gitti" (گيتىدى).

c. Kalın sıradan t'ler bazen /t/ ile yazılmıştır: *balta* (بالته), *oturub* "oturup" (اوتوروب), *tuluḥ* "tulum" (طولوخ). Söz konusu ses pek çok durumda ise /t/ ile yazılmaktadır: *ortada* (اورتاده), *ataları* (آتالرى), *tanilur* "tanınır" (تانيلور), *topraq* (تپراق), *tapdim* "buldum" (تاپدم).

d. Kalın sıradan s'ler genellikle /s/ ile gösterilmiştir: *su* (صو), *samanı* (صمانى), *savurar* "savurur" (صاورور), *saldı* (صالدى), *soruşacağam* "soracağım" (صوروشه جغم), *sora* "sonra" (صوره).

Ünlü Uyumu

Kalınlık-incelik uyumu

Türkçenin temel kurallarından biri olan kalınlık-incelik uyumu, üzerinde çalıştığımız eserde de sağlamdır.

tézlig inen aşağı yén "çabucak aşağı in", *ne çetinlik inen dövletli olanlar Allah'ın melekûtına girerler* "zenginler zorlukla Allah'ın melekûtuna girerler", *onun teri qan damcılarını kimi yere tökülür idi* "onun teri kan damlaları gibi yere dökülüyordu", *sene müjde vérmeye gönderilmişem* "sana müjde vermek için gönderilmişim", *Rebb dédi pes bu neslin adamlarını kime benzedim?* "Tanrı 'peki bu neslin insanlarını kime benzeteyim' dedi".

Düzlük-yuvarlaklık uyumu

Bilindiği gibi Türk dilinin ilk devirlerinde düzlük-yuvarlaklık uyumu sağlam değildi. Eski Oğuz Türkçesinde de bu durum devam etmişti (Timurtaş, 2005, s. 43). Düzlük-yuvarlaklık uyumu son zamanlara kadar, bir kısım kökler bir yana, birçok eklere bile hükmünü geçirememiştir (Ergin, 2009, s. 72). *Lukanın İncili*'nde de bu uyum sağlam değildir. Eski Oğuz Türkçesinin tipik ses özelliklerinden biri olan yuvarlaklaşma söz konusu eserde de birçok durumda görülmektedir. Bu durumları şu şekilde özetleyebiliriz:

Hem öğrenilen geçmiş zaman eki hem de zarf-fiil eki olarak kullanılan -*Ub* "-Ip/-Up" eki düz ünlülü fiillere de yuvarlak biçimde eklenmektedir.

özini beş ay gizledüb "beş ay saklanmış", *avratımın günü geçübdür* "karımın yaşı ilerlemiştir", *her ne ki qaranlıqda danışubsız* "karanlıkta konuştuklarınız", *gelüb uzaqda durdular* "gelip uzakta durdular", *o da olara cevāb vérib dédi* "o da onlara cevap verip dedi".

Görülen geçmiş zaman eki genellikle düz ünlü ile gelmektedir.

gumān éylerdiler ki bir rûh gördiler "bir ruh gördüklerini sandılar", *qorhıya düşdi* "korkuya kapıldı", *İsa'm görende yüzi üstine düşdi* "İsa'yı görünce yüzüstü düştü", *onun yanına getürdiler* "onun yanına getirdiler", *nāzırlıqdan ma'zül oldım* "nazırlıktan atıldım".

Türkçenin her devrinde teklik ve çokluk üçüncü kişi emir ekinin ünlüsü yuvarlak olmuştur. Aynı durumu *Lukanın İncili*'nde de görebiliriz.

muqāvimet éylemege qādir olmasunlar "mukavemet gösteremeye güçleri yetmesin", *şehar içinde olanlar ondan çıhsunlar ve zemilerde olanlar ona girmesünler* "şehir içinde olanlar oradan çıksınlar ve tarlalarda olanlar oraya girmesinler".

Şimdiki zaman eki /l/, /n/ ve /ş/ ünsüzleriyle biten fiil kök ve gövdelerine genellikle yuvarlak biçimde eklenir. Bu durum da düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır.

çöllere aparılır idi "kırlara götürülüyor idi", *bir kor adam yol kenarında oturub dilenür idi* "bir kör kişi yol kenarında oturup dileniyordu", *biz bilürük ki sen doğru danışursan* "biz doğru konuştuğunu biliyoruz", *gelmegde yubanur* "gelmekte gecikiyor", *oğrı yahınlaşur* "hırsız yakınlaşıyor", *men dalınca gelürem* "ben arkandan geliyorum".

Kimi sözcükler eski biçimlerini koruyarak düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalmışlardır.

öz sürülerini sahlamaq için "kendi sürülerini saklamak için", *doğruluq inen* "doğru olarak", *men bir zemi satun almışam* "ben bir tarla satın almışım", *sévğülü oğlumı gönderecegim* "sevgili oğlumı göndereceğim", *buraya içeri getür* "buraya içeriye getir", *üçinci günde qiyam éyliyecekdir* "üçüncü gün isyan edecektir", *alçaq boylı idi* "kısa boyluydu", *halq onun sözünü eşitmek için* "halk onun sözünü duymak için".

Ses Değişimleri

η > v Değişimi

Eserin en önemli fonetik özelliklerinden biri η > v değişimidir. Bu durum teklik ikinci kişi iyelik ekinden sonra yönelme ve belirtme hâli eklerinin gelmesi durumunda ortaya çıkar. Aynı durumu İran sahasında da görmemiz mümkündür. Örneğin Erdebil ağızlarının önemli ses özelliklerinden biri η > v (Karini, 2009, s. 98) değişimidir.

senin yolıvı "senin yolunu", *senin évive* "senin evine", *şāgirdleriüve yalvardım* "öğrencilerine yalvardım", *oğlıvı buraya getür* "oğlunu buraya getir", *senin canıvı senden istiycekler* "senin canını senden isteyecekler", *öz dostlarıvı ve qardaşlarıvı ve qovumlarıvı ve dövetli qonşılarıvı çağırma* "kendi arkadaşlarını, kardeşlerini, akrabalarını ve zengin komşularını çağırma", *atava ve anava hürmet éyle* "babana ve annene saygı göster", *yatağıvı götürüb évive gét* "yatağını toplayıp evine git", *ona dédi senedüvi al ve yaz heştad³* "ona belgeni al ve seksen yaz dedi".

Teklik ikinci kişi iyelik ekinden sonra söz konusu ekler gelmediği takdirde η > v değişimi yaşanmaz.

senin oğlın "senin oğlun", *aqam buyurdığın kimi oldı* "beyim buyurduğun gibi oldu", *dédi ki qardaşın geldi* "kardeşin geldi, dedi".

³. Günümüzde İran Türk ağızlarının genelinde *seksen* sayısının yerine Farsça *heştad* sözcüğü kullanılmaktadır.

η > y (ø) Değişimi

İran Türk ağızlarının genelinde görülen bu değişim (Doğan, 2010, s. 81; Karini, 2009, s. 98; Rezaei, 2015, s. 111) çokluk ikinci kişi iyelik ekinde ortaya çıkar. Söz konusu ek, ünlü ile biten sözcüklere *-yIz* şeklinde eklenirken ünsüz ile biten sözcüklere genellikle *-Iz* biçiminde eklenmektedir.

sizin atayız bilür "sizin babanız bilir", *hezîneyiz her yêrde olsa gögliz de orada olacaqdır* "hazineniz nerede olursa gönlünüz de orada olacaktır", *qabağıza qoyulan zadlardan yeyün* "önünüze konan şeylerden yiyiniz", *hâtırızda olsun* "aklınızda tutun", *başızdan bir tük eksik olmyacaqdır* "başınızdan bir saç kılı eksik olmayacaktır", *adız göglerde yazılıbdur* "adınız göklerde yazılmıştır", *ama içeriz zulm ve şerâret inen dolıdır* "ama içiniz zulüm ve kötülük ile doludur", *başızı qavzıyub yuħarıya baħın* "başınızı kaldırıp yukarıya bakın".

η > g / q / nq Değişimi

/η/ sesi /v/ ve /y/ seslerinin yanı sıra /g/, /q/ ve /nq/ gibi seslere de değişmiştir.

gögli sınımlara şefâ bağışlıyam "gönlü kırılanlara şifa bağışlayayım", *şāgirdlere dönüb yalquzca olara dedı* "öğrencilerine dönüp yalnızca onlara dedi", *bir böyük donqız sürisi dağda otlamaqda var idi* "büyük bir domuz sürüsü dağda otlamakta idi".

Ses Korunmaları

Oğuz Türkçesini dikkate aldığımızda İran ve Azerbaycan sahasında ortaya çıkan bazı ses değişimleri, bu ağızları Anadolu ağızlarından ayıran özellikler olarak karşımıza çıkar. *Lukanın İncili* eserinin yazıldığı dönemde söz konusu değişimlerin birçoğu henüz gerçekleşmemiştir.

/a/ Sesinin Korunması

İran ve Azerbaycan sahasında /v/ sesinden önce gelen /a/ ünlüsü birçok örnekte yuvarlaklaşmıştır; *av ~ ov*, *avuç ~ ovuc*, *avun- ~ ovun-*, *avurt ~ ovurd*, *kavun ~ qovun*, *kavur- ~ qovur-*, *kavuş ~ qovuş-*, *savur- ~ sovur-*, *tavşan ~ dovşan* vb. örnekler gibi. Ancak eserde *av* gibi bir örnekte /a/ ünlüsünün korunduğu görülmektedir.

derine apar ve torlarızı av için atın "derine götür ve ağlarınızı av için serin", *balıqların avı cehetine* "balıkları avlamak için", *bundan béle insan avçısı olacaqsan* "bundan sonra insan avcısı olacaksın".

Kimi örneklerde yuvarlak ünlü ters bir gelişme göstererek düz ünlüye dönüşmüştür.

eller inen avub yéyer "eller ile ovup yer", *be'zilerini öldürecekdirler ve be'zilerini qavacaqdırlar* "bazılarını öldürecekler bazılarını ise kovacaklardır", *alış vériş éyliyenleri qavmağa başladı* "değiş tokuş yapanları kovmaya başladı", *gözlerini de göge qavzamaq istemez idi* "göge kaldırmak istemezdi".

/g/ Sesinin Korunması

Ölçünlü Azerbaycan Türkçesi ve İran Türk ağızlarının genelinde birçok örnekte *g > y* değişimini yaşanmıştır. Ancak üzerinde çalıştığımız eserin yazıldığı dönemde *g > y* değişimi henüz gerçekleşmemiştir.

mene kim degdi "bana kim değdi", *yüzinin şüreti degişildi* "yüzünün biçimi değışildi", *dövetli degil* "zengin değil", *igirmi min nefer inen* "yirmi bin kişi ile", *bir degirman daşı boynuna asılıb* "bir değirmen taşı boynuna asılmış", *bağbanlar onu döğüb yola boş saldılar* "bağcılar onu

dövüp eli boş gönderdiler", *vāqi'* olan *zadlardan heberdār degilsen* "gerçekleşen olaylardan haberdar değilsin", *iki gögerçin* "iki güvercin", *egriler düz olacaqlar* "eğriler düz olacaktır", *kögnegin de almaqdan māni' olma* "gömleğini de almasını engelleme", *du'a éylemegi bize ögret* "dua etmeyi bize öğret".

/q/ Sesinin Korunması

Günümüzde ölçünlü Azerbaycan Türkçesi ve İran Türk ağızlarında /h/ ile kullanılan kimi sözcükler, eserde *q*'li şekilde eski biçimlerini korumuştur.

çoq balıq tutdılar "çok balık avladılar", *ondan çoq sözler su'al éyledi* "ona birçok soru sordu", *altmış oq menzili Urşelim'den uzaq idi* "altmış ok menzili Urşelim'den uzaktı", *Yahyā'dan böyük péygamber yoqdur* "Yahya'dan daha büyük peygamber yoktur".

Göçüşme

Azerbaycan ve İran Türk ağızlarıyla Anadolu ağızları arasında görülen en tipik farklılıklardan biri kimi sözcüklerde yaşanan göçüşme olayıdır. *depren- ~ terpen-, ileri ~ ireli, köprü ~ körpü, öksür- ~ öskür-, toprak ~ torpaq, tutsak ~ dustaq, yaprak ~ yarpaq* gibi örneklerde söz konusu durumu görebiliriz. Günümüzde Azerbaycan ve İran sahasında göçüşmeye uğramış kimi sözcükler *Lukanın İncili*'nde orijinal biçimini korumaktadır. Söz konusu sözcükler şunlardır: *avrat ~ arvat, tepren- ~ terpen-, topraq ~ torpaq, göster- ~ görset-⁴, yarpaq ~ yarpaq*.

'avratımın günü geçübüdür "karımın yaşı ilerlemiştir", *topraq üstünde qayırmış* "toprak üzerinde yapmış", *siz ki öziyi adamların huzurunda 'adil gösterirsiniz* "siz ki kendinizi insanlar huzurunda adil gösteriyorsunuz", *ağaçlara bahın yapraqları açılarda* "ağaçlara bakın yaprakları açılınca", *onu tepredebilmedi* "onu kımıldatamadı".

Eserde kimi örneklerin ikili biçimi kullanılmıştır: *örgetmek inen qovmu tehrık éyler* "öğretmekle kavmi kıskırtır", *doğrı danışursan ve ögredirsən* "doğru konuşuyorsun ve öğretiyorsun".

Bazı örneklerde de günümüzde olduğu gibi göçüşme olayı görülmektedir.

ve ireli qaçub onu görmek için bir tut ağacına çıhdı "ve ileri koşup onu görmek için bir dut ağacına çıktı".

Sözcük Başı y- Durumu

Azerbaycan ve İran Türk ağızlarını Anadolu ağızlarından ayıran diğer bir özellik ise söz başı *y-* durumudur. *yıl ~ il, yılan ~ ilan, yıldırım ~ ıldırım, yıldız ~ ulduz (ıldız), yiğit ~ igid, yit- ~ it-, yut- ~ ud-, yüce ~ uca, yürek ~ ürek, yüz "sima" ~ üz, yüz- ~ üz-* "soymak", *yüzük ~ üzük* gibi örnekleri dikkate aldığımızda söz konusu durum anlaşılmalıdır. Üzerinde çalıştığımız eserde baktığımızda ise kimi sözcüklerde /y/ ünsüzünün kullanıldığını görmekteyiz. Bu durum günümüzde ölçünlü Azerbaycan Türkçesi ve İran Türk ağızlarında görülmemektedir.

eline yüzük ayaqlarına başmaq vırın "eline yüzük ayaklarına ayakkabı takın", *yüzi üste onun ayaqlarına düşüb ona şükr éyledi* "yüzüstü onun ayaklarına düşüp ona teşekkür etti", *gün inen ayda ve yulduzlarda 'elâmetler olacaq* "güneş ile ay ve yıldızlarda alametler olacak",

⁴ Kimi araştırmacılara göre *görset-* fiili *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi değildir. Söz konusu görüğe göre bu fiiller iki farklı yapıya sahiptir. Geniş bilgi için bk.: Ahmet, GÜNŞEN (2006). *göster- ve görset- / körset- Fiillerinin Yapısı Üzerine, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 35-49.

'avratlar qorhub **yüzlerini** yére egende "kadınlar korkup yüzlerini aşağı çevirdiklerinde", *āyā* bizim **yüregimiz** içimizde alışmaz idi "bizim yüregimiz içimizde ısınmaz mıydı?", bir **yüzüve** vurana o birini de ona dönder "yüzünün bir tarafına vuran kişiye diğer tarafı da çevir".

Biçim Bilgisi

Bildirme Kipleri

Görülen geçmiş zaman

Türkçenin bütün devirlerinde gördüğümüz *-DI* görülen geçmiş zaman eki eserde de aynı biçimde kullanılmaktadır. Bu kipte göze çarpan tek farklılık çokluk ikinci kişi çekiminde ortaya çıkar. Söz konusu durumda $\eta > \emptyset$ değişimi yaşanarak kişi eki *-z* biçiminde kullanılır.

men yére od salmağa geldim "ben yere ateş yaymaya geldim", *mene bir çepiş vèrmedin* "bana bir çepiç vermedin", *de'vet olunmuşlara bir meşel getürdi* "davet edilenlere bir örnek verdi", *her zadı terk éyliyüb sene tâbi' olduq* "her şeyi terk edip sana bağlandık", *me'rifetin kilidini götürdiz* öziz *girmediz* girenleri de *qoymadız* "marifetin anahtarını aldınız, kendiniz girmediniz, girenlere de izin vermediniz", *şāgirdler bunu görende olara acıqlandılar* "öğrenciler bunu görünce onlara kızdılar".

Öğrenilen geçmiş zaman

Ölçünlü Azerbaycan Türkçesi ve İran Türk ağızlarında olduğu gibi *Lukanın İncili*'nde de öğrenilen geçmiş zaman için iki farklı ek kullanılmıştır: *-Uḃ* ve *-mİş*. Eseri dikkate aldığımızda *-Uḃ* eki birinci kişiler için kullanılmazken *-mİş* eki ise ikinci kişiler için kullanılmamaktadır.

men bés cüft öküz satun almışam "ben beş çift öküz satın almışım", *olar ki tedārik éyliyübsen kimin olacaqdır* "hazırladıkların kimin olacaktır", *her şeherden onun yanına gelüb* "her şehirden onun yanına gelmiş", *héc bir zad tutmamışıq* "hiçbir şey tutmamışız", *her ne ki qaranlıqda danışubsız işıqda éşidilecekdir* "karanlıkta konuştuklarınızı aydınlıkta duyulacaktır", *bizi hēyrette qoyublar* "bizi hayrette bırakmışlar".

Geniş zaman

Eserde geniş zaman eki ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi *-r* ve *-Ar* ekleriyle karşılanır. /l/ ünsüzüyle biten fiil kök ve gövdelerine ek *-Ur* biçiminde eklenir.

heftede iki def'e oruç tutaram "haftada iki kere oruç tatarım", *ondan sora onu kesersen* "ondan sonra onu kesersin", *ahtaran tapar ve qapı çalana açılır* "arayan bulur ve kapı çalana açılır", *her ağac öz méyvesinden tanılır* "her ağaç kendi meyvesinden tanılır", *size beyān éylerem ki o kime benzer* "kime benzediğini size açıklarım", *biz de her borçlu olanımıza bağışlarıq* "biz de bize borçlu olanlara bağışlarız", *soframda yéyüb içersiz* "soframda yiyip içersiniz", *uzun paltarlarda gezmegi isterler* "uzun elbiselerle gezmeyi isterler", *oruç tutarlar ve dua éylerler* "oruç tutarlar ve dua ederler".

Gelecek zaman

Gelecek zaman eki *-acaq / -ecek* biçimindedir. Bugün Azerbaycan Türkçesinde birinci kişilerde görülen $k > y$ değişimi eserde görülmemektedir. Ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde çokluk ikinci kişi eki *-sInIz* iken eserde söz konusu ek *-sIz* biçimindedir.

oların yanına peygamberler ve resullar gönderecegem "onların yanına peygamberler ve resullar göndereceğim", *anbarlarımı yıhub daha büyüklerini qaytracağam* "ambarlarımı yıkıp

daha büyüklerini yapacağım", *ve sen ey Kefernahum ki göge kimin ucalanubsan cehenneme kimin yéndirileceksen* "ve sen ey göge kadar yükselen Kefernahum cehenneme kadar indirileceksin", *oların hansısının 'avratı olacaq* "onların hangisinin eşi olacak", *vācib olan zādaları size öğredecekdir* "vacip olan şeyleri size öğretecektir", *çoq fikr éylemeyin ne yiyeceksiz ve bedeniz için ne giyeceksiz* "ne yiyeceğinizi ve ne giyeceğinizi çok düşünmeyin", *ona tāziyāne vurub onu öldürecekler* "onu kırbaça vurup öldürecekler".

Şimdiki zaman

Eserde şimdiki zaman eki *-Ir / -Ur* şeklindedir. Ünlü ile biten fiillerde ek ünlüsü ile fiilin sonunda bulunan ünlü kaynaşmıştır. Örneğin ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde *isteyirsen* "istiyorsun" biçimindeki çekim eserde *istirsen* şeklinde kullanılmaktadır. Şimdiki zaman eki /l/, /n/ ve /ş/ ile biten fiil kök ve gövdelerine yuvarlak biçimde eklenmektedir.

her yére gétsen men dalınca gelürem "nereye gitsen ben arkandan geliyorum", *ekmedigin zadı biçirsen* "ekmedığın şeyi biçiyorsun", *oğrı yahınlaşur* "hırsız yakınlaşıyor", *indi biz Urşelim'e gédirik* "şimdi biz Urşelim'e gidiyoruz", *biz bilürük ki sen doğru danışursan* "biz senin doğru söylediğini biliyoruz", *bu ne sözlendir ki bir biriz inen behş éylirsiz ve gemgin gédirsiz* "niçin bu sözlerden dolayı birbiriyle tartışıp üzgün gidiyorsunuz", *girüb orada sākin olurlar* "girip orada sakin oluyorlar", *özlerini 'adil bilüb güvenürdiler* "kendilerini adil bilip güveniyorlardı".

Tasarlama Kipleri

Gereklilik kipi

Gereklilik kipi eserde genellikle *lāzım* ve *gerek* sözcükleriyle yapılmaktadır. Seyrek de olsa *-mAll* eki de kullanılmıştır.

tāze şarab tāze tuluhlara qoymalıdır "yeni tulumlara taze şarap koymalıdır", *oları terk éylememek lāzım idi* "onları terk etmemeliydi", *du'a éylemek ve usanmamaq lāzımdır* "dua etmek ve usanmamak gerek", *senin évinde qalmağım lāzımdır* "senin evinde kalmalıyım", *menim huşuşumda cemi' yazılmış zādalar gerek teknil olunsun* "benim hakkımda yazılmış tüm şeyler tamamlanmalı".

İstek kipi

Ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi istek eki eserde de *-(y)A* biçimindedir.

evvel gédüb atamı defn éyliyem "ilk başta gidip babamı gömeyim", *onu atamın évine gönderesen* "onu babamın evine gönderesin", *o vaqt ki cenüb yéli ese déyersiz ki issi olacaqdır* "güney rüzgarı estiğinde sıcak olacak dersiniz", *gelin onu öldürek ta irş bizimki ola* "mirasın bize kalması için onu öldürelim", *şürişler heberlerini eşidesiz qorhmayın* "isyanlar haberlerini duyusunuz, korkmayın", *hükkamin huzurına getüreler* "hâkimlerin katına getireler".

Emir kipi

Eserde görülen emir kipi bugünkü biçimiyle aynıdır; sadece üçüncü kişilerde ek hep yuvarlak şekilde kullanılmıştır.

aqam mene izn vér "efendim bana izin ver", *dédi yā rebb gözlerim açılsun* "ya rab gözlerim açılın dedi", *siz bu sözleri qulaqlarızda sahlayın* "siz bu sözleri kulaklarınızda tutun", *gédüb öziyi kâhinlere gösterin* "gidip kendinizi kâhinlere gösterin", *girenler onun ışığını görsünler* "girenler onun ışığını görsünler".

Şart Kipi

Eserde şart kipi günümüzde olduğu gibi -sA ekiyle yapılmaktadır. Birçok örneklerde *eger* "eğer" sözcüğünün de kullanıldığını görmekteyiz.

eger size désem hergiz inanmıyacaqsız "eğer size desem asla inanmayacaksınız", *yā rebb eger istesen meni pāk éylemege qādirsen* "ya rab istediğin taktirde beni temizleyebilirsin", *her kim özini ucalandırsa alçaqlanur ve her kim ki özini alçaqlandırsa ucalanur* "herkes kendisini yüceltirse alçalır ve herkes üstünlük tasarlamasa yücelir", *cendek her yerde olsa kerkesler oraya cem' olurlar* "ceset her yerde olsa akbabalar oraya toplanırlar", *eger dések gögden o da déyecekdir* "biz dersek o da gökten seslenecektir", *olar sizi qebul éyleseler qabağıza qoyulan zadlardan yéyin* "sizi kabul ederlerse önünüze konan şeylerden yiyiniz".

Kimi durumlarda Farsçanın etkisinde kalarak şart eki kullanılmamaktadır. Bu tarz cümlelerde şart anlamını *eger* "eğer" sözcüğü sağlamaktadır.

eger Mesih ve Allah'ın bergüzidesidir özini qurtarsun "eğer Mesih ve Allah tarafından seçilmişse kendisini kurtarsın".

Yeterlik Kipi

Eserde yeterlik kipinin olumlu ve olumsuzu günümüzde olduğu gibi *bil-* fiiliyle yapılmaktadır.

men 'avrat almışam bu cehete gelebilmerem "ben evlenmişim o yüzden gelemem", *bundan sora nāzır olabilmesen* "bundan sonra nazır olamazsın", *kim nicāt tapabilür?* "kim kurtulabilir?", *o çıhanda olar inen danşabilmedi* "o çıktığında onlar ile konuşamadı", *hem Allah'a hem mala qulluq éyliyebilmezsis* "hem Allah'a hem de mala kulluk edemezsiniz", *onu söz inen tutabilmediler* "onu söz ile önleyemediler".

Zarf-Fiiller

-Ub zarf-fiil eki

Türk dilinin tarihî dönemlerinde genellikle yuvarlak biçimde görülen bu ek eserde de hep yuvarlaktır. Söz konusu ek günümüzde İran ve Azerbaycan sahasında genellikle uyuma girmiştir.

olar onu soyub ve yaralıyub nîme can qoyub gétdiler "onlar onu soyup yaralamış, yarı can bırakıp gittiler", *gelüb uzaqda durdılar* "gelip uzakta durdular", *ıldırım gög altının bir terefinden çalub gög altının o terefine kimin işıqlandırır* "yıldırım gök altının bir tarafından çakıp gök altının diğer tarafına kadar aydınlatır", *başızı qavzıyub yuħarıya baħın* "başınızı kaldırıp yukarıya bakın".

-AndA zarf-fiil eki

-An sıfat-fiil ekiyle bulunma hâli ekinden oluşan bu ek İran ve Azerbaycan sahasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Anadolu sahasında pek görülmeyen bu ek, genellikle -IncA/-UncA ekinin karşılığı olarak kullanılır. -AndA zarf-fiil ekinin eski biçimi olan -GAndA Çağatay metinlerinde yaygın olarak görülmektedir.

qayıdanda men sene edā éylerem "dönünce ben sana öderim", *quriya çıhanda şeherden bir adam ona rast geldi* "karaya çıkınca şehirden bir insan onunla karşılaştı", *onu tapanda çiginlerine qoyar* "onu bulunca omuzlarına koyar", *olardan biri öz sağalmağını görende* "onlardan biri kendisinin iyileştiğini görünce", *sürende özi yuħladı ve deryāçeye tūfan yéndi* "sürerken kendisi uyudu ve denizde fırtına koptu".

Zamirler

İran Türk ağızlarının genelinde olduğu gibi eserde de çokluk üçüncü kişi zamiri *olar* şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca *onlar* ve *bunlar* işaret zamirleri de eserde *olar* ve *bular* biçiminde karşımıza çıkar.

*olar bular*dan bir *zad* anlamadılar "onlar bunlardan bir şey anlamadılar".

Edatlar

inen "ile"

Eserde gördüğümüz *inen* edatı *ile* > *ilen* > *inen* gibi bir gelişmenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu edat eserin yazıldığı dönemde ekleşme eğiliminde de bulunmaktadır. *inen* edatı veya onun ekleşmiş biçimi olan *-nAn* bugün İran Türk ağızlarının genelinde de kullanılmaktadır. Muharrem Ergin söz konusu ekleşme sürecini şu şekilde anlatmaktadır: *ile* edatı *-n* vasıta ekini alarak *ilen* şekline geçmiş, eskiden beri kullanılan bu şekil ekleşince *-lAn*, o da benzeşme ile *-nAn* şekline girmiştir (Ergin, 2009, s. 370).

göz yaşı inen "göz yaşı ile", bir 'avrat uca ses *inen* ona *dédi* "bir kadın yüksek sesle ona dedi", *onu* söz *inen* *taolasunlar* "onu sözle kandırırsınlar", *olar inen* *sofraya egleşende* "onlar ile sofraya oturduğunda", *bizim inen* *danışub* *kitabları bize tefsîr éylerdi* "bizimle konuşup kitapları bize yorumlardı", *onnan gédid idiler* "onunla gidiyorlardı", *sennen beraber oturanların* "seninle birlikte oturanların", *birbiriynen* *danışur idiler* "birbiriyle konuşuyorlardı".

kimin "kadar"

Ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde *kimi* "kadar" edatı eserde *kimin* biçiminde kullanılmaktadır. *kimin* edatı günümüzde İran Türk ağızlarında yaygın olarak kullanılır.

éy imansız ve ters tâyife ne vaqta kimin *sizin inen olam* "ey imansız ve uyumsuz kabile ne zamana kadar sizlerle olayım", *Hâbilin qanından ta Zekeriyya'nın qanına kimin* "Habil'in kanından Zekeriya'nın kanına kadar", *o vaqtdan indiyeye kimin* "o zamandan şimdiye kadar", *men gelene kimin* "ben gelene kadar", *dağın tepesine kimin* *apardılar* "dağın zirvesine kadar götürdüler".

dekin "kadar"

Ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde görülmeyen bu edat Türkiye Türkçesinde *değin* şeklinde kullanılmaktadır. İran Türk ağızlarında *tekin* edatı daha çok "gibi" anlamında kullanılmaktadır (Doğan, 2010, s. 216; Karini, 2009, s. 214; Rezaei, 2015, s. 222).

şeri'et ve péygamberler Yehyâ'ya dekindir "şeriat ve peygamberler Yahya'ya kadardır", *oları éşiğe Béyt-i 'Enyâ'ya dekin* *apardı* "onları dışarı Beyt-i Anya'ya kadar götürdü".

kimi "gibi"

İran ve Azerbaycan sahasında yaygın olarak kullanılan *kimi* "gibi" edatı eserde de birçok örnekte görülmektedir.

siz bu adamı hâlqı azdıran kimi *menim yanuma getürdüz* "siz bu kişiyi insanları azdıran gibi benim yanuma getirdiniz", *sözleri olara efsâne kimi* *görünüb inanmadılar* "sözleri onlara efsane gibi görünüp inanmadılar", *gögerçin kimi* *onun üstüne nâzil oldı* "güvercin gibi onun üzerine indi", *eli o biri kimi* *sağ oldı* "eli diğeri gibi iyileşti".

béle "birlikte, sonra"

Eserde edat olarak "birlikte ve sonra" olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmıştır.

hamısı inen béle "hepsiyle birlikte", *yataq inen béle* "yatak ile birlikte", *bundan béle insan avcısı olacaqsan* "bundan sonra insan avcısı olacaksın".

béle sözcüğü zarf olarak da kullanılmıştır. Söz konusu durumda *béle* "öyle, böyle, şöyle" gibi anlamlar vermektedir.

ne için bize béle éyledin "niye bize böyle davrandın?", *iki gemini béle doldurdular ki batmağa başladılar* "iki gemiyi öyle doldular ki batmaya başladılar", *günlerin birisinde béle vâqi' oldı ki* "günlerin birinde şöyle gerçekleşti".

sora "sonra"

İran Türk ağızlarının genelinde *sonra* sözcüğü $\eta > \emptyset$ değişimi sonucunda *sora* "sonra" biçimine dönüşmüştür.

sekkiz gün sora "sekiz gün sonra", *év şāhibi durub qapını bağliyandan sora* "ev sahibi kalkıp kapıyı kapattıktan sonra", *olar tamam olandan sora ac oldı* "onlar bittikten sonra acıktı", *tamam éyliyenden sora Kefernahum'a girdi* "bitirdikten sonra Kefernahum'a girdi", *üç günden sora vâqi' oldı* "üç günden sonra gerçekleşti".

ötri "ötürü"

Günümüzde ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlanan *ötri* edatı eserde pek çok örnekte bulunmaktadır.

çoş zaddardan ötri "birçok şeyden ötürü", *onu ahtarmaqdan ötri Urşelim'e qayıtdılar* "onu aramak için Urşelim'e döndüler", *du'a éylemekden ötri dağa çıhdı* "dua etmek için dağa çıktı", *ondan ötri ki sen seht ādem sen* "sert birisi olduğun için".

savay "başka"

Eserde birçok örnekte gördüğümüz *savay* "başka" edatı günümüzde İran Türk ağızlarında *savay*, *sovay*, *suvay* vb. biçimlerinde yaygın olarak görülür. Sözcük Arapça *sevā'* "başka, ayrı" sözcüğünün değişime uğramış şeklidir. Söz konusu sözcük ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde *savay* veya *savayı* şeklinde kullanılmaktadır.

qızın ata ve anasından savay héç kimi girmege qoymadı "kızın ata ve anasından başka hiç kimsenin girmesine izin vermedi", *bu bîgānelerden savay birisi tapılmadı* "bu yabancılardan başka kimse bulunmadı", *yalquz Allah'dan savay günahları bağışlamağa kim qādirdir* "yalnız Allah'tan başka günahları kim bağışlayabilir?", *kāhinlerden savay héç kime cāyiz degil idi* "kahinlerden başka kimseye caiz değil idi".

Ek-Fiil

Ad soylu sözcüklerin yüklem görevinde kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de görev alan *i-* fiili günümüzde ölçünlü Azerbaycan Türkçesi ve İran Türk ağızlarında genelde ekleşmiş biçimde kullanılmaktadır. Ancak eserin geneline baktığımızda *i-* fiili umumiyetle ayrı yazılmıştır.

şerîr ruhlardan ve merezlerden şağalmış idiler "kötü ruhlardan ve hastalıklardan iyileşmişlerdi", *vaqtiki dağdan yénür idiler* "dağdan indikleri zaman", *Zekeriyya adlı bir kāhin var idi ve onun 'avratı Hārun kızlarından olub adı Elizabet idi* "Zekeriya adında bir kâhin vardı ve onun eşi Harun kızlarındandı, adı Elizabet idi", *bir qāzi var idi ki ne Allah'dan qorhar idi ve*

ne *halqdan utanurdu* "ne Allah'tan korkan ne de halktan utanan bir kadı vardı", *bir tut ağacına çıhdı çünkü oradan geçecek idi* "bir dut ağacına çıktı çünkü oradan geçecekti".

Bildirme Eki

Eserde, öğrenilen geçmiş zaman ve gelecek zaman ekleri genellikle bildirme ekiyle birlikte gelmektedir. Adlar üzerine de gelen *-dIr/-dUr* eki günümüzde İran Türk ağızlarında genellikle *-dI/-dU* biçiminde (*qız gözeldi* "kız güzeldir", *bu düzdü* "bu doğrudur" vb.) kullanılmaktadır.

ama gözlerinden gizlenübdür "ama gözlerinden saklanmışır", *vaqt yahınlaşubdur amma oların dalınca gétmeyin* "vakit yakınlaşmışır ancak onların arkasından gitmeyin", *su küzesi aparın bir nefer size rast gelecekdir* "su testisi götüren bir kişi size rast gelecektir", *atamın işlerinde olmaq mene vâcibdir* "atamın işlerini yapmak bana vaciptir", *od inen t'emid vérecekdir* "ateş ile vaftiz edecektir", *günahları bağışlamağa kim qâdirdir* "günahlarını kim affedebilir?", *köhnesi daha yahşıdır* "eskisi daha iyidir".

-raq Eki

Günümüzde gerek ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde gerekse İran Türk ağızlarında seyrek olarak gördüğümüz *-raq* "en, daha" eki eserde yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Allah'ın melekûtında küçükraq olan ondan böyükdür "Allah'ın melekûtında en küçük olan ondan daha büyüktür", *āsānraq olacaqdır* "daha kolay olacaktır", *ondan quvvetliraq* "ondan daha güçlü", *devenin iğne sūrahından geçmeği āsānraqdır* "devenin iğne deliğinden geçmesi daha kolaydır".

Soru Eki

Ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde soru ekinin kullanılmasına karşın günümüzde İran Türk ağızlarında soru eki kullanılmamaktadır. Bu ağızlarda soru son hecedeki vurgu ile belirlenir. Üzerinde çalıştığımız İncil tercümesinde de soru eki görülmemektedir. Cümleleri soru hâline getirmek için Farsça soru sözcüğü *āyā* kullanılmıştır. Bu durum yazıda vurguyu gösterememekten kaynaklanmaktadır, çünkü günümüzde bile *āyā* sözcüğü İran Türk ağızlarında kullanılmaz. Eserde gördüğümüz bu tarz cümlelerin yapısı genellikle Farsça cümle yapısına uymaktadır.

āyā *istirsen İliya éylediği kimi biz de emr éylik ki gögden od düşüb oları telef éylesün?* "İliya'nın yaptığı gibi bizim de onları mahvetmek için gökten taşın düşmesini emretmemizi istiyor musun?", *āyā* *görmürsen ki bacım meni hîdmet éylemekde yalquz qoyubdur?* "kız kardeşimin beni hizmet etmekte yalnız bıraktığını görmüyor musun?", *āyā* *éşigi qayıran içerini de qayırmıyubdur?* "dışı düzenleyen içi de düzenlememiş mi?", *āyā* *bu meşeli bize déyirsen ya hamılara?* "acaba bu meseli sadece bize mi diyorsun yoksa herkese mi?", *āyā* *Allah öz seçilmişlerinin dādına ki gece ve gündüz onu çağırurlar yétişmiyecekdir?* "Allah, gece gündüz onu çağırın kendi seçilmişlerinin yardımına gelmeyecek mi?", *bize dé ki āyā* *Mesih sensen?* "bize söyle acaba Mesih sen misin?".

Cümle Yapısı

İran Türk ağızları uzun zaman Farsça ile aynı coğrafyada kullanıldığı için farklı açılardan söz konusu dilin etkisi altında kalmıştı. Bu etkilerin en belirgin izlerini cümle yapılarında görebiliriz. Özellikle son zamanlarda İran Türk ağızları söz dizimsel bakımdan ciddi değişime uğramıştır. Üzerinde çalıştığımız eserde de akıcı bir Türkçenin kullanılmasına rağmen yer yer cümle yapılarında Farsçanın etkisi görülmektedir.

hansı ana var ki oğlu ondan çörek istese ona daş vére "oğluna ekmek istediği halde taş veren ana var mı?", *ve vaqtiki o danışur idi bir Ferisi ondan hâhiş éyledi* "o konuştuğunda bir Ferisi ondan rica etti", *çünkü Hirodes istir seni öldürsün* "çünkü Hirodes seni öldürmek istiyor", *biz istemirik bu şehş bizim üstümüze pâdişahlıq éylesün* "biz bu kişinin bize padişahlık etmesini istemiyoruz", *'İsâ'nın yanına yahınlaşdı ki onu öpsün* "İsa'yı öpmek için ona yakınlaştı", *bilmirdi ne danışırdı* "ne konuştuğunu bilmiyordu".

Farsça cümle yapısının etkisine dair örnek bir şema:

<i>hansı</i>	<i>ana</i>	<i>var</i>	<i>ki</i>	<i>oğlu</i>	<i>ondan</i>	<i>çörek</i>	<i>istese</i>	<i>ona</i>	<i>daş</i>	<i>vére</i>
⇓	⇓	⇓	⇓	⇓	⇓	⇓	⇓	⇓	⇓	⇓
<i>kodām</i>	<i>māder</i>	<i>est</i>	<i>ké</i>	<i>pésereş</i>	<i>ez ū</i>	<i>nān</i>	<i>béhāhed</i>	<i>bé ū</i>	<i>seng</i>	<i>bédehed</i>

SONUÇ

Oğuz Türkçesinin çeşitli lehçe ve ağızlarını ve bunların gelişim sürecini dikkate aldığımızda zengin bir dil malzemesiyle karşı karşıya geliyoruz. Son yüzyıllarda belirli çizgilerle birbirinden ayrılmış olan söz konusu lehçe ve ağızlar dil çalışmaları için oldukça önemlidir. Bu bağlamda üzerinde durduğumuz Lukanın İncili Azerbaycan ve İran sahasıyla ilgili yapılacak olan dil çalışmaları için aydınlatıcı bir kaynak niteliğindedir. Eserde görülen başta ağız özellikleri ve diğer dil malzemeleri, Azerbaycan ve İran'da Türkçenin gelişim sürecini takip etmemizde yardımcı olabilir. Söz konusu eser içerdiği dil malzemesinin yanı sıra tür bakımından da önemlidir. Bu eser, İslami içerikli olmayıp da Hristiyanlığa ait olması itibarıyla ayrıca önem arz etmektedir. Eserin basıldığı yer ve tarih belli olmasa da dil malzemesi sayesinde Lukanın İncili'nin XIX. yüzyılda ve büyük bir ihtimalle İran sahasında basıldığı tahmin edilmektedir. Eserde, Oğuz Türkçesinin dil özellikleri bulunmakla birlikte belli bir ağzın özellikleri de açık bir şekilde görülmektedir. Söz konusu özelliklerin birçoğunu günümüzde İran Türk ağızlarında da görebiliriz. Bu özellikleri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz: /ŋ/ sesinin kullanılmaması, ŋ > v, ŋ > y, ŋ > q / nq gibi ses değişmelerinin yaşanması, inen "ile" edatı ve onun ekleşmiş durumu olan -nAn ekinin kullanılması, sora "sonra", kimin "kadar", béle "birlikte, sonra", savay "başka" gibi edatların kullanılması, olar "onlar" ve bular "bunlar" gibi biçimlerin kullanımı, soru ekinin kullanılmaması, Farsça cümle yapısının sık sık görülmesi vb. Bu hususları dikkate aldığımızda eserin İran sahasında kaleme alındığı söylenebilir.

SUMMARY

Translating the religious texts has a special place in the history of the Turkish language, and its pioneers were the Uyghurs. Due to the spread of Islam among the Turks, the main sources of this religion, including the Quran, jurisprudential and historical books, were translated into Turkish. All of these works, regardless of the political and religious purposes of these translations, are valuable resources for the Turkish language, and it can be said that these works have played a significant role in the transformation of the Turkish language. Translating the religious texts among the Turks is not limited to Islamic sources, and other religious texts have also been translated into Turkish. One of these sources is the Christian scripture, the Bible. According to the available evidence, the Bible was first translated into Turkish in the Old Uyghur period and has been translated many times in different regions during the Ottoman era. One of the translations of the Bible is called the Gospel of Luke, which we have addressed in this paper. This scripture, which is kept in the

National Library of Iran, has been translated into one of the Azerbaijani Turkic dialects, and this is the most important feature of this book. There is no exact information on its translator and the time of translation, however, taking into account the linguistic features and the type of translation, the present work is thought to date back to the nineteenth century. This paper has analyzed the linguistic features of the mentioned book, and if necessary, compared it with the standard Azerbaijani Turkic and the Iranian Turkic dialects. The most important linguistic features of this work can be summarized as follows:

This work has followed a coherent spelling system, and the diacritical mark has been used to read some words correctly. In Gospel of Luke, in comparison with standard Azerbaijani Turkic, the rule of labial harmony is not fully implemented (gizledüb, düşdi, olmasunlar, üçinci). The conversion of $\eta > v$ and $\eta > y$ (\emptyset) is one of the most important phonetic features of this work (oğlivi, atava, atayız, adız). Existing the consonant /y/ at the beginning of some words (yüzük, yüz, yulduz, yürek). Using two types of suffixes to indicate past perfect (almışam, tutmamışiq, gelüb, qoyublar). Necessitative mood are usually made up of two words, lāzım and gerek (qalmağım lāzımdır, gerek teknil olunsun). Using postposition such as: inen, kimin, dekin, kimi, béle, sora, ötri, savay. Not using the mI question suffix in question sentences, and using the question word of āyā instead. The effect of Persian sentence structure on some sentences is the most important linguistic features of this book.

The examining works such as the Gospel of Luke, make possible exploring the evolution of Azerbaijani Turkic in the last two centuries. Moreover, according to the type and content of this work, the position of the Turkish language in Iran, in recent centuries, can be evaluated.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Argunşah, M. (2013). Çağatay Türkçesi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı (2006). Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bakı: Yazar.
- Bicbabaevi, B. (2012). Malekan (Melek Kendi) ili ağzı (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, T. (2010). Urmiye ağızları. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Ercilasun, A. B. (2008). Türk dili tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (Ed.). (2007). Türk lehçeleri grameri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). Dîvânu lûgati't-Türk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1971). Azeri Türkçesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Ergin, M. (2009). Türk dil bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gökdağ, B. A. (2006). Salmas ağzı Güney Azerbaycan Türkçesi üzerine bir inceleme. Çorum: KaraM Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günşen, A. (2006). göster- ve görset- / körset- fiillerinin yapısı üzerine. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 35-49.
- Harman, Ö. F. (2002). Kitâb-ı mukaddes. İslam Ansiklopedisi (C. 26, s. 75-76). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23753/253076>
- https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi_version-s.pdf
- Karini, J. (2009). Erdebil ili ağızları. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2010). Gramer terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Privratsky, B. G. (2015). Kitabı mukaddes'in Türkçe tercümelerinin tarihçesi, 16 -21 yy (C. Şakırgil, Çev.). Erişim adresi:
- Rezaei, M. (2016). İran - Zencan bölgesi, Kaydar ve yöresi ağızları. Tahran: Âvâyé Kkâver Yayınları.
- Rezaei, M. (2018). Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında bulunan fonetik farklılıklar. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (Türklad). 2, 59-75. <https://doi.org/10.30563/turklad.455124>
- Timurtaş, F. (2005). Eski Türkiye Türkçesi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe sözlük. Ankara: Yazar.

EK 1. Örnek Sayfalar

لوفا ۱	لوفا ۱۳
<p>منم قولقرمه یتشن وقتده اوشاق رحمه شادلقدن سچرادی * ۴۵ و خوشا ایمان گنورنه چون ربن طرفدن اونه دیلن زادلر انجنامه ۴۶ یتشه چکدر * بس مریم دیدی جانم ربه تعظیم ایلم * و روح ۴۸ قورتاریجم اولان الله اینن شاد اولدی * چونکه کنیزینن آچقلغنه نظر ایلدی و اندی بوندن صوره هامی قبیله لر منه سعادتلی ۴۹ دیه چکدر لر * چونکه قدیر منم ایچون بیوک ایشار ایلدی و اونن ۵۰ آدی قدوسدر * و اونن رحمتی نسل نسل اوندن قورخانلرن ۵۱ اوستنده در * و اوز قولی ایننن قدرت ظاهر ایلدی ۵۲ و قلبلرینن فکرده متکبر اولانلری داغندی * قدرت صاحب لری ۵۳ تختلرندن یندروب آچققری اوچلندی * آج اولانلری نعمتلرینن ۵۴ دوپروب دولتیلری بوش یوله صادی * نیجه که آتالرمزه دیش ۵۵ ایدی * ابراهیمه و اونن نسلنه ابدی اولان مرحمتی یاده گتوروب ۵۶ اوز بنده سی اسرائیله امداد ایلدی * و مریم اوج آی مدتی اونن یاننده قالبور صوره اوز ایوینه قایتدی ۵۸ و ایصابتن وضع حمل وقتی یتشوب براوغل دوغدی * وقوشیلری و قوملری ایشتدیلمر که رب اونه عظیم رحمت ایلیوبدر و اونن ۵۹ سوینوردیلر * و واقع اولدی که سکزیجی گونده اوشاقی ختنه ایلمکه گلدیلر و اونن آدینی آتاسنن آدینه گوره ذکریا قویدیلر *</p>	<p>رئیس عیسی نین سمیت گرنده شفا ویرمگندن آجقلانوب خلقه دیدی آلسی گون وار که اولرده ایشلمک جایزدر اولرده گلوب ۱۵ شفا تاین نه که سبت گوننده * بس رب اونه جواب ویروب دیدی که ای ریاکار آیا سزن هر بریز سمیت گوننده اوکوزینی ۱۶ یا اشکنی آخوردن آجوب صوامرغه آبارمز * و بو که ابراهیمین قیزی در که اون سگیز ایل مدتی شیطان اوقی باغلامش ایدی آیا سبت گوننده بو بنددن اونن آچلمغی واجب دگل ایدی * ۱۷ و بسوزلری دینده اونه صد اولانلر هامیسی خجالت چکدیلر و جمیع خلق اونن الندن گلن عظیم عمللردن اوتری سوینورایدیلر ۱۸ بس دیدی اللهون ملکوتی نهیه بنزر و اوقی نهیه تشبیه ایلم * ۱۹ بر خردل دانه سته بنزر که اوقی بر آدم آلوب اوز باغچه سنده اکدی و بتوب بر بیوک آعاج اولدی و هوا قوشلری اونن بوداقرینه قوندیلر ۲۱ و گنه دیدی که اللهون ملکوتی نهیه بنزودم * خمیره به بنزر که اوقی بر عورت گتوروب اوج اولچی اونن ایچنده گیزلندی تاکه هامیسی مایدلی اولدی ۲۲ و شهرلری و کندلری گزوب تعلیم ویرمگینن اورشلم طرفنده</p>

Borders Unbound: Cultural and Political Borders in Lawrence Osborne's *Beautiful Animals**

Prof. Dr. Mehmet Ali Çelikel
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
macelikel@pau.edu.tr

Abstract

Lawrence Osborne's *Beautiful Animals*, published in 2017, is the story of two young women holidaying on a Greek Island. The American citizen Samantha and the British citizen Naomi befriend each other during their summer break when they find Faoud, a Syrian refugee washed on the shores of the island. Faoud turns into their summer project. They find him an abandoned home in a village and cherish him with food and drink every day. However, the project fails and they find themselves in a psychologically traumatic adventure that forces them to question the cultural, political and even psychological borders of what they dare to do. This paper focuses on the anxiety of the young women over Faoud's existence that prompts crucial cultural and political questions. In analysing the novel from the perspective of Sartre's existentialism, the paper also questions the cultural, political and geographical borders as well as the behavioural and psychological limits of what one can do for self-protection.

Keywords: Migration, Asylum, Culture, Politics, Existentialism, Refugee crisis.

Sınırlar Açık: Lawrence Osborne'un Güzel Hayvanlar Romanında Kültürel ve Politik Sınırlar

Öz

Lawrence Osborne'un 2017 yılında yayımlanan *Güzel Hayvanlar* romanı bir Yunan adasında tatil yapan iki genç kadının öyküsünü anlatır. Amerikan vatandaşı Samantha ile Britanya vatandaşı Naomi tatilde arkadaş olurlar ve adada karaya vurmuş halde Faoud adlı Suriyeli bir göçmen bulurlar. Faoud her ikisinin de yaz macerasına dönüşür. Ona adadaki köylerden birinde terkedilmiş bir ev bulurlar ve her gün ona yiyecek ve içecek taşırlar. Ancak, bu macera kötü biter ve genç kadınları yapabileceklerinin kültürel, politik ve psikolojik sınırlarını sorgulamaya iten bir travma içinde bırakır. Bu çalışma genç kadınların Faoud'un varlığı nedeniyle duydukları kaygıya, kültürel ve siyasi sorgulamalarına odaklanmaktadır. Romanı Sartre'ın varoluşçuluğu açısından okuyarak, bu çalışma aynı

* This article is a revised version of the paper presented at the 6th International BAKEA Conference, 20-22 November 2019, Erciyes University.

zamanda bireylerin kendilerini korumak için yapabileceklerinin davranışsal ve psikolojik sınırlarını coğrafi ve siyasi açıdan analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, İltica, Kültür, Politika, Varoluşçuluk, Göçmen krizi.

INTRODUCTION

Lawrence Osborne's psychological thriller *Beautiful Animals*, published in 2017, recounts the story of two young women holidaying with their families on the Greek Island Hydra. The novel traces the summer adventures of these young women focusing on the issues of individual wellbeing, self-protection, social awareness to help people in need and global refugee crisis. Osborne's psychological and philosophical approaches to these issues raise questions whether it is the individual existence or morale that determines our decisions in times of crisis.

One of the young women is the American citizen Samantha, more vulnerable with a sense of morality and the other is the British citizen Naomi, more rational rather than moral. They befriend each other during their summer break when they find Faoud, a Syrian refugee washed on the shores of the island. Faoud, who turns into their summer project, becomes the key person in the novel around whom they alternate between their own moral values and existential resolutions to protect themselves from the legal obligations. They find him an abandoned home in a village and cherish him with food and drink every day. However, their project to help an illegal immigrant fails and they find themselves in a psychologically traumatic adventure that forces them to question the cultural, political and even psychological borders of what they dare to do.

The purpose of this study is to focus on the anxiety of the young women over Faoud's existence that prompts crucial cultural and political questions. In an analysis from the perspective of Sartrean existentialism, there are inevitable questions regarding the cultural and political borders as well as the behavioural and psychological limits of what one can do for self-protection. The objective here is, then, not only to question the social, political and cultural borders, but ethical and moral borders that one can cross for survival and existence.

1. REFUGEE CRISIS

The Syrian refugee crisis that started after the violent clashes prompted by the Syrian government's crackdown on anti-government demonstrations as part of the Arab Spring movement in March 2011 has been escalated by the armed conflicts of so many ethnic, political and religious organisations. The conflicts forced millions of Syrian families to move out of their homes and leave the country¹. During this refugee crisis regarded as one of the worst humanitarian disasters since the WWII², many of the refugees have attempted and still attempt to flee to Europe by means of sea on lifeboats loaded with people over the capacity, which, during 2010s, created scenes of drowning families and dead children on the shores of Mediterranean islands and towns.

As François Heisbourg notes, people fleeing to Europe passed "mostly through the western half of the Mediterranean" to the Greek and Italian islands from Turkey across the Aegean Sea (2015: 7). Heisbourg points out that the refugee crisis revealed new fault lines in

¹According to the reports of Mercy Corps, "More than 6.2 million people have fled their homes and remain displaced within Syria", and majority of the refugees headed to the Turkish border in the North. See: "The facts: what you need to know about the Syria crisis" on <https://www.mercycorps.org/blog/quick-facts-syria-crisis#start-syria-crisis>, retrieved on 02.05.2020.

²Mercy Corps report that "Over half of the country's pre-war population — more than 12 million people — have been killed or forced to flee their homes" on <https://www.mercycorps.org/blog/quick-facts-syria-crisis#start-syria-crisis>, retrieved on 02.05.2020.

Europe not only in the form of xenophobia but also in the form of Islamophobia in “anti-Islamic demonstrators” in Germany or “neo-Nazis” of Greece (2015: 10). In his kind of atmosphere, many refugees seeking refuge in Turkey that, in Benedetta Berti’s research, accommodated more than 20 per cent of the whole refugee population (2015: 41), also looked for opportunities to seek asylum in Europe by travelling through illegal means over Greece. Berti points at two major issues at the “forefront of the European security agenda for the Mediterranean”: the rise of “uncontrolled” migrants and “radicalisation” (2015: 51).

This kind of radicalisation has been provoked by terrorist attacks in France, Belgium and Germany “apparently inspired by the so-called ‘Islamic State’” that gave way to an “alarming growth in xenophobia and Islamophobia throughout Europe” (Zunes 2017: 1). In Lawrence Osborne’s *Beautiful Animals*, Faoud, washed ashore on Hydra, is a Syrian refugee fleeing from Turkey in order to find asylum in Europe. His disastrous situation when Naomi and Samantha find him bears all signs of his illegal sea journey on a lifeboat which left him with no food, no water and almost no clothes. Being the daughters of families who are alarmed with xenophobic and Islamophobic reactions against the overwhelming impact of the refugee crisis in Europe, Naomi and Samantha not only attempt to have a thrilling summer adventure, but also attempt to detach themselves from the eurocentrism of their parents by helping Faoud.

2. ANXIETY

As Katie Kitamura asserts, “*Beautiful Animals* is unlikely to radically alter [our] understanding of the refugee crisis” but it might make us “question the nature of [our] engagement with that issue and the world beyond” (Kitamura 2017: 2). Lawrence Osborne, in Lionel Shriver’s words, deals with the “catastrophic clash of civilizations” and “people rooted profoundly in one place ... well-educated elites who derive their only real sense of location from one another’s company” (Shriver 2017: 1).

Shriver’s reference to Samuel Huntington’s “clash of civilisations” invites a consideration of the novel from the perspective of Edward Said’s *Orientalism*. If orientalism is, as Said argues, a discourse of a “systematic discipline” by which “European culture was able to manage” the cultures and peoples of the Orient “politically, scientifically, and imaginatively” during the post-Enlightenment (2003: 3), it still is in Lawrence Osborne’s narrative. The characters’ reaction to Faoud in the novel fits into Said’s assumption that “Orientalism unilaterally determines what can be said about the Orient” and shows that “European culture gained in strength and identity” against the Orient (2003: 3). The girls, on the other hand, reject the superior collective consciousness of the West that Said calls as Orientalism and decide to help Faoud. By so doing, they, in the hindsight, have an unconscious objective to eliminate the boundaries between cultural and political differences as an act of ideological rejection of the orientalist perceptions. On the other hand, the boundaries and borders that they wish to discard are not only the political, cultural and geographical borders but also the borders of what they can do by rejecting the moral limitations of the society in which they have been raised. In addition, while the act of helping a total stranger – who is clearly an illegal immigrant – from a totally alien culture in the midst of a global refugee crisis is already a thrilling adventure for them, it also proves to be a decision to take a revenge on the white, elitist supremacy of their parents. At the end, they end up crossing the moral boundaries, too, by convincing Faoud to a murderous act.

Osborne's "concise style", as Luke Waller argues, "has been compared to that of Graham Greene, although ... Osborne is more existential than being moral" (Waller 2017: 1). With strong emphasis on rationalism and individual welfare, the novel turns out to be, as Molly McCloskey suggests, "a cold-eyed look at bourgeois ennui and the parasitic nature of privilege" (McCloskey 2017: 2). In the bourgeois ontology, even parasitic being becomes a privilege. For instance, when Naomi and Sam strengthen their friendship, Naomi's father invites Sam's family for a ride on his yacht around the island. Although Sam's father, who shows an inward reservation and dislike towards Naomi's father, does not accept the invitation, he assumes that his wife and his daughter Sam would love it. Thus, during the ride around the island that Sam and her mother attend, Naomi invites Sam for a swim to the shore in one of their stops at a small bay. In a few minutes, they swim to the shore where they can still hear the music from the yacht:

What beautiful animals we are, Sam thought, beautiful as panthers. When they reached the white rocks along the water she saw two red spots as she stepped past them. Blood, she thought at once. She stopped and kneeled to look closer and there was a sudden bafflement in her face. She had been right. They were two dried spots of blood, like small things that have been casually mislaid. She felt a quick thrill whose root was hidden to her. (46)

Thus, the delicacy of their holiday in a peaceful summer resort is intervened by "two dried spots of blood" which attracts them to further exploration of the land. Although Sam considers themselves as "beautiful animals" like panthers that aesthetically sprint on the wilderness of an island, the bloodstains, which, on the wilderness, might be an intrinsic part of the natural life that Sam wishes to feel, turn out to be a source of their thrill. Yet, while their attempt to climb on the untouched parts of the nature as a move away from their metropolitan background seems to be a temporary adventure for the summer, they continue to discover the source of the bloodstains. When they find Faoud, who struggle to survive literally, they choose to remain silent in an unspoken pact between them instead of informing the authorities of a wounded, half-naked man on the rocks of an island in the open sea. They take an immediate decision to keep the matter secret and help the total stranger who strives to exist.

3. EXISTENCE

Theoretically, as Ronald Aranson argues, Sartre describes the choice of being as remaining "unveiled" and throughout a text's "ontological analysis of truth" and Sartre finds conflicts in the nature of this ontology (Aranson 1989: xvi). So Sam appears to be searching for her true being since she "falls quickly under the spell of the slightly older Naomi, who is dominant, naughty, cynical" (McCloskey 2017: 1). As they walk into the bushes among the rocks, they see a half-naked man sleeping in a pile of rags. However, at first they see nothing threatening about the man who was "abject and abandoned" and the "two drops of blood were his":

A cut hand, a cut foot: his misery has expressed itself. Slowly they dropped closer. The man turned equally slowly onto his back and his mouth fell open. His naked torso was covered with long weals and scratches and the ledge from where they had started out, one step at a time, not a pebble displaced. (48)

Katie Kitamura suggests that Osborne is an "observer of privilege" and notes "the rites and rituals of the upper class" who find charity "intermittently selfless" (Kitamura 2017: 1). Thus their venture evolves into a highbrow, cynical helping hand. The day after

they see the sleeping man, Naomi and Sam return to the same spot and see that it “was a scene of quiet ruin at the centre of which sat a man who was unruined” (56) as he had groomed his long hair and beard with his fingers. McCloskey observes that Naomi cannot believe that “the savage ... speaks excellent English and also French, and is more bourgeois than herself” (McCloskey 2017: 2). After giving him the food they brought in shopping bags, he claps his hands in happiness rather than an inferior indebtedness and says “*Merci*” in French:

“Where did you come from?”

He pointed to the sea but without any convincing vehemence.

“You swam from a boat?”

“That’s right.”

“Where is it now?”

He shaded his eyes to see her better.

“Gone – it’s just me.”

“And the others?” Sam said.

He waved a hand – no others. (57)

The fact that Faoud’s fluency in French and English is audible in the way he thanks Naomi deconstructs the Orientalist assumptions and cultural constructs about the Orient as underdeveloped, weird, incomprehensible and dangerous.

Naomi’s father, Jimmie Codrington, is a British airline owner and an art dealer and he keeps a bust of Hitler in his front room (McCloskey 2017: 1). The fact that the book is set during the refugee crisis as a “humanitarian disaster that lurks beneath the surface of the island’s genteel social life” (Kitamura 2017: 1) symbolically juxtaposes Mr. Codrington’s bust of the notorious dictator. Using such contrasts Osborne pushes the limits of mutual sacrifice between people and, as McCloskey suggests, captures a “sexed-up intensity and self-satisfaction with which young female friendship are sometimes diffused” (McCloskey 2017: 2). With this kind of sexual intensity and a sense of protection that eclipses her revolt against her father, Naomi shows a kind of motherly affection: “Eat the cheese ... Get the protein. I’ll bring something better tonight” (59). Not only does she cross the political limits to uprise against her family, but also crosses the emotional limits.

They keep carrying him food and drink and they do it willingly by using their privileged bourgeois ontology with a high sense of superiority over Faoud who becomes the medium for them to prove their antiracist stance as a reaction to the upper class conservative sensitivity of their parents who are obsessed with their security. However, Naomi thinks that it is not good for Faoud to stay on the rocky beach. She tells him that he cannot continue to stay there and it is better for him to move to one of the abandoned houses in Episkopi, a village on the outskirts of the island: “‘You have to move today,’ she went on. ‘Tonight. I’ll come back tonight and take you there’” (60). Yet, Sam turns out to be more cautious and appears to be more reluctant to hide her prejudiced white Christian superiority. The fact that Faoud may not be a Christian is at the centre of her anxiety:

"Do you think he's a Christian or a Muslim?"

...

"What?"

"I said do you think he's a Christian?"

"I don't really care if he is or he isn't. Should I have asked him? I'm not doing it for religious reasons."

"What if he's a Muslim?"

"I'd be even kinder." (62)

Sam is cautious, but the above quotation implicitly hints that she could have been relieved if Faoud had turned out to be a Christian. Yet, Naomi's determination stands out as the juxtaposition of Sam's cautiousness: Naomi would be much kinder if he were a Muslim. Naomi's attitude is not only the deconstruction of the Orientalist perspective, but a reaction to it. While her reaction is actually directed against her father's fascistic views about the non-Europeans, she also presents a challenge against the clash of civilisations; religious, racial and cultural prejudices and offers more humanistic attitudes than the dominant mind-set of the society that shape her position in the world as a white, privileged person.

When Naomi starts looking for a place for Faoud, she gets acquainted with an unfamiliar part of the island which she has always thought she knows very well. She realizes that there are "shepherds" she is not acquainted with "in their sixties in coarse patched shirts and braces" (63). She speaks to them about her plan and offers "a ridiculous price that they would never refuse" (63). One of the shepherds agrees to give her a hut he uses for the animals. After Faoud moves in, they keep carrying him food and drink. However, after a while, when Naomi goes to Episkopi, the shepherd stands on her way:

"That friend of yours," he said, looking her in the eye ... "he's quite a character, isn't he? You didn't mention anything about single men sleeping up here alone."

...

"It's a favour I'm doing him. Did he do anything wrong?"

The man shook his head slowly. "Not that I know of. But I'm sure it isn't legal him being up here. I'd say the rent I charged you is a steal." (76)

The villager's stance here not only functions as a sign of his moral detachment, by claiming for legality, from what Naomi and Samantha wish to do ethically in order to help a human being in despair, but also indicates his European notion of establishing an "us" and "them" dichotomy between himself and non-Europeans. He is in a moral proximity to "the hegemony of European ideas about the Orient" that initiates "the idea of European identity as a superior one in comparison with all the non-European peoples and cultures" in Said's perspective (2003: 7). Upon his reaction, Naomi finds herself dealing with the rural understanding and desires of a shepherd trying to take advantage of her class. His insistence on increasing the rent does not only stem from the fact that he wants to benefit from her financial means but also stems from the prejudiced approach to the refugee crisis in the collective unconscious. Shriver points out that "the morally thorny European migration crisis is difficult to write about" as a "steady flow of people ... into Southern Europe from Africa and the Middle East seems more like a new normal" (Shriver 2017: 2) and this new normal is disturbing for the shepherd:

"All right," she muttered. "How much should it be then?"

"He's an Arab."

...

"It doesn't matter what he is."

"Got nothing against them, myself. But it's illegal. If he's an Arab, it's different."

...

"A hundred euros?" she tried. (77)

After convincing the shepherd, Naomi tries to groom Faoud by giving him razors to shave and new t-shirts: "He put on one of the T-shirts and suddenly he looked clean-cut, austere and curiously middle class. What he really needed was a shower, but it would have to wait" (79). In Kitamura's views, "Osborne plays with this objectification of Faoud" and portrays him "from the point of view of women", but "the novel fills in the outline drawn by the women, moving into the point of view of Faoud, a character for whom the stakes are the precise opposite of the theoretical" (Kitamura 2017: 2). Naomi's surprise to see Faoud as "curiously middle class" makes her realize that Faoud has a bourgeois background: "I've been around" he says, "I went to Paris and London when I was small. My father took me. ... He bought me a tie at Old England. Do you know that store?" (79). Faoud's petty-bourgeois past and his western tastes forefront his identity that puts him outside the Orientalist categorisations in Naomi's cultural background.

As Shriver asserts, from this part on in the novel, "the iffy scheme seems unrelated to Naomi's newfound social conscience, and instead bound up with ambivalent relationships to her father and stepmother" (Shriver 2017: 1). Her choice to help Faoud is not solely a political stance but a reaction against her father's elitism and her stepmother. The problem for Osborne's characters, in Kitamura's views, "is their lack of fixed principle" and they "are people emblematic of our time", "make bad decisions, live through terrible things and yet remain unchanged because on some level they lack the imagination and the discipline to change" (Kitamura 2017: 3).

Jonathan Webber asks why some people "act compassionately in certain situations" when others do not and why "some people lie or cheat while others are honest" (Webber 2009: 16). Webber argues that one way to answer these questions "is to explain the aetiology of character traits, to point to the origins of character in nature or some combination of the two" and another way to answer is "to point to current facts about some people that make them behave compassionately or honestly in those situations" (Webber 2009: 16). In the aetiology of her situation, Naomi takes an existential decision instead of an ethical one and crosses another moral border. She suggests that Faoud rob her parents' house:

It would be the sweetness of a necessary treason. ... there was nothing to it. He could rob the house while they were asleep.

"Would you do it?" she went on. "Would you do it if you knew no harm would come to them and everything you took was insured?" (98)

Her decision points to her character that Webber describes and stands out to indicate how much she can cross the political borders by not only helping a refugee illegally but by aiding him to commit a robbery in her parents' house. This has multiple dimensions: her revenge against her father for marrying another woman after her mother's death; her political revenge against her father's fascistic elitism and her protest against the morality of

her class. In a sense, she wants Faoud to act out her “unconscious desire to punish her father” (Waller 2017: 2). She plans the robbery as imperfectly as could happen. She tells the maid to leave the door open when her parents are asleep and she will stay over in Sam’s house. When Faoud enters he will take whatever he wants. Thus, the novel “takes on the tone of an existential noir” as Kitamura asserts (Kitamura 2017: 2). Faoud, being confident, “wary and single-minded” (Shriver 2017: 2) will do what he must to survive. So he agrees to it:

On the ground floor of the villa there was only one light on. ... There was a large bag opened for him to fill. ... She had already piled certain things in the bag, he saw. ... Money, documents and a ring of keys for the house in Italy which Naomi had invited him to use. ... Jimmie Codrington’s passport, which she laid inside the bag, and a small slip of paper upon which were written the PIN numbers for Jimmie’s credit card. (119)

However, when Naomi is in Sam’s house, she gets a phone call from the maid and she immediately understands that the plan has gone wrong. She creates an excuse to leave from Sam’s house and go to her parents’ by saying that “the maid has a problem with the house and I have to go up there right away. You know how these things are” (125). Sam also joins her in order not to leave her alone. When they arrive in the house, they face the catastrophic result that the events have reached. Faoud has killed Naomi’s parents:

The bodies lay where they had fallen during the night, composed and peaceful, and the flies swarmed around them and the furniture which perhaps would never be used again. The most curious thing, however, was that Carissa was not hysterical; she merely appeared surprised to see the American girl as if that was the more significant calamity. (126)

Truth, says Sartre, is “a certain dimension that comes to Being through consciousness” (4). When Naomi considers the scene in her conscious mind, she is faced with the terrible certainty of the irreversible fact: her parents are killed by Faoud either by accidentally or willingly. Yet, “consciousness is not knowledge but existence” (Sartre 1989: 4). Through this existential reality, Naomi finds herself on a new dimension of her life. She would either give in or keep her head above the water and survive. On the other and, from Faoud’s perspective, things are in an even more nihilistic state. In addition to that, both Naomi’s and Faoud’s attitude towards the situation they are in recalls Sartre’s “bad faith” that leads the individual “to hide from or avoid the truth, or refusing to take responsibility for it” (Aranson 1989: xxv). His calmness to adopt himself to the Sartrean existentialism of the situation makes him cross the religious borders:

So the crisis had come. But it had left him cold and lethargically calm. The terror will come later, he thought. He recalled a few words from the sura of Al-Isra, though he couldn’t say why they mattered to him or why he remembered them now. They were about the journey the Prophet had taken from the Kaba ... (128).

Carissa the maid, on the other hand, stands out as the most cold-blooded one among them although she was the only one who was present when Faoud came to the house. Her calmness is strangely more shocking to Naomi than what Faoud did. She says the “Arab was very calm when he came” (138). As the three women confer as to what they should do, Carissa objects to the most legitimate solution as calling the police:

"No," Carissa said in Greek to Naomi. "We can't do that. The police will think that we were accomplices. They'll assume it immediately and they'll find out that I opened the door for him and that you asked me to do it. I'll tell them if they ask me." (140)

The crucial question of the moral limits they can cross hangs in the air. The dilemma of doing the legitimate and moral one for the price of sacrificing themselves or to ignore the moral and ethical values to protect each other is a difficult one. Justification again comes from Carissa, once Naomi's aide de camp, who does not wish to miss the opportunity to take Naomi's fate into her hands by turning her into an aide now:

The garden was tiny but it was enough. ... How many times had the master talked idly about being buried in his own garden? There was nothing wrong with it. In any case they couldn't go back to their prior lives, they had to deal with what the present moment had inflicted upon them. Bury them, she said. (141)

When Sam who, in McCloskey's view, "is even more dismissive of her own father's social justice indignation" (McCloskey 2017: 2) protests that they cannot do that and they must call the police, Carissa threatens she will not cover for her and tell the police that Sam is also involved. On the other hand, Naomi, who accuses Faoud of leaving them in such a disaster, blames him for being foolish, losing control and panicking. Yet, Carissa again shows her rationalism: "Maybe not ... He didn't leave the money behind did he? He made a choice. You should have realised he would" (141).

However, his choices cause him to be followed by the police who can track him as he spends money on Jimmie's credit card. Finally, they find him in Italy, chase him and finally surround the Jimmie Codrington's car he drives in a rural area just outside an Italian village. He would either kill or be killed. Shriver argues that Faoud "has his Darwinian wits" that the Westerners no longer have (Shriver 2017: 29), because when pursued by the European officers, he does not assume that they would dare to kill him. His judgements about his situation are existentialist: "Death was far from him being the worst thing that could afflict you" (253), but he arrives at a resolution that being a slave was bitter than death:

He wondered how long it would take for them to kill him, those soft officers of European law who had probably never fired a weapon in their lives. ... They, after all, cared about their lives: it was a tremendous, perhaps fatal disadvantage. (253).

CONCLUSION

Practically, according to Ronald Aranson, "it is absurd to wish to ignore the truth: our projects, whatever they may be, organize themselves around a specific unveiling of being" (Aranson 1989: xvii). In Faoud's case, his being is unveiled by the circumstances he is surrounded by and he can no longer ignore it. "We are condemned to the kind of existence we have because we did not choose it and we cannot escape it except by ceasing to exist" as argued by Webber (2009: 59). Naturally, Faoud fires his arms and kills one of the policemen. In the chapter that follows it, the writer gives the reader the description of the funeral of the killed policeman. However, there is no clear hint about Faoud being killed, which leaves unanswered questions as to whether this is a suggestion that he will re-enter into Naomi's life or this is the writer's symbolical suggestion that the refuge crisis will continue. In the finale, Naomi inherits the assets and Sam continues her university education in the US. Their friendship continues while Sam carries on dating her boyfriend she met on the Isle of Hydra, marking the fact that the island and its memories will always be with them.

Although the cultural borders are still there, the issues of existence in the novel eliminate the borders of what one can do to save themselves. The unbound borders are not the political and cultural borders that Osborne significantly foreground in the novel. These borders built particularly by cultural prejudices create a murderer out of a refugee who tries to stay alive and find a passage to a life in welfare. Naomi's project does not seem to turn him into a murderer in the first place but to help out of his hopeless situation by providing him with her parents' wealth, which turns out not only a way of saving Faoud but a way of taking her revenge for her parents' egotism in their sterile lives.

In a brief conclusion, Osborne's narrative ends with the choices of faking new lives, existential decisions, rejections of morale and ethics and many questions about the refugee crisis. The novel's psychological aura intensifies the class distinctions that turn out to be overwhelmingly political in the parts where Naomi decides to lead Faoud into robbery that implicitly suggests a revenge against the western superiority as well as her father's elitist grandiose. On the other hand, Osborne also raises existentialist and nihilistic questions over the issues of self-protection and self-safety seeking for answers as to how far one can cross the ethical borders.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Aranson, Ronald. (1989). "Introduction: The Ethics of Truth". In Jean-Paul Sartre. *Truth and Existence*. Chicago and London: The University of Chicago Press. pp. vii-xli.
- Berti, Benedetta. (2015). "The Syrian refugee crisis: regional and human security implications". *Strategic Assessment*. Vol. 17. No. 4. July. 41-53.
- François Heisbourg. (2015). "The strategic implications of the Syrian refugee crisis." *Survival*. 57:6. 7-20. DOI: 10.1080/00396338.2015.1116144
- Huntington, Samuel. (1996). *The clash of civilisations and the remaking of world order*. New York: Touchstone.
- Kitamura, Katie. (2017). "Affluent idlers find a just cause in a refugee swept ashore." *The New York Times*. 05.07.2017. <https://www.nytimes.com/2017/07/05/books/revie/beautiful-animals-lawrence-osborne.html> . Retrieved on 01.11.2019.
- McCloskey, Molly. (2017). "Beautiful Animals by Lawrence Osborne review – compulsive reading." *The Guardian*. 18.08.2017. <https://www.theguardian.com/books/2017/aug/18/beautiful-animals-lawrence-osborne-review> . Retrieved on 01.11.2019.
- Osborne, Lawrence. (2018). *Beautiful Animals*. London: Vintage.
- Said, Edward. (2003). *Orientalism*. London: Penguin.
- Sartre, Jean-Paul. (1989). *Truth and existence*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Shriver, Lionel. (2017). "Let's not mince words Lawrence Osborne's 'Beautiful Animals' is a great book." *The Washington Post*. 13.06.2017.
- Waller, Luke. (2017). "Beautiful Animals by Lawrence Osborne – a 'crazed beast of a novel'." *Financial Times*. 11.08.2017. <https://www.ft.com/content/eb662c5a-7b63-11e7-ab01-a13271d1ee9c>. Retrieved on 01.11.2019.
- Webber, Jonathan. (2009). *The Existentialism of Jean-Paul Sartre*. New York and London: Routledge.
- Zunes, Stephen. (2017). "Europe's refugee crisis, terrorism and Islamophobia". *Peace Review: A Journal of Social Justice*. 29:1. 1-6. DOI: 10.1080/10402659.2017.1272275.

Mustafa Eyyûbîzâde (Ejubović) el-Mostarî'nin Eserlerinin İncelenmesi ve Arap Dili ve Belagatına Dair Üç Risalesinin Tahkiki

Dr. Mesut Köksoy
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü
mkoksoy@selcuk.edu.tr

Öz

Osmanlı döneminin en önde gelen Bosnalı âlimlerinden birisi yüksek eğitimini İstanbul'da almış ve otuzdan fazla eser te'lif etmiş Şeyh Yuyo (Şejh Jujo) lakaplı Mustafa b. Yusuf b. Murad Eyyûbîzâde (Ejubović) el-Mostarî (ö. 1119/1707)'dir. Bu çalışmada Eyyûbîzâde'nin hayatı ile bilgilerin yanı sıra kendisi ve öğrencisi İbrahim Opijaç el-Mostarî'nin verdiği bilgiler, kütüphanelerden temin edilen nüshalar, kütüphane katalogları ile diğer kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılarak Eyyûbîzâde'ye ait olan eserler ve eserlerin çeşitli kütüphanelerde bulunan yazma nüshalarına dair detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu sayede Eyyûbîzâde'nin eserleri ve eserlerinin nüshalarına dair kaynaklardaki eksiklik ve yanlışlıklar tespit edilerek düzeltilmiştir. Ayrıca bu çalışmada Eyyûbîzâde'nin Arap dili ve belagatına dair az hacimli üç risalesinin incelemesi yapılarak tahkikli metinleri verilmiştir. *Risâle fî Beyâni İctimâ'î'l-İstiâreti'l-Tebeyye me'a't-Temsiliyye* adlı ilk risale, et-Teftâzânî ve es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî arasında Emir Timur'un sarayında gerçekleşen meşhur münazaranın konusu olan Bakara suresi 5. ayette istiâre-i temsiliyye ve istiâre-i tebeyyenin bir arada bulunup bulunamayacağına dair ihtilaf hakkındadır. *Risâle fî Kevni'l-Cumle Mutlakan Haberan li'l-Mubteda'* adlı ikinci risale, et-Teftâzânî ve es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî arasındaki ihtilaflardan bir diğeri olan inşâ cümlesinin te'vil olmadan haber olup olamayacağına dair ihtilaf hakkındadır. *Risâle fî mâ Kâle el-Kuhistânî an İrâbi İbareti "Kitâbi't-Tahâre"* adlı üçüncü risale, el-Ḳuhistânî'nin *Cami'u'r-Rumûz Şerhu Muhtasari'l-Vikâye* adlı serhinde "*Kitâbi't-Tahâre*" ifadesinin i'râbına dair yaptığı açıklamalar hakkındadır.

Anahtar Kelimeler: Eyyubizade (Ejubović) el-Mostari, Şeyh Yuyo, Teftazani, Curcani, Kuhistani.

Examination of Mustafa Ayyubi-zade (Ejubovic) al-Mostari's Works and Critical Edition of His Three Epistles on Arabic Language and Rhetoric

Abstract

One of the most eminent Bosnian scholars of Ottoman era is Mustafa Ayyubi-zade (Ejubovic) al-Mostari nicknamed Sheikh Jujo (Sejh Jujo) who got higher education in İstanbul and composed more than thirty works. In this study, a detailed examination was done about the works and the manuscript copies of those works located in different libraries belonging to Ayyubi-zade, by comparing the information which was given by himself, his student

Gönderim Tarihi / Sending Date: 23/03/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 07/05/2020

Ibrahim Opijac al-Mostari, library catalogues, other sources and the manuscript copies of his works obtained from the libraries. Thus, deficiencies and mistakes existing in sources related with works and manuscript copies of his works were detected and corrected. Besides, in this study a critical edition of Ayyubi-zade's three small volume epistles on Arabic language and rhetoric was done. First epistle named *Risala fi Bayan Ijtimai al-Istiare al-Tabaiyya maa al-Tamthiliyya* is on the famous discussion between al-Taftazani and al-Sayyed al-Sharef al-Jurjani which took place in Amir Timur's palace about the occurrence of al-istiare al-tabaiyya and al-istiare at-tamthiliyya at the same time in 5th. verse of Baqarah Surah. Second epistle named *Risala fi Kawn al-Jumla Mutlaqan Habaran li al-Mubtada* is on another dispute between al-Taftazani and as-Sayyed al-Sharef al-Jurjani about the permissibility of insha sentence as knowledge without interpretation (ta'weel). Third epistle named *Risala fi ma Qala al-Quhistani an Irab Ibarati "Kitab al-Tahara"* is on syntactic analysis of al-Quhistani about the phrase of "Kitab al-Tahara" in his commentary named *Jami al-Rumuz Sharh Mukhtasar al-Wiqaya*.

Keywords: Ayyubi-zade (Ejubovic) al-Mostari, Sheikh Jujo, Taftazani, Jurjani, Quhistani.

GİRİŞ

Şeyh Yuyo (Şejh Jujo) lakabı ile meşhur olmuş Mustafa b. Yusuf b. Murad Eyyûbîzâde (Ejubović) el-Mostarî (ö. 1119/1707), üç dilde ve çeşitli alanlarda telif ettiği otuzdan fazla eser ile Osmanlı döneminde en çok eser telif etmiş Bosnalı âlimdir. Eğitim almak için geldiği ve on beş yıl kaldığı İstanbul'da Osmanlı ilim çevrelerinde tanınan bir âlim olmuştur (Bursalı, 1333/1914-15, C. 2, s. 30-32).

Eyyûbîzâde el-Mostarî'nin te'lif ettiği eserler arasında Arap diline dair eserler de bulunmaktadır. Hayatı ve eserlerini araştırırken Arap diline dair üzerine çalışmalar yapılan *Şerhu Unmûzeci'z-Zemaşserî fi'n-Naḥv (el-Fevâidi'l-'Abdiyye)* ve *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie* adlı eserlerinin yanında sadece Gazi Husrev Begova (GHB) Ktp. kataloğu ve birkaç kaynaktan adı geçen *Risâle fi Beyâni İctimâ'i'l-İsti'âreti'l-Tebe'iyye me'a't-Temsîliyye* ve *Risâle fi Keveni'l-Cumle Muṭlaḳan Ḥaberan li'l-Mubteda'* adlı az hacimli iki risalesinin olduğu görülmüştür. Bu iki risalenin Hırvatı Akademi Znanosti i Umjetnosti (HAZU) Ktp. 1410 nr.da kayıtlı yazma içerisindeki nüshaları temin edildiğinde adı geçen iki risaleye ek olarak Eyyûbîzâde'nin yine Arap dili üzerine te'lif ettiği daha önce adı kaynaklarda bahsedilmeyen *Risâle fi mâ Kâle el-Ḳuhistânî 'an İ'râbi 'İbareti "Kitâbi't-Ṭahâre"* adlı tek varaklık bir risalesinin daha olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tahkikleri yapılan bu risalelerden ilki Timur huzurunda Sadeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) ve es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413) arasında gerçekleşen ve âlimler arasında ihtilaf oluşmasına neden olan ﴿أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ...﴾ [Kur'ân-ı Kerim, 2: 5] (*İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler...*) ayetinde على kelimesinde istiâre-i temsiliyye ve istiâre-i tebeiiyenin bir arada bulunup bulunamayacağı konusu üzerinedir. İkinci risale yine et-Teftâzânî ve el-Curcânî arasındaki bir diğer ihtilaf olan inşâ cümlesinin te'vil olmadan haber olup olamayacağı konusundadır. Üçüncü risale ise Şemseddin Muhammed el-Ḳuhistânî (ö. 962/1555)'nin *Cami'u'r-Rumûz Şerhi Muḥtaşari'l-Vikâye* adlı eserinde "*Kitâb et-Ṭahâre*" ifadesinin irabına dair yaptığı açıklamalar hakkındadır.

Bu çalışmada ele alınan risalelerin tahkikine geçmeden önce müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmesi amacıyla kaynaklar incelendiğinde Eyyûbîzâde'nin özellikle şerh, haşiye ve ta'lik türü eserlerinin kütüphane kayıtlarında ve kaynaklarda farklı isimlerle adlandırıldığı, bazı eserlerine ve eserlerin çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshalarına dair kaynaklarda yanlış ve eksik bilgiler bulunduğu görülmüştür.

Eyyûbîzâde, GHB Ktp. 3858/1 nr.da kayıtlı *Muntecabu'l-Ḥuşûl fi Şerhi Munteḥabi'l-Uşûl* adlı eserin 1a varacağına te'lif ettiği 24 eseri kaydetmiştir. Ayrıca Eyyûbîzâde eserlerinin bazılarında özel isim vermiş ve yazma nüshalarının başlarına bu isimleri not etmiştir. Öğrencisi İbrâhîm Opijač el-Mostarî (ö. 1137/1724-25), vefatının ardından Mustafa Eyyûbîzâde'nin biyografisine dair *Risâle fi Menâkıbi's-Şeyh Yûyâ Muştafâ b. Yûsuf el-Mûstârî* adlı 9 varaklık Arapça bir eser kaleme almıştır. Bu risalede Eyyûbîzâde'nin 27 eserinin adını yazmıştır. Ayrıca Eyyûbîzâde ve öğrencisi Opijač'ın bahsetmediği ancak Eyyûbîzâde'ye ait olan başka eserler de vardır. Bunun yanında Mustafa Sıdkı Karabeg el-Mostarî (ö. 1878)'ye ait *Ḥidâdu'n-Nuşûl* adlı eserin de kaynaklarda yanlışlıkla Eyyûbîzâde'ye nispet edildiği görülmüştür.

Bu nedenle bu çalışmanın ilk bölümünde Eyyûbîzâde'nin eserleri hakkında bilgi verilirken genel bir bilgi vermekten ziyade kendisi ve öğrencisi Opijač'ın verdiği listeler, kütüphanelerden temin edilen nüshalar, kütüphane katalogları ile diğer kaynaklardaki

bilgiler karşılaştırılarak eserleri ve nüshalarına dair eksiklik ve yanlışlıkların düzeltilerek bu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

1. BÖLÜM: MUSTAFA EYYÛBÎZÂDE EL-MOSTARÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ:

Hayatı:

Tam adı Mustafa b. Yusuf b. Murad Eyyûbîzâde (Ejubović) el-Mostârî'dir. Bosna'da Şejh Jujo (Şeyh Yuyo) lakabı ile tanınmaktadır. Safvet-beg Bašagić, Jujo lakabı ile ilgili olarak Hersek bölgesinde Mustafa ismini kısaltması olarak Mujo denildiğini ve zamanla ses benzerliğinden bu kelimenin Jujo'ya dönüşmüş olabileceğini söylemektedir (Bašagić, 1986, s. 159). Şejh Jujo lakabı Şehjuj şeklinde de ifade edilmektedir (Udovičić, 1900-01, s. 254). Osmanlı ilim dünyasında Ejubović soyadının karşılığı olarak Eyyûbîzâde ismi ile anılmıştır.

Eyyûbîzâde el-Mostârî, *Muntecabu'l-Huşûl fi Şerhi Muntehabî'l-Uşûl* adlı eserinin mukaddimesinde ilimde bilgisini yükseltmek ve ilim ehlerinden bizzat dinleyerek ilim öğrenmek için İstanbul'a geldiğini, 15 yıl ve 1 ay gece gündüz ilimle meşgul olduğunu, tahsili esnasında *Miftâhu'l-Huşûl li Mirâti'l-Uşûl fi Şerhi Mirkâti'l-Vuşûl* adlı eserini te'lif ettiğini sonra cildinin toprağına ilk değdiği diyara (Mostar) döndüğünü yazmaktadır (Eyyubîzâde, yz. 3858/1, 1b-2a).

Öğrencisi olan İbrâhîm Opjač el-Mostârî, Arapça kaleme aldığı *Risâle fi Menâkıbi'ş-Şeyh Yûyâ Muştafâ b. Yûsuf el-Mûstârî* adlı biyografik eserde Eyyûbîzâde'nin hayatı hakkında bilgiler vermiştir.

Opjač'ın yazdığına göre Eyyûbîzâde, 1061/1651 yılında Mostar'da doğdu. Babası Yûsuf b. Murâd, Eyyûbîzâde gibi âlim birisiydi ve ondan ders alanlardan birisi de Opjač'ın babası Şeyh İsmail Opjač idi. Şeyh İsmail, hocasının kızı ve Eyyûbîzâde'nin kız kardeşi ile evlenmişti. Ancak bu hanım Opjač'ın öz annesi değildir. Yûsuf b. Murâd, Eyyûbîzâde 7 veya 9 yaşında iken vefat etti. Eyyûbîzâde, Mostar'da ilk eğitimini Ahmed Opjač, Şeyh İsmâîl Opjač, Müftü Hasan Efendi ve Kadı Molla İsmail'den aldı. Mostar'daki eğitimini tamamladıktan sonra ilim ehlerinden bizzat eğitim almak için 1088 Receb başında (1677 Eylül) İstanbul'a gitti. İstanbul'da Molla Salih, Molla Karabekir et-Tirevî ve Arapzâde'den ders aldı. İstanbul'da çok yoğun bir şekilde ilimle uğraştı. Tahsili esnasında Molla Hüsrev'in *Mirâtu'l-Uşûl* adlı eserine *Miftâhu'l-Huşûl* adıyla bir şerh yanında münazara ilmine dair bir risale te'lif etti ve bu risaleyi iki kere şerh etti. Eyyûbîzâde, İstanbul'da on beş sene bir ay kalmıştır. Mostar Müftüsü Molla Hasan vefat edince Mostar ahalisinin talebi üzerine "Vatan sevgisi olmasaydı ülkeyi kötülük harap ederdi" atasözünü söyleyerek vatanına olan muhabbet sebebiyle Mostar müftülüğü görevini kabul etti. 1119 senesi Rebiulahir ayının onbeşinde (16 Temmuz 1707) vefat etti. Eyyûbîzâde, orta boylu, orta uzunlukta sakala sahip, izzetli, vakarlı, tevazu sahibi ve zekâsı çok kuvvetli birisiydi. Fetva, ders verme ve eser telif etme meşguliyetleri yanında her gün başka âlimlerin kitaplarını istinsah ederdi. Kitaplardaki hataları tashihe ve kitapların kenarlarına faydalı notlar yazmaya çok önem verirdi. Arkasında telif ettiği eserler ile kitapların kenarlarına ve boş yerlerine yazdıkları haricinde istinsah etmiş olduğu 60 ciltten fazla eser bıraktı. Eyyûbîzâde evliydi ancak hiç çocuğu olmadı (Opjač, yz. 3858, 2b-8b).

Bursalı Mehmed Tahir, İbrâhîm Opjač'ın Mustafa Eyyûbîzâde'nin kayınbiraderi olduğunu söylemektedir (Bursalı, 1333/1914-15, C. 2, s. 30). Ancak bu husus doğru değildir. Mustafa Eyyûbîzâde, Opjač'ın babasının kayınbiraderidir.

Eyyûbîzâde adına Hersek Eyaleti Beylerbeyi Ali-paşa Rizvanbegović tarafından 1247/1831'de Mostar'daki Şarića Cami karşındaki mezarlıkta türbe yaptırılmıştır. Eyyûbîzâde'nin kabrine gelenlerin ilimde karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmesi ile ilgili duasından mütevellit halk arasında başarısız çocukların her sabah namazından sonra 40 gün boyunca mezarında Yasin okuması sonucu akıllı olacaklarına dair bir inanış vardır. Ayrıca türbesi çeşitli isteklerinin gerçekleşmesini umanlar tarafından ziyaret edilen bir yer konumundadır (Başagić, 1986, s. 162; Hasandedić, 2005, s. 111; A. Nametak, 1992, s. 16).

Eserleri:

Eyyûbîzâde'nin Kaydettiği Eserler: Eyyûbîzâde'nin eserlerine dair müracaat edilecek ilk kaynak kendisinin kaleme aldığı eserlerine dair kayıttır. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3858/1 nr.da kayıtlı *Muntecabu'l-Huşûl fi Şerhi Muntehâbi'l-Uşûl* adlı eserin 1a varağında Eyyûbîzâde tarafından kaydedilen ve GHB Ktp. 4027 nr.da kayıtlı *Fethu'l-Esrâr* adlı eserinin baş tarafına öğrencisi İbrahim Opijač tarafından müellif hattından nakledilen bu notta te'lif sırasına göre listelenmiş 24 eser yer almaktadır. Müellif, bu notta eserlerinin isimlerini verirken şerh, ta'lik, haşiye, tahrir ve imlâ gibi eserin türüne işaret eden ifadeler kullanmıştır.

Bu notta yer alan eserler, müellifin ifadesine uygun bir şekilde sırasıyla şunlardır:

1.Şerhu Risâleti'l-Âdâb: Bazı kaynaklarda Ebû'l-Kâsım el-Leys es-Semerkindî (ö. 888/1483)'nin *Ferâ'idu'l-Fevâ'id* adlı eserine yazılmış bir şerh olduğu yazmakta ise de Eyyûbîzâde'nin şerh yazdığı eser Şemseddîn Muhammed b. Eşref es-Semerkindî (ö. 702/1303)'nin âdâb üzerine yazdığı risaledir. Ayrıca el-Leys es-Semerkindî'nin yazdığı risale adab üzerine değil belagata dair isti'are konusu üzerinedir. Bir nüshası Bratislava Ünivesitesi Ktp. TF 119 nr. da *Şerhu Risâle fi Âdâbi'l-Bahs* adıyla kayıtlıdır (Univerzita Knjižnica v Bratislave [UKB], 2020).

2.Şerhu Havâşî Şerhi Risâleti'l-Âdâb: Şemseddîn es-Semerkindî'nin adaba dair risalesine Mesud er-Rûmî'nin yazdığı şerh üzerine Ebû'l-Feth Muhammed b. Ebû Sa'id'in yazdığı haşiyeye yazılmış bir şerhtir. Müellif hattı GHB Ktp. 3974/2 nr.da kayıtlı olup eser tamamlanmamıştır. GHB kataloğunda da müellifin eserini şerh olarak isimlendirdiği yazmaktadır (Fajić, 1999, C. 5, s. 133).

3.Ta'lik 'alâ Havâşî Şeyhulislâm el-Herevî: et-Teftâzânî'nin *Telhişu'l-Miftâh* üzerine yazdığı şerh olan *Muhtaşaru'l-Me'ânî* adlı esere torunu Şeyhulislam el-Herevî Hafid et-Teftâzânî'nin yazdığı haşiye üzerine yazılmış bir haşiyedir. Amir Ljubović, eserin Mostar Fransisken Manastırı Ktp. R-60 nr.da kayıtlı bir nüshası olduğunu ifade etmektedir (Ljubović, 1995, C. 12, s. 34). Ancak bu nüsha Eyyûbîzâde'ye ait *Hâşiyetu'l-Muhtaşar li Mevlâna Suleymân b. 'Abdurrahman el-Mağribî es-Semûnî* adlı eserin nüshasıdır (Hasandedić, 1982, s. 163).

4.Şerhu Risâleti'l-Mantık (Şerhu İsâgûcî): Eyyûbîzâde'nin mantığa dair bu risaleye yazdığı şerhi, tek basılmış eserdir. Eyyûbîzâde, eserini, 23 Şaban 1093 (27 Ağustos 1682)'de tamamlamış olup Abdurrahman Paşa'ya ithaf etmiştir. 1316/1898-99 tarihinde Tajib Okić (Tayyip Okić)'in babası Mehmed Teufik Okić tarafından İstanbul'da basılmıştır (Başagić, 1986, s. 165). Müellif hattı GHB Ktp. 3974/1 nr.da kayıtlıdır. Ayrıca GHB Ktp. 3578, 3675, 2017; HAZU Ktp. 1408/1, 1407/3, 1206/2; Bratislava Ünivesitesi Ktp. TE 15 (UKB, 2020); Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa 661 nr.da kayıtlı yazma nüshaları ile Süleymaniye Ktp. Celal

Ökten 347, İd Mehmed Efendi 68, Tırnovalı 1311 nr.da kayıtlı 78 sayfalık Matbaa-i Amire'de 1316/1898-99'de basılmış basma nüshaları vardır.

5.Ta'likü Havâşî Şerhi Risâleti'l-Mantık li'l-Fenârî: Molla Fenârî (ö. 834/1431)'nin *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye fî Şerhi'r-Risâleti'l-Esîriyye* adlı şerhi üzerine yazılmış bir haşiyedir. 1 Ramazan 1093 (17 Mayıs 1692)'de tamamlanmıştır. Müellif hattı HAZU Ktp. 198 nr.da kayıtlıdır (Ždralović, 1981, s. 128). Eserin bir nüshası GHB Ktp. 3736/2 nr.da kayıtlıdır.

6.Risâle fî'l-Âdâb (Hulâşatu'l-Âdâb): Âdâb ilmi üzerine bir risaledir. GHB Ktp. 1766/6, 2864/4; HAZU Ktp. 1525/3 ve Stolac'da Habibe Mehmedbašić şahsi koleksiyonu MH/3 nr.da kayıtlı nüshaları vardır (Ždralović, 1981, s. 130; Ćeman, 2011, s. 23). Bir nüshası da Bratislava Üniversitesi Ktp. TC 8 nr.da kayıtlıdır. Bu nüshada aynı zamanda el-Hasan b. Ahmed el-Bosnasarayî Sipahizade tarafından bu esere yazılmış ancak tamamlanmamış bir şerh vardır (Petraček & Blaškovič, 1960, s. 13; UKB, 2020).

7.Şerhu Muhtaşar fî Hulâşati'l-Âdâb: Âdâb ilmi üzerine yazdığı risalenin kısa şerhidir. Nüshası tespit edilememiştir.

8.Şerhu Muṭavvel fî Hulâşati'l-Âdâb: Âdâb ilmi üzerine yazdığı risalenin uzun şerhidir. Nüshası tespit edilememiştir. Amir Ljubović, GHB Ktp. 3855 nr.da kayıtlı bir nüshası olduğunu yazmaktadır (Ljubović, 1995, C. 12, s. 34). Ancak bu nüsha Eyyûbîzâde'nin es-Semerkandî'nin risalesine Mesud eş-Şirvânî'nin yazdığı şerh üzerine Ebû'l-Feth Muhammed b. Ebû Sa'id'in yazdığı haşiye üzerine yazılmış bir haşiyedir.

9.Şerhu Unmûzeci'z-Zemaḥşerî fî'n-Nahv (el-Fevâidi'l-'Abdiyye): ez-Zemaḥşerî (ö. 538/1144)'nin *Unmuzec fî'n-Nahv* adlı eserine yazılmış bir şerhtir. Öğrencisi Abdurrahman Paşa'nın oğlu Abdullah Bey'in isteği üzerine te'lif ettiği için Molla Câmî'nin *el-Fevâ'idü'd-Dıyâiyye* adlı eserine benzer bir isim vermiştir. 18 Receb 1094 (13 Temmuz 1683) tarihinde tamamlanmıştır. Eserin müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3883 nr.da kayıtlıdır. Diğer nüshaları GHB Ktp. 4871/1, HAZU Ktp. 1563, Arhiv Hercegovina (AH) Ktp. 298 nr.da kayıtlıdır. Kaynaklarda eserin Belgrad Üniversitesi Ktp. ve Mostar Fransisken Kilisesi Ktp.nde kayıtlı nüshaları olduğu yazmasına rağmen ilgili kütüphanelerin kataloglarında eserin nüshasına rastlayamadık. Eserin Orijentalni Institut u Sarajevu (OIS) Ktp. 57/50 nr.da kayıtlı bir nüshasının olduğu kaynaklarda yazmasına rağmen 1992 yılındaki savaşta kütüphaneye yapılan saldırıda bu nüsha yok olmuştur. Ayrıca kaynaklarda eserin Merkezi Melik Faysal Ktp. 2583, Merkezi'l-Bahsi'l-İlmiyye Ktp. 1029, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye Ktp. 6543/1 ve el-Esed Ktp. 14285 nr.da kayıtlı nüshaları olduğu yazmaktadır (Merkezu Melik Faysal [MKF], 2020, nr. 55704, 64431; Câmî'u'l-Mahtutâtî'l-İslâmiyye [CMİ], 2020).

Eser üzerine Mustafa Jahić, 1994 yılında Saraybosna Üniversitesi'nde Gramatička Obrada Akuzativa u Djelu "al-Fawa'id al-Abdiyya" Mustafe Ejubovića-Şejh Juje (*Mustafa Ejubović-Şejh Jujo'nun "el-Fevâ'idü'l-'Abdiyye" Eserinde İsmi -i Halinin Gramer Açısından İşlenmesi*) adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır. Ayrıca Fâleḥ Bedâḥ Abdullah el-'Acemî, 2015 yılında Ürdün'deki eş-Şarku'l-Evsat Üniversitesi'nde eserin tahkikini içeren bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.

10.Ta'likü Havâşî 'alâ Havâşî'l-Âdâbi'l-Miriyye: 'Adududdin el-Îcî (ö. 756/1355)'nin âdâba dair te'lif ettiği esere Muhammed el-Hanefî et-Tebrîzî (ö. 900/1494)'nin yazdığı şerh üzerine Muhammed b. Mir el-Erdebilî (ö. 950/1534)'nin yazmış olduğu haşiye üzerine yazılmış bir haşiyedir. 25 Rebiulahir 1095 (11 Nisan 1684)'de tamamlanmıştır. Müellif hattı

nüshası GHB Ktp. 3987 nr.da kayıtlı olup GHB Ktp. 5802/2 nr.da kayıtlı bir nüshası daha vardır (Fajic, 1999, C. 5, s. 262, 267).

11.Ta'lik 'alâ Havâşî Şerhi'l-Âdâbi'l-Mes'ûdi: Şemseddîn es-Semerkindî'nin risalesine Mesud er-Rûmî'nin yazdığı şerh üzerine Ebû'l-Feth Muhammed b. Ebû Sa'id'in yazdığı haşiye üzerine yazılmış bir ta'likdir. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3855 nr.da kayıtlıdır (Fajic, 1999, C. 5, s. 237).

12.Ta'lik 'alâ Şerhi'l-Âdâbi'l-Mes'ûdi: Şemseddîn es-Semerkindî'nin risalesine Mesud er-Rûmî'nin yazdığı şerh üzerine yazılmış bir haşiyedir. es-Semerkindî ve er-Rûmî'nin âdâba dair ifadelerinin şerhine ait Bratislava Üniversitesi Ktp. TF 32 nr.da kayıtlı bir yazmanın Eyyûbîzâde'ye ait olduğu tahmin edilmektedir (Petraček-Blaškovič, 1960, s. 13).

13.Şerhu'l-Kaşîdeti'l-Lâmiyye (Bedru'l-Me'âlî fi Şerhi Bed'î'l-Emâlî): Sirâcuddin Ali el-Fergânî el-Ûşî (ö. 569/1173)'nin akaide dair *el-Kaşîdetu'l-Lâmiyye* adlı eserinin şerhidir. Bir nüshası OIS Ktp. 3524/1 (57/50) nr.da kayıtlı iken 1992 yılındaki savaşta kütüphanedeki birçok eserle beraber yok olmuştur.

14.Ta'likü Havâşî 'alâ Şerhi'l-Kaşîdeti'l-Lâmiyye li'l-Qarâbâgî: el-Ûşî'nin *el-Kaşîdetu'l-Lâmiyye* adlı eserine Muhyiddin el-Qarâbâgî (ö. 942/1535)'nin yazdığı şerh üzerine yazılmış bir haşiyedir. Müellif hattı nüshası AH Ktp. 212 nr.da kayıtlıdır. GHB Ktp. 301/6 nr.da kayıtlı bir nüshası daha vardır (Fajic, 1991, C. 3, s. 300). Diğer bir nüshası OIS Ktp. 3524/2 (237) nr.da kayıtlı iken 1992 yılındaki savaşta yok olmuştur. Hazim Şabanović, Carl Brockelmann'ın eserini kaynak göstererek eserin St. Petersburg (Leningrad)'da bir nüshasının olduğunu yazmıştır. Ancak kütüphane katalogunda Eyyûbîzâde'ye ait herhangi bir esere rastlamadık. Diğer taraftan Brockelmann, el-Ûşî'nin eseri ve şerhlerinin St. Petersburg ile diğer kütüphanelerde bulunan nüshalarını yazarken Eyyûbîzâde'nin şerhinden bahsetmemektedir (Brockelmann, 1937, C. Sup. I, s. 764-65; Şabanović, 1973, s. 408; Institute of Oriental Manuscripts in Saint Petersburg [IOM], 2020).

15.eş-Şerhu'l-Cedîd (Şerhu Şemsiyyeti'l-Mantık): Necmeddin Ali b. Ömer el-Kâtibî (ö. 675/1277)'nin mantık ilmine dair *er-Risâletu's-Şemsiyye* adlı eserinin şerhidir. 17 Cemaziyelahir 1101 (28 Mart 1690)'de tamamlanmıştır. Müellif hattı nüshası Kahire Dâru'l-Kutub Ktp. 183 nr.da kayıtlıdır. GHB Ktp. 793 ve HAZU Ktp. 1407/2 nr.da kayıtlı nüshaları vardır (Ždralović, 1981, s. 121, 126; Şabanović, 1973, s. 403). Opijač, bu eserin nadir kitaplardan verdiği faydalı bilgilerin eşsiz olduğunu söylemiştir (Opijač, yz. 3858, 8a). Kaynaklarda Princeton Ktp. 1403 nr.da kayıtlı bir nüshası daha olduğu yazmaktadır (MKF, 2020, nr. 111133). Ayrıca Dâru'l-Kutub Ktp. 365/2 nr.da Eyyûbîzâde'ye ait *Şerhu'l-Mizânî'l-Mantık* adlı bir eser kayıtlıdır (MKF, 2020, nr. 35750).

16.Ta'likü Havâşî 'alâ Şerhi Risâleti'l-Vağ: 'Adududdin el-Îcî (ö. 756/1355)'nin vağ' (lafız-anlam ilişkisi) ilmine dair yazdığı risaleye 'Isâmuddîn el-İsferâyînî (ö. 945/1538)'nin yazdığı şerh üzerine yazılmış haşiyedir. 1102/1691 yılında tamamlanmıştır. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3957 nr.da kayıtlıdır.

17.Ta'likü Havâşî 'alâ Risâleti'l-Hanefiyye fi'l-Âdâb: 'Adududdin el-Îcî'nin âdâba dair eseri üzerine Muhammed el-Hanefî'nin yazdığı şerh üzerine yazılmış bir haşiyedir. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3915 nr.da kayıtlıdır. 21 Cemaziyevvel 1102/20 Şubat 1691'de tamamlanmıştır (Fajic, 1999, C. 5, s. 259).

18.Şerhu Mirâti'l-Uşûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vuşûl (Miftâhu'l-Huşûl): Molla Hüsrev'in *Mirkâtu'l-Vuşûl* adlı fıkha dair eserine yine Molla Hüsrev tarafından yazılan *Mirâtu'l-Uşûl* adlı şerh üzerine bir haşiyedir. Eyyûbîzâde, bu eseri tahsili esnasında kaleme aldığını ifade etmiştir. 1103/1691 yılında tamamlanmıştır. Bursalı Mehmed Tahir, bu şerhin Osmanlı ilim sahasında çok itibar gördüğünü söylemektedir (Bursalı, 1333/1914-15, C. 2, s. 30; K. Çelebî, 1941, C. 2, s. 1657; el-Murâdî, 1301/1883-84, C. 6, s. 219). Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3871 nr.da kayıtlıdır. HAZU Ktp. 1404 ve 1527 nr.da kayıtlı nüshaları vardır (Şabanović, 1960, s. 31; Ždralović, 1981, s. 124). Diğer nüshaları Süleymaniye Ktp. Süleymaniye 561, Hamidiye 440; Atıf Efendi Ktp. 690; Nurosmaniye Ktp. 1322 ve 1323; Ragıp Paşa Ktp. 003 ve 393; Damadzade Murat Molla Ktp. 716 nr.da kayıtlıdır. Elektronik kaynaklarda eserin ez-Zahiriyye Ktp. 2808 nr.da kayıtlı bir nüshasının daha olduğu yazmaktadır (CMİ, 2020).

Eserin tahkikine dair Abdulaziz b. Abdurrahman el-Belihid tarafından 2016 yılında Medine'de el-Cami'atu'l-İslâmiyye Üniversitesi'nde doktora çalışması yapılmıştır.

19.Şerhu'l-Muğnî fi'l-Uşûl (Fethu'l-Esrâr): Celaleddin Ömer el-Hucendî (ö. 691/1292) tarafından fıkıh alanında te'lif edilen *Kitâbu'l-Muğnî fi Uşûl* adlı eser üzerine yazılan bir şerhtir. 29 Safer 1109 (16 Eylül 1697) tarihinde tamamlanmıştır. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 4027 nr.da kayıtlıdır. Süleymaniye Ktp. Halet Efendi 146 nr.da kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır.

20.Şerhu'l-Muntehab fi'l-Uşûl (Muntecabu'l-Huşûl): Muhammed el-Husamî el-Ahşikaî (ö. 644/1247)'ye ait fıkıh alanında te'lif edilen *Muntehab fi Uşûli'l-Mezheb* adlı eserin şerhidir. Eyyûbîzâde, bu eseri yazmaya Rebiulevvel 1109 (Eylül 1697) tarihinde başlamış ve 13 Cemaziyelevvel 1110 (17 Kasım 1698) tarihinde tamamlamıştır. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3858 nr.da kayıtlı olup bu nüshanın 1a varağında Eyyûbîzâde tarafından yazılan 24 eserin yer aldığı liste ile hocası Arapzade'nin şeceresine dair kayıt vardır. Diğer bir nüshası AH Ktp. 349 nr.da kayıtlıdır. Amir Ljubović, eserin Süleymaniye Ktp. Celal Ökten 131 nr.da kayıtlı bir nüshası daha olduğunu ifade etmektedir (Ljubović, 1995: C. 12, s. 34). Ancak bu yazma kütüphane kayıtlarında Eyyûbîzâde'ye nispet edilmesine rağmen Mustafa Sıtkı Karabeg el-Mostarî (ö. 1295/1878)'ye ait olan *Hidâdu'n-Nuşûl (Haşiye 'alâ Mirâti'l-Uşûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vuşûl)* adlı eserin basma nüshasıdır (el-Mostarî, t.y., 1; Handžić, 1992, s. 188).

21.Şerhu Risâleti'l-Ferâ'id: Ebû'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310)'nin fera'id (İslam miras hukuku) ilmine dair risalesine yazılmış bir şerhtir. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3860/2 nr.da kayıtlıdır (Dobrača, 2002, C. 2, s. 892-93; Şabanović, 1960, s. 34). GHB Ktp. 3860 nr.da kayıtlı yazmanın baş tarafında yazmadaki dört eserin isimleri yazılmıştır. Eser bu listede *Şerhu Risâleti Şâhibi'l-Medârik İmâmi'n-Nesefî* şeklinde yazılmıştır (Eyyûbîzâde, yz. 3860, 0b). Kaynaklarda eserin Riyad Merkezi Melik Faysal Ktp. 2268 nr.da kayıtlı bir nüshası daha olduğu yazmaktadır (MKF, 2020, nr. 111949).

22.Lubbu'l-Ferâ'id: Feraid ilmine dair bir eserdir. Amir Ljubović, GHB Ktp. 3860/1 nr.da *Lubbu'l-Ferâ'id* ve GHB Ktp. 3860/2 nr.da *Şerhu Lubbi'l-Ferâ'id* adlı eserlerin kayıtlı olduğunu belirtmektedir (Ljubović, 1995, C. 12, s.34). Hazim Šabanaović ise GHB Ktp. 3860 nr.da *Lubbu'l-Ferâ'id* ve 3860/1 nr.da *Şerhu Lubbi'l-Ferâ'id*'in adlı eserlerin kayıtlı olduğunu yazmaktadır (Şabanović, 1960, s. 34; Şabanović, 1973, s. 408). Ancak GHB Ktp. 3860 nr.da kayıtlı yazmanın ilk eserinin başında kırmızı mürekkep ile *Şerhu Lubbi'l-Ferâ'id* yazmaktadır. 1a varağının yan tarafına yazma mecmuada yer alan 4 eserin isimleri yazılmış olup birinci

eser *Şerhu Lubbi'l-Ferâ'id*'dir (Eyyûbîzâde, yz. 3860, 1a). GHB kataloğunda da yazmadaki ilk eser *Şerhu Lubbi'l-Ferâ'id* olarak geçmektedir (Dobrača, 2002, C. 2, s. 892-93).

23.Şerhu Lubbi'l-Ferâ'id: Eyyûbîzâde'nin ferâid ilmine dair kendi risalesine yazdığı şerhtir. Opijač, hocasının bu şerhi 9 günde tamamladığını yazmaktadır (Opijač, yz. 3858, 8a). Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 3860/1 nr.da kayıtlıdır (Dobrača, 2002, C. 2, s. 892-93). GHB Ktp. 3860 nr.da kayıtlı yazmanın baş tarafında yazmadaki dört eserin isimleri yazılmıştır. Eser, bu listede *Şerhu Lubbi'l-Ferâ'id ilâ'l-Munâsaḥât* şeklinde yazılmıştır. Nüsha, eserin el-Munâsaḥât konusuna kadar olan kısmını içermektedir (Eyyûbîzâde, yz. 3860, 0b). Bir nüshası HAZU Ktp. 1565 nr.da kayıtlıdır (Ždralović, 1981, s. 129). Kaynaklarda eserin Riyad Merkezi Melik Faysal Ktp. 2268 nr.da kayıtlı bir nüshası olduğu yazmaktadır (MKF, 2020, nr. 111948).

24.Şerhu Tehzîbi'l-Mantıḳ ve'l-Kelâm (Tavdîhu Tehzîbi'l-Mantıḳ ve'l-Kelâm): et-Teftâzânî'nin mantığa dair *Tehzîbi'l-Mantıḳ ve'l-Kelâm* adlı eserinin şerhidir. Eyyûbîzâde'nin telif ettiği son eserdir. Opijač, hocasının 4 Receb 1118 (13 Eylül 1706)'da eseri tamamladığını, okumak için izin aldığını, istinsah etmeye başladığını ve 30 varağını yazdığı esnada hocasının 16 Rebiulahir 1119 (17 Temmuz 1707)'de vefat ettiğini söylemiştir (Opijač, yz. 3858, 8a). Müellif hattı OIS Ktp. 23 nr.da (eski nr. 1668) kayıtlıdır. 1992 yılındaki savaşta kütüphanedeki 5200 civarında yazma yok olmuş, geriye kalan 53 yazmanın bir tanesi de Eyyûbîzâde'nin müellif hattı nüshasıdır (Gazić, 2009, s. 63). Yazmanın başında Eyyûbîzâde'ye ait temellük kaydı ve mühür ile sonunda Opijač tarafından eserin müellif hattı olduğuna dair not, eserin vakıf kaydı ile Eyyûbîzâde'nin vefat tarihine dair Opijač'ın tarih düşürme sanatı ile verdiği iki şatıra dair notlar yer almaktadır (Eyyûbîzâde, yz. 23, 0a). Bir nüshası HAZU Ktp. 412 nr.da kayıtlıdır (Ždralović, 1981, s. 128).

İbrahim Opijač'ın Kaydettiği Eserler: Opijač, *Risâle fi Menâkibi's-Şeyh Yûyâ* adlı eserinde hocasına ait 27 eser saymıştır. Bu eserler arasında yukarıda verilen Eyyûbîzâde'nin kaydettiği eserlerde yer alıp da Opijač'ın saymadığı tek eser *Ta'lîku Havâşî Şerhi Risâleti'l-Mantıḳ li'l-Fenâri'dir*. Bunun yanında Opijač, risalesinde hocasının vermediği şu 4 eseri zikretmektedir (Opijač, yz. 3858, 7b-8b).

25.Şerh 'alâ'l-Luḡati'l-Mevsûme bi's-Şâhidiyye (Ḥulla-i Manzûma): İbrahim Şâhidî Dede (ö. 957/1550)'nin yazdığı Farsça-Türkçe manzum sözlük olan *Tuḥfe-i Şâhidî* adlı sözlüğün şerhidir. Eyyûbîzâde'nin tek Türkçe eseridir. Rebiulevvel 1110 (Ağustos 1698)'da tamamlanmıştır. Eserin müellif hattı nüshası OIS Ktp. 4366 (60) nr.da kayıtlı idi ancak 1992 yılındaki savaşta saldırılar sonucu yok olmuştur. Diğer nüshaları Historijski Arhiv Sarajevo (HAS) Ktp. 222; GHB Ktp. 635, 1301, 2573, 6121, 2161 ve 8311 nr.da HAZU Ktp. 1443, 1992 nr.da kayıtlıdır. GHB Ktp. 8311 nr.da kayıtlı nüsha eserin sadece ilk 5 varaklık bölümünü ihtiva etmektedir (Ždralović, 1981, s. 121; Popara-Fajić, 2000, C, 7, s. 454-56; Popara, 2008, C. 16, s. 316-17; Popara: 2010, s. 313; Ćeman, 2011, s. 22).

26.Şerhu Risâle fi Âdâb li's-Seyyidi's-Şerîfi'l-Curcânî (Zubdetu'l-Âdâb): Opijač, bu eserle ilgili es-Seyyid eş-Şerîf'e âdâb ilmi üzerine bir şey yazdın mı? diye sorulduğunu, âdâb üzerine 10 satırlık bir yazı yazdım, diye cevap verdiğini, Eyyûbîzâde'nin bu eser üzerine olan şerhinin ise 4 varak olduğu şeklinde bir açıklama yapmıştır (Opijač, yz. 3858, 8a). Bir nüshası GHB Ktp. 4871/2 nr.da kayıtlı yazmanın 105b-108a varakları arasındadır. el-Ḥac Muhammed b. el-Ḥac Hasan Efendi Kûtlûvî el-Mostarî tarafından istinsah edilmiştir. Mustafa Jahić, GHB kataloğunda ve makalesinde bu eserin Necmeddin el-Kâtibî'nin er-

Risâletu's-Şemsiyye adlı eseri üzerine yazılmış haşiye üzerine te'lif edilmiş bir eser olduğunu ifade etmektedir (Jahić, 1999, C. 6, s. 64; Jahić, 1985, s. 48). Ancak *er-Risâletu's-Şemsiyye* mantık ilmi üzerinedir. Eyyûbîzâde'nin şerhi ise âdâb üzerinedir. Eyyûbîzâde, eserin mukaddimesinde el-Curcânî'nin sözünü açıklarken hamîşe "fî Hâşiye 'alâ Şerhî'r-Risâleti's-Şemsiyye" notunu düşerek alıntı yaptığı kaynağın adını vermiştir. Bu not eserin adı olarak kabul edilmiş olmalıdır. Ancak eser, Opijač'ın bahsettiği gibi 4 varak olup Eyyûbîzâde, eserin hamîşine Opijač'ın da bahsettiği "es-Seyyid'e âdâb üzerine bir şey yazdın mı diye soruldu, Âdâb üzerine bu sözü derledim dedi. İşte bu, onu şerhimizdir." notunu düşmüştür (Eyyûbîzâde, yz. 4871/2, 105b).

27.Şerhu Dîbâceti'l-Muhtaşari'l-Me'ânî: et-Teftâzânî'nin *Telhişu'l-Miftâh* üzerine yazdığı şerh olan *Muhtaşaru'l-Me'ânî* adlı eserin dibacesine yazdığı şerhtir. Müellif hattı nüshası GHB Ktp. 4099 nr.da kayıtlıdır. AH Ktp. 634 nr.da kayıtlı bir nüshası daha vardır (Hasandedic, 1974, s. 61). Amir Ljubović, HAZU Ktp. 446 nr.da kayıtlı bir nüshasının daha olduğunu ifade etmektedir. Ancak Muhamed Ždralović, Eyyûbîzâde'nin HAZU Ktp.de bulunan eserleriyle ilgili çalışmasında bu eserin nüshasından bahsetmemektedir (Ljubović, 1995, C. 12, s. 34).

28.Nefâisi'l-Mecâlis fî'l-Mev'iza: Eyyûbîzâde'nin vaazlarının toplandığı bir eserdir. GHB Ktp. 3650 nr.da kayıtlı yazmanın 1-2a varaklarında Eyyûbîzâde'nin vaaza dair bir eseri vardır. Nüshanın başında mev'izanın Yuyu el-Mostârî diye meşhur Mustafa Efendi'nin te'lifi olduğu ve yaklaşık 1190/1776'de istinsah edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır (Fajić, 1991, C. 3, s. 3).

Diğer Eserleri: Eyyûbîzâde ve Opijač'ın bahsettiği eserlerden başka Eyyûbîzâde'nin şu eserleri vardır:

29.Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie: Abdulkâhîr el-Curcânî (ö. 471/1078-79)'nin irâb üzerine telif ettiği *el-'Avâmilu'l-Mie*, *el-'Avâmilu'l-Curcânî* veya *el-'Avâmilu'l-Âfik* olarak bilinen esere yapılan bir şerhtir. Eserin Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Efendi 1906, Kasıdecizâde Süleyman Sırrı 700/5; GHB Ktp. R-1795/6, R-5364/3; HAZU Ktp. 1566/2, 1984/3 ve Boşnjački Institut (BI) Ktp. 264/1 nr.da ve Atifa Sabrihafizović'in özel koleksiyonunda kayıtlı nüshaları bulunmaktadır. Kaynaklarda OIS Ktp. 57/50 nr.da kayıtlı nüshası olduğu yazmakta ise de 1992 yılındaki savaşta tahrip edilen kütüphanedeki diğer eserler ile birlikte yok olmuştur (Jahić, 1999, C. 6, s. 257; Ždralović, 1981, s. 131; Ždralović, 2002, s. 41; Nametak-Trako, 1997, C. 1, s. 214; Ćeman, 2011, s. 21).

Bu eser, Eyyûbîzâde ve Opijač'ın yazdığı kayıtlarda yer almamaktadır. Bu nedenle eserin Eyyûbîzâde'ye ait olmadığı düşünüldüğünden bazı kaynaklarda geçmemektedir. Ayrıca eserde müellifin adı diğer eserlerinin aksine el-Mostârî nisbesi olmadan sadece Mustafa b. Yusuf b. Murad olarak geçmektedir.

Eserin 1997 yılında yapılan BI Ktp. katalog çalışmasında daha önce bilinmeyen bir nüshası daha ortaya çıkarılmıştır. Katalogda BI Ktp. 264/1 nr.da kayıtlı bu nüshanın sonunda müellifin şöhreti olmamasından dolayı eserin küçümsememesini istediği ve eseri 15 günde tamamladığına dair notun yer aldığı yazmaktadır (Nametak & Trako, 1997, C. 1, s. 214).

Eser üzerine Amra Mulović, Saraybosna Üniversitesi'nde Regens u Sintaksi Arapskog Jezika u Djelu Mustafe Ejubovića-Şejh Juje (*Mustafa Ejubović-Şeyh Jujo'nun Eserinde Yer Alan Arap Dili Sentaksındaki Âmiller*) adlı 2007 tarihli yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Ayrıca Rasim Fırat Yalçın, İstanbul Üniversitesi'nde Mostarlı Mustafa Efendi ve Şerhu'l-Avâmî'l-Cürcanî Adlı Eseri (Metin-Tahkik) adlı 2013 tarihli yüksek lisans çalışması yapmıştır. Bu çalışmada eserin sadece Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan iki nüshasından faydalanmıştır.

30.Hâşiyetu'l-Muhtaşar li Mevlâna Suleymân b. 'Abdirrahman el-Mağribî es-Semûnî: Hivzija Hasandedić, Mostar Fransisken Manastırı Ktp. Şarkiyat Koleksiyonu üzerine yaptığı bir çalışmada Eyyûbîzâde'nin ve Opijač'ın listesinde geçmeyen ancak Mostar Fransisken Manastırı Ktp. R-60 nr.da kayıtlı Eyyûbîzâde'nin müellif hattı nüshası olan bu eserini tespit etmiştir. Eser, Eyyûbîzâde'nin de şerh ettiği Esîruddin Mufaddall el-Ebherî'nin İsbâğûcî olarak da adlandırılan *Risâletu'l-Esîriyye* adlı eserine 'Alumuddin lakaplı Suleymân b. 'Abdurrahman el-Mağribî es-Semûnî'nin yazdığı muhtasar şerhi üzerine bir haşiyedir. Yazmanın 2a varağında Eyyûbîzâde'ye ait temellük kaydı ile 180a varağında eserin Perşembe akşamı, 4 Rebiulevvel 1099 (8 Ocak 1688)'de tamamlandığı ve te'lif edenin Mostar'dan Mustafa b. Yusuf, b. Murad olduğuna dair bir kayıt bulunmaktadır (Hasandedić, 1982, s. 163).

31.Ta'lik 'alâ Hâşiyeti'l-Kürdî ala Hâşiyetü Şerhi'l-Âdâb: es-Semerkandî'nin risalesine Kemaleddin Mesud er-Rûmî (ö. 905/1488)'nin yazdığı şerh üzerine Ebû'l-Feth Muhammed b. Ebî Sa'id'in yazdığı haşiyeye Abdurrahman el-Kürdî el-Amedî'nin yazdığı haşiyeye üzerine yazılmış bir ta'likdir. Eser kaynaklarda geçmemekte olup ilk defa GHB katalog çalışması ile tespit edilmiştir. GHB Ktp. 4617/1 nr.da kayıtlı nüshası müellif hattıdır (Fajic, 1999, C. 5, s. 235).

Bir-İki Varaklık Risaleleri: Eyyûbîzâde'nin bu eserler haricinde bir veya iki varaklık risaleleri de vardır. Eyyûbîzâde'nin çalışmanın devamında tahkiki ve incelemesi yapılan Arap dili ve belagatına dair telif ettiği az hacimli 3 risalesi vardır. Bu risaleler şunlardır:

1. *Risâle fî Beyânî İctimâ 'i'l-İsti'âreti'l-Tebe'iyye me'a't-Temsîliyye:*
2. *Risâle fî Keveni'l-Cumle Muṭlaḳan Ḥaberan li'l-Mubteda':*
3. *Risâle fî mâ Kâle el-Ḳuhistânî 'an İ'râbi 'İbâreti "Kitâbi't-Ṭahâre":*

Ayrıca AH Ktp. 547 nr.da kayıtlı yazmanın 201b ile 202a varakları arasında ve HAZU Ktp. 654 nr.da kayıtlı yazmanın 11b ve 12a varakları arasında Eyyûbîzâde'ye ait helal ve haram kavramlarının açıklanmasına dair bir risale vardır (Hasandedić, 1974, s. 62; Ždralović, 2002, s. 132).

Fetva ve Vaazları: Eyyûbîzâde'nin fetvaları farklı kişilerce yazma mecmualara kaydedilmiştir. İbrahim Opijač'ın kaydettiği 10 fetva, AH Ktp. 747 nr.da kayıtlı yazmanın 3a-4b varakları arasındadır. GHB Ktp. 3871, AH Ktp. 47, 51, 73, 279 ve HAZU Ktp. 86 nr.da kayıtlı yazmalarda Eyyûbîzâde'ye ait fetvalar bulunmaktadır (Hasandedić, 1974, s. 62, 67; Ždralović, 2002, s. 132).

Eyyûbîzâde'nin verdiği vaazlar da kaydedilmiştir. AH Ktp. 99 nr.da kayıtlı yazmanın 49b ile 54b varakları arasında Eyyûbîzâde'ye ait Cuma ve bayram namazlarında verdiği hutbeler vardır (Hasandedić, 1974, s. 61-62).

Eyyûbîzâde'ye Yanlılıkla Nispet Edilmiş Eser: Süleymaniye Ktp. Celal Ökten 131 nr.da kayıtlı basma nüshası olan *Hudâdu'n-Nuşûl (Haşiyetü 'alâ Mirâti'l-Uşûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vuşûl)* adlı eser kütüphane kayıtlarında yanlılıkla Eyyûbîzâde'ye nispet edilmiştir. Mustafa Ćeman da eserin Eyyûbîzâde'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Amir Ljubović,

Eyyûbîzâde'nin *Muntecabu'l-Huşûl* adlı eserinin bir nüshasının Süleymaniye Ktp. Celal Ökten 131 nr.da kayıtlı olduğunu yazmaktadır (Ljubović, 1995, C. 12, s. 34; Ćeman, 2011, s. 20).

Ancak eser incelendiğinde 1878 yılında Avusturya'nın Bosna'yı ilhak etmesi esnasında şehit düşen Mostar Müftüsü Mustafa Şıdķi Karabeg el-Mostarî tarafından 1292/1875-76'da telif edilen bir eser olduğu görülmüştür. Eser, 1316/1898'de Saraybosna Državna Štamparija matbasında 532 sayfa olarak basılmıştır (el-Mostarî, 1316/1898, s. 1; Handžić, 1992, s. 188; Šabanović, 1973, s. 587-88).

2. BÖLÜM: MUSTAFA EYYÛBÎZÂDE EL-MOSTARÎ'NİN ARAP DİLİ VE BELAGATINA DAİR ÜÇ RİSALESİNİN TAHKİKİ

1. Risâle fî Beyâni İctimâ'î'l-İsti'âreti'l-Tebe'iyye me'a't-Temsîliyye

Eserin Nüshaları: Tek varaklık bu eserin ikisi de müellif hattı nüshası olmak üzere tespit edilen iki nüshası vardır:

1. HAZU Ktp. 1410/1 nr.da 1b-2b varakları arasında kayıtlıdır. Müellif hattı nüshasıdır (Ždralović, 1981, s. 132). Tahkikte bu nüsha için kütüphane adının baş harfi olan (ك) rumuzu kullanılmıştır.

2. GHB Ktp. 4615/5 nr.da kayıtlı olup katalogda yazmanın 17b-18a varakları arasında olduğu yazmaktadır. Müellif hattı nüshası olup yazmadaki eserlerin hepsini Eyyûbîzâde istinsah etmiştir (Fajić, 1999, C. 5, s. 289, 291).

Ancak nüshayı temin ettiğimizde eserin olduğu varağının kopması nedeniyle 8a varağındaki *Risâle fî Âdâbi'l-Bahş* adlı eserin olduğu yere yanlışlıkla konularak tarandığı görülmüştür. Tahkikte bu nüsha için kütüphane adının baş harfi olan (غ) rumuzu kullanılmıştır.

Eserin İçeriği: İstiâre, Arap belagatında teşbihe mübalağa sağlamak ve bir şeyi kapalı bir biçimde teşbih etmek için hakiki manayı kastetmeye mâni bir karineye dayalı olarak gerçek mana ile mecazi mana arasındaki benzerlikten faydalanılarak bir ifadenin gerçek anlamı dışında kullanılması anlamına gelmektedir (es-Sekkâkî, 1987, s. 369; el-Kazvinî, 2003, s. 212; et-Teftâzânî, 2013, s. 578; el-Hâşimî, 1999, s. 258; Bolelli, 2016, s. 90; Pala & Durmuş, 2001, C. 23, s. 315-317).

İstiâre, benzetilen (musteâr leh) ifade ile benzeyen (muste'âr minh) ifadenin zikredilip zikredilmemesine göre değişik adlarla adlandırılmıştır. Sadece benzetilenin zikredildiği istiâreye tasrihiyye (açık), sadece benzeyenin zikredildiği istiâreye ise mekniyye (kapalı) denilmiştir. Ayrıca mesel (atasözü) gibi sembolik anlatımlarda benzeyenin zikredilmeyip benzetilenin birden çok özelliğinin terkib olarak zikredildiği istiâreye temsiliye denilmiştir. Diğer taraftan istiâre, benzeyen ifadenin yapısına göre asliyye ve tebeiyye olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. İfade, cins ve camid (türemeyen) olursa asliyye, cins olmayan ve muştak (türeyen) isim, fiil ve harf olursa tebeiyye olarak adlandırılmıştır. Bu istiâre çeşidine tebeiyye denilmesinin sebebi türeyen kelimelerin türediği kaynaklara, harflerin manalarının ise taalluk ettiklerine tabi olmasındandır. Harflerin manaları cuzî olup kendi başına benzeyen ve benzetilen anlamı taşıyan kullî mana aracılığı olmadan harflerde istiâre tasavvur edilemez (es-Sekkâkî, 1987, s. 374, 378, 380; el-Kazvinî, 2003, s. 213, 214, 226; et-Teftâzânî, 2013, s. 593-594, 597; el-Hâşimî, 1999, s. 266; Bolelli, 2016, s. 92, 105, 134; Pala&Durmuş, 2001, C. 23, s. 315-317).

Eser, Emir Timur'un sarayında Numan el-Ḥarezmî'nin hakemliğinde Sadeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) ve es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413) arasında geçen meşhur münazaranın konusu olan ﴿أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ...﴾ [Kur'ân-ı Kerim, 2: 5] (*İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler...*) ayetinde على kelimesinde istiâre-i temsiliyye ve istiâre-i tebeyyenin bir arada bulunup bulunamayacağına dair ihtilafı ele almaktadır.

el-Âlûsî, et-Teftâzânî'nin mağlup ilan edildiği bu münazarayı Sibeveyh'in Yahyâ el-Bermekî'nin meclisinde el-Kisâî'ye karşı haksız bir şekilde mağlup ilan edilmesine benzetmiştir. Bu münazarada ele alınan ihtilaf daha sonra gelen âlimler arasında uzun yıllar boyunca devam etmiş ve âlimlerin çoğunluğu et-Teftâzânî'nin görüşünü haklı bulmuştur (el-Âlûsî, 1314/1896-97, s. 109-15; el-Âlûsî, 1353/1934-35, C. 1, s. 124; Özen, 2011, C. 40, s. 303).

Eyyûbîzâde, et-Teftâzânî'nin ez-Zemaḥşerî (ö. 538/1144)'ye ait el-Keşşâf adlı eserde geçen ifadelerinden hareketle istiâre-i temsiliyyede benzemenin iki tarafının terki olma zorunda olmadığını, istiâre-i tebeyyenin iki tarafı gibi müfred de olabileceğini, bu hükümlerle ﴿أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ...﴾ [Kur'ân-ı Kerim, 2: 5] (*İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler...*) ayetinde على kelimesinde istiâre-i temsiliyye ve istiâre-i tebeyyenin bir arada bulunmasına cevaz verdiğini ifade etmiştir.

et-Teftâzânî, *Hâşiyetu'l-Keşşâf* adlı eserinde görüşlerini şöyle açıklamaktadır: ez-Zemaḥşerî'nin bahse konu ayet hakkında ومعنى الاستعلاء مثل (üstte olma manası temsilidir) açıklamasından hareketle على kelimesi, harf-i cer olmasından dolayı istiâre-i tebeyyedir ve benzeme ilgisinin çeşitli yönlerden oluşmasından dolayı da istiâre-i temsiliyyedir. Çünkü müminlerin halleri هدى (hidayet) konusunda bir şeyin üzerinde olan veya üzerine binen kişinin yerleşmesine benzetilmekte ve hidayet, onlar için binilen şey yerine kullanılacak kelimenin sıfatı şeklinde gelmiştir. Aynı şekilde وَأَرْكَتُ رِجْلًا وَتَوَخَّرْتُ أُخْرَى (Seni bir ayağını öne atarken diğerini geri çeker bir halde görüyorum) örneğindeki kelimelerin tekilinde istiâre olmayıp cümlenin hepsinde istiâre-i temsiliyye vardır (et-Teftâzânî, yz. 190, 28a).

et-Teftâzânî, karşı görüşü savunanların öne sürdüğü harf ile yapılan istiâre-i tebeyyeye ait benzemenin taraflarının murekkeb olması gerektiğinden istiâre-i temsiliyye ile birarada gelemeyeceği ile harfi cerrin manasının bağlı olduğu kelimenin sadece müfred olabileceği şeklindeki gerekçeler hakkında ilgili temsilin yapısının bir durumun tamamını başka bir durumun tamamına benzetme olduğunu ve birden çok şeyden oluşması gerektiğini, bu durumun da harfin manasına bağlı olması ile çelişki oluşturmadığını ifade etmiştir (et-Teftâzânî, yz. 190, 28a).

Müellif, es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî'nin bu görüş hakkında istiâre-i temsiliyyenin terki olması, istiâre-i tebeyyenin ise masdar ve harflerden meydana geldiği için müfred olması gerektiğini, bu çelişki nedeniyle et-Teftâzânî'nin على kelimesinde istiâre-i temsiliyye ve istiâre-i tebeyyenin birarada olduğu görüşünün aksine bu iki istiârenin bir arada bulunamayacağını ifade ettiğini ve *Hâşiyetu 'ale'l-Muṭavvel* adlı eserinde et-Teftâzânî ile aralarında geçen münazaradan bahsettiğini (el-Curcânî, 2007, s. 381) söylemektedir.

Daha sonra müellif, el-Curcânî'nin bu ayetteki istiâre hakkında yazdığı 3 farklı ihtimali aktarmaktadır: İlk ihtimale göre الهدى (hidayet) kelimesinin المركب (binek)'e benzemesi ile istiâre-i mekniyye oluşacağı, ikinci ihtimale göre muttakilerin hidayete sarılı olmaları, binicinin üstte ve hâkim bir şekilde olmasına benzemesiyle على kelimesinde istiâre-i tebeyye oluşacağı, üçüncü ihtimale göre المتقي والهدى وتمسك به (takva, hidayet ve sarılma) kelimelerinden oluşan yapının الراكب والمركوب واعتلائه (binici, binek ve hâkim olarak üstte olma)

kelimelerinden oluşan yapıya benzemesiyle istiâre-i temsiliyye oluşacağıdır (el-Curcânî, 2007, s. 384).

Ardından müellif, el-Curcânî'nin konu ile ilgili şu görüşlerini aktarmaya devam etmektedir: İkinci yapıya delalet eden lafızların hepsi, birinci yapı kastedilerek söylenmesi gerekir. Ve böylece bu lafızların hepsi çok çeşitli yönlerden oluşan bir istiâre-i temsiliyye olacaktır. Bu şekilde bu lafızlarda bir değişiklik olmayacaktır. Bu durum, *تَقَدَّمَ رَجُلًا وَتَوَخَّرَ أُخْرَى* cümlesinde oluşan istiâre gibi olacaktır. Böylece *تَقَدَّمَ* kelimesinde istiâre-i tebeyye olmadığı gibi *على* kelimesinde de istiâre-i tebeyye olmayacaktır. ez-Zemaşşerî'nin bu lafızlarda (ayetin lafızları) sadece *على* kelimesini kullanmasının sebebi ise onun, bu durumların (binici, binek ve hakim olarak üstte olma) temel manasını kapsamasıdır (el-Curcânî, 2007, s. 385).

Müellif, et-Teftâzânî'nin de tercihi olduğu gibi eğer bu lafızlar arasından sadece *على* kelimesi ile yetinilirse terkinin benzemenin kendisinde değil benzeme tarafının kaynağında oluşacağını ve her iki istiârenin bir arada olabileceğini, *تَقَدَّمَ* örneğinde açıkça istiâre-i tebeyye olduğunun söylenmemesinin sebebi ise benzemenin hem kendisinde hem de kaynağında terkinin oluşturulması olduğunu, ayette istiâre-i temsiliyye olduğu kabul edildikten sonra *على* kelimesinde de istiâre-i tebeyye olduğunun açıklanmaması, *على* kelimesinde istiâre-i tebeyye olmadığı anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir.

Müellif ayrıca el-Curcânî'nin "*على kelimesinin bu terkinde tek başına istiâre edilmesinin doğru bir yönü yoktur. Çünkü bu terkin, ne على kelimesinin manası ne de onun manasına bağlı bir şey değilken ondan istiâre nasıl mümkün olabilir ki?*" (el-Curcânî, 2007, s. 385) sözünün doğru olmadığını söylemektedir.

Daha sonra müellif, el-Curcânî'nin, "*Bazı lafızlarla yetinmenin faydası ibarenin kısılması ve bir yönden tebeyye diğer bir yönden ise temsiliyye olma ihtimallerinin çoğalmasındır. Ama istiârenin, terkinin bütünlüğünde olduğu söylenirse o zaman sadece istiâre-i temsiliyye ihtimali olurdu*" (el-Curcânî, 2007, s. 389) sözü hakkında ise âlimlerin görüşlerinde istiâre-i tebeyye ile istiâre-i temsiliyye aynı kelimedeki olamayacağına dair net bir ifade yokken neden bir arada bulunamayacağını sorarak eleştiri getirmekte ve ez-Zemaşşerî'nin sözünün bu durumun caiz olduğuna işaret ettiğini söylemektedir.

Müellif, Şerafeddin et-Tîbî (ö. 743/1343), Ekmeleddin Muhammed el-Babertî (ö. 786/1384) ve İmâduddin Yahya b. el-Kâsım el-Alevî el-Yemenî (ö. 750/1349)'nin iki istiârenin bir arada oluşmasına cevaz verdiğini, âlimlerin ittifakı ile bu konuda kati bir delil olduğunu söyleyerek risalesini tamamlamıştır. Konu hakkında bazı âlimlerin görüşleri ise şöyledir:

Şerafeddin et-Tîbî, *Hâşiye ale'l-Keşşâf (Futûhu'l-Ğayb)* adlı eserinde bahse konudaki istiâre-i tebeyyenin temsiliyye de olduğuna delalet eden şeyin tümevarım olduğunu, bu iki istiârenin bir arada olmasına bir örnek olarak es-Sekkâkî'nin *el-Miftâh* adlı eserinde *لعل* kelimesinde istiâre-i tebeyye ve istiâre-i temsiliyyenin bir arada olmasının cevazına işaret ettiğini ifade etmiştir (et-Tîbî, 2013, C. 2, s. 109).

Alaaddin Musannifek el-Bestâmî (ö. 875/1470), *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* adlı eserinde et-Teftazanin sözlerinin yanlış anlaşıldığı için bu ihtilafın meydana geldiğini, ez-Zemaşşerî'nin *el-Keşşâf* taki *معنى الاستعلاء* (üstte olma manası) açıklamasının istiâre-i tebeyyeye bir işaret olduğunu, *مثلا* ifadesi ile de istiâre-i temsiliyye bir işaret olduğunu ifade etmektedir (Eldih, 2019, C. 4, s. 235-38).

Muhyiddin b. Muhammed el-Fenârî (ö. 954/1548), *Hâşiye 'ala Şerhi Miftaḥi'l- Ulûm li's-Seyyidi'ş-Şerif* adlı eserinde belagat ilminin hassas bir konu olduğunu, bu ilimle uğraşmak için güçlü bir zekaya, sağlam bir zevke ve temiz bir fitrata sahip olmak gerektiğini söyledikten sonra birkaç yönden oluşan benzemenin hem müfred hem de harf olabileceğini ifade ederek et-Teftâzânî'nin görüşünü destelemekte ve *el-Keşşâf* ve *el-Miftâh*'ta harfte istiâre-i tebeiyye ve temsiliyenin bir arada olmasının cevazına işaret edildiğini belirterek büyük âlimlerin bulunduğu bir mecliste böyle bir münakaşanın fasid olduğunu belirtmiştir (Abdelaal, 2017, s. 373, 408).

Eserin Tahkikli Metni:

رسالة في بيان اجتماع الاستعارة التبعية مع التمثيلية

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لوليه والصلاة على نبيه محمد وآله، وبعد:

فهذه كلمات في بيان اجتماع الاستعارة التبعية مع التمثيلية في لفظ واحد وقد التقى فيه البحران الزاخران¹ بينهما برزخ لا يبغيان أحدهما أستاذ عالمي العالم نتيجة علماء العرب والعجم العلامة الرّياني والبحر الصمداني سعد الملة والدين التفتازاني تغمد الله تعالى بغفرانه وأسكنه بحبوبة جنانه والآخر سيّد المحققين وسند المدققين الشريف الجرجاني أسكنه الله في جنة مفتحة الأزهار وأركنه في كتّة تجري من تحتها الأنهار.

فجوّز العلامة التفتازاني الاجتماع بينهما بناء على أنّ التركيب لا يلزم أنّ يكون في طرفي التشبيه التمثيلي بل قد يكونان مفردين كطرفي الاستعارة التبعية وإنّما التركيب في الاستعارة التمثيلية في مأخذ الطرف لا فيه نفسه ولهذا حكم بإمكان اجتماع الاستعارتين في كلمة "على" في قوله تعالى: ﴿أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ...﴾ [البقرة، 5/2] ومتابعته ظاهر عبارة الكشف^{2,3}.

والسيّد الشريف فرّع التنافي بين الاستعارة التبعية والتمثيل على وجوب ترّكّب الطرف في التمثيل ووجوب إفراده في استعارة التبعية، لأنّه يعتبر في المصادر ومتعلقات الحروف ابتداء وكلها مفردات. وشنّع⁴ على العلامة التفتازاني في جعله في كلمة "على" استعارة تبعية وتمثيلاً وقد وقع بينهما، فنأظره فيه مذكورة في حواشي شرح التلخيص⁵.

ثمّ قال السيّد الشريف ولعلّك تشتهي الآن زيادة تحقيق وتوضيح في البيان، فنقول: إنّ قوله تعالى ﴿أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى...﴾ [البقرة، 5/2] يحتمل وجوها ثلاثة:

أحدها أنّ يشبّه "الهدى" بالمركب الموصول إلى المقصد، فيثبت له بعض لوازمه وهو الاعتلاء على طريقة الاستعارة بالكناية. وهو الذي اختاره السكاكي حيث ردّ التبعية إلى المكنية.

وثانيها أنّ يشبّه "تمسك المتّقين بالهدى" باعتلاء الراكب في التمكن والاستقرار، وحينئذ تكون كلمة "على" استعارة تبعية. وثالثها أنّ تشبّه هيئة مركّبة من "المتقي والهدى وتمسك به" ثابتاً مستقرّاً عليه بهيئة [ب/1] مركّبة من "الراكب والمركوب واعتلائه" متمكناً منه.

وعلى هذا ينبغي أنّ يذكر جميع الألفاظ الدالّة على الهيئة الثانية، ويراد بها الهيئة الأولى، فيكون مجموع تلك الألفاظ استعارة تمثيلية كلّ واحد من طرفيها منتزعة من أمور متعدّدة، فلا يكون في شيء من مفردات تلك الألفاظ تصرف بحسب هذه الاستعارة، بل هي على حالها كما اعترفوا به كلّهم في: «[أراك] تقدّم رجلاً وتؤخّر أخرى»⁶، فلا استعارة حينئذ في كلمة "على" حتّى تكون تبعية كما لا استعارة تبعية في "تقدّم" مثلاً إلاّ أنّه اقتصر من تلك الألفاظ على ذكر كلمة "على"، لأنّ الاعتلاء هو العمدة في

¹ هامش في غ: "زخر الوادي امتدّ جدّاً وارتفع وبحر زاخر (مختار صحاح)".

² انظر: الرمخشري، الكشف، 40.

³ قال التفتازاني: قوله "ومعنى الاستعلاء مثل" أي تمثيل وتصوير لتمكّنهم من الهدى يعني أنّ هذه استعارة تبعية تمثيلاً: أمّا التبعية، فلجربانها أولاً في متعلّق معنى الحرف، وتبعيتها في الحرف. وأمّا التمثيل، فلكون كلّ من طرفي التشبيه حالة منتزعة من عدّة أمور، لأنّ شُبّهت حالهم في آصافهم بالهدى على سبيل التمكن والاستقرار بحال من اعلى الشيء وركبه... لأنّ نقول ليس مقصود المصنّف بالمثل وتشبيه الحال بالحال غلاً ما ذكرتم لأنّ يكون من قبيل: «أراك تقدّم رجلاً وتؤخّر أخرى» من حيث لا استعارة في شيء من المفردات أي منحوه لا حاجة إلى كلمة أي والمقصود أنّ من ربهم صفة هدى وفسره بالطف والتوفيق لا كما هو رأي الجماعة أنّه يخلق الهدى. [من الهامش]: لا يقال الاستعارة التبعية الحرفية لا تكون تمثيلية لأنّ يستلزم يكون كلّ من الطرفين مكّبا ومتعلّق معنا الحرف لا يكون إلا مفرداً، لأنّ نقول كذا المقدمين في حيز المنع، فإنّ مبنى التمثيل على تشبيه الحالة بالحالة، بل وصف صورة منتزعة من عدّة أمور بوصف صورة لهدى ولا يوجب إلا اعتبار التعدّد في المأخذ لا فيه نفسه ولا ينافي كونه متعلّق معنى الحرف. انظر: التفتازاني، حاشية الكشف، مكتبة كوبرولي، فاضل أحمد باشا، ر. 190، و. 28/أ.

⁴ هامش في ك: "أي السيّد الشريف (منه)".

⁵ انظر: السيد الشريف الجرجاني، الحاشية على المطول، 382.

⁶ كتبه يزيد بن الوليد، إلى مروان بن محمد: انظر: الجاحظ، البيان والتبيين، 302/1؛ ابن قتيبة، أدب الكاتب، 20.

الصورة المنتزعة من الراكب والمركوب واستقراره عليه، فيدلّ بمعونة قرائن الأحوال على أنّ سائر الألفاظ الدالّة على سائر أجزاء هذه الصورة منوية في الإرادة، فتكون في حكم الملفوظة هذا كلامه^{7,8}.

أقول إذا اقتصر من تلك الألفاظ على ذكر كلمة "على" تكون التركيب في مأخذ الطرف لا فيه نفسه كما هو مختار العلامة التفتازاني، فيمكن الاجتماع بينهما⁹ وأما عدم تصريحهم بالاستعارة التبعية في تقدّم مثلاً فإنّما هو باعتبار أنّ التركيب في الطرف كما في المأخذ. ولا يلزم من عدم التصريح بالتبعية فيه¹⁰ أنّ لا تكون التبعية في كلمة على على تقدّم اعتبار التمثيلية فيها.

وأما قوله¹¹: لا مسامح لأنّ يقال: استعيرت كلمة "على" وحدها من هذه الصورة، لأنّ هذه الصورة ليست معنى "على" ولا متعلّق معناها، فكيف تستعار هي¹² منها؟ فممنوع. كيف و"الاعتلاء" في هذه الصورة معنى "على" ومتعلّق معناها وهو المطلوب وإن لم تكن هذه الصورة برمتها معنى على ومتعلّق معناها.

وأما قوله¹⁴: والفائدة في الاقتصار على بعض الألفاظ الاختصار في العبارة، وتكثر احتمالاتها بأن يحمل تارة على التبعية، وأخرى على التمثيلية، ولو صرح بالكلّ تعيّن التمثيلية إلى غير ذلك من الفوائد^{15,16}.

ففيه أنّه لم لا يجوز أنّ يحمل على التبعية عند الحمل على التمثيلية حتّى تجتمع كيف ولا تصريح في كلام القوم بالمنع عن الاجتماع في كلّ موضع مع أنّ كلام صاحب الكشّاف مشعر بالجواز¹⁷ حيث قال عند قوله تعالى: ﴿أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ...﴾ [البقرة، 5/2] ومعنى الاستعلاء في قوله تعالى: ﴿أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ...﴾ [البقرة، 5/2] مثل لتمكّنهم من الهدى واستقرارهم عليه [2/1] وتمسّكهم به، شُبّهت حالهم بحال من اعتلى الشيء وركبه، انتهى كلامه¹⁸.

وصرح بجواز الاجتماع بينهما العلامة الطيّبي¹⁹ والشيخ أكمل الدين²⁰ من شراح الكشّاف والفاضل اليميني²¹ فهم الاجتماع بينهما من عبارة المفتاح فحينئذ وقع الاتفاق بين المحقّقين²² في جواز الاجتماع، فصار حجّة قاطعة لنا وهذا آخر ما أوردناه والحمد لله على كلّ حال سوّدناه على سبيل الإجمال حذرا عن الإملال.

وأنا الفقير أضعف العباد مصطفى بن يوسف بن مراد غفر الله ذنوبهم وستر عيوبهم يوم التناد بحرمة محمّد وآله للأمجاد [ب/2].

2. Risâle fi Kevni'l-Cumle Muṭlaqan Ḥabaran li'l-Mubteda'

Eserin Nüshaları: Tek varaklık bu eserin, birisi müellif hattı nüshası olmak üzere tespit edilen iki nüshası vardır:

1. Eserin müellif hattı nüshası HAZU Ktp. 1410/2 nr.da 3a-3b vr. arasında kayıtlıdır (Ždralović, 1981, s. 132). Tahkikte bu nüsha için (ك) rumuzu kullanılmıştır.

2. Eserin, GHB Ktp. R-4611/2 nr.da 211b-212a varakları arasında kayıtlı bir nüshası daha vardır. Eser, kütüphane kayıtlarında *ar-Risâlâ fi Kawn al-Ġumla Muṭlaqan Ḥabaran li al-Mubtada'* şeklinde kaydedilmiştir (Jahić, 1999, C. 6, s. 375). Tahkikte bu nüsha için (غ) rumuzu kullanılmıştır.

⁷ هامش في غ: "أي كلام السيّد الشريف (منه)".

⁸ انظر: السيد الشريف الجرجاني، الحاشية على المطول، 385.

⁹ هامش في غ: "أي بين الاستعارة التمثيلية والتبعية (منه)".

¹⁰ هامش في غ: "أي في تقدّم".

¹¹ هامش في غ: "أي السيّد الشريف في حاشيته على المطول (منه)".

¹² هامش في غ: "أي على (منه)".

¹³ انظر: السيد الشريف الجرجاني، الحاشية على المطول، 385.

¹⁴ هامش في غ: "أي السيّد الشريف (منه)".

¹⁵ هامش في غ: "مثل كونه عمدة (منه)".

¹⁶ انظر: السيد الشريف الجرجاني، الحاشية على المطول، 389.

¹⁷ هامش في غ: "أي جواز الاجتماع بينهما (منه)".

¹⁸ انظر: الزمخشري، الكشّاف، 40.

¹⁹ انظر: شرف الدين الحسين بن عبد الله الطيّبي، فتوح الغيب، 109/2.

²⁰ انظر: أكمل الدين البابرّي، حاشية الكشّاف (مخ)، مكتبة كوبرولي، فاضل أحمد باشا، ر. 194، ر. 20/ب.

²¹ انظر: عماد الدين يحيى بن القاسم اليميني، تحفة الأشراف (مخ)، جامعة الملك سعود، ر. 2135، و. 17/ب.

²² لمزيد من المعلومات انظر: السالكوتي، حاشية على المطول، 518-519؛ الألوّسي، روح المعاني، 124/1؛ الألوّسي، الأجوبة العرفية، 108-116؛

E. Elbera (2019). Musannifek'in haşıye 'ale'l-mutavvel adlı eserinin tahkiki (C. 4.) (Yüksek lisans tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> s. 235-38; F. E. B. Abdelaal (2017). Haşıye ala şerhi miiftahu'l-ulum li's-Seyyidi'ş-Şerif adlı eserinin tahkiki (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya. s. 373, 408.

Eserin İçeriği: Arap belagatında söz, “haber” (bildirme) ve “inşâ” (istek) olmak üzere ikiye ayrılır. İhbarî ifade, sözün söylendiği anda mevcut olan veya mevcut olacak bir şeye delalet için kullanılırken inşâî ifade, sözün söylendiği anda mevcut olmayıp anlamını telaffuzu ile oluşturan ifade için kullanılmaktadır. Haber, doğru veya yalan ihtimali taşırken inşâ, doğru veya yalan ihtimali taşımaz. İnşa cümlesi, bir isteğe delalet eden “*talebî inşâ*” ve bir isteğe delalet etmeyen “*gayri talebî inşâ*” olmak üzere ikiye ayrılır. *Talebî inşâ*'nın çeşitleri emir, nehy, istifham, temenni ve nida gibi ifadeler iken *gayri talebî inşâ*'nın çeşitleri mukarebe fiilleri, medh ve zem fiilleri, taaccüb, yemin, akd sigası, lealle, rubbe ve kem-i haberiyye gibi ifadelerdir (es-Sekkâkî, 1987, s. 164-165; el-Kazvinî, 2003, s. 108; et-Teftâzânî, 2013, s. 406; Bolelli, 2016, s. 229; Görgün, 2000, C. 12, s. 339).

Eser, ilk risalede ele alınan konu gibi et-Teftâzânî ve el-Curcânî arasındaki ihtilafı birçok meseleden biri olan inşâ cümlesinin muhtedaya te'vil (gizli anlamını ortaya çıkarma) olmadan haber olup olamayacağı hakkındadır.

Bu ihtilaf, Mestcizade Abdulah Efendi (ö. 1150/1737)'nin et-Teftâzânî ve el-Curcânî arasındaki 24 ihtilafa yer veren *İhtilâfu's-Seyyid ve's-Sadeddin* adlı eserinde 18. ihtilaf olarak verilmiştir (Mestcizade, 1278/1861, s. 38-39).

Eyyûbîzâde eserine risalenin konusuna dair: “*Bu kelimeler, cümlelerin sınırlama olmadan muhtedanın haberi oluşuna dair tercih edilen görüşün beyanı hakkındadır*” anlamındaki cümle ile giriş yapmış ve hemen arkasından bu konu hakkında Sadeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) ve es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413) arasında ihtilaf olduğunu ifade etmiştir.

Müellif, et-Teftâzânî'nin meşhur olan görüş te'vil ile olması iken inşâ cümlesinin muhtedaya te'vilsiz haber oluşuna cevaz verdiğini, el-Curcânî'nin ise *Şerhu'l-Miftâh*'da: “*Muhtedaya ait haberin, muhtedanın hallerinden biri olduğunun ve aralarında nispet oluşturulmuş olsun veya olmasın muhtedaya nispet edildiğinin anlaşılması gerekir. Şüphesiz (زيداً اضربه) örneğindeki (اضرب) sözü, (زيد) in hallerinden biri değildir. Eğer (اضرب زيداً) örneğindeki gibi belirgin bir şekilde olursa veya (اضربه) sözünden onun dayak yemek için emredilmeyi hak ettiği te'vil edilirse bu sözün (زيد) e ait bir hal olduğu anlaşılabilir olur.*” sözüyle et-Teftâzânî'ye itirazda bulunduğunu söylemektedir.

et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Miftâh*'da talebî ve gayri talebî inşâ cümlesinin birçok sözde haber olarak geldiğini, âlimlerin bahsettiği cümlelerin te'vil edilmesi hususunun zorunlu olmadığını, bilakis muhtedayı mahsus yapan medh ve zem cümlesi ile dua cümlesinde talebî inşâ cümlesinin haber olarak geldiğini söylemekte ve ﴿... بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ...﴾ [Kur'ân-ı Kerim, 38: 60] (...Hayır, size rahat ve huzur olmasın...) ayeti ile متى القتال؟ كيف الحال؟ vb. soru cümlelerini örnek vermektedir (et-Teftâzânî, yz. FB 48, 54b-55a).

Müellif, iki alim arasındaki bu ihtilafı ifade ettikten sonra İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249)'in *el-Kâfiye* adlı eserindeki *الخبير قد يكون جملة (Haber, cümle olabilir)* ifadesinden hareketle haberin müfred olabileceği gibi cümle de olabileceğini ancak bu ifadedeki *قد يكون (olabilir)* ibaresindeki *قد* kelimesinin işaret ettiği üzere haberin müfred oluşunun asıl olduğunu söylemektedir.

Müellif daha sonra 'İşâmuddîn el-İsferâyînî (ö. 945/1538)'nin *Şerhu'l-Kâfiye* adlı eserinde konu hakkındaki İbnu'l-Hacib'in Ebû Bekir el-Enbârî (ö. 328/940) ve bazı Kufelilerin aksine cümleyi haber cümlesi olmakla sınırlandırmadığına, el-Enbârî ve bazı Kufelilerin inşâ cümlesinin haber olamayacağına dair iddialarının hükümsüz olduğunu

haber ve inşâ arasında zıtlık olduğunu ileri sürmelerinden anlaşıldığına, muhtedaya ait haberin inşânın kısmı olduğu konusunda yanlışlığa düştüklerine ve haber lafzının belagat ve nahivde ortak kullanımının onları yanlışlığa düşürdüğüne dair açıklamalarını aktarmaktadır.

Ayrıca müellif, ‘İşâmuddin el-İsferâyî’nin na‘t bahsinde İbnu’l-Ĥâcib’in cümleyi haber için genelleştirdiğini ve böylece (زيدٌ اضرته) inşâ cümlesine te‘vilsiz cevaz verdiğini söylemektedir. Müellif, ‘İşâmuddin’in neticede cümleden muradın ister haber ister inşâ olsun te‘vil olmaksızın mutlak (sınırlama olmadan/genel) olduğunu söylediğini ve bu görüşünün doğru olduğunu ifade etmektedir. Ardından el-Enbârî ve bazı Kufelilerin haberin te‘vil olmadan inşâ cümlesi olamayacağını söylediğini, et-Teftâzânî’nin ise mezkur ayetteki dua ifadesini ve (نعم الرجل زيدٌ) örneğindeki medh ifadesini inşâ cümlesinin haber oluşuna örnek olarak verdiğini ifade etmektedir.

el-Curcânî, *Şerhu’l-Miftâh* eserinde et-Teftâzânî’yi kastederek bazı âlimlerin inşâ cümlesinin muhtedaya te‘vilsiz haber olabileceğine cevaz verdiğini, ancak âlimler arasındaki meşhur görüşün inşâ cümlesinin te‘vil ile haber olabileceği yönünde olduğunu, haberin cümlede muhtedanın hallerinden biri olduğunun ve ona ait olduğunun anlaşılması gerektiğini söyledikten sonra bahsi geçen ayetin buna göre değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Çelik, 2009, s. 139).

Ancak er-Rağî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289) de el-Curcânî’nin aksine et-Teftâzânî gibi inşâ (talebiyye) cümlesinin haber oluşuna cevaz vermektedir. er-Rağî ayrıca el-Enbârî ve bazı Kufelilerin haberin, doğru ve yalan ihtimali taşıyan şey olduğu ve bu nedenle haberin, talebiyye (inşâ) cümlesi olamayacağına dair görüşlerinin doğru olmadığını, haber lafzının bu yanlış anlamaya sebep olduğunu, nahivcilerin nezdinde haberden muradın doğru veya yalan ihtimali taşıyan şey olmadığını ve (أزيدٌ عندك؟) örneğinde doğru ve yalan ihtimali taşımamasına rağmen zarfı haber olarak tanımladıklarını, onlara göre haberin İbnu’l-Hacib’in tarif ettiği gibi olduğunu ve mezkur ayetin talebiyye cümlesinin haber oluşuna delil olduğunu ifade etmektedir (er-Radi, 1993, C. 1, s. 267).

Müellif, inşâ cümlesinin te‘vil ile haber olabileceğini düşünen âlimlere göre (بل أنتم) sözünün (لا مرحبا بكم) hakkında ve (زيد) sözünün de (نعم الرجل) hakkında söylenmiş anlamına geleceğini ve bunun ise zorlama bir değerlendirme olduğunu ifade etmektedir.

Müellif, Molla Abdulgafûr el-Lârî (ö. 912/1506)’nin Nureddin Mollâ Câmî (ö. 898/1492)’ye ait *el-Fevâ’idu’d-Diyâiyye* üzerine yazdığı haşiyesinde İbnu’l-Ĥâcib’in “haber, cümle olabilir” ifadesi ile haberi, haber cümlesi olmakla sınırlandırmadığını ve inşâ cümlesinin kase m cümlesi olsa bile muhtedaya haber olabileceğine dair nahivcilerin genelini görüşünü takip ettiğini ve onlardan bazılarının faydasız şeylerle softalık yapanları engellediğini ve el-Curcânî’nin haberin muhtedanın hallerinden birisi olması gerektiği ve inşânın ancak te‘vil ile onun hallerinden biri olacağı iddiasında tutucu olanları takip ettiğine dair görüşlerini aktarmaktadır.

Müellif, et-Teftâzânî’nin açıklamalarının âlimlerin geneline tercih edildikten görüş haline geldiğini, es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî’nin bir görüşün tercih edilen görüş olması akıl gereğince peşinden gitmeyi gerektiren bir husus olmadığına dair düşüncesi ile mezkur ayeti te‘vil ederek örnek vermesinin zorlama bir değerlendirme ve kibir olduğunu ifade ederek eserini sonlandırmaktadır.

Eserin Tahkikli Metni:

رسالة في كون الجملة مطلقا خبرا للمبتدأ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة على سيد المرسلين محمد وآله وصحبه أجمعين. وبعده:

فهذه كلمات في بيان المذهب الراجح من كون الجملة مطلقا خبرا للمبتدأ وقد وقع الاختلاف بين العلامتين، أحدهما²³ سلطان عالمي العالم برهان فضلاء العرب والعجم العلامة الرباني والنحرير الصمداني سعد الملة والدين التفتازاني تغمده الله بغفرانه وأسكنه بحبوحة جنانه، والآخر سيد المحققين وسيد المدققين زبدة العلماء الكرام وعمدة الفضلاء الفخام الشريف الجرجاني أسكنه الله في جنة مفتحة الأزهار وأركنه في كنة تجري من تحتها الأنهار.

فقال العلامة التفتازاني: يجوز وقوع الإنشاء خبرا للمبتدأ بلا تأويل والمشهور هو التأويل.²⁴ وردة السيد السند في شرحه للمفتاح بقوله: إن خبر المبتدأ يجب أن يلاحظ من حيث أنه حال من أحوال المبتدأ وينسب إليه سواء وقعت النسبة بينهما أو استفهم عنها ولا شك أن نحو: اضرب، في قولك: زيد اضربه، ليس من أحوال زيد، إذا أُجري على ظاهره كما في قولك: اضرب زيدا، وإما إذا أُول بمقول في حقه اضربه على أنه يستحق أن يؤمر بضربه، فقد صار ملحوظا من حيث هو حال لزيد، هذا كلامه.²⁵

ونحن نبيّن لك حقيقة المقال بعون الله المتعال، ونقول قال العلامة ابن الحاجب في الكافية: والخبر قد يكون جملة، انتهى.²⁶ أي خبر المبتدأ يكون جملة كما يكون مفردا إلا أن كونه مفردا هو الأصل كما يشير إليه كلمة "قد" في قوله "قد يكون".

قال الفاضل عصام الدين في شرح الكافية في هذا المقام لم يقيد المصنف الجملة بالخبرية رداً على الأنباري وبعض الكوفيين²⁷ لظهور فساد دعواهم من دليلهم حيث قالوا للتنافي بين الخبر والإنشاء، لأنهم توهموا خبر المبتدأ قسيم الإنشاء وأوهمهم اشتراك اللفظ²⁸.²⁹ وقال أيضا في بحث النعت أطلق المصنف رحمه الله الجملة في خبر المبتدأ، لأنه يجوز "زيد اضربه" بلا تأويل، انتهى.³⁰

وقال في غاية التحقيق المراد بالجملة، الجملة مطلقا سواء كانت خبرية أو إنشائية بدون تأويل وهو الصحيح. وقال ابن الأنباري وبعض الكوفيين الخبر لا يكون جملة إنشائية بدون تأويل، ثم أورد مثلا لكون الجملة الإنشائية خبرا وقال نظير الجملة الإنشائية قوله تعالى: ﴿...بَلْ أَنْتُمْ لَا مَزْحَبًا بَكُمْ...﴾ [سورة ص، 60/38] وقولك: نعم الرجل زيد، على قول من يجعل المخصوص بالمدح مبتدأ متقدّم الخبر.³¹

وعند المحققين الجملة الإنشائية إما يقع خبرا بالتأويل أي "بل أنتم" مقول في حَقِّكم "لا مرحبا بكم" و"زيد" مقول في حقه "نعم الرجل" وفيه تسف، انتهى. وقال المولى الفاضل عبد الغفور عليه رحمة الملك الشكور في حاشيته على الفوائد الضيائية عن قول ابن الحاجب "والخبر قد يكون جملة" لم يقيد بكونه جملة خبرية فكأنه تبع جمهور النحاة في أن الإنشائية ولو كان قسيم صح أن يكون خبرا للمبتدأ ومنهم من منعوا متمسكين بما لا طائل تحته وقد تبع السيد الشريف هؤلاء متمسكا بأن الخبر يجب أن يكون حالا من الأحوال المبتدأ فالإنشاء ليس حالا من أحواله إلا بتأويل، انتهى.

إذا عرفت ما نقلناه من كتب الفضلاء الكرام تبين أن ما قال العلامة التفتازاني مذهب راجح وهو مذهب جماهير الأمة وما قاله السيد السند مذهب مرجوح لا يليق الذهاب إليه بشأن العاقل فضلا عن الفاضل³² وما أورد من قوله تعالى: ﴿...بَلْ أَنْتُمْ لَا مَزْحَبًا بَكُمْ...﴾ [ص، 60/38] مؤول بقوله مقول في شأنكم هذا الدعاء، فتعسف كما عرفت مما نقلناه من غاية التحقيق وما نفى³³

²³ صح في هامش غ: "وقع الاختلاف بين العلامتين أحدهما".

²⁴ قال التفتازاني: "وقوع الإنشاء من الطلب وغيره خبرا كثير في الكلام والتأويل بتقدير القول على ما ذكره المصنف وغيره مما لا ضرورة إليه بل بإياه المعنى في كثير من المواضع سيما في باب المدح والذم فيمن جعل المخصوص مبتدأ، وفي الدعاء كقوله تعالى: ﴿...بَلْ أَنْتُمْ لَا مَزْحَبًا بَكُمْ...﴾ [سورة ص، 60/38] وفي مثل أين زيد؟ ومنى القتال؟ وكيف الحال؟ وما أشبه ذلك". انظر: التفتازاني، شرح المفتاح (مخ)، مكتبة ملي، ر. 48، و. 54/ب-55أ.

²⁵ انظر:

Y. Çelik (2009). es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçani'nin "el-misbah fi şerh el-miftah" adlı eserinin tahkik ve tahlili (edisonon kritik) (Doktora tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> s. 139.

²⁶ انظر: ابن الحاجب، الكافية، 16.

²⁷ انظر: ابن المالك، التسهيل، 48.

²⁸ في هامش ك، غ: أي بين خبر المبتدأ والخبر المقابل للإنشاء (منه).

²⁹ انظر: عصام الدين، شرح الكافية، 67.

³⁰ انظر: عصام الدين، شرح الكافية، 170.

³¹ قال الرضي: وقال ابن الأنباري وبعض الكوفيين لا يصح أن تكون طلبية، لأن الخبر ما يحتمل الصدق والكذب. وهو وهم، وإنما أتوا من قبل إيهام لفظ خبر المبتدأ، وليس المراد بخبر المبتدأ عند النحاة ما يحتمل الصدق والكذب، كما أن الفاعل عندهم ليس من فعل شياً، ففي قولك: أريد عندك؟ يسمون الطرف خبرا، مع أنه لا يحتمل الصدق والكذب، بل الخبر عندهم ما ذكر المصنف (ابن الحاجب): وهو المجزء المسند المغاير للصفة المذكورة، ويدل جواز (كونها) طلبية قوله تعالى: ﴿...بَلْ أَنْتُمْ لَا مَزْحَبًا بَكُمْ...﴾ [ص، 60/38]. انظر: الرضي، شرح الكافية، 267/1.

³² في هامش ك، غ: أي السيد السند (منه).

³³ صح في هامش ك، غ: "نفى".

الردّ منه³⁴ إلاّ مكابرة غفر الله له ولنا ولسائر المسلمين على أنّه لو قدّر مقول كان الخبر مفردا وليس كلامنا فيه بل الكلام في كون الجملة خبرا.

والحمد لله ملهم الصواب وإليه المرجع والمآب.

3. Risâle fi mâ Ḳâle el-Ḳuhistânî ‘an İ‘râbi ‘İbareti “Kitâbi’t-Ṭahâre”:

Eserin Nüshası: Eserin bilinen tek nüshası HAZU Ktp. 1410/3 nr.da 4a-4b varakları arasında kayıtlı olup müellif hattı nüshasıdır (Ždralović, 1981, s. 132).

Eserin İçeriği: Eyyûbîzâde, risalenin mukaddimesinde dostlarının Şemseddin Muhammed b. Husâmiddîn el-Ḳuhistânî (ö. 962/1555)’nin Burhânuşşerî‘a Mahmûd b. Şadruşşerî‘a el-Evvel (ö. 693/1293’ten sonra)’in *Viḳâyetu’r-Rivâye fi Mesâ’ili’l-Hidâye* adlı eserine Şadruşşerî‘a eş-Sânî (ö. 747/1346)’nin yazdığı *en-Nuḳâye* isimli muhtasarına yazdığı *Cami’u’r-Rumûz Şerhu Muḫtaşari’l-Viḳâye* adlı şerhinden bazı açıklamalar istemeleri üzerine bu varağı yazdığını ifade etmektedir.

Eyyûbîzâde, risalesinde ḳâle-ekûlu metodu ile konuyu açıklamaktadır. el-Ḳuhistânî, *el-Viḳâye* adlı eserin musannifinin söylediği كتاب الطهارة ibaresinin murekkeb olmadığı için aslının sükun olduğunu ifade etmiştir. Eyyûbîzâde, bu söz ile كتاب kelimesindeki باء harfinin mebni olduğu için sakin olduğunu, aslının sükun üzere mebni olduğunu, mu‘rab olmadığını ve bunun da İbnu’l-Hâcib’in *el-Kâfiye* adlı eserindeki “İsim, mu‘rab ve mebni olarak ikiye ayrılır. Mu‘rab isim, temelinde mebniye benzemeyen murekkebtir” görüşü üzerine olduğunu, murekkeb ifadesinden kastın kendisinden başka bir kelimeye âmil olabilecek bir terki b oluşturan isim olduğunu, burada ise terki b olmadığını ve bu nedenle İbnu’l-Hâcib (ö. 646/1249)’in görüşüne göre mebni olduğunun ifade edildiğini açıklamaktadır.

el-Ḳuhistânî, daha sonra باء harfinin iki sakin harfin karşılaşmasından dolayı kesre ile harekelenebileceğini söylemiştir. Eyyûbîzâde, bu söz ile sakin harfin harekeleneceği zaman kesre ile harekelendiğini ve böylece ifadenin باء harfinin kesreli hali olan كتاب الطهارة olacağının ifade edildiğini açıklamaktadır.

el-Ḳuhistânî, باء harfinin hemzeden nakille fetha ile de harekelenebileceğini söylemiştir. Eyyûbîzâde, bu söz ile hemzeden nakille temelde sakin olan باء harfinin fetha ile harekelenebileceği, böylece ifadenin باء harfinin fethali hali olan كتاب الطهارة olacağı çünkü fethanın harekeler arasında en hafif harf olduğunun ifade edildiğini açıklamaktadır. Eyyûbîzâde, eğer bu kelime iki şekilde diğer kelime ile terki b oluşturuyor ve bu nedenle mu‘rab olması gerekir denilirse mu‘rabtan kastedilen, başka bir kelime ile ona amel edecek şekilde bir terki b oluşturan kelimedir. Burada ise muzaf olarak muzafun ileyh ile bir araya gelse de amel edecek bir terki b şeklinde değildir ve غلام زيد örneğindeki غلام gibi sadece muzaftır. Bu nedenle mebnidir, çünkü diğer kelime ile amel edecek şekilde bir terki b oluşturmamıştır diye cevap vereceğini ifade etmektedir.

el-Ḳuhistânî, باء harfinin hazifle beraber damme ile de harekelenebileceğini söylemiştir. Eyyûbîzâde, bu söz ile باء harfinin hazfedilmiş muhtedadandan takdir edilerek damme ile harekelenebileceği ve sözün هذا الكتاب الطهارة olacağı veya hazfedilmiş haberden takdir edilerek damme ile harekelenebileceği ve sözün bu sefer كتاب الطهارة olacağı, hazifle beraber hareke takdir edildiği zaman muzafın mu‘rab bir kelime haline geleceği, çünkü manevi amel olarak diğer kelimeye amel eden bir kelime konumunda terki b oluşturmağının ifade edildiğini açıklamaktadır.

³⁴ في هامش ك، غ: أي من السيد السند (منه).

Eyyûbîzâde, el-Ḳuhistânî'nin sözleri ile ilgili açıklamanın bu kadar olduğunu ancak konu ile ilgili şu 3 hususu zikretmenin faydalı olacağını söylemektedir:

Birinci olarak el-Ḳuhistânî, üçüncü ihtimal olan hazifle beraber damme ile harekelenme ihtimalini en son söyledi, çünkü ilk iki ihtimale göre daha zayıftır.

İkinci olarak İbnu'l-Hişâm (ö. 218/833)'ın Ebû Muhammed el-Vâsî (ö. 626/1229)'den naklettiği görüş olan eğer konu mubteda ve haberin hazfi arasında değerlendirilecekse mubtedanın hazfi daha evladır. Çünkü haber, sözün özüdür.

Üçüncü olarak ibarenin dammeli olmasına cevaz verilmesi nahiv kuralları açısından değerlendirildiğinde eğer durum fiilin hazfi ve ma'mûlun kalması ihtimali ile mubtedanın hazfi ve haberin kalması ihtimali arasında ise ikinci ihtimal daha evladır. Çünkü mubteda, haberin kendisidir. Yani hazfedilen şey kalan şeyin aynısıdır. Ve böylece hazfin sanki hiç yapılmamış gibi olacağını ifade etmektedir.

Müellif bu değerlendirmelerle tek varaklık bu risalesini tamamlamaktadır.

Eserin Tahkikli Metni:

رسالة في ما قال القهستاني عن إعراب عبارة "كتاب الطهارة"

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة على محمد سيد المرسلين وعلى آله الطيبين الطاهرين. وبعد:

فهذه كلمات سنحت³⁵ للفكر الفاتر والذهن القاصر حين عرض عليّ بعض الإخوان من³⁶ والخلان كلاما صحيحا من شرح مختصر الوقاية الرواية³⁷ من مسائل الهداية، فطالعت مع اضطراب الحال وتشويش البال وسوّدت رقبا ليكون تذكرة لحالي وترجمة لمآلي، ثم اجتأت أن أجعله تحفة لذلك البعض من الإخوان تحفة النمل نصيف رجل جراد سليمان قائلا ذلك منتهى جهدي فالهدايا بقدر من يهدي وراجيا من لطفهم الشامل وكرمهم الكامل أن يستروا هفواتي بزبل الإنصاف ويحترزوا عن الاعتساف ونشر المقصود بعون الله الملك المعبود.

قال الفاضل القهستاني عند قول المصنف "كتاب الطهارة" في الأصل السكون، لأنه غير مركّب.³⁸ أقول أي سكون الباء في الكتاب، لأنه مبني والأصل في البناء السكون وليس بمعرب، لأنه على رأي الشيخ ابن الحاجب [المعرب:] المركّب الذي لم يشبه مبني الأصل.³⁹ والمراد بالمركّب، الاسم الذي ركّب مع غيره تركيبا يتحقّق معه العامل، وههنا لا تركيبا أصلا، فيكون مبني على رأيه⁴⁰.

قال حُرّك بالكسر للالتقاء. أقول بناء على قولهم إذا حُرّك الساكن حُرّك بالكسر فيقال: كتاب الطهارة، بالكسر الباء.

قال وبالفتح، لأنه نُقل حركة الهمزة إليه. أقول أي وحُرّك بالفتح لنقل حركة الهمزة إلى الباء الساكن في الأصل فيقال: كتاب الطهارة، بفتح الباء، لأنّ الفتحه أخفّ الحركات. فإن قيل فعلى الوجهين صار مركّبا مع غيره، فينبغي أن يكون معربا، قلت قد عرفت أن المراد بالمعرب المركّب مع الغير تركيبا يتحقّق معه العامل، وههنا المضاف إليه كذلك والمضاف وإن ركّب مع المضاف إليه لكن لا تركيبا يتحقّق معه العامل وكلامنا في المضاف فقط ونظيره "غلام" في: غلام زيد، فإنه مبني لأنه لم يتركّب مع الغير تركيبا يتحقّق معه العامل.

قال ويجوز الضمّ على الحذف. أقول أي يجوز ضمّ الباء بناء على حذف المبتدأ وتقدير الكلام: هذا الكتاب الطهارة، أو على حذف الخبر وتقديره: كتاب الطهارة هذا، فعلى تقدير⁴¹ الحذف يصير المضاف معربا، لأنه مركّب يتحقّق معه العامل وهو العامل المعنوي.

³⁵ في هامش ك: "أي عرضت".

³⁶ صح في هامش ك: "الإخوان من".

³⁷ كتب "الرادية" في ك ولكن ورد في المصادر "الرواية".

³⁸ انظر: شمس الدين محمد الخراساني القهستاني، جامع الرموز شرح مختصر الوقاسة المستقى بالنقاية، 11.

³⁹ انظر: ابن الحاجب، الكافية والشافية، 11.

⁴⁰ في هامش ك: "أي رأي ابن الحاجب (منه)".

⁴¹ صح هامش في ك: "تقدير".

هذا تحقيق المرام لكن بقي ههنا⁴² فوائد [أ/1] جلييلة لا بدّ من ذكرها: الأولى تأخير هذا الوجه، لأنّه غير سالم عن الحذف بخلاف الوجهين الأوّلين. الثانية أنّه إذا دار الأمر بين كون المحذوف مبتدأ وكونه خبراً، فكون المحذوف المبتدأ أوّل، لأنّ الخبر محطّ الفائدة. الثالثة التعبير بالجواز حيث قال "ويجوز الضمّ" والمراد به الإمكان العامّ المقيد بجانب الوجود يشمل الواجب والممكن الخاصّ بناء على ما هو المقرّر في علم النحو من أنّه إذا دار الأمر بين كون المحذوف فعلاً والباقي معمولاً وكونه مبتدأ والباقي خبراً، فالثاني أوّل، لأنّ المبتدأ عين الخبر، فالمحذوف عين الثابت، فيكون حذفاً كلاً حذف والفعل غير المعمول.⁴³

فليفهم وليعلم، فإنّ علم المرء ينفعه. والحمد لله على الإتمام والصلاة على محمد سيّد الأنام وعلى صحبه الكرام.

SONUÇ

Mustafa b. Yûsuf Eyyûbîzâde el-Mostârî, hakkında daha önceden yapılan çalışmalarda hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu çalışma ile bu kaynaklarda geçen Eyyûbîzâde'ye ait eserler ve eserlerin kütüphanelerde bulunan nüshaları hakkında detayları çalışmada verilen yanlışlıklar ve eksiklikler düzeltilmiştir.

Bu eskikliklerin tespiti için öncelikle Eyyûbîzâde'nin *Muntecabu'l-Huşûl fi Şerhi Muntehabî'l-Uşûl* adlı eserinde kaydettiği 24 eser, daha sonra öğrencisi İbrahim Opijaç'ın *Risâle fi Menâkıbi's-Şeyh Yûyâ* adlı biyografik eserinde hocasına ait kaydettiği 27 eser karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda Eyyûbîzâde'nin kaydettiği listede yer alan ancak Opijaç'ın listesinde olmayan *Ta'liku Havâşî Şerhi Risâleti'l-Mantık li'l-Fenârî* adlı bir eserin olduğu görülmüştür. Ayrıca Eyyûbîzâde'nin kaydetmediği ancak Opijaç'ın bahsettiği *Şerh 'alâ'l-Luğati'l-Mevsûme bi's-Şâhidîyye (Hulla-i Manzûma)*, *Şerhu Risâle fi Âdâb li's-Seyyidi's-Şerîfi'l-Curcânî (Zubdetu'l-Âdâb)*, *Şerhu Dîbâceti'l-Muhtaşari'l-Me'ânî ve Nefâisi'l-Mecâlis fi'l-Mev'iza* adlı eserlerin var olduğu görülmüştür.

Bunun yanında Eyyûbîzâde ve öğrencisi Opijaç'ın bahsetmediği ancak kaynaklarda geçen *Şerhu'l-'Avâmîli'l-Mie, Hâşiyetu'l-Muhtaşar li Mevlâna Suleymân b. 'Abdirrahman el-Mağribî es-Semûnî ve Ta'lik 'alâ Hâşiyeti'l-Kürdî 'alâ Hâşiyeti Şerhi'l-Âdâb* adlı eserleri de tespit edilmiştir.

Bu eserlerine ek olarak az hacimli risale, fatva ve vaazlarına dair bilgilere de bu çalışmada yer verilmiştir. Diğer taraftan Mustafa Sıdkı Karabeg el-Mostârî (ö. 1878)'ye ait *Hidâdu'n-Nuşûl* adlı eserin Süleymaniye Ktp.de bulunan nüshasının kaynaklarda yanlışlıkla Eyyûbîzâde'ye nispet edildiği tespit edilerek bu yanlışlık düzeltilmiştir.

Ayrıca bu çalışma ile birkaç kaynak dışında bahsedilmeyen Eyyûbîzâde'nin Arap dili ve belagatına dair az hacimli üç risalesi incelenerek ve tahkik edilerek ilim dünyasının istifadesine kazandırılmıştır.

Bu risalelerden *Risâle fi Beyâni İctimâ'i'l-İsti'âreti'l-Tebe'iyye me'a't-Temsîliyye* adlı ilk risale et-Teftâzânî ve el-Curcânî arasında Timur'un huzurunda gerçekleşen istiâre üzerine yapılan bir münazaranın konusu ele almaktadır. İkinci risale yine et-Teftâzânî ve el-Curcânî arasındaki ihtilafli meselelerden biri olan inşâ cümlesi üzerinedir. Üçüncü risale ise el-Kuhistânî'nin iraba dair bazı açıklamalarına dairedir.

Bu kapsamda yaşadığı dönemde Osmanlı ilim çevrelerinin takdirini kazanmış Mustafa Eyyûbîzâde el-Mostârî tarafından uzun yıllar âlimler arasında ihtilafa neden olan meseleler üzerine te'lif edilmiş bu risalelerin tahkiklerinin yapılmasının Eyyûbîzâde'nin Arap dili ve belagatı üzerine yaptığı çalışmaların ortaya çıkarılması hususunda önemli bir katkı sunacağı aşikardır.

⁴² في هامش ك: "أي في الوجه الثالث (منه)".

⁴³ انظر: ابن هشام، المغني اللبيب، 709/2؛ التهانوي، كشف اصطلاحات الفنون والعلوم، 639.

SUMMARY

In this study, besides the information given about the life and the works of Ayyubi-zade, a critical edition and examination of Ayyubi-zade's three small volume epistles on Arabic language and rhetoric was done.

Mustafa Ayyubi-zade (Ejubović) al-Mostari who was also known by his nickname Sheikh Jujo (Sejh Jujo) was the most fertile Bosnian scholar in Ottoman era with more than thirty works composed on different fields and in three languages. He was born in Mostar in 1061/1651. After the elementary education he went to İstanbul to get higher education where he stayed 15 years. Then he returned to Mostar due to his appointment as mufti of Mostar. He lived there till his death in 1119/1707.

During the research of Ayyubi-zade's works for this study, some deficiencies and mistakes existing in sources related with works and manuscript copies of his works were detected. Thereby, it is aimed to correct these mistakes and deficiencies in this study.

Thus, in the first part of this study a comprehensive comparison of the information about the works and the manuscript copies of Ayyubi-zade's works located in different libraries, with comparing the information which was given by himself, his student Ibrahim Opijac al-Mostari, library catalogues, other sources and the manuscript copies of his works obtained from the libraries was made.

In this context, Ayyubi-zade gave a list of his 24 works in the first folio of his work *Muntecabu'l-Huşûl fi Şerhi Muntehabî'l-Uşûl* located in Gazi Husrev Beg (GHB) Library 3858/1.

Then, Ibrahim Opijac listed 27 works of his master in his work *Risâle fi Menâkıbi's-Şeyh Yûyâ*. According to this list, there is one work named *Ta'liku Havâşî Şerhi Risâleti'l-Mantık li'l-Fenârî* which Ayyubi-zade listed but Opijac did not. And there are three more works named *Şerh 'alâ'l-Luğati'l-Mevsûme bi's-Şâhidîyye (Hulla-i Manzûma)*, *Şerhu Risâle fi Âdâb li's-Seyyidi's-Şerîfi'l-Curcânî (Zubdetu'l-Âdâb)*, *Şerhu Dîbâceti'l-Muhtaşari'l-Me'ânî ve Nefâisi'l-Mecâlis fi'l-Mev'iza* which Opijac listed but Ayyubi-zade did not.

Besides these, there are works of Ayyubi-zade named *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie, Hâşiyetu'l-Muhtaşar li Mevlâna Suleymân b. 'Abdirrahman el-Mağribî es-Semûnî ve Ta'lik 'alâ Hâşiyeti'l-Kürdî 'alâ Hâşiyeti Şerhi'l-Âdâb* which Ayyubi-zade and his pupil Opijac did not list. Moreover, Ayyubi-zade has got small volume epistles, fatwas and preaches recorded in manuscripts.

On the other hand, a work named *Hidâdu'n-Nuşûl* which is located in Süleymaniye Library Celal Ökten Collection nr. 131 and belongs to mufti of Mostar Mustafa Sidki Karabeg el-Mostari who was martyred at Austrian invasion of Bosnia in 1878 was referred mistakenly to Ayyubi-zade in library records and some sources.

In the second part, an examination and a critical edition of Ayyubi-zade's three small volume epistles was done which were composed on Arabic language and rhetoric. Besides Ayyubi-zade's works on Arabic grammar named *Şerhu Unmûzeci'z-Zemaşerî fi'n-Nahv (el-Fevâidi'l-'Abdiyye)* and *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie* which some studies were made upon, these epistles had not been studied yet. While the first two of these epistles were mentioned in Muhamed Ždralović's papers and GHB catalogs, third one had not been mentioned in any sources before.

First epistle named *Risâle fî Beyâni İctimâ'î'l-İstiâreti'l-Tebeiiyye me'a't-Temsiliyye* has got two manuscript copies of author located in Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti (HAZU) Library 1410/1 and GHB 4615/5. In critical edition the letter ك was used for HAZU copy and غ was used for GHB as a symbol. It deals with the famous disputation that took place in presence of Amir Timur's between al-Taftazani (d. 792/1390) and al-Sharef al-Jurjani (d. 816/1413) on whether there exist al-istiare al-tabaiyya and al-istiare at-tamthiliyya at the same time on the word على taking place in Quranic verse ﴿أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ...﴾ [Quran, 2: 5]. Ayyubi-zade in this epistle takes sides with al-Taftazani who claims its possibility and discusses al-Jurjani's explanations.

Second epistle named *Risâle fî Kevni'l-Cumle Muṭlaḳan Ḥaberan li'l-Mubteda'* has two manuscript copies. Author's copy is located in HAZU 1410/2 and the other copy is located in GHB 4611/2. In critical edition, the letter ك was used for HAZU copy and غ was used for GHB as a symbol. It deals with another dispute between al-Taftazani and al-Jurjani about the permissibility of insha sentence as knowledge without interpretation (ta'weel). Ayyubi-zade in this epistle takes sides with al-Taftazani and other scholars who claim its permissibility with giving the example of Quranic verse ﴿... بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ...﴾ [Quran, 38: 60] and discusses the explanations of al-Jurjani and other scholars explanations who are againsts this permissibility.

Third epistle named *Risâle fî mâ Kâle el-Ḳuhistânî 'an İ'râbi 'İbareti "Kitâbi't-Ṭahâre"* has only one manuscript copy which is the author's copy located in HAZU 1410/3. In critical edition, the letter ك was used for the copy as a symbol. It deals with possible declensions of the phrase of "Kitab al-Tahara" taking place in the commentary work named Jami' al-Rumuz Sharh Mukhtasar al-Wiqaya belonging to Shamsaddeen al-Quhistani (d. 962/1555). Then Ayyubi-zade made a syntactic analysis of these possibilities.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Abdelaal, F. E. B. (2017). *Haşiye ala şerhi miftahu'l-ulum li's-Seyyidi's-Şerif adlı eserinin tahkiki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bašagić, Safvet-beg (1986). *Bošnjaci i Hercegovci u Islamskoj književnosti*. Saraybosna: Svjetlost Yay.
- Bolelli, N. (2016). *Belagat (beyan-me'ani-bedi' ilimleri) Arap edebiyatı*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yay.
- Brockelmann, C. (1937). *Geschichte der Arabischen litteratur* (C. Sup. I). Leiden: Brill Yay.
- Bursalı, M. T. (1333/1914-15). *Osmanlı müellifleri* (C. 2). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Câmi'u'l-Mahtutâtî'l-İslamiyye (CMİ) (t.y.). *Bernâmecü'l-bâhis fi'l-mahtutâtî'l-İslâmiyye*. <https://wqf.me/> Erişim Tarihi: 02.02.2020.
- Ćeman, M. (2011). *Mustafa Ejubović, Šejh Jujo; bibliografija*. Mostar: Muzej Hercegovine Yay.
- Çelebî, K. (1941). *Keşfu'z-zunûn* (C. 1-2). (Ş. Yalçın & R. B. Kilisli, Haz.). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Çelik, Y. (2009). *es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcanî'nin "el-misbah fi şerh el-miftah" adlı eserinin tahkik ve tahlili (edisyon kritik)* (Doktora tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Dobrača, K. (2002). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa / Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 2). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- el-Âlûsî, Ş. (1314/1896-97). *el-Ecvibetu'l-İrâkiyye ani'l-esileti'l-İrâniyye (Ali Dede el-Bosnevî'nin havatimu'l-hikem el-musemma bi halli'r-rumuz adlı eserin hamışinde basılmış olarak)*. Kahire: Matbaa-i Osmaniye.
- el-Âlûsî, Ş. (1353/1934-35). *Ruhu'l-Meânî* (C. 1). Beyrut: İdâretu't-Tibâati'l-Munîriyye-Daru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi Yay.
- el-Babertî, E. *Hâşiye ala'l-keşşâf*. Köprülü Kütüphanesi. Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, 194.
- Elbera, E. (2019). *Musannifek'in haşiye 'ale'l-mutavvel adlı eserinin tahkiki* (C. 4.) (Yüksek lisans tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- el-Câhiz (1998). *el-Beyân ve't-tebyîn* (7. bs.) (C. 1-4). (A. M. Hârûn, Tah.). Kahire: Mektebetu'l-Cahiz Yay.
- el-Curcânî, S. Ş. (2007). *Hâşiye ale'l-mutavvel*. (R. Aridî, Haz.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye Yay.
- el-Hâşimî, A. (1999). *Cevâhiru'l-belâga*. (Y. es-Sameylî, Haz.). Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye Yay.
- el-İsferayinî, I. (1313/1895). *Şerhu'l-kâfiye*. İstanbul: Matbaa Daru's-Saltane.
- el-Kazvinî, C. (2003). *el-İdâh fi ulûmi'l-belâga*. (İ. Şemseddin, Haz.). Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Yay.
- el-Kuhistânî, Ş. M. (1858). *Câmi'u'r-rumûz şerhi muhtasari'l-vikâye el-musemma bi'n-nukâye*. (K. Ahmed, Haz.). Kalkûta: Matbaa Mazhari'l-Acâib Yay.
- el-Mostarî, M. S. K. (1316/1898). *Hidâdu'n-nusûl ala mirâti'l-usûl*. Saraybosna: Državna Štamparija Yay.
- el-Murâdî, M. (1301/1883-84). *Silku'd-durer* (C. 6). Bağdat: Mektebetu'l-Musenna Yay.
- el-Yemenî, Y. K. *Tuhfetu'l-eşraf fi keşfi gavamidi'l-keşşâf*. el-Melik Suûd Üniversitesi Kütüphanesi, 2135.
- er-Radî, E. (1993). *Şerhu'l-kâfiye* (C. 1-2). (Y. B. Mîsrî, Tah.). Kahire: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi' ve'l-İlan Yay.
- es-Sekkâkî, S. (1987). *Miftâhu'l-ulûm*. (N. Zerzur, Haz.). Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Yay.
- es-Siyâlkûtî, A. (1404/1983-84). *Haşiye ale'l-mutavvel* (2. bs.). Kum: Menşurati'r-Rıza Yay.

- et-Teftâzânî (2013). *el-Mutavvel* (3. bs.). (H. Hindâvî, Tah.). Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Yay.
- et-Teftâzânî. *Haşiye ala'l-keşşaf*. Köprülü Kütüphanesi. Fazıl Ahmet Paşa Koleksiyonu, 190.
- et-Teftâzânî. *Şerhu'l-miftâh*. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz FB 48.
- et-Tehânevî, M. A. (1996). *Keşşâf ıstılahi'l-funûn ve'l-ulûm*. (R. el-Acem & A. Dehruç, Tah.). Lübnan: Mektebe Lubnan Yay.
- et-Tîbî, Ş. (2013). *Futûhu'l-gayb* (C. 2). (Ö. H. el-Kıyâm, Tah.). Abu Dabi: Câize Dabî ed-Duveliyye li'l-Kur'ânî'l-Kerim Yay.
- Eyyûbîzâde, M. *Miftâhu'l-husûl li mirâti'l-usûl fi şerhi mirkâti'l-vusûl*. Gazi Husrev Begova Kütüphanesi. 3871.
- Eyyûbîzâde, M. *Muntecabu'l-husûl fi şerhi muntehabi'l-usûl*. Gazi Husrev Begova Kütüphanesi. 3858/1.
- Eyyûbîzâde, M. *Şerhu risâle fi âdâb li's-Seyyidi's-Şerîfi'l-Curcânî*. Gazi Husrev Begova Kütüphanesi. 4871/2.
- Eyyûbîzâde, M. *Şerhu risâleti'l-ferâ'id*. Gazi Husrev Begova Kütüphanesi. 3860.
- Eyyûbîzâde, M. *Şerhu tehzîbi'l-mantık ve'l-keîâm*. Orijentalni Institut u Sarajevu Kütüphanesi. 23.
- ez-Zemahşerî (2009). *el-Keşşâf*. (H. H. Şihâ, Haz.). Beyrut: Daru'l-Mearif Yay.
- Fajić, Z. (1991). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa / Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 3). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- Fajić, Z. (1999). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa / Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 5). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- Fajić, Z. (2003). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa / Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 11). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- Gazić, L. (2009). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa, orijentalni institut u Sarajevu*. Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Institut for Orijental Studies Yay.
- Görgün, T. (2000). İnşâ. *DİA* (C. 22, s. 339-341). İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Handžić, M. (1934). Nekoliko dragocjenih rukopisa u Karadžobegovoj biblioteci u Mostaru. *Glasnik Vrhovnog Starješinstva Islamske Vjerske Zajednice*, 2(12), 633-639.
- Handžić, M. (1992). *el-Cevher el-esna fi teracimi ulemai ve şuerai Bosna*. (A. M. el-Hılv, Tah.). Kahire: Mektebetu Hicr Yay.
- Hasandedić, H. (1974). Djela Mustafe Ejubovica (Sejh Juje) i İbrâhîm Efendije Opijaca koja se nalaze u arhivu Hercegovine u Mostaru. *Anali GHB*, 4, 57-68.
- Hasandedić, H. (1982). Nekoliko rukopisa iz orijentalne zbirke provincijalata Hercegovackih franjevacu u Mostaru. *Anali GHB*, 7-8, 161-176.
- Hasandedić, H. (2005). *Spomenici kulture Turskog doba u Mostaru*. Mostar: Islamski Kulturni Centar Yay.
- Institute of Oriental Manuscripts in Saint Petersburg (IOM) (t.y.). *Arabic manuscripts of the Institute of Oriental Studies, short catalog*. A.B. Khalidova (Ed.). http://www.orientalstudies.ru/eng/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=73 Erişim Tarihi: 05.02.2020.
- İbn Hişam, C. (1991). *Mugnî'l-lebîb* (C. 1-2). (M. M. Abdulhamid, Tah.). Beyrut: el-Mektebetu'l-Mısriyye Yay.
- İbn Kuteybe (1981). *Edebu'l-kâtib*. (M. ed-Dâlî, Tah.). Beyrut: Muessetu'r-Risale Yay.

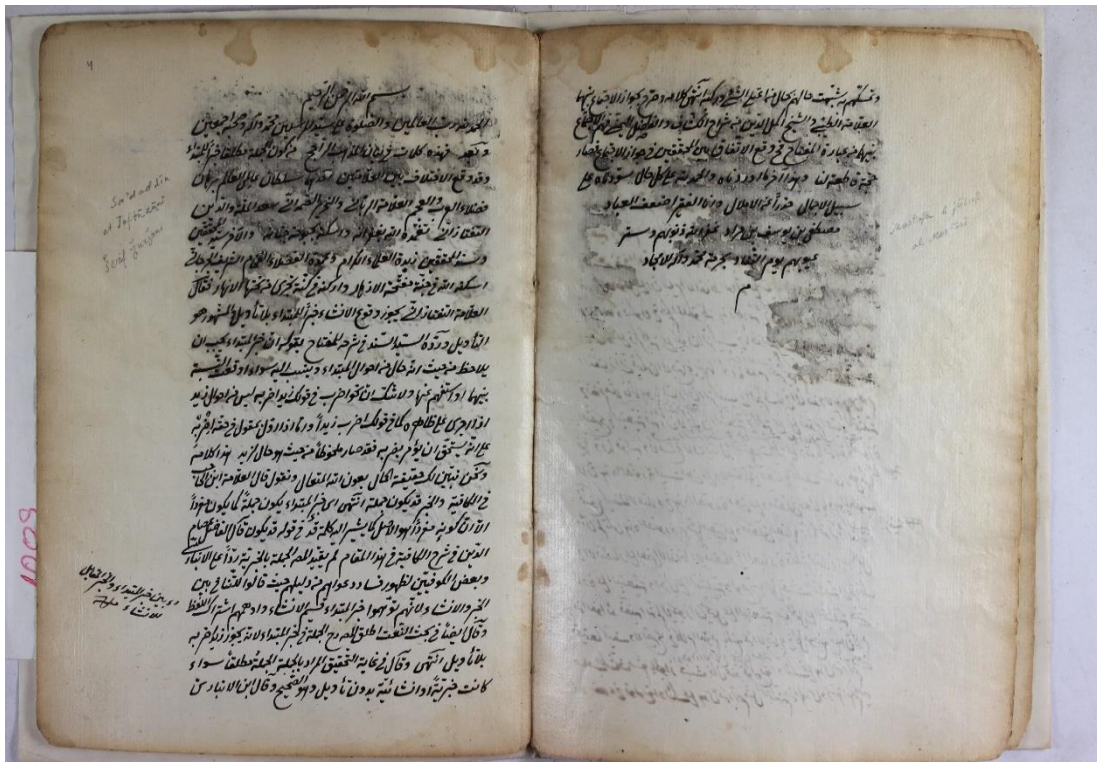
- İbn Malik, C. (1967). *Teshilu'l-fevâid ve tekmilu'l-mekâsîd*. (M. K. Berekât, Tah.). Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî Yay.
- İbnu'l-Hacib (2010). *el-Kafiye ve'l-şafiye*. (S. A. eş-Şair, Tah.). Kahire: Mektebetu'l-Adâb Yay.
- Jahić, M. (1985). Rukopisi djela Šejh Juje u Gazi Husrevbegovoj biblioteci. *Anali GHB*, 11-12, 39-53.
- Jahić, M. (1999). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa/Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 6). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- Jahić, M. (2013). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa / Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 18). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- Karol, P. & Blaškovič, J. (1960). *Arabske, Turecke A Perzске rukopisy univerzitnej knižnice (ayribasım "Univerzitna knižnica v Bratislave 1919-1959 vydala Matica Slovenska Martin 1959" adlı kitabın 125.-145. sayfalarından)*. y.y.
- Merkezu'l-Meliki Faysal (MKF) (t.y.). *Hizânetu't-turâs-fihrisu mahtûtât*. <http://shamela.ws/index.php/book/5678> Erişim Tarihi: 30.01.2020.
- Mestcizade, A. E. (1278/1861). *İhtilafu's-Seyyid ve's-Sadeddin*. İstanbul: Matbaatu Mektebeti'l-Harbiyyeti's-Sultaniye.
- Molla Cami, N. A. (2014). *el-Fevaidu'd-diyaiyye*. (İ. Kaplan, Haz.). Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Yay.
- Nametak, A. (1992). *Ramazanske price*. (5. bs.). Saraybosna: Kaligraf Yay.
- Nametak, F. & Trako, S. (1997). *Arapskih, Perzijskih, Turskih i Bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta* (C. 1). Zurih: Bošnjački Institut Yay.
- Opijač, İ. *Risâle fi menâkibi's-Şeyh Yuyâ Mustafâ b. Yûsuf el-Mostârî*. Gazi Husrev Begova Kütüphanesi, 3858.
- Özen, Ş. (2011). Teftazani. *DİA* (C. 40, s. 299-308). İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Pala, İ. & Durmuş, İ. (2001). İstiare. *DİA* (C. 23, s. 315-318). İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Popara, H. & Fajić, Z. (2000). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa / Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 7). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- Popara, H. (2008). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa / Gazi Husrev-Begova biblioteka* (C. 16). Londra: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeğe; Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini Yay.
- Popara, H. (2010). Ocjeni i prikazi-historijski arhiv Sarajevo-katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih rukopisa-Mustafa Jahić. *Anali GHB*, 39(31), 311-314.
- Šabanović, H. (1960). Mustafa b. Yusuf Aiyubi al-Mostari-biobibliografska skica. *Prilozi za Orijentalni Filologiju*, 8-9, 29-35.
- Šabanović, H. (1973). *Književnost Bosanskih Muslimana na orijentalnim jezicima*. Saraybosna: Svjetlost Yay.
- Trako, S. & Gazić, L. (1997). *Katalog rukopisa orijentalnog instituta-ljepa književnost*. Saraybosna: Orijentalni Institut u Sarajevu Yay.
- Udovčić, S. (1900-1901). Šehjuj efendija. *Behar*, 1, 254.
- Univerzitna Knižnica v Bratislave (UKB) (t.y.). *Katalog*. <https://chamo-ukb.kis3g.sk/search/query?theme=ukb> Erişim Tarihi: 13.01.2020.
- Ždralović, M. (1981). Prilog poznavanju djela Šejha Juje. *Hercegovine*, 1, 119-137.
- Ždralović, M. (2002). Gramatičar Šejh Jujo i Mostarska tradicija učenja Araspkog jezika (od XVI. do druge polovice XIX. stoljeća). *Mudrost rađa toleranciju, naučni skup povodom 350 godina od rođenja Mustafe Ejubovića- Šejh Juje i 400 godina predavanja "mesnevije" u Mostaru* içinde (37-52). Mostar. Centar za Kulturu Yay.

EKLER:

Ek-1: HAZU Ktp. nr. 1410 vr. 1b-2a: Risâle fî Beyâni İctimâ'î'l-İstî'âre, ilk varak

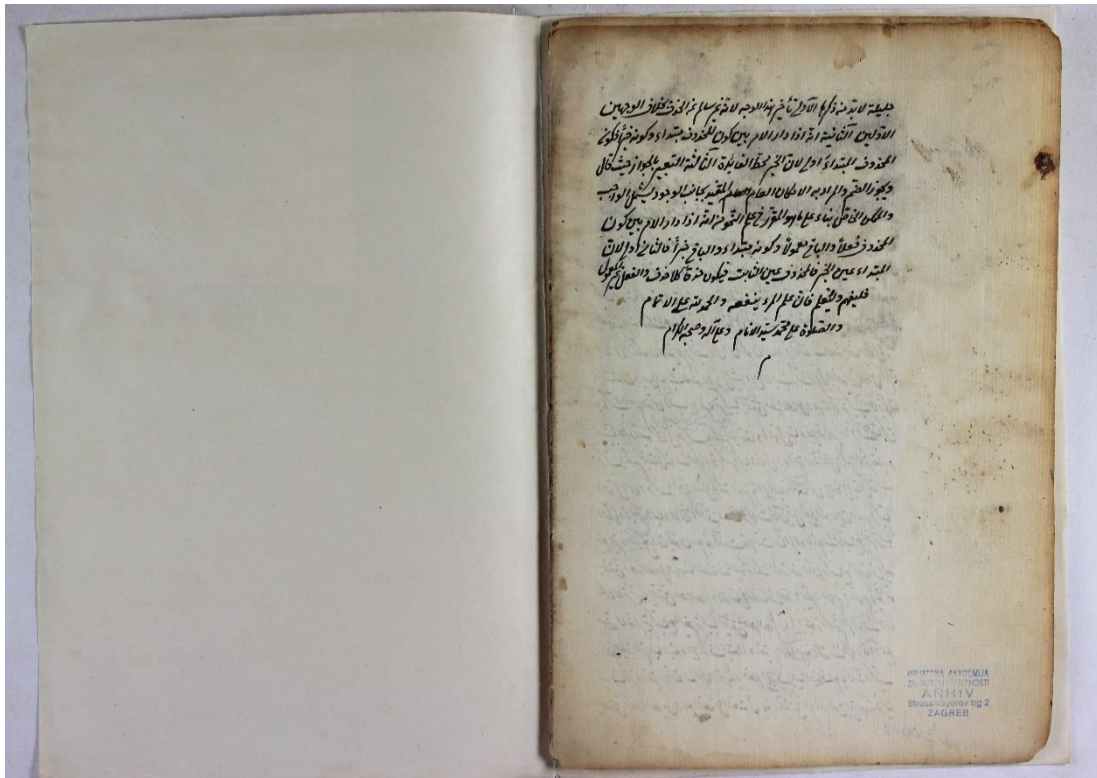
Ek-2: HAZU Ktp. nr. 1410 vr. 2b: Risâle fî Beyâni İctimâ'î'l-İstî'âre, son varak / 3a: Risâle fî Kevnî'l-Cumle, ilk varak

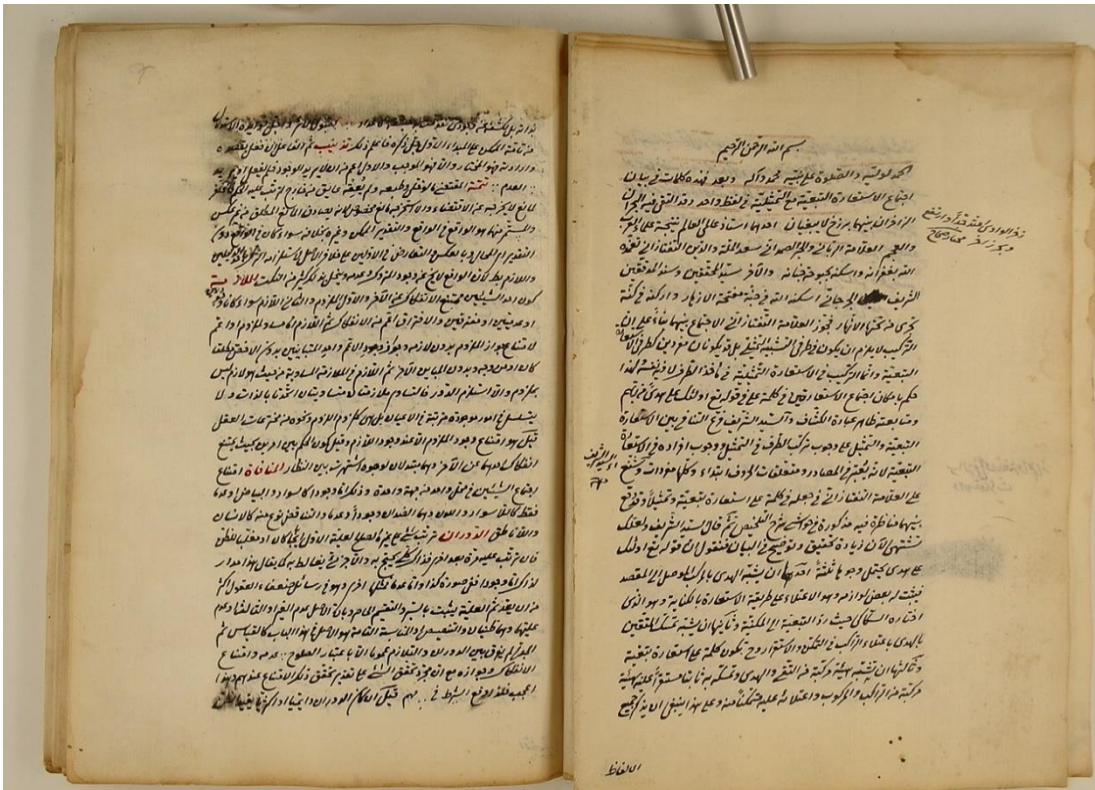
Ek-3: HAZU Ktp. nr. 1410 vr. 3b: Risâle fî Kevni'l-Cumle, son varak / 4a: Risâle fî mâ Kâle el-Ḳuhistânî, ilk varak

Ek-4: HAZU Ktp. nr. 1410 vr. 4b: Risâle fî mâ Kâle el-Ḳuhistânî, son varak

Ek-5: GHB Ktp. nr. 4615/5 vr. 17b: Risâle fî Beyâni İctimâ'î'l- İsti'âre, ilk varak

Ek-6: GHB Ktp. nr. 4611/2 vr. 211b-212a: Risâle fî Kevnî'l-Cumle, ilk ve son varak

Latîfî Tezkiresini Derkenardan Okumak: Tezkirenin Râşid Efendi Nüshasındaki Notlar Üzerine Bir İnceleme

Doç. Dr. Oğuzhan Şahin
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ogsahin@gmail.com

Öz

Türk tezkirecilik geleneğinin önemli metinlerinden sayılan Latîfî Tezkiresi kaleme alındığı ilk yıllardan itibaren bazı eleştirilerin hedefi olmuştur. Tezkirenin Kayseri Râşid Efendi nüshasındaki kayıtlardan anlaşıldığına göre Latîfî'ye dair bu eleştiriler kendi döneminde de sözde kalmamış ve tezkireyi çeşitli açılardan tamamlayıcı “notlar” olarak Râşid Efendi nüshasının derkenarlarına işlenmiştir. Bahsi geçen notlar tezkirenin bütününe yayılmış vaziyettedir. Mahiyet itibarıyla ise bu notlarda ya Latîfî tarafından tezkiredeki şairlerin tespit edilemeyen şiirlerinden örnekler verilmekte ya da çeşitli şairlere dair kimi zaman magazinsel bir tarafı da olan satır arası bilgiler sunulmaktadır. Râşid Efendi'nin derkenarlarına kaydedilmiş bu notları kimin tuttuğu kesin olarak belli değildir. Ancak tezkirenin ilk versiyonu sayılan bu nüsha üzerindeki bazı çalışmalarda notları düşen kişinin Latîfî olabileceği iddia edilmiştir. Bu yazıda Râşid Efendi nüshasındaki notlar mahiyet, muhteva, güvenilirlik, kim tarafından ve niçin tutulduğu gibi noktalarda ele alınmış ve bunlarla Latîfî Tezkiresi arasında organik bir bağ olup olmadığı hususu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Latîfî Tezkiresi, okuyucu notları, sahh kayıtları, Kayseri Râşid Efendi nüshası, Deh Murg.

Reading the Tezkere of Latifi from Its Apostil: An Evaluation on the Notes in the Tezkere's Copy of Rashid Efendi

Abstract

The Tezkere of Latifi, which is regarded as one of the most important texts of Turkish tezkeres, has been the target of some criticism since it was appeared. According to the records in the copy of Kayseri Rashid Efendi, these criticisms about Latifi did not remain in their own time either and were written in the copy of Rashid Efendi as complementary “notes” in various aspects. The aforementioned notes are spread over the entire text. In terms of nature, he either gives examples of the poems of the poets in the controversy by Latifi, or provides inline information about various poets, sometimes including their private life information. It is not entirely clear who kept these notes that were recorded in the copy of Rashid Efendi. However, some studies on this copy, which is considered as the first version of the tezkere, claimed that the person whose notes were down may be Latifi himself. In this article, the notes in the copy of Rashid Efendi are discussed in terms of

nature, content, reliability, by whom and why they were written, and whether there is an organic connection between them and the Tezkere of Latifi.

Keywords: Tezkere of Latifi, reader notes, sahh records, copy of Kayseri Rashid Efendi, Deh Murg.

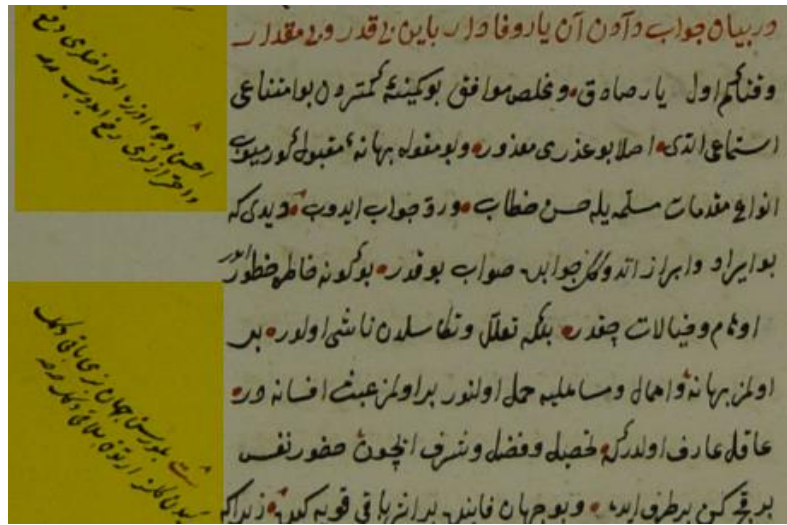
GİRİŞ

Latîfî Tezkiresi, kaleme alındığı ilk yıllardan başlamak üzere gerek kendi döneminde gerekse günümüz literatüründe hakkında çok fazla konuşulan biyografik metinlerdendir. Tezkireye dair, birçok şairi Kastamonulu yapması, devrin önde gelen bazı şairlerini almaması, Osmanlı'nın din ve devlet büyüklerini aşağılamak için oryantalistler tarafından eskitilmiş kâğıtlara yazdırılan fake bir metin olduğu ve yazma geleneğine dikkat edilmediği için neşirlerinin problemli olduğu şeklindeki iddialar hâlâ güncelliğini korumaktadır. En başta söylemek gereklidir ki bu çalışma bahsi geçen iddiaların doğruluk yahut yanlışlıklarını tartışmak için değil, Latîfî Tezkiresi'nin, üzerine önceden de bazı sözler söylenen Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 1160'ta kayıtlı nüshasındaki birtakım notları mercek altına alabilmek için kaleme alınmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen notların kime ait olduğu, mahiyet açısından Latîfî Tezkiresi'yle nasıl bir bağının bulunduğu ve verdiği bilgiler bakımından ne derece güvenilir olduğu gibi hususlar sorgulanmaya çalışılmıştır.

Râşid Efendi nüshasına derkenar olarak düşülen bu notların kime ait olduğu çeşitli bakımlardan önemlidir. Öncelikle muhteva açısından bakıldığında -daha sonra verilecek örneklerden de görüleceği üzere- bahsi geçen notların biyografi hususunda donanımlı biri tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Riyâzî-yi Üskübî'nin anlatıldığı notta yer alan "*Latîfî bunı idrâk u zabt itmekte kâsır olduğucün hakîr yazdum* (Râşid Efendi, yz. 1160, 80b)." türünden tahkir içeren ifadeler çok fazla göze çarpmasa da satır satır tezkire üzerinde çalışan notların sahibi bu kişinin Latîfî'nin muarızlarından biri olması da ihtimal dışı değildir. Şayet notları düşen kişi Latîfî'nin eksiklerini teşhir amacı taşıyan muarız bir tezkireci/meslektaş değilse o dönem toplumunda tezkire okurlarının entelektüel profillerini tahmin noktasında bize ipucu vermektedir. Zira notların muhtevası, bunların tezkire kültüründen haberi olmayan sıradan kişiler tarafından tutulamayacağını ortaya koyar niteliktedir.

Râşid Efendi'deki bu notların neden düşüldüğü ve Latîfî ile bağlantısı olup olmadığı sorgulanmadan önce bunların mahiyeti üzerinde durmak gereklidir. Bu noktada Râşid Efendi nüshasına bakıldığında, nüshanın derkenarlarında birbirine karışmış vaziyette iki tür notla karşılaşılacaktır: *Sahh kayıtları* ve müstakil bir başlıkta incelenecek olan *bilgi notları*.¹ *Sahh kayıtları*, tezkirenin sonraki yapraklarında da bulunmakla birlikte, Râşid Efendi nüshasının ilk 35 yaprağında daha sık göze çarpmaktadır. Derkenarlardaki bu kayıtların *sahh* (düzeltme) kaydı olduğunu bunların yanına koyulan *sahh* işaretlerinden anlamak mümkündür. Ayrıca tezkirenin genişletilmiş versiyonu -kabul edilen- Hâlet Efendi 342 numaradaki nüshada da bu kayıtların doğrudan tezkire metnine dâhil edilmesi bunların *sahh* olduklarını teyit etmektedir:

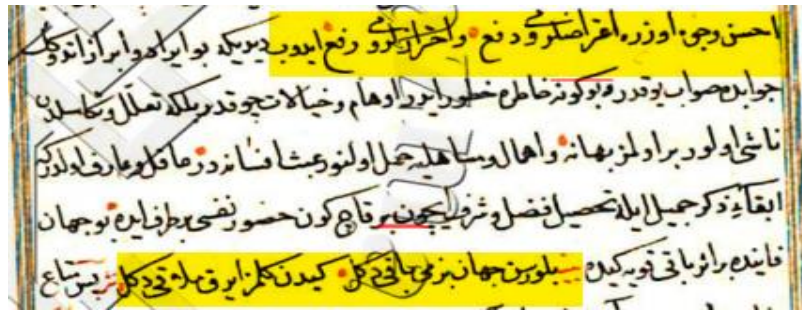
¹ Bu çalışmada "bilgi notları" kavramını ifade etmek için *okuyucu notları* tabiri de kullanılmıştır. Fakat bu tabirle çeşitli mahfillerde -sesli olarak- okunan hikâyelere düşülmüş notlar kastedilmemektedir. Tahkiyevî metinlere düşülen bu tarzdaki notları değerlendiren bir çalışma için bkz. (Değirmenci, 2011).

Resim-1: Râşid Efendi 1160' taki sahh kayıtlarına dair bir örnek:

Râşid Efendi, yz. 1160, 14a

*** **

Resim-2: Yukarıdaki kaydın Hâlet Efendi 342' de tezkire metnine dâhil edililişini gösteren bir örnek:

Hâlet Efendi, yz. 342, 9b.

Râşid Efendi'deki sahh kayıtlarının tezkirenin diğer nüshalarına ne ölçüde taşındığı da önemlidir. Bu bağlamda Râşid Efendi'de sahh olarak yer alan aşağıdaki birkaç örneğin, Latîfî Tezkiresi'nin nüshalarından Kılıç Ali Paşa 780 ve Hâlet Efendi 342'de bulunup bulunmadıklarına dair veriler aşağıda tablo şeklinde sunulmuştur.² Tablodan anlaşılacağı üzere Râşid Efendi'deki sahh kayıtları Hâlet Efendi nüshasıyla önemli ölçüde örtüşürken Kılıç Ali Paşa nüshasıyla ayrılmaktadır. Sadece Kılıç Ali Paşa örneği üzerinden konuşulacak olursa Râşid Efendi'deki sahh kayıtlarının tezkirenin bütün nüshalarınca benimsendiğini söylemek mümkün değildir:

² Aslında istatistiksel açıdan bir anlam ifade edebilmesi için sahh kayıtları tablosunun sayıca daha çok nüshayla yapılması gereklidir. Ancak burada üzerinde durmak istediğimiz konu, sahh kayıtları değil de bilgi/okuyucu notları olduğundan üç nüshadan oluşan mikro ölçekte bir mukayese ile yetinilmiştir. Râşid Efendi ile mukayese için Hâlet Efendi nüshasını tercih sebebimiz, Latîfî Tezkiresi'nin genişletilmiş versiyonu (sayılan) Hâlet Efendi nüshasıyla ilk versiyon kabul edilen Râşid Efendi nüshası arasında, derkenarlar noktasında, organik bir bağ olup olmadığını görebilmek içindir. Mukayesede kullandığımız Kılıç Ali Paşa nüshası ise Latîfî Tezkiresi'nin önemli nüshalarındandır. Bu nüsha, şair sayısı ve diğer nüshalarda bulunmayan bazı şairleri ihtiva etmesi nedeniyle Rıdvan Canım tarafından hazırlanan tezkirenin tenkitli neşrinde de yer almıştır. Neşir için bkz. (Canım, 2000). Diğer taraftan yaklaşık olarak tezkirenin ilk versiyonundan 62, genişletilmiş versiyonundan ise 33 yıl sonra istinsah edilmesine rağmen Râşid Efendi nüshasındaki sahh kayıtlarının birçoğunu bulundurmamak Kılıç Ali Paşa nüshasının tuhaf bir yönü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden tabloda Râşid Efendi ile mukayese için Hâlet Efendi'nin yanı sıra Kılıç Ali Paşa nüshası da kullanılmıştır.

Tablo-1: Sahh kayıtları

Râşid Efendi 1160'taki sahh kaydı	Hâlet Efendi 342 (h. 983)	Kılıç Ali Paşa 780 (h. 1016)
1) Ve cemî-i menâkıb u me'âsirden belâgat u fesâhat evlâ vü efdal oldı. Beyt: Şerefi nutkıludur insânun/ Şeref-i nutk fesâhatdur lîk (Raşid Efendi, yz. 1160, 4b)	Ve cemî-i menâkıb u me'âsirden fesâhat u belâgat evlâ vü efdal oldı. Beyt: Şerefi nutkıludur insânun/ Şeref-i nutk fesâhatdur bil (Hâlet Efendi, yz. 342, 3b)	YOK
2) [mısra]' : Tutdı cihânı zerk u riyâ şî'ri kim okur (Raşid Efendi, yz. 1160, 4b)	mısra' : Tutdı cihânı zerk u riyâ şî'ri kim okur (Hâlet Efendi, yz. 342, 3b)	YOK
3) Beyt: İsterem bir gûşeyi kim ehl-i âlem olmaya/ Ehl-i âlemden bana tâ bir nefes gam olmaya (Raşid Efendi, yz. 1160, 8a)	Beyt: İsterem bir gûşeyi kim ehl-i âlem olmaya/ Ehl-i âlemden bana tâ bir nefes gam olmaya (Hâlet Efendi, yz. 342, 6a)	YOK
4) Beyt: Gerekdür her kişiye adl ü insâf/ Nitekim şâha himmet şâ'ire lâf didikleri gibi (Raşid Efendi, yz. 1160, 13a)	Beyt: Gerekdür her kişiye adl ü insâf/ Nitekim şâha himmet şâ'ire lâf didikleri gibi (Hâlet Efendi, yz. 342, 9a)	YOK
5) Ahsen-i vech üzre i'tirâzlarımı def' ve ihtirâzlarımı ref' idüp (Raşid Efendi, yz. 1160, 14a)	Ahsen-i vech üzre i'tirâzlarımı def' ve ihtirâzlarımı ref' idüp (Hâlet Efendi, yz. 342, 9b)	Ahsen-i vech üzre i'tirâzlarımı def' ve ihtirâzlarımı ref' idüp (Kılıç Ali Paşa, yz. 780, 13a)
6) Beyt: Bilürsin cihân bezmi bâkî degül/ Giden gelmez ayruk mülâkî degül (Raşid Efendi, yz. 1160, 14a)	Beyt: Bilürsin cihân bezmi bâkî degül/ Giden gelmez ayruk mülâkî degül (Hâlet Efendi, yz. 342, 9b)	YOK

Râşid Efendi'deki sahh kayıtlarının ne zaman düştüğüne dair net bir bilgimiz olmamakla birlikte bunlar için birkaç ihtimal söz konusudur. İlk ihtimale göre sahh kayıtları Râşid Efendi nüshasının istinsah yılı olan 953/1546'da, ikinci ihtimale göreyse tezkireyi tamamlayıcı mahiyetteki bilgi/okuyucu notlarının da kaleme alındığı yıl olan 957/1550-51'de düşülmüş olabilir. Sahh kayıtlarının, bu iki ihtimal dışında, daha sonraki yıllara ait bir nüshadan da Râşid Efendi'ye taşınması muhtemeldir. Şayet sahh kayıtları 1546'da düşülmüşse Râşid Efendi nüshasının eksiklerini tamamlamak için kullanılan ve şu an için hakkında bilgi sahibi olmadığımız daha eski bir nüsha var demektir. Bu farazî nüshanın mukayesesi ile Râşid Efendi'nin eksikleri tamamlanmış olabilir. Şayet sahh kayıtları, okuyucu notlarının tutulduğu yıl olan 957/1550-51'e aitse bilgi notlarını tutan kişi ile sahh kaydını düşenin aynı kişiler olma ihtimali mevzu bahistir.³

³ Kullanılan yazı tipi (hat) açısından sahh kayıtları ile okuyucu notlarının mukayesesi için krş. Resim-1 (sahh kaydı örneği), Resim-3 (okuyucu notu), Resim-4 (okuyucu notu), Resim-5 (okuyucu notu) vd.

1. Râşid Efendi'deki Okuyucu Notları ve Mahiyetleri

Bu yazıda özellikle üzerinde durmak istediğimiz derkenarlar ise tezkiredeki bazı biyografik şahsiyetlere dair malumat sunan okuyucu/bilgi notlarıdır. Râşid Efendi nüshasındaki bu notlar, daha sonra verilecek örneklerden de görüleceği üzere, ne Latîfî Tezkiresi'nin genişletilmiş versiyonuna ne de devrin diğer tezkirelerine kaynaklık etmiş gibidir. Sahn kayıtlarıyla iç içe bulunan bu notların sonlarına çoğu zaman “ayn” harfine benzer bir işaret koyulurken bazen “mîm” harfi koyulmuş, bazen de hiçbir özel işaret kullanılmamıştır. Râşid Efendi'ye derkenar olarak kaydedilmiş bu notlar muhteva itibarıyla kimi zaman tezkiredeki şairlerin Latîfî tarafından zabtedilememiş şiir örneklerini sunarken kimi zaman da şairlere dair satır arası denebilecek bilgiler sunmaktadır. Notların bazılarında “Latîfî, Mevlânâ Latîfî ve müellif hazretleri” gibi ibarelerle doğrudan tezkire müellifine göndermeler yapılmaktadır. Latîfî Tezkiresi'nin yazma geleneğine dair yapılan bazı çalışmalarda⁴ Râşid Efendi nüshasındaki bu notların kime ait olduğu hususuna ilişkin dikkat çekici bir iddia gündeme getirilmiştir. Buna göre bunlar bizzât Latîfî'ye aittir ve tezkirenin zenginleştirilerek Sultan III. Murâd'a sunulan Hâlet Efendi 342 numarada kayıtlı son hâline kaynaklık etmiştir:

“Râşid Efendi nüshasındaki notları Latîfî'nin tuttuğunu düşünmemizin sebebi yazma üzerinden alınan Riyâzî[-yi] Üskübî hakkındaki notlar ile tezkirenin 1575 tarihinde ikinci defa yazılması sırasında Latîfî'nin eklediği bilinen Riyâzî[-yi] Üskübî hakkındaki bilginin hem üslup hem de içerik olarak benzer olmasıdır (Andrews & Dalyan, 2019, s. 57).”

Bu vurgudan anlaşıldığına göre tezkirenin bizzat müellif tarafından zenginleştirilmiş ikinci versiyonunda yer alan Riyâzî-yi Üskübî maddesi bilinen en eski nüsha olan Râşid Efendi nüshasındaki notlara dayanmaktadır. Zira yeni versiyon tezkire metnindeki bilgilerle Râşid Efendi nüshasındaki Riyâzî-yi Üskübî'ye dair söylenenler içerik ve üslup bakımından benzerdir. Râşid Efendi nüshasındaki notların Latîfî'ye ait olması, ilk versiyon tezkire metninin zenginleştirildiğinin kanıtı ya da genişletilmiş versiyonun bir tür müsveddesi hükmünde olduğundan önem kazanmaktadır. Fakat, eğer ki bu notlar Latîfî'ye değil de ismini bilmediğimiz farklı bir okuyucuya aitse durum nasıl bir hâl alacaktır? Söz gelimi Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi, Hızrî, Şems-i Dervîş, Fenâyî, İshâk, Basîrî, Riyâzî-yi Üskübî ve daha birçok şair hakkında Râşid Efendi nüshasına düşülen bu notlar Latîfî Tezkiresi'ne dâhil edilecek midir? Tezkirenin genişletilmiş versiyonunda yer alan biyografilerle Râşid Efendi nüshasının derkenarında kayıtlı olanlar muhteva açısından ortak mıdır? Bu ve benzeri sorulara cevap bulabilmek için Râşid Efendi nüshasındaki notlara daha yakından bakmak elzemdir.

1.1. Notlar neden düşülmüştür?

Tezkirenin Râşid Efendi nüshasındaki bu notlar *arka kapak zahriyedeki*⁵ kayda bakılacak olursa Latîfî Tezkiresi'nin bilinen en eski nüshası olan Râşid Efendi'den yaklaşık dört yıl sonra (h. 957) kaleme alınmıştır. Bu kayıta Râşid Efendi nüshasındaki okuyucu notlarının kim tarafından ve niçin tutulduğu noktasında net bir bilgi bulunmasa da en azından bunlara dair ipuçları mevcuttur. Arka kapak zahriyede Latîfî ve tezkiresine dair not şu şekildedir:

⁴ Bu bağlamdaki çalışmalardan bazıları için bkz. (Andrews & Dalyan, 2019), (Dalyan, 2020), (Andrews, 2015), (Andrews, 1996), (Andrews, 1970).

⁵ Makalenin çeşitli yerlerinde geçen “arka kapak zahriye” ibaresi *ön kapak zahriyeye* muadil olarak kullanılmış olup bu ibare ile eserin bitiminden hemen sonra yer alan *yaprak* ile *arka kapak içi* kastedilmiştir.

“Bu kitâb-ı belâgat-me’âb ve fesâhat-iyâb selâtîn-i âl-i ‘Osmândan Sultân Murâd Han zamânından pâdişâh-ı cihân Süleymân-ı zamân devrinde hicret-i nebeviyyenün tokuz yüz elli üç senesine gelince şu ‘arâ-yı kirâm ve nuzemâ-yı ‘izâmından üç yüz ‘aded şâ‘ir-i fâzil ve nâzım-ı kâmilün me’âsir ü menâkıbda ve makâdir u merâtıbdе tebyîn ü beyân ve her birinün ism ü resmin i ‘lâm ve kemiyet ü keyfiyyet ve isti’dâd u istitâ‘atın i ‘lânda tastîr ü tahrîr olınmışdır. Hakkâ ki bir ravzadur ki ezhâr-ı gûn-â-gûn ve eşcâr-ı bukalemûn-ı nüzhet-füzûn-ı ferhat-nümûn ile mâl-â-mâl u meşhûndur. Ammâ bu kadar vardur ki şu ‘arâ-yı sihr-âmîzden ba‘z-ı kâmillerün ism-i şerîfleri bu mecmû‘a-yı letâ‘ife ve bu sefîne-yi ma‘ârife derc olmamağın kitâb-ı merkûm hedef-i hadeng-i ta‘n vâki‘ olmışdır. Ve bu altmış bir nefer kimse ki şu ‘arâ-yı zamânun muhtâr u mümtâzlarından ve her birinün niçe gazel ü kasîdeleri ve niçe rubâ‘î vü kıt‘aları vardur. Ve niçesi semâ‘a kâbil-i güftâr ve pesende lâyık-ı eş‘ârdur. Dürer-bâr u gevher-nisâra kâdirler iken hâric-i kitâb olmağın bir ‘ârif-i ‘avârif-nisâb ki envâ‘-ı ma‘ârifile mevsûf u ma‘rûf ve esnâf-ı fezâ‘ilile me‘nûs u me‘lûfdur cem‘ eylemişdür ki hakîr-i kesîrû‘t-taksîr dahı burada ketb itdüm. Fî-senetin seb‘a ve hamsîn ve tis‘a-mi‘e 957 (Râşid Efendi, yz. 1160, 165b).”

Râşid Efendi nüshasının ana metninden farklı bir hatla kaleme alınan bu notta, Sultan II. Murad devrinden başlamak üzere Kanuni Sultan Süleyman devrinin hicrî 953’üne kadarki dönemine değin, Latîfî’nin, tezkiresine üç yüz şairi aldığı belirtilmiş; ancak bazı şöhretli şairleri göz ardı ettiği için o günlerde çeşitli eleştirilere maruz kaldığı vurgulanmıştır. Zahriyedeki bu notu, Latîfî Tezkiresi’ndeki bu ekşiğin kendi döneminde büyük bir infiale neden olduğu ve bunu telafi için entelektüel arenadan biri(leri) tarafından çeşitli şair listeleri oluşturulduğu şeklinde anlamak mümkündür.

Ayrıca arka kapak zahriyedeki bu kayıttan Râşid Efendi nüshasındaki bilgi/okuyucu notlarını tutan ile bunları derkenara işleyen(ler)in farklı kişiler olduğu sonucu da çıkmaktadır. Metnin son satırında geçen: “Bir ‘ârif-i ‘avârif-nisâb [...] cem‘ eylemişdür ki hakîr-i kesîrû‘t-taksîr dahı burada ketb itdüm.” ifadesi bu iddiamızı destekler mahiyettedir. Şu durumda kim olduğu hususunda hiçbir bilğimiz olmayan “bir ârif-i avârif-nisâb” tarafından Latîfî Tezkiresi’nin ilk versiyonundaki eksik ve hatalar tespit edilmiş ve yine kim olduğu hususunda herhangi bir kanaate sahip olmadığımız biri tarafından, tespit edilen bu eksiklikler bilgi/okuyucu notları biçiminde Râşid Efendi nüshasına derkenar olarak işlenmiştir. Şayet notların müellif/musannif ve yazarının farklı kişiler olduğuna dair böyle bir kayıt olmasaydı, Râşid Efendi nüshasının ön kapak zahriyesine düşülen hicrî 957 tarihli temellük kaydından -ki muhtemelen bilgi/okuyucu notlarını derkenarlara yazan bu kişidir-müellife dair bilgi edinmek mümkün olabilecekti. Ancak şu an için bu durum mümkün gözükmemektedir.

1.2. Notların Latîfî’ye aidiyeti meselesi

Metinde “bir ârif-i avârif-nisâb” olarak nitelenen notların sahibinin Latîfî olma ihtimali, sadece arka kapak zahriyedeki birkaç satırla geçirilecek türden bir iddia değildir. O yüzden bu başlık altında muhteva ve mahiyetlerden hareketle notların Latîfî’ye aidiyeti meselesi sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Râşid Efendi nüshasındaki Şems-i Dervîş (Şemsî-yi Dervîş/ Dervîş Şemsî), Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi, Hızrî, Fenâyî ve Riyâzî-yi Üskübî gibi şairlere dair tutulan notlar örnek olması bakımından hem Latîfî Tezkiresi hem de dönemin diğer tezkireleri çerçevesinde incelenmiştir. Tezkireci Latîfî’nin Şems-i Dervîş hakkında söyledikleri ve Râşid Efendi’deki notu düşenin buna itirazları aşağıda sunulmuştur:

Râşid Efendi nüshasının tezkire kısmında “Şems-i Dervîş”e dair verilen bilgi:

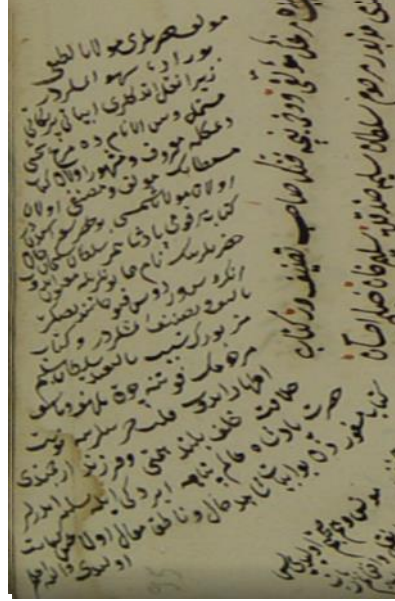
“Şems-i Dervîş rahmetullâhi ‘aleyh Seferihisârdan ıfık Şems dimegile ma’rûfdur. Kitâb-ı Deh Murgun mü’ellifi ve dahı niçe fennün sâhib-tasnîfidür. Kitâb-ı merkûmı mezbûr merhûm Sultân Selîme sundukda Selîm Han haylî ihsân u istihsân itmişdür (Râşid Efendi, yz. 1160, 94b-95a).”

Râşid Efendi nüshasındaki okuyucu notunda “Şems-i Dervîş”e dair verilen bilgi:

“Mü’ellif hazretleri Mevlânâ Latîfi burada sehv itmişlerdür. Zîrâ nakl itdükleri ebyât-ı pür-nikâtı müstemil ve beyne’l-enâm Deh Murg-ı Şemsî dimegile ma’rûf u meşhûr olan kitâb-ı müstetâbun mü’ellif ü musannifi olan “Mevlânâ Şems bu ‘asr şu‘arâsındandır. Kitâb-ı merkûmı pâdşâhumuz Sultân Süleymân Han Hazretlerinin nâm-ı hümayûnlarıyla mu’anven idüp Engürüs ve

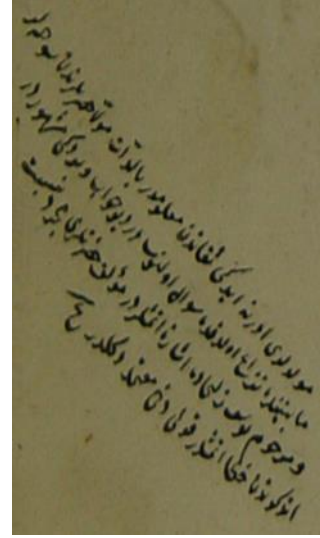
Rodos fütûhâtından sonra te’lif ü tasnîf itmişlerdür. Ve kitâb-ı mezbûrun sebeb-i te’lifinde Sultân Selîm-i merhûmun fevtine çok tehellüf ü te’essüf izhâr idüp kalb-i hazîmlerine nevbet-i hilâfet halef-i bülend-himmeti ve ferzend-i ercmeni Hazret-i Pâdşâh-ı ‘âlem-penâha irdügi ile tesliye iderler (Râşid Efendi, yz. 1160, 95a).”

Râşid Efendi nüshasının tezkire kısmındaki Şems-i Dervîş maddesi, Râşid Efendi nüshasındaki derkenar notuyla bir arada okunduğunda ıfık Şems diye anılan Şems-i Dervîş’in Kanuni Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olduğu ve ünlü kitabı *Deh Murg*’u Sultan Selîm’e değil, Sultan Süleyman’a sunduğu anlaşılmaktadır. Tezkirenin ikinci versiyonunun son hali kabul edilen Hâlet Efendi 342’de kayıtlı yazma ile Râşid Efendi’deki okuyucu notunu mukayese ettiğimizde ilginç bir durumla karşılaşılacaktır. Öyle ki bizzat Latîfi tarafından tutulup tezkirenin genişletilmiş haline kaynaklık ettiği iddia edilen bu notlar, tezkirenin ikinci versiyonunda yer almamakta ve Şems-i Dervîş/ Şemsî-yi Dervîş tıpkı tezkirenin ilk versiyonu sayılan Râşid Efendi nüshasında olduğu gibi Sultan Selim dönemi şairlerinden sayılıp *Deh Murg* adlı eserini de Sultan Selim’e sunmuş olarak gösterilmektedir (Hâlet Efendi, yz. 342, 87a). Âşık Çelebi ve Kınâlızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde de Latîfi Tezkiresi’ndeki rivayet tekrarlanmış ve Râşid Efendi nüshasındaki notta vurgulanan, *Deh Murg*’un Engürüs ve Rodos’un fethini müteâkip Sultan Süleyman’a sunulduğu iddiası dikkate alınmamıştır. Şems-i Dervîş’e dair malumatın devrin diğer tezkireleriyle mukayesesi için bkz. (Kılıç, 2010, s. 1435-36; Kutluk, 1989, s. 521; Sungurhan, 2017, s. 474-75). Şems-i Dervîş hakkındaki bu not ilerleyen satırlarda Râşid Efendi’deki okuyucu notlarının güvenilirliği bağlamında yeniden ele alınacaktır.

Resim-3: Râşid Efendi nüshasındaki Şems-i Dervîş'e dair bilgi/okuyucu notu

Râşid Efendi nüshasında Latîfî Tezkiresi'ne dair düşülen notlardan biri de Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi ile ilgilidir. Bu nota göre Latîfî'nin, Ahmed Çelebi'nin doğduğu yere dair aktardığı bilgi hatalı olduğundan bu hususta ona itimat edilmemelidir. Aşağıdaki metinlerde de görüleceği üzere Latîfî Tezkiresi'nin ilk şekli kabul edilen Râşid Efendi nüshasına göre Ahmed Çelebi'nin doğum yeri Tokat, yetiştiği yer Edirne'dir. Bu bilgi tezkirenin ikinci versiyonu sayılan Hâlet Efendi nüshasında da aynen tekrarlanmakta ve ekser-i nâssın bu malûmâtтан haberdar olmadığı vurgulanmaktadır (Râşid Efendi, yz. 1160, 42a, Hâlet Efendi, yz. 342, 31b). [Latîfî Tezkiresi'nin Kılıç Ali Paşa nüshasında ise Ahmed Çelebi'nin doğum yeri Amasya, büyüdüğü yer Edirne olarak kaydedilmiştir (Kılıç Ali Paşa, yz. 780, 35b).] Râşid Efendi nüshasının derkenarındaki notta ise tüm bunlardan farklı olarak Ahmed Çelebi'nin doğum yerinin Edirne olduğu belirtilmiştir. Notu düşen kişi bu iddiasını Ahmed Çelebi'nin talebelerine dayandırmaktadır. Buna göre talebelerin arasında Ahmed Çelebi'nin doğum yerine ilişkin bir iddialaşma olunca mesele doğrudan hocaları Molla Ahmed Çelebi'ye götürülmüş ve Ahmed Çelebi'nin doğum yerinin Edirne olduğu bizzat kendisinden öğrenilmiştir. Tezkirenin genişletilmiş versiyonunda Râşid Efendi nüshasındaki bu "not"a itibar edilmediği çok açıktır. Ayrıca asrın diğer tezkirecileri de gerek Râşid Efendi nüshasındaki nota gerekse Latîfî'nin her iki versiyonunda tekrarlanan bilgiye tezkirelerinde yer vermemiştir:

Resim-4: Râşid Efendi'deki Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi'ye dair bilgi/okuyucu notu

Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi'ye dair tezkirenin ilk versiyonu Râşid Efendi'deki bilgi:

"Kemâl Paşazâde Süleymân Çelebinün oğludur. Ve mevlidleri Tokatda vâki olup neşv ü nemâları Edirne'de olmuşdur (Râşid Efendi, yz. 1160, 42a)."

Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi'ye dair tezkirenin genişletilmiş versiyonu Hâlet Efendi'deki bilgi:

"Kemâl Paşazâde Süleymân Çelebinün mahdûm-zâdesidir. Livâ-yı Tokatda ze'âmete mutasarrif iken dünyâyâ gelmişlerdür. A'nî mevlid-i mübârekleri Tokatda vâki olup neşv ü nemâları Edirne'de olmuşdur. Ekser-i nâs bundan gâfil ve gafletle câhildür (Hâlet Efendi, yz. 342, 31b)"

Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi ile ilgili Râşid Efendi nüshasının derkenarındaki okuyucu notu:

"Mevlidleri Edirne idügi sikâtdan ma'lûmdur. Bizzât Mollâ hazretlerinden sûhteler mâbeyminde nizâ' oldukda su'âl olunup [E]dir[ne] diyü cevâb virdüğü meşhûrdur. Ve merhûm Yûsuf u Züleyhâda işâret itmişlerdür. Mü'ellif hazretleri mücerred nisbet itdügünden hatâ itmişdür. Kavli dahı mu'temed degüldür (Râşid Efendi, yz. 1160, 42a)."

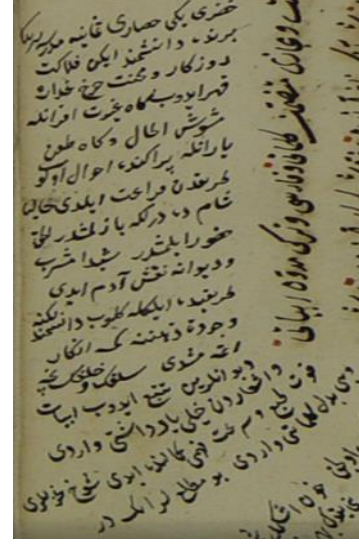
Râşid Efendi nüshasındaki notlardan biri de Latîfî'de Hızrî diye anılan *Hızrî-yi Yenihisârî* hakkındadır. Râşid Efendi'deki bu notların Latîfî'deki "Hızrî" biyografisine katkısı yeni şiir örnekleri vermesi dışında sadece "nisbe" noktasındadır. Latîfî'nin gerek ilk gerekse ikinci versiyonunda "Yenihisâr" ile ilgili bir kayıt yokken Râşid Efendi'deki notta Hızrî, SEFAD, 2020; (44): 161-180

Yenihisârî nisbesiyle anılmış ve arka kapak zahriyede tezkirede olması gereken şairler sıralanırken [sanki Latîfî' de böyle bir şair hiç yokmuş gibi] Hızrî-yi Yenihisârî ismi zikredilmiştir. Âşık Çelebi, Ahdî ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde Hızrî'nin Yenihisar'dan olduğu vurgulanmak suretiyle Râşid Efendi'deki not doğruylanmaktadır. Bunun dışında Hızrî'nin dânişmendliği, tasavvufa meyli, Şam'da yeniçeri olarak yazılması, divane meşrep hâli, eski ve yenilerden birçok şairin divanlarını tettebbu edişi Latîfî dâhil olmak üzere adı geçen bütün tezkirelerde (Kılıç, 2010, s. 1532-34; Kutluk, 1989, s. 344; Sungurhan, 2017, s. 335; Solmaz, 2005, s. 290-91) dile getirilmektedir. Hatta bu noktalarda Râşid Efendi'deki notta Hızrî'ye dair verilen malumat ile diğer tezkirelerin verdiği mukayese edilecek olursa nottaki bilgilerin çok daha eksik ve anlaşılmaz olduğu görülecektir. Râşid Efendi'de Hızrî-yi Yenihisârî'ye dair tutulan notun bir kısmı şu şekildedir:

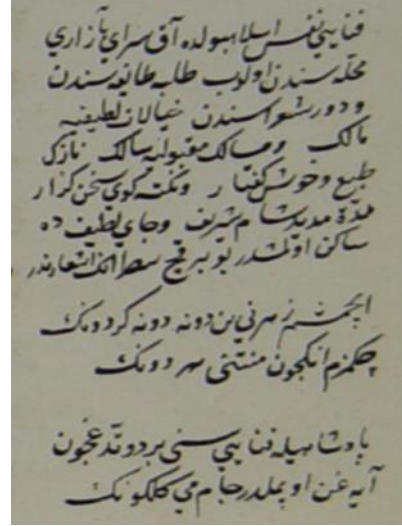
“Hızrî-yi Yenihisârî Semâniye medreselerinden birinde dânişmend iken felâket-i rûzgâr ve mihnet-i çarh-ı gaddâra kahr idüp gâh gayret-i akrânula müşevveşü'l-hâl ve gâh ta'n-ı yârânula perâkende-ahvâl olup tarîkdan ferâgat eyledi. Hâliyâ Şâmda dirlüge yazılmışdur. El-hak huzûr eylemişdür. Şeydâ meşreb ve dîvâne-nakş âdem idi. Tarîkda eylülke? gelüp dânişmendlüğine ve cevdet-i zihmine kimse inkâr itmemişdi. Selefün ve halefün niçe dîvânların tettebbu' idüp ebyât u eş'ârdan haylî yâd-dâştı vardı. Kuvvet-i tab' ve süer'at-i fehmi kemâlinde idi. Şûh gazelleri ve bî-bedel kelimâtı vardı. Bu matla'lar anundur (Râşid Efendi, yz. 1160, 68a).”

Farklı birçok şairde olduğu gibi Hızrî-yi Yenihisârî'ye dair Râşid Efendi'deki bu notlarda Latîfî ve diğer tezkirelerde zikredilmeyen şiir örneklerinin olması notların ayrıcalıklı tarafıdır. Notlarda Hızrî adına kayıtlı altı adet beyit, altı beyitlik bir gazel ve şairin bir murabbainın matlaı ne Latîfî ne de yüzyılın diğer tezkirelerinde mevcuttur. Bu yönüyle Râşid Efendi'deki okuyucu/bilgi notları oldukça özgün ve kıymetlidir.

Râşid Efendi nüshasındaki okuyucu notlarının mahiyet olarak Latîfî'nin yanlışlarını düzeltme fonksiyonu yanında Latîfî'nin, tezkiresine almadığı bazı şairleri vurgulama gibi bir yönü daha vardır. Bu bağlamda Râşid Efendi'nin arka kapak zahriyesinde uzun bir şair listesi göze çarpmaktadır. Notların düzenleyicisine göre tezkirenin kâmil bir hâle bürünebilmesi için bu şairlerin de tezkireye dâhil edilmesi elzemdir. Tezkireye eklenmesi gerekli şairler için Râşid Efendi'deki notlarda ismi zikredilen “Fenâyî” ve “Riyâzî-yi Üskübî” namıyla iki şair burada örnek olarak alınacaktır. Bunlardan Riyâzî-yi Üskübî Râşid Efendi nüshasının arka kapak zahriyesinde “Riyâzî-yi Mülâzım” olarak verilmiştir. “Fenâyî” mahlaslı şair ise zahriyede hiç zikredilmemiştir. Yani

Resim-5: Hızrî'ye dair Râşid Efendi'deki okuyucu notu

Resim-6: Fenâyî'ye dair Râşid Efendi'deki okuyucu notu

edilmesi elzemdir. Tezkireye eklenmesi gerekli şairler için Râşid Efendi'deki notlarda ismi zikredilen “Fenâyî” ve “Riyâzî-yi Üskübî” namıyla iki şair burada örnek olarak alınacaktır. Bunlardan Riyâzî-yi Üskübî Râşid Efendi nüshasının arka kapak zahriyesinde “Riyâzî-yi Mülâzım” olarak verilmiştir. “Fenâyî” mahlaslı şair ise zahriyede hiç zikredilmemiştir. Yani

notların sahibi, tezkireye eklenmesi gerekenler adı altında yer vermediği bir şaire burada yer vermiştir. Fenâyî'ye dair tezkiredeki not şöyledir:

“Fenâyî: Nefs-i İslâmbol'da Aksarây Bâzârı mahallesinden olup talebe tâ'ifesinden ve devr şu 'arâsından hayâlât-ı latîfeye mâlik ve mesâlik-i makbûleye sâlik nâzik tab' u hoş güftâr ve nükte-gûy suhan-güzâr müddet-i medîd Şâm-ı şerîf ve cây-ı latîfde sâkin olmuştur. Bu birkaç satr anun eş 'ârın[dan]dur: İçmişem zehrini ben döne döne gerdûnun/ Çekmezem anunîcün minnetini her dünün/ Pâdşâhıyla Fenâyî seni bir dutduğucün/ Ayağın öpmelidür câm-ı mey-i gülğûnun (Râşid Efendi, yz. 1160, 117b).”

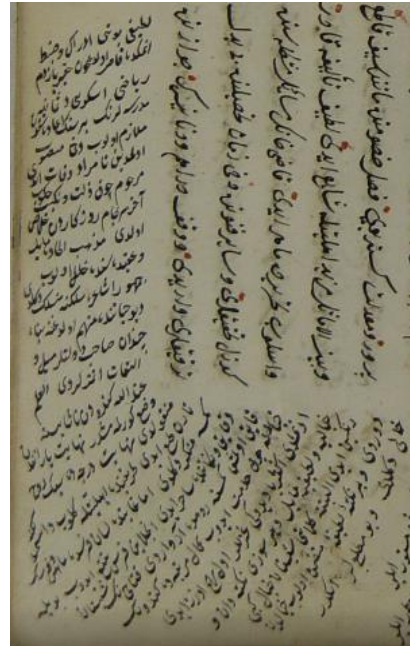
Latîfî Tezkiresi'nin gerek ilk versiyonu sayılan Râşid Efendi 1160, gerekse genişletilmiş versiyonu kabul edilen Hâlet Efendi 342'de Fenâyî maddesi yoktur. Bununla birlikte “Fenâyî” isminin dönemin bazı tezkirelerinde geçtiği vâkidir. Ancak tezkirelerin bahsettiği Fenâyî ile Râşid Efendi nüshasındaki okuyucu notunda bahsedilen Fenâyî'nin aynı kişiler olduğu hususu net değildir. Ahdî'nin Gülşen-i Şuarâ'sında doğum yeri Manisa olup İstanbul'da yetiştiği belirtilen Fenâyî adlı bir şairden bahsedilmektedir (Solmaz, 2005, s. 479-80). Ahdî'deki Fenâyî ile Râşid Efendi'ye derkenar olarak kaydedilen Fenâyî arasında “İstanbul”da yaşamaları dışında ortak bir şey bulunmayıp şairin talebe tâifesinden olduğu, İstanbul'un Aksaray Pazarı mahallesinde yaşadığı ve uzun müddet Şam'da ikâmet ettiğine dair hiçbir kayıt yoktur. Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde yer almayan Fenâyî'ye, Sehî Bey ve Gelibolulu Âlî'de rastlanılmaktadır. Sehî Bey'de şaire dair rivayet birkaç satırdan ibaret olup onun Sultân II. Mehmed devrinin şairlerinden olduğu, birçok gazeli bulunup divan sahibi olduğu belirtilmektedir. Bu ifadelerden sonra Heşt Bihişt, Fenâyî'nin üç beytini örnek olarak sunmuştur (İpekten, Kut, İsen, Atay & Karabey 2017, s. 90). Fenâyî, Gelibolulu Âlî Tezkiresi'nde ise müstakil bir madde olarak değil “Aşkî” maddesinde yer almaktadır; kendisi gibi II. Mehmed dönemi şairlerinden olan Aşkî ve Sa'dî ile muasırdır. Gelibolulu Âlî ve Sehî'de Fenâyî isminin geçtiği yer, bu iki tezkirede Aşkî adına kayıtlı olan:

‘Aşkî yüz yir Sa'dî otuz bu Fenâyî'nün dahı

Ayda otuz günü vardur tonlug u tîmarda

şeklindeki beyittir (İsen, 1994, s. 141; İpekten vd., 2017, s. 90). Muhtemelen Sehî ve Gelibolulu Âlî'de geçen Fenâyî aynı kişidir. Ancak bu kişi ile Râşid Efendi'deki notlarda geçen Fenâyî'nin aynı kişiler olup olmadığına dair kesin bir şey söylemek zordur.

Tezkirenin ilk versiyonunda yer almadığı için derkenar olarak kaydedilen isimlerden biri de Riyâzî-yi Üskübî ya da arka kapak zahriyedeki kayıtlı söylenecek olursa Riyâzî-yi Mülâzım'dır. Riyâzî-yi Üskübî, Fenâyî örneğinde olduğunun aksine, tezkirenin genişletilmiş hali kabul edilen Hâlet Efendi nüshasına alınmıştır. Yukarıda da vurgulandığı üzere Râşid Efendi nüshasındaki notların tezkirenin yeni versiyonuna kaynaklık edip bunların Latîfî'ye ait olduğu şeklindeki iddianın temelinde de Riyâzî-yi Üskübî yer almaktadır. Bu yüzden Râşid Efendi'deki derkenar ile Hâlet Efendi'deki Riyâzî-yi Üskübî'yi mukayese etmek

Resim-7: Riyâzî-yi Üskübî'ye dair Râşid Efendi'deki bilgi notu

gereklidir. Râşid Efendi nüshasındaki notta Riyâzî-yi Üskübî'ye dair malumat şöyledir:

“Latîfî bunı idrâk u zabt itmekde kâsır olduğuçün hakîr yazdum. Riyâzî, Üskübîd[ür]. Semâniyye Medreselerinin birinin i’âdesinden mülâzım olup dahı ma[n]sû[b] olmadın nâ-murâd vefât itdi. Merhûm çok zillet ü nekbet çeküp âhir ser-[en]câm-ı rûzgârdan halâs oldı. Mezheb-i ilhâda mâ’il ve ‘akîdesinde halel olup cumhûren şâ’ir silkine münselik degüldi diyü hayâtında müttehem olduğına binâ’en çendân sâhib-devletler meyl ü iltifât itmezlerdi. El-‘ilmü ‘indallâh kendüden nâ-şâyeste vaz’ görilmemişdür. Nihâyet yârânından menkûldi. Nihâyet derecede sebük-rûh [ve] nârin ta[b]’ idi. Tarîkında ehliyyetle gelüp dânişmendlüğine kimse münkir degüldi. Ammâ gâyetde lisân-ı Fürsde mâhir ve Fürsün dakâyık u nikâtında sâhir idi. Ançılâyın Fürs tettebbu’ idüp böyle fâ’ik olmuş kimesne Rûm’da az vardı. Fettâhî’nün Şebistân-ı Hayâl’ine çok hıdmet idüp kemâl mertebede kendünün idinmişdi. Ekseriyâ didüğü gazeller ol [n]ehc üzre idi. Hayâliyye ve latîfeye mâ’il ve her sözi nüktedân u rengîn idi. Elbette kelimâtı şebistân-ı hayâl gibi dü-rûy ve bir nükte-yi latîfe-yi mutazammın olup hayâlden hâlî degüldi (Râşid Efendi, yz. 1160, 80b).”

Tezkirenin genişletilmiş versiyonu sayılan Hâlet Efendi 342’de Riyâzî-yi Üskübî’ye dair aktarılanlar ise şu şekildedir:

“Riyâzî-yi Üskübî rahmetullâhi ‘aleyh: Talebe tâ’ifesinden Hayâlî mu’âsırlarındandır. Semâniye i’âdesinden mülâzım ve mülâzemetde müdâvim iken vefât itdi. Ol ehvâ-yi ârzûdayken cihân-ı gam-âbâddan nâ-kâm u nâ-murâd gitdi. Zamân-ı kazâsı ve tab’ınun muktezâsı gelmiş idi. Tedrîsden geçüp kazâya rızâ virmiş iken me’mûl u maksûdına irmedi ve ümmîd ü recâsı yüzün görmedi. Emâsil ü akrân beyninde haylî imtiyâz u iştihâr bulmuş makbûl dânişmend ve semt-i siyâk-ı suhanda bî-mânend idi. Açuk mezheb ve lâubâlî meşreb kimesne idi. Hîn-i musâhabetde ekser-i kelimâtında kasd-ı tecnîs ü ihâm ve ta’biye-yi zarâfet-i kelâm sanâyi-i şebistâna müte’allik her suhanda bir zarâfet ve her ‘ibâretde envâ’-ı nikâtdan bir nükte kinâyet iderdi. Semt-i siyâkat-ı suhanda mezburun hâliyyâ mukallid ü peyrevi vâfirdür. Ammâ ol tarzda anun emsâli bir kâbil-i şân fi-zemâninâ gâyetde ekall ü nâdirdür. Li-mü’ellifihî: Ey mukallid dâd-ı Hakdur her hüner bir kâmile/ Yohsa taklîd ile nâkıs kâmil olmaz şöyle bil. Ve zarâfet ‘add idüp ilhâd u ibâhata müte’allik ba’z-ı kelimât ihtiyâr u irtikâb itdüğü ecluden ekser-i nâs mezhebinde vüs’at ve ba’zılar ol sûret-i vüs’ati mahz-ı zarâfet ‘add itdi. “حمل المؤمن على الصلاح” fehvâsınca tebâdür iden budur ki müşârün ileyhün ekser-i mu’âmele ve musâhabeti nev-hâste vü nev-heves civânlar ile olmagın “مجالسة الاحداث مفسدة الدين” muktezâsmca anların meyl ü hevâsma kemâl-i ittibâ’ u inkıyâd itmegile dimâg-ı zühd ü sâlâh u felâhın fenâ vü fesâda ve hürmen-i fevz ü felâhın ilhâd u ifsâda virmiş idi. Bedî’ ü ba’id olmaya ki ihvân-ı dîn katında ol gûne ihvân u yârân ihrâb u ebâlise ve şeyâtîn-i insden ‘add olunur (Hâlet Efendi, yz. 342, 71a-71b).”

Yukarıdaki metinlerin değerlendirmesine geçmeden en başta şunun altını çizmek gereklidir ki Riyâzî-yi Üskübî’ye dair notun ilk satırındaki: *“Latîfî bunı idrâk u zabt itmekde kâsır olduğuçün hakîr yazdum.”* şeklindeki ibare, Latîfî’nin kendisine böyle hakaretvârî bir üslûpla hitap etmesi mantıklı olmadığından, Râşid Efendi’deki okuyucu/bilgi notlarının bizzat tezkirenin müellifi Latîfî tarafından tutulduğu ihtimalini epeyce zayıflatmaktadır.

Râşid Efendi’deki not ve Hâlet Efendi’deki kayıta ortak olanlardan biri Riyâzî’nin Semâniye i’âdesinden mülâzım olup bir vazîfeye atanamadan vefat etmesi ve mizâcen *“rafz u ilhâd”*a mâil olmasıdır. Hâlet Efendi’de Riyâzî’nin mülhid damgası yemesinin gerekçesi

zarafet kasdıyla bazı sözler sarfetmesi ve nev-heves civânlar (şehir oğlanları) ile gezip tozması gösterilirken Râşid Efendi'deki notlarda Riyâzî'nin zındıklığı hususunda kendisinden o minvalde bir tavır görülmeyip şairin etrafındaki bazı kişilerin ona dair böyle bir nakilde buldukları şeklinde bir rivayet söz konusudur. Râşid Efendi'deki notlarda Riyâzî'nin zendeka ve ilhâd ithamı nedeniyle dönemin önde gelenleri (sâhib-devletler) tarafından tecrit edildiği, hatta şâirler halkasına dahi dâhil edilmediği kayıtlıdır. Notlar bu yönüyle özgündür. Gerek Hâlet Efendi nüshasında gerekse Râşid Efendi'deki notta Riyâzî'nin üslûben şebistân-ı hayâl denen kelime oyunlarına düşkünlüğü vurgulanmıştır. Ancak Râşid Efendi'de belirtilen, Riyâzî'nin Farsça'daki üstün kabiliyeti ve Fettâhî'nin Şebistân-ı Hayâl'i üzerinde üslûben onu kendisi için bir meleke haline getirecek kadar çalıştığı şeklindeki malumat Hâlet Efendi nüshasında yoktur. Ayrıca Riyâzî'nin dânişmendliği, ilhâda meyilli yapısı ve laf oyunlarını seven mizacı Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Ahdî ve Gelibolulu Âlî'de parça parça tekrarlanmaktadır. Râşid Efendi nüshasındaki notlarda Riyâzî-yi Üskübî adına kaydedilen aşağıdaki beyitlerin Latîfî'nin zenginleştirilmiş versiyonu kabul edilen Hâlet Efendi nüshası ve devrin diğer tezkirelerinde bulunup bulunmadıkları hususu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo-2: Râşid Efendi'deki notlarda bulunan Riyâzî'ye ait beyitlerin Latîfî neşirleri ve dönemin diğer tezkireleriyle mukayesesi

<i>Râşid Efendi'deki derkenarlarda Riyâzî-yi Üskübî adına kayıtlı beyitler . (vr. 80b)</i>	<i>Latîfî Ahmed Cevedet baskısı</i>	<i>Latîfî Hâlet Efendi 342</i>	<i>Latîfî Canım Neşri</i>	<i>Latîfî İsen Neşri</i>	<i>Âşık Çelebi Tez.</i>	<i>Hasan Çelebi Tez.</i>	<i>Ahdî Tez.</i>	<i>Âlî Tez.</i>
Her kaçan zülfi benâgûşını mestûr eyler/ Güpegündüz gözüme 'âlemi deycûr eyler	Var	Var	Var	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
Şûr u gavgâya virdiler dehri Sürmelidür bu ala gözlüleri	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Arûs-ı nev dirilme ey felek zâl-i kühensin sen/ Niçe dâmâda kendün râm kılmış pîrezensin sen	Yok	Yok	Yok	Yok	Var	Var	Var	Yok
O mâh sûreti bir gün göreydük ey Mânî/ Yolında eyleridük harc-ı nakd-ı îmânı/// Rakîb-i dîve ider iltifât bizden pek/ Ferâgat eyle dilâ sevmeden Süleymânı	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok

Tablodan da görüleceği üzere Râşid Efendi'deki notlarda yer alan beyitler bütün olarak neredeyse hiçbir tezkirede bulunmamaktadır. Şu durumda Râşid Efendi'deki birçok derkenarda olduğu gibi Riyâzî-yi Üskübî maddesindeki kayıtların da ne Latîfî'nin genişletilmiş versiyonuna ne de dönemin diğer tezkirelerine kaynaklık ettiğini söyleyebilmek mümkündür. Tezkirenin tenkitli neşrinde de Riyâzî-yi Üskübî'ye dair

okuyucu/bilgi notları Rıdvan Canım tarafından “asıl metinle ilgisi olmayıp müstensih tarafından eklendiği” gerekçesiyle metne dâhil edilmemiştir (Canım, 2000, s. 692). Her ne kadar notların kime ait olduğunu tahmin niyetiyle olmasa da Rıdvan Canım’ın bu vurgusundan Riyâzî’ye dair bu notların Râşid Efendi nüshasının “müstensih”i tarafından tutulduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca Latîfî Tezkiresi’nin sadeleştirilmiş metnini yayınlayan Mustafa İsen de çalışmasına esas olarak Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesindeki nüshayı almasına rağmen Riyâzî-yi Üskübî’ye dair bu notları metne almamış ve Râşid Efendi’nin tezkire kısmında bulunmayan Riyâzî-yi Üskübî maddesini farklı bir nüshadan temin etmiştir (İsen, 1999, s. 370-71).

1.3. Şems-i Dervîş örneği ve bilgi/okuyucu notlarının güvenilirliği meselesi

Daha önceden sırası geldiğinde Râşid Efendi’deki notların dönemin diğer tezkirelerine ne derece yansdıkları üzerinde durulmuştu. Bu başlık altında ise notlardaki bilgilerin güvenilirliğini Şems-i Dervîş (Şemsî-yi Dervîş/ Dervîş Şemsî) özelinde biraz detaylandırmak istiyoruz. Hatırlanacak olursa Râşid Efendi nüshasının “tezkire” kısmında Şems-i Dervîş’in, Sultan Selim dönemi şairlerinden olup Deh Murg’u ona ithaf ettiği ve sultandan büyük ihsanlar gördüğü kayıtlıyken bu nüshanın “derkenar” kısmında Latîfî’nin verdiği bu malumatın yanlış olduğu vurgulanıp Şems-i Dervîş’in Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olduğu ve meşhur eseri Deh Murg’u Sultan Süleyman’a sunduğu kayıtlıdır. Burada bizi ilgilendiren husus Şems-i Dervîş’in hangi dönemde yaşadığı ve eserini kime sunduğu değil, hangi rivayetin doğru olduğudur. Şayet Latîfî’nin rivayeti doğruysa Râşid Efendi’deki notların güvenilirliği hususunda ciddi soru işaretleri oluşacak ve bu da kimi şairlere dair satır arası bilgiler veren bu notların değerini azaltacaktır. Tam tersi durumda ise notların kıymeti artacaktır. Tıpkı Latîfî gibi şairi tezkiresine alan o dönem tezkirecilerinin Şems-i Dervîş’in hangi sultan döneminde yaşadığı ve Deh Murg’u kime sunduğu sorularına verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Şems-i Dervîş maddesinin bulunmadığı tezkirelere tabloda yer verilmemiştir:

Tablo-3: Râşid Efendi nüshasındaki Şems-i Dervîş’e dair bilgi notunun dönemin tezkireleriyle mukayesesi

	<i>Râşid Efendi nüshasının derkenarındaki notlar</i>	<i>Râşid Efendi nüshasının tezkire kısmı</i>	<i>Latîfî Tezkiresi’nin Hâlet Efendi nüshası</i>	<i>Âşık Çelebi Tezkiresi</i>	<i>Hasan Çelebi Tezkiresi</i>
Tezkirelerde Şems-i Dervîş hangi sultan döneminin şairi olarak gösterilmiştir?	Süleyman	Selim	Selim	Selim	Selim
Şems-i Dervîş, Deh Murg’u kime sunmuştur?	Süleyman	Selim	Selim	Selim	Selim

Tablodan anlaşılacağı üzere Şems-i Dervîş’i Sultan Süleyman’la ilişkilendiren tek metin Râşid Efendi nüshasındaki okuyucu notlarıdır. Gerek Âşık Çelebi gerekse Kınalızâde Hasan Çelebi bu bağlamda Latîfî’nin rivayetini tekrarlamaktadır. Bu açıdan bakınca Dervîş Şemsî’ye dair doğru bilgiyi veren “notlar” değil Latîfî gibi gözükmektedir. Ancak Râşid Efendi nüshasına bu notu düşen kişinin üstüne basa basa Latîfî’nin hata yaptığını vurgulamasının bir mantık ve dayanağı olması gereklidir. Derkenardaki okuyucu notuna yeniden baktığımızda Deh Murg’un Şems-i Dervîş tarafından Rodos ve Engürüs’ün fethini müteakip Sultan Süleyman’a sunulduğundan bahsedildiği görülmektedir. Notta göze çarpan

bir diğer husus ise Deh Murg'un sebep-i telîf kısmında Sultan Selim'in ölümü için şairin epeyce üzüldüğü ve tahta Sultan Süleyman'ın çıkışı ile teselli bulunduğu şeklindeki bilgidir (Râşid Efendi, yz. 1160, 95a). Notların musannifi bu iddiasını Deh Murg'a dayandırdığına göre iddianın teyit yahut tezkibi de ancak Deh Murg vasıtasıyla mümkündür. Bu bağlamda Deh Murg'a bakıldığında eserin birçok nüshasında *Sultan Selim* medhinin bulunduğu görülecektir. Fakat -Deh Murg'u neşreden Mahmut Kaplan'ın (2003, s. 54) da tespit ettiği üzere- *Bibliothèque Nationale Supplement Turc 393* olarak Fransa'da kayıtlı bir Deh Murg nüshasında Sultan Selim'in yerini *Sultan Süleyman* almaktadır.⁶ Tıpkı Râşid Efendi'deki okuyucu notunda belirtildiği üzere bu nüshanın sebep-i te'lîf kısmının ilk dokuz beytinde Sultan Selim'in ölümünden duyulan üzüntü ve sonraki beş beytinde ise Sultan Süleyman'ın tahta geçişinden duyulan memnuniyet net bir biçimde dile getirilmektedir:

Sebeb-i te'lîf-i kitâb

(...)

- [3b] 1. Göz yaşından bâde bagrumda kebâb
Derd-i dilden nukl-ı efgânım rebâb
2. Râh-ı Hakk'a eyleyüp kanum sebîl
Üstühânım şem' magzıydı fetîl
3. 'İşkıla yakdum yüregüm yağını
Rûşen itdüm bu vücûdum bâgını
4. Bahr-ı fikret mevc uruban kıldı cûş
Eyledi hum-hâne 'aklumu hurûş
5. Fikre vardum 'ibretile bir zamân
Kim ne zecr itdi Selîm Han'a cihân
6. Aldı elden mâl u milkin ser-te-ser
Cismi şehrin eyledi zîr ü zeber
7. Kanı az günde anun çok işleri
Rüstem-i Destân gibi cünbişleri
8. Gitdi bir demde olup cümle tebâh
Âh elünden ey cihân-ı rû-siyâh
9. Fevtine olan kişiler sâmi'ûn
Didiler *innâ ileyhi râci'ûn*
10. Gitdi ise n'ola ol şâh-ı cihân
Bâki olsun milk-i Süleymân-zamân
11. Öldi sanmanız siz anı diridür
Çünkü tahtı şeh Süleymân yiridür
- [4a] 1. Şöyle kim bir pâdşehdür şîr-i ner

⁶ Deh Murg'un bu nüshasını temin için kıymetli vaktini ayıran Mehmet Büküm'e ve eserin tenkitli neşrine ulaşmamda yardımcı olan Abdülkadir Dağlar'a teşekkür ederim.

Anda hatm olmuş durur cümle hüner
 2. Çün zamân el virdi ‘irfân devridür
 Hazret-i Sultân Süleymân devridür
 3. Bârı hoş-bûsından anun gül-‘izâr
 Açılup her yirde irmişdür bahâr

(Şemsî-yi Dervîş, yz. 393, 3b-4a)

Yukarıdaki kısmın yanı sıra aynı nüshanın *Sıfat-ı Bahâr* bölümünün son beytinde “Süleyman” ismi zikredilip onun tahta çıkışından duyulan mutluluk:

Müjdegân virsün dile cân-ı cihân
 Sâye saldı çün *Süleymân-ı* zamân

şeklinde dile getirilmekte ve hemen sonrasında Sultan Süleyman medhini muhtevi *Der-Medh-i Pâdişâh* adlı bir bölüm başlamaktadır. Ancak bu bölüm Deh Murg’un diğer nüshalarında *Kasîde Der-Medh-i Selîm Han*, *Der-Mehâmîd-i Sultân Selîm* gibi başlıklarla Sultan Selim adına tanzim edilmiştir. Kaplan’ın (2003, s. 73) Deh Murg neşrine göre kimi nüshalarda:

Heybetinde Rüstem-i Destândur
 Nâm-ı ‘izzetde *Selîm Sultândur*

kimi nüshalardaysa:

Pâdişâh-ı Husrev-i devrândur
 Her kemâlile *Selîm Sultândur*

biçimlerinde Sultan Selim ismiyle geçen beyit Bibliothéque Nationale Supplement Turc 393 5a’da:

Heybetiyle Rüstem-i Destândur
 Nâm-ı ‘izzetde *Süleymân Hândur*

şeklinde Sultan Süleyman adıyla geçmektedir. Sultan Selim’in geçtiği nüshalarda olmayıp da Fransa’daki nüshanın 5a’sında bulunan:

Kılıcından feth olındı Engürüs
 Döymedi bir darbına şehr-i Rodos

beyti de Râşîd Efendi nüshasındaki notlarda vurgulanan Şems-i Dervîş’in Deh Murg’u Engürüs ve Rodos’un fethinden sonra Sultan Süleyman’a sunduğu iddiasını desteklemektedir. Deh Murg’un birçok nüshasındaki kayıtlar eserin Sultan Selim’e sunulduğunu desteklerken Fransa’daki nüshanın Sultan Süleyman’ı işaret etmesi gerçekten anlaşılması zor bir durumdur. Şems-i Dervîş şayet ki Sultan Süleyman’ın bahsi geçen iki fethinden sonra hâlâ yaşıyorsa bazı ekleme ve çıkarmalarla mesnevisini Sultan Süleyman’a da sunmuş olabilir. Bibliothéque Nationale nüshasındaki bu kayıtlar ortada olduğu sürece gerek tezkirelerin Şems-i Dervîş’e dair söyledikleri gerekse Deh Murg’un birçok nüshasında Sultan Selim isminin bulunuyor oluşu Râşîd Efendi nüshasındaki iddiayı çürütmek için yeterli değildir. Şu durumda Râşîd Efendi’deki notlar -en azından Şems-i Dervîş özelinde- arka planda bazı kaynaklara dayandığından güvenilirliği hususunda kesin bir şey söylenemese de tamamen yokmuş gibi de kabul edilemez.

SONUÇ

Râşid Efendi'de kayıtlı Latîfî nüshası, tüm bu örnek ve iddialar çerçevesinde derkenardan okunduğunda muğlak da olsa aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür:

i) Râşid Efendi nüshasının derkenarlarında sahh kaydı ve bilgi/okuyucu notu olmak üzere iki tür kayıttan bahsetmek gereklidir. Bunlardan sahh kayıtlarının tezkirenin genişletilmiş versiyonunda yer aldığı gözlemlenirken okuyucu notu olarak isimlendirdiğimiz notların genişletilmiş versiyonda bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu da okuyucu notlarının tezkirenin organik yapısıyla bütünlük içinde olmadığını göstergesidir. Latîfî Tezkiresi neşirlerinin notları metne dâhil etmemeleri bu bağlamda isabetlidir. Zira bunlar müstakil ve özgün bir görünümüdür.

ii) Râşid Efendi'deki bu notlar bir bütün olarak Latîfî tarafından kaynak alınmadığı gibi devrin diğer tezkireleri tarafından da alınmış değildir.

iii) Notların kime ait olduğu hususunda da çeşitli tahmin yahut iddialar gündeme getirilmiştir. Râşid Efendi nüshasında derkenar olarak yer alan Riyâzî-yi Üskübî maddesinden hareketle notların Latîfî'ye ait olabileceği öne sürülmüştür. Ancak bazı notlarda doğrudan Latîfî'yi hedef alan: "Mü'ellif hazretleri Mevlânâ Latîfî burada sehv itmişlerdür// Mü'ellif hazretleri mücerred nisbet itdüğünden hatâ itmişdür. Kavli dahi mu'temed degüldür// Latîfî bunu idrâk u zabt itmekte kâsır olduğuçün hakîr yazdum." tarzındaki ifadeler notların Latîfî'ye ait olma ihtimalini epeyce zayıflatmaktadır.

iv) Notların kime ait olduğuna dair bir diğer tahmin ise bunların Râşid Efendi nüshasının müstensihine ait olabileceği yönündedir. Ancak buna Râşid Efendi nüshasının hâtimesinde karşımıza çıkan hicrî 953 yılı ile notların hicrî 957'de düşüldüğünü gösteren arka kapak zahriyedeki kayıt engel teşkil etmektedir.

v) Râşid Efendi nüshasının arka kapak zahriyesinde vurgulandığı üzere bu notlar bir "ârif-i avârif-nisâb" diye nitelenen biri tarafından tutulmuş ve tezkireye de yine şu an için kim olduğunu bilmediğimiz biri tarafından eklenmiştir. Notların yazıldığı yılı gösteren arka kapak zahriyedeki hicrî 957 yılı ile ön kapak zahriyedeki hicrî 957 tarihli temellük kaydından hareketle söylenecek olursa notların kâtibi ile temellükte adı geçen aynı kişi olması muhtemeldir. Bununla birlikte notların müellifine dair şu an için bir şey söylemek zordur. Ancak her ne kadar kim olduğuna dair bir tespit bulunma imkânımız olmasa da Latîfî'nin eksik ve yanlışlarını sıralayan bu kişinin alelâde biri olmayıp entelektüel açıdan donanımlı ve tezkire kültürüne hâkim biri olduğunu söylemekte sakınca yoktur. Diğer taraftan Türk tezkirecilik geleneğinin yeni yeni oluşmaya başladığı bir dönemde Latîfî'yi inceden inceye okuyup eksik ve yanlışlarını sıralayanların varlığı bu geleneğe gösterilen ilginin de bir tür işareti olsa gerektir.

vi) Notların sahibinin böyle bir donanımda olması, bunların o dönem tezkirecilerinin biri tarafından kaleme alınma ihtimalini akla getirirse de 16'ncı yüzyıl tezkirelerinin hemen hemen hiçbiri önemli ölçüde notlardaki bilgileri eserlerine taşımadığından bu ihtimal zayıftır.

vii) Râşid Efendi nüshasındaki derkenarların ne derece muteber oldukları ve bir çırpıda göz ardı edilip edilemeyeceği hususu da bu çalışmada ele alınanlardandır. Şems-i Dervîş (Şemsî-yi Dervîş) örneğinde görüldüğü üzere, dönemin bütün tezkireleriyle tenakuz halinde olduğu konularda dahi hatalı bilgiler aktardığı gerekçesiyle derkenarlardaki bilgi/okuyucu notlarının üstünü bir kalemde çizmek kolay değildir.

SUMMARY

Latifi's Tezkere, which is regarded as one of the important sources of the sixteenth-century biography and prose traditions, could not escape from being the target of various criticisms, starting from the first years when it was written. However, it is not possible to say that these notes, written on the apostil (*derkenar*) of the said copy, were kept only for opposition to Latifi because these notes are complementary to the biographical personalities that Latifi deals with by considering various aspects. These notes in Rashid Efendi copy provide examples of poems that Latifi could not detect in some cases, and in some cases, they provide inline information about some poets. In a few examples, it is seen that the person holding the notes directly targeted the author of the *tezkere* with phrases such as "Latifi, müellif hazretleri and Monla Latifi". In the notes containing such addresses, it was attempted to correct the mistakes of Latifi and it was emphasized that the information given by the author was not reliable.

The aforementioned notes are spread over the entire text. It is not entirely clear who kept these notes that were recorded in the copy of Rashid Efendi. However, some studies on this copy, which was accepted as the first version of the *tezkere*, claimed that the person who wrote the notes might have been Latifi. The apostils (*derkenar*) in Rashid Efendi's copy are not in the form of reader notes. For this reason, the apostils (*derkenar*) in the copy are divided into two, as "sahh records" and "reader notes" in the introduction part of the article. After focusing on Sahh records, the main subject was presented and the reader notes in the copy of Rashid Efendi were examined under the following titles: "Reader notes in Rashid Efendi and their characteristics" "Why are the notes written?", "Do the notes belong to Latifi?", "The question of the reliability of the notes". The issue of whether the reader notes in the copy of Rashid Efendi are the source of the copy of Halet Efendi, which is accepted as an extended version of the *Latifi's Tezkere*, and the other *tezkere* of the period, is another issue discussed in the article.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

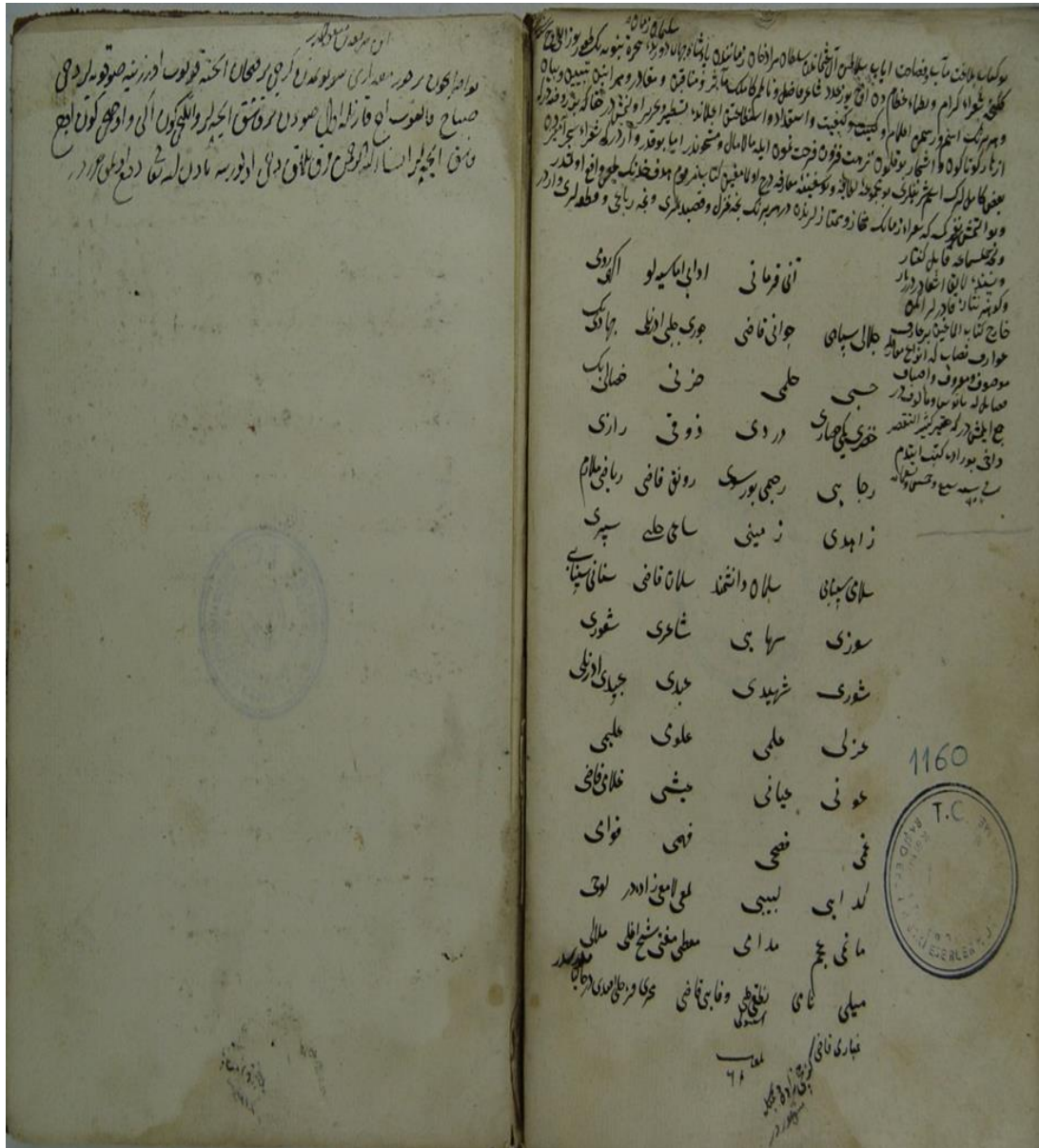
Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet (1314). *Âsâr-ı eslâfdan tezkire-yi Latîfi*. Dersââdet: İkdâm Matbaası.
- Andrews, W. G. & Dalyan, A. (2019). İki farklı Latîfi Tezkiresi ve nüshaları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 68, 49-68. doi: 10.32925/tday.2019.30.
- Andrews, W. G. (1970). *The tezkere-i şuarâ of Latîfi as a source for the critical evaluation of Ottoman poetry* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Michigan, Michigan.
- Andrews, W. G. (1996). Metin nerede? Hangi metin? Kimin metni?. *Varlık*, 1062, 46-50.
- Andrews, W. G. (2015). Osmanlı metin çalışmaları: Geçmişe meydan okuma, geleceği tasarlama. (Veysel Öztürk, Çev.). H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru & A. E. Özyıldırım (Haz.), *Eski Metinlere Yeni Bağlımlar: Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler* içinde (s. 36-58). İstanbul: Klasik Yay.
- Canım, R. (2000). *Latîfi tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ: İnceleme-metin*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Dalyan, A. (2020, 2 Şubat). Latîfi projesi ve Latîfi Tezkiresinin iki farklı yazmasında Mihrî ile Zeyneb maddelerinin karşılaştırılması. Erişim adresi: https://www.academia.edu/39902796/LAT%C4%B0F%C4%B0_PROJES%C4%B0VE_LA%E1%B9%AC%C4%AF%C4%AATEZK%C4%B0RES%C4%B0N%C4%B0N_%C4%B0K%C4%B0_FARKLI_YAZMASINDA_M%C4%B0HR%C4%AA_%C4%B0LE_ZEYNEB_MADDELER%C4%B0N%C4%B0N_KAR%C5%9EILA%C5%9ETIRILMASI.
- Değirmenci, T. (2011). Bir kitabı kaç kişi okur? Osmanlı'da okurlar ve okuma biçimleri üzerine bazı gözlemler. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 13, 7-43.
- İpekten H., Kut, G., İsen, M., Atay, H. & Karabey, T. (2017). *Sehî Beg heşt bihişt*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hestbihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=128EED3CA597181B3BC837ADF08564A36D698D0D973D489829C80B43861853D2. Erişim tarihi: 02.02.2020.
- İsen, M. (1994). *Künhü'l-ahbârın tezkire kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İsen, M. (1999). *Latîfi Tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (2003). *Deh murg-ı Şemsî: İnceleme-metin-sözlük*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yükseköğrenim Vakfı Yay.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi meşâ'irü'ş-şu'arâ: İnceleme-metin*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kutluk, İ. (1989). *Kınalı-zade Hasan Çelebi tezkiretü'ş-şuarâ*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Latîfi. *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi. 1160.
- Latîfi. *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Süleymaniye Kütüphanesi. Hâlet Efendi, 342.
- Latîfi. *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Süleymaniye Kütüphanesi. Kılıç Ali Paşa, 780.
- Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve gülşen-i şu'arâsı: İnceleme-metin*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sungurhan, A. (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-şu'arâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-s-uara.html>. Erişim tarihi: 02.02.2020.
- Şemsî-yi Dervîş. *Deh murgân*. Bibliotheque Nationale Supplement Turc. 393.

Ek-1: Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 1160 numarada kayıtlı nüshanın arka kapak zahriyesi: Râşid Efendi, yz. 1160, 165b.

Abdurrahman Munîf'in "Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle" Adlı Romanında Doğu Kültüründen İzler

Dr. Rifat Işık
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü
rifatisik@selcuk.edu.tr

Mehmet Beşir Bulut
Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
besirbulutt@gmail.com

Öz

Yazmış olduğu eserlerinin çoğunluğu, doğu odaklı olması sebebiyle doğu yazarı olarak bilinen Abdurrahman Munîf, modern Arap edebiyatının bu alanda önemli simalarından birisi haline gelmiştir. Eserlerinde doğu temasını tarafsız bir anlayışla ele almaya çalışan yazarın *Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle* adlı romanında, bir İngiliz ajanının doğu ülkelerinin birinde yaptığı istihbarat faaliyetleri sırasında yaşadıklarını, biraz politik birazda duygusal bir kurguyla okuyucuya sunmuştur. Munîf, bunu yaparken orta doğuda, bugün halen devam eden gizli oyunların, perde arkasını kurgulayarak okuyucuya aktarmıştır. Munîf, romanını kurgularken doğuya dışarıdan bakan bir kişinin aktaramayacağı kadar detaylı bilgileri, satır aralarında okuyucusuna aktarmaktan geri durmamıştır. Romanın konusunun yakın tarihle ilgili olması, yaşadığımız ülke itibariyle orta doğu coğrafyasına olan yakınlığımız ve batının doğuya bakış açısını detaylı bir şekilde gözler önüne sermesinden dolayı böyle bir çalışmayı ele almak faydalı olacaktır. Roman, doğu başlığı altında tematik olarak incelenirken, insanlarından kültürlerine kadar pek çok konu başlıklandırılarak ele alınmıştır. Romanda tema tahlilini yaparken bazı noktadaki alıntılar özellikle uzun tutulmuştur. Bunun sebebi, ilgili alıntının her bir noktasında o temaya dair ayrıntılı ifadelerin bulunması ve konu akışının bozulmasının önüne geçmektir.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Munîf, Modern Arap Edebiyatı, Doğu, Kültür, İnsan.

Traces from The Eastern Culture in Abdurrahman Munîf's *Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle*

Abstract

Abd al-Rahman Mounif, who is known as the eastern writer due to the fact that most of her works are oriented towards the east, has become one of the important symbols of modern Arabic literature in this field. In his novel *Sibâq al-Masafat al-Tavilah*, which tries to deal with the eastern theme in his works with a neutral understanding, he presented the reader with a little political and emotional fiction that an English agent lived during his intelligence activities in one of the eastern countries. While doing this, Mounif edited the behind-the-scenes of the secret games still in the middle east and conveyed them to the reader. While constructing his novel, Mounif did not hesitate to transfer the detailed

Gönderim Tarihi / Sending Date: 22/06/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14/08/2020

information to the reader in between the lines, which could not be conveyed by a person looking at the east from the outside. It would be beneficial to consider such a study because the subject of the novel is related to the recent history, our proximity to the Middle East geography as of the country we live in, and the west's detailed view of the east. While examining the novel thematically under the title of the east, discussed many topics from their people to their cultures. While analyzing the theme in the novel, kept the quotations at some point especially long. The reason for this is to find detailed statements about that theme at each point of the relevant quote and to prevent the subject flow from deteriorating.

Keywords: Abd al-Rahman Mounif, Modern Arabic Literature, East, Culture, Human.

GİRİŞ

Abdurrahman Munîf, Modern Arap Edebiyatının ve çağdaş dünya edebiyatının en önemli figürlerinden birisidir. 1933 yılında Amman'da doğan yazarın babası, Necdli bir Suudi tüccar, annesi ise Iraklıdır. Doğumundan kısa bir süre sonra babası vefat etmiştir. Çocukluğundan itibaren bir dizi siyasi olayların etkisi altında kalmıştır. Dönemin önemli simalarından Irak'ın ikinci kralı olan I. Faysal'ın tek oğlu Gazi b. Faysal (ö.1939)'ın esrarengiz ölümü, İngiliz karşıtlığından dolayı 2. Dünya Savaşı sırasında Amman'da halk tabakasından birçok insan arasında Mihver devletleri için oluşan sempati, Munîf'in ilk hatıraları arasında yer almaktadır. Bunların yanısıra 1948 yılındaki Arap-İsrail Savaşı ve Filistinlilerin başına gelen felaketlere doğrudan şahit olmuştur (Hafez, 2006, s. 39-40). 20. yüzyılın en yetenekli Arap romancılarından birisi olarak kabul edilen Abdurrahman Munîf, Necip Mahfûz ile birlikte Arap romanını, kültürel ve politik kaygıların merkezi haline getirerek Arap dünyasının edebi manzarasını değiştirmeyi başarmıştır (Ali, 2004; Harmancı, 2013, s. 68).

Yoğun siyasi kargaşaların olduğu zamanlarda üniversite okuyan Munîf, komünistlerden muhafazakâr İngiltere taraftarlarına kadar, geniş bir siyasi yelpazeyi barındıran kampüste, Baas Partisinin ilk üyelerinden birisi olmuştur. 1955'te Nuri es-Sa'îd rejimi; İngiltere, İran, Pakistan ve Türkiye ile birlikte Bağdat Paktını imzalayarak bölgede bir protesto dalgasının yayılmasına sebep olmuştur. Abdurrahman Munîf ise, politik aktivitelerinden dolayı üniversite eğitimini tamamlayamadan Irak'tan sürgün edilmiştir. Tüm bu olaylara rağmen, hukuk eğitimini tamamlayarak diplomasını almıştır. Daha sonra Baas Partisi bursu ile Belgrad Üniversitesi'nde petrol ekonomisi üzerine çalıştığı tezini bitirerek doktorasını tamamlamıştır (Hafez, 2006, s. 40). Abdurrahman Munîf, Arapların hazin bir şekilde yanıldığı altı gün savaşları ve Filistin direnişinin Ürdün Monarşisi tarafından bastırıldığı 1970 tarihinde, petrol endüstrisi üzerine ayrıntılı bir çalışma hazırlamıştır. Hazırlamış olduğu bu çalışma ise 1972 yılında Beyrut'ta basılmıştır (Arslan, 2017, s. 12). 1983 yılında Lübnaniye gazetesinde çalışmak üzere Beyrut'a gitmiş ve orda meşhur eseri *el-Eşcar ve İğtiyalu Merzûk* (Ağaçlar ve Merzuk Cinâyeti)ni yazmaya başlamıştır (Munîf, 1979, s. 2). Bu andan itibaren kendisini tamamen edebiyata veren yazar, Arap Edebiyatında öncü bir konuma yerleşmiştir (Livescu, 2013, s. 21). Yazar, kendi özgün bakış açısıyla, genel anlamda Arapların yaşam portresini eleştirmekte ve irdelemekte kararlı davranmıştır. Yaşamış siyasi ve içtimai olaylar da eserlerinin temelini oluşturmuştur (Emekli, 2015, s. 304). Abdurrahman Munîf, uzun süredir sıkıntısını yaşadığı kalp rahatsızlığı sebebiyle 24 Ocak 2004 yılında 71 yaşında Suriye'de vefat etmiştir (Gabriel, 2003, s. 4).

Abdurrahman Munîf'in edebi hayatı boyunca en meşhur te'lifleri arasında: *el-Eşcar ve İğtiyal-u Merzûk* (Ağaçlar ve Merzuk Cinâyeti), *Kıssatu Hubbi Mecusiyye* (Mecûsi Aşk Hikayesi), *Şarku'l-Mutavassıt* (Akdenizin Doğusu), *Hîne Terekna'l-Cisr* (Köprüyü Terk Ettiğimiz Zaman), *en-Nihayât* (Sonlar), *Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle* (Uzun Mesafeli Yarışlar), *Âlem bilâ Harâit* (Haritasız Bir Dünya), *Mudunu'l-Milh* (Humâsiyye) (Tuz Şehirleri/Beşleme), *el-Ân; hunâ, Şarku'l-Mutavassıt Merreten Uh râ* (Şimdi Burada, Tekrar Akdenizin doğusu), *Sîret-u Medîne* (Ammân fi'l-Erbâiyyinât) (Bir Şehir Bibliyografyası/1940'lı yıllarda Amman), *Ardu's-Sevâd* (Sevâd Arazisi), *Ummu'n-Nuzûr* (Adak Ağacı), *Mebde'u'l-Muşâreke ve Te'mîmu'l-Bitrûl li'l-Arabî* (Arap Petrolünü Millileştirme ve Paylaşma Süreci), *el-Betrûl el-Arabî* (Petrol Araplarıdır), *Te'mîmu'l-Bitrûl el-Arabî* (Arap Petrolünü Millileştirme), *el-Kâtib ve'l-Menfâ*

(Yazar ve Sürgün), *ed-Dimokrâtiyye Evvelen ed-Dimokrâtiyye Dâimen* (İlk olarak Demokrasi, Daima Demokrasi), *Beyne's-Sekâfeti ve's-Siyaseti* (Kültür ve Siyaset Arasında), *Leo'atu'l-Ğıyâb* (Yokluğun Acısı), *Rihlet-u Dav'* (Işığın Yolculuğu), *Zâkiretun li'l-Mustakbel* (Geleceğin Bir Hatırası), *Mervân Kassâb Bâşî* (Mervan Kasab Başı), *Cibr: Mûsîkar el-Elvân* (Cibr: Renklerin Müzisyeni) gibi eserleri sayılabilir (Munîf, 1979, s. 2; el-Kaş'amî, 2003, s. 121-125).

Yazmış olduğu eserleri vesilesiyle 1989 yılında "Sultan b. Ali el-Uveys es-Sekâfiyye li'r-Rivâye" ve 1998 yılında, senede bir kez verilen "Kahire" ödüllerini almıştır (Munîf, 1979, s. 2). Bir romancı olmasının yanısıra aynı zamanda akademisyen de olan Munîf'in makale ve benzeri yazmış olduğu eserlerin sayısı oldukça fazladır. Yukarıda kendisi hakkında ön plana çıkmış eserler verilmiş olup bu tip eserleri ciddi yekün tutacağından, burada sadece ilgili kaynakları gösteren yere atıfta bulunulacaktır (el-Kaş'amî, 2003, s. 126-142). Abdurrahman Munîf'in yukarıda bahsedilen bu eserlerinin dışında, Arap dünyasında kendisi hakkında yapılmış birçok müstakil eser, araştırma yazısı ve makale yazıları da bulunmaktadır (el-Kaş'amî, 2003, s. 145-160). Kendisi hakkında Arap dünyasında yapılan çalışmaların yanısıra tespit edildiği kadarıyla, Türkiye'de yapılmış çalışmalara da değinmek, bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara faydalı olacaktır. Bu çalışmalardan bazıları:

Çeviri Kitaplar:

1. Munîf, Abdurrahman (2003). İhtiyar'a Suikast (Semih Özal Çev.). İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi Yayınları.
2. Munîf, Abdurrahman (2012). Ağaçlar ve Merzuk Cinayeti (İbrahim Demirci ve Hasan Harmancı Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
3. Munîf, Abdurrahman (2015). Sonlar (İlknur Emekli Çev.). Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
4. Munîf, Abdurrahman (2018). Akdeniz'in Doğusu (Ayşe İspir Kurun Çev.). İstanbul: Ketebe Yayınevi.

Tez:

1. Emekli, İlknur (2006). *Abdurrahman Munîf Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri ve En Nihayat Adlı Romanının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
2. Tuğrul, Ülkü (2006). *Abdurrahman Munîf'in Şarku'l Mutevassıt Adlı Romanının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
3. Mousa, Hamid (2012). *Silence and Defeat The Shock of Colonization in Chinua Achebe's Things Fall Apart and Abdelrahman Munîf's Cities of Salt* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, İstanbul.
4. Harmancı, Hasan. (2013). *Abdurrahman Munîf'in el-Eşcar ve İğtiyatu'l- Merzuk Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Yönden İncelemesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
5. Al-Jumaali, Omar Ghalib (2013). *Tracing The Doubles And Avatars A Psychological Reading in Abdulrahamn Munîf And Hermann Hesse* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, İstanbul.

6. Erbay, Hatice (2015). *Abdurrahmân Munîf'in "Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle" Adlı Eserinin Roman Tekniği Açısından İncelenmesi*.¹ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
7. Allawi, Thamer Yousif (2017). *Thomas Hardy ve Abdurrahman Munîf'in Romanlarında Bölgeselliğin Kültürel Bakış Açısı Üzerine Bir Karşılaştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
8. Arslan, Adnan (2017). *Abdurrahman Münif'in Romancılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Makale:

1. Harmancı, Hasan (2013). "Abdurrahman Munîf'in el-Eşcâr ve İğtiyatü'l- Merzûk Adlı Eserinin Teknik Yönden İncelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S.30. s. 67-96.
2. İpek, Muhammet Selim (2014). "Arap Yarımadasında Roman". *Turkish Studies*. S.9. s. 411-421.
3. Emekli, İlknur (2015). "Abdurrahman Munîf Risâle min Verâil-Hudûd Adlı Kısa Öyküsü". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. S. 35. S. 303-315.
4. Demirci, Gülyâşar (2017). "Abdurrahman Münif'in Refik Adlı Kısa Hikayesinin Tercümesi ve Tematik Olarak İncelenmesi". *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*. S.4. s. 979-992.
5. Arslan, Adnan (2018). "Modern Arap Romanında Diglossia Çiftliliklik Abdurrahman Münif Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.27. s.183-202.
6. Demir, Ethem (2019). "Abdurrahman Munîf'in "Ummu'n-Nuzûr" ve Orhan Kemal'in "Hanımın Çiftliği" Romanlarında "Hoca" Tipolojileri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.19. s. 759-771.

Sosyalist Arap romancılarının önde gelen isimlerinden birisi olan Abdurrahman Munîf'in bu çalışmaya konu olan *Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle* (Uzun Mesafeli Yarışlar) adlı romanına yakından bakıldığında doğuya birçok açıdan ışık tuttuğu görülmektedir.

Eserlerinde kullandığı dil ve üslup açısından sıklıkla değişikliğe giden yazar, anlattığı temayı ve karakterlerin iç dünyasını olabildiğince yansıtmayı hedeflediği için onların dili ile okuyucuya ulaşmaya çalışmıştır. O dönemlerde orta doğu ülkelerinde uygulanan otoriter rejimlerle ilişkisi bulunan ve romanlarında siyasi mesajları yoğun bir şekilde kullanan Munîf, eserlerini halka ulaşmada bir aracı olarak görmüştür. Bu sebeple romanlarında, bolca halk diliyle küfürler, alaycı üsluplar ve teşbihleri görmek şaşırtıcı değildir (Arslan, 2018, s. 189-191). Munif, kendi diliyle bu romanın belirgin iki özelliğinden bahsetmektedir. Birincisi, bu romanını tarihi resmî belgeler üzerinden yazmıştır. İkincisi ise, alışılmışın dışına çıkarak

¹İlgili tezde incelenen eser ile bu çalışmada ele alınan eser, benzerlik arz etse de içerik bakımından her iki çalışma da birbirinden farklıdır. Hatice Erbay tarafından 2015 yılında yapılmış olan bu tezde, Abdurrahman Munîf'in "Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle" adlı romanı üzerine teknik bir inceleme yapılmıştır. Söz konusu bu incelemede temelde eserin olay örgüsü, anlatıcı ve bakış açısı, şahıs kadrosu, zaman, mekân, anlatım teknikleri, dil ve üslup gibi teknik özelliklerine değinilmiştir. Çalışmada tema başlığı ayrıntılı olarak ele alınmadığı için bu çalışmada tema üzerinde daha çok yoğunlaşmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Erbay, Hatice (2015). *Abdurrahmân Munîf'in "Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle" Adlı Eserinin Roman Tekniği Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

birçok Arap romanında yapıldığı gibi Batı'ya Doğu gözü ile bakmak yerine, Doğu'ya Batı gözü ile bakmayı tercih etmiştir. Faysal Derrâc, ele almış olduğumuz bu romanıyla ilgili olarak Abdurrahman Munîf ile yapmış olduğu bir röportajında bu iki özelliğe dair şu ifadelerle yer vermiştir:

“Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle, benim diğer romanlarımdan çok farklıdır. Çünkü diğer eserlerimden çok daha fazla tarihi gerçeklere dayandırarak kaleme aldım. Romanı yazmaya karar verdiğim zaman zihnimde belirlediğim konu; İran'da Musaddık hükümetinin görevde bulunduğu dönemi yazmaktı. Bu kararı almamda, yaptığım tarihi okumaların etkisi, çok büyüktür. Bu okumaları İran'da Musaddık hükümetinin devrildiği dönemi takip eden bir süre zarfında Irak'ın İran büyükelçiliğinde görev yapan dostum Hüseyin Cemil'in sağlamış olduğu tarihi resmî belgeler üzerinden gerçekleştirdim. Romanımın bir diğer ayırt edici özelliği ise; alışılmışın dışına çıkarak birçok Arap romanında yapıldığı gibi Batı'ya Doğu gözü ile bakmak yerine, Doğu'ya Batı gözü ile bakışı ele almayı tercih etmemdir” (Munîf, 1994, s. 236-237).

Ele almış olduğumuz eserde de halk ve halka dair izlenimleri sıklıkla görmek mümkündür. İncelenen eserde, anlatılan temanın okuyucu tarafından daha net anlaşılabilmesi için romanın kısa özetinin verilmesi faydalı olacaktır.

Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle Romanı

Romanın ana karakteri Peter Mc Donald, 2. Dünya savaşı esnasında bir İngiliz savaş gemisinde görevlidir. Görev aldığı gemi, İtalyan kıyılarında bir gözetleme görevi sırasında, Almanlar tarafından tuzağa düşürülmesinin ardından esir olarak tutulmuş ve bu esareti yaklaşık iki yıl kadar sürmüştür. Peter Mc Donald'ın, bu tutsaklık süresince yaşadıkları, onu sert ve sağlam bir karakter sahibi yapmasının yanında fazlasıyla da ulusalcı bir ruha sahip kılmıştır. Özgürlüğüne kavuşmasının ardından Peter Mc Donald, ülkesinde bir petrol şirketinde işe başlamıştır. Bu şirket, İngilterenin Uluslararası petrol işlerini ile birtakım gizli faaliyetlerini yürütmektedir. Şirketin müdürü Mr. Randly, aynı zamanda İngiltere'nin İran petroleri üzerinde yürüttüğü gizli çalışmaları yapan birimin de başındadır. İngilizler için İran'da iktidara gelen yeni hükümet ile ilişkiler, istenildiği gibi gitmemektedir. İngiltere, buradaki mevcut çıkarlarını korumak için bölgeye bir ekip gönderecektir. İran petroleri üzerindeki çıkarlarını korumak ve gerekli istihbaratı sağlamak üzere gönderilen bu ekibin başına Peter Mc Donald getirilmiştir. Doğulular ve doğuda nelere dikkat etmesi gerektiği ile ilgili kısa bir eğitimin ardından, görevine başlamak üzere yola çıkacak olan Peter Mc Donald, eşi Petricia ve kızıyla vedalaşarak Londra'dan ayrılır. Birlikte görev yapacağı işbirlikçileri ile buluşmak üzere Beyrut'a gider. Burada, Şirin Abbâs, Rıza Safrâvî, Mirza Muhammed ve Abbâs ile beraber kısa bir süre kalır. Ardından İran'a geçerler. İran'da onlara eski bir siyasetçi olan Eşref Ayetullah ta katılır. Hedefleri, İngilizlerin aleyhine gelişen durumu tersine çevirmektir. Zira, İran'da hükümet değişmiş, iktidara gelen Muhammed Musaddık (Romanda el-Acûz olarak kodlanmıştır.) petrol sanayisini millileştirmiştir. İngilizlerin istediği, el-Acûz'u (İhtiyar) devirerek İran şahı ile iş birliğine girmek ve petrol sanayisinde söz sahibi olmaktır. Bu amaç için çalışmalara başlayan Peter başkanlığındaki ekip, ülkede sokak gösterilerinden süikastlere kadar pek çok gizli faaliyet yürütmektedirler. Altı aylık bir iş olarak bakılan bu süreç, işlerin istenildiği gibi gitmemesi ve bölgede Amerikan devletinin de faaliyetleri sebebiyle iki yıla kadar uzamıştır. Peter Mc Donald, bu süre zarfında sürekli bir şekilde İngiltere ile haberleşmekte ve gelen emirleri uygulamaktadır. Ülkede işlerin istedikleri gibi gitmediğini fark eden Peter Mc Donald,

durumdan hoşnut olmasa da gelen emirleri uygulamaktan başka çaresi yoktur. Göreve başladığı günden bu yana iki yıl geçmiştir. Peter Mc Donald, merkezden (Londra) gelen emirle bir sahil köyünde zorunlu tatile çıkarılması sonucu, olayların akışından tamamen kopartılmıştır. Bu on günlük süre içinde beklenen olay gerçekleşir ve Muhammed Musaddık (el-Acûz), hükümeti devrilir. Ancak, bu İngilizlerin eliyle değil, Amerikalıların tasarlayıp gerçekleştirdikleri bir plan dahilinde olmuştur. Peter Mc Donald, gittiği sahil köyünde çok fazla kalamamıştır. Bazı köylülerin karşı çıkması ile zorla köyden çıkartılmıştır. Ülkesinin elçiliğine gelen Peter Mc Donald, herşeyin değiştiğini, öteden beri istediği ve çabaladığı şeyin gerçekleştiğini görmüştür. Ancak, bunu İngiliz hükümetinin yapmadığını da bilmektedir. Aslında Peter Mc Donald, son zamanlarda ülkesindeki yetkililerin sesizliğinden ve çalıştığı arkadaşları Rıza, Mirza, Şirin ve Eşref'in takındıkları tutum değişikliği sebebiyle bazı şeylerin ters gittiğinden şüphelenmiştir. Fakat, İran'lıların Amerikalılarla bir iş birliğine giderek bunu gerçekleştirdiklerini ve ülkesinin de gelecekteki çıkarları gereği tüm bunlara sessiz kaldığını asla düşünmemiştir. Tüm bunların sonucunda, bütün çabaları ve çalışmaları boşa gitmiştir. Büyük bir ihanete uğradığını düşünen Peter Mc Donald'ın kabul etmesi zor olsa da ülkesinin çıkarları için yenilgiyi kabullenmekten başka çaresi kalmamıştır.

ROMANDAKİ DOĞU KÜLTÜRÜNE AİT İZLER

Arapça "şark" kelimesinin karşılığı olan bu kelime, coğrafi olarak güneşin doğduğu yer anlamına gelmektedir (Ahterî, 2013, s. 543,544; Ayverdi, 2011, C. 3, s. 2949). Her ne kadar Doğu ve Batı terimleri, sözlüklerde coğrafi yön olarak tanımlansa da başta Arap romanları olmak üzere, birçok ilmi ve edebi eserde bu tanımlarla anılmaz. Bu tip eserlerde, Şark (Doğu) ve Garp (Batı) denilince ilk olarak, alinyazıları farklı olan ve yaşama tarzları birbirinden ayrı olan iki dünya akla gelir (Ülken, 1964, s. 26). Bu iki terimin Abdurrahman Munîf'in *Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle* (Uzun Mesafeli Yarışlar) adlı eserine de yansması bu şekliyle olmuştur. Arap toplumu ve batı toplumunun çok sık bir şekilde karşılaştırıldığı bu eserde, Abdurrahman Munîf, romana belkide batı dünyasının doğuya bakış açısının da bir yansması olan şu ifadelerle başlamaktadır. "*Kim doğuya egemense... Dünyaya egemendir*" (Munîf, 1990, s. 8) Abdurrahman Munîf, bu bakış açısını, romanının temeline alarak olay örgüsünü kurgulamıştır. Bu bakış açısını romanın muhtelif yerlerinde, olay örgüsünün seyrine göre vermeye çalışmıştır. Bu bölge, batının gözünde her ne kadar olumsuz bir imaja sahip olsa da batı için stratejik açıdan oldukça önemlidir. Abdurrahman Munîf bu önemi, doğuya gitmeden önce bir hazırlık içerisinde olan romanın baş kahramanına söylenen şu ifadelerle anlatmaktadır: "*Şunu itiraf etmeliyiz ki şark demek gelecek demektir. Şark'ı kazanan geleceği de kazanmıştır...*" (Munîf, 1990, s. 219). Her ne kadar "doğu" kelimesi bütün yönleriyle batı için bir olumsuzluk çağrışırsa da bu iki bölge tarih boyunca hep aynı siyasi atmosfer içinde yer almıştır. Bu doğrultuda batı, geleceğini doğuda gördüğünden dolayı buradaki faaliyetlerinden geri durmamıştır. Abdurrahman Munîf, romanın baş kahramanını, yaşadıklarını ülkesine döndükten sonra, başka insanların da faydalanması adına günlük tutan birisi olarak ele almıştır. Bu doğrultuda Peter, ülkesine döndüğünde yaşadıklarını yayınlamak için pek çok şeyi günlüğüne kaydetmektedir. Günlüğüne tuttuğu bu notların birinde, doğu hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir: "*Şark, çelişkiler yumağıdır, bu çelişkiler yumağı her türde ve düzeydedir: taş devrinden modern çağa kadar, en geri ve en modern teorilerin yanında, en ileri düzeyde kişisel cesaret ile en anarşik örgüte kadar her şey birlikte ve iç içedir. Aynı şekilde, şarktaki her şey, insanda merak ve değişik bir durum oluşturuyor. Bu neden böyle? Ne istiyorlar?*" (Munîf, 1990, s. 245). Munîf, bu ifadelerle doğunun sosyolojik

durumunun anlaşılabilmesi için büyük bir çaba harcanması gerektiğini belirtmiştir. Buradan hareketle romanın genelinden anlaşılacağı üzere yazar, doğu toplumunun farklı toplumlar tarafından tam olarak anlaşılmasının sebebinin, yaşam şartları ve kültürel farklılıklara dayandırılmıştır. Bu bağlamda, bu topluma ait olmayan kişiler için buradaki insan ilişkilerini anlamak çok zor ve karmaşıktır. Bu karmaşık durum, yabancıların ikili ilişkilerde zorlanmalarına ve içinden çıkılmaz durumlara sebep olmaktadır. Çalışmada, bahsi geçen bu bakış açısının daha net anlaşılabilmesi için, konuların roman özelinde başlıklandırılması uygun olacaktır.

DOĞU İNSANI

Abdurrahman Münîf'in ele alınan romanında, doğuya dair en fazla yer verdiği tema, doğu insanıdır. Doğu insanını, bir batılının gözünden çeşitli durumlarda, genelleyici bir üslupla ve detaylı tasvirlerle okuyucuya aktarmaktadır.

Erkek

Romanın baş kahramanı Peter Mc Donald, göreve gitmeden önce Londra'da doğu hakkında detaylı bir eğitime tabi tutulmuştur. Abdurrahman Münîf, kurgulamış olduğu bu eğitim aracılığıyla batının gözünde doğu insanının tarifini, şu ifadelerle yapmıştır:

Onların iki özelliği vardır: ahmaklık ve acelecilik, ahmaktırlar çünkü hiçbir şey bilmezler, nasıl düşüneceklerini de bilmezler, nasıl davranacaklarını da bilmezler, bundan dolayı düşüncelerinin tamamı ve davranışlarının büyük bir bölümü ahmakçadır. Aynı şekilde, aceleci ve çok sinirlidirler. Gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyin, yer yüzü ile ayın arasındaki uzaklığın bir anda katedilmesi gibi bir şeyi yapabileceklerini düşünürler. Bir işin gerçekleşmesi mümkün olmasa bile dediklerinden geri adım atmazlar ve yanlışlıklarını da kabul etmezler (Münîf, 1990, s. 33).

Doğu insanını küçümseyici ve her zaman yönlendirilmeye uygun kimseler olduklarını gösteren bu ifadeler, *Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle* (Uzun Mesafeli Yarışlar) adlı romanda, doğu insanına dair yapılan ilk tanımlamalardır. Münîf, romanın baş kahramanı tarafından eşi Petricia'ya gönderilen mektupta, doğu insanı ile alakalı şu ifadeleri de okuyucunun yorumuna bırakmıştır...

Burada insanların nasıl yaşadıklarını bilmiyorum. Ancak, genellikle ürkektirler, çok konuşurlar, anlamadığım bir sebepten dolayı, çok yüksek sesle konuşuyorlar...Yerliler, çevrelerine dağıttıkları fazlaca gülümsemelere rağmen, aslında dil bildiklerini ve yardımcı olmak istediklerini göstermek için yabancılarla konuşmak için gösterdikleri çabaya rağmen, insanların onlara güvenmesi olanaksızdır. Belki bunu bir menfaatleri olduğu için yapıyorlar... belki de bazıları için hırsızlığı kolaylaştırmak için yapıyorlar! (Münîf, 1990, s. 48, 49).

Bu ifadelerde de görüleceği üzere, daha önce Mc Donald ve ülkedeki görevi sırasında birlikte çalıştığı İran asıllı Şirin arasında geçen ön yargı konusuna atfen, bu ifadelerde de Abdurrahman Münîf, bu ön yargılı bakış açısını tekrar ifade etmektedir. İlgili eserde söz konusu ön yargılar ve küçümseyici tavırlar: *"Ancak onlara karşı mütevazî ve normal davranışlar içine girersen, anında omuzlarına çıktıklarını göreceksin. ...Bu insanlar zamanın ne anlama geldiğini bilmezler, çokça yalan konuşurlar, çokça vaat verirler. Onlara karşı dikkatli olmalısın, yoksa balık gibi elinden kaçarlar. Basit bir şeyi anlatırken bile anlamaları için bıkmadan defalarca anlatmalısın"* ifadeleriyle devam etmektedir (Münîf, 1990, s. 73). Her ne kadar batılılar, doğu insanına karşı, yukarıda verilen tüm bu ön yargılara sahip olsalar da dikkati elden bırakmamak

gerektiğinin de farkındadırlar. Bu minvalde, Peter, Beyrut'ta otel lobisinde, beraber çalışacağı arkadaşlarıyla yaptığı bir konuşma esnasında alaycı ve küçümseyici konuşmalar yapmıştır. Onun bu tavırları, orada bulunan arkadaşlarının tepkisine sebep olmuştur. Bu tepkiler neticesinde Peter, Londra'daki eğitimlerde, patronu Randly tarafından kendisine uyarı mahiyetinde söylenen şu ifadeleri hatırlamıştır: "*Şarklı insanlar oldukça basit insanlar olarak görünmelerine karşın esrarengiz kimselerdirler. Kafalarının içinde neler çevirdiklerini bilemezsin. Bir şeyi yaparken aynı zamanda da onun tersini yaparlar. ...Bu insanlar pek çok şeyi kutsal sayarlar*" (Munîf, 1990, s. 78-79). Görüldüğü üzere, her ne kadar doğu insanı, batı tarafından birçok meselede aciz olarak görülse de bu ifadelerle yazar, toplumun din gibi bazı hassas noktaları doğrultusunda beklenmedik bir tavır içerisinde olabileceklerini vurgulamaya çalışmıştır. Aynı paralelde Abdurrahman Munîf, doğulularla ilgili: "*Fakat şarklılar çok konuşurlar, çok söz verirler ve çokça hayal kurarlar. Onlar, aynı şekilde oldukça tembel olup, yerlerinde oturup hiçbir şey yapmak istemezler*" (Munîf, 1990, s. 80). İfadelerine ayrıca yer vermiştir Bunun yanında yazar, bahsedilen bu özelliklerinden dolayı batının doğu'ya tam bir güven duygusu içerisinde olmadığını tekrar ifade etmiştir.

Görev aldığı doğu ülkesinde Peter Mc Donald, insanları, çevreyi ve toplumu daha yakından tanımak için çarşıda gezmektedir. Bu gezinti sırasında, dikkatini bir dükkandaki insanlar çekmiş, gördüğü bu insanları tasvir ederken şu ifadelerle yer vermiştir: "*Bu şarklılar, ölmek için doğmuşlar. Yaşarken de ölü gibi yaşarlar, bakışlarından, düşüncelerine dalışlarından ve umursamazlıklarından dolayı aslında bir anlamda ölü sayılırlar*" (Munîf, 1990, s. 95). Burada yazar, kahramanın gözünden doğu toplumunu, yaşantıları dolayısıyla yaşayan ölülere benzetmiştir. Ancak, böyle bir yaşantıları olsa da doğu toplumu, ticaret ve alışveriş noktasında şu özellikleriyle ön plana çıkmaktadır: "*Bu şarklıların işleri gerçekten çok tuhaf, onlar için iki güzel şey vardır: pazarlık ve bahşiş. Onlar için her şey pazarlıkla olur, ayrıca alınan her şey için de onlara bahşiş vermelisin*" (Munîf, 1990, s. 97). Bu ifadelerle romanın kahramanı Peter Mc Donald, daha önce doğuda bulunmuş bazı arkadaşlarının alışveriş sırasında nasıl davranması gerektiğini hatırlamıştır. Buna ek olarak romanda, doğulu insanlarla nasıl rahat bir iletişim kurulacağı ile ilgili olarak: "*Şarklılar, batılı kimselerde gördükleri garip şeyler üzerine konuşmayı çok severler*" ifadeleri kullanılmıştır (Munîf, 1990, s. 98). Bu doğrultuda Peter'dan onların bu özelliklerini kullanarak insanlarla yakınlaşması istenmiştir. Peter Mc Donald, alışveriş yaptığı bir gün taksiyle iş yerine dönmektedir. Bu esnada taksi şoförüyle yakın bir diyalog kurmak istemiştir. Ancak, taksi şoförü beklediği karşılığı vermemiştir. Peter, gideceği yere vardıkdan sonra taksi ücretini fazlasıyla vermesine rağmen taksicinin aksi davranışları karşısında kendi kendine, doğu insanı ile ilgili olarak şu sözleri söylemiştir: "*Bu şarklıları Allah bile anlamaz, her şeyde çok gariptirler: şekilleriyle, davranışlarıyla ve karakterleriyle; ne istediklerini bilmezler, tıpkı dost ve düşmanlarını bilmedikleri gibi*" (Munîf, 1990, s. 102). Doğunun batı nezdinde bahşiş ve pazarlık gibi basit davranışlar üzerine tek bir kalıba oturtulduğu aşıkardır. Ancak yazar, bu ifadelerle, doğu toplumunun böyle olmadığını açık bir örnekle okuyucuya aktarmıştır.

Abdurrahman Munîf'in romanında kullanmış olduğu karakterler kadar önemli olan bir diğer husus ise, romanın baş kahramanı Peter Mc Donald'ın tutmuş olduğu gündüktür. Bu günlüğe romanın kahramanları kadar önem verilmesinin en büyük nedeni, birçok doğu temasının bu günlük aracılığıyla okuyucuya sunulmasıdır. Aşağıda yer alan ifadeler, bu gündükte doğu insanına dair sunulan izlenimlerden birisidir. "*Yüksek sesle konuşuyorlar, düşmanmış gibi sürekli sabit gözlerle insana bakıyorlar. Sattıkları şeylerde ve ihtiyaçlarda aldaticıdırlar... ve başka her şeyde*" (Munîf, 1990, s. 104). Eserde, Peter'in kullanmış olduğu iki

günlükten söz edilmektedir. Kırmızı ve mavi olan bu günlüklerden kırmızı olanına, genel olarak siyasi ve gizli veriler kaydedilirken, mavi olanına ise bu çalışmanın konusu olan doğu ve doğuya dair birçok şey kaydedilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın ileri safhalarında gelecek olan pek çok konunun kaynağı, bu mavi günlük olacaktır.

Aynı şekilde doğu insanını tarif eden Peter, görev aldığı bölgede, merkezle (Londra) sürekli iletişim halindedir. Bir görüşme esnasında kendisine, durumların nasıl olduğuyula ilgili bir soruya cevaben: “İnsan bu şarklıların ne istediklerini anlamıyor. Çelişkili birçok şey istiyorlar, hatta her gün istedikleri bir önceki günden farklıdır! ...Onların yüz ifadelerinden bir şey anlamak mümkün değil, durum böyleyken caddelerdeki taşkınlıkları gayet net...bu dikkatinizi çekmiyor mu?” (Munîf, 1990, s. 107). Buradaki ifadelerden hareketle Munîf, okuyucuya insanların bir bilinmezlik içerisinde olduklarını ayrıca, sokakların siyasi gündemden dolayı sürekli bir hareketlilik içerisinde olduğunu ifade etmektedir.

Bu noktaya kadar Peter’in doğu hakkında söylediği pek çok şey kendisine anlatılanlardan müteşekildir. Geçen süre ve toplumla olan yakın ilişkileri artıkça Peter, artık kendi kendine çıkarımlarda bulunmaya başlamıştır. Görev yaptığı ülkede geçen zaman içerisinde Peter, artık kendine göre olayları ve kişileri analiz etmeye, gördüklerini ve duyduklarını anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de öncelikle en yakınında çalışan kişilerden ve olaylardan başlamaktadır. Bu izlenimlerinin birinde:

Sıradan oldukları gibi son derce de karmaşık, kapalı ve gizemlidirler. Yaptıkları ve olaylara karşı tepkileri çoğu zaman seni çok şaşırtır. ...Şarklıların kendilerine özel, değişik bir yapıları vardır. Tedirginlik ve durağanlığa oldukça yakındırlar. Yüzlerindeki kararlı görüntülerine rağmen her şeyden şüphe ederler. Başkalarına güvenme konusunda vahşi hayvanlara benzemektedirler, davranışlarını ve karakterlerini iyi niyetle açıklamak imkansızdır. Bu hal ve durum bir taksi şoföründen tutun devletin başındaki en büyük kişiye kadar böyledir. Çoğu zaman kibar görünür, seni saygıyla dinlerler, yüzüne gülerler, fakat bütün bunların arkasında tüm söylediklerine ve yaptıklarına güvenmediklerini hissedersin! (Munîf, 1990, s. 118).

Bu izlenimlerden de anlaşılacağı üzere, doğu sürekli aynı özellikleriyle yadırganmaktadır. Bu da bir batılının düşüncesindeki değişmeyen duyguları göstermektedir. Her ne kadar bu alıntıda doğu insanına dair izlenimler, öncekileriyle benzer olsa da bu ifadeler içerisinde geçen “vahşi hayvan” benzetmesi oldukça dikkat çekicidir. Burada doğu insanının batı nezdinde tıpkı bir vahşi hayvan gibi, ne yapacağı kestirilemeyen bir konumda resmedilmesi, yazarın dikkat çekmek istediği en önemli hususlardan birisidir.

Yukarıda Peter’in doğu insanını, artık kendi bakış açısıyla değerlendirdiğinden söz etmiştik. Bunun, romanda geçen somut örneklerinden birisi de yanında çalışan hizmetçiler üzerinden doğu insanının yabancılara karşı davranışları hakkında yapmış olduğu şu yorumdur:

Hepsi bana, sanki çok tuhaf bir yaratılmışım gibi bakıyorlardı. Sanki varlığıma inanmıyorlardı. Yahut kendilerinden çok farklı bir canlıymışım gibi, çoğu zaman aniden dönüp baktığımda, beni camın arkasından gözetlediklerini görüyordum. Çoğu zaman, bu çirkin davranışları cezalandırmama rağmen bundan vazgeçemediler...Bazen bir şeyi anlamamış gibi yapıp ardına sığınıyorlar. Bu tür durumlarda ya susuyorlar veyahut anlamsız kelimeler mırıldanıp duruyorlar. Sıradan bir anlamı olmayan, normal sözcükler kullanıp sonra da bilmiyoruz diyorlar. Cevap vermemek için kaçıyorlar veya yalan konuşuyorlar (Munîf, 1990, s. 122).

Romanda geçen bu ifadelerde, Peter'in yanında çalışan hizmetçileri, kendisini tanımalarına rağmen güvensiz tavırlarını eleştirmiştir. Yazar burada, batı insanının aksine doğuda bir yabancıya karşı güvenin kolay bir şekilde elde edilemeyeceğine atıfta bulunmuştur. Bunun en büyük sebebi, daha önce yukarıda da değinilen toplumun yaşadığı hızlı siyasi değişimler ve batının toplum üzerindeki olumsuz imaj olmasıdır.

Her ne kadar doğu toplumu uzaktan, içine kapalı bir görüntü verse de yazar, dikkatli bakanların aslında pek çok şey görebileceklerini ifade etmiştir. Peter, doğu yaşamı ve insanları ile ilgili yaptığı analizlerin neticesinde: *"Yaptıklarında ve söylediklerinde her zaman büyük bir abartı vardır. Konuştuklarında net bir anlam yoktur. Bundan dolayı da kastetmedikleri pek çok söz söylerler. Onlar, anın insanlarıdır. En zor işleri kolaymış gibi karşılayabilirler. Fakat, iş bunu uygulamaya geldi mi ne ilgili konuştuğunu veya bu iş karşısında nasıl davranacağını bilemezler. Karşında aptalca dururlar"* (Munîf, 1990, s. 124). Yukarıda da bahsedildiği üzere bu ifade de yazar, doğu insanının eylem insanı olmadığı gerekçesiyle tekrar eleştirildiğini belirtmiştir.

Romanın baş kahramanı Peter'in doğu insanını eleştirdiği yönleri kadar taktir ettiği yönleri de bulunmaktadır. Örneğin, doğuluların büyüklerine verdikleri değeri görünce, bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve şu cümleyi kullanmıştır: *"Şarklılar, tanrının rızasının yaşlılardan geçtiğine inanırlar, özellikle de anne ve babanın rızasından"* (Munîf, 1990, s. 139). Asırlar boyu doğu kültüründe yaşlılar, küçüklere inanç, kültür, maddi ve manevi değerleri kazandırarak yeni kuşakların yetişmesinde emekleri bulunan en değerli kişiler olarak görülmektedirler. Doğulular, bir anlamda inançlarının, gelenek ve göreneklerinin bir gereği sonucu yaşlılarına bağlı bir toplum olarak bilinmektedirler. Bu bağlamda islam dini, özellikle bazı sosyal ve dinin konularda yaşlıların önderlik etmesini de tavsiye etmektedir (Gündüz, 2007, s. 69-82; Kazıcı, 2007, s. 239-253).

Peter Mc Donald'ın doğu insanına dair yaptığı değerlendirmelerden birinde onların inatçılıklarına vurgu yapmıştır. İçki partilerinde tanık olduğu bu durumun, çoğu doğu insanında var olduğunu, özellikle de içtiklerinde daha da belirginleştiğinden söz etmiştir: *"Şarklıların belirgin bir özelliği de durmak bilmeyen ve sınırsız inatçılıklarıdır"* (Munîf, 1990, s. 145). Burada geçen inatçılık davranışı, yazarın romanında doğu insanına dair sıkça üzerinde durduğu özelliklerden birisidir. Ülkenin ve hükümetin içinde bulunduğu mevcut durumu, Londra ile değerlendiren Peter, durumun kötü olduğunu ve acil bir şeyler yapılması gerektiğini söylemiştir. Merkez Londra ise, olayları ısrarla ciddiye almamıştır. Bunun üzerine merkezden beklediği yanıtı alamayan Peter, yanlış olduğunu bildiği halde herhangi bir şey yapamamıştır. Bu yaşananlar çerçevesinde Mc Donald, doğuluları merkezden daha iyi tanıdığını belirten şu ifadelerle yer vermiştir:

Bu şarklıları çok iyi biliyorum.... Bazı anlarda barışçıl, dost, çaresiz ve tam anlamıyla teslim olmuş görünseler de başka zamanlarda, silkinip ayaklanırlar, sanki uykudan çimciklenip uyandırılmış kimseler gibi, aniden nasıl davranacaklarını kestiremediğin vahşi hayvanlara dönüşürler. ...Ama bu şarklılar konuşmaktan başka bir şey yapmıyorlar, zorluklarla karşılaştıkları zaman, ya korkup kaçarlar veya kim onlara çok veriyorsa onun yanında yer alırlar. ... Askerlerinin ağız oldukça sıkı ve daima muğlaktır (Munîf, 1990, s. 150).

Buraya kadar olan alıntılarda Peter, doğu insanını küçümseyici tavırlarla tasvir ettiği görülse de tedbiri elden bırakmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, yukarıdaki ifadelerle benzer olarak doğu insanını, eylem adamı olmadıkları konusunda tekrar eleştirirken, aynı zamanda herhangi bir tehlike durumunda ne yapacakları belli olmayan kontrolsüz bir güç haline

gelebileceklerini de belirtmektedir. Yazar, bu kontrolsüz gücü tanımlarken daha önce değinilen “vahşi hayvan” benzetmesini tekrarlamıştır. Bu ifadeleri diğerlerinden ayıran en önemli noktalardan birisi de yukarıda bahsedilen siyasi olumsuzlukların vermiş olduğu askeri tedirginliktir. Ayrıca, ülkesinin, daha önce doğululara yaptığı ekonomik yardımları hatırlayan Peter, gelinen noktada bu yardımların bir etkisinin olmadığını da görmüştür. Uyarılara rağmen Londra’nın bunu görmemekte ısrar ettiğini anlatarak, işin aslını, şu sözlerle ifade etmiştir: “Şarklıların doğasında, yaptıkları şeyleri inkâr etmek ve itiraf etmemek vardır” (Munîf, 1990, s. 152). Peter, bu sözlerle doğu insanını nankörlükle itham etmiştir. Tüm yaşananlara ve doğuluların takındıkları tavırlara rağmen, bölgedeki çıkarları gereğince, mevcut duruma katlanmaları gerektiğinden söz eden Peter, bölgedeki insanların içinde buldukları duruma da dikkat çekerek: “Şarklılar müzmin ruhsal bulanımlar içindedirler ve oldukça gururludurlar” ifadesini kullanmıştır (Munîf, 1990, s. 152). Ek olarak yukarıda bahsi geçen olayın da asli sebebini açıklamıştır.

Çalıştığı arkadaşlarından bazılarının davranışları Peter’e oldukça yapmacık ve sıkıcı gelmeye başlamıştır. Davranışlarını, fazlasıyla sıkıcı ve iğneleyici bulan Peter, Patronu Randy’nin kendisine söylediği şu cümleyi anımsayarak: “Şarklılar, başkalarını taklit ve rol yapmaktan kısa bir an bile duraksamıyorlar, bunu da insana sıkıntı verecek düzeyde bir özgüvenle yapıyorlar” Patronunun, “Bunlar her zaman bir sürü gibi en büyük olan koçun peşinden koşarlar” (Munîf, 1990, s. 223) dediği sözüne de hak vermiştir. Doğunun iç yüzünü, farklı açılardan bütün gerçekliğiyle okuyucuya sunan Abdurrahman Munîf, bu ifadelerde doğu insanının özgüven eksikliğine dikkat çekerek, başkalarını taklit etme gereksinimlerine dikkat çekmiştir. Bunun yanısıra, yaptıkları bu eylemi ironik bir şekilde büyük bir özgüvenle yaptıklarını belirtmiştir. Yazar, bu taklit eğilimini bir *sürü* psikolojisine benzetmiştir.

Doğu insanını taklitçilikle itham eden Peter Mc Donald, ülkesi İngiltere’yi ise, bir disiplin abidesi olarak göstermiştir. Uygulamaya koydukları eylem planının kusursuz bir şekilde devam ettiğini belirten Peter, bunu İngilizlerin yapısı ve karakterlerinin bir sonucu olduğunu belirttikten, doğuluların içinde buldukları durumu ve karakterleriyle ilgili olarak da şunları ifade etmektedir:

İnatçıdırlar, çabuk kızarlar, aniden tepki verirler, şiddet ve anarşiyi severler, anlıktırlar, çoğu zaman aniden heyecanlanmaları ve ısrarlı olmalarıyla küçük çocuklara benziyorlar, o kadar şüphelidirler ki kendilerine takdim edilen herhangi bir şeyi kabul etmeleri mümkün değildir. Çünkü, söylenen her kelimenin ve yapılan her şeyin arkasında başka bir şeyin olduğu kuşkusunu taşırlar. En normal ve açık konularda dahi, bir korku ve tereddüt içindedirler. Öyle ki insan onlarla nasıl bir muameleyle karşılık vereceğini ve irtibata geçeceğini karar veremez (Munîf, 1990, s. 246).

Yazar, doğu insanına dair romandaki en detaylı açıklamayı bu ifadelerle yapmıştır. Peter, doğuluların bu yapıları nedeniyle işlerinin zorlaştığını ve ne yapacakları konusunda tam bir güven içerisinde olmadıklarını da itiraf etmiştir. Bundan dolayı ifadede geçen bu karakteristik özellikleri, ülkeleri üzerinde emelleri olan diğer ülkelerin işlerini bir hayli zorlaştırdığını söylemek mümkündür.

Peter, beraber çalıştığı arkadaşlarıyla ortaya koydukları eylem planını uygulama konusunda, doğulu arkadaşlarının birbirleriyle olan muhalefeti yüzünden zorluk çekmekte ve işlerin istediği gibi gitmiyor olması, onu oldukça sıkıntıya sokmaktadır. Bunun tek sebebi olarak doğulu arkadaşlarını gören Peter: “Bu şarklı insanlar, o kadar saplantı ve budala bir hal içindedirler ki, herhangi doğru bir işin yolunda gitmesine imkân vermiyorlar. Sanki kendilerine ve

başkalarına sorun çıkarmak için vardılar. ...Tek kelime ile: Onlar, en alakasız işi en alakasız yerde ve zamanda yaparlar" (Munîf, 1990, s. 259) ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerde de görüleceği üzere, başlarda da ifade edilen doğuluların tek başına bir işin başından geledikleri ve daima birilerinin yönlendirmesine ihtiyaç duydukları konusuna tekrar atıfta bulunulmuştur. Doğudaki ilk günlerinden itibaren Peter, insanlar üzerinde gözlemler yapmaktadır. Bu gözlemler sonucunda, kendisinde oluşan temel düşünceyi:

Şarklılar, dikkat çekici bir şekilde tedbirli insanlar...Yürürken etraflarındaki her şeye korku ve şüphle bakarlar: insanların yüzlerine, ağaçlara ve duvarlara. Bazen, sadece bakmakla yetinmezler; sağlam olduğundan emin olmak için ayaklarıyla toprağı, elleriyle duvarları yoklarlar. (Munîf, 1990, s. 295) ifadeleri ile açıklamıştır.

Abdurrahman Munîf, roman kahramanının diliyle halkın yaşamış olduğu siyasi ve sosyal sıkıntılardan dolayı her şeye korku ve şüphle yaklaştığını aktarmıştır. Doğu insanının yaşamış olduğu bu sıkıntılar ve sonuçları Peter'in gözüne çarpan ilk ve en önemli detaylardan birisidir. Tüm bunlarla birlikte Peter, ülkede yapacakları propaganda faaliyetlerini yürütürken, doğuda çok yaygın olan, haberlerin ağızdan ağıza dolaşması konusu dikkatini çekmiştir. Bu durumu, yapacakları propaganda faaliyetlerinde de kullanabileceklerini düşünmüştür. Ancak, bunu yaparken aşırıya kaçılmaması gerektiğini belirten şu ifadeleri kullanmıştır: "Çünkü şarklılar, yapıları gereği her şeyi abartmaya eğilimlidirler, fakat belli bir sınırdan kalması koşulu ile..." (Munîf, 1990, s. 296). Romanda da görüldüğü üzere, siyasi ve askeri anlamda istikrarsız olan bu tip ülkelerde, halk içinde kulaktan kulağa bilgilerin yayılması çok sık görülmektedir. Siyasi ve askeri anlamda görülen bu istikrarsızlığın halk üzerindeki etkisini anlatan şu ifadeler de oldukça dikkat çekicidir: "Şarklılar, inanılması zor bir şekilde tutucu insanlar, çoğu kere ağaçları, telefon direklerini ve hayaletleri dahi izliyorlar. Çoğunlukla hisetmezler, karşı tarafta olabilecek herhangi bir şeyi bilmez ve hisetmezler. Onlara denilir: İzleyin! izlerler. Ancak, neyi niçin izlediklerini bilmezler" (Munîf, 1990, s. 356).

Görevinin sonlarına doğru Peter, on günlük dinlenme için bir sahil köyüne çekilmiştir. Burada Norveç, Bulgar ve Yunan kökenli vatandaşların bulunması köy halkını rahatsız etmemesine rağmen kendisinin İngiliz olması hasebiyle, varlığı köylülerin hoşuna gitmemiştir. Köy halkının bu rahatsızlığının sebebi, doğuluların yaşamış olduğu İngiltere kaynaklı sıkıntılarının en bariz yansımasıdır. Bunun neticesinde, bazı kişiler tarafından köyü terk etmesi istenmiştir. Bu durum, Peter'in hoşuna gitmese de köyü terketmek zorunda kalmıştır. Sebep olarak da: "Bu şarklılar tehlikelidirler, konuşmaktan asla anlamazlar. Bundan dolayı çoğu zaman ne söylemek istediklerini açıklamak için başka yollara (yöntemlere) yönelirler. İnsanın onlardan uzak durması ve hiçbir zaman tartışmaya girmemesi gerekiyor!" (Munîf, 1990, s. 250-251) ifadelerini kullanmıştır. Yazar, burada pek çok konuda küçümsenen doğu insanı profilini, batıyı tedirgin edebilecek bir konumda göstermiştir. Olayın devamında, köylüler yaşadıkları güvensizlik ve tedirginlik sebebiyle Peter'ı köyü terkedip merkeze varıncaya kadar takip etmişlerdir. Köylülerin bu tedirginliği ve güvensizliği, yaşamış oldukları hayatın göze çarpan en bariz örneğidir. Yolda, takipçilerinin davranışlarını sınamak ve onları şaşırtma adına, yol üstündeki bir kahvenin önünde duran Peter, aracı arıza yapmış gibi davranışlar sergilemiştir. Bu vesileyle takip edenlerin davranışlarını gözlemleyerek, ağır hareketlerle yakındaki kahvehaneye girmiş ve içecek istemiştir. İçeride bulunan insanların davranışları ve bakışlarından rahatsız olarak, korkuyla: "Bunlar her şeye hile karıştırıp bozabilirler, öyleki bunların aldıkları nefes bile pistir..." ifadelerini kullanmış ve oradan çıkmıştır.

(Munîf, 1990, s. 354). Peter'ın sarf etmiş olduğu bu sözler, genel anlamda batının doğuya karşı olan nefretinin boyutunu gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Doğu Kadını

Abdurrahman Munîf, eserinin muhtelif pek çok yerinde doğu kadını bir batılının gözünden şu ifadelerle aktarmaktadır. Peter, Beyrutta bulunduğu sırada eşi Patricia'ya gönderdiği mektupta sözettiği ve tuhaf bulduğunu söylediği konulardan bir tanesi de doğunun kadınlarıdır. Konuyla ilgili olarak: *“Buradaki tuhaf şeylerden bir tanesi de kadınlardır! Londra ve Paristeki kadınların giydiği gibi elbiseler giyen, harika güzellikte kadınlar görebilirsin, öte yandan onlardan farklı giyinen, giydikleriyle vücutlarını ve yüzlerini siyah bir çarşafla örten ve törende geçit yapar gibi yürüyen kadınlar”* (Munîf, 1990, s. 49). Munîf, giyim tarzı itibariyle kadınları iki gruba ayırmıştır. Bunlardan birisi, batılı tarzda giyinenler diğeri ise geleneksel tarzda giyinen doğulu kadınlardır. Ayrıca, kendi geleneklerine göre giyinen kadınların subjektif bakış açısıyla eleştirildiğini vurgulamıştır.²

Romanda doğuya dair izlenimlerin aktarıldığı bir diğer aracı kişi ise Peter'ın patronu olarak okuyucuya sunulan Rendly'dir. Beyrut'ta bulunduğu dönemde, gideceği ülkede beraber çalışacağı kimseler ile tanışmıştır. Görüşmede tanıştığı kişilerden birisi de Şirin'dir. Şirin'in takındığı sıradışı tavırlar ve kendisine karşı olan aşırı ilgisi üzerine Peter, göreve başlamadan önce Londra'da aldığı eğitimler sırasında, patronu Randy'nin kadınlar ile ilgili şu sözlerini hatırlamıştır: *“Gittiğin ülke, kadınlar ülkesidir. Perde arkasında her şeyi kadınlar yönetir. Seni yönetebildiği gibi, isterse sana tüm kapıları da açabilir. İsterse seni öldürebilir, ya da tüm kapıları yüzüne kapatabilir”* (Munîf, 1990, s. 68). Eserde kadınlar, her ne kadar birçok olayda ön planda görülmesine de pek çok işin arkasında oldukları vurgulanmıştır. Rendly, Peter'a görevini başarılı bir şekilde yapabilmesi için kadınların bu özelliğini iyi bilmesi ve onları iyi tanınması gerektiğini söylemiştir. Bu ifadelerle, kadının doğu toplumu üzerindeki etkisi gözler önüne serilmiştir. Ataerkil bir toplum olan doğuda, kadınların arka planda tutulduğu gerçeği yadsınamaz. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi görünüşte belli olmayan bu etkileri, romanın bir başka noktasında Abdurrahman Munîf'in şu ifadeleriyle aktarılmıştır: *“Bu gösterilere kadınlar ancak sınırlı bir katkı sağlarlar. Genellikle kapı önlerine durarak ağızlarından değişik tuhaf sesler çıkararak, belli belirsiz sözlerle bağırırlar...Bu kadınlar bazen de geçmekte olan göstericilerin üzerine ağaçların yeşil yapraklarını, kolonya ve şeker gibi şeyler atıyorlar”* (Munîf, 1990, s. 115). Ülkede yapılan gösteriler esnasında kadınların rolü, okuyucuya orada yaşamış bir romancının gözünden bütün netliğiyle aktarılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, kadınların da arasında olduğu birçok doğu temasının bir tarihçinin gözünden öte, doğuda yaşamış bir vatandaş olan Abdurrahman Munîf tarafından yakinen işlenmesidir.

Daha önce Peter'ın doğuda yaşadıklarına dair, içinde izlenimlerinin bulunduğu bir günlük tuttuğundan bahsedilmişti. Peter, tuttuğu günlüğüne, kadınlar ile ilgili olarak, davranışlarından giydikleri elbiselere, takılarından yeteneklerine kadar çok detaylı şu ifadeleri yazmıştır:

Burada kadınlar başka bir dünyadır. Görünen açık dünya ile ilgisi olmayan bir dünya... yabancı bir erkeğin şarklı bir kadının dünyasıyla temas etme olanağı gerçekten çok zordur... Kendine özel garip bir dünyası vardır. Soluk renkli elbiseler giyerler; yüz ve

² Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: 'Abduh, S. (1980). *el-Mer'etu'l-'Arabiyye beyne't-tehalluf ve't-teherrur*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.

tırnaklarına sürmek için boya ve kremler kullanırlar; aşırı altın kullanarak süslemeler yaparlar, altınlarını elbiselerinin dışında kol, göğüs ve kulaklarında yoğun bir şekilde kullanır; cazibeli yanlarını sergilemek için yoğun bir uğraş içindedirler...Acemice de olsa, çekici taraflarını gösterme arzularına rağmen, kendilerinden ve başkalarından çok korkarlar... Onunla herhangi bir şey hakkında konuşmaya başladığın vakit, korkuya yakın bir şaşkınlığın içine girer, sanki ayıp bir işin içindedir de çevredeki herkes onun sözlerini ve davranışlarını izliyormuş havasında, daima çevresine bakınır! Lakin, bu korkak ve kararsız kadın, yatağında veya yalnız başına kaldığı vakitlerde diğer zamanlardan daha farklı, başka bir yaratığa döner. Saldırganlık boyutuna varacak bir cesaret, yüksek cinsel arzulu, bazı zamanlarda inat sahibidir. Bazı zamanlarda da kendisini tamamen teslim eder. İsteddiği taktirde en zor erkekleri dahi nasıl elde edebileceğini çok iyi bilir. Cinselliğe olan aşırı meylinde dolayı, kişiyi baştan çıkarmak için ustaca nasıl davranması gerektiğini de çok iyi bilir. Vücudu harika kokar, uzun bir zaman geçmesine rağmen insanın kolayca unutmayacağı özel bir kokudur... Gerek bu sebepler veya başka sebeplerle olsun şark kadını, egemen olma adına erkeğin kalbine nasıl ulaşacağını çok iyi bilmektedir. Aynı şekilde bana söylendiğine göre, şark kadınının egemenliği, sadece cinsellik konusundaki yeteneğinden kaynaklı değildir; buna ilave olarak, erkeğin midesine gösterdiği sıradışı özeni de eklemek gerekmektedir. ...Kadının toplumsal yaşama katılımı sınırlıdır. Bu da genellikle görünür değildir. O, her zaman kocasının gölgesindedir...Çünkü, şarkta alınan kararların hiçbiri aslında kim tarafından, ne zaman ve niçin alındığı bilinemez. Her şey karanlıkta, kapalı kapılar ardında ve hızlıca oluşturulur. Öyle ki alınan bazı tehlikeli ve önemli kararların bile yatak odasında alındığı çokça söylenir. ...Bundan dolayı kadın, aslında daima gizli bir rol oynamaktadır. (Munîf, 1990, s. 137-140).

Abdurrahman Munîf'in kadın profilini detaylı şekilde ele aldığı bu ifadelerde, kadına dair ön plana çıkan en önemli özelliklerden birisi, yabancılara uzak durmalarıdır. Batının aksine burada kadınlar, yabancılara karşı gelenekleri gereği bir uzaklık göstermektedir. Bununla beraber burada yaşayan kadınların kendi hayatları özelinde bir yaşam tarzları vardır. Bu yaşamlarında en büyük hedeflerinden birisi, evlerinin erkeğidir. Çünkü, doğu toplumunda yaşayan kadının en büyük problemlerinden birisi, çok evliliğidir (Öge, 1998, s. 107). Bu çok evliliğin vermiş olduğu endişe ve arka plana atılma korkusu, buradaki kadınların cazibelerini ön plana çıkarmalarına sebep olmuştur. Bu ifadelerde, yazar tarafından vurgulanan bir diğer konu ise, doğudaki kadınların kullanmış oldukları koku ve süslemelere dair bilgilerdir. Bu ifadelerden hareketle, hiçbir kitapta göremeyeceğimiz, doğu kadınına dair ince detaylar, oldukça ilgi çekicidir. Doğuya has olan bu ayrıntıları, kendi lehine kullanmaya çalışan doğu kadınının, bu vesilelerle cinselliği ön plana çıkararak, erkeği kontrol altına alma gayesi gütmekte olduğu aşıkardır. Burada, cinsellik o kadar ön plandadır ki yazarında belirttiği üzere, birçok kararın yatak odalarında alındığı gerçeği oldukça muhtemeldir. Doğu kadınının erkeği idare etmek adına kullandığı bir diğer önemli araç ise, yemeklerdir. Doğu kültürünün olmazsa olmazı denilebilecek yemek, burada yaşayan kadınların sahip olduğu en önemli yeteneklerden birisidir. Bununla beraber tek gayesi ailesi ve evindeki erkeği olan doğu kadınının toplumsal yaşama katılması çok uygun görülmez. Buradan hareketle erkek merkezli ataerki sistem, erkeklerin ön planda olduğu kadınların ise çoğunlukla erkeklerin koydukları kurallara uymakla yükümlü olduğu bir düzen olarak görülmektedir (Demren, 2003, s. 2).

Peter, doğuya geldiği günden beri, çevresindeki pek çok şeye uyum sağladığını düşünmüştür. Ancak, aynı başarıyı kadınlar için sağlayamamıştır. Buna sebep olarak: “*Şarklı kadınların tamamen farklı bir yapıları vardır. Onlar, şarkın en büyük sırrı ve anahtarlarıdır. Sınırsız verme gücüne sahiptirler. Bunun yanında yırtıcı bir tarafları ve intikam alacak güçtedirler*” ifadelerini kullanmıştır (Munîf, 1990, s. 157). Bu durumu, ilişki yaşadığı Şirin’de daha yakından gördüğünü ifade etmiştir. Burada yazar, doğu kadını, doğunun en büyük gizemi olarak aktarmaktadır. Kadınların bu denli gizemli bir konumda kalabilmelerinin en büyük sebepleri arasında, toplumsal hayata çok fazla katılmamaları ve yabancılara uzak durmaları gösterilebilir. Doğudaki kadınların yabancılara karşı olan bu yaklaşımları nedeniyle, kendilerini birçok sosyal aktiviteden uzak tutarlar. Romanda, bunun en güzel örneği, şu ifadelerle okuyucuya aktarılmıştır: “*Sahilde tek bir kadının dahi suya girdiğini görmedim*” (Munîf, 1990, s. 337).

Doğuda Çocuk Olmak

Daha önceki başlıklar altında Peter’in dinlenmek üzere bir sahil köyüne gittiği ve burada köylülerin yaklaşımından dolayı kalamadığı belirtilmişti. Orada, doğu üzerine yaptığı yorumlardan birisi de çocuklara dairdir. Abdurrahman Munîf, doğudaki çocuklarla ilgili izlenimlerini şu ifadelerle okuyucuya aktarmıştır: “*Dikkat çekici bir şekilde burada çocuklar oldukça yoksulluk içindedirler. Yoksullukları, giydikleri elbiselerden, bakımsız saçlarından ve çok sert bir soğuk olmasına rağmen ayaklarının ayakbızsız olmasından anlaşılacaktır*” (Munîf, 1990, s. 113). Yazar, çocuklara dair bu izlenimlerini roman kahramanı Peter’in ülkedeki gösteriler sırasında gördüklerini aktarırken vermektedir. Bu ifade de çocukların dikkat çekici bir şekilde yoksul olduklarını aktarmıştır. Roman kahramanı aracılığıyla yazar, buradaki insanların birbirlerine benzerliklerine vugu yaptıktan sonra, çocuklarla ilgili şu detayları okuyucularla paylaşmıştır:

Bana sanki hepsi birbirine benziyormuş gibi geliyorlar. Küçük, yanık ve zayıf vücutları, kemikleri dışarı fırlamış, eklemleri ve omuz aralarında görünen çıkıntılarla ağaç gövdelerine benziyorlardı. Gözlerinde bulunan sarı kırmızı renk, onların hemen hemen hepsinin karaciğer ve trahoma hastalığına yakalanmış olduklarını gösteriyordu. Yemek yeme esnasında yarı evcil kuşlar gibi hızlıca yiyorlar. Ekmeği birbirlerinden kapmaya çalışıyorlar... Birbirine geçmiş dağınık saçlar, erken büyümüş olgunlaşmış ve suç emareleri taşıyan sert ve kirli yüzler...İş olarak yaptıkları da gözlerine takılan hemen hemen her şeyi toplamak, sigara izmaritleri, boş kutular, atık halatlar, denizden çıkan çeşitli şeyler ve sahile vuran başka şeyler. Bu kirli şeyleri topladıktan sonra da onları ayrıştırıyorlar. Ardından da sıra, bu tasnifteki anlaşmazlıklara geliyor (Munîf, 1990, s. 337, 338).

Doğu çocuğuna dair detaylı açıklamaların yer aldığı bu ifadelerde yazar, başlangıçta çocukların fiziki durumlarına değinmiştir. Onların fiziki özelliklerin tanımlarken yaşam şartları itibarıyla zayıf ve hastalığa yatkın olduklarını belirtmiştir. Bu yaşam şartlarının vermiş olduğu sıkıntının eserini, yemek yerken dahi görmek mümkündür. Kalabalık aile yapılarından ve gıda eksikliğinden dolayı yemek esnasında bile, bir mücadele içerisindedir. Yazar, çocukların yemek yeme sırasındaki mücadelesini evcil bir kuşun hızlı yem yemesine benzetmiştir. Ayrıca, buradaki çocukların tek işinin yerdeki sigara izmaritinden, denizden çıkan malzemelere kadar birçok şeyi topladıklarını belirtmiştir. Yaşam şartları sebebiyle suç meyilli olarak görülen bu çocukların geleceğe dair bir umutlarının olmadığını tahmin etmek

güç değildir. Yukarıda benzerliklerine vurgu yapılan bu çocuklara dair, yazar tarafından kullanılan şu ifadeler de oldukça önemlidir:

Buradaki çocuklar birbirlerine o derece benziyorlar ki, anne ve babaları dahi onları kolayca birbirlerinden ayırmaları imkânsız ...Babalar, kendi çocuklarını daha kolay tanımak için başlarına ve ayaklarına özel işaretler koymak zorunda kalıyorlar. Şarklıların geleneklerinde çocuklara belli isimler verilir. Örneğin, Ali, Muhammed, Hüseyin gibi; bundan dolayı da aynı ismi taşıyan onlarca kişi oluşur. Bu durum, olayı daha da karmaşık hale getirdiği gibi çocukları da birbirinden ayırmayı zorlaştırır. Çocuklar, çıplak olarak denize girdiklerinde, adeta bir balık sürüsüne benziyorlar ve bu halde, onların birini diğerinden ayırmak imkânsız hale geliyor (Munîf, 1990, s. 339).

Bu ifadelerde çocukların fiziki benzerliklerinin yanısıra, halkın dini yaklaşımlarından dolayı çocuklara verilen isimlerin de birbirlerine benzediği belirtilmiştir. Yazar, bu benzerliğin boyutunun okuyucu tarafından anlaşılabilmesi için, anne ve babasının bile çocuklarını ayırt edemediğini ifade etmiştir. Bunun için çocukların baş ve kol gibi bölgelerine işaretler koymaktadırlar. Munîf, bu benzerlik sorununu aşmak adına aileleri tarafından takılan işaretlerin çıkarılması neticesinde oluşan durumu da denizde yüzen bir balık sürüsüne benzetmiştir.

DOĞU KÜLTÜRÜNDE YAŞAM

Kültür, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içerisinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları oluşturmada, sonraki nesillere aktarmada kullanılan, insanın toplumsal ve doğal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür (TDK, 2011, s. 1558).

Bir toplumun insanını anlamak için o toplumun kültürünü anlamak gerekir. Bu konuda doğu ve batı, artı ve eksi gibi iki zıt kutup halindedir. Doğu kültüründe yaşam başlığına geçmeden önce ön plana çıkan hususları belirtmekte fayda görüyoruz. Burada yaşamın içinde olan yoksulluk, aşırı sıcaklık ve kirlilik ilk bakışta göze çarpan en önemli noktalar. Peter, hizmetçisi Emin ile hayat, insan ve yaşam ile ilgili yaptığı bir konuşma esnasında, buradaki yaşamın, insanların davranışlarına olan etkisini şöyle ifade etmektedir: "Ayrıca, bu ülkelere hâkim olan yoksulluk durumu, insanları hileli ve dolaylı yollara itmektir. Çünkü, insanlar yaşamlarını ancak bu şekilde devam ettirebilmektedirler" (Munîf, 1990, s. 123). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, yoksulluğun insanları pek çok yanlış şeye ittiği görülmektedir. Peter, insanın böyle bir yaşam biçimini sorgulaması gerektiğini de ifade ettikten sonra insanların bu yaşam şartlarını kabullenmemeleri gerektiğini düşünerek bir anlamda, burada bulunmasının sebebine kılıf aramaya çalışmaktadır. Ayrıca, Peter, doğuluların yaşamlarına detaylı bakılması durumunda, değişik birçok ayrıntının görülebileceğini ifade ederek, doğu yaşamı ile ilgili şu çarpıcı bilgileri vermektedir: "Şark yaşamı, aynı şekilde kirlilik, sıv ve renkli şeylerle doludur. ... Hava sıcaklığının sıfırın altına indiği zamanlarda, açık havada aniden o anda hazırladıkları çok fazla ilkel kapların içinde odunlar yakarak etrafında toplanırlar. Etraflarını dumanlar kaplar..." (Munîf, 1990, s. 124). Bu ifadelerde özellikle hava durumuna ve kirliliğine vurgu yapılmakla birlikte bu hava şartlarının doğu hayatı üzerindeki etkisi ve insanların bu şartlar karşısında, sonuçlarını düşünmeksizin uyguladıkları pratik çözümlere dikkat çekilmiştir.

Peter'in ülkeye vardığı gün, bir bayram gününe denk gelmiştir. Bunun, büyük bir şans olduğunu kendi kendine mırıldayan roman kahramanı, bu tür günlerin insanların

yaşamlarındaki yerini anlamaya yardımcı olduğunu belirtmiştir. Daha önceki ifadelerinde iki yüzlü ve gerçek olmayan duruşlar ile itham ettiği doğu insanının bayramlarda nasıl değiştiğini belirten şu ifadeleri önemlidir: “Böylesi bayramlarda, yüzlerdeki maskeler iner, insanlar doğal olurlar” (Munîf, 1990, s. 132, 133). Bu yüzden Peter bayramları, yaşamın bir parçası olması ve insanların en saf ve doğal hallerini göstermesi hasebiyle, görevi gereği kendisi için bir şans olarak yorumlamaktadır.

Doğuda Giyim Kültürü

Peter, şehri tanımak ve insanlarla diyalok kurmak için çarşıda dolaşmaktadır. Yöresel kıyafetler satan bir dükkânın önünden geçerken, elbiselerin durumları ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “Giysiler, hiçbir işe yaramaz, renkli birer bez yığını gibi görünüyordular. Kendi kendine mırıldanarak: Şarklı insanlar, neden bu renkleri seviyor ve bunları nasıl birlikte giyebiliyorlar? Kafasını alay edercesine sallayarak kendi cevabını yine kendisi vererek, “Bu giyecekler onların aptallıklarını yansıtıyor” (Munîf, 1990, s. 98, 99). Bir batılının gözünden alaycı ve küçümseyici bir bakış açısıyla aktarılan bu ifadeler, kültürel farklılıkların en büyük göstergesidir. Aslında bu noktadaki farklılık yukarıda da belirtildiği gibi, bu iki kutbun birbirlerine yaklaşım tarzı ile ilgilidir. Doğunun batıya eleştirel, batının da doğuya küçümseyici tarzda bakmasının en temel sebebi de budur. Ülkede devam eden gösterileri izlediği sırada, Peter’in dikkatini çeken şeylerden biri de halkın giyim tarzlarıdır. Kültürün bir anlamda yansıması olan kıyafetlerle ilgili olarak romanın bir başka kısmında şu ifadeler yer verilmiştir: “Elbiseler, karnavala yakın. Efendiler hariç, yani öğretmenler, öğrenciler ve siyasetçiler. Bunların giysileri batılı bir tarza yakın. Bunların dışında kalanlar ise acayip bir karışım. Aynı yerde, benzer giysiler giymiş iki veya üç kişi dahi görmek imkânsız. Başlarına örtükleri bir örtü var ki, sanki kim eline ne geçirdiyse alıp başına örtmüştü...” (Munîf, 1990, s. 113, 114). Bu ifadelerde, doğudaki meslek erbabının giyim tarzlarının batıya yakın olduğu vurgulandıktan sonra, diğerlerinin giymiş olduğu elbiseler küçümsemeye ve garipsenmeye devam edilmiştir. Bir diğer önemli nokta ise, buradaki insanların giyim tarzları hakkında yapılan yorumdur. Doğuda oldukça yaygın kullanılmakta olan ve romanda başlarına örttükleri ve havaya atıp durdukları “kefiye” diye isimlendirilen örtüye de dikkat çekilmiştir (TDK, 2011, s. 1378). Kültürleri gereği yöresel giyinen bu insanlar, yazar tarafından bir batılının gözünden eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Peter, görev arkadaşı olan Mr. James ile beraber, doğu insanı hakkında yaptığı bir konuşma esnasında, insanların giyimlerinin, her zaman bir bayram havası verdiğini ve bu durumun çok dikkat çekici bir şekilde Avrupadan çok farklı olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Mr. James, artık doğuda olduğunu ve doğunun Avrupadan hatta dünyadan bile çok farklı bir yer olduğunu, buna alışması gerektiğini öğütlemiştir. Gördüğü birbirinden çok farklı ve zıt giyim tarzına karşı şaşkınlığını gizleyemeyen Peter, duygularını ve doğu giyimi hakkında izlenimlerini şöyle ifade etmiştir:

İnanması güç, normal günlerde giyilmesine olanak olmayan ve elbise olması çok güç, her çeşit giyecek var. Bu elbiseler, tamamen birbirine zıt şekiller ve renkler yığını. Bu duruma rağmen, herhangi bir yerde aynı elbiseleri giymiş bir topluluğa denk gelmek neredeyse imkânsız...Kıcaca, caddede yanyana akan bu elbise selinin, kişinin zihninde uyandırdığı izlenim bir karnavalın izlenmesinden farklı değil... Yaz mevsimi hariç siyah renk ağırlıklıdır. Yazın siyah rengin yerini beyaz alıyor. Bunun yanında herkes aynı anda birden fazla rek giymek için çaba harcıyor. Genellikle bu rekler de birbirine ters ve uyumsuz oluyor (Munîf, 1990, s. 135).

Yukarıdaki ifadelerde görüleceği üzere Abdurrahman Munîf, doğudaki iklim koşullarının giyim tarzlarını nasıl etkilediğini ele almıştır. Bunu yaparken doğulu olmayan bir kişinin veremeyeceği kadar detay bilgiler paylaşmıştır. Doğu insanının giydiği bu elbiseleri tezat renklerden oluşan bir renk cümbüşüne benzeten yazar, bu renk benzerliklerinin içinde kişilere özel bazı farklılıkların da olduğunu belirtmiştir.

Tek kelimeyle: Şarklıların elbiseleri, doğalarını ve düşüncelerini yansıtmaktadır...Gerçekte, pek çok kişi batı tarzı giysiler giyiyor ve sayıları da giderek artmaktadır. Fakat, insan yine de batılı tarzın felsefesinden yoksun olduklarını anlıyor... Bazı şarklıların bana söylediğine göre, giydikleri Avrupa tarzı elbiselerden her an kurtulmak için uygun anı bekliyorlar, evlerine gider gitmez üstlerindeki Avrupa tarzı elbiseleri renkli şark elbiseleriyle değiştiriyorlar. Vakitlerini şark elbiseleriyle geçiriyorlar. Misafirlerini bu elbiselerle karşılıyor, sokağa bu elbiselerle çıkmaktan ve kahvehanelerde de bunlarla oturmaktan çekinmiyorlar (Munîf, 1990, s. 136).

Burada yazar, batı giyim tarzının doğuda yaygınlaşmaya başladığını belirtmiştir. Bu yaygınlaşmaya rağmen doğuluların batı tarzı giyimi benimseyemediğini ve özellikle işlerinden döndükten sonra bu elbiselerden kurtulmaya çalıştıkları noktasına değinmiştir. Bu da doğuluların geleneklerine ne kadar bağlı olduklarını göstermesi açısından önem arz etmektedir. "... Anlatılanlar, tamamıyla olmasada şehirliler için geçerlidir. Aynı şehrin farklı mahalleleri için bile kalite ve çeşitlilik, farklılık gösterir. ... Aşırı kirli olan yoksulların elbiseleri, genellikle birbirine yakındır. Köyde ise elbiseler, benzer veya tektir. Avrupa tarzı elbiseler görünmeyecek kadar azdır. Efendiler köye döndüklerinde Avrupa tarzı elbiselerini çıkarıp normal giysilerine dönerler" (Munîf, 1990, s. 137). Munîf, doğuda giyilen elbiselerin köy ve şehirlere göre de değiştiğini ifade etmiştir. Bu ifadelerde köydeki insanların şehirdeki insanlara oranla, daha az çeşitli elbiseler giyindiğini ve çoğu elbisenin bu noktada birbirine benzediğini söylemiştir. Yazarın değindiği bir diğer önemli husus da köyde kalan bazı kimselerin şehirde çalışmaları hasebiyle iş yerlerinde giyindikleri batı tarzı elbiseleri, eve döndükten sonra değiştirmeleridir.

Doğuda Yeme-İçme Kültürü

Peter, doğuya geldiği ilk günden beri, yemek sorunuyla karşılaştığını belirterek garip olan her şey gibi, yemeklerin de çok garip olduğunu belirtmiştir. Ancak, yemek ile ilgili izlenimlerini aktarırken, hayranlığını da gizlemeyen Peter, yemek konusunda, ayrıntı denilebilecek şu tasvirlerle yer vermiştir: "Yemek olayı da şarkta her şeyde görülen gariplikler içinde bir parçadır!..Fakat burada yemek zirveye ulaşmış bir "sanat"tır. Şarkta yemekler, büyük bir oranda karmaşık, çok çeşitli ve yoğundur. Hatta yemeklerin hazırlandığı malzemeleri bilmek imkânsız gibidir" (Munîf, 1990, s. 140). Şu ana kadar yazar, Peter Mc Donald aracılığıyla pek çok temayı okuyucuyla paylaşmıştır. Paylaşmış olduğu bu temaların yoğunluğu, batı ile uyumsuzlıklardan dolayı eleştiri tarzındadır. Ancak burada yazar, roman kahramanının diliyle nadir de olsa, batının doğuda görmüş olduğu bir konu hakkında olumlu ifadeler kullanmıştır. Yukarıdaki ifadelerde de görüleceği üzere Munîf, yemek konusunu da diğer hususlarda olduğu gibi oldukça ayrıntılı ifadelerle aktarmıştır.

Şarklılar, yemeği faydalanmak için değil, zevk için yerler. Onlar için yemek öğünleri, kendilerinden geçmek için yaşadıkları hurafe bir ayin gibidir... Fakat, bu yediklerinin çoğu pek çok sorun yaratabileceğinin yanında, faydasızdır da... Yemeğe sabahın erken saatlerinde başlarlar, bunu, gecenin geç saatlerine kadar devam ettirirler. Bu görüntü sadece zenginlere has değildir. İnsan bu görüntüye aynı şekilde, fakir mahallelerde, pislik

içindeki kahvehanelerde ve sokaklarda da rastlar... İnsan aklı, vücutlarının bu korkunç miktardaki maddelere ve onların etkilerine nasıl dayandığına inanmıyor... Bunların yanında, yemeklere değişik tat ve kokular vermek amacıyla kullandıkları çok değişik baharatlar ve iştah açıcılar vardır... Yemeklerin çoğunda, acı ve ekşi bir tat vardır. Özel bir kokusu olan bu yemeklere batılı birinin dayanması imkansızdır. Sanki, kullandıkları bu maddeler başka bir yerde bulunmamaktadır (Munîf, 1990, s. 140-142).

Yemeği yaşamsal bir araç olmaktan öte bir zevk aracı olarak tanımlayan yazar, doğuda bu konuda insanlar arasında yenilen yemeğin türü dışında, afaki bir fark olmadığını belirtmiştir. Doğuda, nereye gidilirse gidilsin, kültürün bir yansıması olan yoğun bir baharat kullanımını görmek mümkündür. Tür olarak yedikleri yemeğin vücutlarına ağır gelmemesi ise, bir batılının şaşkınlık derecesinde dikkatini çekmiştir. Bu ifadelerden özetle, doğulular için yemek, vazgeçilmez bir tutkudur. Daha önce kadın teması başlığında da bahsedildiği üzere yemeğin bu kültürdeki öneminden dolayı kadınların bu konuda yetenekli olması, şaşılacak bir durum değildir.

Yemek konusunda verdiği ayrıntılı bilgilerin yanında doğuluların ne içtikleri ve nasıl içtikleri ile ilgili olarak da şu ifadeleri vermektedir.

Özellikle içecekleri çok fazla tüketiyorlar. Çok büyük miktarda su içiyorlar. Çoğunlukla koyu çay içiyorlar...Şarkıların kendi isimlendirmeleriyle içtikleri şeyler, uyarıcılar ve canlılık verenler ile sınırlı değildir. Bu ikisine alkolü de eklemek gerekmektedir. Onların kendilerine özel yerel içkileri vardır. Özel ve aynı şekilde değişik bir tadı olan bu içki, hızlı ve güçlü bir etkiye sahiptir...İçceklere düşkünlükleri yemeklerden daha fazladır. Bu düşkünlük, tüm sınırları zorlayacak düzeydedir. Durmaksızın, ara vermeden kahve içenler (Munîf, 1990, s. 142, 143).

Yazar, doğuluların yiyeceklere oranla içceklere daha fazla ilgi duyduklarını belirtmiştir. İfadelerden de anlaşılacağı üzere yoğun bir şekilde içilen içecekler su, çay ve kahvedir. Doğuluların içceklere bu denli düşkünlüğü, yaşadıkları ortamdaki sıcaklığın yoğunluğuyla bağdaştırılabilir. Maruz kaldıkları aşırı sıcaklığın vücutlarındaki su ihtiyacını artırması doğal bir tepkidir. Yazarın bu ifadelerde ön plana çokardığı bir diğer husus ise, yiyeceklerde olduğu gibi içecekleri de zevk için tüketiyor olmalarıdır. Bu minvalde kendilerine has bir içkileri de olan doğululardan bahseden yazar, bu içkinin etkilerinden de söz etmektedir. Peter, yeme-içme konusunda, doğu insanını tasvir ederken, normal içeceklerin yanında alkol almalarını ve alkole olan bağlılıklarını, ne zaman ve nasıl içtiklerini, içmekten nasıl etkilendiklerini, davranışlarını, içki masasında yaşananları, yapılan konuşmaları şöyle aktarmaktadır:

İçmeyi genellikle gece yaparlar. Onlar için din bir engel olmasına rağmen korkmadan ve tereddütsüz içerler. İctikten sonra da tamamen değişip bambaşka insanlara dönüşürler. Saldırganlaşırlar, kavga etmeye, ağlamaya ve şarkı söylemeye eğilimli hale gelirler...Çok hızlı bir şekilde heyecanlanıp proveke olabiliyorlar. Hatta birbirine çok yakın kişiler bile bir anda düşman olabiliyorlar...Özellikle başlarken çok hızlı içiyorlar. Belli bir düşünce veya ruh halinden başka birine hızlı veya tek seferde geçmek ister gibi içiyorlar. Kısa bir süre içinde bazen de aniden tamamen değişirler...Çoğunlukla içkiler elbiselerine ve masaların üzerine dökülse de bu hadise yaptıkları içki partisinin bir parçasıymış gibi asla aldurmazlar. Bu arada da bira sonrası için sık sık içtikleri içkinin çeşidini değiştirirler... Masada içki içenlerden birisi yavaş içmek isterse, anında diğerlerinin eleştirisine ve alaylarına maruz kalır. Bu kişinin içkisini daha hızlı içmesi için etrafına

toplanırlar. Bardağı bitmiş ise hemen yenisini doldurup, hemen içmesi için onu rahat bırakmazlar...Çoğunlukla böğürmeye varacak seviyede sesler arasında el, kol, sandalye ve şişelerin araç olarak kullanıldıkları kavgalar da başlayabilir... Buralarda her zaman süprizler, varlıklarını ve koşullarını herkese dayatırlar (Munîf, 1990, s. 143-145).

Bu ifadelerde gözümüze çarpan en dikkat çekici husus, doğu ikliminin insanların yaşamlarına da sirayet etmesidir. Yukarıda doğuda iklimlerin hızlı değişimlerinden bahsetmiştik. Burada dikkatimizi çeken, bu hızlı değişimlerin insanların yemek ve içecek alışkanlıklarına da etki etmesidir. İfadelerde ısrarla üzerinde durulan içkilerin hızlı içilmesi ve bunun neticesinde insanlar üzerindeki oluşan değişim, yazar tarafından tüm netliğiyle aktarılmıştır. Bir diğer önemli husus ise, içkinin buradaki insanların dini inanışlarına göre yasak olmasına rağmen bunu sıklıkla yapmalarınıdır. Romanın bir başka kısmında, içkinin dini inanışlarına göre yasak olmasına rağmen onlar için ne ifade ettiği konusu Peter'ın gözünden şu ifadelerle verilmiştir: *"Bana göre, şarklılar için içki (alkol), tamamen özel bir şeydir: Doğaya, dine, zayıflığa, utangaçlığa, sosyal ve dini farklılığa karşı direnme ve meydan okumadır. Ayrıca, olayların ve problemlerin baskısından kurtulmak için kullanılması mümkün olan bir araçtır"* (Munîf, 1990, s. 146). Bu ifadelerde, doğu insanının içkiye düşkünlüğü, oradaki yaşam şartlarının zorluğuna ve problemlerin yarattığı baskıların sonuçlarına dayandırılmıştır. Abdurrahman Munîf, doğu insanı için içkiyi, tüm bunlardan kurtulma aracı olarak gören bir baş kaldırı olarak tanımlamıştır. Her ne kadar bu ifadelerde içki konusu, tüm topluma mal edilmiş olarak yansıtılsa da yapılan araştırmalar neticesinde bu oranın çok düşük olduğu görülmektedir. (WHO, 2004, s. C. 1, s. 9-14; C. 2). Öte yandan yazar, doğulu insanların bu denli içki içme sebeplerini onlardan duyduklarını da temel alarak şu şekilde ifade etmektedir: *"Deniliyor ki, şarkın sorunları o kadar çok ve zordur ki, insanlar hızlı ve kolay bir şekilde bu sorunları unutmak ve onlardan kurtulmak istiyor. Dolayısıyla, unutmak için de içmekten daha iyi bir şey yoktur. Aynı şekilde denilmektedir ki, şarklılar her konuda müsrif olduklarından dolayı içme de bu müsrifliklerinden biridir"* (Munîf, 1990, s. 146). Burada doğuluların sıkıntılarını unutmak adına böyle bir yola başvurdukları tekrar vurgulanmıştır. Yazar, doğuluların genel anlamda israf yanlısı davranışlarını, bu konuda da gösterdiklerini belirtmiştir.

Yemek ve içeceklerin ardından Peter, doğuluların tatlı kültürü ile de ilgili olarak da şu bilgileri vermiştir: *"... Kendilerine has bir yöntemle yapılan tatlılar, aşırı şekilde tatlı ve yağlıdır. Ayrıca, bu tatlıların içeriği birbirine zıt maddelerin bir karışımından meydana gelmektedir. Bundan dolayı insanın belli bir miktarından başkasını yemesi imkansızdır. Tabi ki şarklılar, bunu da aşırı miktarlarda tüketirler..."* (Munîf, 1990, s. 142). Doğudaki bu tatlı kültürü, bir batılı için ağır olabilecek içeriklerden oluşmaktadır. Yazar, bu durumun sebebini, aşırı derecede tatlı ve yağlı olarak açıklamıştır. Burada tekrar batı kültürüyle bir karşılaştırmaya giden yazar, bir batılının doğu tatlılarını kaldıramayacağını ifade etmiştir.

Doğunun İklimi

İklim, yeryüzünün herhangi bir yerinin hava şartlarına göre uzun yılların ortalamasına dayanan durumudur (Ayverdi, 2011, C. 2, s. 1395).

Abdurrahman Munîf, batının gözünde doğunun iklimini bile olumsuz bir şekilde yer aldığını anlatmak adına kahraman aracılığıyla: *"Şark tek kelimeyle: "Güneş" demektir"* ifadesini kullanmıştır (Munîf, 1990, s. 125). Bu ifade de doğu yaşamının bir parçası olan Güneşin, batı için katlanılması zor olan devamlı bir sıcaklığı anımsattığı anlatılmaktadır. Yazar, doğudaki

yaşamın olmazsa olmazı denilebilecek güneş'e ve insanların yaşamlarına olan etkilerine de ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Güneşin buradaki etkisi, hayatın her alanında kendisini göstermektedir. Gün boyunca geçen ağır, sıradan ve sıkıcı yaşamın etkileri insanların yapılarına ve karakterlerinde de kendini göstermektedir...Tüm bunların yerine uyumayı tercih ediyorlar. Sıcaklığın şiddetine karşı, kolay gelen tüm yöntemlere başvururlar: Ayaklarını, içi su dolu kaplara koyarlar, başlarına ve alınlarına ıslak bezler sararlar. Çokça sıvı tüketirler. Etraflarını ve oturdukları yerleri ıslatırlar...İnsanlar, bodrum dedikleri mağaralarda günün çoğunu geçirirler. Davranışları kontrol edilemeyen küçük çocuklar bile buralarda kalmaya zorlanırlar. Çünkü, güneşe maruz kalmaları onları aniden öldürebilir. İnsanlar, geceleyin tıpkı karıncalar gibi yer altından açık havaya çıkarlar. Yerin altında geçirdikleri uzun saatlerden sonra çıkarlar ve ertesi gün, güneşin doğuşuna kadar dışarıda kalırlar. Uyuma vakitleri geldiğinde, evlerinin damlarında, bahçelerde, kaldırımlarda yani doğrudan gökyüzünün altında uyurlar...Bana, pek çok fakir insanın mezarlıklarda yattığı dahi söylendi. Çünkü burada mezarlıklar yer altında yer alan büyük mağaralar şeklindedir... Tek bir insanla dahi karşılaşmak imkansızdır. Öyleki tesadüf eseri denk geldiğimiz kişi bile hareketsiz, cansız bir ceset gibidir...Bazılarını iş yerlerinin önüne koydukları büyük bir sandalyenin üzerine uzanmış olarak bulursun. Bazı dükkanların açık kapısının önünde boş bir sandalye görürsün; bunun anlamı dükkân açık ama içeride kimse yok demektir. Bazı açık kapıların önünde de enlemesine uzun bir sopa koyar; bunun da anlamı, dükkân kapalı demektir. Güneşin batmasının ardından caddelere yeniden hayat gelir. Bu hayat, yavaş ve ağırdır. Gece ilerledikçe bu canlılık yavaş yavaş artar (Munîf, 1990, s. 126, 127).

Verilen ifadelerde doğu insanının hayatını bu sıcaklığa göre dizayn ettiğini ve yakıcı sıcaklığa karşı nasıl mücadele verdiğini anlamak mümkündür. Bu mücadelelerini de kısıtlı imkanlarla ortaya koydukları, en küçük bir imkânı dahi gözardı etmeden kullandıkları görülmektedir. Ayrıca, gündüz hayatın durma noktasına geldiği doğuda yaşam, bu dönemde gece devam etmektedir. Eserde güneşin insanlar ve hayatları üzerindeki etkilerinden dolayı neredeyse olmayan gündüz yaşamlarının yanında doğuluların, gece yaşamları ile ilgili olarak şu ifadelerle de yer verilmektedir:

Burada geceler büyük bir sırdır. Şark geceleri, gündüzlerin yaralayıcı şiddetine rağmen, adeta bahar gibidir. Aynı şekilde bahar gibi de kısadır...Şarklıların hayatlarında yer alan ayrıt edici özellikleri olan gizemliliğin en büyük sebebi sanki bu durumdur...Uzun ve sürekli olduğundan dolayı da ona çeşitli sohbetler, kuruntular, düşünceler ve hayaller eşlik eder. Tüm korkularla birlikte içe aktarılır. Tıpkı insanların yer üstünden yer altına geçmeleri gibi. Buna etkileşim halindeki hayat neticede belirsiz bir sır olur. Öyle ki bu sır sahipleri için bile! (Munîf, 1990, s. 127).

Yukarıdaki ifadelerde görüleceği üzere, gündüz ve gece arasındaki tezatlık, burada yaşayan insanların hayatlarına aynı şekilde yansımıştır. Bunun en güzel örneği, geceleyin buradaki hayatın gündüzmüş gibi canlanmasıdır. Güneşin insanlar ve yaşamlar üzerindeki bu denli etkisinin yanında buradaki doğanın etkisi azımsanmayacak ölçüdedir: "Şarklıların bu durumda olmalarının temel nedenlerinden biri de doğadır. Aynı şekilde doğa, hayvanlarından yabancılara kadar hemen her şeyi etkiliyor" (Munîf, 1990, s. 128). Doğuya dair pek çok şey hakkında detaylı tasvirlerin yapıldığı bu eserde, doğudaki yaz, kış ve ilkbahar mevsimleri de aynı güzellikte, hafızalarda canlandırmayı kolaylaştıran bir üslupla okuyucuya sunulmuştur. Çeşitli araçlarla okuyucuya sunulan bu iklim olayları ile ilgili

romanda geçen başlıca ifadeler şu şekildedir: Peter, Beyrut'ta bulunduğu sırada eşi Petricia'ya yazdığı mektupta, değindiği konulardan birisi de doğunun hava durumu ve iklimiyle ilgili verdiği bilgilerdir. Mektupta: *"Bugün burada hava çok sıcaktır. Eğer kendimde yeterli cesareti görseydim denize bile girebilirdim. Şaşırдың mı? Şu kadarını söyleyebilirim ki burada palto gibi ağır giyeceklere hiç ihtiyaç duyulmuyor. Burada güneşte yüzen bir balık oldum. Odamın balkonundan yemyeşil dağlar görünüyor. Denizin dalgaları otelin ayaklarına vuruyor"* (Munîf, 1990, s. 48). Ayrıca, romanın bir başka noktasında havaya dair: *"ilk gün çok soğuktu. Doğrudan insanın kemiklerine işleyen o cam gibi soğuk hava, yaşama tuhaf bir tat katıyordu"* ifadeleri kullanılmıştır (Munîf, 1990, s. 110). Bu ifadelerde doğunun yazın çok sıcak kışın ise çok soğuk, karasal bir iklime sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu durumdan hiç hoşlanmadığını da ekleyen Peter, geri dönmeyi dahi düşündüğünü söylemiştir. Buna ek olarak buradaki tuhaflıkların sadece bunlarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda doğanın ve iklimin de çok tuhaf olduğunu belirterek, konuyla ilgili şu ifadelerle yer vermiştir: *"Soğuğu çok çetindir. Bu soğuktan korunmak için yapılan ilkel yöntemler onu daha da berbat hale getiriyor"* (Munîf, 1990, s. 124).

Abdurrahman Munîf, diğer mevsimlerde olduğu gibi bahar mevsimini de romanın baş kahramanı Peter'in gözünden şu ifadelerle aktarmıştır: *"Kış mevsiminin ardından aniden bahar mevsiminin saldırısı başlamaktadır... Her şey değişir: havanın kokusu, toprağın kokusu, ağaçları, çiçekleri, kuşları ve kelebekleriyle doğanın şekli değişir. Hatta yerin derinliklerinde yer alan küçük haşereler dahi aniden yeryüzüne çıkarak, bu garip festivale katılırlar"* (Munîf, 1990, s. 124). Söz konusu ifadelerden farklı olarak Abdurrahman Munîf, bir doğulu olarak kendisinin karşısına bir batılı olan Peter'ı alarak buradaki mevsimlerin daha iyi anlaşılabilmesi adına, durumu okuyucuya karşılaştırarak sunmuştur. Munîf'in bu karşılaştırmayı yapmadan önceki ifadelerinde doğrudan bu mevsimler hakkında bilgiler vermesi, ardından batıyla karşılaştırmaya gitmesi okuyucunun zihninde oluşturduğu izlenimden dolayı takdire şayandır. Yazar, yapmış olduğu bu karşılaştırmayla batı kültürünün bazı noktalarına da hâkim olduğunu göstermiştir. Öyleki, Avrupada baharın ufak şenliklerle başladığını ve sırasıyla havanın düzeldiğini, günlerin uzadığını, yağmurun yavaşlamasıyla gelişini önceden haber verdiğini, öte yandan ağaçlar yeşermeye başladığını, mayıs ayının ortalarına doğru havanın ısındığını ve tüm bunların görülmesiyle bahar mevsiminin başladığını anlaşıldığını akıcı ve detaylı bir üslupla sunmuştur. Batıda bahar mevsiminin başlangıcını bu şekilde aktaran yazar, doğuda mevsimin gelişini ise: *"Burada baharın gelişi çok farklıdır...Aniden bastıran şiddetli yağmurlar sebebiyle oluşan havadaki neme rağmen, doğada oluşan koku, sanki insanı boğacak ve canlıların muazzam doğa olaylarına karşı aciziyetini hissettirecek şekilde etkisini gösteriyor"* sözleriyle ifade etmiştir (Munîf, 1990, s. 125). Yaz mevsiminin gelişini de bahara benzeten yazar, adeta bu mevsimi, ani, şaşırtıcı, acıma ve durmak nedir bilmez, şeklinde resmetmiştir.

Güneş, doğudan çıkmaya başladığı ilk andan itibaren dünya, önce kaynamaya, sonra yanmaya, son olarak da alevlenmeye başlar. Bu durum, gün boyu ve gecenin uzun bir kısmında devam eder...Güneş, şarkın ilahıdır. Şarkta bulunan her şeyi o yaratmıştır. İlahlarına karşı duydukları sevgiden daha fazla güneşten korkarlar. Burada hayatın her alanında güneşin etkisini görmek mümkündür. İnsanların yüzlerinde, çölün sürüklediği kumlarda susuzluktan dolayı çatlayan yerden, çocukların dudaklarının kurumasından ağaçların yanmasına kadar dehşet bir kuraklık; dolayısıyla insanlar burada güneşin adını sadece fısıldarlar (Munîf, 1990, s. 125, 126).

Romanda geçen hava durumu ve iklime dair diğer ifadeler ise şu şekildedir: “Sıcaklık... sıcaklık burada her şeyi eritmekle kalmadığı gibi aptallaştırıyor da. Buradaki havaya dayanmak mümkün değil...” (Munîf, 1990, s. 132). Diğer hava olaylarının aksine sıcaklığın doğu üzerinde karşılaştırılmayacak ölçüde etkisi vardır. Bu etkinin derecesini anlatma adına Munîf, özellikle ağustos ayında olan sıcaklığı ustaca bir katile benzeterek şu ifadelerle yer vermiştir: “Burada, bu açık ve denize yakın yerde, lanetli ve katil ağustos ayında güneş; ortaya çıkardığı koku ile birlikte insanın sinirlerini parçalayan, hücrelerine sızarak, insanda temiz ve güzel ne varsa alıp götürün vahşi bir yaratığa dönüşüyor” (Munîf, 1990, s. 354).

Doğuda Din Olgusu

Din, insanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan imanlarını, ona yapacakları ibadetlerin bütünü ve bu imana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini belirleyen inanış yoludur (Ayverdi, 2011, C. 1, s. 725).

Romanda çok fazla değinilmeyen hususlardan birisi de din olgusudur. Bir toplumun yaşam tarzını yansıtan en önemli unsurlardan birisi olan din temasının, eserde bu kadar az değinilmesi eleştiri konusudur. Munîf, eserinde dine dair şu ifadeleri kullanmıştır: Peter ve arkadaşları ülkede yapacakları eylemleri kararlaştırırken üstünde durdukları konulardan biri de din ve din adamlarıdır. “Ayrıca, şark yaşamında din önemli bir unsurdur. Bundan dolayı, kesin bir şekilde dine saldırılacak ve din adamları da suçlanacaktır. ...Din adamları, kolay bir şekilde öfkelenedikleri için basit bir şekilde provake edilebilirler” (Munîf, 1990, s. 252). Abdurrahman Munîf, bir ülkenin can damarlarından birisi olan din olgusuna hassas bir konu olarak yaklaşmıştır. Bu hassaslığın sebebini ise halkın dine ve din adamlarına yaklaşımını örnek göstererek vermeye çalışmıştır. Bu konunun toplumlar için hassas olduğu konusuna dikkat çekerek halkların bu konyla provake edilebileceğini belirtmiştir.

DOĞU KÜLTÜRÜNDE MEKÂN

Mekân, romana özgü olayların ve roman karakterlerinin hareketlerine ayrılmış bir sahnedir. Bazı romanlarda, yazar tarafından mekân tasviri ön plana çıkarılmaz. Bu tip eserlerde mekân olgusu, sadece olay ya da kişilerin belirgin kılınması amacıyla bir araç konumundadır (Çetin, 2019, s. 135). Abdurrahman Munîf’in romanlarında mekâna verilen önem değişmektedir. Bu durum, romanın mecrasıyla ilgilidir. (Akdeniz, 2012, s. 7) Yazarın çalışmamıza konu olan romanında da şehir özelinde Beyrut hariç başka bir şehir ismi kullanılmamıştır.

Doğu Şehirleri

Şehir, nüfusunun çoğunluğunu sanayi, ticaret, hizmet ya da yönetimle ilgili işlerle meşgul olan, genellikle tarımsal etkinliklerin bulunmadığı yerleşim alanıdır (TDK, 2011, s. 2211).

Abdurrahman Munîf, romanında doğuya dair değindiği ögelerden bir tanesi de şehir temasıdır. Diğer temaları verirken uyguladığı detaylı tasvirlerle burada da yer vermiştir.

Peter, Beyrut’ tayken eşi Petricia’ya yazdığı mektupta, bu şehri esrarengiz bulduğunu ve imkânı olursa daha çok kalmak istediğini belirtmiştir. Bu esrarengizliği şu ifadelerle anlatmıştır:

Beyrut karnavala benziyor: Onlarca çeşit insan, renk ve giysi. Fakir mahaller hariç, kişinin özel taraflarını ayırt etmesi çok zor. Fakir mahalleler ise diğer tüm şeylerden daha fazla açık ve net ...Beyrut, çok şeye benziyor, hiçbir şeye benzemiyor. Sahil şehirlerinin

tamamında büyük miktarda abartı ve umursamazlık hâkim. Tüm bunların üstünde Beyrut, tehlikeli bir şehir. Çünkü, burada insanın başka yerde bulamayacağı şeyler de var. Örneğin güneş! (Munîf, 1990, s. 49, 50).

Yazar, kahraman aracılığıyla Beyrut şehrini tanımlarken, bu şehirdeki fakirlik ve zenginlik konusuna değinmiştir. Zenginlik ve fakirlik arasındaki farkın çok yüksek olduğuna vurgu yaparak şehirdeki abartı ve umursamazlığa dikkat çekmiştir. Peter, görev aldığı ülkeye vardikten sonraki kısa süre içerisinde, yaşadığı şehir ile ilgili izlenimlerini, aksatmadan yazdığı günlüğüne şu ifadelerle aktarmıştır:

Bu şehir büyük ancak, daha önce gördüğüm büyük şehirlere benzemiyor. Ona karşı öfke duyuyorum. İçinde bulunan her şey korkutucu ve çirkin. ...İnsan burada nasıl yaşar? Her yer pislik içinde, güvensiz olması da insanları tehdit ediyor. İkkellik her şeye sinmiş durumda; giysilere, davranışlara, dini inanışlara bile. Hayır, "ikkellik" kelimesi bir şey ifade etmiyor. Her şey büyük bir dikkatle belirlenmesi gerekiyor. Hayatın her tarafında gerçilik ve yabancılik kendini gösteriyor (Munîf, 1990, s. 103, 104).

Peter, Beyrut'tan sonra gittiği doğu ülkesine duymuş olduğu öfkeyi yukarıdaki ifadelerle göstermiştir. Ardından, buraya hiç gelmemeyi umduğunu, burada geçirdiği bir günün başka yerlerdeki aylara bedel olduğunu, hatta tutsak olarak yaşadığı zamanlarının bile bundan daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Burada Abdurrahman Munîf'in bir batılının gözünden doğu şehrini tanımlarken ilkel, kirli, düzensiz ve yabancı kelimelerini kullanması göze çarpmaktadır.

Doğu Köyleri

Köy, yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu açısından şehirlerden ayrılan, çoğunlukla tarımsal alanda çalışılan, evleri ve diğer yapıları bu hayat şekline uygun olan yerleşim yeridir (TDK, 2011, s. 1509). Modern Arap edebiyatı ve çağdaş dünya edebiyatının en önemli figürlerinden birisi olan ve doğuya dair yazmış olduğu eserlerle bu alanda adını duyuran Abdurrahman Munîf, doğu köylerini de dışarıdan gören bir yazarın aktaramayacağı kadar detaylı ve bir o kadar da akıcı bir üslupla tasvir etmiştir.

Daha önce Peter'in yaklaşık on gün süren bir zaman diliminde bir sahil köyünde tatil amaçlı kaldığından söz edilmişti. Arap romanının temel temalarından birisi denilebilecek köy ve köy insanına dair izlenimler, romanda şu ifadelerle aktarılmıştır. "Bu küçük köy, dağ eteklerinde bulunan veya iç kısımlarda yer alan binlerce köyden farklı değil. İnsanlar, denize bir çeşit korku ve merakla bakıyorlar..." (Munîf, 1990, s. 336). Peter, köyde yaşayan insanların tıpkı çocuklarda olduğu gibi birbirlerine benzerliklerine dikkat çekerek şu ifadeleri aktarmaktadır: "Köyde yaşayan insanlar: Yüzleriyle, giydikleriyle, sade ve kirli sahil kahvehanelerinde oturuşlarıyla ve yüksek sesle konuşmalarıyla birbirlerine benziyorlar" (Munîf, 1990, s. 337). Peter, kaldığı günler içinde her gün mutlaka düzenli olarak dışarı çıkıp köyü dolaşmakta, insanlarla yakın ilişki kurmaktan geri durmamaktadır. Bu esnada gördüklerini ve insanlarla yaşadıklarını detaylı bir şekilde yorumlayarak şu ifadelerle aktarmaktadır:

Köyün kuzeyinde yer alan küçük limanda, geceleyin balık avından dönen ve ağlarıyla balıklarını indirmeye çalışan balıkçılar var. Hareketleri ağır, bakışları yorgun, oldukça dikkatli ve ürkek görünmektedirler. Özellikle de inmeye çalışırken birbirleriyle yarıştıkları sırada. Balıkçılar, avladıkları balıkların diğer arkadaşlarından önce istedikleri fiyatlara satmak amacıyla işlerini hızlıca bitirmeye gayret ediyorlar. Bu alışveriş esnasında yaptıkları harika pazarlık... Yaşamı sağlayacak tüm olanakları vardı. Örneğin, deniz,

geniş topraklar ve çalışmak için yeterli insan gücü... Ancak, "tembellik", çalma isteği vb. daha pek çok kötü alışkanlıklar, yaşamlarının ayrılmaz parçası haline gelmiş. Bundan dolayı bu insanlar çalışmak yerine, böyle bir yaşamı tercih ediyorlar ...Köyün büyük pazarı, çok acayip bir olay, günlerden bir gün bu köyden, komşu köylerden ve belki de çölden gelerek bir araya gelen mahşeri bir kalabalık... Pazardan geriye, çöp yığımları, yemek atıkları ve başı boş hayvanlar kalır. Bana söylenildiğine göre de her köyün buna benzeyen ve sadece kendisine özel pazarının kurulduğu, insanların alışveriş yaptıkları bir günü varmış. Genellikle bu alışveriş, binlerce yıl önce yapıldığı gibi takas yöntemiyle yapılmış. Köyde, hemen hemen herkes, ikindiden sonra kahvehanelerde oturup, gazetelerin yazdıklarını yani "Haberler" olarak adlandırdıkları şeyleri, bir gencin sesinden, büyük bir dikkatle dinliyorlar... Davranışlarının çoğunluğu dini olarak görünmesine rağmen, dini gazetelere ilgileri daha azdı. Hükümet yanlısı gazeteler ise hiç ilgi görmemekteydi. Kahvehanelerde gazetelerin okunma işi bittikten sonra, ciddi ciddi uzun uzun tartışmalar başlıyordu... İnsanların tamamı, bu haberleri büyük bir sesizlik ve dikkatle dinlemesine rağmen, arada bazı yorumlar ve gülme sesleri de yükselirdi! Haberlerin okunması bittikten hemen sonra, hemen başka bir istasyonun çıkarılmasını isteyen pek çok ses de yükselirdi. Bunun sebebi, az önce dinlenen haberlerin mutlaka başka bir kanaldan da dinlenilerek kesinleştirme isteği idi (Munif, 1990, s. 339-341).

Yazar bu ifadelerde, köy hakkında detaylı bilgiler paylaştıktan sonra, buradaki insanların geçimlerini sağlamak amacıyla balık sattıklarına değinmiştir. Bu insanların sattığı malzemeden öte, satım şekli dikkat çekicidir. Buradaki insanlar, yaşadıkları ortam gereği, ayakta durabilmek adına, ellerindeki malı diğerlerinden daha hızlı satma noktasında bir mücadele içerisindedirler. Bu mücadeleye rağmen toplum içerisindeki özellikle bazı vakitlerde var olan tembellik, yaptıklarıyla oldukça tezat bir durumdadır. Yazarın da üstünde durduğu tembellik ve hırsızlık adeta bu toplumun vazgeçilmez haline gelmiştir. Bunun en büyük sebebi, ülkelerinin bulunduğu coğrafi konum itibarıyla sürekli bir çıkar ilişkisine maruz kalması olmalıdır. Neticede farklı açılardan sömürülen bu insanların diğer toplumlara nazaran, amaçsız kaldığı yorumunda bulunmak yanlış olmayacaktır. Nitekim, yukarıdaki ifadelerde de özellikle, ikindi vaktinden sonra bu insanların amaçsız bir şekilde yapmış olduğu aktivitelere dikkat çekilmiştir. Yaşamın da bir yansımasının görebileceği bu aktivitelerden birisi, köy kahvehanelerindeki gündeme dair siyasi haberlerin takip edilmesidir. Yazarın bu noktada değinmiş olduğu önemli bir husus vardır. O da içinde bulunmuş oldukları tedirginlik sebebiyle dinledikleri veya okudukları haberleri tekrar dinleyerek veya okuyarak netleştirme isteğidir. Bu aktivitelerinden sonra yapılan tartışmalar ise, bir anlamda içlerini ferahlatmak adına yapmış oldukları en önemli eylemlerden birisidir. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise, halkın köyde olmasına rağmen ülke gündeminden kopuk yaşamaması gerçeğidir. Peter, bu köydeki insanların eğitim ve nüfus durumunu da şu sözlerle aktarmaktadır: "Nüfusun beş bini aştığı bu köyde, okumayı bilenler, okul öğretmenleri bazı memurlar ve çocuklar. Bu kimselerin dışında kalanlar ise, koyunlar gibi kahvehanelerde oturup radyo veya gazete okuyucularını dinliyorlar" (Munif, 1990, s. 344). İfadelerden de anlaşılacağı üzere köydeki okuma ve yazma oranı oldukça düşüktür. Yazar, bu insanların okuma ve yazma bilmemelerini eleştirmiştir. Aslında bu durum, paradoks bir şekilde birbirine bağlıdır. Buradaki paradoks, insanların okumadıkça başkalarına bağımlı kalmaları, bağımlı kaldıkça da bunu eleştirmeleridir. Buradan hareketle doğunun negatif yanı, eleştiri eyleminin sürekli yapılmasıdır. Yani bir çözüm üretmeye çalışmaktan öte, sadece eleştiriye odaklanmaları, dikkat çekilmesi gereken hususlardan birisidir.

Doğu Evleri

Abdurrahman Munîf, doğu yaşamını tüm yönleriyle ele alırken insanların yaşadıkları evleri de tasvir etmekten geri durmamıştır. Kahramanın gözüyle okuyucuya aktardığı ifadeler şu şekildedir: *"Evler, en fazla serinlik sağlayacak şekilde yapılmıştır. Bundan dolayı yeni yapılan evler hariç hemen hemen evlerin tamamı yerin altında, penceresiz mağara şeklinde yapılmıştır. Bu mağaralarda, yeryüzüne bağlanmak ve içeriye havanın girmesini sağlamak için dolambaçlı hava bacaları vardır. Buna rağmen içerideki hava nemli ve sağlık şartlarından uzaktır"* (Munîf, 1990, s. 126). Munîf, diğer temalarda olduğu gibi doğu evlerini de adeta orada yaşıyor gibi okuyucunun gözünde canlandırmıştır. Buradaki mimarinin iklim şartlarına göre oluştuğu açıktır. Daha önce iklim başlığı altında belirtildiği üzere aşırı sıcaklık, halkı bu yönde evler yapmaya itmiştir.

Diğer

İncelenen romanda şehir ve köy mekanlarına dair izlenimlerin dışında kahvehane ve Türk hamamı gibi yerler hakkında da bilgi verilmiştir. Ancak, bu yerler, romanda diğer mekanlar gibi ayrıntılı ele alınmadığından, müstakil bir başlık altında işlenmemiştir.

Peter, Beyrut'ta bulunduğu sırada eşi Petricia'ya yazdığı mektupta, değindiği konulardan biri de kahvehanelerdir. Buradaki insanların umursamaz bir şekilde oturmalarına dikkat çekerek şu ifadeleri söylemiştir: *"Burada pek çok çeşit kahvehane var. Oraya, kadın ve çocuklar giremiyor"* (Munîf, 1990, s. 48). Doğudaki en yaygın mekanlardan birisi olan kahvehaneler, romanda batıdaki "kafe" kültüründen farklı olarak sadece erkeklerin girebildiği mekanlar olarak tasvir edilmiştir. Yazarın eserinde doğuya dair değinmiş olduğu ilgi çekici konulardan birisi de Türk hamamlarıdır. Abdurrahman Munîf, Türk hamamları için: *"İçinde boğucu bir koku... sorun sadece koku da değil, bunun yanında her yer pislik içinde... normal olmayan ilişkiler de var"* ifadelerini kullanmıştır (Munîf, 1990, s. 18). Burada değinmek istenilen bir diğer husus, yazarın doğu insanına dair sıklıkla ifade ettiği kirliliği, Türk hamamları için de kullanmış olmasıdır. Yazarın doğudaki mekanlara dair verdiği bilgilerden birisi de resmî kurumlardır: *"Şarkta, resmî kurumlar bir hayalden ibarettir. Partilerin, devletin, parlamentoların ve görünen tüm yapıların bir aksesuar olmaktan başka bir rolleri yoktur. Çünkü, orada her vakit istediğini dayatacak biri vardır..."* (Munîf, 1990, s. 139). Abdurrahman Munîf, yukarıda yer alan ifadelerle doğuda, resmî kurumların görünüşten başka bir şey olmadığını "aksesuar" kelimesiyle tanımlamıştır. Çünkü, buradaki kurumlar olması gereken yerine "birisinin" ağzından çıkacak kelimelere bakmaktadır. Yazar, bu durumu açık ifadelerle okuyucuya sunmuştur.

SONUÇ

Her ne kadar Türkiye de yapılmış olan bazı çalışmalarda incelenen eserin olay örgüsü verilmiş olsa da bu çalışmada ilgili romanın doğu kültürü özelinde detaylı bir şekilde tematik açıdan incelemesi yapılmıştır. Çalışma ele alınırken, göze çarpan en önemli hususlardan birisi, yazarın romanın baş kahramanını bir ajan olarak seçmesidir. Bunun sebebi, ele aldığı toplumu en ince detaylarına kadar betimlemeyi amaçlamış olmasıdır. Bir diğer husus ise, bir batılının gözünden doğu ve doğuya dair pek çok şeyin olumsuz açılardan değerlendirilmesidir. Bunun yanında, yaşlılara karşı gösterilen saygı ve yemek kültürlerindeki gelişmişlik seviyesi, romanda doğuya dair olumlu açıdan değerlendirilebilecek noktalardandır.

Yazar, kurguladığı olay örgüsünü okuyucuya aktarırken kullandığı romanın baş karakterini ironik bir şekilde kendi geçmişinde olduğu gibi, petrol şirketinde çalışan biri olarak sunmuştur. Romanda doğuya dair izlenimler temelde iki kişi üzerinden verilmiştir. Onlar da romanın baş kahramanı Peter Mc Donald ve patronu Rendly karakterleridir. Abdurrahman Munîf'in fikirlerini okuyucuya aktarırken kullanmış olduğu bir diğer aracı ise romanın baş kahramanına ait olan günlüktür. Doğuya dair birçok tema bu günlük aracılığıyla okuyucuya sunulmuştur.

Romanda en çok işlenen temanın doğu insanı, en az işlenen temanın ise din ve Türk hamamı gibi temaların olduğu tespit edilmiştir. Romanda, dikkat çekici hususlardan birisi ise yazarın temizliği ile ön plana çıkan Türkler'in hamamlarını okuyucuya kötü bir izlenim uyandıracak şekilde sunmasıdır. Abdurrahman Munîf'in diğer Arap aydınlarına göre toplum ve batı eleştirisi daha derindir. Ancak yazar, çoğu zaman objektif bir bakış açısına sahip olsa da her görüşünü kabullenmek doğru bir yaklaşım olmaz. Munîf'in zaman zaman bağlı bulunduğu ideoloji ve partisinin (Baas) görüşleri doğrultusunda yanlış çıkarımlar ve eleştirilerde bulunduğu da görülmektedir. Abdurrahman Munîf'in romanında ele almış olduğu konuların tamamı, doğrudan doğunun gerçeklerini yansıtmaktadır. Eserde aktarılan tüm izlenimlerin o halkın içinden olan bir yazar tarafından verilmiş olması, bu çalışmayı değerli kılan en önemli hususlardan birisidir. Çünkü, Abdurrahman Munîf'in aktif siyasette bulunmuş olması ve doktorasını Avrupa'da yapmış olması gibi hususlarda yaşamış olduğu kişisel tecrübe, onu diğer Arap aydınlarından ayırmaktadır. Yazarın hem dünyanın hem de Arap dünyasının birçok bölgesini gezmiş olması ve her iki bölgeyi de eleştirebilmesi, onu özgün bir Arap aydını yapmış, bu yönüyle salt Arap milliyetçiliğinden uzaklaştırmıştır. Dolayısı ile Munîf'in eserlerinde tekdüze bir bakış açısı yerine olaylar, insanlar ayrı ayrı muhasebe edilmiş ve duruma göre eleştirilmiştir. Buradan hareketle Munîf, çalışmanın konusu olan eserde de batılı gözle bakan ajanı eleştirel okumuş ve kendi toplumundaki eksikliklere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Genel olarak orta doğulu bir aydının temel hali, arada kalmışlıktır. Avrupa'ya gittiğinde doğulu olmasından kaynaklı bir aşağılanma durumu, Arap toplumuna döndüğünde ise rejimin siyasal baskıları altında kalma durumu söz konusudur. Dolayısıyla bu durum, Arap entelektüellerinin arada kalmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Arap yazarların eserlerinde, mekân ve düşünsel bakış açılarındaki değişiklikler görmek mümkündür. Bu yazarlar, zaman zaman eurocentric (Avrupa merkezli) ve Pan Arabizm (Arap milliyetçiliği) düşünceleri arasında gitgeller yaşamışlardır. Buradan hareketle, Arap aydının genelinde bir kimlik karmaşası vardır. Bu durumu Abdurrahman Munîf için de söylemek yanlış olmayacaktır. Abdurrahman Munîf için bir tarafta cahil bir halk vardır; sever ama kabullenemez. Diğer tarafta donanımlı bir Avrupa toplumu vardır; onları kabullenir ama sevemez.

Son olarak, olay örgüsünden hareketle Abdurrahman Munîf'in eserini üzerinde kurguladığı tarihi olay, 1953 yılında İran'da gerçekleşen Ajax darbesidir.

SUMMARY

After the Second World War, borders were drawn in the middle east by western states. These countries started the struggle for sovereignty among themselves and on the existing countries in the middle east. The work of *Sibaq al-Masafat al-Tavilah*, which is the subject of our struggles and conflicts of interest and which is the subject of our study, is

about the efforts of Britain and America to make judgments on Iranian oil. There are two important factors in choosing this work.

These are what the author himself mentioned; that it was written based on historical facts much more than other works, and it went beyond the usual, and instead of looking at the West with the eyes of the East, as it was done in many Arab novels. For this reason, the work of Abd al-Rahman Mounif, one of the important figures of Arab literature, named *Sibaq al-Masafat al-Tavilah*, has a special position in this respect among other Arab novels.

The author built his work on the character of Peter McDonald, who was assigned to overthrow Britain's prime minister and provide intelligence to his country. The novel, written on the basis of historical facts, conveyed the western view of the east from the eyes of an English agent to very fine details. In doing so, the author did not provide clear information about time and place, with the exception of exceptions. In the novel, the concepts of international interest, love and longing are handled with great skill. Through the novel, the author tried to explain how the western powers were effective in the middle east, what role the western perspective played in all the events and the shaping of the region. In a sense, Mounif has tried to give behind the scenes of bloody and secret activities, which are still playing today, on the Middle East and their oil. While doing this, he presented the novel's protagonist to the reader as an agent working in the oil company as in his own life. Depicting the protagonist as an agent in addition to working in the oil company is one of the important details in the author's work. Because this is one of the most important professions to describe a region in the most detailed way.

Abd al-Rahman Mounif, who uses his novels as an intermediary to convey his political ideas, also included political themes in this work. The author, who also took advantage of his past experience while dealing with these themes, presented the events in question with a fluent style, based on both his education and his experiences. Abd al-Rahman Mounif, who took himself in the background while conveying his ideas, exhibited a masterful style of narration in the eyes of the reader. We analyzed the novel under three main headings: basically eastern people, life in eastern culture and space in eastern culture. Under these titles, we have tried to interpret every detail, from basic facts of eastern culture to fine details, based on actual events.

This work, the first novel of Mounif translated into Turkish, has attracted great attention by the Turkish reader. Turkey seeing great interest in the subject of many studies and Abd al-Rahman Mounif's *Sibaq al-Masafat al-Tavilah* has previously been addressed in the thematic special eastern culture. This work is also remarkable in terms of presenting the life of the east to the reader in detail. Mounif conveyed every detail of the east to the reader through the characters of the novel's protagonist Peter Mc Donald and his boss Randy. In addition to these characters, the author placed the diary, which belongs to the protagonist as a means of transferring themes and contains important details about the east, in an important position in the work. Another important point that attracts our attention is that such historical facts were written by a novelist who lived there and mastered the details.

We based our work on the west's perspective on the east, and we tried to give all the information, from the language of the western agent, the leading character of the novel, to the east, from the people to the air, from the culture to the village life, from the food to the official institutions. While doing this, we tried to provide a clearer understanding of the

subject by supporting the quotations with footnotes and comments. We added the plot to the introductory part of the study, in order to make the novel and the information about the east more clearly understood by the readers.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- 'Abduh, S. (1980). *el-Mer'etu'l-'Arabiyye beyne't-tehalluf ve't-teherrur*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.
- Ahterî, M. (2013). *Ahterî-i kebîr*. İstanbul: Nadir Eserler Kitaplığı.
- Akdeniz, S. (2012). İntibâh romanında mekân kullanımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 3-21.
- Ali, T. (2004). A patriarch of arab literature Abdelrehman Munîf: 1933-2004. Erişim adresi: <https://www.counterpunch.org/2004/02/01/a-patriarch-of-arab-literature/>. Erişim Tarihi: 31.05.2020.
- Arslan, A. (2017). *Abdurrahman Münîf'in romancılığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Arslan, A. (2018). Modern arap romanında diglossia çiftdillilik Abdurrahman Munîf örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (27), 183-202.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük türkçe sözlük* (C.III). (3.bs) İstanbul: MAS Matbaacılık.
- Çetin, N. (2019). *Roman çözümleme yöntemi*. (16.bs). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demren, Ç. (2003). Toplumsal cinsiyet, sağlık ve kadın, *Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri* (s. 1-10). Ankara: Hüksam Yayınları.
- el-Kaş'amî, M. (2003). *Terhâlu't-tâiri'n-nebîl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Edebiyye.
- Emekli, İ. (2015). Abdurrahman Munîf risâle min verâil-hudûd adlı kısa öyküsü. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. (35), 303-315.
- Erbay, Hatice (2015). *Abdurrahmân Munîf'in "sibâku'l-mesâfâti't-tavîle" adlı eserinin roman tekniği açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Gabriel, J. (2003). Bidding farewell to Munîf, novelist bears witness to repression, corruption, reverence for common folk. *al-Jadid*. (9).
- Gündüz, Ş. (2007). *İslam ve diğer dinlerin yaşlılığa bakışı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Hafez, S. (2006). An arabian master. Erişim adresi: <https://newleftreview.org/issues/II37/articles/sabry-hafez-an-arabian-master>. Erişim Tarihi: 31.05.2020.
- Harmancı, H. (2013). Abdurrahman Munîf'in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk adlı eserinin teknik yönden incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (30), 67-96.
- Kazıcı, Z. (2007). *Kültürümüzde yaşlılık ve yabancı gözüyle ülkemizde yaşlılar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Livescu, S. L. (2013). *Francophonie and human rights, diasporic networks narrate social sufferings*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://escholarship.org/uc/item/3sr5c9kj>.
- Munîf, A. (1979). *en-Nihâyât*.
- Munîf, A. (1990). *Sibâku'l-mesâfâti't-Tavîle*. (4.bs). Beyrut: el-Muessesetu'l-Arabiyye li-Dirâsât ve'n-Neşr.
- Munîf, A. (1994). *el-Kâtib ve'l-menfâ*. (2.bs). Beyrut: el-Muessesetu'l-Arabiyye li-Dirâsât ve'n-Neşr, Dâru't-Tenvîr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- Öge, A. (1998). Çok eşle evlilik konusuna kısa bir bakış. *Mehir*, (2), 105-108.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Yazar.

Ülken, H. Z. (1964). Şark-Garp problemi karşısında islamiyet. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (12), 21-34.

World Health Organization (2004). *Global status report on alcohol*. Erişim adresi: https://www.who.int/substance_abuse/publications/global_status_report_2004_overview.pdf?ua=1. Erişim Tarihi: 01.06.2020.

Mecmûa-i İlâhiyât'ın MESTAP'a Göre Muhteva Tablosu

Arş. Gör. Sevgi Limon
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
sevgi.limon@selcuk.edu.tr

Öz

Birçok araştırmacı ve bilim insanının önemini vurguladığı birer kültür mirası niteliği taşıyan şiir mecmuaları, hâlen bir kısmı bilinmeyen şair ve şiirlerin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi çalışmalarına katkı sağlaması açısından en önde gelen kaynaklardır. Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif Mehmed Murad bölümü, 48 numaralı Mecmû'a-i İlâhiyât da bu kaynaklar arasında yer almaktadır. İçine aldığı şairlerin yaşadığı yüzyıllar ve şiirlerin imla özellikleri göz önüne alınarak 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl başlarında derlendiği tahmin edilen mecmuada tertip tarihi ve müretteple ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir. 86 varaktan oluşan mecmuada 34 şaire ait 135 şiir bulunmakta ve geneli bir tarikata mensup olan tasavvuf şairlerinin ilahi aşk, pişmanlık, dünya kayıtlarından ayrılmak, mürşide bağlanmak vd. konulardaki ilahilerini barındırmaktadır. Mecmû'a-i İlâhiyât'ın hem biçim hem içerik bakımından incelendiği ve MESTAP'a göre muhteva tablosunun hazırlandığı bu çalışmanın amacı, mecmua çalışmalarına ve MESTAP'a katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, ilahi mecmuası, MESTAP, Mehmed Arif Mehmed Murad.

Contents Table of Mecmûa-i İlâhiyât According to MESTAP

Abstract

Poetry collections, which is a cultural heritage that emphasized the importance of many researchers and scientists, are among the leading sources in terms of revealing and evaluating poets and poems, some of which are still unknown. Mecmûa-i İlâhiyât numbered 48 at Süleymaniye Library Mehmed Arif Mehmed Murad department is take place among these sources. In the collection, which is estimated, by considering the centuries lived by the poets included in the collection and spelling characteristics of poems, to be compiled at the end of the 16th century and at the beginning of the 17th century, there is no information about the compiler and compilation date. The collection, which consists of 86 leaf, contains 135 poems belonging to 34 poets and contains hynms on divine love, regret, leave world ties, connect to murshid etc. topics. The purpose of this study, in which the collection is examined in terms of both form and content and prepared according to MESTAP, is to contribute to collection studies and MESTAP.

Keywords: Collection, hymn collection, MESTAP, Mehmed Arif Mehmed Murad.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 12/02/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02/07/2020

GİRİŞ

Edebiyat ve bilim alanında birçok şair ve ilim insanı ile ilgili bilgilere ulaşılan, çeşitli bilgi, not ve şiirlerin ilk hâllerinin gün yüzüne çıkmasına yardımcı olan mecmualar, "genelde bir veya daha fazla yazar yahut şaire ait çeşitli şekil ve hacimlerdeki dinî, din dışı nesir ya da şiirlerden oluşan derleme kitaplar" olarak tanımlanmaktadır (Uzun, 2003, C. 28, s. 265).

Mecmuaların şekil özellikleri ve tertibi belirli benzerlikler içerse de bunlar mürettibin isteğine göre şekillenmektedir. Bu anlamda mecmuaları diğer edebî türler gibi tek bir biçimle sınırlandıramayız. Bu eserler belli bir düzenle hazırlandığı gibi herhangi bir kalıba veya tasnife uymadan hazırlanmış da olabilir. Mecmualar hemen her alanda bilgiye rastlanabilen ve bu alanlara katkı sağlayacak nitelikte eserlerdir.¹

Mecmualar konu, şekil ve amaç vb. kıstaslara göre sınıflandırılmaktadır: "Kaside mecmuaları, gazel mecmuaları, tahmis-muhammes mecmuaları, kıta mecmuaları gibi kategoriler, şiir mecmualarında nazım şekillerini merkeze alan sınıflandırmalardır. İçerdiği konu ve türe göre musiki mecmuaları, ilahî mecmuaları, dua mecmuaları, tarih mecmuaları, inşa mecmuaları gibi farklı tasnifler de yapılabilir" (Aydemir, 2013, s. 53).

Bu makaleye konu olan mecmua tür açısından "ilahi mecmuaları" sınıfına dâhil olmaktadır.

"Mutasavvıf şairler tarafından dinî ve ilahi fikirleri muhtevi olarak yazılan manzumeler" (Baltacı, 2011, s. 89) olarak tanımlanan ilahî², "dinî temlere bağlı bir çeşit Âşık Edebiyatı nazım şeklidir. İlahinin kelime anlamı "Allah'a ait, Allah'a mahsus" demektir. Bu sebeple ilahilerde Allah sevgisi ve dinî temalar yer alır. Divan Edebiyatı'nın tevhid ve münacatlarına benzer. Dinî törenlerde dergâhlarda ağır bir makamla söylenir" (Uzun, 1981, C. 4, s. 357).

İlahî mecmuaları ise "şiirlerin tamamı veya büyük kısmı "ilâhî" türünde yazılan manzumelerden oluşan eserler" (Köksal, 2017, s. 332) olarak tanımlanmaktadır. Bu mecmualar genelde fazla hacimli olmayan, hem aruz hem hece vezniyle yazılmış ilahileri barındırabilen, öne çıkan bazı mutasavvıfların ilahilerine daha çok yer verilen ve bazılarında bestelendiği makamın kaydedilmesine karşın çoğunda bu özelliğin olmadığı derlemelerdir. (Köksal, 2017, s. 332)

Şiir mecmuaları hakkında yapılan çalışmaların sayıları günden güne artmaktadır.³ Ancak ilahi mecmuaları bu çalışmalar arasında çok az bir yere sahiptir.⁴ İlahi mecmualarının

¹ Mecmualarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Çakır, M. & Koncu, H. (2012). Şairleri yetiştiren bir kaynak olarak mecmûa. E. N. İşli (Ed.), *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII, mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambaı içinde* (s. 117-134). İstanbul: Turkuaz Yay.; Gürbüz, M. (2013). Şiir mecmûalarının kaynakları üzerine. *Turkish Studies*, 8/1, 315-322. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4453>; Köksal, M. F. (2012). Şiir mecmûalarının önemi ve mecmûaların sistematik tasnifi projesi (MESTAP). E. N. İşli (Ed.), *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII, mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambaı içinde* (s. 409-431). İstanbul: Turkuaz Yay.; Uzun, M. (2003). Mecmûa. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 28, s. 265-268). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi; Aydemir, Y. (2007). Metin neşrinde mecmûaların rolü ve karşılaşılan problemler. *Turkish Studies*, 2/3, 122-137. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.118>; Aydemir, Y. (2013). Mecmualara sorulması gereken sorular. *Turkish Studies*, 8/1, 51-64. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4633>.

² İlahilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Artun, E. (2017). *Dinî-tasavvufî halk edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi; Öztuna Y. (2000). İlahî. *Türk müzikî kavram ve terimleri ansiklopedisi* (s. 171-172). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.; Sözer, V. (2005). İlahî. *Müzikî ansiklopedik sözlük* (s. 361). İstanbul: Remzi Kitabevi.

³ Şiir mecmuaları hakkında yapılan çalışmalar için bkz.: Gynaş, K. A. (2011). Şiir mecmuaları hakkında yapılan çalışmalar bibliyografyası. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 245-260. Erişim adresi: <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/article/view/97>. Erişim tarihi: 15.03.2020; Tanyıldız, A. (2012). Şiir mecmualarının

hem edebiyat ve dil hem de tarih açısından önemi göz ardı edilemez. Bu sebeple söz konusu eserlerle ilgili çalışmaların arttırılması sosyal bilimler adına önem arz etmektedir.

Bu makalede Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif Mehmed Murad bölümü, 48 numaralı Mecmû'a-i İlâhiyât şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Bu mecmuanın konu olarak seçilmesindeki amaç ilahi mecmualarının mecmualar arasındaki değerini ortaya koyarak Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)'ne⁵ uygun şekilde mecmuanın dökümanını çıkarmak ve ilgili çalışmalara katkı sağlamaktır.

Çalışmanın yöntemi Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)'ne göre şekillenmiştir. Bu bağlamda mecmuadaki ilahiler ayrıntılı bir muhteva tablosuyla aktarılmaya çalışılmıştır. Tablo hazırlanırken dikkat çeken ve tabloya alınamayan hususlara Mecmû'a-i İlâhiyât'ın Şekil Bakımından Tanıtımı ve Mecmû'a-i İlâhiyât'ın Muhtevası başlıkları altında ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

1. MECMÛ'A-İ İLÂHİYÂT'IN ŞEKİL BAKIMINDAN TANITIMI

1.1. Tavsifi ve Tertibi

Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif Mehmed Murad bölümü, 48 numaralı Mecmû'a-i İlâhiyât, yazmanın vikaye varağında "Mecmû'a-i İlâhiyât Li-ba'zi'l 'Ârifin" şeklinde adlandırılmıştır. Yine bu varakta sonradan yazıldığı anlaşılan "İlâhiler Mecmû'ası" ibaresi yer almaktadır.

Mecmuanın varak numaralarının farklı bir mürekkeple yazılması, numaraların sonradan verildiğini düşündürmektedir. İlk varakta bulunan "78 varaktır" kaydının da yine sonradan yazıldığı ve son varak numarasına bakılarak kaydedildiği görülmektedir. Ancak mecmua 86 varaktır ve çobanlardan(reddâde) anlaşıldığına göre varak eksikliği de yoktur. Yazmadaki kayıtlı varak sayısı bakımından bu uyumsuzluk varak numaralandırılması esnasındaki hatadan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; mecmuada önceden verilen aynı numara sonraki bir varakta tekrar verilmiş ve o numara devam ettirilmiştir. Bundan dolayı sekiz varaklık bir kayma meydana gelmiştir. Çalışmada varak sayısının doğru verilebilmesi için

neşri hakkında. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, 224-239. Erişim adresi: https://www.academia.edu/26982802/ŞİİR_MECMÛALARININ_NEŞRİ_HAKKINDA. Erişim tarihi: 15.03.2020

Mecmualarla ilgili hazırlanan güncel tezler için bkz.: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.

Mecmualarla ilgili yapılan çalışmalar için ayrıca bkz.: <https://www.osmanliedebiyati.com/>; <https://mestap.com>.

⁴ İlâhi mecmualarıyla ilgili tespit edilen ve online ortamdan erişilebilen on iki tez, iki makale ve bir bildiri bulunmaktadır;

Bildiri: Köksal, M. F. (2017). Dinî-tasavvufî Türk musikisi araştırmalarında ihmal edilen bir yazma türü: ilâhî mecmuaları ve mühim bir ilâhî mecmuası. Ş. Özdemir & A. Gün (Ed.), *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Mûsikî Sempozyumu* içinde (s. 331-336). Ankara: Kibatek.

Makaleler: Gürbüz, M. (2019). Konya Büyükşehir Belediyesi Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi'ndeki 13229 numaralı ilâhi ve dua mecmuası. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3/4, 179-220. <https://doi.org/10.34083/akaded.656025>.

Ciğa, Ö. (2016). Mevlâna Müzesi Kütüphanesinde kayıtlı 1626 numaralı ilâhî mecmûası. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 85-102. Erişim adresi: <http://www.e-dusbed.com/Dusbed/ArchiveIssues/PDF/3960263b-6868-e711-80f0-00224d68272d>. Erişim tarihi: 15.03.2020.

Tezler: tez künyeleri bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>

⁵ Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi Mehmet Fatih Köksal'ın başlattığı ve Eski Türk Edebiyatıyla ilgili araştırma yapan öğrencilerden akademisyenlere kadar birçok kişi tarafından desteklenen bir projedir. "Projenin hedefi, öncelikli olarak şiir mecmuaları, nihâî olarak da edebiyatla ilgili -cönlükler de dâhil olmak üzere- bütün mecmuaların ayrıntılı tasnif ve dökümlerinin yapılmasıdır. Proje, katılmayı kabul ve taahhüt eden Eski Türk Edebiyatı alanı çalışmalarının lisansüstü -tercihen yüksek lisans- öğrencilerine yaptırılacak tezler hâlinde yürütülecektir" (Köksal, 2012a, s. 422). Projenin web sitesi: <https://mestap.com/>.

1b'den 86a'ya kadar yeniden bir numaralandırma yapılmıştır. Makalede varak numarası gösterilen yerlerde ise Fatih Köksal'ın önerisine uyularak mecmuadaki hatalı numaralandırma esas alınmıştır: "...varak numarası verilen (ki çoğunlukla öyledir) nüshalarda kitap üzerindeki numaralara sadık kalınmalıdır. Nadir de olsa aynı numara mükerreren yazılabilir (meselâ art arda gelen iki sayfada da 21 numarası yazması gibi) ya da tam tersi olarak numaralandırılmamış varaklar bulunabilir. Bu durum bir dipnotla belirtilmeli ve yanlış da olsa nüshadaki numaralara uyulmalıdır." (Köksal, 2012, s. 202/ 12. dipnot).

Mecmuanın kapağında yıpranma olmasına karşın varaklarda yıpranma bulunmamaktadır. Ebatları 207 x 137 - bb x bb mm olarak kaydedilen mecmuanın başlıklar dâhil ilk dokuz varağındaki satır sayısı on yedi, buradan son varağına kadarki sayfalarda ise satır sayısı on üçtür. İlk varakta vakıf bilgisini içeren bir mühür [Vaḳafe ḥâze'l kitâb Es-Seyyid Ḥâfız Meḥmed Murad Şeyh-i Ḥânḳâh-ı Murâd Molla (Bu kitabı Murad Molla Hangahı'nın şeyhi Seyyid Hafız Mehmed Murad vakfetti).] ve her varağında çoban(reddâde) bulunmaktadır.

On üçüncü varağı kadar kimi sayfalarda çift kimi sayfalarda da tek kırmızı cetveli yazmanın sonraki sayfalarında cetvel kullanılmamıştır. Şiirlerin de bazıları çift sütun hâlinde beytin ilk mısraı sağda ikinci mısraı solda olacak şekilde yazılırken bazıları tek sütunda alt alta yazılmıştır. Başlıkların tamamı surhtur. Bu başlıklarda şairlerin mahlasıyla birlikte şairleri nitelemek veya ölmüş olanlarını anmak için bazı Arapça ifadeler de yer verilmiştir (Ḳuddise Sırruhu, Ravvaḥallâhu Rûḥahu vd.). Aynı şairin birden çok şiiri art arda geldiğinde ilk şiirinde başlık olarak mahlası kullanılmış sonraki şiirlere ise "velehü eyzan" başlığı verilmiştir. Şiirlerin tamamı ve hareketler siyah mürekkeple yazılmıştır. Birçok yazmada görülen mahlasların üzerine çizgi çekilerek vurgulanması şeklindeki uygulama bu mecmuada görülmemektedir.

Genel itibariyle okunaklı bir yazıya sahip olan ve şiirlerin hareketli nestalik yazı tipiyle yazıldığı mecmuada derkenarlar da bulunmaktadır. Bu kısımlardaki şiirler harekesiz olarak ve farklı bir yazı tipiyle yazılmıştır. Bunların bir kısmı özensiz ve silik olduğu için bazı kelime ve ibareler okunamamıştır.

Mecmuada hamdele, salvele, mukaddime, sebep-i telif ve fihrist bulunmamaktadır. Mecmuanın ilk varağında Kaygusuz Vizeli Alaaddin'e ait;

Evliyâyâ egrî bakmañ kevn ü mekân elindedür
Mülke ḥükmin süren oldur iki cihân elindedür (Ekinci, 2013, s. 166; Gölpınarlı, 1932, s. 63).

matlı bir şiir ve bazı Arapça ifadeler, son varağında ise Derviş mahlasıyla;

Eger zâhid sorar-iseñ bize ḳadrüñ cevâbını
Ḥaḳîḳat ḳadre irendür açâ gönül kitâbını

matlı bir şiir yer almaktadır. Ancak Gölpınarlı (1932) bu şiiri *Kaygusuz Vizeli Alaaddin* adlı kitabında yayınlamıştır (s. 50). Bunlar mecmuanın muhtevasına ait

olmadıkları⁶ için MESTAP tablosuna dâhil edilmemiş fakat tablo kısmında dipnotlarda verilmiştir.

Şiir mecmuaları için farklı kıstaslar göz önüne alınarak çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Makalenin konusu olan mecmua Levend'in (1984) tasnifine göre, "*aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş mecmualar*" (C. 1, s.166) sınıfına girmektedir. Zira ilahiler mecmuası olan bu eserde Allah'ın varlığı, birliği, yücelik ve kudreti, dünya kayıtlarından ayrılmak, mürşide bağlanmak gibi tasavvufi konular işlenmektedir.

Kılıç'ın (2012) tasnifine göre; şekil bakımından "*ilahi mecmuarı*"⁷(s. 85), cilt ve tertip hususiyetlerine göre "*mürettep mecmualar*" (s. 81), mürettep durumuna göre "*mürettibi bilinmeyen mecmualar*" (s. 82), dil bakımından "*Türkçe mecmualar*" (s. 92), muhteva bakımından "*tasavvuf mecmuaları*" (s. 93) sınıfına dâhil olmaktadır.

Gürbüz'ün (2012) sınıflandırmasında ise "*şairlerin konularına göre oluşturulan (tematik) şiir mecmuaları*" (s. 109) sınıfına alınabilir.

Mecmû'a-i İlâhiyât, adlandırmadan da anlaşılacağı üzere -birkaç şiir hariç şiirlerin tamamı ilahi türünde olduğundan- nazım türü esas alınarak tertip edilmiştir. Fakat nazım türüne göre tertip ve tasnifi netleştirilse de şekil açısından mutlak bir tertip hususiyetinden söz etmek mümkün değildir. Zira mecmuadaki ilahilerin büyük bir bölümü gazel nazım şekliyle yazılmış olmasına karşın kaside, müfred, terci-i bend, murabba, muaşşer, mesnevi ve koşmaya da yer verilmiş ve bunlar herhangi bir düzen içinde mecmuaya alınmamıştır.

Mecmua Cemâl-i Halvetî'nin ilahisiyle başlamış sonra Âşık'ın ve Yûnus'un daha sonra tekrar Cemâl-i Halvetî'nin ilahisiyle devam etmiştir. Bu duruma mecmuanın diğer bölümlerinde de rastlanmakta bu nedenle mürettibin mecmuayı şairlere göre de tasnif etmediği görülmektedir. Bütün bu hususlardan hareketle mürettibin mecmuayı; şair, vezin, kafiye/redif ve nazım şekli gibi herhangi bir tertip ölçütüne bağlı kalmadan sadece türü kıstas olarak tertip ettiği anlaşılmaktadır.

Fatih Köksal ilahi mecmualarının özelliklerini açıklarken fazla hacimli olmamaları, hem hece hem aruzla yazılan şiirleri barındırmaları, belli başlı mutasavvıfların şiirlerinin sayıca diğer şairlerinkine göre çok önde oluşu ve bazılarında bestelendiği makamın kaydedilmesine rağmen çoğunda bu özelliğin olmaması gibi genelgeçer hususları sıralamaktadır (Köksal, 2017, s. 332) Ayrıca diğer ilahi mecmuası çalışmalarına⁸ bakıldığında çoğu mecmuanın tezhîp bakımından sade olduğu, mürettibinin ve tertip tarihinin belli olmadığı, dini-tasavvufi konuları işlediği ve öğüt vermeyi amaçladığı görülmektedir. Buna göre ele alınan mecmuanın diğer mecmualarla ve Köksal'ın ölçütleriyle karşılaştırıldığında ilahi mecmualarının genel formuna büyük ölçüde uyduğu söylenebilir. Ancak bu mecmuayı diğer ilahi mecmualarından ayıran en önemli özellik hacimli olmasıdır. Zira ortalama 20-40 varak civarında olan ilahi mecmualarına karşın bu mecmua 86 varaktan oluşmaktadır.

⁶ Yazı biçimi, mecmuadaki şiirlerin tamamında başlık bulunmasına rağmen bu şiirlerde olmayışı ve son varaktaki şiirin temmetten sonra yer alışı söz konusu şiirlerin mecmuaya sonradan eklendiğini, asıl içeriğe dâhil olmadıklarını göstermektedir.

⁷ Kılıç'ın ilahileri şekil olarak sınıflandırmasına karşın Köksal "*ilahi bir nazım şekli değil nazım türüdür.*" şeklinde bir açıklama yapmaktadır (Köksal, 2017, s. 331). Yine Yaşar Aydemir de ilahi mecmualarını türlere göre yaptığı sınıflandırmaya almıştır (Aydemir, 2013, s. 53). Bu çalışmada ilahi bir tür olarak kabul edilmiş ve MESTAP tablosunda şiirlerin nazım türü bölümüne "*ilahi*", nazım şekli bölümüneyse "*gazel, kaside, koşma, murabba vd.*" yazılmıştır.

⁸ Bu çalışmalara giriş bölümünde değinilmiştir.

1. 2. Mürettip ve Tertip Tarihi

Mecmuada mürettip ve tertip tarihi ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak 1b'de vakfiye mührü bulunmakta ve 2a'da da bir vakfiye notu yer almaktadır. Vakfiye notunda "Vaḳafe ḥâze'l kitâb Es-Seyyid Ḥâfız Meḥmed Murad Şeyh-i Ḥânḳâh-ı Murâd Molla (Bu kitabı Murad Molla Hangahı'nın şeyhi Seyyid Hafız Meḥmed Murad vakfetti)." yazmaktadır. Buna göre yazmanın sahibinin Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesinin banisi Murad Molla lakabıyla tanınan Kazasker Damadzâde Mehmed Murad olduğu söylenebilir. Damadzâde Mehmed Murad kendi ismiyle 1183'te (1769) bir tekke ve 1189'da (1775) bir kütüphane kurmuştur. Bu kütüphanedeki yazmaların bir kısmı 1949-1954 yıllarında Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmış son olarak 1999 depreminde kütüphanenin iyice hasar görmesiyle kalan koleksiyon da Süleymaniye Kütüphanesi'ne alınmıştır (Erünsal, 2006, C. 31, s. 188; Özdil, 2014). Söz konusu mecmua da bu koleksiyonda bulunan yazmalardan biridir. "Mehmed Arif Mehmed Murad" koleksiyon adındaki Mehmed Arif ise Mehmed Murad'ın oğlu ve Murad Molla Kütüphanesi'nin mütevellisidir.

Mecmuanın mürettibi belli olmasa da son varakta bulunan ve katibe dua talebinde bulunulan aşağıdaki beytin mürettibe ait olduğunu düşünüyoruz:

Ḥayra yazsun şerrini anuñ Kirâmen kâtibin
Her kim añarsa du'âdan işbu ḥaṭṭuñ kâtibin

Yine aynı varakta bulunan "temmet" kaydıyla mürettibin mecmuayı tamamladığını ifade etmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca bazı sayfalarda farklı yazı stiliyle yazılmış derkenar şeklinde şiir ve fevaid addedebilecek notlar bulunmaktadır. Buna göre mecmua derkenarlar hariç tek elden çıkmıştır, denebilir.

Mecmuada kimliği tespit edilen şairlere göre 14, 15 ve 16. yüzyıllara ait şiirler bulunmaktadır. Buna göre mecmua büyük ihtimalle 16. yüzyılın sonları veya 17. yüzyılın başlarında derlenmiştir. Ancak gerek kimliği tespit edilemeyen şairler gerekse cilt, kâğıt tipi ve bazı imla özellikleri göz önüne alındığında mecmuanın bu tarihlerden sonra da tertip edilmiş olması muhtemeldir.

1. 4. Derleniş Amacı

Şiir mecmualarının çoğu mürettibinin kendi zevk ve isteğine göre derlenmiştir. Gürbüz (2012) mecmuaların derlenme sebeplerini iki grupta toplamaktadır: "*kişisel sebepler, toplumsal sebepler*" (s.1).

Çakır ve Koncu'nun (2012) dikkat çektikleri üzere ise mecmualar öğretici/bilgilendirici bir rol üstlenebilmektedirler. Bu kıstasa göre şu sınıflandırma yapılmıştır: "*Sadece şairlere yönelik bilgi verme gayreti, genel okuyucuya yönelik bilgi verme gayreti, mecmua tertipçisinin kendisi için aldığı notlar*" (s. 120).

Bu değerlendirmeler göz önüne alındığında Mecmû'a-i İlâhiyât'ın rastgele derlenmediğini özel bir amaçla oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Zira mecmuadaki ilahiler Gürbüz'ün (2012, s. 1) belirttiği gibi belli bir alana/konuya odaklanmış, Allah'ın varlığını, birliğini, tasavvuf neşvesini okuyucuya aktarma ve öğüt vererek onları yönlendirme görevini amaç edinmiştir. Bu itibarla ele alınan mecmuayı "*kişisel sebepler*"den ziyade "*toplumsal sebepler*"le yazılmış bir mecmua olarak addetmek gerekir. Çakır ve Koncu'nun (2012, s. 120) tasnifine göre ise "*genel okuyucuya yönelik bilgi verme*" sınıfına dâhil edilebilecek

Mecmû'a-i İlâhiyât'ın oldukça sade ve akıcı dil özellikleri de dikkate alındığında amacının genel bir okuyucu kitlesine seslenip onlara yol göstermek olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

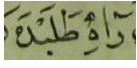
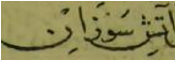
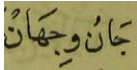
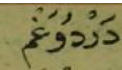
1. 5. İmla Özellikleri

İncelenen mecmuada hâkim olan dil Türkçedir. Ancak az da olsa Arapça ve Farsça şiirler de vardır (20a, 28b, 37b, 56a, 60a, 71b, 77b). Farklı dönemlerde yaşamış şairlerin şiirlerinin alındığı mecmuaya Eski Anadolu Türkçesi, Eski Osmanlı Türkçesi ve Klasik Osmanlı Türkçesi yazım özelliklerinin hâkim olduğu⁹ öne sürülebilir.

Şiirlerin harekeli yazılmış olması özellikle fonetik hususların tespitine ve örneklenmesine yardımcı olmaktadır.

Divanlar ve diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında mürettibin mecmuaya aldığı şiirlerde bu kaynaklardaki imla özelliklerini büyük ölçüde koruduğu söylenebilir.

Mecmuada tespit edilen bazı imla özellikleri şunlardır:¹⁰

- 1) Mecmuaya alınan çoğu şiirde Eski Anadolu Türkçesi yazım özellikleri hâkimdir:
"اتمکدرر" itmekdurur (31/7), "گوردوگی" gördüğü (63b/9), "انکه" anuñla(45b/11),
"اتمشمدر" itmişemdir (15b/2), "بلورسن" bilürsin (53a/10) vb.
- 2) Mecmuada Eski Anadolu Türkçesinde yoğun kullanılan fakat günümüzde arkaik olmuş veya değişime uğramış pek çok ek, kelime ve gramer yapıları bulunmaktadır:
"دوزبن" düzüben (51b/ 7), "المغل" almağıl (23a/ 8), "قمو" kamu (12b/ 9), "ایخو" uyhu (50b/ 1), "ایخده" ayağda (38b/ 6) vb.
- 3) Terkiplerdeki izafet "i"si "kesre" ile, atıf "vav" ları hem "و, vav" hem "ötre" ile gösterilmektedir:
a) rāh-ı talebde (6a/ 15), āteş-i sūzān (8b/ 5).
b) cān u cihān (17a/ 12), derd ü ğam (2b/ 7).
- 4) Kelime ortasında hemze bulunan Arapça kelimelerde hemze yerine "ى" harfi kullanılmıştır:
"دایم" dāyim (3b/ 4), "کایناتک" kāyinātuñ (67b/ 5).

Genel anlamda düzenli denebilecek mecmuada bazı yazım hataları veya bir yapının birden fazla imlasıyla kullanıldığı görülmektedir. Bunlar mürettibin veya müstensihin yazıya aktarırken yaptığı hatadan ötürü olabileceği gibi şiirin alındığı kaynaktaki hatanın aynen alınmasından da kaynaklanabilir:

- 1) Mecmuadaki "ben" zamirinde yazım birliği yoktur. Bu durum mürettibin kendi döneminin değil şiirleri aldığı kaynaklardaki imla özelliklerini koruduğunu düşündürmektedir:
"بن" ben (7a/ 1, 49a/ 5) ; "من" men (7a/ 2, 49a/ 4).

⁹ Gerek şiirlerin imlası gerekse şairlerin yaşadıkları yüzyıllar dikkate alındığında mecmuadaki şiirlerin bu üç dönemi kapsadığı ifade edilebilir.

Türkçenin dönemleri hakkında bilgi için bkz: Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl*. İstanbul: Enderun Kitabevi. s. VIII; Gülsevin, G. & Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi. s. 56-77.

¹⁰ Örneklerdeki kelimelerin yer bilgisi "mecmuadaki varak numarası/ satır numarası" şeklindeki sırayla verilmiştir (Satır numarasına başlıklar da dâhildir).

2) Vezin gereği yapılan imaleler¹¹ yazımda da gösterilmiştir. Bu nedenle bazı eklerde imla birliği yoktur:

yönelme hâli eki "حقا" Haḫḫa (19a/ 5), "حقه" Haḫḫa (21a/ 3).

3) Bazı kelimelerde hareke unutulmuş veya yazılmamıştır. Aynı şiirde aynı kelimenin biri harekeli diğeri harekesiz yazılabilmektedir. Harekesiz kelimeler genelde mısra sonlarındaki rediflerdir:

istemez (4a/ 1),

tecellâsı (2b/ 5) :

âşık olmaduñ (4a/

4) Bir gazelde incelik uyumuna göre "ك" ile yazılması gereken ekler "ق" ile yazılmıştır:

"ديوانه لقدر" dīvāneliḡdür, "بيكانه لقدر" bīgāneliḡdür (5b/ 12).

5) "خ" harfiyle yazılması gereken bazı kelimelerin "ح" ile yazıldığı örnekler de mevcuttur:

"hāl" (30b/ 2),

"maḥv" (67b/ 8).

2. MECMÛ'A-İ İLÂHİYÂT'IN MUHTEVASI

2. 1. Mecmuadaki Şairler ve Şiirleri

Mecmû'a-i İlâhiyât'ta 6'sı mahlassız 135 şiir bulunmaktadır. Bunların 102'si gazel, 10'u kaside, 3'ü müfred, 2'si terci-i bend, 1'i murabba, 1'i muaşşer, 1'i mesnevi ve 14'ü koşmadır. Bir şiirin ise nazım şekli tespit edilememiştir. Mecmuada mahlası bulunan 27, mahlassız 7 ve mahlasına kaynaklardan ulaşılan 1 şair olmak üzere 34 şair vardır. Şiirlerin şairler ve nazım şekillerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Şiirlerin Şair ve Nazım Şekline Göre Dağılımı

	Mahlas	Nazım Şekli	Şiir Sayısı	Sayfa numarası
1	Abdurrahman	Koşma	1	41b
2	'Âşık Paşa/ Muhlis Oğlu Paşa	Gazel	1	18b
		Koşma	3	1b, 2b, 32a
3	Câmî	Gazel	4	56a, 60a(2), 77b
4	Cemâlî	Gazel	4	29a, 64a, 70a, 71a
5	Cemâl-i Halvefî	Gazel	12	1b, 2a, 7b(2), 29b, 57b, 64b, 65a, 67b, 68a, 71a, 77a
6	Eşrefoğlu Rûmî	Gazel	1	3b
		Koşma	1	30a
7	Fütûhî	Koşma	1	66a
8	Garîbî	Gazel	1	67a
9	Gülşenî	Gazel	4	58a, 63a, 65b, 69b
10	Hâce Hâfız	Gazel	1	20a
11	Hakîkî	Gazel	31	4b, 5a, 5b, 6a, 6b, 8a, 11a, 11b, 12b(2), 13a, 13b, 14b,

¹¹ Aruz vezni ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Düzenli, M. B. & Bulak, Ş. (2018). Aruz vezninin Türk şiirine tatbikinde başvurulan imlâ/ telaffuz tasarrufları ve mahiyetleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 145-171. <https://doi.org/10.21563/sutad.447273>.

				15a, 16b, 36b, 37b(2), 38b, 39b, 40b, 41a, 42a, 42b, 55b, 56b, 57b, 60b, 61a, 61b, 62b
		Kaside	2	10a, 53b
		Koşma	1	39a
12	Halvetî	Gazel	1	68b
13	Harîmî	Kaside	3	8b, 9b, 32b
14	Hasan	Koşma	1	63b
15	Hayâlî	Gazel	2	4a(2)
		Murabba	1	30b
16	Hayretî	Gazel	15	33b, 43b(2), 45a(2), 45b(2), 46a, 46b, 47a, 47b, 48a(2), 52b, 53a
17	İbrâhîm	Gazel	4	32b, 37a, 31a, 44a
		Kaside	2	33b, 51b
		terci-i bend	2	36a, 52b
		Koşma	1	48b
18	Kanber	Gazel	3	31b, 49a, 50b
		Kaside	1	35a
19	Misâlî	Gazel	1	21a
20	Muhibbî	Gazel	1	4b
21	Mustafa	Muaşşer	1	74b
22	Nesîmî	Gazel	10	18a, 19a, 21b, 22b, 23a, 24b, 26a, 27a, 27b, 28b
		Kaside	1	24a
23	Şemseddîn	Gazel	2	59b, 66b
24	Şeyhî	Kaside	1	72b
25	Şirâzî	Koşma	1	51a
26	Usûlî	Mesnevi	1	58a
27	Yûnus	Gazel	1	17b
		Koşma	4	1b, 2b, 69b, 72a
28	Mahlassız	Gazel	1	4b
29	Mahlassız	Gazel	1	19b
30	Mahlassız	?	1	67a
31	Mahlassız	Müfred	1	67a
32	Mahlassız	Müfred	1	67a
33	Mahlassız	Müfred	1	67a
34	[Gazâlî] ¹²	Gazel	1	71b

Mecmuadaki gazeller genellikle 5, 7 ve 9 beyitten oluşmaktadır ancak daha çok beyitli gazeller de vardır. Kasidelerde ise beyit sayısı fazla değildir. En çok beyitli kaside 35 beyitten ibarettir (32b). Mecmuada yer alan tek mesnevi de 31 beyittir (58a). Terci-i bendden alınmış manzumelerin ise biri 13 diğeri 7 beyittir (36a, 52b).

67a'da bulunan der-kenarlar, Harîmî'nin tevhid türündeki kasidesi (9b) ve Nesîmî'nin naati (24a) hariç diğeri şiirlerin tamamı birer ilahi hüviyetindedir. Kaside nazım şekliyle yazılmış şiirlerin de ilahi türünde olduğu ve Klasik Türk edebiyatındaki kasidelerle kafiye düzeni ve uzunluğunun dışında benzerlik göstermediği görülmektedir.

¹² Abdulmahmûd (2019) bu şiiri Gazâlî'ye atfetmektedir. (s. 421).

Mecmuada en çok şiiri olan şair 31 gazel 2 kaside, 1 koşma ile Hakîkî, ondan sonra 15 gazelle Hayretî, 10 gazel 1 kasideyle Nesîmî ve 12 gazelle Cemâl-i Halvetî'dir.

Şairlerden ölüm yılı tespit edilebilenler şunlardır: Âşık Paşa (ö. 733/1332), Câmî (ö. 898/1492), Cemâl-i Halvetî (ö. 912/1506), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70), Gazâlî (ö. 505/1111) Gülşenî (ö. 940/1534), Hâce Hâfız (ö. 792/1390[?]), Hakîkî (ö. 893/1487-88), Hayâlî (ö. 964/1556-57), Hayretî (ö. 941/1534-35), İbrâhîm Tennûrî (ö. 887/1482), Muhibbî (ö. 974/1566), Nesîmî (ö. 820/1417[?]), Şeyhî (ö. 832/1429), Usûlî (ö. 945/1538-39), Yûnus (ö. 720/1320[?]).¹³

Kaynaklarda mecmuada yer alan bazı şairlerle aynı mahlası kullanan şairlere rastlanmıştır. Bu şairlerin divanlarıyla veya yayımlanmış şiirleriyle mecmuadaki şiirler karşılaştırıldığında mecmuadaki şiirler ve bu şiirlerin hangi şaire ait olduğu tespit edilemediği için söz konusu şairlerin ölüm tarihleri de verilememiştir. Bu şairler şunlardır: Cemâlî, Fütûhî, Garîbî, Halvetî, Harîmî, Hasan, Kanber, Misâlî, Mustafa, Şemseddin ve Şirâzî.

Şairler arasında yaşadığı dönem tespit edilenler 14, 15 ve 16. yüzyıllarda eserlerini vermişlerdir. Bu tarihler klasik edebiyatın yükseliş gösterdiği, değerli şairlerin yetiştiği dönemlerdir. Bu asırlarda aynı zamanda özellikle şiirlerinde mahalli unsurlara yer veren şairlerin şiirlerinde sadelik görülmektedir. Tasavvuf ise birçok şair tarafından şiirlerin önde gelen unsuru olarak kullanılmıştır. Söz konusu mecmuadaki şairler de bu unsurlara şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu şairlerin ortak noktaları dil, seslendikleri kitle, üslup, duyuş, tema ve zümre etrafında birleşmektedir. Zira Hâfız, Câmî, Nesîmî ve Hakîkî'nin bir şiiri hariç diğer şairler şiirlerini o dönemin lirik şiirlerine göre anlaşılır bir Türkçeyle yazmış, hepsi öğüt verici/öğretici ve telkin edici bir üslup kullanmış, benzer hisleri benzer temalarla (İlahî aşk, pişmanlık, dünya kayıtlarından ayrılmak, mürşide bağlanmak vb.) aktarmışlardır.

Mecmuadaki şairlerin geneli tasavvufla meşgul olan ve bir tarikata bağlı hatta tarikat kurucusu şairlerdir. Cemâl-i Halvetî "Halvetî" tarikatının "Cemâliye" kolunu, Eşrefoğlu Rûmî "Kadirîlik" tarikatının "Eşrefiye" kolunu, Gülşenî "Halvetî" tarikatının "Gülşeniye" kolunu, Hakîkî "Bayramiye" tarikatını, İbrâhîm Tennûrî "Bayramiye" tarikatının "Tennûriye" kolunu kurmuştur. Ayrıca Hayretî "Bektâşîlik", Usûlî "Gülşenîlik" tarikatına ve Nesîmî de "Hurûfîlik" fırkasına bağlıdır (Azamat, 2000, C. 21, s. 301; Bilgin, 2007, C. 33, s. 5; Boz, 2013, C. 44, s. 137; Kaya, 2012, C. 1, s. 213; Pekolcay & Uçman, 1995, C. 11, s. 480; Tatcı, 1998, C. 17, s. 61; Tayşi, 1993, C. 7, s. 302; Uzun, 2000, C. 21, s. 35).

Bu şairlerin çoğu aynı dönemde yaşadıkları için birbirlerinden de etkilenmişlerdir. Hayâlî, Hayretî ve Usûlî Gülşenî'den etkilenmişler ve onun tarikatına girmişlerdir (Kurnaz, 1998, C. 17, s. 6; Tatcı, 1998, C. 17, s. 1; Kaya, 2012, C. 1, s. 1). İbrâhîm Tennûrî'nin ise Yûnus Emre'den etkilediğini söylemek mümkündür. Hatta İbrâhîm Tennûrî bazı manzumelerinde Yûnus Emre gibi Âşık mahlasını kullanmıştır. (Uzun, 2000, C. 21, s. 356).

Çalışma sırasında kaynaklarda mecmuadaki şairlerle aynı mahlası kullanan farklı şairlere rastlanmıştır. Farklı kaynak ve tezkirelerdeki bu şairlerin şiirleri arasında mecmuada

¹³ Ölüm tarihleri TDV İslam Ansiklopedisi ve Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) web sitelerinden alınmıştır (<https://islamansiklopedisi.org.tr>; <http://teis.yesevi.edu.tr>).

geçen şiirler bulunmadığı için kimlikleri tespit edilememiştir. Ayrıca divanları tespit edilen şairlerin bir kısmının mecmuada geçen şiirleri divanlarında bulunamamıştır.¹⁴

Mecmuada zaman zaman şiirin kime ait olduğunu tespitinde yanlışlıklar mevcuttur. Örneğin şiirin mahlas beytinde Kanber mahlası geçmesine rağmen başlıkta Harîmî'ye ait gösterilmiş (bkz. 35a); yine Nesîmî'ye ait iki şiirin mahlası değiştirilerek Cemâlî'ye (bkz. 70a) ve Yûnus Emre'ye atfedilmiştir (bkz. 17b). Bu hatalar direkt mürettibin veya müstensihin tasavvurundan kaynaklanabileceği gibi derleme yapılan kaynaklardaki hatalı şiirlerin divanlarla karşılaştırma yapılmadan alınmasından da ileri gelebilir.

Mecmuadaki Âşık Paşa'ya ait gösterilen bir gazele (1b) *Yûnus Emre Divanı*'nda da rastlanmıştır (Tatçı, 2008, s. 209). Fakat Ergun'a (1936) göre bu şiir Âşık Paşa'ya aittir (C. 1, s. 138). Söz konusu şiir Gölpinarlı'nın (1936) yayımladığı *Âşık Paşa'nın Şiirleri* makalesinde ise yoktur. Mecmualarda bu karışıklık aynı yüzyılda veya farklı dönemde yaşamış birden fazla şairin aynı mahlası kullanmasından kaynaklanmış olabilir.

Mecmuada yer alan şiirlerin bazıları divanlarda bulunanlarla karşılaştırıldığında belirli farklılıklar gözlemlenmiştir.¹⁵ Yaşar Aydemir mecmualardaki şekil değiştirmiş şiirleri iki gruba ayırarak ilk grubu Yunus Emre, Ahmet Yesevi, İsmail Hakkı Bursavi gibi tasavvufi kişilikleri ön plana çıkmış isimlerin oluşturduğunu ve bu grupta bulunan şiirlerin çok geniş çevrede okunup ezberlendiğini ve mesaj verme tarafı ağır bastığı için çoğaltılırken orijinaline sadık kalma anlamında çok fazla hassasiyet gösterilmediğini, ekleme ve çıkarmaların daha rahat yapıldığını söylemektedir (Aydemir, 2007, s.134). Bu bağlamda Mecmû'a-i İlâhiyât'taki şairlerin bu ilk gruba dâhil olduğu ve ekleme çıkarmaların da bundan kaynaklandığı öne sürülebilir.

2. 2. Mecmuadaki Şiirlerin Vezin ve Kafiye Özellikleri

Mecmû'a-i İlâhiyât'ta bulunan şiirlerde kafiyeden çok kelimeden oluşan redif tercih edilmiştir (gerek, gönül, ışık, ne fayide, dervişler, es-sabru miftâhü'l-ferec, bulmuşam, kayusu degül vd.). Bu durum mecmuayı derleyeninin seçtiği şairlerin belli bir düşünceyi aktarma ve ilahî aşkı anlatma kaygısında olduğunu göstermektedir. Rediflerin emir fiilinden oluşması ise öğüt verme kaygısının da olduğuna işaret eder (işit, fârig ol, ol yürü, olmayan hiç gelmesün, olan gelsün berü, arzu eyleme vd.).

Şiirlerde kullanılan vezin kalıpları ve sayıları ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Vezin kusurlarına sıkça rastlanan mecmuadaki şairlerin kaygısının sanatlarını göstermek olmadığı dikkate alındığında bu hataların olağan olduğu söylenebilir. Ayrıca şairlerin divanları ve şiirlerinin neşredildiği diğer kaynaklarla mecmuadaki şiirler karşılaştırıldığında bazı şiirlerin aslında vezin kusuru olmadığı fakat mecmuaya alınan versiyonunda vezin kusuru olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi mürettip veya müstensihin şiiri geçirirken yaptığı ya da şiirin alındığı kaynaktaki hata olabilir.

¹⁴ Bu gibi durumların olası sebepleri için bkz: Aydemir, 2007, s. 132).

¹⁵ Bu karşılaştırma Tablo 3 'te yapılmış ve farklılıklar dipnotlarda gösterilmiştir.

Tablo 2. Mecmuada Kullanılan Vezinler

Vezin	Bahir	Sayı
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Remel	42
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	Hecez	19
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	Hecez	18
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	Recez	7
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Remel	6
Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	Hecez	6
Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	Muzâri'	6
Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	Cedîd	4
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	Remel	2
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün	Remel	1
Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün	Hecez	1
Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün	Muzâri'	1
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	Müctes	1
Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	Serî'	1
Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün	Recez	1
7'li hece		4
8'li hece		9
Tespit edilemeyen		6
	Toplam:	135

3. MECMÛ'A-İ İLÂHİYÂT'IN MECMUALARIN SİSTEMATİK TASNİFİ PROJESİ (MESTAP)'NE GÖRE MUHTEVA TABLOSU

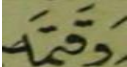
Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif Mehmed Murad Bölümü 48 Numaralı Mecmû'a-i İlâhiyât'ın muhtevasının aktarılmaya çalışıldığı bu bölümde tablo hazırlanırken şairlerin okunuşunda mecmuadaki şairlerin ayrı ayrı dil özellikleri (Eski Anadolu Türkçesi, Eski Osmanlı Türkçesi ve Klasik Osmanlı Türkçesi) esas alınmış ve olduğu gibi yazılmıştır. Mecmuada geçen şairlerin yer aldığı divanlardan tespit edilebilenlerin tamamı taranmış ve farklılıklar dipnotta gösterilmiştir. Fakat divanda bulunan ve divandakiyle farklılık göstermeyen şairlerin divanlarda bulunduğu yere dair bir bilgiye dipnotlarda yer verilmemiştir. Şairlerin divanlarla karşılaştırılmasında dipnotta önce mecmuadaki kelime sonra divandaki kelime yazılmış ve bu kelimenin hemen yanına divanı neşreden kişi, yayın tarihi, şairin geçtiği divandaki sayfa numarası verilmiştir. Bu karşılaştırmada vezin veya anlam açısından hangi kelime uygunsa köşeli parantez içinde belirtilmiş ve yine önerilerle diğer notlar da köşeli parantezle [] verilmiştir. Şairi tespit edilen mahlassız şairler ile şairin başında şairi belirtilen ancak mahlas bulunmayan şairlerin şairleri ise mahlas sütununa köşeli parantezle [] kaydedilmiştir.

"Başlık/ Açıklamalar" sütununda önce varsa şairin başlığına ve "taksim, /" işaretinden sonra da mecmuada geçen özel hususiyetler ve notlara yer verilmiştir. Mecmuadaki derkenarlar sayfa numarası kısmında "Dk" kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Sayfa numarası kısmında mecmuadaki numaralandırma hatalı olduğu için 8b'den itibaren yeniden bir numaralandırma yapılmış ve önce mecmuada yazan varak numarası

ardından sonradan verilen numara yazılmıştır. Bu hususla ilgili ayrıntılara dipnotlarda değinilmiştir.

Metinde kullanılan işaretler ise şunlardır:

Köşeli parantez []	Mısradaki vezin gereği eksik olan kısımların ve divandan tamamlanan kısımların eklenmesinde.
Yay ayraç ()	Mısradaki vezin gereği fazla olan kısımların çıkarılmasında.
Mecmuadan ekran alıntısı 	Arapça, Farsça şiirlerde ve okunamayan kısımlarda.

SONUÇ

Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif Mehmed Murad bölümündeki 48 numaralı Mecmû'a-i İlâhiyât'ın incelendiği bu çalışmayla söz konusu mecmuanın ilahi mecmualarının genel formuna benzer şekilde tertip edildiği belirlenmiştir. Zira tehip bakımından sade olma, mürettibin belli olmaması, çoğu yazmada rastlanan mukaddime, sebep-i telif, telif tarihi vb. bilgilere yer verilmemesi, hem hece hem aruzla yazılan şiirleri barındırma, belli başlı mutasavvıfların şiirlerinin sayıca diğer şairlerin şiirlerinin çok önünde oluşu ve bazılarında bestelendiği makamın kaydedilmesine rağmen çoğunda bu özelliğin olmaması gibi ilahi mecmualarının belirli özellikleri bu mecmuada da görülmektedir. İçine aldığı şairlerin yaşadığı yüzyıllar ve şiirlerin imla özellikleri göz önüne alınarak 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl başlarında derlendiği tahmin edilen mecmuada tertip tarihi ve müretteple ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir. 86 varaktan oluşan ve 34 şaire ait 135 şiirin bulunduğu mecmua, geneli bir tarikata mensup olan tasavvuf şairlerinin ilahi aşk, pişmanlık, dünya kayıtlarından ayrılmak, mürşide bağlanmak vd. konulardaki ilahilerini barındırmaktadır. Mecmuadaki ilahiler divan ve diğer kaynaklardaki ilahilerle karşılaştırıldığında bir kısmının mecmuada bulunan şekillerinin vezin veya anlam açısından doğru olduğu tespit edilmiştir. Bu durum mecmuada bu ilahilerin şairinden aktarılan ilk şekilleri olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Sonuç itibarıyla çeşitli özellikleriyle tanıtılmaya çalışılan Mecmû'a-i İlâhiyât'ın hem MESTAP'a hem de diğer mecmua çalışmalarına katkı sağlayacak nitelikte bir eser olduğu söylenebilir.

SUMMARY

The number of studies on poetry collections is increasing day by day.¹⁶ However, hymn collections occupy very little place among these works.¹⁷ The importance of hymn

¹⁶For studies on poetry collections, cf.: Gıynaş, K. A. (2011). A bibliography of studies about poetry collections. *Journal of Faculty of Letters*, 25, 245-260. Access address: <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/article/view/97>. Access date: 15.03.2020; Tanyıldız, A. (2012). About the publications of poem journals. *The Journal of International Social Research*, 5/21, 224-239. Access address: https://www.academia.edu/26982802/ŞİİR_MECMÛALARININ_NEŞRİ_HAKKINDA. Access date: 15.03.2020.

For current theses on collections cf.: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.

For also the works on collections cf.: <https://www.osmanliedebiyati.com>; <https://mestap.com>.

¹⁷ There are twelve theses, two articles and a declaration about the hymn collections that can be accessed online; Manifesto: Köksal, M. F. (2017). A type of writing neglected in religious-sufi Turkish musical studies: divine collections and an important divine collection. Ş. Özdemir & A. Gün (Ed.), in the *From Past to Present International Religious Music Symposium* (p. 331-336). Ankara: Kibatek.

collections in terms of both literature and language and history cannot be ignored. For this reason, increasing the studies on the mentioned works is important for the social sciences.

In this article, the Mecmûa-i İlâhiyât numbered 48 at Süleymaniye Library Mehmed Arif Mehmed Murad department, was examined in terms of form and content. The purpose of selecting this collection as the subject is to contribute to the relevant studies by revealing the value of the hymn collections in collections.

The method of the study was shaped according to the Mecmuaların Sistematiik Tasnifi Projesi/ Systematic Classification Project of Collections (MESTAP)¹⁸. In this context, the hymns in the collection were conveyed with a detailed content table.

There is no record of compiler and compilation date in the collection. Although the compiler of the collection is not certain, we think that the following couplet, who was in the last leaf and asked for prayer to the clerk, belongs to the compiler:

Hayra yazsun şerrini anuñ Kirāmen kātibin

Her kim añarsa du'ādan işbu haṭṭuñ kātibin

According to the poets, whose identity we can determine in the collection, there are poems belonging to the 14th, 15th and 16th centuries. Accordingly, the collection was most likely compiled in the late 16th or early 17th century. However, considering both the poets whose identity has not been determined, and the binder, paper type and some spelling features, it is likely that the collection was compiled after these dates.

As it can be understood from the name, Mecmûa-i İlâhiyât was compiled on the basis of poetry/ verse type, since all the poems, except for a few poems, are hymn type. However, even if the compilation and classification according to the verse type are clarified, it is not possible to mention an absolute arrangement feature in terms of form. Because, although most of the hymns in the collection are written in ghazal form, is also included ode, müfred (a poetry/ verse form consisting of one couplet), terci-i bend (a form of verse that consists of weirs), murabba (a form of verse that consists of strophes), muaşşer (a form of verse consisting of ten line weirs), mesnevi (a form form of verse, each couplet of which rhymes in itself) and koşma (a form of verse that consists of strophe) and these are not included in a regular order.

Articles: Gürbüz, M. (2019). Hymn and prayer journal numbered 13229 in Konya Metropolitan Municipality Koyunoğlu Museum and Library. *Academic Journal of Language and Literature*, 3/4, 179-220. <https://doi.org/10.34083/akaded.656025>.

Ciğa, Ö. (2016). Number 1626 chant magazine in Mevlana Museum Library. *Journal of Dicle University Institute of Social Sciences*, 17, 85-102. Access address <http://www.e-dusbed.com/Dusbed/ArchiveIssues/PDF/3960263b-6868-e711-80f0-00224d68272d>. Access date: 15.03.2020.

Theses: thesis tags are given after the bibliography.

¹⁸ The Systematic Classification of Collections Project is a project initiated by Mehmet Fatih Köksal and supported by many, from academics to students who are researching Old Turkish Literature. "The aim of the project is primarily the detailed classification and documentation of all the collections, primarily poetry collection, and subsequently literary works. The project will be carried out in the form of theses to be made by the graduate - preferably graduate - students of the field of Old Turkish Literature who have accepted to participate."

(Köksal, 2012a, p. 422). Project's website: <https://mestap.com/>.

There is an error in leaf numbering in the work consisting of 86 leaves. In some leaves, the same leaf number was rewritten a second time. The mismatch in terms of the number of leaves with the record in manuscript is due to this error when numbering the leaf.

There are also some mistakes in determining who the poem belongs to in collection from time to time. For example, although the name Kanber is mentioned in the pseudonym, Harîmî is shown in the title (cf. 35a); similarly, the pseudonym of two poems belonging to Nesîmî was changed and attributed to Cemâlî (cf. 70a) and Yûnus Emre (cf. 17b).

There are 135 poems, 6 of which are not pseudonym, in the collection. Of these, 102 ghazals, 10 ode, 3 müfred (a poetry/ verse form consisting of one couplet), 2 terci-i bend (a form of verse that consists of weirs), 1 murabba (a form of verse that consists of strophes), 1 muaşşer (a form of verse consisting of ten line weirs), 1 mesnevi (a form form of verse, each couplet of which rhymes in itself) and 14 is koşma (a form of verse that consists of strophe). Also the poetry/ verse form of a poem could not be determined.

In the collection there are 34 poets, 27 of whom have a pseudonym, 7 without a pseudonym, and 1 poet whose pseudonym we can access from the sources. The majority of poets in the collection are busy with sufism and are bound to a cult, even the founders of cult.

From the poets who have poetry in the collection, we can identify the year of death are: Âşık Paşa (ö.733/1332), Câmî (ö.898/1492), Cemâl-i Halvetî (ö. 912/1506), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70), Gazâlî (ö.505/1111) Gülşenî (ö. 940/1534), Hâce Hâfız (ö.792/1390[?]), Hakîkî (ö.893/1487-88), Hayâlî (ö.964/1556-57), Hayretî (ö.941/1534-35), İbrâhîm Tennûrî (ö.887/1482), Muhibbî (ö.974/1566), Nesîmî (ö.820/1417[?]), Şeyhî (ö.832/1429), Usûlî (ö.945/1538-39), Yûnus (ö.720/1320[?]).

The collection, which contains hymns about divine love, regret, leave world ties, connect to murshid etc. topics, is similar to the general form of other hymn collections. For instance, being plain in terms of gilding, not being certain compiler and compilation date, hosting poems written with both syllables and aruz(a form poetry/verse of Old Turkish Literature), giving more place to the poems of certain sufi poets etc. some features of the hymn collections are seen in this collection.

As a result, it can be said that Mecmû'a-i İlâhiyât, which is tried to be introduced with its various features, is a work that will contribute to both MESTAP and other collection studies.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muafır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

Tablo 3. Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif Mehmed Murad Bölümü 48 Numaralı Mecmû'a-i İlâhiyât'ın MESTAP'a Göre Muhteva Tablosu

Yer nu:	Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif Mehmed Murad Bölümü, 48.						
Syf Nu.	Mahlas	Matla' Beyti/ Bendi	Mahlas/ Makta' Beyti/ Bendi	Nazım Şekli/ Birimi	Nazım Türü	Vezin	Başlık/ Açıklamalar
1b ¹⁹	Cemâl-i Hâlveti	İy 'âkilân iy [â]kılan bir zerre vahdetden haber Tuymak dilerseñ hâmüş ol kendüziñe kılğul nazar	Miskîn Cemâl-i Hâlveti Hâkkuñ yolına kâyim ol Tâ himmet-i pîrân ire tâ görmeyesin dañı şer	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /--- /---	Min Kelâmi Ba'zi'l Meşâyiğ Ravvaħa'llâhu Rûhahüm ve Min Kelâmi Ba'zi'ş-şu'arâ Raħimehümullâh
1b	'Âşık	'İşkuñ şarâbın içeli Kandalıgum bilimezem Şöyle yok oldum ben beni İşteyüben bulmazam	Minüm urduñ bünyâdumu ' Âşık yazaldan adumu Kodum kamunuñ dâdını 'İşkuñdan ayrılmazam ²⁰	koşma/ 7	ilahi	8'li hec e	Mevlânâ 'Âşık Paşa Râst Kuddise Sırruhu
1b	Yûnus	Hâk cihâna töludur Kimsene Hâkku bilmez Amı sen senden iste O senden ayru olmaz	Yûnus sözün añlarsañ ²¹ Ma'nisini diñleriseñ ²² Saña eyü dirlik ²³ gerek Bunda kimsene qalmaz	koşma/ 6	ilahi	8'li hec e	Yûnus Fermâyed
2a	Cemâl-i	Hâkikat şemsiniñ her yir tölü iy cân tecellâsı	Cemâl-i Hâlveti eydür anı nâmerd gözi görmez	gazel/ 7	ilahi	---	Cemâl-i Hâlveti

¹⁹ Mecmuanın 1a varığında mecmuadan farklı bir hatla Kaygusuz Vizeli Alaaddin'e ait;

Evliyâya egri bakmañ kevn ü mekân elindedür

Mülke hükmin süren oldur iki cihân elindedür

matlalı bir şiir vardır. (Gölpınarlı, 1932, s. 63; Ekinci, 2013, s. 166).

²⁰ Bu şiir hem *Yûnus Emre Divanı*'nda (Tatçı, 2008, s. 209) hem de *Türk Şairleri* 'nde Âşık Paşa'nın şiirlerinin arasında bulunmaktadır (Ergun, 1936, s. 138).

²¹ añlarsañ: añlarsañ (Tatçı, 2008, s. 122). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

²² diñleriseñ: diñlerseñ (Tatçı, 2008, s. 122). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

²³ eyü dirlik: bir 'amel (Tatçı, 2008, s. 122/103). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

	Halvetî	Gider perde'î gözünden görine cân tecellâsı	Gelüp merd ol ki maḥv ide seni yeksân tecellâsı			/.--- /.--- /.---	Ḳuddise Sırruhu
2b	'Âşık	Benden mi baña bu elem 'İşğdan mı yoḥsa derd ü ḡam Bunca belâ cevr ü sitem Bilsem nedendür bilmezem	' Âşık da bu ḡayret nedür Ma'şuḡdaḡı şevket nedür Dervîş buña ḡikmet nedür Bilsem nedendür bilmezem	koşma/ 5	ilahi	8'li hec e	'Âşık râst
2b	Yünus	Döst yüzine baḡmaḡa Key şafâ nazar gerek Döst-ile ²⁴ bilişmeḡe Cân gözine timâr ²⁵ gerek	Yünus imdi yavı var Bulımasun ²⁶ il ü şar Kim Ḥaḡ disün kim bâḡıl Dervîşe bâl ü per ²⁷ gerek	koşma/10	ilahi	7'li hec e	Yünus Fermâyed
3b	Eşrefoḡlı	Anuñ derdi-ile dâyim yana ²⁸ bu yüregim yana Ḳodı cânımda 'ışğ odın ezelden tâ ebed yana	Gerekse 'âbid ü zâhid ol Eşrefoḡlı sen Rümî ²⁹ Çün 'âşık ³⁰ olmaduñ Ḥaḡḡa yaramaz ³¹ aduñ insana İy 'âşıklar i şâdıḡlar iy esrükler iy ayıklar Ḳayuramaz baş u cânından girenler işbu meydâna	gazel/ 10	ilahi	--- /.--- /.--- /.---	Eşrefoḡlı Fermâyed
4a	Ḥayâlî	Gerçi ³² kim cigerler ḡanıdır 'ışḡ Baña şor kim ne cânlar cânıdır 'ışḡ	Ḥayâlî ḡâh olur sultân benüm dir Ki anuñ bende-i fermânıdır 'ışḡ	gazel/ 5	ilahi	--- /.--- /.---	Ḥayâlî Râst Raḡimehullâhu
4a	Ḥayâlî	Faḡr-ile faḡr eyleyen dergâh-ı sultân istemez Düd-ı âhu sâyesinde taḡ-ı eyvân istemez	İy Ḥayâlî bî-tekellüf bir ḡadeh ³³ nüş eyleyen Minnet-ile Ḥızr elinden âb-ı ḡayvân istemez	gazel/ 5	ilahi	--- /.--- /.--- /.---	Velehü Eyzan

²⁴ döst-ile: döstla (Tatçı, 2008, s. 152). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

²⁵ timâr: bîdâr (Tatçı, 2008, s. 152).

²⁶ bulımasun: bulmayasın (Tatçı, 2008, s. 152).

²⁷ dervîşe bâl ü per: dervîş burc u bâr (Tatçı, 2008, s. 152). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

²⁸ yana: yine (Çelebi, 2015, s. 69).

²⁹ Eşrefoḡlı sen Rümî: Eşrefoḡlı Rümî sen (Çelebi, 2015, s. 69). [Mana açısından *Divan*'daki uygundur.]

³⁰ 'âşık: vâşıl (Çelebi, 2015, s. 69).

³¹ olmaduñ Ḥaḡḡa yaramaz: olmadın Ḥaḡḡa yazılmaz (Çelebi, 2015, s. 69).

³² gerçi: egerçi (Tarlan, 1992, s. 177). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

³³ bir ḡadeh: hün-ı dil (Tarlan, 1992, s. 154).

4b	Muhibbî	İhtiyâr-ı kaşr ³⁴ iden dergâh-ı sultân ³⁵ istemez Zâd-ı gamda[n] ³⁶ özge hergiz kendüye nân istemez	İy Muhibbî yâr elinden ³⁷ bir kadeh nüş eyleyen Hızr elinden ger olursa âb-ı hayvân istemez	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /--- /---	Muhibbî Râst Raḥimehullâhu
4b	-	Gerek ki guşşa-ı 'ışkı bu levḥ-i cāna yazam Ki bir nefes gam-ı 'ışkı iki cihāna yazam	Gelürse vaqtüme cennet cemali nürinsiz Cehennemî oluban ḥürisin zebāne yazam	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /--- /---	Ġazel
4b	Ḥaḳikî	Biz ne cennet bilürüz ne ḥod devâb 'İşkı bilürüz hemân rāh-ı şavâb	Ġayr-ı Ḥaḳ şıgmaz Ḥaḳikî anda kim Pâsubân şühb ola derbân âfitâb	gazel/ 11	ilahi	--- /--- /---	Ḥaḳikî Râst Ravvahallâhu Rûḥahu
5a	Ḥaḳikî	İrdi ser vaqtümize çün mest ol sâki bugün Başdan aşdı 'ışkuñ istiğrâk-ı sağrâki bugün	'İşk odı kıldı müdâvâ tâ Ḥaḳikî derdine Cümle-i ḥuzzâkuñ oldı nür-ı aḥdâki bugün	gazel/ 12	ilahi	--- /--- /--- /---	Velehü Eyzan
5b	Ḥaḳikî	Yolu sâbıqlaruñ bigâneliğdür Belî 'âşıkluñ dīvâneliğdür	Ķo telvini Ḥaḳikî ehl-i temkin İşi tekmiñ-ile şâhâneliğdür	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /---	Velehü Eyzan
6a	Ḥaḳikî	Pertevinden ḥüsünüñ gün gibi tâbandur gönül Çün felek rāh-ı talebde gerçi gerdândur gönül	Vaşl ola kalb-i Ḥaḳikî 'ışka çünki 'ışk olur Lâ-cerem ḥükm-i revândur cānda sultândur gönül	gazel/ 10	ilahi	--- /--- /--- /---	Velehü Eyzan Ḳuddise Sırruhu
6b	Ḥaḳikî	Sen bana gösterme rāh-ı Ka'be vü puthāneyi Ḳomışam öz ehline men mescid ü meyḥāneyi ³⁸	Özüñi ³⁹ ḥâk it Ḥaḳikî yüz urup alçaqlığ it Gördüğüñ yirlerde sen bir 'ışk eri merdāneyi	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /--- /---	Ḥaḳikî Râst Ravvahallâhu Rûḥahü'l 'Aziz
7b	Cemâl-i Ḥalveti	Yārânlar mezheb-i 'ışkı dutup geçdüm imānumdan Küfür baḥrine garḳ oldum berî oldum gümānumdan	Cemâl-i Ḥalveti suḥte tariḳ-i 'ışkda cānuñ vir Dime cāhillere sözüñ ki geçmez ol 'ayānumdan	gazel/ 7	ilahi	--- /--- /--- /---	Cemâl-i Ḥalveti Râst Ḳaddesallâhu Rûḥahü'l-Aziz

³⁴ kaşr: faḳr (Yavuz, 2016, s. 742). [Mana açısından *Divan*'daki uygundur.]

³⁵ dergâh-ı sultân: dergâh u eyvân (Yavuz, 2016, s. 742).

³⁶ Eksiklik *Divan*'dan tamamlandı (Yavuz, 2016, s. 742).

³⁷ iy Muhibbî yâr elinden: yâr elinden iy Muhibbî (Yavuz, 2016, s. 742).

³⁸ mescid ü meyḥāneyi: mescid-i meyḥāneyi (Boz, 2017, s. 819). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

³⁹ özüñi: yüzüñi (Boz, 2017, s. 819).

7b	[Cemāl-i Ḥalveti]	Cân-ile cânân ilinden gelmişem Cân-ile sultân ilinden gelmişem	Cehl-i zülmetden beriyem işidüñ Nür-ile 'irfân ilinden gelmişem	gazel/ 5	ilahi	--- /..- /..-	Velehü Eyzan/ Başlıktan anlaşıldığı üzere bu şiirin önceki şiirin şairine yani Cemāl-i Ḥalveti'ye ait olma ihtimali yüksektir.
8a	Ḥaķikî	Bî-ḥaberler ḥaberin ḥalet-i mestiden işit Cânda bu 'ışk eğerin şüret-i pestiden işit	Ehl-i hâl aňlaya bu remzi Ḥaķikî aña dir Gel beri ḥâlini ⁴⁰ mest-i elestiden işit	gazel/ 7	ilahi	... /..- /..- /..-	Mevlânâ Ḥaķikî Râst 'Aleyhi'r- rahmetü ve'r- Rıdvan
- / 8b ⁴¹	Ḥarîmî	Gözlerüm hün-âb akıdur olalı giryân-ı hû Bağrumı yakşa 'aceb mi âteş-i süzân-ı hû	İy Ḥarîmî 'arîf-isen yola toğrul yola gel Murğ-ı cân pervâz idüp irişmedin fermân-ı hû Bir şehüñ dergâhına tut yüzini kim 'akıbet Virmeye ḥayret saña tâ tuncak dîvân-ı hû	kaside/ 16	ilahi	--- /..- /..- /..-	Kaşide-i Ḥarîmî Râst Nevvarallâhu Kâbrehu
- / 9b	Ḥarîmî	Çün şarâb-ı 'ışk-ıla ser-mest idüpdür cânı hû Cân içinde cânım oldur cânumuñ cânânı hû	İy Ḥarîmî gam yime kim kudretin izhâr idüp İrüşür sen bî-nevâ mücrim kıla ihsânı hû Toğrı yoldan beni ırmaya dilerim tâ ebed Gönlüme ilhâm olup her dem-be-dem bürhân-ı hû	kaside/ 27	tevhi d	--- /..- /..- /..-	Kaşide-i Ḥarîmî fi't-Tevḥîd
10a/ 11a	Ḥaķikî	Menem ki böyle ⁴² merdâne geldüm Bugün baş oynaram meydâna geldüm	Ḥaķikî mest-i ma'nî oldı cân dil Anın bu maḥfile mestâne geldüm	kaside/ 19	ilahi	... /..- /..-	Kaşide-i Ḥaķikî Râst Ravvaḥallâhu Rûḥahü'l-'Azîz
11a/ 12a	Ḥaķikî	Cânımda nihân-ımiş ezelden eğer-i 'ışk	<i>Bî-yesme'u sem'-ile</i> ⁴³ olan müstemî' aňlar	gazel/ 9	ilahi	../-	Eyzan Lehü

⁴⁰ ḥâlini: ḥâl dilin (Boz, 2017, s. 164). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

⁴¹ 8a'dan sonraki varak 9 olarak numaralandırılması gerekirken atlanmış ve bir sonraki varaga 9 yazılmıştır. Bu kaymadan dolayı bundan sonraki varaklar varak sayısını doğru vermek adına tarafımızdan yeniden numaralandırılmış ve ilk olarak varakta yazan yanlış numara sonra doğru numara yazılmıştır.

⁴² böyle: bu yola (Boz, 2017, s. 594). [Vezin ve mana açısından *Divan*'daki uygundur.]

⁴³ Burada şu hadis-i kudsiden iktibas yapılmıştır: "İzâ ahbebe abden küntü lehü sem'an ve basar'en ve lisânen ve yed'en fe bî yesmeü ve bî yentiku ve bî yebtuşü: Gönül evini benden başkasına açmayan kulumun söyleyen dili, işiten kulağı, gören gözü ve elinden tutan Ben olurum. O kişi Ben'imle söyler, Ben'imle işitir, Ben'imle görür, ve tuttuğu işi Ben'imle tutar." (Buhârî, Rikak, 38; İbn-i Mâce, Fiten, 16.)

		Ki oldı 'ayân dilde bu süz-ı şerer-i 'ışk	Ki remz-i Haķikî [de] ⁴⁴ ne dindi haber-i 'ışk			-.-- /-.--	Der-Beyân-ı Netice-i 'İşk Der-Dil-i 'Uşşak
11b/12b	Haķikî	Düşeli sevdâ-yı 'ışka uş perîşândur gönül Yanmağa yandukça nâr-ı şevke 'atşândur gönül	Buldı 'ışk-ıla Haķikî çün hayât-ı sermedî Pes başar idrâk nice ide çün cândur gönül	gazel/ 9	ilahi	--- /-.-- /-.-- /-.--	Eyżan Lehü Ravvahallâhu Rûhahü'l 'Azîz
12b/ 13b	Haķikî	Menem pervâne-i şem'-i dil-efrüz Ki 'ömrümdür menüm bu âteş ü süz	Ķamu deryâ-yı 'ışkun cüşîşidür Haķikî bil işit eyü vü yavuz	gazel/ 7	ilahi	--- /--- /-.--	Eyżan Velehü Ķuddise Sırruhu
12b/ 13b	Haķikî	[Uş] ⁴⁵ bihamdi'llâh yitişdi vaşl-ı tiryâkı bugün Ağdı tahta tâc-ı devlet urunup baht-ı cüvân ⁴⁶	'İşk odı kıldı müdâvâ tâ Haķikî derdine Cümle-i ħuzzâķuñ oldı nür-ı ahdâķı bugün	gazel/ 6	ilahi	--- /-.-- /-.-- /-.--	Haķikî Râst Ķuddise Sırruhu
13a/ 14a	Haķikî	Yolı sâbıķlaruñ biġâneliķdür Belî 'aşıķlaruñ divâneliķdür	Ķo telvîni Haķikî ehl-i temķin İşi tekmiil-ile şâhâneliķdür	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /-.--	Haķikî Râst Ķuddise Sırruhu/ Bu şiir ile 5b'deki şiir mükerrerdür.
13b/ 14b	Haķikî	Pertevinden ħüsünüñ gün gibi tâbândur gönül Çün felek râh-ı talebde gerçi gerdândur gönül	Vaşl ola Ķalb-i Haķikî 'ışka çünki 'ışk olur Lâ-cerem ħükm-i revândur cânda sulţândur gönül	gazel/ 10	ilahi	--- /-.-- /-.-- /-.--	Haķikî Râst Ķuddise Sırruhu/ Bu şiir ile 6a'deki şiir mükerrerdür.
14b/ 15b	Haķikî	Sen baña gösterme râh-ı Ka'be vü büthâneyi Ķomışam öz ehline men mescid ü meyħâneyi	Özüñi ⁴⁷ ħâk it Haķikî yüz urup alçaķlıġ it Gördüġüñ yirlerde sen bir 'ışk eri merdâneyi	gazel/ 9	ilahi	--- /-.-- /-.-- /-.--	Başlık: Haķikî Râst Ķuddise Sırruhu/ Bu şiir ile 6b'deki şiir mükerrerdür.

⁴⁴ Eksiklik *Divan*'dan tamamlandı (Boz, 2017, s. 488).

⁴⁵ Eksiklik *Divan*'dan tamamlandı (Boz, 2017, s. 656).

⁴⁶ Bu beyit *Divan*'daki 7 ve 8. beyitlerin ilk musralarıdır (Boz, 2017, s. 656).

⁴⁷ Özüñi: yüzüñi (Boz, 2017, s. 819).

15a/ 16a	Haķikī	Yağmaya virüp hānümān men 'ıřķ-ı cānān mestiyem Terk itmişemdür 'aql u cān men 'ıřķ-ı cānān mestiyem	Çün şu'le-i nūr-ı Ehad irdi Haķikī ye meded Bil ki ezelden tā ebed men 'ıřķ-ı cānān mestiyem	gazel-i mutavvel/ 19	ilahi	-- /-- /-- /--	Haķikī Rāst Kuddise Sırruhu Der- Sekr ⁴⁸
16b/ 17b	Haķikī	Men h'āce mest-i hāzretem peymāne n'olur bilmezem Men şem'-i nūr-ı vaħdetem pervāne n'olur bilmezem	Cān u cihān terki bugün sehl-id[i] ⁴⁹ lāyık lāki bu 'Iřķuñ Haķikī şükriñe şükrañe n'olur bilmezem	gazel/ 7	ilahi	-- /-- /-- /--	Eyżan Lehü İżāf
17b/ 18b	Yūnus	Dāyim(ā) ene'l-Haķ söyledüm Haķdan çü Mañşūr olmuşam Kimdür beni berdār iden 'ālemdē meşhūr olmuşam	Yūnus odına 'ıřķınuñ biñ kez yanarsa her nefes Ĝam yimezem çünkim senüñ luţfuñla mağrūr olmuşam ⁵⁰	gazel/ 7	ilahi	-- /-- /-- /--	Mevlānā Yūnus Rāst Ravvaħallāhu Rūħahü'l 'Azīz
18a/ 19a	Nesīmī	Dünyā çün murdārdur yigren göñül murdārdan Gül degül dünyā dikendür (di) ne umarsun ħārdan	Çün Nesīmī zāhidüñ hālını bildi kim nedür Meyden ikrāh eyleyen ⁵¹ ğāfil degül ħammārdan	gazel/ 7	ilahi	-- /-- /-- /--	Mevlānā Seyyid Ĥüseyin Rāst Kuddise Sırruhu
18b/ 19b	'Āşık Paşa	Cemālūñ pertevi iy dōst şalalı nūr-ı envārı Olup Mecnūn-veş ħayrān kıluram nāle vü zarı	Bu yola cān viren ' Āşık 'amel kıla Ĥaķa lāyık Şarāb-ı lem-yezel içün temāşā kıl bu deryāyı	gazel/ 6	ilahi	--- /--- /--- /---	'Āşık Pāşā Rāst Ravvaħallāhu Te'ālā Rūħahü'l 'Azīz
19a/ 20a	Nesīmī	Derde müştāķ olmayan kimdür ki dermān isteye Ķabl-i mevti bilmeyen sen şanma kim cān isteye	Şaçınuñ ⁵² küfrini ⁵³ gerçi ⁵⁴ ehl-i fażl imān bilür İy Nesīmī şanma sen kim kāfir imān isteye	gazel/ 7	ilahi	-- /-- /-- /--	Ĥüseyin Rāst Kuddise Sırruhu
19b/ 20b	-	Ṭa'ne virmeñ bize kim [biz] 'ıřķa virdük varumuz Oda yansun işbu yolda nāmus-ile 'ārumuz	Ķanı bülbüller ki virem gül Ķoķusundan ħaber Ķarĝa-ṭab' olanlara lāyık degül gülzārumuz	gazel/ 8	ilahi	-- /-- /-- /--	Li-ĝayrihi

⁴⁸ Mecmuada "sükr" şeklinde harekelenmiş olsa da mana açısından "sekr: sarhoş" olarak okunması uygundur.

⁴⁹ Eksiklik *Divan*'dan tamamlandı (Boz, 2017, s. 588).

⁵⁰ Bu gazel *Yūnus Emre Divanı*'nda bulunamamıştır. (Tatçı, 2008) Ancak *Nesīmī Divanı*'nda aynı redifli ve mecmuadakinin ilk dört beytiyle aynı olan bir gazele rastlanmıştır (Ayan, 1990, s. 228). Bu duruma makalenin inceleme kısmında ayrıca değinilmiştir.

⁵¹ eyleyen: eylemez (Ayan, 1990, s. 259). [Mana açısından *Divanı*'daki uygundur.]

⁵² saçınuñ: zülfünüñ (Ayan, 1990, s. 320).

⁵³ küfrini: küfrün (Ayan, 1990, s. 320).

⁵⁴ gerçi: egerçi (Ayan, 1990, s. 320).

20a/ 21a	H'âce Hâfız			gazel/ 7	ilahi	--- /--- /--- /---	H'âce Hâfız Râst 'Aleyhi'r- Raḥmetü ve'r- Rıdvân
21a/ 22a	Miðālî	Cenâb-ı Hâkka hilkatden irerse seyrini sâlik Gözine Hâk olur ḥâyil o vaqtin halk a'mâdur	Ki olur Halka Hâk âlet ki âlet Hâkka bu hilkat Miðālî rûh-ile şüret nazâr kılsañ hüveydâdur	gazel/ 12	ilahi	--- /--- /--- /---	Şi'ir Li-ğayrihi
21b/ 22b	Nesimî	Ḳanı bir 'ahd u peymânî bütün yâr Ḳanı bir kavli gerçek toğrı dildâr	Yâr-ile çün ki yâr oldı Nesimî ⁵⁵ Ḳamu 'âlem ne ğam ger olsa ağyâr	gazel/ 12	ilahi	--- /--- /---	Mevlânâ Seyyid Hüseyn Râst Sırru'l 'Azîz
22b/ 23b	Nesimî	Cânda ki 'ışk olmadı ⁵⁶ dilde ḥaber ne fâyide Gözde ki görmek olmadı ⁵⁷ nûr-ı başâr ne fâyide	Dürr-ile ⁵⁸ sen Nesimî nün gevherini kem ⁵⁹ almağıl 'Âşık olan kişilere 'ışka siper ne fâyide	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /--- /---	Eyżan Lehü
23a/ 24a	Nesimî	Her kim ⁶⁰ aldandı cihânüñ ağılu lezzâtına	Çün cemâlünden Nesimî ebecdi kıldı tamâm	gazel/ 11	ilahi	---	Eyżan Lehü

⁵⁵ yâr-ile çün ki yâr oldı Nesimî: Nesimî yâr ilen çün yâr oldu (Ayan, 1990, s. 144).

⁵⁶ olmadı: olmasa (Ayan, 1990, s. 297).

⁵⁷ olmadı: olmasa (Ayan, 1990, s. 297).

⁵⁸ dürr-ile: derd ile (Ayan, 1990, s. 297). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁵⁹ kem: kim (Ayan, 1990, s. 297). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁶⁰ her kim: kim ki (Ayan, 1990, s. 300).

		Düşdi şol menşübesi çok dünyenüñ şeh matına	'Ayn-ı mîmüñ 'ammesinden irdi <i>ve's-sâffâtma</i> ⁶¹			/.-. /.-. /.-.	
24a/ 25a	Nesîmî	Yedd-i beyzâdur vücüduñ Hâk nişânı sendedür ⁶² Zâhir ü bâtın çü sensin [bes] ⁶³ kâlanı qandadır	Çün Nesîmî sırr-ı İbrâhîm Hâşîmdür ⁶⁴ bugün Hâkka vâşıldur bugün kim cân cânı qandadır ⁶⁵	kaside/ 9	naat	--- /.-. /.-. /.-.	Eyzan Lehü Der-Na't-ı Resûlullâh Şallallâhu 'Aleyhi Vesellem
24b/ 25b	Nesîmî	El-minnetüli'llâh ki bugün yârümi buldum Gönlümde gezen ⁶⁶ dilber-i dildârum ⁶⁷ buldum	Viridi saçınüñ küfrine imânu Nesîmî İy hırka giyen ben dañı zünnârumı buldum	gazel/ 13	ilahi	---/ -./- ./.-	Velehü Eyzan
26a/ 27a	Nesîmî	'Âşîk katında küfr-ile İslâm birdür ⁶⁸ Her qanda mesken eylese 'âşîk emîrdür	Tarğ eyledi yoluñda Nesîmî vücüdını Gör kim anı ⁶⁹ ne muhteşem olmış fakîrdür	gazel/ 12	ilahi	---/ -./- -./.-	Velehü Eyzan
27a/ 28a	Nesîmî	Sendedür ol genc-i pinhân gezme her vîrâne'i Deñize talandan ⁷⁰ iste iy göñül dür-dâne'i	Çün <i>mağâlîdü's-semâvât</i> ⁷¹ iy Nesîmî sendedür Kâf u lâmuñdan götürdi sîn ü şîn u dâne'i ⁷²	gazel/ 12	ilahi	--- /.-. /.-. /.-.	Velehü Eyzan
27b/ 28b	Nesîmî	'Âlemdede bugün 'ahdı bütün yâr ele girmez Yandurdu diken bağrumı gülzâr ele girmez	Elfâz-ı Nesîmî bugün ol ⁷³ mu'cizedür kim Beñzer aña bir lü'lü-i şehvâr ele girmez	gazel/ 11	ilahi	---/ -./- ./.-	Velehü Eyzan

⁶¹ Bu kelime şu ayetten iktibasır: "vessaffâti saffâ: sıra sıra dizilmiş olanlara..." (Kur'an-ı Kerim 37: 1).

⁶² sendedür: qandadır (Ayan, 1990, s. 148). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁶³ Eksiklik *Divan*'dan tamamlandı. (Ayan, 1990, s. 148).

⁶⁴ İbrâhîm Hâşîmdür/ İbrâhîm ü Hâşîmdir (Ayan, 1990, s. 148).

⁶⁵ Hâkka vâşıldur bugün kim cân cânı: ger Hâkka vâsil oluptur cism ü cânı (Ayan, 1990, s. 148). [Mana açısından *Divan*'daki uygundur.]

⁶⁶ gezen: duran (Ayan, 1990, s. 243).

⁶⁷ dilber-i dildârumı: dilber ü dildârımı (Ayan, 1990, s. 243). [Mana açısından *Divan*'daki uygundur.]

⁶⁸ Mısra vezin açısından kusurludur.

⁶⁹ kim anı: anı kim (Ayan, 1990, s. 154).

⁷⁰ talandan: tal andan (Ayan, 1990, s. 357).

⁷¹ Bu terkip şu ayetten iktibasır: "lehü mekâlîdü's-semâvâti ve'l-arz: göklerin ve yerin anahtarları O'nundur..." (Kur'an-ı Kerim 39: 63).

⁷² götürdi sîn ü şîn u dâne'i: götürgil sîn ü şîn-dendâneyi (Ayan, 1990, s. 357). [Mana açısından *Divan*'daki uygundur.]

⁷³ ol: el (Ayan, 1990, s. 184). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

28b/ 29b	Nesîmî			gazel/ 14	ilahi	?	Velehü Eyzan
29a/ 30a	Cemâlî	Cefâsın ma'sûkuñ dâyim kişi kim ihtiyâr itmez Anuñ vaşlı şarâbından açup cân târumâr itmez	Cemâlî cân gözine sen celâlî sürmesin çekseñ Görünmeyeydi gözüne ki tesyic aña dâr itmez	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /--- /---	Mevlânâ Cemâlî Râst
29b/ 30b	[Cemâl-i Hâlveti]	Anuñ cemâlin görelî dilde qarârum kâlmadı Uşandı şabrum şîşesi nâmûs u 'arum kâlmadı	'İşkuñ odı olur sebep açmağa benüm perdemi Hâlüm nice fâş olmasun çün perde-dârum kâlmadı	gazel/ 7	ilahi	--. /--. /--. /--.	Cemâl-i Hâlveti Kuddise Sırruhu
30a/ 31a	Eşref Oğlu Rûmî	Cânlar cânın ister-iseñ Bu cism ü cândan fâriğ ol Gerçek 'âşık olduñ-ısa ⁷⁴ İki cihândan fâriğ ol	Eşrefoğlu Rûmî iseñ ⁷⁵ Eger gerçek er-iseñ ⁷⁶ Fâriğ olup bu cümleden ⁷⁷ Kevn ü mekândan fâriğ ol	koşma/ 7	ilahi	8'li hec e	Eşref-zâde-i Rûmî Râst Ravvâhallahu Rûhahu
30b/ 31b	Hayâlî	Hevâ şahrâsı içinde dün ü gün Yürürem gâh 'âkîl gâh mecnûn Nazar kalmaz-ise ol ferd-i bî-çün <i>Bekâ veylû feveylü dümme veylû</i>	Ölup sine giricegez Hayâlî Dilinde kalmaya hergiz mecâlî 'Amelden kaçık ben böyle hâli <i>Bekâ veylû feveylü dümme veylû</i>	murabba-ı mütekerrir/ 4	ilahi	--- /--- /---	Hayâlî Fermâyed
31b/ 32b	Çanber	Eger iş gitdise elden kaçan gider hevâ dilden Ve ger dil kâldısa yolda kalur mı cân menzilden	Çoma zinhâr iy Çanber elüñden dâmen-i Hayder Bu yolda bil ki ol rehber geçürür cümle hayilden	gazel/ 13	ilahi	--- /--- /--- /---	Çanber Fermâyed Nevvarrallâhu Kâbrehu
32b/ 33b	İbrâhîm	Hâle degşürdi bi-küllî kâlini dervişler Kimseye bildürmedi ahvâlini dervişler	Hil'at ü devlet gey[ey]di şeksüz İbrâhîm eger Virseler bir pâre aña şalımı dervişler	gazel/ 13	ilahi	--. /--.	İbrâhîm Fermâyed

⁷⁴ 'âşık olduñ-ısa: Hâkka 'âşık-isen (Ayan, 1990, s. 108). [Kafiye açısından *Divan*'daki uygundur.]

⁷⁵ Eşrefoğlu Rûmî-isen: Eşrefoğlu Rûmî sen de (Ayan, 1990, s. 108).

⁷⁶ gerçek er-isen : gerçeklerden-isen (Ayan, 1990, s. 108).

⁷⁷ Fâriğ olup bu cümleden: Fâriğ ol bu cümlesinden (Ayan, 1990, s. 108).

						/-.- /-.-	Nevvarrallāhu Kābrehu
33b/ 34b	İbrāhīm	Ferāgat umma bī-kār olmayınca Yola girme sebük-bār olmayınca	Şafā olmaya İbrāhīm demüñden Ki tā hem-reng 'at̄tār olmayınca Gerekdür bāl ü per kim bu hevāda ⁷⁸ İrişmez kimse ⁷⁹ Tayyār olmayınca	kaside/ 34	ilahi /.... /.-	İbrāhīm Fermāyed Nevvarrallāhu Kābrehu
36a/ 37a	İbrāhīm	Hiçe şay göz ki qan degül yaşı Dağı sevdāsı olmayan başı	'Işka sen yār şanma İbrāhīm Degme bir bī-vefā kılmaşı ⁸⁰ Taşa beñzetme münkirüñ gönlin Kişi sa'y-ile yumşadur taşı	terci-i bend ⁸¹ / 13	ilahi	..- /.- /..-	İbrāhīm Fermāyed
37a/ 38a	İbrāhīm	Gönül sen puhte olğıl kim begenmez puhteler hāmı Dilerseñ 'ışk elinden cām oda yaq dāne ⁸² vü damı	Gereke çāre İbrāhīm koğıl bu çāre'i nāçār Eger kām isteseñ nā-kām elüñden koyasın kāmı Özini ka' iden ⁸³ bildi ⁸⁴ haqıkat Ka'besi ⁸⁵ vaşlın Ki cān itmek-durur qurbān muħibbūñ ⁸⁶ ulu bayrāmı	gazel/ 11	ilahi /.... /.... /....	İbrāhīm Fermāyed
31a/ 39a ⁸⁷	İbrāhīm	Biğāne dimeñ ⁸⁸ aña ki 'ışk ašināsıdur 'Işkuñ kim olsa çākeri begler gedāsıdur	'Işkuñ irişe başşisi İbrāhīm ol faqır Kim her vücūda cūd bu ⁸⁹ 'ışkuñ 'atāsıdur	gazel/ 11	ilahi	.-/ .-/ .-/-	İbrāhīm Fermāyed Nevvarrallāhu Kābrehu
32a/ 40a	Muħliş Oğlı Paşa	Her ki baña agyār-ise Haq Taırnı yār olsun aña	Bu Muħliş Oğlı Paşānuñ Güldüğünü istemeyen	koşma/ 7	ilahi	8'li hec	Oğlı Paşā Fermāyed

⁷⁸ hevāda: hevāya (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 221).

⁷⁹ kimse: kimesne (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 221). [Vezin açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁸⁰ kılmaşı: kılmayışı (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 238). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁸¹ Bu manzume *Divan*'daki bir terci-i bendin 6. bendidir. (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 238).

⁸² dāne: neng (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 247). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁸³ iden: idüp (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 247).

⁸⁴ bildi: buldu (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 247). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

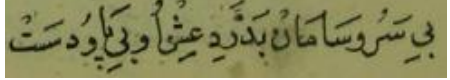
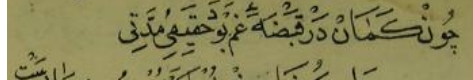
⁸⁵ Ka'besi: Ka'beyi (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 247). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁸⁶ muħibbūñ: muħannik (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 247). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁸⁷ Mecmuanın numaralandırılmasında 37a'dan sonra bu varağa 38 yazılması gerekirken sehven 31 olarak numara verilmiş ve sonraki varaklar da bu nedenle kaymıştır. Bu kısımdan önce de 8b'deki dipnotta belirtildiği üzere numaralandırmada daha önce bir kayma daha olmuş ve tarafımızdan yeniden numaralandırma yapılmıştır. Mecmuanın bu varağından itibaren yine bu numaralandırmaya devam edilmiş ve ilk olarak mecmuada bulunan numara, ardından sonradan verilen numara yazılmıştır.

⁸⁸ dimeñ: dimek (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 250). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁸⁹ cūd bu: cūdlu (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 250). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

	[Âşık Paşa]	Her kaçaru varur-ise Bâğ u bahâr olsun aña	Ağladuğum isteyenüñ Gözüm biñar olsun aña			e	Nevrallâhu Kâbrehu
32b/ 40b	Harîmî	Ķanâ'at umma bî-kâr olmayınca Ferâğat kıлма der-kâr olmayınca	Harîmî bûy-ı vaşl almaz deminden Nesîm-i luĶı 'atâr olmayınca Belürmez 'âşıkun âhi duĶânı Yüregi micmeri nâr olmayınca	kaside/ 35	ilahi	--- /--- /---	Ķaşıde-i Harîmî Râst Nevrallâhu Kâbrehu
33b/ Dk 41b/	Hayrefî	İy felek ya sen bir efâilerle tölmiş ĝârsın Ya yedi başlu bir ejderhâ-yı merdüm-İ ĵârsın	Hayrefî bu dehr-i fânide şikâyet nice bir Bir iki gün ehline ışımarla anı varsın	gazel/ 7	ilahi	--- /--- /--- /---	
35a/ 43a	Ķanber	Benüm derdüm bilen sensin irişdür aña dermânı Beni Ķayrân iden sensin Ķavuşdur câna cânânı	Senün bu derdüñi Ķanber hemân yine bilür Hayder Ķo sözi gözsüz añlamaz Ķaberden şems-i tâbânı Gerek merdân-ı ma'nî tâ bu 'işretten bula lezzât Ne bilsün vaşf-ile ĝaybın şafâ vü zevĶ merdânı	kaside/ 17	ilahi	--- /--- /--- /---	Ķaşıde-i Harîmî (a.s.) RaĶmetü ve'r-RıĶvân/ Kasidenin mahlas beytinde Ķanber, başlığında ise Harîmî mahlası geçmektedir.
36b/ 44b	ĶaĶîķi	'İşkuñla biz [bu] ⁹⁰ 'âlemün sevdâlarından fâriğuz Meh-rûlaruñdan hem gözi şehlâlarından fâriğuz	Ma'nî cemâli vireli Ķalbe ĶaĶîķi rûşinâ Biz bu cihânun şüret-i zibâlarından fâriğuz	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /--- /---	ĶaĶîķi Râst Ravvâhallahu RûĶahu
37b/ 45b	ĶaĶîķi	Yine irdi Ķalbe mevc ol Ķulzüm-i âteşden uş ZevraĶ-ı aĶlı virür ĝarĶa şu aşdı başdan uş	'İşĶa vaşl olup ĶaĶîķi Ķalb olmuşdur delîl Yolda urnup ki tâcî ⁹¹ meş'al-i mehveşden uş	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /--- /---	Mevlânâ ĶaĶîķi Râst E'r- raĶmetü
37b/ 45b	ĶaĶîķi	 İşbu şüret 'âlemine cân ezelden geldi mest		gazel/ 9	ilahi	--- /--- /--- /---	Velehü Eyzan Ķuddise Sirruhu
38b/ 46b	ĶaĶîķi	Dil yine meyĶâneden irişdi mest	Kıldı ĶaĶîķi yi ezelden ebed	gazel/ 7	ilahi	---/	Eyzan Lehü

⁹⁰ Eksiklik *Divan*'dan tamamlandı (Boz, 2017, s. 337).

⁹¹ tâcî: tâc ol (Boz, 2017, s. 389).

						/-.- /-.-	
44a/ 52a	İbrâhîm	Bugün biñ luţf-ıla cânân göründi Gel indi gözün aç iy cân göründi	Bu İbrâhîme beñzer kemterin kul Kemine mübtelâ kıandan göründi	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /.-	İbrâhîm Fermâyed
45a/ 53a	Ĥayretî	İy selâmet isteyen dâyim selâmet ⁹³ ol yürî Olma ĥâlî 'ıŝkıdan var ehl-i ĥalet ol yürî	Nice bir ümmîd-i vaşl-ıla bu derd ü bu belâ Nâ-ümîd ol Ĥayretî 'âlemde râhat ol yürî 'ışka kul olalı olduñ mâlik-i mülk-i belâ Begligün var iy gönül ŝâhib-vilâyet ol yürî ⁹⁴	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /.- /.-	Ĥayretî Fermâyed
45a/ 53a	Ĥayretî	Pertev-i nür-ı Ĥudâdur 'ışk-ı pāk Ya'ni sırr-ı Muŝafâdur 'ışk-ı pāk	Kuliyuz kıurbâniyuz iy Ĥayretî Milk-i dilde pâdiŝâhdur 'ışk-ı pāk	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /.-	Ĥayretî Fermâyed
45b/ 53b	Ĥayretî	Reh-nümâ-yı râh-ı Ĥaķdur 'ışk-ı pāk 'İlm-i taĥķika sebaķdur 'ışk-ı pāk	Ĥayretî anuñla görür iŝidür 'Âŝıka gözdür kıulaķdur 'ışk-ı pāk	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /.-	Ĥayretî Fermâyed
45b/ 53b	Ĥayretî	Ĉarsû-yı 'ışka rüsvâ olmayan ĥiĉ gelmesün Bu tariķa bî-ser ü pâ olmayan ĥiĉ gelmesün	Zâĝlar yiri degüldür ŝüfiyâ gülzâr-ı 'ışk Ĥayretî teg murĝ-ı güyâ olmayan ĥiĉ gelmesün	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /.- /.-	Ĥayretî Fermâyed
46a/ 54a	Ĥayretî	Bezmi-i ĝamda ney gibi nâlân olan gelsün berü Vâķıf-ı esrâr olup ĥayrân olan gelsün berü	Ĥayretî gibi bugün meydânda ŝâhuñ 'ıŝkına Cân [u] ⁹⁵ baş terk eyleyüp kıurbân olan gelsün berü	gazel/ 7	ilahi	--- /--- /.- /.-	Ĥayretî Fermâyed
46b/ 54b	Ĥayretî	İŝigi taŝıyam ⁹⁶ ben bâb-ı 'ıŝkuñ Ĥapusu kelbiyem erbâb-ı 'ıŝkuñ	İŝigün nice kıosun Ĥayretî kim Ĥapuñda oldu fetĥi bâb-ı 'ıŝkuñ	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /.-	Ĥayretî Fermâyed
47a/ 55a	Ĥayretî	ŝüfîler virdi fenâya şehri hüy u hâ ile Mescidi meyhâneye dönderdiler ĝavĝa ile	şüfi ehl-i 'ışka öykünmek hemân iy Ĥayretî Fi'l-meğel bir peŝşe baĥđ itmek-durur 'ankâ ile	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /.- /.-	Ĥayretî Fermâyed
47b/ 55b	Ĥayretî	'Âŝıķ olmasun yanında ölmek âsân olmayan Girmesün meydân-ı 'ışka merd-i meydân	Bezmi-ı 'uŝŝâķuñ ŝafâsın añlamaz iy Ĥayretî 'Âlem içre vâlih ü ser-mest ü ĥayrân olmayan	gazel/ 5	ilahi	--- /---	Ĥayretî Fermâyed

⁹³ selâmet: melâmet (Çavuşoĝlu & Tanyeri, 1981, s. 420). [Mana açısından *Divan*'daki uygundur.]

⁹⁴ *Divan*'da bu beyit üçüncü sıradadır (Çavuşoĝlu & Tanyeri, 1981, s. 420).

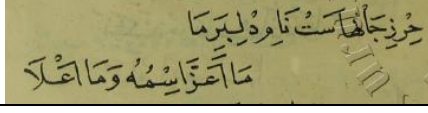
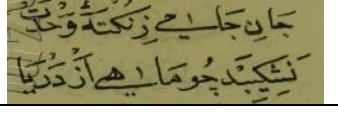
⁹⁵ Eksiklik *Divan*'dan tamamlandı (Çavuşoĝlu & Tanyeri, 1981, s. 376).

⁹⁶ taŝıyam: ĥâkiyem (Çavuşoĝlu & Tanyeri, 1981, s. 256).

		olmayan				/-.- /-.-	
48a/ 56a	Ḥayretî	Maḥabbet milkinüñ sultânudur 'ışk Mevedded 'âleminüñ câmıdır 'ışk	Ne bilsün Ḥayretî 'ışkı her âdem Ḥaķuñ bir luḥfidur iḥsânıdır 'ışk	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /---	Ḥayretî Fermâyed
48a/ 56a	Ḥayretî	Yine cüş itdi deryâ-yı maḥabbet Cihânu dutdı gavġâ-yı maḥabbet	Ölice Ḥayretî her üstüḥ'ânüñ Ola 'âlemde bir nây-ı maḥabbet	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /---	Ḥayretî Fermâyed
48b/ 56b	İbrâhîm	Ol 'ışk-ıla miskîn olan Ol kim iştüñ ol benem Göñül virüp ġamġin olan Ol kim iştüñ ol benem	Men Mevlâ-yı İbrâhimem 'Ârif bilür kim men kimem Dîzâra 'âşık (ben) miskinem Ol kim iştüñ ol menem	koşma/ 5	ilahi	8'li hec e	İbrâhîm Râst 'Aleyhi'r- Raḥmetü
49a/ 57a	Ḳanber	'Aceb mevc-i nihâyesüz ki gösterdi deñizden rû 'Aceb deryâ-yı bî-pâyâ ki andandur ḳamu lülü	'Aceb sevda ki başından giderdi Ḳanberüñ 'aķlın Ḥayâl-i bü'l-'acebdür ki gözinde ḳomadı uyḥu	gazel-i mutavvel/ 17	ilahi	--- /--- /--- /---	Ḳanber Râst Ḳuddise Sırruhu
50b/ 58b	Ḳanber	Gözlerüm ḳanda baḳsa cân görünür Şanasın şâh-ı lâ-mekân görünür	Ger cinân câna cây ola Ḳanber Ḳa'r-ı düzaḥ saña cinân görünür	gazel-i mutavvel/ 16	ilahi	--- /--- /---	Ḳanber Ravvaḥallâhu Ruḥahü'l-'Azîz
51a/ 59a	Şirâzî	Benem ol tılsım-ı pinhân Ki bugün 'ayâna geldüm Ezeli nişânsız-iken Ebedî nişâna geldüm	Ne kişi-durur Şirâzî Ki 'ayân ide bu râzı Düzüben bu sözi sâzı Benem uş beyâna geldüm	koşma/ 7	ilahi	8'li hec e	Şeyḥ Şirâzî Râst Ḳuddise Sırruhu
51b/ 59b	İbrâhîm	Her kim añladı 'ışk hâlınden 'Âlemüñ geçdi ḳıl ü ḳalinden	Ebedî 'ömre iren İbrâhîm Dünyenüñ geçdi mâh u ⁹⁷ sâlınden	kaside/ 18	ilahi	--- /--- /---	İbrâhîm Râst 'Aleyhi'r- Raḥmetü
52b/ 60b	İbrâhîm	Her ki(m) sultân-ı 'ışka oldı nedîm İki 'âlemde buldı 'izz ü na'îm	Geçmişi ḳo gözetmegil geleni Gözün aç ḥâli ḥoş gör İbrâhîm	terci-i bend ⁹⁸ / 7	ilahi	--- /--- /---	İbrâhîm Râst Ravvaḥallâhu Ruḥahu
52b/ 60b	Ḥayretî	Ehl-i 'ışka küfr ü îmân bir olur Vaşl u hicrân derd ü dermân bir olur	Ḥayretî gibi ḥarâbât ehline Ṭâḳ-ı eyvân genc-i virân bir olur	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /---	Ḥayretî Râst Ḳaddesallâhu Ruḥahü'l-'Azîz
53a/ 61a	Ḥayretî	Cân-ile iy göñül olalum mübtelâ-yı 'ışk 'Uşşâka bal olur çü bilürsin belâ-yı 'ışk	Dâmân-ı 'ışkı nice ḳosun Ḥayretî şehâ Sultân-ı milk-i ġamdur olaldan gedâ-yı 'ışk	gazel/ 5	ilahi	--/ -./-	Ḥayretî Fermâyed

⁹⁷ mâh u: makü (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 224). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

⁹⁸ Bu manzume *Divan*'daki bir terci-i bendin 6. bendidir. (Bağçeci & Deniz, 2019, s. 231).

						-./-.	
53b/ 61b	Ḥakîkî	Gönül bu derdine 'ışkuñ 'aceb dermân nedür bilmez İrem dir vaşlına yârûñ velî imkân nedür bilmez	Ḥakîkî dürr-i meknündür sözüñ baḥr-i ḥakâyıqdan Ne ola kıymetin anuñ eger nâdân nedür bilmez	kaside/ 23	ilahi	--- /--- /--- /---	Kaşide-i Mevlânâ Ḥakîkî Kuddise Sırruhu
55b/ 63b	Ḥakîkî	Vaḳtidür ki bırağam bu hırka-ı sâlûsı men Uşadam çalup taşâ hem şîşe-i nâmûsı men	Sen Ḥakîkî ye hele zâhid ṭur ibrâm eyleme ⁹⁹ Tâ şafâ meydânı içre görmeyem bu büsî ben ¹⁰⁰	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /--- /---	Eyżan Lehü Nevvarrallâhu Kâbrehu
56a/ 64a	Câmî			gazel/ 7	ilahi	?	Li-Mevlânâ Câmî Râst
56b/ 64b	Ḥakîkî	Gör ol mehtâbı ki gerdüna sığmaz Gir ol seylâba ki Ceyhûna sığmaz	Ḥakîkî dürr-i deryâ-yı ḥakîkat Kö nazm-ı lü'lü'-i meknûna sığmaz	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /---	Velehü Eyżan
57b/ 65b	Ḥakîkî	Bugün sevdâ-yı 'ışkuñ başâ sığmaz Ġamuñ seylâbı gözde yaşa sığmaz	Nice maḥfî kılam cânda Ḥakîkî Anı ki ol cihâna ḥâşa sığmaz	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /---	Ḥakîkî Fermâyed Kuddise Sırruhu
57b/ 65b	Cemâl-i Ḥalvetî	'Avn-ı Ḥaḳ irdi baña kendümi vîrân eyledüm Teslîm-i cân eyleyüp derdüme dermân eyledüm	Bu Cemâl-i Ḥalvetî şol döst visâli yolına Kıldı cânını fidâ sırrını ḥandân eyledüm	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /---	Mevlânâ Cemâl-i Ḥalvetî Fermâyed
58a/ 66a	Gülşenî	Nedür 'ışkuñ ṭarîkîn bilmek olmaz Ki 'aql-ile o yola girmek olmaz	'Aceb bu Rüşeniden Gülşenî ¹⁰¹ Güneş nisbet baḥubân görmek olmaz	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /---	Mevlânâ Gülşenî İbn-i Mevlânâ Rüşenî Râst Ravvaḥallâhu Ruḥahu
58a/ 66a	Uşulî	Elâ iy kendüyi 'âşık şananlar	Uşulî vâz gel sen bu beyândan	mesnevi/	ilahi	--- /---	Mesnevî-i Uşulî

⁹⁹ eyleme: olmağıl (Boz, 2017, s. 684).

¹⁰⁰ tâ şafâ meydânı içre görmeyem bu pûsî ben: urmuşam bâzâr-ı rüsvâyı da çün bu kûsî men (Boz, 2017, s. 684). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

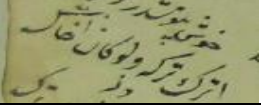
¹⁰¹ Rüşeniden Gülşenî: Gülşenî 'ışkuñ dirisin (Akay, 1996, s. 65). [Vezin açısından *Divan*'daki uygundur.]

						-./-.	Ruḥahü'l-'Azîz
63a/ 71a	Gülşenî	'Işk ehline cennet gibi yüzün gül-i gülzâr-imiş 'Aşık olanın cenneti ma'sûḡdan dîdâr-imiş	Nûr-ı tecellî ¹⁰⁹ sırrını vechün gören bilür nedür K'ol Rûşeniden Gülşenî gördüğü nûr-ı yâr-imiş ¹¹⁰	gazel/ 5	ilahi	--. /--. /--. /--.	Mevlânâ Gülşenî Râst Ravvahallâhu Ruḥahu
63b/ 71b	Ḥasan	Ben beni bende bulmuşam Cân-ı cihân ben olmuşam Cümle cihâna ṭolmuşam Cân-ı cihân ben olmuşam	Gerden-i cânda iy Ḥasan 'Işk-ı ilâhîdû[r] resen Şevk-ile bunı dî ki sen Cân u cihân ben olmuşam	koşma/ 5	ilahi	8'li hec e	Mevlânâ Ḥasan Râst Ravvahallâhu Ruḥahu
64a/ 72a	Cemâlî	Cân u baş terk itmedin cânânı ârzü eyleme Zünnârı bildin kesmedin imânı ârzü eyleme ¹¹¹	Dök Cemâlî göz yaşın 'âlemde rûsvây olıgör Ad u şandan geçmeseñ Raḥmânı ârzü eyleme	gazel/ 5	ilahi	--. /--. /--. /--.	Cemâlî Fermâyed Nevvarallâhu Kâbrehu
64b/ 72b	Cemâl-i Ḥalvetî	İraḡdan isteyen bulmaz ḥaḡḡat şâh-ı sulṭânı Yaḡındur saña senden ol oḡımaduñ mı Ḳur'ânı	Cemâl-i Ḥalvetî sen de götürdüñ bilmedüñ sırr ne Ḳatı nefsuñe zûlm itdüñ ṭutuban buyruḡ-ı ḡânı	gazel/ 7	ilahi	---. /---. /---. /---.	Cemâl-i Ḥalvetî Râst Ravvahallâhu Ruḥahu
65a/ 73a	Cemâl-i Ḥalvetî	Ḥaḡḡat şem'ine perde ne ḡikmetden vücûd oldı Anuñ zıllı-iken aña bu şüretten şühûd oldı	Cemâl-i Ḥalvetî dir kim Ḥaḡuñ ef'âlidür görnen Egerçi 'âlem içinde nice dürlü vücûd oldı	gazel/ 7	ilahi	---. /---. /---. /---.	Cemâl-i Ḥalvetî Fermâyed Nevvarallâhu Kâbrehu
65b/ 73b	Gülşenî	'Işk-ıla diyüp ene'l-Ḥaḡ gör ne Mañşür olmuşam Keḡretümde vaḡdet içre çünki mestür olmuşam	Zıkr iderken 'ışkuñ-ıla fikrûñ idüp uş meni Zâkir-iken Gülşenî -veş 'ayn-ı mezkûr olmuşam	gazel/ 5	ilahi	--. /--. /--. /--.	Gülşenî Fermâyed Raḡmetullâhu Te'âlâ
66a/ 74a	Fütühî	Ol âsitâne yüz sürüp Derbân olayın varayın Bir nâ-tüvân bende-iken Sulṭân olayın varayın	İy Fütühî bilgil hemân Cürm ü günâh olmaz nihân Emr-i Ḥaḡa [ben] her zamân Fermân olayın varayın	koşma/ 5	ilahi	8'li hec e	Fütühî Fermâyed Nevvarallâhu Kâbrehu
66b/ 74b	Şemseddin	Her zamân göñlüm evin virân ider gavḡâ-yı 'ışk	Ṭîb-ı enfâsuñ cihânı ṭıtdı Şemseddin temâm Bir araya gerçi micmer gibi dikdi pây-ı 'ışk	gazel/ 7	ilahi	--. /--. /--.	Mevlânâ Şemseddin Râst

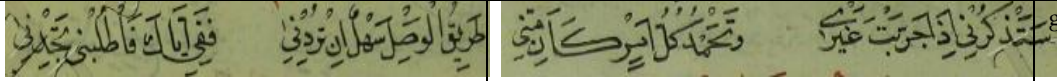
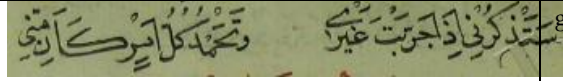
¹⁰⁹ nûr-ı tecellî: Tûr u tecellî (Akay, 1996, s. 86).

¹¹⁰ nûr-ı yâr-imiş: nûr u nâr-ımış (Akay, 1996, s. 86). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

¹¹¹ Mısra vezin açısından kusurludur.

		Dār-ı zülfinde beni berdâr ider sevdâ-yı ‘ışk				/-.-	Ravvahallâhu Ruḥahü'l-'Azîz
67a/ 75a	Ġarîbî	Naḳdûrî vir râh-ı ‘ışka menzil-i ḳurbiyyet al Cenneti dîdâra şat cân-ile maḳbûliyyet al	Āfitâbuñ tâbına yanma Ġarîbî zerre-veş ‘Âḳil-iseñ kāyinātuñ cânibinden ‘ibret al	gazel/ 5	ilahi	-.-- /-.- /-.- /-.-	Ġarîbî Râst Raḥmetullâh
67a/Dk75 a	_	Beyza-ı zâğı ḳosañ tâvûs-ı ḳudsî altına Cennet-i ḥuld-ı berîn içre aña yir eyleseñ Mîve-i cennetle âb-ı Kevḍer-ile besleseñ Zâğdur peydâ olan biñ dürlü tedbir eylesen		?	?	-.-- /-.- /-.- /-.-	Güft Ḥazret-i ‘Ali
67a/Dk75 a	_	Hoş buyurmuşdur bunı ehl-i idrâk 		müfred	?	?	Ve Lehü
67a/Dk75 a	_	Ferîd-i rûzigâr olsa lisân-ı @ilm-ile bir Türk Mizâcın[d]a anuñ aşlâ eşeklik olmaya eksik		müfred	?	-.-- /-.- /-.- /-.-	Ve Lehü
67a/Dk75 a	_	Türke bir vech-ile âdem dimezem billâhî İ’tikâd itmeme [aña] irse semâya külahı		müfred	?	-.-- /-.- /-.- /-.-	Ve Lehü
67b/ 75b	Cemâl-i Ḥalvetî	‘İşk deryâsında ġarḳ olsam diyen cânndan geçe Maḥv idüp kendü vücûddan zenb-i ‘isyândan geçe	Gel Cemâl-i Ḥalvetî bülbül gibi terk eyle cân Lezzeti bulup bu nefsuñ gülsitânından geçe	gazel/ 7	ilahi	-.-- /-.- /-.- /-.-	Cemâl-i Ḥalvetî Fermâyed Nevvarallâhu Ḳabrehu
68a/ 76a	Cemâl-i Ḥalvetî	Ṭâlibüm diyen niçün feryâd u efgân eylemez Ya niçün şımaz bu ten gencini nâlân eylemez	Bu Cemâl-i Ḥalvetî bir lâubâlî kimsedür Döst yolında cân virenden sırrı pinhân eylemez	gazel/ 7	ilahi	-.-- /-.- /-.- /-.-	Cemâl-i Ḥalvetî Fermâyed Nevvarallâhu Ḳabrehu
68b/ 76b	Ḥalvetî	Bu göñül milkini uş yağmaladı sultânı hû Aldı cân iklimini ḳurdı hemân eyvân hû	Bu Ḥalvetî sözünüñ sırrını ol hûdan bilüñ ¹¹² Söyleden dilini hûdur sırr-ı hûdur cân-ı hû	gazel/ 9	ilahi	-.-- /-.- /-.- /-.-	Ḥalvetî Fermâyed Raḥmetullâhu Te’âlâ

¹¹² Mısra vezin açısından kusurludur.

69b/ 77b	Yûnus	Cânlar fidâ yoluña Bu cân kayusu degül Sen cânı gerek baña Cihân kayusu degül	Dirler 'âşık Yûnusa Añlar bile gidelüm Baña döstüm kayusu Kârvân kayusu degül ¹¹³	koşma/ 5	ilahi	7'li hec e	Yûnus Emre Fermâyed Ravvahallâhu Ruḥahü'l-'Azîz
69b/ 77b	Gülşenî	Girüp meydân-ı 'ışk içre başın top eyleyen gelsün Ayağ yirine başını o meydâna koyan gelsün	Cihânı terk iden giyer başına Rüşenî tâcin O tâci Gülşenî gibi bu terk-ile geyen gelsün	gazel/ 7	ilahi	--- /--- /--- /---	Gülşenî Râst Kuddise Sırruhu
70a/ 78a	Cemâlî	Çün beyân oldı rumûz-ı 'allemel-esmâ ¹¹⁴ bize Rüşen oldı nükte-i sırr-ı Şeb-i İsrâ ¹¹⁵ bize	İy Cemâlî gâfil olma ol hümâyün-pîşeyüz Kim kılar her dem tecellî Kâfdan 'Ankâ bize ¹¹⁶	gazel/ 9	ilahi	--- /--- /--- /---	Cemâlî Fermâyed Nevvarallâhu Kâbrehu
71a/ 79a	Cemâl-i Ḥalvetî	Tecellî eyleseñ 'ayn-ı devâdur İçürmek anı 'uşşâka revâdur	Cemâl-i Ḥalvetî hiç nesne bilmez Senüñ nûruñdan özge ol şifâdur	gazel/ 5	ilahi	--- /--- /---	Cemâl-i Ḥalvetî Fermâyed Raḥmetullâhi Te'âlâ
71a/ 79a	Cemâlî	Cân dirîğ iden irişemez vaşl-ı nigâra Kılmaz nazarı bülbül olan gökdeki gâra	Nefsüñi Cemâlî kılagör pâk latîf sen Tâ fazlı irişe giresin Ḥalvetî dâra	gazel/ 5	ilahi	--./- -./- ./--	Cemâlî Fermâyed Nevvarallâhu Kâbrehu
71b/ 79b	[Ġazâlî] ¹¹⁷			gazel/ 9	ilahi	?	Şi'r
72a/ 80a	Yûnus	İşidüñ hey yârenler Kıymetli nesnedür 'ışk Degmelere bitimez	Miskîn Yûnus neylesün Derdin kime söylesün 'İşkuñ odına yansun	koşma/ 6	ilahi	7'li hec e	Yûnus Fermâyed

¹¹³ Bu dörtlük *Divan'* da;

Yûnusu öğütlerler kalk kervân göçdü derler

Ben menzile erişdim kervân kayısı değil şekindedir (Tatçı, 2008, s. 180).

¹¹⁴ Bu terkip şu ayetten iktibasır: "Ve allemel-âdemel esmâe kullehâ: ve Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti..." (Kur'an-ı Kerim 2: 31).

¹¹⁵ şeb-i isrâ: şeb-i esrâ (Ayan, 1990, s. 320). [Mana açısından Mecmua'daki uygundur.]

¹¹⁶ Bu gazel *Cemâlî Divanı*'nda bulunamamıştır (Karaman, 2002). Ancak *Nesîmî Divanı*'nda aynı gazele rastlanmıştır (Ayan, 1990, s. 320). Bu duruma makalenin inceleme kısmında ayrıca değinilmiştir.

¹¹⁷ Bu gazel Arapça bir eser içinde Ġazâlî'ye ait gösterilmektedir (Abdulmahmûd, 2019, s. 421).

		Hürmetli nesnedür 'ışk	Key tatlu nesnedür ışk				
72b/ 80b	Şeyhî	Hoş menzil-idi dehr degülmissa fenâsı Hoş maḥrem-idi 'ömr olurmussa bekâsı	Şeyhî bilür anı bu kamu kaçdı vü dānī K'oldı dil ü cānuñ biri 'āşī biri kāsī Tehzīb-i şifāt itmege tedbīr-i 'amel kıl Taḫdīr-iledür gerçī ki olmış u olası	kaside/ 26	ilahi	--./- -./-- ./--	Kaşīde-i Şeyhü'ş-Şu'arā Şeyhî Raḥmetullāhi 'Aleyh
74b/ 82b ¹¹⁸	Muştafā	Çünkim alur işbu tāc u taḫt devr-i rüzīgār Terk idüp bu raḫt u baḫt bir nemed kıl ihtiyār ... Ceḫd kıl senden kala dünyāda bir hoş yādigār Ḥāşılı bu devr elinden oldı 'aqlum tarumar	Çün kim eşcāruñ külāhın kapdı peyk-i bī-direng Kırdı ezḫāruñ çerisin itmedin bir laḫza ceng ... Olmuşam ḫayrān u vālih yimeden afyon u beng Bil saña kim aşşī itmez Muştafā bu nām u neng	muaşşer/ 6	ilahi	--- /--- /--- /---	Mevlānā Sulṫān Muştafā Rāst
77a/ 85a ¹¹⁹	Cemāl-i Ḥalveti	İ ğāfil niçeye degin öziñi kulasın maḥcüb Gel imdi yıḫ ḫicābuñı ḫatında ol Ḥaḫuñ maḥbüb	Cemāl-i Ḥalveti derviş tutuñ söyledügin ma'zür Müyesser tā size evvel ezelden nüş olan meşrüb	gazel/ 7	ilahi	--- /--- /--- /---	Mevlānā Cemāl-i Ḥalveti Rāst 'Aleyhi'r- raḫmetü
77b/ 85b	Cāmī				ilahi	--./- -./- -./-	Mevlānā Cāmī Rāst Raḥmetullāhi Te'ālā
78a ¹²⁰ / 86a	[Ferağ Kaydı]	Temmet bi-'avnillāhi Ḥayra yazsun şerrini anuñ Kirāmen kātibīn Her kim añarsa du'ādan işbu ḫaṫṫuñ kātibin				--- /--- /--- /---	

¹¹⁸ 84b'de der-kenar hâlinde mecmuanın hattından farklı bir hatla bazı tarifler ve fevaid addedebilecek notlar yer almaktadır.

¹¹⁹ 85a'da der-kenar hâlinde mecmuanın hattından farklı bir hatla bir muhtasar zeyli vardır.

78b'de mecmuadan farklı bir hatla Derviş mahlasıyla;

Eger zāhid sorar-iseñ bize ḫadrüñ cevābını

Ḥaḫikat ḫadre irendür aça göñül kitābını

matlalı bir şiir yer almaktadır. Ancak Gölpınarlı(1932) bu şiiri *Kaygusuz Vizeli Alaaddin* adlı kitabında yayınlamıştır (s. 50).

KAYNAKÇA

- Abdulmahmûd b. N. D. (2019). *Ravzu'l me'ânî ve mecâlisü'l-'üns ve't-tehânî*. Beyrut, Lübnan: Books-Publisher.
- Akay, M. (1996). *İbrâhim Gülşenî'nin divanı* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Ayan, H. (1990). *Nesîmî divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Aydemir, Y. (2007). Metin neşrinde mecmûaların rolü ve karşılaşılan problemler. *Turkish Studies*, 2/3, 122-137. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.118>.
- Aydemir, Y. (2013). Mecmualara sorulması gereken sorular. *Turkish Studies*, 8/1, 51-64. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4633>.
- Azamat, N. (2000). İbrâhim Gülşenî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 21, s. 301-304). İstanbul: Divantaş.
- Bağceci, M. & Deniz, R. (2019). *Şeyh İbrahim Tennûrî ve Gülşen-i Niyâz*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- Baltacı, C. (2011). *Tasavvuf lügatı*. İstanbul: Gelenek Yay.
- Bilgin, A. A. (2007). Nesîmî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 33, s. 5-6). İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Boz, E. (2013). Yûsuf Hakîkî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 44, s. 137-155). İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Boz, E. (2017). *Hakîkî divanı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194363/hakiki-divani.html>. Erişim tarihi: 15.03.2020.
- Çakır, M. & Koncu, H. (2012). Şairleri yetiştiren bir kaynak olarak mecmûa. E. N. İşli (Ed.), *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII, mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı içinde* (s. 117-134). İstanbul: Turkuaz Yay.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, M. A. (1981). *Hayretî divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çelebi, A. H. (2015). *Eşrefoğlu divanı*. Ankara: Hece Yay.
- Ekinci, R. (2013). *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. Vefâyât-ı Ayvansarâyî*. İstanbul: Buhara Yay.
- Ergun, S. N. (1936). Âşık Paşa. *Türk şairleri*, (C. 1, s. 129-144). İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Erünsal, İ. E. (2006). Murad Molla Kütüphanesi. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 31, s. 188). İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Gölpınarlı, A. (1932). *Kaygusuz Vizeli Alâaddin*. İstanbul: Remzi Kitaphanesi.
- Gölpınarlı, A. (1936). Âşık Paşa'nın şiirleri. *Türkiyat Mecmuası*, 5, s. 87-100. Erişim adresi: <https://b-ok.asia/book/3510960/1d3362>. Erişim tarihi: 24.02.2020
- Gürbüz, M. (2012). Şiir mecmuaları üzerine bir tasnif denemesi. E. N. İşli (Ed.), *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII, mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı içinde* (s. 97-113). İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- İsen, M. (1990). *Usûlî divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Karaman, N. N. (2002). *Cemâlî divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Kaya, B. A. (2012). Usûlî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 1, s. 213-214). İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

- Kılıç, A. (2012). Şiir mecmualarının tasnifine dair. E. N. İşli (Ed.), *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII, mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı* içinde (s. 75-96). İstanbul: Turkuaz Yay.
- Köksal, M. F. (2012). Metin neşrinin ana esasları. *Türklük Bilimi Araştırmalar Dergisi*, 31, 179-209. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16972/177348>. Erişim Tarihi: 15.03.2020.
- Köksal, M. F. (2012a). Şiir mecmûalarının önemi ve mecmûaların sistematik tasnifi projesi (MESTAP). E. N. İşli (Ed.), *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII, mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı* içinde (s. 409-431). İstanbul: Turkuaz Yay.
- Köksal, M. F. (2017). Dinî-tasavvufî Türk musikîsi araştırmalarında ihmal edilen bir yazma türü: ilâhî mecmuaları ve mühim bir ilâhî mecmuası. Ş. Özdemir & A. Gün (Ed.), *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Mûsikî Sempozyumu* içinde (s. 331-336). Ankara: Kibatek.
- Kurnaz, C. (1998). Hayâlî Bey. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 17, s. 5-7). İstanbul: Divantaş.
- Levend, A. S. (1984). *Türk edebiyatı tarihi* (C. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özdiş, H. (2014). 19. yüzyıl İstanbul'unun ilim merkezlerinden Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi. F. M. Emecen & A. Akyıldız & E. S. Gürkan (Ed.), *Uluslararası Osmanlı İstanbulu sempozyumu II* içinde (s. 609-636). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yay.
- Pekolcay, A. N. & Uçman, A. (1995). Eşrefoğlu Rûmî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 11, s. 480-482). İstanbul: Divantaş.
- Tatcı, M. (1998). Hayretî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*, C. 17. İstanbul: Divantaş.
- Tatcı, M. (2008). *Yûnus Emre divanı II*. İstanbul: H Yay.
- Tayşi, M. S. (1993). Cemâl-i Halvetî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*, C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi.
- Uzun, M. (2000). İbrâhim Tennûrî. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*, C. 21. İstanbul: Divantaş.
- Uzun, M. (2003). Mecmûa. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 28, 265-268). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Uzun, M.(1981). İlâhî. *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi devirler/ isimler/ eserler/ terimler*, C. 4. İstanbul: Dergah Yay.
- Yavuz, K. & Yavuz, O. (2016). *Muhibbî divanı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Söylemsel Psikoloji ve Zihinsel Üslup: Öykü Çözümlemesi*

Doç. Dr. H. Sezgi Saraç Durgun
Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
sezgisarac@akdeniz.edu.tr

Öz

Zihinsel üslup kişinin zihin akışını, kullandığı dile yansıttığı görüşüne dayanır. Buna göre, bir kişinin kullandığı dilde birçok farklı dilbilim unsurları bulunmakta ve bu unsurlar bireyin zihinsel süreçlerine ışık tutabilmektedir. Konuşmacıya ait bu türden dilbilimsel seçimler farklı zihinsel durumlarla ilişkilendirilir. Sözcük seçimi, sözdizimi, yan anlamlar, geçişlilik ve benzeri dil kullanımları söylemsel psikoloji ve dolayısıyla zihinsel üslup araştırma alanına girer. Bu çalışmanın amacı, yazar Mine Söğüt'ün *Annemin O Harikulade Saçları* öyküsündeki başkarakterin söylemindeki zihinsel üsluba ilişkin dil unsurlarını incelemektir. Karakterin birincil ağızdan anlattığı bu öyküde farklı odaklayımlar, şimdiki zaman ve geçmiş zaman bağlamlarının bir arada sunumu ve geçişliliğin çeşitliliği metinde göze çarpmaktadır. Öykünün açılışında en fazla somut süreç göze çarpsa da farklı süreçlerin bir arada verildiği bir metinle konunun aktarıldığı görülmektedir. Bu çeşitlilik ve çokluk olgusu, sözcük ve yapı kullanımlarında da 'tekrar' ile kendini göstermektedir. Metindeki biçimsel yinelemeler âdeta bir yankı, vurgulama, öne çıkarma, sayıklama etkisi ile ana karakterin psikolojik ikilemini yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üslup, Söylemsel psikoloji, Geçişlilik, Odaklayım.

Discourse Psychology and Mind-Style: Short Story Analysis

Abstract

Mind-style is based upon the notion that a narrator displays mental processes within his/her language use by utilizing distinctive linguistics elements. Such various linguistic choices made by each speaker are found to reflect individual mental states. Speaker-specific language use in terms of lexical choice, syntax, connotative meaning, transitivity and alike is within the research scope of discourse psychology and thus mental style. This study aims to analyze the short story, *Annemin O Harikulade Saçları* (My Mother's Marvelous Hair) by Mine Söğüt, regarding the linguistic elements in terms of the mind-style represented in the protagonist's discourse. The protagonist narrates the story from the first-person point of view; nevertheless, while presenting the past and present aspects, both diverse focalizations are interwoven, and transitivity processes are varied. Although the story initiates mainly with the material processes, the content is transmitted via a combination of various processes. Additionally, such variety is observed within the lexical and syntactical choices in terms of 'reiteration' in the text. These structural reiterations create an echo effect, emphasis, foregrounding, and delirium regarding the protagonist's psychological dilemma.

Keywords: Style, Discourse psychology, Transitivity, Focalization.

* Bu çalışmanın bir bölümü 28-29 Kasım 2019 tarihleri arasında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesinde düzenlenen 19. Değişibilim Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Gestalt psikolojisine dayanan 'şema kuramı' zihin ve dil arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmaların miladı niteliğindedir. Bu kurama göre, bireyin karşılaştığı yeni bir deneyim ya da olgu zihindeki en benzer haliyle ilişkilendirilir, karşılaştırılır ve böylelikle zihinde anlaşılır kılınır. Bu süreç sonucunda, yeni deneyim ilk örnek haline kıyasla değiştirilip ya da benzer bulunup zihinde işlenir (Cook, 1994). Bu kuram, duyuların ve aynı zamanda dilin bilişsel (cognitive) süreçlerine işaret eder. Bu süreçler, günümüz yapay zekâ çalışmalarında ve aynı zamanda metin anlama çalışmalarına da yardımcı olmaktadır. İrdelenen bu süreçler, edebî metnin zihinde (mind) işleme sürecini açıklama konusunda da temel oluşturur. Ayrıca, kişinin kullandığı dil incelendiğinde aslen zihinsel sürecinin takip edilebileceği belirtilmektedir. Fowler (1977) zihinsel üslubu tanımlarken, kişinin zihin akışını kullandığı dile yansıttığı tüm ayrıksı ve farklı dilbilim unsurlarına dikkati çeker. Konuşmacıya ait bu türden dilbilimsel seçimler farklı zihinsel üsluplar ile ilişkilendirilmiştir (Leech ve Short, 1981). Dolayısıyla, kişiye özgü zihin kurgusu, kişinin kullandığı dilin kurgusuna da yansır. Zihindeki biçim, dile biçem olarak yansır ve dönüşür. Sözcük seçimi, sözdizim, yan anlamlar, geçişlilik ve benzeri dil kullanımları söylemsel psikoloji ve dolayısıyla zihinsel üslup araştırma alanına girmektedir (Fowler, 1977, 1986; Leech ve Short, 1981; Semino, 2007; Semino ve Swindlehurst, 1996). Kısaca belirtmek gerekirse, her bir birey tek bir deneyimi farklı sözcük ve dilbilgisi yapılarıyla ifade eder ki bunun da asıl sebebi her bireyin zihninin bilgi ve duyguyu farklı anlamlandırma süreçleriyle işlemesidir.

Zihinsel üslup çalışmalarında zihin ve eğretilme arasındaki bağlantı irdelenmiştir. Zihinsel üslupla dilbilimsel olgunun yakınlığı Fowler, Leech ve Short ile tartışılmış, değişmeceli (figurative) dilin kullanımında bulunan ya da tekrar eden kişileştirmelerde (personification) işaret edilen algılamının zihinsel üslupla ilişkisine dikkat çekilmiştir. Bilişsel eğretilme kuramının (Lakoff ve Johnson, 1980) ortaya koyduğu savla, zihinsel üslubu yansıtan eğretilme örüntüsünün irdelenmesi gereken bakir bir alan olduğuna dikkat çekilir. Direkt ya da değişmeceli olsun, dil kullanımında kişiye ilişkin ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Kişi algıladığını dil kullanımına yansır ve kendini ifade ederkenki dil kullanımı zihinden ve psikolojisinden bağımsız değildir. Dolayısıyla, eğretilme ve diğer dil kullanımları hem zihinsel üsluba ilişkin bilgi vermekte ve hem de edebî metni okuma keyfini arttırmaktadır.

Edebî metin okumanın en cazip yönlerinden biri de okuyucunun kendisini karakterlerden biriyle -genellikle eserin başkarakteriyile- özdeşleştirerek okumasıdır. Bu sayede, kişisel deneyimin bir parçası olmadığı halde bir başkasının nasıl hissettiğini, ne düşündüğünü, neler yaptığını deneyimleyebiliriz. Özellikle de üçüncü ve tanrısal bakış açısıyla aktarımın yapıldığı metinlerde, okuyucu karakterlerin zihinlerine, anlatıcının izin verdiği ölçüde, girebilmektedir. Böylelikle, karakterlerin zihinsel süreçlerini öğrenmekte ve bir karakterin ne düşündüğünü dinleyebilmektedir (Lodge, 2002). Palmer (2003), zihni ve zihinsel süreçleri tanımlarken iç dünyamızın tüm yönleri olarak tarif eder. Dolayısıyla, düşünme ve algılama gibi bilişsel etkinliklere ek olarak duygular, inançlar, hisler ve mizacı da kapsayan bir çerçeve çizer. Palmer'a (2003) göre, bir metni anlamak karakterlerin zihinlerinin işleyişinin okuyucu tarafından bizzat zihinde canlandırılmasıdır ki ancak böylesi bir yazar-okuyucu iş birliğiyle okuyucu metne anlam verebilir. Yine Palmer, bu süreçte 20. yy. modern romanında görülen içsel anlatının yanı sıra, davranışçı ve ilk örnek

(prototip) anlatılarında da aynı şekilde zihinsel süreçlerin iş birliği içinde alımlanmasının gerektiğini belirtir.

Genette (1988) anlatıcının bakış açısını üçlü sistemle belirler ve bu sisteme odaklayım adını verir. Sıfır odaklayımda, anlatıcının karakterlerin tümünden daha üstün ve her şeyi bilen bir bakış açısı vardır. İçsel odaklayımda, kısıtlı bakış açısıyla içsel konuşmaların aktarımı söz konusudur. Dışsal odaklayımda anlatıcı içeriği bağlamdaki karakterden daha az bilir, karakterlerin düşüncelerine ve duygularına dair seslendirme olmaz. Dolayısıyla daha çok nesnel ve davranışçı olduğu da belirtilir. Fowler (1989) ise anlatının bakış açısını içsel ve dışsal olarak ikiye ayırır. İçsel görüş, karakterin ruhsal halini, tepkilerini, isteklerini, gerçek hayatta bir gözlemcinin yakalayamayacağı netlikte ve raporlar şeklinde anlatımla sağlar ki bu da dramatize edilmiş şekilde kendi kendine konuşma, içsel monolog ya da zihin akışı teknikleriyle verilir. Dışsal görüş ise farklı nedenlerle de olsa karakterden yabancılaşma ve ayrılmayı işaret eder. Edebi metinlerde bu tarz anlatıma en uygun örnek karakterin tanınmadığı, uzaktan gözlemlenerek betimlendiği ya da garip davranışlarda bulunan karakterin ayrıntılarla aktarılması yoluyla olur. Bu dışsal perspektifin sağladığı yabancılaştırma tekniği kullanılarak karakterin gizemli kılınması da mümkündür. Kimi durumlarda böyle bir aktarım, anlatıcı ve karakter arasına mesafe koyar ve dışsal görüş karakteri ulaşılmaz ve anlaşılmaz bir tavırla nakleder.

Kişisel gerçekliğin zihinde nasıl resmedildiğini, kişisel deneyimlerin nasıl anlamlandırıldığını ve bunun dile dilbilimsel olarak nasıl yansıdığını Dizgesel İşlevsel Dilbilgisi (DİD) kuramı geçişlilikle (transitivity) açıklar (Halliday, 1994). DİD, Halliday tarafından geliştirilmiş, dili insan deneyimlerini aktaran, nesnelere adlandıran ve bunları sınıflandıran, sınıflandırmayı da içeriklerine göre tekrar derleyen anlamlar dizgesi olarak kavramsallaştırır. DİD'e göre, dil karmaşık bir göstergesel dizgedir ve farklı katmanları olan ancak eş zamanlı hareket eden işlevlerin eşliğinde yönetilir ki bunlar, sözcükdilbilgisi katman, anlamsal katman ve sesbilgisi katmandır. Tüm bu katmanlar, üst işlevsel bağlam ile dizinlenir. Üst işlevsel bağlam üç farklı grupta tanımlanmıştır. Bunlardan ilki düşünsel (ideational) üst işlevdir ve insan deneyimini aktarır. İkincisi kişilerarası (interpersonal) üst işlevdir, hitap edilen kişiye ve ne hakkında konuştuğumuza ilişkin ifadeyi ve tutumu işaret eder. Son olarak da metinsel (textual) üst işlevdir ve metnin nasıl yapılandırıldığını kapsar (Halliday, 1985).

Edebi metinlere geçişlilik kapsamında bakmak metni yapılandıran unsurları daha derin bir şekilde kavramayı sağlar. Geçişlilik ile altı farklı türde söylem süreci belirlenmiştir. Her bir süreci belirleyen, cümledeki eylemdir. Somut süreç, söylemdeki yapma ve etme durumlarını işaret eder. Zihinsel süreç ise düşünme, algılama ve hissetmeye ilişkindir. İlişkisel süreç, olma durumudur. Bunların dışında ise söyleme, davranış ve var olma süreçleri bulunmaktadır (Halliday, 1994). Geçişlilik, söylemde iletilen olaylara ilişkin akışta önceleme (foregrounding) ya da arkalama (backgrounding) sağlar (Hopper ve Thomson, 1980). Geçişlilik, düşünsel dil işleviyle ilintilidir ve düşüncelerin karşı tarafa nasıl aktarıldığına odaklanır. İşlevi, fiziksel olsun olmasın tüm olayların, durumların ya da ilişkilerin eylem aracılığıyla aktarılmasıyla gerçekleşir (Halliday, 1985, 1994; Halliday ve Matthiessen, 2006). Edebi metinde karakterlerin söylemleri zihinsel olarak olayları, olguları, kişileri nasıl anlamlandırdıklarını anlayabilmemiz için kaynak oluşturur. Geçişlilik özellikleriyle edebi metindeki karakterlerin ifadeleri incelendiğinde, psikolojik bağlamda

karakterin neleri öncelediği ve neleri ötelediği gibi unsurları belirlemek mümkün olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, yazar Mine Söğüt'ün *Annemin O Harikulade Saçları* öyküsünde, başkarakterin söylemi ile sunulan zihinsel üsluba ilişkin odaklayım, geçişlilik, sözcük ve yapı kullanımlarındaki dil unsurlarını incelemektir. Söğüt, bu eseri *Deli Kadın Hikayeleri* (2019) başlıklı kitabında okurlarıyla paylaşır. Kitapta toplam yirmi bir öykü bulunmaktadır. İlk baskısı 2011 yılında yapılan bu kitap, 2019 senesinde yirmi birinci baskıya ulaşmıştır. *Annemin O Harikulade Saçları* (s. 11-13) öyküsü, kitabın ilk öyküsüdür. Söğüt, her öykünün başında şiir formatında metinler paylaşır. Yazar, şiir formatındaki bu metinleri, Aksakal'a (2014) verdiği bir röportajında "lirik anlatılar" olarak tanımlar ve şiir olarak adlandırmaktan imtina ettiğini belirtir. Kitaptaki ilk lirik anlatı diğerleri gibi sayfa numarası verilmeden paylaşılmaktadır ve bir anlamda hem ilk öyküye hem de kitapta yer alan tüm öykülere giriş yapar niteliktedir:

Size kadınlıkla lanetlenmiş bir varoluş hezeyanı anlatacağım.

Sizi saçlarının ve ayaklarının ucu arasında olup biten

şeylerden ibaret,

doğurmaya mahkûm,

çocuklarını kaybetmekle mühürlü,

yalnız, yapayalnız bir kalabalıkta dolaştıracağım.

İçlerine açılan kapıların arkasına saklanmış kadınların

delirerek bedenlerinden dışarı açtıkları pencerelerden

bakacağım.

O pencerelerden tekrar ve tekrar ve tekrar kendimi aşağı atacağım.

Yukarıdaki lirik anlatı, öykü temasının girizgâhı ve aynı zamanda "... yalnız, yapayalnız ..." ve "... tekrar ve tekrar ve tekrar..." ifadelerinde sunulan dil özelliğiyle de öykünün tekrar özelliğini sergiler. Bu özellik, öyküde ifade edildiği şekilde "Temrin... temrin... temrin..." (s. 11) ifadesiyle pekiştirilir. Bu çalışmada, ilgili edebî metinde bulunan bu ve benzeri söylem özelliklerinin zihinsel üsluba ilişkin metne kattığı unsurlar incelenecektir.

Odaklayım ve Geçişlilik

Söğüt (2019), *Annemin O Harikulade Saçları* öyküsünde, karakterin söylem özelliğiyle farklı odaklayım türlerini harmanlayarak sunar. Aslen başkarakterin ağzından ve aynı zamanda çoğunlukla onun bakış açısıyla anlatılan öyküde, şimdiki zaman ve geçmiş zaman bir arada aktarılır. Bununla birlikte, farklı odaklayımlar tek bir karakterin öykülemesiyle sunulur. Öykü, anlatıcı olan kadın karakterin annesi ve annesinin yaşamı üzerinden oluşturulmuş bir anlatıdır. Öyküdeki karakterler isimsiz, anonimdir. Öyküde zamanların kullanımı okuyucunun ilgisini belirli karakterler üzerinde yoğunlaştırır. Örneğin, şimdiki zamanda sadece anlatıcı ve falci bulunmaktadır. Geçmiş zamana ilişkin olarak da anneanne, anne, baba ve amca karakterleri bulunmaktadır. Öyküde anlatıcı, intihar eden annesinin başına gelenleri anlamaya çalışır. Anlatı sıralamasını belirleyen sözcük ve öykü zamanlarının akışı iç içedir. Kronolojik olmayan sıralama, Söğüt'ün öyküsünde öne çıkar. Genette (1980) eş zamanlı olmayan anlatı akışını anakroni (anachrony) olarak adlandırır ve anlatı zamanının geçmiş ya da gelecekle ilişkilendirilerek verilebildiğini işaret eder.

Sözcelem zamanının geçmişle ilişkilendirilerek aktarıldığı bu öyküde, geri dönüş (analepsis) özelliği bulunmaktadır. Başkarakter şimdiki zaman, bir başka deyişle anlatı (sözcelem) zamanı konusunda nettir ve içsel odaklayım ile aktarır:

Aynayı sağ eliyle bana doğru uzatıyor. Bir anda aynada kendimle karşılaşıyorum. Korkuyorum. Korktuğumu anlıyor. Bundan hoşlanıyor. (s. 12)

...

Ne onunkiler gibi kestanerengiydi benim saçlarım, ne bukleli ne de harikulade. Aksine alelade... Dümdüz, kahverengi, inceliksiz, bir anneden, kendini öldüren bir anneden miras kalmışa hiç benzemeyen, kendi halinde, özelliksiz, incecik, ipincecik, zavallı saçlarım... (s. 12-13)

...

Ertesi gün yine geldi. Divana oturduk. Karşılıklı. Elinde ayna, aynada ben, bende bu kez aşk ve elem. (s. 13)

Anlatıcı, şimdiki zamanı kullanımının aksine, geçmiş konusunda sorgulayıcı ve tahmin yürütür durumdadır. Üslupta farklı odaklayım harmanı kullanılan kısımlar ayrıca, kadın karakterin şimdiye ve geçmişe ait unsurları bir arada vermesiyle gizemli hale gelir. Anlatıcının geçmişi anlama sürecine dair anneannesinden aktarılan sadece kısıtlı anlatımlar vardır. Bu söylemleri, şimdiki zamanda zihninde tekrarlayarak sorgular. Annesine dair geçmişi, kendisine aktarılanlarla anlamaya ve pekiştirmeye çalışır. İlişkin duruma aşağıda verilen incelemede, annesinin intihar etmesinden sonra cesedi gören anneanne anlatılmaktadır. Metinde yineleme tırmanma (climax) yaratarak duygu durumunu şiddetlendirerek aktarır:

Tablo 1. Odaklayım

Hayır!	dışsal, nesnel odaklayım
Anneannem telaşla çığlık atmıştır.	içsel, öznel odaklayım
Hayır!	dışsal, nesnel odaklayım
Anneannem kasılıp kalmıştır.	içsel, öznel odaklayım
Anneannem kızının tavandan sallanan bedeninin ucuna, tam ucuna, ayaklarına sarılıp avaz avaz bağırıştır. (s. 12)	içsel, öznel odaklayım

Yukarıda işaret edildiği üzere, başkarakterin anneannesinin söylemi ("Hayır!") metinde dışsal odaklayımla aktarılır. Daha sonra, başkarakterine ait içsel odaklayım kiplik (modality) ile aktarılır ("Anneannem telaşla çığlık atmıştır"). Kiplik anlatıcının bilgi durumunu ya da tutumunu işaret eden ifadedir (Palmer, 2003). Kiplik, başkarakterin çıkarımlarını aktardığı iç sesinin anlatıma dahil olmasını sağlamaktadır. Bu anlatım akışı metinde okuyucunun odak değişimli olarak olaylara şahit olmasını sağlar.

Anlatıcının geçmişi anlama sürecine dair anneannesinden aktarılan sadece kısıtlı anlatımlar ve şimdiki zamanda karşılıklı oturduğu 'falcı' bulunmaktadır. Falcı, bir kâhinden farksızdır. Kâhin, gelecekte haber veren bir araçtır ve insansı (antropomorfik) bir tanrının birincil ağızdan ifadelerini aktarır (Diethrich, 1990). Ancak, bu noktada zamanı altüst eden bir unsur ortaya çıkar. Bu öyküde falcı, kehanetlerini gelecek için değil geçmiş için yapar:

Bir adam varmış, dedi. Babanla aynı anadan doğmuş, dedi. Anana âşık olmuş, dedi. Kimselere söylememiş, dedi. Karasevdaya tutulmuş, dedi. Hocaya götürmüşler, dedi. Hoca suya bakmış, dedi, bu adam kestanereği saçları buklemi bir kadına sevdalı demiş, dedi. (s. 13)

Başkarakter öyküde geçmişte olanları başka bir karakterin aktarımından yola çıkarak kelimelere döker: "Falcı görmediğim rüyalarından bilmediğim bir öykü yazdı" (s. 13). Kendisinin deneyimlemediği, ancak başkasından edindiği böylesi bir bilgiyle, dışsal bir perspektife maruz bırakılarak, dolaylı yani başkasının etkisi altında olay örgüsünü ayrıntılandırır. Bu durum anlatımın içeriğinin tarafsız bir gözle anlatılmasına ve dolayısıyla anlatımın okuyucu tarafından daha nesnel bir şekilde alımlanmasına katkıda bulunur. Kâhin falcı, karakterden daha fazla bilgi sahibi olduğu için anlatım bir anlamda sıfır odaklayım nesnellüğünde ve bilgeliğinde gelişir. Böylelikle okuyucu üzerinde tarafsız bir anlatıma şahit olma etkisi yaratılır. Bu tarz bir anlatım tekniği ile söylemde eşzamanlılık da yaratılarak olay örgüsünü oluşturan eylemlerin sıralamasının netliği de önemi de ortadan kaldırılmış olur. Anlatıda iki ana eylem 'saçları kesmek' ve 'kardeşi öldürmek' öyküde öncelenir:

Babam, kardeşini öldüren o adam, elinde kör makas, annemin saçlarını kesti. Önce kardeşini öldürdü sonra annemin saçlarını kesti. Önce annemin saçlarını kesti sonra kardeşini öldürdü. Babam kardeşini öldüren o adam. Bir annemin saçlarını kesti, bir kardeşini öldürdü, bir annemin saçlarını kesti, bir kardeşini öldürdü... (s. 13)

Yukarıdaki kısım öykü zamanını işaret eder. Sonrasındaki aktarım sözceleme zamanına aittir: "Falcı aynada kör bir makas gördü." Dolayısıyla, öykü zamanı ile sözceleme zamanı belirsiz aralıklarla sunulmakta, bununla ilişkili olarak odaklayım da değişebilmektedir. Öykü zamanına ait içerik belirgin hale gelene dek dilbilimsel ikilik ve yineleme gözlemlenmektedir.

Odaklayıma ek olarak, geçişliliğin çeşitliliği de metinde göze çarpmaktadır. Öykünün açılışında en fazla somut süreç göze çarpsa da farklı süreçlerin bir arada verildiği bir olay örgüsüyle konunun aktarıldığı görülmektedir. Tüm bu karmaşa ve gizem, ("oturdu", "bir rüyanın" ifadelerinde görüldüğü gibi) belirsiz gösterim (deixis) kullanılmasıyla ve bilmekle bilmemek bağlamında paradoksal bir durumun oluşturulması yoluyla kuvvetlenir:

Tablo 2. Geçişlilik

Hiç görmediğim bir rüyanın yorumunu yapmak için karşıma oturdu.	somut süreç
Rüyayı görmediğimi ben biliyordum. O bilmiyordu. Söyleyeceklerini o biliyordu, ben bilmiyordum.	zihinsel süreç
"Temrin... temrin... temrin..."	sözel süreç
İçimizde, bilmenin hazin lütfuyla bilmemenin o tuhaf hafifliği ...	varoluşsal süreç
... alçak divanda karşılıklı, yüz yüze, göz göze merak meraka oturuyoruz. (s. 11)	somut süreç

Öykünün içeriğinde kendini asan anneye ilişkin geçişlilik, annenin işteş gibi görünen, anlatıcının amcasıyla yaşanmış olması muhtemel 'aşk' sürecine ve sonrasında gelişen eylemlere dâhil olup olmadığını gösterir. Öyküde bu süreç az farkla iki defa anlatılır ve

anlatım ikileme ve paralellik ile sunulmaktadır. Annenin dahil olduğu süreçlerin tamamı aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Geçişlilik / Süreçler

Kestanerengi bukle bukle saçları varmış kadının, dedi.	varoluşsal süreç
Kendini asmadan önce saçlarının buklelerini kör makasla teker teker kesmiş, dedi.	somut süreç
Kendini asmadan önce bir bebeği öpmüş, dedi.	somut süreç
... Kestanerengi bukle bukle saçları varmış kadının, dedi.	varoluşsal süreç
Kendini asmadan önce bir bebeği öpmüş, dedi. (s. 13)	somut süreç

Dolayısıyla, öykü zamanında sadece ‘saç’ imgesi ile varoluşsal süreci aktarılan bir anne bulunmaktadır. Annenin varoluşu, güzelliği vurgulanarak ve tek bir imgeye indirgenerek tasvir olunur. Anneye ilişkin, okuyucuya iletilen daha nesnel değerlendirmeler ise somut süreç aracılığıyla yaptığı eylemlerle ifade edilir. Anneye ilişkin bu somut süreçler, “dedi” ifadeleriyle sözel süreçler aracılığıyla aktarılır. Bunlardan ilki olan “saçlarının buklelerini kör makasla kesti” süreci, anlatımın tekrarında yer almamaktadır. Tekrarında, aynı eylemin kocası tarafından yapıldığı yer alır. Dolayısıyla, eylemin kimin tarafından gerçekleştirildiğine ilişkin şüphe oluşur.

Anne tarafından yapıldığı kesinlik kazanan eylemler metinde yine somut süreçle aktarılır. Metinde geçişlilikle, annenin sadece iki somut süreci, iki defa tekrarlar teyit edilerek aktarılır. Bunlar, "bir bebeği öpmek" ve "kendini asmak" eylemleridir. Her iki eylem de metinde ikişer defa tekrarlanarak âdeta gerçekleştiklerine dair okurun emin olması sağlanır. Bu iki somut süreç dışında, anneye ilişkin eylem işaret eden başka hiçbir süreç bulunmamaktadır.

Sözcük ve Yapı Kullanımları

Öykünün üslubunda odaklayım ve geçişlilikte gözlemlenen çeşitlilik ve çokluk olgusu, sözcük ve yapı kullanımlarında da ‘tekrar’ ile kendini göstermektedir. Somut süreç ifadesinden hemen sonra devam eden zihinsel süreç söyleminde ifade tekrarları (“biliyordu” ve “bilmiyordu”) bağlaç eksiltisi (asyndeton) ile kopukluk yaratılarak verilmekte, bu zıtlık olumsuz ifade ile ve özellikle de çaprazlama kullanılarak vurgulanmaktadır:

(...) ben biliyordum. O bilmiyordu.

(...) o biliyordu, ben bilmiyordum.

(...) bilmenin hazin lütfuyla bilmemenin o tuhaf hafifliği ... (s. 11)

Metinde geçen “temrin”; tekrarlayarak alıştırma ifadesi, yine tekrar eder halde verilmekte (“Temrin... temrin... temrin...”) ve bu tekrar âdeta bir yankı, vurgulama, öne çıkarma, sayıklama etkisi yaratarak eksilti (ellipsis) ile sunulmaktadır. Kime ait olduğu öyküde net olmayan bu özsöz kullanımı, anlatıcının dışında bir ses ile sunulmakta, tırnak işareti ile sunulan tek ifade olarak metinde yineleme ile yer almaktadır. Memmedova ve Şekerci (2009) her yinelemenin deyişbilimsel bir unsur olmadığına dikkati çekerek, deyişbilimsel bir kullanım olarak yinelemede okuyucunun dikkatinin yinelenen öğeye çekildiğini işaret eder. Dikkat çekme hususunda sadece tekrarlar değil, “temrin” ifadesinin yinelemesi grafolojiyle de öne çıkmakta, tırnak işareti ile çerçevelenmekte (framing) ve eksiltme de yine şeklen ‘...’ üç nokta ile öne çıkmaktadır.

Yinelemeler, başkarakterin geçmişi anlama sürecinde zihninde oluşan sözbilimsel (rhetorical) sorularda da görülmektedir. Düzyazının bir özelliği olarak 'yineleme', giderek artan önem sırasıyla sözcük, sözcük grubu ya da tümcelerin sıralanmasıdır (Özünü, 2001). Bunun yanı sıra, öyküde karakter kendi sorduğu sorulara yineleyerek olası cevaplarını da sıralar:

Boynundaki ipi usulca çıkarmışlardır.

Usulca...

Usulca?

Bu mümkün mü? Tavana asılı bir bedeni incitmeden boynundan ipi çıkarmak mümkün mü?

Mümkün.

İnsanlar ölünce zaman yavaşlar. Usulca vuku bulur ağır zamanlı olaylar... (s. 12)

Öyküde, başkarakterin bu ikilemi anlatıda sayıca fazla ve ardışık yineleme çeşitleri ile de kendisini gösterir. Betimlemelerde dahi görülen tekrar, anlatı dilini sapma ile şiirselleştirir. İkizlemeye ek olarak, çaprazlama, alışılmamış bağdaştırma, çift anlamlı yineleme, koşutluk ve eşdizim gözlemlenir. Leech ve Short (2007), sözdizim ve sözcük kullanımında bu tür değişiklikleri 'ayna imgelemi yapısı' olarak tanımlar:

Tablo 4. Yinelemeler

... tavanı yalandan mı yalandan kristal avizeli, duvarı eski mi eski küflü yeşil badanalı, penceresi umutsuz mu umutsuz karmakarışık şehir manzaralı, ... örtüsü düzgün mü düzgün, farbalası pilili mi pilili, ...	ikizleme
... yüksek ama küçük, dar ama uzun, dünü bol ama yarını kesat, ...	çaprazlama
... mezar mı mezar oturma odasındaki ...	alışılmamış bağdaştırma
... ayakları demirden ve yerdeki muşambayı delmekle suçlu – o yüzden, alçak, çok alçak, alçak mı alçak, en alçak- alçak divanda...	alışılmamış bağdaştırma ve çift anlamlı yineleme
... yeşil, kırmızı, pembe, mor, yeşil, kırmızı, pembe, mor, yeşil kırmızı, pembe, mor örtülü ...	koşutluk ve eşdizim
... karşılıklı, yüz yüze, göz göze merak meraka oturuyoruz. (s. 11)	ikizleme ve alışılmamış bağdaştırma

Yukarıda, metinden örneklenen 'ayna imgelemi yapısı' öyküde vurgulu şekilde öne çıkan eğretilimde kullanılan imgeyle de paralellik gösterir. Bu eğretilime yine bir aynadır. Falci, başkarakterin yüzüne doğru, kendisini ve karakteri gösterir şekilde ayna tutar ve bu şekilde geçmişe ilişkin kehanetlerini sıralar. Ayna eğretilmesi ile başkarakter zihnindeki anne imgesini sorgular. Annesinin geçmişinin kendi geleceğinde tekrarlanıp tekrarlanmayacağı sorusu sorgulamalarının nedeni durumundadır. Ayna eğretilmesinde

verildiği üzere anne ile kendisi arasındaki bağ görünür durumdadır. Anneyle kurulan ilişki, Klein'ın (1957/1998) belirttiği üzere çocuğun içselleştirme sürecini oluşturur. Başkarakter, annesinin geçmişini irdeleyerek kendini keşfeder. Dil örgüsünde olduğu gibi zihninde de annesinin varlığı tekrarlanır. Dolayısıyla, metindeki tüm ayna imgelemi yapıları, ayna eğretilmesiyle daha da güçlendirilerek başkarakterin psikolojisine ilişkin zihinsel söylemini oluşturmaktadır:

Aynayı sağ eliyle bana doğru uzatıyor. Bir anda aynada kendimle karşılaşıyorum. Korkuyorum. (s. 12)

...

Sonra aynayı kurnaz bir açıyla onun beni, benim onu görebileceğim şekilde çeviriyor. (s. 12)

...

Falçı, aynadaki bana baktı. Ve anlattı: (s. 13)

...

Karşımda falçı, elinde ayna, aynada ben, bende annem. (s. 13)

Bunlara ek olarak, öyküde kullanılan eksilteli ifadeler metinde sessizlik ve suskunluk hissini oluşturmaktadır. Başkarakterin annesine, kendisine ve kadınlığa güzellik unsuru bağlamında işaret eden 'saç' imgesine dair ifadeler sessizlik ve eksilti ise sonlanmaktadır:

Annem... (s. 11)

Annenin o harikulade saçları... Annenin o kestanerengi, rüya bukleli harikulade saçları, annenin o saçları... (s. 12)

(...) benim saçlarım ne bukleli ne de harikulade. Aksine alelade... (s. 12)

(...) özelliksiz, incecik, ipincecik, zavallı saçlarım... (s. 13)

Önceleme ile saçlara yapılan vurgu metinde göze çarpmaktadır. Bu önceleme, önyineleme ile karşımıza çıkmaktadır. Önyineleme, "birbirini izleyen tümceler arasında aynı sözcüğü ya da sözcük öbeklerini kullanmak" olarak tanımlanmaktadır (Özünü, 2001, s. 259). Yineleme, öyküde devrikleme (anastrophe) ile birlikte daha kuvvetli hale gelmektedir. Metinde karşımıza çıkan 'tekrar' unsuru, başkarakterin annesinin saçlarını vurgularken yinelenir. Bu vurgu metnin devamında, 'kendini asmak' eylemiyle tekrar karşımıza çıkar. Dolayısıyla bu önceleme, eyleyen ve eylem öbeği durumlarına ilişkin bağlamda önemli bir unsur olarak metinde yerini alır:

Anneannem, saçları, derdi başka bir şey demezdi. Annenin o harikulade saçları... Annenin o kestanerengi, rüya bukleli harikulade saçları, annenin o saçları... (s. 12)

...

Anneannem, saçları, derdi başka bir şey demezdi. Annenin o harikulade saçları... Annenin o kestanerengi, rüya bukleli, annenin o harikulade saçları, derdi saçımı tararken. (s. 12)

...

Annenin saçları çok güzeldi, derdi hep anneannem saçımı tararken. (s. 13)

...

Dün gece rüyanda kendini asan bir kadın gördün, dedi. Kestanerengi bukle bukle saçları varmış kadının, dedi. Kendini asmadan önce saçlarının buklelerini kör makasla teker teker kesmiş, dedi. Kendini asmadan önce bir bebeği öpmüş, dedi. (s. 13)

...

Dün gece rüyanda kendini asan bir kadın gördün, dedi. Kestanerengi bukle bukle saçları varmış kadının, dedi. Kendini asmadan önce bir bebeği öpmüş, dedi. (s. 13).

Sözcük ve yapı kullanımlarındaki üsluba özgü yer alan yinelemeler, öyküdeki şiirsel duyumsamayı güçlendirmektedir. Dil yapılarında benzerlik ve tekrarlama gibi özellikler dil kullanımındaki estetik ve güzellikle bağdaştırılırken, dilde özellikle simetri ve yapı tekrarlarının önemi de vurgulanmaktadır (Garner, 1974). Söğüt, ikizleme, koşutluk gibi yapılarla kullandığı dili estetize etmekle beraber, önyineleme, devrikleme, eksiltili ifadeler ile şiirsel unsurları da düzyazı içerisinde deneyimlememizi sağlamaktadır. Aksakal (2014) yazar Söğüt'le yaptığı söyleşide Söğüt'ün daha önceki bir röportajında "Şiir yazar gibi düşünüyorum" dediğini hatırlatıp, şiirle olan ilişkisini sorar. Söğüt, "Sanırım çok erken yaşlarda Nazım Hikmet'le zehirlenen bir bilinçaltım var, o yüzden melodisi olan ritmik cümlelerin peşine takılıyorum" demiştir (sf. 17). Bu melodisi olan dil, zihinde daha kalıcı bir etki yaratmakta ve vurguyu artırmaktadır. Mukařovský standart dille şiirsel dil arasındaki farkı tanımlarken dilbilgisi kurallarının sistematik olarak ortadan kaldırıldığına işaret eder ve bu kural karşıtı kullanımların estetiksel etkiyi artırarak okuyucunun dikkatini aslında dilbilimsel unsurlara çektiğini belirtir (Veltruský, 1980). Mekanikleşmiş ve sıradan dil kullanımındansa sıradışı dil yapısı ve kullanımları anlamı öneleymeyi (foregrounding) sağlamaktadır. Wittgenstein'in (1953, s. 8) bilinen ifadesinde aktardığı gibi "bir dili hayal etmek, bir yaşam formunu hayal etmektir." Bireysel dil kullanımına ilişkin bakış açısıyla bu ifade, Söğüt'ün başkarakterin psikolojik durumuna ilişkin 'yaşam formunu' açılar şeklinde yapılandırdığı bir dil örgüsü sunmasıyla bağdaşır.

SONUÇ

Öyküde yazarın üslubu, anlatıcı olan başkarakterin psikolojisine dair netlik ve önceleme sağlar. Hem içsel hem de dışsal bakış açısıyla şimdiki zaman ve geçmiş zaman bağlamlarının bir arada sunumu ve geçişliliğin çeşitliliği öyküde göze çarpmaktadır. Öykünün açılışında en fazla somut süreç göze çarpsa da farklı süreçlerin bir arada verildiği bir metin ile konunun aktarıldığı görülmektedir. Sözcelem zamanında zihni net olan karakter, söyleminde de nettir. Ancak, anlatı zamanına ilişkin başkarakterin çelişkileri ve sorgulaması metne yineleme, farklı odaklayım kullanımları, geçişlilikte çeşitlilik olarak yansımaktadır. Başkarakterin geçmişi sorgulayan ve sürekli ikilemde kalan psikolojisi zihinsel üsluba yansımıştır ve söylemindeki dil kullanımlarında somut şekilde ikilem, eğretileme, çaprazlama, alışılmamış bağdaştırma ve benzeri unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Metindeki biçimsel yinelemeler âdeta bir yankı, vurgulama, öne çıkarma, sayıklama etkisi ile ana karakterin psikolojik ikilemini yansıtmaktadır.

SUMMARY

To Fowler (1977), mind style refers to the presentation of a narrator's mental life through the linguistic elements in his/her language use. That is, the speaker's linguistic choices are indicative of different mental states (Leech & Short, 1981). The language use specific to a narrator, such as lexis, syntax, connotations, transitivity, and alike, is in the research scope of discourse psychology, thus mind-style (Fowler, 1977, 1986; Leech & Short,

1981; Semino, 2007; Semino & Swindlehurst, 1996). This study aims to analyze the linguistic elements related to mind-style represented in the protagonist's discourse in a short story called *Annemin O Harikulade Saçları* (My Mother's Marvelous Hair) by Mine Söğüt (2019).

The protagonist narrates the story from the first-person point of view; nevertheless, the interwoven presentation of the past and present aspects is presented via various focalizations. Besides, the variety in the processes of transitivity is another striking feature within the story. Even though the story initiates mostly with the material process, it is seen that the content is transmitted via a combination of various processes. This concept of variety and plurality is observed within the lexical and syntactic choices in terms of 'reiteration' in the text. Such structural reiterations create the effects of an echo, emphasis, foregrounding, as well as delirium regarding the protagonist's paradoxical stance. The stylistic repetitions in lexical and syntactic usages empower the poetic sensation within this short story. Söğüt aestheticizes the language use through the use of gemination and parallelism, and she enables us to experience a poetic diction within a narrative text via anaphora and anastrophe.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Aksakal, A. (2014). Mine Söğüt [Söyleşi]. *Kitapçı Dergi* (12), 17 Haziran 2019 tarihinde https://www.academia.edu/38164625/Mine_S%C3%B6%C4%9F%C3%BCt_S%C3%B6yle%C5%9Fi.pdf adresinden alındı.
- Dietrich, B. C. (1990). Oracles and divine inspiration. *Kernos* [Online], DOI: 10.4000/kernos.984
- Fowler, R. (1977). *Linguistics and the Novel*. London: Methuen.
- Fowler, R. (1986). *Linguistic criticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Fowler, R. (1989). *Linguistics and the novel*. London: Routledge.
- Garner, W. R. (1974). *The Processing of information structure*. Potomac, MD: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Genette, G. (1988). *Narrative discourse revisited*. New York: Cornell University Press.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. (1994). *An introduction to functional grammar* (2. bs.). London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. ve Matthiessen, C.M.I.M. (2006). *Construing experience through meaning: A language-based approach to cognition*. London: Continuum.
- Hopper, P. J. ve Thompson, S. A. (1980). Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56(2), 251-299.
- Klein, M. (1998). *Haset ve Şükran*. (O. Koçak & Y. Erten, Çev.). İstanbul: Metis Öteki Yayınları. (1957).
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Johnson Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leech G. ve Short M. (1981). *Style in fiction*. London: Longman.
- Lodge, D. (2002). *Consciousness and the novel*. London: Secker and Warburg.
- Memmedova, B. ve Şekerci, Ö. (2009). *Mysteries of style for students of literature*. Ankara: Nobel.
- Özünü, Ü. (2001). *Edebiyatta dil kullanımları*. İstanbul: Multilingual.
- Palmer, A. (2003). The mind beyond the skin. D, Herman (Yay. Haz.) *Narrative Theory and the Cognitive Sciences* içinde (s. 322-348). Stanford, CA.: Center for the Study of Language and Information.
- Semino, E. (2007). Mind style 25 years on. *Style*. 41(2), 153–173.
- Semino, E. ve Swindlehurst, K. (1996) Metaphor and mind style in Ken Kesey's One Flew Over the Cuckoo's Nest. *Style* 30(1), 143–166.
- Söğüt, M. (2019). *Deli kadın hikayeleri* (21. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Veltruský, J. (1980). Jan Mukařovský's Structural Poetics and Esthetics. *Poetics Today*, 2(1b), 117-157. DOI:10.2307/1772240
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. (G.E.M. Anscombe, Çev.). Oxford: Blackwell.

Challenging Class Barriers in Jane Austen's *Mansfield Park*

Lect. Yalçın Erden

Karabük University, School of Foreign Languages
yalcinerden@karabuk.edu.tr

Abstract

Jane Austen can be regarded as an author renowned for her conventional novels at first glance. Nevertheless, reading Austen in a profound way reveals that there lies a hidden critical voice against the irregularities of society. In this article, the novel, *Mansfield Park*, is analysed to demonstrate how the author interrogates class as a constructed notion by employing unusual techniques which are reminiscent of postmodernist devices. After the function of ex-centric characters, Fanny Price and James Rushworth, is focused on, the role of the intertextual references employed by Austen in unearthing artificial class distinctions is examined. It is concluded that the author implicitly challenges the class-oriented social system of her age.

Keywords: Jane Austen, *Mansfield Park*, class, postmodernism.

Jane Austen'in *Mansfield Park*'nda Sınıf Engellerine Meydan Okuma

Öz

İlk bakışta Jane Austen geleneksel romanlarıyla tanınmış bir yazar olarak düşünülebilir. Buna karşın Austen'in derinlemesine okunması romanlarında toplumsal düzensizliklere karşı yükselen gizli bir eleştirel ses bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu makalede *Mansfield Park* isimli roman yazarın sonradan inşa edilmiş bir kavram olarak sınıfı postmodern araçları hatırlatan sıradışı teknikler vasıtasıyla nasıl sorguladığını göstermek için analiz edilmiştir. Romanda öteki karakterler olarak betimlenen Fanny Price ve James Rushworth'un işlevine odaklandıktan sonra Austen tarafından kullanılan metinlerarası atıfların yapay sınıf farklarının ortaya çıkarılmasındaki rolü incelenmiştir. Yazarın çağının sınıf merkezli toplumsal sistemine üstü kapalı bir şekilde meydan okuduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jane Austen, *Mansfield Park*, sınıf, postmodernizm.

INTRODUCTION

Jane Austen can be regarded as an author renowned for her conventional novels at first glance. Nevertheless, reading Austen in a profound way reveals that there lies a hidden critical voice against the irregularities of society. As Nigel Nicolson (1985) puts forward, Austen felt a sort of social responsibility and strived for being “didactic” while entertaining the reader with her romantic stories. (pp. 173-174). Furthermore, as Susan Gubar and Sandra M. Gilbert (2000) underline, women writers like Jane Austen could create works of art “whose surface designs conceal or obscure deeper, less accessible (and less sociably acceptable) levels of meaning” (p. 74). Therefore, *Mansfield Park* should also be viewed as a novel which implicitly displays class disparity, and how Austen challenges the class-oriented social structure of her age through distinctive techniques will be the main concern of this article.

Edward Said (2002) blames Austen for veiling the historical facts concerning slavery and validating the colonizing mentality of Britain through Sir Thomas who guarantees the middle-class welfare in Antigua (pp. 92-96). Nevertheless, without rejecting Austen’s hierarchic perspective, Allen Dunn (1995) views such an approach as simplistic and argues that Austen, indeed, indicates a need for change in the existing corrupted society through the ethical principles of the protagonist (pp. 485-486). Reminding Raymond Williams’ (1973) detection that Austen displays the absence of connection between class and morality in her novels (p. 117), Dunn (1995) emphasizes that the novel could even criticize presumed class superiority when Fanny’s conformist traits are detached (p. 498). Considering Alan Sinfield’s (1994) statement that “the main effects of cultural production will generally be the reproduction of the existing order” (p. 154), the novel has the potential to consolidate the imperialistic mentality that Said emphasizes. However, Sinfield (1994) further states that this reproduction process is complex and provides an opportunity for “interventions” (p. 154). In this case, it is impossible to disagree with Dunn as well. Therefore, Austen’s novel can seem like a work of art that consolidates the dominant order, but it contains a hidden questioning spirit.

The way Austen questions class is beyond the narrative traditions of her age, and it is possible to argue that her style is reminiscent of postmodernist techniques to some extent. There is no doubt that postmodernism flourished considerably in the second half of the 20th century and includes various techniques like fragmented narration and parody which are not possible to observe in the novel. Nevertheless, certain other characteristics that Linda Hutcheon (2004) indicates such as the functional use of the ex-centric figures, the inclusion of various intertextual links, and challenging accepted centres render the novel closer to the postmodernist style. Hence, it could be argued that the author challenges class barriers by employing fairly unusual techniques which show affinity with the postmodernist ones.

Karl Marx and Frederic Engels (1970) argued that “the history of all hitherto existing society is the history of class struggles” (p. 31) and believed that “only a change in the material conditions of existence, in economical relations” (p. 69) could terminate such a conflict. Therefore, it could be observed that economic conditions are deemed to be a crucial factor in the construction of class distinctions for the Marxist approach. Max Weber (2008) considers class one of the main components in the circulation of power and states that “we may speak of class when (1) a number of people have in common a specific causal component of their life chances, insofar as (2) this component is represented exclusively by economic interests in the possession of goods and opportunities for income, and (3) is represented under the conditions of the commodity or

labour markets" (p. 168). In fact, as Scott Appelrouth and Laura Desfol Edles (2008) underline, despite certain similar perspectives with Marxism concerning its dependence on economic relations, Weber defines class as unstable groups and views them as a result of class situation¹ (p. 166). In addition, Raymond Williams (1960) states that the structure of class is closely connected to social changes, highlighting the occurrence of the concept of class as a social position towards the end of the 18th century. Similarly, E. P. Thompson (1966) views class as "*an historical phenomenon*" and notes that class must be regarded as "*a social and cultural formation*" (pp. 9-11). As could be observed, there are various approaches to the notion of class. Some highlight its dependence on economic conditions and others indicate its being a product of historical and social conditions. Nevertheless, all signify the constructed nature of class in society as Jane Austen does in *Mansfield Park*.

1. CHALLENGING CLASS BARRIERS THROUGH POSTMODERNIST TECHNIQUES

In the novel, Austen emphasizes how giant gaps exist among the classes through various details ranging from educational background of the characters to their language, social activities to the houses of the characters, choices of clothes to jewellery and so on. The author "*examines the hierarchy of the late eighteenth century, its rigid class system, its social cruelties, its hypocrisies*" (Nicolson, 1985, p. 174) through these details in the novel. The prevalent class bias is revealed at a very early stage through Sir Thomas Bertram who shares his ideas about Fanny and her own daughters, Maria and Julia. He says "*I should wish to see them very good friends, and would, on no account, authorize in my girls the smallest degree of arrogance towards their relation; but still they cannot be equals. Their rank, fortune, rights, expectations will always be different*" (Austen, 2003, p. 9). The author highlights the existing class-oriented mentality of the middle class through making Sir Thomas a spokesperson of that community but also makes the reader focus on Fanny Price. Putting Fanny, a lower middle-class girl adopted by her wealthy aunt, Lady Bertram, at the centre of the novel, the author finds an opportunity to display class disparity and challenge class-oriented mentality in Britain.

As highlighted before, some of Austen's narrative techniques are very similar to postmodernist narrative devices, and the author's positioning Fanny whom Amy J. Pawl (2004) describes as "*an insignificant outsider*" (p. 294) at the centre of the novel consolidates this affinity. Linda Hutcheon (2004) argues that marginalized and "*ex-centred*" figures of society due to certain differences such as race, gender, class and so on appear in postmodernist fiction and function to reconsider various accepted truths (pp. 58-65). Fanny who proves to be as equal as her cousins at the end of the novel could also be regarded as an ex-centric protagonist employed by Austen to interrogate class bias in society.

In the novel, Fanny is displayed as physically weak and vulnerable to both illnesses and exhaustion. As the narrator underlines "*she was small of her age with no glow of complexion, nor any other beauty; exceedingly timid and shy, and shrinking from notice*" (Austen, 2003, p. 10). She seems to be outside the standards of the middle-class even in terms of physical appearance. Moreover, as a timid girl, she rarely expresses her ideas and feelings to the

¹ The concept which is used by Weber after outlining three significant factors in the formation of class is clarified by Scott Appelrouth and Laura Desfol Edles (2008) as "*a situation that reflects the type and amount of exchanges one can pursue in the market*" (p. 166).

members of the Bertrams except for her considerate cousin, Edmund. Mostly, she feels desolate and isolated, and she cannot embrace the lifestyle and attitudes of Mansfield folk. In short, with Fanny's appearance and marginalized position, Jane Austen starts to emphasize how she is treated as the other among the Bertrams and displays suffocating class bias.

The ex-centric protagonist also functions as a camera to display divergent social environments. As could be discovered through a later visit of Fanny to her own house in Portsmouth, which David Monaghan (1980) regards as a kind of exile sentenced by Sir Thomas since she did not accept a very wealthy and prestigious man's, Henry Crawford's, marriage proposal (p. 110), her family live in very poor condition. Furthermore, as Amy J. Pawl (2004) states, Austen contrasts the disordered nature of the house in Portsmouth with the tidy and serene atmosphere of Mansfield (p. 315) through tiny and uncomfortable rooms, half-washed cups, slammed doors, scarce candles, the vulgar language of her father, and the cacophony created by the untamed behaviour of her siblings (Austen, 2003, pp. 296-304). In this way, the author unearths that these people are deprived of various facilities the middle class and upper-middle-class figures enjoy.² Thus, such a comparison enables Austen to reveal class disparity masterfully and how these distinctions are the result of economic and cultural conditions.

Economically and culturally disadvantageous position which is a crucial factor that renders Fanny the other is also displayed through the ball held by Sir Thomas to honour both of her cousins before William leaves Mansfield. Fanny is obliged to wear a low-priced cross which is bought by her brother since he does not have enough money for a gold chain. Compared to the belongings of materialistic Mary Crawford and her own cousins, Fanny has only a piece of ribbon to fasten that cross (Austen, 2003, p. 199) if it weren't for Edmund and Mary's gifts. In addition, she could only wear simple clothes compared to the ostentatious dresses of her cousins and Mary Crawford in general. In this case, it could be argued that Fanny, as a young woman, lacks not only physical but also cultural and economic advantages that her cousins have.

Fanny is assumed by her cousins as a fool to be mocked as well, and she is understood to be lacking education which her cousins acquire with the help of Mrs Lee. For instance, Fanny with two sashes and without proper education in terms of French or music (Austen, 2003, p. 11) can shock her well-educated cousins. The governess, Mrs Lee, is not also different from the cousins when it comes to humiliating Fanny and underlining her ignorance. Unfortunately, her so-called aunt, Mrs Norris, also emphasizes her being inferior at every turn (Pawl, 2004, p. 296). What is more tragic, Fanny, as an ex-centric character, is forced to survive in the attic, the East room, which has been the fate of myriad marginalized women. In fact, rather than most of her relatives in Mansfield, the objects in this room befriend her since "*her motives... [are] often misunderstood, her feelings disregarded, and her comprehension . . . [is] undervalued*" (Austen, 2003, p. 119). In short, economic constraints which are followed by educational negations lead to the alienation of Fanny in Mansfield.

² In Mansfield, the house is so spacious and illuminated. Also, the fire in the fireplace never dies as it does in the house of Fanny's family. Even the social activities they have such as riding, dancing, and dinners are completely different from the ones like reading a used newspaper in Portsmouth. Such details also enable the reader to observe the close connection between class distinctions and living conditions.

Fanny is not considered equal enough to attend the balls with her cousins until the very end of the novel. In general, she reluctantly stays with her aunt, Lady Bertram, or with other elderly people sitting by the fireplace while her peers have fun. Even when Fanny is invited to a dinner by Mrs Grant following her cousin's departure from Mansfield, she is reminded by Mrs Norris to be the lowest wherever she goes (Austen, 2003, p. 173). As could be discerned from these details, Fanny is never given a chance to prove and display her qualities and her being the other has been pumped since her childhood.

Such a marginalized individual in a middle-class community who lacks physical, cultural, and economic assets of that community is elevated to a superior position through the end of the novel by Austen. As Pawl (2004) points out, Fanny's shyness and silence cannot overshadow her worth (p. 293). In fact, a seemingly weak girl turns out to be a determined person with a strong personality. Furthermore, as David Monaghan (1980) underlines, it is even possible to argue that Fanny becomes the one among the few characters that "has *sufficient grasp of Mansfield ideals*" (p. 95). Therefore, Fanny functions as a useful ex-centric character that implicitly traverses the boundaries of class.

Austen continues to elevate Fanny by comparing her with the other members of society. In particular, the ethical principles that Fanny is committed to are emphasized to be absent in Mansfield (Dunn, 1995, p. 490). For example, Mary Crawford is displayed as a corrupted person who is in the pursuit of materialistic profit even when Tom is on his deathbed. Maria Bertram who has enjoyed all the facilities of the middle-class elopes with Henry Crawford which is unacceptable in terms of the middle-class morality. Also, as Dunn (1995) states, Julia Bertram is deprived of various traits that Fanny has such as "*self-control, concern for justice, and self-knowledge*" (p. 489). Furthermore, Henry Crawford is portrayed as a middle-class man who is inclined to deceive women. Even Edmund could be assumed as a character that violates his principles by accepting to act the role of Anhalt during the rehearsals for the sake of her love for Mary.

Fanny, on the other hand, is displayed as a character that can reject the marriage proposal of Henry despite enormous pressure by Sir Thomas (Pawl, 2004, 310) and reveal Henry's moral weakness (Monaghan, 1980, p.96). What is more, she is displayed as an autonomous individual who can analyze the individuals around her impartially (Dunn, 1995, p. 492). The previously marginalized character, Fanny, then, is implied to become a powerful woman who achieves the unity of mind and soul. As Pawl (2004) indicates, even Sir Thomas acknowledges Fanny's worth who could perform the role of her daughters towards the end of the novel (p. 312). Most importantly, whereas Fanny is not the natural heir, her worth as a virtuous woman enables Fanny to inherit Mansfield Park following her marriage to Edmund (Dunn, 1995, p. 496). In short, it could be discovered that Fanny, as the marginalized character, is portrayed not to be less intelligent, moral, and powerful than the middle-class people of Mansfield.

Considering all these details in the novel, it could be argued that Jane Austen emphasizes that cultural and economic assets or the class which people belong to cannot measure an individual's value, and it is revealed that Fanny is not less valuable than another individual in that middle-class society. Austen challenges class barriers that artificially categorize human beings, and she endeavours to subvert the constructed notion of class through the marginalized but witty and moral girl as postmodernist authors do through their ex-centric characters.

Apart from Fanny, Austen employs another ex-centric character in Mansfield, James Rushworth, to examine and interrogate the constructed nature of class. In spite of Mrs. Norris' overvaluing him since he is a perfect suitor for her niece with his remarkable wealth and mansion, Sotherton Court, he could be assumed as a marginalized character like Fanny. Similar to the cousins who view Fanny as a fool, a great number of characters in the novel including his future wife, Maria, Sir Thomas, and even Edmund do not take Mr Rushworth into account as a gentleman. As the narrator underlines, his "*principal business seems to be to hear the others*" (Austen, 2003, p. 77) like the quiet girl, Fanny. He also seems to lack educational background when his vulgar attitudes and ineffective speech are considered. As Esra Melikoğlu (2017) states, the origin of Mr Rushworth is implied to be uncertain as well (para. 2). Thus, it could be argued that the author reminds the reader Fanny's past and possibly indicates identical backgrounds of these two characters through blurring his past and displaying such details.

Austen underlines certain similarities between these characters more clearly in Sotherton scene. For instance, while Maria and Henry go for a flirtatious walk in the garden of the estate after going over the locked door, Rushworth is asked to bring the keys of the door and later left alone similar to Fanny who feels lonely while Edmund and Mary enjoy having conversations along the paths of the garden. Both feel disappointed as isolated characters and they are displayed like the ugly ducklings in that community.

Fanny and Mr Rushworth retain certain similarities in the novel as the marginalized figures of society. However, Mr Rushworth is not displayed as a character who could achieve wholeness as Fanny could even though he is in an advantageous position in terms of economic prosperity. He is rather dependent on others and cannot make his own decisions. For instance, Mr Harding's endeavour to reach reconciliation between the Bertrams and the Rushworths after the scandalous elopement of Maria fizzles out due to the fact that Mrs Rushworth objects to it, and Mr Rushworth is displayed as a man who even fails to control and run his household (Melikoğlu, 2017, para. 20). Considering the fact that "*postmodernist discourses . . . try to avoid the trap of reversing and valorizing the other, of making the margin into a center*" (Hutcheon, 2004, p. 65), it could be argued that Mr Rushworth, as an ex-centric figure, functions as a safety valve in the novel that prevents the overvaluing of marginalized characters.

Mr Rushworth is not used in the same way Fanny is employed to challenge class although both are implied to have similar backgrounds and experiences. While displaying Fanny as an individual with a strong personality who has not had a chance to be in a favoured position, Austen portrays Mr Rushworth as an individual who lacks a strong personality but finds a chance to continue his life from a favoured position. In other words, allowing the reader to compare and contrast James Rushworth and Fanny Price who are implied to have a similar educational, cultural, and economic background in their earlier lives, Austen emphasizes the significance of human character rather than the boundaries of class. Remembering the fact that Austen "*expected her readers to be sensitive to questions of social status, but she remorselessly satirised characters who were obsessed with fine social distinctions*" (Mullan, 2014, para. 1), James Rushworth becomes a target to be satirised. In this way, she could not only criticize individuals who are obsessed with class but also unveil the artificial construction of class in society.

Embodying the characteristics of the popular comic figure of Restoration drama, the fop, on Mr Rushworth (Melikoğlu, 2017, para. 3), Austen moves Mr Rushworth's marginalized position into another dimension. Robert B. Heilman (1982) defines the fop as "*the hyperfashionable man about town, attitudinizing and often more mannered than well-mannered, a coterie type, flourishing an ostentatious with-it-ness, is set off from the rather large and amorphous society of persons who are called stupid and silly because they are so, or are thought so, or are simply displeasing to those who call them so*" (p. 365). Susan Staves (1982) also considers jaunty clothes, effeminate attitudes, ostentation, and foolish behaviours among the common characteristics of the fop (1982, pp. 415 -421). On the whole, they emphasize that excessive manners, obsession with clothes, and foolishness are mostly observed among the characters with foppish attitudes.

The question that should be answered is how these characters function to question class distinctions. It needs to be remembered that the fop cannot be viewed independent from certain class tensions throughout the Restoration and the 18th century, and it is in close connection with the weakening aristocracy that paved the way for the wealthy to cross the limitations of class when these people could reach the bombastic definers of the aristocracy (Staves, 1982, pp. 426-428). Mark S. Dawson (2005) confirms Stave's argument and underlines that "*the comic fop represented an individual who was preoccupied with displaying his gentility, with appearing janty*" (p. 146). One's preoccupation with his appearance onstage may seem ineffective in examining class distinctions. Nevertheless, the impossibility of testing pedigree and dependence on cultural agents to prove gentility put both the gentle class and the fop at the same position (Dawson, 2005, p. 161). Therefore, the constructed nature of class is implied and questioned through these characters.

James Rushworth's ignorance and foolishness which could be realized even by Sir Thomas, his failure to express his ideas wisely, and his boastful spirit which is displayed when he shares "*the repeated details of his day's sport, good or bad, his boast of his dogs . . . his zeal after poachers*" (Austen, 2003, p. 91) are reminiscent of certain characteristics of the fop. What is more, the author displays Mr Rushworth as a wealthy gentleman inheriting the country house, Sotherten Court, which is a signifier of gentility, but she also implies Mr Rushworth's being a pseudo-gentleman through his ambiguous inheritance, passivity, and dependence on vanity (Melikoğlu, 2017, para. 2). In this way, Austen indicates that not only the gentle class but also the fop is "*a product of discourse and performance*" and signifies with Mr Rushworth that "*power . . . in society depend[s] on virtue rather than a dubious birth*" (Melikoğlu, 2017, para. 21). Hence, the fop could be viewed as a tool that both demystifies the absurdity of class distinctions and highlights the marginalized position of Mr Rushworth from another angle.

Intertextuality is one of the most common techniques of postmodernism and has a crucial role in interrogating class in *Manfield Park*. Roland Barthes (1977) states that "*a text is a multidimensional space in which a variety of writings, none of them original, blend and clash*" (p. 146). Similarly, Julia Kristeva (1986) resembles a text to a mosaic and highlights the inevitable connection among texts (p. 37). The uniqueness of a text begins to be doubted with the notion of intertextuality, and as Linda Hutcheon (2004) underlines, intertextuality becomes a multifunctional device of postmodernism which "*challenges . . . single, centralized meaning*" (p.127). She also notes that parody and intentionally constructed differences are indispensable characteristics of postmodernist intertextuality (pp. 124- 127). Unfortunately,

there are not clear parodies or deliberate subversions of the intertexts that Huthcheon indicates in *Mansfield Park*. Nevertheless, employing intertexts as early as the 19th century could be viewed as an example of a fairly progressive style, and the function of the intertexts to interrogate the notion of class which is one of the accepted centres of society evokes a striking similarity with postmodernist intertextuality.

Jane Austen, as Paula Byrne (2002) notes, employs various intertextual links with several plays such as *Lovers' Vows* by Elizabeth Inchbald, *The Heir at Law* by George Colman the Younger, and *The Clandestine Marriage* by George Colman and David Garrick. Among these plays, the first two indicate certain class-triggered tensions apparent in that period. For example, *Lovers' Vows* is a significant intertext that "puts into question the notion of inherited rank" (Melikoğlu, 2017, para. 15). Therefore, the role of Mr Rushworth as the fop (Melikoğlu, 2017) and Fanny as the marginalized figure in the play provide another opportunity to reveal the insignificance of constructed class distinctions.

When *Lovers' Vows* is decided to be acted out in Mansfield by the members of the Crawfords and the Bertrams despite Edmund's initial rejection since it might be improper to act such a play considering conservativeness of his father, certain roles are selected by the family members. The chosen roles enable the characters of the novel to reveal their suppressed and real emotions considering certain examples such as Edmund's expressing his feeling more openly to Mary through his role as Anhalt and Henry Crawford's continuing a socially distasteful flirtation freely with Maria Bertram thanks to his role as Frederick (Byrne, 2002, p. 200). In this case, it is possible to argue that Austen allows the characters to perform their disguised identities with the help of the play.

The role of the Cottager's Wife is deemed suitable for Fanny to act while the roles are being assigned to the characters in the novel. As Mr Yates, a friend of Tom Bertram, reminds, this is one of the most insignificant roles in the play, has very few lines, and it is very similar to the role that Fanny plays in Mansfield society (Pawl, 2004, p. 295). Austen fortifies Fanny's position as the other through the role allocated to Fanny and reveals the expectations of the people in Mansfield. Also, the author displays that she is blamed for being ungrateful to the Bertrams when she rejects to act in that performance. In this case, it could be argued that the author highlights how class bias is prevalent among the individuals in Mansfield displaying Fanny's marginalized position both in the play and throughout the novel. Nevertheless, as Byrne (2002) states, Fanny is forced to be a sort of critic and observer during the rehearsals of the play (p. 200). Despite her assigned insignificant role, Austen positions the ex-centric Fanny above the actors of the play as an observer. Therefore, the author achieves to display and challenge class barriers with the help of this intertext.

The marginalized position of James Rushworth is maintained during the rehearsals of *Lovers' Vows*. James Rushworth is so lonely in Mansfield that he cannot even find anybody to rehearse his lines except for Fanny since he is viewed as a fool and uncultured man. Austen also indicates his frivolousness displaying Mr Rushworth's failure to behave properly upon Sir Thomas' interrupting the rehearsal. The author displays how he is manipulated by Henry Crawford in case of an emergency despite his pretension as a gentleman. What is more, Austen makes Mr Rushworth choose the role of Count Cassel which is another insignificant role similar to Fanny's role in the play. As Melikoğlu (2017) points out, Count Cassel is a sort of fool and fop who is engaged with ornamentations and fancy clothes, and Mr Rushworth tries to show his gentility through this role in the play (para. 15). In other words, Mr

Rushworth tries to seem like a prospering social figure but becomes a kind of “*underachiever*” (Heilman, 1982, p. 391). In addition, Mr Rushworth points out his being uneasy with his “blue dress” and “pink satin cloak” (Austen, 2003, p. 109) during the rehearsals, yet he likes the idea of ostentatious clothes and he is obsessed with his appearance like Count Cassel (Melikoğlu, 2017). Thus, “*Rushworth, as an actor who plays the fop, unwittingly becomes instrumental in undermining the notion of inherent gentility*” (Melikoğlu, 2017, para. 15). Mr Rushworth’s role in the intertext, then, enables the interrogation of the constructed nature of class as well.

The interrogation continues with the play *The Heir at Law* by George Colman the Younger as well. Colman’s play is a “*striking example of the era’s devotion to comedies depicting social transformation*” (Byrne, 2002, p. 192). The plot of the play describes the experiences of Daniel Dowlas, a merchant who becomes Lord Duberly due to the lack of a natural heir, and his endeavours to adapt his social environment with the help of Dr Pangloss fizzle out when the natural heir, Henry, appears in the end.³ Focusing on the plot of the play, Byrne (2002) associates Daniel Dowlas with Tom Bertram, the elder son of Sir Thomas Bertram, due to his being an unsuitable heir like Dowlas (pp. 193-194). Likewise, Peter C. Giotta (1998) states that the play is functional to display Tom’s being insufficient to be the true inheritor and argues that Tom is the counterpart of Dick Dowlas, the son of Daniel Dowlas, who resembles Tom in terms of being irresponsible and prodigal (pp. 468-469). Melikoğlu (2017), on the other hand, draws similarities between Daniel Dowlas and James Rushworth since they are both pretenders in society and argues that the play functions to imply Mr Rushworth’s uncertain social status. Such parallelism also becomes more apparent when Mr Rushworth’s asking for help from Mr Crawford in order to improve his land is considered since it reminds Daniel’s asking for help from Dr Pangloss. As could be observed, the associations of the roles in the play vary, yet it is clear that Austen displays her doubts over “*natural superiority*” (Dawson, 2005, p. 162) in society through the intertext.

Although these plays cannot be regarded as parodic intertexts, they become fairly useful tools to ponder on class distinctions. They provide a “*decentred perspective*” (Hutcheon, 2004, p. 12) as intertextual references in postmodernist works of art do. Fanny’s marginalized social position is implied through her roles as Cottager’s Wife in *Lovers’ Vows*, and the prevalent class bias is reminded. Most importantly, class barriers are challenged once again by displaying Fanny as an observer above the other actors or actresses during the rehearsals. Furthermore, Austen emphasises Mr Rushworth’s being a product of masquerade more powerfully when she displays Mr Rushworth as a “*fop and pretender*” not only in *Mansfield* but also in the plays, *Lovers’ Vows* and *The Heir at Law* (Melikoğlu, 2017, para. 12). In the novel, Austen achieves to obscure “*the distinctions between role-playing and social conduct*” (Byrne, 2002, p. 203) and allows the reader to question the constructed class barriers apparent in society through these intertextual references.

³ For a more detailed description of the play please see the article, “The Characterization in *Mansfield Park*: Tom Bertram and Colman’s *The Heir at Law*,” by Peter C. Giotta (1998) on p.467 and see the chapter, “*Mansfield Park*,” in *Jane Austen and the Theatre* by Paula Byrne (2002) on p. 192.

CONCLUSION

All in all, although Jane Austen is regarded as a conventional novelist, a detailed analysis of *Mansfield Park* reveals that Austen has a nonconformist stance in society. She displays that class distinctions are the result of economic, social, and cultural conditions as various theoreticians emphasize in their attempts to define class. Furthermore, the author employs fairly unprecedented techniques such as the inclusion of ex-centric characters and intertextuality to ponder on the unjust class system, and they show affinity with postmodernist techniques even though Austen is a 19th-century novelist.

It has been concluded that Austen interrogates one of the internalized centres of society, the notion of class, as postmodernist authors do. She employs ex-centric characters in the novel in this questioning process. The novelist unearths the class-biased mentality and surmounts class barriers by displaying the ex-centric protagonist, Fanny, as an individual with the capacity to reach mental, emotional, and moral depth unlike most of the members of Mansfield. Also, Austen analyses the artificiality of the class distinctions by employing another marginalized character, Mr Rushworth. Thus, the ex-centric characters enable Austen to scrutinize and subvert the class conscious social system of her age. Furthermore, one of the most common devices of postmodernism, intertextuality, becomes a useful tool for Austen to force the reader to realize the constructed nature of class. Although the intertexts in the novel are deficient in providing irony unlike the intertexts in postmodernist fiction, they still function to question the centralized notions in the novel. In short, it has been proven in this article that Austen subtly challenges the class barriers that artificially define the value of individuals through her distinctive techniques.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participants
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Appelrouth, S. & Edles, L. D. (2008). *Classical and contemporary sociological theory: Text and readings*. Los Angeles: Pine Forge Press.
- Austen, J. (2003). *Mansfield Park*, J. Kinsley (Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Barthes, R. (1977). The death of the author. *Image music text* (S. Heath, Trans.). (pp. 142-148). London: Fontana Press.
- Byrne, P. (2002). Mansfield Park. *Jane Austen and the theatre* (pp. 177-209). London: Hambledon and London.
- Dawson, M. S. (2005). The fop as social upstart?. *Gentility and the comic theatre of late Stuart London* (pp. 147-163). New York: Cambridge University Press.
- Dunn, A. (1995). The ethics of "Manfield Park": MacIntyre, Said, and social context. *Soundings: An interdisciplinary journal*, 78(3/4), 483-500.
- Gilbert, S. M. & Gubar S. (2000). *The madwoman in the attic: the woman and the nineteenth-century literary imagination*. New Haven and London: Yale University Press.
- Giotta, P. C. (1998). Characterization in Mansfield park: Tom Bertram and Colman's the heir at law. *The review of English studies*, 49(196), 466-471.
- Heilman, R. B. (1982). Some fops and some versions of foppery. *EHL*, 49(2), 363-395.
- Hutcheon, L. (2004). *A poetics of postmodernism: History, theory fiction*. New York, Routledge.
- Kristeva, J. (1986). Word, dialogue and novel. In T. Moi (Ed.), *The Kristeva reader* (pp. 34-37). New York: Columbia University Press.
- Marx, K. & Engels F. (1970). *Manifesto of the communist party*. Peking: Foreign Languages Press.
- Melikoğlu, E. (2017). James Rushworth as the fop of uncertain origin on and off stage in Austen's *Mansfield park*. *Society (class, rank, milieu)*, 38(1). Retrieved from www.jasna.org/publications/persuasions-online/vol38no1/melikoglu/.
- Monaghan, D. (1980). Mansfield Park. *Jane Austen: structure and social vision* (pp.93-115). London: The Macmillan Press.
- Mullan, J. (2014). Status, rank and class in Jane Austen's novels. *Discovering literature: romantics and victorians*. Retrieved from www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/status-rank-and-class-in-jane-austens-novels.
- Nicolson, N. (1985). Jane Austen and the English class system. *Southwest review*, 70(2), 173-186.
- Pawl, A. J. (2004). Fanny Price and sentimental genealogy of *Mansfield park*. *Eighteenth-century fiction*, 16(2), 287-316.
- Said, E. W. (1994). Jane Austen and empire. *Culture and imperialism* (pp. 80-97). New York: Vintage Books.
- Sinfield, A. (1994). Introduction: Reproductions, interventions. In J. Dollimore & A. Sinfield (Eds.), *Political Shakespeare: Essays in cultural materialism* (pp. 154-157). New York: Manchester University Press.
- Staves, S. (1982). A few kind words for the fop. *Studies in English literature, 1500-1900*, 22(1), 413-428.

- Thompson, E. P. (1966). *The making of the English working class*. New York: Vintage Books.
- Weber, M. (2008). The distribution of power within the political community: Class, status, party (1925). *Classical and contemporary sociological theory: Text and readings* (pp. 167- 175). Los Angeles: Pine Forge Press.
- Williams, R. (1960). *Culture and society: 1780-1950*. New York: Anchor Books.
- Williams, R. (1973). *The country and the city*. New York: Oxford University Press.

II. Abdülhamit Dönemine Ait İki Farklı Japon Alfabeti ve Türkçe Transliterasyonlarındaki Sorunlar Üzerine

Dr. Öğr. Üyesi, Zeynep Gençer Baloğlu
Pamukkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
Yabancı Diller Bölümü
gencerzeynep@gmail.com

Öz

Osmanlı İmparatorluğu ile Japonya arasındaki ilk resmî temaslar 1870'li yıllarda başlamış, 1890 yılında yaşanan Ertuğrul Faciası'ndan sonra ilişkiler artarak devam etmiştir. 1890'da Türk firkateyni Ertuğrul Japonya açıklarında batmış ve hayatta kalanlar Japon kruvazörleri tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Kazazedelerle birlikte İstanbul'a gelen Noda Shōtarō isimli Japon gazetecinin padişah II. Abdülhamit'in isteği üzerine İstanbul'da kalarak bir yandan Türkçe öğrenirken diğer yandan Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de Türk subaylara Japonca öğrettiği ve Jiji Shinpo adlı Japon gazetesinde çalışmaya devam ettiği bilinmektedir. 2018 yılının ocak ayına kadar Noda ve öğrencilerinin faaliyetlerinden Osmanlı İmparatorluğu'nda Japonca eğitiminin eğitim öğretim çıktısı olarak değerlendirilebilecek 4 adet mektup dışında veri bulunmamaktaydı. 2018 yılında Prof. Dr. Ali Merthan Dünder'in Mecmua-ı Lügat adlı eseri bilim dünyasına tanıtmasıyla 125 yıl aradan sonra Noda ve öğrencilerinin çalışmalarının önemli bir kısmı daha gün yüzüne çıkmış oldu. Bu çalışmada, Dünder'in tanıtımına kadar Osmanlı'da ilk Japonca yayın olarak bilinen ancak Noda ve öğrencileriyle ilgisi olmayan Japon Elifbası (1908) ile Mecmua-ı Lügat'te (1893) yer alan Hiragana alfabeti karşılaştırılmıştır. Nitel araştırmaya dayalı çalışmamızda karşılaştırma sonucunda on beş yıl arayla yazılmış bu alfabelerin Türkçe transliterasyonlarında kayda değer farklılıklar olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlk Türkçe Japonca sözlük, Türkiye'de Japonca eğitimi, Osmanlı dönemi Japonca öğretimi, Japon Elifbası.

On the Transliteration Problems of Two Different Japanese Alphabets Written in Sultan Abdülhamid II Era

Abstract

The first official contacts between the Ottoman Empire and Japan started around the 1870s, and after the Ertuğrul Disaster in 1890, relations continued increasingly. In 1890, the Turkish frigate Ertuğrul sank off Japan and survivors brought back to Istanbul by Japanese cruisers. It is known that the Japanese journalist Noda Shōtarō, who came to Istanbul with the survivors, started living in Istanbul at the request of Sultan Abdülhamid II. He studied Turkish while teaching Japanese to Turkish officers in Mekteb-i Harbiye-i Şahane. In the mean time, he continued to write his column in the Japanese newspaper Jiji Shinpo. Until

Gönderim Tarihi / Sending Date: 26/05/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 10/10/2020

January 2018, there was no data from the teaching and learning activities of Noda and his students except for 4 letters that could be deemed as the educational output of Japanese education in the Ottoman Empire. In 2018, after Prof. Dr. Ali Merthan Dündar's introduction of his work titled *Mecmua-ı Lügat* to the world of science, a significant part of the work of Noda and his students' works came to light 125 years later. In this study, the Hiragana alphabet in *Mecmua-ı Lügat* (1893) was compared to the *Japon Elifbası* (1908), which was known as the first Japanese publication in the Ottoman Empire until the introduction of Dündar's, but it was not related to Noda and his students. In our qualitative study, as a result of the comparison of the two works, it has been determined that there are significant differences between the Turkish transliteration of these alphabets written fifteen years apart.

Keywords: The first Turkish Japanese dictionary, Japanese education in Turkey, Japanese teaching in Ottoman Empire, Japanese alphabet.

GİRİŞ

1600'lü yılların başından beri Tokugawa ailesinin elinde bulundurduğu şogunluk (askerî yönetim), dış dünyaya kapalı olan Japonya kapılarını ilk defa silah zoruyla 1853'te Amerikalılara, ardından 1858'te kapitülasyon anlaşmaları imzalatılmak suretiyle tüm Batılı devletlere açmak zorunda kalmıştır. Tanrısal kut sahibi olduğuna inanılan imparator, varlığını simgesel olarak devam ettirirken şogun (askerî yönetici) karşıtı samuraylar ve aydınlar isyan çıkarmış, bir yıl süren iç savaş sonunda şogunu devirmişler, siyasi iktidarı imparatora vererek ülke yönetimindeki iki başlılığa son vermişlerdir. Böylelikle Meiji Dönemi olarak adlandırılan yeni bir devir başlamıştır 1868-1912 yıllarını kapsayan bu dönemde Japonya, hızlı bir Batılılaşma sürecine girerek, başta yönetim olmak üzere, hukuk, ekonomi, eğitim vs. alanlarında birçok köklü değişim yaşamıştır. Diğer taraftan, Batı'dan gelen tehlikenin farkına vararak onlarla imzalamak zorunda kaldıkları kapitülasyonlardan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır (Dündar, 2015, s. 364; Esenbel, 2015, s. 138-142). Japonların bu planlar çerçevesindeki faaliyetleri 1870'li yılların başında Osmanlı İmparatorluğu ile de temas kurmalarını sağlamış ve bu temaslar sonucunda iki ülke birbirlerine karşılıklı heyetler göndermeye başlamıştır. Türk Japon ilişkilerinin tarihi gelişim süreci ve izlenen politikalar, başka bir çalışmanın konusu olduğundan daha detaylı bilgi verilmeyecektir ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde dönüm noktası olarak kabul edilen Ertuğrul Faciası'na yer vermek gerekmektedir. 1887'de Prens Komatsu Akihito'nun Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret ederek Japonya'nın en yüksek dereceli nişanı olan Büyük Krizantem Nişanı'nı Padişah II. Abdülhamit'e hediye etmiştir. Padişah II. Abdülhamit karşılık olarak 1889 yılında İmparator Matsuhito'ya Al-i İmtiyaz nişanını hediye etmek için bir heyeti Ertuğrul Firkateyni ile Japonya'ya gönderir. Görevini yerine getiren heyet, 1890'da dönüş yolunda Japonya'nın Ōshima adası açıklarında batarken beş yüzden fazla askerimiz şehit düşer ve 69 askerimiz ada sakinlerinin de yardımıyla kurtarılır (Dündar, 2015, s. 365; Şahin, 2001, s.77). Facia kısa zamanda Japon basınında geniş yer bulmuş, Japon gazetelerinden Jiji Shinpo, kazazedeler için bir yardım kampanyası başlatmıştır. Toplanan yardım paraları ve kazazedeler, bölgeyi, özellikle de Mısır ve Akdeniz limanlarını keşfederken askerlerini de eğitim seferine çıkarmak amacı güden iki Japon kruvazörü Hiei (比叡) ve Kongō (金剛) ile İstanbul'a gönderilmiş, Jiji Shinpo çalışanlarından Noda Shōtarō (野田正太郎) da gemideki yerini almıştır. 1890 yılının Ekim ayında yola çıkan kruvazörler İstanbul'a 1891 Ocak ayında ulaşmış, 10 Şubat'ta şehirden ayrılırken Japon gazeteci Noda Shōtarō kendilerine katılmamıştır. Noda, II. Abdülhamit'in iradesiyle Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de bir yandan Türkçe dersleri alırken diğer yandan Türk öğrencilere Japonca öğretmek üzere görevlendirilmiş, İstanbul'da kaldığı süre zarfında Jiji Shinpo'daki yazılarını devam ettirmiştir. (Misawa & Akçadağ, 2013, s. 254; 2008, s. 219). Bu durumda Noda Osmanlı'da Japonca öğretmenliği yapan ilk kişi olarak kayıtlara geçerken Japon Kabine Ofisi Afet Önleme Birimi'nin raporlarında da "Japonya'nın İslam ülkelerine gönderdiği ilk gazeteci" olarak zikredilmektedir (Naikaku Fu (Bousai Tantou), 2006, s. 30).

Japonca Eğitimi Alan İlk Türk Öğrenciler

Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin eğitim tarihine baktığımızda mektebin ilk yıllarında Arapça ve Farsçanın yabancı dil olarak öğretildiği, 1845'te yapılan düzenlemelerle Fransızca eğitime önem verildiği hatta Harp okulunu bitiren subayların ileri düzeyde Fransızca biliyor olmaları için dolgun maaşlarla yurt dışından hocalar getirildiği belirtilmektedir (Kurtcephe & Balcıoğlu, 1992, s. 133). 1884'ten sonra ise ders ve talimlerin Alman sistemi ile

yapılmaya başlanmasından sonra yabancı dil derslerine Almanca ve Rusça da eklenmiştir (Kurtcephe & Balcıoğlu, 1992, s. 134-135). Bu durum göz önüne alındığında Noda'nın Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de Japonca öğretmesine kadar Osmanlı eğitim kurumlarında Doğu Asya dillerinin öğretildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Noda'nın Müslüman oluşu ile birlikte, kendisinin Türkçe öğrenmesi ve verdiği Japonca eğitimi dönemin önde gelen gazetelerinde haber olmuştur. Noda ve öğrencileri ile ilgili Musavver Cihan adlı gazetede şu bilgilere yer verilmiştir: "Her gün kendi derslerini okuduktan sonra ba-irade-i hazret-i padişahi bu sene mektepten neşet eden efendilerden Mülazım Vasıf, Şevki, Süleyman, Asım ve Ali efendiler ile kendi muallimi Yüzbaşı Recep ve Mülazım Sabri efendilere Japon lisanını tedarik etmektedir." (Musavver Cihan R 12 Haziran 1307 (M 1891): 162).

Japonca öğrencilerinin isimleri ve rütbeleri hakkında basına yansıyan bilgilerle, dönemin resmî kayıtlarında ve Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de eğitim öğretim faaliyetlerini konu alan eserlerde ufak farklılıklar gözlemlenmektedir. Osmanlı'da Japonca eğitimi ile ilgili resmî kayıtlara Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin Osmanlı Salnameleri veri tabanında yer alan "Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye" adıyla basılan maarif salnamelerinden ulaşılmıştır. Bu salnameler 1316-1321 (M 1898/1899-1903/1904) yılları arasında çıkarılmış olup 1320 (M1902/1903) tarihli salname kayıtlarına ulaşamamıştır. 1317 (M 1899) tarihli salnamede, Yüzbaşı Mustafa Vasıf Efendi hakkında "Japon lisanı tahsiline memur" ifadesi yer alırken Yüzbaşı Süleyman Efendi'nin "Japon lisanı tahkikine memur" olduğu kayıtlıdır. Bu tür farklılıklarının görülmesinin sebebi öğrencilerin yıllara göre aldıkları eğitim neticesinde rütbelerinin değişmesi olarak tahmin edilmektedir. Diğer yandan incelenen salnamelerde Yüzbaşı Recep Efendi ve Mülazım Sabri Efendi'nin Noda'ya Türkçe öğretmesi için görevlendirildiğine dair bilgi ile Noda'nın da bu öğrencilere Japonca öğrettiğine dair bilgiye rastlanmamaktadır.

Japonca öğrencilerine dair en kapsamlı bilgiye ise Mekteb-i Fünun-u Harbiye-i Şahane İdadisi kitabet-i askeriye muallimi Kolağası Niğdeli Mehmet Esad Bin Mehmed Naim'in R 1310 (M 1892) yılında kaleme aldığı Harbiye Matbaası'nda basılan Mirat-ı Mekâtib-i Harbiye adlı eserde rastlanmaktadır. Eserde Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin kuruluşundan 1892 senesine kadar olan altmış yıllık süreçteki faaliyetleri ve sınıfları hakkında bilgiler yer almaktadır. 44. sınıfta "piyade ve süvari sınıflarından R 1308 (M 1890) senesinde mezun olan sınıf efendileri ile Erkân-ı Harbiye'den R 1311 (M 1893) senesinde yüzbaşı olarak mezun olacak efendilerin listesi" açıklamasının altında ilk Japonca öğrencilerinin isimleri, rütbeleri, görevleri ve bazı kişisel bilgileri yer almaktadır. Çalışmaya konu olan Mecmua-ı Lügat adlı eser bu öğrencilerden Mustafa Asım tarafından hazırlanmıştır. Yazar ve eser ile ilgili ayrıntılı bilgilere inceleme kısmında yer verilecektir.

İnceleme kısmına geçmeden önce aşağıda Japoncanın yazı sistemi hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Japonca Yazı Sistemi Hakkında Genel Bilgi

Japoncanın yazı sistemi tarihî avçıdan ele alındığında 8. yy eserleri olan Kojiki (711-712) ve Nihonshoki'nin (720) ilk yazılı kaynaklar olarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak Erken Dönem Japonca olarak adlandırılan dönemde ayna, kılıç gibi metaller ile taş üzerine yazılmış birkaç satırı geçmeyen veriler de bulunmaktadır (Seeley, 1991, s. 16-25). Gerek kâğıda yazılı metinlerde gerekse erken dönem metinlerinde kullanılan yazılar Çin stili, Hibrit stil ve Japon stili olmak üzere üç farklı stilde karşımıza çıkmaktadır. Çin stili,

tamamen Çince sentaksa ve yazı karakterlerine sahip olan stildir. Yüksek eğitime sahip kişiler tarafından yazılıp okunabilen bir sistem olduğu düşünülen bu stilde Çince karakterlerle yazılan satırlar Japonca seslerle okunduğunda anlam kazanırlar (Seeley, 1991, s. 26). Hibrit stilde ise bir kelime hem Japonca sesletimi (kun) hem Çince sesletimiyle (on) oluşturulur.¹ Bu tür metinlerde Çince gramer özellikleri görülse de sentaksın Japonca ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır (Seeley, 1991, s. 29). Japon stili metinlerin ise 7. yy'ın ortalarında doğmaya başladığı ve bu stilin gelişip yayılmasında Çincedeki zorlukların büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu stil zamanla popülerlik kazanıp daha çok eserin kolayca yazılmasına zemin hazırlamıştır (Seeley, 1991, s. 31). Manyōshū (759) adlı manzum eser, her kesimden şairin eserlerinin toplandığı bir antolojidir. 4500 şiir barındıran eser Manyōgana adı verilen bir yazı stili ile yazılmıştır. Bu stilde Çince karakterler çoğunlukla *on* okunuşları ile kullanılmış, ayrıca sesler Japoncanın bir özelliği olan açık hece ile telaffuz edilmiştir. Örneğin Klasik Çince de *t'ien* olarak sesletilen 天te; an安 a; nan南 namu olarak okunmuştur (Seeley, 1991, s. 50). Böylece Japonca hece sisteminin yazılı temelleri atılmaya başlanmıştır. Kısacası Manyōgana Japonca kökenli sözcüklerin Çince karakterler kullanılarak yazımıdır. Örneğin günümüz Japoncasında “yama (dağ)” sözcüğü 山 karakteri ile yazılırken Manyōganada **ya-ma** sesini ve dağ anlamını vermek için 矢間, 耶麻、八馬、夜麻、也魔 gibi karakterler kullanılmıştır. Hepsisi de **ya-ma** olarak okunmaktadır. Örnekte de görüldüğü üzere bu sistem ileri düzey bir Kanji bilgisi, dolayısıyla ileri düzey bir eğitim gerektirmektedir. Eğitimi ileri seviyede olmayanlar tarafından bu Manyōgana stili sadeleştirilerek daha basit karakterler türetilmeye başlanmış “Hentai Gana” adı verilen bugünkü Katakana ve Hiragana alfabelerinin atası diyebileceğimiz yeni bir hece yazı stili ortaya çıkmıştır. Bu tablolar ilk geliştiği zamanlardan Meiji döneminin ilk yıllarına kadar el yazısı ile ve standart olmayan bir şekilde kullanılmıştır. Ancak Meiji döneminin dil reformları ile kademeli olarak Hentai Gana kullanımından vaz geçilmiş, bugünkü Hiragana ve Katakana tabloları zaman içinde standart hale getirilmiştir. Bu tablolardan 5'li dizimde olana Gojūonhyō² (五十音表 “50 Hece Tablosu”), 7'li dizimde olana “I-ro-ha Uta” denilmiştir. Bu hece tabloları aslında Çin stiline yazılmış Budist öğretilerinin anlaşılması

¹ Kolay anlaşılması için günümüz Japoncasından örnek verilecek olursa Çince sesletimi (on yomi) “kin” olan 金 karakterinin, Japonca sesletimi (kun yomi) “kane”dir. Bu karakter tek başına yazıldığında “maden, altın” anlamını taşımaktadır. Japoncada bu karakteri de içinde barındıran yeni bir kelime oluşturmak istediğimizde kelimenin anlamına göre sesletimi değişir. Kelimeyi bilmek bize karakterin “on” mu “kun” mu okunuşlu olduğu konusunda ipucu verir. Örneğin karakterlerin anlamını bilen biri 金色 bu kelimenin “altın rengi” anlamına geldiğini hemen bilir. Nasıl okunacağını bilmeyen biri için ise okuma sırasının “on-kun” olduğu açıklanrsa 金 karakterinin on okunuşu “kin”, 色 karakterinin on okunuşu “shoku”, kun okunuşu “iro” olduğundan 金色 kelimesini “kin-iro” şeklinde doğru sesletimi bulacaktır.

² Günümüzde Japonca öğretiminde Gojūonhyō (五十音表 “50 Hece Tablosu”) adı verilen bu tablodaki karakter sayısı ゐ/ヰ “wi” ile ゑ/ヱ “we” karakterlerinin çıkarılmasıyla 46 temel sese düşürülmüştür. Bu 46 temel sesin yanında bir takım özel işaretler de yer almaktadır. Bu işaretlerden *dakuten* adı verilen işaret [°], ötümlüleşmeyi gösterir. Örneğin ünsüzü sızıcı olan c+v dizimli [h]+[i]: hi okunuşu veren ひ(hiragana) / ヒ(katakana) karakteri, üzerine aldığı [°] işareti ile ひ/ヒ “bi” okunuşunu verir ve heceyi oluşturan ilk ses ötümlü çift dudaksız patlamalı hâle gelir: [h]→[b]. Bir de *handakuten* [°] adı verilen işaret bulunmaktadır. Yine aynı sızıcıdan örnekle devam edecek olursak ひ/ヒ karakteri, üzerine aldığı [°] işareti ile ひ/ヒ “pi” okunuşunu verir ve hecenin ilk ünsüzünü ötümsüz çift dudaksız patlamalı hale gelir: [h]→[p]. Bu iki işarete ek olarak ünsüz ikizleşmesini işaretlemek amacıyla *sokuon* adı verilen küçük つ/っ “tsu”, damaksillaşmayı işaretlemek amacıyla da yōon adı verilen küçük ゃ/ゃ/ぢ/ぢ (ya, yu, yo) karakterleri kullanılır. Ünsüz ikizleşmesini gösteren ve küçük tsu [つ/っ] işaretinin kullanımı şu şekildedir: Okul anlamına gelen “gaku+kou” heceleri birleşerek “gakkou” kelimesini oluştururlar. Görüldüğü üzere birleşime girirken u ünlüsü düşer ve k sesi ikizleşir: 学+校→ がく+こう→がっこう . Yōon kullanımına örnek olarak çay anlamına gelen “o-cha” hecelerini ele alalım: お+茶→お+ち+ゃ: ochiya (おちや) değil ocha (おちゃ)dir. Bahsedilen bu işaretler ve karakterler ses ezberletmeye yönelik hazırlanmış Gojūonhyō’da yer almaz, ayrıca öğretilir.

için bir tür kanji sesletim tablosu olarak düşünülmelidir. Katakana harflerini yazmakta kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bunun sebebi ise Katakana'nın Hiragana'dan önce kullanılmaya başlanmasıdır.

Gojūonhyō ilk kez Heian döneminde Daigoji Tapınağı Budist rahiplerinin yazdığı Kujakukyō Ongi'de (孔雀経音義) tespit edilmiştir. Bu eserin 1004-1028 yılları arasında yazıldığı düşünülmektedir (Yuzawa & Matsuzawa, 2004, s. 49; Okimori, 2004, s. 68). Kujakukyō orijinal eser olup Kujakukyōongi onun bir tür mealidir. Bu mealde Kanji ile yazılmış sutraların Japonca okunuşlarını vermek için oluşturulmuş tablo bugünkü Gojūonhyō'nun temelini oluşturmaktadır. "Iroha Uta" ise Gojūonhyō'dan hemen sonra ortaya çıkmıştır.

Kaynağı Budist metinleri olan I-ro-ha Uta (bundan sonra Iroha olarak kullanılacaktır) gelenekçi eğitimin parçası olarak bilinmesine rağmen Gojūonhyō'dan daha yeni bir dizilimdir (Yuzawa & Matsuzawa, 2004, s. 49). Japonların anadili eğitiminde, hecelerin yazımı ve telaffuzunu doğru olarak öğretmeyi hedefleyen hece tablolarından biri olan Iroha tablosunun kullanılmaya başlanması Heian Dönemi'ne (794-1179) kadar uzanmaktadır. İlk kez Konkōmyōsaishōkyō Ongi (金光明最勝王経音義) adlı eserde tespit edilmiştir. Bu eser de tıpkı Kujakukyō Ongi gibi bir meal niteliği taşımaktadır. Iroha Uta tıpkı Gojūonhyō'da olduğu gibi hece tekrarına düşmeden oluşturulmuş bir pangramdır. Her satır bir şiir dizesine denk gelmektedir. Budist öğretisi metni olduğunu unutmadan, şiirsel ritmini de koruyarak çevirmeye çalıştığımız aşağıdaki Iroha dizilimi Okimori'den (2004) alınmıştır:

Hiragana	Günümüz Japoncası	Türkçe Anlamı
いろは にほへ と ちりぬるを	色は匂へど / Iro wa nioedo 散りぬるを / Chirinuru o	Rengârenk mis kokulu çiçekler bile solup düşecek dalından
わかよたれそ つねならむ	我が世誰ぞ / Wa ga yo tare zo 常ならむ / Tsune naran (mu)	Biz mi değişmeden geçeceğiz bu dünyadan?
うみのおくやま けふこえて	有為の奥山 / Ui no okuyama 今日越えて / Kyō koete	Derin Karma ormanlarını aşip geldik bugün
あさきゆめみし ゑひもせず	浅き夢見じ / Asaki yume miji 酔ひもせず / Ei mo sezū	Hülyalara dalıp sarhoş olmayacağız (Okimori, 2004, s. 68)

Bu tablolar günümüzdeki hâlini almadan önce en önemli değişimi 1922'de yapılan eğitim reformlarında yaşamıştır. Ancak Meiji döneminden itibaren ilkökul kitaplarında yapılan değişikliklerle karakterlerin belli bir yazım ve dizilim standardına ulaştığı ve tüm ülkede öğretilmeye başlandığı bilinmektedir (Okimori, 2004, s. 51-52). Bu tabloların ortak özelliği karakterlerin tablolarda tekrara düşmemesi ve dipnot 2'de açıklamaları verilecek olan *dakuten*, *handakuten*, *sokuon* ve *yōon* barındırmıyor olmalarıdır. Ayrılan en önemli özellik ise Iroha Uta'da ん /n/ [N] karakterinin yer almamasıdır.

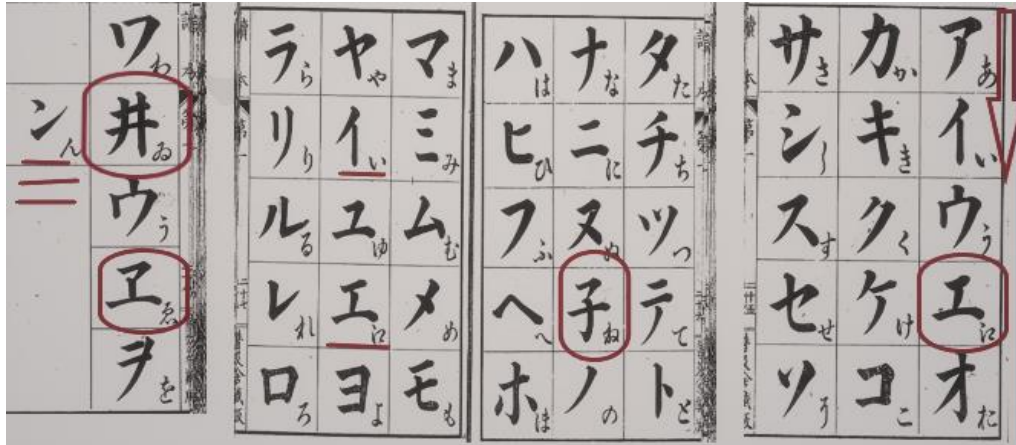
Aşağıda Tablo 1'de görece eski Iroha tablolarından farklı olarak dizime ん /n/ [N] karakterinin eklenmiş olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemde a-i-u-e-o dizimli Hiragana tablosunun yer aldığı ders kitapları da bulunmaktadır. Ancak kitaplarda önce Iroha dizilimli Hiragana, ardından a-i-u-e-o dizimli Katakana ve son olarak yine a-i-u-e-o dizimli Hiragana tabloları verilmektedir. Bu veriler doğrultusunda Iroha diziminin geleneksel dizim olarak

kabul edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tablo 2’de ise aynı kitabın Katakana tablosu görülmektedir.

Tablo 1. Kōtei toku hon (1887) iroha (hiragana) tablosu

Tablo 2. Kōtei toku hon (1887) gojūon katakana tablosu

Eserin tamamlanmasından bir yıl önce (1892) yine Japonya Millî Eğitim Bakanlığının öğretmenler için hazırladığı Shōgakkō Shūji Chō Gobun (小學校習字帖語文) adlı yazma kitabı kılavuzunda ise Tablo 3’teki dizimleri görmekteyiz. Bu kitapta a-i-u-e-o dizilimli Katakana alfabesi verildikten sonra Iroha dizilimli Hiragana alfabesi yer almaktadır. Sonra da temel kanjiler sıralanmaktadır. 1887 basımlı kitapta olduğu gibi bu kitapta da Iroha tablosuna ん /n/ [N] karakterinin eklenmiş olduğu göze çarpmaktadır. Sonuç olarak 1877 yılında henüz tabloda yer almayan bu karakter 1886 yılından sonra her tabloda görülmektedir. Noda’nın öğrencilerine Japonca öğretirken hangi tabloyu kullandığı bilinmemekle beraber, Mustafa Asım’ın eserinde Hiragana için 1886 yılındaki tabloyu veya benzer tarzda hazırlanmış kitapları referans aldığını varsaymaktayız. Bunun sebebi eserde Hiragana diziliminin a-i-u-e-o (Gojūon) olarak verilmesidir.

Tablo 3. Shōgakkō shūji chō gobun (1892) katakana ve hiragana tablosu

HIRAGANA					KATAKANA					習 字 帖 語 文 尋 常 科 第 一 學 年					
日	山	う	か	ど	ち	さ	ゐ	わ	い		一	ラ	マ	ナ	サ
出	の	め	マ	び	ハ	き	の	か	ろ	二	リ	ミ	ニ	シ	イ
で	上	と	み	ん	ば	ゆ	お	よ	ば	三	ル	ム	ヌ	ス	ウ
月	川	さ	す	ひ	ハ	め	く	た	に	四	レ	メ	テ	セ	エ
入	の	く	マ	は	あ	み	や	れ	ほ	五	ロ	モ	ノ	ソ	オ
る	中	ら	り	ち	に	し	ま	う	へ	六	リ	ヤ	ハ	タ	カ
赤	土	も	て	ら	つ	ゑ	け	つ	と	七	非	イ	ヒ	チ	キ
き	と	み	ふ	つ	き	ひ	ふ	ね	ち	八	ウ	ユ	フ	ツ	ク
牛	石	ち	ハ	は	は	も	こ	な	り	九	エ	エ	ヘ	テ	ケ
白	木	に	と	ほ	し	せ	ひ	ら	ぬ	十	チ	ヨ	ホ	ト	コ
き	と	志	ん	ん	か	す	て	む	る						
犬	竹	か	は	ぶ	せ	ん	あ	う	を						

Yöntem ve Sınırlılıklar

İncelediğimiz eserlerden biri Dündar'ın 2018 yılında Doğu Asya Araştırmaları Dergisi'nde "İlk Türkçe (Osmanlıca) - Japonca Dilbilgisi Kitabı ve Sözlüğü Üzerine Notlar" başlığıyla ilim dünyasına tanıtmış olduğu *Mecmua-ı Lügat* adlı eserde yer alan Hiragana alfabesidir. Dündar eseri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonu'nda (No: K.751) bulmuştur. Dündar eserin 13 yıl sonra basımı için izin alındığını ancak basımın gerçekleşmemiş olabileceğini ve elimizdeki eserin tek nüsha olduğunu belirtmektedir (Dündar, 2018, s. 7). İncelediğimiz ikinci eser ise yine ilk kez Dündar tarafından kayıtlara geçirilen *Japon Elifbası* adlı eserdir (Dündar, 2012, s.65). Bir yıl sonra eser, Osmanlıda Japonca öğretimi faaliyetleri ile ilgili bir makale kaleme alan Misawa ve Akçadağ (2013) tarafından tekrar dile getirilmiş ve eserin Osmanlı'da Japon dili üzerine yazılmış bilinen ilk eser olduğu öne sürülmüştür (Misawa & Akçadağ, 2013, s. 254). Ancak inceleme malzememiz olan bu iki eser üzerine yapılmış dilbilimsel bir araştırmaya henüz rastlanmamıştır. Bu sebeple çalışmamız bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çalışmada doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Buna göre öncelikle *Mecmua-ı Lügat* (1893) ve *Japon Elifbası* (1908) genel hatlarıyla tanıtılmış, yazarları hakkında bilgiler verilmiş ve ardından tablolarla yer alan Hiragana karakterleri üzerinde durulmuştur. Tüm karakterler tek tek ele alınmamış, Hentaigana ile yazılmış karakterler ve metinler içinden Türkçe sesletimlerinde farklılık olan Hiraganalar karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmaya konu olan karakterler kesitler hâlinde verilmiştir. Katakana karşılaştırması yapılamamasının nedeni *Japon Elifbası*'nda Katakana alfabesine yer verilmemiş olmasıdır. Türkçe olarak Japon harflerinin tanıtıldığı bu iki esere referans alfabe olması için Japon Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Eylül 1886 yılında basılmış ve 1900 yılı reformlarından önce ilkokullarda okuma yazmaya giriş derslerinde okutulan 讀書入門: 小學校教科用書 (Yomi Kaki Nyūmon: Shōgakkō Kyōkayō Sho) adlı kitap kullanılmıştır. 1900 ve 1908 yıllarındaki eğitim reformlarıyla yapılan değişiklikler, ilgili eserlerdeki alfabeleri etkileyecek reformlar olmadığı için 1886 yılında kullanılmakta olan bu kitabı referans almakta sakınca görülmemiştir. Ayrıca *Mecmua-ı*

Lügat'te kullanılan a-i-u-e-o dizimi de bu kitabı seçmemizde etkili olmuştur. Aşağıda karşılaştırmaya kaynaklık edecek eserden kesitler bulunmaktadır. İnceleme kısmında referans kitabımız için YKN, Mecmua-ı Lügat için ML ve Japon Elifbası için de JE kısaltmaları kullanılacaktır. İncelemede hece seçimleri Gojūon dizilimindeki sıra ile verilmiş olup örneğin “k” sırası dendiğinde ka-ki-ku-ke-ko heceleri, “h” sırası dendiğinde ha-hi-fu-he-ho heceleri düşünülmelidir.

Kesit 1. Yomi kaki nyūmon: shōgakkō kyōkayō sho (1886) dış kapak

Kesit 2. Yomi kaki nyūmon: shōgakkō kyōkayō sho (1886) a-i-u-e-o dizimli gojuon tablosu

İNCELEME

Genel Tanıtım

Mecmua-ı Lügat'te Hiragana ve Katakana olmak üzere 2 alfabaya de yer verilirken, Japon Elifbası'nın sadece Hiragana alfabetesine yer verdiği görülmektedir. Mecmua-ı Lügat Hiragana karakterlerin okunuşlarını Türkçe ve Fransızca olarak verirken, Japon Elifbası Türkçenin yanında Fransızca, Ermenice ve Rumca olmak üzere dört farklı dilde vermektedir. Alfabe diziliminde Mecmua-ı Lügat'te Gojūon (a-i-u-e-o) dizilimi kullanılırken Japon Elifbası'nda Iroha dizimi kullanılmıştır. Ancak dönemin Japonya'da kullanılan Iroha dizilimli alfabelerinde “ん” karakterine yer verilirken Japon Elifbası'nda bunun yer almaması müretteplerin 1887 eğitim reformlarından haberdar olmadığı veya kaynak olarak kullandıkları eserin 1887 reformlarından öncesine ait olduğunu düşündürmektedir. Mecmua-ı Lügat Hiraganası'nın Mustafa Asım tarafından fırça ile kendi el yazısıyla kaleme aldığı görülürken, Japon Elifbası'nda matbaa kalıplarının kullanıldığı düşünülmektedir. Bunu düşünmemizin sebebi eserde “e” olarak sesletilen doğrusu “u” olan karakterin ters basılmış olmasıdır. Buna göre Japon Elifbası'nda “u” sesi bulunmamaktadır.

Mecmua-ı Lügat

Eser Noda Shōtarō'nun yedi Japonca öğrencisinden biri olan Üsteğmen Mustafa Asım tarafından 1893 yılında tamamlanmıştır. Bu bilgiler eserin iç kapağında şu şekilde yer almaktadır:

“Muharriri: Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de ba-irâde-i seniyye Japon lisanı tahsiline memur piyâde mülâzım-ı sâñilerinden Mustafa 'Asım kulları”

Eserin adı, muhtevası ve basım yılı ile bilgilerin yer aldığı iç kapak aşağıda Kesit 3'te verilmiştir. Yazara dair en kapsamlı bilgiye ise da önce de belirttiğimiz üzere Mehmet Esad'ın 1892 yılında kaleme aldığı *Mirat-ı Mekâtib-i Harbiye* adlı eserde rastlanmaktadır. Buna göre Mustafa Asım Efendi hakkında edinebildiğimiz en detaylı bilgi aşağıdaki gibidir:

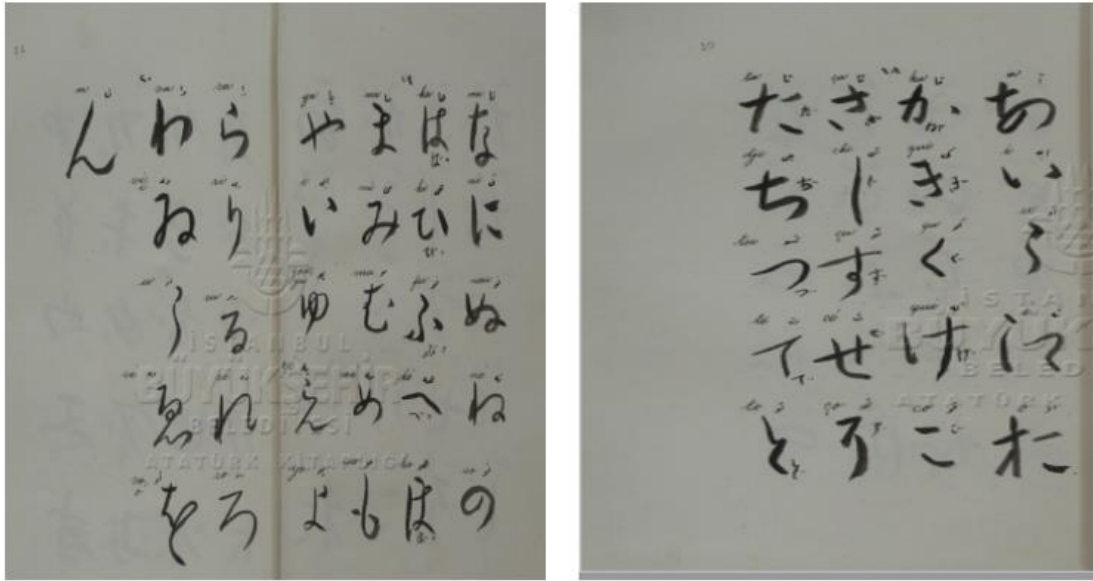
Mustafa Asım Efendi (Çarşamba): Hicri 1308 (M. 1891) senesinde piyade sınıftan mülazım rütbesi ile neşet etmiştir. Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de ba-irade-i seniyye (Japonya) lisanı tahsiline memur Asım Bey – Mümaileyh bu kere Mekteb-i Harbiye coğrafya-yı askerî dersi muavinliğine intihap olunmuştur ve 1291 tarihinde Niş meokii kumandanı iken irtihal eden süvari Mirlioası Mehmet Rifat Paşa'nın mahdumudur. Rifat Paşa ise bu eserde beyan olunduğu vechile 1242 tarihlerinde acemi kışlasında ilk teşkil eden talimhane nam mektebin şakirdanından ve Kırım ve Karadağ muharebeleri şecâatındandır (Mehmet Esad, 1892 s. 771-772).

Kesit 3. Mecmua-ı Lügat iç kapak

İç kapaktan sonra takdim bölümü yer almakta hemen ardından Japoncanın gramerine dair bilgiler verildikten sonra Mustafa Asım'ın Japonca olarak yazdığı bir şiir bulunmaktadır. Sayfa 18-20 arasında Hiragana alfabesi, 21-23 arasında da Katakana alfabesi yer almaktadır. Karşılaştırma eseri Japon Elifbası'nda Katakana'ya yer verilmediği için Kesit 4'te sadece Hiragana alfabesi verilmiştir. Dönemin Japonyasında günümüzde de olduğu gibi dakuten ve handakuten gibi ses değişikliğine uğramış karakterler hece tablolarında yer almamakta, öğrencilere ayrıca öğretilmektedir. Ancak Mustafa Asım, ses değişikliklerine uğrayan karakterleri eserinde göstermiştir. Dakuten [°] işareti olarak ötümlüleşen sesler ana karakterin sağ alt köşesinde tam karakterle gösterilirken, handakuten [°] sadece kullanılabildiği karakterlerin altına işaret olarak konulmuştur.

Kesit 4. Mecmua-ı Lügat a-i-u-e-o dizilimli hiragana tablosu

Japon Elifbası

Eserin elimizdeki baskısı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı dijital arşivinden temin edilmiştir. Eserin ön ve arka kapağı aşağıda Kesit 5'te, Iroha Uta'nın ilk sekiz harfinin yer aldığı ilk sayfası da Kesit 6'da verilmiştir. Kapaktaki bilgiler şu şekildedir:

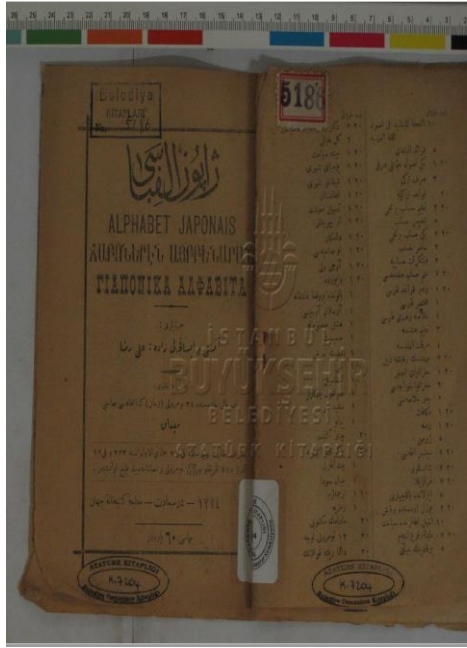
"Japon Elifbası (Fransızca, Ermenice, Rumca), Mürettepleri; Anesti ve İsakcalızâde Ali Rıza, Sahip ve naşiri: Bab-ı Ali Caddesinde 38 numaralı (Zaman) kütüphanesi sahibi Misak, Maârif Nezâret-i Celîlesinin fî 29 cemâziyye'l-evvel sene 323 ve fî 19 Temmuz 321 târîhlü ve 1469 (463?) numrolu (numaralı) ruhsatnâmesiyle tab' olunmuştur. 1324 Der-sa'âdet Matba'a-i Kütübhâne-i Cihân. Pahası 10 paradır"

Eserin kapağında Türkçe, Fransızca, Rumca ve Ermenice Japon Elifbası (Alfabeti) yazmaktadır. Eserin yazılış amacının ve öneminin anlatıldığı "İfade-i Mahsusa" başlığıyla ile verilen ön sözden sonra sayfa 7-12 arasında Iroha dizimli Hiragana tablosu verilmiştir. Katakana alfabesine yer verilmemiş olup, ön sözde dilin veya alfabenin özelliklerine dair bilgi de yoktur. Ancak eserin Osmanlı döneminde Japon diline dair bilgiler içeren ilk basılmış kitap olduğu Misawa ve Akçadağ (2013, s. 254) tarafından belirtilmiştir. Daha sonra DüNDAR (2018, s. 3), Mecmua-ı Lügat adlı eseri bilim dünyasına tanıtmış ve Osmanlı'da

Japon diline dair bilgiler veren ilk eserin Japon Elifbası değil Mecmua-ı Lügat olduğunu bildirmiştir.

Şüphesiz yazım tarihleri karşılaştırıldığında Japon Elifbası'nın görece daha yeni bir eser olduğu ortadadır. Ancak basım ve yayımlanma aşamaları göz önüne alındığında, Mecmua-ı Lügat'ın elimizdeki padişah II. Abdülhamit'e sunulan nüshasından başka bir kopyasına şimdilik rastlanmamıştır.

Kesit 5. Japon Elifbası ön ve arka kapakları

Kesit 6. Iroha için dört dilde sesletim karşılığı

Arabic	Roman	French	Japanese
h	I	I	イ
h-D	PO	RO	ロ
zH	XA	HA	ハ
h	NI	NI	ニ
zO	XO	HO	ホ
zE	XE	HE	ヘ
h-D	TO	TO	ト
zH	TΣI	TCHI	チ

ML ve JE'de Japonca Hecelerin Transliterasyonu

A Sırası (a-i-u-e-o)

- ū U [u]

Gojūon tablosunun üçüncü, Iroha tablosunun ise yirmi dördüncü hecesi olan bu karakterin Mecmua-ı Lügat'te dönemin el yazısı ile yazımı doğru verilmiş, Türkçe sesletimi "أ و" şeklinde gösterilmiştir. Fransızca karşılığı ise "u" ile gösterilmiştir. Japon Elifbası'nda bu hecenin Türkçe sesletimi "ü" ile verilirken Fransızca sesletimin E sesiyle gösterildiği görülmektedir. Hecenin tabloda yirmi dördüncü sırada verilmesi kesinlikle ū U [u] olarak yazılıp sesletilmesi gerektiğinin, diğer bir ifadeyle tabloda bir yanlışlık yapıldığının en büyük kanıtıdır. Eski Japonca döneminden itibaren varlığı bilinen U [u] sesinin tabloda yer almaması ise yapılan hatanın bir başka kanıtıdır. Referans kaynağımız YKN'de yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere Japon Elifbası'nda bu karakter yanlışlıkla baskıya ters girmiştir. Ancak Anesti ve İsakcalızâde'nin sonu [u] ile biten diğer hecelerin sesletimini sistematik olarak "ou" ile verdiği gözlemlenmiştir. Örneğin ぬ nu [nu], む mu [mu] gibi heceler NOU ve MOU olarak verilmiştir. Tek istisna ふ fu [ɸu] hecesidir. JE'de [ɸu] sesi "FOU" yerine "FO" olarak verilmiştir. Diğer yandan ML'de sonu "u" ile biten tüm heceler "u" ile gösterilirken "ou" şeklinde yazımına sadece ɸyu [ju] karakterinde rastlanmıştır. Mustafa Asım bu karakterin Fransızca sesletimini "you / yu" olmak üzere iki şekilde

vermektedir. Böylece iki eserin sonu “u” ile biten hecelerinde Fransızca yazım farklılığı gösteren karakter sayısı 7 olarak tespit edilmiştir.

- **い** | e [e]

Modern Japoncada **え** [e] olarak yazılıp sesletilen bu hece dönemin Japoncasında /e/ ve /je/ olarak sesletilmekte ve yazımı için **い** karakteri kullanılmaktadır. Günümüz Japoncasında yerini **え** karakterine bırakmıştır. Ancak **え** karakteri “y” sırası incelememizde de görüleceği üzere ML’de /je/ olarak sesletilmiş ve “y” sırasında kendine yer bulmuştur. 1886 yılına ait referans kitabımız YKN’de **い** ve **え** ayrımının henüz olmadığı, JE’de ise ses tekrarına gidilmediği için bu heceye yer verilmediği gözlemlenmiştir. Bu durumda ML yazarı Mustafa Asım’ın “a” sırasındaki [e] ile “y” sırasındaki [je] ayrımını ve Japoncaya dair güncel bilgileri hocası Noda Shotarō’dan öğrenmiş olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. **い** hecesi Gojūon’da dördüncü sırada, Iroha’da ise otuz dördüncü sırada yer almaktadır. Mecmua-ı Lügat’te Türkçe sesletimi “e” ile Fransızcası ise é ile vermiştir. Japon Elifbası’nda Türkçe sesletimin “ايه” olduğu, Fransızcasının da IÈ olarak verildiği görülmektedir. Sonu “e” ile biten diğer hecelerın örneğın **ね**[ne] ve **れ**[re] gibi sonu **[e]** sesi ile bitenlerin NÈ ve RÈ ile yazıldığı görülmektedir. Bu durumda JE’de sesin **[e]** değil **[je]** olarak yanlış verildiği açıkça görülmektedir. Zira JE’de “y” sırasındaki hecelerın sesletiminin tümü I ile başlamaktadır. Örneğın **や** [ja], **ゆ** [ju] **よ** [jo] hecelerının Fransızcaları sırasıyla IA, IOU ve IO şeklinde verilirken ML ile aralarında yazım farkı yoktur. ML’de “y” sırasının ünsüzü “y” harfiyle verilmiştir. Her iki eserin de “y” sırası hakkında bilgiler verildiği ve iki eserde kayda değer farklılıklar bulunmadığı için inceleme kısmında “y” sırası ele alınmayacaktır ancak eserler arasında Fransızca yazım farklılıklarına örnek olması için tablo 4’te **や** [ja] hecesine yer verilecektir.

K Sırası (ka-ki-ku-ke-ko)

- **き** [ki] - **く** [ku] - **け** [ke] - **こ** [ko]

Karşılaştırılan iki eserde en fazla yazım farklılığı [k] sesi ile başlayan hecelerde (ka-ki-ku-ke-ko) görülmüştür. **か** [ka] dışındaki diğer dört karakterin ya Türkçe sesletimlerinde ya Fransızca sesletimlerinde ya da tablonun kendi içindeki sisteme aykırı yazım farklılıkları gözlemlenmektedir. **き** [ki] hecesinin Türkçe sesletimi ML’de “**ق**”, Fransızcası “qui” olarak verilirken JE’de sadece Fransızca sesletiminde farklılık gözlemlenmiştir. JE’de hecenin Fransızca sesletimi KI’dır. JE’de tablo boyunca “k” sırasında olan karakterlerden (ka-ki-ku-ke-ko) sadece **く** [ku]’nun sesletiminde “K” yerine “Q” kullanılarak “QUÉ” şeklinde yazıldığı görülmüştür. Türkçe karşılığında ise sadece “ك” harfi vardır. ML’de ise **く** Türkçe karşılığı “**كو**” şeklinde verilirken, Fransızcasında “qu” olarak verilmiştir. Diğer yandan **け** [ke]’nin Türkçe sesletimi her iki eserde de “**ك**” iken Fransızca sesletimi ML’de “qué”, JE’de “KÉ” olarak yazılmıştır. Son olarak **こ** [ko] hecesine baktığımızda ML’de [k] sırasındaki Fransızca sesletim sistematığının bozulduğu, Mustafa Asım’ın bu ses için “q” yerine “c” harfini kullandığı ve “co” ile yazdığı görülmektedir. JE’de ise tablo sistematığı korunmuş Fransızca sesletim “KO” olarak verilmiştir. Türkçe sesletimler ise her iki eserde de “**قو**” olarak aynıdır.

S Sırası (sa-shi-su-se-so)

- さsa [sa] - すsu [su] - せse [se] - そso [so]

S sırası hecelerinden しshi [ei] hecesi dışında kalan diğer dört hecenin her iki eserde de hem Türkçelerinin hem Fransızcalarının farklı verildiği gözlemlenmektedir. ML'de bu sıranın sesletimine Türkçede “ث” harfi ile başlanırken Fransızcalarında “ç” harfi kullanılmıştır. Ancak せse [se] hecesi Türkçede yine aynı harfle başlarken Fransızcada “c” ile başladığı görülmüştür. Buna göre ML'de さsa [sa] hecesi için Türkçe “ث” harfleri, Fransızca için “ça” harfleri kullanılmıştır. すsu [su] hecesi için Türkçe “ثو”, Fransızca için “çu”; せse [se] hecesi için Türkçe sadece “ث”, Fransızca için “cé”; そso [so] hecesi için Türkçe す hecesinde olduğu gibi “ثو”, Fransızca için “ço” harfleri kullanılmıştır. Diğer yandan JE'de bu sıradaki hecelerin yazımı için sistematik bir şekilde Türkçede “س”, Fransızcada “s” harflerinin kullanıldığı ancak せhecesinin Türkçe karşılığında “ص” kullanıldığı farkedilmektedir. Buna göre JE'de さsa [sa] hecesi Türkçe için “سه”, Fransızca için “SA” ile karşılık bulmuştur. Ancak “سه” harf karşılığının せse [se] hecesi için de kullanılmış olması eserdeki bir hatayı daha ortaya koymaktadır. Türkçe yazımları aynı olup Fransızca karşılıkları さ için “SA”, せ için ise “SE” olarak verilmiştir. すsu [su] hecesi Türkçe için “سو”, Fransızca için “SOU” şeklinde yazılmıştır. Son olarak そso [so] hecesi Türkçe için “صو” ile verilirken Fransızca için “SO” ile verilmiştir. Bu tür basit hatalar JE müretteplerinin Japonca bilmemeleri ihtimalini güçlendirirken Ermenice ve Rumca bilgilerinin de sorgulanmasına sebep olmaktadır. Çünkü eserde さve せheceleri adı geçen dillerin alfabelerinde de farklı harflerle gösterilmiştir. Bir başka ihtimal ise müretteplerin bu ayrımı gözden kaçırmış olabileceklidir. Ayrıca せhecesi dönemin Japoncasında farklı yazılmakta idi. Eserlerin yazıldığı dönemde kullanımda olan せTablo 4'te görülmektedir.

T Sırası (ta-chi-tsu-te-to)

- ちchi [tei] - つtsu [tsu]

Bu sırada ちchi [tei] ve つtsu [tsu] hecelerinde farklılık gözlemlenmiştir. ちchi [tei] hecesinin Türkçe karşılığı ML'de “جی” ile verilirken Fransızca karşılığı “dji” olarak yazılmıştır. Türkçe yazımı ve Fransızca yazımı paralellik göstermektedir ancak ne dönem Japoncasında ne de günümüz Japoncasında ち hecesinin bu tür bir sesletimine rastlanmıştır. Bu durumda Mustafa Asım'ın sesi yanlış öğrenmiş olması durumu söz konusu olabileceği gibi bir dikkatsizlik yaptığı da düşünülebilir. Diğer yandan eserin tamamı göz önüne alındığında Mustafa Asım'ın eseri kaleme alırken veya tamamladıktan sonra ana dili Japonca olan birinden yardım alamamış olduğu da düşünülmektedir. JE'de ise aynı hece “جی” ile yazılarak Japonca ses karşılığı doğru verilmiştir. Fransızca karşılığının ise “TCHI” olarak verildiği görülmektedir. Yazımları farklılık gösteren diğer hece ise つtsu [tsu] hecesidir. Hece ML'de “تسو” harfleri ile yazılmıştır. Bu hâliyle Japonca sesletime en yakın yazım verilmiştir. Fransızca karşılığı “tse” olarak gösterilmiştir. JE'de Türkçe karşılığı “جو” olarak verilen bu hecenin Fransızca karşılığı da “TCHOU” olarak yazılmıştır. Bu durumda 1905 Rus Japon Savaşı'nın önemli çarpışmalarından biri olan Tsushima Muharebesi'nin Osmanlı basınında Çuşima/Çoşima Muharebesi olarak yer bulmasını つtsu [tsu] hecesinin “جو” transliterasyonundan kaynaklandığını varsaymak yanlış olmayacaktır. Örneğin 1912 (R 1328) yılında Yüzbaşı Mustafa Kemal tarafından Türkçeye çevirisi yapılan Semenov Viladimir'in 1905 Rus Japon Savaş sırasında tuttuğu günlükte Tsushima sözcüğündeki ilk hece “جو” ile yazılmıştır.

W Sırası (wa-wi-we-u-wo)

- ゐwi [i] - ゑwe [e] - をwo [o]

Günümüz Japoncasında bu sırada sadece わwa [wa] ile をwo [o] hecesi bulunmaktadır. Dönem Japoncasında gördüğümüz ゐwi [i] - ゑwe [e] heceleri 1946 yılından itibaren (savaş sonrası) kullanımdan kalmış kimi zaman hece tablolarında bu hecelerin yerine “a” sırasından “i” ve “e” heceleri kullanılmış kimi tablolarada da buralar boş bırakılmıştır. İncelediğimiz eserlerde ise bu hecelerin sesletimlerinin farklı verildiği gözlemlenmiştir. ゐwi [i] hecesinin Türkçe karşılığı ML’de “وی” olarak verilirken JE’de “اوى” ile verilmiştir. Fransızca sesletimleri ise ML’de vi / i olmak üzere iki ayrı şekilde yazılırken JE’de “OUI” olarak tek şekilde verilmiştir. ゑwe [e] hecesine bakıldığında ML’de Türkçe karşılığının “و” JE’de “به” ile verildiği görülmektedir. JE müretteplerinin bu sesi /je/ sesi olarak kabul ettikleri düşünülmektedir. Fransızca karşılıkları ise ML’de “vé” JE’de “YÉ” olarak yazılmıştır. Son olarak をwo [o] hecesi incelendiğinde Mustafa Asım’ın ML’de hecenin Fransızcadaki iki sesletimini de verdiği görülmektedir. Dönem Japoncasında her iki sesletimin de kullanıldığı bilinmektedir. Buna göre hecenin ML’deki Türkçe karşılığı “أو”, Fransızca karşılığı “vo / o” olarak yazılmıştır. JE’de ise hecenin Türkçe karşılığı “او”, Fransızca karşılığı ise “O” olarak yazılmıştır.

İncelememiz sonucunda elde ettiğimiz bulgular aşağıda Tablo 4.’te özetlenmiştir. Tabloda JP Japonca için, TR Türkçe için ve FR Fransızca için kullanılan kısaltmalardır.

Tablo 4. YKN, ML ve JE’de transliterasyon farklılıkları

Hece Sırası	YKN (1887)	ML (1893)			JE (1908)		
	JP	JP	TR	FR	JP	TR	FR
A あいうえお	う [u]	う	أو	u	اوى	أ	E
	ゐ [e]	ゐ	هه	é	اويه	اييه	IÈ
Y やゆよ	や [ja]	や	يا	ya	يا	يا	IA
K かきくけこ	き [ki]	き	كى	qui	كى	كى	KI
	く [ku]	く	كو	qu	ك	ك	QUÉ
	け [ke]	け	كه	qué	كه	كه	KÉ
	こ [ko]	こ	كو	co	كو	كو	KO
S さしすせそ	さ [sa]	さ	ثا	ça	ثا	ثا	SA
	す [su]	す	ثو	çu	ثو	ثو	SOU
	せ [se]	せ	ث	cé	ث	ث	SE
	そ [so]	そ	ثو	ço	ثو	ثو	SO
T たちつと	ち [tei]	ち	جى	dji	جى	جى	TCHI
	つ [tsu]	つ	تسو	tse	تسو	تسو	TCHOU
W わゐゑを	ゐwi [i]	ゐ	وى	vi / i	وى	اوى	OUI
	ゑwe [e]	ゑ	وه	vé	وه	به	YÉ
	をwo [o]	を	أو	vo / o	او	او	O

SONUÇ

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı tebasına Japon harflerinin öğretilmesi için hazırlanmış Mecmua-ı Lügat adlı Türkçe Japonca sözlükte ve Japon Elibası'nda yer alan alfabe incelendiğinde alfabelerin bütüncül yapıları ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- ML'de hem Hiragana hem Katakana alfabelerine yer verilirken, JE'de sadece Hiragana'ya yer verilmiştir.
- ML'de Gojūon, diğer bir ifadeyle "a-i-u-e-o" dizilimi kullanılırken, JE'de "i-ro-ha" dizilimi kullanılmıştır. Bunun bir sonucu olarak da JE'de ん [N] hecesi yer almamaktadır.
- ML'de *dakuten* ve *handakuten* adı verilen ses değişim işaretlerine yer verilirken, JE'de bu ses değişimleri gösterilmemiştir.
- ML üç dilli bir sözlük olduğu için Japonca hecelerin Türkçe ve Fransızca karşılıkları verilmiştir. JE'de Fransızca sesletimlerin yanı sıra dönemin Osmanlı azınlıklarının dillerinden Ermenice ve Rumca karşılıklarına da yer verildiği görülmüştür.

Eserlerde Japonca harflerin transliterasyonlarına dair elde edilen sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

- A sırasının "u" hecesi JE'de ters basılmış olmakla beraber sesletiminde yanlışlık yapılmış ve "e" ile karşılanmıştır. Ayrıca diğer sıralarda sonu "u" ile biten hecelerin Fransızca sesletiminde istisnalar görülmekle beraber ML'de "u" ile JE'de "ou" harfleriyle yazıldığı gözlemlenmiştir.
- K sırasındaki hecelerin Türkçe karşılıkları hem ML'de hem JE'de kalınlık incelik uyumuna göre "ق" ve "ك" ile ayrılırken Fransızca karşılıklarında iki eserde de bir sistem olmadığı gözlemlenmiştir.
- S sırası hecelerinin Türkçeleri ML'de istisnasız "ث" ile verilirken JE'de bir hecenin (so) "ص" ile diğerlerinin "س" ile karşılandığı gözlemlenmiştir. Fransızcaları ise kendi içinde tutarlıdır.
- T sırasında yer alan ちchi [tɕi] sesi ML'de yanlış verilirken つtsu [tsu] doğru verilmiştir. Diğer yandan JE'de ちchi [tɕi] hecesi doğru sesletilmiş, つtsu [tsu] ise o dönem Osmanlı basınında da yer aldığı gibi "ج" ile gösterilmiştir.
- Her iki eserde de bugün kullanımda olmayan, ancak kullanıldığı dönemde de çift sesletime sahip olan ゐwi [i] ve ゑwe [e] hecelerine yer verilmiştir. Eserlerden ML'de çift sesletim de gösterilirken JE'de tek sesletim kullanmıştır.

Geçmiş 1870'li yıllara kadar uzanan, Ertuğrul Faciasıyla birlikte farklı bir boyuta taşınan Türk Japon ilişkileri bugüne kadar birçok farklı açıdan ele alınmış, incelenmiş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır. Ancak Osmanlı döneminde Japoncanın öğretimine dair yapılmış araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada, II. Abdülhamit döneminde Türklere Japonca öğretmek için hazırlanmış biri sözlük, biri alfabe kitapçığı olan iki eserin Japonca karakterlerinin transliterasyonu karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Osmanlıda Japonca eğitimi üzerine yürütmekte olduğumuz çalışmaların ilk adımı olarak kabul görmesini beklediğimiz bu çalışmayla yabancı dil olarak Japonca öğretimi araştırmacılarının bilimsel çalışmalarına küçük de olsa bir katkı sağlandığı düşünülmektedir. Osmanlıda Japonca eğitimi ve bu sürecin çıktılarında biri olan Mecmua-ı Lügat adlı eserin alfabesi ile

başladığımız bu çalışma dizisinin Mecmua-ı Lügat'te yazı stili, dilbilgisi ve söz varlığı olarak devam etmesi planlanmaktadır.

SUMMARY

Background

Relations between Japan and the Ottoman Empire date back to the 19th century and the two countries began sending delegations to each other in 1870s. In 1887, Prince Komatsu, the nephew of Emperor Meiji, presented The Supreme Order of the Chrysanthemum, which is considered the greatest order of Japan to Sultan Abdulhamid II. In response, Sultan Abdulhamid II sent a delegation to Japan with the Frigate Ertuğrul to present the highest Ottoman Order Al-i İmtiyaz and to offer some gifts in 1889. The frigate sank on her way back to Istanbul in 1890, and more than 500 crew died. 69 soldiers who survived the accident were brought to Istanbul with two Japanese cruisers. Noda Shōtarō, an employee of the Japanese Jiji Shinpo newspaper, also came to Istanbul with these cruisers. Sultan Abdülhamit II asked Noda to live in İstanbul for a while in order to find out more about Turkish language and to teach Japanese to the students of Ottoman Millitary College. Thus, Japanese language teaching education began for the first time in the Ottoman Empire. In 1893, after completing his Japanese education, Mustafa Asim Efendi, one of Noda's students, wrote a trilingual dictionary called Mecmua-ı Lügat. Before this dictionary, a booklet titled Japon Elifbası, which was written by Anesti and İsakcalızâde Ali Rıza in 1905, was known as the first Japanese publication in the Ottoman Empire. In both works, the Japanese Hiragana alphabet is introduced to the readers through Turkish transliterations of the syllables. In our study, we focused on the transliteration problems of these two alphabets.

Purpose

The main purpose of the study is to reveal the transliteration differences in these alphabets written 15 years apart. Our secondary goal is to make a contribution to the Japanese studies that is being carried out in Turkey.

Method

The article is based on qualitative analyses. Both alphabets of Mecmua-ı Lügat and Japon Elifbası were considered as our research documents. Firstly, the alphabet of a literacy book used in primary schools in Japan in 1887s was determined as the reference alphabet because it was printed most recently to the Mecmua-ı Lügat. Secondly, we figured out the differences between reference alphabet and the alphabets written in Turkey. After differences were detected Mecmua-ı Lügat and Japon Elifbası were compared. Data were analysed qualitatively.

Findings

The main structural findings are as follows:

- Japanese writing system is consisted of three different alphabets called Hiragana, Katakana and Kanji. In Japon Elifbası (JE) there is only Hiragana while Mecmua-ı Lügat (ML) teaches both Hiragana and Katakana.
- In ML gojūon, in other words, "a-i-u-e-o" sequence was used. In JE, the "i-ro-ha" sequence was used. As a result, the syllable *h* n [N] is not included in JE.
- While voice change signs called dakuten and handakuten are used in ML, these voice changes are not shown in JE.

- Since ML is a trilingual dictionary, Turkish and French equivalents of Japanese syllables are given. In JE, it is seen that in addition to the French pronunciations, Armenian and Greek equivalents (Ottoman minorities' languages) are also included.

The findings about transliteration differences are as follows:

- In JE, the "u" syllable of line A is reversed and pronounced as "e". In addition, although there are exceptions in the French pronunciation of syllables ending with "u" in other lines, it has been observed that they are written as "u" in ML and "ou" in JE.
- While the Turkish equivalents of the syllables in the K line are separated by "ق" and "ك" according to the back and front vowel harmony in both ML and JE, it has been observed that there is no systematic in both works in French equivalents.
- It has been observed that the syllables of the S line are written with "ث" in ML without exception, while in JE one syllable (so) is written with "ص" and the others with "س" in Turkish transliterations. French transliterations are consistent within themselves.
- While ち chi [tei] sound in the line T is given incorrectly in ML, つ tsu [tsu] is given correctly. On the other hand, in JE, the syllable ち chi [tei] was spelled correctly, while つ tsu [tsu] was denoted with "جى" as it was in the Ottoman press at that time.
- In both works, the syllables ゐ wi [i] and ゑ we [e], which are not in use today, are included.

Conclusions

According to our analyses we can easily say that writers of Japon Elifbası has little or no knowledge about Japanese language while Mustafa Asım had Japanese education background from a Japanese native teacher. Until Mecmua-ı Lügat was introduced, the data we had were very limited about the Japanese language education in the Ottoman period. We expect that this study would be accepted as the first step of our research series. In this first step, detailed information about one of the Japanese students, Mustafa Asım, was revealed and a small part of his work was introduced. This study series is planned to continue with research from different perspectives on Mecmua-ı Lügat such as "writing style", "grammar" "vocabulary" and Noda's students.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerde telif hakkı ihlali yoktur.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or Project.
<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	There is no copyright infringement in the images used in the study.

KAYNAKÇA

- Anesti, & Rıza, A. (H. 1324 (1908)). *Japon Elifbası*. Dersaadet (İstanbul): Matbaa-i Kütüphane-i Cihan.
- Asım, M. (H. 1310 M. 1893). *Mecmua-ı Lügat*. İstanbul: II. Abdülhamit'e ithaf edilmiş ancak yayımlanmamıştır.
- Dündar, A. M. (2012). Japan in the Turkish press: An essay on books written about Japan in Ottoman script during the 19th and 20th centuries. *Asian Research Trends New Series* (7), 55-73. 5 8, 2020 tarihinde <http://id.nii.ac.jp/1629/00003734/> adresinden alındı
- Dündar, A. M. (2015). Muhayyel tarihe itiraz: Ertuğrul faciası, Yamada Torajiro ve Abdülhalim Noda Shotaro üzerine. K. A. Akkemik içinde, *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*. (s. 362-372). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Dündar, A. M. (2018). İlk Türkçe (Osmanlıca)-Japonca dilbilgisi kitabı ve sözlüğü. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-17.
- Esat, M. (1310). *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye: Mekteb-i Fünun-u Harbiye-i Şahane'nin ibtidai tesisinden bu ana kadar neşet eden zabitanın isim ve teliflerinin havi ve mektebin altmış senelik terakkiyatını muhtevi bir eser-i askeriyedir*. İstanbul: (Artin Asaduryan) Şirket-i Harbiye Matbaası.
- Esenbel, S. (2015). *Japon modernleşmesi ve Osmanlı-Japonya'nın Türk dünyası ve İslam politikaları* (2. b.). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Inagaki, C. (1887). *Kotei dokuhon*. Tokyo: Fukyuusha.
- Kurtcephe, İ., & Balcıoğlu, M. (1992). *Kara Harp Okulu tarihi*. Ankara: Kara Harp Okulu Matbaası.
- Misawa, N., & Akçadağ, G. (2008). The first Japanese language education in the Ottoman Empire (1891-92): Shotaro Noda's lectures in Ottoman Military School. *Tōyōdaigaku Khakaigakubu Kiyō*, 1(46), 219-248.
- Misawa, N., & Akçadağ, G. (2013). The beginning of the Japanese language education in the Ottoman Empire. *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLI, 253-278.
- Monbushou Henshuu Kyoku. (1886). *Yomi kaki nyūmon: Shōgakkō kyōkayō sho*. Tokyo: Monbushou Henshuu Kyoku.
- Naikaku Fu (Bousai Tantou). (2006, Temmuz). -Disaster management news-. *Kouhou Bousai* (34), s. 14. Temmuz 20, 2019 tarihinde <http://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/10999943> adresinden alındı
- Okimori, T. (2004). *Nihongo shi* (17. b.). Tokyo: Oufuu.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*. (1317 / 1899). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Seeley, C. (1991). *A history of writing in Japan*. Leiden: E. J. Brill.
- Semenov, V. (R 1328 / M 1912). *Çushima muharebesi*. Çev. Yüzbaşı Mustafa Kemal. İstanbul: Matbaa-yı Bahriye.
- Tokyo Kyouiku Kai. (1892). *Shōgakkō shūji chō gobun*. Tokyo: Tokyo Kyouiku Kai.
- Ulusan Şahin, F. Ş. (2001). *Türk-Japon ilişkileri (1876-1908)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yuzawa, T., & Matsuzaki, H. (2004). Gojūon-zu wa Nihon-go no oto no ichi ran-hyō ka? [Gendai nihongo on'in taikai]. T. Yuzawa, & H. Matsuzaki içinde, *Onsei Onin Tankyūhō - Nihongo Onsei e no Izanai- (Shirīzu Nihongo Tankyūhō)* (s. 49-59). Tokyo: Asakura Shoten.

5. ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları

Doç. Dr. Derya Yıldız
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
deryacintasyildiz@gmail.com

Doç. Dr. Dilek Ceran
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
dlkcrn@yahoo.com

Öz

“Somut olmayan kültürel miras” terimi, UNESCO’nun “kültürel mirasın korunması” için yürüttüğü programlar sırasında ortaya çıkmıştır. UNESCO, somut olmayan kültürel mirası, özelde ait olduğu topluluğun genelde ise insanlığın ortak mirası olarak kabul eder. Somut olmayan kültürel mirasın korunması, bu değerlerin sürdürülebilir olmasına bağlıdır. Bu da somut olmayan kültürel mirasın genç kuşaklara anlatılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle eğitim sistemlerinin kültürel mirası korumak için farkındalık oluşturmaları gerekmektedir. Bu çalışmanın amacını, 5. ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan somut olmayan kültürel miras unsurlarının incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmada doküman incelemesi kullanılmıştır. Verilerden, gerektiğinde alıntılar yapılmıştır. UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde yer alan ve her iki sınıf kitabında yer alan unsurlar: Mevlevi Sema Töreni, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Dede Korkut Mirası: Destan, Masal ve Müzik, Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği; sadece 5. Sınıfta yer alan unsurlar: Alevi-Bektaşî Ritüeli: Semah, Âşıklık Geleneği, Geleneksel Çini Ustalığı; sadece 7. Sınıfta yer alan unsurlar: Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı, Bahar Kutlaması: Hidrellez’dir. Bulgulara göre Türkçe ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras unsurlarına daha fazla yer verilmesi gerektiği belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: Somut olmayan kültürel miras, Türkçe eğitimi, Türkçe ders kitapları, UNESCO, envanter.

Intangible Cultural Heritage Elements in Turkish Language Course Books of Grade 5 and Grade 7

Abstract

The term “intangible cultural heritage” emerged during the programs conducted by UNESCO for “the safeguarding of cultural heritage”. UNESCO visualises intangible cultural heritage as the common memory of primarily the society that creates and safeguards it and then the whole humanity. Safeguarding of intangible cultural heritage would be possible by making this heritage sustainable. Therefore, educational systems should show the young generations the significance of cultural heritages and create awareness to safeguard cultural heritage. The main purpose of this study is to investigate elements of intangible cultural

Gönderim Tarihi / Sending Date: 07/07/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 04/11/2020

heritage included in Turkish language course books of grades 5 and 7. The study is a qualitative research, and it has been evaluated using the document review method. When it was necessary, the findings examined in the research were directly quoted. The elements which are inscribed in the UNESCO Intangible Cultural Heritage Lists and Inventories of the Ministry of Culture and Tourism, and included in the course books of both grades are: The Mevlevi Sema Ceremony, The Kırkpınar Oil Wrestling -Festival, The Heritage of Dede Qorqud: Epic Culture, Folk Tales and Music, Turkish Coffee Culture and Tradition; in only grade 5 are: Alevi-Bektaşî Ritual, Semah, The Aşıklık Tradition, Traditional craftsmanship of Çini-making; only grade 7 are: Ebru, Turkish art of marbling, The Spring Celebration: Hıdrellez. In reference to the findings, it can be concluded that Turkish language course books should be enriched with texts involving more expressions related to intangible cultural values.

Keywords: Intangible cultural heritage, Turkish education, Turkish course books, UNESCO, inventory.

GİRİŞ

Toplumlarda aidiyet duygusu kültürel miras aracılığıyla sağlanır. Kültürel miras da ancak yeni nesillere aktarılarak geleceğe taşınabilir. Bu bakımdan eğitimde somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına gereken önem verilmeli ve yeni nesiller bu bağlamda yetiştirilmelidir.

“Somut olmayan kültürel miras” terimi, UNESCO’nun “kültürel mirasın korunması” için gerçekleştirdiği çalışmalarda ortaya çıkmıştır. “Somut olmayan kültürel miras”ı, UNESCO; toplulukların ve bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak gördükleri uygulamalar, anlatımlar, beceriler ve kültürel mekânlar şeklinde tanımlamaktadır (UNESCO, 2003). Logan (2007, s. 36) da somut olmayan kültürel mirası “cansız nesnelere yerine insanlarda anlam bulan miras” biçiminde ifade etmektedir. Foley (2014) UNESCO’nun, 1970’lerden beri insanlığın somut olmayan kültürel mirasını koruma üzerine çalışmalar yaptığını belirtir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi (2003) ile somut olmayan kültürel mirasın içeriği ortaya koyulmuştur. Sözleşme’de (2003, s. 49) sözlü ve somut olmayan kültürel miras yapıtları aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırılmıştır:

1. Dilin Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarılmasında Bir Araç İşlevi Gördüğü Sözlü Anlatımlar ve Sözlü Gelenekler
2. Gösteri Sanatları
3. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller, Festivaller
4. Halk Bilgisi, Evren ve Doğa İle İlgili Uygulamalar
5. El Sanatları Geleneği

UNESCO’nun 32. Genel Konferansı’nın 17 Ekim 2003 tarihli Genel Kurulu’nda kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Türkiye’de 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 45. ülke olarak kabul etmiştir. Sözleşmenin Türkiye’deki icracı kurumu, görev ve sorumlulukları itibariyle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü olarak tayin edilmiştir. Türkiye, 2006-2010 yılları arasında SOKUM Sözleşmesi Hükümetlerarası Komite üyeliğine seçilmiş, 2008-2010 yılları arasında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne Taraf Devletlerce önerilen dosyaları raporlandırılan Alt Organda görev yapmıştır. Türkiye, kendi Ulusal Envanter sistemini kurarak ve dosya hazırlama süreçlerini oluşturarak Âşıklık Geleneği (2009), Karagöz (2009), Geleneksel Sohbet Toplantıları (2010), Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah (2010), Geleneksel Tören Keşkeği (2011) ve Mesir Macunu Festivali (2012) gibi somut olmayan kültürel miras unsurlarının Temsilî Liste’ye yazılmasını sağlamıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013).

Türkiye’de korunması gereken sayısız insanlık mirası yeni çalışmalar yapılmasını beklemektedir. Bu zengin birikimi oluşturan coğrafyanın “somut olmayan” kültürel mirasının da korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem taşımaktadır (Oğuz, 2013, s. 65).

Ashworth, Graham ve Tunbridge (2007, s. 78) ile Howard (2003, s. 31), kültürel mirasın; kimlik oluşturma, sanatsal, tarihi ve bilimsel değer taşıması bakımından korunması gerektiğinin altını çizer. Kültürel miras bir toplumun kültürel kimliğini oluşturduğu için toplumun devamını sağlar ve topluma aidiyet duygusu sağlar. Bu

bakımdan kültürel miras kavramı kültürel hakların korunması ve kuşaklar arası bağın güçlendirilmesinde önemli toplumsal işlevlere sahiptir. Bu noktada en önemli görev eğitime düşmektedir.

Ekici (2004, s. 9), somut olmayan kültürel mirasın korunmasında bu mirasın “sürdürülebilir” kılınmasının önemine dikkat çeker. Bu da bu mirasın yeni nesillere aktarılmasının önemini göstermektedir. Bu nedenle eğitim sistemleri aracılığıyla kültürel mirası korumak için farkındalık oluşturulması elzemdir. Börekçi (1999, s. 534), toplumların deneyimlerinin ancak yeni nesillere aktarıldığında kültüre dönüştüğünü belirtir ve bu aktarımın da dil vasıtasıyla olacağına dikkat çeker. Benzer biçimde Başgöz (1999, s. 65) de kültür aktarımında eğitimin önemine vurgu yapar. 2010 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaygın ve Örgün Eğitimde Değerlendirilmesi Uluslararası Toplantısında dünyada bu sorunsala cevap bulma çalışmalarında Türkiye öncü bir rol üstlenmiş ve kültürel mirasın hak ettiği değeri bulmasında eğitimin yerine dikkat çekmiştir. Çünkü ancak eğitim aracılığı ile somut olmayan kültürel miras unsurları gelecek nesillere aktarılabilir. Nitelikli bir eğitim sayesinde bireyler somut olmayan kültürel miras unruklarının önemini kavrar ve onlara hak ettikleri değeri verir.

Akhan (2014, s. 726), Türkiye’de örgün eğitimde kültürel miras eğitiminin en çok Sosyal Bilgiler, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih ve Türkçe derslerinde verildiğini ifade eder. UNESCO’nun, hazırladığı somut olmayan kültürel miras listelerinin yanı sıra ülkemizde Kültür ve Turizm Bakanlığının çalışmaları çerçevesinde de envanterler oluşturulmuştur. Bir unsurun UNESCO SOKÜM Listelerine kayıt edilebilmesi için başvuruda bulunan ülkenin o unsuru ulusal envanterine kayıt etmesi zorunludur (<https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>). UNESCO’nun SOKÜM listelerinde Türkiye’ye ait 18 unsur yer alırken Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterinde 114 unsur yer almaktadır. Okullardaki eğitim ve öğretimin esas görevi kültürün kuşaklara aktarılmasını ve devamını sağlamaktır. Bu nedenle, Türkçe ders kitaplarında somut olmayan kültürel mirasın yeterli şekilde aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Somut olmayan kültürel mirasın çocuklara aktarılmasında edebî eserlerden ve ders kitaplarından yararlanmak gerekmektedir. Alan yazında hem Unesco’nun SOKÜM listeleri hem de Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterini birlikte ele alarak ders kitaplarında bu somut olmayan kültürel miras unsurlarını belirlemeye çalışan başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda kültürün aktarıcısı olan ve eğitimde ana materyal olan 5. ve 7. Türkçe ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras unsurlarına ne kadar yer verildiğinin belirlenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Verilerin Toplanması

5. ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki somut olmayan kültürel miras unsurlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinde algılar ile olaylar bütüncül bir şekilde ortaya konulur (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 74).

Araştırmada UNESCO listeleri ve Kültür Bakanlığının somut olmayan kültürel miras ulusal envanteri kapsamında 5. ve 7. sınıf Türkçe ders kitapları incelenmiş ve veriler değerlendirilmiştir.

Çalışma Materyalleri

Bu araştırmanın materyallerini 5. ve 7. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Ders kitaplarındaki toplam kırk metin ve etkinliklerin tamamında somut olmayan kültürel miras unsurları aranmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada 5. ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinler ve etkinlikler incelenmiş ve Türkçe ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. İncelenen metin ve etkinliklerde somut olmayan kültürel miras alanlarıyla ilgili bir ögenin yer alması ölçüt olarak belirlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliği için de bir alan uzmanından verileri değerlendirmesi istenmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterlerinde yer alan somut olmayan kültürel miras unsurları

UNESCO ve Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Her İki Sınıf Kitabında Yer Alan Unsurlar	UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 5. Sınıfta Yer Alan Unsurlar	UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 7. Sınıfta Yer Alan Unsurlar	Sadece Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 5. Sınıfta Olan Unsurlar	Sadece Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 7. Sınıfta Olan Unsurlar
	<i>Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah</i>	<i>Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı</i>	<i>Aşık Oyunu</i>	<i>İmece</i>
	<i>Âşıklık Geleneği</i>	<i>Bahar Kutlaması: Hıdrellez</i>	<i>Horon</i>	
<i>Karagöz</i>	<i>Geleneksel Çini Ustalığı</i>		<i>Cirit</i>	
<i>Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali</i>				
<i>Dede Korkut Mirası: Destan, Masal ve Müzik</i>				
<i>Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği</i>				

Tablo incelendiğinde UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterlerinde yer alan somut olmayan kültürel miras unsurlarına ders kitaplarında çok sınırlı biçimde yer verildiği görülmektedir.

UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Her İki Sınıf Kitabında Yer Alan Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarına Örnekler:

Karagöz:

“Karagöz, sanatçının performansına dayalı bir gölge oyunu olup Karagöz ve Hacivat arasında geçen karşılıklı, komik diyaloglar ve atışmalara dayanır.” (5. Sınıf, s. 85)

Karagöz ve Hacivat maceralarını izlemek bizler için biraz uzak ama kahvehaneler hâlâ toplumsal yaşamın temel mekânlarından birini oluşturmaktadır. (7. Sınıf, s. 95)

Kırkpınar yağlı güreş festivali:

“O kadar maceradan sonra nihayet Edirne’ye vardık. Dedem yolu bildiği için Kırkpınar Yağlı Güreşleri’nin yapıldığı alanı bulmakta zorlanmadık.” (5. Sınıf, s. 211)

“Kırkpınar güreşleri haziran ayının ortalarında yapılır.” (7. Sınıf, s. 247)

Dede Korkut mirası: destan, masal ve müzik:

“Dede Korkut, Dirse Han’ın oğluna isim verdikten sonra olaylar nasıl gelişmiş olabilir?” (5. Sınıf, s. 156)

“Bir “Dede Korkut” hikâyesi okuyarak Türklerin yaşayış tarzlarına yönelik notlar alınız.” (7. Sınıf, s. 115)

Türk kahvesi kültürü ve geleneği:

“Keyfine çok düşkün biri olan Affan Efendi’nin dükkânı akşamları sohbet, kahve içmeye gelen memurlarla dolar; bu hâliyle dükkân bir kahvehaneye dönüşürdü.” (5. Sınıf, s. 18)

“Türk kahvesinin hazırlanışı ve sunumunu” aile büyüklerinizden veya çoklu medya kaynaklarından yararlanarak araştırınız. (7. Sınıf, s. 87)

UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 5. Sınıfta Yer Alan Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarına Örnekler:

Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah:

“Yunus Emre’den, Mevlana’dan, Hacı Bektaş’tan, Hacı Bayram-ı Veli’den, Pir Sultan Abdal’dan, Koca Sinan’dan beslenen bu toprağın evlatları, zalimlere karşı istiklali ve istikbali için direndi.” (5. Sınıf, s. 55-58, 97-98)

Âşıklık Geleneği:

“Bir ah çeksem dağı taşı eritir,

Gözüm yaşı değirmeni yürütür.”

Karacaoğlan (7. Sınıf, s. 31)

Geleneksel Çini Ustalığı:

“Ülkemizin dört bir yanında Yavrum adsız bir çeşme ol. Görülen iyilik amacıyla yaptırılmış çeşme örneği.

Çinili Çeşme” (5. Sınıf, s. 95)

UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 7. Sınıfta Yer Alan Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarına Örnekler:

Ebru: Türk kâğıt süsleme sanatı:

“Ebru sanatı ilk olarak Orta Asya’da ortaya çıkmıştır.” (7. Sınıf, s. 254)

Bahar Kutlaması: Hıdırellez:

“Bayram sabahlarını, Hıdırellez günlerini, kuyuların işleyip işlemediklerini, akranlarını, evleri, sokakları, bazı belli başlı ağaçları soruyor; bunlarla ilgili en ayrıntılı bilgileri öğrenmek istiyordu.” (7. Sınıf, s. 121)

Sadece Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 5. Sınıfta Yer Alan Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarına Örnekler:

Aşık oyunu:

“Aşık oynardım. Hani şu koyunların bacaklarından çıkan kemik var ya, işte onunla. Aşığı kırmızı, çıkmaz boyaya boyardım. (5. Sınıf, s. 11-12)

Horon:

Folklorik bir halay türü olan horon, kemençe müziği eşliğinde oynanır. (5. Sınıf, s. 147)

Cirit:

“Anadolu’nun geleneksel seyirlik oyunları arasında cirit oyunlarının yeri büyüktür. Cirit oyunları, bir eğlence, bir yiğitlik ve çeviklik gösterisi, aynı zamanda bir atlı spordur.” (5. Sınıf, s. 194)

Sadece Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve Sadece 7. Sınıfta Olan Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarına Örnekler:

İmece:

“İmece usulüyle suyun tarlalardan geçirilerek köye ulaştırılması.” (7. Sınıf, s. 236)

UNESCO Listesinde Olup Kitaplarda Yer Verilmeyenler:

“Meddahlık, Nevruz, Geleneksel Sohbet Toplantıları, Tören Keşkeği Geleneği, Mesir Macunu Festivali, İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka, Islık Dili”

Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterinde Kayıtlı Olup Kitaplarda Yer Verilmeyenler:

“Meddahlık Geleneği, Nevruz, Barana, Sıra Gecesi, Yâren vb. Geleneksel Sohbet Toplantıları Tören Keşkeği Geleneği, Mesir Macunu Festivali, Nazar Boncuğu Geleneği, Aşure Geleneği, Sabantoy ve Tepreş, Sarıkeçililer ve Yayla Göçü, Islık Dili, Taş İşlemciliği Geleneği, Ahilik, Arguvan Türküleri, Atma Türkü Geleneği, Barak Havaları, Bıçakçılık Geleneği, Boğaz Havaları, Bozlak Havaları, Cam Altı Resmi, Halı Dokuma Geleneği, Hayır Geleneği, Kaşenlik, Keçecilik Geleneği, Kilim Dokuma Geleneği, Kirvelik, Kispet Yapımcılığı, Köçeklik, Köroğlu Hikâyelerini Anlatma Geleneği, Köse Oyunu, Lületaşı İşleme Sanatı, Mayıs Yedisi, Yazmacılık Geleneği, Zeybeklik Geleneği, Ahşap Oymacılığı, Oya Sanatı, Sepetçilik Geleneği, Seğmenlik Geleneği, Sinsin Oyunu, Telkâri Sanatı, Yağmur Duası Törenleri, Arabaşı Geleneği, Çalgı Yapımcılığı, Çoban Bayramları:Koç Katımı, Saya, Döl Dökümü, Yünüm-Koyun Yüzdürme, Aşuk ve Maşuk, Bakırcılık Geleneği, Bar, Bastonculuk Geleneği, Cezayir Havaları, Çömlekçilik Geleneği, Edirnekâri Sanatı, Erguvan Bayramı, Ehram Geleneği, Çeyiz Geleneği, Çiğdem Pilavı, Değirmen Kültürü, Deve Oyunu, Diş Hediği Geleneği, Hat Sanatı , Hoyrat , İpek ve İpek Böcekçiliği Kültürü, Kanaviçe İşleme Geleneği, Karşılama, Katı' Sanatı, Kına Gecesi, Kız Kaçırma Oyunu, Kukla, Kündekâri Sanatı, Macahel Şarkı Söyleme Geleneği, Mâni Söyleme Geleneği, Minyatür Sanatı, Ninni Söyleme Geleneği, Ölü Helvası Geleneği, Pekmez ve Şıra Yapımı, Saraçlık Geleneği, Sedef Kakma Sanatı, Şivlilik Geleneği, Talikacılık, Taziye Geleneği, Tezhip Sanatı, Topaç, Üfleme Cam ve Beykoz İşi Süsleme Sanatı, Yemenicilik Geleneği, Yorgancılık Geleneği, Zeytin ve Zeytinyağı Kültürü, İnce Ekmek Geleneği: Yufka ve Lavaş, Mersiye Geleneği, Mevlit

Geleneği, Lokum Kültürü, Tahta Kaşık Geleneği, Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Mangala/Göçürme, Geleneksel Mey Zanaatkarlığı ve İcracılığı, Çay Kültürü.”

TARTIŞMA

Somut olmayan kültürel mirasın korunması için eğitim sistemlerinin farkındalık oluşturması gerekmektedir. Betimsel özellikteki bu araştırmada 5. ve 7. sınıf Türkçe ders kitapları somut olmayan kültürel miras öğelerine yer verme açısından ele alınmıştır.

UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterlerinde yer alan ve her iki sınıf kitabında yer alan unsurlar: Karagöz, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Dede Korkut Mirası: Destan, Masal ve Müzik, Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği'dir. UNESCO ve Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde ve sadece 5. Sınıfta yer alan unsurlar: Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah, Âşıklık Geleneği ve Geleneksel Çini Ustalığı'dır. UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterlerinde ve sadece 7. Sınıfta yer alan unsurlar: Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı, Bahar Kutlaması: Hıdrellez'dir. Sadece Kültür ve Turizm Bakanlığının Ulusal Envanterlerinde yer alan ve sadece 5. Sınıfta olan unsurlar: Aşık Oyunu, Horon, Cirit'tir. Sadece Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterlerinde yer alan ve sadece 7. Sınıfta olan unsur ise İmece'dir.

UNESCO listelerinde olup kitaplarda yer verilmeyenler ise “Mevlevî Sema Töreni, Meddahlık, Nevruz, Geleneksel Sohbet Toplantıları, Geleneksel Türk Okçuluğu, Tören Keşkeği Geleneği, Mesir Macunu Festivali, İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka, Islık Dili'dir.

Kültür ve Turizm Bakanlığının ulusal envanterlerinde olan ancak Türkçe ders kitaplarda yer verilmeyen doksan üç somut olmayan kültürel miras unsuru tespit edilmiştir. Savaşkan'ın (2016) Türk Edebiyatı ders kitaplarını incelediği araştırmasında da bu araştırmaya benzer şekilde somut olmayan kültürel miras unsurlarına kitaplarda yeterince yer verilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Kolaç'ın (2009) çalışmasında da Türkçe ders kitaplarında Karagöz, geleneksel Türk süsleme sanatları, geleneksel seyirlik oyunlar, Hıdrellez, Nevruz gibi somut olmayan kültür öğelerine yer verildiği diğerlerinin ihmal edildiği belirlenmiştir. Bu veriler, Dede Korkut ve Karagöz dışında, ders kitaplarında yer verilenlerin önemli bir bölümünün somut olmayan kültürel unsurlarla ilgili yüzeysel bilgileri içerdiğini ve çoğunun metinlerde yapılan kısa atıflardan ibaret olduğunu göstermektedir. Bu durum Dede Korkut ve Karagöz'de olduğu gibi Türkçe ders kitaplarında somut olmayan kültür değerlerine yönelik bilinç ve farkındalığı arttıracak, düzeye uygun etkinliklere yer verilmesi ve Türkçe ders kitapları somut olmayan kültür değerleriyle ilgili daha fazla ifadeler içeren metinlerle zenginleştirilmesi gereği ifade edilebilir. Alan yazındaki çalışmalar (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005; Copeland; 2004; Curtis ve Seymour, 2004; Foley, 2014; Hereduc, 2005; Yücel, 2006) kültürel mirasın korunmasında eğitimin önemine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan Türkçe ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras unsurlarına daha fazla yer verilmeli ve etkinlikler de bu bağlamda artırılmalıdır.

Yeşilbursa'nın (2013) araştırmasında öğrencilerin kültürel eserleri önemli bir bilgi kaynağı olarak gördükleri belirlenmiştir. Kültürel mirasa yönelik eğitimlerin olumlu tutum geliştirmeye etkisini inceleyen araştırmalarda (Curtis ve Seymour, 2004; Dönmez ve Yeşilbursa 2014) yapılan etkinliklerin öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarını geliştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aslan ve Ardemagni'nin (2002), araştırmasında da miras eğitimiyle öğrencilerin kültürel mirası korumanın onların

sorumluluğu olduklarının farkına vardıkları belirlenmiştir. Eğitimde kullanılan ana materyal ders kitapları olduğu için özellikle somut olmayan kültürel mirasın yeni nesillere aktarılmasında kitaplar büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras unsurlarına daha fazla yer verilmeli ve öğrencilerin bu değerleri içselleştirmelerine yardımcı olunmalıdır.

Gimenez, Guiz ve Listan'ın (2008), araştırmalarında kültürel miras eğitiminin sosyo-doğal çevre hakkında eleştirel düşünmeyi desteklediğini tespit etmişlerdir. Wilhelm, (2004) da kültürel miras eğitiminin derslerle bağlantılı olarak verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda ders kitaplarında kültürel miras unsurlarına yeterince yer verilmesi gereği ortadadır. Ders kitaplarına seçilecek metinlerde somut olmayan kültürel miras unsurlarına yer verilmesine özen gösterilmeli, derslerde de bu unsurların önemini kavratacak etkinlikler yapılmalıdır. Kasapoğlu Akyol (2016) da okullarda gerçekleştirilecek somut olmayan kültürel miras eğitiminde öğrencilerin daha fazla ilgisini çeken ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesine yardımcı olan uygulamalara dikkat çeker. Bu da ancak ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras unsurlarına yer veren nitelikli metinler ve etkinliklerle elde edilebilecektir.

Dönmez ve Yeşilbursa'nın (2014) araştırmasında kültürel miras eğitiminin öğrencilerin kültürel mirasa karşı olumlu tutum geliştirmelerinde rol oynadığı belirlenmiştir. Bu bakımdan derslerdeki etkinliklerde kültürel miras unsurlarına yer verilmesi önem taşımaktadır. Gürçayır Teke (2013) de sözleşmenin başarıya ulaşmasının eğitim konusunda elde edilecek başarılarla paralellikler göstereceğine dikkat çeker. Somut olmayan kültürel miras unsurlarını öğrenmek eğitimin önemli bir parçası oluşturmaktadır. Çünkü bireyler somut olmayan kültürel miras unsurlarının önemini kavrayarak onlara gereken değeri verir ve kültürlerinin farkına vararak geçmiş ve gelecek arasında köprü oluştururlar. Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras unsurlarının eğitimle olan ayrılmaz ilişkisi göz önüne alınmalı ve Türkçe ders kitapları bu unsurlar bakımından zenginleştirilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularına göre 7. Sınıf Türkçe ders kitabında 5. Sınıf ders kitabına kıyasla daha az somut olmayan kültürel miras unsuruna yer verildiği belirlenmiştir. Kültürel mirasın her sınıf düzeyinde önemli olmasından hareketle özellikle 7. Sınıf Türkçe ders kitabı bu bakımdan zenginleştirilmelidir. Sonuç olarak Türkçe dersinin kültürel unsurlarla sıkı bir ilişki içinde olduğu unutulmamalı ve bu sebeple Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde ve etkinliklerde somut olmayan kültürel miras unsurlarına hak ettiği yer verilmelidir.

Türkçe ders kitaplarında somut olmayan kültür değerlerine yönelik farkındalığı arttıracak etkinliklere yer verilmesi ve Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültür değerleriyle ilgili metinlerle zenginleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca somut kültürel mirasın korunması için farklı düzeydeki ders kitapları da incelenmeli ve bu kitaplardaki somut olmayan kültürel miras unsurları tespit edilmelidir. Çünkü ders kitapları eğitimdeki ana materyallerdendir ve bu materyallerde toplumun en önemli unsurlarından olan somut olmayan kültürel miras unsurlarının ne derece yer aldığı belirlenmesi önemlidir. Çünkü ancak eğitim aracılığıyla bireylerin somut olmayan kültürel miras unsurlarına gereken değeri vermeleri sağlanabilir. Ayrıca eğitimin uygulayıcıları olan öğretmenlerin somut olmayan kültürel mirasın eğitime yönelik yeterliklerini ve görüşlerini belirlemeye yönelik

çalışmalar ile öğretim programlarında somut olmayan kültürel mirasın ne ölçüde yer aldığı belirlendiği çalışmaların yapılması da önem taşımaktadır.

SUMMARY

The term “intangible cultural heritage” emerged during the programs conducted by UNESCO for “the safeguarding of cultural heritage”. With its approaches that have been clarified in both the convention and the following studies, UNESCO visualises intangible cultural heritage as the common memory of primarily the society that creates and safeguards it and then the whole humanity.

Safeguarding of intangible cultural heritage would be possible by making this heritage sustainable. Thus, it is necessary to transmit intangible cultural heritage to young generations. Raising young generation’s awareness that today intangible cultural heritage has a constant worth plays a key role in the safeguarding and sustainability of this heritage. Therefore, educational systems should show the young generations the significance of cultural heritages and create awareness to safeguard cultural heritage.

Stating from this point, the main purpose of this study is to investigate the elements of intangible cultural heritage included in Turkish language course books of grades 5 and 7. This study which tries to determine whether Turkish language course books (grade 5 and grade 7) fulfil the duty that they take is a qualitative research, and it has been evaluated using the document review method. The reliability formula suggested by Miles and Huberman was used to calculate the reliability of the research. When the researcher and the field expert agreed, it was decided that the process of reliability ended.

In the research, the texts included in Turkish language course books (grades 5 and 7) were examined one by one, and the obtained findings were presented in tables with their frequencies. When it was necessary, the findings examined in the research were directly quoted.

The elements which are inscribed in the UNESCO Intangible Cultural Heritage Lists and Inventories of the Ministry of Culture and Tourism, and included in the course books of both grades are:

The Mevlevi Sema Ceremony, The Kırkpınar Oil Wrestling Festival, The Heritage of Dede Qorqud: Epic Culture, Folk Tales and Music, Turkish Coffee Culture and Tradition.

The elements which are inscribed in the UNESCO Intangible Cultural Heritage Lists and Inventories of the Ministry of Culture and Tourism, and included in only grade 5 are: Alevi-Bektaşî Ritual Semah, The Aşıklık (minstrelsy) Tradition, Traditional craftsmanship of Çini-making. The elements which are inscribed in the UNESCO Intangible Cultural Heritage Lists and Inventories of Ministry of Culture and Tourism, included in only grade 7 are:

Ebru, Turkish art of marbling, The Spring Celebration: Hidrellez. The elements which are only inscribed in the Inventories of Ministry of Culture and Tourism in grade 5 are: Aşık Game, Horon(dance), Jereed. The element which is only inscribed in Inventories of Ministry of Culture and Tourism in grade 7 is: Communal work.

The elements which are inscribed in the UNESCO Intangible Cultural Heritage Lists, but not included in the books are:

“The Mevlevi Sema ceremony, Arts of the Meddah (The Art of Public Story Telling), Nevruz, Traditional Sohbet meetings, Traditional Turkish Archery, Ceremonial Keşkek Tradition, Mesir Macunu Festival, Flatbread making and sharing culture: Lavash, Katyrma, Jupka, Yufka, Whistled language.

The elements which are inscribed in the Inventories of the Ministry of Culture and Tourism, but not included in the books are: The Arts of the Meddah (public storytellers), Nevruz, Barana, Sıra Night, Yaren, etc, Traditional Sohbet Meetings, The Ceremonial Keşkek Tradition, Mesir Macunu Festival, The Evil Eye Bead Tradition, Noah’s Pudding Ritual, Sabantoy and Tepreş, Sarıkeçili Yörüks and Upland Movement, Whistled Language, The Stonework Tradition, Ahi Brotherhood, Arguvan Folk Songs, Barak Unmetered Folk Songs, Cutlery Tradition, Boğaz Unmetered Folk Songs, Bozlak Unmetered Folk Songs, Reverse Glass Painting, The Carpet Weaving Tradition, The Tradition of Charity, Kaşenlik, The Tradition of Felt Making, The Rug Weaving Tradition, Kirvelik, Wrestler's Tights Making, Köçeklik(male dancing), The Tradition of Telling the Tales of Köroğlu, The Köse Game, The Art of Meerschaum Craftsmanship, May 7, The Tradition of Block Printing, The Zeybek Tradition, Wood Carving, The Art of Embroidery, The Basket Weaving Tradition, The Seymen Tradition, The Sinsin Game, The Art of Fligree, Prayer Ceremonies for Rain, The Arabaşı Tradition, Instrument-Making, The Shepherd’s Bairams: mating of sheep, Saya (100 days after mating of sheep), döl dökümü (giving birth to a lamb), yünüm-koyun yüzdürme (a competition based on a shepherd’s skills in making sheep swim across a pond), Aşuk and Maşuk, The Tradition of Copper Craft, Bar(dance), The Tradition of Walking Stick Making, Algerian Unmetered Folk Songs, The Pottery Tradition, The Art of Edirnekari, The Erguvan (Judas-Tree) Bairam, The Tradition of Ehram, Traditional of Dowry, Meadow Saffron Pilaf, The Mill Culture, The Camel Game, The Tradition of Tooth Wheat, Calligraphy, Hoyrat(a kind of mani), The Tradition of Silk and Silkworm-breeding, The Tradition of Cross stitch, Karşılama (dance), The Art of Katı’, The Henna night, The Game of Eloping with a Girl, Puppet, The Art of Kündekâri, The Tradition of Macahel Song Singing, The Tradition of Singing a Mâni (a form of Turkish folk song in quatrains), The Miniature Craft, The Tradition of Lullaby Singing, The Tradition of Halva of the Dead, Molasse and Grape Juice Making, The Tradition of Saraçlık, Mother-of-pearl inlaying, The Tradition of Şivrilik, Talika Making, The Tradition of Condolence, Illuminated Manuscript, Peg Top, Glass blowing and Beykoz-Style Decorative Art, Kerchief Making, Quilting, Olive and Olive Oil Culture, Flatbread making: Yufka and Lavash, Marsiya Tradition, The Mevliit Tradition, The Turkish Delight Culture, The Wooden Spoon Making Tradition, Traditional Intelligence and Strategy Game: Mangala/Göçürme, Traditional Craftsmanship and Performing of Mey, The Tea Culture.

In reference to the findings, it can be expressed that it is necessary to include activities that raise consciousness and awareness of intangible cultural values in Turkish language course books, and to enrich Turkish language course books with texts involving more expressions related to intangible cultural values.

Originally, it is certain that language and literature courses learned at school are tightly associated with the development of a culture. Therefore, it should be known that literary works used in courses are not things belonging to a simple genre, and courses should be taught by considering the fact that they have effects, which continue for ages, and sociological, historical, cultural dimensions.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akhan, N. E. (2014). Sosyal bilgiler derslerinde somut olmayan kültürel miras öğretimi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 6(3), 722-736.
- Alkış, S. & Oğuzoğlu, Y. (2005). Ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemini ve gerekliliğini artıran nedenler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 347-361.
- Artun, E. (2000). *Halk kültürü ve folklorun Türk kültüründeki yerine kültürel değişim ve gelişim açısından bakış*. Adana: Halk Kültürü Araştırmaları.
- Ashworth, G.J., Graham, B. & Tunbridge, J.E. (2007). *Pluralising pasts: Heritage, identity and place in multicultural societies*. London: Pluto Press.
- Aslan, Z., & Ardemagni, M. (2006). Introducing young people to the protection of heritage sites and historic cities. Erişim adresi: <http://www.iccom.org>.
- Bağcı, A.(2016). Somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi problemi. *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 4(2), 167-173.
- Başgöz, İ. (1999). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Börekcı, M. (1999). Kültür-dil-edebiyat bağlamında Türk kültürü-Türkçe ve Türk edebiyatı. *Türk Dili*, 570, 532-538.
- Copeland, T. (2004). Heritage and education: A European perspective. The Hague Forum 2004 (pp. 18-22). Erişim adresi: <http://www.europanostra.org/documents>.
- Curtis, R. & Seymour, C. (2004). Louisiana heritage education program and heritage in the classroom: children's attitudes toward cultural heritage. *Journal of Social Studies Research*, 28(2), 20-24.
- Dönmez, C., & Yeşilbursa, C. C. (2014). Kültürel miras eğitiminin öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarına etkisi. *Elementary Education Online*, 13(2), 425-442.
- Ekici, M. (2004). Bir sempozyumun ardından: somut olmayan kültürel mirasın müzelenmesi. *Millî Folklor*, 16(61), 5-13.
- Foley, K. (2014). No more masterpieces: tangible impacts and intangible cultural heritage in bordered worlds. *Asian Theatre Journal*, 31(2), 369-398.
- Gimenez, J.E., Ruiz, R.M.A. & Listan, M.F. (2008). Primary and secondary teachers' conceptions about heritage and heritage education: A comparative analysis. *Teacher and Teacher Education*, 24, 2095-2107.
- Girard, F. (2017). "Yaşayan insan hazineleri" ulusal sistemlerin kurulmasına ilişkin kılavuzlar ilkeler (N. İçöz, Çev.). Erişim adresi: http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/UNESCOYIH.pdf.
- Gürçayır Teke, S. (2013). Geleneksel tarzlar, modern modeller: resmî, resmî olmayan eğitim ve somut olmayan kültürel miras. *Millî Folklor*, 25(100), 31-39.
- Gürçayır, S. (2011). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi üzerine eleştirel bir okuma. *Milli Folklor*, 23(92), 5-12.
- Hereduc, A. (2005). Heritage in the classroom: A practical manuel for teachers. Erişim adresi: <http://www.hereduc.net/hereduc>.
- Howard, P. (2003). *Heritage: Management, interpretation, identity*. New York: Continuum.
- Kasapoğlu Akyol, P. (2016). Somut olmayan kültürel mirasın örgün eğitime uygulanması: Ağaraştırması (webquest) örneği. *Millî Folklor*, 28(111), 125-146.

- Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi. *Milli Folklor*, 21(82), 19-31.
- Kurin, R. (2004). Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a Critical Appraisal. *Museum international*, 56(1-2), 66-77.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2013). *Gelenekten geleceğe: Türkiye’de somut olmayan kültürel miras*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Logan, W. (2007). *Closing Pandora’s Box: Human rights conundrums in cultural heritage protection*. In H. Silverman and D. F. Ruggles (Eds.), *Cultural heritage and human rights* (pp.33-52). New York: Springer.
- Oğuz, M. Ö. (2008b). UNESCO ve insanlığın sözlü ve somut olmayan mirası başyapıtları. *Millî Folklor*, 20(78), 5-11.
- Oğuz, Ö. (2007). UNESCO, Kültür ve Türkiye. *Milli Folklor*, 73, 5-11.
- Oğuz, Ö. (2008). UNESCO ve geleneğin ustaları. *Milli Folklor*, 20(72), 5-10.
- Oğuz, Ö. (2013). *Somut olmayan kültürel miras nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- SOKÜMKTB (2003). *Somut olmayan kültürel mirasın korunması temel belgeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaygın ve Örgün Eğitimde Değerlendirilmesi Uluslararası Toplantısı Sonuç Bildirisi, 16-17 Eylül 2010/Antalya-Türkiye.
- Şavaşkan, V. (2016). Ortaöğretim Türk edebiyatı program ve ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras öğeleri açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1302-1323.
- UNESCO (2003). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. Paris.
- UNESCO (2017). *Procedure of inscription of elements on the Lists and of selection of Good Safeguarding Practices*. Erişim adresi: <https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>.
- Wilhelm, N. (2004). *Voyage to the heart of the heritage: Our heritage explained to children. Heritage and education: A European Perspective*. Erişim adresi: <http://www.europanostra.org/documents>.
- Yeşilbursa, C. C. (2013). Altıncı sınıf öğrencilerinin somut kültürel mirasa yönelik görüşleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 21(2), 405-420.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, E. (2006). Kültür varlıklarından korumacılık ve Türkiye gerçeği. *Yapı Dergisi*, 294, 112-116.
- İncelenen Kitaplar:**
- Ağın Haykır H., Kaplan H., Kıryar A., Tarakcı R. & Üstün E. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5 ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Akgül A., Demirer N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan İ. & Özdemir D. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7 ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.

Yabancı Dil Öğretiminde İthal ve Yerel Ders Kitaplarının Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Dr. Öğr. Üyesi Doğu Atas
Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
datas@hacettepe.edu.tr

Öz

Ülkemizde yabancı dil derslerinde kullanılan ders kitaplarının bir kısmı ithal, bir kısmı ise Türkiye’de yazılan yerel ders kitaplarıdır. İthal ders kitapları standartlaştırılmış uluslararası ders kitapları olup, hazırlandıkları ülkeden farklı eğitim ilkelerine, öğretim yöntemlerine ve kültürel normlarına sahip olan birçok ülkeye de ihraç edilmektedirler. Buna karşın iyi kurgulanmış yerel ders kitapları ise yazıldığı ülkenin geleneksel öğretim ve öğrenme alışkanlıklarını, kültürel normlarını ve ihtiyaçlarını dikkate alınarak hazırlanan kitaplardır. Bu araştırmanın amacı, yabancı dil öğretmenlerinin ithal ve yerel ders kitapları hakkındaki görüşlerini inceleyerek, Türk öğrencisine yönelik tasarlanacak olan yerel yabancı dil ders kitaplarında dikkat edilmesi gereken ölçütleri tespit etmektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. 2018-2019 eğitim-öğretim yılında yabancı dil öğretmenleriyle gerçekleştirilen araştırmada açık uçlu soru anketi kullanılarak veriler toplanmıştır. Anket yoluyla elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda araştırmaya katılan yabancı dil öğretmenlerinin Türkiye’de yabancı dil derslerinde kullanılan ithal ve yerel ders kitapları hakkındaki görüşleri tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda araştırmaya katılan öğretmenlerin oldukça büyük bir kısmının mevcut yerel yabancı dil ders kitaplarını yetersiz buldukları ve dolayısıyla ithal ders kitaplarını kullandıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca, Türk öğrencisine yönelik yerel yabancı dil ders kitaplarının geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken ölçütler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil ders kitabı, ithal ders kitabı, yerel ders kitabı, nitel araştırma, içerik analizi.

Teachers' Opinions on the Use of Global and Local Coursebooks in Foreign Language Teaching

Abstract

Some of the coursebooks used in foreign language courses in our country are global and imported while others are local coursebooks and written in Turkey. Global coursebooks, which are standardized and international, are exported to many countries that have different educational principles, teaching methods and cultural norms from the country in which they are prepared. By contrast, well-designed local coursebooks are books prepared considering

Gönderim Tarihi / Sending Date: 18/06/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 19/09/2020

the traditional teaching and learning habits, cultural norms and needs of the country in which they are written. The aim of this research is to determine the criteria to be considered in the local foreign language coursebooks that will be designed for the Turkish students by examining the opinions of foreign language teachers regarding the global and local coursebooks. Qualitative research method was used in this study. In the research conducted with foreign language teachers in the 2018-2019 academic year, data were collected by using an open-ended questionnaire. That data obtained through that questionnaire were analysed by the content analysis method. In accordance with the data obtained from the study, opinions of the foreign language teachers, who participated in the questionnaire, have been identified regarding the global and local coursebooks that are used in foreign language classes in Turkey. With these findings, it was revealed that a great majority of the participants found the current local foreign language coursebooks insufficient, and therefore used global coursebooks. Furthermore, the criteria to be considered in the development of local foreign language coursebooks for Turkish students have been determined.

Keywords: Foreign language coursebook, global coursebook, local coursebook, qualitative research, content analysis.

GİRİŞ

Yabancı dil ders kitapları, yetişkinlere, gençlere ve çocuklara yönelik olarak kurgulanmaktadır. Bu kurguda önemli bir özellik kitabın hangi hedef grup için yazıldığıyla ilgilidir. Kitaplar belirli bir hedef gruba değil de genel olarak farklı ülkelerden söz konusu yabancı dili öğrenmek isteyenlere göre yazılmaktadır. Örneğin yetişkinlere uygun yazılan bir yabancı dil ders kitabı ile bir Fransız, bir İtalyan, bir Türk veya bir Koreli o yabancı dili öğrenebilir. Bu amaçla yazılan kitaplar genellikle ithal ders kitaplarıdır ve özel olarak belirli bir gruba yönelik olarak yazılmamışlardır.

Yerel ders kitapları ise, belirli bir ülkenin belirli bir yöresinde yabancı dil öğrenenlerin isteyenlerin ihtiyaçları, kültürel özellikleri ve öğretim programları dikkate alınarak yazılmış kitaplardır ve genellikle o ülkenin yazarları veya ilgili makamlarının oluşturduğu komisyonlar tarafından hazırlanmaktadır.

Neuner'e (1995, s. 292) göre, ders kitabında yer alan malzemeler öğretim ve öğrenim sürecinin özelliklerine göre hazırlanmalıdır. Bu özellikler, başta kaynak dil olmak üzere, kültürel özellikler, yaşa özgü öğrenme ve yaşam deneyimleri gibi hedef gruba özgü faktörler olarak sıralanabilir. Çalışmada ayrıca, ders kitaplarının belirli bir hedef grubuna göre tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Genç'e (2012, s. 224-225) göre yerel ders kitapları, hedef öğrencilerin öğrenme alışkanlıkları ve ihtiyaçları dikkate alınarak bir ülke veya bir bölge için hazırlanan ders kitapları olarak açıklanmaktadır. Buna karşın, ithal ders kitapları, geniş bir kitleye yönelik olarak hazırlanıp, hedef gruplar arasındaki farklılıkları göz önünde bulundurmazlar. Yerelleştirilmiş ders kitapları ise ithal kitapların hedef grup için uyarlanarak yerelleştirilmiş biçimleridir. Yabancı dil öğretimi için tasarlanan ithal ders kitaplarının, Türkiye'de öğrencinin öğrenme koşullarını göz önünde bulundurarak yerleştirilmesinin dersin verimliliği üzerinde olumsuz etkileri olduğu tartışılmaktadır. Buna rağmen ithal yabancı dil ders kitaplarının yerleştirilmesi sıklıkla gündeme gelmektedir (bkz. Ünver ve Genç, 2009, s. 321-322).

İthal ders kitapları incelendiğinde, standartlaştırılmış yapıdaki uluslararası ders kitaplarının geliştirilmesinde, günümüzde yabancı dil öğretiminde kullanılan yaklaşımların, bölgeye özgü öğretim ve öğrenme koşullarını, eski yaklaşımlara kıyasla daha fazla dikkate aldıkları tespit edilmiştir. Ancak, bir süredir yabancı dil öğretiminde, yerel ders malzemelerine de ihtiyaç olduğu sıkça tartışılan diğer bir konudur. Ders kitabı setinde yer alan malzemeleri geliştirirken sadece konu içeriğine ve iletişim durumlarının seçimine dikkat etmek yeterli olmayacaktır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken iki önemli nokta öğretim konsepti ve yöntemsel yaklaşımların hedef gruba uygun olmasıdır. İletişimsel yönleme veya kültürler arası yaklaşıma dayalı yabancı dil dersleri için geliştirilen ithal ders kitabı seti, dünyanın farklı yerlerindeki tamamen farklı öğretim ve öğrenme geleneklerine sahip olan ülkelere ihraç edilmektedirler. Ders kitabı setinde yer alan malzemeler, daha çok konu içeriği seçimi ve belirli toplumlarda bazı durumlarda ortaya çıkan iletişim durumlarının seçimine dikkat edilerek geliştirilmektedirler. Yerel ders kitabı setlerine ihtiyaç duyulmasının nedenleri, bu malzemelerin o toplumun kültürel normlarını, geleneklerini, eğitim ilkelerini, geleneksel öğretim ve öğrenme alışkanlıklarını dikkate alınarak hazırlanıyor olmalarıdır. Yerel ders kitap setleri doğrudan leksikal, fonetik ve morfolojik alanda karşılaştırmaları içerebilir, ayrıca öğretmenlerin ve öğrenenlerin özel ihtiyaçlarını ve hedeflerini büyük ölçüde dikkate alabilirler (bkz. Storch, 2008, s. 283). Yukarıda ders kitabı ve ders kitabı seti olarak iki ayrı ifade geçmektedir. Ders kitabı, kendi

içinde tamamlanmış belirli öğretici bir çizgi ve yönteme sahip olan basılı bir eserdir. Bu kitaplarda öğretim ve öğrenme için ihtiyaç duyulan tüm yardımcı malzemeler metinler, alıştırma, dil bilgisi, sözlük, vb. iki kitap kapağı arasında yer almaktadır. Ders kitabı seti ise öğrenci ders kitabı, alıştırma kitabı, öğretmen kılavuz kitabı, sözlük, dil bilgisi kitabı, ek metinler, işitsel medya ses bandı, kaset, çevrimiçi dinleme metinleri, görsel medya duvar resimleri, resim kartları, tepegöz için slaytlar, filmler, videokasetler, çevrimiçi görsel malzemeler, vb. gibi birçok farklı öğretim malzemelerinden oluşmaktadır (bkz. Neuner, 2007, s. 399). Çalışmanın devamında ders kitabı veya ders kitapları ifadeleri aynı zamanda ders kitabı seti yerine kullanılacaktır.

Ülkemiz okullarında yabancı dil derslerinde okutulan ders kitaplarının bir kısmı ithal, bir kısmı ise komisyonlar tarafından Türkiye’de yazılan veya Türkiye’deki yayınevlerine yazdırılan yerel ders kitaplarıdır. Yabancı dil öğretiminde hangi ders kitabının okutulacağı yönündeki karar, Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı Talim ve Terbiye Kurulu Dairesi Başkanlığı tarafından verilmektedir. Her öğretim yılı öncesinde hangi sınıf için hangi ders kitabının okutulacağı belirlenmekte ve kurumun resmi yayın organı olan Tebliğler Dergisinde ilan edilmektedir. 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında ilkököl, ortaokul ve liselerde okutulacak Almanca, Fransızca ve İngilizce ders kitapları ve ders kitabı yerine kullanılacak eğitim aracı ve öğretim materyalleri listesi Tebliğler Dergisinin Ocak ayında yayınlanmıştır. Bu dergide yayınlananlar arasından uygun olan kitaplar, okul veya kurum yöneticileri tarafından Millî Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri (MEBBİS) Kitap Seçim Modülü kullanılarak seçilmektedir (bkz. 2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitapları, 2019). Fakat ders kitaplarının seçiminde bazı okulların özellikle özel okulların farklı kaygılar nedeniyle ithal kitapları tercih ettikleri de bilinmektedir. Aslında Millî Eğitim ilke ve kurallarına, dersin genel amaç ve hedeflerine uygunluğunun dikkate alındığı yerel ders kitapları da ithal yabancı dil öğretim ders kitapları gibi Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi kataloğuna göre yazılmış ders kitaplarıdır. Bu katalog, A1 ve A2 düzeyleri temel kullanıcı, B1 ve B2 düzeyleri bağımsız kullanıcı, C1 ve C2 düzeyleri usta kullanıcı olarak belirlenerek bir standart getirilmeye çalışılmıştır (bkz. Genç, 2012, s. 197). O halde ülkemizde ithal ders kitaplarının tercih edilmesi örneğin A1 seviyesine uygun içeriğe sahip ithal bir ders kitabını yerel ders kitabından farklı kılan ve öğrencilerin kullanımına sunan özelliklerin neler olduğu konusu irdelenmelidir. Bu inceleme yerel yabancı dil öğretimi ders kitabı geliştirme sürecine ve üretime katkı sağlayabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yabancı dil derslerinde yerel ders kitaplarının yazılması ve okutulması yönünde çabalar sarf edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Ücretsiz Ders Kitabı Temini Projesi adı altında 2003-2004 Eğitim-Öğretim yılında ilk defa ilköğretim öğrencilerine 81.834.281 adet kitap dağıtılmış ve bu kitaplar için 157.523.013 TL harcanmıştır. 2006-2007 Eğitim-Öğretim yılında ise ilk kez ortaöğretim öğrencilerine 142.307.609 adet kitap dağıtılmış ve bu kitaplar için 267.583.942 TL ödenmiştir. Yukarıda belirtilen tarihlerden itibaren günümüze kadar hemen hemen her yıl ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine ücretsiz ders kitabı dağıtımı sağlanmıştır (bkz. Dinçer, 2012, s. 15). 2003 yılından 2018 yılına kadar toplam 2 milyar 850 milyon 288 bin 456 kitap ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine ücretsiz dağıtılmış ve ücretsiz ders kitabı temini için toplam 5 milyar 506 milyon 519 bin 749 lira ödeme yapılmıştır. 2019 yılı için ise ortaöğretim öğrencilerine ücretsiz ders kitabı dağıtılması amacıyla öngörülen bütçe 477 milyon 500 bin lira, ilköğretim öğrencilerine ücretsiz olarak dağıtılacak ders kitapları için de 881 milyon lira kaynak tahsisi öngörülmüştür (bkz. Bakan Selçuk, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Sunum Yaptı,

2018). Fakat ders kitaplarının ücretsiz dağıtılması ithal ders kitaplarının tercih edilmesini engellememiş ve 2000'li yıllardan günümüze yabancı dil öğretimi ders kitapları pazarında ithal ders kitapları da yaygın olarak satılmış ve bazı okullarda okutulmuştur ve halen okutulmaktadır. Genç (2002), kitap seçiminde büyük oranda etkili olan yabancı dil öğretmenlerinin ders kitaplarını seçerken öğretim planı, öğrenciye ve öğrenme/öğretme ortamına uygunluk vs. gibi ölçütlerin önemine işaret etmektedir. İthal ders kitabını seçme eğiliminde olanların ise ücretsiz dağıtılan yerel ders kitaplarının öğretim programına uygun olmaması, basım kalitesinin, görselliğinin, albenisinin yetersizliği gibi nedenlerle hareket ettiği varsayılmaktadır. Fakat üzerinde durulması gereken asıl önemli nokta, ülkemizdeki öğrenme başarısının tartışıldığı yabancı dil derslerinde ithal, yerel veya her ikisinin birlikte kullanımı olmak üzere hangi tür ders kitaplarının, Türk öğrencisinin ihtiyacını karşılayacağı ve öğretimde başarıya götüren yolda katkısıyla ilgilidir (bkz. Genç ve Ataş, 2017, s. 19).

Bu çalışmada, yabancı dil öğretmenlerinin ithal yabancı dil öğretim ders kitaplarını seçme veya tercih etmeleri varsayımından hareket edilerek bunun nedenleri araştırılacak ve elde edilecek verilerin yerel ders kitaplarının geliştirilmesinde dikkate alınacak ölçütlere eklenip eklenemeyeceği belirlenecektir. Bu doğrultudaki araştırma soruları şunlardır:

1. Öğretmen görüşlerine göre yerel ders kitaplarının tercih edilmeme gerekçeleri nelerdir?
2. Öğretmen görüşlerine göre yerel ders kitaplarının tercih edilme gerekçeleri nelerdir?
3. Öğretmen görüşlerine göre ithal ders kitaplarının tercih edilme gerekçeleri nelerdir?

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Anket yoluyla toplanan veriler, nitel veri analiz programı MAXQDA'a aktarılarak kodlama yapılmıştır. Mayring (2013) tarafından önerilen nitel içerik analizi, tümevarımcı kategori oluşturma teknikleri kullanılarak verilerin kodlanması için temel ve alt kategoriler oluşturulmuş ve analiz edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmen görüşlerinden elde edilen veriler doğrultusunda yabancı dil derslerinde ithal ders kitaplarının tercih edilme gerekçeleri ve yerel ders kitaplarının tercih edilmeme gerekçeleri ortaya konulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada içerik analizi türlerinden tümevarımcı kategori oluşturma tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinin amacı, iletişime yönelik materyallerin sistematik olarak işlenmesidir. Tümevarımcı kategori oluşturma tekniği ise yazılı materyallerden kategorilerin geliştirilmesi için, nitel içerik analizi kapsamında tümevarımcı kategori oluşturmaya temel alan sistematik indirgeme sürecine dayalı bir tekniktir (Mayring, 2013, s. 472). Buradan hareketle bu çalışmada ilk ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan yabancı dil öğretmeni görüşlerine dayalı olarak ithal ve yerel yabancı dil öğretimi ders kitaplarının tercih gerekçelerinin belirlenmesi amacıyla nitel içerik analizi yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Ankara'nın Çankaya ilçesinde bulunan özel ortaöğretim kurumlarındaki 8 öğretmen, özel ilköğretim kurumlarındaki 3 öğretmen ve kamu ortaöğretim kurumlarında görev yapan 2 öğretmen olmak üzere toplamda 13 öğretmenden oluşturmaktadır. Öğretmenlerin isimleri yerine anket sıra

numaraları verilerek araştırmaya katılan kişilerin kimlikleri saklı tutulmuştur. Araştırmanın rneklemini Ankara ilinin ankaya ilçesinden basit rastgele örnekleme (*simple random sampling*) yöntemi ile belirlenmiştir.

Çalışma rneklemine katılan 13 öğretmenin 10'u kadın (77%), 3' erkektir (33%). Öğretmenlerin kıdem dağılımları incelendiğinde ise, 10'u 1-5 yıl, 2'si 6-19 yıl ve 1'i 11 yıl ve üzerinde kıdeme sahiptir. Araştırmaya katılan ğretmenlerin Lisansüstü eğitimi bulunmamaktadır ve katılanların tümü Eğitim Fakültesi lisans mezunlarıdır. Öğretmenlerin 10'u Almanca ğretmeni olarak çalışmaktadır ve Almanca ğretmenlerinin 5'i özel ortaöğretim kurumunda, 2'si kamu ortaöğretim kurumunda ve diğer 3 kişi ise özel ilköğretim kurumunda görev yapmaktadır. Araştırmaya katılan 3 kişi ise İngilizce ğretmeni olarak özel ortaöğretim kurumunda çalışmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya ilişkin verileri elde etmek için araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu soru anketi kullanılmıştır. Bu anketin geliştirilmesi için öncelikle alan yazın taraması yapılmıştır. Geliştirilen sorular yabancı diller eğitimi ve istatistik bölümlerinde görev yapmakta olan iki ğretim üyesinin uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanların nerileri doğrultusunda anket formunda düzenlemeler yapılmıştır. Anket formunun n uygulaması  yabancı dil öğretmeniyle yapılmış ve n uygulamanın analizleri yapıldıktan sonra son şekli verilmiştir. Böylece bir açık uçlu, bir kapalı uçlu sorudan ve kişisel bilgiler formundan oluşan veri toplama aracı oluşturulmuştur. Kişisel bilgi formu, yabancı dil ğretmenlerinin cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, çalıştığı kurum, eğitimini verdiği yabancı dil ve son olarak araştırmanın yapıldığı eğitim-ğretim yılında kaçıncı sınıfa/sınıflara yabancı dil dersi verdiklerini içeren 6 sorudan oluşmaktadır. Kapalı uçlu soru öğretmenlerin yabancı dil derslerinde kullanmayı tercih ettiği ders kitap türüne yöneliktir. Açık uçlu soru ile ise, öğretmenlerin derslerinde kullandıkları ders kitaplarını neden tercih ettiklerini ayrıntılı olarak yazılı ifade etmeleri istenmektedir.

Verilerin Analizi

Anket alışması, 2018-2019 ğretim yılının Mart-Nisan aylarında gerçekleştirilmiştir. Cevaplaması yaklaşık 30 dakika süren anketler, belirlenen okullarda araştırmacılar eşliğinde güvenli bir şekilde uygulanmıştır. Öğretmenlerin araştırmaya katılımı gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel veri setini oluşturan ğretmen görüşleri bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Nitel verinin incelenmesinde, kodların, temel ve alt kategorilerin oluşturulması için Mayring (2013) tarafından önerilen nitel içerik analizi, tümevarımcı kategori oluşturma tekniği uygulanmıştır. Bu işlemden nitel veriler araştırmacı tarafından satır satır okunarak kodlanmış ve aynı işlem başka bir ğretim yesi tarafından tekrarlanmıştır. Analiz sonunda oluşturulan kodlar karşılaştırılmış ve birbiriyle örtüşen kodlardan temel ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Kodlama işlemini gerçekleştiren kişiler arasındaki güvenirlik katsayısını hesaplayabilmek için Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen formül [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100] kullanılmış, güvenirlik katsayısı %91 olarak hesaplanmış ve kodlamayı yapan kişiler arasındaki uyumun oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Nitel verilerin analizinde MAXQDA 11 programından yararlanılmıştır. Çalışmanın bulgular bölümünde ğretmen görüşlerinin bir kısmı alıntılanarak örnek veri olarak sunulmuştur. Sunulan alıntılarda içerik ve cümle yapısında hiçbir değişiklik yapılmadan birebir aktarılmıştır. Bulgular kısmında yer verilen alıntılarda, kısaltma yapılarak alıntı yapılan katılımcılara ilişkin bazı bilgilere de yer

verilmiştir. Alıntılarda kullanılan kısaltmalar, anket sıra numarası (1, 2, 3, ...), öğretmenin cinsiyeti (K: kadın, E: erkek), okul türü (KaO: kamu ortaöğretim kurumları, Özİ: özel ilköğretim kurumları, ÖzO: özel ortaöğretim kurumları) ve öğretmenin eğitim verdiği yabancı dil (ALM: Almanca ve İNG: İngilizce) şeklinde ifade edilmiştir. Örneğin: 1KÖzOALM olarak ifade edilen kişi için 1 rakamı anket sıra numarasını, K harfi kadın olduğunu, ÖzO harfleri özel ortaöğretim kurumlarında görev yaptığını ve ALM harfleri ise eğitim verdiği yabancı dilin Almanca olduğu anlamına gelmektedir. Bulgular kısmında yer verilen alıntılar araştırmacılar tarafından da yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada öğretmen görüşlerine başvurularak yabancı dil öğretiminde ithal ve yerel ders kitaplarının tercih edilme nedenleri incelenmiştir. Bulgular kısmında sırasıyla üç araştırma sorusunun yanıtları ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorum

Çalışmanın birinci araştırma sorusuna cevap verebilmek amacıyla, içerik analizi sonucunda “yerel ders kitaplarını tercih etmemeye ilişkin gerekçeler” teması elde edilmiştir. Bu temanın elde edilmesinde “dilbilgisinin tümdengelim yöntemiyle verilmesi, dil öğretiminde geleneksel yöntemlerin kullanılması, telaffuzun doğru sağlanmaması, sözcük öğreniminin ezbere dayalı olması, iki dilin kullanılması, hedef dilin kültürel özelliklerini aktarmaması, kullanılan resimlerin gerçeği yansıtmaması, konuşulduğu ülkede kullanılan isimlere yer verilmemesi, yanlışlar içermesi (yazım, anlatım, noktalama yanlış) ve konuşma becerisini geliştirmemesi” kodları etkili olmuştur. Tespit edilen kodlara ilişkin alıntıların bir kısmı örnek veri olarak aşağıda sunulmaktadır:

Yanlışlar içermesi (yazım, anlatım, noktalama yanlış): “Pekiştirme olarak kullanılan çalışma kitapları öğrenilen bilgiyi öğrencilerin aktarması için sunulan bir gereçtir, fakat içerisinde yer alan alıştırma ve alıştırmaların yanlış olması öğretmene güvenilirliği azaltmakla kalmayıp, belirsizliğe neden olacaktır. İncelemiş olduğum çoğu yerel ders kitabında, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olan okullarda kullanılan kitaplarda hem dilbilgisi yönünden, hem de iletişimsel hedef yönünden hatalar ve eksikler gözettim” (5KÖzİALM). “Günümüzde eğitim sektörü öyle bir hal aldı ki herkes yazdığı kitabın kalitesine değil de sadece kâr amacı güttüğü ek kazanç sağlamak amaçlı kitaplar sundukları için mecburen ithal ders kitaplarına yönelmek zorunda kalıyoruz yoksa beni çok mutlu ederdi yerel ders kitaplarının bilgi açısından hatasız olup kitaplarda çeşitli etkinliklere yer vermeleri” (2EÖzOALM). “Bizim Türkiye’de yapılan kitaplar hep hatta dolu” (4KÖzİALM).

Hedef dilin kültürel özelliklerini aktarmaması: “Bir dil bir insan düşüncesinde olduğum için, yeni bir öğrenirken o dilin; kültürünü, yaşam şartlarını, sosyal etkinliklerini ve o dilin milletine ait çoğu özelliği öğrencinin öğrenmesi gerektiği düşüncesindeyim. Bundan dolayı ise yerel ders kitaplarını bu hedeflere uygun bulmamaktayım” (5KÖzİALM). “Yabancı dil öğretilmesiyle ilgili ders kitaplarının amacı; iletişimsel yetiyi geliştirmek, dilin doğasına ve öğrenimine karşı bir farkındalık oluşturmak, yabancı kültürü iyice incelemek ve yabancı kültürdeki insanlara karşı olumlu tutumlar geliştirmek olarak sıralanmaktadır. Kullanılan yerel ders kitaplarında maalesef ki bu kriterlerin hepsi bulunmamaktadır. Yerel Almanca ders kitaplarında, yeterli şekilde Alman kültürü yansıtılmamaktadır,

bunun yanı sıra geleneksel dil öğretme alışkanlıkları hala kullanılmaktadır" (8KÖzOALM).

Dil öğretiminde geleneksel yöntemlerin kullanılması: "(...) bunun yanı sıra geleneksel dil öğretme alışkanlıkları hala kullanılmaktadır. Günümüzde ise dil öğretimi daha çok iletişimsel yöntemlere dayanmaktadır. Öğrenci öğrendiği dili nasıl kullanacağını bilmelidir, ancak bu, yerel ders kitaplarında yeteri şekilde gösterilememektedir" (2KÖzOALM).

Kullanılan resimlerin öğrenciyi motive etmemesi: "Konuşmaya yönelik çalışmaların kullanılmaması ve orijinal resimlerin tercih edilmemesi öğrencilerin ilgisini çekmemektedir" (5KÖzİALM).

Telaffuzun doğru sağlanmaması: "Diyaloglarda ya da ses kayıtlarında konuşan kişiler anadil seviyesiyle Almanca konuşan insanlar ama bu doğru Almanca telaffuzu sağlamıyor. Bir konuşan "ch" telaffuzuna "h" kullanırken diğeri "ş" kullanıyor" (6EKaOALM).

Dilbilgisinin tündengelim yöntemiyle verilmesi: "Beste Freunde kitabına nazaran gramer bilgileri yerel kitaplarımızda hemen veriliyor. Bir kutunun içerisinde sağda ya da solda görebilirsiniz. Bu da öğrencinin gramer bilgisine olan bağlılığını artırıyor" (6EKaOALM).

Sözcük öğreniminin ezbere dayalı olması: "Fakat yerel kitaplarda birçok Türkçe sözcük yer almakta ve Almanca sözcüklerin bazıları okunduğu gibi Türkçe yazılmış ve bu akıl karıştııcı olmaktadır, ezbere dayalı ve Türkçe mantık ile öğrenilmiş bir dilin doğru ve uzun vadeli bir öğrenme olmadığını düşünmekteyim" (5KÖzİALM).

İki dilin kullanılması: "Görev yapmakta olduğum özel okulda ve kurslarda tercihim her zaman ithal kitaplardan yana oldu ve 2 yıllık tecrübemde bunun herhangi bir dezavantajını görmedim. Aksine kitaplarda sadece yabancı dilin kullanılması öğrenme sürecini iyi yönde etkiledi" (5KÖzİALM).

Hedef dilin konuşulduğu ülkelerde kullanılan isimlere yer verilmemesi: "Almanca kitabın içinde Türkçe isimler var mesela yerler Türk yerleri bu bence aktif bir öğrenim olmuyor" (4KÖzİALM).

Konuşma becerisini geliştirmemesi: "Yabancı dil öğretimiyle ilgili ders kitaplarının amacı; iletişimsel yetiyi geliştirmek, dilin doğasına ve öğrenimine karşı bir farkındalık oluşturmak (...). Kullanılan yerel ders kitaplarında maalesef ki bu kriterlerin hepsi bulunmamaktadır" (8KÖzOALM). "Ama ne yazık ki yerel ders kitaplarında (şu ana kadar gördüğüm kadarıyla) zor olan bir konuyu tamamen bir üniteye koyup onunla sadece tekrarlamaya yapılıyor. Hâlbuki her ünitenin bir iletişimsel konusunun olup, sınıfta bununla ilgili konuşabiliyor olmalıyız" (1KÖzOALM). "Konuşmaya yönelik çalışmaların kullanılmaması (...)" (5KÖzİALM).

Araştırmaya katılan altı (6) öğretmen yerel ders kitaplarını tercih etmeme nedenlerine yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan dört (4) yerel ders kitaplarını tercih etmeme gerekçelerini, çeşitli hatalar içermesi olarak belirtmişlerdir. Bu dört öğretmenin bir tanesi yerel ders kitaplarında öğrenilen bilgiyi pekiştirmek amacıyla sunulan alıştırmalarda hatalar bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca aynı kişi yerel ders kitaplarında hem dilbilgisinde hem de konuşmaya dayalı alıştırmalarda hatalar tespit ettiğini vurgulamıştır.

Bir (1) öğretmen ise, sunulan yerel ders kitaplarının içerik bakımından çok kaliteli olmadığını, kitapların daha çok kâr amaçlı üretildiklerini savunmuştur. Bir başka öğretmen ise, 2017-2018 döneminde kullandığı kitabın adını vererek, tespit ettiği hataları örnek olarak sunmuştur. Diğer bir öğretmen ise, Türkiye’de yazılan kitapların çok sayıda hatalar içerdiğini belirtmiştir. İki (2) öğretmen yerel ders kitaplarının hedef dilin kültürel özelliklerini aktarmaması gerekçesiyle tercih etmediklerini açıklamışlardır. Bu görüşte olan öğretmenlerden birisi yerel ders kitaplarının hedef dilin kültürel özelliklerine göre yazılmadığını da ek olarak ifade etmiştir. Diğer öğretmen ise, yerel Almanca ders kitaplarının yeterli şekilde Alman kültürünü yansıtmadığını belirtmiştir. Bir (1) öğretmen, yerel ders kitaplarının geleneksel dil öğretim yöntemlerine göre tasarlanması nedeniyle tercih etmediğini belirtmiştir. Başka bir (1) öğretmen, yerel ders kitaplarını tercih etmeme gerekçesi olarak kullanılan resimlerin öğrencileri motive etmediğini ifade etmiştir. Bir (1) öğretmen özellikle ses kayıtlarında Almanca telaffuzun doğru verilmemesi nedeniyle yerel ders kitaplarını tercih etmediğini belirtmiştir. Aynı kişi yerel ders kitaplarında dilbilgisinin tümdengelim yöntemiyle verilmesini bir başka gerekçe olarak sunmuştur. Bir (1) öğretmen ise, yerel ders kitaplarını tercih etmeme nedenlerinden birisinin bu tür kitaplarda sözcük öğreniminin ezber dayalı olması olarak ifade etmiştir. Diğer gerekçesi ise, yerel ders kitaplarında ana dilin kullanılması olmuştur. Birinci gerekçesinde Almanca sözcüklerin bir kısmının okunduğu gibi Türkçe yazılarak sözcük öğreniminin öğrenci için uygun olmadığını belirtmiştir. İkinci gerekçesinde ise, tecrübelerine dayanarak ders kitaplarında anadilin kullanılmasının öğrencilerini olumsuz etkilediğini açıklamıştır. Bir (1) öğretmen, yerel Almanca ders kitabında hedef dilin konuşulduğu ülkelerde kullanılan isimlere yer verilmemesinden dolayı tercih etmediğini gerekçe olarak sunmuştur. Üç (3) öğretmen, yerel yabancı dil öğretimi ders kitaplarının konuşma becerisini geliştirmediğini belirtmişlerdir. Bu görüşte olan öğretmenlerden birisi incelediği yerel ders kitaplarında bir üniteye yer alan konuyu pekiştirmek için konuşmaya dayalı alıştırmaların bulunmadığını eklemiştir. Ayrıca ders kitaplarında bu tür alıştırmalara yer verilmesi gerektiğini de vurgulamıştır.

İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorum

Çalışmanın ikinci araştırma sorusunu yanıtlayabilmek için içerik analizinden “yerel ders kitaplarını tercih etmeye ilişkin gerekçeler” teması belirlenmiştir. Bu temanın oluşturulmasında “Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmesi ve zümre kararı ile belirlenmesi” kodları etkili olmuştur. Tespit edilen kodlara ilişkin alıntılar aşağıda sunulmaktadır:

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmesi: “MEB’de öğretmen olduğum için kurumlara gönderilen kitapların dışına çıkamıyorum. Tercih etme fırsatım olsaydı sırasıyla 1. yaş 2. metot. 3. öğrencilerin dikkatini çekme ve ilgi alanlarına inme 4. bol resimli ve uzun olmayan diyaloglar 5. 4 dil becerisine hitap eden kitaplar seçerdim. MEB özellikle içerisinde bulunduğumuz eğitim yılı içerisinde yabancı dil ders kitaplarında büyük gelişimler sağladı. Kitaplar dört dil becerisine hitap etmekte ve içeriği öğrenciyi sıkımsamakla birlikte öğrencilere etkin katılım olanağı sunmaktadır” (7EKaOALM).

Zümre kararı ile belirlenmesi: “Çalıştığım kurumda merkez kampüsün zümre kararıyla Einfach Deutsch adlı ders kitabını kullanmaktayız. Görseller açısından güzel düzenlenmiş olsa da alıştırmaları bölümlerini ve dinleme metinlerini yeterli bulmuyorum ve ekstra ithal ders kitaplarından yararlanarak alıştırmaları ve

ödevlerle öğrenciye katkıda bulunmaya çalışıyorum. Tercih bana ait olsaydı ithal bir Almanca kitabını kullanmayı, konuların akışının ve alıştırmaların, dinleme metinlerinin daha iyi düzenlenmiş olması sebebiyle kullanmayı tercih ederdim. Devlet tarafından gönderilen Almanca ders kitapları ise müfredata uygun ancak konular çok hızlı pekiştirilmeden ve birbirine tam olarak koordineli gitmediği için kullanmayı tercih etmiyorum” (3KÖzOALM). “Çalıştığım kurumun belirlemiş olduğu kaynakçaları kullandığım için. Ama bence yabancı dil eğitiminde ana dili ülkeleri tarafından hazırlanmış kitaplar ders eğitim ve öğretiminde daha etkili oluyor” (10KÖzOİNG).

Araştırmaya katılan öğretmenlerden üçü (3), derslerinde yerel ders kitaplarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Bir (1) öğretmen yabancı dil öğretiminde okutulacak kitapların Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmesi nedeniyle, yabancı dil öğretiminde yerel ders kitaplarını kullandığını açıklamıştır. Buna karşın tercihin kendisine bırakılması halinde, kitap seçimini belirli ölçütlere göre yapacağını belirtmiştir. Öğretmenin kitap seçim ölçütleri sırasıyla hedef grubun yaşı, kitapta dil öğretimi için belirlenen yöntemlerin ve konuların öğrenciye uygun olması, çok resim kullanılmış kısa diyalogların ve dört dil becerisine yönelik alıştırmaların bulunmasıdır. Ayrıca bu öğretmen, 2017-2018 öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altında yazılan yabancı dil öğretimi ders kitaplarında büyük gelişmeler sağlandığını da belirtmiştir.

Araştırmaya katılan iki (2) öğretmen yerel ders kitaplarının yabancı dil öğretiminde kullanılma gerekçesi olarak zümre kararı ile belirlenmesini öne sürmüştür. Bu görüşte olan bir (1) öğretmen derste kullandıkları kitabın adını vererek, bu kitabın artı ve eksi yönlerini belirtmiştir. Derste kullanılan kitabın görsel açıdan iyi düzenlenmiş olduğunu, fakat kitabın alıştırmalarının ve dinleme metinlerinin yetersiz olduğunu açıklamıştır. Bundan dolayı derslerinde kullandığı yerel yabancı dil öğretimi ders kitabının yetersiz kaldığı yerlerde ithal bir yabancı dil öğretimi ders kitabını kullandığını belirtmiştir. Tercihin kendisine bırakılma durumunda, ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarını kullanacağını da açıklamıştır. Sırasıyla konuların, alıştırmaların ve dinleme metinlerinin yerel yabancı dil öğretimi ders kitaplarına kıyasla ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarında daha iyi düzenlenerek aktarıldığını ifade etmiştir. Bu kişi MEB tarafından yabancı dil öğretimi için belirlenen kitaplarının müfredata uygun olduğunu, ancak bu kitaplarda yer alan konular için yeterli düzeyde alıştırmaların bulunmadığını belirtmiştir. Bu nedenle konuların pekiştirilmediğini ve birbiriyle bağlantılı olmadığını eklemiştir. Dolayısıyla Almanca öğretimi için yerel ders kitaplarını tercih etmek istemediğini belirtmiştir. Diğer bir (1) öğretmen ise yazarın anadilinde yazılmış ders kitaplarının yabancı dil öğretiminde daha etkili olduğunu belirtmiştir.

Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorum

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusunu yanıtlayabilmek için “ithal ders kitaplarını tercih etmeye ilişkin gerekçeler” teması oluşturulmuştur. Bu tema kapsamında 15 kod belirlenmiştir. Bu kodlar “temel dil becerilerini içermesi, hedef dile ait kültürel öğelerin aktarılması, kurumun tercih etmesi, daha etkili olması, güncel olması, albenisinin ve basım kalitesinin daha yüksek olması, tek dilli olması/tek dillilik ilkesine uygunluğu, yazarın anadilinde yazılmış olması, konuşulduğu ülkede kullanılan isimlere vs. yer vermesi, dikkat çekici etkinliklere yer vermesi, teknoloji destekli kurgulanması, dilbilgisini tümevarım yöntemiyle vermesi, dilbilgisinin ön planda olmaması ve konu akışının-alıştırmaların-

dinleme metinlerinin daha iyi olması” olarak tespit edilmiştir. Üçüncü temanın birinci kodu olan “temel dil becerilerini içermesi” koduyla ilgili tespit edilen alt kodlar ise şunlardır: “Okuma becerisiyle ilgili alıştırmaların çok olması, konuşma becerisiyle ilgili alıştırmaların çok olması, dinleme becerisiyle ilgili alıştırmaların çok olması ve konuşma becerisinin ön planda tutulması”. Tespit edilen alt kodlarla ilgili bazı alıntılar aşağıda verilmektedir:

Okuma becerisiyle ilgili alıştırmaların çok olması / Konuşma becerisiyle ilgili alıştırmaların çok olması: “İthal kitaplarda yerel kitaplara göre dilbilgisi öğretiminden ziyade konuşma, dinleme ve okuduğunu anlama yetisini geliştirmeye yönelik çalışmalar yoğun olarak bulunmaktadır” (8KÖzOALM).

Dinleme becerisiyle ilgili alıştırmaların çok olması: “İthal kitaplarımız zaten oldukça güncel ve dinleme yapma şansımız ders içinde daha çok” (12KÖzOALM).

Konuşma becerisinin ön planda tutulması: “Neden ithal kitap aslında birçok nedenleri var mesela ben ilkökul bölümünde Almanca Öğretmenliği yapıyorum ve ilkökula en uygun konuşmaya yönelik olarak eğlenceli gramerini arka planda veren oda az bir şekilde (...) Kommunikativ yönüne buna önem veriyorlar kullandığım kitapta. Bizim hedefimizde zaten bunu çocuklara verebilmek grameri saklı olarak aktarmak oda yaptığımız etkinlikler ile veya oyun veya şarkılarla” (4KÖzİALM).

Araştırmaya katılan öğretmenlerden ikisi (2), ithal ders kitaplarında konuşma ve okuma becerisine yönelik alıştırmaların oldukça yoğun olduğunu, üç (3) öğretmen ise, dinleme becerisi ile ilgili araştırmaların sıkça ele alındığını ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmaya katılan iki (2) öğretmen, ithal ders kitaplarında konuşma becerisinin ön planda olduğunu ve dilbilgisinin arka planda verildiğini belirtmişlerdir. Bu sıralanan gerekçelerden dolayı yukarıda görüşleri dile getirilen öğretmenler yerel yabancı dil öğretimi ders kitapları yerine ithal ders kitaplarını tercih ettiklerini açıklamışlardır.

Üçüncü temanın ikinci kodu “hedef dile ait kültürel öğelerin aktarılması” ile ilgili olarak tespit edilen alıntılar aşağıda sunulmaktadır:

Hedef dile ait kültürel öğelerin aktarılması: “İsimler Almanca yerler Almanca yemekler şehirler falan böyle daha birçok örnek verebilirim. En azından çocuklar Almanca isimler, Almanca şehirler ve yemekler onların kültürünü görebiliyorlar” (4KÖzİALM). “Değişik kültürel öğeler içerirler, bu da öğrencinin derse merakını ve ilgisini artırır” (8KÖzOALM). “Farklı kültürleri anlatım yöntemini daha iyi buluyorum” (9KÖzOİNG). “Kitap içinde ki kısa videolar ve o videoları oynayan kişilerin Alman olması dile ve kültüre öğrencileri daha çok yaklaşıyor. Bu da ders içi performansı iyi yönde etkilemektedir” (12KÖzOALM).

Araştırmaya katılan dört (4) öğretmen, ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarında, hedef dile ilişkin kültürel öğelerin aktarıldığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu dört (4) öğretmenden ikisi (2), hedef dile ait kültürel öğelerin derste aktarımının öğrencilerin ders içi performansını olumlu etkilediğini de eklemişlerdir.

Üçüncü temanın üçüncü kodu “kurumun tercih etmesi” ile ilgili olarak tespit edilen alıntılar aşağıda verilmektedir:

Kurumun tercih etmesi: “Çalıştığım kurumun belirlemiş olduğu kaynakçaları kullandığım için” (10KÖzOİNG). “Genelde kurumumuz ithal ders kitaplarını tercih etmekte. Ama bu 2017-2018 eğitim ve öğretim yılında ortaya çıkan “Wie

bitte" adlı Almanca ders kitaplarımız oldukça güncel ve içerik bakımından zengin" (12KÖzOALM). "Öncelikle belirtmek isterim ki, kitap seçme gibi bir şansım olmadı. Çalıştığım kurum kitap seçimini kendileri belirliyor. Çalıştığım okulda ithal ders kitapları kullanılıyor ve bu durum diğer yabancı dil ders kitaplarında da geçerli. Fakat tercih hakkı bana verilmiş olsaydı da muhtemelen ben de ithal ders kitabı tercih ederdim" (13KÖzİALM).

Araştırmaya katılan üç (3) öğretmen yabancı dil öğretiminde okutulacak kitapların kurumları tarafından belirlendiğini açıklamışlardır. Üç (3) öğretmenden biri (1) "Wie bitte" adlı yerel Almanca ders kitabının içeriğinin güncel ve kapsamlı olduğunu ifade etmiştir. Bu kişi bu ifadesi ile adı geçen yerel Almanca ders kitabının kullanımı hakkında olumlu düşüncesini yansıtmıştır. Buna karşın diğer öğretmen ise, ders kitabı tercih hakkı kendisine bırakılma durumunda, büyük ihtimalle çalıştığı kurumun verdiği karar gibi ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarını tercih edeceğini belirtmiştir.

Üçüncü temanın dördüncü kodu "daha etkili olması" ile ilgili olarak tespit edilen alıntı aşağıda verilmektedir:

Daha etkili olması: "Ama bence yabancı dil eğitiminde ana dili ülkeleri tarafından hazırlanmış kitaplar ders eğitim ve öğretiminde daha etkili oluyor" (10KÖzOİNG).

Yukarıdaki görüşe sahip olan öğretmen, ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarının yerel yabancı dil öğretimi ders kitaplarına göre yabancı dil eğitimi ve öğretiminde daha etkili olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, derslerinde ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarını kullandığını ifade etmiştir.

Üçüncü temanın beşinci kodu "güncel olması" ile ilgili olarak tespit edilen alıntılar aşağıda verilmektedir:

Güncel olması: "Daha güncel konulara değiniyor" (9KÖzOİNG). "Ayrıca ithal ders kitapları en az 2 seneye bir güncellendiği için hem konuları hem de içerisinde bulunan görsellikler çağımıza uygun olduğunu görmekteyim (...)" (1KÖzOALM). "Güvenilir, kaliteli, güncel ve dizaynları daha iyi ve dünyaca kabul edilmiş kitaplar olduğu için" (11KÖzOİNG). "İthal kitaplarımız zaten oldukça güncel ve dinleme yapma şansımız ders içinde daha çok" (12KÖzOALM).

Araştırmaya katılan öğretmenlerden dördü (4), ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarının yerel yabancı dil öğretimi ders kitaplarına kıyasla daha güncel olmaları sebebiyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden biri (1), yabancı dil ders kitaplarının iki senede bir güncellendiğini eklemiştir.

Üçüncü temanın altıncı kodu "albenisinin ve basım kalitesinin daha yüksek olması" ile ilgili olarak tespit edilen alıntılar aşağıda verilmektedir:

Albenisinin ve basım kalitesinin daha yüksek olması: "İthal kitaplar öğrenciler açısından daha albenili bulunmaktadırlar, çünkü görsel nitelikleri daha fazla ve öğrencilerin alıştıklarından daha farklıdır" (8KÖzOALM). (...) dizaynları daha iyi ve dünyaca kabul edilmiş kitaplar olduğu için" (11KÖzOİNG). "Ders kitaplarını karşılaştırdığımızda ithal kitaplarda verilen materyallerin ve etkinliklerin daha dikkat çekici ve başarılı olduğunu görüyoruz" (13KÖzİALM).

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde, üç (3) öğretmenin ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarını albenisinin ve basım kalitesinin yerellerine göre daha yüksek olmasından dolayı

tercih ettikleri ortaya çıkmaktadır. Bu öğretmenlerden biri (1), ithal kitapların bu özelliğinden dolayı daha etkileyici ve başarılı olduğunu düşünmektedir.

Üçüncü temanın yedinci kodu “tek dilli olması/tek dillilik ilkesine uygun olması” ile ilgili olarak tespit edilen alıntılar aşağıda verilmektedir:

Tek dilli olması/tek dillilik ilkesine uygun olması: “Görev yapmakta olduğum özel okulda ve kurslarda tercihim her zaman ithal kitaplardan yana oldu ve 2 yıllık tecrübemde bunun herhangi bir dezavantajını görmedim. Aksine kitaplarda sadece yabancı dilin kullanılması öğrenme sürecini iyi yönde etkiledi. Fakat yerel kitaplarda birçok Türkçe sözcük yer almakta ve Almanca sözcüklerin bazıları okunduğu gibi Türkçe yazılmış ve bu akıl karıştırıcı olmaktadır, ezbere dayalı ve Türkçe mantık ile öğrenilmiş bir dilin doğru ve uzun vadeli bir öğrenme olmadığını düşünmekteyim” (5KÖZİALM). “Ayrıca ithal kitaplarda kelimelerin Türkçe karşılığını bulamazsınız bu da öğrenciyi araştırma yapmaya teşvik ediyor. Böylelikle öğrencinin daha aktif olduğu dersler işleniyor” (13KÖZİALM).

Araştırmaya katılan iki (2) öğretmen, tek dillilik ilkesine uygun hazırlanan yabancı dil öğretimi ders kitaplarının olumlu yönleri sahip olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerden biri (1), bu tür kitapların öğrenciyi araştırma yapmaya teşvik ettiğini ifade etmiştir. Diğer öğretmen ise kendi tecrübelerinden yola çıkarak iki dilde hazırlanan yabancı dil kitaplarının dil öğrenimini olumsuz yönde etkilediğini açıklamıştır.

Üçüncü temanın sekizinci kodu “yazarın anadilinde yazılmış olması” ile ilgili olarak tespit edilen alıntılar aşağıda sunulmaktadır:

Yazarın anadilinde yazılmış olması: “İthal kitapların yazımı anadil üzerinden olduğu için öğrenme daha evrensel oluyor” (13KÖZİALM). “İthal ders kitabı seçmemdeki en büyük neden; kitap yazarlarının öğretmekte olduğumuz dilin yerinde doğup büyümüş olmalarıdır. Bunun en büyük avantajı o dile; anadili olarak sahip olmalarıdır. Böylelikle dili ikinci bir yabancı dil olarak öğrenmiş olan yazarlara nazaran, hata yapma olasılıklarının daha az olması da önemli bir etkidir” (5KÖZİALM).

Araştırmaya katılan iki (2) öğretmen derslerinde yazarın anadilinde yazılmış yabancı dil ders kitaplarını tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden biri (1) ithal kitapların yerel kitaplara göre daha evrensel olduğunu vurgulamış ve ikinci öğretmen ise ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarında daha az hata görüldüğünü ifade etmiştir.

Üçüncü temanın dokuzuncu kodu “konuşulduğu ülkede kullanılan isimlere vs. yer vermesi” ile ilgili olarak tespit edilen aşağıdaki alıntıda öğretmenin önerisi kültür aktarımı açısından önem taşımaktadır.

Konuşulduğu ülkede kullanılan isimlere vs. yer vermesi: “Almanca kitabın içinde Türkçe isimler var mesela yerler Türk yerleri bu bence aktif bir öğrenim olmuyor. Ama bizim Kitaplar Almanya’dan geldiği için Alman Yayınevi olduğu için çok daha verimli oluyor dersler. İsimler Almanca yerler Almanca yemekler şehirler falan böyle daha birçok örnek verebilirim. En azından çocuklar Almanca isimler, Almanca şehirler ve yemekler onların kültürünü görebiliyorlar” (4KÖZİALM).

Yukarıda görüşü verilen bu öğretmen, kitaplarda kullanan isimlerin, yerlerin, şehirlerin ve yemeklerin hedef dilde verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu tür kitapların

dersin verimliliğini artırdığını ifade etmiştir. Bundan dolayı derslerinde ithal yabancı dil ders kitaplarını kullandığını belirtmiştir.

Aşağıda üçüncü temanın onuncu kodu “dikkat çekici aktivitelere yer vermesi” ile ilgili olarak tespit edilen alıntıya yer verilmiştir:

Dikkat çekici aktivitelere yer vermesi: “Ders kitaplarını karşılaştırdığımızda ithal kitaplarda verilen materyallerin ve etkinliklerin daha dikkat çekici ve başarılı olduğunu görüyoruz” (13KÖZİALM). “Aktivite şansı daha fazla. Öğrencinin daha çok ilgisini çekiyor” (9KÖZOİNG).

Araştırmaya katılan iki (2) öğretmen ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarında dikkat çekici aktivitelere yer verildiğini ve bu kitapları tercih nedenlerinden birinin bu olduğunu dile getirmişlerdir. Bir (1) öğretmen aktivitelerin yerel ders kitaplarına kıyasla daha fazla olduğunu ifade etmiş; diğer iki (2) öğretmen ise, ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarında verilen aktivitelerin hem daha dikkat çekici hem de daha başarılı olduğunu vurgulamışlardır.

Üçüncü temanın on birinci kodu “güvenilir olması” ile ilgili olarak tespit edilen alıntılar aşağıda verilmektedir:

Güvenilir olması: “Güvenilir, kaliteli (...) dünyaca kabul edilmiş kitaplar olduğu için” (11KÖZOİNG). “Çünkü ithal ders kitaplarında hata oranı daha az” (13KÖZİALM). “(...) en önemlisi Almancayı tam ve yanlışsız bir şekilde aktarıyor” (4KÖZİALM).

Araştırmaya katılan üç (3) öğretmen ithal kitaplarını daha güvenilir bulduklarını ve bu nedenle derslerinde tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İki (2) öğretmen ise, ithal kitapların neredeyse hiç hata içermediğini vurgulamıştır.

Aşağıda üçüncü temanın on ikinci kodu “teknoloji destekli kurgulanması” ile ilgili olarak tespit edilen alıntılara yer verilmektedir.

Teknoloji destekli kurgulanması: “Akıllı tahta uyumlu olan yerel ders kitaplarında kitabı sadece pdf olarak görebiliyoruz. Fakat ithal kitapların akıllı tahta uyumlarının uygulamalı ve animasyonlarının zengin olduğunu görebiliyoruz” (13KÖZİALM). “Hallo Anna serilerini kullanıyorum. İnanılmaz materyalleri çok olan CD’den tutun çalışma materyalleri sonra akıllı tahta için tasarlanan hazır yansıtması için kitap ve flash kartlar çok verimli ve öğretici bir kitap olduğu için bu kitabı çok seviyorum ve öğrencilerden de çok olumlu dönüşler alıyorum” (4KÖZİALM). “Öğrencilerin, heyecan ile beklediği en önemli an ise, ders kitaplarının içerisinde konuyla ilgili mutlaka hazırlanmış video, şarkı veya oyundur” (1KÖZOALM). “Kitap içinde ki kısa videolar (...). Bu da ders içi performansı iyi yönde etkilemektedir” (12KÖZOALM).

Araştırmaya katılan dört (4) öğretmen için ders kitaplarının teknoloji destekli kurgulanması önemlidir. İki (2) öğretmen yukarıda bahsi geçen konseptte göre hazırlanmış olan kitapların öğrencilerin ders içi performansını pozitif yönde etkilediğini açıklamıştır. Bu araştırmacılar örnek olarak bu tür ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarının animasyonlar, videolar ve şarkılar içerdiklerini ve hatta akıllı tahta ile uyumlu uygulamalarının bulunduğunu içerdiklerini belirtmişlerdir.

Üçüncü temanın on üçüncü kodu “dilbilgisinin tümevarım yöntemiyle verilmesi” ile ilgili olarak tespit edilen aşağıdaki alıntılar aslında öğretmenlerin sürekli dile getirdiği konuların da başında gelmektedir:

Dilbilgisinin tümevarım yöntemiyle vermesi: “Neden ithal kitap aslında birçok nedenleri var mesela ben ilköğretim bölümünde Almanca Öğretmenliği yapıyorum ve ilköğretime en uygun konuşmaya yönelik olarak eğlenceli gramerini arka planda veren oda az bir şekilde Hallo Anna serilerini kullanıyorum. (...) Kommunikativ yönüne buna önem veriyorlar kullandığım kitapta. Bizim hedefimizde zaten bunu çocuklara verebilmek grameri saklı olarak aktarmak oda yaptığımız etkinlikler ile veya oyun veya şarkılarla” (4KÖZİALM). “Langenscheid ve Hueber tarafından hazırlanan kitapları kullanmaktayım ve kullanmamın en büyük sebebi de içerisinde hem iletişimsel becerileri hem de dilbilgisi becerisinin bir ünite içerisinde harmanlanmış şekilde verilmesidir. Bunu açacak olursak; ünitelerin başından son sayfasına kadar her şey iletişimsel görünse de içerisinde yeni dilbilgisi konusu ve eski dilbilgisi konusunu tekrarlayan cümleler bulunmaktadır. Bu da dersi hem iletişimsel konuya göre işlememize yarıyor ve hem de biz, öğrencilerle bu konu hakkında konuşurken, öğrenciler farkında olmadan hem eski dilbilgisi konusu hatırlamış hem de yeni bir dilbilgisi konusu öğrenmiş oluyor. Ünitelerin sonunda ise, genellikle dilbilgisi konusunu açıklayan bir sayfa bulunur” (1KÖZOALM).

Araştırmaya katılan iki (2) öğretmen derslerinde okuttukları ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarında dilbilgisinin tümevarım yöntemiyle verildiğini ve böylece iletişimsel becerilerin ön planda tutulduğunu açıklamışlardır. Bu öğretmenler ithal kitapları tercih etme nedenlerinin bu olduğunu söylemektedirler. Öğretmenler dilbilgisi ile konuşma yönelimlerinin başarılı bir şekilde ve birlikte sunulduğunu ifade etmektedirler. Üçüncü temanın on dördüncü kodu “dilbilgisinin ön planda olmaması” ile ilgili olarak tespit edilen aşağıdaki alıntı da dilbilgisinin ön planda tutulmadığı; buna karşın konuşma, dinleme ve okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesine daha çok önem verildiği vurgulanmaktadır.

Dilbilgisinin ön planda olmaması: “İthal kitaplarda yerel kitaplara göre dilbilgisi öğretiminden ziyade konuşma, dinleme ve okuduğunu anlama yetisini geliştirmeye yönelik çalışmalar yoğun olarak bulunmaktadır” (8KÖZOALM).

Üçüncü temanın on beşinci kodu “konu akışının-alıştırmaların-dinleme metinlerinin daha iyi olması” ile ilgili olarak tespit edilen aşağıdaki alıntı da ithal yabancı dil öğretimi ders kitaplarında konu akışı, alıştırmalar ve dinleme metinlerinin daha iyi işlenmesi nedeniyle tercih edildiği öne sürülmektedir:

Konu akışının-alıştırmaların-dinleme metinlerinin daha iyi olması: “Tercih bana ait olsaydı ithal bir Almanca kitabını kullanmayı, konuların akışının ve alıştırmaların, dinleme metinlerinin daha iyi düzenlenmiş olması sebebiyle kullanmayı tercih ederdim” (3KÖZOALM).

Genel olarak öğretmen görüşleri incelenerek değerlendirildiğinde, aslında görüşlerin sadece ithal ve yerel ders kitaplarının seçilmesi ve tercih edilmesiyle sınırlı kalmadığı; öğretmenlerin sınıf içi deneyimlerinden hareketle ülkemizde yabancı dil öğretimine yönelik görüşlerini ilettikleri anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Öğretmen görüşlerinden elde edilen veriler ışığında, araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yabancı dil öğretiminde yerel yabancı dil ders kitapları yerine ithal yabancı dil ders kitaplarını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu duruma yol açan nedenler arasında, yerel yabancı dil ders kitaplarının kurgulanmasında geleneksel yöntemlerden etkilenmek, hedef dilin kültürel özelliklerinin aktarılmasında yaşanan güçlükler, sözlü iletişim becerisini geliştirecek etkinliklerin yetersiz oluşu ve yazım, dilbilgisi, içerik vb. hataların bulunması sayılabilir.

Derslerinde yerel yabancı dil öğretim ders kitaplarını kullandıklarını belirten öğretmenlerin söz konusu ders kitaplarını kullanmalarına gerekçe olarak Millî Eğitim Bakanlığı kararlarını göstermişlerdir. İthal yabancı dil öğretim ders kitaplarını tercih eden öğretmenler de gerekçelerini kitapların basım kalitesi, albenisi, güncelliği, teknoloji destekli oluşuna ve özellikle çalıştıkları kurumlar tarafından tercih edilmesine bağlamaktadırlar. Bu nedenler dışında kitaplarda hedef dilin konuşulduğu kültürlerin aktarılması, tek dillilik ilkesine uygun olması, anadilli yazarlar tarafından yazılmış olması, ilginç ve öğrenciyi motive eden aktivitelere yer vermesi ve yazım, dilbilgisi vs. hatalarıyla karşılaşılmasını sayılabilir. Türk öğretmenlerin dinleme, okuma ve konuşma gibi dil becerilerini ön planda tutan ve bu doğrultuda çok alıştırmaya ve etkinlik sunan ders kitaplarını tercih ettikleri de anlaşılmaktadır. Öğretmenler, artık dilbilgisinin etkisindeki bir kurguyla sunulan ders kitaplarını okutmak istememekte ve öğrencilerinde dil becerileri geliştirmek istemektedir.

Yukarıda yer verilen çalışma sonuçlarından yola çıkarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Yerel yabancı dil ders kitapları öğrencilerin yaşı, dil seviyesi, ihtiyaç ve ilgi alanı gibi belirli standartlara dayalı ölçütlere göre ve ders kitabı alanında uzman kişiler tarafından hazırlanmalıdır. Çağımızda yabancı dilin neden öğrenilmesi/öğretilmesi gerektiği konusu öğrencilerle paylaşılmalı ve onların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda öğretim malzemesi geliştirilmeye özen gösterilmelidir. Özellikle öğrencilerin temel dil becerilerini geliştirmelerine yönelik kurgulanacak yerel yabancı dil öğretimi ders kitaplarında iletişim ortamları ve kültürlerarası anlayışı yaratabilen içeriklere yer verilmelidir. Yaş grubuna uygun çeşitli etkinliklere, kazanımlara uygun alıştırmalara yer verilmelidir. Yerel yabancı dil öğretim ders kitapları albenisi, basım/yayın kalitesi, görselliği ile öğrencileri motive edecek şekilde tasarlanmalıdır. Günümüzde teknoloji desteği olmayan öğretim malzemesinden bahsetmek oldukça zordur ve hedef grubun teknoloji becerisini de değerlendireceği eğitim ortamlarının yaratılmasına yönelik ders kitapları da geliştirilmelidir. Güncel bilgi ve becerilerle donatılmış ders kitaplarının geliştirilmesi aşamasında ülkemizdeki eğitime yön veren Millî Eğitim Bakanlığının ders kitapları geliştirme ilke ve kuralları dikkate alınmalıdır.

SUMMARY

When the imported coursebooks are examined, it has been found that the approaches used in foreign language teaching today consider the region-specific teaching and learning conditions more than the old approaches in the development of standardized global textbooks. However, another issue that has been frequently discussed is the need for local course materials in foreign language teaching. While developing the materials in the coursebook set, it will not be adequate to pay attention only to the subject content and the choice of communication situations. Two crucial points to be considered in this process are

the teaching concept, and methodological approaches suitable for the target group. The imported coursebook sets for foreign language classes, based on communicative method or intercultural approach, are exported to countries in different parts of the world with completely different teaching and learning traditions. The materials and contents in these coursebook sets are developed by recognizing the communication situations that arise in fixed situations in certain societies. The reason for this need is that these materials are prepared by appraising the cultural norms, traditions, educational principles, traditional teaching and learning habits of that particular society. Local coursebook sets could include direct comparisons in the lexical, phonetic and morphological fields, as well as largely regarding the specific needs and goals of teachers and learners (Storch, 2008, p. 283).

Some of the coursebooks used in foreign language courses in our country are imported while some others are local coursebooks that are written in Turkey by commissions or publishing houses. The decision on which coursebook to be taught in foreign language teaching is made by the Board of Education under the Ministry of National Education (MEB). However, it is known that some schools, especially the private ones, opt for imported books due to different concerns in the selection of coursebooks. The local coursebooks, which are aligned with the principles and rules of National Education and the general goals and objectives of the course, are coursebooks written according to the Common European Framework for Languages, just like the imported foreign language teaching coursebooks. In this Framework, A1 and A2 levels are determined as basic users, B1 and B2 levels as independent users, C1 and C2 levels as proficient users to establish a standard (Genç, 2012, p. 197). Therefore, the preference of the imported coursebooks in our country should be examined especially in terms of what makes an imported coursebook suitable for A1 level students rather than the local coursebook.

In this research, the reasons why foreign language teachers choose or prefer imported foreign language teaching coursebooks will be examined, and it will be determined whether the obtained data could be added to the criteria to in the development of local coursebooks. The research questions are as follows:

1. *What are the reasons for not choosing the local coursebooks according to teachers' opinions?*
2. *What are the reasons for preferring the local coursebooks according to teachers' opinions?*
3. *What are the reasons for preferring the imported coursebooks according to teachers' opinions?*

The aim of this research is to determine the criteria to be considered in the local foreign language coursebooks that will be designed for the Turkish students by examining the opinions of foreign language teachers regarding the imported and local coursebooks.

Qualitative research method was used in this research. The data obtained through questionnaire were coded by qualitative data analysis program MAXQDA. By using qualitative content analysis and inductive categorization techniques proposed by Mayring (2013), basic and subcategories were created and analysed for data coding.

The universe of the research consists of 13 teachers in total, including eight teachers in private secondary education institutions in Çankaya district of Ankara, three teachers in private primary education institutions, and two teachers working in public secondary education institutions in the 2018-2019 academic year. The sample of the research was determined by simple random sampling method from Çankaya district of Ankara.

In the research, the reasons for choosing imported and local coursebooks in foreign language teaching were examined by referring to teachers' opinions. In the findings section, the responses of three research questions were evaluated separately.

In order to answer the first research question of the research, the theme of "reasons not to prefer local coursebooks" was obtained as a result of the content analysis. In the acquisition of this theme, "giving grammar by deductive method, using traditional methods in language teaching, providing pronunciation incorrectly, learning vocabulary by memorization, use of two languages, not reflecting the cultural characteristics of the target language correctly, not including the names used in the country in which target language is spoken, containing mistakes (spelling, wording, punctuation), and not improving speaking skills" codes were effective.

In order to answer the second research question, the theme of "the reasons for choosing local coursebooks" was determined from the content analysis. The codes "determined by the Ministry of National Education, and determined by the decision of the committee" were effective in the creation of this theme.

In order to answer the third research question, the theme of "the reasons for choosing imported coursebooks" was created. 15 codes were determined within the scope of this theme. These codes include "having basic language skills, transferring of cultural elements of the target language, preference of the institution, being more effective and up-to-date, having higher appeal and printing quality, being monolingual/conforming to principle of monolingualism, being written in the native speaker of the language, including the names used in the country in which target language is spoken, including striking activities, being supported by technology, teaching grammar with inductive method, grammar not being in the foreground, and having better flow of subject-exercises-listening texts". The sub-code "including basic language skills", which is the first code of the third theme, is as follows: "The abundance of exercises related to reading, speaking and listening skills, and the prioritization of speaking skill".

In the light of the data obtained from teachers' opinions, it was determined that the majority of the teachers participating in the study preferred the imported foreign language coursebooks instead of local foreign language coursebooks in foreign language teaching. Among the reasons leading to this situation include being influenced by traditional methods in the local coursebooks, difficulties in conveying the cultural features of the target language, insufficient activities to improve speaking skills, and having spelling, grammar, content mistakes.

The teachers, who used the local coursebooks in their classes, indicated the decisions of the Ministry of National Education as the reason. The teachers, who preferred the imported coursebooks, attribute their decision to the publication quality, appeal, up-to-dateness and the technology support of the books, and especially the preference by the institutions they work with. Other reasons may include transferring of cultural elements of the target language, conforming to principle of monolingualism, being written in the native speaker of the language, having interesting and motivating activities, containing no spelling, grammar, etc. mistakes. It is understood that Turkish teachers prefer coursebooks that prioritize language skills such as listening, reading and speaking, and offer copious exercises

accordingly. Teachers no longer want to teach coursebooks based heavily on grammar and want to improve their students' language skills.

Based on the research results, the following recommendations have been made:

The local coursebooks should be prepared by experts in the field according to criteria based on certain standards such as students' age, language level, needs and interests. Why a foreign language should be learned/taught in this era should be shared with students and teaching materials should be developed in line with their interests and needs. Especially, in the local coursebooks that will be designed to develop students' basic language skills should include content that can create communication environments and intercultural understanding. Various activities suitable for the age group and exercises based on the acquisitions should be included. The local coursebooks should be designed to motivate students with their appeal, print/publication quality, and visuality. Today, it is very difficult to talk about teaching materials without technology support, and coursebooks should also be developed to create educational environments where the target group will evaluate the technology skills. During the development of coursebooks equipped with up-to-date knowledge and skills, the principles and rules of the Ministry of National Education, which guides education in our country, should be taken into consideration.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Araştırmanın veri toplama süreci 2020 yılından önce gerçekleştiği için Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Since the data for the research were gathered before 2020, it is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- 2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitapları. (2019, 18 Şubat). Tebliğler Dergisi. Erişim adresi: <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/87-2019>.
- Bakan Selçuk, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Sunum Yaptı. (2018, 7 Kasım). Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda-sunum-yapti/haber/17391/tr>.
- Diñer, Ö. (2012, 16 Aralık). 2013 Yılı Bütçe Sunuşu TBMM Genel Kurulu. Erişim adresi: https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_12/25034222_2013_butce_sunusu.pdf.
- Genç, A. & Ataş, D. (2017, Ekim). *Local or Imported?: Foreign Language Course Book Selection at Schools in Turkey [ÖZ]*. 2nd International Conference on Best Practices and Innovations in Education presented paper, Dokuz Eylül University, Izmir.
- Genç, A. & Ünver, Ş. (2012). Türkiye’de geçmişten günümüze Almanca öğretilimi için yazılan ders kitaplarındaki metinlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37, 163, 67-80.
- Genç, A. (2002). İlk- ve ortaöğretim okullarında yabancı dil ders kitabı seçimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 74-81.
- Genç, A. (2012). *Wörterbuch Pädagogik – Eğitim Sözlüğü*. Ankara: Hacettepe Yayıncılık & Kitapçılık Ltd Sti.
- Mayring, P. (2013). Qualitative Inhaltsanalyse. In U. Flick, E. von Kardorff und I. Steinke (Hrsg.). *Qualitative Forschung: Ein Handbuch (10. Auflage)*, 468-475. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: Sage Publications.
- Neuner, G. (1995). Lehrwerke. In: Karl-Richard Bausch, Herbert Christ und Hans-Jürgen Krumm (Hg.). *Handbuch Fremdsprachenunterricht*, 3. Auflage (292 – 295). Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
- Neuner, G. (2007). Lehrwerke. In: Karl-Richard Bausch, Herbert Christ und Hans-Jürgen Krumm (Hg.). *Handbuch Fremdsprachenunterricht* (399 – 402). Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
- Storch, G. (2008). *Deutsch als Fremdsprache – Eine Didaktik*. Paderborn: Wilhelm Fink GmbH & Co. Verlags-KG.
- Ünver, Ş. & Genç, A. (2009). Passwort Deutsch adlı Almanca ders kitabının Türkiye baskısının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 21, 321-333.

Dünya Klasiklerini Blog Tasarımı Yoluyla Okuma Deneyimi -Bir Uygulama Çalışması-

Dr. Öğr. Üyesi Funda Erdoğan

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü
funda.erdogdu@dpu.edu.tr

Doç.Dr. Ayşe Derya Eskimen

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
aysederya.eskimen@dpu.edu.tr

Öz

Bu araştırma, öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) kullanımı ve eleştirel okumaya ilişkin öz yeterlilik düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada hem nicel hem de nitel yöntemler kullanılmıştır. Araştırma, 2018-2019 güz döneminde Dünya Edebiyatı dersini alan Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı üçüncü sınıf öğrencilerinden toplanan veriler kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarından dünya edebiyatının klasiklerinden birini okumaları ve okudukları çalışma ile ilgili bir blog hazırlamaları istenmiştir. 14 hafta süren uygulama ve araştırma sonucunda öğretmen adaylarının BİT kullanımı ve eleştirel okumaya ilişkin öz yeterlik düzeyleri araştırmada kullanılan ölçeğe göre “yeterli” olarak belirlenmiştir. Nitel verilerden elde edilen bulgular ile nicel verilerden elde edilen bulguların tutarlı olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının blogda yayın yapmaktan ve düşüncelerini paylaşmaktan keyif aldığı gözlemlenmiştir. Öğretmen adaylarının yazma becerilerinin blog yazma deneyimi sonrasında geliştiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Web 2.0 araçları, blog, eleştirel okuma, bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilik algısı.

Reading Experience Through Blog Design of World Classics -An Application Study-

Abstract

This research aims to determine the self-competence levels of pre-service teachers regarding the use of information and communication technologies (ICT) and critical reading. Both quantitative and qualitative methods were used in the research. The research was conducted using the data collected from the third-year students of the Turkish Language Teaching Undergraduate Program who took the World Literature course in the fall semester of 2018-2019. In the study, pre-service teachers were asked to read one of the classics of world literature and to prepare a blog about the study they read. As a result of the application and research that lasted for 14 weeks, teacher candidates' self-competence levels regarding ICT use and critical reading were determined as “sufficient” according to the scale used in the research. It was observed that the findings obtained from the qualitative data and the findings obtained from the quantitative data were consistent. It was observed that the pre-service teachers enjoyed publishing and sharing their thoughts on the blog. The writing skills of the preservice teachers improved after their blog preparing experience.

Keywords: Web 2.0 tools, blog, critical reading, information and communication technologies competency perception.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 11/03/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 12/10/2020

GİRİŞ

Dil öğretiminde amaç, öğrencilerin temel dil becerilerini geliştirmek ve bunların etkili şekilde kullanımını sağlamaktır. Dinleme, konuşma, okuma ve yazma olarak adlandıracağımız bu becerilerden anlamaya dayalı bir beceri olan okuma, “ses organları ve göz yoluyla algılanan işaret ve sembollerin beyin tarafından yorumlanarak değerlendirilmesi sürecidir” (Akbayır, 2013, s. 1). Kişi okuma yoluyla öğrenir, bilgiyi elde eder. Okuma yoluyla öğrendiklerini kendi bilgi ve birikim süzgeçlerinden geçirerek sorgulaması, değerlendirmesi, daha iyiyi, daha güzeli, daha doğruyu bulmaya yönelik çabalaması ise eleştirel boyutta bir okuma faaliyetidir. Bu anlamda, “eleştirel okuma, bireylerin okuduklarını, okuma yoluyla öğrendiklerini kendi bilgi ve birikim süzgeçlerinden geçirerek daha iyiyi, daha güzeli, daha doğruyu bulma çabaları; okuduklarından elde ettikleriyle daha iyi, daha güzel, daha doğru zihin ürünleri ortaya koyma faaliyetleridir” (Çıfci, 2006, s. 56-57). “Eleştirel okuyucular, metinleri nesnel ve derinlemesine düşünerek okuyabilirler. Eleştirel okuma öğrencilerin metinlerle etkileşime girmesini, kitapla konuşmasını, sorular sormasını, tahmin yapmasını, eski bilgi ve deneyimleriyle bağlantı kurmasını ve önyargıları yıkmasını, gizliden ifade edileni okumasını, yeni bilgi inşa etmesini sağlayan üst bilişsel bir süreçtir” (El-Hindi, 1997; Flavell, 1993 akt. Karabay, 2012, s.81). Tanımlardan hareketle de ifade edilebilir ki, eleştirel okuma, okunan metne ilişkin bir sorgulama, metne sorular sorma ve metinle ilgili düşünme sürecidir. Millî Eğitim Bakanlığı 2019 Türkçe dersi öğretim programında da öğrencilerin eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerine yönelik “okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması” (s. 8) beklenmiştir.

Erden’in ifade ettiği gibi “yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin başarıları, ortaöğretim kurumlarındaki eğitimin niteliğine bağlıdır” (1998, s. 180). Öğretmen adaylarının eleştirel ve yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözme, araştırma, karar verme ve bilgi teknolojilerini kullanmaya yönelik tutumlarının olumlu anlamda geliştirilmesi ve teknolojiyi derslerine dâhil edebilmesi çağımızın gereğidir. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2011 yılında kabul edilen öğretmen özel alan yeterliklerinde de “öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme, karar verme ve problem çözme becerilerini geliştirebilme” maddesine yer verilmiştir. Gelişen teknoloji ve değişen toplum yapısı, eleştirel okumayı, düşünmeyi, bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanmayı ve bu yönlü bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Bireyler okuma yazma becerisi kazandıktan sonra hızlı bir şekilde, görsel, yazılı, iletişim ve haberleşme araçları yoluyla bilgi edinme yollarına başvurmaktadır. Zira artık günümüzde kitaplardan, kütüphanelerden sonra BİT her türlü bilgiyi içinde barındıran önemli kaynaklar hâline gelmiştir.

Eğitimde dijitalleşme ve Web 2.0 araçlarının kullanımı günümüzde hızla yaygınlaşmakta, bu uygulamaların önemi her geçen gün artmaktadır. Dilin beceri alanları olan okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerileri de bu gelişmelerden etkilenmektedir. Buna bağlı olarak okuma, dinleme, konuşma ve yazma alanlarına ilişkin dijital ortamlarda birtakım uygulamalar söz konusudur. Örneğin okuma-dinleme faaliyetleri basılı kitaplardan, e-kitaplara, sesli kitaplara, dijital metinlere yönelmiş; yazma faaliyetleri de aynı şekilde Wattpad, Wikipedia, Facebook, Twitter, Blog ve diğer ve dijital sosyal ortamlarda gerçekleşmeye başlamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi dijital ortamlarda dilin okuma, dinleme, konuşma ve yazma alanlarına yönelik sesli kitap, blog, wattpad gibi uygulamalar söz konusudur. Blog “Web” ve “log” kelimelerinin birleşiminden oluşan kullanıcıların bir

konu hakkındaki fikirlerini diğer insanların okumaları için paylaştıkları sosyal bir platformdur (Richardson, 2010). Bloglar, kullanıcılara resim, müzik ve video gibi çoklu ortam nesnelere yazılarını zenginleştirme olanağı da tanır (Nicolaou & Constantinou, 2014, s. 95). Blog kullanıcıların çeşitli konular hakkında yazılar yazabilmelerine ve diğer kullanıcıların yazılara yorumlar ekleyebilmelerine olanak sağlayan Web tabanlı bir araçtır (Göktaş, 2009).

Eğitim ortamlarında öğrencilerin blog kullanımına ilişkin alan yazında yapılmış çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak yabancı dil olarak İngilizce okuma yazma deneyimini geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Koçoğlu (2009) tarafından bir dönem süresince 24 öğrencinin katılımıyla İngilizce yazma becerilerini geliştirecekleri blog hazırlamışlardır. Çalışmanın sonunda öğrencilerin İngilizce yazma becerisinin gelişiminde blog kullanımının etkili bulunmuştur. Ruby (2011), blog kullanımının yabancı dil öğrenmede öğrencilerin kendini yansıtmaya ve akran geri bildirimini sayesinde yazma becerilerini geliştirdikleri sonucuna ulaşır. Noytim (2010) çalışmasında, blog kullanımının öğrencilerin yaratıcı, analitik, eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiğini, sosyal etkileşim yaratarak okuyucu-yazar arasında etkileşim sağladığını, öğrenme motivasyonunu artırarak okuma-yazma etkinliklerinde başarıyı arttırdığı sonucunu elde etmiştir. Blogların öğrencilerin yabancı dil yazma becerisini geliştirdiği (Akdağ & Özkan, 2017; Hui-Ju,2011); yazma becerisini geliştirmenin yanında bilişsel süreçlerine katkı sağladığı yazmaya ilişkin motive ettikleri ve eleştirel olmalarına yardımcı olduğu (Daskalogiannaki, 2012); öğretmen ve öğrencilerin blog kullanımına ilişkin olumlu tutuma sahip olduğu, yabancı dil yazma motivasyonunu artırdığı (Hsin-Yi Cyndi, 2016) görülmüştür. Blog kullanımına ilişkin olumlu gelişmelerin olduğu çok sayıda çalışma olsa da herhangi bir etkinin olmadığı çalışmalara da rastlamak mümkündür. Özdemir (2015) tarafından 40 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen deneysel çalışmanın amacı blogların yabancı dil olarak öğretiminde öğrencilerin yazma becerileri ve motivasyonları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmanın sonunda blogların öğrencilerin motivasyon ve başarısını artırmadığı ancak öğretime destek kullanımının öğretimi desteklediği vurgulanmıştır. Aydın ve Özdemir (2020) 48 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirdiği çalışmada blog kullanarak İngilizce yazma deneyiminin kâğıt kalem kullanarak yazmaya göre öğrencileri daha fazla motive ettiği sonucunu elde etmiştir.

Bloglar öğrencilerin eleştirel düşünme ve yorumlama becerilerinin gelişimine (Noytim, 2010); etkileşimli öğrenme ortamları, yansıtıcı düşünme, bilgi işleme ve paylaşma, akran geribildirim gibi iş birlikli etkinlikler oluşmasına katkı sağlamaktadır (Richardson, 2010). Gelişen teknoloji ve değişen toplum yapısı, eleştirel okumayı, düşünmeyi, BİT kullanmayı ve bu yönlü bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Günümüz ihtiyaçları göz önüne alındığında öğretmen adaylarının da diğer beceri alanlarının yanı sıra öğretme-öğrenme sürecinde teknoloji kullanımına yönelik yeterliklerini geliştirmeleri, pedagoji ve alan bilgisi içeriği ile teknolojiyi kullanma bilgi ve becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Alan yazında yabancı dil öğretiminde blog kullanmanın okuma-yazma becerilerinin gelişimine olumlu yönde geliştirdiğine ilişkin araştırmalar yapıldığı, Türkçe okuma-yazma becerilerinin gelişimine etkisini ortaya koyan araştırmalara ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Dünya edebiyatı dersi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmada, Türkçe öğretmen adaylarından Dünya klasiklerinden bir eseri okumaları istenmiştir. Belirlenen kriterler çerçevesinde eseri okuyup eleştirel okuma becerisi kazanmaları ve hazırladıkları blogda eseri yayımlamaları istenmiştir. Meslek hayatına başladıklarında öğrencilerine okuma,

eleştirel okuma ve kitap sevgisini aşılacak olan Türkçe öğretmen adayları için öğrencilerin eleştirel okuma, görsel okuma ve BİT yeterliliklerinin gelişimine katkı sağlayacak olduğu için çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel okuma yeterlilik algıları ve eğitimde BİT kullanımına ilişkin yeterlilik algılarını blog uygulamasını kullanarak geliştirmesi öğretmen adaylarının pedagojik ve alan bilgisi gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu anlamda çalışma, öğretmen adaylarının BİT kullanımına ilişkin yeterlilik algılarının ve eleştirel okuma öz yeterlilik algılarının geliştirmesinin yanında yaratıcılık, problem çözme, eleştirel düşünme gibi 21. yüzyıl becerilerini gelişmesine de katkı sağlayacağı için önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; okudukları kitap ile ilgili blog oluşturan Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel okuma yeterlilik algıları ile eğitimde BİT kullanımına ilişkin yeterlilik algı düzeylerinin belirlenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Blog hazırlayıp/yayımlayan Türkçe öğretmen adaylarının:

1. Eleştirel okuma öz yeterlilik algıları ne düzeydedir?
2. Eleştirel okuma öz yeterlilik algısının günlük kitap okuma süresine göre dağılımı ne düzeydedir?
3. Eleştirel okuma öz yeterlilik algısının günlük BİT kullanma süresine göre dağılımı ne düzeydedir?
4. BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algıları ne düzeydedir?
5. BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algılarının günlük BİT kullanım süresine göre dağılımı ne düzeydedir?
6. BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algısının günlük kitap okuma süresine göre dağılımı ne düzeydedir?
7. Blog uygulama süreci boyunca BİT'e ilişkin yeterlilik algılarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
8. Okuduğunuz kitabın eleştirilerini paylaşmak için hazırladığınız blogunuzun yayımlanmasına ilişkin ne düşünüyorsunuz?
9. Kitap okuma sürecinin mi blog hazırlama/yayımlama sürecinin mi zevkli olduğunu düşünüyorsunuz?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nicel ve nitel veri toplama yöntemleri birlikte kullanılarak araştırma sonuçlarını bütünleştiren karma yöntem kullanılmıştır. Karma araştırma deseni olarak eş zamanlı çeşitleme stratejisi (concurrent triangulation strategy) kullanılmıştır. Amaç, eş zamanlı olarak toplanan nitel ve nicel verileri bir arada yorumlamak ve çeşitlemeyi sağlamaktır. Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin aynı çalışmada birlikte kullanılmasının amacı, nitel ve nicel araştırmaların avantajlarını artırıp dezavantajlarını ise azaltmaktır (Creswell, 2003).

Çalışma Grubu

Araştırma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünde eğitim gören 47 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel ve nitel veriler toplanmıştır. Nicel verilerin toplanmasında “Kişisel Bilgi Formu”, “Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ve “Öğretmen Adayları için Eğitimde BİT Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algı Ölçeği” kullanılmıştır. Nitel verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu ve öğretmen adaylarının oluşturdukları bloglar kullanılmıştır.

Nicel Veri Toplama Araçları

Çalışmanın nicel kısmı tarama yöntemine uygun olarak tasarlanmıştır. Tarama yöntemi “görüşme veya anket yoluyla verilerin toplandığı, grubun genel görüşünü ortaya koymayı amaçlayan” yöntem (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2015) olarak tanımlanmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu

Bu çalışmada Türkçe öğretmen adaylarının kişisel bilgilerini (Bilgi ve İletişim Teknolojilerini günlük kullanım süresi, ders kitabı dışında günlük kitap okuma süresi gibi) öğrenmek amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algısı Ölçeği

Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin eleştirel okuma öz yeterlik algılarını belirlemek amacıyla Karadeniz (2014) tarafından geliştirilen “Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algısı Ölçeği”, likert tipi beşli derecelendirme ölçeğidir ve 33 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki maddelerin 25’i olumlu, 8’i olumsuzdur. Olumsuz maddeler tersine puanlanmıştır. Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının demografik özelliklerini belirlemek amacı ile ölçme aracına kişisel bilgi formu eklenmiştir. Ankette yer alan seçenekler “hiç katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “tamamen katılmıyorum” şeklinde sıralanmaktadır. Öğrencilerden duygu ve düşüncelerini en iyi yansıttığını düşündükleri seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Ölçek iki büyük şehir üniversitesinin Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği programlarında öğrenim görmekte olan 150 öğretmen adayı tarafından cevaplandırılmıştır. Veri toplama aracında kullanılan beşli likert tipi ölçeğine uygun olarak elde edilen puanların yorumlanmasında; aralık sayısı seçenek sayısına bölünerek aralıklar belirlenmiştir (4/5=0,80) (Kaptan, 1998). Buna yönelik olarak, ölçekte yer alan maddelerin düzeyini belirlemek için aşağıda belirtilen puan aralıkları dikkate alınmıştır: (hiç katılmıyorum 1.00 – 1.80, katılmıyorum 1.81 – 2.60, kararsızım 2.61 – 3.40, katılıyorum 3.41 – 4.20, tamamen katılıyorum 4.21 – 5.00).

Öğretmen Adayları için Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algı Ölçeği

Çalışmada kullanılan bir diğer ölçek de Şad ve Nalçacı (2015) tarafından geliştirilen Öğretmen Adaylarının Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algılarını belirlemek için geliştirilen ölçektir. Ölçek formu ‘oldukça yeterliyim’ ile ‘oldukça yetersizim’ seçenekleri arasında değişen 5’li derecelendirmeli likert formatta düzenlenmiştir. Ölçek 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin düzeyini belirlemek için aşağıda belirtilen puan aralıkları dikkate alınmıştır: (hiç katılmıyorum 1.00 –

1.80, katılmıyorum 1.81 – 2.60, kararsızım 2.61 – 3.40, katılıyorum 3.41 – 4.20, tamamen katılıyorum 4.21 – 5.00). Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı, 962 olarak bulunmuştur.

Nitel Veri Toplama Araçları

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmanın nitel boyutu kapsamında öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algıları ve eğitimde BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algılarına ilişkin ne hissettiklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından üç adet açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu soruların iç geçerliğini sağlamak için doktorasını Eğitim Teknolojileri alanında tamamlamış iki alan uzmanının görüşü alınmıştır.

Öğrencilere sorulan yarı yapılandırılmış görüşme soruları şunlardır:

1. Blog hazırlama deneyimi öncesinde ve hazırlama süresince BİT'e ilişkin yeterlilik algılarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
2. Okuduğunuz kitabın eleştirilerini paylaşmak için hazırladığınız blogunuzun yayımlanmasına ilişkin ne düşünüyorsunuz?
3. Kitap okuma sürecinin mi blog hazırlama/yayımlama sürecinin mi zevkli olduğunu düşünüyorsunuz?

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan açık uçlu soruya verilen yanıtlar iki araştırmacı tarafından incelenerek veri setinin benzerlik oranı hesaplanmıştır. Bu benzerlik oranı nitel araştırmanın güvenilirliğini belirlemektedir. Miles ve Huberman (1994) modelinde önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır. İçsel tutarlılık olarak adlandırılan ve kodlayıcılar arasındaki görüş birliği olarak kavramsallaştırılan bu benzerlik: $\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})}$. Araştırmacılar tarafından "görüş birliği" ve "görüş ayrılığı" olan konular tartışılmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Baltacı, 2017). Hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliği ilk soru için 90, ikinci soru için 86, üçüncü soru için .94 olarak bulunmuştur. İçsel tutarlılığı veren kodlama denetimine göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az %80 olması beklenmektedir. Elde edilen sonuç, araştırma için güvenilir kabul edilmiştir.

Blog Tasarımı ve Planlama

Öğretmen adaylarının teknik bilgi gerektirmeden kolay kullanabilecekleri, mobil cihazlara uyumluluğu, zengin tema ve depolama alanı desteği, ücretsiz olması gibi avantajları nedeniyle yaygın kullanılan blog servis sağlayıcılarından Blogger altyapısı tercih edilmiştir. Çalışma, uygulama öncesi, uygulama sırası ve uygulama sonrası olmak üzere aşamalandırılmıştır. Dünya edebiyatı klasiklerinin öğretim malzemesi olarak kullanıldığı çalışmanın uygulama öncesi sürecinde, öğrencilere dünya klasiklerinden birer örnek eser verilmiştir. Bu eserlerden bazıları Milli Eğitim Bakanlığınca (ortaöğretim) tavsiye edilen 100 temel eser içerisinde yer almaktadır. Eserlerden hareketle oluşturulan bloglarda, eleştirel okumanın gerektirdiği doğrultuda eserin yazılış amacını sorgulama, olay, mekân ve kişiler arasındaki ilişkiyi sorgulama, yazarın bakış açısını belirleyebilme, metnindeki olay örgüsünün gelişimini tahmin edebilme, olaylar ve kavramlar arasındaki neden-sonuç ilişkisini bulabilme vd. hususlara yönelik okuma yapımları beklenmiştir. Uygulama sürecinde, bu basamakların her birine yönelik haftalık blog etkinliklerinin oluşturulması istenmiştir. Bu süreçte aynı eseri okuduğu arkadaşıyla da iletişim hâlinde olması ve fikir alışverişi yapması beklenmiştir. Oluşturulan blogların ardından her bir öğretmen adayının

diğer blogları da gözden geçirmesi istenmiştir. Bu sayede, klasik eserlerin değerlendirilmesinin, klasik tahlil metotlarından uzaklaşarak bilgisayar teknolojisi işe koşularak dersin öğrenme çıktılarına uygun, ilgi çekici ve uygun şekilde oluşturulması denenmiş ve etkin bir öğrenme ortamının tasarlanması hedeflenmiştir. Bir ders dönemi süresince haftalık yapılan uygulamalar aşağıda belirtilmiştir.

1.Hafta (24.09.2018) Öğretmen adayları çalışmanın içeriği ile ilgili bilgilendirilmiştir. Dünya Edebiyatı yazarları tanıtılmıştır.

2.Hafta (01.10.2018) Dünya klasikleri eserlerine, dönem özelliklerine değinilmiştir.

3.Hafta (08.10.2018) Öğretmen adaylarının okuyacakları kitaplar belirlenmiştir. Kitaplar okunurken hangi kriterleri dikkate alacakları belirtilmiştir. İlerleyen süreçte öğrencilere rehberlik yapılmış; oluşturulan bloglarda yapılandırılan içerikler konu, tema, kişiler (zihinsel, psikolojik, fiziksel özellikler), kişiler arası ilişkiler, arka plan, zihniyet, zaman, mekân unsurlarından hareketle ele alınması yoluyla oluşturulmuştur.

4.Hafta (15.10.2018) Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri alan uzmanı tarafından 'Blog' içerikli sunum yapılmıştır. Sunumda blog nedir? Blog örnekleri, blog nasıl hazırlanır?, Yeni bir blog hesabı açma, blogda yayın oluşturma, resim ekleme, video ekleme, bağlantı oluşturma, yorum yapmaya yönelik bilgiler sunulmuştur.

5.Hafta (22.10.2018) Öğretmen adayları blog hesaplarını oluşturmuşlardır. blogda yayın yapmaya başlamışlardır.

6.Hafta (29.10.2018) Öğretmen adayları sorumlu oldukları kitaba yönelik değerlendirmeler yapmışlardır. Kitaba yönelik düşünceler, yorumlar takip edilmiş; ele alınan esere yaklaşım hususunda rehberlik edilmiştir. Okunan ve değerlendirilen her bir bölümün paylaşımının gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

7. Hafta (05.11.2018) Öğretmen adayları okudukları kitaplara yönelik belli başlıklar altında blog yayınlarını geliştirmişlerdir. Aynı eser iki öğrenciye verilmiş bu süreçte öğrencilerin birbirleriyle fikir alışverişi yapmaları sağlanmıştır.

8-9.Hafta (12-19.11.2018) Öğretmen adayları ve öğretim elemanları hazırlanan blogları takip etmiştir. Çalışmalarında kullanacakları bilgi kaynaklarına ve bunların gösterimine ilişkin bilgi verilmiştir.

10-11.Hafta (26.11-03.12.2018) Ele alınan kitaba yönelik olarak eserin yazılış amacını sorgulama, olay, mekân ve kişiler arasındaki ilişkiyi sorgulama, yazarın bakış açısını belirleyebilme, metnindeki olay örgüsünün gelişimini tahmin edebilme, olaylar ve kavramlar arasındaki neden-sonuç ilişkisini bulabilme hususları tespit edilmiş buna yönelik gerekli rehberlik sağlanmıştır.

12-13.Hafta (10-17.11.2018) Öğrencilerin arkadaşlarının bloglarını da takip etmeleri ve beğendikleri bloglara yorum yapmaları beklenmiş ve bu anlamda onlara rehberlik edilmiştir.

14.Hafta: (24.11.2018) Öğretmen adayları blog çalışmaları incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen nicel veriler, Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algı ve eğitimde BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algı düzeylerinin tespit edilmesi

amacıyla betimsel istatistikler (aritmetik ortalama ve standart sapma) hesaplanmıştır. Nicel verilerin analizinde gruplar arasında ortaya çıkan farkın anlamlı olup olmadığını, anlamlı ise anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey testi yapılmıştır. Nitel verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi ile veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır. İçerik analizinde temel yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışmada kullanılan nitel veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ve öğretmen adayları tarafından hazırlanan bloglardan elde edilmiştir.

Bu araştırmada karma araştırma deseni olarak eş zamanlı çeşitleme stratejisi (concurrent triangulation strategy) kullanılmıştır; amaç, eş zamanlı olarak toplanan nitel ve nicel verileri bir arada yorumlamak ve çeşitlemeyi sağlamaktır (Creswell, 2003).

Öğretmen adaylarının 14 haftalık süreçte hazırladıkları bloglarda eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçeği alt faktörlerinde yer alan Sorgulama, Çıkarımda Bulunma, Analiz, Değerlendirme, Benzerlikleri ve Farklılıkları Bulma şeklindeki beş alt faktörlere yer verilip verilmediğine göre değerlendirilmiştir.

Sayısal değerışkenlerin normal dağılıp dağılmadığı Kolmogrov Smirnov ve Shapiro-Wilk testi ile kontrol edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algı ve eğitimde BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algılarının ne düzeyde olduğuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Nicel Verilere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1’de görölmektedir.

Tablo 1. Bilgi ve İletişim Teknolojilerini (Masaüstü bilgisayar, dizüstü bilgisayar, akıllı telefon, tablet) günlük kullanım süresi

Süre	n	%
1 saatten az	1	2,1
1-2 saat	18	38,3
2-3 saat	24	51,1
3-4 saat ve fazla	4	8,5

Öğretmen adaylarının %38,3’ü 1-2 saat, %51,1’i; 2-3 saat ve %8,5’i 3-4 saat BİT kullanım süresi ifade etmişlerdir.

Tablo 2. Ders Kitabı Dışında Günlük Kitap (Hikâye, Roman) Okuma Süresi

Süre	N	%
1 saatten az	14	29,8
1-2 saat	24	51,1
2-3 saat ve fazla	9	19,1

Öğretmen adaylarının %29,38'i 1 saatten az, %51,1'i 1-2 saat ve %19,1'i 2-3 saat ders kitabı dışında günlük kitap okuma süresi belirtmişlerdir.

Tablo 3. Eğitimde BİT Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algı ve Eleştirel Okuma Öz Yeterlilik Algı Ölçeği Toplam Puanlarına İlişkin Normal Dağılımın Değerleri

	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	sd	p
BİT Yeterlilik Algı Toplam	.111	47	.196
Eleştirel Okuma Toplam	.118	47	.0100

Tablo 3 incelendiğinde p değerinin .05'tenen büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre veriler normal dağılım gösterdiği için analizde parametrik testler uygulanmıştır.

Araştırmanın ilk alt problemi olan 1- "Blog uygulaması kullanan öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algıları ne düzeydedir?" sorusunu cevaplamak için öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları toplam puan hesaplanmış ve öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları toplam puanların ortalaması, standart sapması, minimum ve maksimum değerleri hesaplanmıştır. İlgili sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Eleştirel Okuma Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss
Eleştirel okuma toplam puan	47	106	156	126.46	.96

Tablo 4'teki sonuçlara göre öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçeğinden aldıkları puan ortalaması 126.40, standart sapması 8.96, en yüksek puanı 156, en düşük puanı 106'dır. Öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algıları "iyi" düzeydedir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Eleştirel Okuma Öz Yeterlilik Algıları Ölçeği Alt Faktör Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss
Sorgulama	47	33	50	39.89	2.98
Çıkarımda Bulunma	47	15	25	19.46	2.07
Analiz	47	15	30	24.17	2.42
Değerlendirme	47	18	26	22.23	1.40
Benzerlikleri ve Farklılıkları Bulma	47	13	25	20.42	2.15

Öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algıları ölçeği alt faktörleri sorgulama boyutu ait aritmetik ortalama 39.89, çıkarımda bulunma 19.46, analiz 24.17, değerlendirme 22.23, benzerlik ve farklılıkları bulma 20.42 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Blog uygulaması kullanan öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısının günlük kitap okuma süresine göre dağılımı ne düzeydedir?” İlgili sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Eleştirel Okuma Öz Yeterlilik Algısı Ölçme Aracından Aldıkları Puanların Günlük Kitap Okuma Süresine Göre Dağılımı

Günlük kitap okuma süresi	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss
1 saatten az	14	115	146	124.57	7
1-2 saat	24	106	142	124.75	8
2-3 saat ve fazla	9	116	152	133.66	1
					0.30

Tablo 6’ya göre günlük günlük 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 133.66’dır. Sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Eleştirel Okuma Öz Yeterlilik Algısı Ölçme Aracından Aldıkları Puanların Günlük Kitap Okuma Süresine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	587,39	2	293,69	4,16	,02	1 saatten az-2-3 saat ve fazla, 1-2 saat-2-3 saat ve fazla
Gruplar içi	3101,92	44	70,49			
Toplam	3689,31	46				

Tablo 7 günlük kitap okuma süresine göre öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğunu göstermektedir [F(2-44)=4.16, P<0.05]. Görülen bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için gruplar birbiriyle karşılaştırılmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre; günde 1 saatten az kitap okuyan öğretmen adayları X=124.57 ile 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adayları X=133.66 arasında 2-3 saat ve fazla kitap okuyanlar lehine; günde 1-2 saat kitap okuyan öğretmen adayları X=124.75 ile 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adayları X=133.66 arasında 2-3 saat ve fazla kitap okuyanlar lehine anlamlı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Blog uygulaması kullanan öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısının günlük BİT kullanım süresine göre dağılımı ne düzeydedir?” sorusuna ilişkin ilgili sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Eleştirel Okuma Öz Yeterlilik Algısı Ölçme Aracından Aldıkları Puanların Günlük BİT Kullanım Süresine Göre Dağılımı

BİT günlük kullanım süresi	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss
1-2 saat	18	109	146	128.05	8.70
2-3 saat	24	106	137	124.12	7.62
3-4 saat ve fazla	4	123	156	132.50	7.85

Tablo 8'e göre günlük 1-2 saat BİT kullanan öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 126.40; günlük 2-3 saat BİT kullanan öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 124.12; günlük 3-4 saat ve fazla BİT kullanan öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 132.50'dir. Varyans analizi ve çoklu karşılaştırmalar için yapılan Tukey testi sonuçları, günlük BİT kullanım süresine göre eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçme aracından aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir $F(3,43)=1,37, p>0.5$).

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan "Blog uygulaması kullanan öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algıları ne düzeydedir?" sorusunu cevaplamak için öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları toplam puan hesaplanmış ve betimsel istatistikler hesaplanmıştır. İlgili sonuçlar Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarının BİT Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algı Puanlarına Ait Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Ve Minimum Ve Maksimum Değerleri

	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss
BİT Yeterlilik Algı Puanları	47	79	149	114.53	16.17

Tablo 9'da öğretmen adaylarının eğitimde BİT kullanmaya yönelik yeterlilik algı puan ortalaması 114.53, standart sapması 16.17, en yüksek puanı 149, en düşük algı puanı 79'dur. Öğretmen adaylarının eğitimde BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algıları "iyi" düzeydedir. Bu bulgu, öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algılarının iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak ölçeğin genelinden alınan puanların ortalaması "Yeterliyim" aralığına denk gelmektedir. Bu bulgudan hareketle öğretmen adaylarının eğitimde BİT kullanmaya ilişkin algı düzeylerinin yeterli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın beşinci alt problemi olan "Blog uygulaması kullanan öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algılarının günlük BİT kullanım süresine göre dağılımı ne düzeydedir?" İlgili sonuçlar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Öğretmen Adaylarının Eğitimde BİT Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algı Ölçme Aracından Aldıkları Puanların Günlük BİT Kullanım Süresine Göre Dağılımı

BİT günlük kullanım süresi	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss
1-2 saat	18	83	149	115.16	15.43
2-3 saat	24	79	147	113.75	15.43
3-4 saat ve fazla	4	103	148	124.50	18.52

Tablo 10'a göre günlük 3-4 saat ve fazla BİT kullanan öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 124.50'dir. Günlük BİT kullanım süresine göre BİT yeterlilik algı ölçme aracından aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir $F(3,43)=2, p>0.5$).

Araştırmanın altıncı alt problemi olan "Blog uygulaması kullanan öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algısının günlük kitap okuma süresine göre dağılımı ne düzeydedir?" İlgili sonuçlar Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Öğretmen Adaylarının BİT Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algı Ölçme Aracından Aldıkları Puanların Günlük Kitap Okuma Süresine Göre Dağılımı

Günlük kitap okuma süresi	N	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Ss
1 saatten az	14	91	149	110.42	14.36
1-2 saat	24	79	147	112.08	16.72
2-3 saat ve fazla	9	111	148	127.44	11.40

Tablo 11'e günlük 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 127.44'dür. Sonuçlar Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algı ölçme aracından aldıkları puanların günlük kitap okuma süresine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	1880,21	2	940,10	4,07	.02	1 saatten az-2-3 saat ve fazla, 1-2 saat-2-3 saat ve fazla
Gruplar içi	10157,48	444	230,85			
Toplam	12037,70	446				

Tablo 12 günlük kitap okuma süresine göre öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğunu göstermektedir $[F(2-44)=4.07, P<0.05]$. Görülen bu farklılığın hangi gruplar

arasında olduğunu belirlemek için gruplar birbiriyle karşılaştırılmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre; günde 1 saatten az kitap okuyan öğretmen adayları $X=110.42$ ile 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adayları $X=127.44$ arasında 2-3 saat ve fazla kitap okuyanlar lehine; günde 1-2 saat kitap okuyan öğretmen adayları $X=112.08$ ile 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adayları $X=127.44$ arasında 2-3 saat ve fazla kitap okuyanlar lehine anlamlı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının oluşturdukları blogların içerik analizi yöntemiyle analiz edilmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

1. Blog hazırlama deneyimi öncesinde ve hazırlama süresince BİT'e ilişkin yeterliliğinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? sorusuna ilişkin tablo ve bulgular aşağıda yer almaktadır:

Tablo 13. Blog hazırlama deneyimi öncesinde ve hazırlama süresince BİT'e ilişkin yeterliliğinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? sorusuna ilişkin frekans

Blog hazırlama deneyimi öncesinde ve hazırlama süresince BİT'e ilişkin yeterliliğinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?	F
a) Yeterliydim ama blogla birlikte daha da geliştirdim.	18
b) Blog hazırlamadan önce yeterli değildim, çok fazla bir bilgim yoktu. Blogtan sonra daha fazla bilgim oldu.	24

a) Yeterliydim ama blogla birlikte daha da geliştirdim diyen öğrencilerin frekansı 18'dir. Bu öğrencilerin düşüncelerine yönelik örnekler şöyledir:

"Daha önce de blog hazırladığım için az çok bilgim vardı fakat bu blog ile birlikte daha da geliştirdim." Ö1

"Blog hazırlamaya başlamadan önce de gerekli yeterliliğe sahiptim fakat blog hazırlama sürecinde karşılaştığım bazı problemlerin çözümlerini aramam sonucunda yeni bilgiler öğrenerek yeterliliğimi daha da artırdığımı düşünüyorum." Ö39

"Daha öncesinde de yeterliydim ama blog sonrası yeterliliğim arttı." Ö42

b) Blog hazırlamadan önce yeterli değildim, çok fazla bir bilgim yoktu. Blogdan sonra daha fazla bilgim oldu diyen öğrencilerin frekansı 24'tür. Bu öğrencilerin düşüncelerine yönelik örnekler şöyledir:

"Blog oluşturma konusunda bir fikrim yoktu. Ama bu çalışma sayesinde bir blogum oldu." Ö11

"Blogu hazırlamaya başlarken ilk başlarda baya zorlandım. Daha sonra biraz kitabım hakkında araştırma yaptıktan sonra sandığım kadar zorlanmayacağımı düşünmeye başladım." Ö17

"Blog oluşturma konusunda hiçbir fikrim yoktu. Hatta kendimce ön yargılarımda vardı. Ödev olarak verilen bu görevi nasıl yerine getireceğim hakkında tereddütlerim vardı. Ama başma geçince oluyor." Ö18

"Öncelikle blogger uygulamasında ilk kez bir blog yazdım. Ama yazmadan önce bilgi toplama, veri analizi, uygulama kısmında da çok eğlendim. En azından dünyaca ünlü Nobel ve Pulitzer ödüllü kitap yazarı olan Steinbeck'in bir kitabını okuyup analiz etme

fırsatım oldu. Blogger da yazmış olduğum blog bilgi ve iletişim teknolojileri hakkında bildiklerimi uygulama fırsatı verdi. Bunun yanında iletişim teknolojilerinin ayrıntılı araştırma yapabilme fırsatını da tanımış oldu.” Ö22

“İlk blog hazırlamaya başlamadan önce bilgi ve iletişim teknolojileriyle aram hiç yoktu fakat şuan blog yapabilecek kadar bir şeyler öğrendim. Tam olarak yeterli sayılmasam da bir blog hazırlayabilirim.” Ö34

“Blogu hazırlarken bilgi ve iletişim teknolojileriyle ilgili yeterliliğimin geliştiğini gördüm.” Ö36

2. Blogunda kitaba yönelik fikirlerini paylaşmak sizi rahatsız etti mi? Yayınlanıyor olması düşüncesi kitaba yönelik yorumlarınızı etkiledi mi? Bu konudaki düşüncelerinizi açıklar mısınız? sorusuna yönelik olarak 45 öğrenci fikirlerini paylaşmaktan dolayı memnun olduklarını dile getirmiş; 1 öğrenci başkalarını olumsuz etkileyeceği kaygısından dolayı fikrini paylaşmaktan rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir. Bu öğrencilerin yorumlarına ilişkin örnekler ve tablo aşağıda yer almaktadır:

Tablo 14. Blogunda kitaba yönelik fikirlerini paylaşmak sizi rahatsız etti mi? Yayınlanıyor olması düşüncesi kitaba yönelik yorumlarınızı etkiledi mi? sorusuna ilişkin frekans

Blogunda kitaba yönelik fikirlerini paylaşmak sizi rahatsız etti mi? Yayınlanıyor olması düşüncesi kitaba yönelik yorumlarınızı etkiledi mi? Bu konudaki düşüncelerinizi açıklar mısınız?	F
Hayır, rahatsız etmedi.	45
Evet, rahatsız etti.	1

“Rahatsız etti çünkü beğenmediğim bir kitabı kesin bir dille beğenmedim deseydim okuyunca beğenecek olan arkadaşlarımı olumsuz etkileyecekti..” Ö4

“Hayır kesinlikle etkilemedi. Fikir ve düşüncelerimi özgürce ifade etmekten daha doğal bir şey olamaz herhalde. Bu yüzden çekinmedim veya fikirlerimi sakladığım olmadı. Aklımdan geçeni düşündüğüm şeyleri yazdım elimden geldiğince. Daha tam tersine bütün ayrıntıları göz önüne sermeye çalıştım ki bloğa bakanlar bilgilensin diye” Ö16

“Hayır aksine çok iyi hissettirdi. Çünkü kendi fikirlerimin önemli olduğunu düşündüm. Kendimi bir blog yazarı olarak düşündüm. Arkadaşlarıma blog adresimi verdim, düşüncelerimi okusunlar diye. Bir günlük gibiydi.” Ö19

“Bana ait olan bir sosyal medya hesabımda da okuduğum kitaplar hakkında fikirlerimi paylaştığım için bu durum beni rahatsız etmedi kesinlikle hatta daha şevkle yazdım yazdıklarımı eleştirel bakabildiğim için bir kitaba.” Ö27

“Hayır rahatsız etmedi okuduğum kitap ile ilgili öğrendiklerim ve çıkarımlarımı tam tersi diğer insanlarla paylaşmak beni mutlu etti. Yayınlanıyor olması kitaba yönelik yorumlarımı etkilemedi. Sadece biraz daha dikkatli ve titiz davranmaya çalıştım diyebilirim. Aldığım her bilginin kaynağına özellikle dikkat ettim ve özen gösterdim.” Ö29

“Kesinlikle rahatsız etmedi. Tam tersine daha çok rahatlatıcı diyebilirim. İnsanlarla bilgi paylaşımında bulunmak harika bir duygu. Yayınlanıyor olması kitaba yönelik yorumlarımı kesinlikle etkilemedi. Herkes farklı düşüncelerde olabilir. Bu paylaştığım

makalelerde de görülmektedir. Önemli olan insanları bu kitabı okumaya teşvik edip kitap, yazar ve dönem hakkında bilgi vermektir.” Ö42

3. Çalışma iki aşamadan oluştu. İlk aşamada verilen kitaplar okundu sonrasında kitaba ilişkin eleştiriler blogda yayınlandı. Çalışmanın ilk aşamasının mı, ikinci aşamasının mı zevkli olduğunu düşünüyorsunuz? Nedenlerini açıklar mısınız? sorusuna yönelik olarak 12 öğrenci kitap okuma, 26 öğrenci blog oluşturma aşamasının, 6 öğrenci de her iki aşamasının da zevkli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin yorumlarına ilişkin örnekler ve tablo aşağıda yer almaktadır:

Tablo 15. Çalışmanın ilk aşamasının mı, ikinci aşamasının mı zevkli olduğunu düşünüyorsunuz? sorusuna ilişkin frekans

Çalışma iki aşamadan oluştu. İlk aşamada verilen kitaplar okundu sonrasında kitaba ilişkin eleştiriler blogda yayınlandı. Çalışmanın ilk aşamasının mı, ikinci aşamasının mı zevkli olduğunu düşünüyorsunuz? Nedenlerini açıklar mısınız?	F
a) Birinci aşama yani kitap okuma aşaması daha zevkliydi.	12
b) İkinci aşama yani blog oluşturma daha zevkliydi.	26
c) Her iki aşamanın da kendine göre güzellikleri vardı.	6

a) Birinci aşama yani kitap okuma aşaması daha zevkliydi diyen öğrencilerin frekansı 12’dir. Bu öğrencilerin düşüncelerine yönelik örnekler şöyledir:

“Kitap okuma kısmı çünkü kitabı kafadaki gibi bloğa geçiremiyorsun.” Ö4

“İlk aşaması daha zevkliydi. Çünkü kitap okumak daha zevkli.” Ö9

“İlk aşaması daha zevkliydi. Çünkü bilgisayarla uğraşmayı pek sevmiyorum.” Ö15

“Çalışmanın ilk aşaması daha zevkliydi. Hem kitabı okuduk hem üzerinde düşündük. Ayrıca araştırmalar yaptık, kitapla ve o dönemle ilgili bir sürü bilgiyi öğrenmiş olduk.” Ö38

“Aslında her iki aşaması da güzeldi yani her ikisi de farklı benim için ancak çalışmanın ilk aşaması benim için daha keyifliydi. Kitabı okumak büyük bir zevkti çünkü kitabı çok beğendim.” Ö29,

b) İkinci aşama yani blog oluşturma daha zevkliydi diyen öğrenci frekansı 26’dır. Öğrencilerin yorumlarından örnekler şunlardır:

“İkinci aşama daha zevkliydi çünkü bloguma yazılarımı yazarken araştırmalar yaptım ve bu sayede bilmediğim birçok şey öğrendim. Çalışmanın ikinci aşaması daha zevkliydi çünkü blogumuzu tasarlamak olsun orada resimler paylaşmak olsun çok zevkliydi. Bir de blogta her paylaşımından sonra istatistiklere bakıp bugün blogumu 60 kişinin ziyaret ettiğini görünce mutlu oluyordum.” Ö2

“İkinci aşama daha keyifliydi. İnternet ortamında yazılar hazırlamak gayet zevkli oldu.” Ö6

“İkinci aşama daha zevkliydi çünkü okuduğum kitabın üzerine farklı bakış açıları edinecek yazılar okudum. Olayların tarihi gerçekliğin bir yansıması olduğunu fark ettim. Zweig’in derin yaşantısının sembolü olan kitapla tarih izlere tanık oldum.” Ö10

“İkinci aşama daha zevkliydi çünkü kendimizden bir şeyler katıp daha sonrasında çeşitli kitap ve makalelerden yararlandık bunları sentezleyip yeni bir paragraf oluşturabildik. Bu açıdan ikinci aşama birinci aşamaya istinaden daha zevkliydi.”Ö11

“İkinci aşamanın daha zevkli olduğunu düşünüyorum. Çünkü başta sadece kitabı okudum. Ama blogda paylaşmaya başlayınca her ince ayrıntısına kadar kitabı incelediğimi fark ettim.” Ö12

“İkinci aşaması daha zevkliydi çünkü yeni bir bilgiyi öğrenmenin heyecanı vardı.” Ö13

“İkinci aşamanın daha zevkli olduğunu düşünüyorum. Kitap eleştirisi yapmak kitabın iyi ve kötü yönlerini göz önüne koymak daha zevkli geldi bana. Kitaptaki güzel sözleri bulmak ilişkileri en ince ayrıntısına kadar değerlendirmek eğlenceliydi.” Ö16

“Ben en çok ikinci aşamayı beğendim. Çünkü kendi fikirlerimi, kitabın bende oluşturduğu etkiyi birileriyle paylaşmak çok güzel bir duygu. Kimse karışmadan fikirlerimi rahat bir şekilde yazabiliyorum. Eleştirel bakıyorsun artık her kitaba.”Ö19

“Ben blog hazırlamayı daha çok sevdim. Biraz vakit alabiliyor evet ama kitap hakkında tarama yaparken yazar ve kitap hakkında birçok bilgiye ulaşmak kitabı sevmemi sağladı. Bir şeyler hazırlayıp sonucunu herkese göstermek tebrik yorumları almakta ayrı hoşuma gitti. İleride öğrencilerim için bu blogu kullanabilirim diye düşünüyorum.”Ö20

“Kesinlikle çalışmanın ikinci aşamasının daha zevkli olduğunu düşünüyorum. İlk aşamada zevk aldığım iki nokta oldu. Birincisi yeni bir kitap okuyor olmamdı, ikincisi de kitabı okurken inceleme yapacağımı bildiğim için ayrıntılara özen göstererek okumak oldu. Lakin çalışmanın ikinci aşaması beni daha çok kendine çekti. Çünkü şahsım adına, araştırmayı seven bir yapım var. Fareler ve İnsanlar’ı analiz ederken kitap, bilgisayar, makalelerle baş başa kaldım ve bu çalışma harareti beni mutlu etti. O yüzden çalışmanın ikinci aşaması daha verimli geçti benim için.”Ö23

“Çalışmanın ikinci aşaması daha zevkliydi. Kitapta geçen dönemin şartları ilgimi çekti bu konuda araştırma yapmak ve eleştirmek daha güzeldi.”Ö30

“Çalışmanın ikinci aşamasında daha zevk aldım çünkü kitabı daha iyi analiz etmemi sağladı.”Ö35

“Blog hazırlama süreci beni daha çok etkiledi çünkü okuduğum ve bilgim bir konu hakkında yazı yazmak beni daha çok heyecanlandırdı. Yazarın kitapta bahsettiği karakterleri gözümde canlandığı şekilde bloğa koymak, karakterler hakkında bilgi vermek daha eğlenceliydi.”Ö39

“Elbette ki ikinci aşaması daha zevkliydi benim için. Çünkü ilk aşamada pasif durumdaydım. İkinci aşamada ise söz konusu çalışmada daha aktif rol aldım. Bu da ikinci aşamanın benim için daha zevkli geçmesini sağladı.”Ö40

“Çalışmanın ikinci aşaması daha zevkliydi. Çünkü kitabı bitirip eleştiriler yazmak ve kitapla ilgili birçok kaynaktan makalelerden, kitaplardan bilgiler toplamak çok zevkliydi. Bunları insanlarla paylaşmak ve yararlı olduğunu bilmek ayrıca gurur verici bir durum. Bloğuma başka kitaplarla devam etmek istiyorum.”Ö42

“Ben ikinci aşamasının zevkli olduğunu düşünüyorum. Çünkü yapılan çeşitli çalışmaların sonucunda ortaya bir ürün çıkarmak son derece zevk veren bir duygu. İnsanın yaptığı iş sonucunda yorumlar alması, çalışmalarının beğenilmesi mutluluk veren bir duygu.”Ö45

“İkisi de güzeldi. Ama bir şeyleri ortaya koymak elbette daha baskın çıkacaktır. O yüzden blog oluşturma kısmını daha çok sevdim.”Ö46

c) Her iki aşamasını da zevkli buldum diyen öğrenci frekansı 6’dır:

“Her iki çalışmanın da kendine göre zevkli kısımları vardı.”Ö17.

SONUÇ

Günümüz eğitim öğretim ortamlarında bilginin aktarılmasından ziyade öğrencilerin bilgiye ulaşmalarında ve elde ettikleri bilgiyi yapılandırılmalarında öğretmenlerin rehberliği önem kazanmıştır. Buna yönelik gelişen teknoloji ile birlikte eğitim öğretim ortamları geleneksel yöntemlerden uzaklaşarak öğrencilerin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesini, ders tasarımlarının bu teknolojilerin işe koşularak yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda çalışmada da uygulaması gerçekleştirilen bloglar, derslerde etkili ve verimli öğrenme ortamlarının geliştirilmesi için önem arz etmektedir. Bloglar yardımıyla öğretmen adayları çevrim içi platformda teknoloji ile iç içe, paylaşımına açık, fikir alışverişi içerisinde oldukları çok yönlü etkileşimin, aynı zamanda kendilerinin aktif konumda olduğu bir yapıda eleştirel bir bakış açısıyla okudukları eserlere yönelik fikirlerini yapılandırmışlardır. Çalışmada cevap aranan problemlere ilişkin edilen sonuçlar şöyledir:

1. Öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algıları “yeterli” düzeydedir.
2. Günlük 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adaylarının eleştirel okuma yeterlilik algısı günlük 1 saat ve daha az ile 1-2 saat kitap okuyanlara göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.
3. Öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlilik algısının günlük kitap okuma süresine göre dağılımına yönelik, günlük BİT kullanım süresine göre eleştirel okuma öz yeterlilik algısı ölçme aracından aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.
4. Öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin ölçeğin genelinden alınan puanların ortalaması “Yeterliyim” aralığına denk gelmektedir.
5. Öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algılarının günlük BİT kullanım süresine göre dağılımına ilişkin, günlük BİT kullanım süresine göre BİT yeterlilik algı ölçme aracından aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.
6. Öğretmen adaylarının BİT kullanmaya ilişkin yeterlilik algısının günlük kitap okuma süresine göre dağılımı günlük 2-3 saat ve fazla kitap okuyan öğretmen adaylarının BİT yeterlilik algısı 1 saat ve 1-2 saat daha az okuyanlara göre anlamlı bulunmuştur.
7. Öğretmen adaylarının BİT yeterlilik algılarına ilişkin blog hazırladıktan sonra BİT yeterliliklerinin geliştiğini gördüklerini, yaptıkça öğrendiklerini dolayısıyla artık kendi başlarına bir blog hazırlayabileceklerini, dile getirmişlerdir.
8. Hazırladıkları blogda kitaba yönelik fikirleri paylaşmaya ilişkin öğretmen adaylarının düşünceleri, öğrencilerin okuduğu esere yönelik eleştirel okumayı gerçekleştirip anlayıp, yorumlayarak yayımlamayı bu bilgileri çevrim içi ortamda paylaşmayı istemekte olduğu yönündedir. Öğrencilerin, birbirlerinin bloglarında yaptığı yorumların özellikle okumak isteyip sürekli ertelenen kitaplar konusunda teşvik edici olduğu yönündedir. Aynı eseri ele alan öğrencilerin yaptıkları fikir

alışverişi de onlara hem farklı bir bakış açısı sunmuş hem de fikir alışverişi yapma imkânı sağlamıştır.

9. Kitap okuma ve blog hazırlama süreçlerinin öğretmen adayları için zevkli olan aşamasına ilişkin düşünceleri; öğretmen adayları blogda yayın yapmayı zevkli bulmaktadır. Dolayısıyla bloglar eğitim öğretime uygulanabilen yapısıyla bilgi paylaşımını da desteklemektedir.

Alan yazında blog uygulaması yoluyla gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında genel olarak İngilizce öğrenenlere yönelik araştırmalarda blog uygulamalarının gerçekleştirildiği görülmüştür. Örneğin Koçoğlu (2009) ve Ruby (2011) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları blog uygulamasının İngilizce öğrenen öğrencilerin yazma becerilerini geliştirdiği yönündedir. Bloglara yönelik araştırmalarda blogların, yabancı dil sınıflarında ve çoğunlukla yazma becerisine yönelik (Akdağ ve Özkan, 2017; Alsamadani, 2018; Armstrong ve Retterer, 2008; Arslan ve Şahin-Kızıl, 2010) ele alındığı söylenebilir. Okuma becerisine yönelik Türker ve Genç (2018), tarafından gerçekleştirilen yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde blog kullanımının okuma becerisine etkisine yönelik başka bir araştırmada, bu çalışmanın bulgularına paralel olarak öğrencilerin bloglara yönelik tutumları ile okuma başarıları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.

Öğretmen adaylarının okudukları esere yönelik blog oluşturma, düşüncelerini aktarma çabalarının, eleştirel okumaya olduğu kadar yazma becerilerine yönelik öz yeterliklerini de geliştirdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmadan elde edilen bulgulardan hareketle önerilebilecek olan, eğitimin her kademesinde Web 2.0 araçlarının kullanılarak başka uygulamalı çalışmaların gerçekleştirilmesi yönündedir.

SUMMARY

Aim:

This research aims to determine the self-competence levels of pre-service teachers regarding the use of information and communication technologies (ICT) and critical reading.

Methodology:

Both quantitative and qualitative methods were used in the research. The concurrent triangulation strategy was used as the design of mixed research.

The research was conducted using the data collected from the third-year students of the Turkish Language Teaching Undergraduate Program who took the World Literature course in the fall semester of 2018-2019.

In the study, pre-service teachers were asked to read one of the classics of world literature and to prepare a blog about the study they read. The teacher candidates formed their views related to the books they read with a critical viewpoint.

Results and conclusion:

As a result of the application and research that lasted for 14 weeks, teacher candidates' self-competence levels regarding ICT use and critical reading were determined as "sufficient" according to the scale used in the research.

The scores of the pre-service teachers who read at least 2-3 hours a day from the "critical reading self-efficacy scale" and "ICT efficacy scale" differed significantly.

It was observed that the findings obtained from the qualitative data and the findings obtained from the quantitative data were consistent.

It was observed that the pre-service teachers enjoyed publishing and sharing their thoughts on the blog.

The writing skills of the preservice teachers improved after their blog preparing experience.

It is recommended that pre-service teachers have hands-on experience using Web 2.0 tools during their undergraduate education.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Kararı (Onay numarası: E.16365 /21.05.2020)
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Gönüllülük esas alınmıştır.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	The study received Ethical Approval from Kütahya Dumlupınar University, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee (Approval number: E.16365 /21.05.2020)
<i>Informed Consent:</i>	Voluntarily participation.
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare any conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Akbayır, S. (2013). *Eğitim fakülteleri için cümle ve metin bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akdağ, E. & Özkan, Y. (2017). enhancing writing skills of efl learners through Blogging. *The Reading Matrix: An International Online Journal*, 17(2), 79-95.
- Akyol, H. (2011). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alsamadani, H-A. (2018). The Effectiveness of Using Online Blogging for Students' Individual and Group Writing. *International Education Studies*, 11(1), 44-51.
- Armstrong, K., & Retterer, O. (2008). Blogging as L2 writing: A case study. *AACE Journal*, 16(3), 233-251.
- Aslan, R.Ş. & Şahin-Kızıl, A. 2010. How can the use of blog software facilitate the writing process of English language learners?. *Computer Assisted Language Learning*, 23: 183-197.
- Aydin, S. & Özdemir, E. (2020). Using blogs to motivate english as a foreign language writers. *Recent Developments in Technology-Enhanced and Computer Assisted Language Learning*. 257-278. doi: 10.4018/978-1-7998-1282-1.ch012
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde miles-huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 1-15.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Çifçi, M. (2006). *Eleştirel okuma*. Belleten, 1, 55-80.
- Daskalogiannaki, E. D. (2012). Developing and assessing EFL students' writing skills via a classblog. *Research Papers In Language Teaching & Learning*, 3(1), 269-292.
- Demir, R. & Kan, M.O. (2017). 7. Sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 666-682.
- Erden, M. (1998). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2015). *How to design and evaluate research in education* (9. ed.). New York: Mc Graw Hill Companies.
- Göktaş, Y. (2009). Incorporating blogs and the seven principles of good practice into pre-service ict courses: A case study. *The New Educational Review*, 19, 3-4.
- Hsin-Yi Cyndi, H. (2016). Students and the Teacher's Perceptions on Incorporating the Blog Task and Peer Feedback into EFL Writing Classes through Blogs. *English Language Teaching*, 9(11), 38-47.
- https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-07482-5_10
- Hui-Ju, Lu. (2011). Learners' perceptions on the use of blogs for efl learning. online submission, *US-China Education Review*. 3, 323-330.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Tekışık Matbaası.
- Karabay, A. (2012). *Eleştirel okuma-yazma eğitiminin türkçe öğretmeni adaylarının akademik başarılarına ve eleştirel okuma yazma düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adana, Türkiye.
- Karadeniz, A. (2014). Eleştirel okuma öz-yeterlik algısı ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 113-140.
- Koçoğlu, Z. (2009). Weblog use in EFL writing class. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 42(1), 311-327.

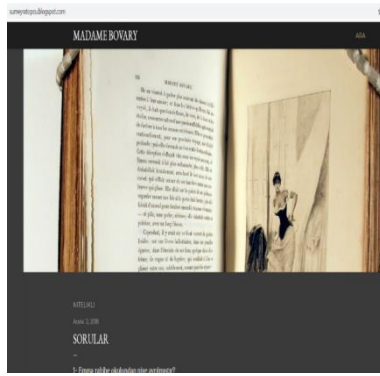
- MEB (2011). *Öğretmen Yeterlikleri: Öğretmenlik Mesleği Genel ve Özel Alan Yeterlikleri*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2019). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı (1-8. Sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Nicolaou, A., & Constantinou, E. K. (2014). *Blogging revisited: the use of blogs in ESAP courses*. International Conference on Learning and Collaboration Technologies, 95-106. Cham: Springer
- Noytim, U. (2010). Weblogs enhancing EFL students' English language learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1127-1132.
- Özdemir, E. (2015). *Blog Kullanımının yabancı dil olarak İngilizce öğrenenlerin yazma motivasyonu üzerine etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, Türkiye.
- Richardson, W. (2010). *Blogs, wikis, podcasts and other powerful web tools for classrooms*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Ruby, V. (2011). Enhancing writing skills through blogs in an EFL Class. European association for computer-assisted language learning (EUROCALL), European Association for Computer-Assisted Language Learning (EUROCALL) *Annual Conference*, Nottingham, United Kingdom, Aug 31-Sep 3.
- Şad, S.N. ve Nalçacı, Ö.İ. (2015). Öğretmen adaylarının eğitimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlilik algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 177-197.
- Türker, M. S. ve Genç, A. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde blogların öğretim amaçlı kullanımı üzerine öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 251-266.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, M., & Akyol, H. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 793-815.

EKLER**Ek 1. Dünya Edebiyatı Dersi Kapsamında Öğretmen Adaylarının Okudukları Kitapların Listesi**

Kategori	Kitap Adı
İtalyan	Cesare Pavese (Ay ve Şenlik Ateşleri)
Rus	F. M. Dostoyevski (Karamazov Kardeşler)
Rus	İ.S. Turgenyev (Babalar ve Oğullar)
Rus	M. Gorki (Ana)
Rus	N.V.Gogol (Ölü Canlar)
Rus	Puşkin (Yüzbaşının Kızı)
Rus	L.N. Tolstoy (İvan İlyiç'in Ölümü)
Fransız	Victor Hugo (Sefiller)
Fransız	H. Balzac (Vadideki Zambak)
Fransız	Gustav Flaubert (Madam Bovary)
Fransız	M.H. B. Stendhal (Kırmızı ve Siyah)
Kırgız	Cengiz Aytmatov (Cemile)
Çek/Avusturya	Stefan Zweig (Satranç)
İran	Sâdık Hidâyet (Kör Baykuş)
Alman	Knut Hamsun (Açlık)
Alman	J. W. V. Goethe (Genç Werther'in Acıları)
ABD	Çanlar Kimin İçin Çalıyor (Ernest Hemingway)
ABD	John Steinbeck (Fareler ve İnsanlar)
ABD	William Faulkner (Ses ve Öfke)
ABD	Jack London (Martin Eden)
İngiliz	Charles Dickens (İki Şehrin Hikâyesi)
İngiliz	Jane Austen (Gurur ve Önyargı)
Balkan/Romanya	Panait Istrati (Akdeniz)
Yugoslav	Mehmet (Meşa) Selimoviç (Derviş ve Ölüm)
Yugoslav	Drina Köprüsü (İvo Andriç)
Hint	Gora (Rabindranath Tagore)
İtalyan	Cesare Pavese (Ay ve Şenlik Ateşleri)
Fransız	Victor Hugo (Sefiller)
Rus	İ. S. Turgenyev (Babalar ve Oğullar)
Rus	M. Gorki (Ana)
Rus	N.V. Gogol (Ölü Canlar)
Rus	Puşkin (Yüzbaşının Kızı)
Rus	F. M. Dostoyevski (Karamazov Kardeşler)
Rus	L. N. Tolstoy (İvan İlyiç'in Ölümü)
Fransız	H. Balzac (Vadideki Zambak)
Fransız	Gustav Flaubert (Madam Bovar)
Fransız	M.H. B. Stendhal (Kırmızı ve Siyah)
Kırgız	Cengiz Aytmatov (Cemile)
Çek/Avusturya	Stefan Zweig (Satranç)
İran	Sâdık Hidâyet (Kör Baykuş)
Alman	Açlık (Knut Hamsun)
ABD	Çanlar Kimin İçin Çalıyor (Ernest Hemingway))

ABD	John Steinbeck (Fareler ve İnsanlar)
ABD	William Faulkner (Ses ve Öfke)
ABD	Jack London (Martin Eden)
İngiliz	Charles Dickens (İki Şehrin Hikâyesi)
İngiliz	Jane Austen (Gurur ve Önyargı)
Balkan/Romanya	Akdeniz (Panait Istrati)
Yugoslav	Mehmet (Meşa) Selimoviç (Derviş ve Ölüm)
Yugoslav	Drina Köprüsü (İvo Andriç)
Hint	Gora (Rabindranath Tagore)

Ek 2. Öğretmen Adaylarının Hazırladıkları/Yayımladıkları Blog Sayfa Örnekleri

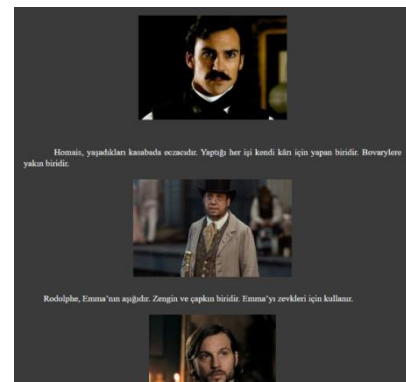
<http://sumeyratopcu.blogspot.com/>

<http://sumeyratopcu.blogspot.com/>

<http://sumeyratopcu.blogspot.com/>

<http://metehanozcelik.blogspot.com/>

Stefan Zweig'in Hayatı

Stefan Zweig Hitler döneminde kurban olan kişilerden biriydi. Avusturyalı Yahudi yazar, Viyana'da 1881 yılında doğmuş zengin bir tekstil üreticisinin oğluydu ve hayatına sair olarak başlamıştı. İngilizce, Fransızca, Latince, İtalyanca ve Yunanca öğrendi. Viyana ve Berlin üniversitelerinde felsefe öğrenimi gördü. İlk kitabı lirik düzendeki yazılmış şiir koleksiyonlarından oluşan Silberne Saiten (Silver Strings, 1901) olmuştu ve bu çalışma sonraki düzyazı çalışmalarına ilham kaynağı olan eseriydi. (Zweig, S. (2017). *Satranç*. (Çev. Aziz Rüstem Kocayürek). *İndigo Kitap:İstanbul ss:7-8*) 1940 yılında İngiliz vatandaşlığına geçmiştir. Zweig; insanlığın faşizm karşısında yok edilmesini, ötekileştirme sonucu gitgide çoğalan nefreti, kini bir türlü kabullenemez. O günlerde yakın dostu Josep Roth Zweig'a şöyle yazar: "Çok büyük bir felakete sürüklendiğimiz farkında olduğumuzu sanıyorum. Edebiyat yaşamımız yok olacak." Gerçekten de Roth'un yazdığı

İlkokul Öğrencilerinin Müzik Türü Tercihleri Üzerine Bir İnceleme

Dr. Halil Taş

Milli Eğitim Bakanlığı, Teftiş Kurulu
egitimci1@hotmail.com

Öz

Bu çalışma, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin, müzik türü tercihlerini, bu tercihlerinin nedenlerini, velilerin ve öğretmenlerin öğrencilerin müzik türü tercihlerine ilişkin görüşlerini eğitimsel ve sosyolojik açıdan ortaya koymayı amaçlamaktadır. Popüler kültürün ve popüler müzik türlerinin yükselişinin neden ve sonuçları da bu çalışmada değinilen konular arasındadır. Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik (olgubilim) desen kullanılmıştır. 3 okulda gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubunu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenen 27 öğrenci, 27 veli ve 12 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış anket ve görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmada Hiphop-Rap müzik türünün en çok tercih edilen müzik türü olduğu, en az tercih edilen müzik türünün ise Klasik Müzik olduğu, okul şarkılarının öğrenciler tarafından fazla tercih edilmeyen bir müzik türü olduğu, öğrencilerin müzik türü tercihlerinde müzik türünün yaygın dinlenmesinin, sanatçısının ve klbinin etkili olduğu; öğrencilerin kendi dinledikleri müzik türlerini faydalı gördükleri, öğretmenlerin ve velilerin ise öğrencilerin en çok tercih ettikleri popüler müzik türlerini faydasız ve kötü olarak algıladıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, müzik türleri, müzik eğitimi, popüler müzik, popüler kültür.

An Investigation on the Music Genre Preferences of Primary School Students

Abstract

This study aims to reveal primary school 4th grade students' music genre preferences, the reasons of these preferences, and the opinions of parents and teachers about students' preferred music genres. The reasons and results of the rise of popular culture and popular music genres are among the topics mentioned in this study. In this study, phenomenological pattern, one of the qualitative research patterns, was used. The research has been carried out in 3 schools. The study group of the research consists of 27 students, 27 parents and 12 primary school teachers. The study group of the research was determined by criterion sampling method, which is one of the purposeful sampling methods. In the research, semi-structured questionnaire and interview form were used as the data collection tool. The data obtained were analyzed by descriptive analysis method. In the research, it was determined that Hiphop-Rap music type is the most preferred music type and the least preferred music type is Classical Music. It was also revealed that school songs are a type of music that is not preferred by students. It was found that the common listening of the music genre, the artist and the clip were effective in the music genre preferences of the students. In addition, it was determined in the research that students consider the types of music they listen to as useful, while teachers and parents perceive the popular music types that students prefer most as useless and bad.

Keywords: Music, music genres, music education, popular music, popular culture.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 16/05/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 30/09/2020

GİRİŞ

Popüler kültür, genel olarak hızlı üretilen ve hızlı tüketilen, tarihsel önemi, derinliği veya devamlılığı bulunmayan, seçkin nitelik taşımayan, ortalama insanların sahip olduğu kültürel özellikler olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2020). Bu kavram, modern toplumlarda yaygın halk kültürü veya egemen kitlenin kültürü, çokça tüketilen, toplumda yaygın olarak bulunan ve gündelik olarak yaşanan kültürü ifade etmek için kullanılmaktadır (Kaya, Baysal & Kurt, 2007, s. 36). Alt toplumsal tabakaların kültürü olan popüler kültür; hâkim tabakaların, hâkimiyetlerini devam ettirebilmeleri için dünya görüşlerini yeniden üreterek arz ettikleri, zevklerin, isyanların, saldırıların, direnişlerin, öykünmelerin, bağımlılıkların kültürüdür (Özkan, 2006, s. 34). Gündelik yaşam kültürü olan popüler kültür, bir taraftan emeğin gündelik olarak yeniden üretilmesinin bir girdisi olarak eğlenceyi kapsarken; diğer taraftan belirli bir yaşam tarzının ideolojik olarak yeniden üretilmesinin ön koşullarını sağlar (Oktay, 2002).

Yerine göre demokratikleşmeyi, yerine göre kişisel zevkleri kullanan popüler kültür, "ısmarlama" kitle kültürünün/endüstri kültürünün en çok kullanılan ürünlerinin üretilmesini ve tüketilmesini özendiren düşünceleri ve duyarlılıkları anlatır (Erdoğan & Alemdar, 2005, s. 70). Kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramları eleştirel teorinin kapsadığı düşünce alanına ait kavramlardır (Akkol, 2019, s. 54). Kitle kültürü veya kültür endüstrisi; seri üretim merkezli, adaletten yoksun, baskı ve sömürü içeren bir düzeni ifade eder. Büyük çıkar çevrelerinin, kendi çıkarları doğrultusunda insanlara dayattığı bir düzeni tanımlayan kültür endüstrisinde müzik, bu kültürün/düzenin hedefinde olan bir öge haline gelmiş, büyük çıkar çevrelerince kullanılan ve yönetilen bir kültür ögesi ve sanat dalı olmuştur. Kültür endüstrisinde müziğin, kitleleri sorgulamaktan uzaklaştırmak ve mevcut sisteme kolayca uyumlarını sağlamak amacıyla kullanıldığını söyleyebiliriz (Akkol, 2018, s.118-19). Popüler kültürün kitle iletişim araçlarına veya onları kontrol etme gücüne sahip olan bir azınlık ya da egemen sınıflar tarafından yönlendirildiği ifade edilebilir (Algül, 2019, s. 148).

Popüler kültür kavramının ortaya çıkması ile kültürel ve maddesel üretim alanlarına da bu adlandırma yansımış, popüler müzik de popüler kültürün bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Gidiş, 2018, s. 2). Popüler kültürle eş zamanlı olarak gelişen popüler müzik türlerinin tercih edilme oranlarının, sadece ülkemizde değil, diğer batı ülkelerinde de diğer müzik türlerini geçtiği bilinmektedir (Aksu, 2008, s. 17). Popüler müzik; ritmik yapısı ve hafızada kolayca kalabilen melodileri ve çok çeşitli akustik ve elektronik çalgıların kullanılması sayesinde gençleri peşinden koşturan ve çoğunlukla dans etmek veya eğlenmek amacıyla yapılan bir müzik türü olarak tanımlanabilir (Çiftçi, 2010, s. 152). Popüler müzik türleri, sanayileşme ve makineleşmenin sistemin dışına ittiği işsizlerin sahip oldukları boş zaman olgusuna büyük ölçüde eşlik etmektedir. Gençlerimiz için bu müzik türleri, duyguların belli biçimlerde ifade edilmesini ve belli bir gruba ait olmayı sembolize ederken; çocuklarımız için şarkı söyledikleri, dans edip oyun oynadıkları eğlenceli bir etkinliği ifade etmektedir (Aksu, 2008, s. 22).

Günümüzde müzik, her kesimden insanın yaşamında önemli yer tutan, insanların birçok alanda yararlandığı, bazen de insanların sorunlarının çözmek için başvurdukları etkili bir araç haline gelmiştir. Birbirinden farklı türleri bulunan müzik, toplum yaşamının birçok alanında bazen öncü, bazen destekleyici, bazen de belirleyici roller üstlenmektedir (Çiftçi, 2010, s. 150). Müzik, çağımızda ruhsal hastalıkların tedavisinden, işyerlerinde

üretimin artırılmasına, öğrenmenin hızlandırılmasından, topraktan ve hayvanlardan daha fazla verim alınmasına kadar birçok alanda kullanılmaktadır (Yağışan, 2013, s. 98). Müzik insan yaşamında çok etkili olan duyguların ve olayların yorumlamasında ve dillendirilmesinde önemli roller üstlendiği (Sakar & Maba, 2015), zengin yapısı ve tür çeşitliliğiyle toplumların ve bireylerin kültürel yapıları üzerinde önemli etkileri olduğu söylenebilir.

Müziğin ev, sokak, okul, çalışma hayatı, oyun, eğlence ve dinlence ortamları, görsel ve işitsel medya, sinema, konser, tören ve toplantı gibi hayatın her alanında ve her evresinde insanı kuşatan, neredeyse insan yaşamının odağında yer alan bir olgu olduğu söylenebilir (Uçan, 2018). Dolayısıyla, bebeklikten başlayarak insan yaşamının son anına kadar süren müzikle iletişim ve etkileşimin, insan yaşamının vazgeçilmez unsurlarından biri olduğu söylenebilir. Müziğin gelişme ve değişimlerden etkilenme özelliği ile gelişme ve değişimleri başlatma özelliğinin varlığı, kendisini daha da önemli hale getirmektedir. Müziğin sadece bireylerin müziksel gelişimleri ile sınırlı olmayan; bireylerin akademik, fiziksel, toplumsal ve kültürel gelişimleri üzerinde de yadsınamaz bir etkileme gücü bulunmaktadır (Kılıç, 2016, s. 360).

Günümüz Türkiye'sinde dönüşüm olarak nitelendirilen ekonomik, sosyal ve kültürel değişimin 19. yüzyılın sonlarında başladığı söylenebilir (Kongar, 2014). Uzun süren tek parti yönetiminin ardından, çok partili sisteme geçiş ve 1950 yılında iktidar değişikliği müzik alanında da değişime sebep olmuştur. Yeni iktidar, milli müzik oluşturma gayretlerini terk etmiş ve böylece Batı'dan yeni müzik türleri hızla yurda girmiştir. Bu dönemde yabancı müzikler orijinal halleriyle alınıp orijinal dillerinde söylenmiştir. 1960 yılından sonra yeni anayasanın özgürlükçü yapısı, yabancı fikirler gibi yabancı müziklerin de ülkeye girişini hızlandırmıştır. Yerli orkestraları koruyucu kanunlar yapılmış, yabancı şarkılara Türkçe sözler yazılarak yeni bir tür (aranjman) oluşturulmuş, yabancı müzik formları ile Halk Müziği şarkıları yeniden düzenlenmiş, aynı esaslarla yerli besteler yapılmıştır. Tüm dünyada yaygınlaşan gençlik ve kitle hareketleriyle birlikte ideolojik anlamda müzik sloganlaşmaya başlamıştır. Ülkenin sosyal, ekonomik ve politik değişiminin de etkisiyle değişik yerel müzik türleri de ortaya çıkmıştır. Bunların en etkili olanlarından biri de arabesk müzik türüdür (Ok, 2004; Öztürk, 2002). 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra başlayan ezikliğin, umutsuzluğun, yoksulluğun ve ezilmişliğin sesi "arabesk", 90'lı yıllara gelindiğinde artık hayatın her noktasında bir yaşam kültürü haline gelmiştir (Özbek, 2013). 1970'li yıllara gelindiğinde, Pop Müzik için atılan tohumlar meyve vermeye başlamıştır. 1980'li yıllarda Türk Pop Müziği, o zamana kadar Türk toplumunda bir hayat tarzı haline gelen arabeski sollamış ve arabeske göre daha şehirli bir görüntü vermesi sebebiyle de oldukça yaygınlaşmıştır. 1990'lardan sonra küreselleşme sürecine giren dünyada, müzik de bundan nasibini almış ve dünya müzikleri arasındaki alışverişler had safhaya ulaşmıştır. Bu değişim, özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan toplumların müziklerinin, gelişmiş ülkelerin müziklerine benzemenin ötesinde, onların anlayışlarının mutlak hâkimiyeti altına girmelerine neden olmuştur. 2000'li yıllar ise her alanda olduğu gibi müzik alanında da sınırların zorlandığı ve ortadan kalktığı yıllardır (Çetinkaya, 1999). Günümüzde arabeskin gücü kırılmış, iletişim teknolojideki gelişmelere paralel olarak bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de Pop ve Hiphop-Rap müzik gençlerin vazgeçilmezleri arasına girmiştir.

Türkiye'de gerçekleşen sosyal ve kültürel değişimin, ülkenin sanat anlayışını ve buna bağlı olarak müzik kültürünü de yakından etkilediği bir gerçektir (Şahin & Duman, 2008, s.

269). Cumhuriyet döneminde Türkiye’de toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişimlerin en önemlilerinden biri de müzik alanında yaşanmıştır. Çünkü müzik, sosyal yapılara dayalı bir sosyal davranışın sonucunda yaratılan ve belli bir kültür içinde yer alan sosyal bir olaydır (Kaplan, 2005). Toplumda meydana gelen kültürel ve sanatsal değişimin bir sonucu olarak müzik anlayışında da değişim yaşanmasının bir sonucu olarak müziği üreten, müziği seslendiren ve müziği dinleyenler arasındaki ilişkiler de değişmiştir. Bu değişim, bireylerin müzik alışkanlıklarını ve tercihlerini çok yönlü olarak etkilemiştir. Özellikle müziğin bir ticari unsur haline dönüşmüş olması gerçeği, müzik piyasasının bireylerin müzik zevklerini, müziğe ilişkin alışkanlıklarını ve eğilimlerini hedef almasına neden olmuştur. Ticari kaygının başat olduğu bu durum, bireylerin farklı müzik türlerine yönelimlerini artırırken, oluşan popüler kültür, popüler müzik tercihinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bireylerin kendi beğenilerini oluşturan ve duygularına hitap eden müzikleri çevrelerinde bulunan müzik türleri arasından seçiyor olmaları, popüler kültür tarafından kendilerine sunulan alternatifler arasından seçim yapmalarını salıkvermiştir.

Günümüzün müzik piyasası ticari kaygıları öncelemekle birlikte, bireylerin müzik zevklerini de ciddi boyutta etkileyebilmektedir. Bireyler kendi beğenilerini oluşturan ve duygularını dile getiren müzik türlerini çevrelerindeki müzik türleri arasından seçebilmektedir. Bir müziği sevip sevmemek bireysel zevk veya tercih olarak değerlendirilebileceği gibi, toplumsal statü göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Sanat dallarına yönelik beğenileri toplumsal statü farklılıklarının ve eşitsizliklerin etkilediği ileri sürülebilir. Müzikal anlamın farklılıklar göstermesi; bir müzik parçasının bazı kişilerce beğenilirken, bazı kişilerce kötü ve değersiz olarak tanımlanması toplumsal statüye dayalı bir tercih olabilmektedir. Kişinin yaşadığı ve yetiştiği çevrenin, müzik beğenisinde ve tercihlerinde belirleyici olduğu söylenebilir. Yine, kişinin inancı ve benimsediği ideoloji ve yaşam biçimi de müzikal beğenisinde belirleyici olabilmektedir (Akkol, 2015, s. 311). Bundan dolayı bir müziğe karşı duyulan ilgi çoğu zaman bireysel zevk ve tercih olarak görülmekte ise de bireysel zevklerin ve tercihlerin, bireyin kimliğinin ve kişiliğinin bir sonucu olduğu da bilinmelidir (Sakar & Maba, 2015, s. 994).

Yapılan çalışmalar, müzik tercihlerinin bireyin hem kendisini hem de bir başkasını nasıl görmek/görünmek istediğini belirleyen göstergeler olduğunu belirtmektedirler (Erdem, 2011, s. 21). Bundan dolayı müziğin dinlenme amacının, bireyi etkileme nedeninin, birey tarafından nasıl anlamlandırıldığının ortaya konması, müziğe ilişkin çok yönlü bir yol haritasının belirlenmesi açısından önemlidir. Bireylerin müziksel seçim ve tercihlerinin dışsal etkilere açık olması, birey için özdeşleşme davranışını önemli hale getirir. Çocukların model alma özellikleri, popüler müziği ve yıldızlarını kolayca model almalarına neden olabilmektedir. Müziksel sound, kullanılan müzik aletleri, müzisyenin giyimi, konuşması, tutum ve davranışları ile müziğe ilişkin daha birçok değişken, bireyin müzik türüne/türlerine ilgi duymasına ve o müziğin tüketicisi olmasına neden olabilmektedir. İnsanlar çoğu zaman müziği mesaj iletmede, kendilerini tanıma ve tanımlamada kullanabilmektedirler. Bu anlamda, müziğin bireyler için etki gücü yüksek bir iletişim ve etkileşim aracı olma özelliği taşıdığı söylenebilir.

Kapitalist anlayışın ileri teknoloji ve gelişmiş kitle iletişim araçları vasıtasıyla körüklediği küresel ölçeli popüler müzik sarmalı, bütün bireyleri olduğu gibi öğrencileri de etkisi altına almıştır. Okulun, çocukların birbirleriyle iletişim ve etkileşim halinde oldukları bir yer olma özelliği, çocukların birbirlerini birçok açıdan etkilemelerine ve

yönlendirmelerine neden olabilmektedir. Bu etkilemeden ve yönlendirmeden çocukların müziğe dair ilgi ve bilgilerinin, müziğe yönelik algı ve tercihlerinin de etkilendiği bir gerçektir. Toplumsal yaşam ve iletişim olanakları, okullardaki çocukların müzik tercihlerindeki ayrışma ve benzeşmenin de alt yapısını oluşturabilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde; Kılıç (2016) tarafından ortaokul öğrencilerinin müzik ile ilgili görüşlerinin incelendiği, Sakar ve Maba (2015) tarafından ortaokul öğrencilerinin müziksel tercihleri ve dinleme pratiklerinin araştırma konusu yapıldığı; Çiftçi (2010) tarafından popüler kültür, popüler müzik ve müzik eğitimi konulu çalışma yapıldığı; Erdal (2009) tarafından müzik türlerinin tercih edilmesinde kişilik özellikleri ve beğeni ilişkisinin mercek altına alındığı; Yağışan (2013) tarafından üniversite öğrencilerinin müzik tercihleri ve saldırganlıkla ilişkisinin konu edinildiği; Uluçay (2018) tarafından yapılan çalışmada lise öğrencilerinin dinledikleri müzik türlerinin şiddet eğilimlerine etkisinin irdelendiği; Angı (2013) tarafından müzik kavramı ve Türkiye’de dinlenen bazı müzik türlerinin araştırma konusu edildiği; Aydın-Uygun (2015) tarafından öğretmen adaylarının geleneksel müzik türlerine ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelendiği; Düzbastılar (2017) tarafından yapılan çalışmada ise müzik eğitiminin müzikal tercihler üzerindeki etkisinin araştırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bireylerin müzik türü tercihleri ile kişilikleri, tutum ve davranışları (şiddet, saldırganlık, kaygı, bağımlılık vb.) arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların da (Aydoğan & Gürsoy, 2007; Devlin & Seidel, 2009; Güner, 1998; Schwartz & Fouts, 2003; Mills, 1996; Ögel, Sarp, Gürol, & Ermağan, 2014; Scheel & Westefeld, 1999; Sezer, 2011) alanyazında sıkça yer aldığı görülmektedir.

Popüler müziklerin dinleyiciye ulaşabilmek için video klipleri ve müzik kanallarının sık kullanmaları, tercih edilen müzik türü ile görsel ve işitsel medya arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir (Uluçay, 2018, s. 142). Amerika’da yapılan bir çalışmada gençlerin haftada ortalama 40 saat müzik dinledikleri ve günde ortalama 2 saat müzik kanalı izledikleri; müzik kanallarında yayınlanan kliplerin ortalama %75’inde cinsellik ve seks içeren unsurlar ile şiddet, alkol ve sigara kullanımını özendirici görüntülerin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (The American Academy of Pediatrics, 2009, s. 1489). Amerika’da yapılan ve birçok ülkede de benzer sorunların varlığına işaret eden bu sonuçlar, pediatristlerin, eğitimcilerin ve ailelerin çocukların müzik dinleme tercihleri noktasında işbirliği yapmalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gelişen medya ve iletişim teknolojisi sayesinde bireylerin müzik dinleme alışkanlıkları ve tercihleri müzik-video kliplerini izlemeyle birlikte artarak ve değişerek devam etmektedir. Bu süreç, dinlenen müzik türünün bireyler üzerindeki olumlu/olumsuz etkisini de artırmaktadır. Dinlediği müziğin yanında izlediği kliplerdeki görsel imgelerin de bireylerin gelişimi üzerindeki etkileri dikkate alındığında, ailelerin ve öğretmenlerin başta olmak üzere, bütün eğitim paydaşlarının bilinçlendirilmelerinin ve bir farkındalık yaratılmasının olumlu etkiler oluşturacağı düşüncesi bu araştırmanın yapılma gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Alışkanlıkların küçük yaşlarda oluşması, küçük çocukların dış etkilere ve yönlendirmelere daha açık olmaları ve model alma özelliklerinin daha gelişmiş olması, bu çalışmada ilkökul öğrencilerinin konu edinilmesinin nedenlerinden biridir. Ayrıca, müziğe yönelme ve müzik eğitimsi olma düşüncesinin çoğu zaman ilkökul ve ortaokul yıllarında oluştuğu da bilimsel bir sonuçtur (Madsen & Kelly, 2002, s.330).

Öğrencilerin müziğe yönelik beğenileri ve algıları okul ortamından, müzik derslerinden, öğretmenlerin müziğe ilişkin tutum ve davranışlarından, müzikle ilgili

kişilerin ve öğretmenlerin kişiliğinden, kitaplardan, okul içinde veya dışında gerçekleştirilen müzik etkinliklerinden, yazılı, görsel ve işitsel medyadan etkilenebilmektedir. Çocukların müziğe ilişkin görüşlerinin tespit edilmesinin; onların müzik beğenilerini ve tercihlerini, müziğe ilişkin bilgi düzeylerini, müziğe yönelik tutum ve davranışlarını belirlemede; müzik eğitimine yönlendirilmelerinde, müzik eğitimi konusundaki karar verici mekanizmalara önemli bilgiler ve bakış açıları sunmada yararlı olacağı düşüncesi de bu çalışmanın yapılma gerekçelerinden bir diğerini oluşturmaktadır.

Bu çalışma, ilkökul öğrencilerinin müzik türü tercihlerini, bu tercihlerinin nedenlerini ve tercih ettikleri müzik türünün faydasına ilişkin düşüncelerini belirlemeyi; velilerin ve öğretmenlerin öğrencilerin müzik türü tercihlerine bakışlarını, tercih edilen müzik türünün faydasına ilişkin görüşlerini ve en çok tercih edilen müzik türünü nasıl tanımladıklarını eğitimsel ve sosyolojik açıdan ortaya koymayı amaçlamaktadır. Popüler kültürün ve popüler müzik türlerinin yükselişinin neden ve sonuçları ile olumlu ve olumsuz yönleri de bu çalışmada değinilen konular arasındadır. Bu çalışmada, belirtilen temel amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrenciler hangi müzik türlerini tercih etmektedirler?
2. Öğrencilerin müzik türü tercihlerini belirleyen etmenler nelerdir?
3. Öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerine ilişkin öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri nelerdir?
4. Öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerinin tanımlanmasına/değerlendirilmesine ilişkin öğretmen ve veli görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

İlkökul öğrencilerinin müzik türü tercihlerini, bu tercihlerinin nedenlerini ve tercih ettikleri müzik türünün faydasına ilişkin düşüncelerini belirlemeyi; velilerin ve öğretmenlerin öğrencilerin müzik türü tercihlerine bakışlarını, tercih edilen müzik türünün faydasına ilişkin görüşlerini ve en çok tercih edilen müzik türünü nasıl tanımladıklarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik (olgubilim) desen kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ancak hakkında detaylı bir bilgiye ve anlayışa sahip olunmayan olgulara yoğunlaşır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 öğretim yılında Ordu ilindeki ilkökullarda öğrenim gören 27 ilkökul dördüncü sınıf öğrencisi, 12 sınıf öğretmeni ve 27 öğrenci velisi oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki öğrencilerin 12'si (%44,45) kız, 15'i (%55,55) erkek; öğretmenlerin 5'i (%41,66) kadın, 7'si (%58,34) erkek; öğrenci velilerinin ise 14'ü kadın (%51,85), 13'ü (%48,15) erkektir. Çalışma, 3 ilkökulda gerçekleştirilmiştir. Okullar, okulun bulunduğu yerleşim yerinin idari yapısı (il, ilçe, köy) dikkate alınarak gruplandırılmış ve her gruptan Ordu İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün stratejik planında en başarılı olarak belirlenmiş olan bir okul seçilmiştir. Dördüncü sınıf öğrenci mevcutlarına bağlı olarak il merkezindeki okuldan 12, ilçe merkezindeki okuldan 9, köyde bulunan okuldan ise 6 öğrenci örneklem olarak seçilmiştir. Katılımcı öğretmenler, veliler ve öğrenciler amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi, örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere veya

durumlardan oluşturulmasıdır (Büyükoztürk, Akgün, Karadeniz, Demirel, & Çakmak, 2018). İlkokul dördüncü sınıfta okuyor olmak ve sınıfın akademik başarı sıralamasında ilk üçe girmek öğrenci seçme ölçütü; ilkokul dördüncü sınıfı okutmak ve sınıfından araştırmaya öğrenci seçilmiş olması öğretmen seçme ölçütü; çocuğunun araştırma için seçilmiş olması veli seçme ölçütü olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya başlamadan önce, katılımcıların müzik türleri hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Bu amaçla, okullardaki bilgisayarlar ve etkileşimli tahtalar kullanılarak katılımcılara müzik türlerinin en bilinen şarkıları/örnekleri dinletilmiş, klipi/videosu bulunan şarkıların klipleri/videosları izletilmiş ve araştırmacı tarafından müzik türleri hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Müzik türlerini tanıtmadaki amaç, çocukların dinledikleri müziklerin türlerini belirleyebilmelerini (dinledikleri müziklerin hangi türe girdiğini anlamalarını) kolaylaştırmaktır.

Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış anket ve yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Veri toplama araçları araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış anket, "Dinlemeyi en çok tercih ettiğiniz müzik türü nedir?", "Bu müzik türünü tercih etme nedeniniz nedir?", "Dinlediğiniz müzik türünü faydalı buluyor musunuz?" sorulardan oluşturulmuştur. Anket uygulanması sonucunda okul şarkılarının %2,79 gibi düşük bir oranda tercih edildiğinin ortaya çıkması üzerine, bu konu araştırmaya değer bulunmuş ve öğrencilere okul şarkılarını tercih etmeme nedenlerine ilişkin olarak "Okul şarkılarını dinlemeyi tercih etmemenizin nedeni nedir?" şeklinde yeni bir soru sorulmuştur. Veri toplama aracının anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla 15 ilkokul dördüncü sınıf öğrencisine ön uygulama yapılmış ve ön uygulama sonucunda ankete son şekli verilmiştir.

Görüşmelerde, konuyla ilgili daha derinlemesine bilgi edinebilmek için öğrencilere müzik türü tercihlerine, bu tercihin nedenlerine, dinledikleri müzik türünün kendileri için faydalı olup olmadığına ve okul şarkılarının dinlenme oranının azalmasının nedenlerine ilişkin sorular sorulurken; öğretmenlere ve velilere ise öğrenciler tarafından tercih edilen müzik türünün öğrenciler için faydalı olup olmadığına ve tercih edilen müzik türlerini nasıl tanımladıklarına/değerlendirdiklerine ilişkin sorular sorulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formları belli sorulardan oluşmakta ve katılımcılar bu sorulara verdikleri cevaplarla kendi kişisel görüşlerini belirtmektedirler (Yıldırım & Şimşek, 2018). Görüşme soruları hazırlanırken araştırmanın amacına uygun olmasına ve anlaşılabilir olmasına özen gösterilmiştir. Konu uzmanı 2 öğretim üyesinin, 4 sınıf öğretmenin, 3 müzik öğretmenin ve 2 velinin görüş ve önerileri doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veri toplama araçlarından yarı yapılandırılmış anket katılımcı öğrencilere dağıtılarak araştırmacının gözetiminde cevaplanması sağlanmıştır. Anketin cevaplama süresi yaklaşık 8 dakika olarak belirlenmiştir. Müzik türü tercihlerine, bu tercihin nedenlerine, tercih ettikleri müzik türünün faydasına ve okul şarkılarının dinlenme oranının azalmasının nedenlerine ilişkin soruların sorulduğu öğrenci görüşmeleri için yaklaşık 15 dakika; öğrenciler tarafından tercih edilen müzik türünün faydasına ve tercih edilen müzik türlerini nasıl tanımladıklarına/değerlendirdiklerine ilişkin soruların sorulduğu öğretmen ve veli

görüşmeleri için ise yaklaşık 10 dakika ayrılmıştır. Bütün görüşmeler, okul yöneticileri tarafından sağlanan bir odada gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde belirtilen etik ilkelere titizlikle uyulmuş; bu amaçla Mardin Artuklu Üniversitesi'nden 22.07.2020 tarihli ve 34233153-050.06.04-06-03 sayılı Etik Kurulu Kararı alınmıştır. Araştırma ile ilgili olarak ilgili kurumlardan araştırma için izin alınmış, katılımcılar araştırma konusunda detaylı olarak bilgilendirilmiş ve bilgilendirilmiş onam formu imzalatılmıştır. Araştırma sürecinde katılımcıların biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve hukuksal varlıklarını korumak ve özgün iradelerine saygı göstermek birinci öncelik olarak belirlenmiş ve araştırmaya katılmada gönüllülük esas alınmıştır. Araştırma sürecinde izin almak suretiyle katılımcıların ses kaydı yapılmış ve notlar tutulmuştur. Araştırma için sağlanan mekânlar, imkânlar ve cihazlar amaç dışı kullanılmamış; kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgiler, izin verildiği ölçüde ve şekilde kullanılmış, bu bilgilerin gizliliğine azami riayet edilmiş ve bilgiler hassasiyetle korunmuştur. Araştırma sürecinde katılımcılar hiçbir şekilde yönlendirilmemiş ve araştırmacı yansızlığı azami derecede korumuştur. Çalışma etiği ve ahlaki açıdan uygun olmayacağı düşüncesiyle, katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamış; öğrenci isimleri Öğrenci 1, Öğrenci 2,... Öğrenci 27, öğretmen isimleri Öğretmen 1, Öğretmen 2, ... Öğretmen 12, veli isimleri ise Veli 1, Veli 2,... Veli 27 şeklinde kodlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada, yarı yapılandırılmış anketle elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Katılımcıların her soruya vermiş oldukları cevaplar puanlanarak sayısal verilere dönüştürülmüş, daha sonra her bir maddenin yüzde oranı hesaplanmıştır. Görüşme yoluyla elde edilen nitel veriler, içerik analizine tabi tutularak cevapların benzerlikleri ve yakınlıkları dikkate alınmak suretiyle kategorilere/temalara göre kodlanmıştır. Ardından, belirlenmiş olan kategorilerin yüzdeler oranları hesaplanmak suretiyle veriler nicelleştirilerek (sayısallaştırılarak) analiz edilmiştir. Nitel verinin nicelleştirilmesi; görüşme, gözlem ya da doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin, belli süreçlerden geçirilerek sayılara ya da rakamlara dökülmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen bulgular tablolara dönüştürülerek sunulurken; görüşme yapılan bireylerin görüşlerinden yer yer doğrudan alıntılar da yapılmıştır. Verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular sistematik, mantıklı, tutarlı ve anlaşılır bir şekilde düzenlenerek araştırmanın amacı ve alt amaçları doğrultusunda sunulmuştur.

BULGULAR**Öğrencilerin Müzik Türü Tercihlerine İlişkin Bulgular**

Öğrenciler tarafından tercih edilen müzik türlerine ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrenciler Tarafından Tercih Edilen Müzik Türleri

Müzik Türleri	Kız	Erkek	Toplam
Hiphop-Rap	36,29	31,29	33,45
Türkçe Pop	16,94	23,31	20,56
Yabancı Pop	22,58	15,34	18,47
Rock	12,10	17,79	15,33
Türk Halk Müziği (THM)	2,42	3,07	2,79
Okul Şarkıları/müziği	4,03	1,84	2,79
Arabesk-fantezi	1,61	2,45	2,09
Türk Sanat Müziği (TSM)	1,61	1,23	1,39
Özgün Müzik	0,81	1,84	1,39
Tasavvuf Müziği	0,81	1,23	1,05
Klasik Müzik	0,81	0,61	0,70

Tablo 1 üzerinde yapılan incelemede, kız öğrenciler başta olmak üzere, öğrencilerin en fazla Hiphop-Rap müzik türünü tercih ettikleri, bu türü Türkçe Pop, Yabancı Pop ve Rock türlerinin takip ettiği, bütün öğrenciler tarafından en az tercih edilen müzik türünün Klasik müzik türü olduğu; okul şarkılarının ise erkek öğrenciler başta olmak üzere bütün öğrenciler tarafından az tercih edilen bir müzik türü olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Müzik Türü Tercihlerini Belirleyen Nedenlere İlişkin Bulgular

Öğrencilerin müzik türlerini tercih etme nedenleri ile okul şarkılarını az tercih etme nedenlerine ilişkin bulgular Tablo 2 ve Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Müzik Türlerini Tercih Etme/Dinleme Nedenleri

Dinleme Nedenleri	Kız	Erkek	Toplam
Herkes dinliyor	33,06	34,36	33,80
Kliplerini seviyorum	16,56	18,55	17,42
Sanatçıyı seviyorum	15,32	15,34	15,33
Eğlenceli	14,52	11,56	12,89
Kardeşim dinliyor	7,26	9,20	8,36
Komik	5,65	6,13	5,92
Sözleri güzel	4,03	6,13	5,23
Duygusal	1,61	0,61	1,05

Tablo 2 üzerinde yapılan incelemede, kız ve erkek öğrenciler arasında küçük farklar olmakla birlikte, öğrencilerin müzik türlerini tercih etmelerinde bu türün yaygın olarak dinlenmesinin birinci derecede etkili olduğu; sırasıyla, klibinin ve sanatçısının sevilmesinin, eğlenceli olmasının, diğer aile bireyleri tarafından dinleniyor olmasının, komik bulunmasının, sözlerinin güzel olmasının ve duygulara hitap etmesinin de müzik türünün tercih edilmesinin diğer nedenleri olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Okul Şarkılarının Tercih Edilmeme Nedenleri

Nedenler	Kız	Erkek	Toplam
Kimse dinlemiyor	26,61	25,77	24,04
Hiçbir yerde çalmıyor	25,00	24,54	22,65
Arkadaşlarım dalga geçer	22,58	22,09	19,86
Çocuk şarkısı	17,74	18,40	15,68
Sevmiyorum	12,90	14,11	11,15
Güzel değil	8,06	9,20	6,62

Tablo 3 üzerinde yapılan incelemede, kimse tarafından dinlenmemesinin okul şarkılarını tercih edilmeme/dinlememe nedenlerinin başında yer aldığı; hiçbir yerde çalmamasının, arkadaşlar arasında alaya alınma korkusunun, şarkıların çocukça olarak nitelendirilmesinin, şarkıların sevilmemesinin ve güzel olmamasının okul şarkılarının tercih edilmeme/dinlenmeme nedenleri arasında sayıldığı görülmektedir. Öğrencilerin müzik türlerini tercih etme nedenleri ile okul şarkılarını az tercih etme nedenlerine ilişkin açıklamalarından bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

“En çok Hiphop-Rap müziği seviyorum. Çünkü herkes bu müziği dinliyor. Bu müzik moda” (Öğrenci 5).

“Benim Hiphop-Rap müzik dinlememin nedeni aslında klipleridir. Bu müziğin videolarını çok seviyorum. Bana çok değişik geliyor” (Öğrenci 9).

“Hiphop-Rap müzik sanatçılarının kıyafetleri ve hareketleri çok hoşuma gidiyor” (Öğrenci 8).

“Abim hangi müziği dinlerse ben de o müziği dinlerim. Çünkü abimi çok beğeniyorum” (Öğrenci 12).

“Okul şarkıları televizyonda çıkmıyor. Klibi de olmadığı için bu şarkıları dinlemiyorum” (Öğrenci 21).

“Okul şarkıları bana çocukça geliyor. Okul şarkılarının modası da geçti zaten” (Öğrenci 17).

“Okul şarkılarını dinlersem herkes benimle alay eder. Bu şarkıları sadece müzik dersinde söylüyoruz” (Öğrenci 24).

Tercih Edilen Müzik Türünün Faydasına İlişkin Bulgular

Öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerine ilişkin öğretmen, veli ve öğrenci görüşleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrenci, Öğretmen ve Velilerin Tercih Edilen Müzik Türlerine İlişkin Görüşleri

Düşünceler	Öğretmen	Veli	Öğrenci
Kötü/faydasız	77,27	65,52	17,42
İyi/faydalı	13,64	20,69	68,99
Kararsız	9,09	13,79	13,59

Tablo 4 üzerinde yapılan incelemede, öğretmen ve velilerin öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerini kötü ve faydasız olarak nitelendirdikleri, öğrencilerin ise öğretmen ve velilerin aksine tercih ettikleri müzik türlerini iyi ve faydalı olarak

değerlendirdikleri görülmektedir. Öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerine ilişkin öğretmen, veli ve öğrenci görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Hiphop-Rap gibi müzik türlerinin çocuklara hiçbir fayda sağlamadığını düşünüyorum. Bu müzikler zihinsel açıdan çocuklara birşey katmadıkları gibi hafızalarını da gereksiz şeylerle doldurmalarına neden olmaktadır” (Öğretmen 1).

“Popüler müzik türlerinin neredeyse tamamı öğrencilere zarar verici unsurlar içermektedirler. Bu müzik türü, manevi yönden öğrencileri çok olumsuz yönlere itmektedir.” (Öğretmen 11).

“Popüler müzik türlerinin çocuklara akademik, psikolojik ya da sosyal yönden olumlu bir şey kattıklarını sanmıyorum.” (Öğretmen 9).

“Bence popüler müzik türleri, içeriklerinden dolayı çocuklara çok zarar vermektedirler. Çünkü bu müzikler ahlaki yönü çok zayıf müziklerdir (Veli 13).

“Bu müzikler çocukları kötü tutum ve davranışlara yönlendirmektedir. Toplumdaki milli ve manevi değerlere zarar veren müziklerdir bunlar” (Veli 22).

“Hiphop-Rap ve diğer müzik türleri hem sözlerinden, hem sanatçısından hem de kliplerinden dolayı çocuklara kötü örnek olmaktadır. Bu müzikler geleneksel Türk aile yapısını parçalamaya çalışmaktadırlar” (Veli 25).

“Hiphop-Rap müzikleri beni rahatlatıyor. Bu müzikler beni eğlendiriyor” (Öğrenci 3).

“Hiphop-Rap müziklerin faydalı olduğuna inanıyorum. Çünkü bu müzikler sayesinde hızlı konuşmayı öğreniyoruz” (Öğrenci 21).

“Bu müzikler faydalı, çünkü bu müzikler sayesinde arkadaş grubumuz oluşuyor” (Öğrenci 25).

Öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerine ilişkin öğretmen, veli ve öğrenci görüşlerinden yapılan alıntılar; velilerin ve öğretmenlerin bu müzik türlerini ahlaki seviyeyi düşürmesi, akademik getirisi olmaması, sosyal yönden uygunsuz ilişkilere neden olmaları, öğrenci psikolojisini olumsuz etkilemeleri, milli ve manevi değerleri yozlaştırmaları, geleneksel Türk aile yapısına aykırı olmaları yönünden faydasız bulduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, konu Tablo 5’te yer alan bilgilerle bir bütün olarak değerlendirildiğinde; öğretmenlerin ve velilerin öğrencilerin en çok tercih ettikleri müzik türlerinin asilik, argo, cinsellik, şiddet, madde bağımlılığı ve istismar gibi olumsuz durumları içermelerinden de rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Görüşmelerden yapılan alıntılarda öğrencilerin ise öğretmenlerinin ve velilerinin aksine, tercih ettikleri müzik türlerini rahatlamalarını ve eğlenmelerini sağlaması, arkadaş grubuna girmelerine ortam hazırlaması, hızlı konuşma yeteneklerini geliştirmesi gibi yönlerden faydalı bulduklarını ortaya koymaktadır.

Öğrenciler Tarafından Tercih Edilen Müzik Türlerinin Tanımlanmasına/Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerine ilişkin öğretmen ve veli tanımlamaları/değerlendirmeleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin ve Velilerin Öğrenciler Tarafından Tercih Edilen Müzik Türlerine İlişkin Tanımlamaları/Değerlendirmeleri

Düşünceler	Öğretmen	Veli
Asilik	31,82	27,59
Argo	22,73	24,14
Cinsellik	18,18	10,34
Şiddet	13,64	31,03
Madde bağımlılığı	9,09	3,45
İstismar	4,55	3,45

Tablo 5 üzerinde yapılan incelemede; öğretmenlerin ve velilerin, öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerini asilik, argo, cinsellik, şiddet, madde bağımlılığı ve istismar gibi olumsuz metaforlarla tanımladıkları görülmektedir. Öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerine ilişkin öğretmen ve veli tanımlamalarına/değerlendirmelerine ilişkin bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

"Hiphop-Rap gibi müzik türlerinin cinsellik içerdiği, bu tür müziklerde argo sözcüklerin ve hatta küfre varan sözlerin çokça yer aldığı bir gerçektir" (Öğretmen 2).

"Hiphop-Rap gibi müzik türleri çocukları asileştirmekte, okulda disiplini, toplumda ise düzeni bozmaktadır. Bu müzikler kurlsız yaşantıyı özendirir" (Öğretmen 9).

"Popüler müzik türleri isyankâr bir kuşağın, tahammülsüz ve saldırgan bir gençliğin yetişmesinde neden olmaktadır" (Öğretmen 12).

"Hiphop-Rap ve benzeri müzikler genel Türk ahlak anlayışına aykırıdır. Bu müzikler argoyu ve cinselliği kutsamakta, şiddeti vurgulamakta, bağımlılığı özendirir" (Öğretmen 1).

"Bu müzik türlerinin çocukları şiddet eğilimli hale getirdiğini söyleyebilirim. Bu müziklerin sözleri de klipleri de kavga, şiddet, kırma ve dökme yoğunlukludur" (Veli 5).

"Popüler müzik türleri öğrencileri asileştirmekte, anne-babaya, öğretmene ve diğer büyüklere saygıyı ortadan kaldırmaktadır" (Veli 18).

"Popüler müzik türleri hem sanatçısı hem de klipleriyle istismarı özendirir, ahlaksızlığı yaygınlaştırmakta, alkol ve madde bağımlılığını teşvik etmektedir" (Veli 13).

"Öğrencileri yanlış yollara yönlendiren bu müzikler yasaklanmalıdır bence" (Veli 20).

TARTIŞMA

Araştırmada Hiphop-Rap müzik türünün öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türü olduğu; bu türü ise Türkçe Pop, Yabancı Pop ve Rock türünün takip ettiği, Türk Halk Müziği (THM), Arabesk-fantezi, Türk Sanat Müziği (TSM), Özgün Müzik ve Tasavvuf Müziğinin benzer oranlarda az tercih edilen müzik türleri olduğu, bütün öğrenciler tarafından en az tercih edilen müzik türünün Klasik Müzik olduğu; okul şarkılarının ise erkek öğrenciler başta olmak üzere bütün öğrenciler tarafından az tercih edilen bir müzik türü olduğu anlaşılmaktadır. Sakar ve Maba (2015) tarafından yapılan çalışmada da,

öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türünün Hiphop-Rap olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bozkurt, Zahal ve Uyan (2015) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin Hiphop-Rap müzik türünü yüksek oranda tercih ettikleri tespit edilmiştir. Taşal ve Vural (2011) yaptıkları çalışmada, öğrencilerinin en çok Hiphop-Rap ve Pop Müzik dinlediklerini, diğer müzik türlerini ise fazla tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Yağışan (2013) ve Düzbastılar (2017) tarafından yapılan çalışmalarda, öğrencilerin en çok tercih ettikleri müzik türünün Pop Müzik olduğu tespit edilmiştir.

Hiphop-Rap müzik türü 1970'li yıllarda önce Amerika'nın varoşlarında ortaya çıkmış, 1980'lerde Fransa ve Almanya'da popülerlik kazanmış ve buralardan tüm dünyaya yayılmıştır. Hiphop-Rap, 1970'li yılların sonunda Amerika'da kötü koşullarda ve azınlık olarak yaşayan zencilerin gündemden uzaklaşmak ve eğlenmek için oluşturduğu bir kültür ve yaşam tarzıdır (Angı, 2013). Hiphop-Rap, Amerika'nın gettolarında yaşayan ve sosyo-ekonomik olarak sistemlerin adaletlerinden yoksun olan gençlerin kendilerini ifade etme ve tepki gösterme aracı olarak ortaya çıkmış; II. Dünya Savaşı sonrası işçi göçleriyle kozmopolit bir yapıya sahip olan Almanya'daki göçmen gençler tarafından sahiplenilmiş ve karşı karşıya kaldıkları ırkçılık ve ayrımcılık gibi sorunları dillendirmedeki araçları haline gelmiştir. Rap müzik, 2000'lerin ortalarından itibaren jenerik müzikleri Rap olan dizi ve filmler, çeşitli kültürel organizasyonlar, festivaller ve başka müzik tarzlarından önemli sanatçılarla düetler gibi pek çok kırılma ile mevcut kemik kitlesinin dışında başka çevreleri de varlığından haberdar etmiş ve kendisini dinleterek piyasada var olmayı başarmıştır (Çakmak, 2018).

Hiphop-Rap müzik türünün öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türü olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu müzik türünün öğrenciler arasında yaygınlaşmasının Türkiye'ye özgü bir sonuç olmadığı, bu sonuçta bu müzik türüne ilişkin olarak tüm dünyada yakalanan yükseliş trendinin de etkili olduğu söylenebilir. Teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşması dinleyicinin şarkılara, kliplere ve videolara kurumsal bir yayın organına gereksinim duymadan hızlıca ulaşabilmelerini sağlamaktadır. Hem müziği üretene hem de tüketene pek çok kolaylık sağlayan bu durumun, Hiphop-Rap gibi popüler müzik türlerinin dünyada popülerleşmesini ve eş zamanlı olarak Türkiye'de de kendine yer edinmesini sağladığı söylenebilir (Çakmak, 2018). Yaşları itibariyle küçük olmakla birlikte, ilkokul öğrencilerinin de farklı nedenlerle kızdıkları, sevmedikleri, karşı çıktıkları, hatta isyan ettikleri durumlarla karşılaştıkları, bu anlamda farklı deneyimler yaşadıkları bilinmektedir. Müziğin, bireylerin yaşadıklarını dışarı vurmalarını sağlayan yapısının da bu türün dinlenme oranını artırdığı söylenebilir. Ayrıca, bazı ailelerin, okulların ve diğer kurumların içinde bulunduğu antidemokratik ortam ve bireylerin kendini ifade etme özgürlüğünün sınırlandırılmış olması da Hiphop-Rap müziğin tercih edilme nedenleri arasında sayılabilir. Çünkü Rap müzik, insanların söylemek isteyip de söyleyemediği, düşünmekten korktuğu ya da vazgeçtiği veya duymak istemediği pek çok fikri ve sözü kitlelerin kulağına fısıldayan özgürlükçü bir müzik türüdür (Çakmak, 2018).

İlkokul öğrencilerinin, içinde yaşadıkları toplumun sorunlarından ve yaşanan süreçlerden soyutlanmış bireyler oldukları söylenemez. Dolayısıyla, toplumların yaşadıkları sorunlar ve süreçler gençlerin ve diğer yetişkinlerin yaşam tarzlarına ve müziklerine yansıdığı gibi çocukların da müzik türü tercihlerine yansıtılabilmektedir. Çünkü bireyin içinde yaşadığı genel çevresi ile müziksel çevresi etkileşim yoluyla birbirini etkiler ve bütünlükler (Çiftçi, 2010, s. 159). Bedir ve Akkurt'a (2012) göre, çocuklar çok küçük yaşlarda

müzik dinlemeye başlamakta ve zamanla yaşadıkları deneyimlerle kendi müzik tarzlarını oluşturmaktadırlar.

Araştırmada, öğrenciler tarafından en az tercih edilen müzik türünün klasik müzik türü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, öğrencilerin gerek ailelerinin ve gerekse içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısının klasik müzik dinlemeye fazla yatkın olmamasıyla ve bu müzik türünün kitle iletişim araçlarında yaygın bir şekilde yer bulmamasıyla açıklanabilir. Ayrıca bu oranın azlığında eğitim sistemimizin de etkili olduğu söylenebilir. Türk Eğitim Sisteminin sınav merkezli olması, müzik derslerinin ve müzik eğitiminin önemsizleşmesi sonucunu doğurmuştur denebilir. Bu sonucun, diğer müzik türlerinin dinlenmesini ve öğrenilmesini olumsuz etkilediği gibi klasik müziğin de tanınma, sevilme ve dinlenme oranını azalttığı söylenebilir. Ayrıca, ülkemizde verilmekte olan müzik eğitiminin ve bu eğitim sürecinde müzik türlerinin kaliteli ve güzel örneklerine yeterince yer verilememesinin de bu sonuçta etkili olduğu söylenebilir. Çocuklar tarafından müziğin şarkı söyledikleri, dans edip oyun oynadıkları bir faaliyet olarak algılanmasının da daha yavaş bir ritme sahip olan ve genelde sözlü olmayan klasik müziğin tercih edilme oranını azalttığı söylenebilir. Ayrıca, diğer müzik türlerine göre daha karmaşık bir yapıya sahip olan klasik müzik dinlemenin, bir olgunluk ve entelektüel düzey gerektirdiği de bilinmektedir (Erdal & Ok, 2012, s. 72). Yağışan (2013, s. 111) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin klasik müzik dinleme alışkanlıklarının son derece yetersiz olduğu tespit edilirken; Ulutürk (2008) tarafından yapılan çalışmada ise öğrencilerin klasik müzik türünü tercih etmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Artemiz (2009, s. 53) tarafından yapılan çalışmada, hem kız hem de erkek öğrencilerin klasik müziğe olan ilgilerinin son derece düşük olduğu tespit edilmiştir. Asıl ilgisini popüler kültüre ve popüler müziğe yönlendirmiş olan çocukları tatlı sözlerle kandırıp klasik müzik aşığı yapmaya çalışmanın gereksiz bir çaba olduğunu da söylemek gerekir. Bu durumda müzik öğretmenlerinin yapmaları gereken, müzikte teknik bir uzman olarak öğrencilerine kültürel mirası aktarmak ve öğrencilerin kendilerine ait genellikle renkli değerler dizisine zorla müdahale etmek yerine, daha somut ve daha iletişimsel bir dil kullanarak, onu daha kullanışlı bir şekilde geliştirmek olmalıdır (Sakar, 2009, s. 392).

Araştırmada, kız ve erkek öğrenciler arasında küçük farklar olmakla birlikte, öğrencilerin müzik türlerini tercih etmelerinde türün yaygın olarak dinlenmesinin birinci derecede etkili olduğu; klibinin ve sanatçısının sevilmesinin, eğlenceli olmasının, diğer aile bireyleri tarafından dinleniyor olmasının, komik bulunmasının, sözlerinin güzel olmasının ve duygulara hitap etmesinin etkili olduğu görülmektedir. Müzik türünün çocukların ifadesiyle herkes tarafından dinleniyor olması, çocuklar tarafından da dinlenme/tercih edilme gerekçesini oluşturmaktadır. Bu durum, çocukların toplumsal etkilere açık oluşlarıyla, merak duygularının gelişmiş olmasıyla, toplumda yaygın olan bir tutum ve davranışı taklit etme özellikleriyle, beğendikleri kişileri rol-model almalarıyla ve herkesten biri olma, bir gruba ait olma duygusuyla açıklanabilir. Kaldı ki popüler müzikler, birey açısından belli bir gruba ait olmanın simgesi olarak kabul edilmektedir (Aksu, 2008, s. 22). Bir katılımcının "*En çok Hiphop-Rap müziği seviyorum. Çünkü herkes bu müziği dinliyor. Bu müzik moda.*" sözleri de açıklamalarımızı destekler niteliktedir.

Müzik türünün tercih edilmesinde klibinin ve sanatçısının sevilmesi, çocuklardaki görsel imgelere ve medyatik kişilere olan ilgi ile açıklanabilir. Kliplerde kullanılan görsel materyallerin çeşitliliği, sanatçının giyim tarzı ve davranışları bu yaş çocuklarının tercihlerini belirleyici güce sahiptir. Bir katılımcının "*Benim Hiphop-Rap müzik dinlememin*

nedeni aslında klipleridir. Bu müziğin videolarını çok seviyorum. Bana çok değişik geliyor.” sözleri ile bir diğer katılımcının “Hiphop-Rap müzik sanatçılarının kıyafetleri ve hareketleri çok hoşuma gidiyor.” sözleri araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir. Ayrıca, teknolojik gelişmelerin ve internetin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak müziklere, kliplere ve videolara ulaşmanın kolaylaşması da bu öykünme ve beğenme sürecini hızlandırmaktadır. Çünkü tercih edilen müzik türü ile görsel medya arasında sıkı bir ilişki görülmekte, popüler müzikler dinleyiciye ulaşabilmek için klipleri ve müzik kanallarını etkili olarak kullanmaktadırlar (Uluçay, 2018, s. 142). Yapılan bir çalışmada, öğrenciler tarafından en sık kullanılan müzik dinleme araçlarının başında cep telefonunun geldiği, bu aracı bilgisayar ve televizyonun takip ettiği tespit edilmiştir (Sakar & Maba, 2015, s. 989).

Eğlenceli olma özelliği de öğrencilerin müzik türü tercihlerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü çocuklar tarafından müzik, şarkı söyledikleri, dans edip oynadıkları bir faaliyet olarak algılanmaktadır (Aksu, 2008). Bireyler genelde rahatlamak ve eğlenmek için müzik dinlemektedirler (Düzbastılar, 2017, s. 1486). Kılıç (2016) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin önemli bir kısmının müziğin bir eğlence aracı olduğunu belirttikleri görülmüştür. Sakar ve Maba (2015) tarafından yapılan çalışmada, çocukların müzik dinleme amaçları arasında eğlence unsurunun önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Bozkurt ve diğerleri (2015) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin büyük bir kısmının müziği eğlenmek ve mutlu olmak için dinledikleri saptanmıştır. Müzik türü tercihinde kardeş etkisinin bulunması, öğrencilerin müzik türü tercihlerinin belirlenmesinde aile ve çevrenin etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Yağışan (2013, s. 102) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin ve ailelerinin müzik türü tercihlerindeki benzerlik, ailede dinlenen müzik türlerinin bireylerin tercihlerini etkilediğini ortaya koymuştur.

Araştırmada, okul şarkılarının öğrenciler tarafından az tercih edilen bir müzik türü olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni ise öğrenciler tarafından, bu türün kimse tarafından dinlenmemesi, hiçbir yerde çalmaması, arkadaşlar arasında alaya alınma korkusu, şarkıların çocukça olarak nitelendirilmesi, şarkıların sevilmemesi ve güzel olmaması olarak ifade edilmiştir. Dar bir ses aralığına sahip olan okul şarkıları temel müzik eğitiminin araçları olmalarının yanı sıra kimi zaman bilgi, beceri ve değerlerin aktarımında da işlevsel olarak kullanılabilir. Müziğin etkili mesaj verme özelliği düşünüldüğünde, okul şarkılarının önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak okul şarkılarının popüler kültürün ürünü olan popüler müzik türlerine yenildiği de bir gerçektir. Okul şarkılarını öğrenmeleri ve dinlemeleri beklenen ilkökul çocuklarının, bu şarkıları çocukça görmeleri, alay konusu yapmaları, güzel görmemeleri ve sevmemeleri kayda değer bir sonuçtur. Bir katılımcının “Okul şarkılarını dinlersem herkes benimle alay eder.” sözleri ile bir diğer katılımcının “Okul şarkılarını kimse dinlemiyor, bu şarkıların modası geçti.” sözleri bu müzik türünün dinlenmeme nedenlerini açıkça ortaya koymaktadır.

Okul şarkılarının dinlenme oranının azalmasında eğitim sistemimizin de etkili olduğu söylenebilir. Türk Eğitim Sisteminin sınav odaklı bir sistem olması, müzik derslerinin ve müzik eğitiminin dışlanmasına, bu dersin ve müzik eğitiminin hem öğrenci hem de veli gözündeki değerinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, okulun farklı kültürlerden gelen bireyleri bütüncül bir anlayışla istedik yönde eğitime görevi ve çabası, daha güçlü olan popüler kültür ve bu kültürü yayan teknoloji ve iletişim araçları karşısında zayıf kalmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin müzik gereksinimlerini giderme görevini okullar değil, popüler müzik türlerini pompalayan medya üstlenmiş; cep telefonları, internet ve diğer teknolojik

araçlar da bunu desteklemiştir. Müzik kanallarında, internet sitelerinde ya da diğer müzik sunan elektronik kaynaklarda/ortamlarda okul şarkılarına neredeyse hiç yer verilmemesi, öğrencilerin bu müzik türünün farkına varmalarını ve bu türü sevmelerini engellemektedir. Bir katılımcının *“Okul şarkıları televizyonda çıkmıyor. Bu şarkıların klipi de yok.”* sözleri bu anlamda dikkate değerdir. Ayrıca, akademik başarı (test ve soru çözme, sınav kazanma) odaklı velilerin, çocuklarının akademik başarısı için müziği ve sanatı öteleme çabalarının da bu sonuçta etkili olduğu söylenebilir. Çocukların eğitim müziklerinin yanında popüler müzik dinleme ve söyleme potansiyellerini geliştirmek, şarkı dağıcıklarını desteklemek ve şarkıları sevdirmek amacıyla yapılan TRT Popüler Çocuk Şarkıları Yarışması'na (Tut & Kiroğlu, 2017, s. 563) son verilmesi de bu düşüncemizi destekler nitelikte olumsuz bir uygulamadır.

Ayrıca okul şarkılarının tercih edilmemesinde ergenlik ve akran etkisi olduğu da söylenebilir. Katılımcılar tarafından, bu müzik türünü tercih edilmemesinde alaya alınma korkusunun ve bu müziğin başkalarının (akranlarca) dinlenmiyor olmasının ifade edilmesi bu tespitimizi destekler niteliktedir. Çocukların toplumsal kabul görmek, bir gruba ait olmak, akran güveni ve sevgisi kazanmak gibi bir sorunlarının olduğu bilinmektedir. Çocukların akranları arasında alaya alınmaktan ve dışlanmaktan çekindikleri bir gerçektir. Dolayısıyla akran kabulüne ve iletişime ilişkin kaygıların çocukların tercihlerini de etkilediği söylenebilir. Çünkü toplumsal kabul yoksunluğu ve yakın akran iletişiminin olumsuzluğu korkusu bireyde uysal/itaatkâr olma davranışlarının gelişmesine neden olur (Sübaşı, 2010, s. 55). Ayrıca, okul şarkılarının çocukça bulunması, ergenliğin başlangıç yıllarında olan öğrencilerin bir değerlendirmesi olarak kabul edilebilir. Çünkü alanyazında ergenliğin başlangıcı 10 yaş; hatta ırk, iklim ve beslenme şartları gibi değişik faktörlere bağlı olarak 8 yaş olarak ifade edilmektedir (Koç, 2004, s. 233). Ergenliğe girmiş çocukların kendilerini büyümüş olarak algılamaları, büyük gibi davranışlar sergilemeleri, her fırsatta çocuk olmadıklarını ifade etmeleri bilinen özelliklerindedir.

Araştırmada, öğretmenlerin ve velilerin öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerini (Hiphop-Rap, Pop, Rock) kötü ve faydasız olarak nitelendirdikleri, öğrencilerin ise öğretmen ve velilerin aksine, tercih ettikleri müzik türlerini iyi ve faydalı olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada, öğretmenlerin ve velilerin öğrenciler tarafından en çok tercih edilen müzik türlerini asilik, argo, cinsellik, şiddet, madde bağımlılığı ve istismar gibi olumsuz metaforlarla tanımladıkları belirlenmiştir. Müzikal uyanların, doğru kullanıldığında insanlar üzerinde olumlu, yanlış kullanıldığında ise olumsuz etkiler oluşturma özellikleri bulunmaktadır. Özellikle aykırılığı, isyanı, madde bağımlılığını, şiddeti, cinselliği, küfre varan argoyu işleyen/kullanan popüler müzik türlerinin (Hiphop-Rap, Pop, Rock, Heavy Metal, Techno, Punk) çocuklar üzerinde yıkıcı etki oluşturdukları bilinmektedir (Devlin & Seidel, 2009; Güner, 1995; Güner, 1998; Hedricks, Robinson, Bradley & Davis, 1999; Sezer, 2011; Scheel & Westefeld, 1999; Ögel, Ermağan, Eke & Taner, 2007). Öğrencilerin en sık dinledikleri Hiphop-Rap müzik türüne ait şarkıların önemli bir kısmının sözleri son derece ağır küfürler, hakaretler, beddualar, argo sözler ile en ileri derecede şiddet öğeleri barındırmaktadır (Angı, 2013, s. 69; Taşal & Vural, 2011, s. 257). Bir katılımcının *“Son yıllarda bütün medyada çok sık yer alan müzik türlerinin çocukları şiddet eğilimli hale getirdiğini söyleyebilirim. Bu müziklerin sözleri de klipleri de kavga, şiddet, kırma ve dökme yoğunluktadır.”* sözleri ile bir diğer katılımcının *“Öğrencilerin son yıllarda sıkça dinledikleri Hiphop-Rap gibi müzik türlerinin cinsellik içerdiği, bu tür müziklerde argo sözcüklerin ve hatta küfre varan sözlerin çokça yer aldı bir gerçektir.”* sözleri dikkate değerdir.

Popüler müziğin her kesim tarafından her zaman kötü olarak algılandığını/değerlendirildiğini iddia etmek gerçekçi olmaz. Halka ait öğeleri fazlasıyla barındıran; evde, arabada, alışveriş alanlarında, sokakta hemen hemen her yerde dinlenen ve bu nedenle de halk tarafından benimsenen ve pratiklerinde yer alan popüler müziğin, müzik sentezinin zemini olması gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır (Sakar, 2009, s. 388).

Popüler kültürü, kitle ve kitle kültürü bağlamında ele alan görüşler, popüler kültürün ve popüler müziğin halkın büyük çoğunluğu tarafından üretilen ve tüketilen, niteliği düşük kültürler olduğunda ısrarcıdır (Sakar, 2009, s. 386). Popüler müzik türlerinin depresyon, suça yönelme, kendine ve çevresine zarar verme, madde kullanma gibi istenmeyen tutum ve davranışların ortaya çıkmasına neden oldukları, bireyde hüznün ve mutsuzluk hisleri uyandırdıkları bilimsel bir saptamadır (Martin, Clarke & Pearce, 1993). Bir katılımcının *"Hiphop-Rap ve benzeri müzikler genel Türk ahlak anlayışına aykırıdır. Bu müzikler argoyu ve cinselliği kutsamakta, şiddeti vurgulamakta, bağımlılığı özendirir"* sözleri ile bir diğer katılımcının *"Popüler müzik türleri hem sanatçısı hem de klipleriyle istismarı özendirir, ahlaksızlığı yaygınlaştırmakta, alkol ve madde bağımlılığını özendirir."* sözleri araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Popüler müziğin ve alt türlerinin bireylerin en fazla ilişki içerisinde olduğu müzik türleri olmaları; popüler müziğin, hem öğretmenlerin hem de velilerin dikkatlerinin merkezinde yer almasını sağladığı söylenebilir. Bu sonuç, popüler müziğin okul ve akademik başarı odaklı ebeveynler ve öğretmenler tarafından olumsuz algılanmasına ve çocuklar tarafından dinlenmesinin sınırlandırılmasına neden olabilmektedir. Bir katılımcı velinin *"Öğrencileri yanlış yollara yönlendiren bu müzikler yasaklanmalıdır bence."* sözleri, ebeveynlerin popüler müzik türlerine ilişkin rahatsızlıklarını dile getirmektedir. Akademik başarıya ve sosyal statüye sahip olma arzusunda olan ailelerde ve öğretmenlerde çocuklarını toplumda genel kabul gören ve statü göstergesi olan müziklere ve müzik eğitimine yönlendirme çabası olduğu da söylenebilir.

SONUÇ

Araştırma sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, çocukların popüler müzik türlerini daha çok tercih ettikleri, bu müzik türlerini tercih etmelerinde görsel ve işitsel medyanın ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada, okul şarkılarının öğrenciler tarafından dinlenme oranının son derece düşük olduğu, bu düşüklüğün en önemli nedenlerinin ise, bu müzik türüne medya araçlarında sıkça yer verilmemesi ve bu türün çocukça bir müzik türü olarak algılanması olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocuklar tarafından tercih edilen popüler müzik türlerini faydasız ve kötü olarak tanımlamaları/değerlendirmeleri de araştırmada ulaşılan bir diğer sonuçtur.

Popüler müzik kültüründe hedef kitlenin/dinleyicinin, kendisine ne verilirse hemen alan bir kitle olmaktan çok, kendi estetik beğenisi yönünde davranarak ürün tüketen bir kitle olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Popüler müziğin parasal kazanç sağlama kaygılarıyla üretildiği, işitsel ve görsel içeriklerinde çocuklara zararlı olabilecek öğelerin bulunduğu bilinmektedir. Ancak popüler müzik türlerinin özgürleştirici ve demokratikleştirici özelliklerinin bulunduğu ve toplumların bazı sosyo-kültürel gerçekliklerine dikkat çektiği de bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında, popüler müzik türleriyle çocukların duyarlılıklarının, farkındalıklarının ve yaratıcılıklarının

geliştirilebileceği söylenebilir. Çocukların, hayranı oldukları popüler müzik yıldızlarının şarkıları üzerine kendilerinin söz yazmaya teşvik edilmeleri bile onların potansiyel üretici ve yaratıcı bireyler olmalarını sağlayabilir.

Çocukların müzik tercihlerinde bazen bilinçsiz davranabildikleri söylenebilir. Bu durumda, eğitimcilerin ve ailelerin çocukların müzik tercihleri noktasında işbirliği içinde olmaları ve çocukları zararlı öğeler içeren müzik türlerinden uzak tutmaları önemlidir. Bir çocuğun Rock, Rap veya Heavy metal dinliyor olmasının, onun mutlaka isyankâr olmasını veya o alt kültüre özgü kalıpları benimseyip ona göre giyinmesini ve davranmasını gerektirmediği bilinciyle hareket edilerek; alınacak önlemlerin panik ve üst düzeyde kaygılardan uzak, baskı ve şiddet içermeyen bir tarzda olmasına özen gösterilmesi gerekir.

Öğrencilerin müziği bütün boyutlarıyla deneyimleyebilmeleri için fırsat yaratılmalı ve ortam sağlanmalı; öğrenciler müziğin içerisine çekilip, onların zihinsel, duygusal, entelektüel ve sanatsal kapasiteleri artırılmalıdır. Okullarda gerek ders içi gerek ders dışı eğitim çalışmalarında öğrencilerin bireysel gelişimlerini destekleyici müzik etkinliklerine daha sık yer verilmeli; istekli ve yatkın olan öğrenciler öncelikli olarak müzik eğitimine yönlendirilmeli ve bu öğrenciler öğretmenler, okul yönetimi ve veliler tarafından desteklenmelidir.

Öğrencilerin müziksel ilgilerine yanıt verirken, onların müziğin teorisini ve kültürünü kavrayabilmelerini, nitelikli birer müzik dinleyicisi ve tüketicisi olabilmelerini sağlayıcı çalışmalara da ağırlık verilmelidir. Popüler müziğe aktif ya da pasif olarak yoğun ilginin varlığı, popüler müziğin küçük yaş grupları içerisinde bile sınırları zorlayıcı bir tercih nedenine dönüşmüş olması, müzik eğitimcilerinin popüler müziği müzik öğretiminde önemli bir kaynak olarak kullanmalarını gerektirir. Öğrencilerin müziğe yönelik bilgi ve tercihlerinin kaynağının kontrolsüz medya ve teknolojik araçlar değil, okulun müzik dersleri olması sağlanmalı ve bu amaçla müzik dersleri öğrencilerin ilgileri çerçevesinde yeniden gözden geçirilmelidir. Ayrıca, okul şarkıları çağdaş müzik formları ışığında yeniden ele alınarak, öğrencilerin ilgi duyacağı ve seveceği şekilde düzenlenmelidir.

Birçok açıdan öğrencilerin yaşamları üzerinde önemli etkileri olan öğretmenlerin popüler kültür ve popüler müzik hakkında da geniş bir bilgi birikimine sahip örnek dinleyiciler olmaları sağlanmalıdır. Öğretmenlerin, kültürel sermayelerini doğru politika ve düşünceler ışığında geliştirmelerinin kendilerine birçok alanda başarı getireceği bilinmektedir. Bundan dolayı, müzik öğretmenleri sadece nota okuyabilen ve şarkı öğretebilen öğretmen stereotipinden, entelektüel bilgi birikimine sahip ve bilgisine başvurulabilecek müzik pratisyenlerine dönüşmelidirler.

Aynı anda tınlayan seslerin, belli bir amaca yönelik olarak ve zamanla değişen görüşlere göre bir düzen içinde kaynaşması çokseslilik. Klasik müziğin özünü oluşturan çoksesliliğin entelektüel gelişmeye, çok boyutlu düşünmeye önemli katkılar sunduğu açıktır. Dolayısıyla çocuklarda farklılıkları kabullenme, farklı olana anlayış gösterme, olay ve olgulara farklı açılardan bakma kültürü oluşturmada klasik müziğin önemli etkileri olduğu söylenebilir. Diğer müzik türlerine göre klasik müzik dinlemenin, bir olgunluk ve entelektüel düzey gerektirdiği bir gerçek olmakla birlikte, derslerde bu türün güzel örneklerinin sergilenmesi, tenefüslerde ve diğer dinlenme saatlerinde bu türün öğrencilere dinletilmesi bu müziğe olan ilgiyi ve sevgiyi artıracaktır.

Olumsuz duyguları barındıran, bağımlılığı özendiren, cinselliği ve asiliği ön plana çıkaran, amaçsız bir yaşamı teşvik eden ve şiddet içeren mesajlar yayan müzik türlerinin, çocukların yoğun zaman geçirdikleri yerlerde çalınmasına/dinletilmesine sınırlamalar getirilmeli ve bu müzik türleri yerine eğitici, eğlendirici ve mutluluk sağlayıcı müzik türleri tercih edilmelidir. Müziğin insanın yapıp-etmelerini kapsayan kültürün en önemli unsurlarından biri olması, onun evrensel olduğu kadar ulusal olma özelliğinin de ön plana çıkmasını sağlar. Her yönüyle kendine özgü müziği olmayan toplumların uluslaşma sürecini tamamladıklarını söylemek güç olacaktır. Bundan dolayı, kültürel zenginliğimizi barındıran Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği türleri ön plana çıkarılmalı, milli kültürün vazgeçilmez bir ögesi olan Türk Müziği baskıdan ve zorlamadan uzak, bilimsel yöntem ve tekniklerin kullanıldığı planlı, amaçlı ve istikrarlı etkinlikler yoluyla öğrencilere sevdirmelidir.

Bu araştırma, ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri ve sınıf öğretmenleriyle sınırlandırılmıştır. Bu araştırmanın, farklı yaş gruplarına ve farklı eğitim düzeylerine sahip öğrencilerin ve farklı branşlardan öğretmenlerin örneklem alınarak yapılması da alana katkı sağlayacaktır.

SUMMARY

Social and cultural changes that have occurred in Turkey, the country's understanding of art affect the music closely culture. As a result of the cultural and artistic change that occurred in the society, there was a change in the understanding of music. Due to this fact, the relations between those who produce music and who listen to music have also changed. This change has affected individuals' music habits and preferences in many ways. In particular, the fact that music has become a commercial element has led the music market to target individuals' musical pleasures, musical habits and trends.

Students' pleasures and perceptions towards music can be influenced by the school environment, music lessons, teachers' attitudes and behaviors towards music, the personality of music-related people and teachers, their books, music activities carried out inside or outside the school, written, visual and audio media. One of the reasons for this study is the idea that determining the children's knowledge, attitudes and behavior towards music will be useful in directing music education as well as providing important information and perspectives for decision making mechanisms about music education.

This study aims to determine primary school fourth grade students' preferences for the genre of music, the reasons for these preferences and the opinions of the type of music they prefer. Also, it aims to reveal how parents and teachers view students' preferences of music genre, their views on the benefit of the preferred genre and how they define the most preferred genre.

In this study, phenomenological design, one of the qualitative research designs, was used. The study group of the research consists of 27 fourth grade students, 12 primary school teachers and 27 parents of students. The study was carried out in 3 primary schools. Schools were grouped according to the administrative structure of the settlement where the school is located (province, district, village). Participating teachers, parents and students were determined by criterion sampling method, one of the purposeful sampling methods. Research data were collected using a semi-structured questionnaire and semi-structured interview form. Data collection tools were developed by the researcher. In the study, the

ethical principles stated in the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were meticulously followed. In the research, the data obtained by semi-structured questionnaire were analyzed by descriptive analysis method and the qualitative data obtained through interviews were analyzed using content analysis method.

In the research, Hiphop-Rap music type is the most preferred music type by students. This type is followed by Turkish Pop, Foreign Pop and Rock genre, and Turkish Folk Music, Arabesque-fantasy, Turkish Art Music, Original Music and Sufi Music are the least preferred music types by all students. Classical Music is a less preferred music genre and it is understood that school songs are a type of music least preferred by all students, especially male students.

In the research, it was found that listening to the genre of music was the first degree of influence in the preference of the students. Loving, having fun, being listened to by other family members, being found funny, being beautiful, and appealing to emotions are other reasons for choosing the music genre. The fact that the music genre is listened by everyone constitutes the reason for being preferred by children.

In the research, it was found that teachers and parents describe the music types (Hiphop-Rap, Pop, Rock) which are preferred most by the students as bad and useless while students, unlike teachers and parents, evaluate the music types they prefer as good and useful. In addition, it was determined in the research that teachers and parents define the most preferred music types by students with negative metaphors such as rebelliousness, slang, sexuality, violence, substance abuse and abuse. It is a scientific finding that popular music genres cause unwanted attitudes and behaviors such as depression, crime, harm to themselves and their surroundings, using substance, and create feelings of sadness and unhappiness in the individual.

An opportunity should be created and an environment should be provided for students to experience music in all its dimensions. Music activities that support students' personal development should be included more frequently in schools, both in and out of class. willing and inclined students should be directed primarily to music education and these students should be supported by teachers, school management and parents.

The source of students' knowledge and preferences towards music should be the music lessons of the school, not uncontrolled media and technological tools. For this purpose, music lessons should be revised within the framework of students' interests; teachers, on the other hand, should be ensured to be exemplary listeners with a wide knowledge of popular culture and popular music.

Restrictions should be placed on listening to music types that have negative emotions, encourage addiction, highlight sexuality and rebelliousness, promote an aimless life and give violent messages in places where children spend time intensely. Music genres with educational, entertaining and relaxing features should be preferred instead.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Araştırmanın Etik Kurulu Raporu vardır. (Onay: 22.07.2020, 2020/ 6-3)
Katılımcı Rızası:	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	The research has Ethics Committee Report (Approval:22.07.2020,2020/6-3)
Informed Consent:	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akkol, M. L. (2015). Toplumsal statü farklılıklarının ve eşitsizliklerin müzikal anlam farklılıklarının oluşumuna etkileri. Ö. Özalunoğlu (Ed.), *II. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri Bildirileri* içinde (s. 311-324), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Akkol, M. L. (2018). Müzik sosyolojisinde T. W. Adorno'nun yeri. *Alternatif Politika*, 10(1), 111-130.
- Akkol, M. L. (2019). Kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarının Frankfurt Okulu Düşüncesi üzerinden analizi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 49-64.
- Aksu, C. (2008). Türk müzik devrimine güncel bakış sonuçtan-süreçe, süreçten-günümüze yeni çıkarımlar. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (13), 17-26.
- Algül, A. (2019). Popüler kültür ve popüler edebiyat. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 4(2), 142-153
- Angı, Ç. E. (2013). Müzik kavramı ve Türkiye'de dinlenen bazı müzik türleri. *İdil*, 2(10), 59-81. doi: 10.7816/idil-02-10-05
- Artemiz, B. (2009). *Ergenlerin farklı müzik türlerine ilişkin ilgileri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Aydiner-Uygun, M. (2015). Öğretmen adaylarının geleneksel müzik türlerine ilişkin algularının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *AKÜ AMADER*, (1), 1-16. Doi: 10.5578/AMRJ.8905.
- Aydoğan, Y. & Gürsoy, F. (2007). Müzik dinleme alışkanlıklarının ve bazı değişkenlerin lise ikinci sınıf öğrencilerinin sürekli kaygı düzeyleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 59-67
- Bedir, G. & Akkurt, A. (2012). Şarkılarla coğrafya öğretimi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 303-316.
- Bozkurt, S. S., Zahal, O. & Türe Uyan, D. (2015). Ortaokul öğrencilerinin duygu durumlarına göre dinledikleri müzik türlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences (JASSS)*, (39), 541-567.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. & Çakmak, E. K. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakmak, H. (2018). Türkiye'de hiphop kültürü ve rap müzik. *Sosyal Demokrat Dergi*, 95(96), 18-21.
- Çetinkaya, Y. (1999). *Müzik yazıları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Çiftçi, E. (2010). Popüler kültür, popüler müzik ve müzik eğitimi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 149-161.
- Demir, Ö. (2020, 03 Temmuz). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Erişim adresi: <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/>
- Devlin, J. M. & Seidel, S. (2009). Music preferences and their relationship to behaviors, beliefs and attitudes toward aggression. *Reports - Research (Online submission to Eric.ed.gov)*. 1-31.
- Düzbastılar, M. (2017). Müzik eğitiminin müzikal tercihler üzerine etkisi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(5), 1485-1493.
- Erdal, B (2009). Müzik tercihi ve kişilik ilişkisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(2), 188-196.

- Erdal, B. & Ok, Ü. (2012). Müzik tercihinde inanç biçimlerinin rolü. *International Journal of Social Science*, 5(3), 59-74,
- Erdem, C. (2011). Ergenin müzik ile iletişimi. *Türk Pediatri Araştırmaları Dergisi*, 46(Özel sayı), 19-21. doi: 10.4274/tpa.46.25
- Erdoğan, İ. & Alemdar, K. (2005). *Popüler kültür ve iletişim*. İstanbul: Erk Yayınları.
- Gidiş, V. (2018). Popüler kültür ve müzik ilişkisi bağlamında popüler Türk sanat müziği şarkılarında kullanılan makamlara ilişkin bir değerlendirme. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(18), 331-350
- Güner, N. (1995). *Ergenlerin dinledikleri müzik türünün depresyon ve saldırganlık düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güner, N. (1998). Ergenlerin dinledikleri müzik türü ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* kitabı içinde (cilt 1, s. 291-299), Ankara: Pegem Akademi.
- Hedricks, C. B., Robinson, B., Bradley, L. J. & Davis, K. (1999). Using music techniques to treat adolescent depression. *Journal of Humanistic Counseling, Education Development*, (38), 39-46.
- Kaplan, A. (2005). *Kültürel müzikoloji*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kaya, K., Baysal, H. & Kurt, E. V. (2007). Popüler kültür bağlamında müzik yarışması ve magazin programlarının üniversite gençliği üzerindeki etkileri (SDÜ örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(3), 35-52.
- Kılıç, I. (2016). Ortaokul öğrencilerinin müzik ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 360-371.
- Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 231-238.
- Kongar, E. (2014). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Madsen, C. K. & Kelly, S. N. (2002). First remembrances of wanting to become a music teacher. *Journal of Research in Music Education*, 50(4), 323-332. doi: 10.2307/3345358
- Martin, G. Clarke, M. & Pearce, C. (1993). Adolescent suicide: Music preference as an indicator of vulnerability. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 32(3), 530-535.
- Mills, J. (1996). Starting at secondary school. *British Journal of Music Education*, 13(1), 5-14. doi: 10.1017/S0265051700002904
- Ok, A. (2004). *12 Eylül şiddeti ve arabesk*. İstanbul: Akyüz Yayıncılık.
- Oktay, A. (2002). *Türkiye'de popüler kültür*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ögel, K., Ermağan E., Eke, C. Y. & Taner, S. (2007). Madde deneyen ve denemeyen ergenlerde sosyal aktivitelere katılım: İstanbul örnekleme. *Journal of Dependence*, 8(1), 18-23.
- Ögel, K., Sarp, N., Gürol, D. T. & Ermağan, E. (2014). Bağımlı olan ve olmayan bireylerde farkındalık (mindfulness) ve farkındalığı etkileyen etkenlerin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (15), 282-288.
- Özbek, M. (2013). *Popüler kültür ve Orhan Gencebay arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkan, H. H. (2006). Popüler kültür ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 29-38.

- Öztürk, O. M. (2002). Türkiye’de yaşanan modernleşme süreci ve Anadolu yerel müzikleri. *21. YY Başında Türkiye’de Müzik Sempozyumu Bildirisi*, Ankara: SCA Müzik Vakfı,
- Sakar, M. H. & Maba, A. (2015). Ortaokul öğrencilerinin müziksel tercihleri ve dinleme pratikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 980-996
- Sakar, M. H. (2009). Popüler müzik ve müzik eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 385-393
- Scheel, K. R. & Westefeld, J.S. (1999). Heavy metal music and adolescent suicidality: An emprical investigation. *Adolescence*, 34(134), 253-273.
- Schwartz, K. D K. & Fouts, T. G. (2003). Music preferences, personality style and developmental issues of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(3), 205–213.
- Sezer, F. (2011). Öfke ve psikolojik belirtiler üzerine müziğin etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1472-1493.
- Sübaşı, G. (2010). Ergenlerde sosyal kaygı ve akran ilişkilerinin psikobiyolojik sosyal kaygı modeline göre sınanması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VII(II), 52-68
- Şahin, M. & Duman, R. (2008). Cumhuriyetin yapılanma sürecinde müzik eğitimi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16-17), 259–272.
- Taşal, B. & Vural, F. (2011). Şarkı sözlerinde şiddet ögesi: Aksaray ili ilköğretim ikinci kademe öğrencileriyle yapılan bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 251-259
- The American Academy of Pediatrics. (2009). Policy statement-Impact of music lyrics and music videos on children and youth. *AAP News & Journals*, 124(5), 1488-1494. doi: 10.1542/peds.2009-2145.
- Tut, E. & Kiroğlu, K. (2017). TRT’nin popüler çocuk şarkıları yarışması’nda finale kalan eserlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48), 561-569
- Uçan, A. (2018). *Müzik eğitimi, temel kavramlar, ilkeler ve yaklaşımlar*. Ankara: Arkadaş yayınları.
- Uluçay, T. (2018). Lise öğrencilerinin dinledikleri müzik türlerinin şiddet eğilimlerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (41), 135-153, doi: 10.32547/ataunigsed.450424
- Ulutürk, N. (2008). *Anadolu güzel sanatlar lisesi müzik bölümü öğrencilerinin dinlemeyi tercih ettikleri müzik türleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Yağışan, N. (2013). Üniversite öğrencilerinin müzik tercihleri ve saldırganlıkla ilişkisi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 1(2), 96-113, doi:10.7816/sed-01-02-07
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Türk ve Dünya Edebiyatından Eserlerin Doğal Dil İşlemeyle İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih Karaca
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Erbaa Meslek Yüksekokulu
Bilgisayar Teknolojileri Bölümü
mfkaraca@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Şafak Bayır
Karabük Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
safakbayir@karabuk.edu.tr

Öz

Yayınevleri tarafından ilkökul, ortaokul ve lise seviyesindeki öğrenciler için okuma kitapları hazırlanmaktadır. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerine yönelik olan eserler kullanılmıştır. 5 yayınevinden aynı isimli 5 Türk ve 5 dünya edebiyatından eser, doğal dil işleme teknikleriyle Türkçe dil bilgisi kuralları çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu çalışmayla eserlerin yazımında ve eserlerdeki Türkçe kullanımında yayınevleri arasındaki farklılık ve benzerlikleri tespit etmek, aynı zamanda Türkçenin kullanım özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. İşlemlerin gerçekleştirilmesinde geliştirilen yazılım ve Türkçe doğal dil işleme kütüphanesi Zemberek kullanılmıştır. Eserlerin analiziyle elde edilen sonuçlar 5 yayınevinde oransal olarak benzeşmektedir ve yayınevleri arasındaki farklılıklar genel anlamda düşük seviyededir. Yalnızca çözümlenemeyen kelime sayısı, eserlerin ortalama cümle sayısı, eserlerdeki ortalama kelime sayısı, cümledeki ortalama kelime sayısı ve noktalama işaretlerinin (nokta ve virgül) kullanım oranında yayınevleri arasında ayrışma görülmektedir. Tüm eserler birlikte değerlendirildiğinde cümledeki ortalama kelime sayısı 6.45, kelimedeki ortalama harf sayısı 5.97 ve kelimenin ortalama hece sayısı 2.55'tir. Eserlerde en fazla kullanılan harfler *A*, *E* ve *İ*; en az kullanılanlar *J*, *F* ve *P*'dir. Kelimeler en çok *B*, *K* ve *D*; en az *J*, *I* ve *L* harfleriyle başlamakta ve en çok *N*, *E* ve *A*; en az *C*, *B* ve *J* harfleriyle bitmektedir. En çok kullanılan hece tipi sessiz-sesli, en az kullanılan hece tipi sesli-sessiz-sessizdir. Kelimelerin çoğunluğu ünlü ve ünsüz uyumuna uymaktadır. Ayrıca kelimelerin yaklaşık yarısı isim türünde ve ek almadan kullanılmıştır. Çekim eklerinin toplam kullanım sayısı yapım eklerinin toplam kullanım sayısından fazladır. 17 noktalama işaretinden 12 tanesi eserlerde yer almaktadır. Bununla birlikte farklı yayınevleri tarafından hazırlanıp yayımlanan aynı isimli eser içeriklerinin kısmen veya bütünüyle farklılaşabildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, dünya edebiyatı, doğal dil işleme, Türkçe, dil bilgisi.

Analysis of Literary Works from Turkish and World Literature with Natural Language Processing

Abstract

There are various reading books published by many publishers for the students' utilization. Publishers prepare these literary works separately for the stages of primary, secondary and high schools by considering the characteristics of the groups. Literary works prepared for the secondary school students were used in this study. 5 literary works from Turkish and 5 from world literature having the same title out of 5 publishers were analysed by means of NLP (Natural Language Processing) techniques within the setting of Turkish grammar rules. With this study, it is aimed to determine the differences and similarities among publishers in terms of composing literary works and Turkish use in them, at the same time, it is also aimed to reveal the distinctive characteristics of the Turkish use. Developed software and Zemberek, Turkish NLP Library, were used in the analysis processes. Results which were obtained via analyses of literary works were found out as similar in terms of proportion and the differences were at the low level in general among 5 publishers. Differences were only found out in terms of unanalysable word number, average sentence number of literary works, average word number in literary works, average word number in a sentence and the ratio of the use of punctuation marks (dot and comma). Despite the fact that the titles of the literary works are the same among publishers, these distinctions occurred as a result of the difference in terms of the contents.

Keywords: Turkish literature, world literature, natural language processing, Turkish, grammar.

GİRİŞ

Çeşitli seviyelere yönelik farklı isimlerde okuma kitapları olsa da bunların en yaygını ve en çok bilineni 100 Temel Eser listesidir. 100 Temel Eser, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirmek ve öğrencilere okuma alışkanlığını kazandırmak amacıyla tavsiye edilmiş edebi eserlerdir. Millî Eğitim Bakanlığı, 04.08.2005 tarihinde ilköğretim okullarında okutulacak 100 Temel Eser konulu bir genelge yayımlamış (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005) ve Türkçe dersi müfredatıyla ilişkili olan kaynak eserler genelge ile belirlenmiştir. Sonrasında birtakım sebepler nedeniyle bazı eserler çıkartılmış veya yenileri listeye eklenmiştir. 2018 yılında ise 100 Temel Eser uygulamasının kaldırılmasına karar verilmiştir (MEB, 2018).

Farklı yayınevleri tarafından hazırlanmış Türk ve dünya edebiyatından seçilerek oluşturulan eser (100 Temel Eser) setlerinin ilköğretim, ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik olanları mevcuttur. Yayınevleri tarafından hazırlanan bu setler farklı eserlerden meydana gelebilmektedir; bir yayınevi setinde var olan bir eser başka bir yayınevi setinde yer almayabilir.

Türk ve dünya edebiyatından oluşan eserler doğal dillerde yazılmış metinlerdir. Fakat eser içeriklerinin yapay zekâ ve dil biliminin alt birimi olan doğal dil işleme (DDİ) teknikleriyle incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır.

Doğal dil ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen, süreç içerisinde kuralları oluşan ve bu kuralların sınırında gelişen iletişim aracıdır. DDİ ise yazılı metin, fotoğraf, video, ses veya başka biçimlerde bulunabilen, doğal dillerle oluşturulmuş ifadelerin (metinlerin) dijital ortama aktararak bilgisayar aracılığıyla dilin kendi kuralları çerçevesinde çözümlenmesi, anlaşılması ve yeniden üretilmesidir. DDİ çalışmalarında çalışmanın yapıldığı dilin özellikleri iyi bilinmeli, dile hâkim olunmalı ve dil kuralları olan bir bütün sistem olarak değerlendirilmelidir. Dili oluşturan bu kuralların tümüne dil bilgisi denir.

Şimdiki zaman ve I. tekil şahsa göre Türkçede *geliyorum* şeklinde (*gel-iyor-um*) çekimlenerek kullanılan *gelmek* fiili, İngilizcede *I am coming* (*come -ing*) şeklinde kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere; Türkçede şahıs eki şimdiki zamanda fiilde görülmekteyken (*geliyorum, geliyorsun*) İngilizcede görülmemektedir (*I am coming, You are coming*). Bu ve bunun gibi diğer bütün dil bilgisi olayları dilin kuralları çerçevesinde gerçekleşmektedir. Her dil farklı dil bilgisi özelliği gösterdiğinden ve dillerin kendine has özellikleri olduğundan çalışmanın yapılacağı dil için DDİ adımları oluşturulmalı ve bu adımlar ilgili metinde işletilmelidir. Ayrıca, bir dil için oluşturulmuş DDİ adımları, başka dillerdeki metinlerde aynı sonucu vermeyebilir.

DDİ, insan bilgisayar etkileşiminin seviyesini belirlemesi açısından yüksek bir öneme sahiptir; DDİ'de ne kadar başarılı olunursa, insan-bilgisayar etkileşimi seviyesinin yükseltilmesinde de o denli başarılı olunacaktır. Yazım hatası düzeltimi (Çakiroğlu & Özyurt, 2006), soru-cevap sistemleri (Amasyalı & Diri, 2005), metin sınıflandırma (Özdoğan & Turan, 2019) ve daha farklı konulardaki çalışmalarda (Uzundere, Dedja, Diri & Amasyalı, 2018; Kuşçu, 2015) DDİ'nin kullanıldığı görülmektedir. Bunlarla sınırlı ve bunlardan ibaret olmayan DDİ'ye, esasında doğal dillerin yer aldığı bütün uygulamalarda, doğal dillerde yazılmış metinlerle işlem yapmak için başvurulabilmektedir.

DDİ çalışmalarında metni oluşturan kelimelerin kök/gövdelerinin bulunması önemli bir yer tutar. Bunun için morfemlerin (morphem - biçimbirim) tespit edilmesi gerekir. Bir

dilin morfemlerinin araştırılması biçim bilim, şekil bilim veya morfoloji olarak isimlendirilir (Karaağaç & Yavuzer, 2011, s. 49). Dil bilgisinin en geniş ve en önemli dallarından biri olan morfoloji ile kök, gövde, kelimeler, kelimelerin türü ve onların aldığı ekler incelenir (Hengirmen, 2007, s. 111). Morfolojik analiz yanı sıra DDİ'nin ses bilgisi, söz dizimi veya anlam bilim gibi alt alanları vardır. Fonetik veya ses bilimi şeklinde isimlendirilen ses bilgisi ile bir dildeki ses özellik ve olayları, söz dizimi alanında bir cümleyi oluşturan sözcüklerin dizilimi, anlam bilim alanında ise sözcüklerin karşıladıkları anlamlar ve sözcük öbeklerinin anlamsal ilişkisi incelenir.

Tablo 1. Eserlerin İncelendiği Çalışmalar

Konu	Lisansüstü Tez	Makale
Eserlerde vurgulanan değerler ve temalar	Şen, 2007; Kılıç, 2010; Sivrikaya, 2010; Aktan, 2012; Gedik, 2012; Kızılkaya, 2012; Kurttekin, 2013; Öztürk, 2013; Kantar, 2014; Çalışkan, 2016; Erdemir, 2016	Karaman Kepenekçi & Aslan, 2013; Türkyılmaz & Kuş, 2014; Kılıç & Aktan, 2015; Eker & Yıldırım, 2017
Öğrencilerin eserleri okuma alışkanlığı, tutumları ve oranları ile sebepleri	Arıcan, 2010; Karakaş, 2013; Parlak, 2014	Arı & Okur, 2014
Eserlerin hedef kitleye uygunluğu	Doğan, 2011; Ulutaş, 2011; Yurtseven, 2011; Alemdar Özer, 2012	Arıcan & Yılmaz, 2010; Çifçi & Ulutaş, 2017
Eserlerin sözcük kazanımına katkısı	Okur, 2007; Akçay, 2009; Paksu, 2010	Kara & Ulutaş, 2018
Eserlerde deyim ve atasözü kullanımı	Tozoğlu, 2009; İspir, 2013	Bayraktar Erten, 2016
Diğer	Birkan Baydan, 2008; Süngü, 2011; Tenekeci, 2011; Erdemir, 2016; Özdoğan Şahin, 2018; Güzelküçük, 2019	Ceran, 2015; Çer, 2016; Çer, 2017

Alan yazın incelemesi lisansüstü tezler ve konuyla ilgili çalışmalar olmak üzere 2 farklı kategoride yapılmıştır. Eserlerle alakalı yapılan çalışmalar ve ilgili oldukları konulara ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Ulusal Tez Merkezi'nde tez başlığında *100 Temel Eser* geçen 1 doktora ve 29 yüksek lisans olmak üzere 30 lisansüstü tez tespit edilmiştir (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2019). Hem erişime açık lisansüstü tezlerde hem de akademik çalışmalarda ağırlıklı olarak eserlerde vurgulanan değerlerin, eserlerin okuma alışkanlığına olan etkilerinin ve hedef kitleye uygunluğu konularının ele alındığı görülmüştür.

Eserlerde vurgulanan değerlerin araştırıldığı çalışmada en fazla vurgulanan değerlerin *sevgi*, *yardımseverlik* ve *saygı*; en az vurgulanan değerlerin ise *emaneti korumak*, *feragat* ve *istişare* olduğu tespit edilmiştir (Kılıç & Aktan, 2015). Farklı bir çalışmada ise eserlerdeki 30 yerli romanın insan hakları konusuna yer verme düzeyleri belirlenmiş, eserlerde en fazla *barış* ve *halk*, en az *demokrasi* ve *hoşgörü* alt kategorilerine yer verildiği görülmüştür (Karaman Kepenekçi & Aslan, 2013). Eserlerde çocuk haklarına yer verilme düzeylerinin incelendiği çalışmada ise *yaşama* ve *korunma hakkının* eserlerde çok yer aldığı belirtilmiştir (Türkyılmaz & Kuş, 2014). En çok okunan eserlerle öğrencilerin zevk alarak ve merak ederek okudukları eserlerin paralel oldukları (Arı & Okur, 2014), Türkçe öğretmenlerinin 100 Temel Eser uygulamasının genel anlamda çok başarılı olmadığını belirttikleri ve eserlerin öğrenciler için çok uygun olduğunu düşünmedikleri ifade edilmiştir

(Arıcan & Yılmaz, 2010). 100 Temel Eser genelgesinin hedefine ulaşmasının olanaksız olduğu, listedeki eserlerin hangi ölçütlere göre seçildiğinin belirli olmadığı, eserlerin bakanlıkça değil yaynevleri tarafından hazırlandığı ve bunun da eserlerde tahrif ve telif sorunlarına sebebiyet verdiği, uygulama ile genel anlamda okuma alışkanlığı kültürü seviyesinde gelişme görülmediği, hatta uygulamanın çocuk-kitap etkileşimini olumsuz etkilediği ve velilerin uygulamadan habersiz oldukları belirtilmiştir (Çocuk Vakfı, 2009). Okunabilirlik düzeylerinin konu edinildiği çalışmada 100 Temel Eser listesinden 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri için tavsiye edilen Türk edebiyatı kategorisindeki 49 kitaptan 24'ünün kolay, 19'unun orta ve 6'sının zor düzeyde olduğu belirlenmiştir (Ceran, 2015).

Özetle; araştırmacılar tarafından çeşitli özellikleri bakımından incelenmiş olmasına karşın, eserlerin bu çalışma kapsamında değerlendirilen boyutlarıyla ele alındığı benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmanın Amacı

Yapılan alan yazın incelemesi neticesinde, Türk ve dünya edebiyatından eserlerin Türkçe dil bilgisi kuralları bakımından ele alınmadığı görülmüştür. Bu sebeple bu çalışmada, eserlerin Türkçe DDİ teknikleriyle incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Bu yolla Türkçenin genel kullanım özelliklerinin ve Türkçeye ilişkin durumların istatistiksel olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışmayla şu sorulara yanıt aranmıştır;

- ✓ Eserlerin yazımında yaynevlerinde görülen farklılık ve benzerlikler nelerdir?
- ✓ Eserlerde aşağıdaki özelliklere göre kullanım sıklıkları nelerdir?
 - Harf,
 - Konumlarına göre harf,
 - Bigramlarda ikili harf takipleri,
 - Tiplerine göre harf,
 - Harf sayılarına göre kelime,
 - Hece sayılarına göre kelime,
 - Harf sayılarına göre hece,
 - Hece tipleri,
 - Çözümleme sayılarına göre kelime,
 - Ek sayılarına göre kelime,
 - Türlerine göre kelime.
- ✓ Eserlerde yapım ve çekim eklerinden hangileri kullanılmaktadır, bunların kullanım sıklıkları nelerdir?
- ✓ Eserlerdeki kelimeler ses uyum kurallarına ne ölçüde uymaktadır?
- ✓ Eserlerde noktalama işaretlerinden hangileri kullanılmaktadır, bunların kullanım sıklıkları nelerdir?

YÖNTEM

Veri Kümesi

Bu çalışmada, ortaokul grubuna yönelik olarak hazırlanmış Y1, Y2, Y3, Y4 ve Y5 olarak etiketlenen 5 yayınevinden eserler kullanılmıştır. 5 Türk (Nasreddin Hoca Hikâyeleri, Keloğlan Masalları, Mevlana'nın Mesnevisinden Seçme Hikâyeler, Ömer'in Çocukluğu, Yalnız Efe) ve 5 dünya (Ezop Masalları, La Fontaine'den Seçmeler, Andersen Masalları, Hikâyeler, Değirmenimden Mektuplar) edebiyatından olmak üzere ve her bir yayınevinden seçilen onar eserle çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya yayınevlerinde ortak olarak yer alan eserler dâhil edilmiştir.

Tablo 2. Eser Adları ve Alt Bölüm (Hikâye) Sayıları

	Eser Adı	Yayınevleri				
		Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Türk Edebiyatı	Nasreddin Hoca Hikâyeleri	152	137	77	44	49
	Keloğlan Masalları	13	18	8	5	8
	Mevlana'nın Mesnevisinden Seçme Hikâyeler	33	78	8	27	27
	Ömer'in Çocukluğu	21	1	17	26	1
	Yalnız Efe	7	9	3	3	4
Dünya Edebiyatı	Ezop Masalları	140	40	52	36	37
	La Fontaine'den Seçmeler	93	40	40	26	30
	Andersen Masalları	7	7	2	14	7
	Hikâyeler	19	24	19	7	3
	Değirmenimden Mektuplar	15	27	8	18	20
		500	381	234	206	186

Veri kümesini oluşturan eserlerin isimleri ve alt hikâye sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur. Eserlerde yayınevleri arasında alt bölüm sayısı bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Bütün yayınevleri toplu olarak değerlendirildiğinde en fazla alt bölümlü (toplam 459) eser Nasreddin Hoca Hikâyeleri iken en az alt bölümlü (toplam 26) eser Yalnız Efe'dir.

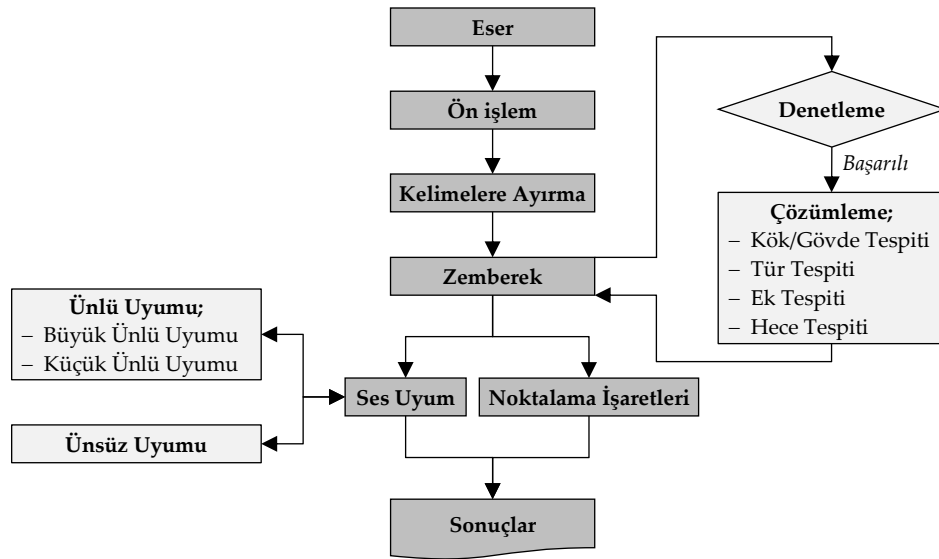
Aynı isimli eser içeriklerinin yayınevlerinde farklı olabildiği görülmüştür. Örneğin; Nasreddin Hoca Hikâyeleri'nde Y1 yayınevinde 152 hikâye varken Y4 yayınevinde 44 hikâye yer almaktadır. Nasreddin Hoca Hikâyeleri adlı eserin hikayelerden oluştuğu ve bu sebeple farklılaşma olduğu düşünülebilir. Fakat diğer eserlerde de buna benzer içerik farklılaşması tespit edilmiştir.

Verilerin İşlenmesi

Çalışma kapsamında işlemler, Zemberek ve geliştirilen yazılım olmak üzere iki aşamalı yürütülmüştür. Kelimelerin denetlenmesinde, kök/gövde tespitinde, hecenlenmesinde, eklerine ayrılmasında ve türlerinin belirlenmesinde Zemberek kullanılmıştır. Bunlar dışındaki bütün işlemler, *Visual Studio* ortamında ve *C#* dilinde geliştirilen yazılımla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. DDİ Adımlarının Gerçekleştirilme Şekilleri

İşlem	Geliştirilen Yazılımla	Zemberek'le
Eserlerin ön işlemden geçirilmesi	●	
Eserlerin kelimelere parçalanması	●	
Kelimelerin denetlenmesi		●
Kelimelerin kök/gövdelerin tespiti		●
Cümle ve kelime (kök/gövde) sayılarının tespiti	●	
En çok kullanılan kök/gövde ve kullanım sayılarının tespiti	●	
Harflerin kullanım sayılarının tespiti	●	
Harflerin konumlarına göre kullanım sayılarının tespiti	●	
Bigramlarda harflerin birbirlerini takip sayılarının tespiti	●	
Tiplerine göre harflerin kullanım sayılarının tespiti	●	
Uzunluklarına göre kelime sayılarının tespiti	●	
Kelimelerin hecelenmesi		●
Hecelerine göre kelime sayılarının tespiti	●	
Harflerine göre hece sayılarının tespiti	●	
Hece tipleri ve kullanım sayılarının tespiti	●	
En çok kullanılan heceler ve kullanım sayılarının tespiti	●	
Çözümleme sonuçlarına göre kelime sayılarının tespiti	●	
Kelimelerin eklerine ayrılması		●
Ek sayısına göre kelime sayılarının tespiti	●	
Yapım eklerinin kullanım sayılarının tespiti	●	
Çekim eklerinin kullanım sayılarının tespiti	●	
Kelime türlerinin belirlenmesi		●
Türlerine göre kelime sayılarının tespiti	●	
Ses uyumu kontrolü	●	
Ses uyumuna göre kelime sayılarının tespiti	●	
Noktalama işaretlerinin kullanım sayılarının tespiti	●	

Şekil 1. Geliştirilen Yazılıma Ait Çalışma Şeması

Tablo 3'te görüleceği üzere işlemlerin büyük kısmında, özellikle sonuçların elde edilmesinde çalışma şeması Şekil 1'de verilen ve bu çalışma için geliştirilen yazılımdan faydalanılmıştır.

Şekil 1'e göre her bir eser öncelikle sisteme verilmekte, ardından eserler ön işlemde geçirilmekte, eser kelimelere parçalanmakta, her bir kelimenin Türkçe denetimi yapılmakta, denetimde başarılı olan kelimelerin çözümlenmesi gerçekleştirilmekte, ses uyum kontrolü ve kullanılan noktalama işaretleri belirlendikten sonra sonuçlar elde edilmektedir. Denetleme, çözümlenme öncesi bir işlemdir; ilgili kelimeye çözümlenme işleminin uygulanabilir olup olmadığını gösterir. Denetleme sonucu *Başarılı* ise o kelime çözümlenme işlemine girer, değilse girmez ve dikkate alınmaz.

Yalnızca Türkçe için değil diğer Türk dilleri için de temel DDİ sistemi olan Zemberek (Akın & Akın, 2007), açık kaynak kodlu bir Türkçe doğal dil işleme kütüphanesidir (Zemberek, 2015). Türkçe metinlerle yapılan birçok çalışmada (Aydın & Hallac, 2015; Gunduz & Cataltepe, 2015; Akarsu & Diri, 2016; Arslan, 2016; Yılmaz, 2018; Yüksel & Tan, 2018) tercih edilmiştir. Birçok özelliği bulunmasına karşın çalışmalarda genellikle Zemberek'in kelimelerin kök/gövde tespit etme özelliğinden faydalanılmaktadır.

Tablo 4. Zemberek Çözümlenme Örnekleri

Kelime	Denetleme	Tür	Kök/Gövde	Heceleme	Ek Sayısı	Ekler	Ayrıştırma
nerdeyse	Başarısız	-	-	-	-	-	-
kral	Başarılı	İsim	Kral	-	1	ISIM_KOK	kral
göz	Başarılı	İsim	Göz	göz	1	ISIM_KOK	göz
aslan	Başarılı	İsim	Aslan		1	ISIM_KOK	aslan
		İsim	Asla	as lan	2	ISIM_KOK, ISIM_SAHİPLİK_BEN_IM	asla n
		İsim	As		3	ISIM_KOK, ISIM_DONUSUM_LE, FIIL_EDILGENSESLE_N	as la n

Tablo 4'te 4 kelimenin Zemberek çözümlenme örnekleri görülmektedir. *nerdeyse* kelimesinin denetleme sonucu *Başarısız*dır; yani kelimenin morfolojik analizleri gerçekleştirilmemiştir. *nerdeyse* kelimesi yerine *neredeysse* kullanılsaydı denetleme sonucu *Başarılı* olacak ve kelime çözümlenme işlemine girecekti. *kral* kelimesi incelendiğinde kelimenin denetlemede *Başarılı* olduğu ve heceleme dışındaki diğer çözümlenmelerde sonuçlar ürettiği görülmüştür. Türkçede heceler iki sessiz harfle başlamadığından *kral* kelimesi hecelenememiştir. *göz* kelimesi incelendiğinde ise bu kelimenin heceleme dahil olmak üzere tüm morfolojik analizleri gerçekleştirilmiştir. *kral* ve *göz* kelimeleri ile tek sonuç elde edilmişken *aslan* kelimesinde 1 ekli, 2 ekli ve 3 ekli olmak üzere 3 çözümlenme sonucu Zemberek tarafından sunulmuştur. Bu tip çoklu çözümlenmeli durumlarda en uzun kök/gövdeye sahip olan ilk çözümlenme, arandığı çözümlenme olarak kabul edilerek işlemler gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Türkçe dil bilgisi kuralları kapsamında DDİ adımlarının eserlere uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar, Tablo 5 ile Tablo 22 arasında verilmiştir. Bu sonuçlar, eserlerin yazımında ve bu eserlerdeki Türkçe kullanımında yayınevleri arasında farklılık ve benzerlikleri tespit etmek, aynı zamanda bu yolla Türkçenin genel karakterini ortaya koymak bakımından ele alınmıştır.

Tablo 5. Cümle ve Kelime (kök/gövde) Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Cümle Sayısı	21906	25202	10866	18175	14278
Çözümlemeyen Kelime Sayısı	2640	3856	1388	1784	2411
Ayrık (benzersiz) Kelime (kök/gövde) Sayısı	5648	6032	4013	4442	5124
Toplam Kelime (kök/gövde) Sayısı	141858	172248	68710	98812	101494

Çözümlemeyen (denetimde başarılı olamayanlar) kelimeler, kapsam dışında tutulmuş, sadece Tablo 5'te bilgi amaçlı verilmiştir. Kelime ve cümle sayıları incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir;

- ✓ Çözümlemeyen kelimeler sayısal olarak en fazla Y2'de yer almıştır.
- ✓ Bütün eserler, 7759 ayrık kelimenin toplamda 583122 kez kullanılmasıyla oluşturulmuştur.
- ✓ 60.00 olan bir eserdeki ortalama cümle sayısı yayınevlerinde sırasıyla 43.81, 66.15, 46.44, 88.23 ve 76.76'dır.
- ✓ 386.94 olan bir eserdeki ortalama kelime sayısı yayınevlerinde sırasıyla 283.72, 452.09, 293.63, 479.67 ve 545.67'dir.
- ✓ 6.45 olan bir eserdeki cümlenin ortalama kelime sayısı yayınevlerinde sırasıyla 6.48, 6.32, 6.83, 5.44 ve 7.11'dir.

Tablo 6. En Çok Kullanılan 10 Kök/Gövde ve Kullanım Sayıları

Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
bir 5352, de(mek) 3110, ol(mak) 2412, bu 2335, ben 1583, ne 1430, ve 1202, o 985, gel(mek) 952, sen 878	bir 6185, de(mek) 3803, bu 3280, ol(mak) 3040, ben 1842, ne 1494, ve 1337, o 1323, gel(mek) 1264, et(mek) 1235	bir 2493, de(mek) 1542, ol(mak) 1190, bu 1073, ben 781, ve 744, ne 596, gel(mek) 488, o 462, sen 446	bir 3364, de(mek) 2228, ol(mak) 1467, bu 1422, ben 1063, gel(mek) 786, ne 756, için 637, çok 595, git(mek) 579	bir 3721, de(mek) 2145, ol(mak) 1700, bu 1566, ve 1297, ben 1112, ne 877, o 720, et(mek) 700, gel(mek) 692

Eserlerde en çok kullanılan 10 kelime kök/gövde ve kullanım sayıları Tablo 6'da verilmiştir;

- ✓ Yayınevlerinde en fazla kullanılan 2 kök/gövde *bir* ve *de(mek)*dir.
- ✓ 3. kök/gövdeden sonra yayınevleri arasında en çok kullanılan kök/gövdede farklılaşma başlamıştır.
- ✓ Y1'de 1368, Y2'de 1440, Y3'te 1088, Y4'te 1167 ve Y5'te 1443 kök/gövde 1 kez kullanılmıştır.
- ✓ Tüm yayınevleri birlikte değerlendirildiğinde en fazla kullanılan 5 kök/gövde ve kullanım sayıları şöyledir; *bir* 21115, *de(mek)* 12828, *ol(mak)* 9809, *bu* 9676, *ben* 6381.

Tablo 7. Harflerin Kullanım Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5		Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
A	99182	121240	47140	70859	70533	M	33900	38201	15922	25053	22521
B	25324	30805	12041	16743	17810	N	61634	75058	29828	43664	43568
C	8044	9700	4043	5799	6024	O	20891	24755	11000	14918	14873
Ç	10333	12563	5197	8148	8095	Ö	7853	9098	3852	5749	5501
D	38059	49082	19816	26752	29393	P	7791	8905	3225	5197	5196
E	73596	91379	36106	51005	53661	R	59358	72021	28397	41347	42049
F	2947	4428	1378	2114	2376	S	23787	29169	11720	16661	16649
G	11667	14057	5465	8289	8155	Ş	20877	22780	10062	16430	12903
Ğ	9724	11579	4661	7201	7158	T	22855	29690	10984	15970	17857
H	9654	11998	4769	6047	7031	U	28719	34866	14286	20288	20348
I	44038	52181	21514	32577	31510	Ü	17576	21489	8954	12836	13141
İ	66303	82934	31960	45933	48075	V	7848	9749	4045	5252	6163
J	71	54	15	44	28	Y	29178	35317	14622	20624	20324
K	40101	48625	19665	29576	29440	Z	12880	15962	6336	9090	9210
L	47009	56730	22404	33695	33762						

Harflerin kullanım sayıları Tablo 7'de verilmiştir;

✓ Tüm yayınevlerinde en fazla kullanılan harfler *A, E, İ, N, R, L* ve *I* iken en az kullanılan harfler *J, F, P, Ö* ve *V*'dir.

✓ Tüm harflerin yaklaşık %42.65'i sesli, %57.35'i sessiz harftir.

✓ Alfabede olmayan *Q, X* ve *W* harflerinin eserlerde özel isimlerde kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 8. Harflerin Konumlarına Göre Kullanım Sayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
A	42205	119720	23539	80581	44196	29296	32010	13621	10853	6727	3185	1734	734	344	135	44	18	7	4	1	-	-	-	-
B	83108	470	9575	5560	2566	528	732	132	17	28	2	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
C	3500	1551	10344	3881	4975	4822	1812	1258	768	378	200	68	32	16	3	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Ç	18568	9167	9853	3381	608	1689	628	94	283	32	18	11	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
D	54072	6982	18963	24202	12659	18678	7626	7855	5287	2665	2176	947	583	255	77	47	14	5	4	1	3	1	-	-
E	19036	107680	12411	54156	35842	21582	25359	10887	9028	5198	1969	1478	625	287	138	32	22	7	4	3	1	1	1	-
F	4774	1653	3342	524	2532	305	88	23	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
G	41522	8	1215	4232	118	240	269	15	13	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ğ	-	6426	10232	1930	8374	4922	2765	2796	1488	740	343	156	85	40	10	15	-	-	-	1	-	-	-	-
H	25629	1710	7704	780	1991	671	903	106	1	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
I	1140	19994	6932	35863	24863	26812	25685	13777	11804	6626	3824	2336	1083	643	275	85	58	12	5	1	1	1	-	-
İ	24880	71927	15658	52390	30520	20677	23116	11812	11336	5328	3780	1961	907	491	204	103	71	12	19	6	3	2	1	1
J	61	63	40	23	6	-	10	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
K	62801	6227	34070	15274	18467	11302	6414	5756	3323	2046	851	520	242	58	35	17	2	-	-	-	1	-	1	-
L	1234	23739	52313	34548	26100	28578	10825	7655	4865	1864	1055	467	203	99	30	17	6	2	-	-	-	-	-	-
M	11771	4194	27080	26465	19234	19285	9974	6737	4849	2704	1685	897	441	178	65	28	6	3	-	1	-	-	-	-
N	10379	17126	49297	19797	50545	25266	24008	24438	10036	11099	5651	2933	1913	680	331	162	39	33	5	6	6	1	-	1
O	27660	39469	104	3408	2866	5588	2426	2870	1272	354	279	74	36	15	12	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Ö	8586	23174	6	59	196	8	3	20	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
P	8351	821	12122	1821	4036	756	1354	673	155	169	47	6	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
R	2716	11750	93706	19554	35649	20181	17098	18341	10334	6834	3950	1761	714	345	134	58	23	15	6	3	-	-	-	-
S	39835	8248	15600	8773	10105	8295	2182	3059	821	574	295	107	50	25	6	2	4	3	2	-	-	-	-	-
Ş	8324	6046	20395	3850	13626	11624	3750	7695	2839	2071	1306	713	420	174	149	45	12	10	2	-	-	1	-	-
T	17116	8000	25493	16742	9008	9987	6191	1614	1937	694	282	172	60	28	16	12	3	1	-	-	-	-	-	-
U	6432	35488	9829	24630	14860	7652	5771	4437	4089	2026	1891	823	278	212	49	21	10	8	1	-	-	-	-	-
Ü	4523	28304	3287	19511	8254	4262	3781	954	730	228	113	29	11	8	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
V	13535	4516	11555	1872	815	471	154	59	43	27	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Y	36108	8401	30843	4873	14854	9962	6190	5427	1558	1047	492	175	86	33	8	6	1	1	-	-	-	-	-	-
Z	4919	5393	22510	1525	4847	4370	2645	2569	1441	1347	624	642	286	200	95	34	17	6	4	3	1	-	-	-

Tablo 9. Bigramlarda Harflerin Birbirlerini Takip Sayıları

#	A ¹	B ²	C ²	Ç ²	D ²	E ²	F ²	G ²	Ğ ²	H ²	İ ²	J ²	K ²	L ²	M ²	N ²	O ²	Ö ²	P ²	R ²	S ²	Ş ²	T ²	U ²	Ü ²	V ²	Y ²	Z ²		
A ¹	68493	570	7023	5824	3966	18255	-	2977	171	11402	9380	-	642	20	27011	27035	22002	53048	1	-	7778	66518	12449	14738	12836	9	-	6150	21012	8765
B ¹	12	23054	130	-	-	51	12748	-	-	-	-	1603	39796	-	-	193	-	1	2828	1926	-	364	-	-	-	15682	4276	-	3	36
C ¹	1	12458	24	113	-	42	11239	-	-	-	-	3639	2394	-	-	34	-	25	55	15	-	66	-	-	-	2584	916	-	-	4
Ç ¹	4469	5833	553	-	3	-	5712	-	28	-	10	5648	9351	-	171	1475	1361	-	5186	431	3	137	125	-	994	665	2180	-	-	-
D ¹	73	38904	16	-	-	395	42753	-	-	-	16	17651	31965	-	-	40	1	-	4625	2404	-	76	-	-	-	16247	7835	-	74	-
E ¹	69489	12	1244	5306	3124	12314	1	2009	19	6926	1109	-	38	65	19027	20448	15232	43415	3	-	2052	51721	10244	5265	11383	-	4	7737	13805	3628
F ¹	872	4210	1	4	39	10	2490	50	2	-	1	1406	1493	-	291	416	6	7	120	-	-	462	38	-	1161	120	30	-	5	1
G ¹	-	1814	-	-	-	-	14223	-	-	-	-	1057	10587	-	-	-	-	-	117	9904	-	64	-	-	-	701	8822	-	-	-
Ğ ¹	283	3793	3	19	-	468	1838	5	-	-	-	10206	9474	-	2	4620	559	211	2	-	-	2430	100	-	-	4598	1249	-	-	463
H ¹	2192	13918	110	7	590	23	7412	2	-	-	6	1656	4429	-	198	601	282	68	4003	10	15	332	241	82	1177	681	279	165	98	82
İ ¹	44214	1	67	925	602	1076	-	175	-	4877	22	-	-	12298	9492	9660	41411	-	-	3426	16692	3576	16030	621	-	-	533	7843	8107	
İ̇ ¹	58736	143	4232	962	9175	3651	-	1492	92	4933	1218	-	104	1	8572	17344	14894	48523	2	-	2790	40113	7905	18081	5023	-	-	660	16687	9683
J ¹	12	55	-	3	-	89	3	-	-	-	-	23	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	2	-	-	-	
K ¹	34386	33101	91	7	1020	58	15282	5	6	-	3	11701	15115	-	1134	12186	3821	57	8096	3745	-	1394	2283	874	8611	9290	4040	8	168	3
L ¹	8952	57189	1049	381	363	10697	42341	41	1203	-	39	15265	15912	-	2975	5350	10391	665	2367	2	78	-	1484	-	2520	7911	4757	259	164	14
M ¹	26431	28157	812	454	49	2742	20047	1	5	-	6	17415	18793	-	295	2434	226	140	255	137	315	389	1431	503	46	10234	4032	3	66	93
N ¹	89609	18522	344	7209	1234	28092	21195	19	1500	-	21	20225	20610	19	1459	12982	5212	1080	269	84	14	3194	2728	37	1221	10766	4219	3	655	451
O ¹	3740	1	477	5121	85	1026	30	513	2	5288	245	-	1	7	8041	15499	1139	11522	-	-	1592	22588	1110	2046	1644	-	-	441	3298	977
Ö ¹	133	-	281	158	73	199	-	262	-	1163	25	-	-	1186	2288	559	4285	-	-	1174	6503	923	444	1710	-	-	521	6568	3596	
P ¹	8371	7506	-	1	34	3	3817	-	-	-	112	2563	663	-	286	1826	776	1	442	2	4	1126	845	44	1262	277	330	-	16	-
R ¹	67097	28073	1322	940	1211	21425	16344	62	1029	-	371	20141	22125	2	7804	10849	14907	755	659	-	677	112	5082	1612	5849	8527	5298	235	245	174
S ¹	1956	15553	62	15	12	16	13804	1	-	-	27	15753	15202	-	1454	2868	637	122	8266	3735	67	419	633	-	7445	6426	3224	29	211	-
Ş ¹	29044	7707	45	7	256	-	6278	6	33	-	48	7922	4588	-	1762	9165	3208	52	18	415	9	17	371	1	6691	2968	2212	98	79	-
T ¹	7979	16891	14	-	528	-	12490	169	16	-	72	13918	12489	-	315	4821	5451	23	2359	119	6	1050	638	-	4612	6349	6866	8	93	2
U ¹	28397	259	396	837	864	1346	2	194	223	4500	597	-	1	11	4044	7946	6950	19077	-	-	1111	14150	2566	8675	3129	-	-	1131	7406	4627
Ü ¹	7861	1	342	984	2525	521	8	267	-	1100	77	-	-	26	5271	4798	3456	16318	-	-	841	7149	2101	5767	2004	-	-	431	4562	7578
V ¹	706	9573	24	410	-	632	11940	-	466	-	63	294	2782	-	102	1484	252	-	44	-	-	1473	103	409	1	1694	331	225	1	6
Y ¹	2976	31891	493	69	-	3430	18050	143	519	-	94	7685	7859	-	647	10340	1624	1397	18573	536	1	1384	725	-	186	4591	5730	844	50	79
Z ¹	16090	7137	422	344	-	2078	6579	-	793	-	4	4252	3654	-	116	5094	1082	40	486	-	2	159	401	-	-	1656	2818	16	90	60

ali kelimesinde 2 bigram vardır; *al* ve *li*. *al* için A¹ satırı ile L² sütununun, *li* için ise L¹ satırı ile İ̇² sütununun kesişim noktasının değerleri 1 arttırılır.

#: kelimenin bitiş harfini ifade eder. Örneğin A¹ satırı ve # sütununun kesiştiği hücrede A harfiyle biten kelime sayısı belirtilmektedir (68493).

¹: bigramda ilk harfi ifade eder.

²: bigramda ikinci harfi ifade eder.

Harflerin konumlarına göre kullanım sayılarını ve bigramlarda birbirlerini takip sayılarını belirlemek amacıyla tüm yayınevlerindeki eserler birleştirilmiştir. Harflerin kelime içindeki konumuna (kelime içerisinde kaçınıcı harf olduğuna) ilişkin sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir;

- ✓ Ğ harfi dışındaki bütün harflerle başlayan en az 1 kelime vardır.
- ✓ Kelimeler en çok sırasıyla B, K, D, A ve G harfleriyle başlamıştır.
- ✓ Kelimeler en az sırasıyla J, I, L, R ve C harfleriyle başlamıştır.
- ✓ İ ve N, 24 harfli olan kelimelerin (en uzun kelimeler) son harfleridir.
- ✓ İ her konumda yer alan tek harftir.
- ✓ I dışındaki tüm sesli harfler en çok ikinci harf olarak kelimelerde yer almıştır.

Eserlerin birleştirilmiş hallerinden bigramlar (2 harfliler) meydana getirilerek harflerin takip sayıları elde edilmiş ve sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur;

- ✓ G harfi dışındaki bütün harflerle biten en az 1 kelime vardır.
- ✓ Kelimeler en çok sırasıyla N, E, A, R ve İ harfleriyle bitmiştir.
- ✓ Kelimeler en az sırasıyla C, J, B, D ve Ö harfleriyle bitmiştir.
- ✓ 2887227 bigram belirlenmiştir.
- ✓ AR, LA ve ER en çok kullanılan bigramlardır.
- ✓ Bigramlar en çok sırasıyla A, E, İ, N ve R harfleriyle bitmiştir.
- ✓ Bigramlar en az sırasıyla J, G, F, H ve V harfleriyle bitmiştir.

Tablo 10. *Tiplerine Göre Harflerin Kullanım Sayıları*

			Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	
Sesli Harf	Düz	Geniş	Kalın	99182	121240	47140	70859	70533
			İnce	73596	91379	36106	51005	53661
		Dar	Kalın	44038	52181	21514	32577	31510
	İnce		66303	82934	31960	45933	48075	
	Yuvarlak	Geniş	Kalın	20891	24755	11000	14918	14873
			İnce	7853	9098	3852	5749	5501
Dar		Kalın	28719	34866	14286	20288	20348	
		İnce	17576	21489	8954	12836	13141	
Sessiz Harf	Sert	Süreksiz	81080	99783	39071	58891	60588	
		Sürekli	57265	68375	27929	41252	38959	
	Yumuşak	Süreksiz	83094	103644	41365	57583	61382	
		Sürekli	261602	314671	126230	185970	184783	

Tiplerine göre harflerin kullanım sayıları Tablo 10’da verilmiştir;

✓ Eserlerde kalın sesli harflerin ince sesli harflerden, geniş sesli harflerin dar sesli harflerden ve düz sesli harflerin yuvarlak sesli harflerden fazla olduğu görülmüştür.

✓ Sert süreksiz sessiz harflerin sert sürekli sessiz harflerden, yumuşak sürekli sessiz harflerin yumuşak süreksiz sessiz harflerden ve yumuşak sessiz harflerin sert sessiz harflerden fazla olduğu belirlenmiştir.

✓ Düz dar ince sesli olanlar hariç olmak üzere tüm sesli harflerde kalın sesli olanların ince seslilerden fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11. *Uzunluğuna Göre Kelime Sayıları*

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
1 Harfli	914	1198	425	467	675
2 Harfli	10376	12916	4704	5997	7267
3 Harfli	16533	19402	8124	11053	11502
4 Harfli	16400	19847	8136	10924	12018
5 Harfli	25577	31285	12148	18012	18723
6 Harfli	18239	21482	8736	13369	12475
7 Harfli	16517	20575	8173	11904	12069
8 Harfli	13425	15815	6456	9792	9645
9 Harfli	9334	11644	4584	6850	6515
10 Harfli	6393	7992	3162	4537	4750
11 Harfli	3898	4667	1946	2821	2706
12 Harfli	2106	2802	1090	1649	1583
13 Harfli	1145	1382	555	801	780
14 Harfli	577	695	268	398	424
15 Harfli	257	315	111	142	216
16 Harfli	101	134	61	54	76
17 Harfli	43	54	16	24	43
18 Harfli	14	24	10	9	12
19 Harfli	6	9	2	8	6
20 Harfli	2	4	1	-	3
21 Harfli	1	5	-	-	3
22 Harfli	-	1	1	1	1
23 Harfli	-	-	-	-	1
24 Harfli	-	-	1	-	1

Uzunluklarına göre kelime sayıları Tablo 11’de verilmiştir;

- ✓ Tüm kelimeler dikkate alındığında kelimelerin ortalama harf sayısı 5.97’dir.
- ✓ Tüm kelimelerin %30.68’inin 4 ve daha az sayıda, %51.19’unun ise 6 ve daha fazla sayıda harften meydana geldiği ve ağırlığın %18.13 ile 5 harfte olduğu görülmüştür.
- ✓ Kelimeler en az 1, en fazla 24 harften meydana gelmiştir; «o», «şiiirselleştirilmesindeki, tutuklayabileceklerinden».

Tablo 12. Hecelerine Göre Kelime Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Hecelenemeyen	227	348	149	171	156
1 Heceli	25603	30877	11869	15941	17846
2 Heceli	50481	60559	24540	35048	36343
3 Heceli	39027	46943	18905	28574	27832
4 Heceli	19352	24223	9708	13897	14081
5 Heceli	5767	7484	2877	4292	4160
6 Heceli	1170	1523	549	772	901
7 Heceli	198	236	89	97	143
8 Heceli	32	51	18	17	23
9 Heceli	1	4	4	3	7
10 Heceli	-	-	2	-	2

Hecelerine göre kelime sayıları Tablo 12’de verilmiştir;

- ✓ Tüm kelimelerin ortalama hece sayısı 2.55’tir.
- ✓ Kelimeler en fazla 10 hecelidir; «*ger-çek-leş-ti-re-me-ye-ce-ği-ni, tu-tuk-la-ya-bi-le-cek-le-ri-ni, şi-ir-sel-leş-ti-ril-me-sin-de-ki*».
- ✓ Kök/gövde tespiti yapıldığı halde hecelenemeyen kelimelerin Türkçenin hece yapısına uymayacak şekilde 2 ünsüzle başladıkları görülmüştür; «*kral, plan, prens*».

Tablo 13. Harflerine Göre Hece Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
1 Harfli	17848	21349	8792	12936	12964
2 Harfli	201068	251094	99270	140875	145903
3 Harfli	138027	163979	66158	99279	97832
4 Harfli	1617	1948	778	1191	1127

Harflerine göre hece sayıları Tablo 13’te verilmiştir;

- ✓ Tüm heceler ortalama harf sayısı 2.34’tür.
- ✓ Heceler en az 1, en fazla 4 harflidir; «*a-vı, i-ki-si, o-lan*», «*dost-lu-ğu-mu-za, gırt-la-ğı-na, çift-çi*».
- ✓ Tüm heceler %4.98’i 1, %56.48’i 2, %38.09’u 3 ve %0.45’i ise 4 harflidir.

Tablo 14. Hece Tiplerinin Kullanım Sayıları (V:Sesli Harf, C: Sessiz Harf)

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
sesli (V)	17848	21349	8792	12936	12964
sesli-sessiz (VC)	14877	18475	7419	10385	10674
sessiz-sesli (CV)	186191	232619	91851	130490	135229
sessiz-sesli-sessiz (CVC)	137837	163768	66057	99127	97640
sesli-sessiz-sessiz (VCC)	190	211	101	152	192
sessiz-sesli-sessiz-sessiz (CVCC)	1617	1948	778	1191	1127

Hece tiplerinin kullanım sayıları Tablo 14'te verilmiştir;

✓ Tüm heceler yaklaşık %4.98'i bir sesli harften, %4.17'si sesli-sessiz harf birleşiminden, %52.32'si sessiz-sesli harf birleşiminden, %38.03'ü sessiz-sesli-sessiz harf birleşiminden, %0.06'sı sesli-sessiz-sessiz harf birleşiminden ve %0.45'i sessiz-sesli-sessiz-sessiz harf birleşiminden meydana gelmiştir.

Tablo 15. *En Çok Kullanılan 10 Hece ve Kullanım Sayıları*

Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
la 8214, de 7034, le 6727, bir 5989, di 5639, da 5522, a 5394, ya 5302, ka 4758, ne 4665	la 10195, de 8909, le 8563, di 7747, da 7313, bir 6876, ya 6362, ka 6154, a 6105, ne 5734	la 4012, de 3543, le 3267, di 3002, da 2826, bir 2808, a 2597, ya 2571, ne 2276, ra 2128	la 6125, de 4924, le 4769, da 4006, ya 3903, a 3877, bir 3835, di 3608, ka 3319, ra 3159	la 5810, de 5096, le 5007, di 4697, bir 4136, da 4035, a 3612, ya 3522, ka 3467, ne 3097

Eserlerde en fazla kullanılan 10 hece ve kullanım sayıları Tablo 15'te verilmiştir;

- ✓ *la, de ve le* yayınevlerinde en fazla kullanılan 3 hecedir.
- ✓ 3. heceden sonra yayınevlerinde kullanılan hecelerde farklılaşma görülmeye başlanmıştır.
- ✓ 1 kez kullanılmış hece sayısı yayınevlerinde sırasıyla 209, 200, 195, 213 ve 207'dir.

Tablo 16. *Çözümleme Sonuçlarına Göre Kelime Sayıları*

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
1 Cözümlemeli	71175	88828	34537	48431	52553
2 Cözümlemeli	33642	39651	16304	23258	23377
3 Cözümlemeli	19632	23232	9494	14309	13545
4 Cözümlemeli	11636	13538	5529	8435	8032
5 Cözümlemeli	2170	2628	1088	1620	1547
6 Cözümlemeli	2434	3077	1164	1902	1655
7 Cözümlemeli	304	319	147	220	196
8 Cözümlemeli	450	510	231	348	330
9 Cözümlemeli	202	207	103	121	117
10 Cözümlemeli	58	58	27	42	32
11 Cözümlemeli	43	48	21	40	36
12 Cözümlemeli	78	114	44	64	47
13 Cözümlemeli	8	1	3	3	-
14 Cözümlemeli	1	8	1	9	7
15 Cözümlemeli	12	3	9	2	3
16 Cözümlemeli	304	14	147	4	11
17 Cözümlemeli	-	-	-	1	-
18 Cözümlemeli	8	7	3	-	2
20 Cözümlemeli	2	1	2	2	-
23 Cözümlemeli	1	1	1	-	-
24 Cözümlemeli	-	-	-	1	1
25 Cözümlemeli	1	1	1	-	-
28 Cözümlemeli	-	-	-	-	2
32 Cözümlemeli	-	-	1	-	-
33 Cözümlemeli	1	1	-	-	-
40 Cözümlemeli	-	-	-	-	1
48 Cözümlemeli	-	1	-	-	-

Çözümleme neticesinde kelimelerin olası kök/gövdeleri ve aldıkları ekler Zemberek'le belirlenmiştir. Kelimenin 1 çözümlenmeli olması kök/gövde şeklinde bulunduğunu ve herhangi bir ek almadığını, 2 ve daha fazla çözümlenmeli olması ise çekim veya yapım eki aldığını gösterir. Çözümleme sonuçlarına göre kelime sayıları Tablo 16'da verilmiştir;

✓ Kelimelerin %97.93'ü Zemberek tarafından başarılı şekilde çözümlendiği belirlenmiştir.

✓ Çözümlemeyenler incelendiğinde, bu kelimelerin çoğunlukla tek harfli, seslenme ifadesi, özel isim (veya yabancı kelime), söyleyiş farklılığı (şive) veya yanlış yazım gibi özelliklerde oldukları tespit edilmiştir; «*heey, Cornille, ordan*».

✓ En fazla çözümlenmeye sahip «*anlaşmazlıklarına*» kelimesi için Zemberek tarafından 48 çözümlenme sunulmuştur. Bu çözümleme sonuçlarına göre ilgili kelime için 3 kök/gövde tespit edilmiştir; «*anlaş*» ve «*anla*» için 12'şer, «*an*» için 24 çözümleme gerçekleştirilmiştir.

✓ Kelimelerin % 50.68'i 1, %23.36'sı 2 çözümlenmelidir.

✓ Kelimeler yapısal olarak incelendiğinde 1 ve 2 çözümlenmeli kelimelerin çoğunlukta olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 17. Eklerine Göre Kelime Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
0 Ekli	63226	76915	30039	41610	45004
1 Ekli	43889	52510	21509	32264	31400
2 Ekli	26638	32570	13111	19113	19114
3 Ekli	6841	8715	3395	5019	5077
4 Ekli	1085	1357	559	720	773
5 Ekli	167	167	89	79	116
6 Ekli	2	17	8	7	8
7 Ekli	-	-	-	-	1
8 Ekli	-	-	-	-	1

Zemberek'te 116 adet ek adı vardır. Bu ekler, çözümleme örneklerine bakılarak sınıflandırılmış ve sonuç itibarıyla 7 birleşik fiil, 53 yapım ve 45 çekim ekinin eserlerde kullanıldığı görülmüştür. Birleşik fiil eklerinin yayınevlerindeki kullanım sayısı sırayla 2070, 2497, 936, 1275 ve 1380'dir.

Aldığı ek sayılarına göre kelime sayıları Tablo 17'de verilmiştir;

✓ 0 ekli, herhangi bir ek almamış kelimeyi ifade etmektedir.

✓ Tüm kelimelerin %44.04'ü hiçbir ek almadan kullanılmıştır. Bu da kelimelerin Türkçede daha çok ek almamış kök/gövde şeklinde kullanıldığını göstermektedir.

✓ Kelimelerin en fazla 8 ekli olduğu görülmüştür; «*şürselleştirilmesindeki*»→«*şür-sel-leş-tir-il-me-si-nde-ki*», Eklerin Zemberek karşılığı: «*ISIM_KOK, ISIM_ILISKILI_SEL, ISIM_DONUSUM_LES, FIIL_ETTIRGEN_TIR, FIIL_EDILGEN_IL, FIIL_DONUSUM_ME, ISIM_SAHİPLİK_O_I, ISIM_KALMA_DE, ISIM_BULUNMA_KI*».

Tablo 18. Yapım Eklerinin Kullanım Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Fiil→Sıfat Fiil	4417	5935	2074	3058	3301
Fiil→Zarf Fiil	3691	4115	1678	2466	2316
Fiil→Fiil	7280	8795	3603	5106	5282
Fiil→İsim	3042	3681	1521	2213	2247
İsim→İsim	4680	5557	2343	3396	3600
İsim→Fiil	278	359	145	254	235

Yapım ekleri, 6 sınıfta gruplandırılmıştır; fiilden sıfat fiil («kop *asıca*»), zarf fiil («aş *ıp*»), fiil («sesle *n* miş») ve isim («kurtul *uş*») türetenler ile isimden isim («üç *gen*») ve fiil («adım *la*») türetenlerdir. Yapım eklerinin türlerine göre kullanım sayıları Tablo 18’de verilmiştir verilmiştir;

- ✓ Tüm eserlerde toplam 96668 yapım eki kullanılmıştır.
- ✓ Eklerin %21.57’si isimden, %78.43’ü fiilden türetme yapmıştır.
- ✓ Eklerin %33.39’u isim, %66.61’i fiil türetmek için kullanılmıştır.

Tablo 19. Çekim Eklerinin Kullanım Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Çokluk Eki	8125	10043	3938	6010	6171
Ekeylem	1930	2271	924	1215	1329
Hal Eki	26001	32158	12656	18619	18443
İyelik Eki	28336	35312	13571	20297	20123
Şahıs Eki	5648	6411	2484	3919	4023
Tasarlama Kipi	3102	3605	1427	1984	1911
Zaman Kipi	24335	29406	13345	19052	18233

Çekim ekleri çokluk eki («insan *lar*»), ekeylem («şans *lı yım*»), hal eki («ev *de*»), iyelik eki («ben *im*»), şahıs eki («eğlen *ir iz*»), tasarlama kipi («katıl *sa*») ve zaman kipi («de *miş*») olmak üzere 7 sınıfta gruplandırılmıştır. Çekim eklerinin türlerine göre kullanım sayıları Tablo 19’da verilmiştir;

- ✓ Tüm eserlerde toplam 406357 çekim eki kullanılmıştır.
- ✓ İyelik ve hal eki ile zaman kipi, en fazla kullanılan ilk üç çekim eki türüdür.
- ✓ İsim türündeki kelimelerin aldıkları çekim eki sayısı, fiil türündeki kelimelerin aldıkları çekim eki sayısının yaklaşık 2 katıdır.
- ✓ Geçmiş zaman eki en fazla, gelecek zaman eki en az sayıda kullanılan zaman kipidir.

Tablo 20. Türlerine Göre Kelime Sayıları

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Bağlaç	447	818	184	261	350
Edat	1228	1667	571	911	881
Fiil	41006	49217	19972	29077	29026
İmek (Ek Fiil)	75	199	38	49	77
İsim	72426	87329	34656	50869	52296
Kısaltma	4	11	3	13	4
Özel	867	1250	503	533	670
Sayı	6856	8136	3283	4269	4780
Sıfat	6914	8500	3693	4952	5226
Soru	897	909	324	451	457
Ünlem	34	25	9	12	14
Yankı	263	258	139	140	170
Zaman	3390	4437	1761	2620	2500
Zamir	7451	9492	3574	4655	5043

Türlerine göre kelime sayıları Tablo 20’de verilmiştir;

- ✓ Kelimelerin %28.86’sı fiil, %51.03’ü isim türündedir.
- ✓ Kısaltma ve ünlem, eserlerde en az sayıda kullanılan türlerdir.

Tablo 21. Ünlü ve Ünsüz Uyumuna Göre Kelime Sayıları

		Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	
Ünlü Uyumu	Büyük ünlü	Uyan	129460	155027	62710	90495	91722
		Uymayan	12398	17221	6000	8317	9772
	Küçük ünlü	Uyan	135649	164719	65496	94617	97317
		Uymayan	6209	7529	3214	4195	4177
	Her ikisine uyan		126288	151032	60995	88374	89532
	Hiçbirine uymayan		3037	3534	1499	2074	1987
Sadece birine uyan		12533	17682	6216	8364	9975	
Ünsüz Uyumu	Uyan	141123	171398	68390	98339	101050	
	Uymayan	735	850	320	473	444	

Ses uyum kurallarına uyma/uymama durumlarına göre kelime sayıları Tablo 21’de verilmiştir;

- ✓ Kelimelerin %90.79’unun büyük, %95.66’sının küçük, %88.53’ünün hem büyük hem küçük ünlü uyumuna uydukları tespit edilmiştir.
- ✓ Kelimelerin %99.52’sinin ünsüz uyumuna uyduğu görülmüştür.

Tablo 22. Noktalama İşaretlerinin Kullanım Sayıları

		Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Nokta	.	15147	17878	8357	13885	10378
Üç Nokta	...	987	1609	384	719	653
Virgül	,	11977	13199	4939	4762	9285
Noktalı Virgül	;	383	502	150	65	599
İki Nokta Üst Üste	:	2115	2476	837	1688	1120
Soru İşareti	?	1714	1579	713	985	874
Ünlem	!	1943	1660	575	898	1253
Tırnak İşareti	“ ”	3516	2328	2924	3068	2579
Tek Tırnak	‘ ’	16	40	30	12	210
Kesme İşareti	’	1263	1563	656	917	987
Yay Ayrac	()	68	86	6	-	70
Uzun Çizgi (Konuşma Çizgisi)	—	2287	3155	535	1086	1433

Türk Dil Kurumu’nda (2019) yer alan 17 noktalama işaretinin eserlerde bulunma durumları incelenmiş ve kullanım sayıları Tablo 22’de verilmiştir;

- ✓ 12 noktalama işareti eserlerde kullanılmıştır.
- ✓ Nokta, en çok; yay ayrac ise en az kullanılan noktalama işaretleridir.
- ✓ Nokta ve virgülün diğer noktalama işaretlerinin kullanım sayılarına oranında yayınevleri arasında %10’dan fazla farklılık görülmüştür.
- ✓ Nokta ve virgül dışındaki noktalama işaretlerinin kullanım oranları yayınevlerinde yakın değerdedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, 5 yayınevinden eserlerin Türkçe DDİ teknikleriyle analizi gerçekleştirilmiştir. Her bir yayınevinden 5 Türk ve 5 dünya edebiyatından aynı isimli eserler çalışmaya dâhil edilmiştir. Özeldir eserlere genelde ise Türkçe dil bilgisi kurallarına ve Türkçenin kullanımına ilişkin durumlar ortaya konulmuştur. Sonuçlar tablolarda ayrı sütunlarda sunularak yayınevleri arasındaki olası farklılık ve benzerliklerin daha rahat, kolay ve anlaşılabilir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Eserleri meydana getiren kelimeler, Zemberek tarafından yüksek oranda çözümlenmiştir. Tek harfli, seslenme ifadesi, özel isim, yabancı kelime, söyleyiş farklılığı veya yazım yanlışlığı, çözümlenemeyen kelimelerin ortak özellikleridir. Eserlerdeki ortalama cümle sayısı, bir eserdeki ortalama kelime sayısı ve bir cümledeki ortalama kelime sayısı bakımından yayınevleri arasında ayrışma vardır. En çok kullanılan 7 harf ile en az kullanılan 3 harf tüm yayınevlerinde aynıdır. Düz-yuvarlak, geniş-dar ve kalın-ince sesli harfler ile sert-yumuşak ve süresiz-sürekli sessiz harflerin kullanımları yayınevleri arasında oransal olarak benzerdir. Yayınevlerinde harflerine göre kelime sayıları birbirlerine yakın değerdedir ve 5 harfli olan kelimelerin oranı fazladır. Tüm yayınevlerinde kelimelerin yaklaşık $\frac{1}{3}$ 'ü 3 hecelidir. Hecelerin yarısından fazlası 2 harfli ve sessiz-sesli harf birleşimlidir. Kelimelerin yaklaşık yarısı 5 yayınevinde de 1 çözümlenmelidir. 1 çözümlenmeli kelime sayısının fazla olması Türkçenin zengin bir dil olduğunun ve her farklı durum için farklı bir kelime kullanıldığının göstergesidir. Kelimelerin ağırlıklı olarak eksiz kullanılması, cümlelerin kısa olmasından ve kelimelerin cümle içinde bağlanması gerekliliğinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Yayınevlerinde yapım ekleri genellikle fiil türünden türetimlerde ve fiil üretmek için kullanılmaktadır. Tüm yayınevlerinde kullanılan çekim eki sayısı yapım eki sayısının yaklaşık 4 katıdır ve çekim eklerinin kullanım oranları birbirine yakın değerdedir. Kelimelerin yaklaşık $\frac{1}{2}$ 'si isim, $\frac{1}{4}$ 'ü ise fiil türündedir. Yayınevlerinde kelimelerin büyük bir kısmı ses uyum kurallarına uymaktadır. Ses uyum kurallarına uyan kelimelerin fazla olması Türkçenin kolay konuşulabilir bir dil olduğunun göstergesidir. Eserlerde 17 noktalama işaretinden yalnızca 12 tanesi kullanılmıştır. Tüm yayınevlerinde nokta, en çok kullanılan noktalama işaretidir. Eserlerin metinsel uzunlukları farklı olduğundan yayınevlerindeki noktalama işaretlerinin kullanım sayısı birbirinden farklıdır. Özetle; yayınevleri arasında Türkçe kullanımına ilişkin sonuçlar genel itibariyle benzerlik göstermiştir.

DDİ teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen analizler neticesinde bütün yayınevleri ve eserler birlikte değerlendirildiğinde elde edilenler şöyle özetlenebilir;

- ✓ Kelimelerin %97.93'ü Zemberek tarafından çözümlenebilmiştir.
- ✓ 7759 kök/gövde tespit edilmiştir.
- ✓ Alfabe olmayan Q, X ve W harfleri isim ve yer adlarında bulunmaktadır.
- ✓ En çok kullanılan harfler A, E ve İ; en az kullanılan harfler J, F ve P'dir.
- ✓ Kelimeler en çok B, K ve D; en az J, I ve L harfleriyle başlamaktadır.
- ✓ Kelimeler en çok N, E ve A; en az C, B ve J harfleriyle bitmektedir.
- ✓ Bigramlar en çok A, E ve İ; en az J, G ve F harfleriyle bitmektedir.
- ✓ Ğ harfi dışındaki bütün harflerle başlayan ve G harfi dışındaki bütün harflerle biten en az 1 kelime vardır.
- ✓ Cümleler, ortalama 6.45 kelimedir.
- ✓ Kelimeler, ortalama 5.97 harflidir.

- ✓ Kelimeler, ortalama 2.55 hecelidir.
- ✓ Heceler, ortalama 2.34 harflidir.
- ✓ Hecelerin %56.48'i 2 harflidir.
- ✓ Hecelerin %52.32'si sessiz-sesli harf birleşimli tipindedir.
- ✓ Kelimelerin %50.68'i kök durumundadır.
- ✓ Kelimelerin %44.04'ü herhangi bir ek almamıştır.
- ✓ Yapım eklerinin %66.61'i fiil, %33.39'u isim türetmektedir.
- ✓ İsim çekim eklerinin kullanım sayısı fiil çekim eklerinin kullanım sayısının yaklaşık 2 katıdır.
- ✓ İyelik eki, en fazla kullanılan çekim ekidir.
- ✓ Çekim eki kullanım sayısı, yapım eki kullanım sayısının yaklaşık 4 katıdır.
- ✓ Kelimelerin yaklaşık yarısı isim türündedir.
- ✓ Ünsüz uyumuna uyan kelimelerin oranı küçük ünlü uyumuna uyanlardan, küçük ünlü uyumuna uyan kelimelerin oranı büyük ünlü uyumuna uyanlardan fazladır.
- ✓ 17 noktalama işaretinden 12 tanesi eserlerde yer almaktadır.
- ✓ Yalnızca çözümlenemeyen kelime sayısı, ortalama cümle sayısı, ortalama kelime sayısı, bir cümledeki ortalama kelime sayısı ve noktalama işareti (nokta ve virgül) kullanımında yayınevleri arasında farklılıklar vardır.
- ✓ Şu konularda ise yayınevleri arasında düşük düzeyde farklılıklar vardır;
 - Harflerine göre kelime sayıları oranları,
 - Hecelerine göre kelime sayıları oranları,
 - Harflerine göre hece sayıları oranları,
 - Hece tiplerinin kullanım sayıları,
 - Çözümleme sonuçlarına göre kelime sayıları oranları,
 - Eklerine göre kelime sayıları oranları,
 - Yapım ekleri türlerinin kullanım oranları,
 - Çekim ekleri türlerinin kullanım oranları,
 - Türlerine göre kelime sayıları oranları,
 - Ünlü ve ünsüz uyumuna uyan/uymayan kelimelerin oranları.

Bu çalışma sonucu elde edilen veriler çeşitli alanlarda kullanılabilir. Örneğin;

- ✓ Sosyal bilimler alanında tematik analizlerde,
- ✓ Eğitim bilimleri kapsamında öğretim teknolojileri ve materyal geliştirmede,
- ✓ Söz dizimi (sentaks), anlambilim (semantik), yapı bilimi (morfoloji) ve söylem (discourse) bağlamında dilbilim araştırmalarında,
- ✓ Ses tanıma, metni sese dönüştürme, metin/veri madenciliği, metin analizi, içerik analizi, söylem analizi kapsamında bilgisayar bilimleri araştırmalarında ve makine çevirisi, özetleme, soru cevaplama, makine-insan etkileşimi kapsamında yapay zekâ araştırmalarında,
- ✓ Disiplinler arası çalışmalarda.

Her ne kadar bu çalışma ile Türkçenin genel karakteri ve Türkçe kullanımının ortaya konulması amaçlansa da elde edilen sonuçlar çalışmanın yapıldığı metne göre değişiklik gösterebilir. Örneğin; cümle uzunluğu, bağlaç, noktalama işaretleri veya Türkçeye ait diğer unsurların kullanımı edebi eserlerde, bilimsel makalelerde veya köşe yazılarında farklılaşabilmektedir. Bu sebeple; farklı türde içerikler barındıran metinsel verilerle de çalışma yürütülerek Türkçenin karakteri ve kullanım yapısı, geneli yansıtabilecek şekilde karşılaştırmalı olarak ortaya konulabilir.

SUMMARY

Publishers prepare and publish literary works from Turkish and world literature for the stages of primary, secondary and high schools. 5 literary works from Turkish and 5 from world literature having the same title prepared for the secondary school students out of 5 publishers were used in this study. Contents of these works written in natural languages were analyzed with Turkish NLP techniques. It is aimed to reveal Turkish grammar rules and Turkish use in general and examine literary works specifically. Zemberek, NLP Library not only for Turkish but also for Turkic languages, were used in the examination of the words, determination of root/stem, spelling, affixation and identification of the types of the words. Other procedures except these were realized with the software specifically developed in C# language in *Visual Studio* environment for this study. Zemberek can analyze many of the words. In spite of the results which were obtained via analyses of literary works were found out as similar in terms of proportion, differences were found out in terms of unanalysable word number, average sentence number of literary works, average word number in literary works, average word number in a sentence and and the ratio of the use of dot and comma among publishers. When all the literary works are taken into consideration together, the following results were obtained: the average number of words in a sentence is 6.45, the average number of letters of words is 5.97, the average number of syllables of words is 2.55 and the average number of letters in syllables is 2.34. While the letters of *A*, *E* and *İ* were the most used letters in literary works, *J*, *F*, *P* were the least used ones. Words mostly begin with the letters of *B*, *K* and *D*, rarely begin with the letters of *J*, *I* and *L*, and words mostly end with the letters of *N*, *E* and *A*, rarely end with the letters of *C*, *B* and *J*. Bigrams mostly end with the letters of *A*, *E* and *İ*, rarely end with the letters of *J*, *G* and *F*. The most used syllable type is consonant-vowel (CV) and the least used syllable type is vowel-consonant-consonant (VCC) in the literary works. Most of the words were in accordance with the vowel and consonant harmonies. Moreover, approximately half of the words were in root form, in noun class and they were used without any affixation. The total number of use of inflectional suffixes was much more than derivational suffixes. The number of verb inflection suffix use is approximately half of the noun inflection suffix use. The number of verb derivational suffix is more than the noun derivational suffix. 12 punctuation marks out of 17 were included within the literary works. However, it was seen that the contents of literary works with the same name, which are prepared and published by different publishing houses, may differ partly or completely from each other.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırma Makalesi/Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	Research Article/No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akarsu, C. & Diri B. (2016). Twitter ile Türk televizyonları rating tahmini. *IEEE 24. Sinyal İşleme ve Uygulama Kurultayı, Zonguldak*.
- Akçay, E. (2009). *100 Temel Eser'in kelime kazanımı açısından değerlendirilmesi (MEB tarafından ilköğretim II. kademe için önerilen 100 Temel Eser'den seçilen beş eser örneğinde)* (Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Akın, M. D. & Akın A. A. (2007). Türk dilleri için açık kaynaklı doğal dil işleme kütüphanesi: Zemberek. *Elektrik Mühendisliği*, 431, 38-44. Erişim adresi: http://www.emo.org.tr/ekler/c7a625d5077d3ba_ek.pdf?dergi=483.
- Aktan, O. (2012). *100 Temel Eserlerde yer alan değerlerle sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin uyumu* (Yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Alemdar Özer, B. (2012). *Ortaöğretim için belirlenen 100 Temel Eser serisinin Türk dili ve edebiyatı eğitiminin genel amaçları çerçevesinde incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Amasyalı, M. F. & Diri B. (2005). Bir soru cevaplama sistemi: BayBilmiş. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 1(1), 37-51. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tbbmd/issue/22240/238746>.
- Arı, G. & Okur A. (2014). Öğrencilerin ilköğretim 100 Temel Eseri okuma durumu. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173, 307-328. Doi: 10.20296/tsad.40333.
- Arıcan, S. & Yılmaz B. (2010). 100 Temel Eser uygulamasının öğrencilerin okuma alışkanlıklarına etkisi ve bu uygulamada kütüphanelerin rolü konusunda öğretmen görüşleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(3), 495-518. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48861/622505>.
- Arıcan, S. (2010). *100 Temel Eser uygulamasının öğrencilerin okuma alışkanlıklarına etkileri konusunda öğretmen görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arslan, A. (2016). DeASCIIfication approach to handle diacritics in Turkish information retrieval. *Information Processing & Management*, 52(2), 326-339. Doi: 10.1016/j.ipm.2015.08.004.
- Aydin, G. & Hallac İ. R. (2015). Document classification using distributed machine learning. *2nd International Conference on Advances in Information Processing and Communication Technology*, Roma.
- Bayraktar Erten, N. (2016). Küçük Prens romanının Türkçe ve Azerbaycanca çevirilerinde deyimler ve atasözlerinin kullanımı. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-8. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/stad/issue/34131/377531>.
- Birkan Baydan, E. (2008). *Visibility of translation through conflicting ideologies: The 'Islamic' retranslations of '100 Essential Readings'* (Yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Ceran, D. (2015). Yüz Temel Eser listesi Türk edebiyatı kategorisinde yer alan kitapların okunabilirlik düzeyleri ile yedinci sınıf öğrencilerinin kitaplar hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 4(14), 23-51. Erişim adresi: <http://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=18526>.

- Çakiroğlu, Ü. & Özyurt Ö. (2006). Türkçe metinlerdeki yazım yanlışlarına yönelik otomatik düzeltme modeli. *Elektrik-Elektronik-Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu ve Fuarı*, Bursa.
- Çalışkan, A. (2016). *İlköğretim 100 Temel Eser içerisinde yer alan dünya edebiyatına ait eserlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çer, E. (2016). Türkçe öğretiminde çocuğa görelilik ilkesine uygun edebiyat yapıtlarının önemi. *İlköğretim Online*, 15(4), 1399-1410. Doi: 10.17051/io.2016.22814.
- Çer, E. (2017). Türkçe öğretmenlerinin "Türkçe öğretimine" yönelik yeterlilikleri. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 68-89. Doi: 10.5505/pausbed.2017.85579.
- Çifçi, M. & Ulutaş M. (2017). İlköğretim 100 Temel Eser listesindeki kitapların hedef kitlenin düzeyine uygunluğu. *Turkish Studies*, 12(18), 235-270. Doi: 10.7827/TurkishStudies.12149.
- Çocuk Vakfı (2009). *100 Temel Eser raporu*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayını.
- Doğan, B. (2011). *100 Temel Eserde 6, 7 ve 8. sınıflar için önerilen ortak kitaplar üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Eker, C. & Yıldırım K. (2017). Değerler eğitimi açısından Ziya Gökalp' e ait Altın Işık adlı eserin incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 30-38. Erişim adresi: <http://ebd.beun.edu.tr/index.php/KEBD/article/view/105>.
- Erdemir, Z. E. (2016). *100 Temel Eser listesinde yer alan masallardaki bibliyoterapik unsurlar* (Yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Gedik, F. (2012). *Sosyal bilgiler programında yer alan değerlerin kazandırılmasında 100 Temel Eser içerisinde yer alan hikâye kitaplarının rolü* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gunduz, H. & Cataltepe Z. (2015). Borsa Istanbul (BIST) daily prediction using financial news and balanced feature selection. *Expert Systems with Applications*, 42(22), 9001-9011. Doi: 10.1016/j.eswa.2015.07.058.
- Güzelküçük, Ş. (2019). *100 Temel Eser listesinde yer alan masal kitaplarında korku ve şiddet öğeleri* (Yüksek lisans tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- İspir, S. (2013). *İlköğretim öğrencilerine tavsiye edilen 100 Temel Eser listesinde yer alan Türk yazarlara ait eserlerde kullanılan deyimler ve atasözlerinin kullanım sıklığı üzerine bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Kantar, Ş. (2014). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde 100 Temel Eser yoluyla değerler eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kara, M. & Ulutaş M. (2018). Gazi Üniversitesi Vakfı Özel Anadolu Lisesi öğrencilerinin kelime hazinesinin derlem tabanlı incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1902-1916. Doi: 10.7884/teke.4300.
- Karaağaç, G. & Yavuzer H. (2011). *Türk dili ve kompozisyon*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Karakaş, Ö. (2013). *8. sınıf öğrencilerinin okuma tutumları üzerine bir araştırma: MEB tarafından ortaokul öğrencilerine önerilen 100 Temel Eser örneğinde* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

- Karaman Kepenekci, Y. & Aslan C. (2013). Ortaöğretim okullarına önerilen 100 Temel Eser'deki romanlarda insan hakları üzerine bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 183-197. Erişim adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1346>.
- Kılıç, A. & Aktan O. (2015). İlköğretim okulları için tavsiye edilen 100 Temel Eserde vurgulanan değerler. *İlköğretim Online*, 14(1), 243-275. Doi: 10.17051/io.2015.45177.
- Kılıç, U. (2010). *Çeviri çocuk klasiklerinde eğitici iletiler (MEB'in 2005 yılında ilköğretim öğrencilerine önerdiği 100 Temel Eser örneğinde)* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Kızılkaya, A. (2012). *100 Temel Eser içerisindeki hikâye ve romanlarda işlenen ahlâkî konuların eğitsel yönden değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kurttekin, F. (2013). *MEB tarafından tavsiye edilen 100 Temel Eserden popüler olan on kitap örneğinde dinî ve ahlâkî değerler* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kuşçu, E. (2015). Çeviride yapay zekâ uygulamaları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 45-58. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2789/37502>.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2005, 4 Ağustos). 100 Temel Eser genelgesi. Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1405.pdf>.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018, 17 Aralık). 100 Temel Eser listesi genelgelerinin yürürlükten kaldırılması genelgesi. Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1993.pdf>.
- Okur, A. (2007). *Serbest okuma etkinliğinin sözcük hazinesi ve kavram gelişimine etkisi (MEB tarafından ilköğretim II. kademe öğrencilerine önerilen 100 Temel Eser örneğinde)* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özdoğan Şahin, N. (2018). *Temel eğitim okulları için tavsiye edilen 100 Temel Eserde engellilik* (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Özdoğan, A. G. & Turan M. (2019). Metin madenciliği kullanarak İngilizce doküman sınıflama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2(1), 37-46. Erişim adresi: <http://tub.ticaret.edu.tr/jtas/article/view/71/26>.
- Öztürk, H. (2013). *İlköğretim 100 Temel Eser'deki manzum metinlerde değerler* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Paksu, Z. (2010). *M.E.B'in 2005 yılında tavsiye ettiği 100 Temel Eserde söz varlığı üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Parlak, M. (2014). *MEB tarafından tavsiye edilen 100 Temel Eserin okunma oranları ve okunma sebepleri üzerine bir araştırma (Erzurum ili örneği)* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Sivrikaya, Ü. (2010). *İlköğretimde küresel değerler 100 Temel Eser üzerine bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Süngü, E. (2011). *Millî Eğitim Bakanlığının tavsiye ettiği 100 Temel Eser'deki hikâye kitaplarının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zihinsel becerilerini geliştirmedeki işlevleri* (Yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığı'nun 2005 yılında tavsiye ettiği 100 Temel Eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Tenekeci, M. (2011). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin yazılarındaki söz dizimi ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen 100 Temel Eser listesinde yer alan kitaplardaki söz dizimlerinin karşılaştırılması: Kilis örneği* (Yüksek lisans tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis.
- Tozoğlu, S. (2009). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nca ilköğretim için tavsiye edilen 100 Temel Eser içerisindeki Türk edebiyatına ait romanların atasözleri ve deyimler bakımından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Türk Dil Kurumu. (2019, 10 Mart). Noktalama işaretleri. Erişim adresi: <http://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/noktalama-isaretleri-aciklamalar/>.
- Türkyılmaz, M. & Kuş Z. (2014). İlköğretim 100 Temel Eserde çocuk hakları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 39-63. Erişim adresi: http://www.ijoes.com/Makaleler/852860406_4-zafer%20ku%c5%9f.pdf.
- Ulutaş, M. (2011). *İlköğretim 100 Temel Eser listesindeki kitapların hedef kitlenin düzeyine uygunluğu* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Uzundere, E., Dedja, E., Diri, B. & Amasyalı M. F. (2008). Türkçe haber metinleri için otomatik özetleme. *Akıllı Sistemlerde Yenilikler ve Uygulamaları Sempozyumu*, Adana.
- Yılmaz, İ. (2018). A corpus investigation on the journal of social sciences of the Turkic world. *Universal Journal of Educational Research*, 6(6), 1199-1206. Doi: 10.13189/ujer.2018.060610.
- Yurtseven, H. (2011). *MEB onaylı 100 Temel Eserde yer alan çeviri kitaplardaki iletilerin ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine uygunluğunun Türkçe öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2019, 24 Temmuz). Ulusal tez merkezi. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Yüksel, A. S. & Tan F. G. (2018). Metin madenciliği teknikleri ile sosyal ağlarda bilgi keşfi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6(2), 324-333. Doi: 10.21923/jesd.384791.
- Zemberek. (2015, 12 Temmuz). Açık kaynak kodlu türkçe doğal dil işleme kütüphanesi. Erişim adresi: <http://code.google.com/p/nzemberek>.

Yazıtlar Işığında Isauria Yerleşimi Astra'nın (Temaşalık) Politik ve Sosyo-Kültürel Durumu

Prof. Dr. Mehmet Kurt
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
mehmetkurt6970@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Esra Atıcı
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
esrabulut50@hotmail.com

Öz

Astra, bir Isauria yerleşimi olup Konya iline bağlı Hadim ilçesinin yaklaşık 7 km kuzeybatısında Bolat yaylasında bulunan Temaşalık kalıntıları sahasına lokalize edilmektedir. Isauria'nın başkenti Isaura'ya (Zengibar Kalesi) bağlı büyük bir *kome* (köy) olduğu anlaşılan Astra'dan çok sayıda yazıt yayımlanmıştır. MS 1.-3. yüzyıllara tarihlendirilen söz konusu yazıtlar, Astra'nın zengin bir kırsal yerleşim olduğunu ortaya koymaktadır. Astra yazıtları, Isauria'daki bir Roma dağ köyünde rahiplerin dini ve idari konularda aktif rol aldıkları teokratik yapıya ağır basan bir siyasal yapının varlığını ortaya koymaktadır. Yine söz konusu yazıtlar vasıtasıyla Astra'da bir bölümü *euergesia* uygulamasıyla inşa edilmiş önemli yapıların varlığı da belgelenmektedir. Astra'dan yayımlanmış yazıtlarda geçen şahıs isimleri yerleşimin demografik yapısı ve Roma kültürünün sosyal yaşam üzerine etkileri konusunda da önemli sayılabilecek ipuçları vermektedir. Astra'da dini hayata dair yazıtlar çoğunlukta olup söz konusu yazıtlarla bir çok rahibin varlığı belgelenmektedir. Yine yazıtlar sayesinde Astra'da Zeus, Plouton, Poseidon ve Hera kültlerinin varlığı tespit edilmiştir. Bütün bunlar ise yerleşimde dini yapının zenginliğine ve çeşitliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Isauria, Astra, yazıtlar, politik yapı, sosyo-kültürel yapı.

Political and Socio-Cultural Situation of Astra (Temaşalık) in the Light of Inscriptions

Abstract

Astra, about 7 km northwest of Hadim district of Konya province, is a rural Isaurian settlement, located in the Temaşalık ruins on the Bolat plateau. A large number of inscriptions were published from Astra, which is understood to be a large village connected to Isaura (Zengibar Castle), the capital of Isauria. The inscriptions dated to the 1st-3rd centuries AD reveal that Astra is a rich rural settlement. The Astra inscriptions reveal the existence of a theocratic political structure in the Isaurian mountain village of Rome, where the priests played an active role in religious and administrative matters. Again, these inscriptions document the existence of important buildings in Astra, some of which were built with the *euergesia* application. Person names mentioned in the inscriptions published

Gönderim Tarihi / Sending Date: 28/01/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 07/09/2020

from Astra give important clues about the demographic structure of the settlement and the effects of Roman culture on social life. There are numerous inscriptions about the in which so many priests documented. There are cults of Zeus, Plouton, Poseidon and Hera in this inscriptions. All of them are point out religion constraction and variation in this place.

Keywords: Isauria, Astra, inscriptions, political structure, socio-cultural structure.

GİRİŞ

Bir Isauria yerleşimi olan Astra, Konya iline bağlı Hadim ilçesinin kuş uçuşu yaklaşık 7 km kuzeybatısında Bolat yaylasındaki Temaşalık kalıntılar sahasına lokalize edilmektedir¹ (Harita-1). Yerleşim ormanlık sahada ve 2000 m'ye yakın yükseklikte bir tepe üzerindeki düz bir alanda, çevreye hâkim bir konumda bulunmaktadır ki günümüzde halk arasında kullanılan Temaşalık ismini de bu konumundan almış olmalıdır.

Yerleşimin bulunduğu tepede çeşitli yapı kalıntlarına rastlanmaktadır. Bunlardan birisinin bir tiyatro (Sterrett, 1888, s. 46; Lenski, 1999, s. 433 dn. 102) ya da *auditorium* (Bean ve Mitford, 1970, p. 130; Ermişler, 1994, s. 387-388 Plân 1-2) ait olabileceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu yapının biraz doğusundaki başka bir yapının kalıntıları arasında ele geçmiş olan bir yazıtta (Bean ve Mitford, 1970, s.133 no. 128 fot. 110; Mitford, 1990, s. 1251; Bahar veRoyer, 2011, s. 171-172 no. 24 fig. 20) Hera adına rastlanmaktadır. "Hera'nın (sunağı)" ndan söz eden bu yazıttan hareketle Astra'da bu tanrıçaya ait bir tapınağın var olabileceği öngörüsünde bulunulabilir. Ayrıca yerleşimde birkaç *heroon* ile birlikte Zeus Astrenos Tapınağı, basilika ve *odeon* gibi önemli yapılar bulunmaktadır (Ermişler, 1994, s. 388-389; Drew-Bear, 1996, s. 105). Astra yerleşimi söz konusu tepedeki yerleşim dışında bir de *nekropolis* sahiptir. Ancak ne yazık ki başka Isauria kent ve yerleşimlerinde de sıkça rastlandığı üzere Astra yerleşiminden getirilmiş çok sayıda eser de çevrede sonradan inşa edilmiş yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır (Royer ve Bahar, 2011, s. 149 dn. 8).

Ormanlık sahadaki bir tepe ve *nekropolis* sahasından oluşan yerleşim ilk olarak henüz lokalizesi yapılmamışken 1877 yılında E. J. Davis tarafından ziyaret edilmiştir. Davis, Tomashatlu olarak kaydettiği yerden yüksek bir tepe üzerinde eski harabeleri barındıran, ağaçlarla kaplı küçük bir kasaba olarak söz etmektedir (Davis, 1879, s. 403-404). J. R. S. Sterrett, 1885 yılında yerleşimi ziyaret ederek buradan yedi yazıt yayımlamıştır (Sterrett, 1888, s. 47-50 no. 66-72). Bu yazıtlardan birisi ve yerleşimin temel tanrısı olan Zeus Astrenos'un geçmiş olduğu yazıt (Sterrett, 1888, s. 48-49 no. 69)² sayesinde ilk defa Astra'nın Temaşalık ile eşitlenmesi gerektiği önerisini getirmiştir. Bölgede yapmış olduğu epigrafi araştırmaları çerçevesinde D. Hereward, birisi Sterrett tarafından yayımlanmış olmak üzere iki yazıt yayımlamıştır (Hereward, 1958, s. 73-77 fig. 22-23). Yerleşim ile ilgili ilk kapsamlı epigrafi araştırması ise G. E. Bean ve T. B. Mitford tarafından yapılmış olup buradan 16 yeni yazıt yayımlamışlardır (Bean ve Mitford 1970, s. 129-136 no. 121-134). 1990 yılında F. Hild ve H. Hellenkemper tarafından Tabula Imperii Byzantini serisinin 5. bandı olarak Kilikia-Isauria üzerine hazırlanmış olan çalışmada, Astra başlığı altında yerleşim için özet bilgi ve geniş bir literatür verilmektedir (Hild ve Hellenkemper, 1990, s. 200-201). Astra'da 1992 yılında Konya Müzesi Müdürlüğü adına Osman Ermişler'in başkanlığında aynı müzeden arkeologlardan oluşan bir ekip tarafından temizlik ve sondaj çalışması yapılmıştır. Çalışmada *auditorium* ve basilika gibi yapıların planı çıkartılmış, yerleşimdeki bazı mezarlar ile sikkeler başta olmak üzere çeşitli buluntular ele geçirilmiştir (Ermişler, 1994, s. 385-403 Res. 1-17; Ermişler, 1997, s. 39-44). Ayrıca Astra'daki madencilik üzerine bir başka çalışma da K. Sertok ve O. Ermişler tarafından yapılmıştır (Ermişler ve Sertok, 1996, s. 315-334). T. Drew-Bear epigrafi araştırması gezileri çerçevesinde Astra'yı da ziyaret etmiş ve buradaki

¹ Astra yerleşimi ve lokalizesi konusunda bkz. Ruge, 1896, s. 1791; Hild ve Hellenkemper, 1990, s. 200-201; Sherk, 1991, s. 234; Bahar, 1996, s. 58; Yılmaz, 2005, s. 251. Makaleyi okuyarak değerli öneriler getiren Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Alkan'a katkıları için çok teşekkür ederiz.

² Yazıtın son edisyonu ve içeriği üzerine yapılan yorumlar için bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 161-162 no. 9.

yayımlanmış yazıtları yerinde inceleyerek yazıtlar üzerine kısa değerlendirmelerde bulunmuş, yeni birkaç yazıtın edisyonunu vermeden sadece içeriğinden söz etmiştir (Drew-Bear, 1996, s. 104-105). M. Yılmaz tarafından 2005 yılında yayımlanan Isauria üzerine yapılmış çalışmada Astra yerleşimine ait bazı mezar stelleri tanıtılmıştır (Yılmaz, 2005, s. 251-263). H. Bahar, Isauria'ya dair yapmış olduğu çalışmalarda diğer yerleşimlerle birlikte ilk olarak 1989 yılında ziyaret ettiği Astra'ya da yer vermiştir (Bahar, 1996, s. 58-59). Astra yazıtları üzerine oldukça detaylı bir çalışma da yine A. Royer ve H. Bahar tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar daha önce yayımlanmış yazıt ve yazıt parçalarına yenilerini eklemiştir (Royer ve Bahar 2011).

Her ne kadar yazıtlardan Astra adının yer bildiren etnik Astrenos'tan geldiği ve Astrenon *komenin* Hellenleşmiş bir Isauria yerleşimi olduğu düşünülmekte (Zgusta, 1984, s. 104 no. 111) ise de Astra yazıtlarının tamamı MS 1.-3. yüzyıllara yani Roma İmparatorluk Dönemine aittir. Bunun dışında Astra'ya MS 12. yüzyıl sonlarına ait Sempad kroniğinde rastlanmakta olup burada baron Romanos Adaros'un (Astra) beyi olarak geçmektedir (Langlois, 1862, p. 23).

1. ASTRA'DA POLİTİK VE SOSYO-KÜLTÜREL ORGANİZASYON

1.1. Politik ve İdari Yapı

Her ne kadar bazı araştırmacılar tarafından Astra'da bir *boulenin* varlığı belirtilmek suretiyle³ buradan kent olarak söz edilse de (Lenski, 1999, s. 432 dn. 95 ve 97) yerleşimden ele geçmiş bir onurlandırma yazıtında⁴ *komenin* (köy) Kounas ve karısı Imma(s)'ı onurlandırdığı belirtilmektedir. Yazıttan söz konusu onurlandırmanın *kome* tarafından yapılmış olduğu açıkça ifade edilmektedir ki bu da Astra'nın bir köy yerleşimi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Astra'dan ele geçmiş bir yazıtta (Royer ve Bahar, 2011, s. 163 no. 13) buradaki Zeus Tapınağı'nın duvarla çevrili (*peribolos*) ön avlusunu (*pronaos*) Zeus için adak olarak kendi kesesinden yaptıran Apilalas Isaurialıdır. Aynı şekilde Zeus Astrenos'a ait olan ve bu tanrının rahibi tarafından idare edilen arazilerin kiracıları olan *kleroukhoidan*⁵ söz eden bir yazıtta (Royer ve Bahar, 2011, s. 154-155 no. 3 Fig. 3) Isaura kökenli Zeudas isminde birisi geçmektedir. Bu yazıtlardan Isauria'nın başkenti Isaura (Zengibar Kalesi) ile Astra arasında bir ilişki ve bağın varlığını doğrulanmakta ve hatta Astra'nın Isaura'ya bağlı olduğu sonucu çıkartılmaktadır (Royer ve Bahar, 2011, s. 154-155). Nitekim Antik coğrafyacı Strabon da Isaura Palaia (Eski Isaura) ve Isaura Nea (Yeni Isaura) adı verilen iki iyi tahkim edilmiş yerleşim ve onlara bağlı çok sayıda köyden söz etmektedir (Strabon, XII 6. 2). O halde Strabon'un sözünü ettiği köylerden birisi de Astra olmalıdır.

Astra yazıtları, burada merkezinde rahiplerin yer aldığı teokratik yapıda bir politik organizasyonun varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu yapıda egemen bir grup oluşturdukları anlaşılabilir rahipler dini ve politik yetkiler kullanan nüfuzlu kişilerdir (Royer ve Bahar, 2011, s. 150). Roma İmparatorluk Döneminde Anadolu'nun birçok köy

³Astra'da küçük bir *hemikykliosun* (yarım daire veya at nalı şeklinde salon) varlığından da söz edilmekle birlikte, yerleşimdeki yapıların bir *bouleuterion* ve *hemikykliosdan* ziyade Zeus Astrenos Tapınağı'nın müstemilatından birisi olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu konuda bkz. Balty, 1991, s. 580 fig. 59a-b; Royer ve Bahar, 2011, s. 154.

⁴ Bean ve Mitford, 1970, s. 130-131 no. 121 fot. 106; Royer ve Bahar, 2011, s. 152-154 no. 2 fig. 2. Yazıtın çevirisi: "Kome (köy), Kounas ve karısı Imma(s)'ı onore etti".

⁵ Bir tür koloni sistemi olup, bireylerin Atina vatandaşlığında kaldığı bir yapıdır. Temelde asker sayısı ve ücretini dengelemek amacıyla bu yapıda yerleşik yaşama geçen ve *kleroukhoi* olarak isimlendirilen bu kişilere yaşamlarını sürdürdürebilmeleri için topraktan hisse de verilmiştir. Başlangıçta Grek kökenli *kleroukhioia* verilen toprak hisseleri daha sonra yerel halka da dağıtılmıştır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sage, 1996, s. 221; Arslan, 2019, s. 160.

yerleşiminde varlığı belgelenmiş *gerousialara* (yaşlılar meclisi) Astra yazıtlarında da rastlanmaktadır. Aynı zamanda rahiplerin *gerousialarda* dini ve politik bir yetki kullandıklarını da kanıtlayan bu yazıtlardan birisi, Astra'daki bir kilisenin apsis duvarında bulunmuş olup Plouton'un *ikinci gerousiası* tarafından alınan bir onurlandırma kararıdır (Royer ve Bahar, 2011, s. 155-157 no. 4 fig. 4). Yazıttan Plouton'un *ikinci gerousiasının* Menelaos'un oğlu saygıdeğer rahip Iulius'un ve karısı Immas'ın (heykellerini) diktirdiği anlaşılmaktadır (Royer ve Bahar, 2011, s. 156). Bu durumda çok büyük olasılıkla burada muhtemelen Zeus Astrenos'un *gerousiası* dışında ikinci bir tanrıya yani Plouton'a ait bir yaşlılar meclisi olmalıydı⁶. Ayrıca Astra'da üzerinde kartal betimi bulunan ve *gerousianın* geçtiği bir başka stel daha ele geçmiştir (Royer ve Bahar, 2011, s. 158 no. 5 fig. 5).

Astra'da olduğu gibi yakın çevresindeki Bozkır'da (Robert, 1965, s. 28; Delemen, 1999, s. 368) ve bir Lykaonia yazıtında (Robert, 1965, s. 26; Laminger-Pascher, 1992, s. 127-128 no. 169) da Plouton ismine rastlanmaktadır. Astra yazıtının getirmiş olduğu en önemli yenilik ise *gerousianın* bir tanrıyla bağdaştırılmış olarak geçmesidir⁷. O halde burada merkezinde rahiplerin olduğu organizasyonlar düzenlenmekte, rahipler *gerousiada* dini ve aynı zamanda politik konularda etkin bir rol oynamaktaydılar (Royer ve Bahar, 2011, s. 150). Bu durumda Astra'daki toplantılar (kurullar) yaşlılar meclisi *gerousia* tarafından düzenlenmiş olup burada yerleşimin idaresine dair kararlar alınıyor ve görevler ifa ediliyor olmalıydı⁸. Nitekim icra ettikleri bu görevlerden birisi de yukarıda sözü edilen yazıttan (Royer ve Bahar, 2011, s. 154-155 no. 3 fig. 3) anlaşıldığı üzere tanrı Plouton'a ait toprakları *kleroukhoia* tahsis etmek olmalıydı (Royer ve Bahar, 2011, s. 156). Ayrıca *gerousia* meclisini oluşturan rahiplerin toplantılarını nerede yapmış oldukları da maalesef bilinmemektedir. Ancak Astra'daki *hemikyklios* olarak nitelendirilen yapının bu işlevi görmüş olabileceği konusunda görüşler ileri sürülmektedir (Royer ve Bahar, 2011, s. 157).

Sonuçta çok sayıda önemli yapıyı barındırmakla birlikte Astra bir kent değil, kırsal bir dini yerleşimdir. Zira yukarıda sözü edilen Astra yazıtları, gelişmiş bir Roma dağ köyünün önde gelen yöneticilerinin dini ve politik yetkiler kullanan Zeus Astrenos rahipleri olduğunu ortaya koymaktadır (Drew-Bear, 1996, s. 105, 107).

1.2. Sosyo-Kültürel Yapı

Astra'dan ele geçmiş ve özellikle yapılaşma faaliyetlerine dair yazıtlar burada oldukça zengin bir dağ köyünün (*kome*) varlığını ortaya koymaktadır. Zira bu nitelikli yapıların inşasında belli bir zenginliğe ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan yapıların türü ve inşasında finansman için uygulanan *euergesia* sistemi, yerleşimde Hellen ve Latin kültürünün etkisinin göstergeleri olmalıdır (Royer ve Bahar, 2011, s. 150).

⁶ Burada "*ikinci gerousia*" ifadesinden Plouton tarafından düzenlenmiş birçok yaşlılar meclisinin ikincisi mi, yoksa hiyerarşik bir şekilde Zeus'un rahibinin başkanlığını yaptığı meclisin birinci, Plouton'un ikincisi ve Poseidon'un üçüncü mü olduğunun kastedildiği anlaşılmamaktadır. Ancak daha çok Plouton kültürüne adanmış bir yaşlılar meclisinin ikincisi olması gerektiği düşünülmektedir. Bu konuda bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 156.

⁷ Bu konudaki tartışma ve yorumlar için bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 156 dn. 58.

⁸ *Gerousia* meclisi ve üyelerini belgeleyen mezar yazıtlarına Astra'nın yaklaşık 18 km kuzeybatısındaki Zengibar Kalesi'nde (Isauria) ve Zengibar Kalesi'nin 10 km kuzeydoğusundaki Tahtalı'da da rastlanmıştır. Söz konusu yazıtlar için bkz. Swoboda vd., 1935, s. 89-90 no. 245, 98-99 no. 282.

1.2.1. Yapılaşma Faaliyetleri ve *euergesia*

Hayırseverlik anlamına gelen *euergesia*, Yunan kültürünün bir parçası olup yerleşimlerin imar faaliyetlerinde son derece önemli bir rol oynamıştır (Engen, 2010, s. 155)⁹. *Euergetes*lerin Roma döneminde özellikle de MS 2. yüzyılda ortaya çıkması Pax Romana'nın (Roma Barışı) sağladığı barış ve refah ortamından kaynaklanmıştır. MS 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilen Astra yazıtlarının bazıları, bir dağ yerleşimi olmasına rağmen burada önemli yapıların varlığını belgelemekte ve bunların bir kısmının *euergesia* sistemi ile yapıldığını göstermektedir.

Astra'da çok önemli yapıların inşa edildiğini gösteren epigrafik belgelerden birisi yerleşimdeki bir mimari blok üzerinde *tabula ansata* içerisine kazınmış dokuz satırlık yazıttır (Bean ve Mitford, 1970, s. 133-134 no. 129; Royer ve Bahar, 2011, s. 150-152 no. 1 fig. 1). İşlevi belirlenememiş bir duvarın inşasından söz eden yazıttan anlaşıldığına göre duvar, Valens'in oğlu Herennius'un rahipliğinde 50, Mousetas'ın oğlu Appas'ın rahipliğinde 47 *denarii* ödenmek suretiyle sanatçılar Paulos'un torunu Tas'ın oğlu Appas ve onun erkek kardeşi Gaius ile Kadauos'un torunu Pas'ın oğlu Zezis tarafından yaptırılmıştır (Royer ve Bahar, 2011, s. 151). Muhtemelen MS 2. yüzyıla tarihlendirilen bu duvarı yapan üç sanatçının, Valens'in oğlu Herennius'un rahipliğinde *summa honoraria*¹⁰ unvanı ile kendi yevmiyelerinden vererek söz konusu duvarın finansmanına katıldıkları anlaşılmaktadır (Bean ve Mitford, 1970, s. 134). Bu yazıt, yerleşimin yönetiminde söz sahibi olan rahiplerin görevlerinden birisinin de finansman sağlamak suretiyle çok sayıda yapının inşa faaliyetlerini üstlenmek olduğunu göstermektedir (Royer ve Bahar, 2011, s. 151).

Astra'dan ele geçmiş bazı yazıtlar, buradaki bir takım yapıların inşasında *euergesia* olgusunun önemli bir yer tuttuğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yerleşimden kopyalanmış bir yazıt (Bean ve Mitford, 1970, s. 130-131 no. 121; Royer ve Bahar, 2011, s. 152-153 no. 2 fig. 2), aynı zamanda *euergesia* uygulamasının sosyal yaşamın zenginleştirilmesindeki yerini de gösteren bir epigrafik belge olması yönüyle önem taşımaktadır. Daha önce de söz edilen yazıttan *komenin* Kounas ve karısı Imma(s)'ı onore ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu onurlandırmanın hangi sebeple yapıldığı yazıtta belirtilmemekle birlikte muhtemelen ekonomik durumu iyi olan bu karı-koca *komeye* yapmış oldukları bir *euergesia* faaliyetinden dolayı onurlandırılmış olmalıdırlar (Kurt, 2018, s. 141). Söz konusu yapının yakınında ele geçmiş bir stelin *tabula ansata* içerisine kazınmış olan yazıtından (Hereward, 1958, s. 75-76 no. 20 fig. 22)¹¹ise Sisiphernes'in oğlu Neoptolemos'un dileğini yerine getiren tanrı Stallos

⁹Hellenistik ve Roma dönemlerinde oldukça etkili bir yapı olan bu sistem, siyasal ve sosyal manada örgütlenmiş kent devletleri olan *polis*lerin en belirgin özellikleri arasındadır. Kamu kaynaklarının yetersiz olduğu durumlarda hayırseverlerin bağışları sayesinde yerleşimlerde kamu anıtları ya da binaları ihtişamlı şekilde yapılmaya devam etmiş hatta festivaller dahi bu yardımlar sayesinde alışıktığı görkemli şekliyle kutlanabilmiştir. Zira bir *polis*in yönetim ve idaresinde soyluların kamu görevleri için harcadıkları zaman, para ve kaynaklar oldukça etkili bir rol oynamıştır. Hayırseverlerin bu üstün bağış ve hizmetleri karşılığında aldıkları onurlar soylu kesim arasında hayır yaparak itibar elde etme yarışına neden olmuştur (Gygax, 2016, s. 5-6; Güler ve Ünver, 2017, s. 30; Xydopoulos, 2018, s. 83). *Euergesia* her ne kadar hem Hellenistik hem de Roma döneminde var olmuş olsa da temelde amaçları arasında büyük bir fark dikkat çekmektedir. Nitekim Hellenistik dönemde hayırseverlerin yaptıkları bağışlar tamamen gönüllülük esasına dayanırken, Roma'da tanınırlık ve saygınlık amaçlıdır (Cantacuz, 2018, 242).

¹⁰ Bir kamu görevinin üstlenilebilmesi için güvence olarak farklı tür ve miktarlarda ödenen ücret anlamına gelen *summa honoraria* hakkında detaylı bilgi için bkz. Lévy, 1899, s. 259; Duncan-Jones, 1982, s. 86; Cébeillac, 1990, s. 700; Dmitriev, 2005, s. 153; Ünver, 2019, s. 530.

¹¹ Yazıtın sonraki edisyonları için bkz. SEG, 17 no. 673; Royer ve Bahar, 2011, s. 169-170 no. 20.

Astrenos'a¹² masrafını kendisi karşılayarak bir sunak adadığı anlaşılmaktadır (Mitford, 1990, s. 2151). Yine Astra'da bir blok üzerinde *tabula ansata* içerisine kazınmış yazıt (Bean ve Mitford, 1970, s. 133 no. 127; Royer ve Bahar, 2011, s. 168-169 no. 19 fig. 16) vasıtasıyla Apilalas'ın büyük torunu, Pr[iscianus]'un torunu Zeudas'ın yazıtta adı kayıp olan oğlunun masraflarını kendisi karşılayarak bir sunak adadığı belgelenmektedir.

Zeus Tapınağı'nın kalıntıları arasında bulunan bir yazıtta ise (Sterrett, 1888, s. 48-49 no. 69)¹³Pathoun adında bir şahsın Porinda'dan taş ustaları getirmek suretiyle masraflarını kendisi karşılayarak Astra'lı Zeus'a adanan bir eser yaptırdığından söz edilmektedir. Bir *euergetes* olan Pathoun büyük olasılıkla Zeus Tapınağı ile ilişkili bir yapı inşa ettirmiş olmalıdır (Kurt, 2018, s. 141). Yine Zeus Tapınağı'nda ele geçmiş bir arşitrav üzerindeki yazıtta (Sterrett, 1888, s. 47 no. 66)¹⁴ göre Zeus Tapınağı'na hizmet etmiş olan Isauralı Inonnai Apilalas adında bir hayırsever, tapınağın duvarla çevrili (*peribolos*) ön avlusunu (*pronaos*) Zeus için adak olarak ve masraflarını kendi karşılayarak yaptırmıştır. Ayrıca buradaki bir blok üzerinde okunmuş yazıttan (Bean ve Mitford, 1970, s. 131 no. 124 fot. 108; Royer ve Bahar, 2011, s.164) Alkios adlı bir kişinin kızı Arara'nın Zeus Astrenos'a bir adak yaptırdığı anlaşılmaktadır. Zeus Tapınağı'nın yakınında bulunmuş bir kaide üzerinde yer alan yazıt (Hereward, 1958, s. 76-77 no. 21 fig. 23)¹⁵ sayesinde Apilalas'ın büyük torunu, Sisiphernes'in torunu, Priscianus'un oğlu Aurelius Paulinus'un masraflarını kendisi karşılayarak bir *tethrippos* (quadrige = dört atlı araba) ve babasının adağı için heykeller yaptırmış olduğu belgelenmektedir (Kurt, 2018, s. 141). Aynı yerden kopyalanmış ve daha önce de sözü edilen bir başka yazıtta (Royer ve Bahar, 2011, s. 154-155 no. 3 fig. 3) da Zeus Astrenos'un arazi kiracılarının (*kleroukhai*), Apilalas'ın torunu ve Indous'un oğlu olan Isauralı rahip ve hayırsever Zeudas'ı onurlandırdıklarından söz edilmektedir. Yazıttan Astra'daki Zeus Tapınağı'na hizmetinden dolayı ödüllendirildiği anlaşılan Zeudas'ın hayırseverlik yönü özellikle vurgulanmaktadır ki muhtemelen Astra için başkaca hayır hizmetlerinde de bulunmuş olabilir.

Yukarıda da söz edildiği üzere Astra'nın yönetiminde söz sahibi olan rahipler aynı zamanda imar faaliyetleri de yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Astra'da yerleşim tarafından onore edilen rahiplerin varlığını gösteren yazıtlar da belgelenmiştir. Bir kilisenin iç duvarında yer alan *tabula ansata* içerisine kazınmış bu türden bir yazıt (Royer ve Bahar, 2011, s. 159-160 no. 8 fig. 8), üçüncü defa rahip olan Kottes'in oğlu Aur(elius) Telephos'un masraflarını kendisi karşılayarak yaptırdığı bir yeri (*topos*) belgelemektedir. Büyük olasılıkla bir kamu yapısı olan bu yeri Telephos'un kendi parası ile yaptırılmış olması, onun Astra'daki imar faaliyetlerine bir *euergetia* katkısı olarak değerlendirilebilir (Royer ve Bahar, 2011, s. 161; Kurt, 2018, s. 141-142).

Ayrıca Astra'da *agoranın* girişinde Poseidon'un bir rahibini onurlandırmak için dikilmiş üçgen alınlıklı bir mezar steli ele geçmiştir. Sözü edilen stelin dikdörtgen bir panoya kazınmış yazıtından (Royer ve Bahar, 2011, s. 158-159 no. 6 fig. 6) tanrı için inşa edilmiş bütün yapıların masraflarını kendisi karşılayan ve Poseidon'un adil bir rahibi olan

¹² Zeus Stallos'un Zeus Astrenos'a uygun düşen yerli bir Anadolu tanrısı ve Zeus isminin Anadolulu formu olduğu konusunda bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 169.

¹³ Yazıtın sonraki edisyonları için bkz. Hereward, 1958, s. 73-74 fig. 21; Royer ve Bahar, 2011, s. 161-162 no. 9.

¹⁴ Yazıtın sonraki edisyonları için bkz. Bean ve Mitford, 1970, s.131 no. 124 fot. 108; Royer ve Bahar, 2011, s. 163-165 no. 13.

¹⁵ Yazıtın sonraki edisyonları için bkz. SEG, 17 no. 674; Royer ve Bahar, 2011, s. 165-166 no. 14 fig. 12a-b.

Mannas'ın oğlu Oulion'un onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Burada Oulion tanrı Poseidon için inşa ettirmiş olduğu yapıların bütün masraflarını hayırsever olarak kendisi karşılamıştır.

Bunların dışında Astra'nın güneydoğusundaki Çataloluk tepesinden ele geçmiş bir stelin yazıtından (Bean ve Mitford, 1970, s. 135 no. 132 fot. 112; Royer ve Bahar, 2011, s. 192-193 no. 66). Zeus Astrenos'un kutsal kölesi (*hierodoulos*) Pappas'ın adı kayıp oğlunun bir adağın yerine getirilmesi için masraflarını kendisi karşılayarak 200 *denariya*ya bir yapı inşa ettirdiği anlaşılmaktadır.

Bütün bu yazıtlardan yerleşimin yönetiminde söz sahibi olan rahipler başta olmak üzere Astralı hayırseverlerin *euergesia* sistemiyle kamu yararına çok sayıda yapı inşa ettirdikleri anlaşılmaktadır.

1.2.2. Sosyo-Kültürel Durum

Isauria yerleşimi Astra'dan ele geçmiş yazıtlardaki şahıs isimleri üzerine yapılan analizler, yerleşimin demografik yapısı ve Hellen-Roma kültürünün sosyal yaşam üzerine etkileri konusunda önemli sayılabilecek ipuçları vermektedir. Yerleşimden bugüne kadar yayımlanmış 68 yazıtta (Royer ve Bahar, 2011) geçen şahıs isimlerinden 30'u yerli, 15'i Yunan, 13'ü Latin ve 1 tanesi de Pers ismidir. Bunların dışında Luwi kökenli isimlerin de kullanılmış olabileceği, Çataloluk tepesinde bulunmuş olan rahip listesi yazıtının (Royer ve Bahar, 2011, s. 150, 193 no. 67) sonunda kullanılan *banouais*¹⁶sıfatından hareketle dile getirilmektedir (Mitford, 1980, s. 1255). İsimlerin yarısının yerli olması burada yerel unsurların önemine ve devamlılığına işaret etmektedir. Buna karşılık yerleşimdeki isimlerin diğer yarısını teşkil edecek şekilde önemli ölçüde Yunan ve Latin ismine rastlanması Yunan ve Roma kültürünün yerleşimdeki etkisinin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.

Zeus Tapınağı'nın yakınında bulunmuş, üzerinde mızrak ve kalkan yer alan¹⁷ ve Zeus Astrenos'a yapılmış bir adağı gösteren kaide üzerindeki yazıt (Hereward, 1958, s. 76-77 no. 21 fig. 23)¹⁸ tarihi süreçte yerleşimin sosyo-kültürel yapısındaki değişikliğe dair önemli ipuçları vermektedir. Öyle ki söz konusu yazıttan bir ailenin dördüncü kuşaktan üyesi olan ve Aurelius *gentiliciumu* ile birlikte Latin ismi taşıyan Paulinus'un masraflarını kendi karşılayarak *tethrippos* (*quadrige* =dört atlı araba)¹⁹ yaptırdığı babasının adağı uyarınca heykelleri diktiği anlaşılmaktadır. Bu kişi Latin isimli Priscianus'un oğlu, Pers ismi taşıyan Sisiphernes'in²⁰ torunu ve yerli isimli Apilalas'ın büyük torunudur. Yazıtta en eskiden başlayarak yerli, Pers ve Latin isimlerinin nesiller boyunca sırasıyla anılması birbirlerinden

¹⁶Çataloluk Tepesinde bulunan ve yedi rahibin isimlerini listeleyen yazıtta, her bir rahip için onursal anlamına gelen *entimos* sıfatı kullanılmış olup yazıtın son satırında bu sıfat ile birlikte *banouais* sözcüğü kullanılmaktadır. Yunanca olmayan bu sözcüğün Isauria'ya özgü bir unvan olması gerektiği konusundaki yorum ve öneri için bkz. Robert ve Robert, 1972, s. 495.

¹⁷ Ortasında kartal motifi ile birlikte mızrak ve kalkanın yer aldığı benzer bir yazıtlı mezar steli için bkz. Swoboda vd., 1935, s. 92-93 no. 260

¹⁸ Yazıt hakkında ayrıca bkz. Bean ve Mitford, 1970, s. 130 dn. 30; Robert, 1959, s. 215 no. 454; SEG, 17 no. 674; Royer ve Bahar, 2011, s. 165-166 no. 14 fig. 12a-b. Yazıtın çevirisi: "Apilalas'ın büyük torunu, Sisiphernes'in torunu, Priscianus'un oğlu Aurelius Paulinus; dört atlı arabayı masraflarını kendisi karşılayarak yaptırdı ve babasının adağı uyarınca heykelleri (dikti)".

¹⁹ Yazıtın Zeus Astrenos Tapınağı yakınında bulunması ve Astra'nın baş tanrısının Zeus Astrenos olması dolayısıyla bu dört atlı arabanın Zeus'a ait olması gerektiği düşünülmektedir. Bu konuda bkz. Robert, 1959, s. 259 no. 454.

²⁰Astra'da Sisiphernes Pers ismi üç yazıtta daha geçmektedir (Zgusta, 1964, s. 468-469 § 1436-8; Royer ve Bahar, 2011, s.165-166 no. 14, 169-170 no. 20, 176 no. 36). Bu yazıtların tarihi açıdan önemi bölgede eski bir Pers iskânının varlığını dolayısıyla Pers egemenliğinin buralara kadar yayıldığını doğruluyor olmasıdır. Bu konuda bkz. Drew-Bear, 1996, s. 105; Yılmaz, 2005, s. 63; Royer ve Bahar, 2011, s. 150, 169 dn. 119.

oldukça farklı yapılardaki bu kültürlerin aynı aile içerisinde nasıl kaynaştıklarının en somut göstergesidir. Hatta bu durum, yerleşimde sırasıyla yerli, Pers ve Greko-Romen iskanının kanıtı olarak da değerlendirilmektedir (Royer ve Bahar, 2011, s. 166). Aynı şekilde yerleşimde bulunan bir stelin *tabula ansatası* içerisine kazınmış yazıtından (Hereward, 1958, s. 75-76 no. 20 fig. 22)²¹ Yunan isimli Neoptolemos'un babasının Sisiphernes Pers ismini taşıdığı anlaşılmaktadır. Sisiphernes Pers ismini taşıyan babanın oğluna Neoptolemos Yunan ismini vermiş olması yerleşimde Pers ve Yunan kültürlerinin nasıl bir etkileşim içerisinde olduklarını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Yazıtlarda geçen bazı şahıs isimleri üzerine yapılacak analizler de tarihi süreçte Yunan ve Roma kültürünün etkilerini ve demografik yapıdaki değişikliği gözler önüne sermektedir. *Tabula ansata* içerisine kazınmış dokuz satırlık bir yazıttan (Bean ve Mitford, 1970, s. 133-134 no. 129; Royer ve Bahar, 2011, s. 150-152 no. 1 fig. 1) yerleşimdeki bir duvarı Paulos'un torunu Tas ve oğlu Appas'ın yaptırdığı anlaşılmaktadır. Burada baba Latince isim taşırken oğul ve torunun isimleri yerlidir. Aynı yazıtta yerli bir isme sahip Appas'ın erkek kardeşi Gaius ise Latin ismi taşımaktadır.

Astra'da aynı ailede yerli, Yunan ve Latin isimlerinin kaynaştığını belgeleyen yazıtlar da mevcuttur. Kilisenin apsis duvarında bulunmuş böyle bir yazıttan (Royer ve Bahar, 2011, s. 155-157 no. 4 fig. 4) Yunanca bir kahraman ismi taşıyan Menelaos yerli Immas ile evlidir ve oğullarına yaygın bir Latin ismi olan Iulius adını koymuşlardır. Bir başka yazıtta (Royer ve Bahar, 2011, s. 158-159 no. 6 fig. 6) benzer şekilde Poseidon'un rahibi olan yerli Mannas, oğluna Iulius Latin ismini koymuştur. Kilisenin kuzeybatısında keşfedilmiş bir duvarda gömülü yazıttan (Royer ve Bahar, 2011, s. 159-160 no. 7 fig. 7) ise Neoptolemos adındaki Yunanca isim taşıyan kişinin oğluna Paulinius Latin ismini koyduğu anlaşılmaktadır²². Bir diğer yazıtta (Bean ve Mitford, 1970, s. 133 no. 127; Royer ve Bahar, 2011, s. 168-169 no. 19 fig. 16) yerli Apilalas'ın büyük torunu Priscianus Latin ismini taşırken, onun torunu Zeudas yerli isme sahiptir.

Astra'nın içerisinde yer aldığı bölgenin sosyo-kültürel yapısında meydana gelen değişiklikleri en iyi şekilde yansıtan epigrafik belgelerden birisi de Astra yakınlarında Çataloluk tepesinde kaydedilmiş rahipler listesini içeren bir yazıttır (Bean ve Mitford, 1970, s. 135-136 no. 133 fot. 113; Bahar ve Royer, 2011, s. 193-194 no. 67). Yazıtta aynı aileden hem Latin hem Yunan hem de yerli isim taşıyan rahiplerin varlığı anlaşılmaktadır. Latince Paulus ismi taşıyan rahibin oğluna Yunanca Bion torununa ise yerli Pappas ismi verilmiştir. Bununla birlikte hepsi de rahip olan yerli isimli babaların oğullarının Yunanca isimler taşıdıkları veya tersine Yunanca isimlere sahip babaların oğullarına yerli isimler verdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin yazıtta Yunanca Konon, Pasion ve Bion gibi isimlere sahip babaların kendileri gibi rahip olan çocuklarının sırasıyla Pappas, Zeudas, Taos gibi yerli isimler taşıdıkları görülmektedir. Bununla birlikte Koseis ve Zeudas yerel isimli babaların oğullarına Konon ve Kastor Yunan isimleri koydukları anlaşılmaktadır. Çataloluk rahip listesindeki rahiplerin isimleri burada bir taraftan yerel kültürün varlığını etkin bir şekilde devam ettirdiğine işaret ederken, diğer taraftan Hellen kültürünün de önemli derecede etkili olduğunu göstermektedir.

²¹ Yazıtın sonraki edisyonları için bkz. SEG, 17 no. 673; Royer ve Bahar, 2011, s. 169-170 no. 20.

²² Neoptolemos isminin geçtiği diğer Astra yazıtları için bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 169-170 no. 20-21. Bu isme yakın çevrede de rastlanmaktadır, bkz. Swoboda vd., 1935, s. 20 no. 25-26; Laminger-Pascher, 1992, s. 210 no. 360.

İmparator Caracalla'nın (MS 211-217) imparatorluğu zamanında, MS 212 yılında çıkarılan *Constitutio Antoniniana* yasası ile (Tekin, 2008, s. 266) Roma imparatorluğu sınırları içerisindeki insanlara vatandaşlık hakkı verilmiş ve Aurelius ile Aurelia *gentiliciumu* kullanılmaya başlanmıştır (Hereward, 1958, s. 77). Bu durum Astra yazıtlarında da gözlemlenmektedir²³.

Yazıtlarda geçen iki isim daha yerleşimin tarihi ve kültürel durumuna ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Bunlardan birisi Latin ismi Paulus olup üç Astra yazıtında rastlanmaktadır²⁴. Bu yazıtlardan birisinde Paulus'un oğlu Paulus olarak geçmektedir (Royer ve Bahar, 2011, s. 175 no. 31). Diğer bir mezar yazıtta ise (Royer ve Bahar 2011, s. 183-184 no. 49 fig. 40) Kibalis'in yazıtta adı tam deşifre edilemeyen kocasının Tarsus'a hareket etmiş ve orada hastalanarak ölmüş olduğu söylenmektedir. Buradan hareketle Paulus ismine Astra yazıtlarında sık rastlanmasının Aziz Paulus'un doğduğu şehir olan Tarsus'un bir kültürel etkisi olarak yorumlanmaktadır (Royer ve Bahar, 2011, s. 152). Ancak söz konusu isimlerin sayıca fazlalığında Tarsus'un etkisinin varlığı kabul edilmekle birlikte, bu durumun bizzat Aziz Paulus'un bölgeyi ziyareti ile ilişkisi de düşünülebilir. Nitekim Paulus ismine Lystra'dan Laranda'ya giden yol güzergâhında sıklıkla rastlanmış olup (Breytenbach ve Zimmermann, 2018, s. 210; Kurt ve Bulut, 2019, s.111 dn. 47)²⁵Astra, bu bölgeye oldukça yakın bir konumdadır. Aynı bağlamda değerlendirilebilecek ikinci isim ise Yunanca Konon ismidir. Yukarıda sözü edilen rahipler listesinde Konon adı taşıyan rahiplerin fazlalığı dikkat çekicidir. Bu durum çok büyük olasılıkla bölge için önemli bir şahsiyet olan Bidana'lı Konon²⁶ile ilişkili olmalıdır. Aziz Konon'un yaşadığı zaman konusunda değişik görüşler ileri sürülmekle birlikte²⁷, azizin kültürünün sadece yaşamış olduğu Isaura kenti çevresi ile sınırlı kalmayıp iç bölgelerdeki bütün Kalykadnos Havzası'na da yayılmış olduğu ve buralarda adına kiliselerin yapıldığı anlaşılmıştır (Pilhofer, 2018, s. 240-269, 274).

Astra'dan bazı yazıtlar ise kölelerin varlığını belgelemektedir. Bu yazıtlardan birisinde (Sterrett, 1888, s.50 no. 71; Royer ve Bahar, 2011, s. 179 no. 45) adı verilmeyen kadın bir kölenin kendisi ve ailesi için bir mezar steli yaptırdığı belgelenmektedir. Çataloluk tepesinden kopyalanmış bir yazıt (Bean ve Mitford, 1970, s. 135 no. 132 fot. 112; Royer ve Bahar, 2011, s. 192 no. 66) ise Zeus Astrenos'un kutsal kölesi Pappas'ın adı kayıp oğlunun Zeus'a bir adak sunduğunu göstermektedir.

1.2.3. Dini Yapı

Astra'da ele geçirilmiş yazıtların büyük çoğunluğu dini hayatla ilişkilidir. Yazıtlar, yerleşimde Zeus, Plouton, Poseidon ve Hera kültlerinin varlığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda Astra yerleşiminin dini unsurlar açısından zenginliğinin ve çeşitliliğinin de somut bir kanıtını oluşturan bu kültür içerisinde en önemlisi hiç kuşkusuz Zeus kültürüdür. Kültür

²³ Astra'da Aurelius ve Aurelia'nın geçtiği yazıtlar için bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 160-161 no. 8 fig. 8; Hereward, 1958, s. 76-77 no. 21 (= SEG, 17 no. 674; Royer ve Bahar, 2011, s. 165-166 no. 14); Sterrett, 1888, s. 49-50 no. 70 (= Royer ve Bahar, 2011, s. 173 no. 27).

²⁴ Söz konusu yazıtlar için bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 150-152 no. 1 fig. 1, s. 175 no. 31, s. 183-184 no. 49 fig. 40.

²⁵Bölgede Paulus adının geçtiği yazıtlar için bkz. Balçıkhisar: Ramsay, 1905, s. 178 no. 82; Alkanan: MAMA VIII, 21 no. 119, 22 no. 126, 19 no. 111; Dorla: MAMA VIII, 30 no. 165, 28 no. 152; Çürük Ümü Ören: MAMA VIII, 36 no. 199; Güdelesin: MAMA VIII, 36 no. 202; MAMA VIII, 35 no. 196; Karasenir: MAMA VIII, 32 no. 174.

²⁶ Bidana'lı Aziz Konon'un hayatı için bkz. Trautmann ve Kolstermann, 1934, s. 300, 306, 315-316; Halkin, 1985, s. 8-9 no. 4, 20 no. 15; Pottier, 2005, s. 452.

²⁷ B. D. Shaw (1990, s. 246) Konon'u MS 1. yüzyılın bir kişiliği olarak göstermekte iken, P. Pilhofer (2018, s. 231) son zamanlarda yaptığı çalışmada onun MS 3. yüzyılın sonlarına doğru yaşamış olduğu görüşünü ileri sürmüştür.

bölgedeki önemini vurgulayan kanıtların başında şüphesiz etkileyici bir yapıya sahip olan Zeus Tapınağı'nda bulunan sunak gelmektedir (Mitford, 1990, s. 2151)²⁸. Zeus Astrenos'a adanmış ve oldukça kompleks bir yapı olan tapınağın kalıntıları yerleşimde görülebilmektedir ki buradaki rahiplerin Zeus'un rahipleri olduğu kabul edilmektedir (Sherk, 1991, s. 234 dn. 32; Pilhofer, 2018, s. 62). Ayrıca Astra'daki bu tapınak dışında Zeus Astrenos'a ait bir başka tapınağın da Çataloluk tepesinde olduğu önerisi getirilmiştir (Bean ve Mitford, 1970, s. no. 132-134; Robert ve Robert, 1972, s. 514; Pilhofer, 2018, s. 62-63).

Zeus Astrenos'a ait tapınak kalıntıları dışında yerleşimde Zeus kültürünün varlığına dair bir diğer kanıtı da yazıtlar oluşturmaktadır (Mitford, 1990, s. 2151). Öyle ki Astra yazıtları içerisinde birçoğu Zeus Stallos ya da yerel *epitheti* ile Astrenos'u onurlandırmaktadır ki bu da yerleşimde Zeus Astrenos kültürünün yaygınlığına işaret etmektedir. Bunlardan birisi yukarıda da değinildiği üzere Zeus Astrenos'un arazi kiracılarını (*kleroukhoi*) göstermektedir²⁹. Bir diğer yazıttan (Bean ve Mitford, 1970, s. 131-132 no. 124) ise Alkios'un kızı Arara'nın tanrının tapınağına *hierodouloi* (kutsal köle) olarak iki kişi görevlendirdiği anlaşılmaktadır (Robert, 1972, s. 495; Şahin, 2001, s. 28; Royer ve Bahar, 2011, s. 164-165).

Astra'da yer altı zenginliklerinin tanrısı Plouton'un varlığı da yine yazıtlardan anlaşılmaktadır³⁰. Plouton'un yazıtlarda geçmesi bölgede hatta Astra'da madenlerin işletilmesiyle ilişkilendirilmektedir (Royer ve Bahar, 2011, s. 149). Zira yerleşimde cüruflar bulunmakta ve maden galerisinin girişine rastlanmaktadır (Ermişler ve Sertok, 1996, s. 315-331).

Burada ele geçmiş bir diğer epigrafik belge ise Poseidon'un bir rahibi için onurlandırma yazıtıdır (Royer ve Bahar, 2011, s. 158-159 no. 6 fig. 6). Bu da Astra'da Poseidon kültürünün varlığını ortaya koymuştur. Poseidon'un Astra'da toprağın verimliliği ve araziyle olan bağıyla dağların tanrısı olması gerektiği değerlendirilmektedir (Royer ve Bahar, 2011, s. 159). Astra'daki bir stel üzerinde yer alan yazıtta ise aynı zamanda yerleşimde Hera kültürünün varlığının kanıtı da sayılabilecek olan "Hera'nın (sunağı)" ifadesi geçmektedir (Bean ve Mitford, 1970, s. 133 no. 128 fot. 110; Bahar ve Royer, 2011, s. 171-172 no. 24 fig. 20).

Ayrıca Astra yazıtları burada çok sayıda rahibin varlığını ortaya koymaktadır³¹. Yine Astra yakınlarındaki Çataloluk tepesinde rahiplerin listesini veren bir yazıttan yedi rahibin adı bilinmektedir (Bean ve Mitford, 1970, s. 135-136 no. 133 fot. 113; Royer ve Bahar, 2011, s. 193-194 no. 67). Burada rahiplerinin atalarının da rahip oldukları anlaşılmaktadır ki rahiplik mesleğinin aynı ailede sülaleler boyu devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu listede dikkat çeken bir diğer husus ise baba isimleriyle birlikte verilen yedi rahibin başına *entimos*

²⁸Zeus Astrenos'un kökeninin yerel bir Anadolu kültürü olabileceği ve MS 2.-3. yüzyıllarda ortaya çıkmış olduğu konusunda bkz. Mitford, 1990, s. 2151. Zeus Astrenos kültürü hakkında ayrıca bkz. Şahin, 2001, s. 27-28.

²⁹Royer ve Bahar, 2011, s. 154-155 no. 4 fig. 4. Yazıtın çevirisi: "Zeus Astrenos'un arazi kiracıları (*kleroukhoi*) Apilalas'ın torunu Indous'un oğlu Isauria'nın rahibi, adil ve iyiliksever Zeudas'ı (onore ettiler)". Zeus Astrenos'un geçtiği diğer Astra yazıtları için bkz. Sterrett, 1888, s. 48-49 no. 69 (= Hereward, 1958, s. 73-74 fig. 21; Royer ve Bahar, 2011, s. 161-162); Sterrett, 1888, s.48 no. 67 (= Royer ve Bahar, 2011, s. 162 no. 11 fig. 10); Royer ve Bahar, 2011, s. 162 no. 12 fig. 11; Sterrett, 1888, s. 47 no. 66 (= SEG, 17 no. 675; Royer ve Bahar, 2011, s. 163-165 no. 13); Hereward, 1958, s. 75-76 no. 20 fig. 22 (= SEG, 17 no. 673; Royer ve Bahar, 2011, s. 169 no. 20); Bean ve Mitford, 1970, s.135 no. 132 fot. 112 (= Royer ve Bahar, 2011, s. 192 no. 66).

³⁰Royer ve Bahar, 2011, s. 155-157 no. 4 fig. 4. Yazıtın çevirisi: "Plouton'un ikinci gerusiası Menelaos'un oğlu saygıdeğer rahip Iulius'un ve karısı Immas'ın (heykellerini) dikti".

³¹ Bu yazıtlar için bkz. Royer ve Bahar, 2011, s. 155-156 no. 4 fig. 4; 158-159 no. 6 fig. 6; 160-161 no. 8 fig. 8.

(saygıdeğer/onurlu) ifadesi eklenmişken, sonuncusu için “*banouais*” ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Ne anlama geldiği henüz çözülememiş olan bu sözcüğün Isauria’ya özgü yerel bir unvan olabileceği konusunda görüşler dile getirilmektedir (Robert ve Robert, 1972, s. 495; Sherk, 1991, s. 234 dn. 32).

SONUÇ

Astra’dan ele geçmiş çok sayıda yazıttan birisi, zaman zaman bazı modern kaynaklarda kent olarak söz edilen bu Isauria yerleşiminin bir köy (*kome*) olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu yazıtlarda geçen ve büyük bir bölümünün *euergesia* sistemi ile inşa edildiği anlaşılan yapılar, burada oldukça gelişmiş bir kırsal yerleşimin varlığını ortaya koymaktadır ki bunda hiç şüphesiz yerleşimin stratejik konumu ve başkent Isaura’ya (Zengibar Kalesi) yakınlığı etkili olmuş olmalıdır. Ayrıca yerleşimin çok önemli bir dini merkez olması da muhtemelen gelişiminde bir başka faktörü oluşturmuştur. Astra’daki yazıtların önemli bir bölümü yerleşimin politik ve sosyo-kültürel yapısına ışık tutmaktadır. Söz konusu yazıtlar, Astra’daki zengin Roma dağ köyünün önde gelen yöneticilerinin dini ve politik yetkiler kullanan Zeus Astrenos rahipleri olduğunu ortaya koymaktadır (Drew-Bear, 1996, s. 105, 107).

MS 1.-3. yüzyıllar arasına tarihlendirilen Astra yazıtları söz konusu yüzyıllar arasında bu dağ yerleşiminde okuma yazma oranının ve zengin bir kültür hayatının varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda Astra yazıtlarının onomastik açıdan analizi burada yerel kültürün baskın olduğunu ancak bununla birlikte Hellen ve Roma kültürünün yerleşimin sosyal yaşamına hatırı sayılır derecede etki yaptığını göstermektedir.

Astra yazıtlarından ve yerleşimdeki arkeolojik kalıntılardan burada önemli bir yapılaşma faaliyetinin olduğu da anlaşılmaktadır. Yapılara ait yazıtların tarihlenebilenlerin MS 2.-3. yüzyıllara ait oldukları anlaşılmaktadır ki bu da hem imparatorluk geneli ve hem de Astra’nın bağlı olduğu Isaura’dakilerle bir paralelliğin olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Isaura’daki (Zengibar Kalesi) başta anıtsal yapılar olmak üzere çoğu *euergesia* uygulamasıyla inşa edilmiş birçok eser de söz konusu yüzyıllara aittir (Kurt, 2016, s. 69-73). Astra’daki imar faaliyetlerinin yanı sıra sosyal yaşamın zenginleştirilmesi açısından da *euergesia* olgusunun önemli bir yer tuttuğu yazıtlardan anlaşılmaktadır.

Astra yazıtlarındaki şahıs isimleri burada yerli kültürle birlikte Pers, Yunan ve Latin kültürünün etkisini göstermektedir. Aynı ailede yerli, Pers, Yunan ve Latin isimleri taşıyan şahısların varlığı kültürel çeşitliliğe ve değişkenliğe de işaret etmektedir. Hiç şüphesiz Astra yazıtlarının ortaya koyduğu en önemli gerçek bu dağ yerleşiminin en öne çıkan yönünün dini olduğudur. Astra yazıtlarında başta Zeus olmak üzere Hera, Plouton ve Poseidon gibi kültlerin varlığı belgelenmektedir. Ancak Astrenos *epithetini* yerleşimin ismi Astra’dan almış olan Zeus, yerleşimin en önemli kültünü oluşturmaktadır.

SUMMARY

Astra, about 7 km northwest of Hadim district of Konya province, is a rural Isaurian settlement, located in the Temasalık ruins on the Bolat plateau. It is understood from the inscriptions that Astra was a large and rich *kome* during Roman times. Many inscriptions dating to the 1st-3rd centuries AD found in the settlement limits of a mountain village like Astra are the most important indicators of both the economic and cultural richness of the settlement.

Astra is connected to Isaura (Zengibar Fortress) which is the most important city of Isauria Region and it should be one of the many villages mentioned by Strabo. In there Astra inscriptions reveal the existence of a theocratic political organization with priests in the center. The priests who apparently formed a dominant group in this structure were the influential people using religious and political powers.

The inscriptions on building activities copied from Astra reveal the existence of a very rich mountain village (*kome*). Because, the construction of these qualified buildings requires a certain wealth. Some of the Astra inscriptions dated to the 2nd-3rd centuries AD belong to the construction activities and the practice of *euergesia*. The type of buildings and the *euergesia* system applied in the construction of these buildings should be regarded as clear indicators of the effects of Greek and Hellenic culture on social life in the settlement. As a matter of fact, there are inscriptions indicating the presence of the priests who are probably honored by the settlement in Astra, and it is understood that the of Astra philanthropists, especially the priests, carried out numerous activities in the public interest by operating the *euergesia* system.

It is possible to make some inferences about the demographic structure of the settlement and the effects of Roman culture on social life from the examinations made on the names of individuals in Astra inscriptions. Local names which form half of the total names mentioned in the inscriptions published up to the present point a strong local body. On the other hand, significant Greek and Latin names, which constitute the other half of the settlement names, show the extent of the influence of Greek and Roman culture on the settlement. In addition, some inscriptions in Astra that contain personal names provide important clues about the change in the demographic structure of the settlement in the historical process. The most remarkable of these is the inscription on the base which is showing a votive to Zeus Astrenos. It is understood from the inscription that the dedication was made by Aurelius Paulenios, who a member of the fourth generation of a family and bearing the Latin name Aurelius *gentilicium*. This person the son of Priscianus who name Latin, he is grandson of Sisiphernes and the great-grandson of Apilalas who bearing native name. Starting from the oldest in the inscription, the names of indigenous, Persian, Greek and Latin names in a family for generations indicate the effect of these cultures on the settlement. The names of Paul and Conon, mentioned more than once in the inscriptions, are notable names in terms of shedding light on the historical and cultural situation of the settlement. When these two names on the one hand and the presence of churches in the settlement are evaluated together, it can be predicted that Astra, an important religious center in the pagan period, maintained this status in the Early Christian period.

The majority of the inscriptions found in Astra seem to have religious content. Astra inscriptions document the existence of Zeus, Plouton, Poseidon and Hera cults. The number of inscriptions honoring Zeus Astrenos is another remarkable point, which indicates the

prevalence of the Zeus Astrenos cult. In addition, the Astra inscriptions reveal the presence of a large number of priests, as well as a list of seven priests from Cataloluk hill near the settlement. From this list, it is understood that the ancestors of the priests performed the same profession, which shows that the priesthood profession continued for a long time.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2019). *Anadolu'da Helenistik Dönem'de Resmi Yazışmalar: Kraliyet Mektupları-Kent Kararnameleri-Anlaşmalar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bahar, H.(1996). Isauria Bölgesi'nin Antik Çağdaki Yerleşim Merkezleri. *Anadolu Araştırmaları*, Prof. Dr. Afif Erzen'e Armağan, Sayı XIV, s. 51-91.
- Balty, J.-C. (1991). *Curia ordinis: recherches d'architecture et d'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain*, Bruxelles: Académie royale de Belgique.
- Bean, G. E. ve Mitford, T. B. (1970). *Journeys In Rough Cilicia 1964-1968*, ÖAW, phil.-hist. Kl. 102, Ergänzungsbände zu Den Tituli Asiae Minoris 3, Wien: Hermann Böhlau Nachf./Graz-Wien-Köln Kommissionsverlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften.
- Cantacuz, A. (2018). Some New Considerations about Evergetism in Asia Minor. The Hellenistic Period and the First Century BC. *American Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences (ASRJETS)*, 43/1, s. 241-262.
- Cébeillac, M. (1990). L'évergétisme des magistrats du Latium et de la Campanie des Gracques à Auguste à travers les témoignages épigraphiques. *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité*, tome 102/2, s. 699-722.
- Davis, E. J. (1879). *A Journal of Travel in Cilicia (Pedia and Trachea), Isauria, And Parts of Lycaonia and Cappadocia*, London: Edward Stanford, 55, Charing Cross, S. W.
- Delemen, İ. (1999). *Anatolian Rider-Gods: a Study on Stone Finds from the Regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period*, Bonn: Rudolf Habelt.
- Dmitriev, Sviatoslav (2005). *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford: Oxford University Press.
- Drew-Bear, Thomas (1996). Antiocheia Ve Astra'da Yapılan Araştırmalar. XIII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı (29 Mayıs – 2 Haziran 1995 Ankara)*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, s. 104-105.
- Duncan-Jones, R. (1982). *Economy of the Roman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Engen, T. D. (2010). *Honor and Profit: Athenian Trade Policy and the Economy and Society of Greece, 415-307 B.C.E.*, Michigan/Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Ermişler, O. (1994). Astra Antik Kenti (Bolat Ören Yeri) 1992 Yılı Temizlik ve Sondaj Çalışmaları. IV. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri, (26-29 Nisan 1993 Marmaris)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 385-403.
- Ermişler, O. (1997). Astra-1993 Çalışmalarında Bulunan Roma Çağından İki Mezar. *Müze Dergisi*, 10-11, s. 39-44.
- Güler, E. ve Ünver, G. (2017). Roma Dönemi Karia Kentlerinde Dağıtımlar. *Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (April 20-23)*, İstanbul, s. 30-42.
- Gygax, M. D. (2016). *Benefaction and Rewards in The Ancient Greek City The Origins of Evergetism*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Halkin, F. (1985). Vie de S. Conon d'Isaurie. F. Halkin – P. Devos – J. van der Straeten – F. van Ommeslaeghe – H. Fros (eds.), *Analecta Bollandiana: revue critique d'Hagiographie*, 103, s. 5-34.
- Hereward, D. (1958). Inscription from Pamphylia and Isauria. *The Journal of Hellenic Studies*, 78, s. 57-77.
- Hild, F. ve Hellenkemper, H. (1990). *Kilikien und Isaurien*. Tabula Imperii Byzantini 5, Wien: Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 215.
- Kurt, M. (2016). Yazıtlar Işığında Zengibar Kalesi'nde (Isaura) Roma Dönemi İmar Faaliyetleri Ve Euergesia. *Uluslar arası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016), Bildiri Kitabı*, Konya: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayınları, s. 65-86.
- Kurt, M. (2018). Dağlık Kilikia ve Isauria'daki Kentleşme ve Sosyal Yaşam Üzerine Roma Kültürünün Etkileri. *History Studies*, 10/3, s. 131-153.
- Kurt, M. ve Bulut, E. (2019). Antik Çağda Lykaonia-Isauria Sınır Bölgesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, s. 100-124.
- Laming-Pascher, G. (1992). *Die Kaiserzeitlichen Inschriften Lykaoniens I*, Vienna: Denkschriften ÖAW, Phil.-hist. Kl. 232, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 15.
- Lenski, N. (1999). Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century BC to the 6th Century AD. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 42(4), s. 413-435.
- Lévy, I. (1899) Études sur la vie municipale de l'Asie Mineure sous les Antonins. *Revue des Études Grecques*, Tome 12, Fascicule, 47, s. 255-289.
- MAMA VIII W. M. Calder – J. M. R. Cormack (eds.), *Monumenta Asiae Minoris Antiquae VIII: Monuments from Lycaonia, The Pisido-Phrygian Borderland, Aphrodisias*, Manchester 1962.
- Mitford, T. B. (1990). The Cults of Roman Cilicia. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 18.3, s. 2131-2160.
- Pilhofer, P. (2018). *Das Frühe Christentum Im Kilikisch-Isaurischen Bergland Die Christen Der Kalykadnos-Region In Den Ersten Fünf Jahrhunderten*, Berlin/Boston : Walter de Gruyter GmbH.
- Pottier, B. (2005). Banditisme et Révolte en Isaurie au IVe et Ve Siècles vus Par les Isauriens Eux-mêmes. La Vie de Saint Conon. *Mediterraneo Antico*, VIII (2), s. 443-474.
- Ramsay, W. M. (1905). Topography and Epigraphy of Nova Isaura. *The Journal of Hellenic Studies*, 25, s. 163-180.
- Robert, J. ve Robert, L. (1972). Bulletin Epigraphique. *Revue des Etudes Grecques*, 85/406-408, s. 364-526.
- Robert, J. ve Robert, L. (1959). Bulletin Epigraphique. *Revue des Etudes Grecques*, 72/339-343, s. 149-283.
- Robert, L. (1965). *Hellenica Recueil D'Epigraphie De Numismatique Et D'Antiquités Grecques, Volume XIII D'Aphrodisias A La Lycaonie*, Paris: Librairie D'Amerique Et D'Orient Adrien-Maisonneuve 11, Rue Saint-Sulpice.
- Royer, A. ve Bahar, H. (2011). Astra en Isaurie. *Anatolia Antiqua*, 19, s. 149-198.
- Ruge, W. (1896). Astra 1. *Real Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, II/2, s. 1791.

- Sage, M. M. (1996). *Warfare in Ancient Greece, A Source Book*. London: Routledge.
- Sertok, K. ve Ermişler, O. (1996). 1994 Yılında Astra ve çevresinde yapılan arkeometalürjik araştırma. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri (24-26 Nisan 1995 Didim)*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, s. 315-334.
- Shaw, B. D. (1990). Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXXIII/3, s. 237-270.
- Sherk, R. K. (1991). The Eponymous Officials of Greek Cities III. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 88, s. 225-260.
- Smbat Sparapet, *Extrait de la chronique de Sempad*, ed. V. Langlois, St. Ptersburg: Académie Imperial des Sciences, 1862.
- Sterrett, J. R. S. (1888). *The Wolfe Expedition to Asia Minor*. Papers of the American School at Athens III, Boston: Damrell And Upham.
- Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap: XII-XIII-XIV, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Swoboda, H., Keil J. ve Knoll, F. (1935). *Denkmäler Aus Lykaonien Pamphylien Und Isaurien*, Brünn/Prag/Leipzig/Wien: Verlag Rudolf M. Rohrer.
- Şahin, N. (2001). *Zeus'un Anadolu Kültleri*, İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Monografi Dizisi 2.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Trautmann, R. ve Klostermann, R. A. (1934). Drei griechische Texte zum Codex Supraliensis II, Das Martyrium von Konon dem Isaurier. *Zeitschrift für slavische Philologie*, II, s. 299-324.
- Ünver, G. (2019). Karia Kentlerinde Özel Şahısların Kent İmarına Yönelik Bağışları, *Cedrus*, VII, s. 511-543.
- Xydopoulos, I. K. (2018) *Euergetes and Euergesia in Inscriptions for Public Benefactors from Macedonia*. *Ancient West & East*, 17, s. 83-118.
- Yılmaz, M. (2005). *Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalılıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri Isauria*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Zgusta, L. (1984). *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg: Winter.

EK 1. Astra ve yakın çevre haritası

Ulusaşırı Göç ve Toplumsal Uyumda Din Eğitiminin Rolü: Erzincan Üzümlü'deki Ahıska Türkleri Örneği*

Doç. Dr. Ahmet Koyuncu
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
koyuncuahmet42@gmail.com

Uzman Sosyolog Rukiye Şimşek
r.simsek24@gmail.com

Öz

Adları genellikle sürgünlerle anılan Ahıska Türklerinin makus talihi 1829 Edirne Antlaşması ile Ahıska'nın Rus Çarlığına verilmesiyle başlamıştır. Stalin döneminden itibaren birçok kez sürgüne gönderilmişler, gerek vatanlarında gerekse sürgün bölgelerinde baskı ve zulme maruz bırakılmışlardır. Son olarak 2015 yılında Ukrayna'daki iç karışıklık ve çatışmaların ardından 7668 sayılı bakanlar kurulu kararı Türkiye'ye getirilen Ahıskalılar Erzincan Üzümlü ilçesine yerleştirilmişlerdir. Türk soylu ve Müslüman olsalar da her göç hadisinde olduğu gibi Ahıskalıların Üzümlü'ye uyum sürecinde de zorluklar ve sorunlar baş göstermiştir. Bu süreçte din, toplumsal kabulü kolaylaştırmada ve uyum sürecini hızlandırmada bir katalizör görevi üstlenmiştir. Bu çalışmada da dinin ve daha özelde din eğitiminin toplumsal uyum sürecindeki rolü Üzümlü'deki Ahıskalılar örneği üzerinden ele alınmıştır. Çalışma da Castles'in kültürel ve sosyal uyum göstergelerinden yola çıkarak nitel yöntem, yarı yapılandırılmış mülakat ve katımlı gözlem teknikleri kullanılarak elde edilen veriler söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçları göstermektedir ki; din birliği ve özellikle de din eğitimi alınan ortam iki farklı toplumun kültürel uyum sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ahıskalıların genelde Türk toplumuna özelde ise Üzümlü'ye olan aidiyetlerini din üzerinden kuruyor olmaları toplumsal uyum ve bütünleşmede dinin ve din eğitiminin önemini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, yerli halkın Ahıskalılar ile ilgili yaşam tarzı farklılığı, devlet desteğiyle Ahıskalıların konutlara yerleştirilmeleri, İş-kur üzerinden işe başlatılmaları, kolay sunulan olanaklara kavuşmaları, fırsat eşitsizliğine sebep olmaları gibi olumsuz düşünceleri ve bu sebeple artan sosyal mesafe, din eğitimi sayesinde olumlu yönde değişim göstermiştir. Son olarak din eğitiminin toplumsal uyumdaki rolünün daha önce herhangi bir çalışmada ele alınmamış olması çalışmanın özgün değerini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, Erzincan-Üzümlü, göç, toplumsal uyum, din eğitimi.

* Bu makale, Doç. Dr. Ahmet Koyuncu'nun danışmanlığında tamamlanan *Toplumsal Uyum ve Din: Erzincan Üzümlü'de Yaşayan Ahıskalılar Örneği* başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Transnational Migration and The Role of Religious Education in Social Adaptation: Example of Ahiska Turks in Erzincan Üzümlü

Abstract

The sinister fate of Ahiska Turks started with the 1829 Treaty of Edirne. They have been exiled many times since the Stalin era and subjected to oppression and persecution both in their homeland and in their exile areas. Finally, in 2015, after the internal turmoil and conflicts in Ukraine, Ahiskals were placed in Erzincan Üzümlü district. Even though they are Turkish nobles and Muslims, difficulty arose during the adaptation process of Ahiska people to Üzümlü as in any immigration. In this study, the role of religion and, more specifically, religious education in the social cohesion process was discussed through the example of Ahiskals in Üzümlü. Based on the cultural and social cohesion indicators of Castles, the data obtained by using qualitative method and semi-structured interview and participant observation techniques were analyzed by discourse analysis method. Castles' research shows that religious unity and especially the environment in which religious education is studied play an important role in the cultural cohesion process of two different societies. The social adaptation and integration of the Ahiska people as they establish their belonging to the Turkish society and to Üzümlü in particular, has revealed the importance of religion and religious education. Similarly, the negative thoughts of the local people towards the people of Ahiska, such as access to opportunities, inequality of opportunity, have changed positively through religious education. Finally, the fact that the role of religious education in social cohesion has not been addressed in any study before reveals the original value of the study.

Keywords: Ahiska Turks, Erzincan-Üzümlü, migration, social adaptation, religious education.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi ile eş zamanlı olan göç, değişen zamanların değişmeyen olgusu olmuştur. İnsanların farklı sebep ve amaçlarla bir yerden bir yere göç etmesiyle ortaya çıkan yeni toplumsal ilişkiler, yeni siyasi ve iktisadi ilişkiler, yeni toplumsal örüntüler beraberinde toplumsal kabul ve toplumsal uyum tartışmalarına da kapı aralamıştır.

Göç gibi toplumsal uyum da toplumdaki tüm kesimleri kapsayan dinamik bir süreçtir. Nitekim göç eden bireyler göç ettikleri yerlere sadece fiziksel varlıklarını değil aynı zamanda kültürel birikimlerini de taşırlar. Başka bir ifade ile göçle gelen insan hareketliliği, gerek kendi yaşamlarını gerekse de ayrıldıkları ve vardıkları toplulukların yaşamlarını olumlu veya olumsuz biçimde etkilemektedir. Nitekim göç söz konusu olduğunda farklı kültürlerin, yaşam biçimlerinin karşılıklı etkileşimi gündeme gelmekte ve bu husus beraberinde toplumsal değişim ve toplumsal uyumu gündeme getirmektedir. Bu açıdan göç, bir neden sonuç ilişkisi bağlamında bakıldığında toplumsal dönüşümün birçok yönünü açıklayabilecek önemli bir süreçtir. Bir sonuçtur; çünkü politik, ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak çok sayıda insan, yerleşim yerlerini kimi zaman gönüllü olarak kimi zaman da zorunlu olarak değiştirmişlerdir ve değiştirmeye devam etmektedirler. Bir nedendir; çünkü bu insan hareketliliği, gerek kendi yaşamlarını gerekse de ayrıldıkları ve vardıkları toplulukların yaşamlarını olumlu veya olumsuz biçimde etkilemektedir. Göç eden birey(ler)in doğup büyüdüğü, eylemlerini gerçekleştirdiği, hatıralarını biriktirdiği, kendini güvende hissettiği, bireyin imgesel yanına işaret eden ve varoluş hikayesine eklenen ana dizgeyi yani memleketini terk etmesi, farklı ve yeni bir toplumsal yapının, kültürün, yaşamın kapısının aralanması beraberinde hem göç edenler hem göç edilen toplumda değişimin habercisidir (Koyuncu, 2015, s. 231-232). Bu sebepledir ki, Schiefer ve van der Noll toplumsal uyum kavramını tanımlarken ortak akılı hedeflemek, sosyal ilişkiler ve ait olma hissi olarak üç temel boyuta vurgu yapmışlardır (2017, s. 581).

Konuya bu açıdan bakıldığında Ahıskaların Erzincan Üzümlü'ye göçleri de beraberinde toplumsal uyum sorunlarını gündeme getirmiştir. Ahıskalılar her ne kadar Türk soylu ve Müslüman olsalar da farklı bir coğrafyadan gelmeleri, bunun doğal bir sonucu olarak farklı bir kültürel tecrübe ve birikime sahip olmaları daha da önemlisi yarım asrı geçen sürgünleri, inanç ve kültürlerine yönelik asimilasyon politikaları dikkate alındığında toplumsal kabulün de kolay gerçekleşmeyeceği açıktır. Değil farklı bir coğrafya ve farklı bir kültür, iç göçlerde bile aynı ülkenin vatandaşlarının hatta aynı ilin ilçelerinden gelen hemşeriler arasında kültürel çatışmaların kaçınılmaz olduğu hatırlandığında Ahıska Türklerinin durumu daha net anlaşılacaktır. Nitekim Türkiye'de 1950'de kırdan kente ve 1980'den sonra kentten kente yaşanan göçlerde ortaya çıkan toplumsal kabul ve uyuma ilişkin sorunlar bu alanda zengin bir literatüre de zemin hazırlamıştır.

Toplumsal uyum son derece karmaşık, çok boyutlu ve süregiden süreçleri içerse de bu uyumu kolaylaştıracak temel bazı değişkenler de mevcuttur. Bu değişkenler arasında dil, etnisite, inanç birliği ve ekonomi en öncelikli temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal uyum en basit ifadesiyle bir iletişim ve etkileşim süreci olduğu için dilin uyuma katkısı büyük bir öneme sahiptir. Göç edilen ülkenin ve bölgenin sosyal dokusunu, yerel halkın algılarını, beklentilerini, kültürel formlarını, gelenek, görenek örf ve adetlerini anlamak ve tüm bunları kendi kültürel tecrübe ve birikimi ile harmanlayarak toplumsal formasyona dahil olmak noktasında dil birliği öncelikli eşiklerden biridir. Bu anlamda,

Ahıskalıların tüm baskı, zulüm ve asimilasyon politikalarına karşı dillerine sahip çıkmaları dil birliğinin bu uyum sürecinde önemli bir aktör olarak katkısına da imkan sağlamıştır.

Toplumsal uyumu kolaylaştıracak bir diğer değişken de göçmenlerin etnisiteleridir. Bireylerin aynı etnisiteye mensup olmaları, aynı millete aidiyetleri tarihin her döneminde birleştirici bir unsur olmakla birlikte 19. yy.'da imparatorlukların dağılmasının ardından ortaya çıkan ulus devletler etnisiteyi meşruiyetlerini ve sürekliliklerini sağlama noktasında en temel argüman olarak kullanmışlardır (Koyuncu, 2018a, s. 274). Bu bağlamda ulusal kimlik inşasında belirleyici unsur olan etnisite, toplumsal muhayyilenin anlam haritalarının şekillendirilmesinde öncü ve kurucu rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti de benzer bir tecrübeye şahitlik etmiş, ulus kimliği yeni devletin inşa sürecinde başat bir konum elde etmiştir. Bu husus ulusaşırı göçlerde de kendini göstermiş ve 1924 mübadelesinden bugüne Türkiye'ye yönelen ulusaşırı göçlerde Türk soylu göçmenler ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır. Cumhuriyet döneminde Türkiye, farklı tarihlerde, farklı coğrafyalardan gelen çok sayıda göçmene, sığınmacıya ya da geçici korumaya kapılarını açmıştır. Bu göçler içerisinde özellikle Türk soylu göçmenlere, Ziya Gökalp'in tek dil, tek kültür ve tek ideal esasından ilham alan ulus devlet nosyonunun bir yansıması olarak (Koyuncu, 2018b, s. 175) devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmış, çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla aynı ve nakdî yardımlar yapılmış, bu çerçevede çiftçi ailelere toprak, tohumluk, çevirme ve donatım kredisi; zanaatkar ailelere de konutun yanı sıra döner sermaye kredisi verilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1990, s. 20). Özellikle Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen bu göçmenlerin en önemli özelliği Müslüman olmalarının yanı sıra Türk ya da Türk soylu oluşlarıdır. Bu göçmenlerin büyük bölümü ya Türkçe konuşmaktadır ya da akraba dilleri konuşan topluluklara mensuptur. Türkiye söz konusu göçmenlere yaptığı yardımların yanı sıra vatandaşlık hakkı da tanımıştır. Bu hakkın tanınmasında en önemli etken göçmenlerin Türk ya da Türk soylu olmalarıdır. Bu durum, Ahıska Türkleri içinde geçerlidir. Nitekim Erzincan Üzümlü'ye iskan edilen Ahıska Türklerine, yerli halkın yerleşmesi için planlanan ancak yerli halk fiyatlarını pahalı bularak yerleşmediği, TOKİ (Toplu Konut İdaresi) konutlarında 5 yıl süre ile ücretsiz ikamet imkanı sağlanmış, İş-Kur aracılığıyla her evden bir kişi işe yerleştirilmiş, kaymakamlık tarafından yerel halkla aynı koşullarda seralar tahsis edilmiş, 5 yıl sonunda isteyenlere uygun koşullarda ikamet ettikleri evin mülkiyetini satın alma imkanı sunulmuş ve en önemlisi isteyenlere Türk vatandaşlığı verilmiştir.

Bu sayede göçmenler için toplumsal uyumda önemli bir eşik olan ekonomik sorunların da önüne geçilmiştir. Ahıska Türklerine sağlanan tüm bu imkanlar yerel halk tarafından çok da hoş karşılanmamış, özellikle TOKİ konutlarının ücretsiz tahsisi ve İş-Kur üzerinden işe yerleştirilme, fırsat eşitsizliğine sebep olduğu gerekçesi ile yerlileri rahatsız etmiştir. Bu durum, yerli halkın uyum konusunda gösterdiği direncin de temel sebepleridir. Söz konusu direncin toplumsal pratiğe yansıma düzeyini gösteren aşağıdaki örnek konuyu özetler niteliktedir.

“İlk zamanlarda yerli halk, Ahıskalılara tanınan imkanların da etkisiyle Ahıskalılara karşı oldukça mesafeli idi. Öyle ki, ilk zamanlarda kendi hayır hasenatları ile yaptıkları camiye Ahıskalılar ile paylaşmak istemediler. O zaman müftü Bey devreye girdi de yerlilere kabul ettirdiler” (Din eğitmeni, H. G., 44).

Bu örnek, toplumsal uyumu kolaylaştıran değişkenlerden biri olan din ve inanç birliğinin toplumsal kabule etkisinin olumsuz bir yansıması gibi algılansa da tepkinin

temelinde dinin değil seküler imkanların başat rol oynadığı gözden kaçırılmamalıdır. Burada tepkinin mekanının dinsel/kutsal bir forma sahip olması tepkinin dini olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim bulgular kısmında dinin uyuma olumlu etkisi bizzat katılımcıların ifadeleri ile ortaya konmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada Erzincan'ın Üzümlü ilçesine yerleştirilen Ahıska Türkleri ve yerel halkın birlikte din eğitimi aldıkları Kur'an kursları çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Din birliği olan bu Türk soylu Ahıska Türkleri ve yerli iki halkın Kur'an kurslarında aldıkları din eğitiminin sosyo-kültürel hayata, toplumsal kabul ve uyuma etkileri belirlenen parametreler ışığında incelenmiştir.

TOPLUMSAL UYUMDA DİNİN VE DİN EĞİTİMİNİN ETKİSİ

İnsanların var oluşundan beri din kurumu toplumsal yaşamın önemli yapı taşlarından biri olagelmıştır.

Bu bağlamda, dinin toplum yaşamında sosyo-kültürel bütünleşmeyi sağlama, toplumsal kontrol, toplumlara zihniyet kazandırılması, toplumun yeniden yapılandırılması gibi çok sayıda toplumsal işlevleri de bulunmaktadır. Toplumsal bütünleşme kapsamında din ve dine dayalı olan sosyal ahlaki sistemin önemli bir yeri bulunmaktadır (Sezen, 1990, s. 47). Bununla birlikte din, tüm zamanlar ve toplumlar için aynı işlevi görmeyebilir. Kimi zaman din toplumsal ayrışmanın ve çatışmanın da sebebi olabilir. Merton'un (1968, s. 105) bozuk işlev kavramı üzerinden ele aldığı bu konunun en belirgin örneklerinden biri (aynı dinin) mezhepler arasındaki çatışmalardır. Ancak bu çalışma bağlamında din, Ahıska Türklerinin toplumsal kabul ve uyumunda olumlu bir işleve sahiptir.

Konuyu göç, toplumsal uyum ve din bağlamında değerlendirdiğimizde dinin toplumsal uyum açısından önemli bir katalizör olduğu, toplumsal kabulü kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı dikkati çekmektedir. Nitekim göç eden gruplar, göç ettikleri yerde toplumsal bir inşa sürecine girerler. Her ne kadar bu toplumsal inşa süreci içerisinde yerel halkla kurdukları ilişki belirleyici olsa da son tahlilde aradıkları şey anlam ve aidiyettir. Bu inşa sürecinde aranan anlamı ve aidiyeti sadece fiziksel çevreyle ve fiziksel mekanla ilişkilendirmek mümkün değildir. Bu bağlamda göçmenlerin anlam arayışında ontolojik bağlarının olduğu ve aidiyet duydukları din önemli bir kurumdur. Özellikle İslam dininde bizzat Peygamber (SAV) marifetiyle tesis edilen ensar ve muhacir kardeşliğinin inşa ettiği toplumsal formasyon ve bu akdin ortaya koyduğu değerler, normlar ve ritüellerin gündelik hayatın yeniden üretimi ve toplumsal düzenin imkanına sağladığı katkı toplumsal uyum ve uyumun parametreleri açısından önemli göstergelere sahiptir. Elbette bu kardeşliğin tarihsel süreçte nasıl bir dönüşüme uğradığı, günümüz Müslümanlarının bu kardeşliği nasıl algıladığı, nerede durduğu ve bu algının ürettiği toplumsal pratiğin gündelik görünümüleri ayrıca tartışma konusu yapılabilir (Koyuncu, 2016, s. 518). Ancak İslam'ın ortaya koyduğu bu kavram setinin niteliği ve formu değişse de günümüz toplumunda hâlâ karşılık bulduğu da bir gerçektir. Başka bir ifade ile din kardeşliği faktörü kabulü kolaylaştırıcı, uyumu hızlandırıcı bir etkiye sebep olmaktadır. Bu durum, göçmenlerin kimlik oluşturma ve toplumsal inşa süreçlerinde belirleyici bir etkiye sahip olup, aidiyet duymalarına, toplumsal kabule ve uyumun kolaylaşmasına zemin teşkil etmektedir.

Takdir edileceği üzere, dinin toplumsal yaşamda tecessüm etmesi noktasında din eğitiminin rolü yadsınamaz. Bu açıdan ele alındığında din eğitimi veren kurumlar, bir taraftan dinin öğretilerini muhataplarına aktarırken aynı zamanda bir yaşam biçimini ve

toplumsal kültürü yeni nesillere aktarma işlevi görür. Bu bağlamda din eğitiminin toplumsal uyum kapsamında önemi daha iyi anlaşılabilir. Dini kültür unsurlarının eğitim kanalıyla yeni nesillere aktarılması ve kültürün yaşatılması yanında bireylerin kişiliklerinin oluşumu ve gelişiminde de önemli rolü bulunmaktadır. Din eğitimi bu çerçevede yeni neslin bilinçlenmesi ve doğru bilgi alması açısından önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla yukarıda dinin toplumsal kabule ve uyuma katkısına ilişkin dile getirilen temel parametlerin içselleştirilmesi ve toplumsal pratiğe aktarılmasında din eğitiminin katkısı açıkça ortaya çıkmaktadır.

AHISKALILARIN GÖÇLE İMTİHANI

Araştırmanın yöntem ve bulgularına geçmeden önce Ahıska Türklerinin tarihsel süreçte yaşadığı sürgünler, asimilasyon politikaları ve Üzümlü'ye göç sürecine kısaca değinmek, verilerin ve yorumların daha anlaşılır kılınması açısından önem arz etmektedir.

Osmanlı son döneminde Kafkasya'nın Ruslar tarafından işgalinin ardından 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanmış olan Edirne Antlaşması ile Ahılkelek ve Ahıska'nın Rus Çarlığına savaş tazminatı karşılığında verilmesiyle başlayan sorunlar Stalin döneminde Ahıska Türklerinin zorunlu tehcire maruz kalması ile sürmüştür. Trenlerdeki sığır vagonlarına bindirilerek Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a sürgün edilmişlerdir. Binlerce insanın hayatını kaybettiği bu ilk sürgün 14 Kasım 1944 tarihinde gerçekleşmiştir. Ahıskalılar sürgünden sonra 12 yıl kamp yaşamını sürdürmüşlerdir. Stalin'in ölümünün ardından 1956 yılında Ahıskalıların Özbekistan'da geri dönüş mücadelesine girişmesine Sovyet yönetiminin sert müdahalesi ve Fergana'daki acı olayların ardından ikinci sürgün süreci başlamıştır. Sovyetleri Birliği'nin dağılmasıyla Ahıskalılar sorunu uluslararası arenada gündeme gelmiştir. Rusya Federasyonu'ndaki Krasnador eyaletinde yerel yöneticilerin yaptığı baskılar neticesinde zorda kalan Ahıskalılar, ABD'ye göç ederek üçüncü sürgünü yaşamışlardır (Üren, 2016, s. 1-3).

Üzümlü'deki Ahıskalılar da Fergana'daki baskı ve zulüme bizzat şahitlik etmişler ve bu elim olaylardan etkilenmişlerdir. Üzümlü'deki her Ahıskalının hafızasında Fergana olaylarına ilişkin acı hatıraların varlığı dikkat çekmektedir.

Ahıskalıların Türkiye'ye ilk kabulü ve iskanı ise 1992 yılındaki Bakanlar Kurulu kararına istinaden 1993 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk 150 aile Iğdır'a yerleştirilmiş, sonraki 22 yıl boyunca Ahıskalıların göçmen olarak Türkiye'ye kabulü gerçekleşmemiştir.

Ahıskalıların Türkiye'ye ikinci göç dalgası ise Rus yanlılarının Ukrayna'da çıkardığı iç karışıklık ve silahlı çatışmalardan sonra 2015 yılında gerçekleşmiştir. İlk önce Ukrayna'daki şiddetli çatışmalardan zarar görmüş olan 677 Ahıskalının göçü onaylanarak, 17 Mayıs 2015 tarihinde 7668 sayılı karar¹ yürürlüğe girmiştir. Bu karar kapsamında 25 Aralık 2015'te Türkiye'ye getirilen Ahıskalılarından Erzincan Üzümlü ilçesine 595 aile, Bitlis Ahlat ilçesine de 82 ailenin yerleştirilmesi hususunda planlama yapılmıştır (Üren, 2016, s. 194). Daha sonra yaşam sürdürdükleri bölgenin çatışmalardan zarar görmesi nedeniyle 1200 Ahıskalı bölgeyi ziyaret eden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatları ile Erzincan Üzümlü ilçesine iskanlı göçmen kapsamında yerleştirilmişlerdir (Fidan, 2016, s. 42). Üzümlü'deki Ahıskalılar ağırlıklı olarak Ukrayna'dan göç ile gelmişlerdir. Bunun dışında Azerbaycan,

¹ Bkz. Karar için: RG: 17.05.2015-29358

Kazakistan, Rusya, Gürcistan ve yurt içinde Bursa ve İstanbul'dan gelerek Üzümlü'ye yerleşmiş Ahıskalılar da bulunmaktadır (Kaştan, 2015, s. 223).

Üzümlü'deki Ahıskalılar ağırlıklı alt-orta sınıf gelir grubuna dahildir. Pek çoğunun mülkiyetleri bulunmamaktadır. Yani mal varlıkları yoktur. Meslek dağılımları ise genellikle hizmet ve tarım sektörü üzerinedir. Üzümlü Kaymakamlığı'ndan alınan 2015 yılı istatistiksel verilerine göre ilçedeki Ahıskalıların yetişkin erkeklerin ağırlıklı lise mezunu, kadınların ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Türkçe okuma ve yazma yeterlilikleri ise düşüktür. Bu nedenle Üzümlü Kaymakamlığı tarafından düzenlenen Türkçe okuma yazma kurslarına katılım fazladır. Ahıskalılar ağırlıklı olarak Ukraynaca, Rusça ve düşük seviyede Özbekçe bilmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, Ahıskalıları "iskanlı göç" kapsamında kabul etmiş ve göç sürecinde herhangi bir filtre uygulamamıştır. Türkiye soydaş olan her Ahıskalıya talep etmesi halinde vatandaşlık vermektedir. Bu anlamda vatandaşlık alan Ahıskalılar Türk vatandaşlarının sahip olduğu tüm ekonomik, hukuki ve siyasi haklara sahiptirler.

Ahıskalılar kamu kurumlarındaki işlemlerini yapmak ve yasal işlemlerinin sürdürülmesi için Üzümlü Kaymakamlığı'na bağlı olarak kurulan ve çalışanları Ahıskalı olan Ahıska Büro'dan faydalanmakta ve kamusal işlemlerini takip etmektedirler. Bunun yanı sıra 31 Mart 2019 yılında yapılan mahalli idareler seçiminde Ahıskalı bir kadın muhtar adayı olup muhtar seçildiği görülmektedir. Halen bu görevi yapmakta olan kadın muhtar Ahıskalıların sorunları ve beklentilerini yerel yönetimler bazında dile getirmekte çözüm için çaba harcamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın konusu din eğitiminin Erzincan Üzümlü'ye göçle gelmiş olan Ahıskalıların sosyo kültürel hayata katılımına ve toplumsal uyuma katkısını incelenmektedir. Bu bağlamda gerek Ahıskalıların gerekse yerel halkın uyum sürecindeki ilişki ve etkileşim biçimleri, tarafların birbirileri hakkındaki kanaatleri, önyargıları, toplumsal pratiğe yansıyan tutum ve tavırlarının altında yatan saikler dikkate alınarak derinlemesine analizler yapma gerekliliğinden hareketle nitel yöntem tercih edilmiştir. Araştırma da veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat ve katılımlı gözlem kullanılmıştır. Bu yolla verilerin doğal ortamında ve mümkün olduğunca gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya konması amaçlanmıştır.

Bilindiği üzere katılımlı gözlem, insan davranışlarını doğal ortamında gözlemleyerek daha doğru anlayabilmek içindir (Karasar, 2005, s.25). Bu bağlamda İlçe Müftülüğünden gereken izin alındıktan sonra 16 Ocak 2019 ve 06 Haziran 2019 tarihleri arasında her hafta Çarşamba günleri 09.00-12.00 saatleri arasında (her hafta bir kursa gidilmek suretiyle) belirlenen iki Kur'an kursunda, Ahıskalı öğrenciler ile yerli halktan öğrencilerin davranış ve tutumları doğal ortamında gözlemlenmiştir. Gözlemler ders aralarında da devam ettirilmiştir. Katılımlı gözlemlerde, araştırmacı örneklemini oluşturan toplulukla belirli bir süre zaman geçirmeli, sosyal aktivitelerde bulunmalıdır (Jackson, 1983: 40). Araştırmacılar Rukiye Şimşek zaten bölgede ikamet etmekte olup, nişan, nikah gibi evlilik ritüelleri, düğün törenleri, bebek mevlidi, cenaze törenlerinde de katılımlı gözlem gerçekleştirilmiştir. Yanı sıra Ahıska Türklerinin evlerine misafir olunmuş, komşulara arasında düzenlenen günlere katılım sağlanmıştır. Gözlemcinin unutmadan, hızlı bir şekilde notlarını kaydetmesi önemli olduğundan her günün sonunda gözlem sırasında yaşananlar not edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış mülakatlarda ise Castles'a göre kültürel uyum göstergelerinden hareketle oluşturulan sorular (sohbet havasında) katılımcılara yöneltilmiş ve elde edilen bulgular katılımlı gözlem notları ile karşılaştırılarak söz konusu uyum göstergeleri bağlamında analiz edilmiştir. Bilindiği üzere katılımlı gözlem araştırmacının objektifliğini yitirme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu sebeple gözlem notları, yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen verilerle karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Araştırma da uyum süreci, literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak Castles tarafından alt başlıklarına ayrılmış, farklı kaynaklardan derlenerek bir araya getirilmiş olan, kültürel ve sosyal uyum göstergelerinden yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Castles'a göre kültürel uyum göstergeleri, toplumun kültürünü tanıma ve değerlerini benimseme, toplum fertlerine duyulan güven ve yakınlık, aidiyet hissi ve dile hakimiyet; *Sosyal Uyum Göstergeleri* ise mekânsal ayrışma, kendi grubu içinde ve dışında sosyal etkileşim ve iletişim farklı gruplar arasında evlilik oranı (Castles, Korac ve Vertovec, 2002, s. 72) temaları üzerinden ele alınmaktadır. Castles ve arkadaşlarının belirlediği sosyal ve kültürel uyum alt göstergeleri incelediğimiz başlıklarla sınırlı değildir. Ancak çalışmanın konusu, örnekleme ve çalışma gurubu açısından sosyal uyum göstergelerinden dil öğrenimi ve dili kullanma becerileri (Ahıskalıların dili Türkçe olduğu için), ırkçı nedenlerle suç maruz kalma oranları ya da ırkçı nedenlerle suç işleme temaları (Ahıskalıların Türk soylu olmaları sebebiyle) dışarıda bırakılmıştır.

Evren ve Örneklem

Üzümlü ilçesinde Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan, Ahıskalılar ve yerli halkın din eğitimi alabileceği altı adet Kuran kursu bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemini Ahıskalıların ikamet bölgelerine yakın olan ve Ahıskalı öğrencilerin diğer kurslara göre daha fazla olduğu Fatih ve Geyikli mahallelerindeki iki Kur'an kursu oluşturmaktadır. Nitekim diğer dört kursta sadece birer Ahıskalı eğitim almaktadır. Fatih ve Geyikli mahallelerindeki kurslarda toplam 45 öğrenci bulunmaktadır. 5 öğrenci kurslara düzenli olarak devam etmemektedir. Fatih Mahallesi'nde bulunan kursta derslere düzenli devam eden 20 öğrenciden 12'si yerli halktan 8'i Ahıska Türkü olup, Geyikli Mahallesi'nde bulunan kursta derslere düzenli devam eden 20 öğrenciden 4'ü yerli halktan 16'sı Ahıska Türkü'dür. Nitekim Ahıska Türklerinin en yoğun olduğu mahalle Geyikli Mahallesi'dir. Öğrencilerin yaşları 21 ila 70 yaşları arasında değişmektedir. İki kursta toplam 4 din eğitmeni görev yapmaktadır. Gerek Ahıska Türkleri gerekse yerel halk (Şavaklılar) temel geçim kaynakları, gelir durumları, eğitim düzeyleri, kültürel formları itibarıyla son derece homojen gruplardır. Araştırmacının bölgede ikamet etmesi ve araştırma kapsamında katılımlı gözlem yapılması da dikkate alınarak örneklem seçiminde amaçlı örneklem seçim tekniklerinden yoğunluk örnekleme tercih edilmiştir. Bu sayede homojen bir grup içerisinde araştırılan olguya ilişkin detaylı ve zengin bilgiye ulaşılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Fatih ve Geyikli mahallelerindeki iki kursa devam eden 10 Ahıska Türkü, 5 yerli halktan olmak üzere toplam 15 öğrenci ve iki din eğitmeni ile görüşülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin yorumlanmasında söylem analizi yönteminden faydalanmıştır. Söylem, temel olarak anlamı inşa eder ve böylelikle toplumlar mevcut semboller ve anlamlar arasında bağ kurar. Bu yolla toplumu oluşturan bireyler, konular, olaylar ve olgular üzerinde nasıl düşünecekleri ya da iletişim kuracakları söylemler üzerinden anlamlandırılırlar. Bu araştırmada söylem analizinin tercih edilmesinde de elde

edilen verileri açıklamak ve norm koymak değil anlama ve yorumlamaya yönelik okumalar yapma çabası belirleyici olmuştur. Nitekim söylem analizi bütüncül bir teori, metot ve uygulamadan ziyade farklı disiplinlerin teorik bakış açılarından beslenen ve yine bu disiplinlerin teorik görüşleri ile korunan, farklı araştırma geleneklerinin bir araya geldiği nitel bir araştırma yöntemidir (Tonkiss, 2006). Bu anlamda, söylem analizi, en basit anlatımı ile dilin incelenmesidir. Ancak bu inceleme sadece dilsel öğelerin basit bir incelenmesi olmayıp ifadelerin altında yatan anlamı ve içeriği incelemeyi gerektirmektedir (Çelik ve Ekşi, 2008, s. 105). Van Dijk'in de (1997) ifade ettiği gibi söylem analizi, söylem ya da dil kullanımının sadece biçimsel yönü ile sınırlı değildir. Analiz, ilgi odağını sosyal ve kültürel bağlam içinde iletişim kuran dil kullanıcılarının oluşturduğu sosyal olaylara çevirir (Barker ve Galasinski, 2001).

Araştırmada, Castles'in sosyal ve kültürel uyum sürecinde ortaya koyduğu temel göstergelerden hareketle katılımcılardan elde edilen veriler söylem analizi ile analitik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

AHISKA TÜRKLERİNİN TOPLUMSAL UYUMUNDA DİN EĞİTİMİNİN ROLÜ

Farklı toplumların farklı örf ve adetleri, farklı bir dil ve söyleme sahip olmaları, farklı zaman ve mekân unsurları ile kayıtlı kalmaları aralarında bir kültürel farklılığın oluşmasına zemin hazırlar. Özellikle dil ve kültür bu konuda daha öncelikli rol oynayarak toplumsal farklılıklar sebep olur. Aynı şekilde iklim ve coğrafi yapının insanlar üzerindeki etkisi toplumlar arasında farklılıkları ortaya çıkarır. Bununla birlikte kültürlerin ortak değerleri paylaşması noktasında etkili olan en önemli olgularından biri dindir. Bu husus aynı ortak inanç öğeleri ve değerlerin paylaşılması açısından kişi ve toplumların ortak bir payda da buluşmasını sağlayarak, ilişki ve etkileşimi daha kolay ve hızlı olmasına katkı da bulunur (Okumuş, 2006, s. 109).

Ortak dini ve kültürel değerler üzerinden, dini ve milli ortak bir bilinç oluşturmak toplumsal bütünlüğün en önemli parametrelerindedir. Bu bilincin gündelik hayatta davranış biçimleri ile sergilenmesinde ortaya çıkan modelleri inceleyip anlamak adına Ahıskalılar ve yerli öğrencilerle yapılan mülakatlarda dinin toplumsal uyuma katkısı, Castles'in kültürel uyum göstergeleri arasında yer alan toplumun kültürünü tanıma ve değerlerini benimseme teması kullanılarak analiz edilmiştir.

Yerli Halkın Ahıskalı Algısı

Her ne kadar Türk-soylu olsalar da farklı kültürlerde yaşamış olan toplumların uyum içerisinde yaşamlarını devam ettirmeleri çok büyük önem arz etmektedir. Yerli halkın da Ahıskalılar ile uyum içerisinde yaşamlarını sürdürebilmeleri için zihinlerindeki Ahıskalı algısını anlamak din birliğinin bu algıyı ne kadar etkilediğini görmek gerekmektedir. Bu algıyı anlamak için yerel öğrencilere yöneltilen "Ahıskalıları nasıl tanımlarsınız? Ahıskalı deyince zihninizde ne canlanıyor?" sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir.

"Buraya (Üzümlü'ye) gelene kadar Ahıskalı kim nerde yaşar hiç bilmiyorduk..." (Yerli öğrenci, R. G., 24).

İfadelerden de anlaşılacağı üzere yerli halkın, Ahıskalılara dair bir bilgilerinin olmadığı, Üzümlü'ye göçlerinden sonra Ahıskalıların kim olduğunu ve nereden geldiklerini öğrendikleri anlaşılmaktadır.

“Başlarda evlerde bedava oturmaları bizi rahatsız ediyordu, devlet bize onlar kadar sahip çıkmadı, adaletsizlik oldu, bizden de çok fakirler vardı hiç birisine iş-kurdan iş vermediler. Çok açlık çekenler oldu hala da var. Tabi ki başlarda çok karşıydık. Ve bu yüzden kızgındık ve tanışmak istemedik. Ama onları tanıdıkça bu fikirlerim değişti çalışanlar ne iş olsa yaparlar evlerine ekmek götürmek için çalışıyorlar, evleri için de artık ya kira ödeyecek ya da satın alacaklar ve devlet bu kadar insanı savaştan bir şey vadederek getirdi diye düşünmeye başladık. Tanıdıkça sevdik, komşuluk yapıyoruz, artık buralılar gitmeyecekler anladık, zamanla daha çok kabul edeceğiz” (Yerli öğrenci, N. K., 45).

Yerel halkın Ahıskalılara dair algılarının şekillenmesinde öncelikli husus, devletin Ahıskalılara tanıdığı imkanlardır. Devletin Ahıskalılara ücretsiz konut tahsisi, ki bu konutlar yerel halkın ikamet etmesi için planlanmıştır, istihdam desteği sağlaması, tarımsal faaliyetleri için imkanlar sunması, kendileri de maddi sorunlar yaşayan yerel halkta tepkilere sebep olmuştur. Devletin kendi vatandaşı yerine dışarıdan göçle Ahıskalılara karşı imtiyazlı davrandığını, çok fazla fırsat verilerek yerli halk ile aralarında adaletsizliğe sebep olduğu dile getirilmiştir. Din eğitmeni H.G.’nin tespitleri de bu savı destekler niteliktedir.

“ (yerel halkın) sıkıntıları ekonomik kaygulardan. En büyük sıkıntıları ise onların işlerini ellerinden alacağı düşüncesi. Devletin oturdukları evlerini onlara ücretsiz verdiği ve her aileden birinin iş-kur dan olan geçici olsa bile işe alınmalarından huzursuzluk duyuyorlar. Kendilerinin arazilerini evlerini kendi imkanları ile aldığını, kendi çocuklarının işsiz olduğundan yakınıyorlar. Manevi olarak, kabullerinde sıkıntı yaşanmıyor daha çabuk uyum sağlıyorlar. Ancak olay günlük hayatta maddi konular olunca kabul düzeyleri düşüyor” (Din eğitmeni, H. G., 44).

Ahıskalının yerleştirildiği Üzümlü’nün sosyo-ekonomik yapısının göçten önce de yerli halkın istihdam olanaklarına cevap veremeyecek düzeyde olduğu görülmektedir. Yerli halk ile Ahıskalılar arasında en temel sorun alanlarından biri işsizlik gibi ekonomik nedenler ile ilgilidir. Bununla birlikte karşılıklı ilişki ve etkileşim arttıkça, taraflar birbirini tanıdıkça tepkiler, zamanla yerini hoşgörüyü bırakmış ve toplumsal kabulün önü açılmıştır. Bu kabul sürecinin sürecinin en önemli parametrelerden birinin de din olduğu katılımcıların ifadelerinde açıkça görülmektedir.

“Buraya gelene kadar Ahıskalı kim nerde yaşar hiç bilmiyorduk. Çok eziyet çekmişler buralara da savaş olduğu için geldiler. Ama onlarda Türk ve Müslümanlar” (Yerli öğrenci, R. G., 24).

“Ahıskalılar gelecek dediklerinde bu kadar kalabalık olacaklarını zannetmemiştim. Bu bizi baya etkiledi. Türkçeyi bu kadar iyi konuşmalarına şaşırdım. Sonuçta Türk ve Müslümanlar, çok eziyetler çekmişler sürgünlerde. Çok çalışkanlar, temizler. Bazılarına göre kursa gelenler daha dindar ve anlayışlılar” (Yerli öğrenci, N. K., 45).

Yerli halktan öğrencilerle gerçekleştirilen mülakatlar ve katılımlı gözlemler de yerel halkın tamamına yakınının Ahıskalılara dair bir bilgilerinin olmadığı müşahade edilmiştir. Yerel halk, Üzümlü’ye geldikten sonra Ahıskalıları tanıdıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte hemen hemen tüm katılımcıların Ahıskalılara yönelik algılarını şekillenmesinde etkili olan ve en önemlisi toplumsal kabulü kolaylaştıran iki temel unsur dikkati çekmektedir. İlki, Ahıskalının “Türk ve Müslüman” oluşları, ikincisi ise sürgünlerde yaşadıkları baskı, zulüm ve eziyetlerdir. Başka bir ifade ile yerel halkın Ahıskalılara yönelik tanımlamalarından da anlaşılacağı gibi kabul düzeylerini dini referanslar üzerinden ortaya koymaları dinin toplumsal uyuma sunduğu katkının söyleme de yansması bakımından

kıymetli bir veri sunmaktadır. Dahası Kur'an kursuna gelenlerin daha dindar ve anlayışlı oldukları yönündeki açıklama da bir taraftan dine yönelik referansı pekiştirici söylemin, diğer taraftan din eğitiminin toplumsal kabul ve uyum sürecindeki olumlu işlevinin bir yansımasıdır.

Yerel halkın Ahıskalılara ilişkin kanaatlerinin şekillenmesinde Ahıskalıların yaşam tarzları ve gündelik hayatta dini pratikleri yerine getirme düzey ve biçimlerinin de etkili olduğu da görülmektedir.

Dini ve Kültürel Değerleri Benimseme

Ahıskalıların Üzümlü'ye göçlerinden sonra kültürel alanda yaşanan en temel tartışma gündelik yaşamda pratiğe yansıyan dini ve kültürel değerlerin çatışmasından kaynaklanmıştır. Nitekim göç, nüfus ve insan hareketliliğinin yanında, aynı zamanda yaşam biçimlerinin, inanç ve uygulamaların yeni yerlere taşınmasıdır. Bu çerçevede önceki yaşam biçimi yeni koşullar içerisinde sürdürülmeye çalışılırken öte yandan yeni şartlara da uyum sağlaması gerekmektedir. (Korkmaz, 2013 s. 367-368). Bu çatışmanın ortaya çıkmasında Üzümlü'de ikamet eden (özellikle de fiziki olarak Ahıskalılarla yakın temasta olan) ve kendilerini "Şavaklı" olarak adlandıran yerel halkın dini ve kültürel değerlere bakışı ve bu değerleri pratiğe aktarma biçimi oldukça etkilidir. 1940'lı yılların başında ekonomik sebeplerden Tunceli'den Erzincan'a aşiret olarak göç eden Şavaklılar Geyikli'ye yerleşmişlerdir. İlçenin genel ekonomisine hakim olan tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Şafii mezhebine mensup olup, İslam dinini yaşama ve ibadetlerini ifa etmede Şafii mezhebine göre hareket etmektedirler. Kendilerini "ehli-sünnet ümmetten olan Şavaklı" olarak tanıtmaktadırlar. Sosyo-kültürel hayatta Üzümlü'nün hakim kültürüne uymakla birlikte yerel olarak kendi aralarında farklı geleneklerini de mevcuttur. Kısaca ifade edildiğinde muhafazakar bir kimliğe sahip olan Üzümlü halkı gündelik yaşamda da özellikle kıyafetler noktasında dini pratiklere önem vermektedir.

"Mesela bu kadar kalabalık Müslüman olmayan bir millet buraya gelse kesinlikle kabul etmezdik. Bizde yaşayamazdık. Bunlar biraz rahat giyiniyorlar diye sıkıntı çekiyoruz başka türlü olsa kesinlikle yaşatmazdık" (Yerli öğrenci, N. K., 45).

Din eğitmeni H.G. de ilk başlarda yerli halkın zihinlerinde Ahıskalılara karşı ortaya çıkan bu olumsuz durumu şöyle ifade etmektedir.

"Yerlilerde ki kabul Ahıskalılara göre daha yavaş gibi ilerliyor. Sosyal hayatta kültürel uyumda daha fazla rahatsızlık duyduklarından bahsediyorlar. Özellikle yerliler Ahıskalıların giyimlerinin kültürlerine uymadığını, içki içtiklerini ve bunun günah olmadığını düşünüyor oldukları onları daha rahatsız ediyor" (Din eğitmeni, H. G. 44).

Bununla birlikte dini ve kültürel değerlere uyum sağlamada Ahıskalılar üstün gayret göstermektedirler. Ahıskalılar, Kur'an kursunda eğitim almaya başladıktan sonra dinin nasıl yaşanacağını bilmediklerini görmüşler ve öğrendikçe yapmaya gayret etmişlerdir. Yerli halk ise göçün ilk zamanlarında kabul etmekte zorlandıkları Ahıskalıların uyum için gösterdikleri gayretten memnun olduklarını ifade etmektedirler.

"Ezanımız, Camimiz, ölümüz düğünümüz bir. Din kardeşiyiz her şeyimizle bana bir şey olsa onlar üzülür onlara olsa ben bu dinimizdenim. Dinimiz olmasa bizi buralara almazlardı sevmezlerdi. Bizde istemezdik başka memleketleri Müslüman ata toprağı diye buraya geldik. Gitmeyiz bir daha. Giyim, ibadet ve yeme (helal) içme (içki) konusunda çok değişiklikler oldu. Ukrayna'dayken daha rahattık ama bilmiyorduk dinimizin farklı şeyler"

istediğini. Müslümandık ama yaşayamıyorduk. Burada (Kur'an Kursunda) öğrendikçe daha çok yaşamaya başladık" (Ahıskalı Öğrenci, B. K., 64).

A. B. de kursta öğrendiklerini sosyal hayata aktarma, kurs ortamı ve dini kültürel yapının kendi hayatında yaptığı değişiklikleri şu şekilde dile getirmektedir.

"Namazın farzı, sünneti, bozanları bozmayanları oruç, ilmihal bilgileri gibi hepsini kursta öğrendiğim dinin kurallarına uyarak yapmaya çalışıyorum. Sadece tam olarak kapanamadım, onu da eşim istemiyor. Sana yakışmıyor diyor, zamanla oda değişir" (Ahıskalı Öğrenci, A.B., 28).

"Biz Müslüman olduğumuz için Ukrayna' da hep kendimizi farklı görürdük. Ama burada bizlerde sizlerde (yerliler) Müslümanız din kardeşiyiz. Bu yüzden daha çabuk alıştık, kabul ettik birbirimizi. Ahıskalı Ciminli'yiz diyoruz. Büyüklerimiz her nereye gittiyse Ahıskalıyız demişler. Bizde öyle yapacağız. Artık burada yaşıyoruz tabi ama Ahıskalıyız. Yeri geldiğinde Geyikli'liyim de diyorum" (Ahıskalı Öğrenci, M. T., 43).

Muhafazakar bir yapıya sahip olan Üzümlü'de Ahıskalıların dini pratikleri özellikle örtünme biçimleri (halaylık) ve kamusal alanda alkol tüketmeleri büyük tepkilere sebep olmuştur. Çünkü kendilerini Şavaklı olarak nitelendiren yerel halkın kadınları günlük hayatta yerel kıyafetleri olan şalvar ve üzerine "yaşmak" adı verilen ve ağızlarını da kapatan başörtülerinin üzerine uzun büyük bir örtü daha kullanmaktadır. Buna karşın Ahıskalıların halaylık olarak tabir edilecek örtünme biçimi ciddi tepkilere sebep olsa da özellikle Kur'an kursunda alınan din eğitiminin ardından Ahıskalıların dini ve kültürel değerlerin pratiğe aktarılması değişim gösterdikleri dikkati çekmektedir. B.K'nın "*Giyim, ibadet ve yeme (helal) içme (içki) konusunda çok değişiklikler oldu. Ukrayna'dayken daha rahattık ama bilmiyorduk dinimizin farklı şeyler istediğini. Müslümandık ama yaşayamıyorduk. Burada (Kur'an Kursunda) öğrendikçe daha çok yaşamaya başladık"* ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Ahıskalıları uzun yıllar din eğitiminden uzak kalmıştır. Bu durum dini bilgilerin ve inanç öğelerinin süreç içerisinde farklılaşmasına da sebebiyet vermiştir. Örneğin yerel halk arasında büyük tepkilere sebep olan hatta kolluk kuvvetlerine yansıyan kamusal alanda alkol tüketiminin yine böylesi bir bilgi eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim Ahıskalıları sarhoş olunmadığı sürece alkollü içecekler tüketmenin helal olduğu bilgisi ile hareket etmektedir. Bununla birlikte Ahıskalıların Kur'an kursunda aldıkları din eğitimi sayesinde doğru bilgiye ulaştıkça daha önceki yanlış ya da eksik uygulamalarından vazgeçtiği görülmektedir. Ahıskalıların yıllarca doğru bildikleri ve gündelik hayatta kendine yer bulan kültürel pratiklerini din eğitimi ile çok kısa bir sürede bir kenara bırakmaları dinin Ahıska Türkleri için nasıl bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu husus, yerel halk tarafından da takdirle karşılanmış ve Ahıskalıları yönelik tepkilerin azalması ve toplumsal kabulün hızlanmasında önemli bir işlev üstlenmiştir.

"Gündelik hayatta çok dindar değiller. Hele tesettürlerine hiç dikkat etmiyorlar. Yaz olunca görmen lazım biz alışık değiliz, ilk geldiklerinde daha kötü giyiniyorlardı açık yerlerde, gündüz içki içiyorlardı. Yasak olduğunu bilmiyorlarmış meğerse. Kurstakilerle de konuşuyoruz onlarda zamanla düzeleceğini daha çok dikkat edip birbirlerini uyardıklarını söylüyorlar" (Yerli öğrenci, N. K., 45).

"Geldiklerine göre, öğrendikleri ve etraftan gördükleri için kendilerini değiştiriyorlar tabi. Kursa gelenler daha çabuk düzeltiyor kendini ve etrafındakileri. Rahatsız ediyor tabi açık giyinmeleri ve içki içmeleri. Kursa gelenlerde kendi tanıdıklarına kızıyorlar" (Yerli öğrenci, E. S., 33).

Din eğitmeni A.T. bu durumu;

“İlk başlarda Müslüman olduklarını bildikleri için karşılıklı kabul kolay oldu. Ancak dini bilgilerdeki eksiklikler ve bunun yaşamda ortaya çıkması kabul düzeyini düşürdü. Şimdi Kur’an’ı öğrenmeye açlar, sadece okumayı öğrenelim diye bütün güçlerini okuyabilmeye veriyorlar. Okumayı öğrenip anlama ve yaşama düzeyine geçtikleri zamanda Kur’an’ın evrensel barış dilini de çözmüş olacaklarına inanıyorum. Yerlilerde Ahıskalılardan bu çabasını görüp takdir ediyor sabırla eksikliklerini gidermelerini bekliyorlar” (Din eğitmeni, A. T., 32) şeklinde ifade etmektedir.

Ahıskalılarda göçe zorlandıkları farklı bölgelerde tüm baskı ve asimilasyon politikalarına rağmen hakim kültürel değerleri benimsememiş kendi öz kültürlerinden kopmamışlardır. Bu sebepten kendi toplumlarının içine kapanmış, kapalı toplum olarak yaşamışlardır. Ancak bu zorunlu göç, Ahıskalılardan “vatan” hasretlerini gidermekle kalmamış, kendilerini ait hissettikleri, özlemini duydukları sosyo-kültürel dini yapıyla buluşturması sebebi ile göçün ortaya çıkardığı dezavantajları fırsata dönüştürmüştür. Nitekim Ahıskalılardan Üzümlü’ye göçleri dikkat çekici bir dönüşümün de habercisi olmuştur. M.T.’nin söylemlerine yansıyan “bizlerde sizlerde (yerliler) Müslümanız din kardeşiyiz. Bu yüzden daha çabuk alıştık, kabul ettik birbirimizi” ifadelerinin toplumsal kabule kapı araladığı ve göç edip geldikleri bölgelerde kapalı toplum özelliği gösteren, hakim kültüre direnç gösteren Ahıskalılardan dinin etkisi ile tabir caiz ise gardlarını indirerek toplumsal uyuma yönelik bir çaba içine girdiği görülmektedir. Yine M.T.’nin söylemlerine yansıyan “Ahıskalı Ciminli’yiz diyoruz.” İfadelerinde aidiyetin en üst perdeden vurgulandığı görülmektedir. Cimin, Üzümlü’nün eski adı olup, Ahıskalılardan kendilerini Ciminli olarak tanımlamaları sadece Türkiye’ye değil yaşadıkları Üzümlü’nün tarihsel belleğine de aidiyetlerini ortaya koyması bakımından son derece manidardır. Köklerini yok saymadan (Ahıskalı-Ciminli) dile getirilen bu aidiyet algısı toplumsal uyum sürecinin sağlıklı bir biçimde gerçekleştiğini gösteren önemli bir veridir. Ahıskalılardan özellikle din ve aidiyet bağlamında toplumsal uyuma yönelik tüm çaba ve istekleri yerel halkta da karşılık bulmaktadır. Bu nokta da Kur’an kursunda verilen din eğitiminin kabul ve uyum sürecinin en işlevsel kurumsal yapılarının başında geldiği de bizzat katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

Yerli halk da Ahıskalılardan kendi kültürel değerleri benimsemelerini din üzerinden kurgulamakta ve din eğitimine verdikleri öneme dikkat çekmektedirler. Farklı ulusların içinde yaşamış olmalarına rağmen dini kimliklerini kaybetmemelerini, kendilerini Müslüman olarak tanımlıyor olmalarından memnuniyet duyduklarını ifade etmektedirler.

“Evet hocalarımız anlatıyorlar peygamberimizin Yahudi komşularına bile saygılı davrandığını söylüyorlar. Bizde, komşuluk dinimizde önemli diye daha hoşgörülü bakmaya çalışıyoruz. İlk başlarda daha sert düşüncelerimiz vardı” (Yerli öğrenci, R. G., 24).

Toplumsal uyumun sağlanmasında yakalanması hedeflenen uyuma katkı sağlamak için Kur’an kursları da önemli bir görev üstlenmektedir. Verilen din eğitimlerinde, kurs ortamında, sohbetlerde özellikle vurgulanan din kardeşliği, dinin komşuluk ilişkilerine vurgusu anlatılmakta, kurs içinde dini kandillerde, Cuma günlerinde yapılan karşılıklı küçük hediyeleşme programlarında toplumsal bütünleşmenin oluşmasına katkılar sunulmakta dinin toplumsal uyuma katkısı ortaya koyulmaktadır.

“Kursa gelmeyen Ahıskalılarla hiç görüşmüyorum, görüşmekte istemiyorum. Onlar da Müslüman olduklarını söylüyorlar ama yaşamıyorlar. Öğrenmek için kursa gelmiyorlar. Giyimleri helal haram algıları, içki kullanmaları kurstakiler gibi iyi değil. Kursa gelenlere oturmalarına, düğünlerde, hasta ziyaretlerinde, mevlüt, cenaze gidiyorum, diğerleriyle hiç görüşmüyorum. Kursa gelenleri daha çok severim. Dinimizi öğrenmeye çalıştıkları için” (Yerli öğrenci, N. K., 45).

“Ukrayna’da dine açtık hasrettik şimdi öğrenmeye başladık. Dinin kurallarını namaz, abdest, tesettür, ahlak, ilmihal tam olarak öğreniyoruz. Zamanla yaşayarak tam olarak yapmaya başladık. Kurstaki arkadaşlarımızla daha samimiyim. Bilmediğimizi, yaptığımız yanlışları bilmeden yaptığımızı kursta daha iyi anlıyorlar” (Ahıskalı Öğrenci, K. G., 37).

“İlk karşılaşmamız kursta oldu sonra düğünler, cenazeler, namazlar, iftarlar, sahurlar, mevlitler derken birbirimize benzeyen çok şeylerimiz var diye daha çok yakınlaşıyoruz. Kurs arkadaşlarımız sayesinde onların diğer akrabaları ile de komşuluk yapıyoruz yemekler, ders çalışıyoruz. Çocuklar birlikte ders çalışıyorlar” (Yerli öğrenci, E. S., 33).

Kültürel değerlerin benimsenmesi ve yaşatılması noktasında eleştiriler sadece yerel halktan Ahıskalılara yönelik değildir. Ahıskalılarda yerel halka yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Ahıskalılar da Üzümlü’de kültürel değerlerin bozulmuş olduğu, geleneksel aile yapısının (geniş aileden çekirdek aileye) dönüşmesi, boşanma oranlarının artması gibi hususlarda yerel halka tepki göstermekte ve duydukları rahatsızlığı dile getirmektedirler.

“Sizde (yerli halk) Ruslaşmışsınız. Onlar gibi büyüklerinizden ayrılmış, başsız (yaşlısı olmayan) evlere yerleşmişsiniz. Başınız olmazsa törenizi nasıl devam ettireceksiniz. Anneler ev işleri ile uğraşırken, törenizi, neneler çocuklara anlatacak, yaşatacak. Dinimiz bile büyüğüne hürmeti ve hizmeti nasihat etmektedir”(Ahıskalı Öğrenci, B. K., 64).

Ahıska Türkleri sürgün edildikleri farklı bölgelerde kültürel ve dini bağlarını kaybetmemek için din eğitimlerine çok büyük önem vermişlerdir. Aile büyüklerinin göç süreçlerinde kucaklarında saklayıp muhafaza ederek taşıdıkları dini kitaplardan sözlü aktarım yolu ile din ve kültür öğrenimini gerçekleştirmişlerdir.

Ahıskalılar geleneksel Türk aile yapısına sıkıca bağlı olup halen bu yapıyı korudukları için toplumsal huzur ve mutluluğun temelini aileden geçtiğine inanmaktadırlar. Ancak genel olarak toplumda artan boşanma oranları, geniş ailelerin dağılması ve aile içi şiddetin artması sebebi ile özenle korudukları bu geleneksel aile yapısının bozulmasından endişe duymaktadırlar. Bu durumu, yerli halkla bağların oluşmasında, kültürel yapıya aidiyet ve karşılıklı dayanışmanın güçlendirilmesinde, sosyo-kültürel hayata katılımlarında, kısaca toplumsal uyum sürecinde kendilerini bekleyen bir tehlike olarak görmektedirler.

“Rusya’da korktuğumuz ama başımıza gelmeyen şey (boşanma) kendi vatanımızda başıma geldi. Buraya geldikten beri Ahıskalılarda şimdiye dek görülmeyen şey görüldü. 21 aile boşandı. Bu bizim için dinde, törede olmayan şey, biz bunun böyle olmasından korkarız, kabul edemeyiz”(Ahıskalı Öğrenci, M. R., 55).

Ahıskalılar tarafından *“21 aile boşandı. Bu bizim için dinde, törede olmayan şey”* ifadelerine yansıyan ve yerel halka yönelik tepkisel bir tutum içine girilmesine sebep olmaktadır. Boşanmaların artma sebebi esasen uyum sürecinin bir yansımasıdır. Geçmişte Ahıska Türklerinde kesinlikle kabul edilemez olan boşanma, gerek ülke genelinde gerekse

yerel de (talep edilmemekle birlikte) bir hak olarak görülmekte ve Ahıskalılar da bu süreçten payına düşeni almaktadır. Bu nokta da çalışmanın konusu ve amacı açısından önemli olan boşanma oranları konusunda da yine dinin referans alınıyor olması, dine yüklenen anlam ve dinin işlevsel etkisini bir kez daha ortaya koymasındır.

Bu bağlamda Kur'an kurslarında İslam dininin aile içi mutluluğun toplumsal huzur için en büyük etken olduğunun naslar vurgulanarak öğretilmesi büyük önem arz etmektedir. Kurslarda verilen din eğitiminin, yerli halk ve Ahıskalılar arasında yaygınlaşması, zarara uğrayan bu sosyal yapıların onarılmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Toplumun birlik ve beraberliğinin temin edilmesinde din merkezi ve en büyük etkidir. Bu durum ise Ahıskalı ve yerli halkın söylemleri analiz edildiğinde bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Ortak dinler farklı kültürden gelen toplumlar üzerinde tutkal rolü üstlendiğinden, kültür ve medeniyet kimliği oluşturmada toplumsal bütünleşmeyi sağlamakta, Ahıskalıların Üzümlü'deki sosyo-kültürel dini hayata uyumlarını kolaylaştırmaktadır.

Kur'an kursunda dini bilgileri öğrenmenin yanı sıra kültürel ve sosyal aktivitelerin organizasyonu ve yürütülmesi, dini kimliğin yerleşmesi ve ibadetlerinin birlikte, doğru şekilde ifa ediliyor olması, kültürel aidiyet ve uyumun oluşmasına ortam sağlamaktadır. Önemli olan husus şudur ki, alınan din eğitimi davranış modellerine yansımakta ve sosyo-kültürel hayata aktarılmaktadır.

Evlilik

Castles'ın sosyal uyum göstergeleri arasında yer alan farklı grupların karşılıklı evlilikleri, toplumsal uyum ve bütünleşmede önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim evlilikler mevcut ilişkilerin akrabalık bağı ile daha da pekiştirilmesi, sosyal güvenin tesisi, kültürel uyumun pratiğe yansıyan en belirgin göstergelerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında Ahıskalı ve yerli halk arasında da son yıllarda karşılıklı evliliklerin gerçekleştiği görülmektedir. İlk olarak, eşleri vefat etmiş, orta yaşlı ve yaşlı bireyler arasında görülen evliliklerin son zamanlarda gençler arasında da (ilk evlilik) yapılmaya başladığı dikkati çekmektedir. Karşılık evlilik yapan aileler ile gerçekleştirilen mülakatlarda, evlilik için ilk şartlarının din birliği olduğu, gerek Ahıskalı ve gerekse yerli halkın din üzerine vurgu yaptığı gözlemlenmektedir.

"Gençler kendi aralarında anlaşdıktan sonra ben karşı çıkmam. Müslümanız. Dinimiz izin veriyor sonuçta." (Ahıskalı Öğrenci, M. T., 43).

Yerli halktan olan ve Ahıskalı gelin alan kurs öğrencisi, karşılıklı düğün yapılmasının ilk sebebinin din birliği olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

"Müslüman olmasaydı gelininin tarafı kesinlikle almazdım. Dinimiz komşuluğa çok önem veriyor, onların bizim üzerimizde hakları var. Birde aile birliğine çok önem veriyorlar saygılılar. Büyüklerine hürmetleri çok güzel. Onlarda Müslüman bizde en çok bu yüzden sıkıntı çıkarmadan buralarda birlikte yaşıyoruz" (Yerli öğrenci, F. M., 47).

"Evlilikler oldu, olacak tabi bunun tek sebebi dinimizin bir olması. Tam yaşamıyor olsalar da dinin etkisi büyük" (Yerli öğrenci, Ş. D., 54).

Din eğitmeni A. T. iki toplum arasında karşılıklı yapılan evlilik için şu ifadeleri kullanmaktadır.

“...İlk duyduklarında tepkileri farklı oldu kabul etmediler. Ama zamanla gençler vazgeçmeyince bizlerde devreye girdik. Aynı dinden olmaları evlilik konusunda yumuşadıkları ilk yer oldu” (Din eğitmeni, A.T., 32).

Yukarıda da ifade edildiği üzere gerek Ahıskalılar (asimilasyona uğramamak için) gerekse Şavaklılar (aşiret yapısı ve mezhebi ve kültürel farklılık sebebiyle) kız alıp verme (evlilik) konusu başta olmak üzere kapalı toplum özelliği gösteren iki gruptur. Buna rağmen her iki grubunda dini referans olarak karşılıklı evliliklerin yolunu açmaları öncelikle dinin ve özellikle de din eğitiminin toplumsal uyma katkısı noktasında anlamlı veriler içermektedir. Yapılan mülakatlarda din birliğinin özellikle de Kur’an kursundaki birlikteliklerin, farklı kültür yapılarından gelseler de Ahıskalıları ve yerlileri bir araya getiren ortak değer olduğunu belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kur’an kursunda yakalan kardeşlik ruhunun, sosyo-kültürel pratik hayata aktarımı ile karşılıklı kabullerin arttığı, evliliklerin yapılmasının önündeki engellerin kaldırıldığı, toplumsal uyumu kolaylaştıran bir faktör olduğu gözlemlenmektedir.

Mekânsal Ayrışma

Bi başka sosyal uyum göstergesi olan mekansal ayrışma genel bir bakışla “iki veya daha fazla grubun kent ortamının farklı bölümlerinde birbirinden ayrı yaşama derecesi” olarak tanımlanmaktadır (Massey, Rothwell, ve Domina, 2009, ss. 282-419). Üzümlü’deki mekansal ayrışma ise temel de devletin iskan politikasından kaynaklanmıştır. Ahıskalıların Üzümlü’ye yerleştirilmelerindeki en önemli etken TOKİ’nin kullanıma hazır konut stoğudur. TOKİ’nin iskan alanı olarak daha önceden yerel halktan alıp kamulaştırdığı arazilere yapılan bu konutlar, ilk önce yerli halkın satın alıp yerleşmesi için planlanmıştır. Ancak yerli halk konut fiyatlarını pahalı bularak konutları satın alıp yerleşmemişlerdir. Devletin elinde kalan bu konutlara Ahıskalılar toplu ve iskanlı olarak göç ettirilmişler ve konutlar Ahıskalılara beş yıl süre ile bedelsiz verilmiştir. Bu uygulama ilk etapta yerli halkın Ahıskalılara ilişkin kanaatlerinde olumsuz bir etki meydana getirmiş, iki halk arasındaki sosyal mesafeyi artırmış ve toplumsal uyumun önünde önemli bir bariyer olmuştur. Ancak başta Kur’an kursu olmak üzere farklı mekanlardaki kültürel karşılaşmalar ve etkileşim bu algıların değişmesine imkan sağlamıştır. N.K’nın sözleri konuyu özetler niteliktedir.

“Başlarda evlerde bedava oturmaları bizi rahatsız ediyordu, devlet bize onlar kadar sahip çıkmadı, adaletsizlik oldu... Tabi ki başlarda çok karşıydık. Ve bu yüzden kızgındık ve tanışmak istemedik. Ama onları tanıdıkça bu fikirlerim değişti” (Yerli öğrenci, N. K., 45).

“İlk karşılaşmamız kursta oldu sonra düğünler, cenazeler, namazlar, iftarlar, sahur, mevlitler derken birbirimize benzeyen çok şeylerimiz var diye daha çok yakınlaşıyoruz. Kurs arkadaşlarım sayesinde onların diğer akrabaları ile de komşu olduk. Yemekler yapıyoruz, ders çalışıyoruz. Çocuklar birlikte ders çalışıyorlar” (Yerli öğrenci, E. S., 33).

Ahıskalılarda mekansal ayrışmanın toplumsal kabul ve uyumu geciktirdiği konusunda hem fikirdir.

“İlk başlarda yerliler buralarda olsaydı daha samimi olurduk birbirimizle. En çok Ahıskalı komşular var ama ben yerli kurstan komşularla daha sık görüşürüm” (Ahıskalı Öğrenci, B. K., 64).

Katılımcı ifadelerine de yansdığı üzere her iki grup arasındaki mekansal ayrışmanın ortadan kalkmasında din eğitiminin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Kuran kursunun

mekânsal ayrışmanın beraberinde getirdiği sosyal mesafeyi azalttığı hatta bazıları için ortadan kaldırdığını din eğitimcisi H.G. de ifade etmektedir

“Şunu da gözlemliyorum ki kursta bulunmayan yerlilerle Ahıskalılar arasında kabul düzeyi daha düşük. Din Eğitiminin burada bulunuşlarının etkisi büyük. İlk kursa geldiklerinde ayrı ayrı oturup, ayrı çay molalarına çıkıyorlardı. Ancak çok uğraştık sohbetler, programlar, gezilerden sonra ikinci yılda bir arada olmaları gerçekleşti” (Din eğitimci, H. G., 44).

Kısaca ifade edildiğinde, Kur’an kursunda iki tarafın bir arada arkadaşlık ilişkileri içinde bulunmaları, bu kurs arkadaşlık ilişkilerinin sosyal sermayeye olumlu yansıdığı ortaya koymaktadır. Ayrıca yerli halk ile Ahıskalıların gündelik hayatta farklı mekan ve sosyal ortamlarda kültürel karşılaşmaları arttıkça (temkin ve mesafe yerine) toplumsal uyumlarının arttığı gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Göç olgusu menşei ülke gerekse hedef ülkelerin toplumsal formasyonun ve toplumsal değişiminde önemli roller üstlenen bir katalizördür. Bununla birlikte özellikle ülkemizde ulusaşırı göçler ile ilgili literatüre göç olgusunun genellikle güvenlik ve ekonomi odaklı ele alındığı görülmektedir. Göçün bu şekilde ele alınması, devletlerin sınırlarına duvarlar örmesi ve diğer insani olguların göz ardı edilmesi açısından sorunludur. Göçün sorun odaklı tanımlanması, toplumsal uyumun da sorun odaklı görülmesini sağlar. Bu bağlamda, özellikle toplumsal uyuma yönelik çalışmalarda dinin toplumsal kabul ve uyuma etkisinin yeteri kadar tartışılmadığı an bir olgu olarak ortaya konmaktadır.

Erzincan Üzümlü'ye göç eden Ahıskalılar ile yerli halkın toplumsal bütünleşmesinde dinin etkisinin din eğitimi üzerinden ele alındığı bu çalışma öncelikle ilgili literatüre alternatif bir okuma imkanı sunma çabasının da bir ürünü niteliğindedir. Nitekim elde edilen bulgular, aynı dine mensup olmanın ve mensup olunan dinin evrensel barış dilinin, komşuluk, kardeşlik üzerine bütünleştirici vurgu yapmasının, toplumsal kabul ve uyumda son derece etkili olduğunu ve var olan ya da inşa edilen olumsuz algıları zamanla olumlu yönde değiştirdiğini göstermektedir. Göçmenlerin aidiyet bilincinin oluşması ve içselleştirilmesi, yerel halkın yeni ve farklı olana karşı dayanışma ve hoşgörü gibi değeri geliştirmesi, farklı kültürlerin bir araya gelmesinden kaynaklı kültürel zenginliğin gündelik pratiklere aktarılması ve tüm bu süreçte temel referans kaynağının din olması, toplumsal uyum noktasında dinin üstlendiği işlevin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Ahıskalıların genelde Türk toplumuna özeldir ise Üzümlü'ye olan aidiyetlerini din üzerinden kuruyor olmaları toplumsal uyumda dinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Dinin söz konusu işlevinin ete kemiğe bürünmesinde ise din eğitiminin katkısı açıkça görülmüştür. Tüm bu veriler göç politikalarının inşası noktasında politika yapıcılara da katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

Bu bağlamda Üzümlü'de bulunan Kur’an kurslarında birlikte eğitim alan Ahıskalılar ve yerel halk bu eğitim sayesinde birbirilerini, kültürlerini, talep ve beklentilerini anlama fırsatı bulmuş, aldıkları eğitimin özellikle de din kardeşliği vurgusunun bir sonucu olarak yakın ve samimi ilişkiler kurma imkanına kavuşmuşlardır. Özellikle Ahıskalılar sürgün yılları boyunca hasret kaldıkları din eğitimine ulaşmanın sevinci ile büyük bir istekle kursa devam etmektedirler. Aidiyet duydukları İslam dinini doğru kaynaktan öğrenmekte ve öğrendikleri pratikleri sosyo-kültürel hayatta uygulamaya çalışmaktadırlar. Kur’an’ı

öğrenmeyi, ibadetlerini doğru şekilde ifa etmeyi, yerli halka tanış olmayı ve uyum içinde yaşamayı sağladığı için Kur'an kursunda aradıkları anlamı bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu sebeple din kardeşliğine ve eşitliğe vurgu yapan din eğitimini gündelik hayatlarında merkezi bir yerde konumlandırmışlardır. Bu durum, din eğitiminin toplumsal uyum açısından önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma da ele alınan Ahıskalıların Türk soylu olması, ana dillerinin Türkçe olması, gerçekleşen göçün kitlesel olmaması, Ahıskalıların geldikleri bölgede de benzer meslekleri icra ediyor olması, ayrıca Üzümlü'nün imkanları ve yerel halkın muhafazakar bir kimliğe sahip olması gibi birçok etkenin sürece etkisi göz ardı edilmemek kaydıyla dinin ve din eğitiminin toplumsal kabul ve uyuma katkıları, göç politikalarının inşası noktasında politika yapıcılara da katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

SUMMARY

Migration, concurrent with human history, has been the unchanging phenomenon of changing times. Ahıska Turks are among the first to come to mind when talking about migration. The sinister fate of Ahıska Turks started with the 1829 Treaty of Edirne. They have been exiled many times since the Stalin era and subjected to oppression and persecution both in their homeland and in their exile areas. Finally, in 2015, after the internal turmoil and conflicts in Ukraine, Ahıskans were placed in Üzümlü district in Erzincan province.

When the migration phenomenon is mentioned, the mutual interaction of different cultures and lifestyles comes to the agenda and this issue brings about social change and social harmony. The migration of Ahıskans to Erzincan Üzümlü has brought about social cohesion problems to the agenda. Although social cohesion involves extremely complex, multidimensional and ongoing processes, there are also some fundamental variables to facilitate this harmony. Among these variables, language, ethnicity, faith unity and economics are the top priority themes. Even though they are Turkish nobles and Muslims, difficulty arose during the adaptation process of Ahıska people to Üzümlü as in any immigration. In this process, religion has served as a catalyst in facilitating social acceptance and accelerating the process of adaptation. Religious education is one of the most important factors contributing to this adaptation process. In study, the role of religion and, more specifically, religious education in the social cohesion process was discussed through the case of Ahıskans in Üzümlü. The fact that the role of religious education in social cohesion has not been addressed in any study before reveals the original value of the study.

Based on the cultural and social cohesion indicators of Castles, the data obtained by using qualitative method and semi-structured interviews and participant observation techniques were analyzed by discourse analysis method. The study examined the relationship and interaction patterns of Ahıskans and local people, their opinions, prejudices and attitudes about each other. For this reason, qualitative method has been preferred for conducting in-depth analyses. Semi-structured interview and participant observation were used as data collection techniques.

Traditional rituals such as engagement, wedding, baby Mevlid and funerals of Ahıska people and local people have been studied through participant observation. In addition, attendance was provided for the days held among the neighbours. Semi-structured interviews were created based on Castles' cultural adaptation indicators. According to

Castles, cultural adaptation indicators include the themes of recognizing the culture of the society and adopting its values, trust and closeness to the members of the community, sense of belonging and dominance of language. Themes addressed through indicators of social cohesion, on the other hand, are spatial decomposition, social interaction within and outside their group, and the ratio of marriage between different groups (Castles, Korac and Vertovec, 2002, p. 72). The sub-indicators of social and cultural cohesion identified by Castles and his friends are not limited to the titles we examine. However, considering the subject, sample and study group of the research, language learning and skills of language use (because the language of the Ahiskans is Turkish), crime exposure rates due to racist reasons or committing crime for racist reasons (due to the fact that Ahiskans are Turkish nobles) are excluded.

The sample of the study consists of two Quran courses in Fatih and Geyikli neighborhoods, where Ahiskan students are intensive in terms of population. In sample selection, density sampling, which is one of the purposeful sample selection techniques, was preferred. In this way, it is aimed to reach a detailed and rich information about the case investigated in a homogeneous group. In this context, interview was conducted with 10 Ahıska Turks, 5 locals, a total of 15 students and two religious educators who attended two courses in Fatih and Geyikli neighborhood.

In the study, the data obtained from the participants based on the basic indicators revealed by Castles in the social and cultural adjustment process were subjected to discourse analysis and analytical evaluation.

Castles' research shows that religious unity and especially the environment in which religious education is studied plays an important role in the cultural cohesion process of two different societies. The findings show that being a member of the same religion and the universal peace language of the religion to which one belongs have an integrative emphasis on neighborhood, fraternity, are highly effective in social acceptance and harmony and change the negative perceptions that exist or construct over time. Religion has contributed positively to the development and internalization of immigrants' sense of belonging, and the local people to develop value such as solidarity and tolerance towards the new and different. The transfer of cultural wealth resulting from the coming together of different cultures to everyday practices and the fact that religion is the main source of reference in this process has once again demonstrated the importance of the function assumed by religion at the point of social harmony. Ahiskans and local people, who were educated together in the Qur'an courses in Üzümlü, had the opportunity to understand each other, their culture, demands and expectations, and had the opportunity to establish close and sincere relations as a result of the education they received, especially the emphasis on religious brotherhood.

Briefly, the social adaptation and integration of the Ahıska people as they establish their belonging to the Turkish society and particularly to Üzümlü, has revealed the importance of religion and religious education. Similarly, the negative thoughts of the local people towards the people of Ahıska, such as access to opportunities, inequality of opportunity, have changed positively through religious education.

The process effect of many factors should not be forgotten such as the fact that the Ahıska people are Turkish nobles, their mother tongue is Turkish, the immigration is not mass, the Ahıska people perform similar professions in the region they come from and the

local people have a conservative identity. Taking these considerations into account, the contributions of religion and religious education to social acceptance and harmony have the potential to contribute to policy makers at the point of building immigration policies.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Araştırmanın Etik Kurulu Raporu vardır. (Onay kodu: 27.03.2020/2020.07)
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	The research has Ethics Committee Report (Approval: 27.03.2020/2020.07).
<i>Informed Consent:</i>	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Barker, C., & Galasinski, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity*. London, UK: Sage.
- Castles, S., Korac, M. Vasta, E. & Vertovec, S. (2002). *Integration: Mapping the field*. Centre for Migration and Policy Research and Refugee Studies Centre, Oxford: University of Oxford.
- Çelik, H. ve Ekşi H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1990). *Bulgaristan'dan Türk göçleri, DPT Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmete Özel Rapor*. Ankara: Yazar.
- Fidan, K. (2016). *Kosova'daki Türklerin uyum meseleleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jackson, P., (1983), Principles and problems of participant observation, *Geografiska Annular, Series B, Human Geography*, 65(1), 39- 46.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaştan, Y. (2015). Türkiye'de göç yaşamış çocukların eğitim sürecinde karşılaşılan problemler, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 216-229.
- Korkmaz, A., (2013). Göç ve din, Mehmet Bayyığıt (Ed.), *Din Sosyolojisi içinde* (s.337-387), Konya: Palet Yayınları.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve göç*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları
- Koyuncu, A. (2016). Ensar muhacir kardeşliğinden yerli sığınmacı dikotomisine toplumsal barış ve Suriyeliler gerçeği, II. *Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu Bildirileri içinde* (s. 515-538), 19-22 Mayıs 2016, Saraybosna: Bosna Hersek.
- Koyuncu, A. (2018a). Türkiye toplumunda Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabulü ve dışlanması, Bilhan Kartal ve Ural Manço (Ed.), *Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği içinde* (s. 271-294), London: Transnational Press London.
- Koyuncu, A. (2018b). Misafirlikten vatandaşlığa Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler. *Middle East Journal Of Refugee Studies/MEJRS*, 3(2), 171-195.
- Massey D.S., Rothwell J., ve Domina T. (2009). The changing bases of segregation in the United States. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 626, 74-90.
- Merton, R., K. (1968). *Social theory and social structure*. New York: The Free Press.
- Okumuş, E. (2006). *Toplumsal değişme ve din*. İstanbul: İnsan Yayınları
- Schiefer, D. ve van der Noll, J., (2017). The Essentials of social cohesion: a literature review. *Social Indicator Research*, 132, 579-603.
- Sezen, Y. (1990). *Sosyolojide ve din sosyolojisinde temel bilgiler ve tartışmalar*. İstanbul: İFAV
- Şimşek, R. (2020). *Toplumsal uyum ve din: Erzincan Üzümlü'de yaşayan Ahıska Türkleri örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tonkiss, K. (2006). Analysis text and speech: content and discourse analysis. C. Seale, (2nd ed.). In. *Researching Society and Culture*. (367-383). London: Sage

- Üren, M., (2016). *Kimlik, çıkar ve jeopolitik ekseninde Ahıska Türkleri sorunu*. İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler.
- Van Dijk, T. (2003). Critical discourse analysis. D.Schiffrin., D. Tannen, & E., H. Hamilton (Ed.), In *The Handbook of Discourse Analysis*. (352-372). Oxford: Blakwell Publishing.

Covid-19, Religion et droits fondamentaux

Doç.Dr.Müşerref Yardım

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Sosyoloji Bölümü

myardim@erbakan.edu.tr

Résumé

La lutte contre le coronavirus et le confinement ont entraîné une série de discussions concernant les droits fondamentaux et les libertés. Malgré les rappels des autorités internationales qui invitent les états à respecter les droits de l'homme dans les mesures à prendre dans le cadre de la lutte contre la propagation du Covid-19, de nombreuses libertés restent bafouées. La liberté de religion qui fait partie des droits fondamentaux a également été touchée. En effet, certaines restrictions ont été mises en place pour les pratiques religieuses collectives, notamment les lieux de culte. Ces mesures ont été interprétées comme une atteinte à la liberté de religion. La lutte contre le Covid-19 a également entraîné la propagation des stéréotypes et du discours de haine à l'égard de certains membres religieux. Que ce soit dans les pays européens avec la protestation de la diffusion de l'adhan par les haut-parleurs des mosquées ou la pratique du jeûne pendant le mois de Ramadan, ou dans les pays comme l'Inde où une campagne de diabolisation est menée contre les membres de l'Islam, les attitudes islamophobes existant avant le Covid-19 continuent à persister en s'intensifiant pendant les premiers mois dans la lutte contre le virus.

Mots-Clés: Covid-19, droits fondamentaux, liberté de religion, lieux de culte, discriminations.

Covid-19, Din ve Temel Hak ve Özgürlükler

Öz

Koronavirüsle mücadele ve izole olma durumları temel hak ve özgürlükler ile ilgili tartışmalara yol açmıştır. Uluslararası makamların Covid-19'la mücadele çerçevesinde alınacak önlemler konusunda devletleri insan haklarına saygı göstermeye davet etmesine rağmen, birçok özgürlük saldırıya uğramıştır. Temel bir hak olan din özgürlüğü de bu durumdan etkilenmiştir. Bu bağlamda kolektif dini pratikler, ve özellikle ibadet mekanları için bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu önlemler din özgürlüğüne yönelik bir saldırı olarak yorumlanmıştır. Covid-19 ile mücadele, bazı din mensuplarına yönelik stereotiplerin ve nefret söyleminin yayılmasına da yol açmıştır. Müslümanlara yönelik ister Avrupa ülkelerinde, Ramazan ayı orucu veya caminin hoparlörlerinden ezan okunmasının protesto edilmesi, ister Hindistan'da yürütülen şeytanlaştırma kampanyası olsun Covid-19'dan önce var olan İslamofobik tutumlar virüsle mücadelenin ilk aylarında da yoğunlaşarak devam ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Temel Haklar, Din Özgürlüğü, İbadet Mekanları, Ayrımcılıklar.

Sending Date / Gönderim Tarihi: 27/05/2020

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 07/09/2020

Covid-19, Religion and Fundamental Rights

Abstract

The fight against the coronavirus and containment have led to a series of discussions concerning fundamental rights and freedoms. Despite reminders from international authorities urging states to respect human rights in the measures to be taken in the fight against the spread of Covid-19, many freedoms remain under attack. Freedom of religion, which is part of fundamental rights, has also been affected. In fact, certain restrictions have been put in place for collective religious practices, notably places of worship. These measures have been interpreted as an attack on freedom of religion. The fight against Covid-19 has also led to the spread of stereotypes and hate speech towards certain religious members. Whether in European countries with the protest of the spread of adhan through the loudspeakers of mosques or the practice of fasting during the month of Ramadan, or in countries like India where a demonization campaign is waged against members of Islam, the Islamophobic attitudes existing before Covid-19 continue to persist, intensifying during the period of struggle against the virus.

Keywords: Covid-19, fundamental rights, freedom of religion, places of worship, discriminations.

INTRODUCTION

L'état de la pandémie de Covid-19 a conduit les pays à prendre des mesures d'urgence pour lutter contre le virus aussi rapidement et efficacement que possible. Certains gouvernements ont eu recours à des "pouvoirs d'urgence" pour limiter radicalement les déplacements internes et internationaux, effectuer des contrôles sanitaires, fermer les écoles et les universités, les magasins et les lieux publics, confiner les personnes à domicile, limitant ainsi considérablement la liberté individuelle de circulation et de réunion. Des mesures de traçage des contacts, de localisation et d'analyse des données ayant un impact sur les normes de confidentialité et de protection des données sont mises en place via des applications et le traitement des mégadonnées. Le droit de demander l'asile est suspendu dans toute l'Europe, les personnes détenues subissent des mesures restrictives en ce qui concerne les visites, tandis que les catégories vulnérables sont exposées à des risques de discriminations et de violences. Les systèmes judiciaires sont suspendus dans de nombreux pays (Marzocchi, 2020, s.1). Le droit à la liberté de religion ou de conviction reste également touché par les mesures prises contre le Covid-19. Le domaine religieux a également été affecté afin de limiter la propagation de la maladie. Les lieux de culte étant désormais fermés ou limités pour éviter la surpopulation (Charalampous, 2020).

Le droit à la liberté de religion ou de conviction apparaît dans tous les principaux traités tels que ceux adoptés par les Nations Unies en 1948, le Pacte international Relatif aux Droits Civils et Politiques de 1966 et la Convention Européenne des Droits de l'Homme de 1950 (CEDH) (Donald & Howard, 2015, s.1). Dans la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne, il est dit que chacun a droit à la liberté de pensée, de conscience et de religion. Ce droit implique la liberté de changer, mais aussi la liberté de manifester sa religion ou ses convictions d'une façon individuelle ou collective, en public ou en privé.

Un point culminant dans la relation religion-droits fondamentaux est sans doute les discours et crimes de haine et les discriminations. Depuis le début de la pandémie, il a été question pour les membres de certaines religions de violation de leurs droits. Notamment le cas des Musulmans. Il faut préciser que l'adhan a été lu dans d'importantes villes d'Europe telles que l'Andalousie, Bruxelles, Rotterdam-La Haye, Palerme-Parme, Berlin et Cologne. Des versets et des hadiths ont fait leur apparition sur des panneaux d'affichage. Au nom des institutions musulmanes en Europe, des jeunes Musulmans ont rendu services aux personnes âgées à leur domicile. Les dirigeants occidentaux ont transmis des messages sincères et chaleureux dans les mosquées pendant le mois de Ramadan. Certains centres de santé et de psychiatrie ont fait appel aux experts musulmans. Les soignants, surtout musulmans portant le foulard ont été en première ligne pour aider les patients. Toutefois, est-il possible de prédire que tous ces faits pourraient réduire le "racisme culturel" et les actes islamophobes qui se sont intensifiés ces dernières années ? Les attitudes discriminatoires depuis l'apparition de la pandémie nous laissent croire qu'il serait naïf de penser un éventuel recul (Hidir, 2020).

1. COVID-19 ET LIBERTE DE CULTE

1.1. Mesures de confinement

La lutte contre le Covid-19 a poussé les gouvernements à adopter une série de mesures relative à la vie religieuse, notamment les lieux de culte. En France, le décret du 23 mars 2020 restreint les fêtes religieuses collectives dans les lieux de cultes. Toutefois les

pouvoirs publics n'ont pas aspiré à fermer les lieux de culte. L'initiative a été accordée aux autorités religieuses. Tous les cultes se sont adoptés en mettant en oeuvre des solutions palliatives (Lalouette, 2020). En Pologne, la fermeture ou la suspension de diverses activités a délibérément exclu les lieux de culte et suggéré une augmentation des possibilités d'assister à des cérémonies religieuses, en comptant sur le fait qu'une augmentation de l'offre a entraîné une baisse du nombre de fidèles dans le même lieu de culte. La Conférence épiscopale polonaise, par exemple, a limité la participation aux offices religieux à pas plus de cinquante personnes, et a appelé les évêques diocésains à accorder des dispenses de participation aux messes du dimanche aux plus vulnérables: personnes âgées, malades et enfants, comme ainsi que les adultes qui prennent soin d'eux, recommandant leur participation aux célébrations par le biais des médias. En Espagne, des mesures comme celles d'Italie ont été prises, pour "éviter les regroupements de personnes, par rapport à la taille et aux caractéristiques des lieux, de manière à ce que les habitués puissent respecter la distance d'au moins un mètre", conditions qui subordonnent également l'ouverture des lieux de culte. Par conséquent, "les cérémonies civiles et religieuses, y compris les cérémonies funéraires", peuvent être célébrées, conformément à ces conditions (D'Alo, 2020). En somme, certains pays se sont uniquement contentés de fermer tous les endroits ouverts au public et qui ne sont pas nécessaires à la vie du pays alors que les lieux de culte restent ouverts mais avec des restrictions pour les rassemblements et les cérémonies. D'autres pays comme la Turquie ont suspendu les prières collectives, y compris la prière de Vendredi, dans les mosquées, seul la prière individuelle est permise. La décision des états concernant les lieux de culte est applaudie par certains et critiquée par d'autres.

Jusqu'où un gouvernement peut-il limiter la liberté religieuse au nom de la lutte contre le coronavirus en vertu du droit international ? Alors que la pandémie mondiale se poursuit, de nombreux gouvernements nationaux et locaux sont aux prises avec cette question. Les rassemblements religieux sont des occasions importantes pour les gens de pratiquer et de partager leurs croyances, mais ils sont également des sites de transmission du Covid-19, mettant en danger non seulement les participants à ces rassemblements mais aussi toutes les personnes avec lesquelles ils interagissent (Manchin & Carr, 2020). Dans ce cadre, l'article 18 du Pacte international garantit la liberté de religion, mais permet également aux gouvernements de restreindre la liberté religieuse par la loi lorsque cela est nécessaire pour protéger un intérêt légitime de l'État, y compris la santé publique. Étant donné la nature fondamentale de la liberté de religion ou de conviction, elle est soumise à moins de restrictions que les autres droits. Seules les manifestations de cette liberté peuvent être limitées (Manchin & Carr, 2020).

1.2. Les discussions autour des activités des lieux de culte pendant le Covid-19

Des militants laïques des droits de l'homme figurent parmi les fervents partisans de la fermeture continue des lieux de culte. Les tenants laïques des droits de l'homme critiquent fermement les individus et les groupes agissant pour des motifs religieux. L'Europe occidentale, connue comme étant le continent le plus sécularisé, était dans l'œil de la tempête. D'après Ignatieff, "la déclaration universelle des droits de l'homme, cinquante ans après sa proclamation, est devenue le guide sacré de ce qu'Elie Wiesel a appelé une "religion laïque mondiale" (Marthoz & Saunders, 2005, s.1).

Par ailleurs les critiques portent également sur la capacité de propagation du virus lors des rituels collectifs. En France, un rassemblement de l'Eglise "La Porte ouverte

chrétienne" a été tenu responsable de la propagation du coronavirus Covid-19. En Corée du Sud, l'Église Shincheonji de Jésus a également été accusée de propager le virus. Le pays a connu une brusque augmentation (Zbinden, 2020). En Iran, la première ville infectée est Qom où un grand rassemblement a eu lieu en mars. En Israël, la moitié des personnes hospitalisées atteintes du Covid-19 sont les juifs orthodoxes ("Coronavirus: Les rassemblements religieux", 2020).

Cependant, la Charte des droits fondamentaux de l'Union Européenne garantit la liberté de manifester sa religion ou ses convictions, qui ne peuvent être soumises à aucune restriction, sauf celles qui constituent des mesures nécessaires, dans une société démocratique, à la sécurité publique, à la protection de l'ordre, de la santé ou de la morale publiques, ou à la protection des droits et libertés d'autrui (Journal officiel de l'Union Européenne, 14.12.2007). Le Conseil d'État a jugé la [fermeture des lieux de culte](#) en France comme étant "disproportionnée" et a opté pour mettre fin à l'interdiction "générale et absolue" de réunion dans les lieux de culte. Ainsi, l'interdiction est vue comme "une atteinte grave et manifestement illégale" à la liberté de culte. Cette décision est applaudie au nom de la liberté de culte par Bruno Retailleau et Jean-Frédéric Poisson ("Covid-19: le Conseil d'État", 2020).

La fermeture totale ou l'ouverture soumis à certaines conditions des lieux de culte est critiqué par les adeptes de certaines religions. La justification de la mesure semble être claire ; mais est-ce que la décision d'interdire toute forme de culte ne dépasse pas les limites du caractère raisonnable et de la proportionnalité, surtout quand on considère que ce choix est la conséquence d'une décision antérieure établissant une distinction entre "essentiel" et "non essentiel" services, que l'autorité gouvernementale a assumés sur la base de la discrétion politique ? Cette décision de la politique concernant l'ordre religieux équivaut à affirmer que les exigences de manifestation publique du culte ne sont pas "essentiels" (D'Alo, 2020).

1.3. L'attitude des adeptes des religions face aux mesures concernant les lieux de culte

Il faut noter que les attitudes envers les mesures du Covid-19 diffèrent parmi les chrétiens. Alors que toutes sortes de réunions sont interdites aux Pays-Bas, les rituels dans l'église ont été exemptés à condition de ne pas dépasser 30 personnes. Cependant, l'Église protestante des Pays-Bas, qui est l'institution supérieure de la secte protestante, a annoncé que les rituels se tiendraient sur Internet jusqu'au 20 mai. Cependant, dans certaines villes comme en Urk et Kampen, certaines églises continuent leurs rituels avec 20-25 personnes. Les prêtres calvinistes ont agi d'après le discours "Nous n'avons pas peur du Covid-19, mais de Dieu", et ont appelé le gouvernement à faire une prière collective. Le prêtre évangélique Rodney Howard-Browne en Floride, a appelé ses adeptes à serrer les mains des personnes atteintes du virus, malgré l'interdiction. Par ailleurs, les moines de la Kingdom Church à Londres ont vendu une fausse drogue sous le nom d'huile nettoyante divine", qui prétend protéger du Covid-19 (Hıdır, 2020).

Pour ce qui est du cas des adeptes de l'Islam, le non-accès aux mosquées pendant la période de confinement n'a été un problème. Toutefois au début de la pandémie certains Musulmans en Inde, au Pakistan, en Indonésie et au Bangladesh n'ont pas respecté les mesures de confinement et ont participé aux prières collectives. Mais en dehors de ces quelques exemples minoritaires, la majorité des Musulmans ont été conformes aux mesures prises dans le cadre de la lutte contre le Covid-19. La Ka'ba et la mosquée du Prophète ont

été fermées. Les mosquées presque partout dans le monde n'ont pas exercé leur fonction (Hıdır, 2020). Par ailleurs le confinement est présenté comme étant une tradition prophétique: "Le prophète aurait appliqué le confinement, à son époque, en demandant aux gens de ne pas rendre visite aux malades dans leur tribu et en demandant aux malades de rester chez eux". Conforme à cette tradition, il est dit que les Musulmans ont appliqué les règles du confinement (Darriet, 2020). Toutefois, la question du lieu de culte se pose plus pour les Musulmans en période du mois de Ramadan. Le mois de Ramadan 2020 caractérisé par la fermeture des mosquées et le confinement est vu comme étant un Ramadan "morose" (Oumma, 25.04.2020).

Ainsi la période du jeûne du mois de Ramadan est également pratiquée conforme au confinement. Des mesures sont prises par les autorités cultuelles à ce sujet. Au lieu d'une rencontre physique et collective dans les mosquées, le Conseil français du culte musulman (CFCM) invite les fidèles pour la récitation du Coran et les prières à rejoindre son site officiel et sa chaîne YouTube qui seront "des lieux de ressourcement". Ainsi dès le début du mois de Ramadan, la Grande Mosquée de Paris a débuté une émission religieuse sur sa chaîne YouTube et sur le site de Radio Orient, alors qu'à Marseille, les prières sont transmises sur Radio Gazelle. À Toulouse, la mosquée du Mirail, met en ligne des vidéos sur son site internet et les réseaux sociaux ; à Cholet, les mosquées appliquent les mêmes méthodes. Toutefois, d'après la journaliste Bernadette Sauvaget (2020), contrairement aux autres cultes, comme chez les Chrétiens, qui ont fait usage abondamment des réseaux sociaux, rien de tel chez les Musulmans (Lalouette, 2020).

En France, les Musulmans restent prudents face à la décision du Conseil d'État concernant la reprise des activités des lieux de culte. D'après Mohammed Moussaoui, président du Conseil français du culte musulman (CFCM), "il suffit que le Premier ministre mette une contrainte de 10 ou 15 personnes (maximum) et ça n'ouvrira pas la voie à la reprise des cérémonies religieuses d'ampleur. Ce seront des petites réunions mais pas des cérémonies religieuses" (Covid-19: le Conseil d'État, 2020). Il faut préciser que les mosquées resteront fermées durant le mois de Ramadan.

Cependant, les lieux de culte, dont les fonctions religieuses restent limitées pendant les périodes de confinement, assurent également des fonctions sociales. Selon l'agence France-Presse, (2020) une mosquée d'Istanbul a été transformée en centre de distribution d'aide à l'initiative de son imam. Fermée aux prières pour cause de coronavirus, la mosquée a exercé la fonction de supérette gratuite pour les pauvres. Le vestibule, étant l'espace où les fidèles doivent enlever leurs chaussures avant la prière, est utilisé pour déposer des paquets de pâte et, des bouteilles d'huile (Andlaeur, 2020). Par ailleurs les imams se sont également engagés en Turquie dans la distribution des nécessités aux personnes de plus de 65 ans. En effet, dans le cadre de la lutte contre le coronavirus, les besoins des citoyens de plus de 65 ans qui ne sont pas autorisés à sortir de chez eux, sont assurés par le *Groupe Social Vefa*. Il est dit que 61.000 imams de la Diyanet, la présidence des affaires religieuses turques, prennent part dans les travaux sociaux du *Groupe Social Vefa* (Özkaya, 2020).

2. DISCRIMINATIONS PENDANT LE COVID-19, RUPTURE OU CONTINUITÉ

Les épidémies créent la peur, et la peur est un ingrédient clé pour que le racisme et la xénophobie prospèrent. La pandémie a mis au jour des fractures sociales et politiques au sein des communautés, avec des réponses racialisées et discriminatoires. Tout au long de l'histoire, les maladies infectieuses ont mis en avant l'altération en créant un "Autre". Etant donné la capacité du Covid-19 à affecter n'importe qui, les mesures prises, quant à elles, ont touché de manière disproportionnée les personnes (Shannon & Bhopal & Abubakr, 2020). Des discriminations contre les personnes d'une certaine race (Asiatiques), de nationalité (par exemple, les Italiens) ou d'état de santé (personnes affectées ou supposées être affectées par Covid-19) sont apparues, notamment dans les premières phases de la contagion (Marzocchi, 2020). Les mesures de confinement elles-mêmes ont un impact disproportionné sur les populations les plus pauvres qui ne peuvent pas travailler à domicile. Les minorités raciales, ethniques et religieuses, souvent reléguées à un statut socio-économique inférieur et soumises à une discrimination enracinée, ont été rendues particulièrement vulnérables à des taux plus élevés d'infection et de mortalité, à un traitement sévère par la police, et à un accès inégal à des soins médicaux nécessaires (Guterres, 2020).

Quant aux discriminations religieuses, elles sont pointées du doigt par les experts et les institutions internationales depuis l'apparition du Covid-19. Les experts des Nations Unies déclarent que "la pandémie a provoqué une flambée d'intolérance religieuse et d'incitation à la haine dans de nombreux pays. Les personnes ciblées ont également été victimes de violences verbales, de menaces de mort, d'agressions physiques et de discrimination dans l'accès aux services publics, notamment le déni des services de santé vitaux" (United Nations Human Rights, 2020). La *Commission américaine pour la liberté de religion internationale* (USCIRF) a exprimé sa crainte face aux informations selon lesquelles des groupes religieux minoritaires dans le monde auraient été discriminés en raison de la pandémie (UNPO, 08.04.2020).

En effet, dans de nombreux pays, les gouvernements n'ont pas réussi à protéger les communautés religieuses. En particulier, les musulmans en Inde et au Cambodge ainsi que les musulmans chiites du Pakistan ont été confrontés à une stigmatisation accrue ces dernières semaines. En outre, les autorités locales de Corée du Sud ont intenté une action en justice contre l'Église Shincheonji, alléguant que cela compromettait les mesures de santé publique, même si le Ministère de la santé et du bien-être social a déclaré publiquement que l'Église avait coopéré avec les efforts du gouvernement. Il est rapporté par la vice-présidente de l'USCIRF, Gayle Manchin que les gouvernements du monde entier sont occupés à répondre à la crise de santé publique, mais ils ont toujours l'obligation de respecter et de protéger la liberté religieuse, en particulier pour les communautés minoritaires pendant et après cette crise (UNPO, 08.04.2020).

2.1. Discours de Haine

Dans un certain nombre de pays qui ont connu des flambées de coronavirus, les dirigeants politiques ont verbalement dénoncé certaines minorités religieuses, utilisant un langage haineux dans leurs discours, déclarations officielles et publications sur les réseaux sociaux. Ce qui a approfondi les divisions sociales et alimenté l'intolérance parmi leurs partisans. Au cours des dernières semaines, l'Inde est devenue l'exemple le plus frappant de ce phénomène (Selsky, 2020). Les discours et les actions anti-islamiques ont connu la plus forte augmentation. Les attaques verbales, physiques et psychologiques contre les

Musulmans et les appels à cesser tout achat avec les Musulmans ont presque atteint leur apogée en Inde. Les groupes hindous pro-droite du Parti populaire indien (BJP) ont affirmé que Covid-19 était une conspiration musulmane mise en place pour infecter les Hindous (Hıdır, 2020).

D'après les organisations de défense des droits de l'homme, comme *Freedom House*, les politiciens du gouvernement de droite du Premier ministre Narendra Modi ont diabolisé la communauté musulmane du pays, qu'ils tiennent pour responsable de la propagation du coronavirus. L'Inde n'est pourtant pas le seul pays dont les propos des responsables ont renforcé les préjugés généralisés à l'égard des minorités religieuses. Au Cambodge, par exemple, un article publié sur Facebook en mars par le ministère de la Santé a fait référence à des groupes de personnes qui avaient contracté le virus, y compris des adeptes de "l'Islam khmer". Cette publication a été suivie d'un déluge de commentaires haineux en ligne visant la petite communauté musulmane du pays. Malgré les tentatives ultérieures du gouvernement de limiter les dégâts, les Musulmans cambodgiens ont depuis fait état d'une discrimination accrue de la part de leurs voisins bouddhistes (Selsky, 2020).

Par ailleurs, le discours de haine à l'égard des Musulmans se retrouvent dans les médias. *The Economist* a publié un article sur le potentiel d'un effondrement économique dans l'industrie du tourisme aux Maldives en publiant une image d'une femme portant un niqab, même s'il n'y a rien dans l'article concernant les femmes musulmanes. Par ailleurs, le quotidien grec *Kathimerini* a publié sur son compte Twitter officiel une caricature représentant deux femmes en Turquie, vêtues de burqas et avec l'image d'un virus sous la maille faciale de leur vêtement. Le dessin laissant la porte ouverte aux interprétations implique que les femmes musulmanes - et probablement les musulmans en général - seraient infectées par le coronavirus et le cacheraient de la société. Par ailleurs, au Royaume-Uni, les appels à tirer parti de "l'esprit national" pour lutter contre la pandémie sont souvent accompagnés de récits et de tropes exclusifs ou islamophobes. Sur les réseaux sociaux, des photos de musulmans rassemblés près d'une mosquée à Leeds ont été partagées comme preuve que les musulmans n'adhéraient pas aux mesures de distanciation sociale. Les vérificateurs des faits et la police ont réfuté ces allégations comme étant fausses, expliquant que les images avaient été prises vendredi avant l'annonce des mesures de confinement. Malgré tout, la rhétorique islamophobe a accusé la police de ne pas avoir agi comme elle devrait. Un autre exemple nous rapporte qu'en France Ziad Houry, le préfet du département de l'Aisne, avait annoncé une interdiction partielle de la vente d'alcool, pour éviter une éventuelle augmentation de violences domestiques. Toutefois les tenants de l'extrême droite ont accusé le préfet d'appliquer la *charia*, en utilisant la pandémie de coronavirus comme excuse. Indépendamment de son identité religieuse réelle, le nom Arabe du préfet a suffi pour susciter un discours de haine anti-musulman (Dessi, 2020).

Par ailleurs, certains pays européens ont permis de retentir par haut-parleurs l'appel à la prière, alors qu'avant le Covid-19 cette situation n'était pas autorisée. Près de 100 mosquées en Allemagne et aux Pays-Bas ont annoncé l'appel à la prière, en signe de soutien aux Musulmans au milieu de la pandémie de coronavirus (AA, 2020). Cependant le représentant de l'extrême droite Marine Le Pen reste convaincu que certaines mosquées en souhaitant faire retentir par haut-parleurs l'adhan, l'appel à la prière, pendant le confinement essayent de défier les principes de laïcité de la République (Le Priol, 2020). La

réaction de Eric Zemmour n'a pas été différente. Pour lui Zemmour, l'appel à la prière est une pratique prosélyte qui reste interdite en France (Carballet & Bucco, 2020).

2.2. Discriminations

Alors que l'épidémie de coronavirus se propage à travers le monde et que les pays prennent diverses mesures pour la contenir, la pandémie en Inde provoque une augmentation des incidents de discrimination liée au Covid-19 contre les musulmans minoritaires du pays. Le ministère indien de la Santé a annoncé la semaine dernière que 30% des cas de coronavirus étaient liés à une réunion en mars du Tablighi Jamaat à Delhi (Dutta, 2020). En outre de fausses histoires ont commencé à circuler de musulmans crachant sur les gens pour propager le virus. *India Today*, la principale chaîne d'information indienne, a publié un graphique montrant une casquette de crâne et un masque facial surmonté d'un virus rouge audacieux, affirmant que les Musulmans ont contribué à la majorité des cas de coronavirus en Inde (Ayyub, 2020). La population de la minorité musulmane du pays a depuis été témoin d'une série d'attaques par des extrémistes hindous, accusant les musulmans de "corona jihad" (Dutta, 2020). Les hashtags islamophobes ont commencé à circuler peu de temps après la parution de la nouvelle fin mars. Depuis le 28 mars, des tweets avec le hashtag #CoronaJihad sont apparus près de 300 000 fois et potentiellement vus par 165 millions de personnes sur Twitter (Perrigo, 2020). Certains observateurs indiens affirment que le fait de lier le virus à l'organisation musulmane pourrait entraîner une haine plus religieuse dans le pays, avertissant que les effets des théories du complot islamophobe pourraient semer la violence même après la pandémie (Mohammad, 2020).

Par ailleurs, la discrimination religieuse se retrouve aussi dans l'accès aux soins médicaux du Covid-19. Valentis Cancer hôpital en Inde a publié jeudi une annonce dans un journal où il est question de ne pas admettre de patients musulmans à moins de produire des certificats médicaux montrant qu'ils sont indemnes du virus. L'avis en 11 points faisait valoir que la mesure était nécessaire pour assurer la sûreté et la sécurité du personnel, à la suite d'allégations selon lesquelles des musulmans dissimulaient des symptômes de la maladie infectieuse et, dans certains cas, attaquaient des prestataires de soins de santé (Dutta, 2020). Un cas similaire se retrouve dans autre une région du pays. Un hôpital public à Ahmedabad, dans l'État occidental du Gujarat, aurait procédé à une catégorisation entre les patients atteints de coronavirus en fonction de leur religion. Un patient atteint du virus rapporte que

"C'est une immense salle où nous séjournons et nous sommes tous musulmans et il y a une aile séparée pour les hindous. Ce type de ségrégation religieuse à l'hôpital est sans précédent dans le monde. Les musulmans de l'hôpital sont non seulement détenus séparément, mais également victimes de discrimination. Nous n'avons pas de médecins qui nous rendent visite régulièrement. Les musulmans ont été ramassés au hasard dans leurs localités sans vérifier si l'un ou l'autre présente des symptômes ou non. Je n'ai jamais eu de symptômes liés au coronavirus, mais ils sont venus me chercher dans ma région à Ahmadabad avec beaucoup d'autres et nous ont mis à l'hôpital. Nous ne sommes pas bien nourris, nous ne sommes pas bien traités et nous sommes considérés comme des animaux".

Les autorités de l'hôpital refuse les accusations alors que *The Indian Express* confirme que des services séparés pour les patients hindous et musulmans avaient été créés "conformément à une décision du gouvernement de l'Etat" (Kumar, 2020).

En France, les comportements négatifs de certains directeurs et des gardiens de prisons à l'égard des prisonniers musulmans ont fait surface avec l'arrivée du mois de Ramadan. Les conseillers spirituels qui voulaient distribuer l'horaire de la rupture de jeûne aux prisonniers musulmans ont rencontré des problèmes. Certains directeurs de prison ont été favorables à cette demande, tandis que d'autres ont refusé sous prétexte de la laïcité (Tinmaz, 2020)

2.3. Crimes de Haine

Aux États-Unis, l'extrême droite se mobilise et tente d'exploiter le coronavirus pour propager la haine et la violence. En mars, le FBI a arrêté Timothy Wilson, un extrémiste islamophobe qui prévoyait de bombarder un hôpital du Kansas, actif dans les soins de la pandémie. Par ailleurs, il est rapporté que des groupes néonazis ont semé la panique pendant que les gens pratiquent le confinement et l'isolement social en ouvrant le feu dans les villes (Hasan, 2020).

Selon les informations fournies par l'agence publique *Tell Mama*, qui surveille les crimes de haine au Royaume-Uni, il y a eu une augmentation du discours défendant l'idée de la propagation du virus par les Musulmans en Angleterre pendant le processus du Covid-19. L'un des arguments avancés est l'accusation selon laquelle les musulmans auraient continué à se rendre dans les mosquées pendant la pandémie. Il convient également de noter que certaines femmes musulmanes qui portent le foulard ont également été victimes des discours de haine, tel que *"le djihad est aussi contagieux que Covid-19"* (Hıdır, 2020).

En Inde, une dizaine de familles musulmanes qui sont installées au milieu de quelque 150 foyers hindous dans l'État de l'Haryana, à l'ouest de la capitale New Delhi, sont confrontés à des attaques. D'après la police locale, l'une des familles a été la cible de menaces de représailles supplémentaires. Les membres mâles de la famille ont été invités à se raser la barbe et enlever calotte musulmane. Huit attaques de ce type ont été enregistrées à Haryana depuis début avril. Selon une étude au niveau national, au moins 28 attaques contre des Musulmans ont été recensées entre le 30 mars et le 21 avril. Dans un autre incident, confirmé par la police, un jeune musulman frappé par à coups de bâtons et ensanglanté dans une vidéo où un des assaillants lui crie *"Qui t'a envoyé propager le coronavirus?"* Il faut aussi rappeler que dans certains villages, des affiches *"Pas de musulmans"* sont apparues (AFP, 2020).

Toujours en Inde, un nouveau-né accouché dans une ambulance serait décédé après qu'un hôpital ait refusé d'admettre la famille pour être musulmane. Elle a été renvoyée de Sikri à l'hôpital de Janana (Ayub, 2020). Toujours dans cette même lignée de crimes de haine, Rizwana Khatun, âgée de 30 ans, a dû se rendre à l'hôpital de Jamshedpur pour saignements. Elle a d'abord été accusée de propager le virus ensuite battue. Début avril, un autre bébé est décédé car l'hôpital a refusé de soigner la maman, accusée d'être musulmane dans le district de Bharatpur (Mustafa, 2020). Le 3 avril, un homme musulman s'est suicidé après que des membres de son village l'aient boycotté socialement pour avoir prétendument été en contact avec des membres de la congrégation musulmane de Delhi (Ayub, 2020).

Par ailleurs, le commissaire aux droits de l'homme du Conseil de l'Europe Dunja Mijatović signale des incidents de profanation de cimetières, d'agressions contre des personnes portant des symboles religieux et d'attaques contre des lieux de culte qui se sont répétés dans plusieurs pays européens (Council of Europe, 2020). De nombreuses attaques

contre les lieux de culte ont été enregistrées depuis début 2020. Ainsi 35 attaques contre les mosquées ont été enregistrées en Allemagne. Il y a quelques jours, une tête de cochon a été suspendue à la porte d'une mosquée de la ville de Vaihingen Enz, près de Stuttgart. Récemment, des attaques contre des mosquées dans toute l'Allemagne, en particulier dans la région de Cologne, ont été condamnées par la communauté musulmane qui s'inquiètent des éventuelles attaques aux Musulmans en personne (Almanya'da Cami Duvarına, 2020).

CONCLUSION

Depuis l'épidémie du nouveau coronavirus (Covid-19) en décembre 2019, les gouvernements ont commencé à mettre en œuvre diverses interventions de santé publique pour contrôler la propagation de la maladie. Les états prennent des mesures extrêmes pour ralentir sa croissance. Cependant, une tendance plus alarmante, telle que la violence, l'intimidation, l'harcèlement, l'exclusion et l'altérité émerge également. Ces interventions ont touché des milliards de personnes dans le monde et impliquent souvent de vastes programmes publics et des restrictions à la liberté de circulation et la gestion gouvernementale des ressources essentielles. Des restrictions se retrouvent également au niveau des libertés de religion. En effet, les lieux de culte deviennent la cible des critiques, accusés d'être des lieux de propagation du virus. Certains ont plaidoyé pour la fermeture des lieux de culte, alors que d'autres ont abordé la question d'un point de vue de la non violation des droits fondamentaux. La réponse des adeptes des religions a été assez diverse. On retrouve d'une part ceux qui respectent l'annulation de grands rassemblements et d'autre part ceux qui continuent leurs activités religieuses sans se soucier du risque de propagation.

Outre les discriminations liées à l'âge, à l'ethnicité, à la race et au sexe, la période de pandémie reste également marquée par les discriminations religieuses. En réalité, la tradition des discriminations religieuses se trouvent renforcé pendant le Covid-19. La pandémie a fait resurgir de nouveau le langage de haine, xénophobe et islamophobe basé sur les stéréotypes et les stigmatisations. Les théories du complot attribuant la propagation du virus aux membres des religions, et surtout aux adeptes de l'Islam, ont alimenté des discours discriminatoires entraînant dans certains cas des crimes de haine ou une discrimination à leur encontre. On reproche aux Musulmans d'enfreindre les lignes directrices en matière de distanciation sociale et de propager le virus. Ces critiques se voient s'intensifier en période du mois de Ramadan.

La pandémie du Covid-19 qui a infecté des milliers de personnes partout dans le monde, est devenu surtout pour l'extrême droite une arme pour attaquer l'Islam et les Musulmans. L'attitude de l'extrême droite en Europe n'a pas changé avec le Covid-19. Le discours de haine fait surface avec les discussions sur l'adhan et le mois de Ramadan. De plus, les lieux de culte des Musulmans ont continué à être victime d'attaques pendant le Covid-19. La situation n'a pas non plus changé à l'autre bout du monde, en Inde où les Musulmans se trouvent face à des actes discriminatoires islamophobes. Le discours de haine à l'encontre des Musulmans les a rendu plus vulnérables à la violence, les a exposé à l'exclusion politique et sociale, à l'isolement et à la stigmatisation et les a dissuadé d'accéder aux soins médicaux et à d'autres services vitaux. Des Musulmans se sont vus refuser les soins médicaux en raison de leur religion. Cet état discriminatoire médical a eu des conséquences lourdes où des enfants ont perdu la vie.

Alors que les discours anti-musulmans ont diabolisé les Musulmans, la pandémie elle-même a révélé le ridicule de l'hypocrisie anti-musulmane. Les autorités qui avaient interdit à travers les lois et les mesures juridiques les vêtements couvrant la face dans l'espace public se voient aujourd'hui rendre obligatoire de se couvrir le visage dans l'espace public. De même ne pas serrer la main du sexe opposé qui était vu comme un signe de non intégration dans la société devient aujourd'hui une norme, voire une règle à respecter en toutes circonstances.

Il faut également noter que certains médias instrumentalisent la pandémie du Covid-19 pour intensifier l'islamophobie. En outre, l'incitation à la haine et à la violence est propagée par les dirigeants politiques, les fonctionnaires, les hommes scientifiques, les auteurs, les acteurs, etc... Même la société civile est restée par moment muette face à la violation des droits fondamentaux.

En somme, les droits de l'homme, y compris la liberté religieuse et le droit à la non-discrimination qui devraient être respectés sans aucune restrictions restent offensés durant les premiers mois de l'apparition du Covid-19. L'état d'urgence dans le cadre de la pandémie pour protéger la santé publique est devenu un prétexte pour certains pays pour continuer à discriminer et à propager les discours de haine dans la première moitié de l'année 2020.

SUMMARY

With the appearance of Covid-19, states have put in place several restrictions, particularly with regard to travel, education and attendance in public places in order to limit the spread of the virus. The measures have also affected the religious field where different applications have emerged. Certainly, religious gatherings and places of worship ensure the practice and sharing of religious sentiment. But they remain one of the means of propagation of the virus. Faced with this dilemma, some authorities have opted for prohibiting access to places of worship, while others have contented themselves with limiting the number of members for gatherings and ceremonies. However, the decisions taken were supported by some and criticized by others. For secular human rights defenders, there can be no question of allowing religious rituals in public. Places of worship are accused of being a hotbed of mass spread. In fact, the total closure of places of worship by the authorities in some European countries has been warmly applauded.

In addition, many people condemn the restrictive measures which are seen as an attack on the freedom of religion or belief. In fact, the decision of the French Council of State which voted in favor of lifting the ban on access to places of worship is being defended in this context. In addition, the attitude of religious followers to the restriction measures also varies. The Christian community not only has not given up on gatherings and collective prayers, but has also adopted in several cases an attitude that goes against hygiene measures. As for the Muslim community, it seems to have acted, in the great majority, in accordance with the containment measures and the restrictions. Moreover, containment in the event of an epidemic or pandemic is seen as advice from the Prophet. Muslims continued their religious practices and rituals as they adapted to the new situation. Although mosques remained closed to followers, some nevertheless played a social role by becoming a distribution center for the needy.

Discussions about freedom of religion or belief also revolved around discrimination. It is certain that all forms of discrimination linked to religion, race, ethnicity and economic and

social status emerge following epidemics or pandemics. Indeed, the Covid-19 is no exception. Experts in the matter report an increase, from the start, of intolerance, and hate speech and crimes that are the source of religious discrimination. Among those who have been discriminated against, Muslims are the first to be mentioned. The Islamophobic language already existing before the appearance of Covid-19 was amplified during the pandemic. In addition to hateful anti-Islam posts in the media and social networks, political authorities, as in India, have also demonized and discriminated against the Muslim community. Muslims are accused of violating the rules of containment and social distancing and of being the source of the spread of the virus. The use of the hashtag #CoronaJihad in social networks perfectly expresses this perception. Discrimination against Muslims differs from one country to another. In India, Muslims, on the one hand, are denied or restricted access to health care because of their religious affiliation, and on the other hand are exposed to verbal and physical attacks. In France, the fact that the call to prayer is heard publicly over the loudspeakers is condemned in the name of *laïcité*. Attacks on Muslims, mosques and cemeteries have also increased in recent months in several European countries. In short, fundamental rights such as freedom of religion or belief have been violated with the onset of the pandemic. Religious communities have been restricted in their religious practices. In terms of hate speech and crimes and discrimination, international authorities report that the Muslim community remains the community most affected. However, whether it is a pandemic or not, fundamental rights will continue to remain relevant forever.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Almanya'da Cami Duvarına Terör Örgütü İsmi Yazıldı (2020, 21 Mai), *Perspektif*, Erişim adresi: <https://perspektif.eu/2020/05/21/almanyada-cami-duvarina-teror-orgutu-ismi-yazildi>
- Andlaeur, A. (2020, 28 Avril). En Turquie, une mosquée d'Istanbul s'est transformée en épicerie gratuite pour les plus démunis durant l'épidémie de coronavirus, *France Info*, Erişim adresi: https://www.francetvinfo.fr/sante/maladie/coronavirus/en-turquie-une-mosquee-distanbul-sest-transformee-en-epicerie-gratuite-pour-les-plus-demunis-durant-l-epidemie-de-coronavirus_3913863.html
- Ayyub, R. (2020, 4 Avril). Islamophobia taints India's response to the coronavirus, *The Washington Post*. Erişim adresi: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/04/06/islamophobia-taints-indias-response-coronavirus/>
- Carballet, M. & Bucco, A. (2020, 1 Avril). Zemmour évoque ces mosquées qui profitent du confinement pour "faire l'appel à la prière comme dans les pays musulmans, *Les Valeurs*, Erişim Adresi: <https://www.valeursactuelles.com/clubvaleurs/societe/zemmour-evoque-ces-mosquees-qui-profitent-du-confinement-pour-faire-lappel-la-priere-comme-dans-les-pays-musulmans-117532?page=1>
- Charalampous, M. (2020). Covid-19: Quel impact sur les droits fondamentaux? *Taurillon*. Erişim adresi: <https://www.taurillon.org/covid-19-quel-impact-sur-les-droits-fondamentaux>
- Coronavirus: Les rassemblements religieux, facteurs de propagation (2020, 31 Mars). *France Info*, Erişim adresi: https://www.francetvinfo.fr/sante/maladie/coronavirus/coronavirus-les-rassemblements-religieux-facteurs-de-propagation_3893061.html
- Covid-19: le Conseil d'État ordonne de lever l'interdiction de réunion dans les lieux de culte (2020, 18 Mai). *France 24*, Erişim adresi: <https://www.france24.com/fr/20200518-covid-19-pour-le-conseil-d-etat-la-fermeture-des-lieux-de-culte-en-france-est-disproportionnee>
- D'Alo, V. (2020). Covid-19: Limitations to public worship in Italy, Spain and Poland, *DİRESOM*, Erişim adresi: <https://diresom.net/2020/04/17/covid-19-limitations-to-public-worship-in-italy-spain-and-poland/>
- Darriet, M. (2020, 23 Avril). Ramadan et confinement: une tradition prophétique, rappelle le Conseil régional du culte musulman, *France Bleu*, Erişim adresi: <https://www.francebleu.fr/infos/societe/ramadan-et-confinement-une-tradition-prophetique-rappelle-le-conseil-regional-du-culte-musulman-1587568799>
- Dessi, G. (2020). Religious hatred during the Covid-19 pandemic, *Media Diversity Institute*, Erişim adresi: <https://www.media-diversity.org/in-search-of-a-scapegoat-religious-hatred-during-the-coronavirus-pandemic/>

- Donald, A. et Howard, E. (2015). *The right to freedom of religion or belief and its intersection with other rights*, Middlesex University, ILGA-Europe. Erişim adresi: https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/the_right_to_freedom_of_religion_or_belief_and_its_intersection_with_other_rights__0.pdf
- Dutta, T. (2020). Indian hospital shuns Muslims as coronavirus spurs discrimination, *The National*. Erişim adresi: <https://www.thenational.ae/world/asia/indian-hospital-shuns-muslims-as-coronavirus-spurs-discrimination-1.1008876>
- Ghanea, N. (2011). Religion, equality and non-discrimination. J. Witte & C. Green (Ed.), *Religion and human rights: An introduction*, Oxford University Press.
- Guterres, A. (2020, 23 Avril). COVID-19 and human rights: We are all in this together, *United Nations*, Erişim adresi: <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/we-are-all-together-human-rights-and-covid-19-response-and>
- Hasan, M. (2020). The coronavirus is empowering islamophobes — but exposing the idiocy of islamophobia, *The Intercept*, Erişim adresi: <https://theintercept.com/2020/04/14/coronavirus-muslims-islamophobia/?comments=1>
- Hıdır, Ö. (2020). Kovid-19 sonrası Müslümanlar: Fırsatlar, meydan okumalar, *AA*, Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-sonrasi-muslumanlar-firsatlar-meydan-okumalar/1832596>
- Human Rights Library (2016). *Study guide: Freedom of religion or belief*, University of Minnesota Human Rights Center, Erişim adresi: <http://hrlibrary.umn.edu/edumat/studyguides/religion.html>
- Krömer, P. The fundamental right to freedom of religion, *Conference of European Churches - Church & Society Commission*, Erişim adresi: http://csc.ceceurope.org/fileadmin/filer/csc/Human_Rights/Human_Rights_Training_Manual/HRTM_Fundamental_Right_to_Freedom_of_Religion.pdf
- Kumar, S. (2020, 17 Avril). Hospital in India's Gujarat segregates COVID-19 patients based on religion, *Arab News*, Erişim adresi: <https://www.arabnews.com/node/1660176/world>
- Lalouette, J. (2020). La vie des cultes en France au temps du Covid-19, Erişim adresi: <https://jean-jaures.org/nos-productions/la-vie-des-cultes-en-france-au-temps-du-covid-19>
- Le Priol, M. (2020). Les mosquées profitent-elles du confinement pour faire retentir l'appel à la prière ?, *La Croix*, Erişim adresi: <https://www.la-croix.com/Religion/Islam/mosquees-profitent-elles-confinement-faire-retentir-lappel-priere-2020-04-06-1201088144>
- Manchin, G. et Carr, J. (2020). Don't let religious freedom become a casualty of coronavirus, *COVID-19 Symposium*, Erişim adresi: <https://opiniojuris.org/2020/04/06/covid-19-symposium-dont-let-religious-freedom-become-a-casualty-of-coronavirus/>
- Marthoz, J-P. et Saunders, J. (2005). Religion and the human rights movement, *Human Rights Watch World Report 2005*, Erişim adresi: <http://hrw.org/wr2k5/>
- Marzocchi, O. (2020). The impact of Covid-19 measures on democracy, the rule of law and fundamental rights in the EU, *European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs*, Erişim adresi: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_BRI\(2020\)651343](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_BRI(2020)651343)

- Mohammad, N. (2020). Coronavirus spread in India sparks intolerance toward minority Muslims, Erişim adresi: <https://www.voanews.com/extremism-watch/coronavirus-spread-india-sparks-intolerance-toward-minority-muslims>
- Mustafa, T. (2020, 22 Avril). Inde: Deux bébés musulmans meurent apres avoir été refusés à l'hopital pour leur religion, AFP, Erişim adresi: <https://www.cnews.fr/monde/2020-04-22/inde-deux-bebes-musulmans-meurent-apres-avoir-ete-refuses-lhopital-pour-leur>
- Özkaya, T. (2020, 24 Avril). Diyanet İşleri Başkanı Erbaş: 61 bin hocamız resmi olarak Vefa Sosyal Destek Gruplarında çalışıyor, *Anadolu Ajansı*, Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-erbas-61-bin-hocamiz-resmi-olarak-vefa-sosyal-destek-gruplarinda-calisiyor/1817196>
- Sauvaget, B. (2020, 23 Avril). Ramadan et confinement, *Libération*.
- Selsky, S. (2020). State-sponsored religious discrimination rises with the pandemic, *Freedom House*, Erişim adresi: <https://freedomhouse.org/article/state-sponsored-religious-discrimination-rises-pandemic>
- Shannon, G. & Bhopal, S. & Abubakr, İ. (2020). Racism and discrimination in Covid-19 responses, *The Lancet*, Erişim adresi: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30792-3/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30792-3/fulltext)
- Perrigo, B. (2020). Came to Coronavirus, *Time*, Erişim adresi: <https://time.com/5815264/coronavirus-india-islamophobia-coronajihad/>
- Tınmaz, G. (2020, 19 Mai). Hapishanede Ramazan-III: "Cezaevinde imsakiye dağıtmak laikliğe aykırı, *Perspektif*, Erişim adresi: <https://perspektif.eu/2020/05/19/fransada-hapishanede-ramazan-cezaevinde-imsakiye-dagitmak-laiklige-aykiri-musulman-mahkumlar/>
- UNPO (2020, 8 Avril). Coronavirus: Religious minorities stigmatized, *UNPO*, Erişim adresi: <https://unpo.org/article/21813>
- Zbinden, R. (2020, 10 Mars). Coronavirus: des événements religieux vecteurs majeurs de propagation, *Réformes*, Erişim adresi: <https://www.reformes.ch/societe/2020/03/coronavirus-des-evenements-religieux-vecteurs-majeurs-de-propagation-coronavirus>.

Çocukluk Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramsal Temelleri

Prof. Dr. Türkan Erdoğan
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
terdogan@pau.edu.tr

Bilge Vakıf
Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
bilgevakf@hotmail.com

Öz

Bu çalışma, “geleneksel” çocukluk sosyolojisinden “yeni” çocukluk sosyolojisine doğru evrilen çocukluk sosyolojisinin gelişme çizgisini, çocuğa yönelik yeni eğilimlerini ve kuramsal temellerinin nasıl biçimlendiğini tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Literatür taramasına ve değerlendirmesine dayalı olarak gerçekleştirilen çalışma, amacı doğrultusunda kuramsal bir nitelik arz etmektedir. Çocuk ve çocukluk dönemine ilişkin çalışmalar yapan çocukluk sosyolojisi, sosyoloji disiplini içerisinde tarihsel, kültürel, politik vb. koşullar sebebiyle daha geç tarihsel bir dönemde gelişmiştir. Geleneksel çocukluk sosyolojisi “sosyalizasyon” paradigması üzerinden gelişirken, yeni çocukluk sosyolojisi, “toplumsal aktör/toplumsal inşa olarak çocuk” anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Feminist hareketler, çocuk haklarının gelişimi, çocuğa yönelik yeni sosyolojik yaklaşımlar, çocukluk sosyolojisi anlayışını yeniden biçimlendiren gelişmeler olmuştur. 1990’lı yıllardan itibaren çocuklara yönelik sosyolojik çalışmaların artması, çocuk araştırma merkezlerinin kurulması ve çocukluk konusunun sosyoloji bölüm programlarında yer alması, yeni çocukluk sosyolojisi çalışmalarının gelişimini hızlandırmıştır. Sonuç olarak, söz konusu toplumsal gelişmelerin etkisinin yanı sıra çocukluk sosyolojisi alanındaki mevcut literatüre ilişkin değerlendirmeler, bu disiplinin olgunlaşma sürecini halen yaşamakta olduğunu göstermektedir. Çocukluk sosyolojisinin gerek konuları bakımından çok boyutlu ve derinlikli bir yapı arz etmesi, gerekse beslendiği inceleme alanının disiplinlerarası bir içerikte olması onun gelişim mecrasını belirlemede ve yönlendirmede etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk sosyolojisi, sosyalizasyon, yorumlayıcı yaklaşım, toplumsal aktör, çocuk.

Historical Development and Theoretical Foundations of Childhood Sociology

Abstract

This study aims to analyze the development of the sociology of childhood, which transforms from “traditional” to “new” sociology of childhood, through examining new trends for children and how its theoretical bases are shaped. The study, which is based on the literature review and evaluation, has a theoretical quality in line with its purpose. Studying on children and childhood, the sociology of childhood made progress in a relatively late period within the discipline of sociology due to historical, cultural, political,

Gönderim Tarihi / Sending Date: 20/03/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 26/05/2020

etc. conditions. While the traditional sociology of childhood developed through the “socialization” paradigm, the new sociology of childhood developed within the framework of the “social actor / child as social construct” perspective. Feminist movements, development of children’s rights, new sociological approaches on children have been the developments that reshaped the concept of sociology of childhood. Increasing sociological studies after the 1990s, the establishment of children research centers and the inclusion of childhood in curriculum of sociology departments have accelerated the development of the new sociology of childhood studies. In conclusion, together with the impacts of these social developments, the evaluations regarding the current literature in the field of the sociology of childhood indicate that this discipline is still in its maturation process. The fact that the sociology of childhood has a multidimensional and deep structure in terms of its subjects, and the area of study it feeds in has an interdisciplinary content is effective in determining and directing its course of development.

Keywords: Childhood sociology, socialization, interpretive approach, social actor, child.

GİRİŞ

Sosyal bilimler alanında çocuk konusunda yapılan araştırmalara genel olarak bakıldığında bu çalışmaların, “çocukluk çalışmaları” ya da “çocukluk incelemeleri” başlığı altında ele alındığı görülmektedir. Çocukluk çalışmalarının ne zaman ve nasıl başladığına yönelik kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, çocuğun toplumsal konumunu, kültürünü ve tarihselliğini ele alan bir çalışma olması sebebiyle Philippe Ariés’in *Çocukluğun Yüzyılları (Centuries of Childhood, 1962)* adlı eseri sosyal bilimler alanında temel eser olarak kabul görmektedir.

Çocukluk sosyolojisi¹, kent sosyolojisi, suç sosyolojisi, bilgi sosyolojisi gibi sosyolojinin birçok alt dalına göre geç gelişen bir alandır. Akın’a (2015, s. 46) göre çocukluk sosyolojisi genel sosyolojinin bir alt dalı disiplini olarak ancak 1970’lerden itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu yıllarda gerçekleştirilen çalışmaların yöneldiği alanların başında çocuk-toplum ilişkisi ve sosyalizasyon gelmektedir. Çocuklar konusunda araştırmalar yapan bilim insanı sayısının yaklaşık 20-30 yıl öncesine kadar az sayıda olduğuna dikkat çeken James de (2001, s.27) 1980’li yıllardan itibaren çocuklara yönelik sosyolojik ve antropolojik ilginin giderek arttığını, özellikle İngiltere ve ABD başta olmak üzere Avustralya, İskandinavya ve Avrupa ülkelerinde çocuk kültürü araştırmalarının ve çocukları inceleyen merkez sayısının gittikçe çoğaldığını söylemektedir.

Aynı zamanda bir ön hazırlık evresi olarak da kabul edebileceğimiz çocuğa yönelik sosyolojik çalışmaların tarihsel arka planı, daha erken bir döneme dayanmaktadır. Çocukluk sosyolojisinin tarihsel ve kuramsal temellerinin dünya üzerindeki oluşum ve gelişim süreci farklı şekillerde seyretmiş ve 1920’li yıllarda Amerika’da Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün çocuğa yönelik gerçekleştirdiği sosyolojik araştırmalar çocukluk sosyolojisi çalışmalarına öncülük etmiştir. “Çocukluk sosyolojisi” başlığı altında çocukların incelenmesi, çocuğa yönelik araştırma ve yayınların artması, üniversitelerde çocukluk sosyolojisi derslerinin açılması; ABD, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde feminist hareketlerin ortaya çıkması, çocuk haklarının gelişimi, çocuklara yönelik yeni sosyolojik yaklaşımların (yapısal çocukluk yaklaşımı, yorumlayıcı yaklaşım vb.) gelişimi gibi toplumsal süreçler, çocukluk sosyolojisinin kuramsal gelişimini etkilemiş, böylelikle yeni çocukluk sosyolojisinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

Çocukluk sosyolojisinin gelişim süreci ve kuramsal temelleri ele alındığında iki farklı çocukluk sosyolojisi yaklaşımının var olduğu görülmektedir. İlki, 1980 öncesi dönemde çocukluk sosyolojisinin aynı zamanda temelini de oluşturan geleneksel (klasik) çocukluk sosyolojisi anlayışıdır. William A. Corsaro’nun altını çizdiği gibi geleneksel çocukluk sosyolojisi, çocuğu daha çok sosyalizasyon süreciyle ilintili ve pasif konumda (Corsaro, 2005, s.8) bir sosyal varlık olarak ele almıştır. Tek yönlü nedensellik ilkesinin gözetildiği bu çalışmalarda çocuk, genellikle aile ve okul/eğitim bağlamında toplumun norm ve değerleri yöneliminde belirlenen ve biçimlendirilen edilgen bir varlık olarak benimsenmiştir. İkincisi, 1980’li yıllardan itibaren gelişme kaydeden “yeni çocukluk sosyolojisi” çalışmalarıdır. Geleneksel çocukluk sosyolojisine karşı eleştirel bir duruş sergileyen bu yeni yaklaşım, çocuk bireyin salt sosyalizasyon süreciyle sınırlandırılarak edilgen bir konumda ele

¹Tarihsel gelişimine bakıldığında sosyolojinin bir alt dalı olarak çocukluk sosyolojisi literatürde, çocuk sosyolojisi ya da çocukluk sosyolojisi başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu çalışmada söz konusu alt disiplin için çocukluk sosyolojisi tanımlaması esas alınmıştır.

alınmasına karşı çıkmış, yerel/kültürel açıdan farklı çocukluk bilincini aşıl原因an çalışmalara da yol gösterici olmuştur.

Çocukluk sosyolojisinin popüler hale gelmesini sağlayan yeni çocukluk sosyolojisi, güncel literatürde aynı zamanda “çağdaş çocukluk sosyolojisi” olarak da adlandırılmaktadır. Çocuk bireyin toplumda aktif bir özne olduğunu vurgulayan yeni çocukluk sosyolojisine göre çocukluk sosyal olarak yapılandırılmaktadır. Çocukların toplumsal bir aktör olduğuna dikkat çeken bu yaklaşım, çocukların sosyolojik açıdan incelenmeye değer varlıklar olduğunun altını çizmiştir (James, 2001, s.28). Böylelikle yeni çocukluk sosyolojisi, çocuk ve çocukluğa ilişkin bilimsel anlayışın kuramsal temellerini belirlemenin yanı sıra onun metodolojik yol haritasını da yeniden çizmiştir. 1980’li yıllardan sonra gerçekleştirilen çocukluk araştırmalarında nitel araştırma yöntemlerinin revaçta olmasını bu gelişmelere bağlayabiliriz.

Çocukluk sosyolojisinin gelişim çizgisini ve eğilimini ortaya koymak ve kuramsal temellerinin nasıl biçimlendiğini tahlil etmek amacıyla bu makalede, çocukluk sosyolojisinin dünyadaki tarihsel gelişim süreci ele alınmaktadır. Aynı zamanda 1980’li yıllardan itibaren yeniden biçimlenen çocukluk sosyolojisinin belirli ülkelerdeki gelişim çizgisi ortaya konulmaktadır. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde çocuk ve çocukluk kavramları sosyolojik açıdan ele alınmıştır. İkinci bölümde 1980 öncesi dönemde çocukluk sosyolojisinin gelişmesine ön ayak olan kuramsal temeller ve belirli öncü ülkelerdeki çocukluk sosyolojisinin gelişim çizgisi tartışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise çocukluk sosyolojisini yeniden biçimlendiren, çocuğa yönelik yaklaşımın farklı boyutuna kapı aralayan yeni çocukluk sosyolojisinin ana hatları üzerinde durulmuş, yeni çocukluk sosyolojisinin geliştiği ülkelerin çocukluk sosyolojisi alanına ilişkin katkılarına değinilmiştir.

ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMLARI

Toplumların çocuk ve çocukluk sürecini nasıl tanımladıkları, o toplumların aynı zamanda sosyo-kültürel yapılarının özellikleri ile ilintilidir. “İnsanın çocukluğu diye bir şey var mıdır? İnsani olgu olarak çocukluk nasıl mümkündür? Mümkünse, yeri neresidir?” (Agamben, 2010, s.57) ve “Çocuk kimdir?” şeklinde çocuk ve çocukluğun anlamına dair sorular, çocuk kavramı ve çocukluk sürecinin tanımlanmasını gerekli kılmaktadır.

Dünya geneline bakıldığında farklı toplumlarda çocuk kavramının fiziksel, biyolojik özelliklerden ya da yaş gibi değişkenlerden hareketle tanımlandığı görülmektedir. Sözelimi, yaş değişkenine göre çocuk denildiğinde 0-18 yaş aralığında bulunan bireyler (Pembecioğlu, 1997, s.253) kastedilmektedir. Fiziksel ve biyolojik özellikleri ele alan tanımlara göre ise çocuk, gelişen-gelişmekte olan bireydir. Çocuğa ilişkin biyolojik temelli tanımlamaların çocuğu yeni ulus devlet fikrine uygun dar bir tanımlama içine hapsettiğine dikkat çeken Eğribel, (2019, s.46) eleştirel bir dille bu tür bir tanımlama biçiminin çocuk sorunları ve bu sorunların çözümünde ırkçılığa yol açan görüşleri savunmaya açık hale getirebileceğine işaret etmektedir.

Birçok kültürde çocuk, geleceğin toplumunun hazırlayıcısı olarak görülmektedir. Çocuk bir bakıma gelecekteki toplumun aynı zamanda kendisi konumundadır. Çocuk, toplumsal yaşamın merkezinde yer alan, dünyanın ve toplumların yükselen biricik değeridir (Şirin, 2017, s.9). Margaret Mead çocukların toplumsal yaşamın içinde aktif rollere sahip olduğunu ve kendilerine özgü yaşam dünyalarına sahip olduklarını belirtmektedir (Tezcan 2017, s.1). Stearns’e (2018, s.39) göre de çocuk, etrafını saran bir toplumu yansıtır ve toplum

içinde sosyalleşerek toplumun oluşmasına katkıda bulunur. Bu nedenle çocuk toplumun, kültürün, devletin ve ailenin ayrılmaz bir parçasıdır. Her toplum, her kültür ya da her aile kendi çocukluk algısını, çocukluk kültürünü ve çocuğun içine doğduğu habitusu üretmektedir. Çocukluk döneminin sanayileşmiş toplumlarda gelişmekte olan toplumlara nazaran daha uzun süre yaşandığına dikkat çeken Çöpoğlu'na (2018, s.361) göre bunun temel nedeni, çocukluk anlayışının sosyo-kültürel açıdan, zaman açısından ve farklı toplumlarda çocukluğa yüklenen değişik anlamlar açısından değişiklik göstermesidir. Bununla ilgili benzer bir tespitte bulunan Karaduman ve Tökgöz (2017, s.378) Avrupa'da modernizm ideolojisinin kendine özgü bir çocukluk anlayışı ürettiğini ileri sürerler. Onlara göre "temelinde adalet, hak, özgürlük ve eşitlikçi düşünceye dayanan modernizm ideolojisinin, çocuğu da bu yönelimin bir uğraşı olarak" görmüştür.

İnsanın zamansal açıdan geçirdiği bir gelişim süreci olarak çocukluk kavramı, "insan hayatının gerçeği" (Holt, 2000, s.7) ya da "yaşamın açık ve seçik aşaması" (Giddens, 2008, s.215) olarak karşımıza çıkar. Çocukluğu başlı başına bir dönem olarak değerlendiren Çöpoğlu'na (2018, s.361) göre çocukluk dönemi "bir sonraki süreç olan yetişkinlik yaşamına hazırlanma aşamasında bakılma, korunma ve eğitilme süreçlerinin yaşandığı evredir."

Çocukluk kavramı ve çocukluk anlayışı birbirinden farklı anlamları ifade etmektedir. Çocukluk kavramı her toplumda mevcut iken, çocukluk anlayışı ise farklı toplumlar ve farklı tarihsel dönemlere göre değişebilmektedir (Onur, 2005, s. 27-28). Dolayısıyla farklı toplumlarda, farklı tarihsel dönemlerde ya da bir toplum içinde çocukluğa yüklenen anlam, verilen değer itibarıyla çocukluk "toplumsal bir kurgu" (Postman, 1995, s.7) olarak da anlaşılmaktadır.

Çocukluk anlayışı bir toplumun tarihsel ve kültürel süreci içerisinde gelişir (Onur, 1994, s.3). Çocukluk anlayışı modern anlamıyla toplumsal norm ve değerlere göre belirlenen, bölgeye, yaşanan toplumsal çevreye, dinsel ya da kişisel görüşlere, farklı toplumsal yapılarla ve farklı tarihsel dönemlere göre değişebilen ve toplumsal-kültürel yapı içerisinde inşa edilen bir algıya sahiptir (Tan, 1989, s.7; Kaya, 2012, s.109). Örneğin ortaçağda çocuğa verilen ilgi ve değer az iken, değişen sosyo-kültürel ve ekonomik koşulların etkisiyle modern dönemde çocuğa daha yüksek değer atfedilmiş, çocukluk süreci yetişkinden ayrı ve özel bir evre olarak kabul edilmiştir (Doğan, 2000, s.64-80; Ariés, 1962, s.128).

Genel olarak ifade edilirse sosyo-kültürel bir kavram olarak yapılandırılan çocukluk sürecinde çocuklar, yetişkinlerle olan etkileşimleri ve gündelik yaşamlarındaki çeşitlilik sebebiyle çocukluğu birbirinden farklı deneyimlemektedirler (James, 2001, s.29). Nitekim ekonomik, teknolojik, çevresel koşullar, çocukların toplumsal yaşamını belirlemekte, değiştirmekte (Güçlü, 2016, s.3) ve çocukların gündelik hayatlarını farklı şekilde deneyimlemelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla çocuğun değişen koşullara bağlı olarak hukuksal durumu, ekonomik yönü, toplumsal rolleri, statüsü ve eylemliliği de değişebilmektedir. Günümüzde söz konusu değişmelere hem tanıklık eden hem de bu değişimlerin yönü ve içeriğini kapsamlı ve derinlikli bir şekilde ele alan sosyoloji bilimi ise çocukların değişen koşullara bağlı olarak yaşamlarını nasıl deneyimledikleri, değişen koşullardan nasıl etkilendikleri ve topluma nasıl katıldıklarını irdeleyerek çocukluğa ilişkin bilimsel anlayışa katkı sağlamaktadır.

1980 ÖNCESİ DÖNEM: GELENEKSEL (KLASİK) ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Sosyolojinin içine doğduğu sosyo-politik şartlar ve mevcut bilim anlayışı onun disiplinler karakteri, metodolojik anlayışı ve kuramsal gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim 19. yüzyılın hâkim epistemolojik (pozitivizm) ve ontolojik (holistik) yaklaşımları ile Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi iki önemli tarihsel olayın (Gürdal, 2013, s.4) etkisiyle sosyoloji bilimi, öncelikle “modern toplumu” açıklamayı kendine görev edinmiştir. Çocukların toplumda ve kuramlarda ikincil konumda yer alması, çocukların içinde bulunduğu toplumsal yaşamlarından ziyade, gelecekteki yetişkin konumlarına (Onur, 2007, s.39) ve çocukların sosyalizasyon sürecine odaklanması (Özyurt, 2017, s.126), çocukluk sosyolojisinin geç tarihte oluşmasına yol açmıştır. Bu nedenle çocukluk sosyolojisi alanının gelişim ve kuramsallaşma dönemlerini 1980 öncesi geleneksel (klasik) çocukluk sosyolojisi ve 1980 sonrası “yeni (çağdaş) çocukluk sosyolojisi” olarak ayırabiliriz.

20. yüzyılda bir bilim dalı olarak ilk önce çocukluk tarihinin, sonraki süreçte ise çocukluk sosyolojisinin bir alt disiplin dalı olarak (Onur, 2019, s.323) öne çıktığı söylenebilir. Çocukluk tarihi alanında yapılan çalışmaların başında Philippe Ariés’in *Çocukluğun Yüzyılları (Centuries of Childhood, 1962)* adlı eseri gelmektedir. Bu eser, çocukluğun toplumsal konumunu, tarihini ve kültürünü araştırması sebebiyle sosyal bilimlerde çocukluk çalışmalarına katkı sağlayan çalışmaların öncüsü sayılmaktadır. Ariés çalışmasında çocukların aile ve okul hayatını, gündelik yaşamlarını inceleyerek toplumsal çocukluğun keşfini ortaya koymaya çalışmıştır. Ariés’in söz konusu eseri, sosyal aktör olarak çocuğun keşfedilmesi yönünde diğer çalışmalara fikir sağlamış ve “psikoloji, psikiyatri, eğitim, sosyal hizmet, sosyoloji, antropoloji, tarih ve hukuk gibi farklı disiplinler tarafından çocuğun kavramsallaştırılması ve çalışılmasına” dönük bilimsel ilgi ve eğilimi artırmıştır (Gürsoy, 2010, s.141). Dolayısıyla bu çalışma sosyal bilimlere katkı sağlamakla birlikte çocuğun toplumdaki yeri, değeri, yetişkinlerden farkı gibi konularda çocuğun toplumsal açıdan araştırılmasına ilişkin farkındalık oluşturmasıyla özellikle çocukluk çalışmalarının ve çocukluk sosyolojisinin şekillenmesinde ön ayak olmuştur.

Çocukluk çalışmalarında uzun bir dönem psikoloji biliminin baskın olması nedeniyle geleneksel çocukluk sosyolojisi çalışmalarında psikolojik açıklamalar hâkim olmuştur (Prout ve James, 2005, s.9). Psikoloji bilimi, 19. yüzyılın sonuna doğru sosyoloji bilimi ile işbölümü yapmış ve bu işbölümü neticesinde önce çocuk ve çocukluk konusu sonrasında ise aile konusu temel alınarak çalışılmıştır. Bu durum sosyolojinin çocukları kısmen aile dışına itmesine ve çocuğun araştırılmasını hususunu psikolojik çalışmalara devretmesine yol açmıştır. Bu nedenden ötürü çocukluk araştırmaları aile çalışmaları çerçevesinde sınırlı kalmıştır (Turmel, 2008, s.18) ve ilk dönem çocukluk sosyolojisi, genellikle ailesi ve çevresine bağımlı, kontrol edilen, eğitim ve okul gibi sosyal çevreye adapte edilen çocuğun sosyalizasyonu konusuna ağırlık vermiştir.

Özellikle psikolojinin bir alt dalı olan gelişim psikolojisinin, çocuğun toplum içindeki yeri ve çocukluğun gelişim süreci konularında çocukluk sosyolojisinin oluşumuna katkı sağladığını belirtebiliriz. Gelişim psikolojisi, çocuğun doğallığı kavramını ve kültürü ön plana koyarak çocukların gelişim sürecindeki durumuna odaklanmıştır (Onur, 2007, s.45; Prout ve James, 2005, s.9). Gelişim psikolojisinde Jean Piaget’in öğrenme teorisi, çocuk gelişimi ve çocuk bakımı üzerine ortaya koyduğu çalışmalar, Lev Vygotsky’nin çocuğun gelişimine yönelik öne sürdüğü teori, eğitim alanındaki gelişmeleri mümkün kılmıştır

(Jenks, 2002, s.22; Onur, 2007, s.53-54). Ne var ki psikoloji alanındaki araştırmalarda çocuğun başlı başına bir birey olduğu ve sosyalizasyon sürecine aktif olarak katıldığı anlayışının göz ardı edilmesi çocukluk sosyolojisi alanının gelişimini kısıtlamıştır. Bu kısıtlanmanın etkisiyle ilk dönem çocukluk sosyolojisi çalışmalarını “evrensellik, doğallık ve rasyonellik” kavramları şekillendirmiştir denilebilir. Bu kavramlar çocukluğa yönelik sosyolojik yaklaşımları ve çocukluğun sosyo-politik durumlarını etkilemiştir. Geleneksel dönemde pozitivizmin baskın olması sebebiyle daha çok çocukların topluma katılımına yönelik bilimsel açıklamalara yer verilmiş, yapısal-işlevselci yaklaşımın etkisiyle çocuk bireye sınırlı roller biçilmiştir (Prout ve James, 2005, s. 10,12).

Yeni çocukluk sosyolojisinin gelişimiyle çocuğun birer sosyal aktör olarak sosyal çevresine etkin katılımı ve toplumdaki inşacı rolü gündeme getirilmiştir. Psikolojik deneyler, sosyometrik haritalar, etnografik tanımlamalar, boylamsal araştırmalar, bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler çocukluk sosyolojisinde uygulanmaya başlanmış ve böylelikle çocukluğa yönelik düşünce biçimi yeniden yapılandırılmıştır (Prout ve James, 2005, s.9). Söz konusu gelişmelere paralel olarak çocukluk sosyolojisinde belirleyici olan psikolojik açıklamalar da zamanla etkisini yitirmeye başlamıştır. Dünya geneline bakıldığında 1980 öncesinde psikolojinin gölgesinde ilerleyen geleneksel çocukluk sosyolojisinin farklı toplumlarda, farklı tarih ve koşullarda gelişme kaydettiği görülmektedir. Sözgelimi, ABD’nde sosyoloji araştırmalarında çocuklara yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi 1920’li yıllara dayanmaktadır. Çocukluk sosyolojisi alanının gelişmesine Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün çocukluk çalışmaları katkı sağlamıştır (Johnson, 2001, s.53-54). Fakat bu yıllarda ABD çocukluk çalışmalarında daha çok gelişim psikolojisi hâkim olduğu için ilk dönem çocukluk sosyolojisinin başlı başına bağımsız bir alt bilim dalı olarak gelişmediği görülebilir. Buna rağmen çocukluğu “toplumsal olgu” olarak ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır. Mayall (2018, s.9), bu konuda James W. Trent’in 1987 tarihli “A Decade of Delining Involvement: American Sociology in the Field of Child Development, the 1920s” adlı makalesini örnek vermektedir. Çocukluğu “toplumsal bir olgu” olarak ele alan J. W. Trent, çalışmasında çocuklara yönelik bu bakış açısının arka planının 1920-1930’lu yıllarda yapılan çalışmalara dayandığından söz etmiştir.

1950’li yıllara gelindiğinde ise ABD’de çocuk konusunun sosyalizasyon paradigması açısından daha çok aile ve eğitim ekseninde ele alındığı görülür. Bu yıllarda “çocuk suçluluğu” üzerine odaklanan temel çalışmaların yanı sıra çocuk ve toplum ilişkisini inceleyen, çocuğun sosyal önemine vurgu yapan ilk çalışmalar da literatürde yer bulmaya başlamıştır. Erik Erikson *Çocukluk ve Toplum (Childhood and Society, 1950)* adlı eserinde çocukluğu fiziksel, sosyal ve zihinsel bir etkileşim içinde ele almış ve sosyalizasyon kuramını ortaya koyarak çocukluk çalışmalarına katkı sağlamıştır (Johnson, 2001, s.60-61). Kısaca belirtmek gerekirse 1960’lı yıllarda çocuğa ilişkin sosyolojik yaklaşımlar sosyalizasyon paradigması anlayışıyla şekillenmiş, deneysel (ampirik) incelemeler ve kuramsal çalışmalar bu bağlamda üretilmiştir.

ABD’deki gelişim sürecine benzer şekilde İngiltere’deki çocukluk sosyolojisi de sosyalizasyon paradigması üzerinden şekillenmiştir (Ellis, 2010, s.187). İngiltere’de çocukluk sosyolojisinin kuramsallaşma süreci, ancak Alan Prout ve Allison James gibi bilim insanlarının aktif sosyalizasyon yaklaşımını benimsemeleri sayesinde mümkün olabilmiştir. Almanya’da ilk dönem çocukluk sosyolojisi yine eğitim ve sosyalizasyon paradigması etrafında gelişmiştir (Zeiher, 2010, s.292). Fransa’da ise ilk dönem çocukluk sosyolojisi,

eğitim sosyolojisi alanından da yararlanarak sosyalizasyon paradigmasını eleştiren anlayış içerisinde ancak 1990'lı yıllarda (Sirota, 2010, s.250) şekillenebilmiştir. İtalya'ya bakıldığında 1970'li ve 1980'li yıllarda daha çok ergenlik çalışmalarının yoğunlaşması ve psikolojik çalışmaların hâkimiyeti sebebiyle bu ülkede çocukluk sosyolojisinin, yukarıda zikrettiğimiz diğer ülkelerdeki gelişmelere paralel şekilde geleneksel sosyalizasyon paradigması perspektifinde (Baraldi, 2010, s.272-273) ilerlediği görülür.

1980 SONRASI DÖNEM: ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİNİN YENİDEN BİÇİMLENMESİ

Geleneksel çocukluk sosyolojisi, yukarıda ifade edildiği gibi 1980 öncesi dönemde daha çok çocukların “sosyalizasyonu” sorunsalı üzerinde durarak gelişme kaydetmiştir. 1980'li yıllardan itibaren ise çocukluk sosyolojisi, aşağıda detaylı bir şekilde aktarılacağı üzere konuları ele alış tarzı, bilimsel yaklaşımı ve çocuğa yüklediği anlam itibarıyla geleneksel çocuk sosyolojisinden ayrılarak “yeni çocukluk sosyoloji” başlığı altında farklı bir seyir izlemiştir.

Yeni çocukluk sosyolojisinin kuramsal temelleri, İngiltere’de özellikle 1990’lı yıllarda Alan Prout ve Allison James’in çocuklara yönelik pasif sosyalizasyon ağırlıklı yaklaşımı eleştirmeleri ve farklı bir çocukluk anlayışı öne sürmeleri ile atılmıştır. A. Prout ve A. James, *Çocukluğun İnşası ve Yeniden İnşası (Constructing and Reconstructing Childhood, 2005)* adlı eserlerinde yeni çocukluk sosyolojisi paradigmasını öne sürmüşler, çocuğun tıpkı yetişkin birey gibi “toplumsal bir yapı ve toplumsal bir aktör” olarak ele alınması gerekliliğini vurgulayarak yeni çocukluk sosyolojisinin kuramsallaşmasının yolunu açmışlardır. Yeni çocukluk sosyolojisine yönelik bu öncü eser, çocukluğun toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini keşfetmeyi amaçlamış ve çocukluğun konumu ile ilgili çağdaş endişeleri dile getirmiştir (Prout ve James, 2005, s.1). Yeni çocukluk sosyolojisinin kuramsal temellerine katkı sağlayan iki önemli eseri daha burada zikredebiliriz. Bu eserden ilki, Allison James ve Adrian L. James’a ait *Çocukluğu Yeniden İnşa Etmek: Teori, Politika ve Sosyal Çalışmalar (Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice 2004)* adlı eserdir. Adı geçen yazarlar, eserlerinde hukuk ve politikanın çocukluğun inşasındaki etkisini ve eğitim, sağlık, suç ve aile gibi değişkenlerin çocuklukla olan ilişkisinin sosyolojik boyutunu irdelemişlerdir. Bir diğer öncü eser ise çocuk ve toplum arasındaki ilişkiye odaklanan William A. Corsaro’a ait *Çocukluk Sosyolojisi (The Sociology of Childhood, 2005)* adlı eserdir. Aşağıda detaylı bahsedileceği üzere yorumlayıcı yaklaşımı izleyen Corsaro, (2005) geleneksel, inşacı ve yorumlayıcı toplumsal çocukluk kuramlarını ele aldığı çalışmasında çocukları toplumsal aktör olarak ele almış, yerel/kültürel/bölgesel açıdan farklı çocukluk biçimlerine değinmiştir. Toplumsal değişim sürecinin ve toplumsal sorunların çocuklar üzerindeki etkisini de sorgulayan Corsaro, çocukların güncel konular (savaş, boşanma, yoksulluk, şiddet, sivil toplum vb.) bağlamında da ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Corsaro, bu eseri örneğinde aynı zamanda günümüzdeki çocukluk çalışmalarında var olan bakış açısı eksikliğine de dikkat çekmiş olmaktadır.

Yeni çocukluk sosyolojisi farklı toplum, kültür ve bölgelerde çocuk olmanın anlamını sorgulamak, çocukların hayatlarını nasıl biçimlendirdiğini irdelemek, çocukların toplumsal etkinlik kalıplarını nasıl oluşturduklarını öğrenmek ve diğer bireylerle ilişki biçimlerini anlamak anlayışı ile hareket etmiştir (Hammersley, 2019, s.64). Bu nedenle yeni çocukluk sosyolojisi, “çocukların ‘edim’ini (seçim yapma ve bu seçimleri yaşam içinde uygulama kapasitesi) vurgulayarak yetişkinlerle ve kendi aralarındaki etkileşimlerinin çocukluğun ve toplumun doğasını

değiştiren, meydan okuyan ve yenileyen muhtelif yönlerini incelemeyi" (Leonard, 2019, s.107) amaç edinmiştir.

Yeni çocukluk sosyolojisinin çocuklara yönelik yaklaşımında çocuklar, kendi toplumsal dünyalarını anlamlandırabilen ve etkileyebilen aktif sosyal aktörler olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenden ötürü söz konusu yaklaşımda çocuklar, yetişkinler tarafından kültürlenmiş ya da sosyalleştirilmiş varlıklar olarak ele alınmak yerine "yorumsal yeniden üretim" kavramı çerçevesinde irdelenmişlerdir. (Matthews, 2007, s.324). Yorumsal yeniden üretim kavramını sosyolojideki yorumlayıcı yaklaşım dâhilinde başlı başına bir model olarak değerlendiren Corsaro'ya (2005, s.8,18) göre yorumsal yeniden üretim, çocuğun sosyalizasyona katılımında onun aktif özne olma yönüne vurgu yapar. Bu anlayışta sosyalizasyon, yapıdan faile (toplumdan bireye) doğru tek yönlü bir belirlenmişlik ya da etkilenme çizgisinde gerçekleşmez, tam aksine yapı-fail etkileşimine dayanır ve çocuk birey, bu süreçte toplumsal ilişkilerin ve değerlerin inşasında bir özne/eyleyen olarak rol alır. Çocukların topluma katılımlarında yenilikçi ve yaratıcı yönlerini araştıran yorumlayıcı yaklaşım aynı zamanda çocuğun eylemliliğini, toplumu ve kültürü içselleştirmesini, kültüre ve değişime nasıl katkı sağladığını ortaya çıkarır. Bu bağlamda Corsaro, çocukların toplumsal yapıya aktif olarak katılımlarının önünü açan, çocukların eylemliliğini vurgulayan ve yeni çocukluk sosyolojisine imkân sağlayan yorumsal yeniden üretim modelini, çocukluk sosyolojisinde yararlı bir model olarak değerlendirmiştir. Yorumsal yeniden üretim modeli, çocukluk sosyolojisinde çocuğun bir taraftan aktif fail olarak ele alınması gerektiğini, diğer taraftan da günlük yaşamda farklı çocukluk biçimlerinin var olduğu gerçeğinin bilimsel açıdan incelenmesi hususunu belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında yeni çocukluk sosyolojisinde yorumlayıcı yaklaşımı benimseyen bilim insanlarının, yorumsal üretim kavramını sosyalizasyon kavramına alternatif olarak kullandıklarını belirtebiliriz.

Genel itibarıyla yeni çocukluk sosyolojisi, çocukların sosyolojik açıdan incelenmesine yönelik öne sürdüğü toplumsal yapı, aktör çocuk, sınıf, etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi değişkenlerden hareket etmekte ve çocukluk sosyolojisinin kuramsal temellerini bu değişkenler bağlamında oluşturmaktadır. Bu hususla ilgili olarak Prout ve James, (2005, s.8) ayrıca çocukluk sosyolojisinin bir paradigma olarak ele alınması gerektiği hususuna dikkat çekerek söz konusu paradigmanın temel özelliklerinden şu şekilde söz etmektedirler: Yeni çocukluk sosyolojisi paradigması, çocukluğu toplumsal bir yapı olarak ele almaktadır. Çocukluk, biyolojik ve evrensel özellikten farklı olarak toplumun yapısal ve kültürel ögesi olarak görülmelidir. Çocukluk, sosyal analizin bir değişkenidir ve sınıf, toplumsal cinsiyet ya da etnisite gibi diğer değişkenlerle birlikte ele alınmalıdır. Kültürlerarası karşılaştırmalı analizler tek ve evrensel çocukluk anlayışı yerine çocukluk dönemlerinin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Çocukların sosyal ilişkileri ve kültürleri, yetişkinlerin bakış açıları ve ilgilerinden bağımsız, kendi doğruları içinde çalışılmayı hak etmektedir. Bu bağlamda çocuklar gerek kendi sosyal yaşamlarında gerekse genel toplumsal yaşamın içinde ve işleyişinde birer etkin aktörler olarak görülmelidirler. Etnografya, çocukluğun çalışılmasında özellikle işlevsel bir yöntemdir ve çocuklara, sosyolojik verinin üretilmesinde doğrudan bir ses ve katılım olanağı sağlar. Yeni çocukluk sosyolojisinin paradigmasını ortaya koymak; aynı zamanda toplumda çocukluğun yeniden inşa sürecine karşılık vermek anlamına gelmektedir. Yukarıda özetlediğimiz Prout ve James'in yeni çocukluk sosyolojisi kuramı ile ilgili ortaya koydukları ana hatlar, çocuğun etken özneler olduğu anlayışı ile çocukluk sosyolojisine yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlamıştır. Nitekim yeni çocukluk

sosyolojisinin bu perspektifinden hareket eden çalışmalar, 1980'li yıllarla birlikte artmaya başlamıştır. Farklı çocukluklara ve çocuğun toplumsal aktör olma yönüne vurgu yapan ve çocuğu medya, tüketim, politika ve insan hakları gibi farklı temalarla ilintili bir şekilde ele alan çalışmaların yaygınlaşmasıyla yeni çocukluk sosyolojisi toplumda ve akademik çevrelerde yoğun ilgi kazanmıştır.

1980 sonrası süreçte ABD, İngiltere ve İskandinav ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde yeni çocukluk sosyolojisinin ilerleme kaydetmesinde (Onur, 2019, s. 323) 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkan iki gelişmenin etkili olduğu söylenebilir. Bu gelişmelerden biri olan feminist hareket, akademik alanda üretkenliği ile kapsamlı ve derinlikli çocukluk çalışmalarına yön vermede başarılı olmuştur. Feminist hareket ilk olarak 1960'lı yıllarda ABD'de filizlenmiş ve 1970'li yıllarda Avrupa'da yaygınlaşmıştır. Kadın ve çocuk ilişkisinden yola çıkan feminist hareket, çocukların toplum ve aile içindeki konumlarıyla ilgili sorunların tartışılması ve çocukluğun yeniden tanımlanması noktasında belirleyici bir rol oynamıştır (Mayall, 2018, s.21-22). Feminist hareket, eleştirel bir bakış açısıyla aynı zamanda çocuk bakımı ile ilgili rol ve sorumlulukları ailede mevcut olan cinsiyet rolleri bağlamında sorgulamıştır. Buna göre, çocuk bakımı cinsiyetler arasında güç ilişkisine bağlanmış ve toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsizliği nedeniyle çocuk bakımının daha çok anneye yüklendiği (Cockburn, 2010, s.35) hususuna dikkat çekilmiştir. Feminist sosyolojik yaklaşım, çocukların kendilerine özgü özellikleri ve deneyimleri olan bir grup olduğu anlayışını gündeme getirmiştir. Böylelikle söz konusu yaklaşım, eşitsiz konumlarına göndermede bulunarak çocukların cinsel istismar, aile içi şiddet, yoksulluk, hak gibi toplumsal sorunlar açısından ele alınmasına katkıda bulunmuştur (Oakley, 2003; Mullender ve diğerleri, 2002; Kitzinger, 2005). Bu çalışmalara örnek olarak Ann Oakley'in, "İlk ve Son Olarak Kadın ve Çocuklar: Çocuk ve Kadın Çalışmaları Arasında Paralellikler ve Farklılıklar (Women and Children First and Last: Parallels and Differences Between Children's and Women's Studies, 2003)" adlı çalışması verilebilir. Kadınların ve çocukların haklar konusunda benzer sorunlar yaşadıklarını vurgulayan Oakley, eserinde kadınların ve çocukların sosyal-kültürel bağlantılarını ele almış, her iki sosyal grubu yoksulluğu en yoğun yaşayan iki önemli grup olarak nitelendirmiştir. Feminist sosyolojik yaklaşımın kuramsal ve deneysel katkıları sayesinde bilimsel araştırmalara damgasını vuran toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizlik vurgusu, yeni çocukluk sosyolojisinde farklı ve güncel tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yeni çocukluk sosyolojisini olgunlaştıran bir diğer gelişme ise çocuk hakları konusunda kaydedilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen ilk uluslararası sözleşme niteliğindeki Çocuk Haklarına dair Sözleşme ile ilgili tartışmalar zaman içerisinde çocuk istismarı, çocukların korunmasına yönelik kamu politikaları yaklaşımı ile çocukların toplumsal aktörler olarak ele alınması gerektiği yönündeki sosyolojik düşünceleri pekiştirmiştir (Ellis, 2010, s.191). Böylelikle çocuk hakları, çocuk istismarı, refah ve sosyal politikalar gibi toplumsal sorunlar çocukların toplumsal görünürlüğünü etkin kılmıştır (Ercan, 2011, s.90). Yukarıda belirttiğimiz iki güncel gelişme, özellikle ABD'de ve İngiltere'de yeni çocukluk sosyolojisi çalışmalarına özgül bir karakter kazandırmıştır denilebilir.

Yeni çocukluk sosyolojisinin Dünya genelindeki gelişimine bakıldığında Mayall, (2018, s.31) yeni çocukluk sosyolojisine yönelik güncel konularla ilgili yapılan öncü çalışmaların daha çok ABD'de gerçekleştirildiğini, kuramsal gelişmelerin önemli adımlarının ise Avrupa'da Qvortrup ve arkadaşları tarafından yapılan çözümlemelerle atıldığını belirtir. Jens Qvortrup, William A. Corsaro ve Michael Sebastian tarafından

gerçekleştirilen *Palgrave Çocukluk Çalışmaları El Kitabı (The Palgrave Handbook of Childhood Studies, 2009)* adlı editöryal çalışma, çocuğu sosyal aktör olarak gören anlayıştan hareketle yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında çocukların toplumdaki yerlerini sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan sorgulamıştır. Söz konusu eserin yanı sıra yine Jens Qvortrup'un kaleme aldığı "İstatistik ve Sosyal Muhasebede Çocukların İfadesi: Çocukların Seslerini Duyurma Hakkı İçin Bir Savunma (A Voice for Children in Statistical and Social Accounting: A Plea for Children's Right to be Heard, 2005, s.83-103)" adlı çalışma, çocuğa yönelik bilimsel yaklaşımı ve konuları ele alışı itibariyle Avrupa'daki kuramsal çalışmalara yol göstermede etkili olmuştur. Mayall'ın (2018, s.31) verdiği bilgilere göre Avrupa'da çocukluk sosyolojisi alanındaki kuramsal araştırmalar daha çok Almanya'da; deneysel araştırmalar ise İngiltere'de gerçekleştirilmiştir. İngiltere'de çocuklara yönelik deneysel çalışmaların yapılmasında sivil toplum kuruluşlarının çocukları toplumsal bir sorun olarak gündeme getirmesinin büyük bir rolü olmuştur. Ayrıca İngiltere'de çocuk hakları ve refahına yönelik yetersiz imkânların varlığına yönelik getirilen toplumsal eleştiriler ile çocukları toplumsal bir aktör olarak ele alan "Children 5-16" programının ESRC (Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi) tarafından finanse edilmesi deneysel çalışmaların hız kazanmasında etkili olmuştur. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere İngiltere'de gerçekleştirilen araştırmalarda çocuk birey, sosyal bir aktör olarak daha çok insan hakları, eşitlik ve yoksulluk gibi toplumsal sorunlarla ilişkisel bir biçimde ele alınmıştır. Çocuklarla ilgili genel bir değerlendirmede bulunan Berry Mayall'ın *Çocukların Çocuklukları: Gözlenen ve Deneyimlenen (Children's Childhoods: Observed and Experienced, 2003)* adlı eserinde İngiltere'deki çocuk çalışmaları için yol gösterici kabul edebiliriz.

ABD'de çocuk ve çocukluğu araştıran yeni çocukluk sosyolojisi çalışmaları, 1990'lı yıllarla birlikte ağırlıklı olarak araştırma merkezlerinin ve çocukluk çalışmaları bölümlerinin üniversitelerde kurulmasıyla önemli bir ivme kazanmıştır. Bununla ilgili olarak ABD'de çocukluk sosyolojisine yönelik bilimsel araştırma yapan, öğretim veren "Amerikan Sosyoloji Derneği"ne bağlı çocuk ve gençlik bölümleri kurulmuştur (Bass, 2010, s.336, 343). Diğer taraftan 80'li ve 90'lı yıllarda nitel çalışmalar artmış, sosyal-yapısal sorunlara odaklanan kuramsal çalışmaların yaygınlaşmasıyla yeni çocukluk sosyolojisi ortaya çıkmıştır (Johnson, 2001, s.66). ABD'de akran kültürlerine yönelik etnografik çalışmalar popülerlik kazanmış ve sosyal eşitsizlik çalışmalarına ilgi artmıştır (Niederberger, 2010, s.372). ABD'de çocukluk çalışmalarında farklı çocukluk anlayışıyla çocuk istismarı, tehdit altındaki çocuklara yönelik çalışmalar ve bilimsel yayınlar artmaya başlamıştır. Bu yönde ABD'de yeni çocukluk sosyolojisi anlayışı çerçevesinde çocukların sosyal eşitsizlik deneyimlerini anlamaya yönelik eğitim merkezlerinde, yoksul mahallelerde ve okullarda kuramsal çalışmalar yürütülmüştür (Johnson, 2001, s.67). Söz konusu çalışmalarla ilgili literatür değerlendirildiğinde yoksulluk ve eşitsizlikler konusunun yoğunluklu ele alındığı göze çarpmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak şu çalışmaları örnek verebiliriz: Sara Kimberlin ve Jill Duerr Berrick tarafından kaleme alınan "Yoksulluk Daha Ne Kadar? ABD'deki Kronik ve Geçici Çocuk Yoksulluğu (Poor for How Long? Chronic Versus Transient Child Poverty in the United States, 2015, s.141-158)" başlıklı makalede çocuk yoksulluğu toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada, ABD'deki çocuk yoksulluğu diğer sanayileşmiş ülkelerle karşılaştırılmakta ve çocuk yoksulluğuna ilişkin demografik veriler sunulmaktadır. Ayrıca çocuk yoksulluğuna ilişkin politikaların uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Benzer şekilde Peter Gottschalk ve Sheldon Danziger tarafından gerçekleştirilen "Gelir Hareketliliği ve Amerikan Çocuklarının Yoksulluktan Çıkışı (Income Mobility and Exits From Poverty of

American Children, 2001, s.135-153)" adlı çalışma, istatistiksel verilerden hareketle ABD'deki çocuk yoksulluğuna odaklanmaktadır. Samantha Friedman ve Daniel T. Lichter tarafından yapılan "Amerikan Çocukları Arasında Mekânsal Eşitsizlik ve Yoksulluk (Spatial Inequality and Poverty Among American Children,1998, s.91-109)" adlı çalışma, 1990 yılı ABD nüfus sayımı verilerine dayanarak mekânsal eşitsizlik ve yoksulluk kavramlarına odaklanmıştır. Söz konusu çalışmada çocuk yoksulluğunun mekânsal dağılımlar açısından farklılık gösterdiği vurgulanmış, ailenin gelir ve istihdam durumu ile sosyo-ekonomik refah düşüklüğünün bu farklılığa neden teşkil ettiği sonucuna varılmıştır. Duncan Lindsey'e ait *Çocuk Yoksulluğu ve Eşitsizlik: Amerikan Çocukları İçin Daha İyi Bir Gelecek Sağlamak (Child Poverty and Inequality: Securing a Better Future for America's Children, 2009)* adlı eserde ise ABD'nde çocukların toplumsal konumu, yine yoksulluk ve eşitsizlikler bağlamında ele alınmıştır. Lindsey bu eserinde ABD'de yaşayan Afro-Amerikalı ve İspanyol gençleri ile Beyaz ve Asyalı gençlerin çocukluk deneyimlerini karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmiştir.

İngiltere'de çocuk ve çocuklara yönelik sosyolojik araştırmalar, çocuk ve gençlik araştırma merkezlerinin yanı sıra, sosyoloji bölümlerinde ve uygulamalı mesleklerin öğretim programlarında yer almıştır. Diğer taraftan çocukluk sosyolojisi araştırmaları, çocukluğun yerel/kültürel/bölgesel açıdan farklılığı kuramının ortaya konulması ile birlikte İngiltere'de "yoksulluk, boşanma, iş, sağlık gibi alanlardaki toplumsal sorunlar" çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır (Niederberger, 2010, s.372) ve bu konudaki çalışmalar literatürü zenginleştirmiştir. İngiltere'de çocukluk çalışmalarına ilişkin konferanslar, seminerler, etkinlikler ve yayınlar çocukluk sosyolojisine katkı sağlamıştır (Ellis, 2010, s.196). İngiltere'de halen üniversite ve yüksekokullarda multidisipliner ya da disiplinlerarası çocukluk araştırmaları dersleri verilmekte (Mayall, 2018, s.49) ve bu yeni alana yönelik ilgi giderek yoğunluk kazanmaktadır. İngiltere'de çocukluk sosyolojisine katkı sağlayan çalışmalara örnek olarak verdiğimiz yukarıda adı zikredilen *Çocukların Çocuklukları: Gözlenen ve Deneyimlenen (Children's Childhoods: Observed and Experienced, 2003)* adlı editöryal çalışmada özellikle Virginia Morrow'un "Sorumlu Çocuklar mı? Günümüz Britanya'sında Çocukların Okul Dışı İş ve İstihdamı (Responsible Children? Aspects of Children's Work and Employment Outside School in Contemporary UK, 2003, s.128-143) adlı makalesi işgücü piyasasında çalışan çocuklar konusunda dikkate değer niteliktedir. İngiltere'de 11-16 yaş aralığındaki çocukların iş yaşamındaki durumunu araştıran bu çalışma, nitel yöntem izlenerek gerçekleştirilmiştir. Çocukların sosyal aktör olduğu fikrinden hareket eden söz konusu makale, çocukların öznel yaşantılarından yola çıkarak onların iş deneyimlerine odaklanmaktadır. Çocuk ve yoksulluk ilişkisini sorgulayan çalışmaya göre çocuğu işgücü kaynağı olarak gören toplumlarda norm ve değerlerdeki farklılıklar, çocukların aynı zamanda iş yaşamını değişik biçimlerde deneyimlemelerine de yol açabilmektedir.

İngiltere'de yoksulluk, eşitsizlik, sosyal refah ve politikalar bağlamında yeni çocukluk sosyolojisine katkı sağlayan çalışmalara şu eserleri ayrıca örnek olarak verebiliriz: Paul Daniel ve John Ivatts tarafından kaleme alınan *Çocuklar ve Sosyal Politika (Children and Social Policy, 1998)* adlı eserde çocuk refahı konusu yoksulluk, çocuk istismarı ve eğitim bağlamında ele alınmıştır. Jane Pilcher ve Stephen Wagg tarafından yayınlanan *Thatcher'in Çocukları mı? 1980 ve 1990'larda Siyaset, Çocukluk ve Toplum (Thatchers Children? Politics, Childhood and Society in the 1980s and 1990s, 1996)* adlı eserde çocuğun yapısal bir varlık olduğu anlayışından hareketle çocuk hakları sorunu ele alınmıştır. Martha S. Hill ve Stephen P. Jenkins tarafından kaleme alınan "Britanyalı Çocuklarda Yoksulluk: Kronik mi, Geçici mi? (Poverty Among British Children: Chronic or Transitory?, 2001, s.174-195)" başlıklı

makalede uluslararası çalışmalar ve verilerden hareketle çocuk yoksulluğu ele alınmıştır. Tess Ridge tarafından gerçekleştirilen *Çocuk Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma: Bir Çocuğun Perspektifinden (Childhood Poverty and Social Exclusion: From a Child's Perspective 2002)* adlı eserde ise yoksul çocukların toplumsal yaşama katılımlarında aktif özne olduklarının altı çizilmiş, 10-17 yaş aralığında bulunan çocukların yoksulluk, eşitsizlik, sosyal dışlanma gibi süreçleri nasıl deneyimlediklerine değinilmiştir. İngiltere’de çocuk yoksulluğunu ele alan bir başka çalışma Nick Axford’a ait *Çocuk Refahını Keşfetme Kavramları: Çocuk Hizmetleri Üzerine Çıkarımlar (Exploring Concepts of Child Well-being: Implications for Children's Services, 2008)* adlı eserdir. Çocuk ve çocukların ailelerine yönelik gerçekleştirilen deneysel nitelikteki çalışmada yoksulluk, hak, sosyal dışlanma gibi faktörlerin çocuklar tarafından nasıl deneyimledikleri hususu incelenmekte ayrıca çocuk hakkı, çocukların ihtiyaçları, yoksulluk, yaşam kalitesi, sosyal dışlanma, çocuk refahı, çocuk hizmetleri gibi konular üzerinde durulmaktadır. Londra’da orta derecede yoksul olan, etnik çeşitliliğe sahip konutlarda yaşamak zorunda kalan 689 çocuk ve aileleri ile gerçekleştirilen bu deneysel çalışmada özellikle refah politikalarının gelişiminin İngiltere’de önemli bir kamu politikası söylemi haline geldiği belirtilmektedir.

Almanya’daki çalışmalara bakıldığında ise çocukluk sosyolojisinin; politik gelişmelere bağlı olarak çocuklukta yaşanan değişmelerin konu edilmesi suretiyle yaygınlaştığı görülmektedir. Almanya’da 1960 ve 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler ve politik süreçlerin etkisiyle çocukların gündelik yaşamdaki durumu ve sosyal konumu üzerindeki endişeler sorgulanmaya başlamıştır. Ayrıca çocuğun toplumsal aktör olarak ele alınması, çocukların günlük hayatlarında belirginleşen yeni çocukluk özelliklerine yönelik deneysel çalışmalar, Almanya’daki yeni çocukluk sosyolojisi çalışmalarını hızlandırmıştır. 1997 yılında Almanya Sosyoloji Derneği tarafından “Çocukluk Sosyolojisi” bölümü kurulmuş ve uluslararası konferanslardan yararlanılarak yeni çocukluk sosyolojisi çalışmaları ülkede tartışılmaya başlanmıştır (Zeiher, 2010, s.293-295). Almanya’da yeni çocukluk sosyolojisine katkı sağlayan öncü isimlerden biri, yukarıda adını daha önce zikretmiş olduğumuz Jens Qvortrup’tur. “İstatistik ve Sosyal Muhasebede Çocukların İfadesi: Çocukların Seslerini Duyurma Hakkı İçin Bir Savunma (A Voice for Children in Statistical and Social Accounting: A Plea for Children’s Right to be Heard, 2005)” adlı çalışmasında çocuğu bir sosyal aktör olarak gören Qvortrup, çocukların toplumda yasal haklarının ne oranda gözetildiği konusunu irdelemiş, refah devletinde toplumsal görünürlük ve onaylanmışlık biçimlerini ele almıştır. Almanya’da 1980 sonrası çocukluk sosyolojisine güncel veriler ışığında katkı sağlayan çalışmalardan biri, Christian Schluter tarafından kaleme alınan “Almanya’da Çocuk Yoksulluğu: Yönelimler ve Süreklilik (Child Poverty in Germany: Trends and Persistence, 2001, s.154-173)” başlıklı makaledir. Schluter, çalışmasında 1983-1995 yılları arasındaki sosyo-ekonomik verilerden hareketle Almanya’daki Alman ve göçmen çocukların ekonomik durumunu yoksulluk bağlamında sorgulamaktadır. Sabine Andresen, Susann Fegter, Klaus Hurrelmann, Monika Pupeter ve Ulrich Schneekloth tarafından kaleme alınan “Almanya’da Çocuk Yoksulluğu: Kavramsal Görünümler ve Temel Bulgular (Child Poverty in Germany: Conceptual Aspects and Core Findings, 2015, s.127-140)” başlıklı makalede, yine istatistiksel verilerden hareketle Almanya’daki çocuk yoksulluğunun toplumsal sonuçları gözler önünde serilmiştir.

Özellikle ABD, Almanya ve İngiltere’de çocukluk sosyolojisine katkı sağlayan yeni çocukluk sosyolojisi çalışmaları, diğer ülkelerin çocukluk sosyolojisi anlayışına da yön vermiştir. Yeni çocukluk sosyolojisi eğilimiyle çocukların toplumsal aktör olarak ele

alınabileceği ve toplumsal bir yapı olduğu fikri, yeni çocukluk sosyolojisinin popülerleşmesini sağlamıştır. İtalya’da 1990’lı yıllardan itibaren çocuk birey, sosyal aktör olarak tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu tartışmalar kapsamında yeni çocukluk anlayışı çocuk hakları, vatandaşlık, sosyal politikalar, çokkültürlülük gibi konular çerçevesinde şekillenmiştir (Baraldi, 2010, s.272, 274). Benzer şekilde Fransa’da çocukluk sosyolojisi 1990’lı yıllarda sosyalizasyon paradigmasına yönelik eleştiriler ile gelişmeye başlarken, “çocukluk sosyolojisi” kavramı 1998 yılında ilk kez *Eğitim Sosyolojisi* dergisinde yer bulmuştur (Sirota, 2010, s.250, 252). Avustralya’da yeni çocukluk sosyolojisi çalışmaları İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerdeki çalışmaların etkisiyle şekillenirken Finlandiya’da ise yeni çocukluk sosyolojisi refah politikasında yaşanan değişimler, çocuk haklarının gelişimi (Krieken, 2010, s.232; Strandell, 2010, s.165,172) gibi güncel konu ve sorunların etkisiyle gelişme fırsatı bulmuştur.

Geleneksel çocukluk sosyolojisinden farklı olarak yeni çocukluk sosyolojisi alanında dikkati çeken hususlardan biri, ulus ölçekli çalışmaların yanı sıra karşılaştırmalı bakış açısı ile üretilen uluslararası ölçekli çalışmaların yoğunlukta olmasıdır. Son yıllarda bu özelliği taşıyan önemli editöryal çalışmaların yapıldığı gözlenmektedir. Bu çalışmalarla ilgili birkaç örnek şu şekilde verilebilir: Almanya, ABD, İtalya ve Avustralya’da çocukların toplumdaki yerini ve maruz kaldıkları sorunları ele alan önemli çalışmalardan biri, Elizabeth Fernandez, Anat Zeira, Tiziano Vecchiato ve Cinzia Canali’nin editörlüğünde yayınlanan *Çocuk ve Aile Yoksulluğu Üzerine Teorik ve Ampirik Anlayışlar: Uluslararası Perspektifler (Theoretical and Empirical Insights into Child and Family Poverty: Cross National Perspectives, 2015)* adlı eserdir. Söz konusu ülkelerdeki çocuklara dair verilerden hareketle bu eserde çocuk ve aile yoksulluğu, çocuk refahı, çocuk hakları ve sosyal dışlanma konuları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla analiz edilmiştir. Bir diğer örnek çalışma, Bruce Bradbury, Stephen P. Jenkins ve John Micklewright’in editörlüğünde gerçekleştirilen *Sanayileşmiş Ülkelerde Çocuk Yoksulluğunun Dinamikleri (The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries, 2001)* adlı eserdir. Bu çalışmada İngiltere, Amerika, Almanya, İrlanda, Rusya gibi yirmi beş ülkede ve yedi sanayileşmiş ülkelerin çocuk ve yoksulluk konusundaki görünümüleri istatistiki veriler ışığında ele alınmaktadır. Carol Camp Yeakey ve Jeanita W. Richardson’ın editörlüğünde hazırlanan *Cefa Çeken Küçük Çocuklar: Çocuk Yoksulluğu ve Kamu Siyasetinin Ulusal ve Uluslararası Boyutları (Suffer the Little Children’: National and International Dimensions of Child Poverty and Public Policy, 2006)* adlı eserde ise genel itibarıyla çocuk yoksulluğu üzerinde durulmakla birlikte, çalışmada yer alan makalelerde eğitim reformu, şiddet, demokrasi, sosyal refah politikaları ve sokak çocukları konuları ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır.

Tarihsel süreçte sanayileşme, kapitalizm, çocuk hakları kavramının gelişimi, küreselleşme ve ideolojinin etkileri, politik ve ekonomik gelişmeler, sosyal politikaların gelişimi, hukuksal gelişmeler, refah politikalarının gelişimi, medya endüstrisinin etkisi gibi gelişmeler, çocuk sorunlarını ve çocuk haklarını gündeme getirmiştir (Franklin, 1993; Ercan, 2011; James ve Prout, 2005; Mayall, 2001; Postman, 1995; İnal, 2007b). Bu gelişmeler çocuğun toplum içinde ve çocukluk sosyolojisi kapsamında ele alınmasına üç farklı şekilde katkı sağlamıştır. İlk olarak, cinsel istismar ve şiddet gibi toplumsal sorunlara maruz kalan kategoriler olarak çocukların toplumsal sorunları görünürlük kazanmıştır. İkinci olarak, özellikle çocuk hakları kavramı, sosyal politikalar ve refah politikalarının gelişimi ile birlikte çocuklar sosyal eşitsizlik bağlamında sorgulanmıştır. Üçüncü olarak, yeni çocukluk sosyolojisinin görünür kıldığı işçi, göçmen, yoksul gibi farklı çocuk grupları haklar ve eşitsizlikler bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bütün bu toplumsal

gelişmeler, çocuğun toplum içindeki yerini, statüsünü, görünürlüğü ve eylemliliğini belirlemede yönlendirici olmuştur. Çocukların toplumdaki nasıl etkilendikleri ve toplumu nasıl etkiledikleri konusu, çocukluk sosyolojisinde çocukların toplumsal olarak nasıl inşa edildiğinin keşfedilmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte çocuğun toplum içindeki yeri ve önemine ilişkin farkındalık, çocukluk sosyolojisi çalışmalarını yeniden biçimlendirmiş, çocuk ve çocukluk temaları; küreselleşme, eşitsizlik, göç, sosyal uyum, sosyal dışlanma, kimlik, savaş, açlık gibi güncel toplumsal konular bağlamında sorgulanma imkânına kavuşmuştur.

Tablo 1. Geleneksel Çocukluk Sosyolojisi ve Yeni Çocukluk Sosyolojisine İlişkin Bir Karşılaştırma

	Geleneksel Çocukluk Sosyolojisi	Yeni Çocukluk Sosyolojisi
Çocukluk Anlayışı	Evrensel	Evrensel, Yerel/Kültürel Açıdan Farklılık
Sosyalizasyon Anlayışı	Çocuk pasiftir (Yapıdan faile tek yönlü bir ilişki vardır)	Çocuk aktiftir (yapı-fail etkileşimi vardır) (Yorumsal yeniden üretim kavramı ön plandadır)
Yöntem	Ağırlıklı nicel yöntemler kullanılır	Ağırlıklı nitel yöntemler olmak üzere hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılır
Kuram, İlke ve Yaklaşımlar	Pozitivizm, Psikolojik Determinizm, Yapısal İşlevselcilik	Pozitivizm, Etnometodoloji, Yorumlayıcı yaklaşım, Sosyo-kültürel determinizm, Yapılandırıcı (İnşacı) Yaklaşım, Yapıçözümcü Yaklaşım, Sembolik Etkileşimcilik
Temalar	Sosyalizasyon, Eğitim, Aile, Suç, İşçi, Göç, Medya	Küreselleşme, Kimlik, Çevre, Sosyal dışlanma, Kentleşme, Suç, Aile, Eğitim, Politika, Savaş, Sosyal Medya, Sivil Toplum

Mevcut literatür taramasına ilişkin değerlendirmelerden hareketle Tablo 1’de geleneksel çocukluk sosyolojisi ile yeni çocukluk sosyolojisine ilişkin şematik bir karşılaştırma yapılmıştır. Tablo incelendiğinde geleneksel çocukluk sosyolojisinin çocuğu, yaş ve biyolojik özellikler ile belirlenen evrensel bir algılayışla ele aldığı, yeni çocukluk sosyolojisinin ise dünya üzerinde yaşamlarını farklı deneyimleyen çocukların varlığından hareketle farklı çocukluk algılayışlarını da kabul ettiği söylenebilir. Geleneksel çocukluk sosyolojisi, çocuğun sosyalizasyonu sürecinde toplum, sosyal çevre, aile ve devlet ile etkileşiminde çocuğa edilgen bir rol yüklemiştir. Geleneksel çocukluk sosyolojisi anlayışından farklı olarak yeni çocukluk sosyolojisi, yapı-fail ilişkisinden hareketle çocukları eyleyen, değişime katkı sağlayan bireyler olarak ele almış, böylece hem bölgesel hem de kültürel açıdan çocukların farklı yaşam tecrübelerine sahip olduklarını vurgulamıştır.

Her iki çocukluk sosyolojisinde yöntem, kuram, ilke ve yaklaşımlar, dünya/bölge/ülke bazlı toplumsal değişimler ve bu toplumsal değişimlere paralel olarak çocuğun değişen toplumsal değerine göre kendi içerisinde farklılıklar sergilemektedir. Geleneksel çocukluk sosyolojisi ile yeni çocukluk sosyolojisi arasındaki temel farkı belirleyen husus, çocuk kavramına ilişkin tanımlama biçimleri ve çocukluk anlayışındaki farklılıklardır. Büyük ölçüde pozitivist yaklaşımdan hareket eden geleneksel çocukluk sosyolojisi çocukları daha çok bir “nesne” gibi görürken buna karşılık yeni çocukluk sosyolojisi, çocuğun “aktör” yönüne dikkat çekmiştir. Yeni çocukluk sosyolojisi, çocukların toplumsal ilişkilerde ve kültürel yaşantılarda etkin olabileceklerini ve bağımsız roller üstlenebileceklerini ileri sürmüştür. Bu nedenden ötürü yeni çocukluk sosyolojisi, çocukların kendi deneyimlerini nasıl içselleştirdiklerinin ve tecrübe ettiklerinin anlaşılması noktasında yorumlayıcı yaklaşımı ve etnometodolojiyi gerekli görmüştür. Söz konusu yaklaşımların sayesinde çocukların yaşam dünyalarının inşa yolları ve anlamlandırma biçimlerine ilişkin bilme biçimleri de böylelikle mümkün olabilecektir. Yine Tabloda görüldüğü üzere her iki sosyoloji anlayışının çocuğa ilişkin bilimsel bilgi üretim sürecinde değindikleri ana temalar da farklılık göstermektedir. Geleneksel anlayıştan farklı olarak yeni çocukluk sosyolojisi, 1980 sonrası süreçte dünya genelinde başgösteren insan hakları, eşitsizlikler ve sosyal politikalar ile ilgili gelişme ve yeni eğilimlere istinaden hem makro hem de mikro düzeyli bakış açısı gütmüş, temalarını (küreselleşme, kimlik biçimleri, cinsel istismar, göç ve göçmenlik, savaş ve kıtlıklar, sivil toplum, sosyal medya, sosyal refah ve uyum politikaları vs.) bu bağlamda irdeleme yolunu tercih etmiştir.

Çocukluk sosyolojisinin kuramsal temelleri dünya üzerinde yukarıda belirttiğimiz şekilde oluşurken, Türkiye’de çocukluk sosyolojisinin daha geç bir tarihte gelişmeye başladığını ifade edebiliriz. Şüphesiz belirttiğimiz ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de çocukluk sosyolojisinin ön hazırlık evresi, farklı disiplin ve bakış açıları ile üretilen çocukluk çalışmaları sayesinde mümkün olabilmiştir. Osmanlı döneminin son yılları ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında Münif Paşa, Ziya Gökalp, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (Eraslan, 2015, s.25) gibi dönemin aydınları, eserleri ile çocukluk çalışmalarına dolaylı olarak katkı sağlayan düşünürlere örnek verilebilir. Münif Paşa Mecmua-i Fünun dergisinde yayınlanan makalesinde çocuk eğitimi ve çocuğun toplum için önemi konularını ele almış, çocuğun yetiştirilmesinde toplumun ne kadar bilinçli olduğunu sorgulayarak çocuk-toplum ilişkisine değinmiştir (Doğan, 2000, s.222-223). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu da eğitim sosyolojisine yönelik görüşleri ile çocukluk çalışmaları alanına katkı sağlamıştır. Eğitimin temel amacını, topluma faydalı bireyler yetiştirmek şeklinde ifade eden Baltacıoğlu, çocukların toplumun dâhil olduğu zaman ve koşullara uygun olarak yetiştirilmesi gereğini vurgulamıştır (Kaçmazoğlu, 2013, s.56-57). Burada Baltacıoğlu’nun üzerinde durduğu temel husus, çağın değişen koşulları karşısında eğitimin topluma ve çağa uygun işlevlerle donatılmış olmasıdır. Sosyolog Ziya Gökalp ise toplumun kültürünün yeni kuşaklara aktarılmasında eğitimin rolüne dikkat çeker. Gökalp, ancak milli kültürü içselleştirmek yoluyla çocukların gerçek kişiliklere sahip olabileceğini (Zabun, 2019, s.117-118) ileri sürer ve eğitimin sosyalleştirici işlevini ön plana çıkarır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye’de gerçekleşen köklü değişimin tarihsel ve sosyolojik sonuçları; çocuğun aile, devlet ve din kurumları çerçevesinde “ideal Türk çocuğu”nun özellikleri, tarihiyle olan ilişkisi, terbiye, milli duygular gibi açılardan tartışılmasına neden olmuştur (İnal 2007a, s.41; İnal, 1999, s.200-201). Türkiye’de Şirin’in (2019, s.34) ifadesiyle ilk dönem çocukluk çalışmaları, daha çok çocuk anlayışı ve yetişkin algısından hareketle ilerlemiştir. Çocuğun toplumsal bir aktör olarak

hem toplumu nasıl etkilediği hem de toplumdan nasıl etkilendiği yönündeki karşılıklı girift ilişki sorgulanmamıştır.

Çocukluk çalışmaları ile ilgili kapsamlı bir birikimin olmasına karşılık Türkiye’de çocukluk sosyolojisi alanında zengin bir literatürün varlığından henüz söz edemeyiz. Özellikle son yıllarda çocukluk sosyolojisine katkı sağlayıcı çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Çocuğu sosyolojik boyutta irdeleyen söz konusu çalışmalar, çocuğa yönelik oluşturulan kuramları tartışmakta ve bu kuramların yol göstericiliğinde çocuğun karşılaştığı toplumsal sorunlara ilgiyi güncel kılmaktadır. Çocukluğu eğitim, toplumsal değişme, aile, din, toplumsal sorunlar bakımından ele alan çalışmaların başında Mahmut Tezcan’ın *Çocuk Sosyolojisi* (2017) adlı eseri zikredilebilir. Tezcan, bu çalışmasında çocuk ve çocukluk konusunun toplumun öğeleriyle ilişkili yanlarına değinmektedir. Toplumsal değişmeye bağlı olarak televizyon, bilgisayar gibi kitle iletişim araçlarının çocuklar üzerindeki etkisini ele alan söz konusu eser, boşanma, çocuk istismarı, yoksulluk, suçluluk gibi toplumsal sorunların çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini sorgulaması, çocuk ve şiddet arasındaki ilişkiyi irdeleyerek Türkiye’deki çocuk cinayetlerine dikkat çekmesi bakımından önemlidir. M. Tezcan, bir diğer eseri olan *Eğitim Sosyolojisi* (1985)’nde çocuğun sosyalizasyonunu ve eğitim sürecini ele alarak çocukluk çalışmalarına sağlamıştır.

Son yıllarda çocukluk araştırmalarından farklı içerikte çocukluk sosyolojisi çizgisinde sayılabilecek önemli yayınlardan biri, Cevat Özyurt tarafından kaleme alınmış olan “Çocukluk Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi (2017)” adlı çalışmadır. Bu çalışma, çocukluk sosyolojisine yönelik paradigmaları, çocukluk teorileri ve farklı tarihsel dönemlerdeki çocukların görünümelerini ele alması açısından dikkate değer niteliktedir. Özyurt, çalışmasında çocukluk sosyolojisinin aktif ve pasif olmak üzere iki yaklaşım biçimini ele almakta, John Locke, Jean J. Rousseau, Emile Durkheim gibi düşünürlerin sosyal teorilerinde çocukluk yaklaşımlarına değinmekte ve aristokrat, burjuva, işçi, köy aileleri gibi farklı aile tiplerinde çocuğun durumunu sorgulamaktadır. Çocukluk sosyolojisi alanında aydınlatıcı nitelikte bir diğer çalışma, Aylin Dikmen Özarslan’ın *Çocuk ve Çocukluk Sosyolojisi* (2016) adlı eseridir. Özarslan, çocuk ve çocukluk ile ilgili teorileri, çocukluk sosyolojisinin kapsamını, çocuk çalışmalarının kadın çalışmalarıyla ortak yönlerini ele almak suretiyle çocukluk sosyolojisi literatürüne katkı sağlamaktadır. Eğitim sosyolojisi ve çocukluk sosyolojisi alanında çalışmalar yapan Levent Eraslan ise *Farklı Perspektiflerden Çocuk ve Çocukluk Sosyolojisi* (2015) adlı eserde çocukluk sosyolojisinin önemine dikkat çekmekte, bu alt bilim dalının sosyolojinin diğer alt bilim dalları ile olan ilişkine değinmektedir.

Yukarıda değindiğimiz örnek çalışmaların yanı sıra Türkiye’de çocukluk sosyolojisi bilimine aile sosyolojisi alanında yazılmış eserlerin de katkı sağladığını söyleyebiliriz. Örneğin, editörlüğünü Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım’ın yaptığı *Aile Sosyolojisi* (2013) adlı eser, aile ve çocuk ilişkisi, çocuk suçluluğu ve çocuk suçluluğunun önlenmesine yönelik sözleşmeleri, Dünyada ve Türkiye’de çocukluk algısı gibi konuları ele almak suretiyle ilgili literatüre katkı sağlamaktadır. Bu editöryal çalışmada Ramazan Yelken’in “Çocuk Suçluluğunu Önlemenin Temeli Olarak Uluslararası Çocuk Sözleşmeleri ve Aileye Verilen Önem (2013)” başlıklı çalışması, çocuk suçluluğunun önlenmesinde politikaların önemi ve oluşturulması hususuna dikkat çekmektedir. Aynı çalışmada çocuk suçluluğunun bireysel, toplumsal ve ailesel nedenlerinin analizi yapılmakta, çocuk suçluluğunun önlenmesinde ailenin rolü ve hukuksal sözleşmeler tartışılmaktadır. Aynı editöryal çalışmada Kadir Canatan “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri (2013)” adlı

çalışmasında toplumsal-kültürel farklılıktan hareketle aile değerleri ve farklı çocukluk algılarını incelemiştir. Cinsiyet ayrımcılığı sorununa da işaret eden Canatan, çalışmasında çocuğun gelişiminde ailenin rolü, ailenin değerleri ve çocuk algısı arasındaki ilişkiye değinmekte, çocuk suçluluğunun göç, uyuşturucu gibi toplumsal nedenleri ve boşanma gibi ailevi nedenlerini incelemektedir. Cinsiyetlerin farklı ülkelerde ne şekilde kabul gördüğü hususuna değinmesi, cinsiyete önem veren ve vermeyen ülkelerde cinsiyete etki eden özellikleri tartışması suretiyle söz konusu eser, çocuk ve kültürel değerler konusuna farklı bir boyut kazandırmıştır.

Çocuk kültürü, çocuk hakları ve eğitim sosyolojisi alanına katkı sağlayan İsmail Doğan, *Türk Aile Sosyolojisi* (2016) adlı eserinde Türk aile yapısı hakkında bilgiler vermiş, çocuk ve aile ilişkisinden hareketle çocuk sorunlarını gündeme getirmiştir. Çocuk hakları ve kültürünün nasıl geliştiği, çocuk gelin kavramının dünyada ve Türkiye’de nedenleri, çocuğa yönelik sosyo-pedagojik sorunlara ilişkin çıkarsamaları ile eser, çocukluk sosyolojisine katkı sağlayıcı değerdedir. Diğer taraftan çocuk suçluluğu alanında yazılmış bazı eserlerin de çocukluk araştırmalarına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Örneğin Haluk Yavuzer’in *Çocuk ve Suç* (2019) adlı eseri, çocuk suçluluğuna ilişkin kuramsal ve hukuksal bilgileri aktarmanın yanı sıra çocuk suçluluğunda etkili olan temel etkenleri evrensel ve yerel boyutlarıyla birlikte ele almaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz bilgilerden hareketle denilebilir ki Dünya’da ve Türkiye’de çocukluk sosyolojisi, sosyoloji bilimi çatısı altında hâlâ gelişmeye devam eden bir alt disiplin dalıdır. 1980’li yıllardan itibaren yeni çocukluk sosyolojisinin kuramsal ve deneysel temellerinin belirlenmesiyle çocukluk sosyolojisi alanı, yeni bir metodolojik anlayış ve kuramsal temel kazanmıştır. Toplumun farklı kesimlerine ve bireylerine olan etkileri açısından bakıldığında kapitalizm, işgücü piyasası, insan hakları, sağlık politikaları, sosyal medya, göç, uyum, kimlik ve eşitsizlik gibi Dünya’da ve Türkiye’de halen güncelliğini sürdüren birçok toplumsal sorunun çocuklar üzerindeki etkilerine değinen çalışmaların giderek artış kaydetmesi, şüphesiz yeni çocukluk sosyolojisi alanının olgunlaşmasında etkili olacaktır.

SONUÇ

Sosyoloji bilminde çocuk, uzun yıllar aile sosyolojisi ve eğitim sosyolojisi içinde sosyalizasyon konusu kapsamında ele alınmıştır. Çocuklar, sosyoloji disiplininde sokakta çalışan çocuk, işçi çocuk, yoksul çocuk, göç, sosyal uyum konuları etrafında tartışılmıştır. Geleneksel sosyolojik araştırmaların gölgesinde olgunlaşan çocukluk sosyolojisi, yeni çocukluk sosyolojisinin gelişmesiyle çocuğa yönelik disiplinlerarası bakış açısını gerekli kılmış ve çocukların toplumsal bir aktör olarak ele alınmasının önemini gündeme getirmiştir. Yeni çocukluk sosyolojisinin gelişimine bağlı olarak çocukların “sosyal aktör” olarak ele alınması yakın dönemde kabul gören bir eğilim olmuştur. Yeni çocukluk sosyolojisinin farklı çocukluk biçimlerine ve çocuğun sosyal aktörlüğüne ilişkin vurgusu, çocukların küreselleşme, medya, çocuk hakları, sosyal dışlanma, mahremiyet, şiddet, kültür, eşitsizlik, politika, sivil toplum, toplumsal cinsiyet, sağlık, kuşaklararası farklılık, çevre gibi konular kapsamında tartışılması gereğini ortaya koymaktadır. Yeni çocukluk sosyolojisi alanında yapılacak olan çalışmalar, çocukların sosyolojik konular kapsamında ele alınmasına yönelik ilgi ve gereksinimi de artıracaktır. Nitekim literatürde çocukluk sosyolojisi çalışmaları, küreselleşme, eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, çevre vb. konular bağlamında farklı ülkelerin çocukluk sosyolojisi çalışmalarında yer bulmaya başlamıştır.

Genel olarak bakıldığında Türkiye’de çocuk ve çocukluk ile ilgili çalışmaların daha çok suç sosyolojisi, eğitim sosyolojisi ve aile sosyolojisi alanındaki araştırmalar kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Gerek Türkiye’de gerekse dünyada çocukluk sosyolojisinin tarihsel gelişimini, çocuğa yönelik kuramları ve deneysel araştırmaları ele alan kaynakların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Doğrudan çocukluk sosyolojisi kapsamında değerlendirilecek çalışmaların sayısal azlığı, Türkiye’de “yeni çocukluk sosyolojisi”nin henüz yeni gelişen bir alt alan olduğuna işaret etmektedir.

SUMMARY

This study aims to analyze the developmental course of sociology of childhood which has evolved from “traditional” to “new” sociology of childhood, also how new trends and theoretical foundations are shaped for children. The study, which is based on the literature review and evaluation, has a theoretical quality in accordance with its purpose.

Looking generally at the researches on children in the social sciences, it can be observed that these studies are covered under the title of “childhood studies” or “childhood researches”. In the 20th century, the first branch of social science dealing with the subject of children was the history of childhood. Research in this area will feed childhood sociology in the next period.

The development of sociology of childhood in sociology had a chance to manifest itself quite the late period. When the literature on the subject is examined, it is seen that the studies in this field intensified in the 1970s. From 1980s onward, the subject of child and childhood has drawn attention as a field of study in sociology and anthropology, as well as the sciences such as psychology and pedagogy.

Covering on the development process and theoretical foundations of sociology of childhood, it can be seen that there are two different approaches on sociology of childhood. The first is the traditional (classical) understanding of sociology of childhood, which was also the basis of sociology of childhood in the pre-1980 period. The second is the “new sociology of childhood” studies that have developed from the 1980s on. Traditional sociology of childhood has addressed the child in the context of the socialization paradigm based on the unilateral causality principle. On the contrary, according to the new sociology of childhood, the child is a social entity that can be examined in “sociological value” like an adult person per se. Being active in society, the child individual is in a process of mutual interaction with society. According to this new approach, the child, as field of study, is not homogeneous; it has locally/culturally different childhood conceptions and the main task of sociology of childhood should be to observe these differences in the production process of scientific knowledge. Scientists who adopted the interpretive approach in the new childhood sociology used the concept of interpretive production as an alternative to the concept of socialization. Traditional childhood understanding was shaped mostly under the influence of the positivist approach and focused on quantitative research method. The new childhood sociology, on the other hand, has predominantly focused on qualitative research methods as well as the quantitative method.

Formed in sociology after the 1980s, the foundations of the new sociology of childhood are based on childhood studies that have been flourished in the USA for 1920-1930s. The important feature of this classical approach which was called traditional sociology of childhood, is that it has been influenced by childhood studies produced in other

disciplines for a long time. Developmental psychology, a sub-branch of psychology in particular, maintained its hegemony not only in sociology, but also in childhood studies which was produced in other social sciences other than psychology. It can be said that, the concepts of "universality, naturalness and rationality" shaped the studies of childhood sociology in the first period with the effect of this restriction.

Regarding the historical development worldwide, it is seen that the pioneering studies of sociology of childhood are predominantly carried out in the USA, England and Germany. In sociology of childhood, the USA and the UK pioneered experimental research, while Germany was a guide in theoretical studies. The theoretical foundations of the new sociology of childhood were laid in England, especially in the 1990s, when Alan Prout and Allison James criticized the passive socialization-focused approach to children and suggested a different understanding of childhood.

It can be said that the two developments that emerged at the end of the 1960s were efficacious in the advancement of the new sociology of childhood. One of these developments, the feminist movement, has succeeded in guiding comprehensive and in-depth childhood studies with its academic productivity. The feminist movement first burgeoned out in the USA in the 1960s and became widespread in Europe in the 1970s. The feminist movement has, from a critical perspective, questioned the roles and responsibilities of childcare in the context of the gender roles available in the family, by referring to their unequal positions and contributing to the handling of children in terms of social problems such as sexual abuse, domestic violence, poverty and rights. Another development that maturates the new sociology of childhood has come along children rights. The debate on the Convention on the Children Rights, which is the first international contract adopted by the United Nations General Assembly on 20 November 1989, has reinforced the sociological view that children, together with the approach of public policies toward child abuse and protection, should be treated as social actors.

The sociology of childhood in Turkey, comparing with US and European countries, made advancement at relatively later date. Childhood studies are first encountered in the Ottoman period. In the last years of the Ottoman Empire, it is seen that the issue of children was covered in the context of westernization, family and reforms on education. During the founding years of the Republic, children were mainly tackled in the context of family, state and religious institutions. In spite of the fact that there is a comprehensive literature on the childhood studies in Turkey, we cannot speak yet of the existence of a rich literature. It is observed that studies contributing to the sociology of childhood have accelerated particularly in recent years. These studies, which examine the child in a sociological dimension, discuss the theories created for children and -with the guidance of these theories- keep the interest on the social problems faced by the child.

In general, the topic selection and handling style of sociology of childhood has followed the course of development parallel to social and scientific developments. Industrialization, capitalism and the development of the concept of children's rights, the effects of globalization and ideology, political and economic developments, the development of social policies, legal developments, the development of welfare policies and developments in the media industry have, all in the historical process, been effective in bringing up children problems and children rights into the agenda. The emphasis of the new sociology of childhood on different childhood forms and on the social agency of the child

has revealed the need of discussion within the scope of issues such as globalization, media, children's rights, social exclusion, privacy, violence, culture, inequality, policy, civil society, gender, health, intergenerational difference and environment. Undoubtedly, studies to be conducted in the field of new sociology of childhood will also increase the interest and need to address children as part of sociological issues.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muafır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2010). *Çocukluk ve tarih-Deneyimin yıkımı üzerine bir deneme* (B. Parlak, Çev.). İstanbul: Kanat Kitap.
- Akın, M. H. (2015). *Toplumsallaşma sözlüğü*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Andresen, S., Fegter, S., Hurrelmann, K., Pupeter, M. ve Schneekloth, U. (2015). Child poverty in Germany: Conceptual aspects and core findings. E. Fernandez, A. Zeira, T. Vecchiato ve C. Canali (Ed.), *Theoretical and empirical insights into child and family poverty: Cross national perspectives* içinde (s. 127-140). Children's Well-Being: Indicators and Research Series 10. Switzerland: Springer International Publishing.
- Ariés, P. (1962). *Centuries of childhood-A social history of family life* (R. Baldick, Trans.). New York: Jonathan Cape Press.
- Axford, N. (2008). *Exploring concepts of child well-being: implications for children's services*. Great Britain: The Policy Press.
- Baraldi, C. (2010). Children's citizenships: Limitations and possibilities of childhood sociology in Italy. *Current sociology*, 58(2), 272-291.
- Bass, L.E. (2010). Childhood in sociology and society the US perspective. *Current Sociology*, 58(2), 335-350.
- Bradbury, B., Jenkins, S. P. ve Micklewright, J. (Ed.). (2001). *The dynamics of child poverty in industrialised countries*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Canatan, K. (2013). Dünya'da ve Türkiye'de çocuk algıları ve cinsiyet öncelikleri. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (s.197-213). İstanbul: Açılım Kitap.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (ed). (2013). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Cockburn, T. (2010). Children, the feminist ethic of care and childhood studies: Is this the way to the good life?. S. Andresen, I. Diehm, U. Sander ve H. Ziegler (Ed.), *Children and the good life: New challenges for research on children* içinde (s. 29-39). Netherlands: Springer.
- Corsaro, W. A. (2005). *The sociology of childhood*. UK: Pine Forge Press.
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye'de çocuk işçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 357-398.
- Daniel, P. ve Ivatts, J. (1998). *Children and social policy*. New York: Palgrave Publish.
- Doğan, İ. (2000). *Akıllı küçük-Çocuk Kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyo-kültürel bir inceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2016). *Türk aile sosyolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Eğribel, E. (2019). Çocukluk sosyolojisi için evrensel giriş. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), 41-59.
- Ellis, J. M. (2010). Reflections on the sociology of childhood in the UK. *Current Sociology*, 58(2), 186-205.
- Eraslan, L. (2015). Çocukluk sosyolojisine giriş. L. Eraslan (Ed.), *Farklı perspektiflerden çocukluk ve sosyolojisi* içinde (s.14-37). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Eraslan, L. (Ed.). (2015). *Farklı perspektiflerden çocukluk ve sosyolojisi*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Ercan, R. (2011). Modern çocukluk paradigması. *Journal of World of Turks*, 3(2), 85-98.

- Fernandez, E., Zeira, A., Vecchiato, T. ve Canali, C. (Ed.). (2015). *Theoretical and empirical insights into child and family poverty: Cross national perspectives. Children's Well-Being: Indicators and Research Series 10*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Franklin, B. (1993). *Çocuk hakları* (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedman, S. ve Lichter, D.T. (1998). Spatial inequality and poverty among American children. *Population Research and Policy Review*, 17, 91-109.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (C. Güzel, Haz.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gottschalk, P. ve Danziger, S. (2001). Income mobility and exits from poverty of American children. B. Bradbury, S. P Jenkins ve J. Micklewright (Ed.), *The dynamics of child poverty in industrialised countries* içinde (s. 135-153), United Kingdom: Cambridge University Press.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. *Sosyoloji Dergisi*, (1), 1-22.
- Güllü, İ. (2015). Yeni çocuk sosyolojisi bağlamında Almanya'daki göçmen Türk çocuklarının dini toplumsallaşması. *Sosyoloji Divanı*, 6, 83-102.
- Gürdal, A. D. (2013). Sosyolojinin ihmal edilen kategorisi çocuklar üzerinden çocukluk sosyolojisine ve sosyolojiye bakmak. "İş, Güç", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(4), 1-26.
- Gürsoy, A. (2010). Childhood studies in Turkey. S. Andresen, I. Diehm, U. Sander ve H. Ziegler (Ed.), *Children and the good life* içinde (s.141-157). Netherlands: Springer.
- Hammersley, M. (2019). Çocukluk çalışmaları: sürdürülebilir bir paradigma mı?. (E. Akbaş, Çev.). *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), 61-79.
- Hill, M. S. ve Jenkins, S. P. (2001). Poverty among British children: Chronic or transitory?. B. Bradbury, S. P Jenkins ve J. Micklewright (Ed.), *The dynamics of child poverty in industrialised countries* içinde (s. 174-195), United Kingdom: Cambridge University Press.
- Holt, J. (2000). *Çocukluktan kaçış* (S. Yılcı ve C. Aksoy, Çev.). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- İnal, K. (1999). Paternalist politikanın ideal Türk çocuğu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1), 195-212.
- İnal, K. (2007a). *Çocuğun örselenen dünyası*. Ankara: Sobil Yayıncılık.
- İnal, K. (2007b). *Modernizm ve çocuk-Geleneksel, modern ve postmodern çocukluk İmgeleri*. Ankara: Sobil Yayıncılık.
- James, A. (2001). 'Yeni' çocukluk sosyolojisinde sorunlar, yaklaşımlar ve pratikler. B. Onur (Haz.), *Dünyada ve Türkiye'de değişen çocukluk-3.Ulusal çocuk kültürü kongresi bildirileri* içinde (s. 27-36). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- James, A. ve James. A. (2004). *Constructing childhood-theory, policy and social practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- James, A. ve James. A. (2004). Introduction. A. James ve A. Prout (Ed.), *Constructing childhood- theory, policy and social practice* içinde (s.1-6). New York: Palgrave Macmillan.
- Jenks, C. (2002). *Childhood*. New York: Routledge Press.

- Johnson, H. B. (2001). *From the Chicago school to the new sociology of children- The sociology of children and childhood in the United States, 1900-1999*. *Advances in Life Course Research*, 6, 53-93.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013). Mehmet Ali Şevki Sevündük ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. M. Ç. Özdemir (Ed.), *Türk Sosyologları içinde* (s.44-65). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kadir, C. ve Yıldırım, E. (Ed.). (2013). *Aile sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Karaduman, E. ve Gökgez, E. (2017). TRT yerli çocuk programlarında çocukluğun inşası: Eğitim, toplumsallaşma, politik özne biçimleri. *TRT Akademi Dergisi*, 2(4), 377-397.
- Kaya, N.Ç. (2012). Aile ve çocuk. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner (Ed.), *Aile sosyolojisi içinde* (s.106-133). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kimberlin, S. ve Berrick, J. D. (2015). Poor for how long? Chronic versus transient child poverty in the United States. E. Fernandez, A. Zeira, T. Vecchiato ve C. Canali (Ed.), *Theoretical and empirical insights into child and family poverty: Cross national perspectives içinde* (s. 141-158), *Children's Well-Being: Indicators and Research Series 10*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Kitzinger, J. (2005). Who are you kidding? Children, power and the struggle against sexual abuse'. A. James ve A. Prout (Ed.), *Constructing and reconstructing childhood içinde* (s.161-186). London: Falmer Press.
- Krieken, R. V. (2010). Childhood in Australian sociology and society. *Current Sociology*, 58(2), 232-249.
- Leonard, M. (2019). Çocuklar, çocukluk ve sosyal sermaye: bağlantıların incelenmesi. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), 105-124.
- Lindsey, D. (2009). *Child poverty and inequality: Securing a better future for America's children*. New York: Oxford University Press.
- Matthews, S. H. (2007). A window on the 'new' sociology of childhood. *Sociology Compass*, 1(1), 322-334.
- Mayall, B. (2001). The sociology of childhood in relation to children's rights. *The International Journal of Children's Rights*, 8, 243-259.
- Mayall, B. (2018). *Çocukluk sosyolojisi tarihi* (T. F. Orman, Çev.). İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Mayall, B. (Ed.). (2003). *Children's childhoods: Observed and experienced*. London: The Falmer Press.
- Morrow, V. (2003). Responsible children? Aspects of children's Work and employment outside school in contemporary UK. B. Mayall (Ed.), *Children's childhoods: observed and experienced içinde* (128-143). London: The Falmer Press.
- Mullender, A., Hauge, G., Imam, U., Kelly, L., Malos, E. ve Regan, L. (2002). *Children's perspectives on domestic violence*. London: Sage Publications.
- Niederberger, D. B. (2010). Childhood sociology in ten countries- Current outcomes and future directions. *Current Sociology*, 58(2), 369-384.
- Oakley, A. (2003). Women and children first and last: Parallels and differences between children's and women's studies. B. Mayall (Ed.), *Children's childhoods: Observed and experienced içinde* (13-32). London: The Falmer Press.
- Onur, B. (1994). *Toplumsal tarihte çocuk*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Onur, B. (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Onur, B. (2007). *Çocuk, tarih ve toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Onur, B. (2019). *Değişen çağ değişen çocuk*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özarslan, A. D. (2016). *Çocuk ve çocukluk sosyolojisi*. İstanbul: Resse Kitabevi.
- Özyurt, C. (2017). Çocukluk sosyolojisi: Bir giriş denemesi. *Eğitim sosyolojisi yazıları* içinde (s. 126-163). Ankara: Pegem Akademi.
- Özyurt, C. (2017). *Eğitim sosyolojisi yazıları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pembecioğlu, N. (1997). Çocukluklarını yitiren çocuklar üstüne. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 6, 253-277.
- Pilcher, J. ve Wagg, S. (1996). *Thatcher’s children? Politics, childhood and society in the 1980s and 1990s*. London: Palmer Press.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu* (K. İnal, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Prout, A. ve James, A. (2005). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. A. James ve A. Prout (Ed.), *Constructing and reconstructing childhood- Contemporary issues in the sociological study of childhood* içinde (s. 7-32). London: Falmer Press.
- Prout, A. ve James, A. (Ed.). (2005). Introduction. A. James ve A. Prout (Ed.), *Constructing and reconstructing childhood-Contemporary issues in the sociological study of childhood* içinde (s. 1-6). London: Falmer Press.
- Qvortrup, J. (2005) . A Voice for children in statistical and social accounting: A plea for children’s right to be heard. A. James. ve A. Prout (Ed.), *Constructing and reconstructing childhood- Contemporary issues in the sociological study of childhood* içinde (s.83-103). London: Falmer Press.
- Qvortrup, J., Corsaro, W.A. ve Honig, M.S. (Ed.). (2009). *The palgrave handbook of childhood studies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion: From a child’s perspective*. Great Britain: The Policy Press.
- Schluter, C. (2001). Child poverty in Germany: Trends and persistence. B.Bradbury, S. P Jenkins ve J. Micklewright (Ed.). *The dynamics of child poverty in industrialised countries* içinde(s. 154-173), United Kingdom: Cambridge University Press.
- Sirota, R. (2010). French childhood sociology: An unusual, minor topic or well-defined field?. *Current Sociology*, 58(2), 250–271.
- Stearns, P. N. (2018). *Çocukluğun tarihi* (H. Dikmen ve B. Uçar, Çev.). İstanbul: Dedalus Kitap.
- Strandell, H. (2010). From structure–action to politics of childhood-Sociological childhood research in Finland. *Current Sociology*, 58, (2), 165–185.
- Şirin, M. R. (2017). Önsöz, *Kuşatılmış çocukluğun öyküsü* içinde (s.9-11). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şirin, M. R. (2019). Değişen çocuk ve çocukluk (Biraz tarih ve felsefe biraz sosyoloji ve çocukluk sosyolojisi). *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), 5-39.
- Tan, M. (1989). *Çağlar boyunca çocukluk*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22(1), 71-88.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

- Tezcan, M. (2017). *Çocukluk sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Turmel, A. (2008). *A historical sociology of childhood*. New York: Cambridge University Press.
- Yavuzer, H. (2019). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeakey, C.C., J.W. Richardson ve J.B. Buck (Ed.). (2006). 'Suffer the little children': *National and international dimensions of child poverty and public policy*. Advances in Education in Diverse Communities: Research, Policy and Praxis, 4, Oxford: Elsevier Ltd.
- Yelken, R. (2013). Çocuk suçluluğunu önlemenin temeli olarak uluslararası çocuk sözleşmeleri ve aileye verilen önem. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (s.183-195). İstanbul: AçılımKitap.
- Zabun, B. (2019). Türkiye'de eğitim sosyolojisinin gelişimi. Ç. Özdemir ve A. S. Arslangilay (Ed.), *Eğitim sosyolojisi* içinde (s.116-141), Ankara: Pegem Akademi.
- Zeiher, H. (2010). Childhood in German sociology and society. *Current Sociology*, 58(2), 292–308.

Keşifler Çağında Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi Müdürü Zoolog Franz Steindachner ve Osmanlı Topraklarındaki Araştırmaları

Doç.Dr. Meltem Begüm Saatçı Ata
Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
melbesa@gmail.com

Öz

Franz Steindachner 85 yıllık ömrünün dörtte üçünü ihtiyoloji (balık bilimi) alanında özgün araştırmalara adanmış bir zoologdur. Avusturya'da alanı ile ilgili farklı kurumlarda görev almıştır. 1898-1919 yılları arasında Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi müdürlüğü görevini üstlenmiş olan Steindachner, 1890-1898 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu desteğiyle Doğu Akdeniz Keşif seferlerini gerçekleştiren ekipte yer almıştır. Aynı kapsamda Balkanlar ve Anadolu topraklarında ihtiyoloji alanında araştırmalar yapmıştır. Steindachner'in Keşifler çağı olarak da kabul edilen 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde de keşif gezileri olmuştur. Ancak bu bir devlet politikası olmaktan uzak olduğu için bilimsel gelişmelerin öncüsü olamamıştır. Steindachner'in keşif seferleri kapsamında gerçekleştirdiği araştırma gezileri Osmanlı Devleti tarafından engellenmemiştir. Osmanlı Devleti'nin keşifler çağındaki yeri, bir yönüyle zoolog Franz Steindachner'in çalışmaları ile anlaşılabilir. Bu çalışmalar, 1890'lı yıllarda Osmanlı Devleti topraklarının ihtiyoloji alanındaki durumu hakkında bilgi içermektedir. Bugün Türkiye coğrafyasında Steindachner tarafından ad verilmiş endemik türler de mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Franz Steindachner, Osmanlı Devleti, keşif seferleri.

The Zoologist Franz Steindachner, the Director of the Austrian Royal Museum of Natural History, in the Age of Discoveries and His Researches in the Ottoman Lands

Abstract

Franz Steindachner is a zoologist who devoted three-quarters of his 85-year life to original research in the ichthyology (fish science). He was assigned for duty in different institutions related to the zoology in Austria. Between the years 1890 and 1898, he took part in the team that carried out Eastern Mediterranean Expeditions with the support of the Austro-Hungarian Empire. From 1898 to 1919, he served as the director of the Austrian Royal Museum of Natural History. In this context, there were also expeditions in the Ottoman Empire in the 19th century and Steindachner made researches in the field of ichthyology in the Balkans and Anatolian lands. These researches were not hindered by the Ottoman Empire. However, the Ottoman Empire has not been a pioneer of scientific developments. The place of the Ottoman Empire in the age of discoveries can be understood by the work of the zoologist Franz Steindachner. His researches included information about the state of the Ottoman Empire's territories about the ichthyology of the 1890's reign. Today, Turkey's endemic advertising given by Steindachner in geography are available.

Keywords: Franz Steindachner, Ottoman State, scientific expeditions.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 06/05/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 01/10/2020

GİRİŞ

19. yüzyıl, doğa bilimlerinde keşiflerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Diğer doğa bilimlerinin deniz araştırmaları ile bütünleştirilmesi olarak da tanımlanabilecek oşinografi (deniz bilimi) alanında bu dönemdeki çalışmalar oşinografinin ayrı bir bilim dalı haline gelmesini sağlamıştır. Bu alandaki çalışmalarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu öncü devletlerden birisi olmuştur. Zoolog Franz Steindachner (11 Kasım 1834-10 Aralık 1919) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun farklı kurumları tarafından desteklenen oşinografi çalışmalarında görev almış ünlü bir bilim insanıdır. Doğu Akdeniz ve Kızıl Deniz'deki keşif seferlerine de katılmış olan Steindachner'in Osmanlı Devleti'nin topraklarında da araştırmalar yaptığı bilinmektedir.

Literatür taramasında mevcut çalışmalar arasında oşinografi dalının tarihi gelişimi hakkında bilgi bulmak mümkündür. Bununla birlikte Franz Steindachner'in özellikle Doğu Akdeniz ve Kızıl Deniz'de yapılan keşif seferlerindeki katkısı ile ilgili bilgiye erişmek de mümkündür. Ancak Osmanlı Devleti topraklarında Anadolu ve Balkanlardaki araştırma girişimleri ve bu araştırma sonuçları ile ilgili yapılmış bir araştırma mevcut değildir.

Bu çalışmada Franz Steindachner'in hayatı ve bilimsel çalışmaları ile ilgili bilgiler içeren kaynaklar arasında, kapsamı geniş iki yayın mevcuttur. İlk olarak Günther Schefbeck'in 1996'da yayınlamış olduğu "The Austro-Hungarian Deep-Sea Expeditions" adlı makalesi, oşinografi bilim dalının kısa tarihçesinin yanı sıra Franz Steindachner'in oşinografi bilim dalına katkıları ile onun Doğu Akdeniz ve Kızıl Deniz'deki araştırmalarda üstlendiği rolü ortaya koyan önemli bir çalışmadır. Ancak bu eserin bu makale çalışması çerçevesinde en önemli eksiği Osmanlı Devleti ile ilişkilendirmede eksik ve kimi zaman yanlış değerlendirmeler içermesidir. İkinci önemli yayın ise Von Paul Kähsbauer'in Doğa Tarihi Müzesi Yıllığında Franz Steindachner'in ölümünün 40. yılında, 1959'da yazmış olduğu *Biographisches, Intendant Dr. Franz Steindachner, sein Leben und Werk* adlı eseridir. Bu yayın, Steindachner'in hayatı ve bilimsel çalışmalarını, ulaşılan kaynaklar arasında en ayrıntılı ele almış olandır. Ancak bu çalışmanın da en önemli eksiği Osmanlı Devleti'nin Franz Steindachner'in çalışmalarını nasıl yönlendirdiği ve etkilediği konusudur.

Bu makalenin en önemli kaynak grubu Osmanlı Devleti'nin konu ile ilgili kayıtlarıdır. Franz Steindachner'in 1890'lı yıllarda Anadolu ve Balkanlarda bulunduğu bilinmektedir. Ulaşılabilen Osmanlı Devleti arşiv belgeleri arasında doğrudan Steindachner'in Anadolu ve Balkanlardaki araştırmaları ile ilgili olan veya onun bu bölgelerdeki araştırmalarını değerlendirmeye yarayan belgelerin en eski tarihlisi 1891 yılına aittir. 1890'larda yoğunlaşan belgeler dışında ulaşılabilen ve konu ile dolaylı yoldan ilgili olan 20. yüzyıl başına ait çok sayıda belge mevcuttur.

KEŞİFLER ÇAĞINDA İKİ DEVLET İKİ ÖRNEK

Keşifler Çağında Avusturya (-Macaristan) İmparatorluğu

Avusturya'da yönetim şekli 1806 yılında Arşidüklükten İmparatorluk haline dönüşerek Avusturya İmparatorluğu; 1867 yılında ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idari şekliyle siyasi varlığına devam etmiştir. Devletler arasında güç dengelerinin yenilediği bu dönemde siyasi kararlarda varlığı devam etse de Avusturya (-Macaristan) İmparatorluğu'nun artık karar verici başat güç olmadığı aşıkardı. Bununla birlikte siyasi alan dışındaki bilimsel ve kültürel faaliyetlerde etkisini devam ettirmiştir. Avusturya (-Macaristan) İmparatorluğu'nun bu çağın başından itibaren keşifler çağı ifadesinin hakkını

verecek önemli keşif seferlerini başlattığı bilinmektedir. Bunlardan ilki olarak, daha yüzyılın başında, Avrupa Devletleri arasında 1815 tarihli Viyana Kongresinde alınan kararlar uyarınca siyasi dengeler kurulmaya veya korunmaya çalışılırken, aslında siyasi dengeden daha belirleyici olacak olan bilimsel çalışmalardaki dengeyi ilgilendiren gelişmeler tarihe geçmiştir. Bu çalışmaların ilki 1817-1835 yılları arasında gerçekleştirilen Brezilya yağmur ormanlarındaki keşif seferleridir. Bu seferin başlamasını kolaylaştıran unsur Avusturya arşidüşesi Leopoldina'nın (1797-1826) ileride Brezilya'nın ilk kralı olacak olan Dom Pedro (1798-1834) ile evlenmesi olmuş görünmektedir. Ama sonuç itibarıyla bu keşif seferi Avusturya İmparatorluğu Doğa Tarihi Müzesi Koleksiyonunun böcek, bitki, kuş vb alanlarda zenginleşmesini de sağlamıştır (Christian, 2013-2014a, s.61; Christian, 2013-2014b, s.1).

İkincisi 1857-1859 yılları arasında iki yıl kadar sürmüş olan Avusturya Bilimler Akademisi ve Coğrafya Derneği'nin öncülüğünde gerçekleşmiş olan keşif çalışmalarıdır. Coğrafi amaçlı başlayan ve 1843-1899 yılları arasında hizmet görmüş olan *Novara* (Organ, 2007, 10 Nisan) isimli Avusturya firkateyni ile çıkılan bu yolculukta bilim adamlarının amacı daha önce keşfedilmemiş uzak kıyılarda araştırma yapmak olmuştur (Schefbeck, 1996, s. 4). Trieste'den çıkan *Novara* Cebelitarık Boğazı'nı geçip Güney Afrika'yı dolaşarak Singapur, Cakarta, Hong Kong, ardından Avustralya ve ardından Güney Amerika üzerinden yeniden Trieste'ye varmıştır ("Novara Expedition", t.y.). Bir başka deyişle, *Novara* ile bilimsel keşif amaçlı bir dünya turu yapılmıştır. 1880'lerde İngiltere ve diğer devletlerin de bu tür araştırma keşif seferlerine dâhil olması ile oşinografi (deniz bilimi) alanındaki gelişmişlik seviyesi bu devletler arasında bir güç göstergesi haline gelmeye başlamıştır. Bu nedenle, oşinografi alanındaki bu rekabet bağlamında Franz Steindachner'in bilimsel çalışmalarının rolü daha önem kazanmaktadır. Steindachner'in çalışmaları, dört aşamaya bölünmüş olan oşinografi tarihinin özellikle ilk aşaması veya keşif aşaması kabul edilen 1873-1914 yılları arasında yoğunlaşmıştır (1. aşama 1873-1914, 2. aşama 1914 sonrası-1939, 3. aşama 1945 sonrası-1957 ve 4. aşama 1957 sonrası.) (Schefbeck, 1996, s. 5).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından 19. yüzyılda gerçekleştirilmiş olan keşif seferlerinin üçüncü önemli örneği 1872-1874 yılları arasındaki, adını Avusturyalı Amiral Wilhelm von Tegetthoff'tan almış olan Kuzey Kutbu keşif seferidir (Schimanski ve Spring, 2009, s. 50-76). Bu keşif seferlerindeki alt yapı çalışmaları da öncelikli alanlar arasında olmuştur. Bilimsel çalışmalar sadece yeni yerler keşfetmekle değil, aynı zamanda bilimsel çalışma yöntemlerinin geliştirilmesiyle ilerleyebilmiştir. 1874'te Alman bilim adamı Anton Dorn (1840-1909) tarafından Napoli'de, bugün de adıyla anılan Deniz Biyoloji İstasyonu kurulmuştur. Bundan kısa bir süre sonra 1875 yılında bu alandaki öncüler arasında olan bir biyoloji istasyonu da Viyana Üniversitesinden Carl Claus (1835-1899) ve Graz Üniversitesinden Franz Eilhard Schulze (1840-1921) tarafından Trieste'de kurulmuştur (Schefbeck, 1996, s. 3). Franz Steindachner'in 1890'lı yıllarda Osmanlı Devleti topraklarındaki araştırma seferlerini de kapsayan keşif hareketi ise Avusturya-Macaristan'ın 19. yüzyılda gerçekleştirdiği yeni bir harekettir. İşte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından desteklenen ve Steindachner'in çalışma alanını da ilgilendiren bu istasyonlar bilim adamlarının çalışma yöntemlerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur.

Osmanlı Devleti ve 19. Yüzyıl Keşifler Çağındaki Yeri

Osmanlı Devleti toprakları, 19. yüzyılda bilim adamları ve her ne nedenle olursa olsun bilimsel çalışmaları destekleyen devletlerin bilimsel keşifleri için cazip bölgelerden

birisi olmuştur. Bu cazibenin nedeni bölgenin bilimsel keşifler için zenginliği olduğu gibi devletlerarası dengede nüfuz alanlarını genişletmek isteyen devletlerin Osmanlı Devleti topraklarını da içine alan bölgenin ekonomik zenginlik ve stratejik güç potansiyeli olmuştur. Seyyahlar, misyonerler gibi bilim adamları da bu amaç için çalışanlar arasında olmuştur. Bilimler arasında arkeoloji ilk akla gelen olmakla beraber biyoloji, botanik, zooloji, kimya, meteoroloji gibi bilim dalları da bu bölge üzerinde çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Bu cazibe birçok bilim adamı ve kâşifi bu topraklara çekerken 19. yüzyılda bu topraklardan da dünyaya açılan örnekler az sayıda da olsa mevcuttu. Ancak bunların amacının bilimsel bir keşiften ziyade devlet örgütünün Batılı ülkeler karşısındaki geri kalmışlığına çözüm arama çabaları çerçevesinde olduğu görülmektedir. Bu ise, ağırlıklı olarak ordu yapılanmasıyla ilgili olmakla beraber doğa bilimlerinin dallarını da kapsayan bilgileri de içermiştir. Avrupalı araştırmacılarla Osmanlı araştırmacıları arasındaki farkı görmek için iki farklı seyahat örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan bir tanesi 1865 yılının Eylül ayında İstanbul'dan hareket edip Basra'ya gitmek ile görevlendirilmiş olan *Bursa* ve *İzmir* adlı iki Osmanlı savaş gemisi ile yapılan seyahattir. Ancak bu seyahatin rotası, istenmeden de olsa, planlananın dışına çıkmış ve Brezilya, Afrika kıyıları ile Hindistan'a uğradıktan sonra ancak Basra'ya varabilmiştir. Bu seyahatte *Bursa* adlı gemide Mühendis Faik Bey de görevlidir. Faik Bey eserinde (Mühendis Faik, 1868), Steindachner veya benzeri bilim adamlarının araştırma amaçlarına benzer amaçla olmasa da, örneğin Brezilya coğrafyası, doğa yapısı, altın, elmas gibi madenleri, ormanları, bitki çeşitliliği gibi konulara dair bilgileri kaleme almıştır (Asiltürk, 2009, s. 960).

İkinci olarak ise yüzyılın sonuna doğru, Steindachner'in Osmanlı topraklarında bulunduğu zaman dilimi ile örtüşen bir örnek kullanılabilir. 1894 yılında Hudeyde'de memur olarak göreve başlamış olan Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa'nın Yemen'de yaptığı araştırmalarda Yemen coğrafyası ve bitki örtüsü ile ilgili bilgileri aktarması bu dönemde Osmanlılarda doğa bilimlerinin, örneğin botanik biliminin öneminin farkında olduğunu gösterse de bu devlet politikası olmaktan uzak kalmıştır. Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa'nın kendi ifadesiyle 'coğrafya ve doğa tarihi gibi, medeni toplumların ilerlemesinin biricik sebebi olan bir şey' (Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa, 2008) olarak ifade edilen bu çalışmalarda Osmanlı Devleti önder olmaktan uzak ancak takipçi seviyesinde kalmıştır.

Bu araştırmanın konusu, Osmanlı topraklarında doğa bilimleri üzerine yapılan keşif seferleri arasında Franz Steindachner tarafından yapılanlar ve bununla ilgili gelişmelerdir. Osmanlı yönetiminin Steindachner ile ilgili tutumunda sayıları ve etkileri az olsa da yukarıda değinilen bu örneklerin de etkisi olduğu düşünülebilir. Bu örnekler, Osmanlı Devleti'nin kendisini bilimsel gelişmelere kapalı tutmadığını, fakat ancak bu kadarını yapabildiğini belirtmek üzere verilmiştir. Gelişmelerin önünü kısmen tıkayan veya yeterince açamayan nedenler arasında elbette ekonomik olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin iç ve dış özellikle siyasi ve ekonomik ilişkilerde yaşadığı sorunlar da etkili olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarında farklı bilim alanlarında çalışma yapanların takip altında tutulmaya çalışıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti kurumları bu araştırmacılarla ilişkilerinde, kimi zaman istemeseler de bu araştırmaları destekleyen devletlerin baskısıyla, onlara araştırma izinlerini verdikleri örnekler de mevcuttur. Osmanlı idarecilerinin, bu araştırmacıların amaçları dışında hareket etme durumunda onların kendi devletlerinden aldıkları destek karşısında etkin karar veremedikleri durumlar da olmuştur.

Bu da, Osmanlı Devleti'nin devletlerarası dengedeki güçsüzlüğünden dolayı onun kendi topraklarındaki yabancı araştırmacıların denetimini de zora soktuğunu göstermektedir.

Tüm bu gelişmelerle beraber Osmanlı Devleti'nin keşifler çağındaki konumunu ortaya koyan daha belirleyici bir durum da vardır. Bu da, Avrupa'da keşif hareketlerine öncülük eden bilim akademilerinin Osmanlı Devleti'nde kurulması düşüncesinin ancak 19. yüzyılın ortalarında gündeme gelebilmiş olmasıdır. Kendi içinde bir ilerleme olsa da Encümen-i Daniş (1851), Cemiyet-i İlmiye-yi Osmaniye (1861) veya Cemiyet-i İlmiye (1879) gibi girişimler Avrupalı devletler tarafından yürütülen ve buralardaki bilim akademileri tarafından desteklenen keşif hareketlerine dahil olabilecek kadar kapsamlı, programlı ve sürdürülebilir işler yapamamışlardır (Elmacı, 2017, s. 91; İhsanoğlu, 1987, s. 4, 19).

Franz Steindachner'in 1890'lı yıllarda Osmanlı Devleti topraklarında araştırmalarına başlamadan önce de bu topraklara gelmiş olan diğer Avrupalı devletler gibi Avusturyalı bilim adamlarının da varlığı bilinmektedir. Örneğin 1887 yılında, yani Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa'nın Yemen'deki araştırmalarından yaklaşık 7 yıl önce, Viyana Rasadhanesi eski muallimi Mösyö Galazar'ın 'bazı fenni incelemelerde bulunmak üzere' Yemen'e gideceği bilgisi Yemen Vilayetine bildirilmiştir (BOA, DH.MKT., 1445/104, H. 22.12.1304/11 Eylül 1887). Bir başka örnek de Haziran 1890'da Avusturya Viyana Maden Mektebi muallimlerinden Mösyö Franç Tolanik'in Rumeli topraklarında 'ilm-i tabakatü'l-arz'a yani jeoloji bilimine dair yapacağı araştırmalar esnasında kendisine yardımcı olunması konusundaki Osmanlı yetkililerinin talimatıdır (BOA, MH.MKT., 1728/16, H. 13.10.1307/2 Haziran 1890). Bu iki örnek ve benzerleri bir yandan Franz Steindachner'in bölgedeki araştırmalarında, özellikle Osmanlı resmi makamları ile kuracağı iletişimde kendilerine yardımcı olma hususunda, diğer taraftan, Osmanlı Devleti yetkililerinin de bu araştırmacıları takibinde örnek teşkil etmiş olması açısından önemlidir. Bununla beraber, 19. yüzyıl sonu-ve 20. yüzyıl başında öncelikli sorunu bilimsel faaliyetlerden ziyade siyasi var olma mücadelesi olan Osmanlı Devleti'nin Franz Steindachner'in çalışmalarına verdiği tepki de bu bağlamdan bağımsız düşünülemez.

Steindachner'in Hayatı ve Bilimsel Faaliyetleri

Franz Steindachner 11 Kasım 1834'te Viyana'da doğmuştur. Babası Rosaenfeld'den Doktor Franz Xaver Steindachner (1802-?), annesi ise Viyana'lı Anna Grienauer'dır(1803-?). Anna ve Barbara adlarında iki kız kardeşi olan Steindachner hiç evlenmemiştir. Viyana Üniversitesinde hukuk öğrenimine başlayan Steindachner, bu fakülte'deki öğrenimini bırakıp doğa bilimlerinde öğrenimine devamlı, ihtiyoloji alanına yönelmiştir. 1857'den itibaren bu alanda çalışmalarını yoğunlaştırmış ve 1857'de Viyana'da henüz öğrenciliği devam ederken Zooloji ve Botanik Derneğine üye olmuştur ("Steindachner, Franz", 2013). Daha sonra ise aynı derneğin yönetim kadrosunda yer almış ve 1900 yılına kadar dernek üyeliği etkin olarak devam etmiştir. Bu süreçte eserleri Avusturya Bilimler Akademisi ve Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi yayınları arasında çıkmaya başlamıştır (Kähsbauer, 1959, 26 Ağustos, s. 1-2). Zoolojinin bir alt birim olan ihtiyoloji alanında uzmanlaşmış olan Franz Steindachner, Profesör Rudolf Kiner (1810-1869)'in Giovanni Canastrini (1835-1900) ile birlikte 1857-1859 yılları arasında *Novara* adlı firkateyn ile yapmış oldukları araştırmalarda elde ettikleri balıkların incelenmesi için davet edilmiştir ("Franz Steindachner 1834-1919", t.y.). 1857 yılı sonrasında, Steindachner'in öğrencisi olduğu Prof. Dr. Rudolf Kiner'in Avusturya'nın *Novara* ile başlattığı keşif seferine davet edilmiş olması (Salvini-Plawen ve

Svotjka, 2008, s. 91) Steindachner'in ilerideki çalışmalarını ve elbette bunlar arasında Osmanlı Devleti'ne yönelmesini de etkilemiş olmalıdır.

1860 yılında Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi Zooloji Bölümünde İhtiyoloji çalışmalarından sorumlu görevli olarak çalışmaya başlayan Steindachner ("Franz Steindachner 1834-1919", t.y.), 1861 yaz aylarında Dalmaçya'da keşif seferine katılmıştır. Steindachner bundan sonra İhtiyoloji gibi Herpetoloji (Sürüngen ve Amfibi Bilimi) Bölümleri koleksiyonundan da sorumlu; 1867 yılında Kraliyet Bilimler Akademisi fahri üyesi (Kähsbauer, 1959, s. 9) ve Mart 1869'da ise Zooloji Bölümün en deneyimli kişisi olduğu için, bölümün yetkilisi olarak atanmıştır. 1896 yılında Amerikan Ulusal Müzeleri ile ilgili hazırlanmış olan raporda, onun Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesinde Zooloji Bölümünün sorumlusu olduğu belirtilmiş (Annual Report, 1898, s. 25) ve 1870'li yıllarda Harvard'da Louis Agassiz ve ekibiyle birlikte çalışmıştır. Steindachner 1870 yılında açık denizlerde araştırma yapmayı planlayan Prof. Louis Agassiz'in daveti ile Boston yakınlarında Cambridge'de çalışmaya katılmıştır (Stagl, 2008, s. 164). Aralık 1871-Ağustos 1872 tarihleri arasında Güney Amerika'da yapılan bu araştırma seferinde Steindachner Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müze koleksiyonunu zenginleştirecek materyal toplamıştır. Yaklaşık 45 ay sonra ise Ocak 1874'te yeniden Viyana'ya dönmüş olan Steindachner, 1875 yılında Kraliyet Bilimler Akademisi asli üyesi olmuştur (Kähsbauer, 1959, s.2-5, 9).

Şubat 1876'da Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi Zooloji Bölümünün yöneticiliğini üstlenmiş olan Steindachner, Avrupa'da alanı ile alakalı bilimsel amaçlı 3 gezi düzenlemiştir. Bu kapsamda 1877'de İngiltere, 1881'de Dalmaçya ve Karadağ, ardından 1883'te Londra, Paris, Marsilya, Nice ve Cenova'da bulunmuştur. Bu gezileri sonrasında Zooloji Bölümü koleksiyonunun artmış olması, müze binasının Josefplatz'dan Burgring'de yeni bir binaya taşınmasını sağlamıştır. Ocak 1884 tarihinde Hükümette Meclis Üyesi olmuş olan Steindachner Ocak 1886'da ise ihtiyoloji ve herpetoloji koleksiyonunda bulunan eserlerin Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi binasına taşınmasına öncülük etmiştir (Kähsbauer, 1959, s. 5-6). Uluslararası işbirliği içindeki çalışmalarına devam eden Steindachner, bir dönem Strassburg Zooloji Müzesi sorumluluğunu da üstlenmiş olan Dr. Ludwig Heinrich Philipp Döderlein'in (1855-1936) 1879-1881 yılları arasında Japonya'daki araştırmalar sonucu topladığı balık türlerine birlikte isim vermiş ve bu çalışma Avusturya Bilimler Akademisi'nin 1883-1887 yılları arasındaki tutanaklarında yer almıştır (Nature, 1936, s. 808). Ağustos 1889 tarihinde Kraliyet Meclis Üyesi olan Steindachner aynı yıl Kraliyet Bilimler Akademisi Oşinografi Araştırmaları Komisyonu Başkanı olmuştur (Kähsbauer, 1959, s.9).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Keşifler Çağı ve Franz Steindachner'in Katkıları

Avusturya(-Macaristan) İmparatorluğu'nun ilk olarak 1817 yılında Brezilya yağmur ormanlarında başlayarak öncülük ettiği keşif seferlerinde, özellikle 19. yüzyıl sonlarına kadar asıl yükü, Donanma'nın sağladığı destek taşımıştır (Scheffbeck, 1996, s. 7). Bu dönemde siyasi olarak ikinci plana düşme eğilimine giren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, örneğin Doğu Akdeniz'de siyasi, ekonomik ve askeri nüfuz alanını genişletme yarışında etkin olan öncelikle İngiltere ve ardından Rusya, Fransa, ne kadar giderek zayıflasa da İtalya ve giderek sesini duyuracak olan Amerika Birleşik Devletlerinin gerisinde kalmaya başlamıştır (Erbaş, 2016, s. 135-136). Ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, bu yarıştaki çabalar dışında bilimsel keşif seferlerine ağırlık vermiştir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bu keşif seferlerinde Donanma dışında üç kurum etkin rol almıştır. Bunlar Kraliyet Bilimler Akademisi, Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi ve Viyana Üniversitesi Zooloji ve Kimya Bölümleri idi. Deniz araştırmaları bu keşif seferlerinde yeni ve önemli bir bilim dalı olmuştur. 19. yüzyılın bir ürünü olarak ortaya çıkan oşinografi bilim dalı, diğer bilim dallarının deniz araştırmalarında kullanılmasıyla gelişim göstermiştir. Özellikle biyoloji bilimi, deniz araştırmalarında öncelikli ilişkili çalışma alanı olmuştur. Örneğin Charles Robert Darwin'in (1809-1882) Evrim Teorisi deniz bilimleri çalışmalarının olduğu gibi, Avusturya Açık Deniz Keşif seferlerinin seyrini de etkilemiştir. Bu bağlamda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ait ilk Deniz Zooloji İstasyonunun 1875 yılında Trieste'de Carl Claus ve Franz Eilhard Schulze tarafından kurulması akla gelebilecek ilk örnektir. Kuruluşundan itibaren uzun zaman diliminde farklı bilim dallarında Trieste'deki bu istasyonda, örneğin aralarında yılan balığı yumurtaları üzerine çalışmalar yapan Sigmund Freud'un (1856-1939) da bulunduğu bilim adamları arasında bu dönemde Franz Steindachner de yer almıştır (Schebeck, 1996, s. 1-4, 8).

19. yüzyılda artık bir ulusal itibar göstergesi olan oşinografi alanında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun önemli girişimleri olmuştur. Bilimsel çalışmalarda disiplinler arası yaklaşımın geçerli olmaya başladığı bu dönemde devletlerarası işbirliği de gündeme gelmiştir. Örneğin 1910 yılında Akdeniz Bilimsel Keşifler Uluslararası Komisyonu kurulması (Schebeck, 1996, s. 4, 6) bu bağlamda değerlendirilebilecek bir gelişmedir. Ancak bundan önce devletler kendi çabalarını geliştirecek girişimlerde bulunmuşlardır. 1867 yılında Viyana'da Avusturya Bilimler Akademisi tarafından 'Adriyatik Denizi Fiziki Zenginliklerini Araştırma Komisyonu' kurulması bunun için önemlidir. Bu Komisyon 1880 yılına kadar çalışmış ve yürütülen araştırmalar ile ilgili yayınlar yapmıştır (Schebeck, 1996, s. 7).

Steindachner ve Osmanlı Devleti Topraklarındaki Faaliyetleri

1896-1897 yılları arasında vekâleten, 1898 yılından 1919 yılında ölümüne kadar geçen sürede ise asaleten Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi müdürü olarak görev yapmış olan zoolog Franz Steindachner'in ("Franz Steindachner 1834-1919", t.y.) Osmanlı Devleti topraklarındaki ilk inceleme gezisinin Balkanlarda olduğu bilinmektedir. Ancak arşiv belgelerinde Franz Steindachner'i adı ile takip etmek her zaman mümkün değildir. Dil farkından dolayı adı farklı şekilde yazılmıştır. Bu durum araştırmada iz sürmeyi zorlaştırır da ilgili yılları kapsayan belgelerde içerik taraması ile konuyla ilgili belgelere ulaşmak ancak mümkün olmuştur. Dil farklılığından dolayı Osmanlı devlet görevlileri tarafından adı Firenc İstaidahz, Franç İstaidahz, Franç Estaind Ahzen, Kranç Estain Dahter veya Franc Eştandahtar gibi farklı şekillerde yazılmış olan Franz Steindachner, Osmanlı Devleti kayıtlarında Viyana Müzesi müdürü, Viyana Müzesi hayvanat kısmı müdürü ve Viyana Cemiyet-i Fenniye üyesi (BOA, BEO, 280/20955, H. 13.03.1311/24 Eylül 1893) olarak zikredilmiştir.

Doğu Akdeniz keşif seferleri: 19. yüzyılda önemli keşif seferlerini planladığı, desteklediği, yürüttüğü bilinen Avusturya Bilimler Akademisi, 1890'lı yıllarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun gerçekleştirdiği Akdeniz ve Kızıl Deniz'deki keşif seferlerini de desteklemiştir. Bu kurumun yanı sıra Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi ve Viyana Üniversitesi de bu keşiflerin destekçisi olmuştur. Franz Steindachner'in bu üç kurum ile de bağlantısı vardı. Steindachner, muhtelif zamanlarda ve sürelerle Avusturya Bilimler Akademisi üyesi, Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi çalışanı ve müdürü, Viyana Üniversitesi üyesi görevlerini ifa etmiştir.

11 Nisan 1889'da Avusturya Açık-Deniz Araştırmaları kapsamında Doğu Akdeniz'de yapılacak araştırma için, başını Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müze müdürü zoolog Franz Steindachner ile jeolog Franz Ritter von Hauer (1822-1899) ve meteorolog Julius Hann'ın (1839-1921) çektiği üç kişilik ekip tarafından Avusturya Bilimler Akademisi'ne bir öneri verilmiştir. Bu öneriyi dikkate alan Avusturya-Macaristan Devleti; 1890-1894 yılları arasında Doğu Akdeniz, 1895-1896 yılları arasında Kızıl Deniz kuzeyi ve 1897-1898 yılları arasında Kızıl Deniz güneyinde keşif seferleri yapmıştır. Steindachner ve ekibinin bu önerisinde, 1889 yılının Mayıs-Ekim ayları boyunca Paris'teki Dünya Sergisinde, Monaco Prensi Albert (1848-1922) ile kendisinin Batı Akdeniz'de yapmış olduğu keşif seferleri hakkındaki görüşmelerinin de (Schebeck, 1996, s. 10, 12) etkisi olduğu düşünülmektedir. Kendisi de oşinografi üzerine yayınlar yapmış ("ESSA Librariaies", 1969, s. 281-282) ve 1889'da tahta çıkmış olan I. Albert'in 1899'da Monaco Oşinografi Müzesini kurduğu düşünülürse Steindachner'i de etkilemiş olması daha anlaşılır olacaktır.

Bu keşif seferlerinde Viyana Üniversitesi ve Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi birlikte çalışmıştır. Kraliyet Bilimler Akademisi ise Açık Deniz Komisyonu ile birlikte bu işin bilimsel programının sorumluluğunu üstlenmiştir. 1890'daki ilk keşif seferinde 2 zoolog, Karl Grobben (1854-1945) ve Emil von Marenzeller (1845-1918); 1 kimyacı, Konrad Natterer (1860-1901) ve 1 deniz fizikçisi, Josef Luksch (1836-1901) yer almıştır. Natterer ve Luksch Avusturya Açık Deniz Keşiflerinin sonuna kadar bu ekipte kalmıştır. Steindachner ise Prag'da Alman Üniversitesinde zoolog olan Berthold Hatschek (1854-1941) ile birlikte 1891'de bu ekibin bilim kurulunda yer almıştır (Svatek, 2014, s. 117-118).

Steindachner'in Doğu Akdeniz Keşif Seferleri Kapsamında Balkanlar Ve Anadolu'daki Araştırmaları

10 Ağustos 1890 tarihinde birinci Doğu Akdeniz Keşif seferi kapsamında Pula (Bula) limanından ayrılan *Pola* adlı gemi, Adriyatik Denizi'nden sonra İyonya Denizi'ne ulaşmıştır. Buradaki adalara uğradıktan sonra en güneydeki Çuha (Cerigo/Kithira) adasından ayrılıp Libya sahillerine varmıştır. Burada Ras al Hilal'e ulaşmış olan *Pola*, Bingazi'ye kadar uzanmış ve buradan İyonya Denizi'ne ulaştıktan sonra 16 Eylül 1890 tarihinde Pula limanı son durağı olmuştur. Bu Doğu Akdeniz'deki ilk keşif seferi, fizik ve kimya araştırmaları açısından biyoloji alanına göre daha verimli geçmiştir. *Pola* adlı gemide denizciler ile zooloji bilim adamları arasındaki sorunların çözümü için bir görev değişimine gidilmiş ve biyoloji çalışmalarının ilerleyebilmesi için Steindachner bilim ekibinin en yetkili sorumlusu olarak göreve devam etmiştir (Schebeck, 1996, s. 12-13).

Franz Steindachner'in Temmuz-Eylül 1891 tarihleri arasında gerçekleşmiş olan ikinci Avusturya Açık Deniz Seferi kapsamında Balkanlarda araştırma yaptığı kayıtlarda mevcuttur (Kähsbauer, 1959, s. 6). 1891'de Doğu Akdeniz'e yapılan ikinci keşif amaçlı seyahati 22 Temmuz 1891 ile 9 Eylül 1891 tarihleri arasında yapılmıştır. Steindachner'in Girit, İskenderiye, Mısır sahillerindeki keşif seferi yine Girit üzerinden dönerek Pire limanında sonlanmıştı Osmanlı Devleti arşiv kayıtlarında 25 Ağustos 1891 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Girit'in Bula limanında sonlanmış olan (BOA, Y.PRK.ASK., 75/8, H. 19.01.1309/25 Ağustos 1891) bu keşif seferinin uzantısı olarak kabul edilebilecek araştırmalara devam eden Steindachner birkaç ay Balkanlarda bulunmuştur. Kuzey Ege ve Arnavutluk kıyılarında geçen bu gezide Steindachner, Makedonya göllerinde, Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesindeki ihtiyoloji ile ilgili koleksiyonu zenginleştirme fırsatı bulmuştur (Schebeck, 1996, s. 14). Pire limanı, Ayvasıl, Doyran, Amatovo, Ohri, Küçük

Prespa (Ventrok) ve Prespa gölleri araştırma alanları arasında yer almıştır. Araştırma ekibi bundan sonra Selanik ve Manastır üzerinden Üsküb'e gitmiştir. Kış aylarının gelmesiyle Kasım 1891 tarihinde Belgrad ve Budapeşte üzerinden Viyana'ya dönülmüştür (Kähsbauer, 1959, s. 6).

1892'de Avusturya Üçüncü Açık Deniz Seferi için Doğu Akdeniz'de araştırma yapmış olan Franz Steindachner bu kez Preveze'den Yenice'ye kadar olan Arnavutluk bölgesinde ihtiyoloji alanında incelemelerde bulunmuştur (Kähsbauer, 1959, s. 6). 1892 ve 1893 keşif seferlerinde Steindachner ekibin tek zooloji uzmanı olarak görevi üstlenmiştir. Avusturya Açık Deniz Keşif seferi öneri sahibi de olan Steindachner bundan sonra ekibin tek zooloji uzmanı olmak dışında keşif seferlerinin bilimsel sonuçlarının tek sorumlu kişisi haline gelmiştir (Schebeck, 1996, s. 12,14). 16 Ağustos 1892'de başlayan üçüncü Doğu Akdeniz Keşif seferi, Girit'in güneyinden İskenderiye'ye uzanan hat ile Nil deltası ve Filistin, Suriye kıyıları, Kıbrıs kanalı ve Karaman Denizi olarak adlandırdığı Anadolu'nun güneyini de içine alan bir coğrafyayı kapsamıştır. Bu seferde Fethiye körfezinde 3591 metre derinliğe kadar inilebilmiştir. Steindachner'in tek zoolog olarak katılmış olduğu 3. Keşif seferi 22 Ekim 1892'de Rodos'tan sonra Pula limanında son bulmuştur (Schebeck, 1996, s. 14).

Franz Steindachner'in bilimsel faaliyetleri ile ilgili çalışmalarda, onun Osmanlı Devleti topraklarında yapmak istediği araştırmalarda engel ile karşılaştığını iddia eden örnekler mevcuttur (Schebeck, 1996, s. 14). Ancak bu iddiadaki yanlışlığı ortaya koyan çok sayıda arşiv belgesi mevcuttur. Örneğin üçüncü Açık Deniz Keşif seferi başlamadan önce Franz Steindachner'in Osmanlı Devleti yetkililerine bölgede araştırma yapmak için başvurduğu anlaşılmaktadır. 28 Temmuz 1892 tarihli belgeden edinilen bilgiye göre, Yanya vilayetinde böcekler ve balıklar ile ilgili inceleme yapma isteğine izin verilmiş olan Franz Steindachner'a yardımcı olunması istenmiştir (BOA, DH.MKT., 1979/58, H. 03.01.1310/M. 28 Temmuz 1892). Franz Steindachner daha ilk girişiminde Osmanlı yönetimi tarafından olumlu karşılandığına göre Schebeck'in ifade etmiş olduğu Steindachner'in çalışmalarının Osmanlı yöneticileri tarafından engellenmek istediği bilgisi bu dönem için geçerli değildir. Ancak ilerleyen zamanda Osmanlı Devleti'nin Franz Steindachner'ın faaliyetlerine verdiği tepki, dönemin Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika, özellikle Kızıl Deniz ile ilgili konularında devletlerarası ilişkiler bağlamı da göz önünde tutularak değerlendirilmelidir. Franz Steindachner'in Osmanlı Devleti topraklarındaki inceleme gezileri öncelikle Balkan topraklarında devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti topraklarında Avrupalı bilim adamları tarafından yürütülen arkeoloji, antropoloji veya yeni gelişmekte olan farklı bilim dallarındaki çalışmaların devletler tarafından siyasi bilgi kaynağı olarak da kullanıldığı düşünülürse Osmanlı yönetiminin temkinli tutumu daha iyi anlaşılacaktır. Steindachner ile ilgili doğrudan şüpheli bir durum arşiv belgelerinde görülmemiş olsa da Osmanlı yöneticilerinin bu konudaki temkinli tutumu aynı dikkati Steindachner için de gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Franz Steindachner'in Osmanlı yönetimi ile daha sık iletişimi 1893 tarihli dördüncü Doğu Akdeniz Keşif seferi ile başlamıştır. Daha sefer hazırlıkları sırasında 1893 yılı başlarında Selanik'e gelmiş olan Steindachner'in gümrükte beraberindeki kitaplara el konulmuştur. Ancak genel bir temkinlilik durumu ile el konulmuş olmalı ki herhangi bir sakıncalı durumu olmadığından dolayı yaşanan sorunda Osmanlı Devleti yönetimi bu durumun telafisi için eşdeğer bir çözüm önerisinde bulunmuştur (BOA, BEO, 134/10040, H. 16.06.1310/5 Ocak 1893). 1889 yılında projelendirilip 1890 yılında başlamış olan bu keşif

seferlerinde güneydeki adalar ve çevresi dışında, Ege Denizi ve Marmara denizi henüz keşif seferi yapılmamış alan olarak kalmıştı. Bu araştırmalara devam edilebilmesi için yeni bir gemi tahsisine karar verilmiştir çünkü Osmanlı hükümeti, savaş gemisi olmasından dolayı *Pola*'nın Çanakkale'den geçişine izin vermeyi reddetmiştir. Karadeniz ile Akdeniz arasındaki su akıntısının belirlenmesi için Marmara Denizi araştırmaları özel bir öneme sahipti. Bu araştırma için *Taurus* adlı buharlı gemi tercih edilmiş fakat onun donanımının *Pola* adlı gemiden daha geri olmasından dolayı 1893 yılında *Taurus*'un donanımına zaman ayrılmıştır. Bu esnada keşif seferi Marmara Denizi yerine Çuha (Cerigo/Kithira) Adası, Küçük Çuha (Cerigotto/Antikithira) Adası ve Milo/Milos Adası sularının diplerindeki fauna (hayvan varlığı) ve Ege Denizinin oşinografisi üzerine yoğunlaşmıştır. *Pola* ile 16 Temmuz 1893'te başlayan ve 5 Ekim 1893 tarihinde Pula limanında biten son Akdeniz Açık Deniz Keşif seferi, yaşanan olumsuz hava koşullarından ötürü Steindachner'in istediği gibi verimli bir araştırma gezisi olmamıştır. Bu gezide dikkat çeken bir ayrıntı da mevcuttur. Zira bu dönemde İstanbul ve Gelibolu'da yaşanan kolera salgınından dolayı *Pola*'nın Delos limanına girmesine izin verilmemiştir (Schefbeck, 1996, s. 14-15).

1893 yılındaki Avusturya Dördüncü Açık Deniz Keşif seferinde Steindachner, Rodos ve Fethiye'den sonra İzmir ve Eskişehir'de, daha sonra İstanbul üzerinden gittiği Edirne, Dedeoğlu, Selanik, Üsküp ve Prizren'de araştırmalar yapmıştır (Kähsbauer, 1959, s. 6). Bu keşif seferi kapsamında 1893 Eylül'ünde Terkos gölüne geldiği bilinen Steindachner'in yine çalışmalarına engel olunmaması yolunda Osmanlı Devleti ilgili kurumlarına talimat vermiştir (BOA, DH.MKT., 131/11, 01.03.1311/12 Eylül 1893; BOA, BEO, 280/20955, H. 13.03.1311/24 Eylül 1893). Ancak Temmuz ayındaki belgede Edirne, Selanik, Manastır, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde balık ve böcekler ile ilgili araştırma yapacak olan Franz Steindachner'in kontrol altında tutulmasına dair bir belgenin mevcudiyeti (BOA, DH.MKT., 88/28, H. 03.01.1311/17 Temmuz 1893), Osmanlı Devleti yetkililerinin tedbiri elden bırakmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Bu örneklerden hareketle, Franz Steindachner'in genel olarak bu araştırma gezilerinde Osmanlı Devleti yönetiminin herhangi bir engeli ile karşılaşmadığı söylenebilir (BOA, DH.MKT., 244/55, 28.11.1311/2 Haziran 1894).

Bu dönemde, Steindachner katılmamış olsa da, *Taurus* ile çıkılan ve Steindachner'in çalışmalarını takip ettiği Marmara Denizi keşif seferi de gerçekleşmiştir. Marmara Denizi için istenen izin şartları ancak 1894'te yerine getirilebilmiştir. 22 Mayıs 1894'te İstanbul'da başlayıp 30 Mayıs 1894'te Çanakkale'de biten bu keşif seferinde bilim adamı olarak sadece kimya alanında uzman olan Konrad Natterer bulunmuştur. Franz Steindachner'in dahil olduğu bir başka gelişme ise 11 Kasım 1893 tarihinde Donanmanın önerisiyle 1894'te Adriyatik Denizinde deniz biyolojisi alanında keşif seferinin yapılması olmuştur. Bilimler Akademisi bu iş için Franz Steindachner ve Friedrich Siebenrock'u (1853-1925) görevlendirmiştir. 31 Mayıs 1894 tarihinden 2 Ağustos 1894 tarihine kadar Adriyatik ve İyon Denizi kuzeyinde deniz biyolojisi ile ilgili araştırmalar yapılmıştır (Schefbeck, 1996, s. 16).

Osmanlı Devleti arşiv belgeleri arasında 4 Eylül 1894 tarihli arşiv kaydı Dr. Franz Steindachner'in bu seferi hakkında mühim bilgiler içermektedir. Üsküb'den alınan bilgilere göre İşkodra'dan Prizren'e gitmiş olan Dr. Franz Steindachner burada Avusturya misafirhanesi olarak adlandırılan bir konutta kalmış ve Bülbül deresi civarında nehirlerden balık ve benzeri küçük hayvan numuneleri toplamıştır (BOA, DH.ŞFR., 168/72, R. 23.06.1310/4 Eylül 1894). Bundan 5 gün kadar sonra ise Steindachner'in Selanik'e gelmiş olduğu yine Osmanlı Devleti arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Kosova valisi tarafından

Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgrafta bulunan, Steindachner ve ahvali için 'nazar-ı teftişe tutulması emr olunan' ifadesi Osmanlı yetkililerinin bu keşif seferlerine verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir (BOA, DH.ŞFR., 168/89, R. 28.06.1310/9 Eylül 1894). Bu önem elbette sadece bilimsel açıdan değil aynı zamanda kişilerin hal ve hareketlerinin takibi konusundadır.

Steindachner'in araştırmalarında Osmanlı Devleti'nin engelleyici olmadığı gibi kolaylaştıran bir tutumunun olduğunun bir başka örneği daha mevcuttur. 11 Ekim 1894 tarihli belgede Osmanlı yetkililerinin Franz Steindachner'in Edirne, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra'daki araştırmalarında toplamış olduğu üç sandık balık ve böceklerin açılarak gönderilmesini istedikleri anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 492/36887, H. 10.04.1312/11 Ekim 1894). Ancak Avusturya konsolosunun çabalarıyla birkaç gün içinde yeni bir karar alınması sağlanmıştır. Hariciye Nezaret-i Celilesine yazılmış olan bu yeni karara göre balık ve böceklerin bozulma ihtimali ve sandıkların ithal değil ihraç edilmek istenmesi gibi nedenlerden ötürü aynı sandıkların, İşkodra'daki Avusturya konsolosu aracılığıyla vergisiz ve denetimsiz olarak Viyana Müzesine gönderilmek üzere Osmanlı Devleti sınırları dışına çıkarılmasına izin verilmiştir (BOA, HR.TH., 148/23, M. 17.10.1894). Bu süreçte yaşananlar Franz Steindachner'in çalışmalarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun desteğine de dayanarak sahip olduğu güveni ve serbestliğini göstermektedir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1890'lı yılların ikinci yarısında, Doğu Akdeniz'deki keşif seferlerinin sınırlarını genişletme kararını uygulamaya geçmiştir. 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren ulaşım ve stratejik önemi artan Kızıl Deniz ve civarındaki bölge, oşinografi çalışma alanı kapsamında ayrıntılı olarak ele alınmak istenmiştir. Bu kapsamda Ekim 1895-Mayıs 1896 tarihleri arasında Steindachner, Kraliyet Bilimler Akademisi ile birlikte Birinci Kızıl Deniz Keşif seferini gerçekleştirmiştir (Kähsbauer, 1959, 26 Ağustos, s. 7).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Açık Deniz Keşif seferleri planının Adriyatik Denizi ve Akdeniz'in bir bölümünden sonraki bu yeni aşaması ilki ile bağlantılı devam etmiştir. Donanma'nın 24 Eylül 1894'te hazırladığı önerinin Kraliyet Bilimler Akademisi'ne sunulmasından sonra 6 Ekim 1894'te Kızıl Deniz'i kapsayan ilk keşif seferi başlamıştır. Araştırma alanı olarak iki bölge belirlenmiştir. Bölgelerden birisi Süveyş ve Akabe körfezlerini kapsamak üzere Kızıl Deniz'in kuzeyidir, diğeri ise Kızıl Deniz'in Babülmendeb Boğazı ve Cidde arasındaki bölgeyi kapsayan güneydir. Franz Steindachner başında yer yer aldığı bu keşif seferinin bilim adamları arasında Friedrich Siebenrock, Konrad Natterer ve Josef Luksch yer almıştır. 6 Ekim 1895 ile 18 Mayıs 1896 tarihleri arasındaki bu yaklaşık 7 aylık keşif seferi, meteorolojik araştırmalarla beraber oşinografi alanında da Kızıl Deniz'de incelemelere fırsat tanımıştır (Schebeck, 1996, s. 17-18). Bu seyahat süresince Kızıl Deniz dışında güzergâh üzerinde olan Filistin, Suriye, Anadolu ve Kuzey Yunanistan topraklarında da araştırmalar yapılmıştır (Kähsbauer, 1959, s. 7).

İkinci Kızıl Deniz Keşif seferi 4 Eylül 1897'den 24 Mart 1898'e kadar yaklaşık 6,5 ay devam etmiştir. Steindachner bu keşif seferinde ancak Aralık 1897 tarihine kadar yaklaşık 4 ay kadar kalabilmiştir. Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi müdürlüğüne atanmış olduğu için Viyana'ya dönmüştür. 1897'de Viyana Zooloji-Botanik Derneği onur üyeliğine seçilen Franz Steindachner, 15 Şubat 1898'de Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi müdürü olarak göreve başlamış ve aynı dönemde Kraliyet Konsey Üyesi olmuştur (Kähsbauer, 1959, s. 7, 9). Keşif seferinin kalan süresinde bu görevi Friedrich Siebenrock ve

Josef Luksch devam ettirmişlerdir. Steindachner bu keşif seferinde kendisi fiilen bulunamasa da Kızıl Deniz derinliklerinin faunasının araştırılmasını istemiş ve bu konuda çalışılmıştır. Kızıl Deniz Keşif seferleri sadece Kraliyet Bilimler Akademisi değil Donanma için de araştırmalar yapılmasını sağlamıştır (Schefbeck, 1996, s. 19).

Franz Steindachner'in 1890'lı yılların başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkanlar bölgesini de içine alan bölgede başlayan araştırma gezileri 1898 yılında Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi müdürlüğü görevinin yoğunluğu nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bunun etkisi yayın faaliyetlerinde de görülmüştür. Kızıl Deniz Keşif seferi ile ilgili sadece iki yayın yapmış (Stagl, Sattmann, Dworschak, 1996, s. 29-41) olması da bundan dolayı olmalıdır. Ancak Steindachner dışında, Avusturya Bilimler Akademisi başka üyelerinin Osmanlı Devleti topraklarında zoolojiden jeolojiye kadar farklı alanlardaki araştırmaları devam etmiştir. Osmanlı Devleti yönetiminin bu dönemde bu araştırmalara karşı genel olarak kolaylaştırıcı tutumu devam etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından dikkatle takip edilmeye devam eden bu araştırmalardan bir tanesi Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi görevlisi Doktor Arnold Penther ve hayvanat ve nebatat uzmanı Mösyö Nemyerich Zidbaver'in tertip etmiş oldukları araştırmalardır. Hayvanat ve nebatat üzerine araştırmalarda bulunmak amacıyla 1902 yılında Ankara ve Konya vilayetlerinde seyahat edecek olan Penther ve Zidbaver, yapacakları araştırmalarda kendilerine kolaylık sağlanması talebine Osmanlı Devleti olumlu yanıt vermiştir (BOA, HR.TH., 266/42, M. 28.03.1902; BOA, İ.HR., 376/11, H. 29.12.1319/8 Nisan 1902). Bu belgeler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti topraklarındaki araştırma alanının genişliğini göstermesi açısından önemlidir.

Franz Steindachner'in Osmanlı Devleti topraklarında doğa bilimleri alanında araştırma yaptığı dönemlerden sonra da gerek yurttaşı gerek başka Avrupa ülkelerinin bilim adamlarının da benzer amaçla Osmanlı topraklarında seyahat ettiği bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi 1902 yılı sonlarında Urfa'da bulunan heyet-i fenniye müfettişi Almanyalı Franç Akart olarak kayda geçmiş olan araştırmacıdır. Bu araştırmacının bölge halkı ile yaşadığı sorun onun bilimsel faaliyetleri ile ilgili olmayıp asayiş sorunudur. Olay, Urfa'da bu heyetin yoldan geçtiği sırada süvari binbaşı Mustafa Efendinin çocuğunun arabaya zarar verme durumu üzerine mahkemeye taşınmıştır (BOA, DH.MKT., 909/38, H. 02.09.1322/10 Kasım 1904)¹. Osmanlı arşiv belgelerinden edinilen bilgilere dayanarak, Franz Steindachner'in bölgede yaptığı araştırmalar boyunca bu tür olaylara karışmamış ve hakkındaki arşiv belgelerinin sadece araştırmaları ile ilgili olmasının, hakkındaki vefat yazılarında da değinildiği gibi, onun işine odaklanmış hayatının bir göstergesidir.

Franz Steindachner ve Osmanlı Devleti Topraklarındaki Araştırmalarında Bilime Katkıları

İhtiyoloji alanında 200'den fazla, herpetoloji alanında 52 kadar yayını olan Franz Steindachner, yeni ve fosil olmak üzere 1000'den fazla balık türü ile 150'den fazla amfibi ve sürüngen türü adını belirlemiştir. Franz Steindachner'in (Kähsbauer, 1959, s. 13-21; "Steindachner, Franz", 2013) 1891-1898 yılları arasında Osmanlı Devleti topraklarındaki araştırmalarında da bu tür etkinlikleri olmuştur. Bugün için Türkiye'de ihtiyoloji alanındaki çalışmalarda Franz Steindachner ile ilgili bilgiler, adını verdiği balık türleri ile sınırlı kalmıştır denilebilir. Bu çalışmanın konusu Steindachner'in ihtiyoloji alanına katkıları

¹ Belge tarihi arşiv listesinde yanlış verilmiştir. Doğrusu 18 Ramazan 1320/19 Aralık 1902 olacak.

olmayıp, bu katkıları oluştururken Osmanlı Devleti topraklarındaki araştırmalarının tarihsel seyrini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Steindachner'in zooloji amaçlı Osmanlı coğrafyasındaki seyahatleri Osmanlı Devleti yetkilileri tarafından nasıl karşılanmış, ne gibi kolaylaştırıcı veya zorlaştırıcı muameleye maruz bırakılmış olduğu sorularına yanıtları aranmıştır. Ancak bununla beraber Steindachner'in Osmanlı Devleti topraklarında yaptığı araştırmalar sırasındaki keşifleri de önemlidir. 1891-1898 yılları arasındaki keşif seferleri kapsamında kısmi zamanlı olarak Balkanlar ve Anadolu topraklarında bulunmuş olan Franz Steindachner'in bu dönemde araştırma yaptığı Balkanlar ve Anadolu coğrafyasının ihtiyoloji alanına koyduğu katkı günümüzde de geçerliliğini devam ettirmektedir. Osmanlı Devleti'nde balıklar ile ilgili yayınlanan en eski eserin ancak 1915 yılında basıldığı (Deveciyan, 2019) düşünülürse Franz Steindachner'in çalışmalarının değeri daha anlaşılır olacaktır. Steindachner tarafından belirlenmiş türler arasında Akdeniz bölgesine ait en çok bilinen türler arasında Siraz Balığı (*Capoeta sieboldii*) (Steindachner, 1864), (Yazıcıoğlu, 2011), sarıkuyruk istavrit balığı (*Trachurus mediterraneus*) (Steindachner, 1868) (Demirel, 2010) bulunmaktadır. Onun bölgede fiilen bulunduğu 1891-1898 yılları arasında Türkiye'de yaptığı araştırmalarda bu bölge içerisinde tür adını koymuş olmasından dolayı kendi adıyla birlikte anılan endemik türler ve bölgeleri şunlardır:

Kara/Likya semenderi, (*Lyciasalamandra luschani*) (Steindachner, 1891) (Karış, Göçmen, Mermer, 2015, s. 107-136),

Barbus escherichii (Steindachner, 1897), Karadeniz,

İnci balığı, *Alburnus escherichii* (Steindachner, 1897), Karadeniz, Sakarya ve Kızılırmak nehirleri,

Çamur/Çöpçü balığı, (*Oxynoemacheilus angorae*) (Steindachner, 1897), Orta ve kuzeybatı Anadolu (Çiçek, Fricke, Sungur, 2018, s. 5, 9, 18).

Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi Müdürlüğü Sonrası Faaliyetleri

Steindachner 15 Şubat 1898'de Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müdürü olarak göreve başladıktan sonra iş yoğunluğu nedeniyle keşif seferlerini bir süreliğine aksatmıştır. Bu seferlere tekrar yoğunluk vermeye başlayan Franz Steindachner Ocak 1902 tarihinde Sibirya balıkları ile ilgili araştırma için Petersburg'a giderek orada müzeyi ziyaret etmiştir (Kähsbauer, 1959, s. 7).

Anadolu ve Balkanlardaki keşif gezileri sona ermiş olan Franz Steindachner'in 1903 yılında Kraliyet Bilimler Akademisinin desteği ile Brezilya'ya yaptığı gezi kendisinin son keşif seyahati olmuştur. Aynı yıl California Bilimler Akademisi Onur Üyeliğine de seçilen Steindachner 1905'te Viyana'da Uluslararası Balıkçılık Kongresi Başkanlığı görevini de icra etmiştir (Kähsbauer, 1959, s. 7, 9).

I. Dünya Savaşı sonrası Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması Avusturya'daki bilimsel çalışmaları olduğu gibi Steindachner'in hayatını da olumsuz etkilemiştir. Emekli olmak durumunda kalan Steindachner'e Eğitim Bakanlığı sahip çıkmış ve Eğitim Bakanlığı emeklisi olarak hayatına devam etmesi kararlaştırılmıştır. Ancak yazışmalar vb bürokratik işlemlerin uzaması sonucu ancak 1919 yılı ortalarında emekli olabilmıştır. Emekliliğinde Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesinin bitişiğindeki 4 odalı bölümde kiracı olarak kalmaya devam etme isteği kabul edilmişse de Steindachner'in toplam emeklilik süresi sadece 10 hafta kadar devam edebilmiştir ("The Herpetological

Collection", (t.y.)). 10 Aralık 1919'da 86 yaşında zatürreden dolayı vefat etmiştir (Kähsbauer, 1959, s. 10).

Zoolog ve ihtiyolog olan Franz Steindachner 85 yıllık ömrünün yaklaşık dörtte üçünü ihtiyoloji araştırmalarına adanmıştır. Hakkında yazılan iki vefayat yazısı (Wiley, 1921, s. 486; Starr, 1921, s. 68), onun kişiliği kadar meslek hayatı ile ilgili açıklamaları da içermektedir.

1878 ve 1898 yıllarında 20 yıl ara ile ziyaret ettiği Steindachner'in oldukça sade bir hayat sürdürdüğünü söyleyen Amerikalı kimya uzmanı Dr. Harvey Washington Wiley (1844-1930), Steindachner'in günlük işlerinde yardımcısının bekar kız kardeşi olduğunu ifade etmiştir. Wiley vefayat yazısında bilimsel çalışmalarının değeri zaten bilinen Steindachner'in bilimsel niteliğinden ziyade kişiliği ve insanlar tarafından saygı ve sevgi ile yad edildiği üzerinde durmanın daha anlamlı olduğunu belirtmiştir. 1898'de asaleten atandığı dönemde Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi Müdürü (Feigl, 2016, s. 209) Steindachner'i son ziyaretinde kendisine Harvard'da birlikte çalıştığı insanların mektubunu götürdüğünden bahseden Wiley, Steindachner'in kaybının arkadaş çevresi için, bilim çevresi için olduğundan daha ağır olduğunu vurgulamıştır (Wiley, 1921, s. 486). 1887 yılında Harici Üye olarak seçildiği Londra'daki Linnean Topluluğu tarafından 1921 yılında yayımlanan vefayat yazısı da Steindachner'in ömrünün sonuna kadar, araştırmalarını tartışmak için genç meslektaşlarıyla iletişim halinde olan değerli bir bilim adamı olduğunu belirtmiştir (Anonim, 1921, s. 55-56).

SONUÇ

Keşifler çağı olarak da adlandırılan 19. yüzyıl, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için de önemli değişimlerin yaşandığı bir çağ olmuştur. Yüzyıl boyunca siyasi yapılanma şekli değişmiş, önce Avusturya İmparatorluğu (1806), sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (1867) olmuş, yüzyılın sonunda ise siyasi yapılanma şeklinin tamamen değişeceği sürece girmiş ve I. Dünya Savaşı sonrası 1918'de İmparatorluk yıkılmıştır. Fakat aynı dönemde aynı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir başka özelliği farklı bir tablo ortaya koymuştur. Özellikle doğa bilimlerindeki çalışmalarıyla keşifler çağı olarak adlandırılan dönemin öncü devletlerinden birisi olmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1815-1835 arasında Brezilya yağmur ormanlarında başlayan keşif seferlerine olan desteğini 1857-1859 yılları arasında *Novara* adlı gemi ile dünya ölçeğine taşımıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 1872-1874 yılları arasındaki Kuzey Kutbu Keşif seferinden sonra desteklediği 1890-1898 yılları arasındaki Açık Deniz Keşif seferleri, zoolog Franz Steindachner'in adının etkin isimler arasında olmaya başlamasını sağlamıştır. Steindachner bu Doğu Akdeniz ve Kızıl Deniz Keşif seferleri esnasında Osmanlı Devleti topraklarında da araştırma yapma fırsatı bulmuştur.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için de siyasi yapılanmasının değişim geçirdiği bir dönem olmuştur. Ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile arasındaki önemli farklardan bir tanesi de keşifler çağı denen dönemde edindiği yer olmuştur. Osmanlı Devleti için yenileşme dönemi olarak da adlandırılabilen bu süreçte Osmanlı Devleti'nde de Brezilya veya Yemen gibi yerlere keşif seferleri gerçekleştirenler olmuştur. Ancak bu seferlerin sayısı az olduğu gibi bilime katkıları açısından da cılız kalmıştır. Bu durumun önemli nedeni, siyasi, iktisadi ve sair sebeplerden dolayı bilimsel keşifleri desteklemenin bir devlet politikası olarak gündeme alınmamış olmasıdır.

Viyana'da Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi müdürlüğü görevi ile tanınan zoolog Franz Steindachner'in bilimsel etkinliği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz ve Kızıl Deniz Keşif seferlerinde daha görünür olmuştur. Bu keşif seferleri 1890-1898 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu keşif seferleri kapsamında Steindachner'in Balkanlar ve Anadolu topraklarında bulunduğu bilinmektedir. Bu araştırmaları süresince Osmanlı Devleti yetkilileri, kendi topraklarında bir yabancı tarafından yapılan bu araştırmaları yönlendirmekte her zaman başarılı olamamışlarsa da sıkı takip altında tutmak için gayret göstermişlerdir. Bu tutum elbette sadece Steindachner ile ilgili değil, genel bir uygulama idi. Bu sıkı takibin nedeni ne yapıldığının bilinmesi için olsa da kimi zaman işin boyutunu anlamayan görevlilerin olduğu da belgelerden anlaşılmaktadır. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti'nde henüz doğa bilimleri konusunda yeterli bilgi birikimi oluşturulmamış ve bu konuda farkındalık gelişmemiştir.

Franz Steindachner'in Osmanlı Devleti topraklarında yaptığı araştırmalar 1891-1898 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde ağırlıklı olarak Balkanlarda araştırma yapmış olduğu görülmektedir. Selanik, Yanya, İşkodra, Manastır Balkanlarda araştırma yapmak için bulunduğu yerlerden bazılarıdır. Bu araştırmalarında ihtiyoloji, ağırlıklı çalışma alanı olmuştur. Özellikle nehir ve göllerde balık ve diğer canlıların çeşitliliği hakkında çalışmıştır. Bu çalışmaları sonucunda Osmanlı Devleti topraklarının ilgili kısımlarının ihtiyoloji alanındaki varlığı hakkında bilgi ortaya konmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun desteğinin Franz Steindachner'in araştırmaları sırasında karşılaşılabileceği sorunları çözmede etkili olduğu da yine arşiv belgelerine yansımıştır.

85 yıllık ömrünün neredeyse dörtte üçünü ihtiyoloji çalışmalarına adanmış olan Avusturya Kraliyet Doğa Tarihi Müzesi müdürü Franz Steindachner, ihtiyoloji alanında 200'den fazla ve herpetoloji alanında 52 kadar tanımlama yapmıştır. Türkiye sularında da örnekleri bulunan türlere ad verdiği gibi Türkiye coğrafyasındaki endemik türler arasında da ad verdikleri olmuştur.

SUMMARY

The 19th century is a period when discoveries are intense in the natural sciences. Scientific researches in oceanography, which can be defined as the integration of other natural sciences with marine research, resulted that oceanography became a separate branch of science in this period. In the oceanographic studies, the Austro-Hungarian Empire became one of the leading states. Zoologist Franz Steindachner is a famous scientist who took part in the oceanographic studies supported by different institutions of the Austro-Hungarian Empire. It is known that Steindachner, who participated in the expeditions in the Eastern Mediterranean and the Red Sea, also made researches in the territory of the Ottoman State.

Among the studies in the current literature review, it is possible to find information about the historical development of the marine science (oceanography) branch. However, it is also possible to access information about Franz Steindachner's contribution to the expeditions, especially in the Eastern Mediterranean and the Red Sea. However, there is no special study on the research initiatives and the results of these researches in the territory of the Ottoman State, i.e. in the Balkans and Anatolia.

In this study, there are two important publications used among the sources containing information about Franz Steindachner's life and his scientific studies. Originally published by Günther Schefbeck in 1996, "The Austro-Hungarian Deep-Sea Expeditions", is a short

history of the oceanography discipline, as well as Franz Steindachner's contributions to the oceanography discipline, and his research in the Eastern Mediterranean and the Red Sea. This paper is an important work that reveals the role of Franz Steindachner. However, the most important shortcoming of this work in the context of this article is that it contains incomplete and sometimes incorrect evaluations in relation to the Ottoman State. The second important publication is titled *Biographisches, Intendant Dr. Franz Steindachner, sein Leben und Werk*, in the Yearbook of the Natural History Museum written in 1959 by von Paul Kähnsbauer on the 40th anniversary of Franz Steindachner's death. In this publication, it is seen that the life and scientific studies of Steindachner are the most elaborated among the sources reached. However, the most important shortcoming of this study is how the Ottoman State directed and influenced Franz Steindachner's works.

The most important resource group of this article is the archival records of the Ottoman Empire on the subject. It is known that Franz Steindachner was in the Balkans and Anatolia during the 1890s. Among the archive documents that can be accessed, the oldest date of the documents, which are directly related to Steindachner's researches in the Balkans and Anatolia or to evaluate his research in these regions, belongs to 1891. The most recent document even indirectly related one that can be accessed, other than the documents concentrated in the 1890s, belongs to 1898.

With this research, the studies of Zoologist Franz Steindachner in the Ottoman State and the approach of the Ottoman State officials to these studies will be presented in the time period that lasts about 10 years in the late 19th century. With this singular example, only some of the place of the Ottoman Empire in the age of discoveries will be revealed.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri****T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

- BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 1445/104, H. 22.12.1304 (11 Eylül 1887).
- BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MH.MKT.), 1728/16, H. 13.10.1307 (2 Haziran 1890).
- BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 1979/58, H. 03.01.1310 (28 Temmuz 1892).
- BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 134/10040, H. 16.06.1310 (5 Ocak 1893).
- BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 88/28, H. 03.01.1311 (17 Temmuz 1893).
- BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 131/11, 01.03.1311 (12 Eylül 1893).
- BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 280/20955, H. 13.03.1311 (24 Eylül 1893).
- BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 244/55, 28.11.1311 (2 Haziran 1894).
- BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH.ŞFR.), 168/72, R. 23.06.1310 (4 Eylül 1894).
- BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH.ŞFR.), 168/89, R. 28.06.1310 (9 Eylül 1894).
- BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 492/36887, H. 10.04.1312 (11 Ekim 1894).
- BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.), 148/23, M. 17.10.1894.
- BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.), 266/42, M. 28.03.1902.
- BOA, İrade Hariciye (İ.HR.), 376/11, H. 29.12.1319 (8 Nisan 1902).
- BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 909/38, H. 02.09.1322 (10 Kasım 1904)
(Belge tarihi arşiv listesinde yanlış verilmiştir. Doğrusu 18 Ramazan 1320-19 Aralık 1902 olacak).

Kitap, Makale ve Diğer Eserler

- Annual Report of The Board of Regents of the Smithsonian Institution.* (1898). Washington: Government Printing Office.
- Anonim. (1921). Dr. Franz Steindachner. *Proceedings of Linnean Society of London*, 133, 55-56.
- Asiltürk, B. (2009, Kış). Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnameler. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages and History of Turkish or Turkic*, 4(1-1), 911-995.
- Çiçek, E., Fricke, R., Sungur, S. ve Eagderi, S. (2018). Endemic freshwater fishes of Turkey. *FishTaxa*, 3(4), 1-39.
- Demirel, N. (2010). Kuzeydoğu Marmara Denizi'nde Sarıkuyruk İstavrit balığının (Trachurus mediterraneus) (Steindachner, 1868) üreme biyolojisi (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Deveciyan, K. (2019). *Türkiye'de balık ve balıkçılık*. (E. Üyepazarcı Çev.) İstanbul: Aras yayıncılık.
- Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa, *Yemen seyahatnamesi ve bitkisel coğrafyası*. (2008). (Ergin Yıldızoğlu Yay. haz.). İstanbul: Pan yayıncılık.
- Elmacı, İ. (2017). Osmanlı Türkiyesinde bilim akademisi kurma girişimleri ve deney. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18(2), 77-92.
- Erbaş, F. (2016, Güz). 19. yüzyıl Doğu Akdeniz donanma mücadelesinde öne çıkan devletler ve faktörler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 8, 133-158.

- ESSA Libraries Holdings in Oceanography and Marine Meteorology, 1710-1967 Volume 1- Bibliography. (1969). Rockville: U.S. Department of Commerce, Environmental Science Services Administration.
- Feest, C. (2013-2014a). Indigenous heritage Johann Natterer, Brazil and Austria. *Archiv Weltmuseum Wien*, 63-64, 1-3.
- Feest, C. (2013-2014b). The Ethnographic collection of Johann Natterer and the other Austrian naturalists in Brazil A documentary history. *Archiv Weltmuseum Wien*, 63-64, 60-95.
- Feigl, C. (Ed.). (2016). *Academic showcases: The collections at the University of Vienna*. Viyana: Böhlau.
- Franz Steindachner 1834-1919, <http://www.cotebleue.org/steindachner.html>, (12 Nisan 2020).
- İhsanoğlu, E. (1987. 3-5 Nisan). Modernleşme süreci içinde Osmanlı Devletinde ilmi ve mesleki cemiyetleşme hareketlerine genel bir bakış. E. İhsanoğlu (Yay. haz), *Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu* (s. 1-32 içinde), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Jordan, D. S. (1921, 21 Ocak). Franz Steindachner. *Science*, 53(1360), 68.
- Kähsbauer, Von P. (1959, 26 Ağustos). *Biographisches, intendant Dr. Franz Steindachner, sein leben und werk*. Viyana: Annal Naturhistorisches Museum. https://www.zobodat.at/biografien/ANNA_63_Steindachner_Franz_0001-0030_1959.pdf, (12 Nisan 2020).
- Karış, M., Göçmen, B. ve Mermer, A. (2015). Taxonomical and biological Ccomparison of the two Luschan's Lycian salamander, *Lyciasalamandra luschani* (Steindachner, 1891) (Urodela: Salamandridae) populations from Southwestern Anatolia. *South-Western Journal of Horticulture, Biology and Environment*, 6(2), 107-136.
- Mühendis Faik, (1868). *Seyâhatnâme-i Bahr-i Muhit: Ümit Burnu tarikiyle İstanbul-Basra seyâhati*. İstanbul: Mekteb-i Bahriye-i Şahane Matbaası.
- Nature*. (1936, 16 Mayıs). 137, 808.
- Novara expedition. (t.y.). http://www.amem.at/novara_expedition.html, (02 Mayıs 2020).
- Organ, M. (2007, 10 Nisan). The Austrian imperial frigate SMS Novara 1843-99, A History of 'the most magnificiant vessel', <https://documents.uow.edu.au/~morgan/novara1.htm>. (03 Mayıs 2020).
- Salvini-Plawen, L., Svojtka, M. (2008). Fische, pertefakten und gedichte: Rudolf Kiner (1810-1869) - ein Streifzug durch sein leben und werk. *Denisia*, 24, Linz.
- Schefbeck, G. (1996). The Austro-Hungarian deep-sea expeditions. F. Uiblein, J. Ott, M. Stachowitsch (Ed.), *Deep-Sea and Extreme Shallow-Water Habitats: Affinities and Adaptations, Biosystematics and Ecology Series*, 11, (1-27) içinde. Austrian Academy of Sciences Press.
- Schimanski, J. ve Spring, U. (2009, Haziran). Explorers' bodies in Arctic mediascapes: Celebrating the return of the Austro-Hungarian Polar expedition in 1874. *Acta Borealia*, 26(1), 50-76.
- Stagl, V. (2008). Steindacner, Franz (1834-1919) zoologe und ichtyologe. *ÖBL (Österreichisches Biographisches Lexikon) 1850-1950*, Cilt 13, Avusturya Bilimler Akademisi yayınları, 1957-2005, s. 164. <https://biographien.ac.at/ID-0.3052994-1>, (12 Nisan 2020).

- Stagl, V., Sattmann, H. ve Dworschak, P.C. (1996). The material of the Pola Red Sea expeditions (1895-1898) in the collections of the Natural History Museum in Vienna. F. Uiblein, J. Ott, M. Stachowitsch (Ed.), *Deep-sea Extreme Shallow-water Affinities and Adaptations, Biosystematics and Ecology Series*, 11, (s. 29-41) içinde. Austrian Academy of Sciences Press.
- Steindachner, Franz. (2013). Neue Deutsche biographie, 25. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz107509.html>, (02 Mayıs 2020).
- Svatek, P. (2014). The 'globe as an object of research. 19th and early 20th century globe studies in Vienna and Innsbruck. *Globe Studies*, 59-60, 112-124.
- The herpetological collection. (t.y.). https://www.nhm-wien.ac.at/en/research/1_zoology Vertebrates/herpetological_collection/history/the_herpetological_collection, (03 Mayıs 2020).
- Wiley, H.W. (1921, 21 Ocak). Franz Steindachner. *Science*, 53(1377), 486.
- Yazıcıoğlu, O. ve Yılmaz, M. (2011, İlkbahar). Hirfanlı Baraj Gölü'nde yaşayan Siraz balığı (*Capoeta sieboldii*) (Steindachner, 1864)'nin beslenme rejimi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*. Yıl 2, 1(3), 62-73.

EKLER

Ek 1. Franz Steindachner'in Osmanlı Devleti Topraklarında Bulunduğu Yerler ve Yıllar:

1890

Çuha (Cerigo/Kithira), Libya sahilleri, Ras al Hilal, Bingazi

1891

Girit, İskenderiye, Mısır sahilleri, Kuzey Ege kıyıları, Arnavutluk kıyıları, Pire limanı, Ayvasıl, Doyran, Amatovo, Ohri, Küçük Prespa (Ventrok) ve Prespa gölleri, Selanik, Manastır, Üsküb

1892

Preveze, Yenice, Girit, İskenderiye, Nil deltası, Filistin, Suriye kıyıları, Kıbrıs kanalı, Karaman Denizi olarak adlandırdığı Anadolu'nun güneyi, Fethiye körfezi, Yanya vilayeti

1893

Çuha (Cerigo/Kithira) Adası, Küçük Çuha (Cerigotto/Antikithira) Adası, Milo/Milos Adası, Rodos, Fethiye, İzmir, Eskişehir, Edirne, Dedeoğaç, Selanik, Üsküb, Prizren, Terkos gölü, Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra

1894

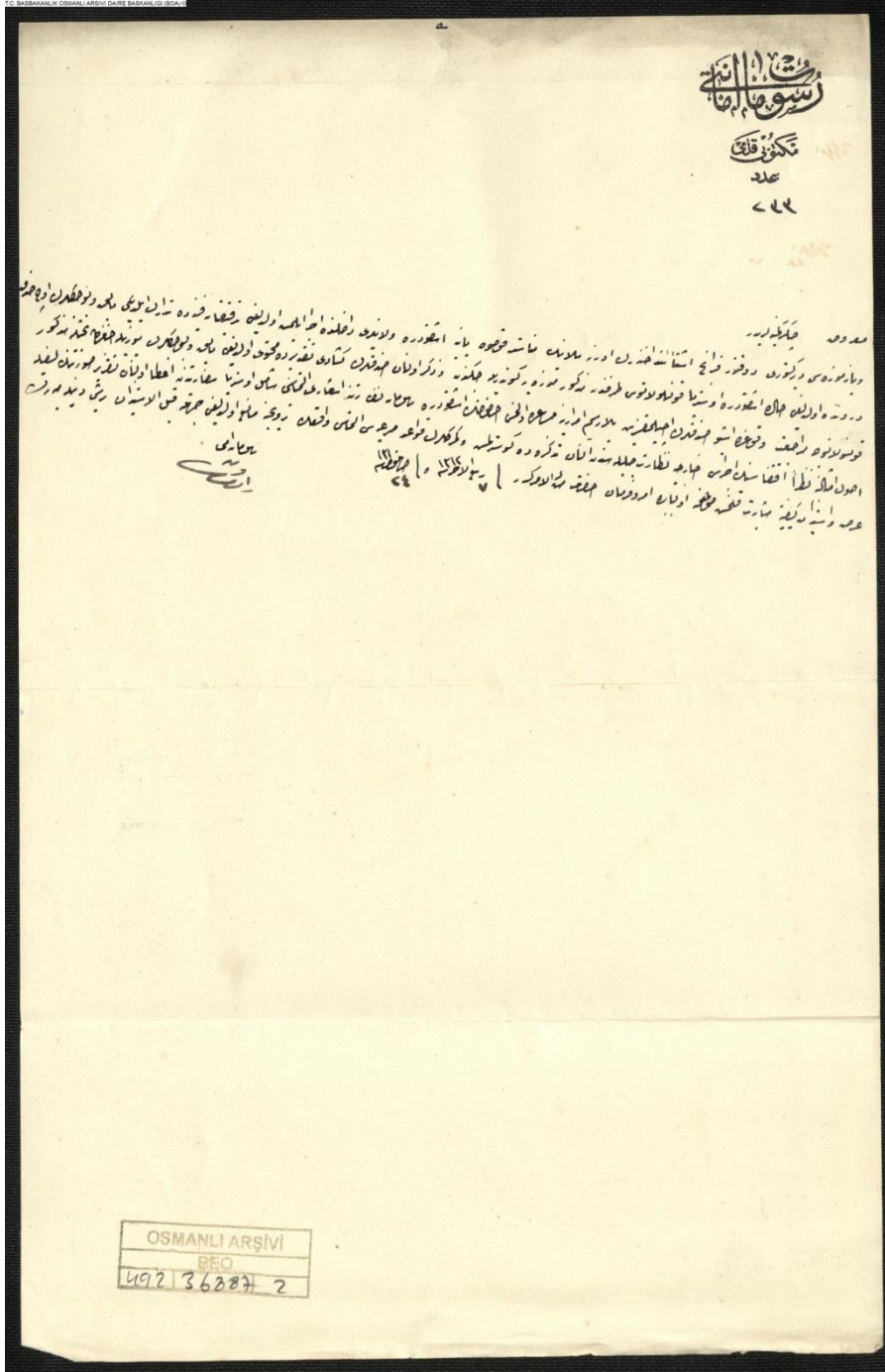
Üsküb, Prizren, Selanik, Edirne, Manastır, Kosova, Yanya, İşkodra

1894-1896

Süveyş ve Akabe körfezlerini kapsamak üzere Kızıl Deniz'in kuzeyi ile Babülmendeb Boğazı ve Cidde arasındaki güneyi, Filistin, Suriye, Anadolu

Ek 3.a. Franz Steindachner'ın Edirne, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra'daki araştırmalarında toplamış olduğu üç sandık balık ve böceklerin açılarak gönderilmesi istenmesine dair belge:

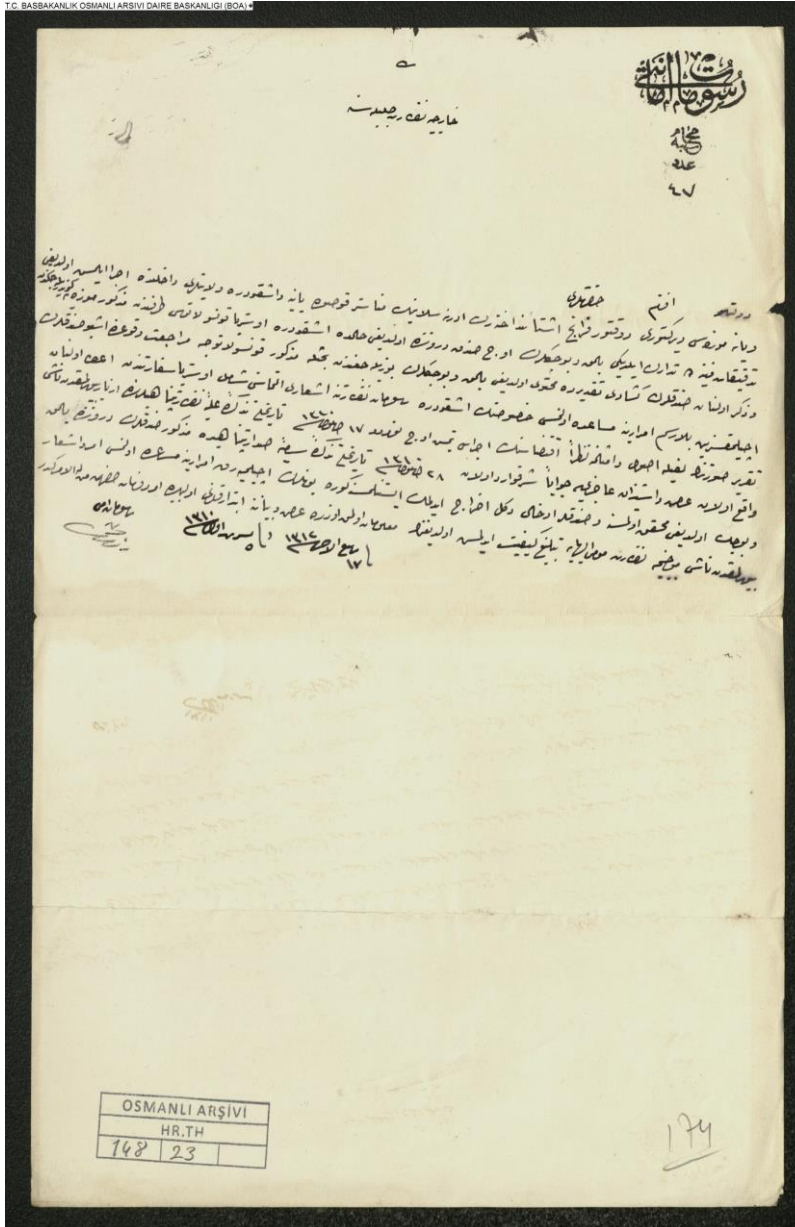
BOA, BEO, 492/36887, H. 10.04.1312 (11 Ekim 1894)

BEO.000492.036887.002

Ek 3.b. Franz Steindachner'ın Edirne, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra'daki araştırmalarında toplamış olduğu üç sandık balık ve böceklerin, İşkodra'daki Avusturya konsolosluğu aracılığıyla vergisiz ve denetimsiz olarak Viyana Müzesine gönderilmek üzere Osmanlı Devleti sınırları dışına çıkarılmasının sağlandığına dair belge:

BOA, HR.TH., 148/23, M. 17.10.1894.

HR.TH.00148.00023.001

Veba ile Başlayan Değişim: Kara Ölüm'den Sonra Büyük Britanya'da Değişen Gündelik Yaşam*

Öğr. Gör. Dr. Tolgahan Karaimamoğlu
Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
tolga@mersin.edu.tr

Doç. Dr. Tarık Tolga Gümüüş
Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
tolgagumus@mersin.edu.tr

Öz

Kara Ölüm 1347-1352 yılları arasında başta Avrupa olmak üzere dünyanın dört bir yanında etkili olan ve kısa sürede milyonlarca insanın yaşamını sonlandıran büyük veba salgınına verilen isimdir. 1348 yılının son döneminde Büyük Britanya'ya da sıçrayan bu büyük veba salgınıyla birlikte nüfusun önemli bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Büyük Britanya genelinde nüfusu seyrekletiren veba salgını sonrasında gündelik yaşamın olağan ritmi değişmeye ve yeni bir hal almaya başlamıştır. Kara Ölüm'ün yol açtığı can kayıpları insanı daha değerli kılmıştır. Bu durumda hayatta kalan fakir kesimin salgından sonraki süreçte standartlarında ciddi iyileşmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Tek değişim bu da olmamıştır. Üretim ve tüketim alışkanlıklarından, mimariye, sanat ve edebiyata, düşünsel yapıya ve teknik ilerlemelere kadar gündelik hayatı oluşturan pek çok birleşen bu süreçte birlikte değişime ve yeni şekil almaya başlamıştır. Araştırma bu noktadan hareketle Kara Ölüm sonrasında Büyük Britanya'da yeni bir hâl alan gündelik yaşama genel bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kara Ölüm, veba, gündelik yaşam, Büyük Britanya.

The Change That Started with the Plague: The Changing Everyday Life in Great Britain After the Black Death

Abstract

The Black Death is the name given to the big plague epidemic, which was effective all over the world, especially in Europe, between 1347-1352 and ended the lives of millions of people in a short time. With this great plague epidemic that spread to Great Britain in the last period of 1348, a significant part of the population died. After the plague epidemic that influenced the population across Great Britain, the usual rhythm of everyday life started to change. The casualties caused by the Black Death made people's lives more valuable. In this case, serious improvements in the living standards of the poor survivors were provided in the period after the epidemic. However, this was not the only change. Many elements that form daily life from production and consumption habits to architecture, art and literature, intellectual structure and technical advances, have started to change and take a new form with this process. From this point on, the research provides an overview of daily life that became new in Great Britain after the Black Death.

Keywords: Black Death, plague, daily life, Great Britain.

* Bu makale, yapılan sınırlı değişikliklerle Mersin Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yapılan Doktora Tezi'nden (2020) üretilmiştir. Çalışma, Mersin Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeler Birimi tarafından 2018-ITP3-2854 kodlu proje olarak desteklenmiştir. Desteklerinden dolayı teşekkür ederim

GİRİş

Kara Ölüm 1347-1352 yılları arasında Asya, Ortadoğu, Küçük Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında etkili olan ve kısa sürede milyonlarca insanın yaşamını sonlandıran büyük veba salgınına verilen isimdir (Barry & Gualde, 2006, s. 38). Bu büyük pandemik vebaya "Kara Ölüm" denmesinin nedeni ise kurbanlarının son saatlerinde vücutlarının çeşitli yerlerinde kararmalar ve şişlikler ortaya çıkartarak vücut görünümünü bozmasıdır (Gasquet, 1908, s. 23; Nohl, 2006, s. 17; Ziegler, 1993, s. 7; Horrox, 1994, s. 3-4; Bisgaard & Sondergaard, 2009, s. 14-15). Hong Kong'da, Kara Ölüm son kez ortaya çıktığı sırada (1895) bölgede çıkarları olan Avrupalı devletler derhal harekete geçerek bilim adamlarını göndermişlerdir. Hong Kong'a gelen bilim adamları arasında olan *Alexandre Yersin* isimli bakteriolist vebaya neden olan bakteriyi keşfetmiş ve *Yersinia pestis* tanımlamasıyla bu olay literatüre girmiştir (Freeman, 2016, s. 9; Throp, 2018, s.39). Genişletilen çalışmalar neticesinde Kara Ölüm'e *Rattus Rattus* denilen kara sıçanlarda yaşayan *Xenopsylla cheopis* pire türünün neden olduğu anlaşılmıştır (Davis, 1986, s. 455-460; Benedictow, 2006, s. 13). Orta Çağ dünyasına damga vuran Kara Ölüm bilinmezliği, Asya'da patlak veren vebaya (Kara Ölüm'ün son büyük dalgası) karşı yürütölen bilimsel çalışmalar neticesinde yirminci asrın başında aydınlatılmıştır.

Kara Ölüm'ün Orta Çağ'daki menşei ve dağılmasına bakıldığında genel kabul gören bilgiler bulunmaktadır. Bunlar arasında en güçlü olanı, 1337 yılıyla birlikte Çin'de peşi sıra meydana gelen doğal afetlerin yol açtığı ölümler sonucunda (bu esnada 10 milyondan fazla Çinli'nin öldüğü düşünölmektedir) vebanın başladığı ve o dönem Orta Asya'da aktif olan Moğol atlı birlikleri tarafından da İpek ve Baharat yolları üzerinden dört bir tarafa dağıtıldığı şeklinde olanıdır (Sussman, 2011, s. 348-350). Altın Ordu devletinin varlık gösterdiği ve bölgedeki Ceneviz kolonisiyle savaştığı Kırım'ın Kefe liman kentine bu şekilde taşınan Kara Ölüm'ün gemilerle (Ceneviz) İtalya'ya taşınmasıyla birlikte Avrupa ve Büyük Britanya'da veba hızla etkili olmaya başlamıştır (Hecker, 1850, s. 12-13; Ziegler, 1993, s. 3-4; Horrox, 1994, s. 5; Nohl, 2006, s. 17; Gasquet, 1908, s. 1; Dols, 1974, s. 376). Salgın hastalıklar içerisinde en fazla insan ölümüne neden olan bu büyük pandemik veba, 1347-1352 yılları arasında Avrupa genelinde milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur (Gottfried, 1983, s. 77). Büyük Britanya da, Avrupa gibi bu büyük salgının etkisinden kurtulamayarak 1348-1352 yılları arasında milyonlarca ifade edilen sayıda (İngiltere'nin %46-48, Galerin %50 ve İskoçların 1/3) insanını kurban vermiştir (Fordun, 1872, s. 359; Hatcher, 1994, s. 8-9; Gasquet, 1908, s. 225).

Kara Ölüm'ün Büyük Britanya'yı oluşturan üç ülkenin nüfusunu kısa bir zaman diliminde dramatik ölçüde azaltması, Ada'nın gündelik yaşamını da derinden etkilemiştir. Genel anlamda Orta Çağ şartları düşünöldüğünde siyasi ve sosyal farklılıklar dışında Ada insanının gündelik yaşamında dikkate değer ayrımlardan bahsedilemez. Dolayısıyla coğrafyadan doğan böyle bir ortaklaşmanın yaşandığı Büyük Britanya'da veba bireylerin zihninde ve yaşamında benzer etkiler bırakmıştır. Salgın süresince yaşanan olaylar, edinilen izlenimler, acılar, tecrübeler ve hayatta kalanların yeni duruma ayak uydurma çabalarının hepsini oluşturan bu derin etkilerin alt kesimden üst kesime, yönetici elitlerden çeşitli meslek gruplarına kadar geniş tabanda halkın bütün katmanlarının gündelik yaşamı ve alışkanlıkları üzerinde kayda değer yansımaları olmuştur.

Kara Ölüml ile Başlayan Yeni Süreç

Yüzyıllarca devam eden alışkanlıklarla şekillenen ve bir düzen alan gündelik yaşam ve ilerleme kuşkusuz bir anda köklü bir şekilde değişime uğramaz. Bazı önemli olayların meydana gelmesi gerekir. Büyük Britanya için gündelik yaşamdaki değişimlerin başlamasında kritik evre ise 1350 yılıdır. Zira Kara Ölüml gibi büyük bir felaketle yüzleşen ve hayatta kalma şansına erişebilen her iki kişiden birisi için ağır bilançonun değerlendirilmeye başladığı zaman dilimi bu evredir. Hayatta kalan kesim bu ağır bilançonun kaybettirdikleri kadar ortaya çıkarttığı yeni durumla da yakından ilgilenmeye başlamışlardır. 1350 yılını izleyen sonraki süreçle birlikte ortaya çıkmaya başlayan bu yeni durumda, eskiye nazaran insanların gündelik yaşamlarında (yiycek-içecek, giyecek, evleri, dilleri, edebiyatları, sanatları, eşyaları-teknik aletleri) bazı değişimler ve ciddi iyileşmeler olmaya başlamıştır. Bu düzlem içerisinde bakıldığında Kara Ölüml'ün ortaya çıkarttığı değişimler ve iyileşmelerden faydalanan en karlı grup ise avam tabakası gibi durmaktadır. Ancak yine de salgın sonrası durumla birlikte Ada'da yaşayan sıradan bir insanın yaşam standardında önemli iyileşmelerin (maddi ve kültürel yönden değişimler ve iyileşmeler) olduğu da ortadadır. Söz konusu maddi ve kültürel değişimlerin neler olduğunu doğru saptayabilmek için Kara Ölüml sonrasında, Maslow'un da ihtiyaçlar hiyerarşisinde temel basamak olarak belirlediği yeme-içme gereksinimi ile başlayarak piramidin üst basamaklarına doğru ilerlenecektir.

Orta Çağ şartlarında klasik anlamda zengin, soylu, yönetici elitleri gibi bütün üst tabakanın diyet kodeksleri ile avamınki (kalabalıkları oluşturan fakir halk tabakası) arasında çok ciddi farklar vardır. Temel anlamda üst kesimin gündelik tüketimleri buğday ve türevi tahıllar, pahalı baharatlar ve bazı deniz ve kara hayvanlarından hazırlanan lezzetli menüler çevresinde şekillenirken, avamınki ise bunun tam tersi, arpa ve daha ucuz tahıl ile çok fazla et barındırmayan ilkel yöntemlerle hazırlanmış yiyecekleri içermektedir (Carlin & Rosenthal, 1998, s. 27-50).

Klasik anlamda Ada halkının diyet kodeksindeki durum bu şekildedir. Ancak Kara Ölüml'ün kaynakları değil insanları hedef alması ve nüfusu önemli ölçüde azaltması düşünüldüğünde çok şaşılmayacak şekilde kişi başına düşen gıda miktarının arttığı anlaşılıyor. Hayatta kalanlar için (özellikle avam için) bu durumun anlamı açık bir tabirle daha fazla et, taze balık, beyaz ekmek ve bira da dahil olmak üzere, gündelik diyetlerinde önemli bir zenginleşmenin olması demektir. Bu bilgiyi destekleyecek önemli emareler bulunmaktadır. Aşağıda verilen tabloda gösterildiği üzere 1341-1407 yılları arasında Sedgford'da (Norfolk) hasat işlerinde çalışan kesimin (hasat işçileri) diyet kodekslerindeki ciddi standart artışı bu kanıtlardan sadece bir tanesidir:

Tablo 1. 1341-1407 yılları arasında Sedgford'da (Norfolk) hasat işçilerinin tükettiği gıda maddelerinin (yüzdelerine göre) analizi gösterilmektedir (Dyer, 1988, C.36, s. 25).

	1341	1353	1368	1378	1387	1407
Ekmek	34	31	19	15	14	17
Tahıl Çorbası	1	1	1	1	1	1
Bira	21	26	28	22	20	33
Et	9	15	25	24	30	28
Balık	17	14	13	15	23	10
Mandıra Ürünleri	18	13	14	23	12	11

Tabloda yer alan 1341 ile 1407 yılları baz alındığında et ve bira tüketimi artan avam tabakasının, ekmek, balık ve mandıra tüketimi düşmüş gibi görünse de aslında durum farklıdır. Azalan kalemlerdeki tüketim eskiye nazaran daha kaliteli gıda maddelerinden yapıldığı için (artık beyaz buğday unundan yapılan ekmekler tüketilmeye başlanırken, balıklarda ise ringa ve morina gibi lezzetli ve pahalı türler sofralara gelmeye başlamıştır) böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Yine Sedgeford örneğinden anlaşılacağı üzere salgından sonra bira tüm Ada genelinde sevilen ve tüketimi artan bir içecek halini almaya başlamıştır (Campbel, 2000, s. 398-399, 430-434). Kara Ölüm'den sonra bu içkiyi belli bir süre kadınlar üretmişler, erkekler bu sahanın karlı getirisini fark edince XV. yüzyılla birlikte kadınların elinden bu iş sahasını kapmışlardır. Pahalı olan et tüketiminin, Kara Ölüm sonrasında geçen yarım asırlık süreçte üç kattan fazla artış yaşadığını gösteren Norfolk örneği avamın tüketim imkanlarında yakaladığı standart artışını açık şekilde ortaya koymaktadır. Ancak salgın sonrası avamın diyet standartları yükselmeye başlarken genel anlamda Ada halkının tükettikleri hayvanlarda da değişiklikler olmaya başlamıştır. Elde edilen önemli arkeolojik bilgilere göre eskiden çok tercih edilmemesine rağmen XV. yüzyılla birlikte dana ve kuzu etinin daha çok tüketilmeye başlandığı biliniyor (Slater, 2017, s. 220-230). Bu önemli bulgu salgın sonrası insanların sadece yeme içme standartlarının değil aynı zamanda diyet alışkanlıklarının da değişmeye başladığını göstermektedir. Genel anlamda bakıldığında salgın sonrası süreçte ortalama bir insanın kırmızı et ihtiyacını sığır, dana, koyun, yaban ve çiftlik yavru domuzlardan sağladığı bilinmektedir (Woolgar, Serjeantson & Waldron, 2006, s. 93). Burada domuz tüketimine önemli bir parantez açmak gerekmektedir. Büyük Britanya halkı için domuz eti Orta Çağ boyunca daima pahalı bir tüketim olmuştur. Ancak salgın günlerinde domuzun hastalığa şifa olduğu yönünde söylentiler çıkması insanların sadece tüketmek için değil aynı zamanda şifa bulmak amacıyla da bu hayvana yönelmelerini sağlamıştır (Braid, 2010, s. 370). Talep artışı beraberinde fiyat artışını getirirken, çiftliklerde beslenen domuzlara parası yetmeyenler yaban domuzu tüketmeye başlamışlardır. Ve o dönemde domuz tüketimi pek de şaşılacak şekilde en fazla kilise ve manastırlarca yapmıştır.

Kara Ölüm'den sonraki süreçte yiyecek ve içeceklerle sınırlı kalmayan standart artışı ve değişim olayları gündelik hayat içerisinde kullanılan eşyalarda da kendisini göstermiştir. Dayanıklı eşyalarda ve kıyafetlerde de daha fazla kalite ve çeşitlilik yönünden bir talep artışı oluşmaya başlamıştır. Büyük Britanya'nın merkez kenti ve önemli ticaret üslerinden birisi olan Londra'ya diğer kentlere pazarlanmak üzere dışarıdan daha fazla lüks mal ithal edilmiştir (Dyer, 2002, C.75, s. 16-17). Yapılan çalışmalar neticesinde ele geçen arkeolojik buluntular elbise, aksesuar, yeme-içme takımlarını oluşturan kâse, bardak ve çeşitli mutfak araçlarında bir artış olduğunu göstermektedir (Bailey, 1988, s. 12). Buluntulardan anlaşılacağı üzere, kullanımı zor hammadde olan ürünlerden ziyade yünlü kumaş (salgın sonrasında gelişen yün işletmeleri), çatal bıçak takımları, toprak yerine metalden yapılan tencereler ve deriden imal edilen yüksek kaliteli ve hayatı kolaylaştıran malzemeler Ada insanının evine girmeye başlamıştır. Bu buluntuların gösterdiği diğer önemli bir sonuç ise salgın sonrası süreçte yerel üreticilerin daha fazla üretim bandına sahip büyük üreticilere dönüşmesidir. Ticari pazar şartlarında üretim hacminin artışı fiyatları düşürürken ortalama bir Ada sakininin kaliteli gıda ve içeceğe, tekstilden mutfak araç gereçlerine ve ev eşyasına kadar o günün şartlarında ne gerekli ise bunları elde etme sıklığının arttığı ve de bu yönden de bir refah artışı sağlandığı anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Kara Ölüm'den sonra bu kesimin pastadaki payları hem artmış hem de daha kaliteli bir hal almaya başlamıştır. Lüks

mal tüketimi ise eskiye nazaran daha da artmıştır. Üretim modellerindeki çeşitlilik ve artışın yani daha fazla uzmanlaşmanın yaşandığı, mal arzının yükseldiği böyle bir ortam Maryanne Kowaleski'nin de önemli tespitinde belirttiği üzere "XV. yüzyılla birlikte yeni oluşmaya başlayan tüketici devrimi" modasını meydana getirmiştir (2006, s. 238-250).

Bu göstergelerden anlaşıldığı üzere Kara Ölüm sonrası özellikle avam tabakasının diyet kodekslerinden giyimine ve gündelik hayat içerisinde kullandığı pek çok eşyasına kadar ciddi bir standart artışı, değişim ve dönüşüm yaşadığı ortadadır. Özellikle kalabalığı oluşturan çalışan alt kesimin salgın sonrası süreçte talep ve istekleri ile nasıl yaşamak istedikleri o dönem William Langland tarafından yazılan *Piers Plowman* adlı şiirde: "Artık lezzetsiz ucuz baklaları, tahılları ve kepeği yemeyi reddediyorlar ve bunun yerine saf birinci undan yapılmış ekme ve en kaliteli birayı istiyorlar" ibareleri ile yerini almıştır (1988, s. 304-306). Benzer yorumlar dönemin bir kısım önemli müellifince de paylaşılmakta ve özellikle avamı oluşturan zümrelerin statülerini artırmak ve birbirleriyle kıyafet yarışına girdikleri yorumu onları aşağılayacak şekilde yapılmaktadır (Knighton, 1995, s. 509; Chaucer, 2018, s. 23, 211-255; Hatcher, 1994, s. 16-18). Söz birliği yaparcasına, Krallık tarafından 1363 yılının giderlerine ait yapılan mevzuatta da avamın ekonomik durumu ve sosyal statülerine karşın çok çeşitli giysileri olduğu hakaret içeren ifadelerle yerini almıştır (Luders, 1810-1828, s. 379-382). Bakıldığında avam dışındaki her kesim Kara Ölüm sonrası süreçle birlikte bu kitlenin daha fazla refah, iyi çalışma koşulları, yiyecek içecek giyecek ve iyi bir yaşam sürdürmek için ortaya koydukları çabayı "açgözlülük" olarak tanımlamışlardır. Dönem vakainamecilerinin Kara Ölüm'ün ayıltıcı (daha fazla dindar, itaatkâr, mütevazi) bir etkiye sahip olacağı yönündeki görüşleri avamın yaşantısında meydana gelen standart artışı sebebiyle boş çıkınca bu kesimin "hovardalık" içerisine girerek daha fazla yemeye, içmeye, giymeye ve eğlenmeye yönelttikleri yönünde eleştiriler yükselmiştir (Gasquet, 1908, s. 172).

Kara Ölüm'ün genel anlamda Ada halkının standartlarını yükselttiği diğer bir alan hijyen ve sağlık şartlarında olmuştur. Zira Büyük Britanya'da salgın sonrası mevcut durum değerlendirildiğinde özellikle İngiltere tarafında sağlık hizmetleri artık yeni bir form almaya ve merkezlerden yerel lokasyonlara doğru hızla genişlemeye başlamıştır (Vanneste, 2010, s. 10-70). Kara Ölüm sebebiyle ölen çok sayıdaki doktorun yerine boşluğunu doldurmak için yeni gelenlerin daha çok bilimsel yöntemleri tercih etmesi medikal alanda belirgin bir ilerlenmenin olmasını sağlamıştır. Grek ve Doğu dünyasının zengin tıp bilgileri çerçevesinde Venedik, Milan, Nürnberg gibi önemli şehirlerde gelişen yeni okullar kuşkusuz İngiltere sağlık teşkilatı için de faydalı olmuştur (Dunn, 2000, s. 79-80; Karaimamoğlu, 2017, C.3, s. 54-57). İngiltere'de Orvieto şehri gibi temiz su arzı, çöp ve atıkların bertarafı ve gıda güvenliği gibi hijyen ve sağlığa önem veren yeni adımlar atılmıştır. O dönem şartlarında insanların kalabalık şekilde kümelenedikleri şehirler ile hayvanlarla beraber yaşadıkları kırsal alanlar için bu adımlar oldukça yenilikçi gelişmelerdir (Encyclopædia Britannica Online, 2019). Bu gelişmeler yaşanırken en dikkat çekici olay ise İngiltere'de III.Edward'ın öncülük ettiği bir komisyon tarafından 1369 ve 1371 arasında Londra'da "kasaplık yönetmeliği" denen bir kararnamenin çıkarılmış olmasıdır. Bu yönetmelik salgın sonrası süreçte İngiltere'nin artık sağlık politikalarının oluşmaya başladığını da göstermektedir. Kasaplık yönetmeliğine göre(Riley, 1868, s. 356-358): Kesimhane atıklarının ne sokaklara ne de *Thames* nehrini besleyen nehir ve çaylara dökülmesi yasaklanırken tüm çöplerin ve atıkların çöplük alanlarına taşınması emredilmiş, en nihayetinde de ulu orta yerde kasaplarca yapılan hayvan kesimine son verilerek dükkanlarda olması ve açık ortamlarda dokuma, yıkama,

deri tabaklama, boyama gibi tehlike arz eden işlerinde belirli standartlar ile uygun yerlerde yürütülmesine ilişkin hükümler üzerinde durulmuştur. En azından Londra'yı kapsamamasına rağmen dönemine göre oldukça yenilikçi bir adım olan bu kararname ile çürüme, kötü kokular ve kötü manzaraların önüne geçilmesinin yanında halk sağlığı ve hijyeni içinde önemli ilerlemeler sağlanmış oluyordu. Bu süreçle birlikte karantina önlemleri Avrupa'yla beraber Ada'da da gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla Kara Ölüm'le birlikte halk sağlığı, hijyeni ve tıp alanında önemli iyileşmeler meydana gelmiştir (Gottfried, 1983, s. 128).

Kara Ölüm'ün gündelik yaşam üzerinde yukarıda anlatılanlardan daha fazla etkiye sahip olduğunu gösteren bir diğer önemli alan yapı mimarisidir. On dördüncü yüzyılın ortalarının mimarlık, resim ve heykelin tarz ve içeriğinde oldukça iyi tanımlanmış bir değişiklik olduğuna dair İngiliz Orta Çağ sanat tarihçileri arasında uzun zamandır bir tartışma yürütülmektedir. Zira ilk başlarda sadece ekonomi tarihçileri Kara Ölüm'ün ortaya çıkarttığı yeni süreci yorumlarken, tartışmaya sanat tarihçileri de dahil olarak, felaketin stil üzerinde de ani ve devrimci etkiler yarattığı iddiasında bulunmuşlardır (Stone, 1955, s. 177). Hem Orta Çağ'da hem de günümüzde bazı önemli yeteneklerin erken veya ani ölümü, o alanda çalışan sayısının bir anda dramatik düşüşü, yetenek ve gelenek açısından uzun süre doldurulamaz önemli bir boşluğu meydana çıkartır. Bu büyük vebayla birlikte mimarı ve sanat alanında böyle bir boşluğun doğduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Beverley'deki yetenekli ve üretken heykeltıraşlar okulunun 1348'den sonra kapılarına kilit vurma (Kara Ölüm'ün etkisinin yüksek olduğu günler) doldurulamaz bir boşluğu ortaya çıkartmıştır (Stone, 1955, s. 177). Ada genelinde salgın süresince bu sektörde çalışan önemli el işçiliği, süsleme sanatı, yapıların görkem, görünüm ve estetiği üzerine kendini geliştirmiş çok sayıda yetişmiş insan (mimar-mühendis) hayatını kaybetmiştir (Platt, 1997, s. 138-141). Dolayısıyla milletlerin önemli kültürel kimliklerinden birisi olan yapı ve sanatsal alanlardaki ilerlemede salgın sonrası süreçle birlikte önemli ölçüde duraksamıştır.

Salgın sonrası süreçte ölenlerin yerine yeni gelenlerin bilgi birikim kabiliyet ya da tecrübeleri yetersiz olduğundan taşları işleme ve yeni yapıları oluşturma konusunda daha az estetik, basit ve tekniksel açıdan zayıf yapılar inşa etmeye yönelmeleri kaçınılmaz olmuştur (Prior, 1905, s. 92-93). Dolayısıyla bu durum Kara Ölüm'den sonra yapılan mimari eserlerin her açıdan standardında keskin bir düşüşe neden olmuştur. Yirminci asrın başında Orta Çağ İngiltere'sinde heykel mimarisi üzerine önemli veriler toplamış ve konu üzerine ilk tartışmaları gündeme getirmiş araştırmacıların aktardığı bilgiye göre klişeleşmiş, monoton ve birbirinin kopyası tekniklerle bu alanda çalışma yürütenlerin uygulama yeteneklerinde yaşadıkları sürekli düşüş, dönem sanatçısının zanaatına olan ilginin de aynı derecede azalması sonucunu ortaya çıkartmıştır (Prior&Gardner, 1912, s. 390). Özellikle finans yönünden güçlü bağışçılar bulabilen kilise yapılarındaki dekoratif gerileme için günümüze kadar ayakta kalmayı başarabilmiş binalar örnek verilebilir. Bu örneklerden sadece birini ayrıntılandırmak dahi yeterince dikkat çekici olacaktır: Salgından önce ana binaya gerekli görülen ek kısımların yapımına başlanan ancak salgınla birlikte inşa faaliyetleri sekteye uğrayan *York Minster* katedralinde yarım kalan kilise korosunun oturduğu yerin inşasında eski planlar (salgından ölen ustaların uyguladıkları planlar) uygulanamayarak (yeni ustaların teknik yetersizlikleri sebebiyle) zor olan dekoratif stil, daha kolay olan dikey biçimsel sert bir mimarı ile (Perpendicular tip) yer değiştirmiştir (Crawford, 2014, s. 130; Cannon, 2014, s. 60-71). Wiltshire, Pratington, Ashbourne, Winchester ve Canterbury gibi kiliseler ile katedraller ve Worcester gibi kule yapılar da salgın sonrasında benzer kaderi yaşamışlardır (Crawford, 2014, s. 131; Platt, 1997, s. 139-142). Kara Ölüm sonrasında çatı,

duvar, pencere ve çeşitli inşaat teknikleri eski planları anlayan ve tatbik edebilen usta sayısındaki yetersizlik sebebiyle uygulanamayarak daha tekdüze bir mimariye geçilmiştir. Salgın sonrası mimaride yaşanan bu olumsuzluklara rağmen bir tezatlık göstergesi olarak İngiltere, Galler ve İskoçya'da inşa edilen şapel ve kale yapılarının sayısında ise önemli bir artış olmuştur (Williams&Best, 1995, s. 6-10).

Mimarinin yanı sıra dinsel ve anıtsal heykel yapımında da dikkat çekici şekilde kaymaktaşı/su mermeri kullanım trendi artmıştır (Gardner, 1951, s. 299). Resimde ise daha çok ölüm teması işlenirken, *Meryem Ana*, *Aziz Sebastian*, *Aziz Roch* ve *Mater Dolorosa* (acı ana) gibi acının, inancın ve merhametin timsali olmuş resimler daha da fazla yaygınlaşmıştır (Mellon, 2008, s. 16; Gelpi, 1998, C. 4, s. 23-30; Gecser, 2010-2011, s. 261-272). Kara lm'den sonra özellikle bu kimselerin resimlerine bakıldığında "ellerinin ve pelerinlerinin daha da genişleyerek" pek çok insana şefaati ldukları gözlemlenmektedir. Çünkü Hristiyanlık inancına göre çok güçlü kimlikler olan "aziz ve azizeler Tanrı'nın sevgili kullarıdır" ve Tanrı'nın kararlarını etkileme ve daha fazla merhamet isteme gücüne sahiptirler (Marshall, 1994, C. 47, s. 505-507). Bu inanıştan dolayı söz konusu Aziz ve Azizelerin sadece resimlerine değil isimlerine de bir ilgi artışı olmuştur ve yeni doğan bebeklere kutsal kimlikleri ön plana çıkan kimselerin isimleri verilmeye başlanmıştır (Herlihy, 1997, s. 73).

Ada ve Avrupa genelindeki ezici görüş toplumsal ve bireysel günahlar yüzünden Tanrı'nın Kara lm gibi büyük bir cezalandırma yöntemini seçmiş olmasıydı. O halde bu inanç toplumu sürekli olarak cenneti ve cehennemi dikkate almaya itmekteydi. Çünkü birçoğu için, veba bu dünyanın cehennem ateşine ve kkrdne acı veren bir çıkış olmuştur. Veba ile oluşmaya başlayan bu ağır ruhi yansıma sanatçıların ortaya koydukları eserlerin önemli iz düşümleri olmuşlardır.

Kara lm'n belki de en somut hali İtalyan ressam Francesco Traini'nin 1350 yılında yaptığı *lmn Zaferi* (Trionfo della Morte/ Triumph of Death) adlı tablosunda yer bulmuştur (Tuchman, 1978, s. 124). Traini'den sonra kendisi bir Aziz olan ünlü ressam Anthony'nin 1512 yılında, vebaya yakalanan birini tasvir etmek amacıyla yaptığı resim ile Pieter Bruegel tarafından 1562 tarihinde *lmn Zaferi* ismiyle yapılan tablo ve pek çok benzerleri zihinlerdeki ölüm imajının sürdüğünü ve sanatçıların da bu konuyu canlı tutmayı devam ettirdiklerini göstermesi bakımından çarpıcı örneklerdir (DesOrmeaux, 2007, s. 69-70; Gisselberg, 2012, s. 901-909). Sanatsal süreçler toplumsal yapının gelişimiyle ilişkili olduğu için sanatçıların bir anlamda toplumun hem varoluşu hem de yok oluşuyla ilgili olmaları kaçınılmazdır. Dolayısıyla ortaya konan tüm bu eserler de bir anlamda insanların o gününe ve zihin dünyasına ışık tutmaktadır. Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde dönem sanatı ve heykellerine de fazlasıyla yansıyan ölüm, acı, keder temaları sanatlar tarafından çok fazla işlenmiş, çizilmiş, yontulmuş ve karakterize edilmiştir. Kara lm'le birlikte pek çok ustanın ve sanatçının hayatını kaybetmesi ve yeni gelenlerin onlar kadar yetenekli olamayışı, Büyük Britanya'da dekoratif (gotik) kiliseler dönemini de sonlandırmıştır. Mimari ve sanat alanlarının (istisnalar dışında) zerine Rönesans'a kadar kalkmayacak bir karanlık kmştir.

Salgın sonrası süreçte ölüm ve umutsuzluk teması hem kilise hem de seküler vrelerce yazılan edebi eserlerde de yerini almaya başlamıştır. Özellikle İngiliz tasavvufunun en bilindik yapıtlarından olan anonim *Cloud of Unknowing* (Bilgisizlik Bulutu) ve Walter Hilton'a ait *The Ladder of Perfection* (Mükemmellik Merdiveni) gibi eserler salgın sonrasında oluşturulmuştur (Underhill, 1922, s. 5-37; Hilton, 1988, s. 1-10). Eserlerdeki ortak

tema kişinin ruhunun ahiret hayatına nasıl hazırlanacağı ve neler yapması üzerine kurgulanmıştır. Benzer temalar ile yüklü dikkat çekici bir diğer örnek ise XIII. yüzyıldan kalma *Three Living and Three Dead* (Üç Yaşayan ve Üç Ölü) isimli el yazmasıdır (Williams, 1942, s. 31-40; Kralik, 2013, s. 1-10; Aberth, 2001, s. 201-202). Eser her ne kadar Kara Ölüm'den önceki bir zaman diliminde seküler özelliklerle yazılmış olsa da salgından sonra oldukça popüler hale gelmiştir. Avlanmaya çıkan üç soylunun karşısına dikilen üç ölünün konuşmasını konu edinen öykü; ölülerin soyluları içine düştükleri dünyalık zevkleri sebebiyle kınamalarına ve sonunda ölümden kaçamayarak kendileri gibi iskeletlere dönüşeceklerine dayanmaktadır. Oldukça ironik göndermelerle yüklü olan bu öyküye göre ölülerin dönemin zihniyetini temsil eden kınama ve uyarı mesajları karşısında üç soylunun çıkarttıkları dersler ise birbirinden oldukça farklıdır: Biri geri kalan ömrünü daha da zevke ve eğlenceye, ikincisi dünyanın faniliğinin farkına vararak yaşamaya, üçüncüsü ise ölümün gerçekliğini kavrayarak diğer dünyaya hazırlanmaya adanmıştır. Öykünün Kara Ölüm'ün soylu, köylü, din adamı demeden herkese ölüm eşitliği saçmasını sanki önceden görmüş gibi mezardan çıkan iskeletler aracılığıyla anlatması salgın sonrası süreçte neden popüler olduğunu açıklamaktadır. Özellikle hem Traini'nin "Ölüm Zaferi" adlı tablosunda hem "Üç Yaşayan ve Üç Ölü" adlı öyküde olduğu gibi salgın sonrası süreçte iskelet figürlerinin görsel ve yazınsal dünyanın gündemine girerek şan, şöhret ve zenginliğin nihai sonucu etkilemediği ve herkesin ölüm karşısında direnemeyerek, yarın olmayacağı teması anlatılmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki örneklerle türdeş olan ahlak edebiyatının bir türü olarak "Ölüm Sanatı" ise (Ars moriendi) papazlar ve teologlar tarafından geliştirilmiştir (Byrne, 2006, s. 72). İnsanların diğer dünyaya iyi şekilde hazırlanmalarını konu edinen bu yazılardan en dikkat çekenini ise XV. yüzyılda kaleme alınmış olan *The Craft Of Dying* (Ölüm Sanatı) adlı çalışmadır (Comper, 1917, s. ix-xxxix). Beş bölümden oluşan İngilizlere ait *Ölüm Sanatı* adlı bu yapıtta ölüm korkusu, manevi eksiklik, ruhun hazırlanması, Hz. İsa'nın zorluklara dayanma gücü ve nihayetinde ölüm yatağındaki insana okunacak dualar anlatılır. Bu anlamıyla başlı başına bir rehber niteliğindedir.

Her ne kadar konusu bu örneklerden farklı olsa da günümüzde Westminster'de "şairler köşesi" diye anılan yerde yatan İngiliz edebiyatının usta isimlerinden birisi olan Geoffrey Chaucer'nın (Ö. 25 Ekim 1400) o dönem kaleme aldığı *Canterbury Hikayeleri'nde* de Kara Ölüm'ün dikkat çekici izlerini görmek mümkündür (2018, s. 13). Tıpkı Chaucer gibi William Langland de salgının sosyal hayat üzerindeki etkilerini *Piers Plowman* (İskele Köylüsü) adlı eserinde oldukça dikkat çekici ve bir o kadar da ironik cümlelerle işlemiştir (1988, s. 304-305). Galler'in en önemli şairlerinden olan Dafydd Ap Gwilym'de Orta Çağ'da yüz elliden fazla yeni şiir üretmiş önemli bir isimdir. Gwilym'de çağdaşları ile aynı duyguları paylaşarak oluşturduğu *Şiirler* adlı yapıtında yer alan *The Rattle Bag* (Çıngıraklı Çanta) başlıklı şiirinde vebanın kendisini kişisel olarak nasıl etkilediğini ve Kara Ölüm'ün kıyamet olduğuna nasıl inandığını betimlemektedir (Gwilym, 1982, s. 232-233). Bu örnekler arasında Kara Ölüm'den çok sonra yazılmış olsa da İngiliz edebiyatına damga vurmuş bir diğer önemli isim olan William Shakespeare ait *Romeo ve Juliet* (1591-1596) adlı oyunun bir kısmında yer alan parodide geçen ifadelerde de aynı korkuların devam ettiğini görmek mümkündür (Shakespeare, *Romeo ve Juliet*, Oyun V, Sahne II.). Shakespeare'nin damadı olan Thomas Nash da yazdığı *Ölüme Davet* isimli sonede o zamanlar yaşamın dokusunu bozan hastalık korkusunu canlı şekilde tasvir etmiştir (Bullen, 1889, s. 25).

Daniel Defoe tarafından *Veiba Yılı Günüliğü* başlığı ile kaleme alınan eser Büyük Britanya'da 1665'te patlak veren son ve en şiddetli hıyarcıklı vebayı anlatıyor olsa daha önce yaşanan Kara Ölüml'lü günlerin korku dolu izlerini bünyesinde barındıran çarpıcı örnekler arasındadır. Salgın sonrası dönem zihniyetinin ve kültürünün yeniden şekillenmeye başladığı böyle bir ortamda şan, şöhret, makam, servet fark etmeksizin insanların kendilerine iyi bir ölüml hazırlamalarını öğütleyen ahlak ve erdem ile çerçevlenmiş temalar edebiyatın da ana konularından birisi haline gelerek çeşitli başlıklar altında sıkça işlenmeye başlamıştır. Maalesef İşkoçya ve Galler tarafında yazı kültürünün İngilizler kadar gelişmemesi ve dil anlamında da İngilizcenin baskısı altında olmaları sebebiyle çok fazla türdeş metinler oluşturamadıklarını da belirtmemiz gerekmektedir.

Gerek tablo çalışmalarına gerekse de edebi eserlere bakıldığında bu büyük salgının önemli bir etkisi de herkesin ölüml karşısında eşit olduğu ve yarın kimsenin olmayacağı fikrini zihinlere taşımış olmasıdır. Bu noktanın altını kalın çizgilerle çizen Johan Huizinga, *Ortaçağ'ın Günbatımı* ismiyle yayınladığı çalışmasında "Hiçbir dönem, Orta Çağ'ın sonunda olduğu kadar ölüml fikrine bu kadar vurgu ve tumturak yüklememiştir" derken ölüml eşitliği konusunda şu güçlü soruyu dillendiriyor: "Dünyayı bir gün ünleriyle doldurmuş olanlar şimdi neredeler?" (Huizinga, 1997, s. 198-199).

Ölüml gerçeğinin zihinlerde böylesine sağlam bir yer edindiği bu süreçte ortaya çıkan en büyük dışavurum ise *Ölüml Dansı* (Dance Macabre/Dance of Death) olmuştur (Genç, 2011, s. 142; Serdar&Özer, 2019, s. 69-74). Ölüml Dansı kavramının döneme hâkim olan psikolojik süreci anlama açasından oldukça önemli olduğunu belirten Huizinga eserinde çarpıcı tespitlere yer vermeye devam etmektedir:

Bu türetilmiş sıfat, bizim açımızdan öylesine karakteristik bir nüansa sahiptir ki, Ortaçağ'ın sonuncu yüzyıllardaki ölüml bakışı bu kelimeyle niteleyebiliyoruz. Sonuncu kalıntıları köy mezar kitabelerinde bulduğumuz bu "macabre" ölüml kavrayışı, Ortaçağ'ın onunda bütün bir dönemin düşüncesinin ifadesi olmuştur. Ölümlün temsiline, sanrılı ve fantastik olan yeni bir unsur, müthiş hayalet korkularından kaynaklanan bir titreme eklenmiştir. Egemen dinsel düşünce, bu unsuru ahlakileştirmiş, onu memento mori (özümlünü hatırla) haline dönüştürmüş, ama bu temsilin hayalet karakteri tarafından üretilen dehşeti hatırlama özelliğini memnuniyetle kullanmıştır. Ölüml dansının etrafında, tıpkı onun gibi ahlak korkuluğu ve ahlaka davet olarak kullanılabilen bazı bitişik kavramlar toplanmıştır. (Huizinga, 1997, s. 208-209).

Ölüml Dansı tasvirlerinin bilinen en eskisi 1424-25 yılında Paris'teki *Saint Innocents* (Aziz Masumlar) mezarlığının duvarlarında yer alan *La Dance Macabre* görselidir. XVII. yüzyılda tahrip edilen tasvirlerle ilişkin Parisli matbaacı Guyot Marchant'ın günümüze ancak bir örneği ulaşabilen, 1485 tarihli ahşap gravürü tek bulgu niteliğindedir (Henry, 1993, s. 143).

Ölüml dansı üzerine tespitlerini sürdüren Huizinga, canlıları aramak üzere kırk kere gelen dansçının başlangıçta "özüml değil" etleri dökülen ceset halindeki "ölü olduğunu" belirtirken zaman içerisinde bunun iskelete (Holbein, 1820, s. 44, 60, 62-63, 69) dönüşerek ölümler dansından ölüml dansına evrilme sürecinin başladığını ayrıntılı şekilde açıklamaktadır (Huizinga, 1997, s. 211). Kara Ölüml'den sonraki süreçte insanların ölüml gerçeğini hiç bu kadar enselerinde hissetmediklerini çarpıcı şekilde dışa vuran Ölüml Dansı, hiyerarşık sıraya uygun şekilde Papa ile başlar ve imparator, kardinal, patrik, soylu ve serf ile devam ederek, sırayla herkese ölüml karşısında unvan, şan ve şöhretinin hiçbir işe yaramayacağını oldukça

ironik bir biçimde anlatır. Ölü ve canlıların karşı karşıya geldiklerinde diyalogları sekizer dizeden oluşur ve genelde son anlarını yaşadıklarını fark edenlerin sözlerinde çaresizlik ve pişmanlık hâkimdir. 1435-1440 arasında kaleme alınan ve benzer temalarla örölmüş olan *Solucanlar ve Beden Arasındaki Anlaşmazlık* başlıklı anonim bir İngiliz şiiri: “Büyük ölüm mevsiminde, Hala veba olan sondre hastalıkları” dizeleriyle başlarken pişmanlığın faydasız olduğu ve özellikle tüm bedenlerin benzer yönde kaderi paylaşacakları üzerinde duran diğer bir çarpıcı örneği sunmaktadır (Cohen, 1973, s. 29). Tıpkı Avrupa gibi Büyük Britanya’da da salgından sonraki süreçte yaşanan zihinsel dönüşümün de ne boyutlarda olduğunu göstermesi bakımından oldukça çarpıcı olan “eşitlikçi ölüm” düşüncesi karşısında insanlar ya teselli bulmakta ya da sonunu düşünerek titremekteydi. Kara Ölüm’den sonraki süreçte yapılan heykellere, resimlere, gravürlere, edebi eserlere, dinsel metinlere ve nihayetinde en somut dışavurum olan ölüm dansına kadar her şeyde hayatın merkezine yerleşen ölüm gerçekliğine/eşitliğine vurgu yapmayan çalışmalar tam anlamıyla tamamlanmış sayılmazlardı.

Maddi ve manevi hayat üzerinde Kara Ölüm’den sonraki süreçle birlikte yaşanan gelişmeler yukarıda belirtildiği üzere dikkat çekici bir seyir alırken ortak iletişim aracı olarak kullanılan dilde de önemli gelişmeler olmuştur. Zira Kara Ölüm’ün sınıf ayrımı tanımadan, zengin-fakir, okumuş-okunamış Orta Çağ dünyasındaki her zümreyi en azından ölümden eşitlemesinin kültürel hayata da yansımaları olmuştur. Pek çok fakir ve eğitimsiz insan salgına yenik düşerken okuma yazma bilen taifenin önemli bir kısmı da kendini bu felaketin pençesinden kurtaramamıştır (Cobban, 1969, s. 220-221). Eli kalem tutan, iyi eğitim görmüş insanların önemli bir kısmının hayatını kaybetmesi ironik biçimde İngilizcenin kullanımının genişlemesi bakımından büyük bir şans gibi durmaktadır. Çünkü saray ve çevresi Fransızca, kilise formal olarak Latince ve sadece avam ulusal dilleri olan İngilizceyi kullanmaktaydı. Bu büyük felaket sonucunda entelektüel açıdan iyi yetişmiş insanların düşen sayısı, İngilizceyi sadece avamın iletişim aracı olmaktan çıkartarak entelektüel sınıfların da iletişim dili haline getirmiştir. Aşağıda verilen tabloda Kara Ölüm’le birlikte Ada’da İngilizce kullanımının arttığı ortaya konulmaktadır.

Tablo 2. İngiltere’de Kara Ölüm’le birlikte soylu ve okumuş kesim arasındaki dil kullanımının Fransızca ve Latineden İngilizceye doğru yöneldiği gösterilmektedir (Tuchman, 1978, s. 195,512; Crawford, 2014, s. 128-129; Spielvogel, 2015, s. 322, 324; Wallece, 2016, s. 175-175-179; Dawson&Watson, 1991, s. 55; Singman, 1999, s. 147).

	Kral ve Soyluların	Kilise Dili	Yazı Dili	Avamın Dili
1350	Fransızca	Latince	Latince-Fransızca	İngilizce
1410	İngilizce	Latince	Latince- İngilizce	İngilizce
1460	İngilizce	Latince	İngilizce -Latince	İngilizce

Genel gidişattan anlaşılacağı üzere Kara Ölüm sonrasında avam dışındaki grupların da İngiltere tarafında ulusal dile yöneldiği görölmektedir. Çünkü üst soylu kesimlerin, yönetici elitlerin ve din adamlarının ana dilleri olmayan Latince ve Fransızcaı öğrenebilmeleri için çok uzun bir süre eğitim almaları gerekmektedir. Dolayısıyla salgın sonrası süreçte bu pek mümkün olmayınca sıradan insanların gündelik hayat içerisinde kullandıkları ulusal dillerin diğer sınıflarca da benimsenmesi ve yaygınlaşması kolaylaşmıştır. Temel anlamda üç sınıftan oluşan İngilizlerin salgın sonrası süreçte ulusal dillerine yönelmesi halk ile elit kesimleri en azından ortak dilde buluşturmuştur. Ve fakat

İskoçya ve Galler tarafında ise İngiltere'de olumlu anlamda cereyan eden dilsel bütünlüğün tersine gelişmeler yaşanmıştır. Zira ulusal dilleri olan Galce-Keltçe kullanımı bu büyük felaket sonrasında hızla düşmeye başlamıştır. İngiltere ile sınırlı kalmayan İngilizce kullanımına yönelik eğilim her ne kadar siyasi ve ekonomik baskılar neticesinde de olsa Galler'in büyük kısmı ile İskoçya'nın belirli bölgelerine kadar yayılmıştır. Ancak tek neden bu değildir. Salgından sonraki süreçte iyi eğitim görmek isteyen İskoç ve Gallerli öğrencilerin İngiltere'ye gitmeleri, İngilizcenin bu memleketlerin entelektüel sınıfları arasında da kullanılmaya başlanmasını sağlamıştır (Jillings, 2003, s. 88-89, 100-101). Dolayısıyla İngiltere tarafında yaşanan halk ile elitlerin ulusal dilde birleşmesi İskoçya ve Galler'de tersi yönde bir durumu ortaya çıkartarak İngilizcenin bu memleketlerde de güç kazanması durumunu ortaya çıkartmıştır. Açık şekilde Fransızca ve Latince kullanımı, İngilizce karşısında gerilemeye başlamıştır (Tuchman, 1978, s. 195, 512). Bu doğal sonuç diğer Avrupa memleketlerinde de yaşanmıştır ve salgın sonrası süreçte ulusal diller Latince karşısında yükselişe geçmiştir.

Bu noktada kiliseye ve eğitim dili olan Latinceye özel bir parantez açmak gerekmektedir. McNeill'in de dikkat çektiği üzere salgın sonrası mevcut durumda her ne kadar kilisede Latince resmi dil olarak kullanılmaya devam etmiş gibi görünüyorsa da ölen ya da kaçan din adamlarının yerine yeni gelenlerinin çoğunluğunun düşük eğitim seviyesine sahip olması, çoğu zaman bilmedikleri ya da zorlandıkları Latince yerine yerel dillerini tercih etmelerine sebep olmuştur (McNeill, 1976, s. 162). Latince konuşanların sayısının düşmesi karşısında kilise gönülsüzce de olsa ulusal dillerinde konuşan, yazan çizen isimleri bünyesine katmayı sürdürmüştür. Bunun sonucunda da kilise kadrolarını dolduran yeni ruhban sınıfının önemli bir kısmı salgın sonrası süreçle birlikte Latince duaları dahi ezberleyememişlerdir. Ancak İskoçya'da ise tersi yönde bir durum yaşanmıştır ve İngiltere'nin aksine din adamlarının entelektüel seviyeleri salgın sonrasında hızla artmaya başlamıştır (Jillings, 2003, s. 101). İskoçyalı din adamlarının sayısının az olması ve görünüşe göre bu dile (Latince) sahip olanlarının salgından pek etkilenmemesi bu sonucu ortaya çıkartmış gibi durmaktadır.

Latincenin Kara Ölüml'nden sonraki süreçte suskunluğa bürünmesi, Aristoteles ve diğer önemli isimlerin eserlerinin İngilizceye çevrilmeye başlamasına da neden olmuştur. Dolayısıyla eğitim dilinin Latince ve Fransızcadan İngilizceye doğru yönelmesinin en büyük sonucu bu alanın (eğitilmiş olan) mutlu azınlığın tekelinden çıkarak halka doğru yayılması gibi büyük bir gelişmeyi tetiklemiş olmasıdır. O günlerde yaşamış olan ve pek tabii iyi bir Latinceye sahip olduğu anlaşılan bir müellifin belki eski günlerdeki itibarını özlediği içindir bilinmez bu duruma oldukça içerlediği şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Bugünlerde eğitim eski saflığını kaybetti, Latin dilinin inceliği yok oluyor artık, okullarda laf ebesi sofistlerin kuru gürültüsü duyuluyor." (Nikiforuk, 2016, s. 82). Ada'da kullanılan İngilizcede ise *Midlands* ağız baskın gelmeye başlamıştır. Çünkü bu bölgenin hinterlandının ve nüfusunun fazla olması, ticari anlamda gelişmişliği, Geoffrey Chaucer gibi ünlü bir ismin bu ağızda eserler ortaya koyması ve nihayetinde İngiltere'de ilk baskılı kitabı yapan kişi olan William Caxton'un (1476) da bu söylem tarzını benimsemesi önemli etkenler olmuştur (Dawson&Watson, 1991, s. 55). Günümüz dünyasında ortak iletişim aracı olarak kabul gören İngilizcenin tarihi seyir içerisinde özellikle kendi toplumu ve hinterlandında yaygınlaşmaya başlamasındaki kritik evre ise büyük ölçüde Kara Ölüml'ün ortaya çıkarttığı yeni toplumsal dinamiklerle birlikte oluşmuştur.

Kara Ölüm'den önce insanların hayatları sakindi ve herkesin olağanüstü bir durum olmadıkça gündelik hayat içerisinde yapacakları belliydi. Zaman kavramı ise oldukça fazla olan dini bayramlar ile hasat zamanlarına göre düzenlenir ve insanlar bunlar üzerinden planlar yaparlardı. Ancak bu büyük salgın insanların klasik zaman algısını da değiştirerek bunun yerine "tüccar zamanı" denilen yepyeni bir olguyu yerleştirdi (Nikiforuk, 2016, s. 79; Gottfried, 1983, s. 141). Yeni zamanın olgusu Kara Ölüm'ün bitişiyle birlikte şekillenmeye başlayan düzenin bir sonucuydu. Artık eskiden olduğu gibi ölesiye ve sınırsızca çalışmak yoktu. Çünkü insan sayısı düşmüştü ve emek değerli hale gelmişti. Endüstri üretiminin ve tüketiminin artması bunda belirleyici olmuştu. Salgın sonrası gündelik hayatın bütün ritminin akrep ve yelkovanına göre atmaya başladığı bir ortamda işler şansa da bırakılmazdı. Bundan dolayı coğrafyaya yeniden şekil verme arayışları giderek güç kazandı. Hareket serbestisi üst seviyelere çıkan ve her ne olursa olsun daha kısa zamanda daha çok üretmeye ve satmaya yeminli olan tüccar sınıfı bu gelişmelerin başını çekmekteydi. Kuşkusuz bunları yapabilmek için karşılaşılan problemlere ve iş gücü kısıtlılığına karşın bir kısım teknik çözümler üretilmesi de gerekiyordu. Gottfried da bu noktaya dikkat çekerek, çok haklı şekilde teknoloji ve nüfusun azalması arasında doğrudan bir korelasyon olduğunu söyler ve ekler "insan kıtlığı Orta Çağ icadının anasıdır." (Gottfried, 1983, s. 141-142). İnsan kıtlığının nasıl bir ilerlemeye neden olduğuna baktığımızda ise dikkat çekici somut bulgularla karşılaşmaktayız. Çünkü Orta Çağ dünyasının hammaddesi insandı. Gündelik hayatın çarkları güçlü kollara sahip insanlar tarafından hareket ettiriliyordu. Bu insanların önemli bir kısmının salgın sonrasında olmayışı onların kolları ile yaptıkları işlerin yavaş yavaş yeni teknik aksamlarla yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarttı. Örneğin bütün bir Ada boyunca salgın sonrasında sayıları hızla artan ve hatta bugün bile kimisinin ayakta durduğunu bildiğimiz su ve yel değirmenleri buna bir örnektir (Dunn, 2000, s. 79; Langdon, 2004, s.46-47). On beşinci yüzyılla birlikte su pompalarında ve teknik aksamda sağlanan gelişmeler maden işletim sahalarında çalışanların güvenliğini artırırken üretim katsayısını da geliştiren bir başka yenilik olmuştur (Gottfried, 1983, s. 142). Gemilere mal yükleme ve boşaltımında on insan kuvvetini sağlayan yeni halat makaraları ve çarkları geliştirilmeye başlanmıştır. Tekstil endüstrisi (dokuma tezgâhları) ise hızla gelişim sahası bulmuştur. Hırsın giderek arttığı böyle bir ortamda ise silahlanma yarışa da kaçınılmazdı ve bu açıdan bakıldığında ateşli silahlar (misket tüfeği) teknolojisindeki gelişmeler de kayda değer ilerlemelerdendir. Tüm bu örneklerden anlaşılacağı üzere Kara Ölüm'den sonra Büyük Britanya'da her anlamıyla ciddi bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır.

SONUÇ

Kara Ölüm 1347-1352 yılları arasında pandemi seviyesine ulaşan ve dünya genelinde on milyonların ölümüne neden olan büyük veba salgınıdır. Büyük Britanya adası da Avrupa gibi Kara Ölüm'ün etkisi altına aldığı bölgeler arasındadır. Büyük Britanya'ya, İngiltere üzerinden 1348 yılının son döneminde (Calais-Melcombe Regis liman hattı üzerinden) giriş yapan Kara Ölüm, bölgede dört yıl boyunca etkili olmuştur. Ada'nın en kalabalık ve gelişmiş tarafını oluşturan İngiltere veba salgını süresince milyonu geçen can kayıplarıyla karşılaşmıştır. Galler, Ada'nın en az nüfusa sahip tarafı olmasına rağmen sahip olduğu nüfusun yarısı ile vebaya en fazla kurban veren yer olmuştur. Vebanın en son ulaştığı yer olan İskoçya ise İngiltere ile Galler'e kıyasla daha az can kaybıyla bu süreci tamamlayan bölgedir.

Büyük Britanya'da nüfusun veba sonucu önemli ölçüde seyrekleşmesi ciddi değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu noktadan bakıldığında İngiltere, Galler ve İskoçya açısından salgının taşıdığı anlam bazı noktalarda farklı iken gündelik hayatı ilgilendiren alanlarda da benzer boyutlarda olmuştur. Durumun anlaşılması her ne kadar zor olsa ve elde edilen bilgilerin çoğunluğu İngiltere tarafından geliyorsa da, Büyük Britanya insanının sonuçta aynı adayı paylaşması onların bu felaket sonrasında benzer hikyeleri yaşamalarına da neden olmuştur.

Kara lm'n gündelik hayatın ritmini değiştirdiği ve bir yanıyla da fakir halk kitesinin standartlarını yükselttiği ilk alan yeme-içme düzeni üzerine olmuştur. Kara lm'n kaynakları değil insanları azalttığı dşnldğnde fakir halk kitesinin salgın sonrası süreçte diyet kodekslerinin ve tkretim alışkanlıklarının değişerek daha iyi bir hal alması Şaşırtıcı olmamıştır. Salgın sonrası süreçte bu kesimin emeğinin değerli hale gelmesi onların özellikle tkretim mallarına daha rahat ulaşmalarını sağlamıştır. Ada halkının salgın sonrası süreçte standartlarının yükseldiği bir diğer alan ise hijyen ve sağlık Şartlarında olmuştur. Kara lm'den sonra hastalığın hijyen sorunu olduğunun farkına varılması Londra'dan başlayarak Ada geneline genişleyen sağlık teşekkülü ve bu yönde çıkartılan yasalar ile gelişmeye başlamıştır. Ancak olumsuz gelişmeler de meydana gelmiştir. Salgın süresince yetenekli mühendis, mimar ve ustaların hayatını kaybetmesi ve yerlerine yenilerinin gelmemesi uzun süreçte yapı tekniği ve mimarisinde ciddi bir gerilemeye de neden olmuştur.

Kara lm'n insanların zihin dünyasında yaptığı büyük etki ise dönem sanatı ve edebiyatına yansımıştır. Özellikle yapılan tablolar ve oluşturulan edebi eserlerin hepsinde ölüm teması ana konulardan birisi haline gelmiştir. Salgın günlerinde ölümden kimsenin kaçamadığı ve bu anlamıyla herkesin ölüm karşısında eşit olduğunun anlaşılması ise zihinsel yapıda ciddi bir değişimin hazırlayıcısı olmuştur. Özellikle din adamları, krallar ve soyluların vebalı günlerde tıpkı sıradan insanlar gibi hayatını kaybetmesi bu düşüncenin çıkış noktası olmuştur. Veba ile gelen ölüm eşitliği düşüncesinin somut hali ise adına "lm Dansı" denen süreçle ortaya konmuştur. On beşinci yüzyılla birlikte lm Dansı gravürleri yapılmaya ve çeşitli yerlerde asılmaya başlanmıştır.

Kara lm'den sonraki süreçte Büyük Britanya genelinde İngilizenin ortak iletişim dili halini alması ise sosyokültürel hayatta yeni bir değişim meydana getirmiştir. İngiltere tarafında normal zamanda bile sayıları az olan eğitimli kesimin, salgın süresince büyük oranda etkilenmesi, avam ile soylu kesimin ulusal dilde buluşmasını sağlamıştır. Gündelik hayatta yönetici ve soylu elitlerin Fransızca, kilisenin de Latince kullanması salgından sonra giderek azalmış ve ulusal dilin kullanımı artmıştır. Ancak bir tezatlık olarak görünse de İskoçya ve Galler tarafında da (eşitli nedenlerden dolayı) ulusal dilleri yerine İngilizce kullanımı salgından sonraki süreçte giderek artmaya başlamıştır. Adada salgın sonrası süreçte gündelik hayatın değişime uğradığı son alan ise uğraşılan ticari faaliyetler ve buna bağlı zaman algısında olmuştur. Özellikle eskisi kadar kalabalık olmayan Adada tarıma duyulan ihtiyacın azalması yn dokuma tezgahlarının artmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak da ticaretin önem kazanması, adına "tüccar zamanı" denilen kısa sürede çok fazla mal satmak anlamına gelen yeni bir olguyu ortaya çıkartmıştır. Aynı zamanda vebanın yol açtığı insan gücü krizini de aşmak gerekiyordu. Dolayısıyla teknik gelişmelere her zamankinden fazla ihtiyaç duyulması bu alanda da yenilikleri ortaya çıkartmıştır. Sonuç olarak tüm bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Kara lm'den sonraki uzun süreçte

Büyük Britanya’da gündelik yaşam ciddi bir değişime ve dönüşüme uğrayarak yeni bir şekil almaya başlamıştır.

SUMMARY

The Black Death is the name of the plague that displays the pandemic properties and causes the highest mortality rate over the population. The great pandemic plague which began in China at the end of 1330 affected all over the world, especially the Asia middle east, Asia Minor, North Africa and Europe between 1347 and 1352. It ended the life of millions people in a short period of time. The plague spread to Europe through Italy and Britain was not saved from this plague even if it is an island. The Black Death affected the island in a short period of time. Nearly half of the population at the island lost their lives (though the rates varried in England, Scotland and Wales) due to the Black Death between 1348-1352. The deaths led to the important changes in Wales and Scotland. For the people who managed to survive after the Black Death, even though lots of things were lost, gains were also the case as well. The Black Death in this context brought about important changes in the daily lives of the people living in Great Britain.

The fact that the Black Death targeted not the resources but people caused a dramatic decline in the population of Great Britain as at that time its population was relatively large. This led in general to an increase in the value of the lives of the comoners. Accordingly, a rise in the standard of their lives including daily diets, consuming habits, their clothes, their income, the houses they lived in and the start of their gaining estates.

To be more clear, after the Black Death, the share in the cake increased for the commoners both qualitatively and quantitaively. Another point that raised the standards of living of the commeners after the Black Death is their health conditions and general hygiene. Upon understanding the epidemic was related to hygiene, new regulations were used throughout the island, starting from England and health organizations were developed further.

However the loss of the lives at the notable masters, artists and educated people of the time deeply affected the architecture, art, literature and intellectual cycles of the period. The death of the talented masters of architecture led to a backward move in society, and the reality of death became more apparent.

As the population of the island was less dense, the need for agriculture became less and this in turn influenced the wool looms. Accordingly, a new phenomenon called the “merchant time” emerged, which meant selling more goods in a shorter time. At the same time, it was necessary to overcome the manpower crisis caused by the plaque. Therefore, technical developments ensued, as new developments were needed in every aspect of life. As all these make clear, the result was that the Black Death caused radical changes in the daily life in Great Britain.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftr.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yok
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma, Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeler Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje kodu: 2018-1TP3-2854).
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	The study was supported by Mersin University Scientific Research Projects Unit (Project code: 2018-1TP3-2854).
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Bailey, M. (1988). The rabbit and the medieval east anglian economy. *The Agricultural History Review*, 36(1), 1-20.
- Barry, S. & Gualde, N. (2006). La plus grande epidemie de l'histoire. *L'Histoire*, (310), 37-60.
- Benedictow, O. (2006). *The black death 1346-1353*. New York: Boydell Press.
- Bisgaard, L. ve Sondergaard L. (Ed.). (2009). *Living with the black death*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Braid, R. (2010). Economic behavior, markets and crises. the english economy in the wake of plague and famine in the 14th century. Simonetta Cavaciocchi (Ed.), *Economic and biological interactions in pre-industrial Europe from the 13th to the 18th centuries* içinde (s. 335-372). Floransa: Firenze University Press.
- Bullen, A. H. (Ed.). (1889). *Lyrics from the dramatists of the Elizabethan age*. Londra: J.C. Nimmoi.
- Byrne, J. B. (2006). *Daily life during the black death*. Londra: Greenwood Press.
- Campbell, B. (2000). *English seigniorial agriculture 1250-1450*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cannon, J. (2014). *Medieval Church architecture*. Londra: Shire Publications.
- Carlin, M.&Rosenthal, J. T. (Ed.). (1998). *Food and eating in medieval Europe*. Londra: The Hambledon Press.
- Cobban, A. B. (1969). *The king's hall within the university of cambridge in the later middle ages (Cambridge studies in medieval life and thought: third series, volume 1)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, K. (1973). *Metamorphosis of a death symbol: The transi tomb in the late middle ages and renaissance*. Berkeley-Los Angeles-Londra: University of California Press.
- Comper, F. M. M. (Ed.). (1917). *The book of the craft of dying, and other early English tracts concerning death*. Londra-New York: Longmans, Green.
- Crawfurd, R. (1914). *Plague and pestilence in literature and art*. Oxford: Clarendon Press.
- Dafydd Ap Gwilym (1982). *The poems*. (R. M. Loomis, Çev.). New York-Binghamton: Center for Medieval and Early Renaissance Studies.
- Davis, D. E. (1986). The scarcity of rats and the black death: an ecological history. *The Journal of Interdisciplinary History*, 16(3), 455-470.
- Dawson, I. & Watson, P. (1991). *Medieval realms 1066-1500*. Londra: Oxford University Press.
- DesOrmeaux, A. L. (2007). *The black death and its effect on fourteenth and fifteenth-century art*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Louisiana State University, Louisiana.
- Dols, M. W. (1974). Plague in early Islamic history. *Journal of the American Oriental Society*, 94(3), 371-383.
- Dunn, J. M. (2000). *Life during the black death*. San Diego: Lucent Books.
- Dyer, C. (1988). Changes in diet in the late middle ages: The case of harvest workers. *The Agricultural History Review*, 36(1), 21-37.
- Dyer, C. (2002). Small places with large consequences: the importance of small towns in England, 1000-1540. *Institute of Historical Research*, 75(187), 1-24.
- Freeman, H. (2016). *The black death a history from beginning to end*. Middletown: D.E. Press.

- Gardner, A. (1951). *English medieval sculpture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gasquet, F. A. (2008). *The black death of 1348 and 1349*. Londra: G. Bell Press.
- Gecser, O. (Ed.). (2011). *Promoting the saints: cults and their contexts from late antiquity until the early modern period; essays in honor of Gbor Klaniczay for his 60th birthday*. Budapeşte: CEU Press.
- Gelpi, A. P. (1998). Saint Sebastian and the black death. *Vesalius*, 4(1), 23-30.
- Ge, . (2011). Kara lm: 1348 veba salgını ve ortaağ avrupa'sına etkileri. *Tarih Okulu*, S. X, 123-150.
- Geoffrey Chaucer. (2018). *Canterbury hikayeleri*. (N. Ağıl, ev.). İstanbul: Y.K.Y.
- Gisselberg, S. (2012). Satire in the triumph of death: Pieter Bruegel and humanism. *Proceedings of The National Conference On Undergraduate Research*. 901-909.
- Gottfried, R. S. (1983). *The black death: natural and human disaster in medieval Europe*. Londra: Macmillan Publishing.
- Hatcher, J. (1994). England in the aftermath of the black death. *Past and Present*. 144(1), 3-35.
- Hecker, J. F. K. (1850). *The epidemics of the middle ages*. (B. G. Babington, ev.). Pennsylvania: University of Pittsburgh Press.
- Henry Knighton. (1995). *Knighton's chronicle, 1337-1396*. Oxford Medieval Texts. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Henry, F. G. (Ed.). (1993). *Fls: On the margins of French Literature*. Amsterdam-Atlanta: Brill Rodopi.
- Herlihy, D. (1997). *The black death and transformation of the west*. Londra: Harvard University Press.
- Hilton, W. (1988). *The ladder of perfection*. (L. S. Price, ev.). Londra: Penguin Classics.
- Holbein, H. (1820). *The dance of death*. Pensilvanya: Pittsburgh Üniversitesi.
- Horrox, R. (1994). *The black death*. Manchester: Manchester University Press.
- Huizinga, J. (1997). *Ortaağın gnbatı*. (M. A. Kılıbay, ev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Jillings, K. (2003). *Scotland's black death: the foul death of the English*. Gloucestershire: Tempus.
- John Fordun. (1872). *John of Fordun's chronicle of the Scottish nation*. (F. J. H. Skene, ev.). Edinburg: Edmonston and Douglass.
- Karaimamoğlu, T. (2017). Ortaçağ Avrupası'nda tıp kültürü ve gelişmeleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3(2), 44-61. DOI: 10.21551/jhf.316625.
- Kowaleski, M. (2006). A consumer economy. Rosemary Horrox & Mark Ormrod (Ed.), *A social history of England, 1200-1500* içinde (s. 238-250). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kralik, C. M. (2013). *A matter of life and death: forms, functions and audiences for "the three living and the three dead" in late medieval manuscripts*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Toronto, Toronto.
- Langdon, J. (2004). *Mills in the medieval economy: England, 1300-1540*. Oxford: Oxford University Press.
- Luders, A. (Ed.). (1810-1828). *Statutes of the realm 1101-1713*. Londra: Dawsons of Pall Mall.

- Marshall, L. (1994). Manipulating the sacred: Image and plague in renaissance Italy. *Renaissance Quarterly*, 47(3), 485-532.
- McNeill, W. H. (1976). *Plagues and peoples*, Cleveland: Cleveland Press.
- Mellon, J. (2008). *The Virgin Mary in the perceptions of women: mother, protector and queen since the middle ages*. Londra: McFarland Company.
- Nikiforuk, A. (2016). *Mahşerin dördüncü atlısı: salgın ve bulaşıcı hastalıklar tarihi*. (S. Erkanlı, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nohl, J. (2006). *The black death: a chronicle of the plague*. Pennsylvania: Westholme Press.
- Platt, C. (1997). *King death*. Toronto: University of Toronto Press.
- Prior, E. S. (1905). *Cathedral builders*. Londra: Seeley ve Co. Limited.
- Prior, E. S.&Gardner, A. (1912). *Medieval figure-sculpture in England*. Londra: Cambridge University Press.
- Riley, H. T. (1868). *Memorials of Londra and Londra life in the XIIIth XIVth and XVth centuries*. Londra: Longmans Green Co.
- Serdar, M. & Özer, G. (2019). Aziz Anthony ateşinin orta çağ avrupa toplumuna etkileri. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 3(1), ss.67-76, Doi: 10.30913/alinterisosbil.471349.
- Singman, J. L. (1999). *Daily life in medieval Europe*. Londra: Greenwood Press.
- Slater. T. (Ed.). (2017). *Towns in decline, ad 100–1600*. New York: Routledge.
- Spielvogel, J. J. (2015). *Western civilization: volume B: 1300-1815*. Boston: Cengage Learning
- Stone, L. (1955). *Sculpture in Britain: the middle ages*. Baltimore: Penguin Books.
- Sussman, G. D. (2011). Was the black death in India and China? *Bulletin of the History of Medicine*, 85(3), 319-355.
- Throp, C. (Ed.). (2018). *The horrors of the bubonic plague*. Minnesota: Capstone Press.
- Tuchman, B. W. (1978). *A distant mirror: the calamitous 14th century*. New York: Ballantine Books.
- Underhill, E. (Ed.). (1922). *The cloud of unknowing*. Londra: St. Mary's Hermitage Press.
- Vanneste, S. F. (2010). *The black death and the future of medicine*. (Yayımlanmamış yüksek lisan tezi). Wayne State University, Detroit-Michigan.
- Wallece, D. (Ed.). (2016). *Europe A literary history 1348-1418*. C. I. Londra: Oxford University Press.
- William Langland (1988). *Piers plowman: the b version-will's visions of piers plowman, do-well, do-better and do-best*. George Kane ve E. Talbot Donaldson (Ed.), Londra: The Athlone Press.
- William Shakespeare (2012). *Romeo ve Juliet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Williams, A & Best, N. (1995). *Medieval Britain*. Londra: Weidenfeld ve Nicolson Ltd.
- Williams, E. C. (1942). Mural paintings of the three living and the three dead in England. *British Archaeological Association*. (7), 31-40.
- Woolgar, C. M. Serjeantson, D. & Waldron, T. (Ed.). (2006). *Food in medieval England: Diet and nutrition*. Oxford: Oxford University Press.
- Ziegler, P. (1993). *The black death*. Gloucestershire: Sutton Pub. Ltd.

Hellen ve Roma Dünyasında *Patronus-Cliens* İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Ümran Ozan Karahan
Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
ozan.karahan@usak.edu.tr

Öz

Patronus-cliens ilişkisinin kökeni Roma'nın kurucusu olarak bilinen Romulus'a kadar dayandırılmaktadır. Roma dünyasında kimi zaman bireyler kimi zaman topluluklar güçlü nüfuza sahip kişiler tarafından korunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun yanı sıra kentler, Roma *senatusuna* erişim sağlayabilmek için en hızlı ve etkin bir yöntem olarak bu sisteme dâhil olmuşlardır. Kentler, *senatusta* kendi istek ve şikâyetlerini etkili bir şekilde dile getirsinler diye bir hamiye ihtiyaç duymuşlardır. Bazen kentlere Romalı yöneticiler, ağır yükümlülükler yüklemekteydiler. Bu nedenle bu ağır yükümlülüklerle maruz kalmamak için yöneticilerin yanaşması olmayı tercih etmişlerdir. Kent konseyinin talebi doğrultusunda hami olarak *senatusta* etkili olabilecek bir isim seçilmekteydi. Seçilen elçilerin aracılığıyla bu talep hamiye iletilirdi. Talep karşılık görürse hami-yanaşma ilişkisi başlardı. Hami-yanaşma ilişkisinde karşılıklı yükümlülükler yer almaktaydı. Bu ilişki gayri resmi bir ilişki olduğu için hukuki bir yaptırım söz konusu değildi. Senatörler için hami-yanaşma ilişkisi itibar meselesiydi. Karşılıklı menfaat ilişkisine dayanan himaye sistemi Roma'nın geniş topraklarında yaygın olarak görülmekteydi. Antik kaynaklar, onurlandırma yazıtları ve *tabulae patronatuslar* bu sistem hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Batı Anadolu'da yer alan çok sayıda kent kendisine çeşitli nedenlerle hami ya da hamiler seçmiştir. Kimi zaman halka karşı iyi niyet beklentilerinin karşılanması için kimi zaman da yöneticinin verebileceği zararlardan korunmak için önemli isimleri kendilerine hami olarak seçmişlerdir. Biz de bu çalışmamızda Hellen ve Roma dünyasında bulunan olgulardan biri olan *patronus-cliens* kavramları hakkında, epigrafik, antik ve modern kaynaklara dayanarak değerlendirmede bulunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hami, yanaşma, *senatus*, *tabulae patronatus*.

Patronus-Cliens Relationship in Hellen and Roman World

Abstract

The origin of the *patronus-cliens* relationship go back to Romulus, who is known as the founder of Rome. In the Roman world, sometimes individuals felt the need to be protected by people with strong influence. In addition, the cities were included in this system as the fastest and most effective method to access the Roman Senate. The cities needed a *patronus* so that they could express their wishes and complaints effectively. Sometimes Roman rulers imposed heavy obligations on the cities. For this reason, they preferred to be the *cliens* of the

Gönderim Tarihi / Sending Date: 07/03/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 21/09/2020

managers in order not to be exposed to these heavy obligations. This request would be forwarded through the chosen delegates. If the demand was met, the *patronus-cliens* relationship would start. Mutual obligations were involved in the *patronus-cliens* relationship. As this relationship was an informal one, there was no legal sanction. For the senators, the *patronus-cliens* relationship was a matter of reputation. The patronage system based on mutual interests was widespread in the vast territories of Rome. Ancient sources, honorary inscriptions and *tabulae patronatus* provide detailed information about this system. Numerous cities in Western Anatolia have chosen a *patronus* or more than one *patronus* for themselves for various reasons. They have chosen important names as their *patronus*, sometimes in order to meet their expectations of goodwill against the people, and sometimes to protect them from the damages that the ruler can cause. In this study, we will try to evaluate the concepts of *patronus-cliens*, one of the facts in the world of Hellenistic and Roman, based on epigraphic, ancient and modern sources.

Keywords: Patronus, cliens, senatus, tabulae patronatus.

GİRİŞ

Patronus-cliens ilişkisi Roma tarihinin en karakteristik özelliklerinden biridir. Kuruluşundan geç antik döneme ve hatta ötesine kadar giden bir sistemdir. Bir biçimde Roma'nın kuruluşundan itibaren başlamış ve çöküşüne kadar devam etmiştir. Tarihçiler arasında kökeni konusunda fikir birliği olmasa da Romulus'tan itibaren görülmeye başlandığı ve Iustinianus dönemine kadar sürdüğü iddia edilmektedir (Badian, 1967, s. 2; Eilers, 2002, s. 1; Deniaux, 2006, s. 401).

Bu sistem, *patronus* (hami) ile *cliens* (yanaşma) ilişkisinden doğmaktadır. Şu şekilde de tanımlanmaktadır: “Yüksek sosyo-ekonomik statüden bir bireyin (*patronus*=hami) mülkiyet ve/veya denetimindeki kaynakları ve etkisini, karşılığında kendisine kişisel hizmetler de dâhil olmak üzere genel destek ve yardım sağlayacak daha düşük sosyo-ekonomik statüden bir bireye (*cliens*=yanaşma) koruma ve/veya yarar sağlamak üzere kullandığı büyük ölçüde araçsal bir arkadaşlığı içeren ikili bağların bütünüdür” (Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 479).

*Patronus*un tanımını yapmak çok kolay değildir. Örneğin *patrocinium*, *patronatus fides* ve *clientela* gibi terimler aynı olgunun farklı yönlerini tarif etmektedir (Nicols, 1980, s. 365). Latince kökenli olan *Patronus*, farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Latince *patrocinium* patronluk yapma, koruma anlamına gelirken, *patronus* ise *patron* (yani hami) anlamına gelmektedir. Latince *cliens/entis* yanaşma, *clientela* ise yanaşma durumunda olan demektir (Akderin, 2018, s. 105; s. 401). Aslında İngilizce’de yer alan “patronage” teriminin, bu terimlerin tanımladığı kurumlar için yeterli olup olmadığı da zor bir sorudur. “Patronage” terimi genellikle yapılacak yardımların, iyiliklerin ve atamaların güçlü nüfuza ve statüye sahip kişiler tarafından yapılması anlamına gelmektedir (Nicols, 1980, s. 365-366; Finley, 1983, s. 39-47; Johnson&Dandeker, 1990, s. 221-224; Eilers, 2002, s. 3). *Cliens* terimi ise kendilerini *patronus*un güvenine ve himayesine adayanlar anlamındadır. Dolayısıyla bağlılıklarını bildiren taraf olarak tanımlanmaktadır (Eilers, 2002, s. 19).

Patronus-Cliens İlişkisi

Clientelae terimine *tabulae patronatus*larda (himaye-yanaşma kayıtlarının yer aldığı bronz levhalar) da rastlanılmaktadır. Hem hami hem de yanaşma halklar *patrocinium* gerçeğine atıfta bulunurlarken, *clientelae* terimine nadiren de olsa atıfta bulunmaktadırlar. *Tabulae patronatus*lardaki örneklerden hami ile yanaşma durumunda olan halklar arasındaki sözleşmelerin (yani himaye/hamilik sözleşmeleri) oldukça özel oldukları anlaşılmaktadır. Bir kişinin bir kent tarafından hami olarak seçilebilmesi için kent kararnamesi (*decretum decurionum*) ile resmen kabul edilmiş olması gerekmektedir (Nicols, 1989, s. 117-142; 2014, s. 4).

Hami ve yanaşma ilişkisi (yani himaye ilişkisi), eşit statüye ve kaynaklara sahip olmayan kişilerin ya da toplulukların arasında karşılıklı, sürekli ve genelde resmi olmayan ahlaki temelli bir ilişkidir. Yani ilişki bir tür mal ve/veya hizmet alışverişinde yer alan tarafların arasında gerçekleşmektedir. Hami ve yanaşmanın aynı statüye ve kaynağa sahip olmaları gerekmemektedir. Hami yanaşmasına gerekli olduğu durumlarda danışmanlık yapmaktadır. Gerektiğinde ise haklarını korumaktadır. Hami ile yanaşma arasındaki ilişki yasal bir eylemde olmakla beraber Roma kanunları dışında tutulmuştur. Yani hami ile yanaşma arasında bir anlaşmazlık yaşandığında mahkemede bir hak iddia edememektedirler. Aslında bu ilişki özel bir ilişki de değildir. Çünkü hamilerin pek çok yanaşması olabilmekteydi (Badian, 1967, s. 62; Saller, 1982, s. 8-11; Herman, 1987, s. 39;

Wallace Hadrill, 1990, s. 68-69; Rich, 1990, s. 118-126; Garnsey&Woolf, 1990, s. 153-154; Deniaux, 2006, s. 404; Nicols, 2014, s. 2-18).

Ahlâki yükümlülüklerle dayanan gayri resmi bir ilişki olan himayede, yükümlülükleri ihlal etmenin yaptırımları hukuki değil, ahlaki ve sosyal yaptırımlardır. Eşit muamele sağlamaktan uzak olan himaye sistemi, yanaşmaya benzer durumlarda diğer kişilere ya da toplumlara karşı avantaj sağlamaktadır. Kıt kaynakların/imbânların herkes tarafından elde edilememesi durumunda, birkaç kişinin onlara ayrıcalıklı erişim sağlamasının bir yoludur (Gelzer, 1969, s. 100-102; Westbrook, 2005, s. 211-212).

Hamileri birincil derecede egemen yönetici konumunda olanlar ve yüksek devlet görevlilerine erişimi olan asil kişi veya görevlilerden oluşan aracı hamiler olarak ayırabiliriz. Şunu da belirtmek gerekir ki *senatusa* erişimin sağlanması konusunda hamilerin kesin başarı sağlayacağı düşünülmemelidir. Tarafların üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeleri kendilerine saygınlık ve nüfuz kazandırmaktadır. Uzun vadeli bu ilişkide aralarında anlaşmazlıkların yaşanması durumunda bu anlaşmazlığı hukuki sürece taşıma imkânları yoktur. Çoğunlukla taraflar yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak için kutsal ifadeler ve ahlaki yaptırımları kullanmak durumunda kalmışlardır (Tac. Hist. 1. 2-3; Bloy, 2012, s. 201; Nicols, 2014, s. 2-3).

Hami-yanaşma ilişkisi çeşitli şekillerde görülebilmektedir. İlk olarak kişisel himaye sistemi olarak görülmektedir. Statü olarak önemli bir konumda olan kişinin düşük statüde bulunan bir kişiyi yanaşma olarak kabul etmesidir. Bu kategori genellikle Roma hukuku kapsamı dışında kalmıştır. Bir diğer kişisel himaye şekli, hami ile eski (azatlı) kölesi (*libertus*) arasında sadakata dayanan bir ilişkidir. Bu ilişkiye önem verdikleri için Roma hukukunda ayrıca düzenlenmiştir. Bu nedenle ayrı bir başlık altında yer almıştır. Üçüncü olarak da savunucunun (*orator-hatip/patronus causae*) edindiği himaye olarak görülmektedir. Özellikle müvekkili ile ilgili olarak önceki hizmetleri karşılığında ücretsiz bir şekilde verilmiş olan himayedir. Son olarak ise toplulukların yani kentlerin himayesidir (Nicols, 2014, s. 3). Ayrıca Eilers, Roma'daki önemli şair ve düşünürlerin aristokratlar tarafından desteklendiğini, bu nedenle bu tür uygulamaların da koruyucu bir hamilik olarak antik çağda görüldüğünü belirtmektedir (Eilers, 2002, s. 2-3).

Himaye kişisel bir ilişkidir ve sıklıkla dostluk üzerine kurgulanmıştır. Statü olarak eşitlik söz konusu olmayan bu ilişki içerisinde maddi olmayan hizmetler yer almaktadır. Yanaşma böylece karar organlarında veya *senatus* içinde etkin olan kişilere erişimi sağlamaktadır. Yanaşmanın hamisine maddi olmayan en büyük hizmeti ise sadakattir. Hami mal ve/veya hizmetlerden aldığından daha fazlasını veriyor gibi görünse de, aslında haminin bu ilişkilerden dolayı sağladığı itibar çok daha önemlidir. Tek seferlik bir yardım ya da ayrıcalık himaye olarak kabul edilmemektedir. Bu ilişkinin gönüllülük esasına dayanması gerekmektedir (Westbrook, 2005, s. 211).

Hellen ve Roma Toplumlarında *Patronus-Cliens* İlişkisi

Roma'da bir *pleb* (halk, avam) tabakasından biri *patrici* (soylu) sınıfından birinin himayesi altına girebiliyordu. Böylece *Pleb*, *patricinin* yanaşması olunca hamisine, siyasi ve gerektiğinde de askeri hizmet vermek zorundaydı. Hami ise bu hizmetin karşılığında, sahip olduğu her bir yanaşma ile itibarını artırır ve yanaşmasına bazen para vererek, bazen anlaşmazlıkların çözümü için ve bazen de yasal sorunları olduğunda onları desteklerdi. Yasal dayanağı bulunmamakla beraber karşılıklı faydaya dayanan ve çok saygı duyulan bu

ilişki nadiren bozulurdu. Bir Romalı eşini terk edebilir hatta oyunu en çok para verene satabilirdi ama hami-yanaşma ilişkisini kutsal olarak kabul etmekteydi (Freeman, 2019, s. 12).

M.Ö. 172 yılında Rhodoslu elçiler Pergamon Kralı II. Eumenes'in aracılığıyla *senatus* ile doğrudan konuşabilmek için, Roma'daki hamileri diyebileceğimiz *per patronos hospitesque* (gönüllü elçi/fahri konsolos) yoluyla çaba gösterdikleri bilinmektedir. Hızlı bir şekilde *senatusa* kabul edilebilmek için siyasi müttefiklerin etkisinin gerekli olduğunu belirtmek gerekir. Şunu da ifade etmek gerekir ki o dönemde *senatusta* yabancı elçilerin kendi dillerinde konuşma yapmaları yasaklanmıştır. Hatta Valerius Maximus sadece Roma'da değil, Yunanistan ve Küçük Asia'da da bir tercüman aracılığıyla konuşmak zorunda olduklarını ifade eder (Val. Max. 2.2). Bu durumda da Latince bilen seçkin kişilere ihtiyaç duymuşlardır. Dolayısıyla Romalı senatörler himaye terimini henüz kullanmadan önce muhtemelen kentlerle bu tür ilişki içerisinde bulunmaktaydılar (Liv. 42. 14; Eilers, 2002, s. 109-111; Bloy, 2012, s. 174-175).

Bir diğer örnek M.Ö. 168 yılında gerçekleşmiştir. Roma'da bulunan Pergamon Kralı II. Eumenes'in kardeşi Attalos'a Romalı senatörler II. Eumenes'in yerine kral olması teklifinde bulunmuşlardır. *Senatus* bu teşebbüsü desteklemiştir. Bunun sonucunda Attalos hamisi denilebilecek bazı etkili adamlar ve senatörler ile kardeşi II. Eumenes'in yerine kral olmak için bir anlaşma yapmıştır. Ancak Kral II. Eumenes bu entrikayı doktoru aracılığıyla bozmuştur (Polyb. 30. 1-3). Başka bir örnek ise Kappadokia ile ilgilidir. Soter I. Demetrios'un döneminde elçileri (hamileri denilebilir) Kappadokia'da hak iddia eden sahtekâr Orophenes aleyhinde, Kappadokia kralı V. Ariarathes'in lehinde Roma *senatusunda* özel bir konuşma yapmışlardır (Polyb. 32.10.2; 32.10.5; Gelzer, 1969, s. 91).

Bu toplantılar için *senatusun* profesyonel tercüman kadrosunun olması muhtemeldir. Ancak elçilerin *senatustaki* isteklerinin, *senatusun* önde gelen bir üyesi tarafından dile getirilmesi daha makbuldü. M.Ö. II. yüzyılda bu usule ilişkin bir uygulama kanıt olabilecek ölçüdedir. M.Ö. 155 yılında Atinalılar üç filozofu ikna edici konuşmaları için elçi olarak göndermişlerdir. Ancak elçilerin bahsedecekleri konular hakkında onlardan daha önce *senatus* üyesi olan C. Acilius *senatusta* konuşmuştur (Plut. Cato. 22; Cic. Att. 1. 12). Bu nedenle senatörlerin yanaşmaları için tercümanlık yaptıkları anlaşılmaktadır. M.Ö. II. yüzyılın başlarında senatör hamiler, Hellen dünyası ile Roma arasındaki iletişimi sağlama açısından etkin bir rol oynamışlardır. Nitekim Makedonya Kralı V. Philippos ile yapılan görüşmelerin ardından T. Quinctius Flaminius ateşkes için elçilerin gönderilmesini kararlaştırmıştır (Polyb. 18.11.1-2; Rich, 1990, s. 128; Bloy, 2012, s. 175-176).

Patron ve *patroneia* terimleri Hellen yazıtlarında M.Ö. II. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Makedonya'da Akhaların bir bölümünde ve sonra Asia Eyaleti'nde görülmeye başlayan bu terimler zamanla büyük ölçüde artmıştır. Özgür kentler dahi Roma *senatusunda* olabilecek davalarında, bir hamiye ihtiyaç duymuşlardır. Bu durumu ünlü Ion kenti Teos'un Abdera ile ilgili kararından (Syll. 656; Sherk 26; Polyb 30.17; Liv. 45. 42) bilmekteyiz. Teos'un kolonisi Abdera'nın aracılık yapan hamileri bulunmaktaydı. Trakya Kralı Kotys, Abdera ile ilgili bölge mülkiyeti hakkında açtığı davada *senatusta* hakemlik yapmak için gerekli bir hamiye ihtiyaç duymuştur (Hdt. 1. 168; IG XII/6. 351; Eilers, C51; Gelzer, 1969, s. 89; Herrmann, 1974, s. 257-258; Braund, 1990, s. 137-138; Ferrary, 1997, s. 106-107; Bloy, 2012, s. 192-193).

M.S. II. yüzyılın son yıllarına, MÖ 120'lere tarihlendirilen bir başka yazıt Samos Heraion'unda bulunmuştur. *Patron* terimini içeren bu yazıt bir Romalıyı onurlandıran Samosluların hamisi olan, babası ile aynı adı taşıyan C. Domitius Ahenobarbus'un heykelinde yer almaktadır. Artemis Tauropolis Tapınağı ile ilgili meselede *senatus* tarafından halkın savunucusu olarak görev yapan Gnaeus'un oğlu Gnaeus Domitius'a ithaf edilen heykelde bu terim geçmektedir (IG XII/6. 351; Eilers, C51; Eilers, 2002, s. 121-124; Bloy, 2012, s. 186).

Yazıtta bahsedilen hamî, yani onurlandırılan Romalı C. Domitius Ahenobarbus M.Ö. 129 ile 126 yıllarında Asia Eyaleti'nde *legatusluk* (*elçi*) yapmıştır. M.Ö. 122 yılında da *consul* seçilmiştir. Samos'u da ilgilendiren bazı yasal işlerle ilgilenmiştir. Eilers bu onurlandırmanın nedenini, M.Ö. 123/122'deki Gracchus reformundan daha önce tekrarlanan bir de *repetundis* (*gasp*) davası olabileceğini öne sürmektedir. Başka bir olasılık ise Samos ile Roma arasında Artemis Tauropolos Tapınağı'nın üzerinde kentin hakları ilgili olarak bir çatışma olabileceğidir. Her durumda Roma *senatusunun* Hellenistik dünya üzerinde bir hamilik dayatması olarak algılanabilecek bu dava, Samosluların Roma'nın yasal işlemlerinin zorluklarıyla başa çıkabilmek için açıkça bir hamîye ihtiyaç duyduklarının göstergesidir (Eilers, 1991, s. 167-178; Ferrary, 1997, s. 106-107).

Hellenistik dünyada kentlerin hayırseverleri ya da koruyucuları anlamına gelen pek çok terim kullanılmıştır. *Euergetes*, *benefactor*, *soter*, *kedemon* ve *proxenos* gibi. Esasen *benefactor* ve *euergetes* terimleri hamî unvanlarından farklıdır. Bunlar tek taraflı bir ilişkinin göstergesi olan tariflerdir. Bu terimler kral gibi büyük bir güce sahip olan kişiler ya da topluma faydaları olan seçkin kişilerin onurlandırılması için kullanılmıştır. Bu onurlandırmalar genelde taç ve heykel gibi ödülleri içermekteydi (Bowersock, 1965, s. 13; Gelzer, 1969, s. 88; Ferrary, 1997, s. 105-106; Eilers, 2002, s. 110; Bloy, 2012, s. 168-182).

Hellence yazıtlarda *patron* terimi kullanılmadan önce bile kentlerin hamilerinin olduğu kullandıkları *proxenia*¹ teriminden anlaşılmaktadır. M.Ö. 189/188 yıllarında Delphoi Kenti, T. Quinctius, L. Acilius ve M. Aemilius Lepidus'a *proksenos* unvanı vermiştir. Bu üç isim tarih belirtilmemiş olan *proxenoi* listesinde yer almaktadır. Ancak M. Aemilius Lepidus'un onuruna verilen kararname neyse ki korunmuş durumdadır. Bu hamilerin *senatustan* Delphoi kentine ve tapınağına özerklik verilmesinde yardımcı oldukları bilinmektedir. M.Ö. 82 yılına ait bir Rhodos yazıtında Lucius Cornelius (Sulla), Lucius Cornelius Lentulus, Lucius Licinius Murena, Lucius Licinius Lucullus ve Aulus Terentius Varro'ya *proksenos* ve *euergetes* unvanlarının verildiği anlaşılmaktadır (Syll 585; Syll 745). *Patronus* ile *proxenia* arasındaki temel fark, *patronus* yani hamilik sadece kent tarafından verilen bir onur değildir. Aynı zamanda Roma aristokratlarına bir bağlılıktır. Fakat *proxenia* gerçek bir bağlılık değildi. O sadece ayrıcalıklı bir statüydü. Bir kentin iyi niyet göstergesi olarak bu ilişkiye sadık kalması için bir yabancıya ödüllendirilmesinden ibaretti (Ferrary, 1997, s. 108-109; Bloy, 2012, s. 177-183).

Eski Hellen Kurumu olan *proxenia* zamanla Hellenler tarafından da kabul edilen *patronatus* terimine dönüşmüştür. Cumhuriyetin sonuna kadar bu tür ilişkiler devam etmiştir. Kimi zaman zulme uğrayan kentin talebi üzerine *senatus* tarafında da hamî ataması

¹ "*proxenia*" ve ilişkili olduğu terimler ilk kez M.Ö. VI. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Etimolojik olarak tam anlamı bilinmemekle beraber, "fahri konsolos" anlamında kullanılabilir. Yani vatandaşı olduğu kent devleti içinde diğer kent devletlerinin çıkarını gözetken ve *proksenos* diye adlandırılan diplomatik araç için kullanılan bir terimdir. Bkz. Wallace, 1970, s. 189-208; Pomeroy, 2018, s. 392.

yapılmaktaydı. Suçlamaya maruz kalan valiler hakkında kovuşturma yapmak için atamalar yapılabilirdi. Hispania Ulterior’da, yabancı kentlerin ve halkların büyük asil aileleri kendi çıkarlarını koruyabilmek için Caesar ile bu tür ilişkiye girmek zorunda kalmışlardır. Yasa önünde bir bağlayıcılığı olmayan bu ilişkide haminin başlıca görevi Roma ile yaşama devleti arasındaki diplomatik ilişkileri kolaylaştırmaktı (Badian, 1967, s. 159-161; Braund, 1990, s. 138-139).

Hami, Roma’ya giden himayesindeki kentin elçilerini ağırlar ve onların *praetorlar* yoluyla *senatus* veya *consul* ile irtibat kurmalarını sağlardı. Ayrıca *senatusta* görülecek olan tahkim² gibi davaları hamileri olmadan kazanmaları zordu. Bu nedenle kentlerin *senatus* üzerinde bilgi ve etkiye sahip kişilere ihtiyaç duyması normaldi. Haminin bir diğer görevi de yaşama olan kenti haraç ve baskıdan korumaktı. Görüldüğü gibi haminin yaşama için yapabileceği şeyler çoktu. Doğal olarak karşılığında yaşaması olan kentten de bazı beklentileri olmaktadır (Gelzer, 1969, s. 87-89; Nicols, 1990b, s. 101-102; Bloy, 2012, s. 174).

Geç Cumhuriyet döneminde hem Hellenler hem Romalılar Hellence olarak *prostates* ve *euergetes* terimlerini kullanmaya başlamışlardır. Tam olarak tanımlanamamış olmasına rağmen Hellenler Romalı bir haminin ne anlam ifade ettiğini bilmektedirler. M.Ö. 89- 31 yılları arasında kentlerin Romalı hamilerinin olduğunu gösteren çok sayıda yazıt bulunmaktadır. Aynı döneme ait Latince yazıtların sayısı çok azdır. Yazıtlarda kullanılan *patron* ifadesi bazen tek başına kullanılırken, bazen yukarıda ifade ettiğimiz gibi benzer ifadeler ile birlikte kullanılmaktadır. Bu yazıtlar karakteristik olarak onurlandırılan kişilerin unvanlarını içerir. Onurlandırmayı hak etmeleri için yaptıkları şeyler hakkında oldukça bilgilendiricidir. Coğrafi olarak yazıtların büyük çoğunluğu Roma ile yoğun ve uzun temasta olan bölgelere, Yunanistan ana karasına, Ege Adalarına ve Batı Anadolu’ya aittir. Devletin doğudaki hamilik sistemi örnekleri ile batıdaki hamilik sistemi örnekleri arasında bazen benzerlikler olsa da bazen de çarpıcı farklılıklar görülmektedir (Nicols, 1990a, s. 81-82; 2014, s. 70-71).

Kentlerin himayesinde hamisi olan taraf, genelde bireylerden oluşmaktadır. Yaşama olan taraf ise halklardan meydana gelmektedir. Bazen her iki tarafın da halk olduğu ya da nadiren de olsa halkın hamisi olduğu, yaşamanın ise birey olduğu örnekler de vardır. Hamisi ile yaşama arasında eşit statü olmamasına rağmen bazen halkın imkânları birey olan haminin imkânlarından (genelde atlı sınıfın bir üyesi ya da komutan oluyorlardı) daha iyi olabiliyordu (Nicols, 2014, s. 16-18).

Romalılar, cumhuriyetin sonlarına doğru resmi bir ilişki olmasa da en azından gayri resmi olarak haminin ya da yaşamanın statüsünü belirlemeye çalışmışlardır. Resmi bir ilişkiye dönüştüğünde ise haminin ve yaşamanın nasıl davranması gerektiği belirlenmiştir. Kent himayesi, Roma’nın uyguladığı *patrocinium publicum* ile benzerdir. Yani doğuda Hellence konuşan kentlerin kamu yararına uyguladıkları sistem *euergeteia* ile Latince’de bulunan *patrocinium publicum* pratiği arasında ortak özellikler vardır. Ancak bunun kökeni Hellenistik Dönemin mirası olarak görülebilmektedir. Resmileştirilen kent himayesi sisteminde gelecek nesilleri de dâhil etmek için “sürekli” tabiri tanımlarda kullanılmaktadır. Nesiller boyu bu ilişkilerin devam edip etmediğini doğrulamak zordur. Ancak bazı yazıtlarda “atalardan kalma hamilik” (yani miras yoluyla) tabiri kullanılmaktadır. Bu

² Hellen kentlerinde tahkim için bkz. Karahan, 2019, s. 963-981.

durum en azından hamiliğin babadan oğula ya da toruna aktarıldığını göstermektedir (Ferrary, 1997, s. 110-112).

Söz gelimi Stratonikeia kentinde Augustus'un son yıllarında Küçük Asia'da *proconsullük* yapmış olan L. Calpurnius Piso'yu onurlandığı bir yazıtta *atalardan kalma hamilik* tabirini görmekteyiz. Yazıtta; "Halk yeniden Lucius Calpurnius Piso'yu altın bir taç ve mermer bir heykelle taçlandırdı ve onurlandırdı, kentimizin hayırseveri ve atalarından kalma hamisi olarak" yazmaktadır (Tuchelt, 242; Eilers, C121). Ayrıca Knidos kentinin onurlandığı Nero Claudius Drusus yazıtında (Eilers, C114), Magnesia ad Sylum kentinin Potitus Valerius Messalla'yı onurlandığı yazıtta (Eilers, C103; Tuchelt, 185) ve yine Stratonikeia kenti tarafından M. Iunius Silanus adına yazdırılan onurlandırma yazıtında (Eilers, C124) bu tabire rastlanılmaktadır (Gregory, 1997, s. 85-91, Eilers, 1999, s. 77-86).

Kentlerin himayesi ile ilgili en net resmi belge Karia'daki Plarasa/Aphrodisias kentinden gelmektedir. M.Ö. 89/88'de VI. Mithridates Bithynia'yı işgal etmiştir. M. Aquillius'u yenerek Laodikeia'da Asia Eyaleti proconsülü olan Q. Oppius'u kuşatmıştır. Q. Oppius Roma'nın bölgedeki müttefiklerine yardım için başvurduğunda Plarasa/Aphrodisias hızla cevap vermiş ve birlikler göndermiştir. Ancak Q. Oppius yine de VI. Mithridates tarafından ele geçirilip tutuklanmıştır. Savaş sona erdikten sonra Q. Oppius serbest bırakılmıştır. Kos Adası'nda geçici bir süre kalmıştır. Bu dönemde Plarasa/Aphrodisiaslı elçiler kendisi ile görüşmek için Kos'a gitmişlerdir. Kendisinden kentlerinin hamisi olmasını talep etmişlerdir. Resmi yazışmalardan sonra hazırlanan Q. Oppius'un cevabı halka açık bir yere konulmuştur (Ferrary, 1997, s. 109-110; Eilers, 2002, s. 23).

M.S. II. yüzyıla tarihlenen yazıtta şöyle yazmaktadır:

"Romalıların proconsülü, praetor, Quintus'un oğlu Quintus Oppius, magistratlara ve Plarasa/Aphrodisias konseyine ve halkına, selamlar gönderiyor.

...Adrastos'un? Oğlu Antipatros, Apollonios'un oğlu Pereitas, Myon'un oğlu Artemidoros, Menis'in oğlu Dionysios, Zenon'un oğlu Timokles, elçileriniz, nazik ve iyi insanlar, benimle Kos'ta buluştular. Beni tebrik ettiler ve benim varlığımdan çok memnun olduğunuzu bildiren kararnameyi verdiler. Kesinlikle inandığım gibi, bana ve halkıma karşı olan ilişkilerinizin iyi niyeti ışığında; size Laodikeia'dan bana asker göndermeniz gerektiğini yazdığınızda onları ilk gönderenlerin arasındaydınız. Roma halkının iyi müttefikleri ve arkadaşları olduğunuzu davranışlarımızla gösterdiniz. Ve gönderdiğiniz elçilerin iyi ve sınırsız faaliyetlerinden yararlandım. Bu nedenlerle ben hem magistrat olarak ve hem de özel bir birey olarak size ve halkınızın ilişkileri ile ilgili olarak iyi niyetimi korurken her zaman çıkarlarınızı korumak için elimden geleni yapacağım ve ne zaman Roma'da bulunursam senatusa ve Roma halkına sizin yaptıklarınızı açıkça anlatacağım. Aynı elçiler, size olan himayemin tadını çıkarmanıza izin vermem gerektiği ricasında bulundular. Kentinize olan saygım nedeniyle onları kabul ettim. Ve halkınızın hamisi pozisyonunu üstlendim" (Reynolds, 1982, s. 18; doc. 3).

Q. Oppius'un serbest kaldıktan sonra gittiği Kos, Mithridates Savaşları sırasında VI. Mithradates'in yanında yer almıştır. Hatta Rhodos'a saldırı için bir üs bile sağlamıştır. Daha sonra taraf değiştirmiştir. Ancak Roma'nın müdahalesinden kurtulamamıştır. Görünüşe göre Plarasa/Aphrodisias kenti hala etkili olduğunu düşündüğü Q. Oppius'u memnun etmek için çaba sarf etmiştir. Yazıttaki ifadeler elçilerin konuşmaları ve konseyin kararnamesinden oluşmaktadır. Q. Oppius'u, kentlerinin hamisi olması için ikna etme çabası içerisine girmişlerdir. Bunun için de kanıt olarak, Laodikeia'nın VI. Mithridates tarafından

kuşatılması sırasında, Roma'yı desteklemek için hızlıca asker gönderdiklerini ve Roma'ya olan sadakatlerini gösterdiklerini öne sürmüşlerdir. Stratonikeia kentinin, Mithridates Savaşları'nda Roma'yı desteklemek için onlara sadık kalarak asker gönderdiğini, bundan dolayı Sulla'dan övgüler aldığını da bilmekteyiz (Sherk, 18). Kos ve Ephesos gibi kentler başlangıçta VI. Mithridates'i desteklemelerine rağmen, daha sonra Roma'nın tarafına dönerek bağlılıklarını bildirmişlerdir (Syll 682). Ancak Laodikeia kenti desteklere rağmen tek başına direnememiş ve teslim olmak zorunda kalmıştır. M.Ö. 85/84 kış aylarında Sulla Ephesos'taki ikametinden önce böyle bir ihtiyati karar almış olabileceği belirtilmektedir. Bu tarihlerde Roma'nın bir Hellen kentini yavaşma olarak kabul ettiğine dair başka bir bilgi yoktur (Reynolds, 1982, s. 18-20).

Görüldüğü gibi Plarasa/Aphrodisias kenti Q. Oppius'a hamisi olması talebinde bulunmuştur. Bu kanıt himaye sistemi için önemlidir. Buradan anlaşılan bir konu da şudur ki, nerede olursa olsun sisteme bakıldığında genellikle hamilik teklifi birkaç istisna dışında, yavaşmalardan gelmektedir. Söz konusu hamilik ilişkisinde haminin halka karşı ne gibi yükümlülüklerinin olduğuna dair bilgiler de vermektedir. Bu yükümlülükleri yerine getirirken diğer görevleri ile çatışmayacağına dair söz vermektedir. Kent, hamiliği kabul ettirebilmek için Roma'ya ve kendisine sadık kaldıklarını ve ne gibi hizmetlerde bulduklarını dile getirmişlerdir (Ferrary, 1997, s. 109; Eilers, 2002, s. 24-25; Deniaux, 2006, s. 406-407; Bloy, 2012, s. 171; Nicols, 2014, s. 71-72).

Plarasa/Aphrodisiaslı elçilerin Q. Oppius'tan hamilik talebinde bulunmaları sürpriz olmamalıdır. Bu hamilik talepleri, başka örneklerden de anlaşıldığına göre normal bir uygulamaydı. Söz gelimi Genç Plinius'a da İtalya'nın Tifernum Tiberinum kentinden gelen elçiler böyle bir talepte bulunmuştur. Plinius da onlardan gelen bu isteği yerine getirmiştir. Plinius; "Oradaki evimizin civarında Tifernum Tiberinum isminde bir kasaba var. Ben daha nerdeyse çocuk yaşta iken, oranın ahalisi, şevok yönüyle aşırı, dirayet yönüyle de zayıf bir kararlar beni koruyucuları (hamileri) olarak seçti. Kasabaya her gelişimi kutlarlar, ayrılışımdan üzüntü duyarlar, başarılarımdan da mutlu olurlar. Ben de buna karşılık verebileyim diye (çünkü gösterilen sevginin altında kalmak insanı utandırır), kendi paramla bir tapınak inşa ettirdim" diyerek yavaşma bir kent ile hami arasındaki ilişki hakkında bilgi vermektedir (Plin. 4.1.4-5). Aynı kent, yıllar sonra aldıkları bir konsey kararı ile T. Pomponilus Bassus'a elçiler göndermiştir. Senatör olan T. Pomponilus Bassus ve ailesinin kentlerinin hamisi olmaları talebinde bulunmuşlardır. O da bu talebe olumlu cevap vermiştir. Q. Oppius ile Plarasa/Aphrodisias örneğinde olduğu gibi T. Pomponilus Bassus'a iletilen hamilik isteği benzerdir. Hami-yavaşma ilişkilerine ait önemli bilgiler veren başka kaynaklar ise *tabulae patronatus* adı verilen özel levhalardır (Eilers, 2002, s. 25-26).

*Tabulae patronatus*lar, Roma'da yavaşma kentler ile hamiler arasında gerçekleşen işbirliğinin esaslarını belirlemek amacıyla kullanılan çoğunlukla bronz levhalardır. Bu *tabulae patronatus*lar hami ve yavaşma ilişkileri için gerekli olan diplomatik adımların anlaşılması açısından önemlidir. Bunlar işbirliği kararnamelerinin bir kopyasını içermektedir. Aslında *tabulae patronatus*lar bir yabancı ile olan ilişkinin resmi olmayan kaydının tutulmasıdır. En erken *tabulae patronatus* muhtemelen M.Ö. II. yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. *Tabulae patronatus*ların kapsadığı coğrafi dağılım ağırlıklı olarak İspanya ile Kuzey Afrika'dır. Başlangıçta *peregrin* (yabancı) toplulukları için kullanılırken, daha sonra Romalılaştırılmış topluluklar için de kullanılmıştır. *Tabulae patronatus*larda, onurlandırılan haminin statüsü eyaletten eyalete farklılıklar göstermektedir. Mesela İspanya'da

Tarraconensis'te haminin bölgesel veya yerel bir öneme sahip olması gerekirken, Afrika'da ise genellikle emperyal öneme sahip bir görevli olması gerekliydi (Nicols&Oreg, 1980, s. 537,559; Eilers, 2002, s. 26-27; Bloy, 2012, s. 180-181).

Bir kent yazılı bir anayasaya sahip değilse veya anayasasında özel olarak himayeyi düzenleyen bir madde olmasa bile talepte bulunmadan önce bazı özel adımlara ihtiyaç duyulduğu tahmin edilmektedir. *Tabulae patronatus*ların geçerlilik kazanması için *decretum decurionum*, yani kent kararname ile onaylanması gerekmektedir. Hami seçiminin yapılabilmesi için gerekli olan kararname, kent konseyinin en az üçte ikisinin hazır bulunduğu toplantıda, yeminli olarak oylama yapılır ve çoğunluğun kararı ile kabul edilirdi. Bazı kentlerde halkın onayına da sunulmaktaydı. Bu kararnamenin bir kopyasını hamî olarak seçilmiş olan kişiye sunmaları ve halkın isteğinin hamî seçilen kişi tarafından kabulünü sağlamak için *ordo decurionum*dan (belediye meclisi) bu konuda yetkili olan elçiler seçilmekteydi. Hamî olarak seçilen kişinin ne cevap verdiği ile ilgili olarak daha sonra işbirliğini kaydeden *tabulae aenealar* (veya *patronatus*) yazdırılmıştır. Bunlardan iki kopya yapılırdı. Biri haminin evine gönderilir, diğeri ise halka açık bir yere yerleştirilirdi (Gelzer, 1969, s. 87; Galsterer, 1988, s. 78-90; Nicols, 1989, s. 117-142).

Bu sözleşmelerin çoğunluğu hamî-yanışma sözleşmesi yapan kentin dışında bulunmuştur. İtalya'ya göre, M.S. I. yüzyılda İspanya'da Tarraconensis ve Africa Proconsularis'te daha fazla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çoğunluğu da kent halkları ile yapılan sözleşmelerdir. Pek çok *decretum decurionum*da (belediye meclisi tarafından çeşitli konularda çıkarılan kararlar) olduğu gibi sözleşmelerin kayda geçirildiği tarih *tabulae patronatus*ların başında görülmektedir. 30 *tabulae patronatus*un 26'sında *consullük* yılı belirtilmektedir. Eksik olanların kararname olmadığı hamîlerin halka karşı sorumluluklarının belirtildiği levhalar olduğu düşünülmektedir. Yıl belirtilen 26 *tabulae patronatus* da gün de belirtilmektedir. *Tabulae patronatus*ların özelliği elçilerin oybirliği ile seçilmesi ve atamanın tamamlanması gerektiğidir. Bu özellik *tabulae patronatus*un sonunda özet olarak verilmektedir. *Decretum decurionum*un sunumu yapılmaktadır. Elçilerin isimleri bazen statüleri ve etnik kökenleri hakkında bilgi vermektedir (Nicols&Oreg, 1980, s. 538-547; Eilers, 1999, s. 77-86).

Hem antik kaynaklardan hem epigrafik kaynaklardan toplulukların birden fazla hamî seçebildikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle Cicero Capua kentinin tek hamîsi olmaktan dolayı onur duyduğunu belirtmektedir. Hamîlik statüsüne sahip olan seçkin aile mensuplarının içerisinde kadınlara da rastlanılmaktadır. Sayıları çok olmamakla beraber *senatör* statüsünde bulunan kadın hamîler bilinmektedir. Kadın hamî ile ilgili bir örnek Stratonikeia kentinde bulunan bir yazıtta karşımıza çıkmaktadır. Yazıtta; "*Proconsul Marcus Iunius Silanus'un kızı? Iunia? kentin hayırseveri ve atalardan kalma hamîsi olarak halk tarafından onurlandırıldı ...*" yazmaktadır (Eilers, C124; Cic. *Pro Sest.* 9; Nicols, 1989, s. 120-128; Gregory, 1997, s. 85-91).

Kentlerin özel gereksinimleri sayıları kadar çok olabiliyordu. *Tabulae patronatus* ve Q. Oppius'un cevabına bakarak bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. İlk olarak muhtemelen kent ile hamî arasında bazı ön anlaşmalar yapılmaktaydı. Öncelikle hamî ile kent arasında karşılıklı bir sempatinin olması da gerekiyordu. Eğer hamî talebi kabul etmiş ise bu karar yanışma olacak kente iletilmekteydi. Kentler taleplerini ileri sürerken özel nedenlerini hamîye iletmek durumundaydılar. Bazı durumlarda Sicilya valiliği yapmış olan Gaius Verres gibi zorba bir valinin zulmünden kurtulmak için de hamîlik talebinde bulunmuş olabiliyorlardı. Bu sayede hamîlik yoluyla vali ile yakın bir bağ kurarak valinin zulmünden

kurtulmayı ya da zulmünü hafifletmeyi umuyorlardı (Cic. *Verr.* 4; Ferrary, 1997, s. 112; Eilers, 2002, s. 27-28; Westbrook, 2005, s. 210-211).

Geç Cumhuriyet döneminde, birinin bir kentin hamisi olabilmesi için en yaygın fırsat o kişinin eyalet yöneticisi olduğu dönemdir. Bu duruma birçok örnek gösterilebilir. Söz gelimi L. Calpurnius Piso Caesoinus bunlardan biridir. Caesar'ın kayınpederi M.Ö. 57-55 yıllarında *consullük* yaptığı dönemde Makedonya'da üç kentin hamisi olmuştur. L. Antonius'un da M.Ö. 50 ile M.Ö. 49 yılında yöneticilik yaptığı Asia Eyaleti'nde birkaç kentin himayesini aldığını bilmekteyiz. Ona hamilik, muhtemelen yüksek vergi toplamadığı, onurlarını çiğnemediği ve onlardan daha fazlasını almadığı için minnettarlık olarak verilmiştir. Thyateira kentine ait bir yazıtta; "*Halk Lucius Antoninus'un da hami ve hayırsever olarak onurlandırdı*" yazmaktadır (L. Calpurnius Piso Beroeo, Eilers, C29; Samothrace, Eilers, C57; Amphipolis, Eilers, C 28 hamiliğini yaparken, L. Antonius Pergamum, Eilers, C72; Ephesus, Eilers, C86; Thyateira, Eilers, C104; kentlerinin hamiliğini yapmıştır (Eilers, 2002, s. 29; Nicols, 2014, s. 73).

M.Ö. 61-58 yılları arasında Asia Eyaleti *proconsulü* olarak görev yapan ünlü Q. Tullius Cicero'ya Kolophon kenti tarafından hamilik verilmiştir: "*Halk Marcus'un oğlu proconsul Quintus Tullius Cicero'yu halkın hamisi ve Greklerin hayırseveri olarak onurlandırmıştır*" (Eilers, C78; Tuchelt, 165). Q. Tullius Cicero'dan önce M.Ö. 62/61'de Asia Eyaleti yöneticiliği yapmış olan C. Valerius Flaccus adına da aynı kentin bir onurlandırma yazıtı bulunmaktadır. Yazıtta; "*Halk proconsul Lucius'un oğlu Lucius Valerius Flaccus'un heykelini onlara karşı iyi ve yardımsever davrandığı ve kentimizin atalardan kalma hamisi olduğu için dikti*" ibaresi yer almaktadır (Eilers, C81; Tuchelt, 164; Ferrary, 1997, s. 345-352).

Pompeius Magnus ise korsanlara ve VI. Mithridates'e karşı seferler düzenlediği dönemlerde birçok kentin hamisi olmuştur (Ionia Birliği, Eilers, C92; Tuchelt, 163; Ilium, Eilers, C66; Miletus, Eilers, C95; Tuchelt, 188; Side, Eilers, C146; Tuchelt, 240; Pompeipolis, Eilers, C149; Tuchelt, 235). Ionia Birliği'nin onurlandırma yazıtında; "*Gnaeus'un oğlu imparator Gnaeus Pompeius'u Ionia birliği onurlandırdı. Karaların ve denizlerin denetçisi Ionialıların hamisi ve hayırseveri*" yazmaktadır (Eilers, C92; Tuchelt, 163). Ancak Pharsalos Savaşı'ndan sonra birçok hamisi olduğu kent onu terk etmiştir. Ancak bazı kentler hamilik yükümlülükleri gereği ona yardımda bulunmak istemişlerdir. Bu konuda pek çok sıkıntıya rağmen sadakatte bulunan iki kent, Massilia ve Mytilene kentleri olmuştur. Elbette ki dönemin özelliği olarak Pompeius'un yenilgisi ve ardından ölümünden sonra Pompeius'a bağlı olan Hellen kentleri derhal Iulius Caesar'ın yanına yaklaşmışlardır. Caesar artık doğudaki pek çok Hellen kentinin hayırseveri ve hamisi olmuştur (Pergamum, Eilers, C74; Tuchelt, 208; Alabanda, Eilers, C106; Tuchelt, 135; Cnidos, Eilers, C115).

Pergamon yazıtında; "*İmparator ve pontifex maximus, iki kez consul olan, Gaius'un oğlu Gaius Iulius Caesar'ı, tüm Greklerin hayırseveri ve kurtarıcısı, dindarlığı ve adaleti yüzünden halk onurlandırdı*" yazmaktadır (Eilers, C74; Tuchelt, 208). Ephesos kenti ise Caesar'a adadığı yazıtta şöyle yazar: "*Asia'nın kentleri, halkları ve kabileleri, yüce rahip ve iki kez consul olan, Ares ve insanlığın kurtuluşunu sağlayacak Aphrodite'nin soyundan gelen Gaius'un oğlu, Gaius Iulius Caesar'ı onurlandırır*" (Syll 760; Freeman, 2019, s. 288).

Geç Cumhuriyet dönemi boyunca da Hellen kentlerinde hamilik sistemi devam etmiştir. Bu dönemde illerde hamilik yapan valilerin sayısal olarak, diğer hamiler arasında üstünlüğü barizdir. Bazı durumlarda komşu eyaletin yöneticisi olan kişilerin, diğer eyalete

bağlı kentlerin hamiliğini yaptığı da görülmektedir (Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, Cyrene, Eilers, C162; M Pupius Piso Frugi, Miletus, Eilers, C96; Samos, Eilers, C54; Q. Murcius, Scavola ve Qeoanda, Eilers, C131; M. Aemilius, Lepidus ve Myra, Eilers, C129; Eilers, 2002, s. 29-30; Lintott, 2010, s. 70-75; Nicols, 2014, s. 73-74).

Yukarıdaki örneğimiz de olduğu gibi, Q. Oppius aslında Kilikia Eyaleti'nin yöneticisiydi ama Karia kenti olan Plarasa/Aphrodisias'ın hamisiydi. Muhtemelen işbirliği olduğu zaman sınır sorun olmaktan çıkıyordu (Reynolds, doc. 3; Broughton, 1952, s. 42). Olağanüstü durumlarda da bazı Romalıların sürgünde olmalarına rağmen buldukları bölgede hamilik yaptıkları da bilinmektedir (Eilers, 2002, s. 30; P. Glitius Gallus, Andros, Eilers, C32; L. Caninius Gallus, Thespieae, Eilers, C24; M. Claudius Marcellus, Delphi, Eilers, C13; Syll 774a ve Tanagra, Eilers, C23; Syll 774b). Örneğin Adriyatik'in karşısında yer alan Dyrrachium kenti Cicero'yu, sürgüne gidişinde onu *fidesi* olarak kabul etmiştir (Deniaux, 2006, s. 406; Bloy, 2012, s. 177).

Kentlerin hamiliği ile ilgili olarak farklı usullerde hamilik sistemi görülebilmekteydi. İlk olarak Plarasa/Aphrodisias yazıtında olduğu gibi (Reynolds, doc. 3) gönüllülük esasına dayanmaktadır. İkincisi ise istemsiz olarak oluşturulan hamiliktir. Aslında bireylerle ilgili olan hamilikte de bunu görebilmekteyiz. Özgür bireylerin hamiliği gönüllülük esasına dayanırken, azatlı kölelerin (*libertus*) hamiliği ise kendilerine göre istemsizdi. Kentlerin istemsiz hamilikleri, fetih yoluyla sağlanan hamilik veya sömürge yoluyla, koloni oluşturmak için sağlanan hamilik olarak belirtilebilir (Eilers, 2002, s. 34-36; Deniaux, 2006, s. 406; Bloy, 2012, s. 170; Nicols, 2014, s. 4).

Roma'da yaygın olarak uygulanan bir gelenek de Romalı generallerin fethettikleri kentlerin hamileri olmaları idi. Bu uygulama Geç Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Fetih yoluyla himaye konusundaki bilgilere özellikle Cicero'nun *De Officiis* adlı eserinde ulaşmaktayız. Cicero Romalı komutanların mağlup ettiği düşmanın topraklarının hamisi olması gerektiği belirtmektedir. Bu hamiliğin miras yoluyla da devam etmesinin gerekliliğinden bahseder (Cic. De. Off. I. 35; Nicols, 1990b, s. 101; s. 156; Eilers, 2002, s. 38; Deniaux, 2006, s. 405; Bloy, 2012, s. 169).

Cicero *De Officiis* I. 35'te; savaş konusunu anlattığı pasajında fetih yoluyla hamilik sistemi hakkında bilgi vermektedir: “Belirli görevlerin meydana gelmesinde günahkârlara bile borçluyuz. Özellikle suçlarından pişman olmaları ve tekrar etmemeleri öğretilmelidir. Bu ilke savaş ahlakının çerçevesini sunmaktadır. Savaşın gerekçesi barışı sağlamaktır. Savaşlar adaletsizlik olmadan huzur içinde yaşayabilmek için yapılmalıdır. Zafer kazanıldıktan sonra savaşta acımasız ve zalim olmayan korunmalıdır. Bu nedenle mağlup olmuş İtalyan halklar başışlanmalı ve Roma vatandaşı olmalı. Kartaca ve Numantia kentleri zulümleri nedeniyle yok edilmiştir. Savaş ancak barışı desteklediğinde haklıdır. Fetih gönüllü olarak teslim olanları veya zorla fethedilenleri korumalıdır”. Roma geleneği olarak fethedilenlerin himaye altına alınması, Roma'nın halk tarafından büyük saygı duymasına neden olmuştur. Cicero'nun fetih yoluyla hamilik hakkında verdiği bu bilgiler eşsizdir (Cic. De Off. I. 35; Eilers, 2002, s. 38-41).

Roma cumhuriyet döneminde, Romalı generaller genelde fethettikleri toprakların hamileri olmuşlardır. Koloni kurucuları olanlar ise en azından Cumhuriyet'in sonuna kadar bu kolonilerin hamiliklerini sürdürmüşlerdir. Fetih yoluyla hamilik örneklerinden biri de Claudius Marcellus ve Syrakousai kenti arasındaki ilişkidir. Cicero'nun, Claudius

Marcellus'ü Syrakousai'nin ve diğer Sicilya kasabalarının hamisi olarak gördüğü pasajlarından anlaşılmaktadır (Cic. Verr. 2.3-2. 4; Plut. Marc. 23) .

Bu hamilik ilişkisinin, II. Kartaca Savaşı'ndan sonra Marcellus'un Sicilya'daki seferlerinden kaynaklandığı ve bu hamiliğin fetih yoluyla hamilik ilişkisi olduğu açıkça kabul edilmektedir. Ancak Livius, Marcellus'un Syrakousai'nin doğrudan hamisi olduğu görüşünü kabul etmemektedir (Liv. 26. 32; Braund, 1990, s. 139-140; Eilers, 2002, s. 61; Deniaux, 2006, s. 405; Bloy, 2012, s. 172).

Roma makamlarına erişmenin en sağlam yollarından biri olarak, talepleri doğrultusunda hamileri olan seçkin aileler kuşaklar boyu kentlerin hamiliğini devam ettirebiliyorlardı. Seçkin ailelere sahip Romalılar için mümkün olduğu kadar çok yanaşmaya sahip olmak büyük bir itibar meselesiydi. Genelde her iki taraf hami-yanaşma ilişkisini devam ettirerek atalardan kalan bu mirasın avantajlarını korumaya çalışıyorlardı. *Tabulae patronatus*lar bu mirasın devamı ile ilgili bilgiler vermektedir. M.Ö. 50 ile M.S. 250 yılları arasında bu tür ilişkilerin devamına dair 30 *tabulae patronatus* bize bilgi vermektedir (Badian, 1967, s. 163-164; Nicols, 1980, s. 367; s. 542; Ferrary, 1997, s. 108; Eilers, 2002, s. 62-63).

Hamilik genelde doğrudan haminin ölümünden sonra onun neslinden gelen seçkin bir bireyle devam edebiliyordu. Ancak bazı durumlarda hamiliğin miras olarak devam etmediği de görülmektedir. Hellen ve Latince yazıtlarda yaklaşık 1500 kentin hamiliğini yapan isimlere rastlanmaktadır. Bu örneklerde baba ile oğulun birlikte isimlerinin bulunduğu yazıtlarda mevcuttur. Bazen ilişki birkaç kuşak devam edebiliyordu. Ancak hem yanaşma olan kent hem de haminin oğlu ilişkinin devamını reddedebiliyordu. Ya da *Lex Ursonensis* (koloni yasası) örneğinde olduğu gibi haminin çocukları ve torunları hamilik ilişkisini devam ettirebiliyorlardı. Ama bu ilişkinin devamı için, kent konseyinin oy çokluğu ile oylama yapması gerekiyordu. Hatta bazen halk oylamasının da yapılması gerekebiliyordu (Eilers, 2002, s. 68-82; Bloy, 2012, s. 171).

Bu konuda M. Acilius Glabrio'nun yazmış olduğu mektuplar da vardır. M.Ö. 191'de Yunanistan'da komutanlık görevi yaptığı dönemde, Delphoi'yi Aitalia'lılardan kurtarmıştır. "Baştan beri var olan atalarınızın haklarını, yalnız size ait olduğunu ve kentin ve tapınağın özerkliğinin korunmasını sağlamak için tüm gücümle Roma'da çalışacağım" diye söz vermektedir (Syll 609; Ager, 239; Sherk, 221-224).

Bu yazıtın Q Oppius yazıtı ile içerik bakımından benzerliği dikkat çekmektedir. Delphoi kenti bahsedilen hakları sağlamıştır. Ancak üç elçi Roma dönüş yolunda öldürülmüştür. Söz konusu yazıt kent hamiliğinin miras yoluyla devam ettiğini gösteren yazıtlardan bir tanesidir. Atalardan kalma hamilik nedeniyle Hellen kentlerinin Romalı hamileri onurlandırdığı çok sayıda yazıt bilinmektedir. Bunlardan biri olan Ephesos kentinin Domitius Ahenobarbus'un adına adadığı hamilik yazıtıdır. Yazıtta; "İmparator Gnaeus Domitius Ahenobarbus kentin ve Artemis Tapınağı'nın atalardan kalma hamisidir" yazmaktadır (Eilers, C88; Tuchelt, 143).

Domitius Ahenobarbus *triumvirlik* döneminde doğuda Brutus'ü destekleyen önemli bir aktördü. Bir süre bağımsız hareket ettikten sonra Marcus Antonius'a katıldı. Nihayet Actium Savaşı'ndan önce de Octavianus'a katıldı. Bundan kısa bir süre sonra da öldü. Yazıtta kentin atalardan kalma hamisi olarak adlandırılır. Tıpkı Samos'ta olduğu gibi (Eilers, C52) ilişkinin kökeni büyük dedesi Domitius Ahenobarbus'a dayanmaktadır. M. Aquillius

döneminde *propraetor* olarak görev yapmıştır. Kendisi hakkında Samos'ta bir yazıtta, “*senatus tarafından verilen hamilik*” ibaresi yer almaktadır (IG XII/6. 351; Eilers, C51).

Ayrıca L. Domitius Ahenobarbus da M.Ö. 54 yılında *consul* olduğu dönemde Khios (Eilers, C37) ve Miletos (Eilers, C93; Tuchelt, 190) tarafından hami olarak onurlandırılmıştır. Onun babası Ephesos ve Samos'un atalardan kalma hamisi olmuştur. Bu doğrultuda Ephesos'un ve Samos'un, Khios ve Miletos ile aynı zamanda kendilerinin hamisi olarak seçtiklerini söylemek gerekir. Oğlunun da bu ilişkileri devam ettirdiğini belirtmek doğru olur. Bir oğulun babasının yerine hami olabilmesi için ancak kendisinin aile reisi (*pater familias*) olduğu zaman mümkün olabiliyordu. *Lex Ursonensise* göre kişinin hami olabilmesi için onların neslinden de gelmesi gerekmekteydi (Bloy, 2012, s. 177-180; Eilers, C52; Eilers, C59; Eilers, C81; Eilers, C88; Eilers, C103; Eilers, C105; Eilers, C110; Eilers, C112; Eilers, C116; Eilers, C121; Eilers, C124; Cic. Flac. 53 = Eilers, C125-6; Crawford, I 25; Reynolds, doc.3; Ager, 239; Sherk, 221-224)

Mahkemelerde sanıkların temsilcilerine de, davasını savunan adam olarak hami denilmekteydi. Aslında her iki durumda da işlev aynıdır. Himaye her zaman zayıf tarafın korunması anlamına geliyordu. Kamuyu ya da bireyleri ilgilendiren önemli davalara çoğunlukla, hâkimler *senatus* tarafından atanırdı. Polybios bu durumu *senatusun* insanlar üzerindeki kontrolünde önemli bir faktör olarak görmektedir. Ona göre insanlar senatörlerin iyi niyetine güvenmek zorunda kalmışlardır (Polyb. 6. 17). C. Gracchus M.Ö. 122'de en önemli değişikliği mahkeme/soruşturma reformu ile bu yetkiyi *equites*lere (üst düzey sınıf/atlı sınıf) devretmiştir. Daha sonra Sulla bu yetkiyi M.Ö. 81'de *senatusa* geri vermiştir (Gelzer, 1969, s. 70-72; Deniaux, 2006, s. 402-408).

Roma'da zamanla savunma görevi bir meslek haline gelmiştir. Kentte iş takibi erken saatlerde başladı. Etkin olabilecek aristokrat kişilere ulaşılır ve onları selamlama (*salutatio*) yapılırdı. İşler için çoğu zaman en etkin saatler öğle saatlerinde olurdu. Hatta hamiler, yavaşmalarına evlerinin bahçelerini açtıklarında coşkulu bir selamlama (*salutatio*) düzenlenirdi. Böylece yavaşmalar onlara itibar gösterirler ve hatta onlara fiziki bir koruma sağlamış olurlardı. Cumhuriyet'in başlarında aslında haminin mahkemelerde savunmacı özelliğinden daha çok yavaşmalarına yasal konularda danışmanlık yapması işlevseldi (Gelzer, 1969, s. 89; Zvi, 1969, s. 60; Lintott, 1999, s. 158; 2010, s. 152; Deniaux, 2006, s. 407-411).

M.S. I. ve II. yüzyılda doğuda pek çok Hellen kenti Roma İmparatorluğu'nun himayesine girmiştir. İmparator Augustus da *pater patriae* (vatanın babası) unvanıyla pek çok kentin hamiliğini yapmıştır. Ilium (Troia) kentine ait İmparator Caesar Augustus adına bir onurlandırma yazıtı bulunmaktadır. Yazıtta; “*Iliumlular ve dini törenlerine ve oyunlarına iştirak eden kentler tarafından tanrının oğlu, İmparator Caesar Augustus'u herkesin hayırseveri ve kentlerin kurtarıcısı ve hamisi ve akrabası/soydaşı olarak onurlandırdı*” yazmaktadır (Eilers, C64). Augustus Ilium vatandaşlarının hamisiydi fakat oyunlara katılan diğer kentlerin muhtemelen hamisi değildi. Augustus'a yazıtta akraba/soydaş tabirinin kullanılması, muhtemelen kendilerini Toria'dan gelen Aeneas'ın soyundan geldiklerini ima etmekteydiler. Augustus'un ayrıca Plataia kenti (Eilers, C22) ile birlikte başka kentlerin de hamisi olduğu bilinmektedir (Zvi, 1969, s. 152-153; Nicols, 1990a, s. 81-100; 1990b, s. 102; Lintott, 2010, s. 100).

SONUÇ

Karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan *patronus-cliens* ilişkisi, özellikle Hellen kentleri açısından Roma hâkimiyet alanında varlıklarının devamı için vazgeçilmez olmuştur. Himaye sistemi Hellen ve Roma dünyasının temel konularından biri olmuştur. *Patronus*(hami)-*cliens*(yanaşma) ilişkisi Roma'da kişisel bir ilişki olarak görülürken daha sonra Roma'nın gücünün etkisiyle Romalı soylular ile değişik eyaletlerde bulunan kentler arasında bu ilişki yaygınlaşmıştır. Hami-yanaşma ilişkisi resmi bir ilişki türü değildir. Yani tarafların sorumluluklarını yerine getirmedikleri takdirde hukuki bir yaptırım söz konusu değildir. Ahlâki temelli bir ilişki türüdür. Kişisel hami-yanaşma ilişkisinde soylular değerli gördükleri sanatçıları ya da azatlı kölelerini himayeleri altına almışlardır. Bu sistem daha yaygın olarak kentlerle Romalı seçkin üst düzey yöneticiler arasında görülmektedir.

Küçük Asia'daki Hellen kentleri Roma *senatusu* ile olan ilişkilerini daha hızlı ve etkin şekilde sürdürebilmek için, *senatusda* sözü geçen kişilerin himayesine girmeyi tercih etmişlerdir. Yanaşma olan kentler hamisi adına onurlandırma yazıtları yazdırmışlardır. Onlara karşı olan maddi veya diğer yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Böylece halkın yaşamını daha da kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Hamiler açısından ise bu ilişkinin maddi boyutundan daha önemlisi itibarlarının artmasıydı. Çünkü hamilerin ne kadar çok himayesi altında kent olursa, itibarları da o kadar artmaktaydı.

Bir diğer tür hami-yanaşma ilişkisi olarak, Romalı generallerin fethettikleri toprakları himayesi altına almalarını görmekteyiz. Kimi zaman bu hami-yanaşma ilişkisi miras olarak atalardan kalabiliyordu. Her iki tarafında isteği doğrultusunda bu bağ nesiller boyu devam edebiliyordu. Küçük Asia'daki Hellen kentleri tarih açısından değerli kayıtlara sahiptir. Bu ilişkinin varlığı ile ilgili değişik kentlere ait pek çok yazıt mevcuttur. Bu sayede Hellen kentlerinin belirli dönemleri ile ilgili, özellikle Roma ile olan ilişkileri hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz.

SUMMARY

It is a special type of relationship between *Patronus*, that is to say, *patron*, and *cliens*, i.e *client*. Such a loyalty-based relationship is observed between the freedman and his master in Rome. Alternatively, this kind of relationship can be observed between a distinguished Roman and some artists. However, it is more commonly observed between the cities and a noble Roman.

Also observed in the Western Anatolia Hellenic cities during Hellenistic and Roman periods, *patronus-cliens* relationship contains detailed information about the diplomatic and political structures of that era's cities. It was used as an effective tool in the regulation of relationships with Roman *senatus* in the Hellenic cities. The existence of such a relationship is observed in the regulation of the relationships with *senatus*, in the solution of a problem or, to say the least, not to face heavy taxes and conditions by the managers. The cities needed to choose a *patron* for themselves to ensure their connections with Roman *senatus* more easily. They honored their *patrons*, who accepted them as clients, through various inscriptions. They stated their loyalties in this way. There is no legal basis for the relationship of *patron-client*. It is a relationship based entirely on moral principles. Therefore, any legal sanction is not in question. To facilitate the solution of their problems with the Roman *senatus*, the cities chose an influential character in *senatus* as their *patron*. It is understood that the noble, who was the

patron, benefited from this situation mainly in terms of reputation. Because, the more the *patron* had *clients*, the more his reputation in Rome increased.

Western Anatolia Hellenic cities used many terms meaning as philanthropists or protectors of cities, before the Roman period. The terms such as Euergetes, benefactor, soter, kedemon and proxenos, which have similar meanings, can be seen in many inscriptions. With the intensification of diplomatic relations with Rome, they chose a Roman person as *patronus*, that is to say, *patron* for themselves. The document providing the clearest and detailed information about how this relationship started, is coming from the city of Plarasa/Aphrodisias in Karia. The Asia State in Laodicea belongs to Q. Oppius, its proconsul. The people of the city of Plarasa/Aphrodisias, who responded to his call for support in a short time during the Mithridates Wars, offered to Q. Oppius to become their *patron* after the war. Q. Oppius, on the other hand, responded positively to this proposal by a letter. This letter belonging to Q. Oppius contains important information about the relationship of *patronus-cliens*.

In the *patronus-cliens* relationship of the cities, which was based on mutual volunteerism, the demand generally comes from the cities that desired to be *cliens*, that is to say client. There is no legal sanction of this relationship between *patronus*, that is to say the *patron*, who accepted to be the *patron* and *patronized* the cities, and the client. It is a relationship based entirely on a moral foundation. These relationships could sometimes keep going for generations. In other words, this relationship, which was inherited from the ancestors, could keep going provided that both sides agreed on it.

The other sources providing substantial information about the *patron-client* relationships are special plates called as *tabulae patronatus*. *Tabulae patronatus* are generally bronze plates used to determine the principles of cooperation between *cliens* cities and *patrons* in Rome. These *tabulae patronatus* are important in terms of understanding the diplomatic steps required for *patron* and *client* relationships. These include a copy of the decrees of cooperation. *Tabulae patronatus* is the unofficial recording of the relationship with a stranger. Besides the inscriptions and plates, antique sources also provide important information about the relationship of *patronus-cliens* between Rome and the cities under the influence of its power.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yok
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Ager, L. S. (1997). *Interstate Arbitrations In the Greek World, 337-90 B.C.* Berkeley-Los Angeles-Oxford: University of California Press.
- Akderin, F. (2018). *Latince Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Badian, E. (1967). *Foreign Clientelae (264-70 BC)*. Oxford: Clarendon Press.
- Bloy, D. (2012). Roman Patrons of Greek Communities Before the Title... . *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 61(2), 168-201. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Roman+Patrons+of+Greek+Communities+Before+the+Title>.
- Bowersock, G. W. (1965). *Augustus and The Greek World*. Oxford: Clarendon Press.
- Braund, D. (1990). Function and dysfunction: personal patronage in Roman Imperialism. A. Wallace Hadrill (Ed.), *Patronage in Ancient Society* (s. 137-152). London: Routledge.
- Broughton, T.R.S. (1952). *The Magistrates of The Roman Republic II*. New York: American Philological Association.
- Cambridge: Cambridge University Press.
- Cicero (1916). *Against Verres. The Orations of Marcus Tullius Cicero I* (C. D. Yonge, Trans.). London-New York: William Heineman
- Cicero (1919). *Letters to Atticus* (E. O. Winstedt, M. A, Trans.). London-New York: William Heineman
- Cicero (1928). *De Officiis* (W. Miller, Trans.). London-New York: William Heineman
- Cicero (1958). *Pro Sestio. Orations, Pro Sestio In Vatinius* (R. Gardner, Trans.).
- Cicero (1976). *Orations, In Catilinam 1-4: Pro Murena-Pro Sulla, Pro Flacco* (C. Macdonald, Trans.).
- Crawford, M. H. (1996). *Roman Statutes I*. London: Institute of Classical Studies.
- Deniaux, E. (2006). Patronage. N. Rosentein & R. Morstein (Ed.), *A Companion to the Roman Republic* (s. 401-420). Malden-Oxford-Victoria: Wiley-Blackwell.
- Eilers, C. C. (1991). Cn. Domitius and Samos: A New Extortion Trial. *ZPE*, 89, 167-178. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Cn.+Domitius+and+Samos>.
- Eilers, C. C. (1999). M. Silanus, Stratoniceia, and the Governors of Asia under Augustus. *Tyche*, 14, 77-86. Erişim adresi: <https://tyche-journal.at/tyche/index.php/tyche/article>.
- Eilers, C. C. (2002). *Roman Patrons of Greek Cities*. Oxford: Oxford University Press.
- Emiroğlu, K & Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ferrary, J. L. (1997). The Hellenistic World and Roman Political Patronage. P. Cartledge & P. Garnsey & E. Gruer (Ed.), *Hellenistic Constructs Essays in Culture, History and Historiography* (s. 105-119). Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Finley, M. I. (1983). *Politics in The Ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freeman, P. (2019). *Iulius Caesar* (Ü. E. Uysal, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.
- G.P. Putnam's Sons.
- Galsterer, H. (1988). Municipium Flavium Irnitatum: A Latin Town in Spain, *JRS*, 78, 78-90. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Municipium>.
- Garnsey, P. & Woolf, G. (1990). Patronage of the rural poor in the Roman World. A. Wallace Hadrill (Ed.), *Patronage in Ancient Society* (s. 153-170). London: Routledge.
- Gelzer, M. (1969). *The Roman Nobility* (R. Seager, Trans.). Oxford: Basil Blackwell.

- Gregory, A. P. (1997). A New and Some Overlooked Patrons of Greek Cities In the Early Principate, *Tyche*, 12, 85-91. Erişim adresi: <https://tyche.journal.at/tyche/index>.
- Herman, G. (1987). *Ritualised Friendship & The Greek City*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herodotos (2002). *Herodot Tarihi* (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herrmann, P. (1974). Cn. Domitius Ahenobarbus: Patrons von Ephesos und Samos, *ZPE*, 14, 257-258. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/20180702?seq=1#metadata>.
- Inscriptiones Graecae*. Erişim adresi : <http://telota.bbaw.de/ig/IG%20XII%206,%201,%20351?qString=351>. Erişim tarihi: 14/10/2019.
- Johnson, T. & Dandeker, C. (1990). Patronage: relation and system. A. Wallace Hadrill. (Ed.), *Patronage in Ancient Society* (s. 219-242). London: Routledge.
- Karahan, Ü. O. (2019). Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Hellen Kentlerinde Tahkim: Samos-Priene Örneği. *History Studies*, 11(3), 963-981. DOI Number: 10.9737/hist.2019.749
- Lintott, A. (1999). *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford: Clarendon Press.
- Lintott, A. (2010). *The Romas in the Age of Augustus*. Malden-Oxford: Wiley-Blackwell.
- Nicols, J & Oreg, E. (1980). Tabulae Patronatus: A study of the Agreement between Patron and Client Comunity. T. Hildegard-Haase (Ed.), *ANRW / Geschichte und Kultur Roms I m Spiegel Der Neueren Forschung* (s. 535-561). Berlin: Wolfgang.
- Nicols, J. (1980). Pliny and The Patronage of Communities. *Hermes*, 3, 365-385. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Pliny+and+The+Patronage+of+Communities>.
- Nicols, J. (1989). Patrona Duitatis: Gender and Civic Patronage. C. Deroux (Ed.), *Studies in Latin Literature and Roman History V* (s. 117-142). Bruxelles: Latomus.
- Nicols, J. (1990a). Patrons of Greek Cities in the Early Principate. *ZEP*, 80, 81-100. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Patrons+of+Greek>.
- Nicols, J. (1990b). Patrons of Provinces in the Early Principate: The Case of Bithynia. *ZEP* 80. 101-108. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query>.
- Nicols, J. (2014). *Civic Patronage in the Roman Empire*. Leiden-Boston: Brill.
- Plinius (2018). *Genç Plinius'un Mektupları* (L. Keskin, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Plutarkhos (1955). *Bio Paralleoi. Plutarch's Lives V* (B. Perrin, Trans.). Cambridge-London: Harvard University Press-William Heinemann Ltd.
- Plutarkhos (1959). *Bio Paralleoi. Plutarch's Lives VIII* (B. Perrin, Trans.). Cambridge-London: Harvard University Press-William Heinemann Ltd.
- Polybios. (1957). *The Histories. A Historical Commentary on Polybius I* (F.W. Walbank, Trans.). Oxford: Clarendon Press.
- Polybios. (1967). *The Histories. A Historical Commentary on Polybius II* (F.W. Walbank, Trans.). Oxford: Clarendon Press.
- Polybios. (1979). *The Histories. A Historical Commentary on Polybius III* (F.W. Walbank, Trans.). Oxford: Clarendon Press.
- Pomeroy, S. B. (2018). *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi* (O. Yarlığaş, Çev.). İstanbul: Alfa.

- Reynolds, J. (1982). *Aphrodisias and Rome*. London: Society for the Promotion of Roman Studies.
- Rich, J. (1990). Patronage and Interstate Relations in the Roman Republic. A. Wallace Hadrill (Ed.), *Patronage in Ancient Society* (s. 117-135). London: Routledge.
- Saller, R. P. (1982). *Personal Patronage under The Early Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherk, R. K. (1969). *Roman Documents From The Greek East*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Sylloge Inscriptionum Graecarum*. Erişim adresi: <http://www.attalus.org/docs/sig.html>. Erişim tarihi: 14/10/2019.
- Tacitus (1980). *The Histories. I- III* (C. H. Moore, Trans.). Cambridge-London: Clarendon Press.
- Tekin, O. (2012). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Titus Livius (1943). *History of Rome. Livy VII From The Founding of The City* (F. G. Moore, Trans.). London-Cambridge: Harvard University Press-William Heinemann.
- Titus Livius (2007). *History of Rome. Rome's Mediterranean Empire. Books 41-45 and the Periochae* (J. D. Chaplin, Trans.). Oxford: Oxford University Press.
- Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Trans.). London: Richard Clay.
- Tuchelt, K. (1979). *Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien. Teil I. Roma und Promagistrate*. Tübingen: Wasmuth.
- Valerius Maximus (1684). *Memorable Acts and Sayings. Collections of the Memorable Acts and Sayings* (B. Crayle, Trans.). London: Benjamin Crayle.
- Wallace Hadrill, A. (1990). Patronage in Roman Society: from republic to Empire. A. Wallace Hadrill (Ed.), *Patronage in Ancient Society* (s. 63-87). London: Routledge.
- Wallace, M. B. (1970). Early Greek Proxeni. *Phoenix*, 24(3), 189-208. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Early+Greek+Proxeni>
- Westbrook, R. (2005). Patronage in the Ancient Near East. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 48(2), 210-233. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Patronage>
- William Heineman-G.P. Putnam's Sons.
- Zvi, Y. (1969). *Plebs and Princeps*. Oxford: Clarendon Press.

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM

Arap Şiirinin Gölgesinde Serinleyen Bir Fars Şairi: Minûçihrî-yi Damgânî*

Erdem Sevimli

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Öğrencisi

sindan4446@gmail.com

Öz

Yayın değerlendirmesini yaptığımız çalışmada Arap kültürünü şiirlerine taşıyarak diğer Fars şairlerinin aksine aykırı bir şair olarak davranan Minûçihrî-yi Damgânî'nin şiir felsefesinin kodları incelenmiştir. Çalışmanın girişi Arap ve Fars edebiyatının/şiirinin gelişim evrelerini gösteren bir kaynak niteliğindedir. Çalışmada ilk bölüm Minûçihrî'nin hayatına ayrılmıştır. İkinci bölümden altıncı bölüme kadar yazar, "Minûçihrî'nin Şiiri" başlığı altında şairin şiirlerinde kullandığı temalara değinir. Bunlar tabiat, şarap, aşk ve sevgili, mitoloji ve musiki, ahenk unsurları ve duygu durumudur. Eserin sonuna ise karma dizin eklenmiştir. Yazar, eserinde Minûçihrî-yi Damgânî'nin de örnek aldığı Arap - Fars kültür ve edebiyatının müşterek niteliklerini birleştirmiştir. Eser, bu alanda çalışacaklar için rehber niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Minûçihrî-yi Damgânî, Arap şiiri, Fars şiiri, şiirin gölgesi.

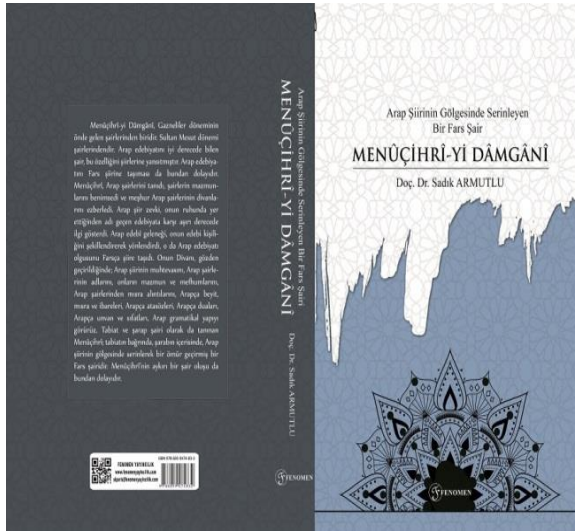
A Persian Poet Freshen Down in the Shadow of Arabic Poetry: Minûçihrî-yi Damgânî

Abstract

In the study we made a publication review, the codes of the poetry philosophy of Minûçihrî-yi Damgânî, who acts as a contrary poet unlike other Persian poets by bringing Arab culture to his poems, were examined. The introduction of the work is a source showing the developmental stages of Arabic and Persian literature/poetry. The first part of the study is devoted to the life of Minûçihrî. From the second to the sixth chapter, the author mentions the themes that the poet uses in his poems under the title "The Poetry of Minûçihrî". These contain important elements that illuminate the literary identity of Minûçihrî. These are nature, wine, love and beloved, mythology and music, elements of harmony, and mood. A mixed index was added to the end of the work. The author combined the common features of Arab - Persian culture and literature, which Minûçihrî-yi Damgânî also follows as a model. The work is a guide for those who will work in this field.

Keywords: Minûçihrî-yi Damgânî, Arabic poetry, Persian poetry, poetry of shadow.

* Armutlu, S. (2020). Arap şiirinin gölgesinde serinleyen bir Fars şairi: Minûçihrî-yi Damgânî: Erzurum, *Fenomen Yayınevi*, 417 s.

Armutlu, S. (2020). *Arap şiirinin gölgesinde gerinleyen bir Fars şairi: Minûçihri Dâmgânî, Erzurum: Fenomen Yayınevi*, 417 s.

Yayın tanıtımını ve değerlendirmesini yaptığımız çalışmada Arap şiir ve kültürünü şiirlerine taşıyarak diğer Fars şairlerinin aksine “aykırı bir şair” olarak konumlandığı görülen Minûçihri-yi Dâmgânî’nin şiir felsefesinin kodları detaylı incelenmiştir. Eserde yazar, Minûçihri-yi Dâmgânî’nin de örnek aldığı Arap edebiyatı ve kültürü ile Fars kültürünün müşterek

niteliklerini birleştirmiştir. Söz konusu eser, Arap-Fars edebiyatı alanında pek çok çalışması olan Doç. Dr. Sadık Armutlu tarafından kaleme alınmıştır. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan araştırmacının Arap ve Fars edebiyatı ve şiiri üzerine çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Yazarın ilk kitabı ise *Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem û Peroâne Mesnevileri* (2019, Erzurum, Fenomen Yayınları) adlı çalışmasıdır. Yazarın yayımlanan yeni kitabı ise *Gazel Felsefesi Gazelde Beşerî Aşkın Kaynaklarını Aramak-Hadarilik-Uzrîlik* (2020, Kesit Yayınları) adlı çalışmasıdır.

Eser; geniş bir giriş, altı bölüm, Minûçihri’nin 7 adet kasidenin şerhi ve karma dizinden oluşmaktadır. Yazarın önsözde belirttiği gibi eser, daha önce yayınladığı iki makalesinin¹ geniş okumalar sonucunda geliştirilerek ortaya konulmasıyla oluşmuştur. Gerek Farsça gerek Arapça kaynaklarda Minûçihri-yi Dâmgânî üzerine kapsamlı ve müstakil bir çalışma olmadığını, iki dile olan bilgisi ile tespit ettiği görülen yazar, böyle bir çalışma yapmayı gerekli gördüğünü belirtmiş ve bilim âleminin hizmetine sunmuştur. Yazarın pek çok makalesine bakıldığında Klasik Türk ve Fars şiirinin köklerini Arap şiirinde aradığı ve bu konuda tezler öne sürdüğü görülmektedir. Sadık Armutlu bu çalışmada da iki edebiyatın beslendiği ana kaynak olan Arap şiirini referans almış ve Divanından hareketle “aykırı şair” olarak nitelediği Minûçihri-yi Dâmgânî’nin şiirlerindeki Arap şiirine ait izleri detaylandırmıştır. Bu izleri yazar, birinci bölümde verdiği Arap şiiri ile ilgili geniş ve kapsamlı bilgilerle desteklemiştir. Burada Arap kültürünün ve Arapçanın İslam fetihleriyle yayılarak bir İslam medeniyeti oluşturduğunu belirten yazar, bu medeniyete Arap olmayan pek çok ırktan şair ve düşünürün katkı sağladığını örneklerle göstermiştir. Bu bölümde yazar, Arap olmayan ancak Arapça yazan Fars asıllı düşünürler (İbn Mukaffa, Sibeveyh) ve şairler (Beşşar b. Bürd, Ebu Nûvâs, Ebu’l-Attahiyye) ile Arap kültürüne büyük hizmetleri olan Türk düşünür ve şairleri (Mesûdî, Yahya b. Hakan, Abdullah b. Mübarek gibi) sıralar. Bu girişten sonra yazar Minûçihri-yi Dâmgânî’nin yetiştiği edebi muhit ve Arap şiirinin geliştiği saraylar ile Arap şiiri ve Fars şiirinin gelişim evrelerini sıralar. Böylece yazar *Arap şiirinin gölgesinde serinleyen* pek çok şairin Arap şiirine katkıları ile Minûçihri-yi Dâmgânî’nin katkılarını birleştirmiş olur. Bu alt başlıklar aynı zamanda Arap şiirinin Fars şiirine yaptığı katkıların gelişimini göstermesi yönüyle de yazarın tezlerine destek

¹ (2017). Arap şiirini Fars şiirine taşıyan aykırı şair: Minûçihri-yi Dâmgânî. *Doğu Esintileri*, 6 (1), ve (2018). Minûçihri’nin şarab dünyası, *Doğu Esintileri*, 8 (1).

olmaktadır. Yazarın eserdeki şu cümlesi bunu doğrular niteliktedir: “Görüldüğü gibi yeni Fars şiiri tamamıyla Arap şiirinin tesiri altında ve onu model/örnek olarak başlamış ve ilk ürünlerini o tarzda vermiştir” (s.15). Yazar tezlerine örneklerle devam ederken Fars şairlerinin Arap şairlerinin şakirdi olduğunu (s. 31) belirtmekte ve Fars şiirinde kullanılan mazmun ve mefhumların gramer kuralları da dâhil Arap şiirinden alındığını özellikle vurgular (s. 31-34). Arap şiirinin Fars kültür dairesine ve şairlerine olan katkısını gösteren bu önemli malumatlar, ilerleyen bölümlerde Minûçihri-yi Damgânî’nin şiir felsefesinin kodlarını oluşmasını sağlayacak ve eserin bütüncül mesajına katkıda bulunacaktır. Ayrıca bu bölümde anlatılanlar Arap şiirinin Fars şiirine olan etkisini tarihi gelişimiyle gözler önüne sermektedir. Yazar, bu bölümde ve takip eden bölümlerde kullandığı tüm şiirlerin Arapça ve Farsça asılları ile birlikte Tükçe tercümelerini de vererek Türkçe’nin edebî zenginliğini de gözler önüne sermiştir.

Sadık Armutlu, eserinin birinci bölümünden altıncı/son bölümüne kadar Minûçihri-yi Damgânî’yi ele almıştır. Birinci bölümde yazar, Minûçihri-yi Damgânî’nin hayatını detaylı olarak anlatmıştır. Minûçihri-yi Damgânî, İran’da hüküm süren Ziyarîler hanedanından (XI. Asır), Gazneli Sultan Mesûd’a intisap etmiş Fars asıllı Arap dili ve edebiyatına şiirlerinde büyük önem vermiş bir şairdir (s. 46). O, en güzel yıllarını Gazne sarayında geçirir. Şair, burada “sultandan başka vezir Ahmed b. Abdu’s-samed olmak üzere Gazne devletinin ileri gelenlerine methiyeler kaleme alır, aldığı caizeler karşılığında rahat ve güzel bir yaşam sürer” (s. 51). Bu nedenle bu dönem yazdığı şiirleri zevk ve yaşama sevinci ile doludur. Şairin şiirlerinden zevk içinde yüzdüğü, gönlünce eğlenip, şarabı keyifle yudumladığı (s. 52) görülmektedir. O, yaşamı ve hayatı seven, tabiata ve güzelliklere bağlı neşe, zevk ve şarap şairidir. Yani hadarî kültür içerisinde var olmuş bir saray şairidir. Arap şairlerini örnek almış, onların kelime ve kavram dünyasını başarıyla şiirine aktarmıştır (s. 107). Minûçihri-yi Damgânî, ömrünün büyük çoğunluğunu Gazne’de geçirmiş, genç yaşta ölmüştür. Onun şiirlerinde Sultan Mesûd’un seferlerine dair kayıtlar bulunmaktadır (s.52). Yazar, bu bilgilere Minûçihri-yi Damgânî ile ilgili Devletşâh tezkiresi dâhil pek çok kaynakta verilen ve gerçeğe dayalı olmadığını tespit ettiği bilgileri de altı madde halinde ilave eder.

Yazar, eserini Minûçihri-yi Damgânî’nin bilgi birikimi ve esere de ad olduğu şekliyle Arap şiir ve zevkiyle tanışması, ayrıca bunu şiirlerine taşıması yönüyle devam ettirir. Yazarın eserde verdiği “Arap şiir zevki, onun ruhunda yer ettiğinden adı geçen edebiyata karşı aşırı derecede ilgi gösterdi. Arap edebî geleneği, onun edebî kişiliğini şekillendirerek yönlendirdi, o da Arap edebiyatı olgusunu Farsça şiirine taşıdı” (s. 62) şeklindeki ifadeler Arap şiirinin gölgesinde serinleyen bir şair portresinin dışı vurumu olarak belirmektedir. Bu bölüm, Minûçihri-yi Damgânî’nin Arap şiiriyle münasebetini kuvvetlendirecek anekdotlarla doludur. Bunlardan biri de şairin Cahiliyeden itibaren 44 adet Arap şairine Divanında yer verdiğine dairdir. Bu Arap şairleri “kıymetli taş hükmündeki teşbihleriyle “Menûçihri’nin kasidelerini süsleyen (s.65) İmru’u’l-Kays, Cahiliye şairi Tarafa (deve tasviri), A’şa (şarap kavramı)’dır. Böylece Minûçihri-yi Damgânî’nin şiir kodları Arap şiir zevki doğrultusunda biçimlenmeye başlamıştır. Bu kodlar, Abbasi döneminde en çok etkilendiği İbnü’l- Mu’tez ile Ebû Nûvâs’tan aldığı ilhamlarla devam eder. Sadık Armutlu, şairdeki Arap şiiri etkisini gösterirken örnek beyitler kullanır ve mukayeselere başvurur. Bu mukayeselerde yazar, Minûçihri-yi Damgânî’nin “tabiat şairi” ünvanı ile İbnü’l- Mu’tez’den, teşbihlerindeki canlı teşhislerle ve bahçe tasvirleri ile İbnü’l-Rûmî’den, Sanevberî’den etkilenmeyle gül-bahçe mazmunu çerçevesinde yaşama sevinci olgusunu ödünçleyerek kendine mal etmeyi bildiğini ve kendine özgü bir hayal ve tasavvurlarla şiirini zenginleştirdiği belirtilir. Yazar,

Minûçihri-yi Damgânî'nin Arap şiirinden sadece konu ve biçim açısından değil, çeşitli Arapça kavram ve kelimeleri kullanma yoluyla ya da Arap şairlerinin kasidelerini tanzir etmesi yoluyla da etkilendiğini belirtmektedir. Daha sonra Minûçihri'nin şiir felsefesi ve edebi kişiliği ile yazar, ilk bölümü sonlandırır.

İkinci bölümle yazar, "Minûçihri'nin Şiiri" başlığı altında şairin şiirlerinde kullandığı temel temalara değinir ve kasidelerinden örnek beyitlerle konuyu detaylandırır. Bu incelemeler Minûçihri'nin *edebî çehresini* (s. 113) aydınlatacak önemli unsurları barındırmaktadır. Bu unsurlardan biri "tabiat"tır. Yaşama sevinci doğrultusunda işlendiği görülen tabiat temini yazar, Cahiliye'den itibaren Arap şiirinde yer alan ve Minûçihri'nin ele alıp işlediği ortak tahayyül ve tasavvurlar eşliğinde sunar. Burada yazarın, Minûçihri'nin Arap şiirinin gölgesinde serinleyen bir şair olduğunu pekiştirme yoluna gittiği görülür. Yazar, eserinde bu unsurları Klasik Türk şiirinde de çokça kullanıla tabiat-gül-bahçe-eğlence-yaşama sevinci ve şarap gibi unsurlarla çok boyutlu olarak başarılı bir şekilde Minûçihri-yi Damgânî'nin şiirlerinde işlendiğini gözler önüne serer, mukayeseler yapar ve bol örnek verir. Bu açıklamalarda Minûçihri'nin şiirlerinde "tabiat" olgusunu yazar, kozmik âlem başlığı altında "gökyüzü, yıldızlar, Kehkeşan, burçlar, seyyareler" olarak sıralayarak şairin zengin teşbih ve imajlarla dolu şiir dünyasını gözler önüne serer. Bu imajları yazar, Minûçihri-yi Damgânî'nin kasidenin de niteliklerinden olan memduhun övgüsü için dayanak kıldığını belirtmektedir. Bu vurgularla yazar, Minûçihri-yi Damgânî'nin şiir felsefesinin kodlarını ifşa ederken, aynı zamanda klasik şiirin müşterek temel kaynak olarak Arap şiirinden kaynağını aldığını ve Fars ile Türk şiirine de kaynaklık ettiği tezini bir kez daha açıklamış olmaktadır.

Eserin üçüncü bölümü "tabiat" temi ile alakalı olarak Minûçihri-yi Damgânî'nin "şarap şairi" unvanını temellendiren "şarab"a ayrılmıştır. Bu bölümde klasik şiirin şarap ile ilgili hemen hemen her kavramına değinildiği görülür. Şarap, Minûçihri'de sadece işlenen bir tema değil bir hayat tecrübesinin de dışı vurumudur. Şair, şarabı üzümün asma olarak toprağa ekilmesinden, çeşitli aşamalardan geçerek işlenmesine kadar her evresini çeşitli benzetmelerle ifade etmiştir. Bu ifadelerde şarabın sunumu, içilme vakti ve mevsimi ayrıntılı olarak betimlenmektedir. Burada Minûçihri-yi Damgânî, bilgi birikimini ve tecrübesini şarap ile ilgili kullandığı geniş bir terimler dünyası içerisinde gözler önüne sermektedir. Bu kavram ve terimleri örnek beyitler eşliğinde eserinde veren yazar, şarap ile ilgili kullanılan bu kavramlar ve mazmunların Arap edebiyatı kaynaklı olduğunu özellikle vurgular. Sadık Armutlu, bu kaynağa vurgu yapmakla hem klasik şiirdeki şarap kavramına açıklık getirmekte hem de bu müşterek kültürde şiirin temel kaynaklarına dikkatleri yönlendirmektedir. Bu temel kaynak ortak miras olarak klasik Fars ve Türk şiirinde de kullanılmış, korunmuş, günümüze kadar ulaşan bu şiirin temel dayanaklarını ve felsefesini oluşturmuştur.

Yazar, bu bölümde şarabın vazgeçilmezliğini ve Minûçihri'de bir tutkuya dönüşmesini ilginç bir örnekle ifade eder ve bu örnekle Minûçihri'nin de şiirlerinin temel kaynağını, yani "Arap şiirinin gölgesi"ni vurgular. Bu örnekte "*Bugün Musa'nın dinine göre şarap (içmek) daha güzeldir. Ona uymak (için) cumartesi günü yeni şarap biç. Eğer gücün yeterse Pazar günü sabuhî iç*" diyen Minûçihri'nin ifadeleri yazdığı şarap şiirleriyle İslam'ın şarap konusundaki hükümlerini kendine göre yorumlayan Emevî halifesi Yezid b. Muâviye'nin "*Eğer şarab bir gün Ahmed'in dinine göre yasaklanmışsa, sen de onu Meryem oğlu Mesih'in dinine göre iç*" (s. 172-173) şeklindeki söylemleriyle örtüşmektedir. Ayrıca yazar, "hamr" ile

özdeşleşen Ebû Nûvâs ile Minûçihri'nin şiirsel söylemlerinin uyuştuğunu belirtmekte, ortak kaynak Arap şiirine vurguyu kuvvetlendirmektedir. Yazara göre Minûçihri'nin 12 beyitlik hamriyesi şarap konusunda sözün bittiğinin işareti hükmündedir (s. 174). Burada yazar, Minûçihri'nin şiirinde kullandığı *beni kırmızı şarap ile yıkayın, kefenimi üzüm yaprağından yapın, eğer cennete gideceksem Tanrı'dan şarap dolu ırmaklar isterim* (s. 174) ifadelesini şaraba olan tutkunun orijinal söylemleri olarak gözler önüne sermektedir. Yazar, akabinde Minûçihri'nin şarap hususunda kullandığı zengin mefhum ve mazmun dünyasını betimler. Bu betimlemelerden şarap üzerine algılar alt başlığında verilen şarap-secde-namaz bahsi orijinalliği ile dikkat çekmektedir. Arap edebiyatı kaynaklı olan bu hayalî duygu şiirsel cezbediciliği ile dikkat çekici niteliktedir: *"Çabuk! Şarap testisini kadehe secde ettir. Çünkü bülbül, servi ağacı üzerinde ezan okuyor"* (s. 185). Yazar, bu tarz söylemlerin Minûçihri'nin dinî kavramları şarap ve şarap unsurlarıyla bir araya getirdiği şairlik yeteneğinin yansıması olarak görmekte, bunların şairin Divanında hayli yer teşkil ettiğini vurgulamaktadır (s. 185). Eserde Minûçihri-yi Damgânî'nin şarap üzerine oluşturduğu metaforlar ve algılar oldukça zengin bir imaj dünyasını içermektedir. Bu imajlardan Meryem-İsa-gebe ilgisiyle ifade edilen aşağıdaki söylemler orijinal bağdaştırma biçimi ile dikkat çekmektedir:

"Kürsü ve Ayet-el-Kürsü üzerine yemin olsun ki, (hiç) bir gece benim üzerimde (hiç) bir kimse uyumamıştır. Hamile oldum! Lakin öyle bir cinsi (münasebetten) ki, o ne bir cin idi ne de bizzat bir insan idi. Ondan bana ne eziyet, ne de kötülük gelmiştir. Çünkü beni şeytan bile aldatamaz. Bütün kudsiyetiyle Cebrail geldi. Meryem'in İsa'ya (hamile kaldığı) gibi hamile kaldım. Karnumda Yusuf'un yüzü ve Belkıs'ın güzel kokusuyla Bercis Yıldızı gibi bir bebek vardır" (s. 191).

Yazar, yaşam felsefesini şarap üzerine bina etmiş olan (s. 192) Minûçihri-yi Damgânî'nin şaraba ait kullandığı pek çok kavramı (şarabın içilme zamanı, ilk örneği Arap Cahiliye dönemi kasidelerinden alan şarap-cömertlik ilişkisi, havanın rüzgârlı olmadığı güneşli sabah vakitlerinde başa gidip şarap içmesi (s. 194), günlerin kısa, gecelerin uzun olduğu mutlu berrak gece vakitleri şarap içme arzusu (s. 194) vb.) örnek beyitler eşliğinde detaylandırır. Burada yazarın ayrıca, şarabın mücidi olarak kabul edilen Çemşid'in şahsında şarap-mitoloji ilişkisine değinirken, bu ilişkiye şarap-cinsellik (s. 199) bağlamında farklı bir pencere açtığı görülmektedir. Bu pencerede Çemşid'in kızı üzüm şarabına âşık olan Minûçihri, onunla cinsellik boyutuna ulaşan ve zevkle biten bir olay ekseninde buluşurkenki tahayyülü ile belirir (s. 199). Bu tahayyül, şarabın mahzendeki dokunulmamış haliyle el değmemiş bir genç kız imajının buluşturulmasının şiirsel söylemi olarak dikkat çeker. Şiirlerinde şaraba cismanî bir hava vermekle (Toprak, 2000, s. 170; Sevimli, 2015, s. 156) ön plana çıkan Ebû Nûvâs'tan yani Arap şiirinden etkilenmeyle kurgulanan bu söylemlerin ilerde Klasik Türk şiirinde *duhter-i rezin* şahsında betimlendiği görülecektir. Yazar, ortak kaynak olarak Arap şiirindeki bu aktarımı Minûçihri'nin şiir kodları üzerinden anlatmış, şiirin yöneldiği müşterek kaynağa vurgu yapmıştır. Sadık Armutlu, şarap-cinsellik ilişkisini şarap tasvirleri kısmında da devam ettirir. Bu konuda yazarın verdiği beyitlerden biri cismanî niteliklerle örülmüştür ve şöyledir: *"Siz kızcağızların başına ne geldi? Sizler ki, hep erkekten kaçardınız. Sizler hep örtülü idiniz, sizin yüzünüzü kim gördü? Sizleri evden kim dışarıya çıkardı? Ben evdeyken başa kim geldi?"*...*"Bugün sizi hamile görüyorum, rahimleriniz çocuk tutmuş ve karnınızda çocuk taşıyorsunuz, memelerinize süt dolmuş, yüzünüz renkleşmiş, karnınız öne çıkmış"* (s. 204). Minûçihri-yi Damgânî bu tarz söylemlerinde Fars şairi Rûdekî'den ve mâder-i mey söyleminin diğer Fars şairi Ferrûhî'den etkilenmiştir. Burada yazar, bu tarz

şiiirlerde ortak mazmun ve mefhumların kullanıldığı Arap kültür dairesinden gelen müşterekliği bir kez daha vurgular (s. 216).

Eserin dördüncü bölümü ise Minûçihri'nin tabiattaki her şeye âşık, zevkine düşkün hayata bağlı kişiliğinden kaynaklı olan ve solda kadeh sağda sevgilinin bulunduğu (s. 217) yaşam anlayışı ile beliren aşk ve sevgili konusuna ayrılmıştır. Sadık Armutlu, onun aşk anlayışının dünyevî olduğunu belirtirken, sevgiliye çılgın arzularla bağlılığı ve onun uğruna çekilen ızdırabı değil, âşık ve maşuk olmak üzere iki taraflı süren bir aşk anlayışı olduğuna değinir. Bu aşk klasik şiirdeki ulvî ve ulaşılmaz sevgiliden farklıdır. Rakip olgusunun bulunmadığı bu aşk, bir satranç oyunu gibi şah olan gönülde oynanan iki kişilik bir aşktır (s. 217). Yazar, bu aşkın Fars şiir geleneğinden farklı olduğunu ve Minûçihri'nin "*aykırı bir şair*" olarak anılmasının nedenlerinden biri olduğunu belirtir (s. 218). Bu aykırılıkta sevgilinin nazı sorgulanmakta ve sevgiliye açıkça tarafını belirt diyerek meydan okuyan bir âşık tutumu görülmektedir (s. 218). Bu durum ilk örneği II. Abbasi dönemi Arap şairlerinde görülen sevgiliden yakınma/şekvâ ve sevgiliyi azarlama/itâp gibi Fars şairlerinde görülmeyen ve Minûçihri'nin aykırı yönünü gösteren duygu durumuna karşılık gelmektedir (s. 218). Yazar böylece, şairin Arap şiirinin gölgesinde biçimlenen aşk anlayışının kodlarını bir kez daha ortaya koyar. Daha sonra Minûçihri'nin kasidelerinde ele aldığı sevgilinin güzellik unsurlarını "yüz ve dudak"tan başlayarak örnek beyitlerle betimler. Aşağıdaki beyitler bu durumu örneklemeyle dikkati çekmektedir:

"Sağ elde şarab, sol elde iki zülüf! Sessizce sürekli içmekte ve öpüşmek-teyiz" (s. 224).

"Senin ağız suyunu emelim ve şarap zannedelim. İki üç kere öpüşelim o zaman onu da meze sayalım" (s. 225).

Eserin beşinci bölümü Minûçihri Damgânî'de "Efsane ve Musikî" bahsine ayrılmıştır. Söz konusu musiki olunca Fars mitolojisi devreye girmekte ve yazarın deyimiyle Minûçihri'nin şiirindeki tek Fars etkisi olarak belirlemektedir (s. 233). Armutlu'ya göre mitoloji bahsi çıkarıldığında Minûçihri'nin şiirinde sadece Arap gölgesi kalmaktadır. Yazara göre mitolojinin az da olsa Fars duygusuna nefes aldırın bir özelliği bulunmaktadır (s. 233). Minûçihri Divanında Fars mitolojisine ve kahramanlarına (*Bijen ve hapsedildiği kuyu* (s. 86/1173), *Cemşid ve şarab*(s.18/246)) oldukça çokça yer vermiştir. Yazara göre Minûçihri'nin Divanı "*musikî, şarap ve eğlencenin bir arada betimlendiği son derece renkli kompozisyon içerir. Divan'da son derece zengin bir musikî repertuvarıyla karşılaşırız*" (s. 238). Yazara göre bu zengin repertuar, Fars kültürünü mitoloji ve musiki ile harmanlayarak Divanında arşivleyen Minûçihri'nin şiirsel kodlarını (s. 246) ön plana çıkarmaktadır.

Eserin son ve altıncı bölümü Minûçihri'nin şiirindeki diğer unsurlara, yani şiir yeteneğinin kodlarına ayrılmıştır. Bunları yazar şöyle gruplandırır: Kaynağı Cahiliye dönemi Arap şairi İmru'l-Kays'ın Muallakasına giden ve soyut unsurların somutlaştırıldığı çevredeki unsurlarla bütünleştirilmiş tasvir (s. 248), çevresini oldukça gerçekçi tasvir ettiği ve her şiirinde bulunan teşbih, insan ve varlıkları bütünleştirdiği tenasüp sanatıyla pek çok kavramı iç içe betimlediği teşhis (s. 255). Eserde verilen aşağıdaki beyit bu tenasübün teşhisle birleştirildiği güzel bir örnektir:

"Bülbül, selvi üzerinde ezan okuduğu için bülbüle (denilen şarab) testisini çabuk kadehe secde ettir" (s. 255).

Yazar bu bölümü bir kaside şairi olan Minûçihri Damgânî'nin kasidelerindeki bazı nitelikler ile devam ettirir. Burada klasik Arap kasidesi ve bölümleri hakkında bilgi veren yazar, Minûçihri'nin bahar, nevrüz, aşk ve şarap tegazzüllerinin niteliklerinden bahseder.

Daha sonra yazar, Minûçihri'nin kasidelerinde en fazla başarılı olduğu bölüm olan medhiye ile tegazzül arasındaki köprüyü kuran girizgâhlarından bahseder. Bu bahislerde verilen bilgilerin klasik Arap kasidesinin nesip/teşbib/tasvir, tegazzül, girizgâh, methiye şeklinde kurulan yapısını Minûçihri Damgânî'nin kasideleriyle devam ettirdiğini göstermesi yönüyle eserin asıl vermek istediği fikri öncelediği görülmektedir. Yazar Sadık Armutlu bu bölümü Minûçihri'nin şiirlerindeki ahenk unsurlarını detaylandırarak devam ettirmektedir. Bunlar kullanılan vezinler, kafiyeler, rediflerdir. Yazarın kafiye ve redif bahsinde verdiği bilgiler klasik şiirdeki ahenk unsurlarına farklı ve orijinal bir ivme kazandırmaktadır denilebilir. Çünkü verilen bilgiler şiirdeki ahenk unsurlarını dillendiren pek çok klasik söylemden farklı olarak dillendirilmiştir. Mürekkep kafiye bahsindeki "kafiye-yi mürdefe" bahsi bunlardan biridir (s. 273). Bu bölüme yazar Minûçihri Damgânî'nin kasidelerinde pek bahsedilmediğini belirttiği ve önemli bir unsur olarak gördüğü "duygu estetiği" yani "duygu unsurları"nı da ekler. Bu duygu unsurlarının Minûçihri'nin güzel yaşamaya ve hayatı dolu dolu geçirmeye dönük mizacının akislerini barındırdığı görülmektedir. Yazar bunları Minûçihri'nin Arap şiirine olan hayranlığına bağlar ve onu bu yönüyle üslup sahibi Fars şairlerinden biri olarak kabul eder. Bu duygular; iyimserlik, yaşama sevinci, umut ve az da olsa kendisini çekemeyen hasetçilere karşı sitemini ifade eden karamsarlıktır. Bununla ilgili eserde verilen beyitler edebî söylemlerinin zenginliği ile dikkat çekmektedir:

"Ey ay yüzlü güzel! Kalk ve bahçeye gel! Zira bahçe, renk ve kokudan put gibi olmuş. Dal, inci saçtı, toprak nakış kaldırdı, bulut nem döktü" (s. 279).

"Ey gönül çelen sevgili! Hey kalk ve şarap getir! Bana şarap ver ve bir sürahi de yanında tut! Benimle geçen yıl olduğu gibi öyle yaşa! Bu sınırsız nazımı ortadan kaldır! Artık bundan sonra güzel yaşayalım! Sabaha kadar güzellerin sesi ve şarap ile birlikte olalım. Bilen herkes, bizim kim olduğumuzu bilsin!" (s. 282).

"Eğer kıyamet günü Tanrı beni Cennet'e götürürse, benim nimet verenimden/Tanrı'dan şarap dolu ırmak isterim" (s. 289).

"Neurüz Ayı geldi. Her gün akşama kadar, her gece de sabaha dek şarap iç ve sabah erkenden şarap ver" (s. 291).

Yukarıda verilen beyitler ve benzerleri Sadık Armutlu'nun pek çok çalışmasında ön plana çıkardığı ve Minûçihri'nin kasidelerinin şiirsel kodlarında da bulunan "haz" duygusu ile alakalıdır. Yazar, eserinde bu duyguyu şarap, bahar ve tabiat hazzı olmak üzere üçe ayırarak inceler ve Minûçihri Damgânî'nin şiir felsefesinin kodlarını bir kez daha pekiştirme yoluna gider. Sadık Armutlu kapsamlı olarak Minûçihri'nin şiirlerini ve şiir felsefesinin Arap şiirindeki izlerini sergilemek için yazdığı eserinde şairin şiirlerinde az da olsa rastlanan "hikmet"/düşünceye de yer vermiştir. Aşağıdaki beyitler bu niteliktedir:

"Sönen mumun etrafını kesmezsen, yanmaz ve Venüs Yıldızı gibi parlamaz" (s. 286).

"Evdeki hesabın pazara uygun olduğunu (söyleyen) her kişi, pazara gelince kendini rezil eder" (s. 287).

Yazar, Minûçihri Damgânî'yi enine boyuna incelediği eserinin son bölümünü şairin şiirlerinde kullandığı Arapça kelime ve terkiplerle bitirir. Yazara göre Minûçihri'nin şiirlerinde yoğun olarak kullandığı Arapça kelimeleri onun üslubuna, yani Arap şiirine olan yatkınlık ve tutkusuna bağlamak gerekir. Bu yatkınlık şaire Arap şiirinin gölgesinde serinleyen *üslup sahibi şair* unvanını vermiştir. Bu durumu onun kullandığı Arapça kelimelerde değil terkiplerde de bulmak mümkündür (s. 295). Minûçihri Damgânî, eserin son kısmında ifade edildiği gibi tabiattan aldığı intibalarla soyut unsurları somutlaştırma

yoluna gitmiş, duyu aktarmalarına başvurmuş, şiirlerini Arap şiir ve kültürüyle harmanlayarak yazmış bir Fars şairidir. O, bu yönüyle aykırı bir şairdir ve yazarın deyişiyle "Arap Şiirinin Gölgesinde Serinle" miştir.

Sadık Armutlu makalelerinde de görüleceği üzere bir konuyu derinlemesine tahlil etme ve o konu üzerinde uzun yazma eğilimi olan bir yazardır. Bu eserinde de aynı yolu takip etmiş, konuyu derinlemesine pek çok boyutuyla ele almış, örneklemiş ve anlatmıştır. Eserin sonuna ise çok geniş bir kaynakça eklemiştir. Bu kaynakçanın sadece Minûçihri Damgânî'nin değil hemen hemen bütün Arap ve Fars edebiyatını tanıtıcı nitelikte eserlerle kurulduğu görülmektedir. Bu nedenle eserin kaynakçası bu alanda çalışacaklar için kılavuz hükmünü haizdir denilebilir.

Yazar, eserinin sonuna Minûçihri'nin 7 (yedi) adet kasidesinin şerhini/incelemesini eklemiştir. Teker teker numaralandırdığı kasideleri incelerken ilk önce kasideyi vermiş, sonra kasidedeki kelime kadrosunu her beytin altına Arapça ve Farsça yazılışları ile göstermiş, daha sonra kasideleri beyit beyit incelemiştir. Bu yöntem, hem klasik şiir alanında hem de Arap ve Fars şiiri özelinde bu şiirin derin bilgi ve kültürünü yansıtmaya bakımından dikkat çekici niteliktedir. Yazar, beyitleri klasik kültür bilgisi doğrultusunda detaylı incelemiş, açıklamalar yapmış, kelime ve kavramların nedenini açıklamıştır. Bu bölümün klasik edebiyat öğretimi içinde yol gösterici nitelikte olduğunu görülmektedir. Burada bir hususu daha zikretmekte fayda bulunmaktadır. Yazar, eserinin sonuna eserden yararlanmayı kolaylaştırmak için karma bir dizin eklemiştir. Bu durum eserdeki geniş kelime ve kavram dünyasına da açıklık getirmektedir.

Yazar, yazdığı bu kapsamlı eser ile sadece Minûçihri-yi Damgânî'nin şiirlerinin niteliklerini değil, aslında bir bütün olarak müşterek kültürün, yani klasik Fars ve Türk edebiyatının kaynağı olan Arap kültürü ve Arap şiirinin izlerini sürmekte, önemli bilgiler vermekte, bağdaştırmalar yapmaktadır. Eser, Minûçihri Damgânî'nin şiir felsefesi özelinde Arap ve Fars şiirinin önemli nitelikleri ile klasik şiirin sahip olduğu derin kültür dairesini birleştirmektedir. Bu nedenle eserin, klasik şiir ve klasik kültür açısından önemli ve değerli bilgiler içerdiği, bu alanda çalışacaklara da yol gösterici olacağı aşikâr görünmektedir. Yazar, eserini yazarken Arap ve Fars şiirinin temeline bizzat Arapça ve Farsça aslından ve bu dillerle yazılan temel kaynaklarından yönelmiş, bu alanda hayli yol kat ettiğini bu eserle göstermiştir. Eserin bu nedenle de alana değer katacak nitelikleri bünyesinde taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Armutlu, S. (2017). "Arap şiirini Fars şiirine taşıyan aykırı şair: Menûçihri-yi Dâmgânî", *Doğu Esintileri*, 6 (1).
- Armutlu, S. (2018). Menûçihri'nin şarab dünyası. *Doğu Esintileri*, 8 (1).
- Armutlu, S. (2020). *Arap şiirinin gölgesinde serinleyen bir Fars şairi: Minûçihri-yi Damgânî*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Sevimli, Erdem (2015). *Bâkî, Şeyhülislam Yahya ve Nedîm Divanlarında haz kavramı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, s. 156.
- Toprak, M. F. (2006). Arap şiirinde adı geçen şarap adları ve bazı hamriyyat terimleri. *ECEV Akademi Dergisi*, 2, s. 170.

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM

Yitirilmiş Bütünlüğün İkamesi İçin Bir Öneri: *Roman ve Halk**

Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa Karadeniz
Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
gulderim@hotmail.com

Öz

Cengiz Han ve Lenin biyografileriyle tanınan İngiliz gazeteci, romancı ve tarihçi Ralph Winston Fox (1900-1936) görece kısa bir ömre çok sayıda kitap, deneme ve makale sığdırmış üretken bir yazardır. Yazarın ölümünden sonra 1937'de yayımlanan *Roman ve Halk* (*The Novel and the People*), Ferit Burak Aydar'ın İngilizceden çevirisiyle Ayrıntı Yayınları tarafından Ekim 2019'da yayımlandı. Fox 12 bölümden oluşan çalışmasında, roman türünün tarih boyunca geçirdiği zorunlu değişimleri İngiliz romanı bağlamında ele alır. 128 sayfadan oluşan kitabın girişinde yazar romanın, matbaayla yaygınlaşan bir medeniyet yaratısı olduğunu vurgular. Fox'a göre burjuva bireyin epiği olan roman, kapitalizmin dünyaya sunduğu en önemli yaratıcı kültürel hediyedir. Epikteki toplumsal bütünselliğin aksine roman, bireyi ve onun kaderi ve yaşantısıyla sınırlı olan mücadelesini ele alır. Yazara göre roman, insan ile toplum arasındaki dengenin kaybolduğu, bireyin başkalarıyla ve doğayla daimi bir mücadele içine girdiği kapitalist bir toplumda gelişebilir. *Roman ve Halk*, sanat ve hayat arasındaki bağlantıyı oldukça akıcı bir dille mesele edinen kıymetli bir çalışma. Yazarın sosyalist gerçekçi sanat anlayışının gelişimi ve sorunları hakkındaki fikirleri, Türk edebiyatındaki toplumcu-gerçekçi roman geleneğine dair yeni çalışmalara ilham verebilecek türdendir.

Anahtar Kelimeler: Roman, epik, halk, burjuva, kapitalizm.

A Proposal for the Replacement of Lost Integrity: *The Novel and the People*

Abstract

British journalist, novelist, and historian Ralph Winston Fox (1900-1936), known for his biographies of Genghis Khan and Lenin, is a prolific writer who wrote a large number of books, essays and articles in a his relatively short life. *The Novel and the People*, published in 1937 after the author's death, was published by Ayrıntı Publications in October 2019 with the translation of Ferit Burak Aydar from English. In his work consisting of 12 chapters, Fox examines the mandatory changes of the genre throughout history in the context of the English novel. At the introduction of the book consisting of 128 pages, the author emphasizes that the novel is a creation of civilization that has become widespread with the printing press. According to Fox, the novel considered the epic of the bourgeois individual, is the most important creative cultural gift capitalism offers to the world. Unlike social integrity in epic, the novel deals with the individual and his struggle limited to his destiny and life. According to the author, the novel can develop in a capitalist society in which the balance between man and society has disappeared and the individual is in a constant struggle with others and nature. *The Novel and The People* is a precious work that makes a point of the connection between art and life in a very fluent language. The author's ideas about the development and problems of the socialist realistic sense of art are of a kind that can inspire new studies on the socialist-realistic novel tradition in Turkish literature.

Keywords: Novel, epic, people, bourgeois, capitalism.

* Ralph, F. (1937). *The Novel and the people*, Londra: Lawrence & Wishard.

Fox, R. (2019). *Roman ve Halk*, (çev. Ferit Burak Aydar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 128 s.

Türkiye’de, Cengiz Han ve Lenin biyografileriyle tanınan İngiliz gazeteci, romancı ve tarihçi Ralph Winston Fox (1900-1936) görece kısa bir ömre çok sayıda kitap, deneme ve makale sığdırmış üretken bir yazardır. Temel ilgi alanları Asya tipi üretim tarzı ve Marksist edebiyat teorisi olan Fox, farklı konulardaki çalışmalarıyla geniş bir ilgi alanına sahiptir. Yazarın ölümünden sonra 1937’de yayımlanan *Roman ve Halk* (*The Novel and the People*) adlı incelemesi, Ekim 2019’da Ferit Burak Aydar’ın İngilizceden çevirisiyle Ayrıntı Yayınları tarafından yayımlandı.

Çalışmasından, mütevazı bir şekilde, denemeler toplamı olarak söz eden Fox edebiyat, gerçeklik, roman ve epik kavramlarını merkeze alarak roman türünün tarihsel süreç içinde yaşadığı zorunlu değişimleri, İngiliz romanını eksen alarak 12 bölümde inceler. 128 sayfadan mürekkep kitabın girişinde yazar, kökeni Heredotos’a kadar uzanan romanın, esasında, matbaanın ürünü bir medeniyet yarattığını vurgular. Türün yaşamla olan münasebetine odaklanan Fox’a göre “[r]oman sadece kurmaca düzyazı değildir; roman, insan hayatının düzyazısıdır, insanı bütünlüğü içinde ele alıp ona bir ifade kazandırmak için adım atan ilk sanat türüdür” (s. 12). Hayatın gizli yönlerini görünür kılan romanın, sunduğu gerçekliğin bütünlüğü ve kapsayıcılığı bakımından şiir, tiyatro, sinema, resim ve müzikten daha yetkin bir tür olduğu kitabın temel varsayımlarından biridir.

“Roman ölüyor mu?” tartışmalarının sanat/edebiyat kamuoyunu enikonu meşgul ettiği 1930’lu yıllarda Fox da bu popüler tartışmaya bigâne kalmaz. Romanın, evet, bir kriz içinde olduğu iddialarına katılan yazar, ancak tartışma konusu krizin, ortalığın harikulâde popüler romanlardan geçilmediği bir dönemde, esasında bir nitelik sorununun tezahürü olabileceğini savunur. Söz konusu tartışma bağlamında yazarın serdettiği düşünceler, 1930’ların Avrupa yayıncılık ve sanat hayatını değil de günümüzü betimler gibidir. Basılan romanların türü ve niteliği konusunda okurdan ziyade, dev yayıncıların bütünüyle kazanca odaklı tercih ve yönlendirmeleri, kitap sektörünü bir tekele mahkûm eder. Yayınevlerinin basılacak romanları belirlerken yazınsal nitelikten ziyade çok satarlığı ve kolay okunurluğu esas almalarının köklü bir geçmişe sahip olduğu çarpıcı anekdotlarla anlatılır. Söz gelimi Fox, bir romanın özgünlükten yoksunluğu nispetinde geniş bir dolaşım ağına sahip olduğunu ironik bir şekilde dile getirir. Bir romanın basım ve dolaşıma girme süreciyle ilgili şu düşünceler, günümüz yayıncılık sektörünü anlatmak için yazılmış gibidir:

Ne bastıklarının çok bir kıymeti yok. Değil mi ki aynı yazıyla aynı kâğıda basılacak, değil mi ki aynı bez ciltle aynı kılıfla kaplanacak ve aynı kitapçıya satılacak? O halde ne gam, kitap ister şaheser olmuş ister deli saçması! Her iki durumda da yayıncı tanıtım yazısında kitabının bir şaheser olduğunu buyuracak ve birçok eleştirmen de çok uzun zaman önce o meyus ayırım yapma görevinden el etek çekmiş olduğundan, o anki ruh haline ya da söz

konusu yayıncıyla olan kişisel ilişkisine göre biçilen bu değeri üç aşağı beş yukarı kabul edecektir. Günümüzde yazar (müellif), yayıncılar arasındaki bu büyük "kazanma oyununda" bir hiç derekesine düşmüş durumdadır (s. 14).

Tamamen kâzanç odaklı bu oyunda yazar ve okurun, yayıncılık sektörünün salt bir kültür hizmeti sunmadığının bilincinde olması gerektiği vurgulanır. Bu bilinç, sektördeki asıl mevzunun nitelik değil nicelik olduğunu daha iyi anlamaya imkân verecektir. Bir Marksist olarak Fox, İngiliz sanat ve edebiyat ortamının bu sorunlarına çözüm reçetesi olarak "sosyalist gerçekçiliği" sunar. Kitabın "Marksizm ve Edebiyat" başlıklı bölümünde, öne sürülen bu iddia gerekçelendirilir. Kaba bir şekilde alımlanmasına itiraz edilen Marksist estetiğin ne olduğu ve yazınsallığa verdiği değer etraflıca açıklanır. Fox'a göre sanat eserinin insan bilincine olan manevi etkisini göz ardı ettiği, maddi ve ekonomik sebeplerin dolaysız ve kaba bir yansıması olduğu yollu iddialar, Marksist estetiği karikatürleştirme amacı taşır. Bu düşüncelerini şu cümlelerle tahkim eder:

Marx'ın elbette böyle bir görüşü yoktu zira Marx bir sanat eserinin yaratılış sürecinde dinin, felsefenin ya da geleneğin çok önemli bir rol oynayabileceğini, hatta bunlardan birinin ya da diğer 'ideal' etkenlerin söz konusu eserin biçiminin belirlenmesinde baskın çıkabileceğini çok iyi biliyordu (s. 23).

Fox, yaygın kanaatin aksine, Marksist estetiğin bireyi inkâr etmediğini, salt kapitalist çarkın dişlileri arasında can çekişen edilgen bir varlık olarak görmediğini belirtir. Maddi güçler insanı etkilese bile, der Fox, bu güçleri yaratan özünde insanın kendisidir. Maddi güçleri değiştirirken, aynı zamanda, kendisini de değiştirip dönüştürme kapasitesi vardır. İnsanı, Marksist felsefe ve estetiğin merkezine konumlayan yazar, romanın en temel endişesinin bireyin istenciyle toplumsal koşulların istenci arasındaki çatışma olduğunu savunur. Bu istenç ve tutkuların çatışması da soyut değil, ekonomik koşullar tarafından belirlenir. Bu yüzden bireyi bulunduğu toplumsal ve ekonomik koşullardan yalıtarak değerlendirmek makul sonuçlara ulaştırmaz. Çünkü insan denen varlık hem kolektif hem de kişisel bir tarihe sahiptir. "Bu ikisi elbette bariz bir çatışma içinde de olabilir ama sonuçta bir bütündür; nihayetinde bireyin kişisel tarihi toplumsal tarihi tarafından koşullanır fakat bu durum sanat söz konusu olduğunda toplumsal tipten bireysel kişiliğe baskın çıkacağı anlamına gelmez, gelmemelidir" (s. 25). Çünkü Falstaff, Don Quijote, Tom Jones, Julien Sorel gibi roman kişileri birer tiptedir ancak kişisel umutları, açlıkları, sevgileri, kıskançlık ve arzularıyla toplumsal arka planı aydınlatan bireylerdir de. Fox, bu görüşleriyle çağdaşı Georg Lukacs'ın ideal roman kahramanı prototipini paylaşır görünür.

Kitabın dikkate değer bölümlerinden biri olan "Hakikat ve Gerçeklik"te yazar, edebiyatın en temel görevinin gerçekliğin ve hakikatin bilgisine ulaşmak olduğunu belirtir:

Sanat insanın gerçeklikle boğuşup, onu özümsemesini sağlayan araçlardan biridir. Yazar gerçekliğin akkor metalini kendi iç bilincinin ocağında döver, kendi amacına istinaden yeniden biçimlendirir ve Naomi Mitchison'dan bir tabiri aşırarak gerekirse, düşüncenin şiddetiyle deli gibi hizaya getirir. Tüm yaratı süreci, sanatçının tüm doğum sancuları, gerçeklikle olan bu şiddetli çatışmasında dünyanın hakiki bir resmini çizme çabasıdır (s. 29).

Bu çabayı devrimci bir savaş olarak nitelendiren Fox, yazarın gerçekliği değiştirmek ve alternatif dünyalar üretmek gibi bir misyonu olduğunu savunur. Bu savaşım için savunulan en temel ideolojik ve estetik enstrüman ise Marksizm'dir. Zira yazara göre Marksizm, gerçeği bilme, anlama ve dönüştürme çabasında hakikate tekabül eden yegâne

bilgi teorisi. İddia edildiği gibi soyut bir düşünce silsilesi ya da salt sezgi hakikate ulaştırmaz. Hakikate ulaşma yolundaki zihinsel çaba bahsinde Fox'un üzerinde mükerreren durduğu konulardan biri de biçim ve içerik arasındaki ilişkidir. Fox, yaygın kanaatin aksine, Marksizm'in salt içeriğe/mesaja odaklanıp biçimi göz ardı etmediğini, aksine ikisi arasında karşılıklı bir etkileşimi gözettiğini söyler. *"Biçim, içerik tarafından üretilir, bununla özdeş ve birdir ve her ne kadar içerik baskın olsa da biçim de içerik üzerinde etkide bulunur ve asla edilgen kalmaz"* (s. 31). Fox'a göre Marksist estetik, bir yazarın gerçek dünyayı algılama ve bilme yolundaki en sağlam teoridir. Kitabın *"Kayıp Düzyazı Sanatı"* başlıklı başka bir bölümünde de sanatın biçimsel yanını ihmal etmenin Marksizm'in ruhuna aykırı olduğunu söyleyerek bu konudaki kararlılığını sergiler. Fox'un indinde, sosyalist gerçekçi sanatı benimsemiş bir sanatçı için biçim sorunları temel meselelerden biridir.

Bu gerçekliği yansıtan en temel sanatsal form, romandır. Burjuva edebiyatının en büyük yarattığı olan roman, epikteki toplumsal bütünselliğin, tamlığın aksine bireyi ve onun kaderi ve yaşantısıyla sınırlı mücadelesini ele alır. Yazara göre roman, insan ile toplum arasındaki denge ve bütünselliğin kayb olduğu ve bireyin başkalarıyla ve doğayla daimi bir savaşım içine girdiği kapitalist bir toplumda gelişebilir. Fox, romandaki bu dönüşümü Batı edebiyatının ilk bütünlüklü anlatısı olan *Odyseia* ve tabir caizse burjuva bireyin el kitabı olan *Robinson Crusoe* mukayesesi üzerinden serimler:

Odyseus tarihi olmayan bir toplumda, mit ve gerçekliğin ayırt edilemez olduğu ve zamanın dehşet salmadığı bir toplumda yaşar. (...) Odyseus'un kendi tarihi yoktur. Dünyanın çocukluk döneminde yaşamıştır ve onun tanıkları tanrılardır. Robinson ise geçmişi reddetmiş ve kendi tarihini yazmaya girişmiştir; doğaya, yani düşmanına hükmetmeye hazır olan yeni insandır o (s. 35).

Modern zamanların, burjuva bireyin epiği olan roman Fox'a göre kapitalizmin dünyaya sunduğu en önemli yaratıcı kültürel hediyedir. Bu hediyeğin İngiliz edebiyatında bütün görkemiyle zuhur ettiği zaman dilimi 18. yüzyıldır. Bununla birlikte modern toplumun epik anlatıcıları olan romanların beslendiği büyük bir miras vardır. Fox bu mirasın gerçek kurucuları olarak Rabelais ve Cervantes'i gösterir. Çünkü *"bu iki isim romancıların ihtiyaç duyacakları her silahı sağlamıştır. Rabelais mizah ve dilin şiirselliğini hediye ederken, Cervantes ironi ve hislerin şiirselliğini vermiştir"* (s. 46). İroniden el alan kıvrak zekasıyla Laurance Sterne ve ateşli doğa sevgisiyle J. J. Rousseau, bu mirasın diğer önemli isimleri olarak nitelendirilir. 19. yüzyıl ise, genel kabulün aksine, roman tarihinde bir gerileme dönemi olarak kabul edilir. Ancak *"Victoria Çağındaki Geri Adım"* başlıklı müteakip bölüm, bu gerilemenin İngiliz romanı eksen alınarak öne sürüldüğünü düşündürür. 19. yüzyıl İngiltere'sinin sosyo kültürel ve iktisadi bakımdan yaşadığı yozlaşma ve genel adaletsizlik bir üst yapı kurumu olan sanata da sirayet eder. Walter Scott ve Charles Dickens gibi yüzyılın gözde İngiliz yazarlarının Balzac ve Tolstoy gibi Fransız ve Rus muadillerinin düzeyine erişememelerinin temel sebebi olarak ayyuka çıkan toplumsal ve manevi çürümeyi görememeleri gösterilir. Ülkesinin sanat ve edebiyat ortamına sert eleştiriler yönelmekten çekinmeyen Fox, İngiliz romancıların gerçekleri yazmak yerine romantik bir yanılsamaya kapılarak sözde iffetli ve ahlaklı *"Victoria Çağı fahişesi"*yle uzlaşmayı tercih ettiklerini dile getirir.

İnsan ruhunu resmetme konusundaki en başarılı tarzın epik olduğunu düşünen Fox, 18. yüzyıldan sonra yaşanan gerilemeyi bu tarzın zayıflamasına bağlar. Bu geleneksel tarzın atomize olmasının temel sebebi romanın niteliğinden ziyade, modernizmin doğasıdır.

Hayatın her alanında yaşanan uzmanlaşma ve parçalanma epik gelenekten beslenen roman anlayışında da bir kategorizasyonu zorunlu kılmıştır. *Uğultulu Tepeler* (Emily Brontë), *Tüm İnsanlar Gibi* (Samuel Butler) ve *Adsız Sansız Bir Jude* (Thomas Hardy) gibi romanlar, bireysel ve toplumsal ölçekte kaybolan bu bütünlük ve tamlık idealine yakılan ağıtlar olarak nitelendirilir. İngiltere’de kapitalist orta sınıfın orantısız zenginleşmesine paralel olarak insani ve ahlaki değerlerin toplumsal yaşamda giderek kaybolması, romanda yaşanan gerilemenin sebebi olarak gösterilir. Böyle bir toplumsal yapıyla uzlaşmak istemeyen İngiliz ve Fransız romancıları, eleştiri silahını kuşanarak sanatsal üretim yoluyla topluma yeni bir biçim ve ifade kazandırma mücadelesine girer. Fox’a göre bu mücadele, İngiltere’de gerçeklikten taviz verilerek bir tür romantik uzlaşımın sonuçlanırken Fransa’da çetin bir mücadeleye sahne olur. Yazar bu mücadeleyi 19. yüzyılın iki büyük gerçekçisi Balzac ve Flaubert üzerinden serimlemeye çalışır. Balzac, söz gelimi, yaşadığı toplumun doğal tarihini yazmaya adan kendisini. “İnsanlık Komedi” olarak nitelendirdiği yazınsal çabası onu Fransa’nın edebiyat meydanındaki Napolyon’u hâline getirir. Flaubert’in bütün yazınsal çabası ise burjuvaziye duyduğu nefret ve tiksintiden beslenir. Dürüstlüğü ve sanatçı dehasını en doğru ifadeyi (le mot juste) bulma çabasına hasreden Flaubert’in bu titiz edebiyat işçiliğinin temelinde kapitalist toplumun hız ve tüketim kültürüne duyduğu nefret yatar. Nitekim Fox, Flaubert’in bu titizliğini vurgulamak için *Madame Bovary*’deki üç saatlik meyhane sahnesinin yazılma süresinin üç ay olduğunu belirtir. Yazar, insani değerlerden hızla uzaklaşan bir toplumun eleştirel bir tablosunu sunması bakımından Flaubert’in Dickens’la ortaklaştığını düşünür, ki bu tespitin makul ve yerinde gerekçelere dayandığı söylenebilir. *Roman ve Halk*’a göre 19. yüzyılın bütünlüklü bir insan ve toplum tahayyülünden yoksun olması, romancının fragmental/parçalı çalışmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bütünlüğünü yitiren bir toplumun romanı, bütünlük arayışı içindeki yazarlarını trajik bir yetersizlik duygusuyla baş başa bırakmıştır.

Modern toplumun karmaşık yapısının zorunlu bir sonucu olan bütünsellik kaybı, epikten tevarüs eden kahraman kültürünün ölümünü de beraberinde getirir. “Kahramanın Ölümü” başlığı, 19. yüzyıl romanındaki bu kaçınılmaz değişimi irdeler. Gerçekliğin çürüdüğü bir insanlık durumunda “romancı kişilik yaratma, kahraman yaratma görevini terk edip, onun yerine sıradan koşullardaki sıradan insanı nakletmek gibi tali bir görevi koyunca hem gerçekliği hem de hayatın kendisini terk etmiştir” (s. 76). Böyle bir yönseme de modern romandan hem kahramanı hem de anti-kahramanı silmiştir. Sıra dışı hasletlere sahip kişilikler yerine ortalama bireylerin mekanik olarak yansıtılan kişilikleri yazara göre romanın bütünlüklü ve epik yapısını ortadan kaldırmıştır. Epikten enikonu uzaklaşan bir roman, modern yaşamı dönüştüren önemli toplumsal çatışmalardan da uzaklaşır; giderek birey eksenli dar duygusal ve düşünsel kaygılara hapsolür. Fox, 19. yüzyıl romanının içinde bulunduğu bu krizin bir bakış açısı değişikliğiyle aşılabileceğini savunur. Daha önce de dile getirildiği gibi bu yeni yaklaşım, en muteber sanat anlayışı olan sosyalist gerçekçiliğin ancak diyalektik materyalizmin ışığında yorumlanmasıyla olanaklı hâle gelebilir. Bu yaklaşım ışığında 20. yüzyıl romanına eğilen yazar, sıra dışı değerlendirmelerde bulunur. Söz gelimi *Ulysses* (James Joyce), karakter zenginliği bakımından zayıf bir romandır. Proust, daha ziyade bir denemecedir. Onu usta bir romancı olarak değerlendirmek güçtür; çünkü karakterleri eksiksiz ve yoğun bir hayata malik değildir. Lawrence da *Gökkuşluğu* romanıyla parlak bir giriş yapmasına rağmen, nasıl olduysa yaratıcılığını sürdürmemiştir. Fox’a göre modern romancı insanı ve yaşadığı toplumsal gerçekliği bütünlüklü bir şekilde üretmek istiyorsa kahramansı öge ve epik nitelikleri temel almalıdır. Bu yaklaşım devrimci roman

anlayışının temeli olmalıdır. Burjuva romancıların aksine “devrimci romancı” gerçeklikten korkmamalı ve insanı eksiksiz bir şekilde yansıtabilmelidir. Ancak romancı için ideal olarak sunulan yönsemenin, sonuç olarak Stalin’in “insan ruhunun mühendisleri” hedefine bağlanması Fox’un düşüncelerini sakatlamış, partizanca bir yaklaşıma mahkûm etmiş gibidir.

Buraya kadar söylenenlerden de anlaşılacağı üzere sosyalist gerçekçilik Fox’un sanat anlayışının esasını oluşturur. Roman türünü bu anlayışın ışığında değerlendiren yazar, Marx ve Engels’in sanat ve edebiyat görüşlerinden hareketle roman yazarının çağının sınıf mücadelesine kayıtsız kalamayacağını ve eserlerinde bu mücadeleyi konu almaları gerektiğini belirtir. Çünkü yazarın dünya görüşüyle uyumlu olması esere sanatsal birlik kazandırmanın temel yordamıdır. Fakat bir dünya görüşünün idaresinde yazması, yazarı bir vaize dönüştürmemelidir. Aslolan, yaşamın gerçek, tarihsel bir manzarasını yansıtabilmektir. Devamında söyledikleri, Fox’un güdümlü bir sanat anlayışına mesafeli durduğunu yansıtır:

Erkeklerin ve kadınların yerine cansız modelleri; kanlı canlı insanların yerine birtakım görüşleri; şüphelerinin eski bağlılıklarının, geleneklerinin ve sadakatlerinin cenderesinde debelenen gerçek insanların yerine soyut “kahraman”ları ve “kötü adamlar”ı geçirmek çok kolaydır ama bunu yapmak roman yazmak değildir. Bir konuşmanın arkasındaki bütün yaşam süreçlerini anlayamadıktan sonra konuşmalar hiçbir anlam taşımaz. Kuşkusuz karakterlerin kendi siyasal görüşleri olabilir ve olmalıdır da yeter ki bunlar yazarın değil, bizzat karakterin görüşleri olsun. Bazı durumlarda bir karakterin görüşleri yazarın görüşleriyle örtüşse bile, bu görüşler karakterin sesinden dile getirilmelidir ve bu demektir ki karakterin kendi bireysel sesi, kendi kişisel tarihi olmalıdır (s. 92).

Bu güzergâhta ilerlemeye devam eden yazar özeleştiri yapmaktan imtina etmez. Yaşayan, kanlı canlı insanı kurgu düzleminde inandırıcı bir şekilde yansıtabilmek konusunda savunduğu sosyalist gerçekçi yazarların başarısız olduklarını söylemekten çekinmez. Şolohov, Malraux ve Bates gibi yazarların devrim hakkında yazdıkları romanlardaki devrimci tipler, der Fox, inandırıcılığı en az olan insanlardır. Söz konusu yazarların romanlarındaki kişiler, dava neferi olarak ikna edici görünse de insan olarak ikna edici olmaktan uzaktır. Dolayısıyla insani sıcaklığı ve sahiciliği barındırması, bir romanın başarısı için elzemdir. Bu insan yaklaşımı da mensubu olunan toplumun siyasal ve kültürel mirasıyla harmanlanmalıdır. Fox’a göre büyük yazarlar, yaşadığı çağın aktif yaşamına bigâne kalanlar arasından çıkmaz. Shakespeare’in oyunlarındaki siyasi tiradlar, Milton’ın toplumsal değişimlere yönelik siyasal ilgisi ve Fielding’in yoksullara yönelik duyarlılığı ve acımasız hukuk sistemini iyileştirecek reformlar peşinde koşması, bu yargının meşru gerekçeleri olarak sunulur. Fox’a göre sanatı hayatın mütemmim cüzü hâline getirebilmek, başka bir deyişle alternatif bir hayat yaratabilmek, hayat hakkında cesaretle düşünebilmeyi gerektirir. Bunu gerçekleştirebilmek ise Marx’ın deyişiyle “koşullarının efendisi” (s. 125) olmayı başaran özgür bir yazar olmaktan geçer.

İngiliz romanını merkez alarak 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde ayyuka çıkan roman krizine dair yer yer kışkırtıcı fikirleriyle *Roman ve Halk*, sanat ve hayat arasındaki bağlantıyı oldukça acı bir dille mesele edinen kıymetli bir çalışma. Yazarın sosyalist gerçekçi sanat anlayışının gelişimi ve sorunları hakkındaki fikirleri, Türk edebiyatındaki toplumcu-gerçekçi roman geleneğine dair yeni inceleme ve çalışmalara ilham verebilecek niteliktedir.

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM

Asur: İmparatorluk Misyonu*

Serdar Özbilen

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
serdar.ozbilen@hbv.edu.tr

Öz

Antik Yakın Doğu ve Asuroloji alanında oldukça yetkin biri olan Mario Liverani, öne sürmüştüğü "ağlar imparatorluğu" modeli ile bu alanda çalışan kuram, yorumcu ve alan çalışanlarına imparatorluk metinlerinin tekrar yorumlanması açısından yön vermiştir. Liverani, Asur İmparatorluğu'nun gelişim süreci ve yayılım aşamalarına, ağlar imparatorluğu modeli ile farklı bir boyut kazandırarak tabiri yerindeyse bu alana adını yazdırmıştır. Liverani'nin bir kaynakçada yer almadığı Asur ile ilgili bir çalışma düşünülemez. Diakronik bir bakış açısıyla Asur krallarına kendi tarihlerini sorma şansımız olsaydı, bunu en gerçekçi bir şekilde yazanın Mario Liverani olduğunu söylerlerdi. Bu yazıda, Liverani'nin kaleme almış olduğu *Asur İmparatorluk Misyonu* isimli kitabı tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asur, ağ, imparatorluk, yayılım.

Assyria: The Imperial Mission

Abstract

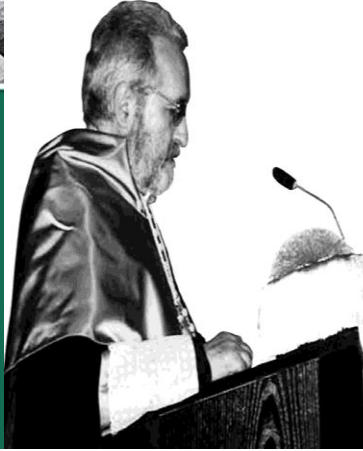
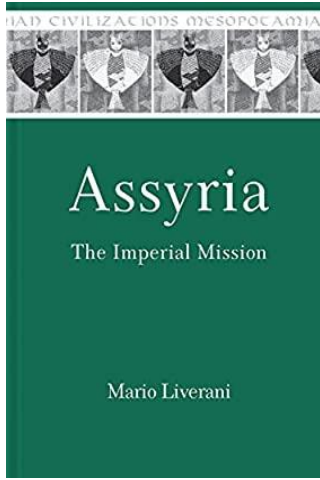
Mario Liverani, who is quite competent in the field of ancient near eastern and Assyriology, has given direction to the theorist, commentator and working in this field with the model of the "empire of networks" proposed in terms of reinterpreting imperial texts. Liverani, by adding a different dimension to the Assyrian Empire's development history and its propagation stages with the model of the networks empire, has written his name in this field. A study on Assyria is unthinkable, where Liverani is not included in a bibliography. Liverani has not only mastered this field with its valuable works, but also provided inspiration for those working in this field to focus on the subject from a different point of view. From a diachronic point of view, if we had the chance to ask the Assyrian kings their own history, they would say that Liverani was the one who wrote it in the most realistic way. In this article, Liverani's book called *The Assyrian Imperial Mission* will be introduced.

Keywords: Assyrian, network, empire, expansion.

* Liverani, M. (2017). *Assyria: The Imperial Mission*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns. 341 sayfa. ISBN: 9781575067544.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 24/06/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 19/11/2020

(Biga ve diğ., 2015: 3)

Liverani'nin eserlerinde ideoloji önemli bir unsurdur. Ona göre tarihi olayların akışını belirleyen bir gerçek olarak ideoloji, insanların çevrelerindeki dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirler. İdeolojide devletin sınırları coğrafi değil bilişseldir ve devleti barbar dış dünyaya karşı medeni bir evrenle sınırlar (Liverani, 1979). Liverani bunu kendi tanımıyla "*opsidional complex*" (kuşatılmışlık hissi) olarak tanımlar (Liverani, 2014: 358). Liverani'nin yaklaşımında iki ana sorun olarak karşımıza çıkan böyle bir yapı ise merkezileşmiş devletin düzenini ve zenginliğini tanımlamaya yardımcı olur. Oluşan bu yeni devlet türü, ikinci binyılın ortalarında değişen bir dünyanın ürünü olarak Eski Yakın Doğu tarihinin diyalektiğinde yeni bir aşamayı başlatır (Liverani, 2001). Ona göre bu misyon, politik ve teolojik bir teoriye dayanan ideal bir projedir. Daha da önemlisi imparatorluk için ideolojik gerekçe zamanla bile değişerek kozmolojik prensibin gerçekleşmesi açısından yaratılışın tamamlanması ile aynıdır (Liverani, 2017: 7).

Liverani, Asur tarihini araştırırken tarih yazımını eski ve yeni paradigma diye ikiye ayırır. Onun kurmuş olduğu paradigmadaki krallığın oluşumu açıklanırken temel ekonomik kaygılarla beraber, askeri başarılar, büyük inşaat projeleri, fetihler, acımasız toplu sürgünler ve edebi-tarihsel metinlerde anlatılan olayların tarihselliğini sorgulayarak bu metinlerin her şeyden önce kaynak olarak görülmesi gerektiğini, bu nedenle de oluşturuldukları veya kopyalandıkları dönem için yazarın ya da kopyalayıcının endişeleri ve geçmişiyle ilgili bilgilerin de hesap edilerek tarihsel olayların çok boyutlu olarak araştırılabileceğini ve bu yaklaşımın da mevcut tarihsel bilgilerimizden daha farklı sonuçlar doğurabileceğini öne sürer (Liverani, 1988).

Liverani'nin olgunluk dönemi olarak nitelendirebileceğimiz bir süreçte kaleme aldığı bu son kitabı, onun ana fikirlerinin ve dünyaya bakış açısının bir ürünüdür. Kitabın Asur tarihine olan katkısına baktığımızda ise akademik bir çevreyle sınırlı kalmayarak Yakın Doğu tarihine meraklı tüm kitleyi ilgilendirmektedir. Kendine özgü bakış açısı, dilin yalın, anlatımın sürükleyici ve net olması da kitabı büyük bir zevkle okutarak amacına ulaşmada önemli bir yol kat etmektedir. Liverani'nin kaleme almış olduğu ve nihayetinde incelememize konu olan kitap toplamda 31 ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın ana paradigmasını Liverani'nin öne sürmüş olduğu "*ağlar imparatorluğu*" modeli belirlemiş, en önemli değişkeni ise topografyanın ve tarihsel metinlerin baştan yorumlanması olmuştur.

Asur imparatorluğunun benimsemiş olduğu ideolojinin yayılımına nasıl etki ettiğini konu edinen kitap, Asur İmparatorluğunun yönetim uygulamalarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Yazar konuya ilkin betimsel yaklaşarak problemleri tespit ettikten sonra analiz etmeye başlamıştır. Kitap, fetih, organizasyon, iletişim gibi bir takım giriş mahiyetindeki ana bölümlere ayrılarak olay örgüsü kurgulanmıştır. Yazarın kitapta savunduğu temel fikir günümüzün oluşum şartları ile eskinin yeniden yorumlanmasıdır. Liverani, günümüzde bir imparatorluğun zaman ve mekandaki kapsamlılığını hedefleyen karşılaştırmalı bir çerçeveye başvurmadan analiz etmenin mümkün olmadığını belirterek konuya giriş yapar. Çalışmasını iki temel ilke üzerine odaklandığını belirtir. Bu ilkelerden ilki karşılaştırmalar yolu ile ortak ve farklı noktaları belirlemek, ikincisi, Asur imparatorluk misyonunun karmaşık ve sofistike ideolojilere göre doğrudan sergilediği biçimlerin daha iyi anlaşılmasına nasıl katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

Yazarın benimsemiş olduğu ortak paradigma bölümler arasında herhangi bir kopukluğa neden olmamıştır. İmparatorlukların oluşum dinamikleri modern ve eski kriterlere göre karşılaştırmalı olarak farklı görüşler çerçevesinde değerlendirilerek analiz edilmiş ve Asur emperyalizminin ideal ilkeleri özetlenmiştir. Liverani bunu yaparken bir itirafta bulunur ve Asur hegemonyasından çağdaş halifelige kadar tüm imparatorlukları eşit olarak ele almanın kendi yeterliliğini aşacağını mütevazî bir yaklaşımla dile getirir. Ancak geçmişin yaşam koşulları dahilinde kendine has oluşan sosyo-politiği ile modernite arasında bir karşılaştırma yapan araştırmaların eksikliğini vurgularken bu yaklaşımdan doğabilecek çekincelerini dile getirmemiştir.

Kitapta Asur dininin öncülleri ile olan kozmolojik geçmişi anlatılırken ardıllarına olan yansımaları da çarpıcı tespitlerle vurgulanmıştır. Burada antik Yakın Doğu teolojisi ile kutsal dinler arasındaki yakın bir ilişkiyi göstermek adına paralellikler kurarak bazı etkilerin aktarımları doğrultusunda bir karşılaştırma yapar ve her iki çerçevede de tanrı, kral aracılığıyla hareket eder ve emir verir. Kral onun iradesini yerine getirir. Bu yapılırken de tanrı ve kral arasındaki iletişim ritüeller aracılığıyla, kral ve tanrı arasındaki iletişim ise yazışmalar yoluyla yapılır. Liverani'nin tabiriyle ağlar imparatorluğunu anlamlı kılan "*zorlu yol motifi*" dir.

Kitabın sonuna konulan indeks okuyucuların işini kolaylaştırmaktadır. Yazar birincil kaynakları kullanarak kitabın niteliğini arttırmış bu da kitabın içeriğinin zengin olmasını sağlamıştır. Metin içinde verilen resimler ile kitap daha anlaşılır bir hale getirilmiştir. Yazar, Asur emperyalizminin bir tarafını açıklarken modern British ve Louvre müzelerindeki toplama eserleri örnek göstererek Asur'un da bu koleksiyoncu yapısının botanik ve hayvanat bahçeleri, farklı mimari ve dekoratif stiller ile egzotik ürünlerin bir araya getirilmesiyle çeşitliliğin temsilcisi olarak kabul edilebilecek emperyal bir boyutu temsil ettiğini belirtir.

Bu kitabın izinden gidilerek Asur tarihinin birçok alanında yeniden çalışmalar yapılabilir. Kitabın alana katkısı ile mantıksal arka planına baktığımızda ise genel ve sistemli bir Asur tarihini yansıtmaktan ziyade spesifik olarak derlenmiş "tanrıyla iletişim, kutsal savaş, keşifler ve fetihler, steller, kutlama yazıtları, savaşlar ve kuşatmalar, yeminler ve ihlalleri, ceza ve bağışlanmalar, yıkım ve yeniden yapılanma, kentler ve valiler, iletişim ağı ve kültürel birleşim" gibi bir takım argümanları içinde barındırmaktadır.

SONUÇ

Liverani'ye göre kitabın genelinde Asur emperyalizminin amacı nüfusun kolonileşmesi için yerleşilecek topraklar bulmak değil, insan gücü kaynaklarını bulmaktır. Bu nedenle Asur kralları bir takım toplu nüfus aktarımlarında bulunmuşlardır. Ancak bu doğrultuda Asur emperyalizminin somut amaçlarının ekonomik olmasına ve iktidar arayışına bağlı olmasına rağmen, ideolojik gerekçelerin sadece bir perde değil, temel bir faktör olduğu da söylenebilir. Burada Liverani'nin bahsini etmiş olduğu "dengesizliğin sistemizasyonu" tüm pratik uygulamalarıyla kendini göstermektedir. Liverani, ağlar imparatorluğu modelini tanıtırken, fetih faaliyetlerinden önce dış bölgeleri öğrenip keşfetmek ve nihai hedefe ulaşmak için yolların açılması gerektiğini belirtir. Bunun için de 15. ve 16. yüzyıl Avrupa'sının coğrafi keşifler dönemini işaret ederek, keşiflerin emperyal fetihler için bir başlangıç olarak nasıl işlev gördüğünü örnek verir. Bu yaklaşım da Liverani'nin ağlar imparatorluğu görüşünün ne denli mantıklı olduğunu göstermektedir. Ağlar imparatorluğu modelinde Asur kutlama yazıtlarında "zorlu yol" motifi model seferlerin anlatı sıralamasında işlevsel bir konuma sahiptir. Bu motif son derece iyi kanıtlanmıştır ve ayrıca bir dizi ikonografik tasvirde temsil edilmiştir. Motif özellikle mitolojik kral Gilgamesh'in edebi modelinde de görülür. Bu muhteşem edebi üründe "Gilgamesh'in defalarca zorlu dağları geçtiği" açıkça belirtilir. Bu yazım tarzı da Asur'un kendisinden önceki birikimden faydalandığını göstermektedir. Liverani'ye göre ağlar imparatorluğu modelinde hiçbir eski ve modern imparatorluk kendi etki alanı içerisinde kontrolünü homojen bir şekilde sağlayamadığından, "ağlar imparatorluğu" modelinin ABD'nin yapılanmasıyla benzer olduğunu iddia etmenin (Bernbeck, 2010: 144-146) abartılı ve yanıltıcı olduğunu belirterek, Asur İmparatorluğunun tamamen bölgesel bileşenlerden oluştuğunu söyler.

KAYNAKÇA

- Bernbeck, R. (2010). *"Imperialist Networks: Ancient Assyria and the United States"*. Present Pasts Vol 2. ss. 142-168.
- Biga, M. G., Cordoba, J. M., Cerro, C. del., Torres, E. (2015). Homenaje a Mario Liverani, fundador de una ciencia nueva (I), Omaggio a Mario Liverani, fondatore di una nuova scienza (I). Isimu Revista Sobre Odiente Proximo y Egipto en la Antigüedad Volumen 11-12. Servicio de Publicaciones Universidad Autonoma de Madrid.
- Liverani, M. (1979). *"The Ideology of the Assyrian Empire,"* in Power and Propaganda: A Symposium on Ancient Empires. Edited by M. T. Larsen, Mesopotamia 7. Copenhagen: Akademisk Forlag. ss. 297-319.
- Liverani, M. (1988). *"The Growth of the Assyrian Empire in the Habur/Middle Euphrates Area: A New Paradigm"*. State Archives of Assyria Bulletin II/2: ss. 81-98.
- Liverani, M. (2001). *International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC*. Palgrave Publishers Ltd.
- Liverani, M. (2014). *The Ancient Near East. History, society and economy*. First published in English 2014 by Routledge.
- Liverani, M. (2017). *Assyria: The Imperial Mission*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.